

BURSA

6. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi

30 Aralık 2025
Bursa

Cilt 2

ACADEMIA

SEMANTIC SCHOLAR

OpenAIRE

www.bursakongresi.org

**BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL
SCIENCES
DECEMBER 30, 2025
BURSA**

Edited By
ASSIS. PROF. DR. GULTEKIN GURCAY

Issued: 31.12.2025
ISBN: 978-625-5694-67-6

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :

In the conference 374 papers have been presented by Turkish participants and 402 papers by foreign participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2025©

CONFERENCE ID

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
DECEMBER 30, 2025
BURSA

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Thailand – Kazakhstan – Pakistan – Bangladesh- Nigeria – China- Romania - Sri Lanka – Russia – Indonesia- Malaysia- Italy- Tunisia- Tunisia- UAE- South Korea- Kyrgyzstan- Taiwan – Kenya- Pakistan- Iran - Vietnam - Ghana – India - South Korea – Somalia- Spain-

-

-

PRESENTATION
Oral presentation

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həməzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevrə Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Üniversitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Türkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Türkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Türkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Türkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Türkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Türkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Türkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Türkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Türkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Türkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Türkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Türkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Türkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevrâ Fırıncıoğulları - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Türkiye

- Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan
- Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran
- Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya
- Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizistan
- Assist. Prof. K. R. Padma – India
- Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan
- Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia
- Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria
- Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania
- Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia
- Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia
- Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran
- Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan
- Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria
- Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India
- Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam
- Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

- Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia
- Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China
- Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan
- Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
- Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
- Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania
- Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan
- Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan
- Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines
- Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam
- Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Türkiye
- Dr. Mehmet Nuri Ödük – Türkiye
- Dr. Ayşe Baran - Türkiye
- Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
- Dr. Sonali Malhotra – India
- Dr. Amaneh Manafidizaji - Iran

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Hemşirelik Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-98978265-100-1174800
Konu : Dilekçe(Prof. Dr. Naile
BİLGİLİ)

19.02.2025

Sayın Prof. Dr. Naile BİLGİLİ
Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı Başkanlığı - Öğretim Üyesi

İlgi : 17.02.2025 tarihli ve E-87008936-100- 1173474 sayılı yazı.

İlgi dilekçenizde belirttiğiniz "Yükseköğretim Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli oturumunda doçentlik başvuruları şartları ile ilgili değişiklik önerileri kapsamında Sağlık Bilimleri Temel Alanı'nda gerçekleştirilecek olan madde 8'in Bilimsel Toplantı başlığı altındaki b bendi" uyarınca, Academy Global Conferences & Publishing (<https://www.akademikongre.org/registration>) tarafından 2025 yılında düzenlenecek olan bilimsel etkinliklerde görev alma talebiniz konusunda bilgilendirildim.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Sultan AYAZ ALKAYA
Dekan

Belge Doğrulama Kodu :BSCMHSP653

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/gazi-universitesi-ebys>

Emniyet Mahallesi Bandırma Caddesi No :6/1 06560 Yenimahalle/ANKARA
Tel:0 (312) 202 20 00 Faks:0 (312) 221 32 02
İnternet Adresi :<http://gazi-universitesi.gazi.edu.tr/>
Kep Adresi: gaziuniversitesi@hs01.kep.tr

Bilgi için :Onur Akın
Bilgisayar İşletmeni
Telefon No:0312 216 26 27

**BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL
SCIENCES
DECEMBER 30, 2025
IZMIR**

NO : **AC- 6S - 2025. 438h– 3052**

Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

30/12/2025

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **Bursa 6. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi 30** Aralık 2025 tarihlerinde Bursa’da 28 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 776 bildirinin 374’ü Türkiye’den, 402’si ise farklı 27 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen “Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır.” değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Naile Bilgili

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND
SOCIAL SCIENCES
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND
MATHEMATICS
ARTdergi 5TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 30, 2025
Bursa

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Oğuz YILDIRIM	1	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND TEFL: TRANSFORMATION INTO THE LEARNING ECOSYSTEM OF THE FUTURE	Dr. Hakan Aydoğan
		2	THE IMPACT OF THE INTERNATIONAL BACCALAUREATE PRIMARY YEARS PROGRAM ON CRITICAL THINKING SKILLS IN EARLY CHILDHOOD	Deniz ÇAVUŞ
		3	MAARİF MODEL LİSE COĞRAFYA ÖĞRETİM PROGRAMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ ZONGULDAK İLİ ÖRNEĞİ	FATİH KAYABAŞI
		4	Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinin Basındaki Yansımaları: Gazete Köşe Yazılarının Analizi ve Yorumlanması	HANDE KOLTUKÇU Prof. Dr. NURDAN KALAYCI
		5	AN EXAMINATION OF OUT-OF-SCHOOL LEARNING ENVIRONMENTS AND ACTIVITIES FOR THE 6TH GRADE SCIENCE COURSE FROM THE PERSPECTIVE OF THE TÜRKİYE CENTURY MAARİF MODEL	Doctoral Student Emre ERDEN Prof. Dr. Orhan KARAMUSTAFAOĞLU
		6	GÖRME ENGELLİ ÖĞRENCİLERDE MATEMATİK EĞİTİMİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, GÜLAYŞE İREM KURT Prof. Dr. BERNA CANTÜRK GÜNHAN Doç. Dr. DUYGU ÇETİNGÖZ
		7	OKUL MÜDÜRLERİNE YÖNELİK SÜRDÜRÜLEBİLİR EĞİTİM LİDERLİĞİ FARKINDALIĞI EĞİTİM PROGRAMININ GELİŞTİRİLMESİ VE ETKİSİNİN BELİRLENMESİ	Öğretim Görevlisi Dr., CAHİDE KİBAROĞLU Doç. Dr. DİLŞAT PEKER ÜNAL
		8	MESLEK LİSELERİNDE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE BÖLÜM TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Yüksek Lisans Öğrencisi, MUSTAFA ÖZTÜRK Dr. Öğr. Üyesi, UĞUR EPÇAÇAN
		9	Evaluation of Textbooks Used in Teaching Turkish as a Foreign Language in Terms of Grammar Teaching: New Istanbul Turkish Coursebook for International Students (A1)	Dr. Oğuz YILDIRIM
		10	Öğrencilerin Sınıf İklimi Algılarının İncelenmesi: Mentör Destekli Öğretmen Mesleki Gelişim Programı İçin Altyapı Araştırması	Doç. Dr. Öner Uslu Dr. Duygu KANDEMİRCİ BAYIZ Araş. Gör. Ece ÇOKAY TAŞCIOĞLU Dr. Nil AYKOL

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Meltem AYDIN	1	THE REIGN OF SULTAN ABDULAZİZ (1861–1876) IN THE IRISH PRESS	Dr. Öğretim Üyesi Merve Doğan
		2	Emevîler Devrinde Mâverâünnehir’de Fetih ve İslamlaşma (665-739)	Umut ÇANLIDAĞ
		3	PRIME MINISTER SÜLEYMAN DEMİREL’S VISIT TO THE TURKIC REPUBLICS (1992)	Prof. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ
		4	PRIME MINISTER SÜLEYMAN DEMİREL’S VISIT TO YUGOSLAVIA (1970)	Prof. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ
		5	DON KAZAKLARININ TARİHÇESİ VE II. DÜNYA SAVAŞI’NDA Kİ ROLÜ: TARİHSEL, SOSYO-POLİTİK VE ASKERİ BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yılmaz Yalçındağ
		6	FROM IMPERIAL RULE TO COMMUNIST ADMINISTRATION: SALARS IN CHINA	Arş. Gör. Dr., NEBİL KARADUMAN
		7	DOBRUJA IMMİGRANT CHILDREN IN THE OTTOMAN EMPIRE: SETTLEMENT, EDUCATION, HEALTH, AND SOCIAL WELFARE POLICIES (SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY – EARLY 20TH CENTURY)	Dr. Özlem KARAPINAR GÖK
		8	A TURNING POINT IN SOCIAL POLICIES OF THE EARLY REPUBLICAN PERIOD: THE 1945 REPORT ON DESTITUTE AND NEGLECTED CHILDREN AND STATE STRATEGIES	Dr. Özlem KARAPINAR GÖK
		910	THE APPLICATION OF THE TIMAR SYSTEM IN THE UŞAK DISTRICT OF THE KÜTAHYA SANJAK IN THE 17TH CENTURY ACCORDING TO AVARİZ RECORDS	Lecturer Lokman AYDIN
		11	BAHRİ MEMLÜK DEVLETİ’NDE ASKERİ OLİGARŞİNİN YÜKSELİŞİ: YELBOĞAVİYYE HİZBİ VE ÇERKEZ EGEMENLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİ	Yusuf ÖTENKAYA
		12	ERKEN MEMLÜKLAR DÖNEMİNDE İLÂHÎ MÜDAHALE	Yusuf ÖTENKAYA
		13	DENİZLİ IN THE 17TH CENTURY ACCORDING TO AVARİZ RECORDS	Prof. Dr. Meltem AYDIN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMİR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr. Nazlı MEMİŞ BAYTİMUR	1	THE MULTILAYERED AND SYMBOLIC MEANING OF BIRDS IN THE URAL BATIR EPIC	Yüksek Lisans Öğrencisi, Makbule Selin ÖZER
		2	Representation of a Child Interpreter in Olivia Abtahi's The Interpreter	Asst. Prof. Dr. Özge BAYRAKTAR ÖZER
		3	WOMAN IN ARISTOCRACY IN VIRGINIA WOOLF'S STORY "PHYLLIS AND ROSEMOND"	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		4	PEYAMİ SAFA'NIN "CUMBADAN RUMBAYA" ADLI ROMANININ SÖZ VARLIĞI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Duygu PARLAK Doç. Dr. Mustafa Levent YENER
		5	PERCEPTION OF GENDER IN THE NATIONAL STRUGGLE NOVEL	Mehmet EMRE Prof. Dr. Hülya ERAYDIN ARGUNŞAH
		6	"THE CHERRY GREW, WE HAVE SEXED IT AND IT IS FEMALE": RECLAIMING THE BODY IN JEANETTE WINTERSON'S SEXING THE CHERRY	Dr. Ahmet Yusuf AKYÜZ
		7	BOZMA/KİRLETME DÖNGÜSÜ VE ŞÜKRANIN KIRILGANLIĞI: MELANIE KLEIN'İN HASET-ŞÜKRAN KURAMINDAN HAREKETLE NÂBİZÂDE NÂZİM'İN ZEHRA ROMANI	Doç. Dr. Nazlı MEMİŞ BAYTİMUR
		8	ORHAN VELİ'NİN ÖYKÜLERİNDE GÜNLÜK HAYAT	Dr. ZELİHA KAPUKAYA
		9	AZERBAIJAN HALK BİLİMİNDE ÇOCUK FOLKLORUNUN YERİ	Doç. Dr. Semengül Hüsi kızı Gafarova
		10	CREATION IN TURKISH MYTHOLOGY: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE VERBITSKIY AND RADLOFF VARIANTS	Ph.D., SERKAN SAYAR
		11	IDENTITY AND INNER CONFLICT IN THE STRANGE CASE OF DR JEKYLL AND MR HYDE	Öğr. Gör. Dr. Duygu KORONCU ÖZBİLEN
		12	FEMALE VOICE AND RESISTANCE IN ENGLISH LITERATURE	Öğr. Gör. Dr. Duygu KORONCU ÖZBİLEN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. DENİZ SEZGİN	1	HATAY CHILDREN'S GAMES: THE VITAL FUNCTION of CHILDREN'S GAMES and THEIR CONTRIBUTION TO COMMUNICATION SKILLS	Prof. Dr. Sedat Cereci Dr. Nurat Kara
		2	AN EXAMINATION OF MEANING LOSS IN COMMUNICATION IN THE AGE OF DIGITAL VISIBILITY	Master's Student, HALİSE TUĞÇE KOCA Professor, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU
		3	AN ANALYSIS OF THE MINIONS FILM IN THE CONTEXT OF THE ABILENE PARADOX	Master's Student, ÖZNUR ERTAN Professor, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU
		4	SOSYAL MEDYADA GÖRÜNMEZLİK, DIŞLAMA VE ALGORİTMİK SINIRLAMA PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. Remziye ERDEM
		5	SOSYAL MEDYA ORTAMLARINDA OLUŞAN VE AKTARILAN POPÜLER KÜLTÜR	Dr. Remziye ERDEM
		6	ÇATIŞMA VE KRİZ BÖLGELERİNDE GAZETECİLİK SORUNLARI	Dr. Mustafa AKYÜREK
		7	İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLE KAMUSAL YARAR ARASINDA İNTERNET YAYINCILIĞI DENETİMİ	Dr. Mustafa AKYÜREK
		8	AN EXAMINATION OF E-SOCIAL IMPACT AND MEDIA PLANS OF AWARD-WINNING AND NON-AWARD-WINNING CASE STUDIES APPLYING TO EFFIE TURKEY IN THE SAME CATEGORY	Ahmet Yudahan CUMHUR PROF. Dr.Gresi SANJE
		9	NEW YEAR'S EVE AS A THEMATIC PERIOD: A QUALITATIVE ANALYSIS OF INFLUENCER ADVERTISEMENTS	Prof. Dr. DENİZ SEZGİN
		10	PARTICIPATORY JOURNALISM AS CO-CREATION OF VALUE: EXPLOITATION OR DEMOCRATISATION?	Arş. Gör. Dr. YEŞİM AKMERANER KÖKAT
		11	GLOCALISATION IN CORPORATE COMMUNICATION AFTER GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Arş. Gör. Dr. YEŞİM AKMERANER KÖKAT
			SILENCE IS ALSO A MESSAGE: THE MEANING OF SILENCE IN THE MEDIA WITHIN THE FRAMEWORK OF MASS COMMUNICATION THEORIES	Öğr. Gör. Zekiye GENÇ
			A CRITICAL PERSPECTIVE ON USES AND GRATIFICATIONS APPROACH IN THE CONTEXT OF SELF-PRESENTATION ON SOCIAL MEDIA	Öğretim Görevlisi, Vesile UZLU

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Öğr. Üyesi Emel TEK TEN	1	OFF- SHORE BANKACILIĞIN DEĞİŞEN İŞLEVİ VE HUKUKİ NİTELİĞİ	Doktor Öğretim Üyesi, TÜLAY GÖKDEMİR TAMER
		2	With a Criminal Law Approach “Environment”	Aleyna Gözübüyük
		3	PRIVATE LIFE AND ITS PLACE IN THE CONSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF TURKEY	Av. Mehmet Kavruk
		4	AN EVALUATION OF THE CONSTITUTIONAL COURT’S ANNULMENT DECISION REGARDING ARTICLE 166/1 OF THE CODE OF CIVIL PROCEDURE ON THE CONSOLIDATION OF ACTIONS	Dr., Mehmet KÖLE
		5	MEDIATION IN THE FIELD OF INDUSTRIAL PROPERTY LAW	Dr., Mehmet KÖLE
		6	Dijitalleşen Ticaret Sicili ve Hukuki Güvenlik Sorunu	Dr. Öğr. Üyesi Emel TEK TEN
		7	TBK m. 444-447 Kapsamında Rekabet Yasağından Doğan Davalarda Görevli Mahkeme Sorunu: Yargı İçtihatlarındaki Dönüşüm	Dr. Öğr. Üyesi Emel TEK TEN
			EXAMINING THE TYPES OF SENTENCES IN CRIMINAL TRIALS IN THE LIGHT OF THE SUPREME COURT CASE LAWS	Öğr. Gör., Betül Asena SÖNMEZ
			DEFERMENT OF THE ANNOUNCEMENT OF THE VERDICT IN CRIMINAL PROCEEDINGS	Öğr. Gör., Betül Asena SÖNMEZ
			İŞÇİNİN KİŞİSEL VERİLERİNİN İŞLENMESİ SÜRECİNDE GERÇEKLEŞEBİLECEK İHLALLER VE KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI KANUNU ÇERÇEVESİNDE KORUNMA YOLLARI	ABDULLAH ÖNER
			CRIMINAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF CRIME AND PUNISHMENT	Av. Dr. Öğr. Üyesi, Ensar LOKMANOĞLU
			EVALUATION OF THE ENVIRONMENTAL MIGRATION PHENOMENA IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS AND INTERNATIONAL LEGAL CASES	Doktora Öğrencisi, Süleyman KOÇ Doç. Dr. Hayriye SAĞIR
		8	ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI IŞIĞINDA TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKI	Sıtkı Berkay DOĞU

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr., Aydın BAYARSLAN	1	A REVIEW OF ACADEMIC STUDIES ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SOCIAL WORK IN TÜRKİYE	Lecturer (PhD), FATİH CEBECİ Lecturer (PhD), OSMAN AKAY
		2	BIBLIOMETRIC ANALYSIS ON 'PEACEBUILDING' WITH VOSVIEWER	Assistant Professor İbrahim Fevzi GÜVEN Associate Professor Mehmet KIRLIOĞLU
		3	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON THE FUTURE OF THE ECONOMY	Assistant Professor Murat ERGÜL Associate Professor Mehmet KIRLIOĞLU
		4	ÖZ-DUYARLIK VE YAŞAM KALİTESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Aysu YALÇINKAYA Prof. Dr. Leyla ÖZGEN
		5	A Review of the Relationship Between Stress and Social Support in Social Work Students	Yüksek Lisans Öğrencisi Abdülkadir YELER, Profesör Doktor Leyla ÖZGEN
		6	STRESİN AZALTILMASINDA BİLİNÇLİ FARKINDALIK	Yüksek lisans öğrencisi, Mehmet Akif İPEK Prof. Dr., Leyla ÖZGEN
		7	ERGENLERDE TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI VE SOSYAL HİZMET MÜDAHALELERİ	Sosyal Hizmet Uzmanı YASEMİN ALKAÇ Doç. Dr. KÜBRA ARSLAN ALDAŞ
			GENÇ YETİŞKİNLERİN FLÖRT ŞİDDETİNE OLAN TUTUMLARININ VE BAŞ ETME BECERİLERİNİN İNCELENMESİ	Sosyal Hizmet Uzmanı YASEMİN ALKAÇ Doç. Dr. KÜBRA ARSLAN ALDAŞ
			SELF-RESPECT AND SOCIAL SERVICE PERSPECTIVE: A LITERATURE-BASED STUDY	ZÖHRE SEZER PROF. DR. LEYLA ÖZGEN
			SELF-COMPASSION: A LITERATURE-BASED REVIEW	Mervenur PÜR Prof. Dr. Leyla ÖZGEN
			Türkiye and The Open-Door Policy Why does Turkey follow the open-door policy for immigrants?	Qutaiba Dehni
			OSMANLI DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZ HAK SÖYLEMİNE: ENGELLİLİKTE KAVRAMSAL DÖNÜŞÜM	Dr., Aydın BAYARSLAN
		8	VERİ OLMADAN POLİTİKA OLUR MU? TÜRKİYE'DE OTİZM ALANINDA HİZMETE ERİŞİM TARTIŞMASI	Dr., Aydın BAYARSLAN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr. Yavuz BOLAT	1	HARİTALARIN DÖNÜŞÜMÜ: KARTOGRAFYADAN DİJİTAL VE KATILIMCI HARİTALARA	Doçent Doktor Ali İMAMOĞLU
		2	EXAMPLES of GEOHERİTAGE POTENTIAL in the WETLANDS of the KIZILIRMAK DELTA	Prof. Dr. Ekrem MUTLU Yasin BOZTEPE
		3	Lithological Evaluation of River Longitudinal Profile Irregularities in the Art Stream Basin	Prof. Dr. Ekrem Mutlu Barancan Günsan
		4	BİLGİSAYAR OYUN BAĞIMLILIĞININ ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN OKUL MOTİVASYONUNA ETKİSİ	Dr. Şeyma MIZRAK
		5	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK SİBER ZORBALIĞI ÖNLEME PSİKOEĞİTİM PROGRAMININ ETKİSİ	Dr. Şeyma MIZRAK
		6	MATEMATİK EĞİTİMİNDE DİJİTAL ARAÇLARIN KULLANIMINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	İrem HOŞAPCIOĞLU Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
		7	GÖÇ TEMALİ TÜRK ÇOCUK KİTAPLARININ KAPSAYICI EĞİTİM PERSPEKTİFLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğr. ZEYNEP BİLGİN Dr. Öğr. Üyesi OSMAN TURHAN
			YEREL BİLGİDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR GELECEĞE: FEN EĞİTİMİNDE ETNOBİLİM VE YEŞİL BECERİLERİN ENTEGRASYONU	Dr. Ayşegül TONGAL
			Temel Yaşam Becerileri Bağlamında Bir Müdahale: Siber Zorbalık ve Dijital Ayak İzi Farkındalığı	Dr. İlhan POLAT
			AN INVESTIGATION OF PRE-SERVICE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' SELF-EFFICACY BELIEFS TOWARD LIFE STUDIES TEACHING	Asst. Prof. Dr. Hümeysra UYSAL Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ
			INVESTIGATION OF PRE-SERVICE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS CHILDREN'S LITERATURE	Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ Asst. Prof. Dr. Hümeysra UYSAL
			OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN KAPSAYICI EĞİTİME İLİŞKİN ALGI VE UYGULAMALARI	Doç. Dr. Yavuz BOLAT
		8	İDEALİZM İLE GERÇEKÇİLİK ARASINDA ÖĞRETMEN OLMAK: ÖĞRETMEN ADAYLARININ MESLEKİ ALGILARI, BEKLENTİLERİ VE GELECEK ÖNGÖRÜLERİNE İLİŞKİN NİTEL BİR ÇÖZÜMLEME	Doç. Dr. Yavuz BOLAT

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. Ünsal DENİZ	1	SILENCE TO AGENCY: REFLECTIVE CASE STUDY ON A MIGRANT STUDENT'S CHOIR EXPERIENCE	Prof. Dr. Begüm ÖZ YL Öğr., Gözde BEK
		2	EXAMINATION OF EAR TRAINING SOFTWARE IN THE CONTEXT OF MUSIC EDUCATION	Master's Student, MUSTAFA GÖKHAN BEKEN
		3	A MAKAMSAL ANALYSIS OF EBÜBEKİR AĞA'S EVİÇ BESTE "ŞEYDÂ-TER EYLEDİ BENİ HÜY-GERDE GERDENİN"	Öğr.Gör. GÜLGÜN ÇOLAK
		4	AN EVALUATION OF LOW LARYNX AND UPPER VOCAL TRACT WIDTH IN OPERA SINGING	Dr. Öğr. Üyesi Cemalettin BAYDAĞ
		5	THE IMPORTANCE OF MUSIC EDUCATION IN THE POST-TRAUMATIC RECOVERY PROCESS WITHIN THE CONTEXT OF EXPRESSIVE ARTS THERAPY	Ufuk ALTINTAŞ
		6	BREATH AWARENESS AND CLINICAL APPLICATIONS IN MUSIC THERAPY	Arş. Gör. HÜSEYİN İZCİ Doç. Dr. EMİNE CEYLAN ÜNAL AKBULUT
		7	MÜZİK TERAPİSİNDE EŞZAMANLANMA OLGUSUNA KURAMSAL BİR BAKIŞ	İHSAN KAAAN ERDİNÇ Doç. Dr. EMİNE CEYLAN ÜNAL AKBULUT
			HEADLESS DOUBLE BASS DESIGN: AN ERGONOMIC, ACOUSTIC, AND STRUCTURAL STUDY	Assist. Prof. Dr. Özgür TURAN
			TRADITIONS, SCHOOLS, AND CANONS IN MUSICOLOGY	Asst. Prof. Dr. İsmail GÜNGÖR
			ACCIDENTAL SIGNS USED IN TURKISH FOLK MUSIC FROM PAST TO PRESENT	Doç. Dr. Ünsal DENİZ
			WHICH MUSIC WAS BANNED AND WHY IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD?	Doç. Dr. Ünsal DENİZ
			TRT REPERTUARINDAKİ KÜTAHYA GEDİZ TÜRKÜLERİNİN MELODİK VE RİTMİK İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Kürşad Türkay
		8		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Prof. Dr. ANIL ERTOK	1	Okul Öncesi Dönemde Eğitim Sürecine Dahil Edilen Fiziksel Aktivitenin Etkin Öğrenmeye Etkisinin İncelenmesi	Gülşen AKINCI BAŞLI
		2	Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımının Öğrenci Davranışları Üzerindeki Etkisine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi	Tuğba TÜRKMEN Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
		3	ART EDUCATION IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION: THE GAINS OF PRE-SERVICE TEACHERS AND THEIR REFLECTIONS ON CHILDREN	Prof. Dr. ANIL ERTOK
		4	EĞİTİMDE YAPAY ZEKA ARAÇLARI VE UYGULAMA DENEYİMLERİ: DİJİTAL ÖĞRENME ÇAĞINDA ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DENEYİMLERİNE DAİR ARAŞTIRMA TASARIMI VE ÖN BULGULAR	Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Akın Bulut Şuranur Taşdemir Nursena Ofloğlu Melike Yıldırım Esen
		5	ORTAOKULLARDA GÖREV YAPAN GÖRSEL SANATLAR ÖĞRETMENLERİNİN GÖRSEL SANAT DERSLERİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	Prof. Dr. Necdet KONAN Senanur CANPOLAT
		6	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN SCHOOL PRINCIPALS' CREATIVE LEADERSHIP LEVELS AND TEACHERS' INNOVATIVE THINKING TENDENCIES	Bilsen ARIKAN ÇEPER Dr. Mehmet Yaşar
		7	SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE DRAMATİZASYON YÖNTEMİNİN ÖĞRENCİLERİN MOTİVASYONUNA VE AKADEMİK BAŞARISINA ETKİSİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	MERVE BÜLBÜL Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
		8	To Determine The Approaches Of 11th And 12th Grade Students Studying At Anatolian High Schools, Anatolian Vocational High Schools, And Anatolian Technical High Schools In Çanakkale Province Towards The Biomedical Device Technology Course	Öğretim Görevlisi, Büke DEMİR Öğrenci, Selin İlayda ÇETİNKAYA Öğrenci, Fehime Gül TÜRKAN Öğrenci, Rüveyda GENCER Öğrenci, Dileknur KOSTAK
		9	TAÜKÖS - UYARLANABİLİR KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENME SİSTEMİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Sultan URTAÇ ŞİRİN Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet CABA Yüksek Lisans Öğrencisi Fatih Emre ÖNER Yüksek Lisans Öğrencisi Sümeyye TAŞAN Yüksek Lisans Öğrencisi Yusuf Selim YÜCEER Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Akın BULUT
		10	AN INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF RHYTHM-BASED APPLICATIONS ON TIME CONCEPT, ORGANIZATION, AND PLANNING SKILLS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER (ASD)	SULTAN KILIÇ YÜRÜK PROF. DR. SİBEL KARAKELLE PROF. DR. ÖZLEM MUTLU TAGAY

		11	REPOSITIONING 'TECHNOLOGY' IN THE STEM APPROACH: FROM AN INSTRUMENTAL PERSPECTIVE TO A SOCIO-TECHNICAL APPROACH	Burçin BEYDİLİ ÖZCAK
		12	TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ 5. SINIF FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM PROGRAMI İLE 2018 5. SINIF FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM PROGRAMININ EĞİTİM PROGRAMLARININ TEMEL ÖGELERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI	Dr. Öğretim Görevlisi, SEKVAN KUZU Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET DOKŞÖZ Yüksek Lisans Öğrencisi, NİSA CAN Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET ERDEM YAŞAR Yüksek Lisans Öğrencisi, RABİA ULUSOY Yüksek Lisans Öğrencisi, SENA DOĞAN
		13	TÜRKİYE YÜZYILI 5. SINIF MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMI İLE 2018 5.SINIF MATEMATİK ÖĞRETİM PROGRAMININ EĞİTİM PROGRAMLARININ TEMEL ÖGELERİ PERSPEKTİFİNDEN KARŞILAŞTIRILMASI: İÇERİK ANALİZİ	Dr. Öğretim Görevlisi, SEKVAN KUZU Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET DOKŞÖZ Yüksek Lisans Öğrencisi, NİSA CAN Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET ERDEM YAŞAR Yüksek Lisans Öğrencisi, RABİA ULUSOY Yüksek Lisans Öğrencisi, SENA DOĞAN
		14	A CONTENT ANALYSIS OF STUDIES ON DIGITAL PARENTING IN THE PRESCHOOL PERIOD	Assist. Prof. Özge CENGİZ

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Öğr. Üyesi HATİCE BATMANTAŞ	1	ÇALIŞAN KADINLARIN İŞ GÜCÜNE KATILIMINDA ETKİLİ OLAN YASAL DÜZENLEMELER VE SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ ETKİSİ	Tuğba Nur ACAR Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim KAYMAZ
		2	HEDEF PAZARIN BELİRLENMESİNDE BİR YÖNTEM OLAN ITC TRADE MAP İLE 210390 GTİP ÜZERİNE ARAŞTIRMA	Rabia ŞENKUZU Prof. Dr. Halil ERDEMİR
		3	YEREL MEDYA VE KURUMSALLAŞMA: SİVAS ÖRNEĞİNDE BİR ARAŞTIRMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Bilal HASDEMİR Doç. Dr. Sait BARDAKÇI
		4	Bayesian Structural Equation Model: Default Priors for Small Sample Sizes	Asst. Prof. Dr. Murat YILDIRIM
		5	ENVIRONMENTAL IMPACTS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A SYSTEMATIC REVIEW	Ezgi MEŞE Prof. Dr. Munise SEÇKİN KAPUCU
		6	EVALUATION OF THE USE POTENTIAL OF VERTICAL FARMING SYSTEMS IN URBAN LANDSCAPE DESIGN	Ömer ŞENKAYA Dr. Öğretim Üyesi Meltem GÜNEŞ TİGEN
		7	THE IMPACT OF LANDSCAPE DESIGN ON SOCIAL INTERACTION IN UNIVERSITY CAMPUSES: THE CASE OF TEKİRDAĞ NAMİK KEMAL UNIVERSITY	Dr. Öğretim Üyesi Meltem GÜNEŞ TİGEN
		8	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE CONCEPT OF RELATIONSHIP MARKETING IN THE TELECOMMUNICATIONS SECTOR USING VOSVIEWER	Phoebe Grace NANA
		9	IT SERVİS YÖNETİMİ SÜREÇLERİNİN SÜREÇ MADENCİLİĞİ İLE ANALİZİ VE İYİLEŞTİRİLMESİ: OLAY YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	Dr. Fettah KURTULUŞ
		10	SUSTAINABILITY IN THE INTERNATIONALIZATION PROCESS OF BUSINESSES: A SCIENTIFIC MAPPING-BASED EXAMINATION	Dr. Öğr. Üyesi, İLKNUR TANRIVERDİ
		11	İŞ DÜNYASINDA YETENEK AÇIĞI, ÜNİVERSİTE-SANAYİ İŞ BİRLİĞİ VE YEŞİL DÖNÜŞÜM: TİCARET ODASI VE OSB YÖNETİCİLERİYLE NİTEL BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi HATİCE BATMANTAŞ
		12	FİRMALARIN YEŞİL DÖNÜŞÜM FARKINDALIĞI VE TTO DESTEK ALGISI: İHRACATÇI VE İHRACATÇI OLMAYAN İŞLETMELERLE NİTEL BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi HATİCE BATMANTAŞ

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Doç. Şirin KOÇAK	1	A STUDY ON ALTERNATIVE HIERARCHY SEARCHES IN COLORBLIND DESIGNERS' CREATIVE PROCESS	Rüya Seray YÖRÜK Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU
		2	AN EXAMINATION OF IDENTITY CONSTRUCTION IN POPULAR CULTURE TEXTS	Master's Student, Semih AYDOĞAN Prof. Dr., Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU
		3	AN EXAMINATION OF THE USE OF DREAM IMAGERY IN COMIC BOOK ILLUSTRATION	Ruken Ezgi Yılmaz Prof. Dr. Ali Muhammet Bayraktaroğlu
		4	FROM FIRING TO BATIK: THE FORMATION OF CRACK TEXTURES IN CERAMICS AND TEXTILES	Doç. Şirin KOÇAK Arş. Gör. Amine Hande TUNCER
		5	A CHRONOLOGICAL OVERVIEW OF THE USE OF COBALT OXIDE IN THE HISTORY OF CERAMIC ART	Doç. Şirin KOÇAK
		6	SERAMİK YÜZEYLERDE EL İZİNİN ANLAMI	Öğr. Gör. Dr., MELİKE NÜKTE DİNÇER
		7	H. R. GİGER'İN BİYOMEKANİK ESTETİĞİ ÜZERİNDEN ALİEN FİLMİNİN MEKANSAL ANALİZİ	Doç. Dr. ÇAĞRI YALÇIN Doç.ELİF ÖZDOĞLAR
		8	CREATIVE PLAY AND INTERIOR SPACE: PEDAGOGICAL APPROACHES TO DEVELOPMENT-ORIENTED SPATIAL DESIGN	Doç.İSMAİL EMRE KAVUT Doç.ELİF ÖZDOĞLAR Doç. Dr. ÇAĞRI YALÇIN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Prof. Dr. Veysel EREN Doç. Dr. Soner AKIN	1	THE RELATIONSHIP BETWEEN INDEPENDENT ADMINISTRATIVE AUTHORITIES AND DEMOCRATIC GOVERNANCE	Prof. Dr.,Fatih KIRIŞIK Doç. Dr., Metin ÖZKARAL Cansel BADEMLİK
		2	RAWLS'S THEORY OF JUSTICE AND RACIAL INJUSTICE	Dr., Özgür BOZAN
		3	GÖÇMEN AKINI ŞOKLARININ SOSYAL POLİTİKA ÇIKTILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Prof. Dr. Veysel EREN Doç. Dr. Soner AKIN
		4	GÖÇMENLERİN EĞİTİM VE SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİMİ	Prof. Dr. Veysel EREN Doç. Dr. Soner AKIN
		5	CONGESTION PRICING IN TURKISH METROPOLITAN CITIES: AN ANALYSIS WITHIN THE FRAMEWORK OF LOCAL FISCAL AUTONOMY AND POWERSHARING	Öğr. Gör. Dr. SETENAY ŞEVİK
		6	PUBLIC LOGISTICS DIGITAL TRANSFORMATION: E-GOVERNMENT APPLICATIONS AND LOGISTICS INTEGRATION	Öğr. Gör. Dr. Merve OĞUZHAN
		7	KAMU YÖNETİMİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ: AFAD CİNSİYET EŞİTLİĞİ EYLEM PLANINA YÖNELİK DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi Ezgi ATALAY Dr. Öğr. Üyesi Galip USTA
		8	GLOBAL CRISIS ACTORS AND THE TRANSFORMATION OF THE NATION-STATE: TURKISH RIGHT-WING POLITICS FROM THE 2009 FINANCIAL CRISIS TO THE PRESENT DAY	Assoc. Prof. Dr. Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE Assoc. Prof. Dr. Ceren TÜRKMEN
		9	THE RELATIONSHIP BETWEEN SLEEP AND ATHLETIC PERFORMANCE	Prof. Dr. Ercan GÜR Ömer Faruk ÇİFTÇİOĞLU Arş. Gör. Meva Ceren ORGUN Prof. Dr. Vedat ÇINAR
		10	THE EFFECT OF EXERCISE ON COGNITIVE PERFORMANCE IN OLDER ADULTS	Arş. Gör. Meva Ceren ORGUN Fidan ÇINAR
		11	REPRESENTATIONS OF FEMALE INTELLECTUALS IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD: NEZİHE MUHİDDİN'S PERCEPTION OF NATIONALISM	Assoc. Prof. Dr. Dilşad TÜRKMEÑOĞLU KÖSE Assoc. Prof. Dr. Ceren TÜRKMEN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 08:00 – 10:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	i Assoc. Prof. Dr. Sibel AYBARÇ MORA	1	ALGORITHMIC NEUTRALITY AND SOCIAL WELFARE FUNCTIONS IN COLLECTIVE DECISION-MAKING MECHANISMS: A PROCESS-ORIENTED THEORETICAL FRAMEWORK	Öğr. Gör. Dr. Kerem ÇOLAK Prof. Dr. Selçuk KOÇ
		2	THE LIMITS OF RATIONALITY IN ALGORITHMIC DECISION-MAKING PROCESSES: A CONCEPTUAL ANALYSIS FROM MICROECONOMIC THEORY	Öğr. Gör. Dr. Kerem ÇOLAK Prof. Dr. Selçuk KOÇ
		3	THE ROLE OF FINANCIAL GLOBALIZATION AND NUCLEAR ENERGY ON THE ENVIRONMENT IN MINT COUNTRIES	Dr. Öğr. Üyesi Hilal OK ERGÜN Doç. Dr. Tolga ERGÜN Doç. Dr. Yusuf GÜNEYSU
		4	DETERMINANTS OF DIVIDEND POLICY IN THE BANKING SECTOR LISTED ON THE INDONESIAN STOCKS EXCHANGE 2015-2024	Graduate Student, M Alfan Haidar Dhofir Prof. Dr. Serhan GÜRKAN
		5	LONG-RUN RELATIONSHIP BETWEEN BITCOIN AND SELECTED STOCKS: EVIDENCE FROM RALS UNIT ROOT AND COINTEGRATION TESTS	Hüseyin İÇEN Buğra POLAT
		6	İKTİSATÇI BURHAN ULUTAN'IN PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİĞİN GELİŞİMİ	Dr. Öğr. Üyesi Bengü Doğangün Yasa
			THE RELATIONSHIP BETWEEN MANUFACTURING INDUSTRY AND LABOR PRODUCTIVITY IN OECD COUNTRIES: A DYNAMIC ANALYSIS OF THE KALDOR-VERDOORN LAW	Dr., ŞEYMA YILMAZ KUŞÇUOĞLU
			ENFLASYON TAHMİNİNDE MAKİNE ÖĞRENMESİ VE DOĞRUSAL MODELLER: LOG (TÜFE) ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi, Gülhan DENİZ
			DETERMINATION OF THE SIGNIFICANCE LEVELS OF EURO HEALTH CONSUMER INDEX CRITERIA FOR NORTHERN EUROPEAN COUNTRIES BY SYMMETRY POINT OF CRITERION (SPC) METHOD	Dr. Öğr. Üyesi SERDAR YARLIKAŞ
			MEASUREMENT OF THE FOOD SUSTAINABILITY LEVELS OF LOW-INCOME COUNTRIES BY WENSLO-BASED ARAS METHOD	Dr. Öğr. Üyesi SERDAR YARLIKAŞ
		7	OPEC Ülkelerinden Avrupa Birliği Seviyelerine PM _{2.5} Hava Kirliliği Stokastik Yakınsamasının Analizi	Arş. Gör. Dr. Fikriye Ceren BOSTANCI
		8	CLIMATE DAMAGE TAX	Assoc. Prof. Dr. Sibel AYBARÇ MORA

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Farshad Zandavi	1	DECODING COGNITIVE PATHWAYS: EXPLORING THE INTRINSIC PROBLEM-SOLVING MECHANICS OF THE HUMAN MIND	Dr. Leila Niyazi
		2	UTOMATED GENERATION OF SCREEN-RECORDED VIDEOS: AN ALGORITHMIC FRAMEWORK FOR DIGITAL CONTENT CREATION	Dr. Farshad Zandavi
		3	ONTOLOGICAL FRAMEWORKS FOR INTELLIGENT MUSIC EDUCATION SYSTEMS: ENHANCING KNOWLEDGE REPRESENTATION AND UTILIZATION	Prof. Dr. Andreas Papadakis, Dr. Nikolaos Chatzis
		4	ENHANCING ENGINEERING EDUCATION IN LABORATORIES USING ACTIVE LEARNING: A COMPREHENSIVE APPROACH FOR STUDENT SKILL DEVELOPMENT	Jun Li, Ying Zhang, Hui Chen
		5	AUTONOMOUS AGENT LEARNING THROUGH CONSTRUCTIVIST PRINCIPLES: A SEQUENTIAL BOTTOM-UP LEARNING FRAMEWORK AND TOOL (CON-LEARN)	Carlos Hernández, Martín López, Sofía Márquez
		6	REVOLUTIONIZING MANUFACTURING LINES WITH DEEP LEARNING: A NEW ERA IN PRODUCT IDENTIFICATION	Assoc. Prof. Dr. Amina Bouzid
		7	ASSESSING THE ECONOMIC IMPACT OF ARTS AND EDUCATION PROGRAMS IN PUBLIC UNIVERSITIES OF KWARA STATE, NIGERIA: A HUMAN CAPITAL APPROACH	Adetunji Ayodele
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Adebayo Adekunle	1	EMBRACING INDUSTRY 4.0 WITH AI: OPTIMIZING ASSEMBLY LINE EFFICIENCY USING DEEP LEARNING-BASED PRODUCT IDENTIFICATION	Oluwaseun Adebayo
		2	EVALUATING THE ECONOMIC IMPACT OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN PUBLIC UNIVERSITIES OF OSUN STATE: A DISCIPLINE-BASED ASSESSMENT	Adebayo Adekunle Chinonso Okafor
		3	A NEW APPROACH TO E-LEARNING: AN EXAMINATION OF STUDENT ENGAGEMENT WITH VARIOUS DIGITAL LEARNING TOOLS	Assoc. Prof. Dr. John Smith Dr. Emily Brown Dr. William Davis University of Canada
		4	UNVEILING THE HIDDEN STRUGGLE: A QUANTITATIVE EXPLORATION OF ANXIETY PREVALENCE AMONG DYSLERIC STUDENTS IN HIGHER EDUCATION	C. Barzen Annika Victoria
		5	NAVIGATING THE CHALLENGES OF UNIVERSITY CURRICULUM POLICYMAKING IN BRAZIL: A CASE STUDY OF REFORM AND INNOVATION	Ana Silva Rafael Costa
		6	TRANSFORMATIVE IMPACT OF COLLABORATION: EMPOWERING MIDDLE GRADE EDUCATORS THROUGH A SHARED LEARNING CULTURE	Elena Georgiou, Andreas Papadopoulos, Dimitris Nikolaidis, Maria Vasilaki
		7	EXPLOITING CHATBOTS' POTENTIAL: A VISION FOR THEIR ROLE IN HIGHER EDUCATION	Eleni Papadopoulou, Nikos Georgiou,
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Kyoko Tominaga	1	COPYRIGHT SYSTEMS MODELS: STRIKING A BALANCE BETWEEN RIGHTS, INNOVATION, AND ACCESS	O. N. Ivanov
		2	MODERN CHALLENGES IN RUSSIAN SPORTS LAW	Dr. Ivanov Dmitry
		3	ENHANCING THE MODERNIZATION OF THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN)	Dr. Anna Kowalska
		4	WOMEN'S RIGHTS AND CULTURAL AUTONOMY: CHALLENGES IN BALANCING CULTURAL ACCOMMODATION	Assist. Prof. Dr. Ayesha Siddiqui
		5	SOCIAL MOVEMENTS AND THE DIFFUSION OF TACTICS AND REPERTOIRES: ACTIVISTS' NETWORK IN ANTI-GLOBALISM MOVEMENT	Assoc. Prof. Kyoko Tominaga
		6	DISCRIMINATION IN CIVIL SERVICE HIRING: A THREAT TO MERITOCRATIC PRINCIPLES	Wang Hui, Zhang Ming
		7	DEPENDENCY THEORY AND THE UNITED STATES-MIDDLE EAST RELATIONSHIP: A CASE STUDY OF IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY	Assoc. Prof. Dr. Mahmoud El-Badawi
		8	SELECTION CRITERIA FOR NATIONAL TEAMS: THEORY AND APPLICATION	Ivan Petrov

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Jihoon Park	1	THE DESIGN INFLUENCED BY THE ARCHITECTURAL AESTHETICS OF PHRA MAHA CHEDI AT WAT ARUN DURING THE RATTANAKOSIN ERA	Assoc. Prof. Dr. Kritchai Thammasan
		2	COMPARATIVE ANALYSIS OF RELIGIOUS FESTIVAL COSTUMES IN ASEAN COUNTRIES	Somchai Rattanakosin
		3	LOAN GUARANTEE SCHEMES: PUBLIC AND PRIVATE CASE STUDIES	Assoc. Prof. Dr. Simeon Petrov Maciej Kowalski
		4	THE USE OF RHIZOPHORA WOOD IN DESIGNING WALKING STICKS FOR SENIORS	Sanjay Verma Priya Reddy
		5	RHIZOPHORA CHARCOAL: AN ECO-FRIENDLY ALTERNATIVE FOR INNOVATIVE DESIGN APPLICATIONS	Nattawut Srisuk, Thanapong Phattharathit, Kritsana Suwanpichai
		6	FABRIC PRINTING DESIGN: INFLUENCES FROM KOREAN TRADITIONAL ART	Assoc. Prof. Dr. Jihoon Park
		7	"REVEALING THE ECOLOGICAL SPIRIT OF MUEANG THROUGH ENGLISH MATERIALS"	Dr. Nattapong Srisuk Assoc. Prof. Phatchara Chaiwut
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assoc. Prof. Tereza Dolečková	1	THE IMPACT OF ECONOMIC FACTORS ON NATIONAL INVESTMENT	Omar El-Mansouri Fatima Al-Hassan
		2	ASSESSMENT OF THE IMPACT OF RURAL WOMEN'S PARTICIPATION IN SUSTAINABLE WATER SUPPLY IN MALI	Fatoumata Sissoko, Aissatou Diakité, Mariam Coulibaly
		3	INTERNAL CONFLICT AND ARMED GROUPS: AN EXAMINATION OF THE ALGERIAN CONTEXT	Dr. Karim Benali, Dr. Nadia Belkacem
		4	LEADERSHIP STRATEGIES IN ADDRESSING EMPLOYEES' COUNTERPRODUCTIVE BEHAVIOR IN THE WORKPLACE	Ahmed Hassan, Sara El-Masry
		5	FINANCIAL STATEMENT FRAUD: THE NEED FOR A PARADIGM SHIFT TO FORENSIC ACCOUNTING	Ifedapo Francis Awolowo
		6	CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA	Dr. Prasansha Kumari
		7	SERVICE EVALUATION OF MILITARY PERSONNEL IN THE ARMY OF POLAND IN RELATION TO BUDGETARY ALLOCATIONS	Assoc. Prof. Karolina Nowak Dr. Andrzej Kowalski
		8	PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF BRANDING PRINCIPLES	Dr. Leila Kadir, Dr. Arif Turaev,
		9	MARKET SEGMENTATION AND CONJOINT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN	Dr. Ali Karimzadeh Dr. Fatima Zahra

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis. Prof. Saowapa Phaithayawat	1	A SIMILAR APPROACH: TO EMBRACE CLOUD COMPUTING OR STAY TRADITIONAL	Sofia Petrova Ivan Dimitrov
		2	THE IMPACT OF ZHOU ENLAI ON CHINA'S DIPLOMATIC STRATEGIES	Ibrahim C. Yildirim, Ayesha S. Kazmi, Qiang Z. Li
		3	FINGERPRINTS ON BALLISTIC MATERIALS AFTER GUNSHOT IMPACT	Somchai Phongtharuk Apinya Rattanawong
		4	THE EVOLUTION OF DIGITAL LEARNING PLATFORMS IN EDUCATIONAL INTEGRATION	Tanapat Kittipong Somchai Preechawong Apichart Phimphiwat
		5	DISCLOSURE IN THE SOCIAL SPHERE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN CITIZENS AND GOVERNMENTS: A STUDY OF THE MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK	Dr. Nattapong Somwong Assoc. Prof. Kritsada Kittiwong
		6	THE POTENTIAL OF DIGITAL TOOLS IN JUNIOR SCHOOL ART LESSONS TO ENHANCE ARTISTIC ABILITY USING TAMAZIGHT FONTS	Dr. Khaled Ben Ali Prof. Amina El-Mansouri
		7	THE CREATIVE DESIGN OF CHILDREN'S PICTURE BOOKS INSPIRED BY AMPHAWA FIREFLIES LEGENDS	Dr. Somchai Rattanapong Prof. Ananya Chansiri Dr. Preecha Jirakosol
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Najwa Alsayed Omar	1	WEB CONTENT EXAMINATION OF THE MAJOR TOURIST DESTINATIONS IN ITALY: EVALUATION BY FRENCH TRAVELERS	Dr. Marc Dupont, Elena Bellini
		2	DISABILITY VARIETY MANAGEMENT: A CASE STUDY OF THE BANKING SECTOR IN QATAR	Assoc. Prof. Dr. Laila Al-Thani
		3	ITALIC HANDWRITING IN THE DIGITAL AGE	Michel Lefevre
		4	THE IMPACT OF PARENTAL ENGAGEMENT IN THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN WITH DISABILITIES	Dr. Zhang Wei
		5	THE SIGNIFICANCE OF CONCERNS FOR THE YOUTH IN VOTER DECISION-MAKING: A CASE STUDY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN INDONESIA	Assoc. Prof. Dr. Ayu Pratiwi
		6	THE USE OF ENGLISH IN JAPANESE TRAVEL LITERATURE	Dr. Taro Sato
		7	EXAMINING THE UTILIZATION OF ONLINE METACOGNITIVE READING STRATEGIES BY POSTGRADUATE EFL STUDENTS IN EGYPT	Dr. Omar Sherif Mohamed Youssef
		8	CULTURAL SIGNIFICANCE IN THE DESIGN OF COMMUNITY SOUVENIR PRODUCTS	Assoc. Prof. Dr. Amina El-Khatib

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Prof. DR. Levan Sabauri	1	IMPACT OF ORGANIZATIONAL DYNAMIC CAPABILITIES ON INNOVATIVE PERFORMANCE	Dr. Ana Pavlic, Ivan Horvat
		2	A MODIFIED PARTICLE SWARM OPTIMIZATION-BASED NELDER-MEAD ALGORITHM FOR TERM STRUCTURE MODEL CALIBRATION	Nadia Bensaid, Karim Haddadi, Salma El Malki
		3	IMPACT OF FLUCTUATING OIL PRICES ON RENEWABLE ENERGY ADOPTION	Ahmed M. Alharthi
		4	LEAN HEALTHCARE: CHALLENGES AND FACILITATORS IN THE BRAZILIAN CONTEXT	Assis. Prof. Dr. Gabriela Santos, Felipe Costa
		5	IDENTIFICATION OF LEAN IMPLEMENTATION CHALLENGES IN INDIAN INDUSTRIES	Vikram Sharma
		6	PROMOTING REGIONAL GROWTH THROUGH LOCAL PRODUCT DEVELOPMENT AND CUSTOMER EXPERIENCE	Wardana, Ayuningtyas
		7	EXAMINATION OF THE CAUSES BEHIND THE DETERIORATED STANDING OF ENGINEERING COMPANIES DURING THE FINANCIAL CRISIS	Prof. DR. Levan Sabauri

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assis. Prof. Dr. Shilpi Tyagi,	1	EDUCATION OF PROCUREMENT SPECIALISTS IN AUSTRIA: A COMPETENCY-DRIVEN APPROACH	Dr. Johann Bauer
		2	DEVELOPING A COMPREHENSIVE AUDIT QUALITY FRAMEWORK FOR EMERGING ECONOMIES	Fatemeh Ranjbar, Parisa Ghodsi, Mehdi Karimi
		3	DETERMINANTS OF PROFITABILITY IN EGYPTIAN PHARMACEUTICAL COMPANIES UNDER THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME	Assis. Prof. Dr. Ahmed Hassan, Sara El-Sayed
		4	DETERMINANTS OF PROFITABILITY IN MOROCCAN PHARMACEUTICAL COMPANIES UNDER THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME	Assis. Prof. Dr. Youssef Benchekroun, Leila El-Mansouri
		5	FACTORS INFLUENCING EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN EMERGING ECONOMIES	Sara Tavakoli, Parisa Ghanbari
		6	CHALLENGES AND OBSTACLES IN ACCOUNTING INFORMATION SYSTEMS OF KUWAITI COMPANIES	Fatma M Alhajri
		7	STRATEGIC OPTIMIZATION OF SUPPLY CHAINS WITH INTEGRATED RISK AND SUSTAINABILITY OBJECTIVES	Fatimah Al-Bahar, Salem H. Al-Kandari, Omar A. Al-Sabah
		8	EVALUATION OF CORPORATE GOVERNANCE IN NETWORK MARKETING: ETHICS AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PERSPECTIVES	Priya Ramaswamy
		9	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL REPORTING TRANSPARENCY AND INVESTMENT EFFICIENCY: EVIDENCE FROM EGYPT	Ahmed Hassan, Mona Khalil

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Assoc. Prof. Dr. Shorena Tsiklauri	1	EXAMINING ABUSES OF LEGAL POWER WITHIN THE SOCIETY	Lamin J. Fofana Musa K. Diop
		2	SOCIAL STRUCTURES, UNINTENTIONAL RELATIONSHIPS, AND URBAN DISADVANTAGE	Ali Rezaei Sara Maleki Mohammad Jafari
		3	TRANSFER OF EXPERTISE AND TECHNICAL DOCUMENTATION	Dr. Fatima El-Mansouri, Dr. Khalid Al-Farsi, Dr. Samira Jamil
		4	THE IMPACT OF ISLAMIC ART ON TRADITIONAL WEAVING PATTERNS IN OMAN	Fatima Al-Mansoori Aisha Al-Harthy Khalid Al-Shehhi
		5	MANAGING THE INTRICACIES OF COMPLEX SYSTEM DESIGN: MODEL, STRUCTURE, AND CHANGES	Hycham Aboutaleb Bruno Monsuez
		6	UNDERSTANDING EUROPE'S ROLE IN THE AREAS OF FREEDOM, SECURITY, AND JUSTICE AS A GLOBAL PLAYER	Dr. Anna Kowalska, Prof. Piotr Nowak, and Dr. Maria Wisniewska
		7	THE METHODOLOGY OF MIGRATION OUT OF GEORGIA	Nino Kvaratskhelia Tamar Beridze Giorgi Mikeladze Tamar Lomidze
		8	A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF OPEN DATA PLATFORMS AS A DEVELOPING PUBLIC E-GOVERNMENT SERVICE	Jana Nováková, Petr Horák, Marek Dvořák

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Nikolas Papadakis	1	ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND MEDIA PREFERENCES FOR DISTRACTION	Hyun-Woo Kim, Ji-Yeon Park
		2	A COMPARATIVE ANALYSIS OF POLITICAL DEFECTION IN SOUTH ASIA	Priya Menon, Rajat Bhattacharya
		3	THE RUSSIAN CONSTITUTIONAL COURT'S APPROACH TO BALANCING RIGHTS AND BANKING SECRECY	Prof. Dr. Ivanova M. Alekseev
		4	PROTECTION AND RECOGNITION OF TRADITIONAL COMMUNITIES IN INDONESIA	Arif Setiawan, Intan Ayu Lestari
		5	DEVELOPING NATIONAL SPACE POLICIES FOR EMERGING SPACEFARING STATES	Adeel Khan, Li Wei
		6	CIVIL RIGHTS IN CONFLICT ZONES UNDER INTERNATIONAL LAW	Assoc. Prof. Nikolas Papadakis
		7	FORENSIC INVESTIGATIONS OF SALIVA EVIDENCE POST-WASHING	Gulnara Tulegenova
		8	OVERCOMING BARRIERS TO ADMITTING DIGITAL EVIDENCE IN COURTS	Dr. Mariana Ribeiro Campos
		9	THE ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN SHAPING GLOBAL POLICY	Altin Xhafa
		10	ANTI-CORRUPTION STRATEGIES DURING MIGRATION CRISES IN EUROPE	Todor Stoyanov Dimitrov

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Assoc. Prof. Elena Ivanova	1	ADVOCATING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION THROUGH CONTEXTUALIST APPROACH	Dr. Amina Hussain Dr. Ahmed Al-Rashid
		2	IMPACT OF ARAB MODERNISM ON EGYPTIAN WOMEN WRITERS IN THE 1950S AND 1960S	Samar El-Fayoumi Tariq El-Mansour Layla Abdallah
		3	HUMAN-ENVIRONMENT INTERACTIONS: AN ETHICAL PERSPECTIVE	Dr. Farhan Yusof Dr. Lina Noviani
		4	SAFEGUARDING HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE ROLE OF LEGISLATIVE BODIES	Assoc. Prof. Elena Ivanova
		5	EFFECTS OF EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND LONG-TERM IMPACTS	B. van der Meer
		6	PROVIDERS OF HUMAN SECURITY IN FRAGILE STATES UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS	Dr. Nour Al-Hussein
		7	DEVELOPING A MULTIDIMENSIONAL FRAMEWORK FOR MEDIA CREDIBILITY ASSESSMENT	Amina Abdel Rahman Ahmed
		8	ANALYZING GENDER DISPARITIES IN ACADEMIC RESEARCH: FUNDING, COLLABORATION, AND PRODUCTIVITY	Dr. Amara Singh Dr. Ibrahim Al-Fadhli
		9	A FRAMEWORK FOR GLOBAL COLLABORATION: BUILDING CULTURAL BRIDGES FOR DEVELOPMENT	Ahmad Rashid, Leila Masoud, Yasir Khan
		10	OBSTACLES TO MARITAL EXPECTATIONS AMONG INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENT: A CASE STUDY IN SINDH, PAKISTAN	Dr. Nadia Farooq, Ayesha Ahmed

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Assoc. Prof. Imran Khurshid	1	A MODEL OF COGNITIVE FUNCTIONALITY IN THE CONTEXT OF COMPUTATIONAL ANALYSIS	Dr. Sofia Ivanova
		2	THE SIGNIFICANCE OF LIFE MEANING IN RECOVERING ADDICTS: A PAKISTANI PERSPECTIVE	Saira Tanveer, Tariq Ali
		3	FOSTERING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN THE ALLOCATION OF INCENTIVES IN THE PAKISTANI PUBLIC SECTOR	Assoc. Prof. Imran Khurshid
		4	EXAMINING GENDER VARIANCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE REMEMBERING	Mariam Al-Fahad, Omar Al-Mansouri
		5	CULTURAL ANXIETY AMONG INTERNATIONAL STUDENTS IN KUALA LUMPUR: A CASE STUDY OF STUDENTS' LIFE IMPACT	Rina Masri, Muhammad Arif
		6	RE-VICTIMIZATION OF VICTIMS: A COMPARATIVE STUDY OF TREATMENT MODELS	Dr. Lina Ahmed
		7	USING NARRATIVE THEORY TO EXAMINE THE UNCERTAINTY IN ORGANIZATIONAL TRANSFORMATIONS: INSIGHTS FROM CORPORATE MERGERS	Prof. Dr. Ahmed Hossain
		8	DEVELOPMENT AND APPLICATION OF A NEW MEASURE OF GROUP BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS	Khaled Nasr, Leila Zayed

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	Assis. Prof. Zhang Rui	1	DYNAMICS OF COLLABORATIVE DECISION-MAKING IN MULTI-AGENT ENVIRONMENTS	Abdirahman Yusuf, Dr. Salma Ahmed
		2	ADVANCING NEURAL NETWORK-BASED CLASSIFICATION OF HEALTH CONDITIONS	Zhang Wei, Liu Fang
		3	RHETORICAL STRATEGIES IN SCIENTIFIC COMMUNICATION: ANALYSIS OF NEUROSCIENCE DISCOURSE	Chen Lijuan, Huang Min
		4	LINGUISTIC AND PRAGMATIC FACTORS IN RULE-BASED REASONING TASKS	Nguyen Thanh Phong, Le Thi Thanh
		5	NEURAL CORRELATES OF LEXICAL PROCESSING IN SYMBOL-BASED LANGUAGES	Sook-Hwa Kim, Jin-Seok Park
		6	ETHICAL AND PRACTICAL CHALLENGES OF DIGITAL TOOLS IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING	Liu Wei, Assis. Prof. Zhang Rui
		7	IMPACT OF MATERNAL BEHAVIORS ON CHILDHOOD OBESITY RISKS: A GLOBAL META-ANALYSIS	Chen Yu, Wang Ling
		8	EVALUATING FAMILY-CENTERED APPROACHES TO CHILDHOOD OBESITY INTERVENTIONS	Tariq Al-Mansoor, Aisha Al-Naimi
		9	CULTIVATING PRO-ENVIRONMENTAL ATTITUDES IN ELEMENTARY STUDENTS	Dr. Wei-Ling Zhang, Dr. Hui-Min Fang

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	Amina Rahman	1	SENSORY AND COGNITIVE INTERACTIONS IN CHILDREN WITH AUTISM: INSIGHTS FROM SAUDI ARABIA	Hala Ibrahim, Omar Khaled
		2	PARENTING STYLES AND THEIR IMPACT ON CHILDREN'S SOCIAL ADAPTATION	Farah Mahbub, Layla Noreen, Hafeez Khan
		3	TEACHERS' AND STUDENTS' PERCEPTIONS OF CLASSROOM ENGAGEMENT AND DISRUPTION	Chen Xiaoling, Wang Jiayi, Huang Yutong
		4	AN IMPROVED FRAMEWORK FOR SENTIMENT ANALYSIS IN PRODUCT REVIEWS	Rahul Sharma, Priya Desai, Sameer Rathi
		5	MONTE CARLO SIMULATIONS FOR ASSESSING RISK-INVESTMENT RELATIONSHIPS	Ahmed Farouk, Khaled Hassan, Amr Said
		6	CONSUMER RIGHTS AND DIGITAL AUCTIONS: A REFORM PROPOSAL	Amina Rahman
		7	DIGITAL PROCUREMENT IN CONSTRUCTION: OVERCOMING CHALLENGES AND MAXIMIZING BENEFITS	Chunhua Zhang, Wei Liu
		8	DIGITAL PROCUREMENT IN CONSTRUCTION: OVERCOMING CHALLENGES AND MAXIMIZING BENEFITS	Chunhua Zhang, Wei Liu
		9	ACHIEVING PERSONALIZED WEB INTELLIGENCE MATURITY IN DIGITAL MARKETING	Dae-Jung Kim

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 16	Prof. Dr. Adebayo Akintola	1	OVERCOMING CITIZEN ADOPTION BARRIERS IN E-GOVERNANCE SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Asha Sharma
		2	OPTIMIZING TAX STRATEGIES THROUGH ADVANCED PRICING METHODS IN GLOBAL MARKETS	Linh Nguyen
		3	AN OPTIMIZATION APPROACH TO INDEX ARBITRAGE STRATEGIES	Zhang Lei, Liu Meng
		4	RISK-BASED SIMULATION FOR CONSTRUCTION BID PRICING	Ahmed Al-Mahmoud, Youssef Al-Rahman, Fatima Al-Zahrani
		5	INTEGRATING TECHNOLOGY INTO LANGUAGE TEACHING: STRATEGIES AND BENEFITS	Prof. Dr. Adebayo Akintola
		6	SUPPORTING RESEARCH STUDENTS THROUGH ENHANCED LEARNING PROGRAMS	Assis.Prof. Nguyen Thi Lan Anh, Dr. Tran Van Binh
		7	LANGUAGE PROFICIENCY AND EDUCATIONAL OUTCOMES IN ENGINEERING STUDENTS	Maria Isabel Santiago, Ramon De La Cruz, Carla Hernandez
		8	RELATIONSHIP BETWEEN STUDENT INVOLVEMENT AND INCIDENTAL VOCABULARY LEARNING IN MULTIMODAL CONTEXTS	Ali Reza Shamsi, Fatemeh Noorani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 17	Dr. Samuel K. Obafemi,	1	DEVELOPING TEACHING STRATEGIES THROUGH CONCEPT CARTOONS: A FRAMEWORK FOR PRE-SERVICE TEACHERS IN PAKISTAN	Aisha Javed, Sana Malik
		2	EFFECTIVENESS OF AN INTEGRATED LEARNING MODEL ON STUDENTS' COGNITIVE AND EMOTIONAL DEVELOPMENT	Dr. Samuel K. Obafemi, Chidi Eze
		3	OVERCOMING TRADITIONAL CONSTRAINTS: A STUDY ON EDUCATIONAL INNOVATION IN KENYA	Abdi Yusuf, Amina Hassan
		4	ENHANCING EDUCATIONAL ACCESS THROUGH QR CODE TECHNOLOGY IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION	Lin Mei Wong, Hui Yang
		5	INTEGRATING TECHNOLOGY INTO LANGUAGE LEARNING: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH	Wei Zhang, Hua Li
		6	SOCIAL HUBS AS FACILITATORS OF KINSHIP COMMUNICATION	Fatima Bassey, Assoc. Prof. Ibrahim Okechukwu
		7	RELIGION, POLITICS, AND SECURITY IN CENTRAL ASIA	Aigerim Dauletova, Yerzhan Nurlan, Anara Alibek
		8	GENDER AND GAMING BEHAVIOR IN SOCIAL NETWORK GAMES	Minseo Choi, Hyejin Park
		9	BUILDING TRUST IN ELECTRONIC VOTING SYSTEMS	Laila Abou Zeid, Omar Tarek

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 18	Assoc. Prof. Leonardo Conti	1	DEVELOPMENT OF A TAILORED FOOTWEAR MODEL FOR OPTIMAL COMFORT USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS	Amira El Khateeb
		2	ECONOMIC IMPACT OF URBAN REGENERATION ON MIXED-USE DEVELOPMENTS IN THE UAE	Fatima Al Marzouqi
		3	POLITICAL ENGAGEMENT AND MEDIA EXPOSURE IN THE KUALA LUMPUR METROPOLITAN AREA	Dr. Nurul Afifah
		4	URBAN TRANSFORMATIONS IN THE MEDITERRANEAN: A CASE STUDY OF TUNIS	Hanan Bouazizi
		5	STATISTICAL MODELING FOR URBAN ZONING IN SOUTHERN ITALY	Dr. Giovanni Esposito, Assoc. Prof. Leonardo Conti
		6	AGRICULTURAL EFFICIENCY IN BANGLADESH: AN EMPIRICAL ANALYSIS USING DEA	Farida Alam, Rahman Karim, Ayesha Hossain
		7	SUSTAINABILITY STRATEGIES IN SMALL-SCALE HOUSING ENTERPRISES IN INDONESIA	Dian Kusuma, Budi Santoso, Rini Handayani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 19	Dr. Sorin Petrescu	1	MOTIVATIONS FOR ADOPTING ISLAMIC BANKING IN MALAYSIA	Nur Adilah, Farhan Abdullah, Hidayah Shafiq
		2	DYNAMICS OF NEW ENTRANTS IN RUSSIA'S BANKING SECTOR	Andrei Ivanov, Natalia Smirnova
		3	URBAN BURIAL PRACTICES AND LAND MANAGEMENT IN JAKARTA	Siti Rahma, Ahmad Sofyan
		4	PHILOSOPHICAL EVOLUTION OF EMIL CIORAN IN THE EUROPEAN CONTEXT	Elena Popescu, Dr. Sorin Petrescu
		5	DYNAMICS OF SOCIO-SPATIAL STRATEGIC PLANNING IN MULTI-PARADIGM SOCIETIES	Amara Chawla, Devesh Rathi
		6	TECHNOLOGY ADOPTION AND SUPPLY CHAIN INNOVATION AMONG LOGISTICS PROVIDERS IN PENANG	Liang Wei Zhou, Chen Yuhang
		7	ORGANIZATIONAL AND HUMAN FACTORS IN SUPPLY CHAIN COLLABORATION: INSIGHTS FROM THE CASTING INDUSTRY	Eva Korhonen, Mika Vainio
		8	IMPACT OF WEBSITE CHARACTERISTICS ON INITIAL CONSUMER TRUST IN ONLINE RETAILING	Jiaqi Zhang, Meihua Liang
		9	CONTINUOUS IMPROVEMENT THROUGH INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEMS IN ORGANIZATIONAL PRACTICES	Adil Shah, Aisha Khan
		10	CONTINUOUS IMPROVEMENT THROUGH INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEMS IN ORGANIZATIONAL PRACTICES	Adil Shah, Aisha Khan

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 8:30 – 10:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 20	Assoc. Prof. Dr. Bubpha Makesrithongkum	1	THE ROLE OF CREDIT IN AGRICULTURAL PRODUCTION EFFICIENCY IN RURAL COMMUNITIES	Fola Adebayo, Kemi Odunsi
		2	THE GLOBAL APPEAL OF FILM INDUSTRIES IN ASIA AND THEIR FACTORS FOR INTERNATIONAL SUCCESS	Amir Khan
		3	THE EVOLUTION OF TRADITIONAL CENTRAL ASIAN THEATRE AND ITS COMPARATIVE STUDY WITH EUROPEAN AND RUSSIAN PERFORMANCE ART	Assis. Prof. Dr. Rina Kuralbayeva
		4	THE CULTURAL AND POLITICAL ROLE OF BORIA PERFORMANCES IN MALAYSIAN SOCIETY	Ismail Ahmad
		5	THE IMPACT OF MEDIA EXPOSURE ON TEENAGER'S MEDIA LITERACY IN THAILAND	Suriya Chaiyaporn
		6	KNOWLEDGE MANAGEMENT AND POWER DISTANCE IN THE DIGITAL AGE OF CUSTOMER SERVICE	Jamil Raza, Dr. Nila Sharma
		7	THE IMPACT OF TRADITIONAL ART FORMS ON CULTURAL UNDERSTANDING AMONG ETHNIC COMMUNITIES	Zhamilya Boldykova, Assel Berdigulova
		8	UNDERSTANDING THE SUCCESS OF PRESS COUNCILS IN PROMOTING ETHICAL JOURNALISM: A COMPARATIVE STUDY FROM THAILAND	Assoc. Prof. Dr. Bubpha Makesrithongkum

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Uzm.Dr.Hanife Musa	1	THE IMPORTANCE OF PSYCHOSOCIAL SUPPORT IN THE PROCESSES OF SOCIAL STIGMATISATION AND SOCIAL EXCLUSION OF INDIVIDUALS WITH TOURETTE SYNDROME	Derya ODUNCU ALPAGO Harun CEYLAN
		2	THE IMPACT OF SOCIAL STIGMA ON SUBSTANCE ABUSE TREATMENT PROCESSES: A DOCUMENT REVIEW FROM A SOCIAL SERVICES PERSPECTIVE IN THE TURKISH CONTEXT	Harun CEYLAN
		3	HAYVANLARA YÖNELİK EMPATİ VE PROSOSYAL DAVRANIŞLAR: ÇOCUKLUK YAŞANTILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ecem Naz Alper
		4	COMPASSION ROOTED IN TURKISH CULTURE AND ITS ROLE IN SUICIDE PREVENTION	Uzm.Dr.Hanife Musa
		5	MERHAMET ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRMESİ	Uzm.Dr. Hanife Musa Prof. Dr. Ayşin Satan
		6	ÇOCUKLUK ÇAĞI TRAVMALARI VE YAKIN İLİŞKİLER	Klinik Psikolog BERHU ERDOĞAN UYSAL
			Bilişsel Davranışçı Terapi ile Kaygılı Bağlanmanın Sağaltımı: Olgu Sunumu	Psikolog Şule Köken Doç. Dr. Meryem Karaaziz
			MODERN ÇALIŞMA HAYATINDA TÜKENMİŞLİK SENDROMU VE SESSİZ İSTİFA DAVRANIŞI : KLİNİK PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN SAHA VERİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Dilan Malgaz Güçlü
			THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL WELL-BEING LEVELS AND EXPERIENTIAL AVOIDANCE LEVELS OF ADULT INDIVIDUALS	Ahmet KARCI Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK
			KEYS TO SUSTAINING ONLINE ROMANTIC RELATIONSHIPS: SELF- DISCLOSURE AND ONLINE ROMANTIC RELATIONSHIP SATISFACTION	Merve ÇİFTÇİ Prof. Dr. Şerife Gonca ZEREN
		7	MINDFULNESS IN MARRIAGE: COULD BODY IMAGE AND THE AFFINITY OF SOCIAL MEDIA BE INFLUENTIAL?	Ayçin Şeyma GAYTAN Prof. Dr. Şerife Gonca ZEREN
		8	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AKADEMİK ERTELEME DAVRANIŞININ UYKU KALİTESİ VE KAYGI İLE İLİŞKİSİ	Musab Yiğit YETKİNAGAÇ Dr. Öğr. Üyesi Müne AKTAY

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Öğr. Gör. Dr. Yasemin ÇAKIR	1	THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON IDENTITY CONSTRUCTION: THE CASE OF INSTAGRAM	RUKİYE DİLBAZ
		2	GÖÇMEN NÜFUSU VE İŞGÜCÜ PİYASASI KIRILGANLIĞI: KAYIT DIŞI İSTİHDAM, ÜCRET BASKISI VE SOSYAL POLİTİKA SONUÇLARI ÜZERİNE AÇIK VERİ TABANLI BİR İNCELEME	Prof. Dr. Mehmet DURUEL Mehmet MUTLU
		3	AN EVALUATION OF GRADUATE THESES WRITTEN IN TURKIYE ON HEALTH INEQUALITIES WITHIN THE CONTEXT OF HEALTH SOCIOLOGY	Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYA Öğr. Gör. Dr. Zeynep ATA Dr. Öğr. Üyesi Nazmiye EKİNCİ
		4	GEÇMİŞİN GÖLGESİNDE GRUPLAR ARASI İLİŞKİLER: KOLEKTİF MAĞDURİYET İNANCI VE SOSYAL KİMLİK SÜREÇLERİ	Öğr. Gör. Dr. Yasemin ÇAKIR
		5	GRUPLAR ARASI TEMASTA DUYGUSAL REGÜLASYONUN ROLÜ: GRUP TEMELLİ DUYGULAR VE KALIPYARGI DEĞİŞİMİ	Öğr. Gör. Dr. Yasemin ÇAKIR
		6	A FEMINIST CRITIQUE OF PUBLIC SPACE: RETHINKING THIRD PLACES AS SITES OF VISIBILITY AND RESISTANCE	Ahsen ILHAN Assoc. Prof. Dr. Sebla ARIN ENSARIOGLU
		7	HUKUK YOLUYLA OTORİTERLEŞME: MACARİSTAN ÖRNEĞİ	Araş. Gör. Dr. İlteriş ERGUN
		8	ROGER SCRUTON'UN ESERLERİNDE MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK	Araş. Gör. Dr. İlteriş ERGUN
		9	IT'S NOT JUST THE FAULT LINES THAT ARE BROKEN: THE SILENT MAP OF MIGRATION	Yüksek Lisans Öğrencisi, Güler SARIKAYA Prof. Dr. Ersin Kaya Sandal.
		10	NİTELİKLİ EMEK GÖÇÜNDE CİNSİYET DİNAMİKLERİ: TÜRKİYE'NİN BÜYÜKŞEHİRLERİNDEN PANEL VERİ BULGULARI (2016–2023)	Prof. Dr. HİLAL YILDIZ Doç. Dr. DERYA DEMİRDİZEN ÇEVİK
		11	SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE MOVIE “STONE SORAYA” IN THE CONTEXT OF GENDER INEQUALITIES	Dr., Ayşegül DÜZGEL
		12	SPINOZA'S CONCEPT OF CONATUS IN THE CONTEXT OF REFUGEE RIGHTS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS	Doktora Öğrencisi, Aslı Kaprol

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN	1	THE NEW ERA IN IRAN - CHINA RELATIONS: FROM PRAGMATIC COLLABORATION TO STRATEGIC PARTNERSHIP	Nuriye TÜRK
		2	FOOD OR WEAPON? THE ROLE OF FOOD IN WAR STRATEGIES	MELİKE ÜNAL
		3	POLAND'S CYBERSECURITY POLICY AND EU ALIGNMENT	Doç. Dr., Önder Aytaç AFŞAR Beyza Nur ER
		4	GLOBAL FLOWS AND CULTURAL IDENTITIES: THE LIMITS OF HOMOGENIZATION	Doç. Dr. Demet Şefika MANGIR
		5	THE ROLE OF WOMEN IN PEACE AND CLIMATE DIPLOMACY IN KYRGYZSTAN	Dr. Ersoy Yılmaz DİNİZ Dilara Cansın KEÇİALAN
		6	ANTI-ISRAEL PROPAGANDA: NETANYAHU'S REPRESENTATION	Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ozan GÜLADA
		7	THE ELECTION PROPAGANDA IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA DURING THE MAO ERA	Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ozan GÜLADA
			THE TRANSFORMATION OF TURKEY-EU TRADE RELATIONS WITHIN THE AXIS OF THE EUROPEAN GREEN DEAL AND NEXT-GENERATION PRODUCT STANDARDS	Lecturer Tülay ÖLMEZ
			A STUDY ON AUDITING IN INTERNATIONAL COMPANIES	Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN
			FINANCIAL INFORMATION MANIPULATION AND ITS RELATIONSHIP TO ACCOUNTING	Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN
		8		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025 İZMİR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Arş. Gör. Dr. Kağan KIRCABURUN	1	AN EXAMINATION OF THE ERRORS IN PROBLEM SOLVING REQUIRING EQUATION FORMULATION BY 7TH GRADE STUDENTS	Sinay AYGÜN Prof. Dr. Hasan ÜNAL
		2	YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENME ORTAMLARININ MATEMATİK EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ: OLANAKLAR VE SINIRLILIKLAR	Dr. Öğr. Üyesi Emrullah Yiğit Yüksek lisans öğrencisi, Nurcan Kuşut
		3	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN BIG FIVE PERSONALITY TRAITS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE LITERACY AMONG FACULTY OF EDUCATION STUDENTS	Arş. Gör. Dr. Kağan KIRCABURUN
		4	MODELING NONLINEAR RELATIONSHIPS IN EDUCATIONAL RESEARCH: A STEP-BY-STEP R TUTORIAL ON GENERALIZED ADDITIVE MODELS	Lect. Hüseyin ATASEVEN Dr. Okan DEDE Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU
		5	HOW ACCREDITATION SHAPES ASSESSMENT PRACTICES IN TEACHER EDUCATION: A SWOT ANALYSIS OF STUDENT EXPERIENCES	Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU Dr. Okan DEDE Lect. Hüseyin ATASEVEN
		6	DISCOVERING CHILDREN'S BOOKS THROUGH CREATIVE DRAMA: THE EXAMPLE OF ÇÖZÜM BAKANLIĞI	Figen AYTEMÜR Ayşegül YILDIRIM Prof. Dr. Serap UZUNER YURT
		7	Integrated STEM Activity Example for Life in the Arctic – Icebreaker Ship	Graduate Student ÖZGE BEYENAL Dr. Assistant Professor FERİDE GÖK ÇOLAK
			AN ANALYSIS OF THE RELIABILITY, EFFICIENCY, AND EFFECTIVENESS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED AUTOMATED SCORING SYSTEMS	Tuba POLAT Doç. İbrahim YILDIRIM
			İLKOKUL BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN İLKOKUMA YAZMA ÖĞRENME SÜRECİNE YÖNELİK VELİLERİN METAFOR ALGILARI	Yüksek Lisans Öğrencisi ÖZGENUR ÇİFTÇİ
			MATEMATİK EĞİTİMİNDE PROGRAM DÖNÜŞÜMÜ: 2018 PROGRAMI İLE TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ'NİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ IŞIĞINDA İNCELENMESİ	Öğretmen, ÖZGE GÜLEROĞLU Dr. Öğr. Üyesi, BELMA TÜRKER BİBER
			OKUL MÜDÜRLERİNİN DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİ İLE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Şaban PALA
		8	OKUL YÖNETİCİLERİNİN ÖRGÜTSEL ADALET VE GÜÇ KULLANIMININ ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL GÜVEN VE BAĞLILIK DÜZEYLERİNE ETKİSİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	Leyla ÇİÇEK ALTIN Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Pr., Dr. Hajar Huseynova	1	THE PHENOMENON OF DREAM-BASED SELECTION IN THE MANASCHI TRADITION	Master's student Alina SHAMUDINOVA
		2	Turkic Language Contacts: Historical and Modern Aspects	Pr., Dr. Hajar Huseynova
		3	A1 DÜZEYİ ALMANCA EĞİTİMİNDE YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ BÖLÜM ODAKLI KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ SÖZLÜK TASARIMI	Öğr. Gör. Dr. AIŞE SEZİK
		4	MITOS İLE LOGOS'UN ÖTESİNDE: HERAKLEITOS'TA METAFİZİK ÖNCESİ BİRLİK DÜŞÜNCESİ	Dr, Zübeyir USTABAŞI
		5	OTANTİKLİĞİN İMKÂNI: HEIDEGGER'DE DASEIN VE DERRIDACI BİR OKUMA	Dr, Zübeyir USTABAŞI
		6	THE IMPACT OF ANCIENT GREEK LEGACY ON THE ISLAMIC POLITICAL THOUGHT: AL-FÂRÂBÎ AND AVICENNA	Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL
		7	MODERN BİR DİNİ HAREKET OLARAK C3 KİLİSESİ: KURUMSAL VE TEOLOJİK BİR ANALİZ	Enbiye Mahbube DİNLER
		8	STATE AS THE SOVEREIGNTY OF GOD IN MEDIVAL POLITICAL THOUGHT: AUGUSTINE AND <i>THE CITY OF GOD</i>	Doç. Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL
		9	AN ANALYSIS OF IDIOMS CONTAINING THE WORD "EYE" IN THE ARABIC TRANSLATION OF AHMET ÜMİT'S NOVEL "İSTANBUL HATIRASI" WITHIN THE FRAMEWORK OF EQUIVALENCE	Hasan Basri İNCE
		10	CLIL IN PRACTICE: AN OVERVIEW WITH SAMPLE LESSONS	MA Student, PINAR TABAR Prof. Dr. Ceylan YANGIN ERSANLI

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Asst. Prof., Begüm İLBAY VATAN	1	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE ORGANIC FERTILIZER ECONOMICS LITERATURE: A VOSVIEWER-BASED STUDY	Dr. Öğr. Üyesi Mürşide Çağla ÖRMECİ KART Prof. Dr. Hakan ADANACIOĞLU
		2	INNOVATIVE FLAVORS AND CONSUMER BEHAVIOR: THE CASE OF DUBAI CHOCOLATE	Damla ARTIKASLAN Prof. Dr. Hakan ADANACIOĞLU
		3	AN EXAMINATION OF THE DIGITAL TRANSFORMATION IN THE FIELD OF GASTRONOMY WITHIN THE CONTEXT OF INDUSTRY 4.0.	Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN Doç. Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ
		4	A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FOOD AND IDENTITY	Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN Doç. Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ
		5	STANDARDIZATION OF APPLIED GASTRONOMY EDUCATION IN TÜRKİYE: CURRENT STATE AND EVALUATIONS	Asst. Prof., Begüm İLBAY VATAN
		6	GASTRONOMIC EVALUATION OF FOODS NEARLY FORGETTEN IN ORDU CUISİNE	Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, İREM HASGÜL BOZKURT Doç. Dr. ZEHRA DİLİSTAN SHİPMAN
		7	Üniversite Müzik Yarışmalarının Öğrenci Deneyimine Etkisi: Gazi Üniversitesi'ndeki Altı Yarışmadan Elde Edilen Bulgular ve DPÜ'de Yeniden Düzenlenecek Yarışma İçin Bir Model Önerisi	Mert Testere
		8	Tiyatro ve Yaratıcı Dramanın Sosyal Beceri ve Rekreasyon Üzerindeki Etkisi: Kütahya Halk Eğitimi Merkezi Örneği	Mert Testere
		9	SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIM BAĞLAMINDA MİLLİ PARK ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: BOTAN VADİSİ ÖRNEĞİNDE ÖZEL ARAÇ BAĞIMLILIĞININ NİCEL ANALİZİ	Murat Gönültaş Doç. Dr. Zafer Başkaya
		10	THE ROLE OF GASTRONOMY IN OVERTOURISM: THE RELATIONSHIP BETWEEN GASTRONOMIC EXPERIENCE, URBAN TRANSFORMATION, AND GENTRIFICATION – THE CASE OF BARCELONA	Dr. Öğr. Üyesi Mehtap YÜCEL GÜNGÖR

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr.HALE EDA AKDURU	1	BİGA OSB FİRMALARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE DOSTU YATIRIMLAR: YEŞİL FİNANSMAN PERSPEKTİFİNDEN BİR FARKINDALIK ARAŞTIRMASI	Zeynep Gülsüm ÇARBUĞA Doç. Dr. ESRA ATABAY
		2	YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ (CHATGPT, GEMİNİ, COPILOT-BİNG) MUHASEBE EĞİTİMİNDEKİ PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRMASI	Esmâ TORŞİN Doç. Dr. ESRA ATABAY
		3	REFLECTIONS OF DECEPTIVE AND MISLEADING ADVERTISEMENTS ON CONSUMER-CUSTOMER BEHAVIORS	Ass. Prof. Dr. Ahmet AYDIN
		4	COORDINATION FUNCION IN VIRTUAL ORGANIZATIONS	Doç. Dr.HALE EDA AKDURU
		5	TÜKETİCİLERİN MOBİLYA SATIN ALMA NİYETİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Sevilay KOÇ Doç. Dr. Sait BARDAKÇI
		6	DATA MINING METHODS IN CUSTOMER FEEDBACK MANAGEMENT: A SYSTEMATIC REVIEW	Dr. Öğr. Üyesi M. Çağrı AKSU Yüksek Lisans Öğrencisi, Cemre SAĞLAM
		7	TERSİNE LOJİSTİK FAALİYETLERİNİN İŞLETME PERFORMANSI İLE İLİŞKİSİNİN ANALİZİ	Mehmet Ali YAMAK
			FROM PERCEPTION MANAGEMENT TO STRATEGIC RISK: GREENWASHING AND MANAGERIAL DECOUPLING IN SUSTAINABILITY MANAGEMENT	Asst. Prof. Dr. Derya YÜCEL Prof. Dr. Rahmi YÜCEL
			GREEN TRANSFORMATION IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: GREEN COLLAR EMPLOYMENT AND MANAGERIAL CHALLENGES	Asst. Prof. Dr. Derya YÜCEL
			THE MEDIATING ROLE OF INNOVATION CAPABILITY IN THE EFFECT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON FIRM PERFORMANCE	Yüksek Lisans Öğrencisi, Selami KOLCU Doç. Dr. Serhat ERAT Prof. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU
			A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INTERNATIONAL BUSINESS	Doç. Dr. Emel FAİZ Öğr. Gör. Dr. Gamze ULUDAĞ
		8	CHOOSING A BEEKEEPING PLACE IN MUĞLA WITH AHP METHOD	Aysel ŞENAY, Prof.Dr. Mine ŞENEL,
			MEASURING THE LEVEL OF INSTITUTIONALIZATION: AN EXAMPLE OF A PUBLIC UNIVERSITY	Ahmet YILMAZ, Prof.Dr. Mine ŞENEL,

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMİR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Res. Asst. Elanur Ekici	1	HARMONİKLİ SİSTEMDE ÇALIŞMAYA UYGUN DÖKME REÇİNELİ KURU TİP TRAFO	HALİME BOZ
		2	YÜKSEK ORTAM SICAKLIĞINDA ÇALIŞMA ŞARTLARINA UYGUN 8(10) MVA 115/6.3 kV GÜÇ TRANSFORMATÖRÜNÜN TASARIMI, PROTOTİP ÜRETİMİ & TESTLERİ	Elektrik-Elektronik Mühendisi, MELİK SELÇUK
		3	ŞEBEKEDEN GELEN ELEKTRİKSEL TEHLİKELERİ İZOLE EDEN 14 MVA 33/33 KV GÜÇ TRANSFORMATÖRÜNÜN TASARIMI, PROTOTİP ÜRETİMİ VE TESTLERİ	Deniz Utku SÜZER
		4	TRANSFORMATÖRLERDE ALÇAK GERİLİM İZOLATÖRLERİNDE KIRILMA VE YAĞ KAÇAKLARINI ÖNLEMEK İÇİN BARA BAĞLANTILARINDA STRİP FOLYO KULLANIMI UYGULAMASI	Ender SUNAL
		5	5000 kVA 30/0,8-0,8 kV 3 SARGILI GÜNEŞ ENERJİ SANTRALLERİNE UYGUN TRANSFORMATÖRÜN TASARIMI, PROTOTİP ÜRETİMİ VE TESTLERİ	Ali SARTAK
		6	AI-ENHANCED CONTROL TECHNIQUES FOR POWER ELECTRONICS CONVERTERS: RECENT ADVANCES AND FUTURE PERSPECTIVES	Res. Asst. Elanur Ekici
		7	THE ROLE OF FPV SYSTEMS INSTALLED ON WATER SURFACES IN THE GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND THE ECOSYSTEM DIMENSION	Lecturer, OSMAN ÖZDEMİR Lecturer Dr., MERVE ALADAĞ
			TECHNOLOGIES AND EFFICIENCY USED IN ELECTRICITY GENERATION FROM MUNICIPAL SOLID WASTE	Lecturer Dr., MERVE ALADAĞ Lecturer, OSMAN ÖZDEMİR
			FARKLI HAVA GEÇİRGENLİĞİNE SAHİP KUMAŞLARIN AKUSTİK ÖZELLİĞE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Mrs. KADRİYE KUTLAY Mrs. NEJLA DEĞİRMENCI
			YÜKSEK DAYANIMA SAHİP İNCE ÇORAP TASARIMI VE GELİŞTİRİLMESİ	Sevda KÖKSAL DABAN
			A WIND ENERGY-BASED 100% RENEWABLE ELECTRICITY SCENARIO FOR A UNIVERSITY CAMPUS: A WEIBULL AND RAYLEIGH DISTRIBUTION	Assist. Prof. Dr. Derya Betül UNSAL
		8	APPROACH USING REAL CONSUMPTION DATA A COMPARATIVE APPLICATION OF OPTIMIZATION-ASSISTED ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS IN PV POWER GENERATION FORECASTING	Metin YILMAZ Assist. Prof. Dr. Derya Betül UNSAL

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Öğr. Üyesi, Mahmut DURMAZ	1	APPLICATIONS FOR INCREASING EARTHQUAKE RESISTANCE IN REINFORCED CONCRETE COLUMNS	Dr. Öğr. Üyesi, Mahmut DURMAZ
		2	PRACTICAL APPROACHES TO REINFORCED CONCRETE BEAMS AGAINST EARTHQUAKE RISK	Dr. Öğr. Üyesi, MAHMUT DURMAZ Lisans Öğrencisi, AAMAL GHAZAL
		3	EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF THE MECHANICAL BEHAVIOR OF NON-LOAD-BEARING WALLS IN REINFORCED CONCRETE STRUCTURES UNDER SEISMIC EFFECTS	İnşaat Müh. Abdulcebbar KASIRGA Prof. Dr. Emre ERCAN Arş.Gör. Muhammed Serdar AVCI Prof. Dr. Bengi ARISOY
		4	SEISMIC PERFORMANCE ASSESSMENT OF AN ILLEGAL STORY ADDED MASONRY HOUSE	Dr. Öğr. Üyesi Alper ÖZMEN
		5	PASTERNAK ZEMİNİ ÜZERİNDEKİ TİMOSHENKO KİRİŞLERİNİN TİTREŞİM VE BURKULMA ANALİZİ	İnşaat Mühendisi, Filiz ÇETİNKAYA Dr. Öğr. Üyesi Gökhan GÜÇLÜ Doç. Dr. Uğur KAFKAS
		6	VİSKOZ AKIŞLI SÖNÜMLEYİCİLERİN KULLANILDIĞI BETONARME ÇERÇEVELERİN DEPREM PERFORMANSININ ANALİTİK İNCELENMESİ	ŞENOL KORKMAZ Dr. MURAT SERDAR KIRÇIL
		7	BİGA YARIMADASINDA YER ALAN YAPISAL UNSURLARIN LANDSAT8-OLİ UYDU GÖRÜNTÜSÜ İLE ÇİZGİSELLİK ANALİZİ	Dr. Erdem GÜNDOĞDU
		8	MADENCİLİK VE MADEN ÇIKARMA BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN, İŞLETMEDE MESLEKİ EĞİTİM (3+1) KAPSAMINDA İŞ BAŞI EĞİTİMİ YAPABİLECEĞİ KAMU KURUMLARIN COĞRAFİK DAĞILIMI	Dr. Erdem GÜNDOĞDU
		9	IDENTIFYING THE LEGAL MULTIPLIER EFFECT IN CONSTRUCTION DISPUTES: AN ANALYTICAL FRAMEWORK SSUPPORTED BY AI-BASED TEXT ANALYSIS	HASAN EFEKAN BİLEN Assoc.Prof. ONUR BEHZAT TOKDEMİR

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Prof.Dr. Arzu Altın Yavuz Doç.Dr. H. Serhan Yavuz	1	ANALYSIS OF SPATIAL COMPLEXITY BEFORE AND AFTER URBAN TRANSFORMATION USING THE METRIC ENTROPY METHOD	FEYZA SENA GÜLMEZ Doç. Dr. SERDAR BİLGİ
		2	GENERATING NEW CHAOTIC MAPS VIA TOPOLOGICAL CONJUGACY USING LOGISTIC AND TENT MAPS	İsmail Alper GÜVEY Rüstemcan MARTİN Emre DAYANÇ
		3	NUMERICAL APPROACH FOR A FRACTIONAL MATHEMATICAL MODEL OF CANCER CELL POPULATION	Asst. Prof. Dr. Suleyman CETINKAYA Prof. Dr. Ali DEMİR
		4	ANALYSIS OF LINEAR SYSTEMS OF FRACTIONAL DIFFERENTIAL EQUATIONS THROUGH A HYBRID METHOD	Asst. Prof. Dr. Suleyman CETINKAYA Prof. Dr. Ali DEMİR
		5	Analysis of General-Order Cross-Correlation Functions in Fluctuating Nakagami-m and α -Fluctuating Nakagami-m Fading Channels	Öğr. Gör. Meryem TAŞER
		6	STURM-LIOUVILLE TİPİ SINIR DEĞER ARAYÜZ PROBLEMİ İÇİN RAYLEIGH ORANI	Doç. Dr. HAYATİ OLĞAR Prof. Dr. KADRIYE AYDEMİR Prof. Dr. OKTAY MUHTAROĞLU
		7	ORMAN TOPRAKLARINDA TOPRAK ORGANİK KARBONUNUN BELİRLEYİCİLERİNİN MAKİNE ÖĞRENMESİ YAKLAŞIMLARI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof.Dr. Arzu Altın Yavuz Doç.Dr. H. Serhan Yavuz
			TOPRAK TİPİ SINIFLANDIRMASINDA MAKİNE ÖĞRENME YÖNTEMLERİ	Prof.Dr. Arzu Altın Yavuz Doç.Dr. H. Serhan Yavuz

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Prof. Dr. Alper Serdar ANLI	1	Using a Spearman's Rank Correlation Coefficient in Evaporation and Humidity	Jibrin S., Yasin A. Nuhu, Jamilu Adamu, Ahmad S. Said Sulaiman B. Adam
		2	A Comparative Analysis of Quantitative Variables in the Pearson, Spearman Rank and Kendall Tau Correlation Coefficient	Jibrin S., Yasin A. Nuhu, Jamilu Adamu, Ahmad S. Said Abubakar A. Shuaibu
		3	DIVERSITY, ETHNOBOTANICAL USES, AND ESSENTIAL OIL PROFILES OF THYMUS SPECIES IN THE BAFRA REGION OF NORTHERN TÜRKİYE: A COMPREHENSIVE REVIEW	Assoc. Prof. Dr. Emine YURTERİ Havva CAN
		4	DISTRIBUTION OF SALEP ORCHIDS (ORCHIDACEAE) IN THE SAMSUN-BAFRA REGION AND THE ECOLOGICAL, ECONOMIC, AND CHEMICAL CONSEQUENCES OF WILD HARVESTING	Assoc. Prof. Dr. Emine YURTERİ Havva CAN
		5	METHODS FOR DETERMINING THE AMOUNT OF MINIMUM WATER FLOW TO REGULATORS IN WATERSHEDS	Meteorological Engineer Özden ERTÜRK GAZEL Prof. Dr. Alper Serdar ANLI
		6	USING SOLAR ENERGY IN INTEGRATED WATER MANAGEMENT	Civil Engineer Kamer Ali KORKMAZ Prof. Dr. Alper Serdar ANLI
		7	VAN İLİNDE SAANEN KEÇİSİ YETİŞTİRİCİLİĞİ YAPAN MEVCUT İKİ İŞLETMEDE BAZI HAYVAN BESLEME VE YETİŞTİRME UYGULAMALARI İLE İŞLETME SAHİPLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN DURUM TESPİTİ	Doç. Dr. Cemal BUDAĞ Dr.Öğr. Üyesi Ayşe Özge DEMİR Abdulhamit AÇAR
		8	INSECT PESTS AND PLANT-PARASITIC NEMATODE SPECIES AFFECTING ALMOND TREES	Assoc. Prof Dr. Doğançan KAHYA Assoc. Prof Dr. Refik BOZBUĞA
		9	INSECT PESTS AND PLANT-PARASITIC NEMATODE SPECIES IN LENTIL FIELDS	Assoc. Prof Dr. Doğançan KAHYA Assoc. Prof Dr. Refik BOZBUĞA

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Prof. Dr. Şengül DEMİREL	1	BUDİZM VE TASAVVUFTA AHLAK ANLAYIŞI: KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME	Prof. Dr. Şengül DEMİREL
		2	TAC MAHAL: MÜMTAZ MAHAL'İN HATIRASI	Prof. Dr., ŞENGÜL DEMİREL
		3	ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'S APPROACH TO THE MİRACLE OF THE SPLITTING OF THE MOON	Dr. Ayşe Kocabaş
		4	MEHMET ÂKİF'İN MANZUM DÜNYASINDA KUR'ÂNÎ SÖYLEM: HAKKIN SESLERİ'NDEN BİR ÖRNEK	Dr. Samet HEKİMOĞLU
		5	KEMALPAŞAZÂDE'S CLASSIFICATION OF THE JURİSTİC RANK AND ITS EVALUATION	Muhammet DEMİRTAŞ
		6	DEATH AND AFTERLIFE ON SCREEN: AN EVALUATION OF AFTERLIFE REPRESENTATIONS IN MODERN CINEMA FROM THE PERSPECTIVE OF PHILOSOPHY OF RELIGION	Dr. Ülkü KOÇAK
		7	AN EXAMINATION OF POETIC THEMES IN THE ISLAMIC PERIOD IN THE CONTEXT OF THE POEMS OF HZ. FATİMA AND HZ. ALİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, KÜBRA SالدIZ
		8	THE CONCEPT OF "MUJĀB AL-DA'WA" IN HADITH BIOGRAPHICAL LITERATURE	Assoc. Prof. Dr. Serkan Çelikan
		9		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Adriana Ávila Zúñiga Nordfjeld	1	THE IMPACT OF BIO-ECOLOGICAL FACTORS ON PREGNANT WOMEN'S RISK AWARENESS AND SUBSTANCE USE IN SOUTH AFRICA	Mutshinye Manguvhewa, Maria Florence, Mansoo Yu
		2	EXPLORING HUMAN BIAS IN QUALITY MANAGEMENT AND LEAN THEORIES WITHIN THE SHIPBUILDING INDUSTRY	Prof. Dr. Adriana Ávila Zúñiga Nordfjeld
		3	THE EFFECTIVENESS OF SPECIFIC MOBILITY EXERCISES IN IMPROVING PSYCHOMOTOR AND FUNCTIONAL ABILITIES IN INTELLECTUALLY DISABLED CHILDREN	Assist. Prof. J. Samuel Jesudoss
		4	THE IMPACT OF PERSONALITY TRAITS AND LONELINESS ON LIFE SATISFACTION: EXPLORING THE MEDIATING ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES	Nina Petrova, Oliver J. Kleiner, Lukas H. Meyer
		5	CAREER GUIDANCE FOR UNIVERSITY FRESHMEN: EXPLORING THE ROLE OF PERSONALITY AND ONLINE FLOW EXPERIENCES	Ming Liu, Jiawen Zhang, Zhiwen Chen
		6	UNDERSTANDING HATE SCHEMAS IN PRISONERS WITH ANTISOCIAL PERSONALITY DISORDER: A COMPARATIVE STUDY OF EMOTIONAL RESPONSES	Ahmed Ali, Nour H. Zakaria, Khaled M. Youssef
		7	MEDIA AND INFORMATION LITERACY FOR YOUTH IN SOUTHEAST ASIA: DEVELOPING CRITICAL THINKING IN THE DIGITAL AGE	Indah R. Pratama, Agus S. Wibowo, Rani D. Wijaya
		8	THE IMPACT OF JOB STRESS ON QUALITY OF LIFE IN REMOTE WORK ENVIRONMENTS: A STUDY AMONG E-WORKERS IN THE PHILIPPINES	Carlos M. Perez, Reynaldo B. Santos, Juan C. Delgado

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Ephraim Osei,	1	IMPROVING THE DYNAMICS OF EDUCATIONAL LEADERSHIP IN DEVELOPING ECONOMIES: A CASE STUDY ON THE ROLE OF TRADE UNIONS IN PROFESSIONAL GROWTH	Dr. Farida Al-Munir, Dr. Amina Yusuf, Dr. Ibrahim Al-Mahmoud
		2	ENHANCING LISTENING COMPREHENSION IN EFL STUDENTS USING BLENDED LEARNING STRATEGIES	Dr. Mariam Hassan, Dr. Khaled El-Sayed, Dr. Layla Zahid
		3	INFLUENCING FACTORS ON ARCHITECTURE STUDENTS' DESIGN PRODUCTIVITY: A CASE STUDY OF THE FIRST YEAR DESIGN STUDIO	Dr. Yara Kamil, Dr. Ahmed Bakir, Dr. Omar Al-Turk
		4	QUALITY AND SIZE OF STRATEGIC NETWORKS AMONG EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN DEVELOPING COUNTRIES	Dr. Fatimah Othman, Dr. Idris Abdul Aziz, Dr. Nur Ali
		5	THE ROLE OF MENTORS AND MENTEES IN ONLINE EDUCATION	Ariella Nkosi,
		6	PROMOTING SUSTAINABILITY IN UNIVERSITIES THROUGH EDUCATION FOR TRANSFORMATIONAL LEARNING	Assoc. Prof. Dr. Ephraim Osei,
		7	STRATEGIC INNOVATION IN HIGHER EDUCATION: A COMPREHENSIVE APPROACH	Oluwaseun Ayodele,
		8	USING VISUAL ART TO GAIN INSIGHT INTO STUDENT EXPERIENCES IN HIGHER EDUCATION	Zainab Amira,
		9	ROMA IDENTITY AND INCLUSIVE EDUCATION IN SLOVAKIA: A CULTURAL PERSPECTIVE	Petra Varga,

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Javier Ruiz	1	EXPERT WITNESS TESTIMONY IN DOMESTIC VIOLENCE CASES: A STUDY ON BWS AND JURY DECISIONS	Emilia Garcia, Dr. Javier Ruiz
		2	FLASHBULB MEMORY AND ITS RELIABILITY: STUDY OF NATURAL DISASTERS AND PERSONAL EVENTS	Liang Chen, Ming Zhang, Xiao Lin
		3	CULTURAL AND COGNITIVE INFLUENCES ON THE CONCEPT OF VALUES IN ORGANIZATIONAL DECISION MAKING	Yun He, Wei Li School of Management,
		4	IMPACT OF GOVERNMENT EXPENDITURE ON PRIVATE CONSUMPTION IN INDONESIA: AN ECONOMIC ANALYSIS	Arifin Zainal, Budi Santoso, Siti Rahmah
		5	COMMUNITY-BASED FACILITY MANAGEMENT PERFORMANCE IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF KEDIRI, INDONESIA	Siti Maesaroh, Rizky Darmawan, Fajar Hidayat
		6	ESSENTIAL CONSIDERATIONS IN COST CONTRIBUTION ARRANGEMENTS WITHIN MULTINATIONAL COMPANIES	Dr. Karel Novák, Hana Štátná, Dr. Petr Dvořák
		7	APPLICATION OF ADAPTIVE NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM IN FORECASTING ECONOMIC CRISIS IN THE UNITED STATES	Marek Král, Jakub Novotný, Eliška Hrochová
		8	INTEGRATION OF INDUSTRIAL DESIGN AND ENGINEERING DESIGN IN OFFICE EQUIPMENT DEVELOPMENT	Aminata Binta Kamara, Hassan Sanni

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Marek Vasiliev	1	EXPLORING THE ROLE OF META-TEACHING IN IMPROVING TEACHER EFFICACY IN CLASSROOM SETTINGS	Hassan A. Olayemi, Aisha A. Bello, Chukwuemeka I. Obi
		2	COGNITIVE DEFICITS AND THEIR IMPACT ON SPELLING DISORDERS IN ADOLESCENTS	Prof. Dr. Katarzyna Wójcik
		3	THE INFLUENCE OF MEDIA REPRESENTATIONS ON FEMALE BEAUTY IDEALS IN KOREA	Minji Lee
		4	IMPACT OF TRAUMATIC BRAIN INJURY ON ADULTS' SELF-ESTEEM AND STRESS LEVELS IN REHABILITATION	Dr. Carlos D. Ribeiro
		5	RECONCEPTUALIZING THE RAPE MYTH: CULTURAL AND METHODOLOGICAL CHALLENGES	Marina Gonzalez, Ricardo Pereira
		6	THE ROLE OF SOCIAL INTEGRATION IN ETHNIC TOLERANCE	Dr. Marek Vasiliev
		7	REFLECTIVE PROCESSES IN UNDERSTANDING AGGRESSIVE BEHAVIOR	Anastasia Ivanova
		8	PSYCHOANALYTIC PERSPECTIVES IN POLITICAL DISCOURSE	Aditya Ramesh
		9	THE IMPACT OF REAL OPTIONS ON CAPITAL INVESTMENT DECISIONS	Carlos Eduardo Silva
		10	SOCIAL ANXIETY DISORDER: A CASE STUDY USING COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY	Siti Nurul Aisyah Binti Halim, Mohd Zainul Arifin

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Carlos González, Dr. Javier Rodriguez	1	ATTRIBUTIONS MADE BY TEAM MEMBERS FOR TEAM OUTCOMES IN AFRICAN WORKPLACES	Kwame Adu, Chinedu Okafor
		2	DOES CORPORATE GOVERNANCE IMPACT FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN SOUTH AMERICA?	Prof. Dr. Carlos González, Dr. Javier Rodríguez
		3	ERP IMPLEMENTATION SUCCESS IN AFRICA: IMPACT OF SYSTEM QUALITY AND VENDOR SUPPORT	Mamadou Diakité, Ibrahim Bamba
		4	SOCIAL COMMERCE: THE INTERSECTION OF E-COMMERCE AND SOCIAL MEDIA IN AFRICA	Chinonso Nwachukwu
		5	THE IMPACT OF CUSTOMER COMPLAINT MANAGEMENT ON LOYALTY AND SATISFACTION: A CASE STUDY OF AIRLINE PASSENGERS	Fatima Zahra Benali, Ahmed Badran
		6	FOOD INSECURITY IN DEVELOPING COUNTRIES: A STUDY OF RURAL COMMUNITIES IN NIGERIA	Chinonso Ijeoma Eze, Olufemi Adeyemi
		7	IMPROVING THE WORKPLACE ENVIRONMENT FOR WOMEN: THE ROLE OF DESIGN MANAGEMENT IN KENYA	Amina Gachiri, Joseph Ochieng
		8	ADVANCING AFFORDABLE HOUSING THROUGH INCLUSIONARY ZONING IN CAPE TOWN, SOUTH AFRICA	Sibusiso Dlamini

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Dr. Zhanara Dzhaksybek	1	PRIORITIZING FOOD SAFETY CULTURE IN SOUTH AFRICAN FOOD INDUSTRIES: A NEW APPROACH TO FOOD SAFETY SYSTEMS	Zanele M. Mthembu
		2	UNDERSTANDING CORRUPTION IN THE PUBLIC SECTOR: A STUDY OF GOVERNMENT OFFICIALS IN GHANA	Kwame Nkrumah Agyemang, Nana Yaw Mensah
		3	STRATEGIC INITIATIVES FOR PROMOTING ECONOMIC EQUITY IN THE NORTH EAST REGION OF INDIA	Aakash Rathi, Rina Ghosh
		4	THE ROLE OF DIASPORA IN THE EVOLUTION OF KAZAKH LITERATURE: THE LEGACY OF MAZHIT AITBAYEV	Dr. Damir Toktabayev, Ayan Omarov, Dr. Zhanara Dzhaksybek
		5	CULTURAL PRACTICES IN CENTRAL ASIA: CUSTOMS AND TRADITIONS IN TURKESTAN IN THE EARLY 20TH CENTURY	Kamil Mamedov, Gulnar Bekzhanova
		6	THE DYNAMICS OF PRIVACY IN THE DIGITAL AGE: EXAMINING THE ROLE OF THE SELF IN THE ONLINE WORLD	Lydia Thompson
		7	EXAMINING THE ADOPTION OF E-GOVERNMENT IN THE GULF REGION: A UTAUT-BASED APPROACH TO CITIZEN ACCEPTANCE IN THE UAE	Fatima Al-Mansouri, Khalid Al-Hamadi
		8	ENSURING THE SAFETY OF MIGRANTS IN GLOBAL CONTEXTS	Lina Kowalska, Yara Nasser
		9	THE RISE OF ETHNIC NATIONALISM AMONG YOUTH IN SOUTH KOREA: IMPACTS ON DEMOCRACY	Min Ji Park, Jung Hoon Lee

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Karolina Andersson	1	MIGRATION AND UNEMPLOYMENT DURATION: A COMPARATIVE STUDY OF OECD COUNTRIES	Michał Sienkiewicz, Thomas Bergström
		2	THE ROLE OF DEIXIS AND PERSONALIZATION IN PERSUASIVE ADVERTISING	Prof. dr. Sofia Lindström, Dr. Karolina Andersson
		3	THE IMPERATIVE TO IMPLEMENT ENVIRONMENTAL ACCOUNTING FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Isabella Rinaldi, Dr. Luca Verdi
		4	TRENDS AND FUTURE PROSPECTS IN GREEN COMPUTING	Rami Khamis, Ziad Ali
		5	SUSTAINABLE FISHERIES MANAGEMENT THROUGH ECOLABELING AND CERTIFICATION SYSTEMS	A. Banarjee, S. Mishra Assoc. Prof. Dr. P. Somboon
		6	DRIVERS OF CUSTOMER LOYALTY IN ONLINE PURCHASES OF HERBAL PRODUCTS IN THAILAND	K. Wongwattananun,
		7	APPLICATION OF NEURAL NETWORK MODELS FOR PREDICTING ECONOMIC GROWTH IN AFRICAN COUNTRIES	S. Adedeji, T. Olayinka A. Iqbal
		8	ENHANCING SOFTWARE RISK MANAGEMENT THROUGH DYNAMIC FRAMEWORKS	M. Sadiq,

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Ananya Chatterjee,	1	INTEGRATING FUZZY MEMBERSHIP FUNCTIONS IN SMOOTHING TRANSITION MODELS FOR ECONOMIC FORECASTING	T. Nwachukwu, R. Eze
		2	SUCCESS FACTORS IN THE IMPLEMENTATION OF ERP SYSTEMS IN SOUTHEAST ASIA	Aung Thura, Myo Zaw Thiha
		3	AN ECONOMIC MECHANISM FOR DETECTING SYBIL ATTACKS IN DISTRIBUTED SYSTEMS: APPLICATION TO TOR NETWORK	Ananya Chatterjee, Rakesh Kumar Singh, Sunil Kumar Yadav
		4	ROLE OF NEGOTIATION AGENTS IN DESIGN DECISIONS: A CASE STUDY FROM THE MALAYSIAN ENERGY SECTOR	Zainal Abidin Ismail, Faizal Mokhtar
		5	IMPACT OF GOVERNMENT SPENDING ON PRIVATE CONSUMPTION IN INDONESIA: A QUANTITATIVE ANALYSIS	Aditya Junaidi
		6	VALUE ENGINEERING FOR ENERGY COST OPTIMIZATION IN INDUSTRIAL SECTORS IN IRAN	Mohammad Ali Ramezani, Reza Shirazi, Khosro Shaterian
		7	THE IMPACT OF E-COMMERCE PLATFORMS ON TRADITIONAL MARKET STRUCTURES: A JORDANIAN PERSPECTIVE	Omar Al-Momani, Noura Abu Zayed
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Hassan Ali Qureshi	1	THE ROLE OF TECHNOLOGY IN CONTEMPORARY SOCIAL STRUCTURES	Lucia Khumalo, Thabo Ndlovu, Zanele Mthembu
		2	POLITICAL FINANCE IN AFRICA: THE CHALLENGES OF ELECTION FUNDING IN ETHIOPIA	Samuel W. Assefa, Mahir T. Kibret
		3	COMPARING SCIENTIFIC PARKS: ARCHITECTURAL AND URBAN DESIGN IN IRAN AND THE WEST	Ali Rezaei, Marjan Hosseini, Kian M. Nouri
		4	ECONOMIC CONSEQUENCES OF ROAD ACCIDENTS IN EGYPT: A COST ANALYSIS	Ahmed F. ElSayed, Dalia M. Khalil
		5	REGULATIONS ON FERTILITY IN ISLAM: AN OVERVIEW OF HEALTH AND SOCIAL IMPACTS	Hassan Ali Qureshi
		6	THE ROLE OF MULTIPURPOSE CADASTRE IN ENHANCING URBAN DEVELOPMENT PLANS IN IRAN	Ali Rezaei, Niloofar Jafari
		7	STREET NETWORK DYNAMICS IN BANDUNG CITY: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN THE CITY CENTER AND NEW COMMERCIAL HUBS	Aditya Pramudita, Maya Sulaeman
		8	EFFECTIVENESS OF TEMPORARY HOUSING IN DISASTER RESPONSE: CASE STUDY OF EARTHQUAKES IN IRAN	Sima Valiollahi, Reza Behzad
		9	ACCOUNTABILITY IN ISLAMIC RELIGIOUS ORGANIZATIONS: EXPLORING THE ROLE OF ACCOUNTING IN RELIGIOUS CONTEXTS	Dr.Fauzan Nurrahman, Dr. Hanifa Dewi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Kianoosh Shariati, Valiollah Khameneh	1	TECHNOLOGIES AND STRATEGIES FOR ENERGY CONSERVATION IN TRANSPORTATION: FIGHTING AIR POLLUTION IN IRAN	Kianoosh Shariati, Valiollah Khameneh
		2	USER ENGAGEMENT AND SATISFACTION WITH INFORMATION SYSTEMS	Ahmad Al-Farsi, Sara Z. Amin
		3	DEVELOPING A FRAMEWORK FOR PREDICTING POLITICAL RISK USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Tariq Yusuf, Layla Osman
		4	KNOWLEDGE SHARING NETWORKS IN VIRTUAL COMMUNITIES	Kadir Al-Amin, Nour Al-Hassan, Faiza Ibrahim
		5	ANALYZING PENSION EXPENDITURES WITH SYSTEM DYNAMICS SIMULATION	Fadil Al-Jabari, Mohammed Al-Mansouri, Ali Al-Khalifa
		6	ASSESSING WATER RESOURCE SUSTAINABILITY IN IRAN: A FOCUS ON FARS PROVINCE	Mahdi Jafari, Reza Khajeh, Mariam Javid
		7	IMPACT OF CULTURAL DIMENSIONS ON TECHNOLOGY ADOPTION IN ORGANIZATIONS	Ahmed Al-Sabah, Fatimah Al-Farsi, Mohammad Al-Balushi
		8	INNOVATIVE APPROACHES IN URBAN PLANNING FOR SUSTAINABLE GROWTH	Ali Rezaei, Hossein Mohammadi, Zeynab Jafari
		9	ENHANCING ROAD SAFETY WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED DROWSINESS DETECTION	Ravi Kumar, Neha Mehra
		10	FOSTERING ENTREPRENEURIAL SKILLS AMONG FARMERS IN IRAN THROUGH ALTERNATIVE EDUCATION	Mohammad Ali Khorasani, Zahra Ahmadi, Dr. Saeed Pourhosseini
		11	DEVELOPMENT OF AGRO-ENTREPRENEURSHIP IN INDIA: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Dr. Raghav Singh, Assis . Prof. Dr. Aarti Mehta

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Dr. Kabelo Mthembu	1	TOWARDS A HOLISTIC APPROACH TO SOCIAL JUSTICE: INTEGRATING TRADITIONAL AND MODERN ELEMENTS IN PUBLIC POLICY FORMULATION IN SOUTH AFRICA	Assoc. Prof. Dr. Kabelo Mthembu
		2	EXAMINING RURAL TELECENTER EXPECTATIONS: A CASE STUDY OF COMMON SERVICE CENTERS IN MAURITIUS	Rajesh Patel, Anjali Sharma
		3	ANALYZING THE EVOLUTION OF VISUAL STORYTELLING IN SOUTHEAST ASIAN CINEMA: A FOCUS ON HYPERMEDIATED IMAGES	Pongpon Jirakittikul, Nuttapong Kittisupakorn
		4	CLOUD-BASED KNOWLEDGE MANAGEMENT: ADVANTAGES AND CHALLENGES IN ALGERIA	Mounir Khodja, Salima Benabbas
		5	EMIGRATION OF MEDICAL PROFESSIONALS: CHALLENGES AND IMPACTS IN PAKISTAN	Zahid Ali Khan, Hira Bano, Imran Bashir
		6	KNOWLEDGE MANAGEMENT SYSTEMS FOR ENHANCING COLLABORATIVE LEARNING IN ORGANIZATIONS	Eunice Adedeji, Samuel Okoro, Adebayo Temidayo
		7	UNDERSTANDING ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR THROUGH VIRTUOUSNESS PERCEPTIONS	Ali Hassan, Huda Ali, Raza Ahmad
		8	ANALYZING TRUST AND LEARNING IN VIRTUAL ORGANIZATION DECISION MAKING	Bashir Ahmed, Fatima Iqbal, Zainab Rehman
		9	ADVANCED AUTOMATED CLASSIFICATION OF ALCOHOLICS USING VISUAL EVOKED POTENTIAL SIGNALS	Akinwale Adeyemi, Olaoluwa Akinbode, Chidimma Okafor

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Carlos Gomez,	1	A THEORETICAL FRAMEWORK FOR CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT IN EUROPEAN E-COMMERCE	Lars Johansson, Caroline Lindgren, Henrik Olsson
		2	DEVELOPING A COMPREHENSIVE E-MARKET FRAMEWORK USING INTELLIGENT AGENTS	Carlos Gomez, Laura Perez
		3	A NOVEL METHOD FOR SELECTING COMPLEX GOODS IN ONLINE MARKETS	Sofia Martins, Ricardo Costa, Marta Oliveira
		4	ANALYZING MIS DEGENERATION UNDER DYNAMIC CONDITIONS: A MATHEMATICAL APPROACH	Fatima Al-Mahdawi, Karim Al-Mansouri
		5	LEARNING MANAGEMENT LESSONS FROM CONTROL SYSTEMS: A THEORETICAL APPROACH	Jamal Zidan, Rania Al-Salem
		6	EXPLOITING SIP FOR ENHANCED MOBILITY IN MEDICAL COMMUNICATION SYSTEMS	Mansur Zayed, Fakhraddin Rashid, Jamil Al-Zahrani
		7	COGNITIVE REPRESENTATION OF VALUES IN ORGANIZATIONAL DECISION-MAKING	Kari Heikkinen, Dr. Markus Virtanen, Dr. Liisa Aalto
		8	EXPLORING THE USE OF SERIOUS GAMES IN SUPPORTING AUTISTIC CHILDREN'S DEVELOPMENT	Afiqah Rani, Nor Azura Zainuddin, Farhan Salleh

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Olga Lebedeva	1	PROGRESS OF REMOTE REHABILITATION TECHNOLOGY IN JAPAN: A SOLUTION TO GEOGRAPHICAL BARRIERS FOR THE DISABLED	Naoya Takahashi, Kenta Sato, Haruto Inoue
		2	DRIVER BEHAVIOR AND PREFERENCE FOR INFORMATION MEDIA IN ROUTE CHANGES: A STATISTICAL ANALYSIS	Jin-Soo Lee, Hyeon-Seok Kim, Sun-Ju Park
		3	AGGRESSIVE BEHAVIOR AND SELF-REFLECTION: EXAMINING THE INFLUENCE OF THE "SIGNIFICANT OTHER"	Elena Ivanova, Sergei Petrov, Olga Lebedeva
		4	THE ROLE OF PSYCHOANALYSIS IN SHAPING POLITICAL PHILOSOPHY: A COMPARATIVE STUDY	Anwar Uthman, Leila Jafari, Huda Abou Zeid
		5	INTEGRATING COGNITIVE PSYCHOLOGY AND PROBLEM-BASED LEARNING IN HUMAN-COMPUTER INTERACTION	Mohamed Karim, Mariam Al-Farsi, Ahmed Abdullah
		6	THE IMPACT OF EDUCATION ON WELL-BEING: A COMPARATIVE STUDY IN EUROPE	Luca Ferrara, Chiara Montini, Valeria Rossi
		7	IMPROVING GAIT RECOGNITION USING MULTI-VIEW NEURAL NETWORKS	Omar Zaki, Farah Mohamed, Khaled Hassan
		8	EXAMINING THE VALIDITY OF LANGUAGE TEST INTERPRETATIONS: A CASE STUDY	Ali Saleh, Nora Al-Shammari, Hassan Khaled

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	Dr. Alexander Petrov	1	EXPLORING LIFE MEANINGFULNESS AND PSYCHOSOCIAL FACTORS AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS: A STUDY IN INDIA	Ravi Kumar, Priya Sharma
		2	THE ROLE OF ORGANIZATIONAL JUSTICE IN INCENTIVE DISTRIBUTION WITHIN THE PUBLIC SECTOR IN THAILAND	Prof. Dr. Sirikorn Chaiwattanakul
		3	CULTURAL CHALLENGES AND THEIR IMPACT ON INTERNATIONAL STUDENTS' EXPERIENCES AT WUHAN UNIVERSITY	Mei Ling Zhou, Jun Zhang
		4	THE INFLUENCE OF PERSONALITY DIMENSIONS ON JUDGMENTS OF FRIENDSHIP TRAITS: A STUDY IN IRAN	Mojtaba Ghaffari, Sahar Rezaei, Ali Taghavi
		5	ADDRESSING TRAUMA IN BORDERLINE PERSONALITY DISORDER: A CRITICAL APPROACH TO TREATMENT	Isabella Volkov, Dr. Alexander Petrov
		6	EVALUATING THE IMPACT OF NURSE SUPERVISION ON CHILDREN'S BEHAVIORAL DEVELOPMENT IN CARE SETTINGS	Amir Hossein Ranjbar, Leila Khosravi
		7	INVESTIGATING THE ROLE OF WIND CATCHERS IN ACHIEVING SUSTAINABLE ARCHITECTURE IN DRY CLIMATES: A CASE STUDY OF YAZD, IRAN	Niloofar Riazzi, Ali Reza Jafari
		8	COMPARATIVE ANALYSIS OF GREEN CITY CONCEPTS IN ASIAN AND OCEANIC CITIES: GARDEN CITY VERSUS GREEN BELT	Siti Nur Ain Binti Mohd, Faisal Ahmed

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	Mikako Nishimuko	1	EXAMINING THE FAMILY STRUCTURE AND ITS IMPACT ON VIOLENCE AGAINST WOMEN IN IRAN	Sima Yazdani, Ahmad Fathi
		2	THE PREVALENCE OF SHOPLIFTING IN RIYADH, SAUDI ARABIA: A COMPREHENSIVE STUDY	Tariq Al-Mutairi
		3	EXPLORING THE IMPACT OF INTERNET USAGE ON SOCIAL CAPITAL AMONG STUDENTS IN IRAN	Mojtaba Karimi, Zahra Vali
		4	SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CONSTRUCTION SECTOR IN MALAYSIA	Junaidah Ahmad, Hanafi Ibrahim, Nurul Huda Zain
		5	THE IMPACT OF ENVIRONMENTAL RESTRUCTURING IN THE GOLF COURSE INDUSTRY IN JAPAN	Tetsuya Okada, Haruto Watanabe, Saki Tanaka
		6	EVOLUTIONARY DYNAMICS IN COOPERATIVE AND COMPETITIVE BEHAVIORAL PATTERNS	Kaito Mizuno, Takashi Yamamoto, Haruki Fujimoto
		7	EXPLORING PERSONALIZED STYLING THROUGH INTERACTIVE 3D TECHNOLOGY	Xiao Jun Chen, Yu Yan Lee, Zhi Wei Tan
		8	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN GREEK COMPANIES: A PERSPECTIVE ON IMPLEMENTATION AND IMPACT	Nikolaos Dimitriou, Evangelos Tsakalos, Maria Karagouni
		9	THE CONTRIBUTION OF RELIGIOUS GROUPS IN FOSTERING DEMOCRATIC PROCESSES: ATTAINING UNIVERSAL PRIMARY EDUCATION IN SIERRA LEONE	Mikako Nishimuko

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. NURİ BAŞUSTA	1	MİROPLASTİKLERİN BOZUNUMU: BİR İNCELEME	Prof. Dr. Arzu UÇAR Prof. Dr. Gonca ALAK Doç. Dr. Veysel PARLAK Prof. Dr. Muhammed ATAMANALP
		2	KİŞİSEL BAKIM ÜRÜNLERİNİN AKUATİK CANLILARIN FİZYOLOJİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ	Prof. Dr. Arzu UÇAR Prof. Dr. Gonca ALAK Doç. Dr. Veysel PARLAK Prof. Dr. Muhammed ATAMANALP
		3	DENİZKEDİSİNİN (CHIMAERA MONSTROSA) HATAY-SAMANDAĞ AÇIKLARINDAN (DOĞU AKDENİZ) GÖRÜNÜRLÜĞÜ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Prof. Dr. NURİ BAŞUSTA
		4	LESEPSİYEN BALIK TÜRÜ TERAPON PUTA'NIN KARATAŞ (ADANA) KIYILARINDAN İLK KAYDI	Prof. Dr. NURİ BAŞUSTA Prof. Dr. ASİYE BAŞUSTA
		5	FIRST RECORD OF Eustrongylides excisus IN Silurus glanis FROM THE RAMSAR SITE LAKE ULUABAT (BURSA): A PARASITOLOGICAL AND ZONOTIC ASSESSMENT	Dr. NURTEN NURLU AYDOĞDU
		6	FIRSAT NOKTASI (OPPORTUNISTIC) YÖNTEMİYLE FOTOKAPAN ENVANTERİ	Öğr. Gör. Mevlüt ZENBİLCİ Uzman Biyolog Dilek ARSLAN HİSARKAYA Doç. Dr. Yasin ÜNAL
		7	BEYDAĞLARI SAHİL MİLLİ PARKI BÜYÜK MEMELİ FAUNASI	Uzman Biyolog Dilek ARSLAN HİSARKAYA Öğr. Gör. Mevlüt ZENBİLCİ Doç. Dr. Yasin ÜNAL
		8	INVESTIGATION OF THE PREVALENCE OF CRYPTOSPORIDIUM SPP. IN DOGS IN THE IZMIR PROVINCE USING MICROSCOPIC AND MOLECULAR METHODS	Master's student Berk SAKİ Assoc. Prof. Adnan AYAN Prof. Dr. İlker ÇAMKERTEN
			INVESTIGATION OF THE PREVALENCE OF GIARDIA DUODENALIS IN DOGS IN THE IZMIR PROVINCE USING MICROSCOPIC AND MOLECULAR METHODS	Master's student Berk SAKİ Assoc. Prof. Adnan AYAN Prof. Dr. İlker ÇAMKERTEN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Arş. Gör. Dr. Ceren Ünlükal	1	FROM PHYSICAL MISMATCH TO ECONOMIC LOSS: A SYSTEMATIC REVIEW OF OFFICE ERGONOMICS AND ITS MULTIDIMENSIONAL ELEMENTS	Merve UĞUR DEMİRKIRAN Assoc. Prof. Dr. Burcu YILMAZ KAYA
		2	THE IMPORTANCE OF CONTINUOUS IMPROVEMENT FOR BUSINESSES: AN EVALUATION WITH THE LEAN MANUFACTURING APPROACH	Arş. Gör. Dr. Ceren Ünlükal
		3	SWOT ANALYSIS OF THE 5S METHOD: AN EVALUATION FROM A LEAN MANUFACTURING PERSPECTIVE	Arş. Gör. Dr. Ceren Ünlükal
		4	REAL-TIME AND AI-ENHANCED CARBON FOOTPRINT MONITORING AND MANAGEMENT SYSTEM	Dr., Yavuz SÜMER
		5	SYSTEMATIC RESOLUTION OF TECHNICAL CONTRADICTIONS IN INDUSTRIAL R&D PROCESSES: TRIZ METHODOLOGY FOR SOFTWARE AND MECHANICAL APPLICATIONS	MSc Student, Melike Sude Kazan Asst. Prof. Mehmet Rıza ADALI
		6	DEMİR ÇELİK ENDÜSTRİSİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN BENİMSENMESİ TEKNOLOJİ KABUL MODELİ YAKLAŞIMI	Lisansüstü Öğrenci, Özgür GÜÇER Prof. Dr. , Ahmet Ferda ÇAKMAK
			HAVAYOLU SADAKAT PROGRAMLARINDA OYUNLAŞTIRMANIN YOLCU DAVRANIŞLARI VE GELİR YÖNETİMİNE ETKİSİ	Melek Rabia AKTAŞ Doç. Dr. Bahadır GÜLSÜN
			CLASSIFICATION PERFORMANCE AND EFFICIENCY ANALYSIS OF THE VISION MAMBA ARCHITECTURE ON THE DERMAMNIST+ DATASET	Asst. Prof. Dr. Özkan BİNGÖL Lect. Nurhan DEĞİRMENCİ BİNGÖL
			EXAMINATION OF CLINICAL ACCEPTANCE ISSUES OF DECISION SUPPORT SYSTEMS IN HEALTH INFORMATICS IN TERMS OF LACK OF EXPLAINABILITY	Lect. Nurhan DEĞİRMENCİ BİNGÖL Asst. Prof. Dr. Özkan BİNGÖL
		7		
		8		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr., Emine TARAKCI EREN	1	EVALUATION OF OUTDOOR SPACES IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN TERMS OF PLAY-BASED LEARNING; THE CASE OF CUMHURİYET KINDERGARTEN	Dr. Öğretim Üyesi Meltem GÜNEŞ TİGEN
		2	THE ROLE OF URBAN GREEN INFRASTRUCTURE IN THE CLIMATE CHANGE ADAPTATION PROCESS AND ITS EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF LANDSCAPE ARCHITECTURE	Dr. Öğretim Üyesi Meltem GÜNEŞ TİGEN
		3	URBAN SPACE LANDSCAPE DESIGN PROPOSAL; A STUDIO EXPERIENCE	Assoc. Prof. Dr., Emine TARAKCI EREN
		4	ASSESSMENT OF SOIL PROPERTIES UNDER DIFFERENT LAND USE FROM THE GLOBAL DATASET	Assoc. Prof. Dr. GÜLAY KARAHAN
		5	PREDICTION OF SOIL SATURATED HYDRAULIC CONDUCTIVITY ON A GLOBAL SCALE BY PEDOTRANSFER FUNCTIONS	Assoc. Prof. Dr. GÜLAY KARAHAN
		6	KENTSEL YEŞİL ALTYAPININ BİYOTOP ALAN FAKTÖRÜ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ : YILDIRIM ÖRNEĞİ	Abdurrahman KARYEL Prof. Dr. Gül SAYAN ATANUR
		7	Development of an IoT-Integrated Research Equipment Management Software System	Yahya ALHASHEMI Celal ÖZTÜRK
		8	FLAT KNITTING AND SEAMLESS TECHNOLOGIES IN SPORTS TEXTILES	Dr. Öğr. Üyesi Z. EVRİM KANAT

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Öğr. Gör. Dr. Hatice ÇINAR	1	SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞININ İLİŞKİ DOYUMUNA ETKİSİNDE İKİLİ İLİŞKİLERDE MÜKEMMELİYETÇİLİĞİN ARACILIK ROLÜ	Gökdeniz Küçük Dr. Öğr. Üyesi Diler HATİPOĞLU
		2	THE RELATIONSHIP BETWEEN CHILDHOOD TRAUMA AND DARK TRIAD PERSONALITY TRAITS AND AGGRESSION	MA, NERMIN ABBASLI Assistant Professor, MERVE KARABURUN
		3	THE PREDICTIVE ROLE OF CHILDHOOD TRAUMA ON ATTITUDES TOWARD THE APPROVAL AND NORMALIZATION OF VIOLENCE	B.Sc. Student, KEZBAN ÜNAL Assistant Professor, MERVE KARABURUN
		4	BİREYLE PSİKOLOJİK DANIŞMA UYGULAMASININ ADAY PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN KİŞİLERARASI İLETİŞİM YETKİNLİKLERİ, SOSYAL KAYGILARI VE PSİKOLOJİK DANIŞMA ÖZ YETERLİKLERİNE ETKİSİ	Uzm. Psk. Dan. Elifnur BARIŞ Prof. Dr. Özkan ÇIKRIKÇI Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ÇIKRIKÇI
		5	SOSYAL MEDYA FENOMENİ PSİKOLOGLARIN PAYLAŞIMLARININ SOSYAL MEDYA KULLANICILARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	BETÜL ZORBA Doç. Dr. ŞULE BAŞTEMUR
		6	BELİREN YETİŞKİNLİKTE DİJİTAL STRES VE İKİ BOYUTLU BENLİK SAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Psikolog, MELİKE ASLAN
		7	YETİŞKİNLERİN ÇOCUKLUK DÖNEMİ ÖRSELENME YAŞANTILARININ İYİ OLUŞLA İLİŞKİSİNDE KİNDARLIK VE BİLİŞSEL ESNEKLİĞİN ARACI ROLÜ	Psik. Dan. KAAN ALTINIŞIK Prof. Dr. Seydi Ahmet Satıcı
			Value-Directed Prioritization in Working Memory: Effects of Motivation on Capacity and Strategic Control	Öğr. Gör. Dr. Hatice ÇINAR
			GENÇ YETİŞKİNLERDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI FİZİKSEL BENLİK ALGISI VE SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Uzm. Klinik. Psk. Cemile Yıldırım Yrd. Doç. Dr. Ayşe Buran
		8		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Research Assistant Aylin UZUN	1	THE EFFECT OF PROBLEM-SOLVING AND EMPATHY IN MARITAL ON MARITAL SATISFACTION	Psychologist, ESRA KİYBIK Res. Asst., MERVE İBRAHİMOĞLU Prof. Dr., ERCÜMEND ERSANLI
		2	THE SENSE OF ENTRAPMENT AND ACADEMIC PROCRASTINATION AMONG UNIVERSITY STUDENTS: THE EFFECT OF ATTACHMENT STYLES	Psychologist, LOKMAN YILMAZ Res. Asst., MERVE İBRAHİMOĞLU Prof. Dr., ERCÜMEND ERSANLI
		3	INVESTIGATION OF MOTOR SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN ACCORDING TO THE RELATIVE AGE EFFECT	Master's Student, BUKET GÖKKAYA Assistant Professor, EDA BAYTAŞ
		4	In the Context of Close Relationships: Perceived Parental Relationship	Research Assistant Aylin UZUN
		5	OBSESİF KOMPULSİF BELİRTİLERİN SUÇLULUK-UTANÇ VE ANNEDEN ALGILANAN NARSİSİZM İLE İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Zeynep BEKAR Dr. Pınar ALGEDİK
		6	YOGA YAPAN KADINLARIN ÖZNEL ZİNDELİĞİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	KÜBRA SÜMEYYE ŞAHİN DOÇ. DR. SEHER MERVE ERUS
		7	OBEZ BİREYLERDE BOZULMUŞ YEME DAVRANIŞLARININ YORDAYICILARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Elif ÖVEÇ Prof. Dr., Ali ERYILMAZ
		8		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Vahit ÇİRİŞ	1	EGZERSİZİN İMMÜN SİSTEMİ VE MENTAL PERFORMANS İLE İLİŞKİSİ	Gizem Gül ESKİN
		2	THE EFFECTS OF SPORT BASED INTERVENTIONS ON MOTOR SKILL DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER	Assoc. Prof. Dr. Vahit ÇİRİŞ
		3	THE EFFECT OF SLEEP QUALITY ON PERFORMANCE IN ATHLETES	Assoc. Prof. Dr. Vahit ÇİRİŞ
		4	INVESTIGATION OF EMOTION REGULATION AND MINDFULNESS AMONG COMBAT SPORT ATHLETES	Dr. Öğr. Üyesi Demet ÖZTÜRK ÇELİK Yüksek Lisans Öğrencisi Merve ÇATALBAŞ
		5	ChatGPT Spor Yaralanmalarında Kanıta Dayalı Rehabilitasyon Protokolleri Üretebilir mi?	Dr. Fzt. Mustafa YALÇIN
		6	THE EFFECT OF SQUAT JUMP TRAINING PERFORMED ON DIFFERENT SURFACES ON PHYSICAL PERFORMANCE AND BODY COMPOSITION IN YOUNG SOCCER PLAYERS	Dr. ALİ FATİH SAĞLAM Prof. Dr. HÜRMÜZ KOÇ Doç. Dr. ERBİL MURAT AYDIN
			BİBLİYOMETRİK ANALİZİS OF RESEARCH ON LTAD IN RACKET SPORTS	Zehra ERDEM Prof. Dr. Işık Bayraktar
			BİBLİYOMETRİK ANALİZİS OF RESEARCH ON TESTS USED İN BADMİNTON	Zehra ERDEM Prof. Dr. Işık Bayraktar
			CHANGES IN AVERAGE SPEED, RACE DISTANCE, AND ELEVATION GAIN BY YEAR IN THE ROAD CYCLING WORLD CHAMPIONSHIPS BETWEEN 2014 AND 2024	Dr. Öğr. Üyesi Duran Akbaş Süleyman Yıldız
			BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON AGILITY IN TENNIS	Emirhan Yalçın Dr. Öğr. Üyesi Duran Akbaş
		7		
		8		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr. Rıdvan ERGİN	1	VOLEYBOLCULARDA FONKSİYONEL HAREKET ANALİZİ SKORLARININ VÜCUT KOMPOZİSYONU DİKEY SIÇRAMA VE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER İLE İLİŞKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Harun KOÇ Arş. Gör. Dr. Cengizhan SARI Arş. Gör. Enes YASUN
		2	Bibliometric Analysis of Genetic Testing Research in Sports Science: An Approach Based on WoS Data	Utku Duman Prof. Dr. Işık Bayraktar
		3	Sirkadiyen ritim ve spor Araştırmalarının Bibliyometrik İncelemesi: WoS Verilerine Dayalı Bir Yaklaşım	Utku Duman Prof. Dr. Işık Bayraktar
		4	AŞIRI YÜKSEKTE BULUNMAYI GEREKTİREN SPOR DALLARI SPORCULARINDA SANAL OLARAK YÜKSEKTE BULUNMANIN STATİK VE DİNAMİK DENGİ ÜZERİNDE ETKİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi , Ebru DOĞAN Prof.Dr. Alpaslan YILMAZ
		5	THE EFFECT OF HANDBALL CONTENT KNOWLEDGE TRAINING ON PRESERVICE TEACHERS' KNOWLEDGE LEVELS AND STUDENT LEARNING	Arş. Gör. Dr. Derya SAKALLI Prof. Dr. Fatma İlker KERKEZ
		6	GENÇ TENİSÇİLERDE ÜST EKSTREMİTEYE UYGULANAN 8 HAFTALIK DİRENÇ LASTİĞİ EGZERSİZ PROGRAMININ FARKLI VURUŞLARDAKİ TOP HIZINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, GAMZE HOPLAMAZ Doç. Dr. EMRE ŞİMŞEK
		7	GENÇLİK MERKEZİNDEKİ FAALİYETLERE KATILAN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖZGÜVEN DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ (Konya – Kulu Örneği)	ECE MELİS ARSLAN Doç. Dr. OKAN BURÇAK ÇELİK
		8	EXAMINATION OF SPORTS HABİTS OF PRIVATE SECURITY PERSONNEL	Ahmet KUBAT
		9	EVALUATION OF 2025 GRADUATE STUDIES FROM THE PERSPECTIVE OF EXERCISE AND TRAINING SCIENCE: BADMINTON	Doç. Dr. Rıdvan ERGİN
		10	BADMİNTON SPORUNDA DENGİ PERFORMANSINI DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK TESTLER	Doç. Dr. Rıdvan ERGİN
		11	İTME VE ÇEKME MOTİVASYON FAKTÖRLERİNİN MEMNUNİYET BAĞLILIK VE DAVRANIŞSAL NİYET ÜZERİNDEKİ ROLÜ: TÜRK FİTNESS ÜYELERİ ÖRNEĞİ	Emel DİRİCAN
		12	MODERN APPROACHES TO WARM-UP IN SOCCER: MECHANISMS, MODELS, AND PRACTICAL APPLICATIONS	Emre SİLİAN Doç.Dr. Recep Fatih KAYHAN
		13	AGE-RELATED DIFFERENCES IN MATCH LOAD PARAMETERS: A GPS-BASED ANALYSIS IN YOUTH SOCCER PLAYERS	Doç.Dr. Recep Fatih KAYHAN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. Sümer ALVURDU	1	THE EFFECTS OF GYMNASICS EXERCISES PERFORMED USING DIFFERENT EXERCISE EQUIPMENT ON SELECTED PHYSICAL FITNESS VARIABLES IN GIRLS AGED 7–11	Doktora Öğrencisi Melisa YILDIRIM Prof. Dr. Özcan SAYGIN
		2	USE OF RECREATIONAL OPEN SPACES IN SPORT-FRIENDLY CAMPUSES: A DESCRIPTIVE EVALUATION FROM THE PERSPECTIVE OF GREEN EQUITY	Arş. Gör. Dr. Kadir ÇALIŞKAN Dr. Öğr. Üyesi Anıl Onur MERCANOĞLU
		3	OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ MOTOR GELİŞİMLERİNDE FİZİKSEL AKTİVİTENİN ROLÜ	Dr. Öğr. Üyesi Cihangir KAÇMAZ Ar. Gör. Dr., Kevser ŞEVİK KAÇMAZ
		4	AN EXAMINATION OF DIGITAL GAME ADDICTION AND SLEEP QUALITY AMONG STUDENTS OF THE FACULTY OF SPORT SCIENCES	Prof. Dr. Hakkı ULUCAN Doç. Dr. Hayati ARSLAN Doktora Öğrencisi, Sevim KIR
		5	A NEW ASSESSMENT TOOL IN FATIGUE MONITORING: PUPILLOMETRY	Doç. Dr. Sümer ALVURDU İbrahim TAŞTAN Pelinsu Ece CİVELEK Doç. Dr. Elif CENGİZEL
		6	KOLLUK ÖĞRENCİLERİNİN FİZİKSEL AKTİVİTE ALIŞKANLIKLARINDA MEZUNİYET SONRASINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER	Öğr.Gör.Dr,Merve CİN
			CYCLING IN THE VIRTUAL WORLD: THE DIGITAL TRANSFORMATION OF CYCLING WITHIN THE CONTEXT OF ZWIFT	Dr, Onur ÖZTÜRK Prof. Dr, Betül AKYOL
			ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FIELD OF SPORTS SCIENCES IN TURKEY	Prof. Dr, Betül AKYOL Dr, Onur ÖZTÜRK
			Importance of Physical Activity in Terms of Old Age and Public Health	Arş. Gör. Dr. Burak ELİK
			ALTYAPI BASKETBOLCULARINDA FİTLİGHT ANTRENMANLARININ ÇEVİKLİK PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİ	Arş. Gör. Dr., Kaan SALMAN Prof. Dr., Özcan SAYGIN
		7	2024-2025 EUROLEAGUE NORMAL SEZONUNUN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Arş. Gör. Dr., Kaan SALMAN Prof. Dr., Özcan SAYGIN
		8	THE ACUTE EFFECTS OF SACCADIC EYE MOVEMENTS ON FLEXIBILITY AND HAND GRIP STRENGTH	Yüksek Lisans Öğrencisi, FIRAT ÇAĞLAR ERDEM Dr. Öğretim Üyesi, EDA BAYTAŞ

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assistant Professor, Ayla ARSLAN Assistant Professor, Hakan OCAK	1	QUALITY OF LIFE IN INDIVIDUALS WITH BRAIN TUMORS AND THE NURSE'S ROLE	Rüveyda AYDIN Dr. Öğr. Üyesi Derya KAYA
		2	KADINLARDA ÜRİNER İNKONTİNANSTA ELEKTRİK STİMÜLASYONU VE MANYETİK STİMÜLASYON TEDAVİLERİNE HEMŞİRELİK YAKLAŞIMI	Zeynep Turan Prof. Dr. Şenay ÜNSAL ATAN
		3	Urinary Incontinence During Pregnancy and the Postpartum Period and Nursing-Oriented Preventive Approaches	Yüksek Lisans Öğrencisi, Cemre Gülsen ÇELİK Prof. Dr. Şenay ÜNSAL ATAN
		4	EVALUATION OF DRUG INTOXICATIONS IN PEDIATRICS	PhD, Zeynep Yesim AY
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH BELIEFS OF OBESE PATIENTS AND THEIR DEMAND FOR OBESITY SURGERY	Öznur YÜKSEL Prof. Dr. Rukuye AYLAZ
		6	EKSTRAKORPOREAL MEMBRAN OKSİJENİZASYONU (ECMO) UYGULANAN HASTALARIN HEMŞİRELİK BAKIMI	Hem. Deniz Ünker Prof. Dr. Neriman Zengin
		7	Acute Effects of Lumbar Spinal Manipulation on the Autonomic Nervous System in Healthy Young Adults	Uzman Fzyoterapist Alaa SAID Dr. Öğr. Üyesi Berkay Eren PEHLİVANOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Sefa Haktan HATİK
		8	ADAPTATION LEVELS OF BARIATRIC SURGERY CENTERS IN TURKEY TO INTERNATIONAL ACCREDITATION PROCESSES	Nurse Oğuz DOĞAN Prof. Dr. Emine GERÇEK ÖTER
		9	BİMODAL KOKLEAR İMPLANT KULLANICILARINDA GÜRÜLTÜDE KONUŞMAYI ANLAMA PERFORMANSININ İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Dr. Gökçe GÜLTEKİN Dr., Halide ÇETİN KARA Dr. Öğr. Üyesi, Eyyup KARA Prof. Dr., Fatih ÖKTEM
		10	MIDDLE EAR ANATOMY AND INFECTIONS	Assistant Professor, Ayla ARSLAN Assistant Professor, Funda Çimen AÇIKGÜL
		11	BASAL GANGLIA AND THEIR RELATIONSHIP WITH NEUROLOGICAL DISEASES	Assistant Professor, Ayla ARSLAN Assistant Professor, Hakan OCAK
		12	Kadın Sağlığı Alanında Mandala Tekniğinin Kullanımı	Hemşire, YELİZ KAN Prof. Dr. EMİNE GERÇEK ÖTER

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Öğr. Üyesi, Ayşe ŞENOĞLU	1	CULTURAL COMPETENCE, EVIDENCE-BASED PRACTICES, AND MIDWIVES' TRADITIONAL AND COMPLEMENTARY MEDICINE APPROACHES IN MATERNITY CARE	Dr. Öğr. Üyesi, Ayşe ŞENOĞLU
		2	STRESS LEVELS IN NURSES: ANALYSIS OF RISK FACTORS AND SYMPTOMS IN A STATE HOSPITAL CASE	Nurse Caner SAYILGAN
		3	PSYCHOSOCIAL NEEDS OF MOTHERS WITH PRETERM INFANTS AND MIDWIFERY–NURSING APPROACHES	Dr. Emine KARACAN
		4	REFLEXOLOGY APPLICATIONS IN GYNECOLOGICAL CANCERS: A REVIEW IN TERMS OF SYMPTOM MANAGEMENT AND QUALITY OF LIFE	Dr. Emine KARACAN
		5	Silent Dangers in the Elderly	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yaren TANRIVERDİ
		6	THE EFFECTS OF MICROPLASTICS ON THE ENVIRONMENT AND HUMAN HEALTH	Asst. Prof. Dr. AYŞENUR BİLGEHAN
		7	ALUMINUM PHOSPHIDE: TOXICITY MECHANISM AND PROTECTION METHODS	Assist. Prof. Dr. AYŞENUR BİLGEHAN Prof. Dr. HANDE ŞİPAHİ
		8	THE RELATIONSHIP BETWEEN TECHNOLOGY USE AND AGGRESSION IN CHILDREN: CURRENT EVIDENCE AND IMPLICATIONS FOR PEDIATRIC NURSING	Doç. Dr. Ümran ÇEVİK GÜNER Bahar HAMİDİ
		9	KLİNİK İLETİŞİMDE EMPATİ EROZYONU Hibrit Zekâ Yaklaşımlarıyla İlişkisel Boşluğa Müdahale	Dr. Öğretim Üyesi Hatice BÜBER KAYA
		10	EMZİRME DESTEĞİNDE EBEVEYNLİK ORTAKLIĞI: BABALARIN EMZİRME SÜRECİNE KATKILARI	Dr. Öğr. Üyesi Döndü BATKIN ERTÜRK
		11	İKLİM KRİZİ ve EBELİK	Dr. Öğr. Üyesi Döndü BATKIN ERTÜRK
		12	EFFECTS OF ACUTE EXERCISE ON OXIDATIVE STRESS BIOMARKERS AND PROINFLAMMATORY CYTOKINES IN ELITE TABLE TENNIS PLAYERS	Ahmad HABİBİ Asst. Prof. Dr. Egemen DERE

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Dr. Erengül BODUÇ	1	ÇOCUK VE ADÖLESANLARDA ANOREKSİYA NERVOZA VE BESLENME YAKLAŞIMI	Dr. Öğr. Üyesi Hülya YILMAZ
		2	FONKSİYONEL BESİNLER VE İNSAN SAĞILIĞI ÜZERİNE ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Hülya YILMAZ
		3	THE EFFECT OF NUTRITION AND DIETETICS EDUCATION LEVEL ON WEIGHT MANAGEMENT KNOWLEDGE AND NUTRITION-RELATED BEHAVIORS	Nagihan ARI Şule ARSLAN Kamil Serkan UZYOL
		4	MİKROBİYOTA ODAKLI BESLENME İLE EGZERSİZİN METABOLİK SENDROM ÜZERİNDEKİ KOMBİNE ETKİSİ	Uzm.Dyt.Elif SUBAŞI Prof. Dr. Vedat ÇINAR
		5	OBEZİTEDE KRONİK DÜŞÜK DERECELİ İNFLAMASYONUN EGZERSİZLE MODÜLASYONU	Uzm.Dyt.Elif SUBAŞI Prof. Dr. Vedat ÇINAR
		6	FOOD SELECTIVITY IN THE PRESCHOOL PERIOD: CURRENT EVIDENCE AND IMPLICATIONS FOR PEDIATRIC NURSING	Ümran Çevik Güner, Zehra Bulut
		7	Foot Anatomy And Clinic	Assoc. Prof. Dr. Erengül BODUÇ
		8	Hand Anatomy And Clinic	Assoc. Prof. Dr. Erengül BODUÇ

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS December 30, 2025 IZMIR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Öğr. Üyesi, HAKAN YÜKSEL	1	THE EFFECT of IDIOM MOBILE GAME APPLICATIONS, DIGLOT WEAVE TECHNIQUE (DWT), and PROJECT-BASED LEARNING on IRANIAN EFL LEARNERS' COMPREHENSION and PRODUCTION of ENGLISH IDIOMS	Prof. Abbas Ali Zarei
		2	Spectral Methods in the Simulation of Nonlinear Systems Under Random Forcing	Minoo Kamrani
		3	SYNTHETIC ANOMALY GENERATION FOR ATTACK DETECTION: A GENERATIVE AI-SUPPORTED APPROACH	Zeynep AVKAROĞLU Asst. Prof. Dr. Ahmet Nusret ÖZALP
		4	REGULARIZATION EFFECTS OF DROPOUT IN DEEP LEARNING MODELS FOR SKIN LESION CLASSIFICATION	Asst. Prof. Dr. İsmail IRMAKÇI
		5	LEARNING RATE SENSITIVITY ANALYSIS OF DEEP NEURAL NETWORKS ON THE DERMAMNIST BENCHMARK	Asst. Prof. Dr. İsmail IRMAKÇI
		6	DEPRESSION SEVERITY ESTIMATION USING SELF-ATTENTION MECHANISMS ON TEXTUAL DATA	Büşra AKKIR Hüseyin POLAT
		7	DEPRESSION SEVERITY ESTIMATION THROUGH REPRESENTATION-LEVEL FUSION OF TEXT AND AUDIO MODALITIES	Büşra AKKIR Hüseyin POLAT
		8	Evaluation of OSCORE with EDHOC Key Establishment in Constrained IoT Deployments: Resilience Against Replay and Echo Attacks	M. Serdar AKMANOĞLU Asist. Prof. Ahmet Nusret ÖZALP
		9	A TWO-STAGE CNN AND REINFORCEMENT LEARNING SYSTEM FOR RGB-BASED PLANT STRESS DIAGNOSIS AND ACTION RECOMMENDATION	ALP SANCIOĞLU MUHARREM ŞİMŞEK DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞE SALMAN
		10	TÜRKÇE MEDİKAL SORU-CEVAP GÖREVLERİ İÇİN BÜYÜK DİL MODELLERİNİN QLORA TABANLI İNCE AYARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Cemre KÜÇÜKGÖDE DOÇ. DR., Özgür GÜMÜŞ
		11	MACHINE LEARNING APPROACHES IN MARITIME ACCIDENT ANALYSIS: A WOS-BASED BIBLIOMETRIC EVALUATION	Lecturer, İPEK GÖLBOL PEKDAŞ
		12	YOLOV11 MİMARİSİ: YENİ NESİL NESNE ALGILAMA	Dr. Öğr. Üyesi, HAKAN YÜKSEL
		13		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Mariam Al-Hashimi	1	ATTACHMENT STYLES AMONG CHILDREN IN IRAN: NURSERY CARE VERSUS FAMILY CARE	Mohammad Reza Khosravi, Zeynab Sadeghi
		2	FACTORS INFLUENCING AGGRESSIVE BEHAVIOR IN ADOLESCENTS: A MULTIFACETED APPROACH	Ayesha Khalid, Omar Saeed
		3	THE SIGNIFICANCE OF COGNITIVE DIVERSITY IN AUTISM SPECTRUM: A CASE STUDY FROM KUWAIT	Fatima Al-Mutairi, Khaled Al-Mansoor
		4	FRAMEWORK FOR EXPLORING DIGITAL ADDICTION	Laila Hassan, Mohamed Fathy
		5	ENHANCING SELF-DIRECTED LEARNING THROUGH LOGBOOKS IN PROBLEM-BASED LEARNING: A STUDY IN MALAYSIA	Rina Siti, Harith Mohamad
		6	SELF-DESTRUCTIVE BEHAVIOR IN PRISONS: PSYCHOLOGICAL ASPECTS AND COPING MECHANISMS	Mariam Al-Hashimi
		7	ASSESSING INTERNET ANXIETY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN IRAN: A STUDY IN HIGHER EDUCATION CONTEXT	Reza Movahedi, Yasmin Hashemi
		8	ASSESSING INTERNET ANXIETY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN IRAN: A STUDY IN HIGHER EDUCATION CONTEXT	Reza Movahedi, Yasmin Hashemi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Giulia Rossi,	1	EFFECTIVENESS OF PHYSICAL EXERCISES AND SPECIAL GAMES IN IMPROVING PSYCHOMOTOR AND FUNCTIONAL ABILITIES AMONG INTELLECTUALLY DISABLED CHILDREN UNDER 14	Aisha Bello, Chukwudi Eze
		2	INNOVATIVE APPROACHES IN COMPUTER SCIENCE EDUCATION USING VISUAL TECHNOLOGIES	Siti Zainab Al-Farouq, Muhammad Haseeb
		3	KNOWLEDGE MANAGEMENT IN EDUCATION THROUGH DATA ANALYSIS: THE EDULOGIC+ TOOL IN INDIAN ENGINEERING INSTITUTIONS	Rajesh Kumar, Meena Gupta
		4	THE IMPACT OF VIRTUAL WORLDS ON EDUCATION: A PRACTICAL APPROACH TO TEACHING AND LEARNING	Diana Rodriguez, Carlos Gutierrez
		5	THE ROLE OF 3D VIRTUAL WORLDS IN EDUCATION: EXPLORING VIRTUAL CAMPUS CREATION	Sophia Tan, Han Wei Zhang
		6	THE EFFECT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON ONLINE STUDENT ENGAGEMENT AND SUCCESS	Lina Rodriguez, Marco Silva
		7	SOCIAL ISOLATION AND EMOTIONAL WELL-BEING AMONG ITALIAN ADULTS: A COMPARATIVE STUDY	Giulia Rossi, Alessandra Bianchi
		8	PROMOTING CREATIVE THINKING IN ENGINEERING THROUGH PROBLEM-BASED LEARNING	Mohammed Al-Sabah, Hassan Al-Mutairi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Temidayo Akinyele	1	THE ROLE OF SCHOOL PRINCIPALS IN SCHOOL GOVERNANCE: IMPACT ON EDUCATIONAL OUTCOMES	Yasmin Ali, Ahmed Zubair
		2	USING SOCIAL MEDIA TO ENHANCE LEARNING EXPERIENCES IN INDONESIAN UNIVERSITIES: A STUDY ON THE IMPACT OF FACEBOOK	Rizki Dharmawan, Sofyan Fadhilah,
		3	THE ROLE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY IN ADVANCING SCIENCE EDUCATION IN KENYA: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT	Akinyi Wambui, Joseph Kimani, Sylvia Ochieng
		4	TRANSFORMATION OF THE EDUCATIONAL SYSTEM IN ALBANIA: FROM TRADITIONAL PRACTICES TO MODERN APPROACHES (1999-2012)	Kreshnik Lleshi, Elira Kola, Drita Gashi
		5	EXPLORING STUDENT UNDERSTANDING IN CHEMICAL BONDING THROUGH DISCUSSION-BASED LEARNING MODELS	Lai Ying Wong
		6	THE ROLE OF KNOWLEDGE EXCHANGE IN POLISH ACADEMIA: A STUDY ON INFORMATION SHARING PRACTICES	Piotr Kowalski
		7	ADAPTING MOODLE LMS TO MEET THE NEEDS OF TANZANIAN SECONDARY SCHOOLS	Dr. Juma Abdulrahman
		8	GENDER INFLUENCE ON JOB COMPETENCIES IN CHEMICAL INDUSTRIES IN NIGERIA	Assis. Prof. Dr. Temidayo Akinyele
		9	MIGRATING NARRATIVES IN JOSEPH O'NEILL'S GLOBAL LITERATURE: A STUDY OF NETHERLAND AND THE DOG	Nina Kowalczyk

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Timur Abzalov	1	THE IMPACT OF WORKPLACE ENVIRONMENT ON EMPLOYEE MOTIVATION AND JOB SATISFACTION	Ahmed A. El-Baz, Sara M. Shams
		2	REVITALIZING HERITAGE TOURISM THROUGH SUSTAINABLE CITY PLANNING: A STUDY ON ALEXANDRIA, EGYPT	Hassan A. Yousri, Nada M. El-Sayed
		3	THE ROLE OF EDUCATION IN PROMOTING MENTAL WELL-BEING AMONG WORKERS IN SOUTH AFRICA: A STUDY OF COPING MECHANISMS AND STRESS MANAGEMENT	Bongani T. Zulu, Lungile P. Moyo
		4	SOCIAL DYNAMICS OF RURAL COMMUNITIES IN NIGERIA: EXPLORING THE IMPACT OF LOCAL SECURITY MEASURES ON FARMERS' LIVELIHOODS	Chukwuemeka N. Okoro, David A. Chijioke
		5	PSYCHOLOGICAL FACTORS IN UNDERSTANDING MORAL DECISION-MAKING: A COGNITIVE APPROACH	Fatima A. Bakr, Khalid M. Soliman
		6	NEGATIVE EMOTIONS AND WAYS OF OVERCOMING THEM IN PRISON ENVIRONMENTS	Olga Khamidullina, Timur Abzalov
		7	THE DETERMINANTS AND OUTCOMES OF PATHOLOGICAL INTERNET USE (PIU) AMONG URBAN TEENS: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK	Fatima Juma, Amina Bakir
		8	INTERNET ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS IN HIGHER EDUCATION IN SERBIA: A STUDY OF THE RESEARCH PROCESS	Djordje Novakovic, Dragana Stojanovic

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Lukáš Svoboda	1	ISLAMIC CIVILIZATION IN WEST AFRICA: THE ROLE OF THE SOKOTO CALIPHATE IN SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT	Mohammad Buba, Ibrahim Aliyu
		2	TEACHERS' PERCEPTIONS OF THE IMPACT OF TOBEPHOBIA ON JOB SATISFACTION AND EMOTIONS	Kwame Mensah, Akosua Yeboah
		3	KNOWLEDGE MANAGEMENT FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Julian Vargas, Maria Gomez
		4	META-TEACHING SKILLS AND IMPROVEMENTS IN CLASSROOM TEACHING QUALITY	Zainab Haji, Faiza Amin
		5	THE ROLE OF STUDENT COUNSELORS IN PROMOTING WELL-BEING AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE MIDDLE EAST	Hassan Al-Farhan
		6	THE EFFECTIVENESS OF DRAMA-BASED LEARNING IN FOSTERING CREATIVITY IN PRESCHOOL EDUCATION	Michaela Nováková
		7	PARENTS' PERSPECTIVES ON THE FUTURE OF EDUCATION: A STUDY FROM CENTRAL EUROPE	Lukáš Svoboda
		8	GENDER AND ACADEMIC PERFORMANCE IN STATISTICS: A LEBANESE PERSPECTIVE	Jad Assi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assis. Prof. Dr. Daniel Brooks	1	EXPLORING THE CULTURAL SHIFT BETWEEN ONLINE AND FACE-TO-FACE LEARNING ENVIRONMENTS	Yara Shani, Roni Ben-David
		2	THE IMPACT OF CODE SWITCHING IN TERTIARY LEVEL LANGUAGE CLASSROOMS: A MALAYSIAN PERSPECTIVE	Dr. Maya Iskandar
		3	INTEGRATING TECHNOLOGY INTO HIGHER EDUCATION TEACHING PRACTICES: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN THE PHILIPPINES AND CHINA	Lei Zhou, Ying Lin
		4	THE ROLE OF HOT'S ACTIVITIES IN PRE-SERVICE TEACHER PREPARATION: A CASE STUDY FROM ISRAEL	Tariq Sharif, Fadi Mahfouz
		5	FLIPPED CLASSROOM MODEL FOR NON-SCIENCE MAJORS: INSIGHTS FROM THE UNITED STATES	Assis. Prof. Dr. Daniel Brooks Dr. Maya Iskandar
		6	DESIGNING A DIGITAL WRITING TOOL TO ENHANCE STUDENT LEARNING: A US-BASED STUDY	Emily Larson, Dr. Jason Walker Yara Shani, Assis. Prof. Dr. Roni Ben-David

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Siti Zainab binti Khalid	1	IMPACT OF ONLINE ASSESSMENT ON CRITICAL THINKING IN MATHEMATICS EDUCATION	Fatimah Al-Khoury, Zainab Al-Hassan, Faris Nasser
		2	ENGLISH LANGUAGE LEARNING FACTORS AT THE UNIVERSITY OF KHARTOUM	Amal Abdulrahman, Mohamed Ibrahim, Huda Al-Mustafa
		3	PROMOTING MOTIVATION FOR SELF-DIRECTED LEARNING AT THE OPEN UNIVERSITY OF TUNISIA	Omar Ben Ali, Leila Toumi, Rami Fathi
		4	THE ROLE OF OPEN EDUCATIONAL RESOURCES IN ONLINE MATHEMATICS LEARNING	Jamilah Said, Ahmad Zahid, Omar Al-Karim
		5	REIMAGINING GENERAL EDUCATION: ALIGNING CURRICULA WITH INSTITUTIONAL MISSION AND VALUES	Adem Kadir Özdemir
		6	EXPANDING THE ROLE OF BIG DATA IN EDUCATIONAL INNOVATION: IMPLICATIONS FOR LEARNING ANALYTICS	Siti Zainab binti Khalid
		7	THE USE OF FACEBOOK AS AN INNOVATIVE LEARNING PLATFORM IN MALAYSIA: A STRUCTURAL EQUATION MODELING APPROACH	Muhammad Rizal bin Zainal Abidin, Noraini Mohamed, Haris Abdul Rahman
		8	HARNESSING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGY FOR SCIENCE EDUCATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN NIGERIA	Ezinne Okwudili Ikenna
		9	TRANSNATIONAL HIGHER EDUCATION IN THE MIDDLE EAST: DEVELOPING A STUDENT SUCCESS MODEL FOR PRE-CLINICAL MEDICAL STUDENTS	Amina Al-Farsi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assoc. Prof. Dr. Carlos Soto, Javier Garcia, Dr. Elena Pérez	1	COLLABORATIVE LEARNING IN HIGHER EDUCATION: A STUDY ON TEAMWORK AND MOTIVATION IN STUDENT GROUPS	Mohammad Al-Mansoori
		2	THE ROLE OF TEACHER TALK IN STUDENT-CENTERED LEARNING ENVIRONMENTS	Lin Xiao
		3	THE IMPACT OF CONSTRUCTIVIST TEACHING ON ENGLISH READING SKILLS FOR MAJOR STUDENTS	Lin Xiao
		4	VIRTUAL SCIENCE HUB: AN OPEN-SOURCE PLATFORM TO ENRICH SCIENCE EDUCATION	Assoc. Prof. Dr. Carlos Soto, Javier Garcia, Dr. Elena Pérez
		5	A TRAINING COURSE DEVELOPMENT TO PROMOTE LEARNING ACTIVITIES OF 2ND YEAR, FACULTY OF EDUCATION STUDENTS USING MULTIPLE INTELLIGENCES THEORY	Chaiwat Waree, Kalanyoo Petcharaporn
		6	ACCESS TO HIGHER EDUCATION IN KENYA: THE UNIVERSITY OF NAIROBI PRE-DEGREE PROGRAM EXPERIENCE	Joseph M. Odhiambo, Grace Akinyi, Samuel W. Njoroge
		7	THE EFFECTIVENESS OF COLLABORATIVE LEARNING IN MATHEMATICS EDUCATION FOR POSTGRADUATES	Siti M. Rahman, Fadil D. Othman, Hani Z. Ahmad
		8	EXPLORING THE CONNECTION BETWEEN ARM ACUPRESSURE POINTS AND TRADITIONAL THAI MASSAGE PRACTICES	Ratchaporn V. Wong, Sarawut T. Jit, Amom K. Thong
		9	THE ROLE OF RUBRICS IN VOCATIONAL EDUCATION IN MALAYSIA	Ismail Z. Hossain, Nadia R. Sani, Baharuddin N. Ibrahim

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Sophie Ngunjiri	1	KNOWLEDGE OF DRUG USE AND ANTIBIOTIC PRESCRIPTION PRACTICES AMONG STUDENTS IN THAILAND	Suporn R. Orawan
		2	THE ROLE OF ONLINE LEARNING IN ENHANCING CURRICULUM AND INSTRUCTION FOR MASTER'S DEGREE STUDENTS	Yasmin Mwangi, Chinedu Okoro, Idris Alhassan
		3	FOSTERING COLLABORATIVE LEARNING AMONG LECTURERS IN HIGHER EDUCATION	Siti Rahmah Ahmad, Farah Nurul Kamarudin, Imran Zulfakar
		4	THE DEVELOPMENT OF PERSONALIZED EDUCATIONAL GAMES THROUGH STORYTELLING TECHNIQUES	Hana Lee, Jae Ho Park, Seung Il Lee
		5	EXPLORING VOICE IN THE DEVELOPMENT OF PRE-SERVICE TEACHERS IN EDUCATION PROGRAMS	Oluwaseun Adeyemi, Bola Adeola, Yewande Eniola
		6	IMPROVING PRACTICUM PLACEMENTS TO DEVELOP STUDENT TEACHERS INTO PROFESSIONAL EDUCATORS	Amina Mohammed, Kofi Anani, Yaw Obeng
		7	LEARNING PREFERENCES AND TEACHING METHODS IN UNIVERSITY STUDENTS IN TAIWAN: AN EXPLORATORY STUDY	Wei-Ming Lin
		8	THE IMPACT OF COLLABORATIVE LEADERSHIP ON STUDENT ACHIEVEMENT IN SECONDARY EDUCATION: A COMPARATIVE STUDY	Sophie Ngunjiri
		9	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF REPEATED READING TECHNIQUES FOR IMPROVING READING FLUENCY IN CHILDREN WITH LEARNING DISABILITIES IN INDONESIA	Rina Suryani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Glenda A. Gunter	1	ONLINE LEARNING ENVIRONMENTS AND THEIR IMPACT ON STUDENT ENGAGEMENT AND COLLABORATION IN MAURITIUS	Arvind Goorah
		2	SECURING ONLINE ASSESSMENTS THROUGH REMOTE AUTHENTICATION TECHNOLOGIES: A REVIEW OF DEVELOPMENTS IN NORWAY	Assis. Prof. Dr. Eva Kristensen
		3	THE IMPACT OF INTRINSIC MOTIVATION ON STUDENTS' WILLINGNESS TO ENGAGE WITH SOFTWARE APPLICATIONS	Jin Ho Park, Min Ji Lee
		4	TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Zhanar Tulegenova, Aida Zhumabekova
		5	THE DEVELOPMENT OF AN INTERACTIVE LEARNING GAME FOR REAL-TIME CONTROL	Alexandros Vasilakis, Maria Koutsou
		6	CATEGORIZING E-LEARNING ACTIVITIES BASED ON MEANINGFUL LEARNING	Eko Prasetyo, Rina Oktaviani, Faisal Sulaiman
		7	EXPLAINING THE RELATIONSHIP BETWEEN LEARNING MOTIVATION AND PERFORMANCE OUTCOMES	Hiroshi Yamamoto
		8	THE EFFECTS OF THE IMPACT OF INSTRUCTIONAL IMMEDIACY ON COGNITION AND LEARNING IN ONLINE CLASSES	Dr. Glenda A. Gunter

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Ishaan Kaur	1	THE IMPACT OF COGNITIVE ABILITIES AND PERSONALITY TRAITS ON ENGINEERING STUDENTS' ACADEMIC SUCCESS	Arundhati Sen, Ishaan Kaur
		2	PAY STRUCTURE AND ITS EFFECT ON EMPLOYEE RETENTION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Adebayo Alabi, Funmilayo Adekunle
		3	TECHNOLOGY INTEGRATION IN TEACHER EDUCATION: A CASE STUDY OF ICT USAGE BY PRE-SERVICE TEACHERS	Zhi Ling, Mei Shan
		4	RIDGING THE SKILLS GAP IN STEM EDUCATION THROUGH EXPERIENTIAL LEARNING	Leila Hassan, Karim Ezzahra
		5	DEVELOPMENT OF A SYSTEMATIC FRAMEWORK FOR CREATIVE THINKING IN STRUCTURAL DESIGN EDUCATION	Wang Lei, Zhang Min
		6	THE IMPACT OF CULTURAL CONTEXT ON TEACHING AND LEARNING: A MULTI-GROUP HLM APPROACH	Kim Eun-ji, Park Ji-hoon
		7	EVALUATION OF ICT TRAINING EFFECTIVENESS FOR EDUCATORS IN EGYPTIAN OPEN LEARNING SYSTEMS	Ahmed Hassan, Fatima El-Sayed
		8	A NEW INSTRUMENT FOR EVALUATING MULTIPLE INTELLIGENCES IN CHILDREN	Nguyễn Văn Tâm, Lê Thị Hương
		9	ENHANCING STUDENT ASSESSMENT WITH A DIGITAL FEEDBACK TOOL	Saleh Al-Mutairi, Aisha Al-Balushi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Malik Thompson	1	ACTIVE LEARNING STRATEGIES AND THEIR INFLUENCE ON STUDENT SUCCESS	Akilah Johnson, Dr. Malik Thompson
		2	TECHNOLOGY-ENHANCED LANGUAGE LEARNING: A BALANCED APPROACH TO ENVIRONMENTAL AND ARTEFACT INFLUENCES	Linh X. Tran
		3	CHALLENGING ACCESS TO STEM EDUCATION: REDEFINING STRATEGIES FOR MATHEMATICS READINESS	Xing Y. Zhang
		4	SEMIOTICS IN DESIGN EDUCATION: A STUDY ON COLOR AND VISUAL PERCEPTION	Rahul D. Banerjee, Priya S. Rao
		5	STUDENT SATISFACTION IN WORKPLACE LEARNING: DATA ANALYSIS AND RECOMMENDATIONS	Amina H. Okoro, Chijioke B. Ibe
		6	IMPROVING THE USABILITY OF EDUCATIONAL PORTALS: A CASE STUDY FROM LIBYA	Omar H. Saleh, Layla A. Mansour
		7	TEACHING ENGLISH FOR CRITICAL THINKING IN ENGINEERING EDUCATION	Li Wei Zhang
		8		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Assis. Prof. Ayesha Noor	1	MOBILE CUSTOMER SATISFACTION: NEW DIRECTIONS IN MCRM	Ali Reza Khan, Zainab Faridi
		2	ECONOMIC IMPACT ANALYSIS OF KAFUE NATIONAL PARK	Moses Chibale, Esther Mwansa
		3	INSTITUTIONAL INFLUENCE ON ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT	Fatima Abdulkarim, Aisha Musa
		4	CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT: A MODEL FOR EMERGING AFRICAN E-COMMERCE	Kwame Mensah, Abena Adu
		5	IMPROVING E-TAX SYSTEMS IN DEVELOPING COUNTRIES: A CASE STUDY OF TANZANIA	Ahmed Salim, Halima Juma
		6	DEVELOPING A MULTI-AGENT SYSTEM FOR E-MARKET MANAGEMENT	Faisal Khan, Ayesha Noor
		7	A DYNAMIC APPROACH TO SOFTWARE RISK MANAGEMENT USING FINANCIAL ANALOGIES	Arun Prasad, Kavita Iyer
		8	INVESTIGATING THE IMPACT OF WI-FI ADOPTION IN INDIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS	Ramesh Chandra, Deepa Sharma

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	Nguyen Minh Chau,	1	OPTIMIZING ERP SELECTION THROUGH SYSTEMATIC METHODOLOGIES	Ahmed El-Sayed, Fatima Rashid
		2	EXAMINING THE ROLE OF EMPLOYEE INVOLVEMENT IN ORGANIZATIONAL CULTURE	Fatoumata Diop, Amadou Cissé
		3	MODELING INTERACTIVE STOCK MARKET PATTERNS WITH DYNAMIC NETWORKS	Nguyen Minh Chau, Tran Van An
		4	THE ROLE OF FINANCIAL DEREGULATION IN ENHANCING STOCK MARKET INTEGRATION IN EAST ASIA	Li Wei, Zhang Hui
		5	INSTITUTIONAL CHALLENGES IN INFORMATION SECURITY MANAGEMENT IN CENTRAL ASIA	Askarov Timur, Alimzhanova Dina
		6	TECHNOLOGICAL ADOPTION AND SUPPLY CHAIN OPTIMIZATION AMONG LOGISTICS PROVIDERS IN SOUTHEAST ASIA	Phan Anh, Tran Quoc
		7	EXPLORING THE DYNAMICS OF INNOVATION TEAMS IN EMERGING TECHNOLOGY PROJECTS	Kim Min-Jun, Choi Ji-Woo
		8	THE INFLUENCE OF PACKAGING DESIGN ON CONSUMER TRUST IN SUSTAINABLE FOOD PRODUCTS	Ahmed Saidi, Fatima Abdi
		9	SUSTAINABLE CERTIFICATION SYSTEMS IN AQUACULTURE: IMPACT AND CHALLENGES	Chiang Wei-Lin
		10	MACHINE LEARNING MODELS FOR PREDICTING ECONOMIC INDICATORS: AN APPLICATION IN GDP FORECASTING	Sebastian Meier

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	Tomasz Nowak, Michal Kowalski	1	MEASURING OPERATIONAL RISK IN THE BANKING SECTOR: A COMPARATIVE SCENARIO ANALYSIS APPROACH	Tomasz Nowak, Michal Kowalski
		2	THE IMPACT OF INVESTMENT UNCERTAINTY ON ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM PAKISTAN	Ali Murtaza, Faizan Rehman, Fatima Zahra
		3	REAL OPTIONS AND CAPITAL BUDGETING UNDER UNCERTAINTY: A COMPARATIVE STUDY	Xiaojun Li, Han Lin, Mei Zhang
		4	MONTE CARLO SIMULATION AND THE ROLE OF UNCERTAINTY IN INVESTMENT DECISION-MAKING	Jin Wu, Bo Yang, Li Xu
		5	THE EVOLUTION OF E-AUCTIONS AND THEIR IMPACT ON CONSUMER RIGHTS	Sophie Tan, William Lee, Edward Chen
		6	STRATEGIC MAPS IN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT	Liu Wei, Chen Hong, Zhang Mei
		7	THE ROAD TO WEB INTELLIGENCE EVOLUTION	Milan Jovanovic, Ana Petrović, Igor Kovač
		8	AN EXPLORATORY STUDY ON THE MANAGEMENT OF SOCIAL CRISIS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	Abdulrahman Alim, Amirbek Dzhusipov, Nurtas Beknazarov

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMİR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Prof. Dr. Esin BASIM	1	A Conceptual Framework for Mapping Landslide Risk and Agricultural Land Loss	Lecturer Dr. Leyla Derin
		2	NOHUT (Cicer arietinum L.) GENETİK KAYNAKLARININ ISLAHTA KULLANIMI	Arş. Gör. Dr. İlker YÜCE
		3	BUĞDAY ISLAHINDA ÖNE ÇIKAN ISLAH KRİTERLERİ	Arş. Gör. Dr. İlker YÜCE
		4	PROBLEMS AND PROPOSED SOLUTIONS OF MEDICINAL AROMATIC PRODUCERS IN ANTALYA CITY CENTER AND SURROUNDING DISTRICTS	Prof. Dr. Esin BASIM Prof. Dr. Hüseyin BASIM
		5	ENDOPHYTIC BACTERIA AND FUNGI ISOLATED FROM SOIL SAMPLES IN ORCHARDS OF ANTALYA PROVINCE	Prof. Dr. Esin BASIM Prof. Dr. Hüseyin BASIM
			ANTALYA PRODUCERS' VIEWS ON GLOBAL WARMING AND AN EVALUATION OF THE EFFECTS OF GLOBAL WARMING ON ANTALYA AGRICULTURE	Prof. Dr. Hüseyin BASIM Prof. Dr. Esin BASIM
			DISEASE AGENTS ISOLATED FROM ORNAMENTAL PLANT PRODUCTION AREAS IN ANTALYA PROVINCE AND THEIR PREVALENCE STATUS	Prof. Dr. Hüseyin BASIM Prof. Dr. Esin BASIM
			THE ROLE OF VOLATILE ORGANIC COMPOUNDS (VOCs) IN PLANT-INSECT INTERACTIONS AND THEIR CONTRIBUTION TO BIOLOGICAL CONTROL	Doç. Dr. İsmail ALASERHAT Öğr. Gör. Nagihan KILIÇ
			THE EFFECTIVENESS OF ENTOMOPATHOGENIC FUNGI IN THE MANAGEMENT OF AGRICULTURAL PESTS: A COMPARISON OF BEAUVERIA, METARHIZIUM, LECANICILLIUM, ISARIA, AND OTHER IMPORTANT SPECIES.	Doç. Dr. İsmail ALASERHAT Öğr. Gör. Nagihan KILIÇ Ar. Gör. Dilek Doğan AKDAĞ
		6	SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ İŞLETMESİNDE ÇALIŞAN PERSONELİN HİJYEN VE SANİTASYON UYUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ : ÇORUM İLİNDE BİR SÜT FİRMASI ÖRNEĞİ	Rahime Nurseli NUGAY
		7	TÜRKİYE'DE TARIM İLACI KULLANIMI, SORUNLAR VE ÖNERİLER	Zir. Müh. Hatice ALABAŞ Prof. Dr. Şule İŞİN
		8	ARPA ISLAHINDA MOLEKÜLER YAKLAŞIMLAR	Arş. Gör. Dr. İlker YÜCE

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMİR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Özer	1	DESIGN AND PERFORMANCE EVALUATION OF A MODULAR, LIGHTWEIGHT, AND MULTI-PURPOSE PERSONAL WEAPON SYSTEM	Mustafa ÖZKAN Assoc. Prof. Dr. Ahmet FEYZİOĞLU
		2	A STUDY ON THE TYPES OF COMPOSITE MATERIALS USED IN VEHICLES OPERATING IN MARINE TRANSPORTATION AND THE REPAIR OF THEIR DAMAGES	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Özer
		3	USE OF COMPOSITE MATERIALS IN TRANSPORTATION INFRASTRUCTURE ELEMENTS: A REVIEW IN TERMS OF MECHANICAL PERFORMANCE AND SUSTAINABILITY	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Özer
		4	DEVELOPMENT OF A MECHANICAL SYSTEM FOR STRIPPING POLYETHYLENE-COATED ELECTRIC RESISTANCE WELDED PIPES	Burak TEMUÇİN Ali O. AYDINNARI Koray GENÇOĞLAN
		5	DEVELOPMENT OF A FAULT DETECTION SYSTEM USING VIBRATION ANALYSIS FOR CRITICAL EQUIPMENT IN WIRE ROD PRODUCTION	Burak TEMUÇİN Halil İ. KURT
		6	PTFE TABANLI MANYETİK KAPLIN TASARIMI VE MÜHENDİSLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Berhan SEYHAN Can Kutay TUÇ Galip ÇAPÇI
		7	DEĞİŞKEN YÜKLER ALTINDA DÖNEL EĞİLMELİ YORULMA TEST CİHAZI TASARIMI VE İMALATI	Yüksek Lisans Öğrencisi Mak. Müh. Emrullah GÜRBÜZ Prof. Dr. Faruk KARACA
		8	RHEOLOGICAL CHARACTERIZATION AND HEAT HISTORY-DEPENDENT SERVICE LIFE OPTIMIZATION OF HYBRID SILICONE CURING BLADDERS USED IN COMMERCIAL VEHICLE CABIN AIR SPRING MANUFACTURING	ERTUĞRUL MEMİŞ Doç. Dr. HASAN KASIM
		9	ENHANCING THERMAL PERFORMANCE VIA FLOW HOMOGENIZATION IN COMMERCIAL BAKING OVENS: AN EXPERIMENTALLY VALIDATED CFD APPROACH	PhD Student, Remzi TİMUR Assoc. Prof. Dr. Zafer GEMİCİ Prof. Dr. Şevket Özgür ATAYILMAZ
		10	EVALUATION OF TRADITIONAL AND LOW-COST DENSITY MEASUREMENT METHODS IN THE PHYSICAL CHARACTERIZATION OF POWDER MATERIALS	Arş. Gör. Ömer KARTALTEPE Dr. Öğr. Üyesi Abdullah UĞUR Doç. Dr. Muhammet Hüseyin ÇETİN
		11	INVESTIGATION OF THE FEASIBILITY OF INDUSTRIAL WASTE MATERIALS THROUGH BALL GRINDING FOR USE AS REINFORCEMENT ELEMENTS IN COMPOSITE MATERIALS.	Arş. Gör. Ömer KARTALTEPE Dr. Öğr. Üyesi Abdullah UĞUR Doç. Dr. Muhammet Hüseyin ÇETİN
		12	AĞIR METAL KİRLİLİĞİNE MARUZ KALMIŞ ZEMİNİN BORİK ASİT REMEDASYONUNUN GEOTEKNİK AÇIDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Dr. Öğr. Üyesi İNCİ DEVELİOĞLU

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Muhammet AYDIN	1	AN INTEGRATED GIS-REMOTE SENSING ANALYTICAL FRAMEWORK FOR DROUGHT MONITORING AND MANAGEMENT	Dr. Öğr. Üyesi Çağla Melisa Kaya Yıldız
		2	PID POSITION CONTROL OF A TWO-LOOP MECHANISM WITH A SINGLE DEGREE OF FREEDOM	Assoc. Prof. Dr. Muhammet AYDIN
		3	PID VELOCITY CONTROL OF A TWO-LOOP SINGLE-DEGREE-OF-FREEDOM MECHANISM	Assoc. Prof. Dr. Muhammet AYDIN
		4	THE RELATIONSHIP BETWEEN LIGHTNING EVENTS AND PRECIPITABLE WATER VAPOR(PWV)	ZEYNEP GÜLER BİRDEN Doç. Dr. GÖKHAN GÜRBÜZ
		5	KARMA SPİN (3/2, 7/2) BLUME-CAPEL İSİNG SİSTEMİNİN DİNAMİK MANYETİK HİSTEREZİS EĞRİLERİNİN YOL İHTİMALİYET YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ	Beyza Taş Prof. Dr. Mustafa Gençaslan
		6	EVALUATION OF AIRBORNE LİDAR ACCURACY USING GNSS L-BAND SIGNALS	Lect. Dr. Zümrüt KURTULGU
		7	PREPROCESSİNG STRATEGİES FOR TLS AND ALS POİNT CLOUDS: A USE-CASE-BASED REVİEW	Lect. Dr. Zümrüt KURTULGU
		8	18CrNiMo7-6 ÇELİĞİNE UYGULANAN FARKLI YÜZEY SERTLEŞTİRME İŞLEMLERİNİN (KARBÜRLEME, KARBONİTRÜRLEME VE NİTRÜRLEME) MİKROYAPI, SERTLİK VE AŞINMA DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ	MUZAFFER KAŞİFOĞLU
		9	INVESTIGATION OF MECHANICAL PROPERTIES OF SUSTAINABLE RICE HUSK-REINFORCED ACRYLATE COMPOSITES FABRICATED VIA STEREOLITHOGRAPHY	Arş. Gör. Berk ÖZLER Öğr. Gör. Dr. Saadet GÜLER
		10	AN INVESTIGATION ON THE VIBRATIONAL BEHAVIOR OF GPL REINFORCED METAL-CERAMIC FGM COMPOSITE PLATES UNDER THERMAL LOAD	Kerim Gökhan AKTAŞ Fatih PEHLİVAN
		11	NATURAL FREQUENCY CHARACTERISTICS OF RE-ENTRANT STRUCTURES WITH DIFFERENT DISTRIBUTION TYPES	Fatih PEHLİVAN Kerim Gökhan AKTAŞ
		12	PH OPTİMİZATİON AND ADSORPTİON CAPACİTY İN REMOVAL OF REACTİVE RED 414 WİTH POROUS POLYMER-BASED A0YA	Asudenur UMUTLU Araş. Gör. Yağmur YANIKTEPE Prof. Dr. Ali KARA
		13	ADSORPTİON OF REACTİVE RED 414 ONTO POROUS A0YA POLYMER: İNVESTİGATİON OF THE İNİTİAL CONCENTRATİON PARAMETER	Asudenur UMUTLU Araş. Gör. Yağmur YANIKTEPE Prof. Dr. Ali KARA

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Doç. Dr. Mehmet AKYOL Doç. Dr. Mustafa ZUHAL	1	Assessing Health Insurance Awareness and Its Correlation with Economic Utilization Among Gujjars and Bakarwals For Seeking Health in Jammu and Kashmir	Iliyas Ahmad Rather, Sadam Hussain Pandow,
		2	R&D TAX INCENTIVES AND INDUSTRIAL PERFORMANCE IN TURKEY: A TREND ANALYSIS REVIEW	Dr. İsmail KOÇ Dr. Yunus Emre Yayla
		3	THE MECHANISM OF MIGRATION IN REDUCING INCOME DISTRIBUTION: A SOCIAL CAPITAL-BASED THEORETICAL MODEL	Dr. Recep KOÇ Assist. Prof. Dr. İsmail KOÇ
		4	DOKUMA SANAYİSİNDE PİYASA YOĞUNLAŞMASININ ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Arş. Gör. Emine ABANOZ Prof. Dr. Gül den ÜLGEN
		5	TÜRKİYE’DE ELEKTRİKLİ ARAÇ TALEBİNİN BİLEŞENLERİ: 2021-2025 DÖNEMİ ELEKTRİKLİ ARAÇ PİYASASININ ANALİZİ	Arş. Gör. Ömer Burak YEL Prof. Dr. Gül den ÜLGEN
		6	THE RELATIONSHIP BETWEEN TOURISM REVENUES AND ECONOMIC GROWTH IN CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES: A PANEL CAUSALITY ANALYSIS	Doç. Dr. Mehmet AKYOL Doç. Dr. Mustafa ZUHAL
		7	THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND LABOR PRODUCTIVITY IN G7 COUNTRIES: A KONYA PANEL CAUSALITY ANALYSIS	Doç. Dr. Mehmet AKYOL Doç. Dr. Mustafa ZUHAL
		8	THE RELATIONSHIP BETWEEN OFFICIAL DEVELOPMENT ASSISTANCE AND ECONOMIC GROWTH IN TÜRKİYE: AN ANALYSIS WITH STRUCTURAL BREAKS	Asst. Prof. Dr., Özgür ÖZAYDIN Res. Asst., Anıl DAĞDEMİR
		9	THE NON-LINEAR EFFECT OF PUBLIC CONSUMPTION EXPENDITURES ON INFLATION: ARDL BOUND TEST APPROACH FOR THE CASE OF TÜRKİYE	Res. Asst., Anıl DAĞDEMİR Asst. Prof. Dr., Özgür ÖZAYDIN
		10	DAVRANIŞSAL İKTİSAT BAĞLAMINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR AYAKKABI TÜKETİMİNİN BELİRLEYİCİLERİ	Prof. Dr. FERHAT PEHLİVANOĞLU Doktora Öğrencisi YAVUZ USTA
		11	THE ROLE OF WOMEN IN HAZELNUT FARMING: AGRICULTURAL CONTRIBUTIONS AND SOCIAL EFFECTS IN ORDU’S ALTINORDU DISTRICT	Undergraduate Student, SELİN OĞURLU Assoc. Prof. Dr. CENNET ŞANLI
		12	THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLATION AND HAPPINESS FROM A BEHAVIORAL ECONOMICS PERSPECTIVE IN TURKEY: THE PERIOD 2005-2024	Prof. Dr. FERHAT PEHLİVANOĞLU Doktora Öğrencisi CANSU ÇALIŞIR ÇETİN
		13	KARBON EMİSYONLARININ BELİRLEYİCİLERİ OLARAK KENTLEŞME VE BÜYÜME: BRICS-T ÜLKELERİ	Dr. Öğretim Üyesi, Esra CEBECİ MAZLUM
		14	KAYMAKAMLIK KURUMU EKSENİNDE MERKEZ-YEREL İLİŞKİSİ: KURUMSAL EŞGÜDÜM, İDARİ VESAYET VE 6360 SONRASI YENİDEN YAPILANMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Fatih Burak GÖKSU Doç. Dr. Çetin KAPLAN
		15	İSTİHDAMDA EŞİTLİK ARAYIŞI: TÜRKİYE’DE KADINLARIN ÇALIŞMA HAYATINA ENTEGRASYONU	Doçent Doktor, GÜRKAN BOZMA
			AVRUPA BİRLİĞİ’NDE ENERJİ YOKSULLUĞU: YEŞİL DÖNÜŞÜMDE YAPISAL EŞİTSİZLİKLER	Doçent Doktor, GÜRKAN BOZMA

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMIR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5v	Dr. Öğretim Üyesi, TUBA YİYİT	1	Statecraft and Leadership in the Ramayana: A Blueprint for Ethical Administration,	Assoc. Prof. Dr.Surendra Kumar Dr. Shweta Verma
		2	SOFT LEADERSHIP IN INDIAN HIGHER EDUCATION: ALIGNING EMPATHY AND INNOVATION WITH NEP 2020 REFORMS	Prof Mamta Sharma Prof Sandeep K Sharma
		3	ÖRGÜTSEL YAŞAMDA KADIN ÇALIŞANLARA YÖNELİK ALGILARIN DİJİTAL SÖYLEMLER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ: EKŞİSÖZLÜK ÖRNEĞİ	Dr. Öğretim Üyesi, TUBA YİYİT
		4	OVERCOMING SILENT EXCLUSION: THE MEDIATING ROLE OF EMPLOYEE RESILIENCE IN THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKPLACE OSTRACISM AND EMOTIONAL EXHAUSTION	Dr. Gülay Murat Eminoğlu
		5	Akademik Etkinliklerde Web 3.0 Yaklaşımı: Blockchain Tabanlı Sertifikasyon ve Yapay Zekâ Destekli Süreç Yönetimi	Ahmet Gökhan ULUÇAY
		6	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY INDICATORS AND HAPPINESS AMONG UNIVERSITY STUDENTS	Dilara KÜÇÜKTANIŞ Prof. Dr. Gülsel KIRAL
		7	AN EMPIRICAL EXAMINATION OF LIFE SATISFACTION AND ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS: THE CASE OF ÇUKUROVA UNIVERSITY	Melike AKBIYIK GÜN Prof. Dr. Gülsen KIRAL
		8	THIRD-AGE TOURISM VS. ELDERLY CARE: A COMPARATIVE	Sociologist Aysel GÜLEN Prof.Dr.Emine GERÇEK ÖTER
		9	Investigation of Chiropractic Awareness Levels Among Healthcare Workers: A Hospital-Based Study in Bartın Province	Fizyoterapist Şule ALATLI Dr. Öğr. Üyesi Berkay Eren PEHLİVANOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Sefa Haktan HATİK

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR	1		
		2	OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA YAPAY ZEKA KULLANIMINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	Prof. Dr. Necdet KONAN Nidanur GÜRDAL
		3	OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE AİLE KATILIMINI ARTTIRAN VE ENGELLEYEN FAKTÖRLER	Elif YÜKSEL Prof. Dr. Gazanfer ANLI
		4	OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARDA 21. YÜZYIL BECERİLERİNİN SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ	Prof. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR Prof. Dr. Perihan ÜNÜVAR Ferda ÖZMEN EV
		5	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DENEYİMLERİ İLE ÖĞRETMEN KİMLİĞİ ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Fatma ÇALIŞANDEMİR Prof. Dr. Perihan ÜNÜVAR İrem KAHVECİOĞLU
		6	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİLERİ İÇİN AİLE KATILIMI VE ÖĞRENCİ MOTİVASYONUNA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: TRABZON İLİ ÖRNEĞİ	BERNA ÖZÇEP ALPTUĞ CANBEG AVŞAR Dr. Öğr. Üyesi MEHTAP KOT
		7	ÖZEL EĞİTİMDE SERBEST ZAMAN BECERİLERİNİN ÖĞRETİMİ: YÖNTEMLER, EĞİLİMLER VE KATILIM DİNAMİKLERİ ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR İNCELEME	Doç. Dr. HAVVA AYSUN KARABULUT BETÜL EBRAR YAVRUTÜRK
		8	The Effectiveness of Fixed Delay Teaching in Pattern Formation Skill Instruction for Children with Moderate-Severe Autism Spectrum Disorder	Furkan COŞAN Dicle FİDAN Dr. Mehtap KOT
		9	A STUDY ON THE EFFECTS OF PARENTAL TECHNOLOGY CONFERENCES ON CHILD AND FAMILY COMMUNICATION	Buket TAN YAVUZ Polen ÇINGİLOĞLU Prof. Dr. Figen GÜRSOY
		10	ÇOCUK GELİŞİMİNDE BABA KATILIMI VE DESTEKLEYİCİ UYGULAMALAR	Arş. Gör. Esra Nur TUNÇ
		11		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr., Öğr. Üyesi, Ayşegül ŞAHİN	1	THE IMPACT OF ESG CRITERIA ON PORTFOLIO STRUCTURE IN SUSTAINABLE INVESTMENT FUNDS: A CONCEPTUAL REVIEW	MSc Candidate OĞUZHAN ÖZYOL Prof. Dr. FATİH KONAK
		2	THE ROLE OF MENTAL ACCOUNTING IN SHAPING INVESTMENT STRATEGIES	MSc Candidate OĞUZHAN ÖZYOL Prof. Dr. FATİH KONAK
		3	SCENARIO-BASED EXAMINATION OF MENTAL ACCOUNTING BEHAVIOR IN FINANCIAL DECISIONS	Dr., Öğr. Üyesi, Ayşegül ŞAHİN
		4	THE ROLE OF THE AUDIT COMMITTEE STRUCTURE DURING CRISIS PERIODS	Dr. Öğr. Üyesi, Özge ÖZKAN
		5	SMART SYSTEMS AND RELIABLE FINANCIAL REPORTING: A REVIEW OF EMERGING TECHNOLOGIES IN FRAUD DETECTION	Dr. Öğr. Üyesi, Özge ÖZKAN
		6	DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLARDA PARASAL OLMAYAN VARLIKLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE ENFLASYONİST ETKİ: SAYIŞTAY BULGULARI IŞIĞINDA BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Oğuz KUYUMCU
		7	Green Growth Performance Across Countries: An MCDM-Based Assessment with Policy Implications for Sustainable Finance	Master Student, ASMA HEIDARI Assoc. Prof., GÖKHAN ÖZKAYA

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES				
December 30, 2025				
IZMİR				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Doç. Dr. Soner AKIN	1	RELIGION AS A SOCIAL CAPITAL AND EMIGRATION: A COMPARISON OF ALBANIAN EMIGRANTS IN ITALY AND TURKEY	Ph.D. Matilda LIKAJ
		2	YALIHANINDAN VALHALLA METAL PUBA ÇANAKKALE’DE METAL MÜZİĞİN KENTSEL MEKÂND AĞILIMI: 1997-2025	Dr. Eylem ŞEVİK
		3	A STUDY ON COMMUNICATION AND ALIENATION PROBLEMS IN MODERN FAMILIES	Master’s Student, Kadir MEMİŞ Professor, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU
		4	YAŞLI BAKIMI: İNSAN HAKLARI VE BAKIM YÜKÜ EKSENİNDE BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KURNAZ Dr. Öğretim Üyesi Özkan ÖZTÜRK
		5	İHTİYAÇ, SINIR VE PLANLAMA: ÇEVRECİ EKONOMİ ÇERÇEVESİNDE ÇEVRE-EKONOMİ İLİŞKİSİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK	Dr. Öğretim Üyesi Özkan ÖZTÜRK Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KURNAZ
		6	SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR BAĞLAMINDA AİLE DİNAMİKLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Murat DOĞAN Prof. Dr. Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ
		7	YEREL YÖNETİMLERİN SOSYAL POLİTİKA KAPASİTESİ VE GÖÇ: BÜYÜKŞEHİRLERDE SOSYAL HİZMET GÖSTERGELERİNİN AÇIK VERİYLE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Prof. Dr. Veysel EREN Doç. Dr. Soner AKIN
		8	TÜRKİYE’DE GÖÇMEN YOĞUNLUĞU İLE SOSYAL YARDIM HARCAMALARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: İL DÜZEYİNDE AÇIK VERİYLE PANEL ANALİZ	Prof. Dr. Veysel EREN Doç. Dr. Soner AKIN
		9	Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sosyal Destek Algıları ve Sosyal Hizmet	Hanim Şener
		10		
		11	KAYMAKAMLIK KURUMU EKSENİNDE MERKEZ-YEREL İLİŞKİSİ: KURUMSAL EŞGÜDÜM, İDARİ VESAYET VE 6360 SONRASI YENİDEN YAPILANMA	Yüksek Lisans Öğrencisi Fatih Burak GÖKSU Doç.Dr.Çetin KAPLAN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Atiye Ayyıldız Altınbaş	1	Ortaokul Öğrencilerinde Dijital Bağımlılığın Akademik Başarıya Etkileri: Fenomenolojik Bir Çalışma	Birgül Şahin Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
		2	İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖZ DÜZENLEME BECERİLERİ İLE DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, FATMA ŞİMGE YAVUZ
		3	Sayı Kavramına İlişkin Yanılgıların Tarihsel Gelişim Süreci Bağlamında İncelenmesi	Dr. Atiye Ayyıldız Altınbaş
		4	İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Lineer Bağımlılık ve Lineer Bağımsızlığa İlişkin Sergiledikleri Temsil Biçimleri	Dr. Atiye Ayyıldız Altınbaş
		5	MACARİSTAN EĞİTİM SİSTEMİ	Sarp Kan GÜL Dr. Öğr. Üyesi Hasan Fehmi ÖZDEMİR
		6	YENİ ÖĞRETİM PROGRAMLARININ ALAN BECERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Sarp Kan GÜL Doç. Dr. Ömer NAYCI Dr. Öğr. Üyesi Hasan Fehmi ÖZDEMİR
		7	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES ON WATER LITERACY IN TÜRKİYE	Asst. Prof., MEHMET KARABAL Master's Student, AHMET CANBOLAT Master's Student, YAVUZ UYAR
		8	MATEMATİK EĞİTİMİNDE AKILLI TAHTA KULLANIMI: ÖĞRENCİ ODAKLI ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR BIBLIYOMETRİK İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Selimcan BÜKER Doç. Dr. Sezan SEZGİN
		9	MAARİF MODELİ KAPSAMINDA EĞİTSEL OYUN KULLANIMININ 6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DENETLEYİCİ ve DÜZENLEYİCİ SİSTEMLER KONUSUNDAKİ AKADEMİK BAŞARILARINA ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, NİHAL SEVİM Prof. Dr. MUSTAFA ARSLAN
		10	Pansiyonda Kalan ve Ailesiyle Yaşayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Eğitim Süreçlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi	Emir Buğra GÜLER Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN
		11		
		12		
		13		

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Prof. Dr. H. Tuğba EROĞLU	1	TÜRKİYE'DE CİNSİYET, YAŞ VE KENTLEŞMENİN SİYASAL KONUMLANMAYA ETKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doktorant, M. Sencer Aydemir Doç. Dr. Ender Akyol
		2	PERFORMANCE AUDIT IN LOCAL GOVERNMENTS IN TURKEY	Prof. Dr. H. Tuğba EROĞLU
		3	THE REASONS FOR THE WIDESPREAD ADOPTION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PRACTICES IN PUBLIC INSTITUTIONS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EUROPEAN COUNTRIES	ZAFER TAYIM Assist. Prof. Dr. SALİH ARSLAN
		4	SAĞLIK SİSTEMLERİNE YÖNELİK SALDIRILARIN RETROSPEKTİF ANALİZİ (2000–2025) VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	Öğr. Gör. Dr. Kemal TORPUŞ Dr. Öğr. Üyesi Fatma GÜNDÜZ ZEYBEKOĞLU
		5	GOVERNMENT EFFECTIVENESS AND CO2 EMISSIONS: EVIDENCE FROM G7 COUNTRIES	Dr. BÜŞRA ŞİMŞEK
		6	THE TRANSFORMATION OF THE HEALTH PARADIGM IN TURKEY'S DEVELOPMENT PLANS: A GENERAL ASSESSMENT BASED ON THE LAST FIVE DEVELOPMENT PLANS	Assist. Prof. SEMA DALKILIÇ Res. Asst. PINAR NUR DALGIÇ
		7	INNOVATIVE TRANSFORMATION IN REGIONAL DEVELOPMENT: A CONTENT ANALYSIS OF THE ENTREPRENEURSHIP AND INNOVATION THEME IN THE 2024–2028 ACTION PLANS OF REGIONAL DEVELOPMENT ADMINISTRATIONS IN TÜRKİYE	Yüksek Lisans Öğrencisi GAMZE İSPİR Doç. Dr. BURHAN AKYILMAZ

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. BURÇE AKCAN	1	INNOVATIONS IN THE USE OF SENSORY TECHNOLOGY IN DIGITAL MARKETING	Int. Master's Student Tuba GÜRGEN Assoc. Prof. Dr. Cihat KARTAL Prof. Dr. Tülin DURUKAN Assist. Prof. Dr. Serhat KARAOĞLAN
		2	THE IMPACT OF GENDER ON THE SUCCESS OF SOCIAL MEDIA INFLUENCERS	Int. Master's Student İrem Dilay HARMAN Int. Master's Student Mahmut Muaz ÜRÜN Assoc. Prof. Dr. Cihat KARTAL Prof. Dr. Tülin DURUKAN Assist. Prof. Dr. Serhat KARAOĞLAN
		3	VİDEO OYUNLARINDA PAZARLAMA STRATEJİSİ: MARKET GÖRSELLERİNDEKİ ESTETİK İDEALİZASYON	Yüksek Lisans Öğrencisi, YILMAZ AŞIKLAR Prof. Dr. Öğretim Üyesi, ALİ MUHAMMET BAYRAKTAROĞLU
		4	THE IMPACT OF THE TÜRKİYE-EU CUSTOMS UNION ON FOREIGN TRADE BETWEEN TÜRKİYE AND BRICS COUNTRIES	YUSUF AKARSU Asst. Prof. Dr. TAYFUR SÜLEYMAN KOÇ
		5	CHINA IN TURKIYE'S FOREIGN TRADE	Cem SEYHAN Prof. Dr. Halil ERDEMİR
		6	THE ENTREPRENEURS' PSYCHOLOGICAL RESILIENCE: THE ROLE OF BUSINESS AGE AND BUSINESS SIZE	Izmy Ratih AZIZAH
		7	CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MARKETING AND ADVERTISING	Assoc. Prof. BURÇE AKCAN
		8	ADVERTISING AS GAMEPLAY	Assoc. Prof. BURÇE AKCAN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Doç. Dr. ŞEBNEM YÜKSEL	1	STRUCTURE BUILDING IN CHOREOGRAPHY THROUGH THE COURSE OF MERCE CUNNINGHAM, JUDSON DANCE THEATER, TRISHA BROWN AND WILLIAM FORSYTHE	Doç. Dr. ŞEBNEM YÜKSEL
		2	HAYVAN FİGÜRLERİYLE KURGULANAN MEKÂN: M.C. ESCHER'İN BASKİRESİMLERİNDE DOĞA VE GEOMETRİ	Doç. Dr. Gökçe Aysun Kılıç
		3	FIRÇADAN PROMPTA: HİBRİT ZEKÂ ÇAĞINDA İNSAN FAİLLİĞİ Sağlık, Akademi ve Sanatta Ajans–Katkı–Sorumluluk (AKS) Çerçevesi	Dr. Öğretim Üyesi Hatice BÜBER KAYA
		4	POSTMODERN SANATTA METİNLERARASILIK: ALINTI, ESİNLENME VE PASTİŞ EKSENİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR	Doç. Dr. AYSUN CANÇAT
		5	ÜRETKEN YAPAY ZEKA TEKNOLOJİLERİ VE SANAT ÜRETİMİ SÜREÇLERİ	PROF. DR. ANIL ERTOK KEREM GÜLEM
		6	REINTERPRETATION OF MOTIFS USED IN TURKISH CULTURE IN AN ARTISTIC CONTEXT THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Prof.Dr. Anıl ERTOK Şüheda YILMAZ
			INABILITY TO GO: MIGRATION, MOVEMENT, AND WAITING IN EMİLY JACİR'S ARTİSTİC PRACTİCE	Prof. Ayşegül Türk
		7	ANADOLU VE TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA GELENEKSEL MOTİFLERİN GÜNCEL TASARIMLARA AKTARIMI	Sibel ERDURAN Zeynep DUMAN

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES December 30, 2025 İZMİR Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / Dec 30, 2025 / 17:00 – 19:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK	1	NATURE AND CHILDHOOD FROM A CHILDREN'S RIGHTS PERSPECTIVE: AN EXAMINATION OF THE LAST CHILD IN NATURE	Büşra ÇAKIR ÜMİT Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
		2	Reflections of Interaction with Nature on Areas of Child Development: The Last Child in Nature Example	Gülbin SEYKAN Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
		3	The Effect of Nature Experiences on Creativity in Early Childhood: An Analysis Based on Richard Louv's Last Child in the Woods	Ceylan ÇELİK Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
		4	Examining Family Attitudes in the Context of Last Child in the Woods	Ömer TEKİN Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
		5	ORTAOKUL İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ, DENEYİM VE ÖNERİLERİ	Berkan SALIK
		6	ORTAOKUL FEN BİLİMLERİ DERSİNDE DİJİTAL EĞİTİCİ OYUNLAR KULLANIMININ ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BAŞARISINA VE FENE YÖNELİK TUTUMLARINA ETKİSİ	Büşra Kürsü Örencik Prof. Dr. Mustafa Arslan
		7	YENİ İSTANBUL B1 DERS KİTABINDAKİ YAZMA BÖLÜMÜNDEKİ SORULARIN "METİN YAZMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ BAKIMINDAN" DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör. Gizem TÜRE
		8	Doğa Temelli Fen Eğitiminin Özel Gereksinimli Öğrenciler Üzerindeki Etkileri: Etkileşimli Doğa Eğitimi Programı Örneği	Prof. Dr. S.Sunay YILDIRIM DOĞRU Selenay GÜLER Sıla BOYACI Dr. Nilay GÜLPERÇİN Dr. Doğan Seyfettin ALDAĞ Dr. Süleyman DOĞRU Sibel AĞAOĞLU ÖZER Aysel KARCI
		9	MÜZİK EĞİTİMİNİN METAFORLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Doç. Dr. ÖZLEM ÖZTÜRK Doç. Dr. GÖKHAN ÖZTÜRK
		10	SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MÜZİK EĞİTİMİNDEN BEKLENTİLERİ	Doç. Dr. ÖZLEM ÖZTÜRK Doç. Dr. GÖKHAN ÖZTÜRK

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Nadia Cherif	1	PREVALENCE AND MANAGEMENT OF DENTAL CARIES AMONG SCHOOL CHILDREN IN RURAL TANZANIA	Prof. Dr. Amina Hassan, Dr. Juma Kilonzo
		2	ORAL HEALTH IMPACTS OF HIV/AIDS ON ADULT PATIENTS IN DAR ES SALAAM COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Elias Mushi, Fatma Swai
		3	TRADITIONAL HERBAL REMEDIES EFFICACY FOR DENTAL PAIN MANAGEMENT IN TANZANIAN VILLAGES	Dr. Zuberi Nkya, Rehema Joseph
		4	DIGITAL DENTISTRY APPLICATIONS FOR PROSTHODONTIC REHABILITATION IN TUNISIAN ELDERLY	Prof. Dr. Karim Ben Ali, Dr. Nadia Cherif
		5	ORTHODONTIC TREATMENT OUTCOMES USING CLEAR ALIGNERS IN TUNISIAN ADOLESCENTS	Assoc. Prof. Dr. Sami Karray, Leila Hadji
		6	PERIODONTAL REGENERATIVE THERAPIES USING TUNISIAN DATE PALM DERIVED BIOMATERIALS	Dr. Hassen Trabelsi, Monia Ben Salem
		7	LASER-ASSISTED CARIES REMOVAL TECHNIQUES IN MARRAKECH PEDIATRIC DENTISTRY	Prof. Dr. Ahmed El Amrani, Dr. Fatima Zahra
		8	3D PRINTED SURGICAL GUIDES FOR DENTAL IMPLANT PLACEMENT IN MARRAKECH CLINICS	Assoc. Prof. Dr. Youssef Bennani, Sara El Khadim
		9	NANOHYDROXYAPATITE TOOTHPASTE EFFICACY FOR ENAMEL REMINERALIZATION IN MARRAKECH	Dr. Rachid Lahlou, Amina Serghini
		10	REGENERATIVE ENDODONTICS PROTOCOLS FOR IMMATURE PERMANENT TEETH IN MALAYSIAN CHILDREN	Prof. Dr. Noor Azlin, Dr. Kumarasan Retnam
		11	LASER-ASSISTED PERIODONTAL THERAPY OUTCOMES IN MALAYSIAN DIABETIC PATIENTS	Assoc. Prof. Dr. Siti Mariam, Ahmad Fariz

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS
ARTdergi 5TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 30, 2025
BURSA

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Juma Mfinanga,	1	EFFECTS OF PERIODIZED RESISTANCE TRAINING ON MUSCLE HYPERTROPHY AND STRENGTH GAINS IN ELITE HUNGARIAN WEIGHTLIFTERS	Prof. Dr. László Kovács, Dr. Anna Szabó, Tamás Nagy
		2	NEUROMUSCULAR ADAPTATIONS TO HIGH-INTENSITY INTERVAL TRAINING IN PROFESSIONAL HUNGARIAN SOCCER PLAYERS	Assoc. Prof. Dr. Gábor Tóth, Zoltán Kiss
		3	BIOKINEMATIC ANALYSIS OF OLYMPIC FENCING TECHNIQUES IN HUNGARIAN NATIONAL TEAM ATHLETES	Dr. Orsolya Farkas, Miklós Varga, Prof. Dr. István Szabó
		4	NUTRITIONAL STRATEGIES FOR ENDURANCE PERFORMANCE ENHANCEMENT AMONG TANZANIAN MARATHON RUNNERS	Assoc. Prof. Dr. Juma Mfinanga, Amina Hassan
		5	HEAT ACCLIMATION PROTOCOLS FOR TEAM SPORTS PERFORMANCE IN TANZANIA'S TROPICAL CLIMATE	Dr. Elias Ndugu, Fatuma Kikoti, Prof. Dr. Salum Ramadhani
		6	ANTHROPOMETRIC PROFILING AND TALENT IDENTIFICATION IN TANZANIAN YOUTH SOCCER ACADEMIES	Samwel Massawe, Dr. Rehema Kweka
		7	HYDRATION STRATEGIES AND COGNITIVE PERFORMANCE DURING PROLONGED CRICKET MATCHES IN INDIA	Assoc. Prof. Dr. Sanjay Patel, Neha Gupta
		8	WEARABLE TECHNOLOGY APPLICATIONS FOR LOAD MANAGEMENT IN INDIAN KABADDI PLAYERS	Dr. Vikram Reddy, Anjali Desai
		9	MENTAL TOUGHNESS TRAINING PROGRAMS FOR INDIAN SHOOTING ATHLETES PREPARING FOR OLYMPIC QUALIFICATION	Prof. Dr. Meera Joshi, Rohan Mehra

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Juma Kayange	1	IMPROVED DROUGHT-TOLERANT MAIZE VARIETIES THROUGH GENOMIC SELECTION IN HUNGARIAN FIELD TRIALS	Prof. Dr. István Nagy, Dr. Anna Kovács, László Tóth
		2	PRECISION VITICULTURE TECHNOLOGIES FOR ENHANCING GRAPE QUALITY IN TOKAJ WINE REGION	Assoc. Prof. Dr. Gábor Szöllősi, Eszter Balogh
		3	BIOLOGICAL CONTROL OF COLORADO POTATO BEETLE USING ENTOMOPATHOGENIC NEMATODES IN HUNGARIAN POTATO CROPS	Dr. Zoltán Vajda, Márton Farkas, Prof. Dr. Judit Halász
		4	CLIMATE-RESILIENT CASSAVA VARIETIES FOR SMALLHOLDER FARMERS IN TANZANIA'S DRYLANDS	Assoc. Prof. Dr. Juma Kayange, Amina Hassan
		5	IMPROVED PIGEON PEA PRODUCTION SYSTEMS FOR INTERCROPPING IN TANZANIAN SMALLHOLDER FARMS	Dr. Elias Nchimbi, Fatuma Mushi, Lucas Swai
		6	VERTICAL SOIL PROFILING FOR PRECISION FERTILIZER APPLICATION IN TANZANIAN MAIZE SYSTEMS	Prof. Dr. Hamisi Kilama, Zawadi Joseph
		7	ORGANIC HORTICULTURE SYSTEMS FOR MARKET-ORIENTED VEGETABLE PRODUCTION IN INDIA	Assoc. Prof. Dr. Rajesh Kumar, Priya Sharma, Amit Singh
		8	DRONE-BASED PHENOTYPING FOR SORGHUM BREEDING IN RAINFED SEMI-ARID REGIONS OF INDIA	Dr. Sanjay Patel, Neha Gupta
		9	MICRO-IRRIGATION SYSTEMS OPTIMIZATION FOR WATER-SCARCE FRUIT ORCHARDS IN RAJASTHAN	Prof. Dr. Meera Joshi, Vikram Reddy, Anjali Desai

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Odgerel Chuluunbaatar,	1	GENOMIC DIVERSITY AND ADAPTIVE EVOLUTION IN CAUCASUS POPULATIONS OF GEORGIA	Prof. Dr. Nino Tsiklauri, Dr. Levan Beridze, Mariam Kapanadze
		2	CRISPR-CAS9 MEDIATED GENE EDITING FOR RARE CARDIOMYOPATHIES IN GEORGIAN COHORTS	Assoc. Prof. Dr. Irakli Gelashvili, Tamar Lomidze
		3	MITOCHONDRIAL GENOME VARIATION AND MATERNAL LINEAGE TRACING IN GEORGIAN ETHNIC GROUPS	Dr. Giorgi Khutsishvili, Lasha Tsintsadze, Prof. Dr. Maka Chikvaidze
		4	EPIGENETIC MODIFICATIONS ASSOCIATED WITH NOMADIC LIFESTYLES IN MONGOLIAN HERDER POPULATIONS	Assis. Prof. Dr. Batbold Enkhtur, Sarantuya Ganbold
		5	GENETIC DIVERSITY OF LIVESTOCK BREEDS AND CONSERVATION STRATEGIES IN MONGOLIAN STEPPES	Dr. Tumentsogt Ganzorig, Enkhjargal Munkhbayar
		6	MICROBIOME-GENOME INTERACTIONS IN MONGOLIAN HORSE DIGESTIVE TRACT ADAPTATIONS	Prof. Dr. Odgerel Chuluunbaatar, Bolormaa Tsogt
		7	TELOMERE LENGTH DYNAMICS AND CANCER SUSCEPTIBILITY IN IRANIAN HIGH-RISK FAMILIES	Assoc. Prof. Dr. Reza Mohammadi, Sara Langaroodi, Ali Rezaei
		8	PHARMACOGENOMICS OF ANTI-EPILEPTIC DRUG RESPONSE IN IRANIAN PEDIATRIC POPULATIONS	Dr. Mina Hosseini, Yasaman Sharifi
		9	CIRCULATING TUMOR DNA ANALYSIS FOR MINIMAL RESIDUAL DISEASE DETECTION IN IRANIAN COLORECTAL CANCER PATIENTS	Prof. Dr. Mohammad Jafari, Fatemeh Karimi, Mehran Tavakoli

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Amina Korir,	1	EPIDEMIOLOGICAL SURVEILLANCE OF FOOT-AND-MOUTH DISEASE IN KENYAN LIVESTOCK POPULATIONS	Prof. Dr. James Mwangi, Dr. Amina Korir,
		2	ASSESSMENT OF ANTIBIOTIC RESISTANCE PATTERNS IN MASTITIS CAUSING BACTERIA FROM DAIRY COWS	Assoc. Prof. Dr. Esther Njoroge, Kipchoge Chebet, Dr. Miriam Wanjiku , Samuel Otieno
		3	NUTRITIONAL INTERVENTIONS FOR IMPROVING POULTRY GROWTH PERFORMANCE IN ARID REGIONS	Dr. Patrick Omondi, Fatma Ali, Joseph Kiptoo
		4	IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON TICK-BORNE DISEASES IN EAST AFRICAN WILDLIFE	Assis. Prof. Dr. Leah Simiyu, Benson Mutua, Grace Wambui
		5	DEVELOPMENT OF VACCINES AGAINST AVIAN INFLUENZA IN PAKISTANI POULTRY FARMS	Prof. Dr. Khalid Mahmood, Ayesha Khan
		6	PARASITIC INFESTATIONS AND ANTHELMINTIC EFFICACY IN SHEEP FLOCKS OF PUNJAB	Dr. Faisal Rehman, Sana Malik, Zainab Noor
		7	STRATEGIES FOR CONTROLLING AFRICAN SWINE FEVER IN BRAZILIAN PIG PRODUCTION	Assoc. Prof. Dr. Carlos Silva, Dr. Mariana Costa, João Pereira , Dr. Beatriz Lima
		8	BIOLOGICAL CONTROL OF NEEM-BASED REPELLENTS AGAINST CATTLE TICKS IN BRAZIL	Prof. Dr. Ana Oliveira, Rodrigo Santos,
		9	EFFECTS OF PROBIOTICS ON GUT MICROBIOTA IN NEWBORN CALVES	Eduardo Ramos, Assis. Prof. Dr. Sofia Mendes, Larissa Ferreira
		10	EPIDEMIOLOGICAL SURVEILLANCE OF FOOT-AND-MOUTH DISEASE IN KENYAN LIVESTOCK POPULATIONS	Prof. Dr. James Mwangi, Dr. Amina Korir, Samuel Otieno

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Nadia Ismail,	1	IMPACT OF NURSE-LED PATIENT EDUCATION PROGRAMS ON DIABETES MANAGEMENT OUTCOMES IN EGYPTIAN RURAL COMMUNITIES	Prof. Dr. Fatima Abdelrahman, Dr. Ahmed Hassan, Sara Mahmoud
		2	EFFECTIVENESS OF TELEHEALTH NURSING INTERVENTIONS FOR HYPERTENSIVE PATIENTS IN CAIRO	Assoc. Prof. Dr. Nadia Ismail, Mohamed Salem, Dr. Layla Karim
		3	POSTOPERATIVE PAIN MANAGEMENT STRATEGIES IMPLEMENTED BY NURSES IN EGYPTIAN SURGICAL WARDS	Dr. Omar Khalil, Aisha Rahman, Karim El-Sayed
		4	PREVENTIVE CARE TRAINING FOR NURSES TARGETING MATERNAL MORTALITY REDUCTION IN UPPER EGYPT	Assoc. Prof. Dr. Hala Mostafa, Dr. Youssef Nasser, Fatima Ali
		5	NURSE EDUCATION MODELS FOR EMERGENCY RESPONSE IN TB PATIENT CARE IN TBILISI HOSPITALS	Prof. Dr. Nino Gelashvili, Dr. Levan Tsiklauri
		6	MENTORSHIP PROGRAMS FOR NOVICE NURSES IN PEDIATRIC INTENSIVE CARE UNITS IN GEORGIA	Dr. Tamar Kapanadze, Irakli Beridze, Lali Chikhradze
		7	CHALLENGES IN NURSE TRAINING FOR INFECTIOUS DISEASE CONTROL IN YEMEN CONFLICT ZONES	Assoc. Prof. Dr. Ahmed Al-Mansoori, Dr. Faisal Saleh ,Khalid Rahman, Noor Alawi
		8	COMMUNITY HEALTH NURSING STRATEGIES FOR MALNUTRITION PREVENTION AMONG YEMENI CHILDREN	Dr. Sana Hussein,
		9	WOUND CARE PROTOCOLS DEVELOPED BY NURSES FOR CHRONIC ULCERS IN YEMENI REFUGEE CAMPS	Prof. Dr. Mohammed Qasim, Amina Tariq

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Sami Benkhelifa	1	AUTONOMOUS CONTROL STRATEGY FOR MULTI-ROTOR UAVs IN COMPLEX ENVIRONMENTS	Ahmed Taha, Khaled Mansour
		2	THERMAL STRESS ANALYSIS IN LIQUID-PROPELLANT ROCKET ENGINES USING THE SUBSTRUCTURE METHOD	Tariq Alhaj, Lina Mustafa
		3	IMPROVEMENTS IN TITANIUM ALLOY FORMABILITY THROUGH INCREMENTAL SHEET FORMING	Khalil Mansouri, Yasmine Hachem
		4	IMU/GPS INTEGRATION ALGORITHM FOR ENHANCED NAVIGATION IN LAND VEHICLES	Sami Benkhelifa, Rania Fadili
		5	IMPACT OF AEROBIC EXERCISE ON PANCREATIC HORMONES IN MALE STUDENTS	Olumide Adesola, Chijioke Okafor
		6	FACTORS INFLUENCING VOLUNTEER COMMITMENT IN SPORT EVENTS	Amina Nkosi, Titola Ayodele, Fola Adegoke
		7	FOOD HABITS AND NUTRITIONAL STATUS OF RUGBY PLAYERS IN FIJI	Mariana Tui, Niko Vakarau, Sera Nabangi
		8	EFFECT OF STRENGTH CAPABILITIES ON HANDSTAND PERFORMANCE QUALITY	Milan Novák, Eva Hronová, Petr Dostál
		9	EVALUATION OF THE OBJECTIVITY AND RELIABILITY OF PUSH-UP TESTING AMONG UNDERGRADUATE STUDENTS IN SPORT SCIENCE PROGRAMS	Amir Hussein Ali, Fatima Zahra Amsari

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Chigozie Chukwuma Okoro	1	EVALUATION OF TRAFFIC CONTROL STRATEGIES: COMPARING SIGNALIZED INTERSECTIONS AND ROUNDABOUTS	Oluwaseun Abiola Adeyemi, Chigozie Chukwuma Okoro
		2	URBAN PLANNING AND ADAPTATION IN CHINA: EXAMINING THE CASE OF CHANGSHOU DISTRICT	Wang Hao, Liu Qing
		3	HYBRID LIVING MODELS IN THE POST-CRISIS ERA: REDEFINING SPACES AND SOCIAL CONNECTIONS	Ming Zhao, Hui Li
		4	EXPLORING THE POTENTIAL OF SNAKE SKIN FOR DRUG DELIVERY APPLICATIONS	Viktor Novák, Katerina Tomicová
		5	PRECISION CONTROL IN DRUG DELIVERY: IMPACT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE ON DRUG RELEASE KINETICS	Nikolai Petrov, Anastasia Ivanova
		6	ENHANCING PET IMAGING WITH AMINOPOLYETHER-CONJUGATED 18F-FDG	Jing Wei, Mei Liu
		7	FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING ENDOPHYTIC FUNGI FROM PLANT LEAVES AS A SOURCE OF BIOACTIVE COMPOUNDS	Dr. Amina Zhen, Dr. Meiling Chen
		8	DESIGNING A MECHANICAL FORCE GAUGE FOR INNOVATIVE WATERMELON MOLDING TECHNIQUES	Dr. Radhika Sharma, Dr. Poonam Kaur

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Dr. Salma Ismail, Dr. Akinwale Adeyemi	1	IMPACT OF EXERCISE ON REPRODUCTIVE PERFORMANCE IN SAHIWAL BULLS: GUIDELINES FOR OPTIMAL BREEDING PRACTICES	Dr. Salma Ismail, Dr. Akinwale Adeyemi
		2	EFFECTS OF HERBAL SEED SUPPLEMENTATION ON CARCASS YIELD AND ANTIOXIDANT STATUS IN BROILER CHICKENS	Dr. Nabilah Samir, Dr. Kareem Amr
		3	ENHANCEMENT OF MEMBRANE DISTILLATION PERFORMANCE IN FRUIT JUICE CONCENTRATION THROUGH MEMBRANE SURFACE MODIFICATION	Dr. Hasim Hossain, Dr. Ashok Kumar
		4	DEVELOPMENT OF A NEW TYPE OF FRUIT VINEGAR USING AN ISOLATED ACETOBACTER STRAIN FROM TURKISH APRICOTS	Ahmet Yılmaz, Elif Karaoğlu, Mehmet Çelik
		5	OPTIMAL FERMENTATION TIME FOR XANTHAN GUM PRODUCTION USING SUGAR BEET MOLASSES AS A CARBON SOURCE	Zeynep Arslan, Bahar Korkmaz, Selin Tunç
		6	EFFECT OF FRUIT JUICE WASTE MIXTURE ON BROILER PERFORMANCE AND FEED EFFICIENCY IN INDONESIAN DIETS	Budi Santoso, Rina Dewi, Ahmad Syaifuddin
		7	IMPACT OF NANOCROP ADOPTION ON FOOD SECURITY: A CASE STUDY FROM INDONESIA	Siti Aisyah, Reza Wijaya, Riko Wulandari
		8	APPLICATION OF SOUS VIDE PACKAGING FOR EXTENDING SHELF LIFE OF SALAD WITH MEAT IN MAYONNAISE	Agnese Straujuma, Ilze Sproģe, Anna Dzenīte
		9	COMPARATIVE ANALYSIS OF BACTERIAL CELLULOSE PRODUCED BY GLUCONACETOBACTER XYLINUS FROM ALTERNATIVE SUGARS	Liam Chua, Sarah Tan, Wei Lin Cheong

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Paolo Castaldo, Dr. Luigi Esposito	1	DISCOVERY OF FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES IN ALGERIA	Dr. Mourad Belhadj, Dr. Samia Amine, Prof. Dr. Ahmed Bouziane
		2	EFFECTS OF BOVINE COLOSTRUM SUPPLEMENTATION ON INTESTINAL ENZYME ACTIVITY IN JUVENILE DOURADO (Salminus brasiliensis)	Dr. Mohamed Jebali, Prof. Dr. Yassir Abdelghani University of Tunis, Tunisia
		3	THE INNOVATIVE DESIGN OF A MECHANICAL FORCE GAUGE FOR SQUARE WATERMELON SHAPING	Dr. Paolo Castaldo, Dr. Luigi Esposito
		4	CYTOTOXICITY SCREENING OF NIGELLA SATIVA EXTRACTS: FRACTIONATION AND EVALUATION USING SULFORHODAMINE-B ASSAY	Ali Kamara, Mariama Ba, M'barka N'Dour
		5	IMPACT OF AMINOPOLYETHER ON 18F-FDG STABILITY AND PET IMAGING PERFORMANCE	Luciana Costa, João Santos, Pedro Martins
		6	Amino Acid-Driven Biodegradable Micelles for Targeted Drug Delivery	Ricardo Almeida, Sofia Pereira, Elena Costa
		7	EVALUATING THE CONSEQUENCES OF LOST TO FOLLOW-UP ON TUBERCULOSIS PATIENTS' QUALITY OF LIFE IN MOROCCO	Fatimah Benali, Ibrahim Tazi, Khadija Benlahcen
		8	UNVEILING THE ANTIBACTERIAL EFFICACY OF CHLOROBUTANOL: SYNTHESIS AND APPLICATIONS IN INFECTIOUS DISEASE THERAPY	Samira Jafari, Ali Rezaei, Niloofar Mohammadi
		9	ANTIBIOTIC STEWARDSHIP IN ACUTE CARE SETTINGS OF ALGERIA: AN ANALYSIS OF PRESCRIBING PATTERNS AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT	Hassan Belkacem, Karim Khellaf, Anwar Lakhdar

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Dr. Rachid Benhalima, Dr. Samira Ziani	1	HEPATOPROTECTIVE EFFECTS OF SHARBAT DEENAR: A STUDY ON CARBON TETRACHLORIDE-INDUCED LIVER DAMAGE IN RATS	Sara Gul, Usman Ahmad, Faisal Rehman
		2	EVALUATING THE ANTIMICROBIAL EFFICACY OF CHLOROBUTANOL: SYNTHESIS, CHARACTERIZATION, AND POTENTIAL APPLICATIONS	Musa Adamu, Kola Oyelami, Ibrahim Musa
		3	OPTIMIZING FENOFIBRATE DISPERSIBLE TABLETS FOR PEDIATRIC USE: A FORMULATION STUDY AND EVALUATION	Mona Al-Sabah, Zainab Habib, Khalid Al-Mansour
		4	EXPLORING THE ANTIFUNGAL PROPERTIES OF TRADITIONAL KENYAN MEDICINAL PLANTS: A STUDY BASED ON INDIGENOUS KNOWLEDGE	Joseph Kamau, Naomi Wambui, Patrick Muriuki
		5	EXPLOITING THE MEDICINAL POTENTIAL OF TOXIC PLANTS: A STUDY ON TRADITIONAL MEDICINE IN TLEMCEN, ALGERIA	Dr. Rachid Benhalima, Dr. Samira Ziani
		6	ENHANCING ANTIPLATELET THERAPY USING SILVER DIAMINE FLUORIDE IN DRUG DELIVERY SYSTEMS: A DETAILED STUDY	Dr. Anand Choudhary, Dr. Rahul Mehta
		7	DEVELOPING A NOVEL BIOMIMETIC MODEL USING SHED SNAKE SKIN FOR TRANSDERMAL DRUG DELIVERY STUDIES	Dr. Leila Hachemi, Dr. Nouria Belkacem
		8	ENHANCING GLIBENCLAMIDE DELIVERY USING POLYMERIC MATRICES: A STUDY ON RELEASE KINETICS AND EFFICACY	Dr. Zohra Benouda, Dr. Samir Zaki
		9	OPTIMIZING NITROGEN FERTILIZATION USING MICROORGANISM-ASSISTED BIOSORPTION IN AGRICULTURE	Dr. Marco Bellini, Dr. Anna Giordano

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	.Prof. Dr. Ibrahim Kamara	1	ENHANCING THE GROWTH AND YIELD OF NIGELLA SATIVA L. USING ORGANIC AMENDMENTS: A COMPARATIVE STUDY	Dr. Adebayo Oluwaseun, Assoc. Prof. Dr. Ibrahim Kamara
		2	COMPREHENSIVE STUDY ON THE NUTRITIONAL AND FUNCTIONAL BENEFITS OF OATS	Dr. Kwame Mensah, Dr. Nana Yaw Osei
		3	REVOLUTIONIZING AGRICULTURE WITH AMBIENT INTELLIGENCE: A REVIEW OF INNOVATIVE PRACTICES	Dr. Yue Li, Assoc. Prof. Dr. Jian Zhao
		4	THE IMPACT OF LEAD ON THE PHYSIOLOGICAL RESPONSES OF TWO BROAD BEAN VARIETIES	Dr. Ahmed Farouk, Dr. Samira Elham
		5	CLIMATE CHANGE IMPACT ON MAIZE PRODUCTION IN NORTHEAST CHINA: A THIRTY-YEAR ANALYSIS	Dr. Wei Zhang, Dr. Lian Liu
		6	REVOLUTIONIZING SUSTAINABLE FARMING WITH AMBIENT INTELLIGENCE: A FUTURISTIC PERSPECTIVE	Dr. Anwar Hassan, Assoc. Prof. Dr. Sarah Li
		7	PROMOTING INNOVATIVE SKILLS IN ENGINEERING DRAWING: A NEW APPROACH FOR DEVELOPING DESIGN COMPETENCIES	Dr. Josefa Hernández, Prof. Abel Lemos, Antonio García, Helena Sanz

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Assoc. Prof. Maria Sanchez	1	EXPLORING EPIGENETIC MODIFICATIONS IN DROSOPHILA MELANOGASTER EXPOSED TO ALPHA PARTICLES: A COMPUTATIONAL STUDY	Dr. Mariama Okafor, Prof. Zainab Amadi, Kamal Sulaimon
		2	IMPROVING REPRODUCTIVE PERFORMANCE IN SAHIWAL BULLS: THE ROLE OF EXERCISE IN SEXUAL BEHAVIOR AND SEMEN QUALITY	Dr. Ravi Kumar,
		3	OPTIMIZING GLIBENCLAMIDE RELEASE FOR SUSTAINED DIABETES MANAGEMENT USING POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE	Dr. Emran Shaikh, Assoc. Prof. Nadira Bashir
		4	PRE-WEANING GROWTH TRAITS IN GENTILE DI PUGLIA LAMBS: IMPACT OF ENVIRONMENTAL FACTORS AND HERITABILITY	Dr. Ahmed Mirza, Assoc. Prof. Fatima Rashid
		5	HERITABILITY OF LACTATION TRAITS IN MALTESE GOATS: A QUANTITATIVE GENETICS STUDY	Dr. Juan Hernandez, Assoc. Prof. Maria Sanchez
		6	EXPLORING THE DUAL ROLE OF HYDERGINE IN ANTICOAGULATION AND NEUROPROTECTION	Dr. Karim Al-Hamadi, Prof. Leila Bakr
		7	CONVERTING CARROT WASTE INTO VALUABLE ANIMAL FEED ADDITIVES: A SUSTAINABLE APPROACH	Dr. Alia Benkhaled, Prof. Sami Haddad, Assoc. Prof. Hana Jebali
		8	EFFECTS OF TURMERIC SUPPLEMENTATION ON EGG PRODUCTION IN AGED HENS: A COMPARATIVE STUDY	Dr. Aslam Javed, Dr. Iqbal Shahid
		9	EFFECT OF HERBAL SEED SUPPLEMENTATION ON GROWTH PERFORMANCE AND OXIDATIVE STRESS IN BROILER CHICKENS	Dr. Rania Suleiman, Dr. Yara El-Shafie

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	Elena Dumitrescu,	1	ENHANCING COMPOSITE MATERIAL STRENGTH THROUGH NANOPARTICLE MODIFICATION: A REVIEW OF RECENT ADVANCES	Dr. Adnan Riaz, Dr. Talha Kamran
		2	EFFECT OF TRICHODINIASIS ON HISTOLOGICAL AND GROWTH PARAMETERS IN RAINBOW TROUT FARMING	Dr. Munir Hossain, Dr. Ahmed M. Rahman
		3	LEAD POISONING EFFECTS ON BEHAVIOR AND LEARNING CAPACITY IN RATS: AN EXPERIMENTAL STUDY	Dr. Khaled Hassan, Dr. Sara M. Farouk
		4	IMPACT OF COPPER AND ZINC DEFICIENCY ON DAIRY COW MILK YIELD IN NORTHEASTERN ROMANIA	Elena Dumitrescu, Mihai Neagu, Gabriela Ionescu
		5	AVIAN IMMUNE RESPONSE TO TUBERCULIN, TETANUS IMMUNOGLOBULIN, AND DPT VACCINE MITOGENS IN BROILER CHICKENS	Hassan Ali, Fatima Razaq, Kamran Shah
		6	TIMING OF COLOSTRUM CONSUMPTION AND IMMUNOGLOBULIN ABSORPTION IN NEWBORN CAMEL CALVES: IMPLICATIONS FOR CORTISOL AND THYROXIN LEVELS	Mohammed Al-Sahli, Rami Ghabash, Sara Ben Zayed
		7	EFFECT OF GOAT MILK FRACTIONS ON SERUM IgE RESPONSE AND LEUKOCYTE COUNT IN DINITROCHLOROBENZENE-SENSITIZED RATS	Rina Suryani, Taufik Darmawan, Indah Sulastri
		8	EMBRYO TRANSFER IN FARM ANIMALS: CURRENT PRACTICES AND FUTURE PROSPECTS	Yulia Sari, Arihanta Wibowo, Lutfiah Pramesti
		9	IMPACT OF OLIVE OIL SUPPLEMENTATION ON SEMEN QUALITY AND STORAGE STABILITY IN MALE CHICKENS	Sami B. Al-Kadhim, Layla R. Abdul-Sahib, Taha J. Al-Hassani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	Siti Nurul A. Rahman	1	EFFECT OF RAW FIBER SUPPLEMENTATION ON THE GROWTH PERFORMANCE AND BLOOD PROFILE OF SUCKLING HOLSTEIN CALVES	Ali M. Jafari, Marjan S. Moradi, Hamid R. Ghaffari
		2	EFFECTS OF PROBIOTICS ON SUCRASE ACTIVITY IN THE SMALL INTESTINE OF BROILER CHICKS	Morteza S. Khorami, Mehrdad J. Rostami
		3	SPERM PRODUCTION AND RESERVES IN SOKOTO RED (MARADI) GOATS IN A TROPICAL ENVIRONMENT	Zainab A. Sani, Yusra K. Bashir
		4	SVM-BASED EVOLUTIONARY METHODS FOR GENE SELECTION IN MICROARRAY DATA CLASSIFICATION	Rajendra S. Banerjee, Yoshiki T. Matsuda
		5	EFFECT OF PLANT-BASED OIL MIXTURES ON BEETLES INFESTING AFRICAN CATFISH	Ahmed T. Bello
		6	IMMUNOLOGICAL ROLE OF VIBRIO ALGINOLYTICUS ADHESIN IN GROUPER IMMUNE RESPONSE	Siti Nurul A. Rahman
		7	ENZYME CHARACTERIZATION OF PHYTASE PRODUCED BY ENDOPHYTIC FUNGI	Faisal H. Ali, Hanan F. Zaki
		8	SOMATIC EMBRYOGENESIS IN SCAVOELA AEMULA FOR PLANT PROPAGATION	Vera S. Hartono, Lestari J. Sumadi
		9	STRUCTURAL BASIS OF ANTIMICROBIAL PEPTIDE RESISTANCE IN HELICOBACTER PYLORI	Siti A. Damanik, Reza P. Utomo

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 16	Joseph Ndongo	1	MAGNETIC COUPLING IMPACTS ON SENSORLESS CONTROL OF SWITCHED RELUCTANCE MOTORS	Ahmed Nguema, Issa Mounkaila, Joseph Ndongo
		2	ADVANCED PI CONTROLLER DESIGN FOR INDUCTION MOTOR SPEED REGULATION	Rachid Djeghloul, Ali Lounis, Ahmed Belkacemi
		3	FUZZY LOGIC CONTROL OF A THREE-PHASE INDUCTION MOTOR FOR OPTIMAL PERFORMANCE	Ahmad Zahir, Li Mei, Jun Tanaka
		4	AUTOMATED MOTOR QUALITY INSPECTION BASED ON SOUND ANALYSIS USING MACHINE LEARNING	Xue Fang, Wei Liu, Lin Zhang
		5	ANTI-SURGE CONTROL IN INDUSTRIAL COMPRESSORS: A COMPREHENSIVE APPROACH	Adem Kocak, Efe Yılmaz
		6	DESIGNING MOVING SLIDING SURFACES FOR VARIABLE STRUCTURE CONTROL IN DYNAMIC SYSTEMS	Carlos Pires, Sofia Martins
		7	USING BANANA PEELS FOR MANGANESE REMOVAL IN WATER TREATMENT: AN ECO-FRIENDLY APPROACH	Dr. Amina Sayeed
		8	EXAMINING THE ANTIBACTERIAL AND ANTIFUNGAL PROPERTIES OF Eucalyptus camendulensis ESSENTIAL OIL AGAINST SELECTED MICROORGANISMS	PhD Candidate Ahmad Tabrizi, Dr. Reza Khaleghi, Prof. Dr. Zahra Mousavi
		9	ADVANCING SQUARE WATERMELON SHAPING TECHNOLOGY: THE DEVELOPMENT OF A PRECISION FORCE MEASUREMENT DEVICE	Dr. Alireza Farhadi, Prof. Dr. Faezeh Soltani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 17	Samuel Nwachukwu	1	OPTIMIZATION OF ENERGY CONSUMPTION IN GAS-FIRED HEATERS	Amir Hossein Jafari, Mohammad Reza Tabrizi
		2	DESIGN OF AUTONOMOUS ROBOTS FOR GUIDED MOBILE NAVIGATION USING MAGNETIC SENSORS	Hyun Suh, Min Joo Park
		3	SUPERVISORY CONTROL FOR SAFE SWITCHING IN DYNAMIC SYSTEMS	Vassilis K. Stefanou, Irini P. Konstantinou
		4	EOMETRIC DESIGN OPTIMIZATION FOR COLLISION-FREE PATH PLANNING IN PACKING APPLICATIONS	Daisuke Tanaka, Keisuke Shimizu, Hiroshi Sato
		5	HEURISTIC METHODS FOR EFFICIENT PROJECT SCHEDULING WITH LIMITED RESOURCES	Jan Urban, Lukas Černý
		6	FUZZY LOGIC CONTROLLER FOR ADAPTIVE ANTI-LOCK BRAKING SYSTEMS ON DIVERSE ROAD SURFACES	Omid Amiri, Farzad Soleimani
		7	DESIGN AND SIMULATION OF AN INNOVATIVE HYBRID VEHICLE FOR URBAN TRANSPORTATION	Li Wei, Zhang Hao, Wang Tian
		8	A KNOWLEDGE-BASED SYSTEM FOR AUTOMOBILE MALFUNCTION DIAGNOSIS	Sami Ahmed, Youssef Al-Sayed, Omar Saeed
		9	LIMIT CYCLE OSCILLATIONS IN A NEURAL CONTROLLER WITH DELAYED FEEDBACK	Johannes Schmidt, Klaus Wagner

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 18	Adebayo Olanrewaju	1	STUDY OF PHYSICOCHEMICAL PROPERTIES AND FATTY ACID PROFILE OF COCONUT OIL AND PALM OIL: A COMPARATIVE APPROACH	Adebayo Olanrewaju, Chidi Nwosu, Ngozi Akinwumi
		2	EFFECT OF MODIFIED YAM STARCH ON PHYSICAL STABILITY OF OIL-IN-WATER EMULSIONS	Ikramah Amin, Faridah Ibrahim, Suhaimi Abdullah
		3	OPTIMIZATION OF PHENOLIC COMPOUNDS EXTRACTION FROM AVICENNIA MARINA USING CENTRAL COMPOSITE DESIGN	Anju Kumari, Mohd Rashid, Tharun Kumar
		4	EVALUATION OF COWPEA SEED PROTEIN FROM GIZAN REGION: CHEMICAL AND BIOLOGICAL PROPERTIES	Hassan Ibrahim, Khalid Alhassan, Muna Abubakar
		5	INTERACTION EFFECT OF DGAT1 AND BETA-KAPPA CASEIN COMPOSITE GENOTYPE ON MILK PRODUCTION TRAITS IN CROSSBRED DAIRY CATTLE	Maria Silva, João Oliveira, Carlos Ferreira
		6	CASEIN MICELLE DISPERSION IN HIGH SALT ENVIRONMENTS: A STUDY ON PARTICLE SIZE EVOLUTION	Lina Zhang, Wei Liu, Xiaoyan Zhang
		7	PROCESSING OF RAW OYSTER MEAT USING GAMMA IRRADIATION FOR SAFE CONSUMPTION	Nida Hassan, Zainab Muhammad, Farida Ibrahim
		8	EFFECT OF BLANCHING ON THE PHENOLIC CONTENT AND ANTIOXIDANT ACTIVITY OF DILL UNDER DRYING CONDITIONS	Maja Petrović, Ivana Savić, Jelena Marković
		9	CHARACTERIZATION OF MOLECULAR MOBILITY IN WATER-SENSITIVE FOODS UNDER VARIED TEMPERATURE CONDITIONS	Ming Wei, Jun Zhang, Shun Li

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 17:30 – 19:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 19	Samuel Nwachukwu	1	PREDICTING FINANCIAL STRESS IN AFRICAN BANKING SYSTEMS USING MACHINE LEARNING	Chukwuemeka Obi, Adebayo Olamide, Samuel Nwachukwu
		2	SUSTAINABLE CITY GOVERNANCE AND COMPETITIVENESS: A COMPARATIVE STUDY OF MAJOR URBAN CENTERS	Li Wei, Zhang Ying, Wang Jun
		3	FORECASTING ECONOMIC GROWTH USING NEURO-FUZZY SYSTEMS IN DEVELOPING COUNTRIES	Mahir Yılmaz, Elif Bozkurt, Hüseyin Kaya
		4	REDUCING PAYMENT DELAYS IN THE MALAYSIAN CONSTRUCTION SECTOR	Aminah Tan, Zuraida Abdullah, Rashid Mohd
		5	THE DEVELOPMENT STATUS OF MANUFACTURING CONTROL SYSTEMS IN LIBYAN INDUSTRIES	Ali Mohamed Al-Jabari
		6	ASSESSING URBAN LAND DEVELOPMENT TRENDS IN KABUL CITY, AFGHANISTAN	Khalid Rahimi, Fahim Sediqi
		7	PLACE IDENTITY AND WALKABILITY: A STUDY OF TWO STREETS IN ISFAHAN, IRAN AND LEFKOSA, CYPRUS	Amina Rostami
		8	TRANSFORMATION OF URBAN WATERFRONTS: CASE STUDY OF EUROPEAN CITIES' DEVELOPMENT STRATEGIES	Sophia Braun, Maximilian Schuster
		9	THE INTERACTION OF AIR, WATER, LIGHT, AND TRANSIT IN THE SUPERILLES OF BARCELONA: A HUMAN-SCALE PERSPECTIVE	Carlos Sánchez

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 20	Monika Kováčová	1	ANTIBACTERIAL EFFICACY OF PLUMERIA ALBA PETALS AGAINST COMMON BACTERIAL STRAINS	Abdul Karim, Fatima Nazir, Omar Salahuddin, Amina Zahir
		2	ENHANCING DRUG-DRUG INTERACTION ALERT SYSTEMS: A SOLUTION TO FALSE ALERTS	Jin Xu, Mei Zhang, Xiaofeng Li, Zheng Xu
		3	COMPARATIVE EVALUATION OF ANTIBACTERIAL PROPERTIES OF ETHANOLIC AND ISOPROPYL-HEXANE EXTRACTS FROM GINGER ROOT (ZINGIBER OFFICINALE)	Noura Alavi, Ramin Vahidi
		4	NEUROGENIC POTENTIAL OF CLITORIA TERNATEA ROOT EXTRACT: A PATHWAY FOR ENHANCING MEMORY AND LEARNING	Aisha Adeyemi
		5	EXAMINING CORPORATE GOVERNANCE NETWORKS AND INTERLOCKING DIRECTORATES IN POLAND	Piotr Zawisza, Krzysztof Malinowski
		6	INFLUENCE OF STAKEHOLDER COMMUNICATION STRATEGIES ON CONSUMER ACCEPTANCE AND FINANCIAL PERFORMANCE IN THE MALAYSIAN FERTILIZER INDUSTRY	Zainab Abdul Rahman, Anwar Ibrahim, Tan Hui Mei
		7	ECOLOGICAL EFFICIENCY IN RUBBER WASTE UTILIZATION AT PANDORA PRODUCTION COMPANY LIMITED	Miroslav Novak, Jakub Svoboda
		8	STUDY ON PUBLIC CONSCIOUSNESS AMONG UNDERGRADUATE STUDENTS AT UNIVERSITY OF ECONOMICS, PRAGUE	Monika Kováčová
		9	RENEWABLE ENERGY SYSTEMS FOR SMALL INDUSTRIAL APPLICATIONS IN DEVELOPING ECONOMIES	Javier Mendoza, Rafael Rios, Juan Gonzalez

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Laila R. Kone,	1	OPTIMAL DESIGN OF LAUNCHING NOSE FOR INCREMENTAL BRIDGE CONSTRUCTION	Yuxuan Li, Jie Liu, Hao Zhang
		2	ENVIRONMENTAL IMPACT ESTIMATION USING MATERIAL ACCOUNTING TECHNIQUES	Lena Thompson, Michael Barker, Sarah Smith
		3	SIMULATION OF SPRINGBACK IN STEELS USED FOR PRESSURE EQUIPMENT FABRICATION	Anil K. Joshi, Ramesh N. Patel
		4	MOLECULARLY IMPRINTED POLYMERS FOR REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM AQUEOUS SOLUTIONS	Fatoumata Diallo, Mohamed Konate, Amadou Traoré
		5	REMOVAL OF PENTACHLOROPHENOL VIA ADSORPTION AND BIODEGRADATION	Laila R. Kone, Salif T. Dembélé
		6	DEVELOPMENT AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS PARACASEI HL32	Amit Patel, Rina Singh, Vikas Rathi
		7	PHYSICAL CHARACTERISTICS AND PERFORMANCE OF SILK SERICIN FILMS FOR WOUND HEALING	Sarika Yadav, Manisha Verma, Nikhil Joshi
		8	OPTIMIZATION OF RP-HPLC METHOD FOR DETERMINING NORFLOXACIN IN HUMAN PLASMA	Mariam Nasser, Ahmed El-Mansy, Rania Ahmed, Hossam Fawzy

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Lucia Černá, Peter Novák	1	ANALYSIS OF THE GRAND JETÉ: BIOMECHANICAL PERFORMANCE IN CLASSICAL DANCE	Lucia Černá, Peter Novák
		2	APPLICATION OF A COMPOSITE NEURAL NETWORK FOR DIAGNOSING ATRIOVENTRICULAR HEART BLOCK (AVB) USING ECG SIGNALS	Rachid Ait Mansour, Amine Benabdellah, Hafid Karim
		3	IMPACT OF CEMENT AND LIME ON SHEAR STRENGTH PARAMETERS OF LOESS SOILS IN GORGAN, IRAN	Hossein Ali Rezaei, Mahin Talebian, Reza Moradi
		4	CLOUD-BASED DEVELOPMENT OF BIM SOFTWARE FOR THE AEC INDUSTRY	Dong-Ho Lee
		5	MAGNETIC PROPERTIES OF MATERIALS CHARACTERIZATION USING C-SHAPED ELECTROMAGNETS	Carlos Martínez, Isabel Ríos
		6	CULTURAL FACTORS IN SUSTAINABLE BUILDING DESIGN	Mohammad Rahman, Leila Khatami, Niloofer Omidvar
		7	CONVECTIVE HEAT TRANSFER IN LIGHTWEIGHT TIMBER BUILDINGS INSULATED WITH MINERAL WOOL	Lukas Fuchs
		8	ANALYSIS OF CONSTRUCTION SITE SAFETY RISKS AND MANAGEMENT PRACTICES	Jiang Wu, Qing Liu
		9	OPTIMIZATION OF STABILITY IN FUNCTIONALLY GRADED PIPES CONVEYING FLUID	Ahmed Al-Mansoori, Samar Y. El-Sayed

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Öğr. Gör. Dr. EMRAH DURGUT	1	SECURITY MEASURES IN AT-HOME MEDICAL CARE SYSTEMS USING SENSOR NETWORKS	Nadia Raza, Tasneem Akhtar, Farida Khatoon
		2	DETECTION OF ATRIOVENTRICULAR HEART BLOCK IN ECG SIGNALS USING A COMPOUND NEURAL NETWORK	Moussa Djedid, Yassine Bencherif, Khaled Boudraa
		3	SIMULATION AND VALIDATION OF MULTIBODY MECHANICAL SYSTEMS WITH REVOLUTE JOINTS UNDER CLEARANCE	Mohammad Nasser, Ali Kamal, Abdelghani Mechaal
		4	DEVELOPING NON-FUNCTIONAL REQUIREMENTS FOR DECISION SUPPORT SYSTEMS IN THE HEALTHCARE SECTOR	Ahmed Sadiq
		5	RELIABILITY COST OF DISTRIBUTION CENTERS IN MULTI-CAPACITY SUPPLY CHAINS UNDER FAILURE SCENARIOS	Hassan Jafari, Reza Parsa, Fathollah Saeedi
		6	FACTORS AFFECTING ESTIMATION OF WORK EFFORT IN SOFTWARE DEVELOPMENT AND ENHANCEMENT PROJECTS	Sergei Ivankov
		7	ADVANCEMENTS IN SOFTWARE ARCHITECTURE FOR EFFICIENT SYSTEM DESIGN	Hassan Jamil, Yusra Alhassan
		8	AUTONOMOUS CONTROL STRATEGY FOR MULTI-ROTOR UAVs IN COMPLEX ENVIRONMENTS	Ahmed Taha, Khaled Mansour
		9		

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Assoc. Prof. Dr. Fatima Al-Rashid	1	FORMAL DEVELOPMENT OF THE WIRELESS TRANSACTION PROTOCOL IN EVENT-B	Assoc. Prof. Dr. Fatima Al-Rashid, Dr. Nabil Jamil
		2	COOPERATION EMERGENCE IN DEMOGRAPHIC MULTI-LEVEL DONOR-RECIPIENT GAMES	Dr. Lian Zhang, Assoc. Prof. Dr. Wei Liu
		3	SOLAR POWERED CLUSTER HEAD RELOCATION ALGORITHM FOR WIRELESS SENSOR NETWORKS	Dr. Yunfei Zhao, Prof. Dr. Li Wei
		4	DESIGN OF A VIA-LESS ULTRA-WIDEBAND MICROSTRIP FILTER	Assoc. Prof. Dr. Marcus Fischer, Dr. Elena Schmidt
		5	LOCALIZATION OF BLUETOOTH DEVICES USING IMPROVED RSSI-BASED TRILATERATION METHOD FOR THE VISUALLY IMPAIRED	Ahmad Younis, Imran Khan, Sadiq Ali
		6	DEVELOPMENT OF MAINTENANCE MANAGEMENT SYSTEM FOR FERTILIZER PLANT PERFORMANCE OPTIMIZATION	Khaled Al-Masri
		7	MULTI-AGENT SYSTEM MODELING OF INDUSTRIAL CONTROL SYSTEMS USING AGR FRAMEWORK	Rachid Boudraa, Ahmed Zeggai, Mohamed Dahmani
		8	OPTIMIZING LOGISTICS ROUTES IN COURIER DELIVERY SYSTEMS WITH CONGESTION FACTORS IN AMMAN	Jamal Hassan, Anwar Rashed, Omar Al-Fahad
		9	ADOPTION OF M-COMMERCE IN INDIA: A REVISED TECHNOLOGY ACCEPTANCE MODEL	Ravi Kumar, Pankaj Sharma, Manish Gupta

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Khalid M. Al-Harbi,	1	DEVELOPMENT OF CARBON NANOTUBE-BASED SUPERCAPACITORS FOR ADVANCED ENERGY STORAGE	Assoc. Prof. Dr. Sayeed Ahmed Shah, Prof. Dr. Ahmed Nadeem Khan
		2	OPTIMIZATION OF B-GALACTOSIDASE ACTIVITY IN YEAST USING ORGANIC SOLVENTS AND STATISTICAL MODELS	Prof. Dr. Manoj Kumar Sharma, Assoc. Prof. Dr. Rekha S. Gupta
		3	EFFECT OF FIELD TYPE ON COPPER CONCENTRATION IN LAMBS IN MOUNTAIN AND PLAIN REGIONS	Dr. Fadila Benkhaldoun, Assoc. Prof. Dr. Ali El Hadj
		4	VALIDITY, RELIABILITY AND OBJECTIVITY OF THE 90° PUSH-UPS TEST IN SPORTS SCIENCE STUDENTS	Dr. Zainal Abidin, Prof. Dr. Amirul Hakim, Assoc. Prof. Dr. Syafiq Hassan
		5	IMPACT OF CALCIUM CARBIDE ON SPERM MORPHOLOGY AND VIABILITY IN ALBINO MICE	Dr. Joseph O. Akpan, Assoc. Prof. Dr. Richard O. Okon, Dr. Anita O. Okafor
		6	EFFECTS OF THYMOQUINONE ON CADMIUM-INDUCED NEPHROTOXICITY IN RATS	Prof. Dr. Khalid M. Al-Harbi, Assoc. Prof. Dr. Jamal A. Al-Ghamdi, Dr. Rami M. Al-Omari
		7	PREVALENCE OF ADULT TAENIA SAGINATA IN CATTLE AT MAJOR ABATTOIRS IN PORT HARCOURT, NIGERIA	Dr. Chijioke O. Duru, Assoc. Prof. Dr. Obioma E. Nwachukwu
		8	ATTACKS ON THE ELLIPTIC CURVE DISCRETE LOGARITHM PROBLEM OVER PRIME AND BINARY FIELDS	Dr. Wei Zhang, Assoc. Prof. Dr. Liang Chen
		9	COMPARATIVE STUDY OF AUTOMATED JAVA TESTING USING JUNIT AND ASPECTJ D	Dr. Ahmed Al-Sayed, Prof. Dr. Khaled Zahran

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Hanan Hassan,	1	MATERIAL SELECTION FOR MANUAL WINCH DESIGN: A MULTI-ATTRIBUTE DECISION MAKING APPROACH	Dr. Peter O. Akinyi, Assoc. Prof. Dr. Moses N. Origa
		2	DEVELOPMENT OF UV-CURED COATINGS BASED ON BIO-BASED ACRYLATED EPOXIDIZED SOYBEAN OIL	Dr. Rania F. Al-Sabah, Prof. Dr. Imad F. Al-Khoury
		3	EXPERIMENTAL STUDY ON OVER-CUT IN ULTRASONIC MACHINING OF WC-CO COMPOSITE MATERIAL	Dr. Han Kim, Prof. Dr. Woo Seung Choi, Assoc. Prof. Dr. Jae Su Lee
		4	FABRICATION OF ALUMINUM-CARBON NANOTUBE NANOCOMPOSITE USING INDUCTION MELTING	Dr. Hamza Ali, Assoc. Prof. Dr. Fatima Zahra, Prof. Dr. Karim Abdel Rahman
		5	EFFECT OF MILLED WASTE GLASS ON CLAY CERAMIC FOAM PROPERTIES PRODUCED VIA DIRECT FOAMING	Dr. Mikhail Ivanov, Assoc. Prof. Dr. Elena Volodina, Prof. Dr. Dmitry Sergeev
		6	CRACK PROPAGATION IN COMPOSITE LAMINATES: ROLE OF INTERFACE PROPERTIES	Prof. Dr. Koji Tanaka, Assoc. Prof. Dr. Tetsuya Saito, Dr. Hiroshi Yamada
		7	GENETIC IDENTIFICATION OF DGAT2 GENES IN EGYPTIAN OLIVE CULTIVARS	Dr. Ahmed Farag, Prof. Dr. Hanan Hassan, Assoc. Prof. Dr. Rania Ibrahim
		8	EFFECT OF POLLEN SOURCES ON FRUIT SET AND QUALITY OF 'LONG RED B' WAX APPLE IN TAIWAN	Dr. Li Wei Zhang, Assoc. Prof. Dr. Yu Ming Lee
		9	ISOLATION AND IDENTIFICATION OF FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING ENDOPHYTIC FUNGI FROM HIBISCUS IN MALAYSIA	Dr. Noor Hidayah Hassan, Prof. Dr. Muhammad Shamsul Bahari

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Mohammed A. Al-Khatib	1	PREDICTION OF IN SITU PERMEABILITY FOR LIMESTONE ROCK USING ROCK QUALITY DESIGNATION INDEX	Dr. Faisal Al-Mansoori, Assoc. Prof. Dr. Yara Al-Din
		2	EFFECT OF NANO-SIO ₂ SOLUTION ON THE STRENGTH CHARACTERISTICS OF KAOLINITE	Dr. Nima Esfahani, Assoc. Prof. Dr. Reza Mohammadifar
		3	ROOT GROWTH OF MORUS ALBA AS AFFECTED BY SIZE OF CUTTINGS AND POLYTHENE LOW TUNNEL	Prof. Dr. Ali Aydin, Assis. Prof. Dr. Hasim Yilmaz
		4	RENEWED URBAN WATERFRONT: SPATIAL CONDITIONS OF A CONTEMPORARY URBAN SPACE TYPOLOGY	Dr. Sándor Kovács, Prof. Dr. Erzsébet Németh
		5	ONE-POT FACILE SYNTHESIS OF N-DOPED GRAPHENE SYNTHESIZED FROM PARAPHENYLENEDIAMINE AS METAL-FREE CATALYSTS FOR THE OXYGEN REDUCTION USED FOR ALKALINE FUEL CELLS	Prof. Dr. Tarek Salah, Assoc. Prof. Dr. Hossam Gharib
		6	SELECTION OF MATERIALS FOR FOOTWEAR INSOLES BASED ON PERFORMANCE AND DURABILITY	Dr. Khaled S. Al-Saleh, Assoc. Prof. Dr. Samir J. Al-Zoubi
		7	IMPACT OF TEST ENVIRONMENT ON SLIDING WEAR BEHAVIOR OF METAL ALLOYS AND COMPOSITES	Prof. Dr. Ahmed S. Al-Hassan, Dr. Fadi T. Kanaan
		8	PREDICTION OF CUTTING TOOL LIFE IN DRILLING COMPOSITES USING FUZZY LOGIC	Assoc. Prof. Dr. Mohammed A. Al-Khatib

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Laila Zulkifli, Rahman Salleh	1	MICROBIAL COMMUNITIES OF AMMONIA-OXIDIZING ARCHAEA AND BACTERIA IN NITRIFYING WASTEWATER TREATMENT SLUDGE	Laila Zulkifli, Rahman Salleh
		2	BIOMIMETIC COATING SURFACE DERIVED FROM HUMAN ELASTIN TO PROMOTE CELL GROWTH	Feng Lin, Jia Li
		3	PREVALENCE AND PARASITE-HOST RELATIONSHIPS OF LIGULA INTESTINALIS IN SATTARKHAN LAKE (EAST AZERBAIJAN, IRAN)	Morteza Rahimi, Samira Eslami
		4	Vocalization and Communication in SOOTY-HEADED BULBUL (PYCNONOTUS AURIGASTER): A STUDY ON CALL TYPES AND PATTERNS	Amara Khamis, Hassan Al-Mansoori
		5	IMPACT OF POLYMER CONCENTRATION ON GLIBENCLAMIDE RELEASE KINETICS IN EXTENDED RELEASE FORMULATIONS	Anwar Asad, Bilal Sayeed
		6	EXAMINING THE EFFECTS OF EXPLOSION WAVES ON BUILDING STRUCTURES IN URBAN AREAS	Ali Kazemian, Sohrab Molaei
		7	MULTI-ROUTE SENSOR NETWORK FOR CRACK DETECTION IN METAL STRUCTURES USING FUZZY LOGIC	Chandran Kumar, Rajesh Rathi
		8	ADVANTAGES OF LARGER DIAMETER STRANDS IN PRECAST CONCRETE HIGHWAY INFRASTRUCTURE	Eduardo Silva, Marco Almeida
		9	TORSION BEHAVIOR OF HIGH-STRENGTH CONCRETE BEAMS REINFORCED WITH GFRP BARS	Mohamed El-Sayed, Ahmed Saeed

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Carlos Jiménez, Adrián López	1	DEVELOPMENT OF CLOUD-BASED BIM SOFTWARE FOR CONSTRUCTION MANAGEMENT	Hyunsoo Park, Jinwoo Lee
		2	APPLICATIONS OF CARBON FIBERS IN INDUSTRIAL COMPOSITES	Ali Rezaei, Ali Farhadi
		3	ANALYSIS OF SAFETY RISKS IN CONSTRUCTION SITES AND THE PRIORITY OF IMPROVEMENT MEASURES FROM MULTIPLE PERSPECTIVES	Jiang Wei, Cheng Yu, Hua Wang
		4	STABILITY ASSESSMENT OF STEEL THIN-WALLED BEAMS UNDER LATERAL RESTRAINTS AND THEIR BUCKLING BEHAVIOR	Jan Novak, Martin Kováč, Tomáš Vacek
		5	MULTI-OBJECTIVE OPTIMIZATION OF DISTRIBUTION SYSTEMS WITH DISTRIBUTED GENERATION USING PARTICLE SWARM OPTIMIZATION (PSO)	Farhan Alavi, Shahram Rezaei
		6	DESIGN AND CONTROL OF A HIGH FREQUENCY AC CONVERSION CIRCUIT FOR INDUCTION HEATING APPLICATIONS	Ahmed Mohamed, Tarek Soliman
		7	IMPROVED MAXIMUM POWER POINT TRACKING ALGORITHM FOR PHOTOVOLTAIC SYSTEMS	Carlos Jiménez, Adrián López
		8	OPTIMAL IMPULSE RESPONSE SHORTENING IN DISCRETE MULTITONE TRANSCIEVERS USING CONVEX OPTIMIZATION	Sami Ahmed, Ali Nasser
		9	INHIBITION KINETIC DETERMINATION OF TRACE AMOUNTS OF RUTHENIUM(III) BY THE SPECTROPHOTOMETRIC METHOD WITH RHODAMINE B IN MICELLAR MEDIUM	Mohsen Keyvanfard

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Gesine Hellwig	1	BREAST SKIN-LINE ESTIMATION AND BREAST SEGMENTATION IN MAMMOGRAMS USING FAST-MARCHING METHOD	Roshan Dharshana Yapa, Koichi Harada
		2	ENHANCEMENT OF SCATTERER DENSITY IN EDGE AND APPLICATION OF COHERENCE-ENHANCING NONLINEAR ANISOTROPIC DIFFUSION FOR REDUCING MEDICAL ULTRASOUND SPECKLE.	Ahmed Badawi, J. Michael Johnson, Mohamed Mahfouz
		3	T-WAVE DETECTION BASED ON ADJUSTED WAVELET TRANSFORM MODULUS MAXIMA.	Samar Krimi, Kaïs Ouni, Nouredine Ellouze
		4	CLOSING THE MENTAL GAP BETWEEN CONVOLUTION APPROACH AND COMPARTMENTAL MODELING IN FUNCTIONAL IMAGING: TYPICAL EMBEDDING OF AN OPEN TWO-COMPARTMENT MODEL INTO THE SYSTEMS THEORY APPROACH OF INDICATOR DILUTION THEORY.	Gesine Hellwig
		5	HYBRID ASSOCIATION CONTROL SCHEME FOR OPTIMIZING PERFORMANCE IN WIRELESS NETWORKS	Sung-Mo Kim, Hyeon-Jeong Park
		6	PROBABILISTIC BROADCASTING IN WIRELESS NETWORKS USING PERCOLATION THEORY	Li Wei, Zhang Xin
		7	CAPACITY ANALYSIS IN DYNAMIC MIMO SYSTEMS WITH SPATIAL MULTIPLEXING	Xiaoyu Li, Zhiqiang Zhang
		8	APPLICATIONS OF FIBER OPTIC SENSORS IN INDUSTRIAL AND MEDICAL FIELDS	Niloofar Rahimi, Reza Soltani

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Hassan Farooq	1	APPLICATION OF DATA MINING AND FORMAL CONCEPT ANALYSIS FOR MEDICAL DIAGNOSTICS	Ibrahim Asad, Zainab Shahid, Fareeha Hameed
		2	IMPLEMENTING CASE-BASED REASONING IN MEDICAL DIAGNOSIS SYSTEMS	Yara El-Gamal
		3	DETECTING DIABETIC RETINOPATHY USING ANALOG ALGORITHMS IN RETINA IMAGES	Anca Popescu, Adrian Ionescu
		4	OPTIMIZING MEDICAL IMAGE COMPRESSION THROUGH FRACTAL ENCODING	Lina Melih, Burak Celik
		5	TRAFFIC CRASH PREDICTION USING A LOW-COST METHODOLOGY IN KARACHI	Hassan Farooq
		6	INTEGRATED APPROACH FOR LAND REORGANISATION IN RURAL DEVELOPMENT USING FUZZY MULTI-OBJECTIVE PROGRAMMING	Kumar Shubham, Priya K. Sahoo
		7	EXAMINING THE SPATIAL DYNAMICS OF THE JAKARTA METROPOLITAN AREA: IMPLICATIONS FOR REGIONAL GROWTH	Arifin Hasan, Tania S. Gultom
		8	SUSTAINABLE URBAN PLANNING: PRESERVING HERITAGE IN HISTORIC CITIES IN IRAN	Morteza Khodabandeh, Leila Sharifi

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Ahmed H. Salim	1	RECYCLING CIGARETTE BUTTS INTO LIGHTWEIGHT BUILDING MATERIALS: A SUSTAINABLE APPROACH	Siti Khadijah Binti Mohd, Faizal Mohd. Ali
		2	ADVANCED COMPUTATIONAL GRID SYSTEM FOR WEATHER PREDICTION: A CASE STUDY USING HOAPS DATA	Neha Verma, Rajesh K. Singh
		3	IMPROVING CLUSTERING ANALYSIS AND VISUALIZATION THROUGH SELF-ORGANIZING FEATURE MAPS IN DATA SCIENCE	Liu Xian, Wang Yu, Zhang Ming
		4	IMPACT OF CONFINEMENT SHAPES ON THE BEHAVIOR OF REINFORCED CONCRETE BEAMS UNDER LOADING	Yin Zhou, Li Fei
		5	EVALUATING THE USE OF CONTOUR STRIPS OF BIO-FUEL GRASS IN WATER QUALITY MANAGEMENT	Zhao Wei, Li Cheng
		6	SOLAR-POWERED SMALL-SCALE WASTEWATER TREATMENT SYSTEM FOR EGYPT'S RURAL AREAS	Ahmed H. Salim
		7	A NEW CONDITION RATING SYSTEM FOR WASTEWATER TREATMENT PLANTS INFRASTRUCTURES	Ahmad Saleh, Tuan F. Ha, Ming Zhao
		8	IMPACT OF STONE CUTTING WASTE ON THE MECHANICAL PROPERTIES OF CONCRETE	Rami M. Al-Omari, Samir H. Al-Khudari
		9	COMPARATIVE ANALYSIS OF HEAVY METAL REMOVAL IN WASTEWATER USING ADSORPTION AND MEMBRANE TECHNOLOGIES	Nashit M. Sadiq, Ehsan A. Shaterian

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 13	Carlos Martinez, Adriana Garcia	1	STATISTICAL RISK ASSESSMENT OF AIR POLLUTANTS: A CASE STUDY ON SULFUR DIOXIDE	Mohammad R. Karim, Abbas M. Youssef
		2	EFFECTIVENESS OF GRAVEL BED FLOCCULATORS IN LOW-COST WATER TREATMENT PLANTS	Khalid T. Al-Saadi
		3	E-WASTE RECYCLING SYSTEMS IN SOUTH KOREA AND TAIWAN: A COMPARATIVE STUDY	Jae Hoon Lee, Ming-Hsiu Wu
		4	PREDICTING WATER QUALITY IN RIVERS USING FUZZY LOGIC: A CASE STUDY OF THE GANGES RIVER	Ravi Sandeep
		5	EVALUATING THE ROLE OF MICROORGANISMS IN STORMWATER WETLANDS IN CANADA	Lin Zhang, Mei Huang
		6	OPTIMIZING SEWAGE MANAGEMENT IN URBAN AREAS: A SIMULATION STUDY FROM MEXICO CITY	Carlos Martinez, Adriana Garcia
		7	EVAPORATION LOSS PREDICTION IN RESERVOIRS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE: CASE STUDY OF THE NILE RIVER BASIN	Ahmed Abdallah, Fatma Hussein
		8	OXYGEN TRANSFER THROUGH INCLINED MULTIPLE WATER JETS FOR EFFICIENT WATER TREATMENT	Adeel M. Khan, Liang Z. Wang
		9	ENHANCEMENT OF LANDSLIDE ANALYSIS USING ADVANCED HEIGHT SYSTEMS AND ERROR REDUCTION TECHNIQUES	Mohammad A. Jasim, Mazen S. Khader

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 14	Zeljko Panian	1	PERFORMANCE ANALYSIS OF LOAD BALANCING STRATEGIES IN DISTRIBUTED COMPUTING SYSTEMS	Tariq J. Ahmed, Fadwa M. Al-Khaled
		2	PHOTOCATALYTIC TREATMENT OF DAIRY WASTEWATER USING TiO2 FOR SUSTAINABLE ZERO EFFLUENT DISCHARGE	Ranya F. Al-Zoubi, Sami Y. Al-Mazawi
		3	WAVELET-BASED OPTIMIZATION OF STRUCTURAL DESIGN UNDER FREQUENCY CONSTRAINTS FOR STEEL FRAMES	Omar H. Rahman, Ali M. Al-Fadhli
		4	CONCEPTUAL METHOD FOR FLEXIBLE BUSINESS PROCESS MODELING	Adla Bentellis, Zizette Boufaïda
		5	USING ONTOLOGY SEARCH IN THE DESIGN OF CLASS DIAGRAM FROM BUSINESS PROCESS MODEL	Wararat Rungworawut, Twittie Senivongse
		6	A QUANTITATIVE APPROACH TO STRATEGIC DESIGN OF COMPONENT-BASED BUSINESS PROCESS MODELS	Eakong Atiptamvaree, Twittie Senivongse
		7	A NEW DIMENSION OF BUSINESS INTELLIGENCE: LOCATION-BASED INTELLIGENCE	Zeljko Panian
		8	COMPUTATIONAL MODELING IN STRATEGIC MARKETING	Petr Cernohorsky, Jan Voracek

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 15	Yoshiko Tanaka	1	MEASURING BUSINESS AND INFORMATION TECHNOLOGY VALUE IN BPR: AN EMPIRICAL STUDY IN THE JAPANESE ENTERPRISES	Michiko Miyamoto, Shuhei Kudo, Kayo Iizuka
		2	PREDICTING REINFORCEMENT IN CONCRETE BEAMS USING ADVANCED MACHINE LEARNING MODELS	Zhang Wei, Li Jun, Xu Fang
		3	REVITALIZING PUBLIC TRANSPORTATION IN YOGYAKARTA, INDONESIA: A COMPREHENSIVE STUDY	Siti Aisyah, Rahman Syukri, Budi Santoso
		4	ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY IN MANUFACTURING: A SYSTEMS-BASED APPROACH FOR SMEs	Miguel Torres, João Pereira, Pedro Silva
		5	DRIVING BUSINESS TRANSFORMATION THROUGH SERVICES COMPUTING IN THE DIGITAL AGE	Amit Rao, Rajesh Gupta
		6	DESIGNING A MODEL FOR ENTERPRISE PERFORMANCE IN INFORMATION SYSTEMS IMPLEMENTATION	Khalid Al-Hassan, Noura Al-Saadi
		7	DEVELOPING FLEXIBLE BUSINESS PROCESS MODELS FOR RAPID ADAPTATION	Farah Al-Fassi, Nour Chabib
		8	UTILIZING ONTOLOGY SEARCH IN BUSINESS PROCESS MODELING FOR CLASS DIAGRAM DESIGN	Akira Nakamura, Yoshiko Tanaka
		9	DESIGNING REUSABLE COMPONENTS FOR BUSINESS PROCESS MODELS: A QUANTITATIVE APPROACH	Samuel Mwangi, Alice Njeri

BURSA 6th INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICS AND ENGINEERING DECEMBER 30, 2025 BURSA Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 30 Aralık / DEC 30, 2025 / 20:30 – 22:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 16	Lukas Novotny	1	LOCATION-BASED INTELLIGENCE: A NEW FRONTIER IN BUSINESS INTELLIGENCE	Lukas Novotny
		2	STRATEGIC MARKETING THROUGH COMPUTATIONAL MODELS: HYBRID APPROACH	Tomislav Horvat, Petra Kralj
		3	EMPIRICAL STUDY ON BUSINESS AND IT VALUE IN JAPANESE ENTERPRISES: BPR ANALYSIS	Yuki Takahashi, Aiko Sato
		4	IMPROVING MAXIMUM POWER POINT TRACKING FOR SOLAR ENERGY SYSTEMS USING ESTIMATED POWER VALUES	Ayesha Bakar, Faris Al-Karim
		5	EFFECT OF COLLECTOR ASPECT RATIO ON THE THERMAL EFFICIENCY OF WAVY FINNED SOLAR AIR HEATERS	Adnan Karim, Rami Boudali
		6	THERMAL SCALE-UP SIMILITUDE FOR MULTIPHASE REACTORS IN THE CU-CL HYDROGEN PRODUCTION CYCLE	Mohammed Nabil, Samira Khalil
		7	ENHANCING THE THERMAL PERFORMANCE OF LATENT HEAT STORAGE SYSTEMS FOR SOLAR ENERGY APPLICATIONS	Omar H. Zaid, Khalid Al-Tahhan
		8	TECHNICAL ANALYSIS OF COMBINED SOLAR WATER HEATING SYSTEMS FOR COLD CLIMATES	Laila Zekri, Hassan Nasr
		9	TECHNO-ECONOMIC EVALUATION OF SOLAR ENERGY IN STEAM GENERATION IN THE MIDDLE EAST	Hassan Al-Mansoori, Layla Bint Ali

BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HUMANITY AND SOCIAL SCIENCES
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON HEALTH AND SPORTS
BURSA 6TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON ENGINEERING AND MATHEMATICS
ARTdergi 5TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 30, 2025
BURSA

TOURETTE SENDROMU OLAN BİREYLERİN SOSYAL DAMGALANMA VE SOSYAL DIŞLANMA SÜREÇLERİNDE PSİKOSOSYAL DESTEĞİN ÖNEMİ

Derya ODUNCU ALPAGO

Yalova University, Institute of Graduate Studies, Department of Social Work, 77200

Merkez, Yalova

ORCID: 0009-0008-5336-3004

Harun CEYLAN

Yalova University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Social Work,

77200 Merkez, Yalova

ORCID: 0000-0001-9047-2316

ÖZET

Tourette Sendromu (TS), çocukluk döneminde başlayan bir bozukluktur. TS'li bireylerin yaşam kalitesini etkileyen sorunların başında toplumsal damgalama ve sosyal dışlanma gelmektedir. Toplumun yeterince bilgi sahibi olmaması nedeniyle tik davranışları "uygunsuz bir davranış" olarak yorumlanabilmektedir. Bu durum bireylerin okul, iş ve sosyal yaşamda dışlanmasına neden olabilmektedir. Damgalanma psikolojik ve sosyal sorunlara yol açarak özellikle çocukluk ve ergenlik döneminde akran ilişkilerini, okul başarısını ve sosyal uyumunu olumsuz etkilemekte; ilerleyen dönemlerde ise çalışma yaşamında güçlüklerle karşılaşma riskini artırmaktadır. Bununla beraber bireysel, ailesel ve toplumsal düzeylerde uygulanan psikososyal destek programları, bu olumsuz etkilerin azaltılmasına önemli katkılar sağlayabilmektedir. Bu bildiri, TS'li bireylerin yaşadığı damgalanma deneyimlerini ele almakta ve erken müdahale ile kapsamlı psikososyal destek programlarının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tourette Sendromu, sosyal damgalama, sosyal dışlanma, psikososyal destek.

THE IMPORTANCE OF PSYCHOSOCIAL SUPPORT IN SOCIAL STIGMATIZATION AND SOCIAL EXCLUSION PROCESSES OF INDIVIDUALS WITH TOURETTE SYNDROME

ABSTRACT

Tourette Syndrome (TS) is a disorder that begins in childhood. Social stigmatization and social exclusion are among the primary issues affecting the quality of life of individuals with TS. Due

to insufficient public awareness, tic behaviors may be interpreted as “inappropriate,” which can lead to exclusion in school, work, and social environments. Stigmatization can result in psychological and social problems, negatively influencing peer relationships, academic achievement, and social adaptation during childhood and adolescence, and increasing the risk of difficulties in working life later on. However, psychosocial support programs implemented at individual, familial, and societal levels can significantly reduce these negative effects. This paper discusses the stigmatization experiences of individuals with TS and emphasizes the necessity of early intervention and comprehensive psychosocial support programs.

Keywords: Tourette Syndrome, social stigmatization, social exclusion, psychosocial support.

1. GİRİŞ

Tourette Sendromu (TS), çocukluk çağında ortaya çıkan ve tiklerle karakterize edilen nörogelişimsel bir bozukluktur (American Psychiatric Association, 2022). Tiklerin sıklığı ve şiddeti bireyler arasında farklılık göstermektedir. Bu farklılığın kaynakları arasında stres, kaygı ve çevresel baskılar vardır. TS'nin klinik belirtileri yalnızca biyolojik bir sağlık sorunu olarak değil; bireyin sosyal, duygusal ve psikolojik işlevselliğini doğrudan etkileyen çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmaktadır (Cavanna & Rickards, 2013).

Toplumda Tourette Sendromu'na ilişkin bilgi ve farkındalık düzeyinin yeterli düzeyde olmaması, TS'li bireylerin istemsiz davranışlarının yanlış anlaşılmasına neden olabilmektedir. Tiklerin bilinçli davranışlar olarak algılanması bireyin etiketlenmesine yol açmaktadır (Goffman, 1963). Bu olumsuz sosyal etiketleme süreçleri, okul, aile ve sosyal çevrelerde dışlanma ve ayrımcılıkla karşılaşmaya zemin hazırlamaktadır. Damgalanma, zamanla içselleştirilerek TS'li bireylerin benlik algısını zedelemekte ve kaygı, depresyon, sosyal geri çekilme gibi ikincil sorunların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Cavanna & Rickards, 2013).

Literatür taraması yöntemiyle yürütülen bu çalışma, TS'li bireylerin maruz kaldığı damgalanma ve sosyal dışlanma süreçlerini incelemeyi ve psikososyal desteğin bu süreçlerdeki koruyucu rolünün altını çizmeyi amaçlamaktadır.

2. DAMGALAMA VE PSİKOSOSYAL DESTEK

2.1. Kuramsal Çerçeve

Goffman'ın (1963) damgalama kuramı, toplumun norm dışı görülen davranışları etiketleyerek bireyin "öteki" konumuna itildiğini belirtmektedir. Tourette tikleri, toplum tarafından

kontROLSÜZ davranışlar olarak algılandığından, bireyler görünür damga kategorisine (fiziksel olarak gözlemlenebilen damgalama) düşmektedir. Buna göre TS'li bireyler, istemsiz davranışları nedeniyle olumsuz etiketlere maruz kalmakta; bu etiketler toplumsal ayrımcılığa ve sosyal mesafenin artmasına neden olmaktadır. Bireyin işlevselliğini de etkileyen bu süreç TS'li bireyler için dışlanma, akran zorbalığı, eğitim ortamında ayrımcılık ve toplumsal yanlış anlamalar şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, Tourette Sendromu'nun yalnızca biyolojik değil; sosyal ve psikolojik boyutları olan bir olgu olduğunu göstermekte ve biyopsikososyal model çerçevesinde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Engel, 1977).

2.2. Damgalanma Deneyimleri ve Sosyal Dışlanmanın Etkileri

Literatür, Tourette Sendromu olan bireylerin günlük yaşamda karşılaştıkları en temel sorunlardan birinin sosyal damgalanma olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumda tiklerin istemsiz ve nörogelişimsel temelli davranışlar olduğu yönündeki farkındalığın düşük olması, bu hareketlerin bilinçli ve uygunsuz davranışlar şeklinde yorumlanmasına yol açmaktadır (Woods vd., 2007).

Bu nedenle TS'li bireyler toplum tarafından damgalanabilmektedir. Özellikle okul ortamları, bu sürecin en yoğun yaşandığı alanlardan biridir. TS'li çocuk ve ergenler alay edilme, dışlanma ve etiketlenme gibi akran zorbalığı davranışlarına sıklıkla maruz kalmakta; bu durum bireylerin toplumsal bütünleşmesini zayıflatarak sosyal adalet ilkesini tehdit etmektedir (Storch vd., 2007).

2.3. Psikososyal Desteğin Rolü

Psikososyal destek mekanizmaları, damgalanma ve sosyal dışlanmanın olumsuz etkilerinin azaltılmasında yardımcı bir rol üstlenmektedir. Bilişsel davranışçı terapi temelli bireysel müdahaleler, sosyal kaygıyı azaltmada ve tiklerle baş etme becerilerini güçlendirmede etkili olabilmektedir. Bu müdahaleler, bireylerin içselleştirilmiş damgalama algılarını fark etmelerine ve güçlenmelerine katkı sağlamaktadır (Verdellen vd., 2011).

Bunun yanı sıra aile danışmanlığı aile üyelerinin Tourette Sendromu'na ilişkin bilgi düzeylerini artırarak daha kabul edici tutumlar geliştirmelerini mümkün kılmaktadır (Woods vd., 2007). Okul temelli bilgilendirme ve farkındalık programları da öğretmenler ve akranlar üzerinde olumlu etkiler yaratarak akran zorbalığını azaltılmasına ve kapsayıcı bir ortamın oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Storch vd., 2007).

Benzer şekilde toplumsal düzeyde yürütülen farkındalık kampanyaları ise yanlış bilgi ve inanışları azaltarak damgalamayı zayıflatmakta önemli bir rol oynayabilmektedir (Woods vd.,

2007). Bu yönüyle, damgalanmanın azaltılmasında birey, aile ve toplum düzeyinde geliştirilen müdahalelerin önemli bir katkı sunduğu anlaşılmaktadır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatür, Tourette Sendromu olan bireylerin toplumsal önyargılar ve bilgi eksikliği nedeniyle sosyal damgalama ve dışlanma riskiyle karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır. Damgalanmanın yalnızca bireyler arası etkileşimlerle sınırlı kalmayıp; eğitim, istihdam ve sosyal yaşam gibi çeşitli alanlarda toplumsal katılımı kısıtlayan yapısal boyutlara sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, psikososyal destek uygulamalarının TS’li bireylerin sosyal uyumunu artırmada ve psikolojik dayanıklılığını güçlendirmede etkili olduğu belirtilmektedir (Verdellen vd., 2011). Bu anlamda, bütüncül müdahale programları aracılığıyla toplumsal farkındalığın artırılması ve damgalamanın azaltılmasının mümkün olduğu ileri sürülmektedir. Tourette Sendromu’nun yalnızca tıbbi değil, sosyal yönleri de bulunan çok boyutlu bir olgu olması, TS’li bireylerin toplumsal katılımını destekleyecek mekanizmaların geliştirilmesini ve yaygınlaştırılmasını gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- American Psychiatric Association. (2022). DSM-5-TR: Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed., text rev.). Washington, DC: APA Publishing.
- Cavanna, A. E., & Rickards, H. (2013). The psychopathological spectrum of Gilles de la Tourette syndrome. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 37(6), 1008–1015. DOI: 10.1016/j.neubiorev.2012.10.011
- Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science*, 196(4286), 377–396.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Storch, E. A., Merlo, L. J., Lack, C., Milsom, V. A., Geffken, G. R., Goodman, W. K., & Murphy, T. K. (2007). Quality of Life in Youth With Tourette’s Syndrome and Chronic Tic Disorder. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 36(2), 217–227. <https://doi.org/10.1080/15374410701279545>
- Verdellen, C., van de Griendt, J., Hartmann, A., Murphy, T., & ESSTS Guidelines Group. (2011). European clinical guidelines for Tourette syndrome and other tic disorders. Part III: Behavioural and psychosocial interventions. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 20(4), 197–207. DOI: [10.1007/s00787-011-0167-3](https://doi.org/10.1007/s00787-011-0167-3)

Woods, D. W., Piacentini, J., & Walkup, J. T. (Eds.). (2007). *Treating Tourette syndrome and tic disorders: A guide for practitioners*. New York: Guilford Press.

TOPLUMSAL DAMGALAMANIN BAĞIMLILIKLA MÜCADELE SÜREÇLERİNE ETKİSİ: SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Harun CEYLAN

Yalova University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Social Work,
77200 Merkez, Yalova

ORCID: 0000-0001-9047-2316

ÖZET

Bu çalışma, bağımlılık yaşayan bireylerin sosyal hizmet müdahaleleri ile desteklenmesi bağlamında, toplumsal damgalamanın rolünü sosyal hizmet perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Literatür taraması yöntemiyle yürütülen çalışma, bağımlılık sürecinde bireylerin tedaviye ve sosyal hizmet desteğine erişimini etkileyen damgalamanın, yardım arama davranışlarını olumsuz etkilediğini, tedaviye erişimi zorlaştırdığını ve sosyal dışlanmayı derinleştirdiğini göstermektedir. Sosyal hizmet perspektifinde damgalama, yalnızca bireysel tutum ve davranışlarla sınırlı olmayıp, toplumsal eşitsizlikler, kültürel normlar ve yapısal dinamiklerle etkileşim içinde olan karmaşık ve çok boyutlu bir sosyal olgudur. Bu durum, yardım arama süreçlerini olumsuz yönde etkileyerek sosyal dışlanmayı artırabilir ve aynı zamanda müdahale stratejilerinin etkinliğini sınırlandırabilir. Bununla birlikte, güçlendirme temelli yaklaşımlar, hak odaklı uygulamalar ve topluluk temelli müdahaleler, damgalamayı azaltmada önemli bir potansiyele sahiptir. Sonuç olarak, damgalamanın olumsuz etkilerini azaltmak ve bağımlılıkla mücadelede etkinliği artırmak için, sosyal hizmet bilgisi ve uygulamalarının politika düzeyinde daha etkin kullanılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, toplumsal damgalama, sosyal hizmet, sosyal dışlanma.

THE IMPACT OF SOCIAL STIGMATISATION ON ADDICTION TREATMENT PROCESSES: AN ASSESSMENT FROM A SOCIAL SERVICES PERSPECTIVE

This study aims to examine the role of social stigma from a social work perspective in the context of supporting individuals with addiction through social work interventions. Conducted through a literature review, the study demonstrates that stigma, which affects individuals' access to treatment and social work support during the course of addiction, negatively impacts

help-seeking behavior, hinders access to treatment, and deepens social exclusion. From a social work perspective, stigma is a complex and multidimensional social phenomenon, extending beyond individual attitudes and behaviors to interact with social inequalities, cultural norms, and structural dynamics. This can negatively affect help-seeking processes, increase social exclusion, and simultaneously limit the effectiveness of intervention strategies. Moreover, empowerment-based approaches, rights-focused practices, and community-based interventions hold significant potential for reducing stigma. In conclusion, to mitigate the negative effects of stigma and enhance the effectiveness of addiction interventions, social work knowledge and practices need to be more effectively utilized at the policy level.

Keywords: Addiction, social stigma, social services, social exclusion.

1. GİRİŞ

Bağımlılık, bireyi, aileyi ve toplumun tüm kesimlerini etkileyen çok boyutlu bir sorundur. Sosyal ilişkilerin zayıflaması, aile yapısının değişmesi ve toplumsal dışlanma gibi sonuçlar bağımlılığı bireysel bir sorun olmanın ötesine taşımaktadır. Bu anlamda bağımlılık, psikolojik, sosyal ve ailevi faktörlerin etkileşimiyle oluşan biyopsikososyal bir olgudur. Bu nedenle bağımlılıkla mücadelede sosyal hizmet disiplininin bütüncül yaklaşımının önemi ortaya çıkmaktadır (Babahanoğlu & Daşbaş, 2021; McGinty & Barry, 2020; WHO & UNODC, 2020).

Bağımlılıkla mücadelede karşılaşılan önemli engellerden birisi de toplumsal damgalamadır. Damgalama; bağımlılık yaşayan bireyin olumsuz etiketlerle tanımlanması, toplumdan dışlanması ve bu nedenle bireyin yardım aramaktan kaçınmasına yol açan bir süreçtir (Goffman, 1963). Bu yönüyle Link ve Phelan (2001), damgalamayı etiketleme, kalıp yargılar, ayrımcılık ve güç ilişkilerinin etkileşimiyle açıklamaktadır. Benzer şekilde Corrigan ve Watson (2002), damgalamanın sosyal katılımı sınırladığını ve yardım arama davranışlarını olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır. Ayrıca içselleştirilmiş damgalamayla birlikte bireyin benliği zedelenmekte ve bu durum yardım arama davranışlarını olumsuz etkilemektedir (Luoma et al., 2007).

Bağımlılıkla mücadelede önleyici yaklaşımların yaygınlaştırılması ve damgalamayı azaltmaya yönelik bütüncül müdahale stratejilerinin geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, bu ihtiyaca yönelik literatürdeki bilgi birikiminden hareketle genel bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

2. DAMGALAMA: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ETKİLERİ

2.1. Kavramsal Çerçeve

Sosyal hizmet perspektifinde bağımlılık, bireyin biyolojik ve psikolojik özelliklerinin yanı sıra sosyal dışlanma ve aile ilişkileri gibi toplumsal faktörlerin de etkileşimiyle gelişen biyopsikososyal bir olgudur ve bu yönüyle bireysel ve toplumsal düzeyde karmaşık sonuçlar doğurarak sosyal hizmet müdahalelerini doğrudan ilgilendirmektedir (Babahanoğlu & Daşbaş, 2021).

Damgalama kavramı, Goffman'ın (1963) çalışmasıyla sosyal bilimlerde kavramsal zemin kazanmıştır. Goffman, damgalamayı bireyin olumsuz etiketlenmesi ve sosyal kimliğinin zedelenmesi süreci olarak tanımlamıştır. Link ve Phelan (2001) bu yaklaşımı etiketlenme, kalıp yargılar, sosyal dışlanma ve ayrımcılık bileşenleriyle genişletmiştir. Corrigan ve Watson (2002), damgalamanın bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarına odaklanarak kavramsal çerçeveyi zenginleştirmiştir.

2.2. Damgalamanın Bağımlılıkla Mücadeleye Etkileri

Damgalamanın bağımlılıkla mücadeledeki etkileri bireysel ve toplumsal düzeylerde görülmektedir. Toplumsal düzeyde bağımlılığın bireysel kusur veya kronik, geri dönüşü olmayan bir sorun olarak algılanması, hizmet sunumunda mesafeli ya da olumsuz yaklaşımlara neden olabilmektedir. Bireysel düzeyde ise bu olumsuz tutumlar damgalamanın içselleştirilmesine yol açarak bireyde özgüven kaybı ve sosyal izolasyon ortaya çıkabilmektedir (Luoma et al., 2007).

Damgalamanın önüne geçebilmek, bağımlılıkla mücadelenin ön koşulları arasında yer almaktadır. Bunun için toplumsal ve yapısal damgalama düzeylerini kapsayan bütüncül bir müdahale planına ihtiyaç duyulmaktadır (Livingston et al., 2012). Bu kapsamda, kişi odaklı bir dil kullanımının (örneğin "madde bağımlısı" yerine "madde kullanım bozukluğu olan birey") yaygınlaştırılması ve etkili tedavilerin vurgulanması, damgalamanın olumsuz etkilerinin azaltılmasına katkıda bulunabilir (McGinty & Barry, 2020).

Ayrıca kurumsal ve toplumsal düzeyde çeşitli yapısal iyileştirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar arasında kanıt temelli ve etik tedavi standartlarının uygulanması, tedaviye erişimin kolaylaştırılması, mahremiyetin korunması ve hak temelli politikaların yaygınlaştırılması yer almaktadır (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction [EMCDDA], 2023; WHO & UNODC, 2020).

3. SONUÇ

Bu çalışma, bağımlılıkla mücadelede toplumsal damgalamanın önemli bir engel olduğunun altını çizmektedir. Gerekli kurumsal hizmet standardına erişilmiş olsa bile damgalanma korkusu bireylerin yardım aramaktan kaçınmalarına neden olarak hizmetlere erişimi kısıtlayabilmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet yaklaşımının temel ilkeleri doğrultusunda bağımlılık davranışı ile birey arasında özdeşim kurmayan kişi odaklı bir dil kullanımının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Benzer şekilde, birey, aile, toplum ve sistem düzeylerini birlikte ele alan bütüncül bir müdahale modeli önem taşımaktadır. Bu model, toplumsal farkındalık çalışmalarını ve akran destek programlarını içeren topluluk temelli bir yaklaşımla desteklenmelidir. Son olarak, tıp, psikoloji, psikiyatri, sosyoloji ve sosyal hizmet gibi disiplinlerin iş birliği bu sürecin başarısı için kritik öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Babahanoğlu, R., & Daşbaş, S. (2021). Madde kullanımı damgalama mekanizması ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 789–812.

Corrigan, P. W., & Watson, A. C. (2002). Understanding the impact of stigma on people with mental illness. *World Psychiatry*, 1(1), 16–20.

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2023). *European Drug Report 2023: Trends and developments*. Publications Office of the European Union. https://www.emcdda.europa.eu/publications/european-drug-report/2023_en

Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363–385.

Livingston, J. D., Milne, T., Fang, M. L., & Amari, E. (2012). The effectiveness of interventions for reducing stigma related to substance use disorders: A systematic review. *Addiction*, 107(1), 39–50.

Luoma, J.B., Twohig, M.P., Waltz, T.J., Hayes, S.C., Roget, N., Padilla, M., & Fisher, G.L. (2007). An investigation of stigma in individuals receiving treatment for substance abuse. *Addictive behaviors*, 32(7), 1331–1346. <http://dx.doi.org/10.1016/j.addbeh.2006.09.008>

McGinty, E. E., & Barry, C. L. (2020). Stigma reduction to combat the addiction crisis: Developing an evidence base. *New England Journal of Medicine*, 382(14), 1291–1293. DOI: 10.1056/NEJMp2000227

World Health Organization, & United Nations Office on Drugs and Crime. (2020). *International standards for the treatment of drug use disorders*. World Health Organization. https://www.unodc.org/documents/drug-prevention-and-treatment/UNODC-WHO_International_Standards_Treatment_Drug_Use_Disorders_April_2020.pdf

HAYVANLARA YÖNELİK EMPATİ VE PROSOSYAL DAVRANIŞLAR: ÇOCUKLUK YAŞANTILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ecem Naz Alper

İstanbul Aydın Üniversitesi,

psikologecemnazalper@gmail.com – ORCID ID: 0009-0008-4935-042X

ÖZET

Çocukluk döneminde yaşanan deneyimler, bireyin yetişkinlikte geliştirdiği empati, prososyal davranışlar ve sosyal ilişkiler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Destekleyici, güvenli ve şefkat içeren bir çocukluk ortamı, bireyin hem insanlara hem de hayvanlara yönelik duyarlılık geliştirmesini kolaylaştırabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, olumlu çocukluk yaşantıları ile prososyal davranışlar ve hayvanlara yönelik empati arasındaki ilişkileri incelemek ve aktif evcil hayvan sahibi olmanın bu değişkenler üzerindeki rolünü değerlendirmektir. Araştırma, yetişkin bireylerden oluşan bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler, olumlu çocukluk yaşantıları, prososyal eğilimler ve hayvanlara yönelik empati düzeylerini ölçmeye yönelik öz bildirim ölçekleri aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde korelasyon analizi ve grup karşılaştırmalarına dayalı istatistiksel yöntemler kullanılmıştır. Bulgular, olumlu çocukluk yaşantıları ile prososyal davranışlar arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, olumlu çocukluk yaşantıları ile hayvanlara yönelik empati arasında da pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca prososyal davranışlar ile hayvanlara yönelik empati arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, aktif olarak evcil hayvan sahibi olan bireylerin, evcil hayvan sahibi olmayan bireylere kıyasla olumlu çocukluk yaşantıları algılarının, prososyal eğilimlerinin ve hayvanlara yönelik empati düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, çocukluk döneminde yaşanan olumlu deneyimlerin, bireyin yetişkinlikte hem insanlara hem de hayvanlara yönelik empati ve yardım odaklı davranışlar geliştirmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bulgular, çocukluk yaşantılarının ve insan-hayvan etkileşiminin psikososyal gelişim açısından destekleyici bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Çocukluk yaşantıları, prososyal davranışlar, hayvanlara yönelik empati, evcil hayvan sahipliği

TÜRK KÜLTÜRÜNE DAYALI MERHAMETİN İNTİHARI ÖNLEMDEKİ ROLÜ

Uzm.Dr.Hanife Musa

hanifemusa2805@gmail.com - 0000-0002-1336-1812

ÖZET

Merhamet, evrensel bir olgu olarak tüm toplumlarda önemli bir yer tutmaktadır. Bireyin kendine ve başkalarına yönelik merhameti ile başkalarından deneyimlenen ve evrensel merhamet, toplumsal bağları güçlendiren ve acılara duyarlılığı artıran önemli bir psikolojik kaynaktır. Merhamet kavramı toplumlar arasında farklı biçimlerde anlamlandırılmakta ve kültürel bağlamdan beslenen bir yapı sergilemektedir. Geçmişin mirasını taşıyarak bugünü biçimlendiren kültür, hem bireysel hem de toplumsal işlevselliğin sürdürülebilirliğinde belirleyici bir role sahiptir. Kültürel hafıza yoluyla kuşaklar arasında aktarılan değerler, normlar ve inanç sistemleri, bireylerin ruh sağlığı süreçlerini ve yaşamla kurdukları ilişkiyi derinden etkilemektedir. Bireyin ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen risk faktörleri, bazı durumlarda intihar davranışına zemin hazırlayabilmektedir. İntiharın küresel ölçekte önemli bir halk sağlığı sorunu olduğu kabul edilmekte ve kültürel ile psikolojik koruyucu faktörlerin önleyici rolü vurgulanmaktadır. Söz konusu koruyucu faktörlerden biri olan merhametin; Türk kültüründe aile bağları, toplumsal dayanışma ve manevi dinamiklerle örülen yapısıyla, intihar riskine karşı önemli bir koruyucu faktör işlevi görebileceği değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türk kültüründe merhamet anlayışını incelemek ve intiharla ilişkili riskler bağlamında koruyucu işlevini değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler : Merhamet, Kültür, İntihar, Türk Kültürü, Toplumsal Dayanışma, Ruh Sağlığı

COMPASSION ROOTED IN TURKISH CULTURE AND ITS ROLE IN SUICIDE PREVENTION

ABSTRACT

Compassion is a universal phenomenon that holds a significant position in all societies. Beyond the compassion directed toward oneself and others, perceived compassion from others and the broader notion of universal compassion serve as important psychological resources, enhancing sensitivity to suffering and strengthening social bonds. The concept of compassion is interpreted differently across societies and reflects meanings shaped by cultural context. Culture, which carries the legacy of the past and shapes the present, plays a crucial role in sustaining both individual and societal functioning. Values, norms, and belief systems transmitted across generations through cultural memory profoundly influence individuals' mental health processes and their relationship with life. Risk factors that negatively affect

mental health may, in certain circumstances, increase susceptibility to suicidal behavior. Suicide is recognized as a major global public health concern, and the preventive role of cultural and psychological protective factors is widely acknowledged. Compassion, as one of the aforementioned protective factors, is considered to potentially function as a significant protective mechanism against suicide risk, given its structure woven through family ties, social solidarity, and spiritual dynamics within Turkish culture. The aim of this study is to examine the understanding of compassion in Turkish culture and to evaluate its protective function in the context of suicide-related risks.

Keywords : Compassion, Culture, Suicide, Turkish Culture, Social Solidarity, Mental Health

GİRİŞ

İntihar, çok boyutlu bir olgu olarak bireysel olduğu kadar kolektif bir anlam da taşımaktadır. Bu olgu, bireyin yaşamına son verme yönündeki düşüncelerle başlayabilen; bazı durumlarda planlama ya da tamamlanmamış girişimleri de kapsayan karmaşık bir psikososyal süreç olarak ele alınmaktadır. (Van Heeringen, 2001). İntihar, bir örüntü olarak bireysel, toplumsal ve kültürel etmenlerle ilişkili, ele alınması gereken dinamik bir fenomendir. Durkheim'ın klasik eseri, intiharın yalnızca bireysel psikolojik süreçlerle değil, aynı zamanda toplumsal yapılar, kültürel normlar ve sosyal bütünleşme düzeyi gibi kolektif dinamiklerle de yakından ilişkili olduğunu ortaya koyarak bu olgunun toplumsal yönüne dikkat çekmektedir. Shneidman'ın *Definition of Suicide* adlı çalışması ise intiharın psikiyatrik ya da biyolojik indirgemecilikle açıklanamayacak kadar karmaşık olduğunu ve psikolojik, sosyolojik ile kültürel boyutları içeren disiplinler arası bir değerlendirme gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımlar, intihar davranışının tek bir paradigmanın sınırları içinde tam olarak açıklanamayacağını göstermektedir. Bu çerçevede, intiharın bireysel, toplumsal ve kültürel etmenlerin etkileşimi içinde anlaşılması gerektiği vurgulanarak bütüncül bir yaklaşımın önemi ortaya konmaktadır. Bu şekilde kapsamlı bir perspektif, hem intiharın nedenlerini daha derinlemesine kavramada hem de etkili önleme stratejileri geliştirmede güçlü bir kuramsal temel sunmaktadır (Hjelmeland, 2013). İntiharın karmaşıklığını anlamak, bu olguya ilişkin soruları incelemek ve etkili çözüm stratejileri geliştirebilmek, bir toplumun kültürel yapısının anlaşılmasına dayanmaktadır. Türk kültürü bağlamında değerler, aile bağları, toplumsal dayanışma ve dini normlar (Arslanoğlu, 2005), bireylerin psikososyal dayanıklılığını güçlendiren ve intiharı önleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Merhamet, hem kişinin kendisine hem de diğer insanlara yönelik bir deneyim olarak tanımlanmakta ve diğer insanlardan gelen merhametle karşılıklı bir akış içinde bir psikolojik süreç oluşturur (Gilbert, 2020; Kirby et.al., 2017). Ayrıca, merhamet paylaşılabılır ve evrensel bir nitelik taşır (Ho, Nakamura, & Swain, 2021). Merhamet giderek önem kazansa da, alan yazında özellikle kültür bağlamında intihar davranışıyla ilişkilendirilmiş biçimde sınırlı şekilde ele alınmıştır. Türkiye'deki çalışmaların çoğu psikiyatrik belirtiler, intihar nedenleri, intihar ve medya, risk faktörleri, sağlık sistemi ve kendine merhamet gibi konulara odaklanmaktadır (Atay & Gündoğar, 2004; Eskin, Ertekin, Harlak, & Dereboy, 2011; Güleç, 2016; Ayçin, 2023). Bu doğrultuda çalışmanın amacı,

merhamet kavramını Türk kültürel perspektifinden ele alarak, intihar davranışı üzerinde koruyucu bir faktör olarak incelenmesini sağlamak ve literatürdeki boşluğu doldurmaktır.

2.İNTİHAR VE KÜLTÜR

Kültür, toplumların üyeleri tarafından paylaşılan ve nesiller boyunca aktarılan ortak inançları, değerleri, düşünce biçimlerini ve davranış kalıplarını içeren geniş bir kavramdır. İnsanların dünyayı algılama biçimlerini, birbirleriyle etkileşimlerini ve toplumsal yaşamın nasıl düzenlendiğini belirleyen temel bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca kültür; bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek, davranış kalıpları ve bireylerin toplum içinde edindikleri tüm yeti ve alışkanlıklardan oluşan karmaşık bir bütün olarak ele alınmaktadır. Kültür, bir toplumda yaşayan bireylerin bilişsel, davranışsal ve duyuşsal özelliklerini şekillendiren bütüncül bir yapı olarak tanımlanabilir (Spencer-Oatey ve Franklin, 2012; Ceyhan & Kocadaş, 2024). Başka bir deyişle kültür, en genel tanımıyla, bireyin bir toplumun parçası olmasıyla birlikte yaşamına dâhil olan bilgi, sanat, inanç, ahlak, örf, adet ve gelenek gibi unsurların tamamını kapsayan geniş bir üst kavramdır. Öğrenilen tutumlar, değerler ve davranışlardan oluşan kültür, kişiye hem kendine hem de çevresine yönelik özgün bir anlamlandırma biçimi sunan bir simgeler bütünüdür (Kaya, 2014). İnsan doğasının kültürden bağımsız olmadığını ve biyolojik varlıklarının sosyal dünyaların anlam ve uygulamalarıyla etkileşim içinde insan haline gelmektedir (Schneider, 1987; Markus ve Hamedani, 2007). Bu bağlamda, kültür insanların yaşam biçimlerini belirlediği için, intihar davranışının ortaya çıkışı ve anlaşılması üzerinde belirleyici bir etkidir. İntihar davranışı, bireylerin yaşam biçimlerini şekillendiren kültürün belirleyici etkisi altında ortaya çıkar ve anlaşılır. Bu davranış, toplumsal norm ve değerlere referans olmaksızın tek başına gerçekleşmez ve kültürel bağlam, intiharın ortaya çıkışında kritik bir rol oynar. Farklı coğrafya ve toplumlarda intiharın yaygınlığı ile risk faktörleri değişkenlik göstermektedir; bu nedenle, kültürel perspektiflerin göz önünde bulundurulduğu araştırmalar, intihar fenomeninin daha kapsamlı bir biçimde anlaşılmasını sağlamaktadır. Batı’da ruhsal bozukluklarla ilişkilendirilmesi yaygın olmakla birlikte, diğer kültürlerde bu ilişkinin daha zayıf olması, intiharın yalnızca bireysel veya biyolojik etmenlerle açıklanamayacağını ve kültürel bağlamın analizinin önemini ortaya koymaktadır. Günümüzde toplumsal yapıların giderek çeşitlenmesi, intihar davranışının anlaşılması ve önlenmesine yönelik çalışmalarda kültürel bağlamın dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda, kültüre özgü risk etmenlerinin belirlenmesi, kültürel kaynaklardan beslenen başa çıkma biçimlerinin ele alınması ve psikolojik, manevi ile kültürel açıdan duyarlı terapötik yaklaşımların geliştirilmesi; hem bilimsel araştırmaların geçerliliğini güçlendirmekte hem de kültüre duyarlı önleyici stratejilerin oluşturulmasına katkı sağlamaktadır (Maharajh & Abdool, 2005; Eskin, 2011; Hjelmeland, 2013). İntihar, yalnızca bireysel bir mesele değil, aynı zamanda bireyin ötesine geçen sosyal ve kültürel bir krizdir. Türkiye’de yapılan çalışmalar, intihar oranlarının ciddi bir toplumsal sorun olmaya devam ettiğini göstermektedir. Araştırmalara göre Türk toplumunda intihar açısından risk faktörleri arasında sosyal destek yoksunluğu, yalnızlık, utanç, damgalama, aile faktörleri ve ilişkiler, çocukluk çağında zorbalık ve akran ilişkileri, duygudurum sorunları, anlamsızlık duygusu, psikolojik acı ve ruhsal sorunlar yer almaktadır (Şener, 2024; Taktak & Talu, 2025; Şavran, 2025).

Risk faktörlerinin daha etkili biçimde azaltılabilmesi ve intihara yönelik önleme ile müdahale yöntemlerinin en üst düzeye çıkarılabilmesi, büyük ölçüde bireyin yetiştiği kültürel bağlamın dikkate alınmasına bağlıdır. Bireyin içinde yetiştiği kültürün değerleri, normları ve sosyal destek mekanizmaları, müdahale süreçlerinde önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Bu kültürel çerçeveden yararlanılması, bireyin güçlendirilmesini, koruyucu faktörlerin artırılmasını ve riskli davranışların azaltılmasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla kültürel unsurlar, hem risk faktörlerinin en aza indirilmesinde hem de müdahale ve iyileştirme yöntemlerinin etkililiğinin artırılmasında önemli bir potansiyel sunmaktadır.

3. İNTİHAR VE KORUYUCU FAKTÖRLER

Geliştirilmiş kuramlar doğrultusunda yürütülen çalışmalar, intihar risk ve koruyucu faktörlerini belirlemeyi amaçlamakta; intihar davranışını anlama ve önlemeye yönelik önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır (Hawton & van Heeringen, 2009). Risk faktörlerinin varlığıyla ilişkili olarak ortaya çıkan olumsuz etkilerin şiddetini azaltan, bu etkilerin birey üzerindeki olumsuz sonuçlarını sınırlayan veya işlevselliğini bozmasını engelleyen unsurlar (ör. sosyal destek, merhamet) koruyucu faktörler olarak tanımlanmaktadır (Stainton vd., 2019). Koruyucu faktörler genellikle bireysel ve çevresel boyutlarda ele alınmakta ve bireyin psikolojik esnekliğini artırmaktadır (Gizir, 2007). Bireysel koruyucu faktörler arasında benlik saygısı (Ince, Aksu, Toros & Binokay, 2025), öz yeterlilik (Arslan, 2015), etkili problem çözme ve baş etme stratejileri, pozitif düşünme (Naseem & Khalid, 2010) ile duygu düzenleme yer almakta ve bunlar içinde ele alınan öz kontrol, bireyin içsel dünyasıyla ve çevresiyle uyumlu bir ilişki kurma yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Çevresel koruyucu faktörler ise aile, okul ve toplum düzeyinde incelenmektedir. Aileye ilişkin faktörler arasında güvenli ve yakın ilişkiler, sosyal destek, yetkin ve sevecen ebeveynlik, etkili ebeveynlik uygulamaları, sosyoekonomik avantajlar, sağlıklı iletişim biçimleri ile bireysellik ve özerkliğe gösterilen saygı öne çıkmaktadır (Ungar & Theron, 2020; Gökkaya, 2023).

Risk faktörlerinin araştırılması ve belirlenmesi, sorunun ortaya çıkış nedenlerinin anlaşılmasına katkı sağlarken; koruyucu faktörler intihar davranışının önlenmesinde temel bir rol oynamakta ve güçlendirilmesi gereken önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu faktörler, bireyin psikolojik esnekliğini artırarak risk unsurlarının etkisini azaltabilmekte ve intihar davranışına karşı koruyucu bir tampon işlevi görebilmektedir. Sosyal destek ve bağ eksikliği, sosyal medya kullanımı, izolasyon ve aidiyet yoksunluğu, aile sorunları, ebeveynin çocuğa yönelik soğuk ve şefkatsiz tutumları ile temel ihtiyaçların karşılanmaması, hastalıklar, umutsuzluk, zorbalık, damgalanma, madde kullanımı ile iş ve ekonomik güçlükler önemli risk faktörleri olarak tanımlanmaktadır (Corrigan vd., 2014; Akay, 2023; Balcı, 2023; Turan, 2025). Algılanan yük olma ve engellenmiş aidiyet kavramları, bireyin içinde bulunduğu toplumsal yapı, sosyal bağlantılar ve kolektif normlarla yakından ilişkilidir. Kişilerarası Psikolojik İntihar Kuramı'na göre (Joiner, 2005), aidiyet eksikliği bireyde yalnızlık ve sosyal kopukluk duygularını artırırken; yük olma algısı, bireyin kendisini toplumsal açıdan değersiz görmesine ve başkalarına yük olduğu inancını geliştirmesine neden olmaktadır. Bu iki etken, sosyal destek ve toplumsal bütünleşmenin zayıf olduğu durumlarda intihar isteğini artıran önemli risk faktörleri olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmalar, bu kişilerarası değişkenlerin sosyal

izolasyon ve düşük sosyal entegrasyon ile tutarlı biçimde ilişkili olduğunu ve intihar düşüncesi ile davranışı açısından güçlü göstergeler sunduğunu ortaya koymaktadır (Joiner vd .,2010; Fiske & O’Riley, 2015; Chu vd., 2017; Bulut & Demirbaş, 2021).

Bu çerçevede sosyal destek, dayanıklılık, aidiyet duygusu, din ve toplumsal bütünleşme gibi koruyucu etkenlerin intihar düşüncesini azaltmada etkili olduğu araştırmalarla da gösterilmiştir (Atay & Gündoğar, 2004; Çevik, 2005; 2019; Taş & Korkmaz, 2024). Demir (2026), gençlerde intihar düşüncesi ve girişimlerine karşı koruyucu faktörlere ilişkin mevcut kanıtları incelemiş ve en güçlü koruyucu etmenlerin, algılanan sosyal destek ile zorbalık ve intihar düşüncesi arasındaki ilişkide algılanan ebeveyn ve öğretmen desteği olduğunu belirtmiştir. Ayrıca aile, arkadaş ve önemli diğerlerinden alınan desteğin gençlerde intihara yönelik düşünce ve davranışları azalttığı vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra çalışmada psikolojik dayanıklılık, dindarlık, benlik saygısı ve yaşamda anlam/amaç duygusunun diğer önemli koruyucu etmenler olduğu ifade edilmiştir. Bu faktörlerin çoğunun risk etmenlerine karşı koruyucu bir işlev gördüğü ve etkilerini çoğunlukla aracılık veya düzenleyicilik mekanizmaları üzerinden gösterdiği belirtilmektedir. Türkiye bağlamındaki araştırmalar da benzer biçimde algılanan sosyal destek, benlik saygısı, psikolojik esneklik ve dindarlığın gençlerde intihar düşüncesi ve davranışlarına karşı koruyucu bir rol oynadığını göstermektedir. İntiharı önlemede etkili olan çeşitli psikososyal değişkenler arasında merhamet kavramı belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Merhamet, sosyal destek perspektifini de içeren çok boyutlu bir yapı olup, kişinin kendisine, başkalarına ve başkalarından gördüğü merhamete dayalı karşılıklı bir akış oluşturmaktadır (Gilbert, 2005). Bu bağlamda, yalnızca profesyonel müdahaleler değil, aynı zamanda bireyler arası sıcak, empatik ve merhamet temelli ilişkiler de intihar riskini azaltmada önemli bir koruyucu işlev üstlenmektedir. Araştırmalar, özellikle travma, çocukluk istismarı, depresyon, cinsiyet rolleri ve sosyal destek gibi risk faktörleri taşıyan bireylerde merhamet temelli müdahalelerin faydalı olabileceğini öne sürmektedir (Huang & Hou, 2023; Tapeinos, Karakasidou & Stalikas, 2024).

Türk kültüründe intihara karşı koruyucu faktörler incelendiğinde, literatürde özellikle merhamet ve merhamet temelli kültürel değerlerin intihar riskini azaltıcı bir unsur olarak öne çıktığı görülmektedir. Merhametin toplumsal ilişkileri güçlendirmesi, aidiyet duygusunu desteklemesi ve bireyin zorlayıcı yaşam olayları karşısında sosyal destek arayışını artırması, bu koruyucu etkiyi pekiştiren temel mekanizmalar arasında değerlendirilmektedir.

4. MERHAMET VE İNTİHAR

Merhamet, bireyin hem kendisinin hem de başkalarının acısını fark etmesi, bu acıya duygusal duyarlılık göstermesi ve acıyı hafifletmeye yönelik bir yönelim geliştirmesi olarak tanımlanmaktadır (Gilbert, 2009). Sosyal yaşamda ve toplumun çeşitli alanlarında (sağlık, eğitim, adalet sistemleri ve uluslararası meslek kuruluşları) merhametin önemi sıklıkla vurgulanmaktadır (Strauss vd., 2016). Alan yazında merhamet, hem psikolojik hem de sosyal bir süreç olarak ele alınmakta; diğerkâmlık, sevgi, hoşgörü, saygı, güven, sabır ve sorumluluk

gibi değerler, merhametin temel bileşenleri olarak tanımlanmaktadır (Elices et.al., 2017). Pozitif psikoloji perspektifinden bakıldığında, merhamet, bireyin eksikliklerine odaklanmak yerine güçlü yönlerini ön plana çıkarma gereğiyle önem kazanmaktadır. Bu yaklaşım, bireyin güçlerinin farkında olarak hastalık, stres ve çeşitli psikolojik rahatsızlıkların olumsuz etkilerini önlemeye veya azaltmaya katkı sağlayabileceğini öne sürmekte ve merhameti, intihara karşı önemli bir koruyucu faktör olarak konumlandırmaktadır (Seligman, 2002; Gable & Haidt, 2005; Kelliher Rabon, Hirsch, & Chang, 2019; Genecov, M., & Seligman, M. E. P.2023). Merhamet kavramı, yalnızca başkasının yaşadığı sıkıntıya verilen duygusal bir tepkiyle sınırlı olmayıp; bireyin kendisine ve diğerlerine yönelik duygusal, bilişsel ve davranışsal süreçleri içeren çok boyutlu bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra merhamet, bireyin içinde bulunduğu toplumsal bağlamda ortaya çıkan sorunların nedenlerini anlamasını ve bu sorunları azaltmaya yönelik eyleme geçmesini destekleyen bir motivasyon işlevi görmektedir. Bu yönüyle merhamet; kişisel, kişilerarası ve toplumsal düzeylerde işlev gören, psikolojik iyi oluşun temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Hoffman, 1981; Jazaieri vd., 2013; Gilbert, 2020). Gilbert'in Merhamet Odaklı Terapi (CFT) yaklaşımında merhamet, birbirini tamamlayan ve psikolojik işlevselliği destekleyen üç temel "akış" üzerinden ele alınmaktadır (Gilbert, 2014). Bu akışlar; başkasına yönelik merhamet, bireyin başkalarına bakım ve destek sunarak sosyal bağları güçlendirmesini; başkalarından gelen merhamet, bireyin destek ve şefkati kabul edebilme kapasitesini geliştirerek kendini merhamete layık görme algısını pekiştirmesini; kendine yönelik merhamet ise bireyin kendisine anlayış ve nezaketle yaklaşması yoluyla duygusal dayanıklılığını artırmasını ifade etmektedir. Bu üç akış, merhametin hem kişilerarası ilişkilerde hem de bireyin içsel süreçlerinde düzenleyici bir işlev görerek psikolojik iyi oluşu destekleyen bütüncül bir yapı oluşturmaktadır (Gilbert, 2020). Merhamet akışları birbiriyle etkileşim hâlinde olan süreçlerdir ve bu süreçler, bireyin başkalarıyla ilişkilerini daha dingin bir biçimde yaşayabilmesini, merhameti özümsemesini ve aynı zamanda içsel ve dışsal güvenlik duygusunu artırma becerisini geliştirmesini amaçlamaktadır. (Kirby, Day, & Sagar, 2019; Nas ve Sak, 2020).

Merhametin bir bileşeni olarak ele alınan kendine merhamet, bireyin kendi yaşantısal acısına nezaket ve anlayışla yaklaşması yoluyla duygusal dayanıklılığını geliştirmesini ifade etmektedir. Kendine merhamet, sosyal güvenliğin ruh sağlığı üzerindeki etkisini açıklayan temel mekanizmalardan biri olarak değerlendirilmektedir. Kendine merhamet, bireyin kişisel acısına karşı savunmacı ve yargılayıcı olmayan bir tutum geliştirmesi, bu acıyı hafifletmeye yönelik bir motivasyon taşıması ve yaşanan acının nedenlerini anlamaya yönelik bir çaba göstermesi olarak tanımlanmaktadır (Gilbert, 2005; Gilbert & Irons, 2009). Neff (2023), kendine merhameti, kişisel hatalar ve yetersizliklerden ya da dışsal yaşam zorluklarından kaynaklanan acı ve sıkıntı deneyimlerinde bireyin kendisine destekleyici yaklaşması olarak tanımlamakta ve bunun altı temel bileşenden oluştuğunu ileri sürmektedir. Neff'in teorik modeline göre kendine merhamet; artırılmış öz-nezaket, ortak insanlık bilinci ve farkındalık ile azalmış öz-yargılama, izolasyon ve aşırı özdeşleşme bileşenlerinden oluşmaktadır. Bu bileşenler, kendine merhamet hem var olması gereken olumlu özellikler hem de azaltılması gereken olumsuz süreçler üzerinden tanımlayan bir denge sistemi olarak vurgulamaktadır (Neff, 2023). Kendine merhamet utanç, yetersizlik ve suçluluk hissi intihara temel tetikleyicilerden biri olarak karşı görev almaktadır. Yapılmış çalışmalar kendine merhamet,

depresyon, anksiyete, umutsuzluk ve stresle olan ilişkisi incelenmiş ve intihar düşüncelerini engellemede psikolojik kaynak olduğunu gösterir. (Cleare, Gumley and O'Connor, 2019; Hasking et al., 2019; Yücel & Camadan, 2024). Kendine merhametin yanı sıra, çalışmalar ne kadar sınırlı olsa da başkalarından gelen merhametin, bireyin intihar düşüncesi ve depresif semptomlarını azaltmada önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Sosyal destek ve başkalarından merhamet alabilme yeteneği, ruhsal iyilik hâlini korumak için genellikle temel bir kaynak olarak kabul edilmektedir; zayıf sosyal desteğin ise depresyonun başlaması ve nüks etmesiyle ilişkili olduğu bilinmektedir. Araştırmalar, başkalarından merhamet alabilme yeteneğinin depresyon, kaygı, kendine zarar verme ve intihar belirtilerini hafiflettiğini ve merhametli sosyal desteğin stresle başa çıkma ile çeşitli tıbbi hastalıkların sonuçları üzerinde önemli etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Yaşar & Coşkun, 2025). Başka kişilerden merhamet almak, hâlen yeni bir araştırma alanı olarak incelenmektedir. Başkalarından merhamet görme korkusu—örneğin, başkalarından ilgi ve nezaketi hak etmediğini veya kabul edilmediğini hissetmek—özeleştir, güvensiz bağlanma, depresyon, kaygı ve stres ile ilişkilendirilmiştir. Bazı kişiler için merhametin nesnesi veya alıcısı olmak korku tepkileri, kaçınma veya yalnızlık gibi olumsuz duygular yaratabilir (Gilbert vd., 2012; Gilbert vd., 2017). Diğer insanlara gösterilen merhamet ve yardım davranışları, bireyin psikolojik iyi oluşunu desteklemenin yanı sıra sosyal bağlılık ve yaşam doyumunu artırmaktadır. Benzer şekilde, sosyal hizmet uzmanlarının empati becerisi, kanser hastalarının intihar düşüncelerini yalnızca doğrudan etkilemekle kalmayıp, öz-yeterlik, depresif belirtiler ve damgalanma gibi değişkenlerin aracı rolleri üzerinden de intihar düşüncesi üzerinde etkili olmaktadır (Post, 2005; Yang et al., 2022; Zhuniq, Winter & Aguilar-Raab, 2025). Jonsson ve arkadaşları (2023) tarafından yapılan bir çalışmada, başkasına merhamet, kendine merhamet ve başkalarından alınan merhametin depresyon ve intihar düşüncesi ile anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuştur; özellikle başkalarına merhamet ve kendine merhametin yüksek olması, intihar düşüncelerinin ve depresif belirtilerin azalmasıyla ilişkilendirilmiştir (Jonsson, & Denhag, 2023). Başka bir çalışma, başkalarına duyulan merhamet deneyimini ve bunun intihar düşüncesinden kurtulma süreçleri üzerindeki etkilerini incelemiş; katılımcılar başkalarına merhameti, başkalarının acı ve savunmasızlıklarını fark etmek, ilgilenmek, diğer kişinin perspektifini anlamak ve duygusal olarak bağ kurmak şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca, merhamet göstermenin, başkalarının sıkıntısını azaltma isteğini ve yardım etme eylemlerini de kapsadığı; bunun hem yakın çevreye hem de yabancılara yönelik olabileceği ifade edilmiştir (Allegro, & Van Vliet, 2024).

5. TÜRK KÜLTÜRÜNDE MERHAMETİN İNTİHARI ÖNLEMDEKİ KORUYUCU ROLÜ

Merhamet, evrensel bir erdem olarak kabul edilmekle birlikte, kültürel bağlama göre farklı biçimlerde anlamlandırılmakta ve deneyimlenmektedir. Merhamet tüm canlılarda olan, insanlarda daha karmaşık bir yapı gösteren ve tüm kültürlerde yer alan bir duygu ve davranıştır (Avşaroğlu, 2019). Türk kültürü bağlamında ele alındığında, Türk toplumunun genel olarak kolektivist eğilimler taşıdığı; bu nedenle bireyin merhamet deneyiminin bireyden bağımsız olarak değil, içinde bulunduğu toplumsal yapı, gelenekler ve paylaşılan değerler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir (Goregenli, 1995, Hofstede, 2001, Artun, 2005). İntihar davranışı, bireysel psikopatolojinin ötesinde, kültürel ve toplumsal bağlamdan güçlü biçimde etkilenen

çok boyutlu bir olgudur. Türk kültüründe bireyin benliği, büyük ölçüde ilişkisel bağlar, aile yapısı ve toplumsal sorumluluklar üzerinden tanımlanmaktadır. Bireyin sosyal çevresiyle olan bağı, Türk kültürü bağlamında Kağıtçıbaşı (2007) tarafından tanımlanan *özerk-ilişkisel benlik* modeliyle açıklanabilir. Bu modelde birey, kendi bağımsızlığını korurken ailesi ve sosyal çevresiyle güçlü duygusal bağlar sürdürür. Bu tür bir *ilişkisel*lik, bireyin Joiner (2005) tarafından tanımlanan *ait olmama* ve *yük olma* algılarına karşı koruyucu bir zemin oluşturduğu söylenebilir. Başkalarından gelen merhamet ve toplumsal yardımlaşma pratikleri sosyal izolasyonu azaltarak aidiyet hissini pekiştirmektedir (Yıldırım, 1997; Sunar & Fişek, 2005; Yılmaz, & Houghton, 2024). Bu bağlamda, kolektif merhamet ve sosyal bağlar, bireyin psikolojik iyi oluşu ve ait olma duygusu açısından önemli bir rol oynamaktadır. Türk toplumsal yapısında köklü bir biçimde yer alan “hâlden anlama”, “komşuluk hukuku” ve “imece” gibi kolektif pratikler, bireyler arasında karşılıklı sorumluluk, merhamet ve dayanışmayı teşvik ederek psikolojik ait olma hissini güçlendirmektedir. Bu tür toplumsal pratikler, özellikle intihara sürüklenme sürecinde sıklıkla gözlenen yalnızlık ve sosyal izolasyon deneyimlerine karşı koruyucu bir işlev görebilmektedir. Dolayısıyla, kolektif sosyal değerlerin ve dayanışma temelli ilişkilerin sürdürülmesi, intihar riskinin azaltılmasında önemli bir toplumsal ve psikososyal kaynak olarak değerlendirilebilir.

Türk toplumunda imece geleneği, fertler arasında uygulanan bir karşılıksız yardımlaşma usulü anlamına gelmektedir. Bu gelenek, işlerin ortak ele alınabilmesini amaçlamakta olup daha çok kırsal alanlarda görülmektedir. İmece usûlünde amaç; köy işlerinin, köyün ihtiyaçlarının, ortak ihtiyaçların ve kişisel ihtiyaçların el birliğiyle, ortak bir emekle gerçekleştirilmesidir. Bu şekilde işler daha çabuk, sırayla, örgütlenerek, eşit şartlarda ve karşılıklı yardımlaşma yoluyla tamamlanmaktadır. Bu geleneğin amaçları konusunda kaynak kişiler büyük ölçüde birleşmekte; yardımlaşma, boş zamanları değerlendirme, komşuluk ilişkilerini güçlendirme ve içine kapalılıktan kurtularak sosyalleşme gibi işlevler öne çıkmaktadır. Burada imece geleneğinin sosyal kazanımları vurgulanmaktadır (Kaderli, 2008; Karabatak, 2024).

Halden anlama, Türk kültüründe bireyin içinde bulunduğu zor durumu sezerek kavrama anlayışını ifade eder. Tasavvufî literatürde ise halden anlama, başkasının içsel hâlini sezgisel idrak yoluyla kavramak ve onunla manevî bir birlik hâline gelmek şeklinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda söz konusu kavram, yalnızca bilişsel bir süreç olarak değil; sezgi, kalp açıklığı ve ruhsal katılımı içeren çok boyutlu bir anlayış biçimi olarak değerlendirilmektedir. Tasavvuf düşüncesinde bu süreç ilahî bir mertebe olarak görülmekte, muhabbet (ilahî aşk) ise sûfî gelenekte empatinin en üst düzeyi olarak kabul edilmektedir. (Türkmen, 2025). Mevlânâ ve Yunus Emre gibi birçok mutasavvuf, merhameti ön plana çıkarmaktadır. Mevlânâ, merhameti herkesin ve her varlığın hakkı olarak görmüş; bunun yalnızca insanlara değil, tüm yaratılmışlara, özellikle hayvanlara da yöneltilmesi gerektiğini savunmuş ve bu ilkenin karşılıklı bir anlayış temelinde gerçekleşmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Erdem, 2022).

Merhametin toplumsal boyutu, bireyin yalnızca bir merhamet nesnesi olmasını değil, aynı zamanda aktif bir merhamet öznesi (verici) haline gelmesini de kapsar. Brown ve ark. (2003) tarafından yapılan çalışmalar, başkalarına destek sunmanın, bireyin kendi ruh sağlığı üzerindeki iyileştirici etkisinin destek almaktan daha baskın olabileceğini göstermektedir. Bu durum, Türk

kültüründeki 'İmece' ve 'Hizmet' kültüre dayalı pratikleri bireyin kendisini toplumsal bir yük olarak görme algısını (Joiner, 2005) yerine, toplumun bir parçası olarak konumlanmasını sağlayabilir. Bu toplumsal konumlanma, sosyal aidiyetin—başka bir deyişle kişilerarası bağlantılılık duygusunun—güçlenmesine katkıda bulunur. Merhametin uygulanması, acının daha geniş bir paylaşılan insanlık deneyiminin parçası olarak algılanmasını ve bu acıya yönelik nezaket ve şefkatin yönelttilmesini kapsar. Nezaketle meşgul olmak, başkalarına yönelik prososyal davranışlarda bulunmayı ifade ederek, bireyin hem kendisiyle hem de toplumla olan bağıni pekiştirebilir (Slavich, Roos, & Zaki, 2022).

Dinî ve kültürel boyutta, İslam'ın Türk kültürü üzerindeki belirleyici etkisi vurgulanmakta ve dinin, bireylerde merhametin oluşmasında önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir (Ayten, 2013). İslam düşüncesinde merhamet (rahmet), Allah'ın temel sıfatlarından olan Rahman ve Rahim ile özdeşleştirilmekte ve insanı kendisine, başkalarına ve tüm varlıklara karşı merhametli olmaya yönlendirmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, Peygamberimizin tüm âlemler için bir merhamet olarak gönderildiği ifade edilmektedir: "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" (Enbiyâ, 21/107). Merhamet kavramı Kur'an'da statik bir nitelik taşımayan; aksine dinamik, canlı ve işlevsel bir anlamda kullanılmakta olup yalnızca insanın kalbinde ve vicdanında değil, tüm kâinatta etkin bir şekilde yer almaktadır (Nişancı & Bilgiz, 2023).

İntiharın dinî açıdan yasaklanmış olması, tek başına caydırıcı bir unsur olmanın ötesinde; sabır, umut ve tevekkül kavramlarıyla birlikte ele alındığında, bireyin acı karşısında alternatif başa çıkma yolları geliştirmesine katkı sağlar. İslam dininde insan hayatı, ilahi bir emanet olarak kabul edilmekte ve bu anlayış merkezi bir yer tutmaktadır. İnsan, kutsal ve şerefli bir varlık olarak değerlendirilmekte; canın korunması ilkesi doğrultusunda, kişinin haksız yere başkasının hayatına son vermesi yasaklandığı gibi, kendi canına kıyması da bu ilke kapsamında ele alınmaktadır. Başka bir deyişle, İslam dininde insanın ruh sağlığı da korunması gereken temel bir değer olarak görülmekte; bireyin psikolojik bütünlüğünün gözetilmesi, hayatta kalma içgüdüğü ve etik sınır anlayışıyla bağlantılı biçimde canın korunması ilkesi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, söz konusu anlayışın intihara karşı koruyucu bir etkisi bulunduğu; kişinin emanet bilincinin güçlenmesiyle birlikte özdeğer algısının ve sorumluluk duygusunun arttığı değerlendirilmektedir. Ruh sağlığını etkileyen faktörler ile hayatı çekilmez hâle getirebilen tedirginlik ve zorluklar karşısında, tevekkül, teslimiyet, merhamet anlayışı birey için manevi bir zemin oluşturmakta ve bu yönüyle insana koruyucu bir kalkan işlevi görmektedir. (Şahin, & Hökelekli, 2019; Çelik, 2024). Merhamet, diğer ahlaki kavramlarla birlikte işlev gören, çok boyutlu ve kapsayıcı bir olgu olarak ele alınmaktadır. Adalet, sorumluluk, vicdan, vefa, affedicilik, hoşgörü ve iyi niyet gibi değerlerle ilişkili olan merhamet, bireysel ve toplumsal yaşamın pek çok alanında görünürlük kazanmaktadır. Merhamet; insanı, hayvanı ve bitkiyi, başka bir ifadeyle tüm canlıları koruma ve onların iyilik hâlini gözetme olarak tanımlanmakta (Avşaroğlu & Koyuncu, 2018); aynı zamanda muhtaçların acısını fark etmeyi, bu acıyı paylaşmayı ve hafifletmeyi mümkün kılan temel bir değer olarak değerlendirilmektedir. Merhamet evrensel bir anlam taşımakta ve erdem, affetmek, sevgi, şefkat gibi diğer kavramları barındıran bir kavramdır (Aydın, 2014; Göka, 2020).

Türk kültüründe merhamet, sadece bir duygu veya diğer kişinin yerine kendini koymakla sınırlı kalmayıp, çeşitli davranışlarla kendini göstermektedir; örneğin ihtiyaç sahipleri için vakıf kurulması, çeşmeler yapılması, sokak hayvanlarına yiyecek verilmesi veya yaralananlara yardım edilmesi gibi somut örnekler bulunmaktadır. Merhamet, anne babaya, çocuklara, doğaya ve hayvanlara yönelik tutumları da kapsamakta ve bu açıdan İslam dininde önerilen birçok ahlaki davranış ve uygulama da merhametin kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Böylece merhamet, tüm varlıkları kapsayan geniş bir kavram olarak anlaşılmakta ve bu yönüyle merhamet, bireysel bir içsel deneyimden ziyade toplumsal sorumluluk ve karşılıklı yükümlülük anlayışıyla iç içe geçmiştir (Abay, 2002; Karagöz, 2014; Özdemir, 2023).

İntihar fenomeninin temelinde yer alan varoluşsal boşluk ve anlamsızlık duygusu, modern literatürde yalnızca sosyal bağların zayıflamasıyla değil, aynı zamanda bireyin yaşamında anlam arayışı ve kendinden daha büyük bir bütünle kurduğu bağın kopmasıyla da ilişkilendirilmektedir (Erdem, Kesgin & Zengin, 2024; Pemau et al., 2024). Bu çerçeveden bakıldığında, intihara karşı koruyucu mekanizmalar arasında yer alan kendine merhamet, diğer insanlara merhamet ve başkalarından görülen merhametin, daha geniş bir evrensel merhamet anlayışının farklı akışları olarak ele alınması söz konusudur. Doğa, evrene ve tüm varlıklara merhamet, bireylerin merhameti duygu, davranış, biliş ve anlayış düzeyinde ifade etme biçimlerini kapsamaktadır. Bu yaklaşım, tüm canlılara özen göstermek, hiçbir canlıya zarar vermemek, doğaya saygı duymak, hayvanların zarar görmemesi için çaba göstermek, tanımadığı insanlara saygılı olmak ve evrene karşı hoşgörülü bir tutum sergilemek gibi özellikleri içermektedir (Musa, 2022). Ekopsikoloji literatürüne göre (Roszak, 1992; Fisher, 2012), insanın doğadan ve evrensel bütünden kopması, 'ekopsikolojik bir yabancılaşmaya' ve derin bir ruhsal yalnızlığa yol açar. Bu noktada, Mayer ve Frantz (2004) tarafından kavramsallaştırılan 'Doğa ile İlişkisellik' (Connectedness to Nature), bireyin ekolojik bir kimlik geliştirerek hayata dair aşkın (transcendent) bir anlam bulmasını sağlar. Nisbet ve ark. (2009) tarafından yapılan çalışmalar, doğaya ve evrene karşı duyulan bu aidiyet hissinin, depresif semptomları ve intihar düşüncesini anlamlı düzeyde azalttığını kanıtlamaktadır (Nisbet et al., 2009).

Bu bilimsel zemin, Anadolu irfanında Yunus Emre'nin "Yaratılanı severiz, Yaratandan ötürü" felsefesiyle teorik bir paralellik gösterir. Yunus Emre'nin bu yaklaşımı, psikolojideki "Kendini Aşkınlık" (Self-Transcendence) kavramının (Reed, 1991; Frankl, 1963) kültürel bir izdüşümüdür. Birey, sadece kendi acısına hapsolmak yerine, tüm canlıları kapsayan bir "evrensel merhamet" geliştirdiğinde, yaşadığı acı kozmik bir bütünün parçası hâline gelerek anlam kazanır. Türk kültüründe doğa ile ilişki, "emanet" ve "hikmet" anlayışıyla temellendirilir. Doğa, korunması gereken, saygı duyulan ve insanla anlam ortaklığı kuran bir varlık alanı olarak görülmektedir. Bu bakış, insanın kendini aşarak tüm varlıklarla merhamet temelli bir bağ kurmasını teşvik ederken, insanın anlamını doğadan ve evrenden ayrı bir varlık olarak değil, yaratılmış bütünün parçası olarak konumlandırır. Bu nedenle doğadan, topluluktan ve kutsal olandan kopuş yalnızca psikolojik bir sorun değil, aynı zamanda manevî ve ahlaki bir kopuş olarak görülür (Böke, 2019; Özcan, 2018; Kalyoncu & Taş, 2023).

Bu bağlamda merhamet, varoluşçu bir bağlayıcı unsur olarak ortaya çıkmakta ve merhametli bireylerin yaşamı daha anlamlı ve amaçlı hâle gelebilmektedir. Hayatına anlam yükleyen bireyler, bu anlamı yalnızca kendileri için değil, aynı zamanda başkalarının yaşamına katkı sunma yönünde de değerlendirmektedir. Bu amaç doğrultusunda harekete geçen bireyler, çevrelerindeki insanların sıkıntılarını ve acılarını hafifletmeyi hedeflemekte; merhamet temelli eylemler aracılığıyla başkalarının yaşadığı zorlukların etkisini azaltabilmektedir. Dolayısıyla merhametle hareket eden insanlar, başkalarının acısını dindirebildikleri ve ihtiyaçlarına karşılık verebildikleri ölçüde psikolojik iyilik hâllerini güçlendirmekte ve kendilerini daha iyi hissetmektedir (Sezgin, Anuştekin, & Nas, 2024). İnsan, benliğinin ötesine başka bir kişi, amaç ya da değere yönelerek varoluşsal anlamına ulaşmaktadır. Bu yönelim, bireyin kendisini aşarak başkalarının yararına yönelmesini ve onların yaşamına katkı sağlamasını ifade eder. Frankl’a göre insan, kendisini aşarak başkalarının acısına yöneldiğinde, varoluşunu daha geniş bir anlam alanına taşımaktadır. Bu yaklaşım, Mevlânâ’nın *Divân-ı Kebîr*’de yer alan “Kendinden kalk, yola çık, kendine gel” sözüyle paralellik göstermekte; buradan hareketle insanın tekâmülünün ancak “öteki” ile kurulan ilişki aracılığıyla mümkün olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Yeşilçayır, 2022). Bu kapsamda merhamet, bireyin kendi sınırlarını aşmasını ve varoluşsal anlam üretmesini mümkün kılan temel bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Hayatta anlamın varlığı intihar düşünceleri azalmasına ve yaşam boyu girişimi olasılığının daha düşük olmasına öngörülmektedir. (Kleiman, & Beaver, 2013). Merhametin, intihara karşı faydalı bir strateji olabileceği ve başkalarıyla ilişkisiyle olumlu ilişkiler geliştirilmesini teşvik ederek intihar düşünceleriyle ilişkili umutsuzluk, yalnızlık ve düşük özsaygı duygularını azaltmaya yardımcı olabileceği ortaya koymaktadır (Allegro & Van Vliet, 2024).

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Merhamet, bireyin hem kendisinde hem de içinde bulunduğu çevre ve toplumda ortaya çıkan sıkıntıların nedenlerini ve koşullarını fark etmesini, bu durumları anlamasını ve azaltmaya yönelik eyleme geçmesini motive eden temel bir tutumdur. Etkili ve güçlü bir insani nitelik olarak merhamet, toplumsal, bireysel ve kişilerarası refah ile psikolojik iyi oluşun önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Goldin & Jazaieri, 2017). Türk kültüründe merhamet, bireyin kendisiyle kurduğu ilişkiyi de kapsayan; toplumsal, manevi ve evrensel boyutlarıyla intiharı önlemede önemli bir koruyucu faktör olarak öne çıkmaktadır. Bir toplumun temel değerlerinden biri olan merhamet, Türk kültüründe güçlü sosyal bağların oluşumunu destekleyerek bireyin aidiyet duygusunu pekiştirmekte; bu durum yalnızlık ve sosyal izolasyonu azaltarak intihar riskinin düşürülmesine katkı sağlayabilmektedir. Bunun yanı sıra, intihara yönelik damgalayıcı tutumların azaltılmasında, bireylerin merhamet kapasitesini geliştirmeyi amaçlayan psikoeğitsel ve psiko-sosyal uygulamaların önemli bir potansiyel taşıdığı belirtilmektedir (Özer vd., 2025). Kolektif değerler ve dayanışma temelli uygulamalar - imece, komşuluk hukuku, halden anlama, vakıf ve yardımlaşma pratikleri - bireyin kendisini toplumsal bir yük olarak algılamasından uzaklaşmasına katkı sağlayarak, onu toplumun aktif ve anlamlı bir parçası hâline getiren ilişkisel bir zemin sunmaktadır. Dini ve manevi değerler ise yaşamı bir emanet olarak görme anlayışı ile sabır, tevekkül ve rahmet gibi kavramlar

aracılığıyla bireylerin psikolojik dayanıklılıklarını desteklemekte; yaşamın zorlayıcı koşulları karşısında başa çıkma becerileriyle ilişkili süreçleri güçlendirmektedir. Bunun yanı sıra, doğa ile kurulan bağ ve evrensel merhamet anlayışı; bireyin kendini aşarak başkalarına, tüm canlılara ve daha geniş varoluşsal bağlamlara yönelmesini mümkün kılmakta ve bu yönelimin anlam üretme süreçleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ele alındığında ve mevcut literatürde sunulan bulgular ışığında, merhametin kendine yöneltilen, başkalarına yönelik, diğer insanlardan gelen, toplumsal bağlara uzanan ve evrensel boyutu kapsayan akışlarının, Türk kültürü bağlamında bireyin ilişkisel bağlarını ve anlam üretme süreçlerini destekleyebileceği, aynı zamanda bireysel ve çevresel risk faktörlerini azaltma potansiyeline sahip olabileceği öne sürülebilir; böylelikle merhamet bütüncül bir psikososyal yapı olarak değerlendirilebilir.

Türk kültüründen esinlenen merhamet kavramı ve bu kavrama dayalı uygulamaların, bireysel psikolojik iyi oluşu ve toplumsal bağlılığı destekleyerek, yoğun psikososyal zorluklar ve risk süreçleri karşısında potansiyel olarak koruyucu bir işlev üstlenebileceği değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, toplumsal dayanışmanın teşvik edilmesi, aile ve sosyal bağların güçlendirilmesi, merhamet odaklı eğitim programlarının yaygınlaştırılması, merhamet temelli rehberlik hizmetlerinin desteklenmesi ve doğa ile etkileşimi artıran uygulamaların hayata geçirilmesi önemli uygulama alanları olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, Türk kültüründe merhametin bireysel, toplumsal, manevi ve ekolojik boyutlarını ele alan nicel ve nitel araştırmaların artırılması; kültürel bağlamın psikolojik riskler karşısındaki rolünün daha ayrıntılı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede, terapötik uygulamalarda evcil hayvanlar ve doğa ile kurulan bağların; toplumsal programlarda ise dayanışma temelli uygulamaların, merhametin geliştirilmesi ve desteklenmesi açısından önemli psikososyal kaynaklar olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Türk kültürüne dayalı merhamet temelli bir terapi yaklaşımının geliştirilmesi, merhametin farklı akışlarını - kendine yöneltilen merhamet, başkalarına yönelik merhamet, diğerlerinden algılanan merhamet ve evrensel merhamet - dikkate alan özgün bir psikolojik ve psikososyal çerçeve sunabilir. Bu yaklaşımın, bireylerin stres, travma ve yoğun psikolojik zorlanmalarla başa çıkma kapasitelerini destekleyen koruyucu süreçlerle ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Abay, A. R. (2002). Yardımlaşma. *TÜBİTAK Ansiklopedi*.
<https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/yardimlasma>

Akay, Ö. (2023). Türkiye’de intihar vakalarının üç yönlü varyans analizi ile değerlendirilmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 9(36), 86–106.

Alavi, K. (2021). The role of social safeness and self-compassion in mental health problems: A model based on Gilbert theory of emotion regulation systems. *Journal of Practice in Clinical Psychology*, 9(3), 237–246. <https://doi.org/10.32598/jpcp.9.3.768.1>

Allegro, H. N., & Van Vliet, K. J. (2024). The lived experience and impact of compassion for others in undergraduate students' recovery from suicidal ideation. *Emerging Adulthood*, 12(3), 302-317.

Arslanoğlu, İ. (2005). Türk değerleri üzerine bir değerlendirme. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 41, 64-77.

Arslan, G. (2015). Ergenlerde psikolojik sağlamlık: Bireysel koruyucu faktörlerin rolü. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(44), 73-82.

Artun, E. (2005). Popüler Türk kültürünün dünya kültürlerine etki ve katkısı. In *6th International Congress on Turkish Culture, Ankara*. Retrieved from: <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/50.php>.

Atay, M., & Gündoğar, D. (2004). İntihar davranışında risk faktörleri: Bir gözden geçirme. *Kriz Dergisi*, 12(3), 1-9.

Avşaroğlu, S. ve Koyuncu, E. (2018). People's Sense Of Compassion And Compassionate Attitude As A Value . *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* , 3 (1) , 16-37

Ayçin, T. (2023). İntihar olgusu ve medya ilişkisi: Enes Kara intiharının haber siteleri üzerinden incelenmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 7(1), 58-83.

Aydın, M.Z. (2014). *Merhamet*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Balcı, B. B. (2023). İntihar riski ve önleyiciliği bağlamında ailesel faktörler. In K. Yılmaztürk Yıldırım (Ed.), *İntiharı anlama, önleme ve intihara müdahale kılavuzu* (ss. 51-64). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Böke, E. G. (2019). İslâm hukukunda çevre bilinci algısı üzerine. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(16), 229-251.

Bulut, B. P., & Demirbaş, H. (2021). Kırılma noktası: İkinci nesil intihar kuramları. *Nesne*, 9(20), 418-431. <https://doi.org/10.7816/nesne-09-20-12>

Ceyhan, M. Ş., & Kocadaş, K. A. (2024). Kültür kavramı ve kültür değişmesi üzerine bir değerlendirme. *Sosyolojik Düşün*, 9(1), 118-137.

Chu, C., Buchman-Schmitt, J. M., Stanley, I. H., Hom, M. A., Tucker, R. P., Hagan, C. R., Rogers, M. L., Podlogar, M. C., Chiurliza, B., Ringer, F. B., Michaels, M. S., Patros, C. H. G., & Joiner, T. E. (2017). The interpersonal theory of suicide: A systematic review and meta-analysis of a decade of cross-national research. *Psychological Bulletin*, 143(12), 1313-1345. <https://doi.org/10.1037/bul0000123>

Cleare, S., Gumley, A., & O'Connor, R. C. (2019). Self-compassion, self-forgiveness, suicidal ideation and self-harm: A systematic review. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 26(5), 511-530. <https://doi.org/10.1002/cpp.2372>

- Corrigan, P. W., Druss, B. G., & Perlick, D. A. (2014). The impact of mental illness stigma on seeking and participating in mental health care. *Psychological Science in the Public Interest*, 15(2), 37–70. <https://doi.org/10.1177/1529100614531398>
- Çelik, H. (2024). İntihar olgusu ve İslâm'ın ruh sağlığına verdiği önem. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 20, 22–33.
- Çevik, Ş. (2005). Ergenlerde ölüm düşüncesi, intihar ve din. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 89–117.
- Demir, A. (2026). Genç intiharlarında koruyucu faktörler: Kesitsel araştırmalardan elde edilen bulguların sistematik derlemesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar - Current Approaches in Psychiatry*, 18(2), 667–683. <https://doi.org/10.18863/pgy.1676575>
- Elices, M., Carmona, C., Pascual, J. C., Feliu-Soler, A., Martin-Blanco, A., & Soler, J. (2017). Compassion and self-compassion: Construct and measurement. *Mindfulness & Compassion*, 2(1), 34-40.
- Erdem, H. (2022, Aralık). *Mevlâna'nın ahlak anlayışında "adalet, şefkat ve merhamet"* [Bildiri]. II. Uluslararası Mevlâna Düşüncesinde Beşerî Münasebetler Sempozyumu, Konya, Türkiye, 54–67.
- Erdem, M., Kesgin, B., & Zengin, O. (2024). İntihar Riski Olan Bireylerde Varoluşsal Analiz ve Logoterapinin Etkililiği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(3), 445-465.
- Eskin, M. (2011). Suicide rates and cultural values in 33 countries. *Archives of Suicide Research*, 15(4), 301–308.
- Eskin, M., Ertekin, K., Harlak, H., & Dereboy, Ç. (2011). Suicidal ideation, attempts, and attitudes in Turkish college students. *Crisis*, 32(2), 94–105.
- Fiske, A., & O'Riley, A. A. (2015). Toward an understanding of suicide risk: The role of social belongingness. *Crisis*, 36(1), 1–10. <https://doi.org/10.1027/0227-5910/a000290>
- Gable, S. L. ve Haidt, J. (2005). What (and why) is positive psychology?. *Review of general psychology*, 9(2), 103-110.
- Genecov, M., & Seligman, M. E. P. (2023). Optimism and pessimism. In D. J. A. Dozois & K. S. Dobson (Eds.), *Treatment of psychosocial risk factors in depression* (pp. 253–280). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000332->
- Gilbert, P. (2005). *Compassion: Conceptualisations, research and use in psychotherapy*. Routledge.

- Gilbert, P. (2009). *The compassionate mind: A new approach to life's challenges*. London: Constable & Robinson.
- Gilbert, P. (2014). The origins and nature of compassion focused therapy. *British Journal of Clinical Psychology*, 53(1), 6–41. <https://doi.org/10.1111/bjc.12043>
- Gilbert, P. (2020). *Compassion: Concepts, research and applications*. Routledge.
- Gilbert, P. (2020). *Compassion focused therapy: Clinical practice and applications*. Routledge.
- Gilbert, P., & Irons, C. (2009). Shame, self-criticism, and self-compassion in adolescence. In *Adolescent emotional development and the emergence of depressive disorders* (pp. 195–214).
- Gilbert, P., McEwan, K., Matos, M., & Rivis, A. (2011). Fears of compassion: Development of three self-report measures. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 84(3), 239–255.
- Gilbert, P., McEwan, K., Gibbons, L., Chotai, S., Duarte, J. ve Matos, M. (2012). Fears of compassion and happiness in relation to alexithymia, mindfulness, and self-criticism. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 85(4), 374-390.
- Gilbert, P., Catarino, F., Duarte, C., Matos, M., Kolts, R., Stubbs, J. ve Basran, J. (2017). The development of compassionate engagement and action scales for self and others. *Journal of Compassionate Health Care*, 4(1), 1-24. DOI 10.1186/s40639-017-0033-3
- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(28), 113-128.
- Goldin, P. R. ve Jazaieri, H. (2017). The compassion cultivation training (CCT) program. *The Oxford handbook of compassion science*, 235-245.
- Goregenli, M. (1995). Individualism collectivism orientations in the Turkish culture: A preliminary study. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(35), 1–14.
- Göka, E. (2020). *Kalpten Varoluş merkezimiz kalp ve temel eylemi merhamet*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Gökkaya, S. C. (2023). Okul temelli intihar önleme programlarının incelenmesi. *Ege Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 209–223. <https://doi.org/10.12984/egeefd.1213519>
- Güleç, G. (2016). Psikiyatrik bozukluklar ve intihar. *Türkiye Klinikleri Psychiatry-Special Topics*, 3, 21–25.
- Hasking, P., Boyes, M. E., Finlay-Jones, A., McEvoy, P. M., & Rees, C. S. (2019). Common Pathways to NSSI and Suicide Ideation: The Roles of Rumination and Self-

Compassion. Archives of Suicide Research, 23(2), 247–260.
<https://doi.org/10.1080/13811118.2018.1468836>

Hawton, K., & van Heeringen, K. (2009). Suicide. *The Lancet*, 373(9672), 1372–1381.
[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(09\)60372-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(09)60372-X)

Hjelmeland, H. (2013). Suicide research and prevention: The importance of culture in “biological times”. In E. Colucci & D. Lester (Eds.), *Culture and suicide* (p. 3). Hogrefe.

Ho, S. S., Nakamura, Y., & Swain, J. E. (2021). Compassion as an intervention to attune to universal suffering of self and others in conflicts: a translational framework. *Frontiers in Psychology*, 11, 603385.

Hofstede, G. (2001). *Culture’s consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations* (2nd ed.). Sage Publications.

Huang, M., & Hou, J. (2023). Childhood maltreatment and suicide risk: The mediating role of self-compassion, mentalization, and depression. *Journal of Affective Disorders*, 341, 52–61.
<https://doi.org/10.1016/j.jad.2023.08.112>

Ince, N., Aksu, G. G., Toros, F., & Binokay, H. (2025). Ergenlerde intihar girişimi ile ilgili faktörlerin incelenmesi. *Cukurova Medical Journal*, 50(2), 380–389.
<https://doi.org/10.17826/cumj.1557655>

Jazaieri, H., Jinpa, G. T., McGonigal, K., Rosenberg, E. L., Finkelstein, J., Simon-Thomas, E. ve Goldin, P. R. (2013). Enhancing compassion: A randomized controlled trial of a compassion cultivation training program. *Journal of Happiness Studies*, 14(4), 1113–1126.

Joiner, T. (2005). *Why people die by suicide*. Harvard University Press.

Joiner, T. E., Van Orden, K. A., Witte, T. K., & Rudd, M. D. (2010). The interpersonal theory of suicide. *Psychological Review*, 117(2), 575–600. <https://doi.org/10.1037/a0018697>

Jonsson, E., & Denhag, I. (2023). Compassion in three perspectives: Associations with depression and suicidal ideation in a clinical adolescent sample. *Scandinavian Journal of Child and Adolescent Psychiatry and Psychology*, 11(1), 120–127. <https://doi.org/10.2478/sjcapp-2023-0012>

Kaderli, Z. (2008). Deliorman’ın Aydogdu köyünde meci/imece. *Türkbilig*, 16, 90–112.

Karabatak, N. B. (2024). İmece kültürü ve imece kelimesi üzerine. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, 18(18), 490–501.

Karagöz, İ. (2014). Merhamet kavramı. S,Memiş ve H, D, Namlı (Ed.), *Kutlu Doğum Haftası “Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi” Sempozyumu içinde* (s.87). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, self, and human development across cultures: Theory and applications* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.

Kalyoncu, H., & Taş, K. (2023). Sosyolojik perspektiften İslam’ın çevreye yaklaşımında anahtar kavramlar. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 62–84.

Kaya, K. (2014). *Kanun ve kültür: Töre kavramının hukuki ve sosyolojik bir analizi*. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (16), 405–440.

Kelliher Rabon, J., Hirsch, J. K., & Chang, E. C. (2019). Positive psychology and suicide prevention: An introduction and overview of the literature. *A positive psychological approach to suicide: Theory, research, and prevention*, 1-15.

Kirby, J. N., Day, J., & Sagar, V. (2019). The ‘Flow’ of compassion: A meta-analysis of the fears of compassion scales and psychological functioning. *Clinical psychology review*, 70, 26-39.

Kirby, J. N., Tellegen, C. L. ve Steindl, S. R. (2017). A meta-analysis of compassion-based interventions: Current state of knowledge and future directions. *Behavior Therapy*, 48(6), 778-792.

Kleiman, E. M., & Beaver, J. K. (2013). *A meaningful life is worth living: Meaning in life as a suicide resiliency factor*. *Psychiatry Research*, 210(3), 934–939. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2013.08.002>

Maharajh, H. D., & Abdool, P. S. (2005). Cultural aspects of suicide. *The Scientific World Journal*, 5(1), 736-746.

Markus, H. R., & Hamedani, M. G. (2007). Sociocultural psychology. *Handbook of cultural psychology*, 3-39.

Mayer, F. S., & Frantz, C. M. (2004). The connectedness to nature scale: A measure of individuals’ feeling in community with nature. *Journal of Environmental Psychology*, 24(4), 503-515.

Musa, H. H. (2022). *Otizimli Çocukları (2-11 Yaş) Arasında Olan Ebeveynlerin İyi Oluş Merhamet Psikolojik Sağlık ve Bilişsel Esneklik Arasındaki İlişki* (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi

Nas, E. ve Sak, R. (2020). Merhamet ve Merhamet Odaklı Terapi. *Celal Bayar University Journal of Social Sciences/Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1).

Neff, K. D. (2003). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2(2), 85–102.

Neff, K. D. (2023). Self-compassion: Theory, method, research, and intervention. *Annual review of psychology*, 74(1), 193-218.

Nisbet, E. K., Zelenski, J. M., & Murphy, S. A. (2009). The Nature Relatedness Scale: Linking individuals' connection with nature to environmental concern and behavior. *Environment and Behavior*, 41(5), 715-740.

Nişancı, A., & Bilgiz, M. (2023). Erdemli Bir Topluma Ulaşmada Merhamet ve Eğitime Dair. *Antakiyat*, 6(1), 31-55.

Özcan, Ş. (2018). Dünya dinlerinde altın kural: diğerkâmlık. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 285-308.

Özdemir, Ö. (2023). Osmanlı'da Bazı Vakıf Hizmetlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 23(2), 553-572.

Pemau, A., Marin-Martin, C., de la Torre-Luque, A., Ayad-Ahmed, W., Lopez-Villatoro, J. M., Fernandez-Rodrigues, V., & Diaz-Marsa, M. (2024). Relationship between the feeling of emptiness and suicide reattempt: Conclusions from cross-sectional and longitudinal analyses. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 31(5), Article e70000. <https://doi.org/10.1002/cpp.70000>

Post, S. G. (2005). Altruism, happiness, and health: It's good to be good. *International Journal of Behavioral Medicine*, 12(2), 66–77. https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm1202_4

Reed, P. G. (1991). Toward a theory of self-transcendence: Deductive reformulation using developmental theories. *Advances in Nursing Science*, 13(4), 64-77.

Roszak, T. (1992). *The voice of the earth: An exploration of ecopsychology*. Simon & Schuster.

Schneider, M. A. (1987). Culture-as-text in the work of Clifford Geertz. *Theory and Society*, 809-839.

Seligman, M. E. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. *Handbook of positive psychology*, 2(2002), 3-12.

Sezgin, A. K., Anuştekin, M. N., & Nas, E. (2024). Lise öğrencilerinde hayatın anlamı, merhamet ve sosyal medya bağımlılığının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (45), 133-155.

Slavich, G. M., Roos, L. G., & Zaki, J. (2022). Social belonging, compassion, and kindness: Key ingredients for fostering resilience, recovery, and growth from the COVID-19 pandemic. *Anxiety, Stress, & Coping*, 35(1), 1–8. <https://doi.org/10.1080/10615806.2021.1950695>

Spencer-Oatey, H., & Franklin, P. (2012). What is culture. *A compilation of quotations. GlobalPAD Core Concepts*, 1(22), 1-21.

Stainton, A., Chisholm, K., Kaiser, N., Rosen, M., Upthegrove, R., Ruhrmann, S. ve Wood, S. J. (2019). Resilience as a multimodal dynamic process. *Early intervention in psychiatry*, 13(4), 725-732.

Strauss, C., Taylor, B. L., Gu, J., Kuyken, W., Baer, R., Jones, F. ve Cavanagh, K. (2016). What is compassion and how can we measure it? A review of definitions and measures. *Clinical psychology review*, 47, 15-27.

Sunar, D., & Fisek, G. (2005). Contemporary Turkish families. In U. Gielen & J. Roopnarine (Eds.), *Families in global perspective* (pp. 169–183). Allyn & Bacon.

Şahin, M., & Hökelekli, H. (2019). Tevekkül psikolojisi: Nedenleri, süreci ve sonuçları hakkında nitel bir araştırma. *International Journal of Social Inquiry*, 12(2), 801-836.

Şavran, T. G. (2025). “Bildiğimiz Kadarıyla” Bazı Gerçekler: Türkiye’de 2001-2023 Arası İntihar İstatistikleri. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni*, (13), 30-53.

Şener, A. (2024). *Yapısal eşitlik modellemesiyle intihar eğilimini etkileyen dinamiklerin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi). Uludağ Üniversitesi Açık Arşiv. <https://hdl.handle.net/11452/50742>

Taktak, Ş., & Talu, E. (2025). Türkiye’de psikolojik otopsi alanındaki çalışmaların analizi: Bir meta sentez çalışması. *Journal of Clinical Psychology Research*, 9(2), 264-279.

Tapeinos, A., Karakasidou, E., & Stalikas, A. (2024). The mediating role of self-compassion between suicidal ideation and gender role in adolescents. *The European Journal of Counselling Psychology*. <https://doi.org/10.46853/001c.120186>

Taş, K., & Korkmaz, U. (2024). İntihar ve Din: İntiharı Önlemede Dinin Etkisi. *Journal of Analytic Divinity*, 8(1), 97-120.

Turan, E. (2025). Çocuk ve ergenlerde intihar ve kasıtlı olarak kendine zarar verme davranışlarında risk faktörleri ve koruyucu faktörler. In A. Bilgiç (Ed.), *Çocuk ve Ergenlerde İntihar ve Kasıtlı Olarak Kendine Zarar Verme* (1. baskı, s. 14–20). Ankara: Türkiye Klinikleri.

Türkmen, A. (2025). Tasavvufî Tecrübede Empati Anlayışı ve Carl Rogers’ ın Terapötik Empati Modeli: Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ve Yunus Emre Örneği. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 89-113.

Van Heeringen, C. (2001). *Understanding suicidal behaviour: The suicidal process approach to research, treatment and prevention*. Wiley

Yang, N., Zhang, Y., Liu, Z., Wang, F., Yang, G., & Hu, X. (2022). Influence of social workers' empathy ability on suicidal ideation of cancer patients. *Frontiers in Public Health*, 10, 925307. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.925307>

YAŞAR, E. N., & COŞKUN, F. (2025). Çocuk ve Ergenlerde İntihar ve Kasıtlı Olarak Kendine Zarar Verme Davranışlarında Sosyal Destek Mekanizmalarının Rolü. *Türkiye Klinikleri Child Psychiatry-Special Topics*, 11(3), 52-58.

Yeşilçayır, C. (2022). Viktor E. Frankl'ın Yaşam Felsefesi ve Anlam. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (18), 55-67.

Yıldırım, İ. (1997). Algılanan sosyal destek ölçeğinin geliştirilmesi, güvenirliği ve geçerliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(13).

Yılmaz, C., & Houghton, E. E. Ç. (2024). Öğrencilerin Gözünden Sosyalleşme Alanları: Aidiyet Hissi ve Psikolojik İyi Oluşun Anahtarı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 79-104.

Yücel, M., & Camadan, F. (2024). Öz şefkat ile intihar bilişleri arasındaki ilişki: Umutsuzluğun aracı rolü. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 60-97.

Zhuniq, M., Winter, F., & Aguilar-Raab, C. (2025). Compassion for others and well-being: A meta-analysis. *Scientific Reports*, 15, 36478. <https://doi.org/10.1038/s41598-025-23460-7>

MERHAMET ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRMESİ

Uzm.Dr. Hanife Musa

hanifemusa2805@gmail.com - 0000-0002-1336-1812

Prof. Dr. Aysin Satan

Marmara Üniversitesi, aysin.satan@marmara.edu.tr - 0000-0002-9852-902X

ÖZET

Merhamet, çok yönlü bir kavram olup kültürel açıdan farklılık gösterebilen bir olgudur. Bu çalışmanın amacı, Türk kültürüne özgü bir Merhamet Ölçeği geliştirmektir. Ölçeğin psikometrik özelliklerini belirlemek amacıyla, açıklayıcı faktör analizi için 258, doğrulayıcı faktör analizi için ise 265 yetişkinden veri toplanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda, 28 madde dört faktör altında toplanmış ve bu dört faktörlü yapı toplam varyansın %61,77'sini açıklamıştır. Elde edilen yapı doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiş ve uyum indeksleri ($X^2/sd = 1,70$; RMSEA = 0,0516; RMR = 0,0473; IFI = 0,978; CFI = 0,978; NFI = 0,949; GFI = 0,978) mükemmel uyum göstermiştir. Merhamet Ölçeği'nin alt boyutlarına ait iç tutarlılık katsayıları şu şekilde belirlenmiştir: "Diğer insanlardan görülen merhamet" 0,90, "Kendine merhamet" 0,92, "Diğer insanlar için merhamet" 0,86 ve "Doğa ve diğerlerine merhamet" 0,84; ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı ise 0,92'dir. Bu bulgular, yetişkin bireylerin merhamet düzeylerini ölçmeye yönelik geliştirilen Merhamet Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Merhamet, Kültür, Geçerlilik, Güvenirlik

ABSTRACT

Compassion is a multifaceted concept that can vary across cultures. The aim of this study was to develop a Compassion Scale specific to Turkish culture. To determine the psychometric properties of the scale, data were collected from 258 adults for exploratory factor analysis (EFA) and from 265 adults for confirmatory factor analysis (CFA). The EFA results indicated that the 28 items clustered under four factors, explaining 61.77% of the total variance. This four-factor structure was subsequently tested using CFA, and the fit indices ($X^2/df = 1.70$; RMSEA = 0.0516; RMR = 0.0473; IFI = 0.978; CFI = 0.978; NFI = 0.949; GFI = 0.978) demonstrated excellent model fit. Internal consistency coefficients for the subscales were as follows: "Compassion observed from others" = 0.90, "Self-compassion" = 0.92, "Compassion for others" = 0.86, and "Compassion toward nature and others" = 0.84, with the overall reliability of the scale being 0.92. These findings indicate that the Compassion Scale is a valid and reliable instrument for assessing compassion levels in adult populations.

Keywords: Compassion, Culture, Validity, Reliability

GİRİŞ

Bir toplumun insani değerlerinden biri kabul edilen merhamet kavramı, manevi ve ahlaki anlatılarda, felsefî metin ve öğretilerde, dünyanın bütün dinî geleneklerinde ve inanç sistemlerinin merkezinde önemli bir yer tutmaktadır (Gilbert, 2009; Ekman ve Ekman, 2017). Bilimsel alanda farklı şekilde ele alınan merhamet kavramı (Archer, 2018), bireyin yetiştirildiği kültür ve toplumda merhametin kavramsallaştırılması ve tanımlanmasında belirleyici yere sahiptir (Bein, 2013). Merhamet ve kültürle ilgili yapılan araştırmalarda merhamet kavramı ile kültür arasında bir ilişki olduğu, kişilerin kültürel geçmişlerinin, kişinin içinde yaşadığı toplumun, maneviyatlarının ve sosyopolitik faktörlerinin bunu etkilediği de belirtilmektedir (Akman, Arkan, Öztürk ve Papadopoulos, 2021). Psikoloji alanında merhamet olgusu uzun zaman ihmal edilmiş ve altruizm, empati, sosyal davranış gibi kavramlar adı altında incelenmiştir (Gilbert, 2005). Pozitif psikolojinin gelişimi ve Seligam'ın yaptığı çalışmalarla merhamet kavramı psikoloji alanında karakter gücü ve erdem olarak görülmüş ve Karakter Güçleri ve Erdemler Envanteri'nde önemli yer alıp bireyin ruh hâlini olumlu etkilediği belirlenmiştir (Seligman, Steen, Park ve Peterson, 2005). Literatür incelediğinde merhametin; diğer insanların önemsemek ve onlara karşı saygı duymak, merhametli davranış sergilemek (Beheshtifar, Esmaeli ve Moghadam, 2011) ve bir erdem (Peterson, 2017); sevginin bir çeşidi veya bir alt tipi (Sprecher ve Fehr, 2005), bir başkasının sıkıntısının dolaylı bir deneyimi (Hoffman, 1981), motivasyon, etkili ve güçlü olan niteliklerden biri; merhametin toplumsal, kişisel ve kişilerarası refahın ve iyi oluşun önemli bir parçası; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal süreç (Strauss vd. 2016) olarak tanımlanmaları bulunmaktadır (Goldin ve Jazaieri, 2017). Alanla ilgili yazılarda merhamet başka kavramlarla tanımlanmaya çalışılmaktadır; ancak kullanılan kelimeler farklılık gösterir. Empati, sempati, adalet gibi kavramlar ile ilişkilendirilmekte ve böylece birbiriyle karıştırıldığı belirtilmektedir (Nas ve Sak, 2020). Kaynaklarda ve günlük hayatta merhamet kavramının *acıma* ile aynı anlamı taşıdığı düşünülmektedir, ancak merhametin *acıma* ile aynı anlamı taşımadığı anlaşılmaktadır. Merhamet kavramının tersine *acıma* duygusu taşıyan kişi diğerine ahlaki ve psikolojik yönden yukarıdan bakma niteliği içerir. Merhamet, karşıdakine saygı, yoğun ilgi ve aktif katılım gösterirken; acımak, acı çeken

¹ Bu makale, yazarın “Otizmli çocukları (2-11 yaş) Arasında Olan Ebeveynlerin İyi Oluş, Merhamet, Psikolojik Sağlamlık ve Bilişsel Esneklik Arasındaki İlişki” başlıklı doktora tezinden uyarlanmıştır

insana karşı pozitif bir katılım söz konusu değildir ve üstünlük duygusu içermektedir (Ekstrom, 2012).

Merhamet kavramının acımak ile aynı manaya getirilmesi popüler kullanımın sonucudur. Bu kavrayış, merhametin acıma hissiyle bir tutulmasıyla oluşmaktadır. Bu hatalı kavrayış, insanın merhamet göstermesini veya beklemesini normal dışı kabul etmeye sebep olmaktadır. Diğer sebebi de Batılı yazarların merhameti acımakla aynı görmesidir. Batı düşünce tarihinde merhamet

erdemini olabildiğince küçük görme, hatta olumsuzlamaya yönelik eğilimi ve tarihi kökenleri Eski Yunan'a kadar gitmektedir. Aksine merhamet acıtmamak, incitmemek ve önemsemektir. Batı'da merhametin sevgi ile aynı anlamda olduğunu kabul eden düşünce, merhameti gerçek anlamıyla kavradığında sadece önemsemekle kalmayacaktır. Yakından bakıldığında diğer erdemlerin, aşk ve sevginin, cömertliğin, nezaketin sadakatin, minnettin, iyi niyetin, alçak gönüllülüğün, bağışlamanın, hoşgörünün, sadeliğin, yumuşak huyluluğun merhametten köken aldıkları anlaşılmaktadır. Çünkü merhamet, şefkati de acımayı da yardımseverliği de kapsamakla birlikte hepsinden daha fazlasıdır (Göka, 2020.s.113, 114, 145).

Merhamet Üzerine Yürütülmüş Çalışmalar Merhamet yorgunluğu; uzun zaman sıkıntı yaşan insanlara karşı merhamet deneyiminin tükenmişlik ile sonuçlanması (Maslach ve Schaufeli, 2018) merhamet dayanıklılığı (compassion resilience); bireylerin kişisel (iç) ve bağlamsal (dış) kaynaklardan yararlandığı ve zorlukları aşmak için belirli stratejiler kullandığı hem dinamik hem de çok yönlü bir süreç (Stoewen, 2021), merhamet korkusu; merhametli olmakta zorlanabilmek, farklı nedenlerden dolayı (merhamet bir zayıflık olarak ve ya diğerlerine merhametli olmanın gereksiz olduğuna dair düşüncelerle ilişkilendirmek) merhamet göstermekten uzak durmak (Gilbert, 2009; Best, Herring, Clarke, Kirby ve Gilbert, 2021), merhamet doyumu; bir kişinin başkalarına yardım etmekten aldığı tüm olumlu duyguların toplamı (Sacco, Ciurzynski, Harvey ve Ingersoll, 2015). Bunun yanı sıra kendine merhamet; kişinin kendine merhamet ve anlayış göstermesidir (Neff, 2003). Gilbert teorisinde üç merhamet akışı üzerinde durulmaktadır: Kişinin kendine merhamet etmesi; kişinin diğerlerine merhamet göstermesi ve son olarak da kişinin diğer insanlardan merhamet görmesidir. (Gilbert, 2017). Diğer insanlara gösterilen merhamet genel anlamda subjektif merhamet deneyimi (Batson ve Shaw, 1991), diğer insanın acısını giderme isteği, ızdırabını anlayabilmesi ve merhametli davranış göstermesi anlamına gelirken (Gilbert, 2005), diğer insanlardan gelen merhamet, başkalarının yardımını algılama ve olumlu yanıt verme yeteneğini ifade etmektedir. (Gilbert vd., 2012; Gilbert vd., 2017). Merhamet akışları birbiriyle ilişkilidir ve amacı; kişinin diğerleriyle ilişkilerini sakın bir şekilde deneyimlemesini sağlamak, merhameti özümsemesine yardımcı olmak ve bunun yanı sıra iç ve dış güvenliğini artırabilme yeteneğini geliştirmesidir (Nas ve Sak, 2020). Merhamet diğer kavramlardan daha büyük bir anlamı kapsamaktadır. Sonuç olarak merhamet, sadece zayıflık ve yoksulluk içinde ihtiyaç duyan insanlara karşı bir tutum değil, bütün insanlara karşı çok yönlü bir duygu ve eylemdir. Evrensel anlam taşıyan merhametin; sadece insanlara karşı değil hayvanlara, bitkilere, doğaya ve bütün varlıklara bir parça iyiliğin bile bunu kapsadığı (Yılmaz, 2021), insan ilişkilerinde ve ilişkilerini sürdürebilmeye, sosyal yaşamda önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında merhamet; insan ilişkilerinde hem kişisel hem de toplumsal olarak önemli bir yer tutmakta ve ortaya çıkan sorunlara çözüm bulabilmeyi kolaylaştırmakta, böylece kişi kendine ve diğer

insanlara merhametli davranabilmekte, diğer insanlardan gösterilen merhamete olumlu bakabilmekte ve bütün evrene hoş bakabilmekte; bahsi geçen her üç alanda da yeteneklerini artırmaya ve merhameti daha işlevsel bir noktaya getirmeye çalışmaktadır (Musa,2022).

2.YÖNTEM

Bu çalışma, türk kültürüne dayalı yetişkin merhamet ölçeğinin geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Merhamet ölçeğın geliştirmek için bilimsel süreçleri yöntemsel olarak izlenmiştir.

3.ÇALIŞMA GRUBU

Merhamet ölçeğın geçerlik ve güvenirlik analizlerinin yapılması amacıyla 2021 yılında farklı örneklem gruplarından veri toplanmıştır. Çalışma grubunu 18-65 yaş arasındaki genç ve yetişkin kadın ve erkek bireyler oluşturmaktadır. Veriler çevrim içi ve anket yoluyla toplanmıştır. Demografik değişkenleri (Çizelge 1 ve Çizelge 2.) ile birlikte (cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim düzeyi) açımlayıcı faktör analizi uygulaması için 258 kişiye, doğrulayıcı faktör analizi uygulaması için ayrı örneklem grubu 265 kişiye, ölçüt bağıntılı geçerlik uygulaması için 121 kişiye ulaşılmıştır. Ayrıca doğrulayıcı faktör analizi 301 otizmli çocukların ebeveynlerin farklı örneklem grubu üzerine yapılmıştır.

Çizelge 1. Merhamet Ölçeği'nin Katılımcıların AFA İçin Demografik Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

	<i>f</i>	%
Cinsiyet		
Erkek	58	22,5
Kadın	200	77,5
Toplam	258	100
Yaş		
20-25	105	40,7
26-30	47	18,2
31-35	27	10,5
36-40	25	9,7
41-45	23	8,9
46-50	18	7,0
51 ve üstü	13	5,0
Toplam	258	100
Eğitim düzeyi		
İlk okul	6	2,3
Orta okul	11	4,3
Lise	22	8,5
Üniversite	117	45,3
Yüksek lisans ve üstü	102	39,5
Toplam	258	100
Medeni durumu		

Bekar	140	53,3
Evli	118	45,7
Toplam	258	100

Çizelge 2. Katılımcıların DFA İçin Demografik Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

Cinsiyet	<i>f</i>	%
Erkek	101	38,1
Kadın	164	61,9
Toplam	265	100
Yaş		
20-25	75	28,3
26-30	75	28,3
31-35	46	17,4
36-40	22	8,3
41-45	24	9,1
46-50	20	7,5
51 ve üstü	3	1,1
Toplam	265	100
Eğitim düzeyi		
İlk okul	14	5,3
Orta okul	25	9,4
Lise	41	8,5
Üniversite	118	44,5
Yüksek lisans ve üstü	67	25,3
Toplam	265	100
Medeni durumu		
Bekar	114	43,0
Evli	151	57,0
Toplam	265	100

Çizelge 3. Otizmli çocukların ebeveynlerin DFA İçin Demografik Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	<i>N</i>	%
Cinsiyet		
Kadın	265	88,0
Erkek	36	12,0
Toplam	301	100
Yaş		
20-30	55	18,3
31-40	166	55,1
41-52	80	26,6

Toplam	301	100
Çalışma durumu		
Evet	96	31,9
Hayır	205	68,1
Toplam	301	100
Eğitim durumu		
Okur yazar	3	1
İlk okul	44	14,6
Orta okul	45	15,0
Lise	95	31,6
Üniversite	114	37,9
Toplam	301	100
Çocuk cinsiyeti		
Kız	67	22,3
Erkek	234	73,1
Toplam	301	100
Çocuk yaşı		
2-5	154	50,8
6-8	117	39,5
9-11	30	9,7
Toplam	301	100
Otizmin derecesi		
Hafif	193	63,9
Orta	76	25,4
Ağır	32	10,7
Toplam	301	100

4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Merhamet Ölçeği: Araştırmacı tarafından geliştirilme aşamasında olan Merhamet Ölçeği taslak formu.

Duyarlı Sevgi Ölçeği: Sprecher ve Fehr (2005) tarafından geliştirilen ölçek, 21 maddeden oluşan 7'li likert tipi ölçektir [(1) Benim için hiç doğru değil-(7) Benim için tamamen doğru]. Akın ve Eker (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçeğin yapı geçerliği için yapılan DFA'da ki-kare değerinin ($\chi^2=577.16$, $N=356$, $sd=181$, $p=0.0000$) anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise RMSEA=.079, NFI=.94, CFI=.96, RFI=.93 ve SRMR=.063 olarak bulunmuştur. Bu uyum indeksi değerleri tek boyutlu duyarlı sevgi modelinin iyi uyum verdiğini göstermektedir. Maddelerin faktör yükleri .41 ile .78 arasında sıralanmaktadır. Duyarlı Sevgi Ölçeği'nin güvenirlik analizlerinde iç tutarlılık Cronbach α güvenirlik katsayısı .89 olarak bulunmuştur. Ölçeğin madde-test korelasyonlarının ise .28 ile .70 arasında sıralandığı

görülmüştür. Bu çalışmada Cronbach alpha iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır.

Diğerkâmlık Ölçeği: Ersanlı ve Çabuker (2015) tarafından geliştirilen ölçek, 20 maddeden oluşan 5’li likert tipi ölçektir. Ölçeğin yapı geçerliği, Temel Bileşenler Analizi ile test edilmiş, Varimax döndürme tekniği kullanılmıştır. Yapı geçerliği için, faktör özdeğeri 1, faktör yükü en az .40 olarak alınmıştır. Ölçeğin $p<0.01$ önem düzeyinde madde toplam puan korelasyonlarının .689 ile .753 arasında değiştiği görülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizi bulguları da elde edilen uyum indekslerinin iki boyutlu yapıyı doğruladığını göstermektedir. Diğerkâmlık Ölçeği’nde, elde edilen iki faktör (öz veri ve bencillik) toplam varyansın %43’ini açıklamaktadır. Güvenirlik analizi sonuçları özveri ve bencillik faktörleri için sırasıyla .87, .77’dir. Tüm ölçeğin Cronbach α değeri ise .76 bulunmuştur.

5. VERİLERİN İŞLENİŞİ VE ANALİZİ

Merhamet Ölçeği’nin geçerliğini sağlamak için merhamet kavramı ile ilgili alan yazın taranmış, söz konusu merhamet kavramı tanımlanmış, kuramsal çalışmalar ve konuyla ilgili ölçekler incelenmiş, madde havuzu oluşturulmuş ve maddeleri değerlendirmek için uzman görüşlerine başvurulmuştur. Merhamet Ölçeği’nin geliştirilmesi sürecinde ilk olarak merhamet kavramının ne anlama geldiği, ne ifade edildiği ve bir merhametli kişinin sahip olması gereken nitelikleri nasıl tanımladığı ve algıladığı pilot çalışması uygulanmış ve veri toplanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, merhamet ile ilgili yapılmış pilot çalışma ve ilgili alan yazın kullanılarak oluşturulan Merhamet Ölçeği’nin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

5.1. Kapsam Geçerliği

Merhamet ölçeğin geliştirme aşamasında olan kapsam geçerliği yapılmıştır. Kapsam geçerliği bir çalışmanın ya da en çok ölçek geliştirme çalışmalarında bir bütün olarak ölçeğin ve ölçekteki her bir maddenin hedefe ne derece hizmet ettiğini ortaya koymaktadır. Bu sayede geliştirilen bir ölçekte içerik ve mantıksal geçerlilik olarak da adlandırılan kapsam geçerliği çalışmalarında ölçek maddesinin ölçülmesi amaçlanan özelliği kapsama gücünü belirlemeye yönelik yeterli sayıda uzman görüşünün alındığı bir ön çalışma gerçekleştirilmesi olarak bilinmektedir (Ercan ve Kan, 2004; Yeşilyurt ve Çapraz, 2018). Kaynaklara göre uzman sayısı 5-40 arası değişebilmektedir (Wilson, Pan ve Schumsky, 2012). Bu araştırmada, öncelikle gerçekleştirilmiş kuramsal bilgiler, pilot çalışması ve ilgili ölçekler, alan yazın kapsamlı bir şekilde okunarak bir madde havuzu oluşturulmuştur. 109 maddeden oluşan taslak ölçeği şekil, içerik, anlaşılabilirlik ve dil bilgisi bakımından değerlendirilmek üzere ölçme ve değerlendirme ile eğitim yönetimi alanlarından sekiz uzmanın görüşlerine başvurulmuştur. Her bir maddenin yanına “1” Çok iyi, “2” Kabul edilebilir, “3” Zayıf, “4” Kaldırılsın ve “5” Açıklama şeklinde derecelendirme yapılmıştır. Uzman görüşleri sonunda kaldırılması gereken maddeler

kaldırılmış ve revize edilmesi önerilen maddelerde düzeltme yapılmıştır. Sonuçta 59 maddeden oluşan taslak ölçek elde edilmiştir. Bu şekilde ölçeğin kapsam geçerliği gerçekleştirilmiştir.

5.2.Yapı Geçerliği

Merhamet Ölçeği'nin yapı geçerliğinin sağlanması için öncelikle açımlayıcı faktör analizi ardından da doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Bilimsel çalışmalarda faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni bir araya getirip az sayıda kavramsal olarak anlamlı yeni yapılar keşfetmeyi veya faktörler ile göstergeleri arasında tanımlanan ilişkileri açıklayan ölçme modellerini test etmek amacıyla kullanılan çok değişkenli bir istatistik olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2002; Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008). Ölçek geliştirme süreçlerinde Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) kullanılan bir yöntemdir. Açımlayıcı Faktör Analizi'nin ölçek maddeleri arasında tespit edilmiş bir ilişki bilinmediğinde kullanılmakta ve değişkenleri boyut hâline getirmek amaçlanmaktadır. SPSS 22 programı faydalananarak AFA yapılmıştır. Bu süreçte, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Sphericity testi sonuçları, maddelerin ortak faktör varyans değerleri, özdeğer çizgi grafiği, temel bileşenler analiz sonuçları ve yorumlanabilir faktörler elde etmek için "Varimax" döndürme tekniği kullanılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizi ile test edilmiş bir ilişki, belirlenmiş faktörler ve bunların altında toplanmış maddeler tespit edildiğinde Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılması önerilmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi yapılmadan önce verilerin normal dağılımına bakılmaktadır. Verileri çok değişkenli normal dağılımı karşılanmadığı zaman ağırlıklandırılmış en küçük kareler yöntemi (Weighted Least Squares Factor Analysis-WLS) önerilmektedir. Bu yöntem gözlenen ve üretilen korelasyon matrisleri arasındaki farkın karelerini (köşegen olmayan) en aza indirmeyi hedeflemektedir. (Tabachnick ve Fidell, 2015; Yıldırım, Saraç ve Büyüköztürk, 2020). Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ise ortaya çıkan bu modellerin çalışılan örneklem üzerinde doğrulanıp doğrulanmadığının test edilmesinde kullanılmaktadır (Akyüz, 2018; Orçan, 2018). Çalışmanın modelini doğrulamak amacıyla LISREL programı kullanılmıştır ve bu program aracılığıyla ölçek uyum indekslerinin geçerliliği değerlendirilmiştir. Merhamet ölçeğin güvenirlik çalışması Cronbach alpha güvenirlik kat sayısı değeri hesaplanarak incelenmiştir. Cronbach alpha güvenirlik kat sayısı değeri, ölçeğin test puanları arasındaki iç tutarlılığının bir ölçüsüdür ve 0,70 üzeri değerler test güvenirliği için yeterli kabul edilmektedir. Madde-toplam test puanı korelasyonu ise madde puanı ile test maddeleri toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklamada kullanılır. Madde-toplam test puanı korelasyonunun yüksek ve pozitif çıkması ölçeğin iç tutarlılığa sahip olduğunu gösterir (Tavakol ve Dennick, 2011; Büyüköztürk, 2019).

6.BULGULAR

6.1.Açımlayıcı Faktör Analizi

Merhamet ölçeğinin yapı geçerlik çalışması için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi için öncelikle, çalışma grubu olarak 258 kişilik veri toplanmıştır. Araştırmada veri toplarken, örneklemin demografik bilgilerini edinmek üzere kişisel bilgi formu ve 59 maddelik taslak ölçek kullanılmıştır. Büyüköztürk (2002), madde sayısının 5-10 katı şeklinde veri toplanmasının uygun olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmanın sonucunda 28 maddeden oluşan ölçek deneme formunun yapı geçerliğinin incelenmesi için 258 kişiden

toplanan veriler kullanılmıştır. Veri setinin örneklem yeterliliğini değerlendirmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri ve küresellik varsayımının incelenmesi için Barlett Küresellik testi çıktıları elde edilmiştir. Sonuç olarak Merhamet Ölçeği'nin 28 maddesinin korelasyon matrisinin birim olmadığını ve faktör analizine uygun olduğunu ortaya koymuştur. Faktör analizi sonuçları incelendiğinde, maddelerin bileşen yük değerinin .40'tan yüksek olmasını, binişik ya da başka deyimle çapraz yük veren maddeler yük değerleri arasında, 10 ve üzeri farkın bulunmamasını, ortak faktör varyansının .32'den yüksek olmasını ve bunun yanı sıra aynı faktördeki maddelerin birbirleri ile anlam ve içerik tarafından tutarlılığını göz önünde bulundurarak sıkıntılı olan maddeler tek tek çıkarılarak analizler tekrar yapılmıştır. (Büyüköztürk, 2002; Erkuş, 2019; Aksu, Eser ve Güzeller, 2017). İlk olarak hiçbir faktöre yüklenmeyen maddeler (m28), madde toplam korelasyonu düşük maddeler (m31, m20, m29, m41, m02, m08, m06, m09, m21, m18, m27, m37, m15, m19, m41, m39, m36, m30, m14, m16) sırasıyla tek tek çıkarılmış, binişik maddeler (m34, m03, m42, m35, m03, m24, m40, m26) tek tek çıkarılarak analizler anlamlı bir yapı oluşuncaya kadar tekrarlanmıştır. Bunun yanı sıra anlam olarak benzerlik gösteren maddeler (m51, m52, m59, m33) de çıkarılmıştır. Çalışmada katılan 258 kişilerin verdiği cevaplar üzerinde yapılan açımlayıcı faktör analizi (AFA), temel bileşenler yöntemi (Principal Components) ve Varimax döndürme tekniği kullanılarak yapılmıştır. Analizin sonucu olarak varyansın %61.77'sini açıklayan, 28 maddeden ve 4 faktörden oluşan bir ölçek yapısı oluşmuştur. Merhamet Ölçeği'nin 4 faktörlerden oluşan birinci faktör diğer insanlardan görülen merhamet, ikinci faktör kendine merhamet, üçüncü faktör diğer insanlar için merhamet ve dördüncü faktör doğa ve diğerlerine merhamet olarak adlandırılmıştır.

Çizelge 4. KMO and Bartlett's Testi Değerleri

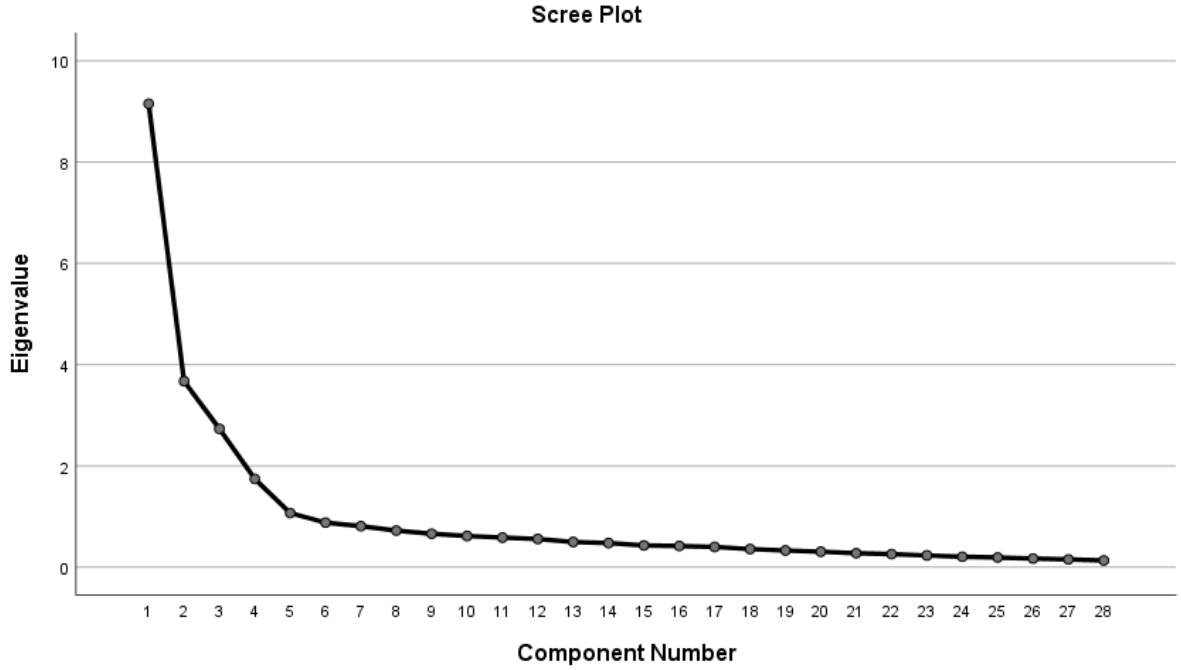
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)	Örneklem	,894
Kaiser-Yeterliği		
	Ki-kare	4453.56
	Değeri	8
Bartlett Küresellik Testi		
	Serbestli	378
	k Derecesi	,000
	P	

Çizelge 4'te görüldüğü üzere KMO katsayısının ,894 çıkması örneklem büyüklüğünün çok iyi olduğunu ve Bartlett testi sonucunun ölçek maddeleri arasındaki korelasyonun varlığını ortaya koyması, elde edilen veri setinin açımlayıcı faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Bartlett testi değişkenler arasında yeterli düzeyde bir ilişki olup olmadığını gösterir. 0,05 anlamlılık derecesinden daha küçük bir p değeri bulunması, değişkenler arasında faktör analizi yapmaya yeterli bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Literatüre göre KMO değeri 0,60 orta, 0,70 iyi, 0,80 çok iyi, 0,90 mükemmel olarak kabul edilmektedir (Bryman ve Cramer,1999; Tabachnick ve Fidell, 2013, 2015). Buradaki Barlett's testi sonucunda da; 4453,568 ($p < ,000$) değerleri bulunmuştur.

Çizelge 5. Açıklanan Toplam Varyans Miktarları

Başlangıç Özdeğerler				Toplam Faktörler Yükleri			Döndürülmüş Faktör Yükleri
Faktörler	Toplam	Açıklanan Varyans	Kümülatif	Toplam	Açıklanan Varyans	Kümülatif	Toplam
1	9,152	32,686	32,686	9,152	32,686	32,686	5,070
2	3,672	13,116	45,802	3,672	13,116	45,802	4,263
3	2,731	9,753	55,554	2,731	9,753	55,554	3,992
4	1,743	6,225	61,779	1,747	6,225	61,779	3,973
5	1,068	3,813	65,592				
6	,879	3,139	68,730				
7	,809	2,889	71,619				
8	,722	2,577	74,196				
9	,658	2,350	76,547				
10	,615	2,198	78,744				
11	,584	2,085	80,829				
12	,556	1,985	82,814				
13	,497	1,773	84,587				
14	,475	1,695	86,283				
15	,428	1,528	87,810				
16	,417	1,490	89,301				
17	,398	1,422	90,723				
18	,357	1,274	91,996				
19	,328	1,172	93,168				
20	,304	1,087	94,255				
21	,275	,082	95,237				
22	,257	,917	96,154				
23	,230	,822	96,976				
24	,204	,727	97,703				
25	,190	,677	98,381				

26	,169	,603	98,983				
27	,153	,546	99,529				
28	,132	,471	100,000				

Göresl 1: Merhamet Ölçeği'ne Ait Yamaç Eğim Grafiği

Çizelge 5'te ve Görsel 1'de görüldüğü üzere, açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin dört alt boyutlu yapısı ortaya çıkmıştır. Faktörlere ait yığılma grafiği incelendiğinde ilk 4 faktörden sonra eğimin azaldığı görülmektedir. Yamaç grafiğinde, kırılma noktası esas alınarak bu noktadan sonra eğimin gözle görülür bir şekilde azaldığı bileşenler elenmektedir. Bu şekilde faktör sayısı, açıklanan toplam varyans miktarlarından anlaşılabilceği gibi yamaç grafiğinden de gözlenebilir (Büyüköztürk, 2019; Tabachnick ve Fidell, 2015). Oluşan dört faktörün toplam varyansı açıklama miktarı %61,779 olarak bulunmuştur. Faktörlerin açıkladıkları varyans miktarları sırasıyla, birinci faktör için %32,686; ikinci faktör için %13,116; üçüncü faktör için %9,753; dördüncü faktör için %6,225 olarak belirlenmiştir. Sosyal bilimlerde yürütülen çalışmalarda toplam varyans oranının %40 ile %60 arasında değer alması ölçeğin faktör yapısının güçlülüğüne işaret etmektedir (Tavşancıl, 2002). Bu durum ölçeğin toplam varyans oranının yeterli bir değere sahip olduğunu göstermektedir. Çıkarılan maddeler sonucunda kalan 28 maddeye ilişkin faktör özdeğerleri, ortak faktör varyansları, döndürülmüş faktör yük değerleri, madde toplam korelasyonları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Çizelge 6. Merhamet Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Madde varyans	Bileşen-1 ortak	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	Faktör 4	Madde toplam korelasyonu
m53	.554	0.64				0.52
m54	.607	0.85				0.57
m55	.577	0.58				0.55
m56	.650	0.84				0.62
m57	.624	0.73				0.60
m58	.598	0.88				0.57
m44	.597		0,69			0.57
m45	.655		0.83			0.63
m46	.576		0.81			0.54
m47	.637		0.86			0.61
m48	.608		0.80			0.58
m49	.608		0.85			0.58
m50	.608		0.78			0.58
m04	.472			0.77		0.42
m05	.546			0.76		0.49
m07	.549			0.74		0.50
m13	.558			0.69		0.51
m17	.545			0.54		0.48
m32	.584			0.57		0.52
m38	.569			0.77		0.52
m43	.571			0.49		0.51
m01	.485				0.69	0.42
m10	.431				0.73	0.36

m11	.507		0.77	0.44
m12	.478		0.65	0.42
m22	.612		0.65	0.54
m23	.613		0.63	0.55
m25	.515		0.58	0.45

Çizelge 6 incelediğinde, 28 maddenin 4 faktörden oluştuğu görülmektedir. 1. Faktör olan ‘Diğer insanlardan görülen merhamet’ boyutunda 6 madde olduğu; faktör yüklerinin .64 ile .88 arasında değiştiği ve bu faktörün varyansın %32’sini açıkladığı görülmektedir. 2. Faktör olan ‘Kendine merhamet’ boyutunda 7 madde olduğu; faktör yüklerinin .69 ile .86 arasında değiştiği ve bu faktörün varyansın %13’ünü açıkladığı görülmektedir. 3. Faktör olan ‘Diğer insanlar için merhamet’ boyutunun 8 maddeden oluştuğu; faktör yüklerinin .49 ile .77 arasında değiştiği ve bu faktörün varyansın %9’unu açıkladığı görülmektedir. 4. Faktör olan ‘Doğa ve diğerlerine merhamet’ boyutunun 7 maddeden oluştuğu; faktör yüklerinin .58 ile .77 arasında değiştiği ve bu faktörün varyansın %6’sını açıkladığı görülmektedir. Bu şekilde açıklanan toplam varyans %61’dir. Bu aşamada madde toplam korelasyonlarının .36 ile .63 arasında değiştiği görülmektedir. Çizelge 7’de maddelerin analizlerde ve ölçekteki yeni sayı düzenleri görülmektedir.

Çizelge 7. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonucunda Belirlenen Alt Boyutlar ve Bu Boyutlardan Yük Alan Maddeler ve Maddelerin Yeni Sayı Düzeni

Faktörlerin sayıları	Madde sayısı	İlgili madde	Yeni madde
Diğer insanlardan görülen merhamet	6	53,54,55,56,57,58	1,2,3,4,5,6
Kendine Merhamet	7	44,45,46,47,48,49,50	7,8,9,10,11,12,13
Diğer insanlar için merhamet	8	4,5,7,13,17,32,38,43	14,15,16,17,18,19,20,121
Doğa ve diğerlerine merhamet	7	1,10,11,12,22,23,25	22,23,24,25,26,27,28

Çizelge 7’de görüldüğü üzere, birinci faktör 6 maddeden; ikinci faktör 7 maddeden, üçüncü faktör 8 maddeden, dördüncü faktör 7 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, toplam 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçek alt boyutlarına sırasıyla; diğer insanlardan görülen merhamet, kendine merhamet, diğer insanlar için merhamet ve doğa ve diğerlerine merhamet isimleri verilmiştir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Toplam puandaki artış, merhametin yükseldiğini göstermektedir

6.2.Doğrulamalı Faktör Analizi

Araştırmanın ölçek geliştirme süreçlerinin ilk aşamasında yapılmış olan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan dört boyutlu yapının doğruluğunu test etmek için 265 kişiden oluşan ve yeni örneklem grubundan toplanan veriler aracılığıyla doğrulamalı faktör analizi yapılmıştır. İkinci düzey DFA sonucunda gözlemlenebilir değişken sayısının 28 olduğunu, X² değerinin anlamlı olduğunu ($p<0.001$), bunu yanı sıra diğer uyum iyiliği değerlerinin çok iyi ve mükemmel uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır (bkz. Çizelge 8). Gerçekleştirilen doğrulamalı faktör analizi sonucuna göre, Merhamet Ölçeği'nin 28 maddeli ve 4 alt boyuttan oluşan yapısı, doğrulamalı faktör analizi ile test edilmiş ve doğrulanmıştır. 4 alt boyutlu Merhamet Ölçeği'nin alt boyutlar arası ilişkileri de anlamlı bulunmuştur. Ortaya çıkan bu sonuç, önceden yapılmış olan açımlayıcı faktör analizini teyit etmekte ve tüm ölçek alt boyutlarının bir yapının faktörleri olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Doğrulamalı faktör analizi sonucunda elde edilen Merhamet Ölçeği'ne ilişkin bütün t değerleri anlamlı bulunmuş ve yol diyagramı gösterimi bulgular bölümünde Görsel 2'te sunulmuştur. Bu bulguların yanı sıra bu çalışmanın ölçeklerinin otizmlili çocukların ebeveynlerinin örnekleminin üzerine doğrulamalı faktör analizi yapılmış ve Çizelge 9'da sunulmuştur.

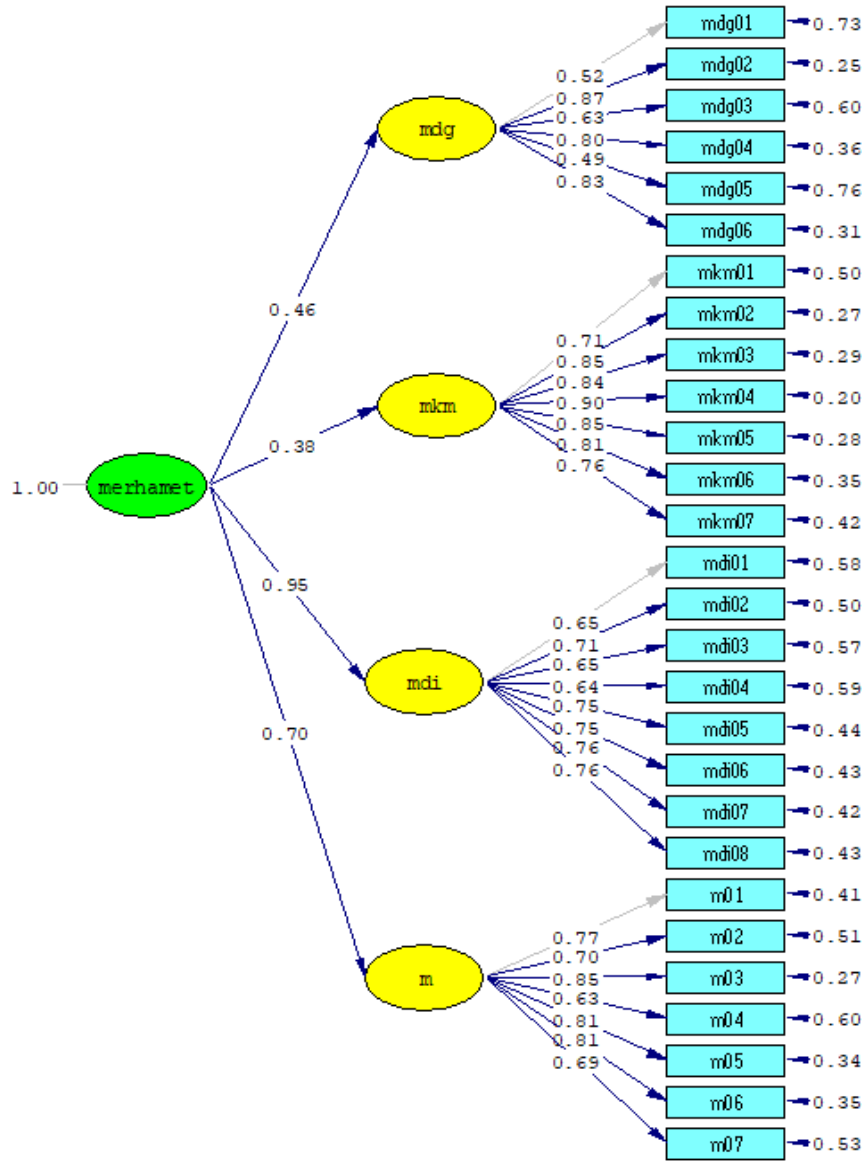
Çizelge 8. DFA Uyum İndeksleri ve DFA Analizleri Sonuçları

Uyum Ölçüleri	Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırmada Elde Edilen Uyum Değeri
CMIN/DF	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$	1,70
CFI	$0,97 \leq CFI \leq 1.00$	$0,95 \leq CFI \leq 0.97$	0,978
NNFI/TLI	$0,97 \leq TLI \leq 1.00$	$0,95 \leq TLI \leq 0.97$	0,976
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1.00$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0,949
IFI	$0.95 \leq IFI \leq 1.00$	$0.90 \leq IFI \leq 0.95$	0,978
SRMR	$0,00 \leq SRMR \leq 0.05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0.10$	0,0570
RMSEA	$0,00 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0.08$	0,0516
RMR	$0,00 \leq RMR \leq 0.05$	$0,05 \leq RMR \leq 0.08$	0,0473

İkinci düzey DFA sonucunda gözlemlenebilir değişken sayısının 28 olduğunu, X² değerinin anlamlı olduğunu ($p<0.001$), bunu yanı sıra diğer uyum iyiliği değerlerinin çok iyi ve mükemmel uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen modelin ki-kare uyum değeri ($X^2=589.511$, $p<0.05$) anlamlı bulunmuştur. Ki-kare/serbestlik derecesinin ($589.511/346=1.70$) 2 değerinden düşük çıkmasına dayanarak modelin mükemmel uyuma sahip olduğu ifade edilebilir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Uyum indeks değerlerinin RMSEA=.051 ($\leq .06$ = iyi uyum, Hu ve Bentler, 1999; Thopson, 2004) , CFI=.97 (>0.95 =mükemmel uyum, Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000; Thompson, 2004), NNFI=.97 (>0.95 =mükemmel uyum, Hu ve Bentler, 1999; Sümer, 2000) , NFI=.94 (>0.90 =iyi uyum, Kelloway, 1989; Tabachnick ve Fidell, 2001), ve RMR=.047 (≤ 0.05 =mükemmel uyum, Brown, 2006; Byrne, 1994) bulunması modelin gözlenen yapıya uygun olduğunu göstermektedir (Marsh ve Hocevar, 1988).

Çizelge 9. Otizmi çocukların ebeveynleri örneklem grubu üzerine yapılmış DFA İndeksleri ve DFA Analizleri Sonuçları

Uyum Ölçüleri	Mükemmel Uyum	Kabul Uyum	Edilebilir	Araştırmada Elde Edilen Uyum Değeri
CMIN/DF	$0 \leq x^2/sd \leq 2$	$2 \leq x^2/sd \leq 3$		1,83
CFI	$0,97 \leq CFI$	$0,95 \leq CFI \leq 0,97$		0,972
NNFI/TLI	$\leq 1,00$	$0,95 \leq TLI \leq 0,97$		0,970
NFI	$0,97 \leq TLI \leq$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$		0,941
IFI	1,00	$0,90 \leq IFI \leq 0,95$		0,972
RMSEA	$0,95 \leq NFI \leq$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$		0,0625
RMR	1,00	$0,05 \leq RMR \leq 0,08$		0,0883
	$0,95 \leq IFI \leq 1,00$			
	$0,00 \leq RMSEA \leq$			
	0,05			
	$0,00 \leq RMR \leq$			
	0,05			

Görsel 2. Merhamet Ölçeği'ne İkinci Düzey Doğrulamalı Faktör Analizi Modeli

Görsel 2 incelendiğinde modeldeki tüm faktör yüklerinin yapılan t Testi sonucunda anlamlı olduğu ($p<.05$) görülmüştür. Başka bir deyimle tüm t değerleri anlamlı bulunmuştur. Açımlayıcı ve doğrulamalı faktör analizi çalışmalarının bulgularına dayanarak Merhamet Ölçeği'nin değerlendirmesi ölçeğin dört faktörlü bir yapı sergilediği söylenebilir.

6.3.Ölçüt geçerliği

Ölçüt bağlantılı geçerlik kapsamında Merhamet Ölçeği ile birlikte Duyarlı Sevgi Ölçeği ve Diğerkâmlık Ölçeği kullanılmıştır. Bu amaçla üç ölçek 121 bireye uygulanmıştır. Ölçüt geçerliğini belirlemek amacıyla, Merhamet Ölçeği toplam puanı Diğerkâmlık ve Duyarlı Sevgi Ölçeği ile ilişkilerini belirlemek üzere Pearson korelasyonu analizi yapılmıştır.

Sonuç olarak Merhamet Ölçeği ile Duyarlı Sevgi Ölçeği ve Diğerkâmlık Ölçeği arasındaki ilişkiyi bulmak için yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi, Merhamet Ölçeği ve Duyarlı Sevgi Ölçeği arasında $r=.56$, $p < .01$ ve Merhamet Ölçeği Diğerkâmlık Ölçeği arasında $r=.38$, $p < .01$ pozitif yönde ilişki bulunmuştur.

Çizelge 10. Merhamet Ölçeği Toplam Puanı Duyarlı Sevgi Ölçeği ve Diğerkâmlık Ölçeği ile Korelasyon Sonuçları

	N	Duyarlı Sevgi	Diğerkâmlık
Merhamet	121	563**	338**

** $p < .001$ Merhamet Ölçeği, Duyarlı Sevgi Ölçeği, Diğerkâmlık Ölçeği

Çizelge 10’da araştırmacı tarafından geliştirilen “Merhamet Ölçeği” ile Duyarlı Sevgi Ölçeği ve Diğerkâmlık ölçeği arasındaki ilişkiyi bulmak için Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi kullanılmıştır. Merhamet Ölçeği ve Duyarlı Sevgi Ölçeği arasında $r=.56$, $p < .01$ ve Merhamet Ölçeği ve Diğerkâmlık Ölçeği arasında $r=.38$, $p < .01$ pozitif bir ilişki bulunmuştur.

6.5.Ölçeğin güvenirlik çalışması

Çizelge 11. Faktör Analizi Sonucunda Belirlenen Alt Boyutlar ve Bu Boyutlara Ait Güvenirlik Katsayıları

Faktör	CA İç Tutarlık Katsayıları
1.Diğer insanlardan görülen merhamet	.902
2.Kendine merhamet	.929
3.Diğer insanlar için merhamet	.867
4.Doğa ve diğerlerine merhamet	.846
Toplam	.921

Çizelge 11’de ölçeğin alt boyutlarına ait güvenirlik katsayıları verilmiştir. Buna göre Diğer insanlardan görülen merhamet alt boyutu .90, Kendine merhamet alt boyutu .92, Diğer insanlar için merhamet alt boyutu .86, Doğa ve diğerlerine merhamet alt boyutu .84 ve genel güvenirlik katsayısı .92’dir. Literatürde iç tutarlık katsayısının .70’ten yüksek olması ve anlamlı çıkması verilerin faktör analizi için uygunluğunu ifade etmektedir (Büyüköztürk, 2002). Ölçeği oluşturan maddelerin iç tutarlığını veren Cronbach alpha katsayısı 0,86 olarak hesaplanmış ve bu değer birçok kaynakta (Pallant, 2001; Tabachnick ve Fidell, 2013) mükemmel olarak yorumlanabilecek bir değerdir.

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmada Merhamet Ölçeği'nin geçerliğini sağlamak için kapsam geçerliği, yapı geçerliği ve ölçüt geçerliği çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kapsam geçerliği çalışması için gerçekleştirilmiş pilot çalışma ve konuyla ilgili alan yazın kapsamlı bir şekilde okunarak oluşturulan madde havuzu sekiz uzmanın görüşünden geçirilmiştir. Bu şekilde ölçek maddelerinin hedef davranışların iyi bir örnekleme olduğu teyit edilmiş ve kapsam geçerliği sağlanmıştır. Yapı geçerliğini sağlamak için de öncelikle açımlayıcı faktör analizi, sonrasında da doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin 28 maddeli ve 4 alt boyutlu yapısı ortaya çıkmıştır. Analiz sonuçları, Merhamet Ölçeği'nin toplam varyansa katkısının iyi düzeyde olduğu ve ölçtüğü yapıyı güçlü bir biçimde ölçtüğünü ortaya koymuştur. Doğrulayıcı faktör analizinin sonuçları ise Merhamet Ölçeği'nin 28 maddeli ve 4 alt boyuttan oluşan yapısı test edilmiş ve doğrulanmıştır. 4 alt boyutlu Merhamet Ölçeği'nin alt boyutlar arası ilişkileri de anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, önceden yapılmış olan açımlayıcı faktör analizini teyit etmekte ve tüm ölçek alt boyutlarının bir yapının faktörleri olarak ele alınabileceğini göstermiştir. Ayrıca çalışmanın örneklemini oluşturan otizmlili çocukların ebeveynleri üzerine gerçekleştirilmiş doğrulayıcı faktör analizi bu bulguları desteklemektedir. Merhamet Ölçeği'nin ölçüt geçerliğini belirlemek için de Sprecher ve Fehr (2005) tarafından geliştirilen ve Akın ve Eker (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan Duyarlı Sevgi Ölçeği ve Ersanlı ve Çabuker'in (2015) geliştirdiği Diğerkâmlık Ölçeği kullanılmıştır. Sonuçta Merhamet Ölçeği'nin kullanılmış benzer özellikteki ölçeklerle iyi bir ilişki gösterdiği görülmüştür. Ölçeğin güvenirlik çalışmaları için ise iç tutarlık katsayısı Cronbach alpha incelenmiş ve madde analizleri gerçekleştirilmiştir. Sonuçlara bakıldığında Merhamet Ölçeği'nin iç tutarlık katsayıları çok güvenilir düzeydedir. Madde analizlerine göre de Merhamet Ölçeği toplam puanının ve ölçek maddelerinin ayırt edici olduğu ve maddelerin aynı yapı içinde yer aldıkları saptanmıştır. Bu çalışma Gilbert'in (2017) merhametle ilgili çalışmalarından esinlenmiş, Türk kültürü, merhametle ilgili literatür ve bu çalışmada bilimsel yollarla ulaşılmış bilgi göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda incelenen merhamet kavramının alt boyutları ise Türk kültürüne, bu çalışmada gerçekleştirilen pilot çalışmanın bulgularına ve merhametle ilgili çalışmalara dayanmaktadır. Buna göre merhamet, diğer insanlardan gelen merhamet, kendine merhamet, diğer insanlar için merhamet ve doğa ve diğerlerine merhamet adlı dört alt boyutlu ve 28 maddeli Merhamet Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. Sonuç olarak gerçekleştirilen geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına göre Merhamet Ölçeği geçerli ve güvenilir bir ölçektir. Buraya kadar psikometrik özellikleri verilen Merhamet Ölçeği'nin genel özellikleri şu şekilde açıklanabilir: Merhamet Ölçeği 5'li Likert tipi bir ölçektir. 5'li (1 Hiç katılmıyorum, 5 Tamamen katılıyorum) şekilde olan ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçek, 28 maddeden ve 'Diğer insanlardan görülen merhamet', 'Kendine merhamet', 'Diğer insanlar için merhamet' 'Doğa ve diğerlerine merhamet' olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplam puanında meydana gelen artış, merhametin yükseldiğini göstermektedir. Merhamet ölçeğinin alt boyutları daha detaylı açıklanmıştır:

Diğer insanlardan görülen merhamet: Diğer insanlardan deneyimleyen merhamet alt boyutu, bireylerin çevredeki ve diğer insanlardan gelen ve deneyimlenen merhameti ölçmektedir. 6 maddeden oluşan diğer insanlardan gelen merhametin alt boyutu, diğer insanlar tarafından

gösterilen merhamet, şefkat ve ilgi, kişinin zorluklarla baş etmesi, olumsuz duyguları hafifletmesi ve bu gösterilen merhamet sayesinde kişinin sıkıntıları daha kolay atlatması gibi özelliklerini içermektedir.

Kendine merhamet: Kendine merhamet boyutu, bireylerin kendine gösterdikleri merhameti ölçmektedir. 7 maddeden oluşan kendine merhametin alt boyutu, bireyin kendine karşı daha şefkatli ve merhametli olma, daha hoşgörülü olma ve zorluklarda kendine yardım edebilir olma gibi özelliklerini içermektedir.

Diğer insanlar için merhamet: Diğer insanlar için merhametin alt boyutu, kişinin diğer insanlara

gösterdiği merhameti ölçmektedir. 8 maddeden oluşan diğer insanlar için merhametin alt boyutu,

kişinin merhametli davranışı ve duygusu, merhameti sayesinde diğerleriyle kolay iletişime geçebilme, iyilik yapma, diğer insanlar zor duruma düştüğünde yardım edebilme isteği ve merhameti bir güven hissi olarak algılama özellikleri yer almaktadır.

Doğa ve diğerlerine merhamet: Doğa ve diğerlerine merhametin alt boyutu, bireylerin merhametle ilgili duygu, davranış, biliş ve anlayış şeklini içermektedir. 6 maddeden oluşan doğa ve diğerlerine merhametin alt boyutunda, tüm canlılara özenli davranmak, hiçbir canlıya zarar vermemek, doğaya saygı ve hayvanların zarar görmemesi için çaba göstermek, tanımadığı insanlara saygılı olmak ve bütün evrene hoşgörü göstermek gibi özellikler yer almaktadır.

Araştırma bulgularına göre, merhamet alt boyutlarının hem toplam puanla hem de kendi aralarında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Merhamet Ölçeği alt boyutlarının hem toplam puanla hem de kendi aralarında pozitif ve anlamlı bir ilişki içinde olması ve ölçek toplam puanı ile iç tutarlık katsayılarının çok güvenilir düzeyde olması, tüm alt boyutlardan toplam puan elde edilebileceğini de göstermektedir. Diğer bir deyişle, ölçeğin toplam puanında meydana gelen artış

merhametin yükseldiğini göstermektedir. Bu bilgiler, Merhamet Ölçeği'nin Türk kültüründe kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir.

Kaynakça

Akman, Ö., Arkan, B., Öztürk, C. ve Papadopoulos, I., Türkiye'deki Hemşirelerde Merhametin Araştırılması: Uluslararası Araştırma Sonuçları, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 47(2), 247–253, 2021.

Akın, A. ve Eker, H., Duyarlı Sevgi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 75–85, 2012.

Aksu, G., Eser, M. T. ve Güzeller, C. O., *Açımlayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizi ile Yapısal Eşitlik Modeli Uygulamaları*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2017.

Archer, A., The Moral Value of Compassion, In J. Caouette & C. Price (Eds.), *The Moral Psychology of Compassion*, Rowman & Littlefield, 1–13, 2018.

Ari, E., Cesur-Soysal, G., Basran, J. ve Gilbert, P., The Compassionate Engagement and Action Scales for Self and Others: Turkish Adaptation, Validity, and Reliability Study, 2022.

Batson, C. D. ve Shaw, L. L., Evidence for Altruism: Toward a Pluralism of Prosocial Motives, *Psychological Inquiry*, 2(2), 107–122, 1991.

Bein, S., *Compassion and Moral Guidance*, University of Hawaii Press, 2013.

Best, T., Herring, L., Clarke, C., Kirby, J. ve Gilbert, P., The Experience of Loneliness: The Role of Fears of Compassion and Social Safeness, *Personality and Individual Differences*, 183, 111161, 2021.

Beheshtifar, M., Esmaeli, Z. ve Moghadam, M. N., Effect of Moral Intelligence on Leadership, *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 43(1), 6–11, 2011.

Braun, J. M., *Compassion and the Psychotherapist*, California Institute of Integral Studies, 1992.

Bryman, A. ve Cramer, D., *Quantitative Data Analysis with SPSS Release 8 for Windows: A Guide for Social Scientists*, Routledge, London, 1999.

Büyüköztürk, Ş., Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470–483, 2002.

Büyüköztürk, Ş., *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (25. Baskı), Pegem Akademi, Ankara, 2019.

Byrne, B. M., *Structural Equation Modeling with EQS and EQS/Windows: Basic Concepts, Applications, and Programming*, Sage Publications, 1994.

Coskun, H., Kavakli, O., Babayigit, M. ve Chang, J. H., The Psychometric Evaluation of the Turkish Version of the Compassion of Others' Lives Scale (The COOL), *International Journal of Caring Sciences*, 10(2), 637–646, 2017.

Ekman, P. ve Ekman, E., Its Global Compassion Achievable?, In Seppälä, E.M., Simon-Thomas, S., Brown, S.L., Worline, M.C., Cameron, C.D. & Doty, J.R. (Eds.), *The Oxford Handbook of Compassion Science*, Oxford University Press, New York, 41–49, 2017.

Ercan, İ. ve Kan, İ., Ölçeklerde Güvenirlik ve Geçerlik, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(3), 211–216, 2004.

Erkuş, A., *Psikolojide Ölçme ve Ölçek Geliştirme*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012.

Ersanlı, K. ve Çabuker, N. D., Diğerkâmlık Ölçeği'nin Psikometrik Özellikleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 2015.

Gilbert, P. ve Irons, C., Focused Therapies and Compassionate Mind Training for Shame and Self-Attacking, In *Compassion*, Routledge, 275–337, 2005.

Gilbert, P., Introducing Compassion-Focused Therapy, *Advances in Psychiatric Treatment*, 15(3), 199–208, 2009.

Gilbert, P., McEwan, K., Gibbons, L., Chotai, S., Duarte, J. ve Matos, M., Fears of Compassion and Happiness in Relation to Alexithymia, Mindfulness, and Self-Criticism, *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 85(4), 374–390, 2012.

Gilbert, P., A Brief Outline of the Evolutionary Approach for Compassion Focused Therapy, *EC Psychology and Psychiatry*, 3(6), 218–227, 2017.

Goldin, P. R. ve Jazaieri, H., The Compassion Cultivation Training (CCT) Program, In *The Oxford Handbook of Compassion Science*, Oxford University Press, 235–245, 2017.

Göka, E., *Kalpın Varoluş: Merkezimiz Kalp ve Temel Eylemi Merhamet*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2020.

Ekstrom, L. W., Liars, Medicine, and Compassion, *Journal of Medicine and Philosophy*, 37(2), 159–180, 2012.

Hoffman, M. L., Is Altruism Part of Human Nature?, *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(1), 121–135, 1981.

Hu, L. T. ve Bentler, P. M., Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives, *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1–55, 1999.

Kelloway, E. K., *Using LISREL for Structural Equation Modeling: A Researcher's Guide*, Sage Publications, 1998.

Marsh, H. W. ve Hocevar, D., A New, More Powerful Approach to Multitrait-Multimethod Analyses: Application of Second-Order Confirmatory Factor Analysis, *Journal of Applied Psychology*, 73(1), 107–117, 1988.

Maslach, C. ve Schaufeli, W. B., Historical and Conceptual Development of Burnout, In *Professional Burnout: Recent Developments in Theory and Research*, CRC Press, 1–16, 2018.

Musa, H., *Otizimli Çocukları (2–11 Yaş) Arasında Olan Ebeveynlerin İyi Oluş, Merhamet, Psikolojik Sağlamlık ve Bilişsel Esneklik Arasındaki İlişki*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2022.

Nas, E. ve Sak, R., Merhamet ve Merhamet Odaklı Terapi, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 2020.

Nas, E., Sak, R. ve Tanhan, F., Lise Öğrencilerinin Merhamet Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, 50(231), 305–334, 2021.

Neff, K., Self-Compassion: An Alternative Conceptualization of a Healthy Attitude Toward Oneself, *Self and Identity*, 2(2), 85–101, 2003.

Pallant, J., *SPSS Survival Manual: A Step by Step Guide to Data Analysis Using SPSS for Windows (3rd ed.)*, Open University Press, Maidenhead, Berkshire, 2001.

Peterson, A., *Compassion and Education: Cultivating Compassionate Children, Schools and Communities*, Palgrave Macmillan, London, 2017.

Sacco, T. L., Ciurzynski, S. M., Harvey, M. E. ve Ingersoll, G. L., Compassion Satisfaction and Compassion Fatigue Among Critical Care Nurses, *Critical Care Nurse*, 35(4), 32–42, 2015.

Sarıçam, H. ve Erdemir, N., Şefkat-Merhamet Ölçeği'nin İlk Psikometrik Bulguları, 3. *Uluslararası Eğitim ve Değerler Sempozyumu (ISOEVA) E-Kitabı*, 152–163, 2019.

Seligman, M. E., Steen, T. A., Park, N. ve Peterson, C., Positive Psychology Progress: Empirical Validation of Interventions, *American Psychologist*, 60(5), 410–421, 2005.

Sprecher, S. ve Fehr, B., Compassionate Love for Close Others and Humanity, *Journal of Social and Personal Relationships*, 22(5), 629–651, 2005.

Stoewen, D. L., Moving from Compassion Fatigue to Compassion Resilience Part 5: Building Personal Resilience, *The Canadian Veterinary Journal*, 62(11), 1229–1235, 2021.

Strauss, C., Taylor, B. L., Gu, J., Kuyken, W., Baer, R., Jones, F. ve Cavanagh, K., What Is Compassion and How Can We Measure It? A Review of Definitions and Measures, *Clinical Psychology Review*, 47, 15–27, 2016.

Sümer, N., Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar, *Türk Psikoloji Yazıları*, 2000.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S., *Using Multivariate Statistics* (5th ed.), Pearson Education Inc., Boston, MA, 2007.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S., *Using Multivariate Statistics* (6th ed.), Pearson Education Inc., New Jersey, 2013.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S., *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı*, (Çev. Ed. M. Baloglu), Nobel Akademi Yayıncılık, Ankara, 2015.

Tavşancıl, E., *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002.

Thompson, B., *Exploratory and Confirmatory Factor Analysis: Understanding Concepts and Applications*, American Psychological Association, Washington, DC, 2004.

Yeşilyurt, S. ve Çapraz, C., Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Kullanılan Kapsam Geçerliği İçin Bir Yol Haritası, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 251–264, 2018.

Yılmaz, H. K., Peygamberimiz ve Merhamet Eğitimi, <http://hasankamiliyilmaz.com/peygamberimiz-ve-merhamet-egitimi.html> (Erişim tarihi: 30.10.2025).

Wilson, F. R., Pan, W. ve Schumsky, D. A., Recalculation of the Critical Values for Lawshe's Content Validity Ratio, *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 45(3), 197–210, 2012.

Bilişsel Davranışçı Terapi ile Kaygılı Bağlanmanın Sağaltımı: Olgu Sunumu

Psikolog Şule Köken

Yakın Doğu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Psikoloji Bölümü

sulekokenn@gmail.com - ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9835-4083>

Doç. Dr. Meryem Karaaziz

Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

meryem.karaaziz@neu.edu.tr - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0085-612X>

ÖZET

Bu olgu sunumunda, kaygılı bağlanma belirtileri gösteren 26 yaşında kadın danışan, DSM-5 tanı kriterleri göz önünde bulundurularak ve Bilişsel Davranışçı Terapi ekolü kullanılarak yapılmıştır. Kadın danışan aile içi çatışmalar yaşaması, çocukluğuna yaşadığı bazı problemleri aşamaması, gelecek kaygısı yaşaması ve romantik ilişkisindeki yaşadığı birtakım problemler sebebiyle kendini değersiz ve yetersiz hissettiğini, baş ağrısı gibi bazı somatik belirtilerinin olduğu ve güven problemi yaşadığını belirtmiştir. Yaşadığı problemler nedeniyle her gün daha da mutsuz ve stresli hissettiğini belirten kadın danışan çevresinin de desteği ile terapiye başlamıştır. Danışana bilişsel davranışçı terapi ve terapi süreci ile ilgili bir psikoeğitim verilmiştir. Danışan ile terapötik ittifak kurulmuştur. Bilişsel teknikte danışanın olumsuz otomatik düşünceleri ve temel inançları ele alınarak sürece devam edilmiştir. Davranışsal teknikte ise danışanın durumuna uygun teknikler ve ev ödevleri ile bir ilerleme kaydedilmiştir. Seanslar danışan ile iş birliği içerisinde yürütülmüş olup olumlu etki ve kazanımlar gözlemlenmiştir. Bilişsel Davranışçı Terapi ekolü kullanılarak haftada 1, her seans 50 dakika olacak şekilde toplamda 10 seans gerçekleştirilmiştir. Danışan ile ilgili özel bilgiler değiştirilmiş olup kişisel veriler gizli tutulmuştur. Bilişsel davranışçı terapinin önemli bir parçası olan egzersiz (ev ödevi), terapinin olumlu bir şekilde ve verimli ilerlemesi için danışan tarafından yapılması istenen görevler şeklindedir. Danışan bu süreçte verilen ev ödevlerini iş birliği içerisinde gerçekleştirmiştir. Danışan 9. Seansa artık kendisini güçlü hissettiğini, farkındalık kazandığını ve kendi değerini fark ettiğini belirtmiştir. Danışan İ.K. ile 10. Seansa kadar iyi bir iş birliği kurulmuştur. 10. Seansın sonra da seans sürecimiz olumlu bir iş birliği içerisinde devam etmiştir. Makalede yazılan bilgiler danışanın rızası ve bilgisi alınarak yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel Davranışçı Terapi, Kaygılı Bağlanma, Olgu Sunumu.

MODERN ÇALIŞMA HAYATINDA TÜKENMİŞLİK SENDROMU VE SESSİZ İSTİFA DAVRANIŞI : KLİNİK PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN SAHA VERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Dilan Malgaz Güçlü

Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü

malgazdilan.25@gmail.com- 0000-0003-4868-0247

ÖZ

Modern çalışma hayatı, dijitalleşme, artan rekabet, uzaktan çalışma modelleri ve sürekli çevrimiçi olma beklentisi ile birlikte önemli bir dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşüm, çalışanların maruz kaldığı iş taleplerini artırmakta ve tükenmişlik, psikolojik zorlanma ve işten çekilme davranışlarının yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çalışma, tükenmişlik sendromu ile sessiz istifa davranışı arasındaki ilişkiyi klinik psikoloji perspektifinden ele alan nitel bir derleme olarak tasarlanmıştır. Ulusal ve uluslararası saha araştırmalarından elde edilen bulgular, duygusal tükenme, motivasyon kaybı ve depresif belirtiler gibi klinik süreçlerin sessiz istifa davranışını güçlendirdiğini göstermektedir. Çalışanların psikolojik kaynaklarını korumak amacıyla işe yönelik bilişsel ve duygusal yatırımlarını azaltmaları, modern çalışma koşullarına uyum sağlama biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca liderlik tarzı, örgütsel adalet algısı, psikolojik güvenlik ve iş taleplerinin düzeyi gibi örgütsel faktörlerin hem tükenmişlik hem de sessiz istifa üzerinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, modern çalışma yaşamında ruh sağlığının korunması için klinik müdahaleler ile örgütsel düzenlemelerin birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: tükenmişlik, sessiz istifa, klinik psikoloji, işten çekilme, modern çalışma yaşamı

ABSTRACT

Contemporary work life has been profoundly reshaped by digitalization, increased competition, remote work models, and the expectation of constant online availability. These structural changes have intensified job demands and contributed to higher levels of burnout, psychological strain, and work withdrawal among employees. This study is designed as a qualitative review that examines the relationship between burnout syndrome and quiet quitting from a clinical psychology perspective. Synthesizing national and international empirical findings, the results indicate that emotional exhaustion, loss of motivation, and depressive symptoms play a central role in fostering quiet quitting behaviors. Employees tend to conserve their psychological resources by reducing their cognitive and emotional investment in work, often adopting minimal-effort strategies as an adaptation to modern work conditions. Furthermore, organizational factors such as leadership style, perceived justice, psychological safety, and job demands are identified as key determinants shaping both burnout and quiet quitting. The study underscores the multidimensional nature of mental health challenges in contemporary workplaces and highlights the need for integrated clinical and organizational interventions to promote employee well-being and prevent disengagement.

Keywords: burnout, quiet quitting, clinical psychology, work withdrawal, contemporary work life

MODERN ÇALIŞMA HAYATINDA TÜKENMİŞLİK SENDROMU VE SESSİZ İSTİFA DAVRANIŞI : KLİNİK PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDEN SAHA VERİLERİ

GİRİŞ VE PROBLEMİN TANIMI

Dijitalleşme, uzaktan çalışma modellerinin yaygınlaşması ve rekabetin artması, modern çalışma hayatının yapısını köklü biçimde değiştirmiştir. İş-özel yaşam sınırlarının bulanıklaşması, teknolojik taleplerin artması ve çalışanlardan sürekli çevrimiçi olmalarının beklenmesi, çalışanların ruhsal iyi oluşunu olumsuz etkileyen yeni stres kaynakları yaratmaktadır (Sun et al., 2022; Ellis & Yang, 2022). Bu koşullar altında çalışanlarda tükenmişlik, kronik stres ve psikolojik zorlanma

belirtilerinin arttığı görülmekte; bu durum hem bireysel hem de örgütsel düzeyde önemli sonuçlara yol açmaktadır.

Tükenmişlik sendromu, uzun süreli iş stresi nedeniyle gelişen ve duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda azalma olmak üzere üç temel boyutta incelenen bir psikolojik sendrom olarak tanımlanmaktadır (Maslach et al., 2001). Dünya Sağlık Örgütü'nün Uluslararası Hastalık Sınıflandırması'nda tükenmişliği "başarısız iş yeri stresinin sonucu olarak ortaya çıkan mesleki bir olgu" şeklinde sınıflandırması, kavramın klinik ve örgütsel önemini daha da pekiştirmiştir (World Health Organization [WHO], 2019). Tükenmişlik, çalışanların duygusal kaynaklarını tüketerek işten uzaklaşma, motivasyon kaybı ve psikolojik çöküş gibi sonuçlara yol açabilmektedir.

Bu bağlamda son yıllarda çalışma hayatında öne çıkan bir diğer fenomen sessiz istifa (quiet quitting) olmuştur. Sessiz istifa, çalışanların işlerinden resmi olarak ayrılmaksızın yalnızca iş tanımının gerektirdiği minimum görevleri yerine getirmeleri ve örgütsel vatandaşlık davranışlarında bulunmaktan kaçınmaları şeklinde ifade edilmektedir (Formica & Sfodera, 2022; Ellis & Yang, 2022). Popüler hale gelmesi 2022 sonrası dönemde sosyal medya içerikleriyle hız kazanmış olsa da, örgütsel psikoloji literatüründe bu davranış biçimi daha önce "işten psikolojik geri çekilme" ve "minimum çaba sarf etme" gibi kavramlarla ele alınmıştır.

Klinik psikoloji açısından sessiz istifa, çoğunlukla tükenmişliğe verilen bir yanıt ya da uzun süreli iş stresiyle başa çıkma stratejisi olarak değerlendirilir. Çalışanların duygusal tükenme yaşadıkça işlerine yönelik ilgilerinin azaldığı, örgüte bağlanmalarının zayıfladığı ve bu durumun davranışsal geri çekilme biçimleriyle sonuçlandığı gösterilmiştir (Arar, 2023; Aydın, 2023). Nitekim saha verileri, yüksek tükenmişlik düzeyi yaşayan çalışanların sessiz istifa davranışına daha yatkın olduklarını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, tükenmişlik sendromu ile sessiz istifa arasındaki ilişkiler giderek daha fazla incelenmesine rağmen, bu iki olgunun klinik psikoloji bakış açısıyla bütüncül olarak ele alındığı çalışmalar sınırlıdır. Modern iş yaşamında görülen bu iki fenomenin çalışanların psikolojik süreçlerini nasıl etkilediğinin anlaşılması, hem

klirik psikoloji uygulamaları hem de işyeri temelli ruh sağlığı müdahaleleri açısından kritik bir gereksinimdir (Demerouti, 2024).

Bu nedenle bu çalışma, tükenmişlik sendromu ve sessiz istifa davranışı üzerine yapılmış ulusal ve uluslararası saha araştırmalarını derleyerek, iki olgunun psikolojik, bilişsel ve davranışsal süreçler ışığında nasıl etkileşime girdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece modern çalışma yaşamındaki ruh sağlığı sorunlarının daha iyi anlaşılması ve bu alanlara yönelik koruyucu–önleyici uygulamalara katkı sunulması hedeflenmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Tükenmişlik Sendromu

Tükenmişlik sendromu, modern çalışma hayatında karşılaşılan en yaygın psikolojik zorlanma biçimlerinden biridir ve uzun süreli iş stresi sonucunda ortaya çıkan üç boyutlu bir sendrom olarak tanımlanır: duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissinde azalma (Maslach et al., 2001). Duygusal tükenme, bireyin duygusal kaynaklarının aşırı talep nedeniyle tükenmesi; duyarsızlaşma, çalışanların hizmet sunduğu kişilere veya iş ortamına karşı mesafeli ve olumsuz tutum geliştirmesi; kişisel başarıda azalma ise bireyin kendini yetersiz ve etkisiz hissetmesiyle ilişkilendirilir. Bu üç boyut, çalışanların iş ortamlarında psikolojik açıdan zayıflamalarına, iş performanslarında düşüşe ve ruhsal sağlık sorunlarına zemin hazırlayabilmektedir.

Tükenmişlik sendromu yalnızca bireysel bir psikolojik zorlanma olarak değil, aynı zamanda örgütsel işleyişi etkileyen sistematik bir sorun olarak da ele alınmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’nün tükenmişliği “başarısız yönetilen iş yeri stresinin bir sonucu” olarak tanımlaması (World Health Organization, 2019), bu olgunun yalnızca bireysel değil, yapısal faktörlerle de ilişkili olduğuna işaret eder. Bu bağlamda, çalışma yaşamında yüksek iş talepleri, rol belirsizliği, düşük psikolojik güvenlik, yetersiz yönetsel destek ve iş-özel yaşam çatışması tükenmişliğin önemli belirleyicileri olarak gösterilmektedir (Leiter & Maslach, 2016).

Kuramsal açıdan bakıldığında, Kaynakların Korunması Kuramı (Conservation of Resources Theory) tükenmişliği anlamak için en sık kullanılan modellerden biridir.

Hobfoll'un (2011) modeline göre bireyler sahip oldukları kaynakları (enerji, zaman, psikolojik güç) koruma eğilimindedir; kaynak tehditleri arttığında veya kaynak kayıpları üst üste geldiğinde tükenmişlik ortaya çıkar. Bu model, çalışanların psikolojik kaynakları tükendiğinde işten uzaklaşma eğilimine girdiklerini ileri sürerek tükenmişlik ile işten çekilme davranışları arasındaki bağlantıyı açıklar.

Bunun yanında, İş Talepleri–İş Kaynakları Modeli (JD-R) de tükenmişliği açıklayan önemli bir teorik çerçevedir. Modele göre yüksek iş talepleri (zaman baskısı, iş yükü, duygusal talepler) tükenmişliği artırırken, yeterli iş kaynakları (yönetici desteği, özerklik, geri bildirim) tükenmişliği azaltıcı etki yapar (Bakker & de Vries, 2021). Bu kuram, modern çalışma ortamındaki değişkenlerin tükenmişlik üzerindeki etkilerini sistematik biçimde değerlendirmeye olanak sağlar.

2.2. Sessiz İstifa (Quiet Quitting)

Sessiz istifa, çalışanların işten tamamen ayrılmadan, yalnızca iş tanımında belirtilen minimum görevleri yerine getirmesi ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını azaltmasıyla karakterize edilen bir işten çekilme biçimidir (Formica & Sfodera, 2022). Özellikle pandemi sonrası dönemde popüler hale gelen bu kavram, çalışanların “fazla çaba” kültürüne karşı geliştirdikleri bir tepki olarak yorumlanmaktadır. Sessiz istifa yalnızca davranışsal bir geri çekilme biçimi değil, aynı zamanda çalışanın işine ilişkin motivasyonunun, duygusal bağının ve bilişsel yatırımının azalmasıyla ilişkilidir (Ellis & Yang, 2022).

Örgütsel psikoloji literatüründe sessiz istifa davranışı, gönüllü olarak minimum performans gösterme, işten bilişsel uzaklaşma ve örgütsel bağlılığın azalması çerçevesinde ele alınmaktadır. Klinik psikoloji açısından değerlendirildiğinde ise bu davranışın çoğu zaman duygusal tükenme, kronik stres, depresif belirti düzeyleri ve psikolojik korunma mekanizmalarıyla ilişkili olduğu görülmektedir (Arar, 2023; Aydın, 2023). Çalışanlar, yoğun stres karşısında kendilerini korumak için bilişsel ve duygusal yatırımlarını sınırlayarak işten mesafe almak isteyebilirler. Bu durum, tükenmişliğe verilen bir başa çıkma tepkisi olarak düşünülebilir.

Sessiz istifa kavramı aynı zamanda örgütsel adalet, işte anlam bulma, psikolojik güvenlik ve liderlik tarzı gibi örgütsel faktörlerden de etkilenmektedir. Olumsuz bir örgütsel iklim, çalışanların işlerine yönelik duygusal yatırımlarını azaltarak sessiz istifa davranışını güçlendirebilir (Schaufeli, 2021). Bu nedenle sessiz istifa, hem bireysel psikolojik süreçleri hem de örgütsel şartları içeren çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmelidir.

2.3. Tükenmişlik ve Sessiz İstifa Arasındaki Etkileşim

Tükenmişlik sendromu ile sessiz istifa davranışı arasındaki ilişkiyi açıklayan araştırmalar, iki olgunun birbirine bağlı süreçler olduğunu göstermektedir. Tükenmişlik yaşayan bireylerde duygusal tükenme, motivasyon kaybı ve örgütsel bağlılıkta azalma belirgindir; bu durum sessiz istifa davranışının ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır (Bakker & de Vries, 2021; Hobfoll, 2011). Çalışanlar, psikolojik kaynakları tükendiğinde işten geri çekilerek kendilerini koruma eğilimine girerler. Bu durum, klinik açıdan işten bilişsel ve duygusal uzaklaşma, davranışsal pasifleşme ve minimum çaba stratejisi olarak kendini gösterebilir.

Saha araştırmaları da tükenmişlik düzeyi yüksek çalışanların sessiz istifa davranışı göstermeye daha yatkın olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Ellis ve Yang (2022), duygusal tükenme yaşayan çalışanların örgütle psikolojik bağlarını azalttığını ve minimum görev yaklaşımına yöneldiklerini belirtmiştir. Benzer şekilde Arar (2023), sessiz istifanın tükenmişliğin davranışsal bir çıktısı olarak değerlendirilebileceğini vurgulamıştır.

Bu bulgular, tükenmişlik ve sessiz istifa arasındaki ilişkinin yalnızca örgütsel koşullarla değil, aynı zamanda bilişsel-duygusal süreçlerle de şekillendiğini göstermektedir. Klinik psikoloji perspektifinden bakıldığında, bu iki olgunun birlikte değerlendirilmesi çalışanların ruh sağlığına dair daha bütüncül bir anlayış sunmakta; iş yaşamında uygulanacak psikolojik destek ve önleyici müdahaleler için önemli ipuçları sağlamaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, modern çalışma hayatında tükenmişlik sendromu ve sessiz istifa davranışı arasındaki etkileşimi klinik psikoloji perspektifinden ele alan nitel bir derleme çalışması olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın amacı, bu iki olguya ilişkin ulusal ve uluslararası saha araştırmalarını sistematik biçimde incelemek ve bulguları kuramsal modeller ışığında bütünleştirmektir. Literatür taraması yöntemi, özellikle belirli bir konuya ilişkin mevcut çalışmaların kapsamlı, eleştirel ve tematik olarak sentezlenmesini sağlayan uygun bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Snyder, 2019).

3.2. Veri Kaynakları ve Tarama Stratejisi

Literatür taraması, 2010–2024 yılları arasında yayımlanmış makaleleri kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Taramalar Web of Science, Scopus, APA PsycNet, Google Scholar ve TR Dizin gibi veri tabanlarında yürütülmüştür. Aramada kullanılan anahtar kelimeler şunlardır:

* Burnout, job burnout, emotional exhaustion, Quiet quitting, withdrawal behavior, employee disengagement, Clinical symptoms, workplace mental health, occupational stress. Boolean operatörleri kullanılarak tarama şu örüntülerle yapılmıştır: “burnout” AND “quiet quitting”, “job burnout” AND “withdrawal behavior”, “quiet quitting” AND “clinical psychology”

Ayrıca 2022 sonrası yayımlanan sessiz istifa çalışmalarının çoğu popülerlik nedeniyle hızla arttığından, bu dönem özellikle tarama kapsamına alınmıştır.

3.3. Dahil Edilme ve Hariç Tutulma Kriterleri

Dahil edilme kriterleri:

- Çalışan örneklemini içeren saha araştırmaları (nicel, nitel, karma yöntem).
- Tükenmişlik, işten geri çekilme, düşük örgütsel bağlılık veya sessiz istifa davranışını inceleyen çalışmalar.
- Ruh sağlığı, klinik belirtiler veya psikolojik süreçlere ilişkin veri sunan araştırmalar.

-2010–2024 yılları arasında yayımlanan ve hakemli dergilerde yer alan yayınlar.

Hariç Tutulma kriterleri:

-Öğrenci örnekleme dayalı tükenmişlik çalışmaları.

-Teorik makaleler ve saha verisi içermeyen yayınlar.

-Yalnızca örgütsel vatandaşlık davranışı veya performans odaklı olup klinik içerik barındırmayan çalışmalar.

Bu kriterler, literatürün çalışmanın amacı doğrultusunda sistematik biçimde daraltılmasını ve klinik psikoloji perspektifiyle daha uyumlu bir içerik elde edilmesini sağlamıştır.

3.4. Veri Analizi Süreci

Bu çalışmada toplanan veriler tematik içerik analizi yaklaşımıyla değerlendirilmiştir. Öncelikle tükenmişlik ve sessiz istifa konulu makaleler ayrıntılı biçimde incelenmiş, daha sonra bulgular ortak temalar çerçevesinde kodlanmıştır. Analiz sürecini üç aşama oluşturmaktadır:

1. Kodlama: Duygusal tükenme, depresif belirti düzeyleri, işten bilişsel uzaklaşma, örgütsel bağlılıkta azalma gibi tekrar eden kavramlar kodlara dönüştürülmüştür.
2. Temalandırma: Kodlar üç ana tema altında birleştirilmiştir:

*Klinik belirtiler * İşten psikolojik geri çekilme süreçleri * Örgütsel ve bilişsel sonuçlar

1. Sentez: Elde edilen temalar, Kaynakların Korunması Kuramı (Hobfoll, 2011) ve İş Talepleri–İş Kaynakları Modeli (Bakker & de Vries, 2021) gibi kuramsal çerçevelerle ilişkilendirilmiştir.

Bu analiz yaklaşımı, iki olgunun birbirini nasıl etkilediğini daha kapsamlı ve çok boyutlu bir bakışla değerlendirmeyi mümkün kılmıştır.

3.5. Etik Hususlar

Bu araştırma doğrudan insan katılımcılardan veri toplamamış, yalnızca açık erişimli veya etik izinli saha araştırmalarının verilerini incelemiştir. Bu nedenle ek bir etik kurul onayına gerek duyulmamaktadır. Araştırma sürecinde telif ve akademik dürüstlük ilkelerine uygun hareket edilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde tükenmişlik sendromu ve sessiz istifa davranışı üzerine yapılan ulusal ve uluslararası saha araştırmaları tematik olarak incelenmiş ve bulgular klinik psikoloji perspektifinden yorumlanmıştır. Bulgular üç ana tema altında sunulmuştur: (1) Klinik belirtiler ve duygusal tükenme, (2) İşten psikolojik geri çekilme ve sessiz istifa, (3) Örgütsel bağlam ve risk/koruyucu faktörler.

4.1. Klinik Belirtiler ve Duygusal Tükenme

Uluslararası literatürde tükenmişlik yaşayan çalışanlarda depresif duygu durum, kaygı, uyku bozuklukları, bilişsel yavaşlama ve motivasyon kaybı gibi klinik belirtilerin sık görüldüğü vurgulanmaktadır (Demerouti, 2024; Schaufeli, 2021). Duygusal tükenme düzeyinin artması çalışanların hem zihinsel hem de fiziksel enerji düzeylerini düşürmekte, bu da işlevsellikte azalma ve işten kopma eğilimlerini artırmaktadır. Maslach ve arkadaşlarının (2001) ortaya koyduğu üç boyutlu tükenmişlik modeli, çalışan psikolojisinde duygusal kaynakların tükenmesinin davranışsal ve bilişsel sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir. Ulusal literatürde de özellikle hizmet sektörü ve sağlık çalışanlarında tükenmişliğin depresif belirti, isteksizlik ve umutsuzlukla ilişkili olduğu bildirilmektedir (Aydın, 2023).

Aynı zamanda, tükenmişliğin yalnızca iş stresörlerinden kaynaklanmadığı; bireyin kişilik özellikleri, stresle başa çıkma yöntemleri ve sosyal destek düzeyiyle de bağlantılı olduğu gösterilmiştir. Örneğin uluslararası araştırmalar, yüksek nörotisizm, düşük öz-yeterlik ve yetersiz sosyal desteğin tükenmişliği artırdığını ortaya koymaktadır (Kim & Wang, 2018). Ayrıca, kronik tükenmişlik yaşayan çalışanlarda somatik yakınmalar, dikkat sorunları, anksiyete belirtileri ve çalışma belleği bozulmaları gözlenmiştir (Bianchi et al., 2019). Türkiye’de yapılan araştırmalarda ise yoğun tükenmişlik yaşayan bireylerde öfke kontrol sorunları, enerji

kaybı ve işe gitme isteksizliği gibi ek klinik belirtiler bildirilmiştir (Özdemir & Koç, 2020).

4.2. İşten Psikolojik Geri Çekilme ve Sessiz İstifa Davranışı

Saha verileri, duygusal tükenmenin işten geri çekilme davranışını önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Çalışanların işe yönelik bilişsel ve duygusal yatırımlarının azalması, minimum çaba stratejisine yönelim ve görev tanımını dışındaki sorumluluklardan kaçınma sessiz istifa davranışının temel özellikleridir (Ellis & Yang, 2022; Formica & Sfodera, 2022). Kaynakların Korunması Kuramı'na (Hobfoll, 2011) göre bireyler stres altında enerji ve psikolojik kaynaklarını korumak için geri çekilme eğilimi gösterirler ve sessiz istifa bu mekanizmanın modern iş yaşamındaki somut bir yansıması olarak görülebilir.

Son olarak, sessiz istifa davranışının iş tatmini, adalet algısı, liderlik tarzı ve örgütsel güven gibi faktörlerden etkilendiği belirlenmiştir. Özellikle destekleyici olmayan liderlik ve otoriter yönetim tarzı, çalışanlarda duygusal geri çekilmeyi ve düşük bağlılığı tetiklemektedir (Xu et al., 2023). Ayrıca uluslararası çalışmalar, düşük örgütsel bağlılık ve artan duygusal tükenmenin sessiz istifa davranışını güçlü bir şekilde yordadığını göstermektedir (Nguyen & Tran, 2022). Türkiye'de yapılan güncel çalışmalar ise yüksek stres – düşük ödül dengesizliğinin özellikle genç çalışanlarda sessiz istifayı tetiklediğini belirtmektedir (Yıldız, 2023).

4.3. Örgütsel Bağlam: Risk ve Koruyucu Faktörler

Uluslararası bulgular, örgütsel ortamın tükenmişlik ve sessiz istifa davranışının ortaya çıkmasında belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Yüksek iş talepleri, rol belirsizliği, düşük özerklik ve yönetici desteğinin yetersizliği tükenmişliği artıran başlıca örgütsel faktörlerdir (Bakker & de Vries, 2021). Psikolojik güvenliği yüksek iş ortamlarında çalışanların stresle daha etkili başa çıktığı ve tükenmişlik düzeylerinin daha düşük olduğu belirtilmektedir (Schaufeli, 2021). Örgütsel desteğin çalışanların hem ruh sağlığını hem de bağlılık düzeyini güçlendirdiği, buna bağlı olarak sessiz istifa davranışını azalttığı gösterilmiştir (Leiter & Maslach, 2016).

Ek olarak, örgütsel iklimin çalışan davranışları üzerindeki etkisi daha detaylı incelendiğinde, özellikle psikolojik güvenlik, özerklik, adil yönetim, iletişim kalitesi ve takdir edilme faktörlerinin koruyucu bir rol oynadığı görülmektedir. Edmondson & Lei (2014), hata yapma korkusunun olmadığı, çalışanların fikirlerini ifade edebildiği ortamların tükenmişliği azalttığını ve işten geri çekilme davranışlarını önlediğini belirtmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalar da benzer şekilde, örgütsel adaletin ve pozitif psikolojik iklimin çalışanların ruh sağlığını güçlendirdiğini ve işten kopuş davranışlarını azalttığını ortaya koymaktadır (Karakaya, 2021). Ayrıca örgütsel destek algısının çalışanların işe yönelik motivasyonunu artırarak tükenmişlik düzeylerini düşürdüğü ifade edilmektedir (Rhoades & Eisenberger, 2020).

5. TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı, modern çalışma yaşamında tükenmişlik sendromu ve sessiz istifa davranışı arasındaki ilişkiyi klinik psikoloji perspektifiyle değerlendirmek ve bu alandaki saha verilerini ulusal ve uluslararası literatür ışığında yorumlamaktır. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, tükenmişlik ve sessiz istifanın birbirini güçlendiren, çok boyutlu ve hem bireysel hem de örgütsel etkenlerle şekillenen süreçler olduğu görülmektedir.

Öncelikle, tükenmişlik sendromunun klinik belirtileri ile sessiz istifa davranışı arasında anlamlı bir bağlantı bulunduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası çalışmalar duygusal tükenmenin depresif duygu durumu, kaygı, bilişsel yavaşlama ve motivasyon kaybı gibi klinik sonuçlarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Bianchi et al., 2019; Schaufeli, 2021). Türkiye’de yapılan araştırmalar da tükenmişlik yaşayan çalışanlarda enerji tükenmesi, isteksizlik ve psikolojik çözülme belirtilerinin arttığını rapor etmektedir (Özdemir & Koç, 2020). Bu bulgular, çalışanların ruhsal dayanıklılığı azaldığında işten bilişsel ve duygusal olarak uzaklaşmalarının beklenen bir sonuç olduğunu göstermektedir. Bu da sessiz istifa davranışını klinik açıdan bir kendini koruma stratejisi olarak konumlandırmaktadır.

Bu ilişkiyi açıklayan kuramsal modeller incelendiğinde, Kaynakların Korunması Kuramı’nın (Hobfoll, 2011) bulgularla doğrudan uyumlu olduğu görülmektedir. Kuram, bireyin tehdit altındaki psikolojik kaynaklarını korumak için geri çekilme eğilimine girdiğini öne sürmektedir. Sessiz istifa davranışının “minimum çaba”

temelindeki yapısı, çalışanların enerji ve duygusal kaynaklarını koruma yönündeki bu eğilimle örtüşmektedir. Benzer şekilde İş Talepleri–İş Kaynakları Modeli de yüksek talepler ve yetersiz kaynaklar altında çalışanların tükenmişliğe sürüklendiğini ve işten uzaklaşma davranışlarının arttığını göstermektedir (Bakker & de Vries, 2021). Dolayısıyla sessiz istifa, yalnızca örgütsel değil, aynı zamanda psikolojik talepler ve kaynaklar arasındaki dengenin bozulmasıyla oluşan davranışsal bir sonuçtur.

Son yıllarda çalışan davranışlarının dijitalleşme, uzaktan çalışma modelleri ve esnek çalışma saatleri ile birlikte yeniden şekillendiği görülmektedir. Bu yeni çalışma düzeni, çalışan–iş ilişkisini hem psikolojik hem de davranışsal düzeyde dönüştürmektedir. Uluslararası araştırmalar, özellikle pandemi sonrası dönemde iş yükünün görünmez biçimde arttığını, çalışanların sürekli çevrimiçi olma baskısı hissettiklerini ve bu durumun hem tükenmişlik düzeylerini hem de işten kopuş eğilimlerini güçlendirdiğini ortaya koymaktadır (Kniffin et al., 2021; Molino et al., 2020). Türkiye’de yapılan çalışmalar da benzer biçimde, dijital çalışma taleplerinin artmasıyla birlikte çalışanlarda tükenmişlik, dikkat sorunları ve iş motivasyonu kaybının yükseldiğini göstermektedir (Korkmaz, 2022). Bu bağlamda sessiz istifa, yalnızca bireysel bir tepki değil, aynı zamanda çalışma koşullarındaki yapısal dönüşümlerin yarattığı “sürekli stres yükünün” davranışsal bir çıktısı olarak da değerlendirilebilir. Değişen çalışma ortamı, çalışanların örgütle olan psikolojik sözleşmesinin yeniden tanımlanmasına neden olmakta, bu durum da bağlılık, anlam arayışı ve örgütsel vatandaşlık davranışlarında azalmayla sonuçlanabilmektedir. Dolayısıyla sessiz istifa, modern çalışma dinamikleriyle ilişkili daha geniş bir dönüşümün parçası olarak ele alınmalıdır.

Örgütsel literatür sessiz istifa davranışının yalnızca bireysel bir tepki olmadığını, aynı zamanda iş ortamının yapısal özelliklerinden etkilendiğini vurgulamaktadır. Destekleyici liderlik, psikolojik güvenlik ve örgütsel adalet gibi unsurların tükenmişliği azalttığı; buna karşılık otoriter liderlik, düşük geri bildirim ve rol belirsizliğinin tükenmişlik ve sessiz istifayı artırdığı çeşitli çalışmalarda rapor edilmiştir (Edmondson & Lei, 2014; Nguyen & Tran, 2022; Xu et al., 2023). Ulusal bulgular da bu eğilimi desteklemekte; özellikle genç çalışanlarda adaletsizlik algısı ve yüksek stres–düşük ödül dengesizliğinin sessiz geri çekilmeyi tetiklediği görülmektedir (Yıldız, 2023). Bu sonuçlar, sessiz istifanın yalnızca bireysel değil,

aynı zamanda örgütsel iklim ve liderlik pratikleriyle yakından ilişkili bir davranış olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma ayrıca sessiz istifanın iki farklı motivasyonla ortaya çıkabileceğini göstermektedir:

1. Protesto temelli sessiz istifa: İş tatminsizliği, adaletsizlik algısı ve bağlılık kaybı gibi örgütsel temelli nedenlerle bilinçli bir geri çekilme.
2. Tükenmişlik temelli sessiz istifa: Duygusal tükenme, depresif belirtiler veya psikolojik kaynakların azalması sonucu istemsiz geri çekilme.

Uluslararası literatürde bu iki eğilimin birbirinden bağımsız değil, çoğu zaman eşzamanlı çalıştığı belirtilmektedir (Formica & Sfodera, 2022; Ellis & Yang, 2022). Bu nedenle sessiz istifa davranışının yorumlanmasında klinik belirtiler + örgütsel faktörler birlikte ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, bu çalışmanın tartışma bölümü tükenmişlik ve sessiz istifa arasında güçlü ve karşılıklı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Çalışanların ruh sağlığı olumsuz etkilendiğinde işten duygusal ve bilişsel uzaklaşma davranışları artmakta; bu uzaklaşma uzun vadede örgütsel verimlilik, bağlılık ve iş tatmini üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle tükenmişliğin önlenmesi ve çalışan psikolojik sağlığının desteklenmesi, yalnızca bireysel iyilik hâli için değil, aynı zamanda örgütsel sürdürülebilirlik için de kritik bir gerekliliktir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, modern çalışma yaşamında giderek daha görünür hâle gelen tükenmişlik sendromu ile sessiz istifa davranışını klinik psikoloji perspektifinden ele almış ve ulusal–uluslararası saha verilerini bütüncül bir çerçevede değerlendirmiştir. Bulgular, bu iki olgunun yalnızca örgütsel davranış boyutuyla değil, aynı zamanda klinik belirtiler, psikolojik kaynaklar ve çalışan ruh sağlığı açısından da güçlü ve karşılıklı bir etkileşim içinde olduğunu göstermektedir.

6.1. Sonuçlar

1. Tükenmişlik sendromu, sessiz istifanın en güçlü klinik belirleyicilerinden biridir.

Duygusal tükenme, depresif belirtiler, kaygı, motivasyon kaybı ve bilişsel yavaşlama gibi klinik sonuçlar çalışanların işten psikolojik olarak uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu durum sessiz istifanın yalnızca örgütsel değil, aynı zamanda klinik açıdan değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

2. Sessiz istifa davranışı, çalışanların psikolojik kaynaklarını korumaya yönelik bir başa çıkma stratejisi olarak görülmektedir.

Kaynakların Korunması Kuramı'nın öngördüğü gibi, çalışanlar enerji ve duygusal sermayelerini korumak için minimum çaba gerektiren bir çalışma tarzına yönelmektedir.

3. Örgütsel koşullar, tükenmişlik ve sessiz istifa arasındaki ilişkiyi güçlendiren veya zayıflatan kritik faktörlerdir.

Yetersiz liderlik, düşük psikolojik güvenlik, rol belirsizliği, yüksek talepler, düşük ödül ve örgütsel adaletsizlik sessiz istifa davranışını artırmaktadır. Buna karşın destekleyici liderlik, özerklik ve örgütsel adalet koruyucu etki yaratmaktadır.

4. Modern çalışma düzeni (dijitalleşme, uzaktan çalışma, sürekli çevrimiçi olma baskısı) sessiz istifanın ortaya çıkışını hızlandıran yeni bir bağlam sunmaktadır.

Pandemi sonrası dönemde çalışanların tükenmişlik düzeyi artmış, buna bağlı olarak işten geri çekilme davranışlarında yükselme görülmüştür.

5. Ulusal ve uluslararası literatür, sessiz istifanın iki temel dinamikle ortaya çıktığını göstermektedir:

*** Protesto temelli sessiz istifa:** Adaletsizlik, motivasyon kaybı, düşük bağlılık.

*** Tükenmişlik temelli sessiz istifa:** Klinik belirtiler, psikolojik yorgunluk ve aşırı iş yükü.

Bu sonuçlar sessiz istifanın tek yönlü bir olgu olmadığını; hem psikolojik hem de örgütsel süreçlerin kesişiminde ortaya çıkan çok boyutlu bir davranış olduğunu göstermektedir.

6.2. Öneriler

A) Klinik Psikoloji Alanına Yönelik Öneriler

1. Çalışanlar için psikolojik değerlendirme ve erken tarama sistemleri kurulmalıdır. Düzenli tükenmişlik, depresyon ve kaygı taramaları (ör. Maslach Burnout Inventory, DASS) erken müdahaleyi kolaylaştırabilir.
2. Kurumsal psikolojik danışmanlık ve destek programları yaygınlaştırılmalıdır. Özellikle yüksek stresli sektörlerde (sağlık, hizmet, eğitim) çalışan destek merkezleri etkili olabilir.
3. Mindfulness, duygu düzenleme ve stresle başa çıkma temelli müdahaleler tükenmişlik düzeyini düşürmede etkili olduğu için örgütlerde uygulanabilir.
4. Sessiz istifa davranışının klinik yönü göz ardı edilmemelidir; bu davranış sadece “motivasyon eksikliği” olarak etiketlenmemelidir. Altta yatan tükenmişlik, anksiyete veya depresyon belirtileri klinisyenler tarafından değerlendirilmelidir.

B) Örgütsel Psikoloji ve İnsan Kaynakları Alanına Yönelik Öneriler

1. Liderlik tarzı geliştirilmeli; destekleyici ve kapsayıcı liderlik eğitimi verilmelidir. Araştırmalar, liderlik kalitesinin sessiz istifayı güçlü şekilde yordadığını göstermektedir.
2. İş-yaşam dengesi politikaları (esnek çalışma, izin sistemleri, iş yükü dengesi) netleştirilmeli ve uygulanmalıdır.
3. Örgütsel adalet, geri bildirim ve takdir mekanizmaları güçlendirilmelidir. Çalışanların adil bir ortamda çalıştıklarına dair inancı tükenmişliği önemli ölçüde azaltmaktadır.

4. Rol belirsizliği ve iş yükü yönetimi iyileştirilmelidir.

Net iş tanımları, belirsizliği azaltarak sessiz istifa riskini düşürür.

5. Dijital çalışma çağında yeni politika ve psiko-sosyal destek modelleri geliştirilmelidir.

Sürekli çevrimiçi olma baskısı tükenmişlik için ciddi bir risk faktörüdür.

C) Gelecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Sessiz istifa davranışının klinik belirtilerle ilişkisini ölçen nicel modeller geliştirilmelidir.

2. Tükenmişlik–sessiz istifa ilişkisinde aracılık ve düzenleyicilik yapan değişkenler (örgütsel adalet, dayanıklılık, liderlik) daha kapsamlı incelenmelidir.

3. Sektörel karşılaştırmalar yapılmalıdır; bazı sektörlerde sessiz istifanın daha yaygın olduğu görülmektedir.

4. Uzunlamasına çalışmalar yapılmalı; tükenmişlikten sessiz istifaya giden süreç zamansal olarak takip edilmelidir.

5. Kültürel farklılıkların bu ilişki üzerindeki etkisini inceleyen çok ülkeli çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇAArar, T. (2023). Quiet quitting: Building a comprehensive theoretical framework.

Aydın, E. (2023). A new term for an existing concept: Quiet quitting – A self-determination perspective.

Bakker, A. B., & de Vries, J. D. (2021). Job demands–resources theory and burnout. *Journal of Applied Psychology*, 106(3), 349–356.

Bianchi, R., Schonfeld, I. S., & Laurent, E. (2019). Burnout–depression overlap: A review. *Clinical Psychology Review*, 68, 101–117.

Demerouti, E. (2024). Burnout: A comprehensive review. *Current Opinion in Psychiatry*.

Edmondson, A., & Lei, Z. (2014). Psychological safety: The history, renaissance, and future of an interpersonal construct. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1, 23–43.

- Ellis, A., & Yang, L. (2022). Quiet quitting and the rejection of hustle culture. *Psychology Today*.
- Formica, P., & Sfodera, P. (2022). Quiet quitting and limited employee commitment.
- Hobfoll, S. E. (2011). Conservation of resources theory: Its implications for stress, burnout, and health. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(12), 971–983.
- Karakaya, M. (2021). Örgütsel bağlılık ve psikolojik iklim arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 115–130.
- Kim, H., & Wang, J. (2018). Personality traits and emotional exhaustion: The mediating role of workplace stress. *Journal of Occupational Health Psychology*, 23(1), 45–57.
- Kniffin, K. M., et al. (2021). COVID-19 and the workplace: Implications, issues, and insights for future research and action. *American Psychologist*, 76(1), 63–77.
- Korkmaz, O. (2022). Dijital çalışma ortamında tükenmişlik ve çalışan deneyimi. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 13(2), 115–132.
- Leiter, M. P., & Maslach, C. (2016). Latent burnout profiles: A new approach to understanding the burnout experience. *Burnout Research*, 3, 89–100.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual Review of Psychology*, 52, 397–422.
- Molino, M., et al. (2020). Wellbeing and teleworking during the COVID-19 pandemic: A moderated mediation model. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(9), 1–13.
- Nguyen, T., & Tran, Q. (2022). Organizational commitment and withdrawal behaviors: The mediating role of emotional exhaustion. *International Journal of Human Resource Studies*, 12(3), 55–72.
- Özdemir, M., & Koç, H. (2020). Türkiye’de çalışanlarda tükenmişlik ve psikolojik belirti düzeyleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 35(2), 45–60.
- Rhoades, L., & Eisenberger, R. (2020). Perceived organizational support and employee well-being. *Journal of Applied Psychology*, 105(12), 1447–1465.
- Schaufeli, W. B. (2021). The burnout enigma solved? A review of research on burnout and health. *Psychology & Health*, 36(2), 237–256.
- Sun, J., Li, Z., & Wang, Y. (2022). Digitalization and mental health: The mediating role of wellbeing at work. *Journal of Occupational Health Psychology*.
- World Health Organization. (2019). Burn-out an “occupational phenomenon” in the International Classification of Diseases. <https://www.who.int>
- Xu, H., Li, R., & Chen, Y. (2023). Leadership styles and employee disengagement: A quiet quitting perspective. *Journal of Management Psychology*, 38(2), 140–158.
- Yıldız, E. (2023). Genç çalışanlarda sessiz istifa eğilimi ve stres-ödül dengesi. *Çalışma Yaşamı Dergisi*, 5(1), 22–35.

YETİŞKİN BİREYLERİN PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ DÜZEYLERİ İLE YAŞANTISAL KAÇINMA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ahmet KARCI

Milli Eğitim Bakanlığı, karciahmet55@gmail.com – <https://orcid.org/0000-0002-9954-6315>

Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, sbalci@omu.edu.tr – <https://orcid.org/0000-0001-9506-6528>

ÖZET

Pozitif psikoloji kişilerin olay ve durumlara yaklaşımlarında sorun odaklı bir bakış açısına sahip olmaları yerine mutlu olmalarını, olumlu anlamda ilerleme göstermelerini sağlayacak bir bakış açısına sahip olmalarını sağlamıştır. Pozitif psikoloji bireylerin olumlu ve güçlü yönlerine odaklanmakta olup kişilerin mutluluk düzeylerini artırmayı önemli görmektedir. Psikolojik iyi oluş bireylerin neleri yapabileceğine ilişkin farkındalığının olması, anlamlı bir yaşamlarının olması, kendilerini kabul edebilmeleri, diğer bireylerle olumlu bir ilişki içerisinde olmaları anlamına gelmektedir. Kabul ve kararlılık terapisi anın farkındalığı, kabul ve bilişsel ayrışmaya dayanmakta olup bireylerin duygu ve düşüncelerini değiştirmek veya kontrol etmek yerine bu duygu ve düşüncelerin kabul edilmesini savunur. Yaşantısal kaçınma bireylerin rahatsız olduğu duygu düşünce ve deneyimlerinin farkında olmayı istememe, rahatsız olunan duygu düşünce ve davranışların ortaya çıkma olasılıklarına müdahale etme ve bunları kontrol altında tutma çabalarını ifade etmektedir. Yetişkin bireylerin istenmeyen durumlara karşı yaşantısal kaçınma gösterme yerine bu durumlara kabul edici yaklaşımları, psikolojik iyi oluş düzeylerinin yüksek olması, bireylerin olumlu bir ruhsal yapıya sahip olmasını sağlayabilir. Bu araştırmanın amacı yetişkin bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile yaşantısal kaçınma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu araştırma ilişkisel tarama modelinde nicel bir araştırmadır. Bu araştırmada uygun örneklem kullanılmış olup araştırmanın çalışma grubu 272 yetişkin bireyden meydana gelmiştir. Araştırmanın verileri kişisel bilgi formu, psikolojik iyi oluş ölçeği ve kabul ve eylem formu 2 ölçme araçları kullanılarak toplanmıştır. Veriler SPSS 25 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verileri analizi etmek için Pearson Korelasyon Katsayısı Analizi, Bağımsız Örneklem t Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way Anova) yapılmıştır. Bu araştırma sonucu yetişkin bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile yaşantısal kaçınma düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bunun yanında yaşantısal kaçınmanın cinsiyete ve medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterdiği, yaşanan yere göre ise anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Yetişkin bireylere yönelik olarak onların psikolojik iyi oluş düzeylerini ve kabul becerilerini artırıcı psikoeğitim ve psikolojik danışma çalışmaları yapılabilir.

Anahtar Kelimeler : Yetişkin bireyler, psikolojik iyi oluş, yaşantısal kaçınma.

THE RELATIONSHIP BETWEEN PSYCHOLOGICAL WELL-BEING LEVELS AND EXPERIENTIAL AVOIDANCE LEVELS OF ADULT INDIVIDUALS

Ahmet KARCI

Ministry of Education, karciahmet55@gmail.com – <https://orcid.org/0000-0002-9954-6315>

Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK

Ondokuz Mayıs University, sbalci@omu.edu.tr – <https://orcid.org/0000-0001-9506-6528>

ABSTRACT

Positive psychology has enabled people to have a perspective that will enable them to be happy and make positive progress, rather than having a problem focused perspective in their approach to events and situations. Positive psychology focuses on the positive and strong aspects of individuals and considers it important to increase people's happiness levels. Psychological well-being means that individuals are aware of what they can do, have a meaningful life, can accept themselves, and have a positive relationship with other individuals. Acceptance and commitment therapy is based on awareness of the moment, acceptance and cognitive dissociation, and advocates accepting individuals emotions and thoughts rather than changing or controlling them. Experiential avoidance refers to individuals reluctance to be aware of disturbing emotions, thoughts, and experiences, and their efforts to intervene in the possibility of disturbing emotions, thoughts, and behaviors occurring and to keep them under control. Adult individuals' acceptance of undesirable situations rather than experiential avoidance of these situations and their high levels of psychological well-being can help individuals have a positive mental structure. The aim of this study is to examine the relationship between the psychological well-being levels of adult individuals and their experiential avoidance levels. This research is a quantitative research in the relational screening model. Convenience sampling was used in this study and the study group consisted of 272 adult individuals. The data of the study were collected using the personal information form, psychological well-being scale and acceptance and action form 2 measurement tools. Data were analyzed using SPSS 25 program. Pearson Correlation Coefficient Analysis, Independent Sample t Test and One Way Analysis of Variance (One Way Anova) were performed to analyze the data. The results of this research showed that there is a positive and significant relationship between the psychological well-being levels of adult individuals and their experiential avoidance levels. In addition, it was found that experiential avoidance showed a significant difference according to gender and marital status, but did not show a significant difference according to place of residence. Psychoeducation and psychological counseling studies can be conducted for adults to increase their psychological well-being and acceptance skills.

Keywords : Adult individuals, psychological well-being, experiential avoidance.

1. GİRİŞ

İyi oluş bireylerin mutlu bir yapıya sahip olması yaşamdan duyduğu memnun olma durumunu ifade etmektedir (Ryf, 1995; Schmutte ve Ryf, 1997). Kişinin olumlu bir düşünce yapısına sahip olması iyi oluşunu gösteren faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. İyi oluş bireyin duygusal olarak olumlu bir yapıya sahip olması amaçlarını belirlemesi ve bunların gerçekleştirilmesi noktasında önemli rol oynamaktadır (Lyubomirsky vd., 2005). Pozitif psikoloji mutlu olma, iyi oluş gibi kavramları içermektedir (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000). Pozitif psikoloji normal bir yapıya sahip olan kişilerin pozitif yönlerinin ve yaşantılarının, kazanmış olduğu bilgilerin bilimsel bir şekilde incelenmesidir (Gable ve Haidt, 2005; Sheldon ve King, 2001). Pozitif psikoloji kişilerin olumlu yönlerine, güçlü yönlerine odaklanmaktadır ve başarılı olmalarını sağlayacak yöntemleri belirlemeye çalışmaktadır. Pozitif psikoloji kişilerin olumlu yönlerini temel odak noktası olarak aldığından dolayı olumsuz yönleriyle ilgilenilmesine karşı çıkmıştır (Gable ve Haidt, 2005; Peterson ve Park, 2006; Seligman, 2002). Pozitif psikolojinin gelişmesiyle birlikte bireyler yaşamlarına ilişkin olumsuz bakış açısı geliştirmek yerine gelişimlerini sağlayacak, onların yaşamdan mutlu olmalarını, gelişmelerini sağlayacak bir bakış açısına sahip olmuşlardır (Keyes ve Haidt, 2003; Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000).

İyi oluş mutlu olma, neşeli olma anlamlarına gelmekte olup kişilerin olumlu bir duygusal yapıya sahip olmaları onların biyolojik ve psikolojik sağlıkları üzerinde de olumlu bir etki meydana getirmektedir (Danner vd., 2001). Kern vd. (2016) iyi oluşla ilgili olarak beş faktörden meydana gelen EPOCH modelini geliştirmişlerdir. Bağlılık, kararlılık, iyimserlik, ilişkililik ve mutluluk iyi oluşu meydana getiren faktörleri belirtmektedir (Kern vd., 2016). Öznel iyi oluş ve psikolojik iyi oluş iyi oluşla ilgili önemli iki kavram arasında yer almaktadır. Öznel iyi oluş kişilerin yüksek düzeyde olumlu duygulanımın olmasını, yaşam doyumunu, mutlu olmasını ve yaşamdan duyulan memnuniyeti ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle açıklanacak olursa öznel iyi oluş genel olarak bireylerin mutlu olması anlamına gelmektedir ve bu bakımdan memnuniyet ve mutluluk kavramalarıyla açıklanmaktadır (Deci ve Ryan, 2008; Diener vd., 1999).

Psikolojik iyi oluş bireylerin yeteneğine ilişkin farkındalığa sahip olması, hayatlarının bir anlamı olması, kendilerini kabul edebilmeleri, çevrede yer alan diğer kişilerle pozitif bir ilişki içerisinde yer alması şeklinde açıklanabilir (Ryff ve Keyes, 1995). Psikolojik iyi oluş kişinin yaşamında olumlu ve olumsuz duyguların olmasını, yaşam memnuniyetinin gerçekleşmesini, ruhsal bakımdan dinamik bir yapıya sahip olmasını içermektedir (Deci ve Ryan, 2000; Ryf, 1995). Psikolojik iyi oluş bireylerin dinamik bir yapıya sahip olmalarını, değişme ve gelişme yönünde çaba göstermelerini, diğer bireylerle anlamlı etkileşimler içerisinde olmalarını, bireyin öz saygısının yüksek olmasını, yaşamına yönelik olarak bir amacının olmasını, bunu gerçekleştirmek için çaba göstermesini, etkili bir karar verme becerisine sahip olmayı ifade etmektedir. Özerklik, pozitif ilişkiler, öz kabul, çevresel kontrol, yaşam amacı ve kişisel kontrol psikolojik iyi oluşun boyutlarını oluşturmaktadır (Grant vd., 2009; Ryff, 1995; Ryff ve Singer, 1996).

Özerklik, bireylerin kendi yaşamlarına etki edecek şeyleri kendilerinin belirlemeleri ve bağımsız bir şekilde eylemde bulunmalarınıdır. Özerk bireyler kendilerine yönelik öz

değerlendirmekler yapmakta ve diğer bireylerin onayına ihtiyaç duyma gibi davranışlar göstermemektedirler. Yenilik ve değişimlere açıklık, kişinin sürekli bir şekilde kendini geliştirme çabası içerisinde olması özerklik boyutuyla ilgili özelliklerdendir (Grant vd., 2009; Ryff, 1989; Ryff ve Singer, 1996). Pozitif ilişkiler, kişinin diğer bireylerle içten ve samimi bir ilişkiye sahip olması, empati yapabilmesi anlamına gelmektedir. Pozitif ilişkilerin yüksek olması bireyin başarılı olmasına katkı sağlamakta iken, pozitif ilişkilerin düşük olması diğer bireylerden soyutlanmış bir yaşamı, empati eksikliğini, içten bir ilişki kuramamayı ortaya çıkarır (Ryff, 2014; Ryff ve Singer, 1996). Öz kabul bireyin kendisine yönelik farkındalığının gelişmiş olmasını, kendisini geliştirme çabası içerisinde olmasını, bireysel olgunluğun gelişmişliğini belirtmektedir. Kendisini yüksek düzeyde kabul eden kişiler geçmiş yaşamına ilişkin olumlu bir bakış açısına sahip olup öz saygıları yüksek iken, öz kabul düzeyi düşük bireylerin kendilerine saygısı olmayıp geçmiş yaşamlarına yönelik pişmanlık duygusu hakimdir (Ryff, 1989; Ryff, 2014). Bireyin yaşamını işlevsel bir şekilde yönetebilmesi, çevresindeki fırsatları değerlendirebilmesi, ihtiyaçlarını en iyi şekilde yerine getirmesi psikolojik iyi oluşun kontrol boyutunu belirtmektedir (Ryff, 1989; Keyes ve Ryff, 1999). Yaşam amacı, bireyin yaşamının anlamlı olduğu ve bu yaşamda bir hedefi olduğu anlamına gelmektedir. Yaşam amacı yüksek bireylerin yaşamının anlamı vardır ve yaşamlarını anlamlı hale getirecek inanç ve düşünceleri vardır. Yaşam amacı düşük bireylerin hayatlarına ilişkin anlam ve amaçları, yaşamlarına anlamlı kılacak inanç ve değerleri bulunmamaktadır (Ryff ve Keyes, 1995; Ryff, 2014). Kişisel gelişim kişilerin devamlı bir şekilde büyüme ve gelişme içerisinde olmasıdır. Deneyimlere açık olma, kendini geliştirme kişisel gelişimin özellikleri arasında yer almaktadır (Ryff, 1995; Ryff, 2014).

Alanyazın incelendiğinde psikolojik iyi oluş konusunda çeşitli araştırmaların olduğu görülmektedir. Parvizi ve Özabacı (2022) tarafından yapılan araştırmada bilişsel esneklikleri yüksek olan bireylerin yüksek psikolojik iyi oluş düzeyine sahip olduğu bulunmuştur. Köksal, Topkaya ve Şahin (2023) yaptıkları araştırmada kendini kabul düzeyi yüksek olan bireylerin psikolojik iyi oluşlarının yüksek olduğu, psikolojik kırılganlığı yüksek olanların psikolojik iyi oluşlarının düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında psikolojik iyi oluşun internet bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı (Topal, Odacı ve Özer, 2023), mesleki doyum ve iş yaşamı psikolojik esnekliği (Dünel ve Aydın, 2022), cinsiyet (Can ve Kağan, 2023), bilinçli farkındalık (Özen Koç, Soysal ve Bilge, 2023) ile ilişkisinin incelendiği araştırmalar bulunmaktadır.

Kabul ve kararlılık terapisi üçüncü kuşak bilişsel davranışçı terapi yaklaşımları arasında yer almaktadır (Dewane, 2008; Hayes vd., 2006). Kabul ve kararlılık terapisi anın farkındalığına, kabul ve bilişsel ayrışmaya dayanır. Kabul ve kararlılık terapisi bireylerin duygu ve düşüncelerini değiştirmek veya bunları kontrol etmek yerine bu duygu ve düşüncelerin kabul edilmesini savunur (Arch vd., 2022; Hayes vd., 2006). Kabul ve kararlılık terapisi psikolojik katılığa karşı psikolojik esnekliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Kabul, bilişsel ayrışma, anın farkındalığı, bağlamsal benlik, değerler ve yüklenilmiş eylem psikolojik esnekliği oluşturmaktadır. Psikolojik katılık, bireyin bilişsel kaynaşma ve yaşantısal kaçınma yaşamamasından dolayı anın farkında olamaması ve değerleriyle etkileşim kuramaması olarak açıklanmaktadır (Hayes, Strosahl ve Wilson, 1999). Bireylerin psikolojik sorunlar yaşamamasının sebeplerinden biri de psikolojik katılıktır (Yavuz, 2015).

Yaşantısal kaçınma, kabul ve kararlılık terapisinin psikolojik katılık içerisinde yer alan kavramlarından bir tanesidir. Yaşantısal kaçınma bireyin rahatsız olduğu duygu, düşünce ve deneyimleriyle ilişki kurmayı istememe, bu duygu düşünce ve davranışların meydana gelme durumlarına müdahale etme ve bunları kontrol altında tutma eylemlerini ifade etmektedir (Harris, 2009; Hayes vd., 1996). Bireylerin rahatsız oldukları duygu, düşünce ve davranışları değiştirmeye çalışmaları, kontrol altında tutmaya çalışmaları, bunlardan kaçınmaya çalışmaları bireylere daha çok zarar vermektedir (Hayes ve Lillis, 2012; Strosahl, 2002). Bireylerin yaşantısal kaçınma göstermeleri ilk olarak kendilerini rahat hissetmelerini sağlasa da uzun sürede çeşitli psikolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır (Harris, 2009; Hayes, Strosahl ve Wilson, 2011). Bireyler rahatsız oldukları, hatırlamak istemedikleri durumlardan ne kadar kaçmaya çalışırsa, kaçınmaya çalıştığı durumların birey üzerindeki olumsuz etkisi daha fazla olacaktır (Baumeister vd., 2007; Harris, 2008; Wenzlaff ve Wegner, 2000). Kişilerin rahatsız oldukları ortamdan uzak durmaya çalışmaları, rahatsız oldukları düşüncelere karşı alkol ve madde kullanmaları, sosyal ortamlardan uzak kalmaları, hiç zihinlerine getirmemeye çalışmaları yaşantısal kaçınma davranışlarına örnek olarak verilebilir (Hayes vd., 1996; Chawla ve Ostafin, 2007; Eifert ve Forsyth, 2011).

Alanyazın incelendiğinde yaşantısal kaçınma ile ilgili çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Balcı ve Kaya Güler (2023) tarafından yapılan araştırmada yaşantısal kaçınma düzeyi arttıkça dijital bağımlılık ve dijital araç kullanımı süresinin arttığı bulunmuştur. Çelik (2023) yaptığı araştırmada yaşantısal kaçınma düzeyi arttıkça, öz eleştirel ruminasyon ve duygu düzenleme güçlüklerinin arttığını bulmuştur. Ayrıca yaşantısal kaçınmanın genel kaygı ve sosyal medya tüketimi (Vangölü, Padır ve Ünsal, 2025), ruminasyon ve düşünce eylem kaynaşması (Şık ve Çam, 2023), belirsizliğe tahammülsüzlük, cinsiyet (Sarikoç, 2025) ile ilişkisinin incelendiği araştırmalar bulunmaktadır. Yetişkin bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin, rahatsız oldukları, görmek istemedikleri, aklına getirmek istemeyip kaçınma gösterdikleri durumlar ile diğer bir ifadeyle yaşantısal kaçınma ile ilişkisinin ortaya çıkarılması bireylerin olumlu bir ruhsal yapıya sahip olmaları bakımından önemli görülmektedir. Bu araştırma ile ulaşılabilecek sonuçların yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerine etki eden faktörler konusunda alanyazına katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu sayede yetişkin bireylere yönelik olarak yapılacak psikolojik danışma ve psikoeğitim faaliyetleri konusunda uygulayıcılara bilgi kaynağı sağlayabilir. Bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı, yetişkin bireylere yönelik olarak yapılabilecek psikoeğitim ve psikolojik danışma faaliyetleri için önleyici ve gelişimsel bir işlev sağlayacağı, ruh sağlığı alanında çalışan araştırmacılara yeni bir bilgi sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sebeple yetişkin bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile yaşantısal kaçınma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı yetişkin bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile yaşantısal kaçınma düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Bu araştırmanın problem cümlesi aşağıdaki gibidir:

Yetişkin bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile yaşantısal kaçınma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Bu araştırmanın alt problemleri aşağıdaki gibidir

- 1) Yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- 2) Yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- 3)) Yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri yaşanılan yere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma yetişkin bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile yaşantısal kaçınma düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasını hedefleyen nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeline sahip bir araştırmadır. İlişkisel tarama modeli araştırmada yer alan değişkenlerin birbiriyle ilişki durumlarını ve birbirlerinden etkilenme düzeylerini ifade eden araştırma desenini belirtmektedir (Kaya, Balay ve Gökçen, 2012).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu Amasya İlinde yaşayan 85 erkek (%31.3), 187 kadın (%68.8) olmak üzere toplamda 272 yetişkin bireyden meydana gelmiştir. Katılımcıların yaşları 18 ile 61 arasında değişim göstermektedir. Bu araştırma uygun örnekleme yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Uygun örnekleme araştırmanın gerçekleştirilmesinde ekonomik koşulların yeterli olmaması, yeteri kadar sürenin olmaması, çok fazla katılımcıya ulaşılamaması durumunda araştırmanın yapılmasında işlevsellik sağlayan bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2019).

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada demografik verilere ulaşabilmek amacıyla Kişisel Bilgi Formu, psikolojik iyi oluş düzeyini ortaya çıkarmak için Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (Telef, 2013) yaşantısal kaçınma düzeyini belirlemek için Kabul ve Eylem Formu II (Yavuz vd., 2016) kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından çalışmaya katılım gösteren bireylerin kişisel ve demografik bilgilerine ulaşılması amacıyla kişisel bilgi formu geliştirilmiştir. Kişisel bilgi formunda araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, eğitim düzeyi, medeni durum, bir işte çalışıp çalışma durumu, yaşanılan yer, sosyoekonomik durum ve özgüvenin nasıl olduğuna ilişkin sorular yer almaktadır.

2.3.2. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Diener vd. (2010) tarafından ölçek geliştirilmiştir ve Telef (2013) Psikolojik İyi Oluş Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapmıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmalarında Cronbach alfa ve test tekrar test değerleri incelenmiş olup Cronbach alfa değeri .80 ortaya çıkmıştır. Test tekrar test uygulaması yapıldığında birinci ve ikinci uygulama arasında istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu bir ilişki tespit edilmiştir ($r = 0.86$, $p < .001$). Ayrıca ölçeğin madde toplam korelasyon değerlerinin .41 ile .63 arasında değiştiği, t

değerlerinin anlamlı bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır ($p<.001$). Ölçek sekiz maddeden meydana gelmekte olup ölçekten en düşük 8 en fazla 56 puan alınabilmektedir. Ölçek çalışmaya katılım gösteren bireylerin değerlendirmelerini 1’den 7’ ye kadar “kesinlikle katılmıyorum (1) - kesinlikle katılıyorum (7)” şeklinde derecelendirmelerini sağlayan Likert’li bir yapıya sahiptir. Ölçekten yüksek puanlar alınması psikolojik iyi oluş ’un da yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Telef, 2013). Bu çalışmada Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının .80 olduğu belirlenmiştir.

2.3.3. Kabul ve Eylem Formu II

Bond vd. (2011) tarafından Kabul ve Eylem Formu II geliştirilmiştir ve Yavuz vd. (2016) ölçeğin Türkçeye uyarlama geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapmıştır. Kabul ve eylem formu II yaşantısal kaçınma ve psikolojik katılığı ölçme amacıyla geliştirilmiştir. Yedi maddeden meydana gelen ölçek tek boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu ölçek 1’den 7’ye kadar uzanan Likert tipi bir yapıya sahip olup bireyler görüşlerini “hiçbir zaman doğru değil” den “tamamen doğru” ya kadar derecelendirerek belirtmektedirler. Ölçekte ters madde yer almayıp ölçekten yüksek puanlar alınması yüksek düzeyde yaşantısal kaçınmaya sahip olunduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin güvenilirliğine ilişkin Cronbach alfa katsayısı .81 olarak tespit edilmiş olup, test tekrar test güvenilirlik katsayısı 60 gün arayla yapılan ölçümlerde .85 olarak belirlenmiştir (Yavuz vd., 2016). Bu çalışma kapsamında elde edilen Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı değeri .91’dir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada veriler Amasya ilinde yaşayan farklı yaş gruplarındaki yetişkin bireylerden toplanmıştır. Bireylere araştırmanın amacı, gönüllülük ve gizlilik konularında bilgi verilerek gönüllü bireylerin katılımı ile veriler toplanmıştır. Araştırmanın istatistiksel analizleri SPSS 25 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan yetişkinlerin sosyodemografik niteliklerini analiz etmek için betimsel istatistikler uygulanmıştır. Bu araştırmada elde edilen verilerin analiz işlemlerine geçmeden önce verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığı incelenmiştir. Verilerin normalliğine karar verilmesinde kriter olarak basıklık ve çarpıklık katsayıları ele alınmıştır. Verilerin -2 ile +2 aralığında yer alması dağılımın normal dağılım özelliklerine uygun olduğunu ortaya koymaktadır (George ve Mallery, 2016). Araştırmada elde edilen verilerin basıklık ve çarpıklık değerleri -.75 ile .39 arasında olup verilerin normal dağılım gösterdiği saptanmıştır. Verilerin normal dağılıma sahip olduğunun ortaya çıkarılmasının ardından verilerin analizinde parametrik testler yapılmıştır. Yetişkinlerin psikolojik iyi oluşlarıyla yaşantısal kaçınmaları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için Pearson Korelasyon Katsayısı Analizi, cinsiyete bağlı olarak yaşantısal kaçınma düzeyinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek için bağımsız örneklem t testi ve yaşanılan yere bağlı olarak yaşantısal kaçınma düzeyinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) yapılmıştır.

2.5. Etik Kurul Beyanı

Araştırmaya başlamadan önce Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan 26.09.2025 tarihli ve 2025-1109 sayılı etik izin alınmıştır.

3. BULGULAR

Yetişkin bireylerin psikolojik iyi oluş ve yaşantısal kaçınma düzeyleri arasındaki ilişkinin Pearson Korelasyon Katsayısı Analizi ile belirlenen sonuçları Çizelge 1’de yer almaktadır.

Çizelge 1. Pearson Korelasyon Katsayısı Analizi Sonuçları

	1	2
1. Psikolojik iyi oluş	1	
2. Yaşantısal kaçınma	-.47*	1
Ortalama	43,50	22,84
Standart Sapma	6,01	9,47

$p < .01^*$

Çizelge 1 de gösterildiği üzere yetişkin bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile yaşantısal kaçınma düzeyleri arasında negatif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki ortaya çıkarılmıştır ($r = -.47, p < .01^*$). Diğer bir ifadeyle psikolojik iyi oluş düzeyleri yüksek olan yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri düşüktür.

Yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinde cinsiyete bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığının saptanması için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Bağımsız örneklem t testi sonuçları Çizelge 2. de gösterilmektedir

Çizelge 2. Cinsiyete göre yaşantısal kaçınma düzeyine ilişkin bağımsız örneklem t testi sonuçları

Cinsiyet	N	X	Ss	sd	t	p
Kadın	187	24,28	9,36	270	3,83	.000*
Erkek	85	19,65	8,97			
Toplam	272					

$p < .01^*$

Çizelge 2 incelendiğinde yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinde cinsiyete bağlı olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığının belirlenmesi için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır ve bunun sonucunda kadın ve erkek bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş olup kadın bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinin ($X=24,28$), erkek bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinden ($X= 19,65$) daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır ($t = 3.83, p < .01^*$).

Yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinde medeni duruma bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığının saptanması için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Medeni durumla ilgili Bağımsız örneklem t testi sonuçları Çizelge 3. te gösterilmektedir.

Çizelge 3. Medeni duruma göre yaşantısal kaçınma düzeyine ilişkin bağımsız örneklem t testi sonuçları

Medeni Durum	N	X	Ss	sd	t	p
Bekar	188	24,89	8,85	270	5,65	.000*

Evli	84	18,23	9,23
Toplam	272		

$p < .01^*$

Çizelge 3'te görüldüğü üzere yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinde medeni duruma göre anlamlı bir farklılaşma olup olmadığına ortaya çıkarılması için yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda bekar ve evli bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş olup bekar bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinin ($X=24,89$), evli bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinden ($X= 18,23$) daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır ($t = 5,65$, $p < .01^*$).

Yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinde yaşanan yere bağlı olarak anlamlı bir farklılaşma olup olmadığına saptanması için Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) testi uygulanmıştır. Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) testi sonuçları Çizelge 4. te gösterilmektedir.

Çizelge 4. Yaşanılan yere göre yaşantısal kaçınma düzeyine ilişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) Sonuçları

<i>F, X ve Ss</i>				<i>Anova Sonuçları</i>					
<i>Yaşanılan Yer</i>	<i>N</i>	<i>X</i>	<i>Ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
İl	157	22,92	9,84	Gruplar arası	221,27	2	110,63	1,23	.292
İlçe	105	22,30	9,16	Gruplar içi	24092,93	269	89,56		
Köy	10	27,20	5,02	Toplam	24314,20	271			
Toplam	272	22,84	9,47						

$p > .05$

Çizelge 4 incelendiğinde İlde yaşayan bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri ortalamaları ($X=22,92$), ilçede yaşayan bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri ortalamaları ($X=22,30$), köyde yaşayan bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri ortalamaları ($X=27,20$) olarak görülmektedir. Yaşanılan yere göre yaşantısal kaçınma düzeyinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) sonucu doğrultusunda yaşantısal kaçınma düzeyinin yaşanılan yere göre anlamlı bir farklılaşma göstermediği bulunmuştur ($F(2, 269) = 1.2$; $p > .05$).

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada yetişkinlerin yaşantısal kaçınma eğilimleri ile psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya konması hedeflenmiştir. Bunun yanında bu araştırmada yaşantısal kaçınma düzeyinin cinsiyete, medeni duruma ve yaşanılan yere göre anlamlı bir farklılık taşıyıp taşımadığı ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada yetişkinlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile yaşantısal kaçınma düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer bir

ifadeyle psikolojik iyi oluş düzeyleri yüksek olan bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri düşüktür veya yaşantısal kaçınma düzeyleri yüksek olan bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyleri düşüktür. Alanyazın incelendiğinde psikolojik iyi oluş ile yaşantısal kaçınma arasındaki ilişkiye yönelik sınırlı sayıda araştırma bulunmuştur. Bu sebeple psikolojik iyi oluşun yanında iyi oluşla ilgili olarak yaşam doyumu ve yaşantısal kaçınma arasındaki ilişki bu araştırma sonucu bağlamında tartışılmıştır. Bu araştırma sonucuna benzer olarak Elvan (2024) yaptığı çalışmada yaşantısal kaçınma arttıkça yaşam doyumunun azaldığı yönünde ters yönde bir korelasyon bulmuştur. Karavardar ve Korkmaz (2018) yaptıkları araştırmada kaçınma ile yaşam doyumunun negatif yönde bir ilişkiye sahip olduğunu bulmuştur. Gamez vd. (2011) yaptıkları araştırmada yaşantısal kaçınmanın yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluş ile negatif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Benli (2023) tarafından yapılan araştırmada yaşantısal kaçınmanın artmasıyla yaşam doyumunun azaldığı yönünde ters yönde anlamlı bir korelasyon olduğu, yaşantısal kaçınmanın yaşam doyumunu anlamlı bir şekilde yordadığı bulunmuştur. Bu araştırma sonucuna benzer olarak psikolojik iyi oluşun yaşantısal kaçınma ile ters yönde anlamlı bir korelasyona sahip olduğuna yönelik başka araştırmalar tespit edilmiştir (Ong vd., 2024; Tümer, 2024). Kaşıkara (2019) yaşantısal kaçınmaları yüksek olan kişilerin depresyon seviyelerinin de yüksek olduğunu bulmuştur. Depresyon, bireylerin yaşamın anlamını kaybetmesi, yetersizlik, sevilme ve suçluluk duyguların yoğun olarak yaşandığı ruhsal rahatsızlıktır. Psikolojik iyi oluş ise, diğer bireyler ile olumlu ilişkiler kurma, yaşamdan duyulan memnuniyet, bireyin kendisine güvenmesi ve yaşam amacına sahip olması anlamına gelmektedir (Ryff, 2014). Yaşantısal kaçınma ise bireyin rahatsızlık duyduğu durumları görmezden gelmesi, bastırmaya çalışması ve unutmaya çalışmasıdır. Ancak birey sorunlarından ne kadar kaçınırsa bu sorunların birey üzerindeki olumsuz etkisi daha fazla olmaktadır. Bu sebeple sorunlarından kaçınma gösteren bireylerin anın farkında olamayacağı, diğer bireylerle etkili bir iletişim kuramayacağı, yaşamına yönelik anlam duygusunu kaybedeceği, kendisine yönelik saygısını kaybedeceği düşünüldüğünden dolayı psikolojik iyi oluş düzeylerinin düşük olacağı söylenebilir.

Bu araştırmada yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyinin cinsiyete bağlı olarak anlamlı düzeyde değiştiği ortaya çıkarılmıştır. Diğer türlü ifade edildiğinde kadın bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri erkeklerin yaşantısal kaçınma düzeyinden yüksektir. Bu çalışmanın sonucuna benzer bir şekilde Kurtoğlu, Yıldırım ve Güzel (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada kızların yaşantısal kaçınma düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğu bulunmuştur. Özen (2025) ve Çevik (2024) tarafından yapılan araştırmalarda bu araştırma sonucundan farklı olarak yaşantısal kaçınmanın cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Sarıkoç (2025) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada kız bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu araştırma sonucuna benzer olarak kadınların yaşantısal kaçınma düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Allen, 2021; Biglan vd., 2015; Cunha vd., 2016; Çelik, 2023; Esen vd., 2023; Fırat, 2022; Panayiotou vd., 2017; Ünal, 2024).

Bu araştırmada yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinin medeni duruma göre anlamlı bir değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Başka türlü açıklandığında bekar bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri evli bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinden yüksektir. Alanyazın incelendiğinde yaşantısal kaçınmanın medeni duruma bağlı olarak anlamlı bir

şekilde değişip değişmediğine yönelik sınırlı sayıda araştırmaya erişilmiştir. Bu çalışma sonucuna benzer bir şekilde Yürük (2023) yaptığı araştırmasında bekar bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinin evli bireylerden anlamlı bir biçimde daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırma sonucundan farklı olarak Özen (2025) tarafından yapılan araştırmada yaşantısal kaçınmanın medeni duruma göre anlamlı değişim göstermediği belirlenmiştir.

Bu araştırmada yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinin yaşanılan yere göre anlamlı bir değişim göstermediği tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle yetişkin bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri il, ilçe ve köyde yaşama durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Alanyazın incelendiğinde yaşantısal kaçınma ve yaşanılan yer ile ilgili bir araştırmaya ulaşılmıştır. Kurtoglu, Yıldırım ve Güzel (2019) tarafından yapılan araştırmada bu araştırma sonucundan farklı olarak ilçede yaşayan bireylerin yaşantısal kaçınma düzeyleri il merkezinde yaşayan bireylerin yaşantısal kaçınma düzeylerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Bireylerin psikolojik iyi oluşlarının yüksek olması yaşamlarını daha mutlu ve anlamlı sürdürmeleri için önemli görülmektedir. İyi oluşun mutluluk, neşelilik hali, yaşam doyumu gibi anlamlara geldiği düşünüldüğünde yetişkin bireylerin psikolojik iyi oluşlarının yüksek olmasının bireysel, ailesel ve çevresel ilişkilerine olumlu anlamda katkı yapacağı düşünülmektedir. Ayrıca bireylerin sorunlarından kaçınmak yerine bunları kabul etmeleri, anın farkında olmaları, değerlerinin farkında olmaları ve değerleri doğrultusunda yaşamlarına yönelik bir hedef belirlemeleri bu hedef doğrultusunda yaşamları bireylerin yaşamını işlevsel hale getirecek bir başka faktördür. Bu sayede yetişkin bireylere yönelik olarak okullar, halk eğitim merkezleri, diğer kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla psikolojik iyi oluş ve yaşantısal kaçınma konularında seminer ve psikoeğitsel çalışmalar yapılması bireyler için faydalı olabilir. Bu araştırma yetişkin bireylerle yapılmış olup bundan sonra yapılacak çalışmalar farklı meslek gruplarında çalışan bireyler, üniversite öğrencileri, lise öğrencileri gibi farklı gruplar üzerinde yapılabilir.

5. KAYNAKÇA

Allen, M. T. (2021). An exploration of the relationships of experiential avoidance (as measured by the AAQ-II and meaQ) with negative affect, perceived stress, and avoidant coping styles. *PeerJ*, 9. <https://doi.org/10.7717/peerj.11033>

Arch, J. J., Fishbein, J. N., Finkelstein, L. B. and Luoma, J. B. (2022). Acceptance and commitment therapy processes and mediation: Challenges and how to address them. *Behavior Therapy*, 1-22.

Balcı, Ş. ve Kaya, E. (2023). Yaşantısal kaçınma ile dijital bağımlılık ilişkisinde dijital araç kullanımının aracılık rolü. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 44, 1-22. <https://doi.org/10.17829/turcom.1194744>

Baumeister, R. F., Tice, D. L. and Zell, A. L. (2007). *How Emotions Facilitate and Impair Self-Regulation*. In Gross, J.J. (Ed.), *Handbook of Emotion Regulation* (408-426). New York: Guilford.

Benli, N. (2023). *Öğretmen adaylarının yaşam doyumunun yaşantısal kaçınma, değer verme ve bazı demografik özellikler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Bolu.

Biglan, A., Gau, J. M., Jones, L. B., Hinds, E., Rusby, J. C., Cody, C. ve Sprague, J. (2015). The role of experiential avoidance in the relationship between family conflict and depression among early adolescents. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 4(1), 30-36. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2014.12.001>

Bond, F. W., Hayes, S. C., Baer, R. A., Carpenter, K. M., Guenole, N., Orcutt, H. K., & Zettle, R. D. (2011). Preliminary psychometric properties of the Acceptance and Action Questionnaire-II: A revised measure of psychological inflexibility and experiential avoidance. *Behavior Therapy*, 42(4), 676-688.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Can, U., & Kağan, M. (2024). Lise öğrencilerindeki psikolojik iyi oluş ile riskli davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 239-265.

Chawla, N., & Ostafin, B. (2007). Experiential avoidance as a functional dimensional approach to psychopathology: An empirical review. *Journal of Clinical Psychology*, 63(9), 871-890.

Cunha, M., Galhardo, A., & Pinto-Gouveia, J. (2016). Experiential avoidance, self-compassion, self-judgment and coping styles in infertility. *Sexual & Reproductive Healthcare*, 10, 41-47.

Çelik, E. (2023). *Öz eleştirel ruminasyon, yaşantısal kaçınma, duygu düzenleme güçlüğü ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Çevik, P. Z. (2024). *Travma yaşamış üniversite öğrencilerinde öz şefkat, mükemmeliyetçilik ve yaşantısal kaçınma düzeyi arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Bolu.

Danner, D. D., Snowdon, D. A., & Friesen, W. V. (2001). Positive emotions in early life and longevity: Findings from the nun study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(5), 804-813. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.80.5.804>

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Hedonia, eudaimonia, and well-being: An introduction. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 9(1), 1-11. <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9018-1>

Dewane, C. (2008). Social Work Today. *The ABC's of Acceptance and Commitment Therapy*, 8(5), 36.

- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R.E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97, 143–156.
- Eifert, G. H., & Forsyth, J. P. (2011). The application of acceptance and commitment therapy to problem anger. *Cognitive and Behavioral Practice*, 18(2), 241-250. <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2010.04.004>
- Elvan, R. N. (2024). *Beliren yetişkinlerin yaşantısal kaçınma ve psikolojik kırılganlık düzeyleri ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Muğla.
- Esen, F. B., Üzer, A., Akkoç-Arabacı, L. N., Bilgiç, S., Uğurlu, M.Z., Sarıgül, N., Doğan, D. ve Şahin, Z. (2023). Erişkinlerde pandemi döneminde akıllı telefon kullanımı ve oyun oynama davranışının değişimi ve yaşantısal kaçınma ile ilişkisinin incelenmesi. *Current Addiction Research*, 7(1), 9-16.
- Fırat, A. (2022). *Lise öğrencilerinin aile içi şiddete maruz kalma türlerine göre bilişsel birleşme ve yaşantısal kaçınma süreçleri ile psikolojik esnekliklerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gable, S. L., & Haidt, J. (2005). What (and Why) is positive psychology? *Review of General Psychology*, 9(2), 103-110. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.2.103>
- Gámez, W., Chmielewski, M., Kotov, R., Ruggero, C., & Watson, D. (2011). Development of a measure of experiential avoidance: The multidimensional experiential avoidance questionnaire. *Psychological assessment*, 23(3), 692–713. <https://doi.org/10.1037/a0023242>
- George, D., & Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. New York: Routledge.
- Grant, S., Langan-Fox, J., & Anglim, J. (2009). The big five traits as predictors of subjective and psychological well-being. *Psychological Reports*, 105(1), 205-231. <https://doi.org/10.2466/PRO.105.1.205-231>
- Günel, D., & Aydın, Y. (2022). Okul psikolojik danışmanlarında mesleki doyum ve psikolojik iyi oluş: İş yaşamı psikolojik esnekliğinin aracı rolü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 77-95. <https://doi.org/10.17860/mersinefd.1050072>
- Harris, R. (2008). *The happiness trap: How to stop struggling and start living*. Boston: Trumpeter.
- Harris, R. (2009). *ACT made simple: An easy-to-read primer on acceptance and commitment therapy*. Oakland, New Harbinger Publications.
- Hayes, S. C., & Lillis, J. (2012). *Acceptance and commitment therapy*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/17335-000>

- Hayes, S. C., Strosahl, K. ve Wilson, K. G. (1999). *Acceptance and Commitment Therapy: An Experiential Approach to Behavior Change*. New York: Guilford Press.
- Hayes, S. C., Strosahl, K. D. ve Wilson, K. G. (2011). *Acceptance and commitment therapy: The process and practice of mindful change*. New York: The Guilford press.
- Hayes, S. C., Wilson, K. G., Gifford, E. V., Follette, V. M. ve Strosahl, K. (1996). Experiential avoidance and behavioral disorders: A functional dimensional approach to diagnosis and treatment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64(6), 1152.
- Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F.W., Masuda, A. ve Lillis, J. (2006). Acceptance and Commitment Therapy: Model, processes and outcomes. *Behavior Research and Therapy*, 44, 1–25. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.06.006>
- Karavardar, G. ve Korkmaz, C. (2018). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu ve stresle başa çıkma stratejilerinin incelenmesi: Giresun Üniversitesi İşletme Bölümü örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 6(83), 33-46.
- Kaşıkkara, G. (2019). *Üniversite öğrencilerinde ruminasyon ve depresyon ilişkisinde okul tükenmişliği ve yaşantısal kaçınmanın aracı rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Muğla.
- Kaya, A., Balay, R., & Göçen, A. (2012). The level of teachers' knowing, application and training need on alternative assessment and evaluation techniques. *Journal of Human Sciences*, 9(2), 1229-1259.
- Kern, M. L., Benson, L., Steinberg, E. A., & Steinberg, L. (2016). The EPOCH measure of adolescent well-being. *Psychological Assessment*, 28(5), 586-597.
- Keyes, C. L. M., & Haidt, J. (2003). *Introduction: human flourishing—the study of that which makes life worthwhile*. In C. L. M. Keyes, & J. Haidt (Eds.), *Flourishing: Positive psychology and the life well-lived*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Keyes, C. L. M., & Ryff, C. D. (1999). Psychological well-being in midlife. In S. L. Willis & J. D. Reid (Eds.), *Life in the middle: Psychological and social development in middle age* (pp. 161–180). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-012757230-7/50028-6>
- Köksal, Z., Topkaya, N., & Şahin, E. (2023). Üniversite öğrencilerinde cinsiyet, psikolojik kırılabilirlik ve öz şefkatin psikolojik iyi oluş ile ilişkisinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(87), 1309-1324.
- Kurtoğlu, H. İ., Yıldırım, A., & Güzel, A. (2019, October). Üniversite öğrencilerinin yaşantısal kaçınma durumları ve ilişkili faktörlerin belirlenmesi. In 3. *International 21. National Public Health Congress*.
- Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, 131(6), 803–855. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.6.803>

Ong, C. W., Barthel, A. L., & Hofmann, S. G. (2024). The Relationship Between Psychological Inflexibility and Well-Being in Adults: A Meta-Analysis of the Acceptance and Action Questionnaire (AAQ). *Behavior Therapy*. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2023.05.007>

Özen, C. S. (2025). *Öğretmenlerde psikolojik katılık ve yaşantısal kaçınma arasındaki ilişkide belirsizliğe tahammülsüzlüğün aracı rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Düzce.

Özen Koç, Ö., Soysal, S. ve Bilge, F. (2023). Ergenlerde bilinçli farkındalık ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 154-169.

Panayiotou, G., Karekla, M. ve Leonidou, C. (2017). Coping through avoidance may explain gender disparities in anxiety. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 6(2), 215-220. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2017.04.005>

Parvizi, G. ve Özabacı, N. (2022). Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumlarının yordayıcısı olarak bilişsel esnekliğin rolü. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 65-81.

Peterson, C., & Park, N. (2006). Character strengths in organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 27(8), 1149-1154. <https://doi.org/10.1002/job.398>

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>

Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*, 4(4), 99-104.

Ryff, C. D. (2014). Psychological well-being revisited: Advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 83(1), 10-28. <https://doi.org/10.1159/000353263>

Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719-727. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719>

Ryff, C. D., & Singer, B. (1996). Psychological well-being: Meaning, measurement, and implications for psychotherapy research. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 65(1), 14-23. <https://doi.org/10.1159/000289026>

Sarıkoç, M. (2025). *Lise öğrencilerinin travma sonrası büyüme düzeylerinin psikolojik katılık, belirsizliğe tahammülsüzlük ve yaşantısal kaçınma açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, Düzce.

Schmutte, P.S., Ryff, C. D. (1997) Personality and well-being: Reexamining methods and meanings. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(3), 549-559.

- Seligman, M. E. P. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. *Handbook of positive psychology*, 2, 3-12.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- Sheldon, K. M., & King, L. (2001). Why positive psychology is necessary. *American Psychologist*, 56(3), 216-217. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.216>
- Strosahl, K. (2002). Acceptance and Commitment Therapy. *Encyclopedia of Psychotherapy*, 1.
- Şık, A. ve Çam, S. (2023). Ruminatif düşünce biçimi ve düşünce eylem kaynaşmasının yaşantısal kaçınmayla ilişkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(2), 485-496. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1228760>
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği (pioo): Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Topal, N., Odacı, H., & Özer, Ş. (2023). İnternet bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı ve psikolojik iyi oluş: Yalnızlığın aracı rolü. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(2), 601-639. <https://doi.org/10.17152/gefad.1140695>
- Tümer, S. B. (2024). *Genç yetişkinlerde çocukluk çağı travmaları ile psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide yaşantısal kaçınmanın aracı rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Diyarbakır.
- Ünal, T. (2024). *Yaygın kaygı ve depresyon belirtilerinin tanılar üstü yaklaşım çerçevesinde incelenmesi: Kaygı duyarlılığı, yaşantısal kaçınma, bilgece farkındalık ve duygu düzenleme güçlüğünün rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- Vangölü, M. S, Padır, M. A ve Ünsal, F. (2025). Ergenlerde genel kaygı ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkide yaşantısal kaçınmanın aracı rolü. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 875-894. <https://doi.org/10.29299/kefad.1512179>
- Wenzlaff, R. M. ve Wegner, D. M. (2000). Thought suppression. *Annual Review of Psychology*, 51(1), 59-91.
- Yavuz, K. F. (2015). Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT): Genel Bir Bakış. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry Special Topics*, 8(2), 21-27.
- Yavuz, K. F., Ulusoy, S., Işkın, M., Esen, F. B., Burhan, H. Ş., Karadere, M. E., & Yavuz, N. (2016). Turkish version of Acceptance and Action Questionnaire-II (AAQ-II): A reliability and validity analysis in clinical and non-clinical samples. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 26(4), 397-408. <https://doi.org/10.5455/bcp.20160223124107>
- Yürük, B. (2023). *Bilinçli farkındalık, yaşantısal kaçınma ve algılanan stresin kompulsif çevrimiçi satın alma ile ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

EVİLİLİKTE BİLİNÇLİ FARKINDALIK: BEDEN ALGISI VE SOSYAL MEDYANIN CAZİBESİ ETKİLİ OLABİLİR Mİ?¹

Ayçin Şeyma GAYTAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
seymagaytan@gmail.com - <https://orcid.org/0009-0006-8809-396X>

Prof. Dr. Şerife Gonca ZEREN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
gonca.zeren@comu.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-4904-4085>

ÖZET

Yetişkinlik döneminin temel gelişim görevlerinden biri olan yakın ilişki kurma süreci, etkili iletişim, karşılıklı hoşgörü ve benlik algısı gibi unsurlarla yakından bağlantılıdır. Evlilikte bireylerin beden algıları, romantik ilişkilere yönelik tutumları ve duygusal yakınlıkları üzerinde belirleyici bir rol oynamakta; olumsuz beden algısı evlilik doyumu ve uyumunu zayıflatabilmektedir. Ek olarak sosyal medya, idealize edilmiş beden temsilleri sunarak bireylerin benlik algısını etkileyebilmekte ve evlilik ilişkilerinde kıskançlık, güvensizlik ve çatışma risklerini artırabilmektedir. Bilinçli farkındalığın ise eşler arasında empati, sabır ve sağlıklı iletişim becerilerini güçlendirerek ilişki doyumuna olumlu katkı sağladığı görülmektedir. Bu çerçevede çalışma, söz konusu psikososyal değişkenlerin evlilik ilişkisi üzerindeki bütüncül etkisini değerlendirmektedir. Bu araştırmada şu soruya yanıt aranmıştır: Beden algısı ve sosyal medya cazibesi evlilikte bilinçli farkındalığı yordamakta mıdır?

Araştırmanın verileri evli 22-80 yaş aralığında 203 kadın, 212 erkek, toplam 415 kişiden toplanmıştır. Verileri toplamak için Evlilikte Bilinçli Farkındalık Ölçeği, İki Boyutlu Beden İmgesi Ölçeği, Sosyal Medyanın Cazibesi Ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına ilişkin doğrulayıcı faktör analizleri ve Cronbach alfa katsayıları araştırmacılar tarafından tekrar hesaplanmıştır. Veri analizinde çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda iki boyutlu beden imgesinin alt boyutlarından işlevler ve görünüm değişkenlerinin evlilikte bilinçli farkındalık düzeyini yordadığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Evlilikte Bilinçli Farkındalık, Beden Algısı, Sosyal Medya Cazibesi

¹ Bu çalışma, ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

MINDFULNESS IN MARRIAGE: COULD BODY IMAGE AND THE AFFINITY OF SOCIAL MEDIA BE INFLUENTIAL?¹

Ayçin Şeyma GAYTAN

Çanakkale Onsekiz Mart University,
seymagaytan@gmail.com - <https://orcid.org/0009-0006-8809-396X>

Prof. Dr. Şerife Gonca ZEREN

Çanakkale Onsekiz Mart University,
gonca.zeren@comu.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-4904-4085>

ABSTRACT

The process of forming close relationships, a fundamental developmental task in adulthood, is closely linked to elements such as effective communication, mutual tolerance, and self-perception. In marriage, individuals' body image plays a decisive role in their attitudes towards romantic relationships and emotional intimacy; negative body image can weaken marital satisfaction and harmony. In addition, social media can affect individuals' self-perception by presenting idealized body representations and can increase the risks of jealousy, insecurity, and conflict in marital relationships. Conscious awareness, on the other hand, has been shown to positively contribute to relationship satisfaction by strengthening empathy, patience, and healthy communication skills between spouses. In this context, the study evaluates the holistic effect of these psychosocial variables on marital relationships. This research sought to answer the question: Do body image and social media affinity predict conscious awareness in marriage? The data for the research was collected from 415 married individuals, 203 women and 212 men, aged between 22 and 80 years. The Marital Mindfulness Scale, the Two-Dimensional Body Image Scale, and the Social Media Affinity Scale were used to collect data. Confirmatory factor analyses and Cronbach's alpha coefficients for the data collection instruments were recalculated by the researchers. Multiple linear regression analysis was used in the data analysis. As a result of the study, it was revealed that the functions and appearance variables, which are sub-dimensions of the two-dimensional body image, predicted the level of marital mindfulness.

Keywords: Marital Mindfulness, Body Image, Social Media Appeal

¹This study was produced from the first author's master's thesis under the supervision of the second author.

ÇEVİRİMİÇİ ROMANTİK İLİŞKİLERİ SÜRDÜRMEDE ANAHTARLAR: KENDİNİ AÇMA VE ÇEVİRİMİÇİ ROMANTİK İLİŞKİ DOYUMU¹

Merve ÇİFTÇİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
merveciftci585@gmail.com - <https://orcid.org/0009-0006-9979-0680>

Prof. Dr. Şerife Gonca ZEREN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
gonca.zeren@comu.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-4904-4085>

ÖZET

İnternet aracılığıyla kurulan ve devam ettirilen duygusal bağlar olarak tanımlanan çevrimiçi romantik ilişkiler, fiziksel mesafeleri aşarak yakınlık kurmayı mümkün kılmaktadır. Dijital dünyada ilişkilerin sağlıklı ve istikrarlı ilerlemesi için sürdürme stratejileri kilit bir rol üstlenir; bu stratejiler, ilişkilerin devamlılığını sağlamayı hedefleyen bilinçli davranışları içerir. Bu araştırmada şu soruya yanıt aranmıştır: Çevrimiçi romantik ilişkide kendini açma düzeyi ve çevrimiçi romantik ilişki doyumu ilişkileri sürdürme stratejilerini anlamlı düzeyde yordamakta mıdır?

Araştırmanın verileri çevrimiçi romantik ilişki deneyimi yaşayan ve çevrimiçi romantik ilişkisi devam eden 18-48 yaş aralığında 409 kadın, 210 erkek, toplam 619 kişiden toplanmıştır. Verileri toplamak için Romantik İlişkide Kendini Açma Düzeyi Ölçeği, İlişkileri Sürdürme Stratejileri Ölçeği, Çevrimiçi Romantik İlişki Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına ilişkin doğrulayıcı faktör analizleri ve Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları araştırmacılar tarafından tekrar hesaplanmıştır. Veri analizinde çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda romantik ilişkide kendini açma düzeyi alt boyutlarından açıklık ve iletişim ile çevrimiçi romantik ilişki doyumu değişkenlerinin çevrimiçi romantik ilişki yaşayan bireylerin ilişkileri sürdürme stratejilerini yordadığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi Romantik İlişki, İlişkileri Sürdürme Stratejileri, Romantik İlişkide Kendini Açma, Çevrimiçi Romantik İlişki Doyumu

¹ Bu çalışma, ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

KEYS TO SUSTAINING ONLINE ROMANTIC RELATIONSHIPS: SELF-DISCLOSURE AND ONLINE ROMANTIC RELATIONSHIP SATISFACTION¹

Merve ÇİFTÇİ

Çanakkale Onsekiz Mart University,
merveciftci585@gmail.com - <https://orcid.org/0009-0006-9979-0680>

Prof. Dr. Şerife Gonca ZEREN

Çanakkale Onsekiz Mart University,
gonca.zeren@comu.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-4904-4085>

ABSTRACT

Online romantic relationships, defined as emotional bonds established and maintained through the internet, make it possible to build intimacy by overcoming physical distances. Maintenance strategies play a key role in ensuring the healthy and stable progression of relationships in the digital world; these strategies include conscious behaviors aimed at maintaining relationships. This research sought to answer the question: Do the level of self-disclosure in online romantic relationships and online romantic relationship satisfaction significantly predict relationship maintenance strategies?

The research data was collected from 619 individuals (409 women and 210 men) aged 18-48 who had experienced and were in ongoing online romantic relationships. The Self-Disclosure Level in Romantic Relationships Scale, Relationship Maintenance Strategies Scale, and Online Romantic Relationship Satisfaction Scale were used to collect data. Confirmatory factor analyses and Cronbach's alpha internal consistency coefficients for the data collection instruments were recalculated by the researchers. Multiple linear regression analysis was used in the data analysis. The study revealed that the sub-dimensions of openness and communication, as well as online romantic relationship satisfaction, predicted the relationship maintenance strategies of individuals in online romantic relationships.

Keywords: Online Romantic Relationship, Relationship Maintenance Strategies, Self-Disclosure in Romantic Relationships, Online Romantic Relationship Satisfaction

¹This study was produced from the first author's master's thesis under the supervision of the second author.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE AKADEMİK ERTELEME DAVRANIŞININ UYKU KALİTESİ VE KAYGI İLE İLİŞKİSİ

Musab Yiğit YETKİNAĞAÇ

Nişantaşı Üniversitesi,

musabyigityetkinagac@gmail.com

ORCID ID: 0009-0001-7959-6761

Dr. Öğr. Üyesi Müne AKTAY

Nişantaşı Üniversitesi,

mune.aktay@nisantasi.edu.tr

ORCID ID: 0009-0000-2675-1791

ÖZET

Araştırmada üniversite öğrencilerinin akademik erteleme davranışlarının kaygı ve uyku kaliteleri ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bir diğer amaç ise kaygı düzeylerinin ve uyku kalitesinin akademik erteleme davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Araştırma grubu İstanbul'da üniversite okuyan 113 erkek ve 239 kadın olmak üzere 352 kişiden oluşmaktadır. Üniversite öğrencilerinin akademik erteleme davranışlarının değerlendirmek için Akademik Erteleme Ölçeği (AEÖ), kaygı düzeylerinin değerlendirmek için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri (DSKE), uyku kalitesini ölçmek için Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ) kullanılmıştır ve kesitsel bir çalışma yürütülmüştür. Öğrencilerin tanımlayıcı özellikleri ile ilgili bilgi edinmek için sosyo-demografik form kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS 30.0 programı ile analiz edilmiştir. Analizler, Pearson korelasyon analiz tekniği, bağımsız grup t testi, ANOVA ve çok yönlü regresyon analiz tekniği kullanılarak yapılmıştır. Değişkenler arasında anlamlı bulunana sonuçların değerlendirilmesi ve nedeninin tespiti için Tukey çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş, spor yapma sıklığı ve algılanan aile desteğinin bağımsız değişkenler ile arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir ($p < .05$). Değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde akademik erteleme davranışının uyku kalitesini yordamadığı ancak kaygının uyku kalitesini olumsuz yönde anlamlı olarak yordadığı bulunmuştur. Kaygı düzeylerinden sürekli kaygının akademik erteleme davranışını anlamlı olarak yordadığı görülürken durumluk kaygının ve uyku kalitesinin

akademik ertelemeyi yordamadığı görülmüştür. Akademik ertelemenin ve uyku kalitesinin kaygı düzeylerinden durumluk kaygı ve sürekli kaygıyı anlamı olarak yordadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerinin akademik erteleme davranışında bulunmalarına, kaygılanmalarına ve uyku kalitelerinde düşüşler yaşanmasına neden olduğu görülmüştür. Değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişkide öğrencilerin eğitim hayatlarındaki sorunların oluşmasına neden olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Akademik erteleme, kaygı, uyku kalitesi, üniversite öğrencileri.

1. GİRİŞ

Yaşamımız boyunca yerine getirmemiz gereken görevlerimiz ve sorumluluklarımız vardır. Bunlar; alışveriş yapmak, işe gitmek, faturaları ödemek, okula gitmek, aile içindeki görevleri yerine getirmek gibi yaşamımızdaki role ve yaşa göre değişiklik gösteren önemli sorumluluklardır (Steel, 2007). Kimi birey yerine getirmesi gereken bu işleri zamanında tamamlarken kimi birey sonraki güne ertelemekte ya da son ana bırakabilmektedir. Günlük hayatımızdaki görevlerin zamanında yapılmaması ve tekrarlanması ise erteleme davranışı haline gelebilir. Bu durum zaman içerisinde bireylerin kişisel yaşamlarında, çalışma hayatlarında ve eğitim hayatlarında sorunlar yaşamasına neden olabilir (Kınık ve Odacı, 2020). Erteleme davranışının alt alanları incelendiğinde en çok ele alınan erteleme türünün akademik erteleme olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalarda akademik erteleme davranışının üniversite öğrencileri arasında yaygın olduğu ifade edilmektedir (Balkıs, 2006). Öğrencilerin eğitim süresi boyunca en önemli sorumluluğu akademik görevleri gerçekleştirme ve başarı sağlamasıdır. Ancak, akademik erteleme davranışına eğilimli öğrenciler sınav haftalarını, verilen araştırmaları ve diğer akademik sorumluluklarını zamanında yerine getirememektedir. Bu durum öğrencilerde kaygıya ve akademik erteleme davranışına neden olmaktadır (Solomon ve Rothblum, 1984).

Kaygı, kişinin nesnel olmayan tehlikeye karşı yaşamış olduğu zihinsel, bedensel ve duygusal değişimlerle belli olan, tehlike altında hissedilen bir uyarılmışlık ve gerginlik durumu olarak tanımlanmaktadır (Aitken, 1982). Genel anlamda ise kişiler, kaygı süreci içerisinde yaşadıkları olayları çarpıtma ya da abartma eğiliminde olmaktadır. Bu durum bireylerin geleceklerini olumsuz olarak görmelerine ve algılamalarına neden olabilmektedir (Geçtan, 1981). Kaygı ve akademik erteleme üzerine yapılan çalışmalarda birbirleri arasında bir ilişki olduğuna rastlanmıştır. Akademik olarak yapılan erteleme davranışı öğrencilerin kaygı düzeylerini

yükseltmektedir. Bu durum akademik başarısızlığa neden olduğu gibi bireylerin okulu bırakması gibi sorunları da peşinde getirmektedir (Knaus, 1998).

Akademik ertelemeyi etkileyen bir diğer faktör ise uyku kalitesidir. Uyku kalitesi, kişinin uyanmasından itibaren kendisini zinde ve yeni bir güne hazır hissetmesi olarak tanımlanmaktadır (Çetinol ve Özvurmaz, 2018). Cinsiyet, yaş, beslenme, sosyo-ekonomik durum ve sosyal yaşam gibi etmenler uyku kalitesini etkileyebilmektedir. Bu gibi faktörler üniversite öğrencilerinin akademik başarıları üzerinde de bir etkiye sahiptir. Mirghani vd. (2015) öğrenciler ile yaptığı çalışmada uyku kalitesi ve akademik başarı arasında bir ilişki olduğunu gözlemlemişlerdir. Düşük uyku kalitesinin öğrencilerin akademik başarı sağlamasında zorluk çekmelerine neden olduğunu belirtmişlerdir. Uyku kalitesindeki bozulmalar öğrencilerde yorgunluğa, fiziksel ve mental problemlere sebep olduğu gibi kaygı düzeylerini de arttırdığı görülmüştür. Öğrencilerin akademik başarılarını yükseltmek ve psikolojik iyi oluş hallerini desteklemek için uyku kalitesini pozitif yönde arttırmaları önemlidir. Bu bağlamda, kaliteli ve düzenli bir uyku kaygı seviyesinin azaltılmasını desteklemekle birlikte akademik erteleme davranışlarını önleyebilir ve akademik başarıları pozitif yönde etkileyebilir (Lemma vd., 2014).

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin akademik erteleme davranışının uyku kalitesi ve kaygı düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap almak hedef alınmıştır:

1. Üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı ve kaygı düzeyi uyku kalitesini anlamlı olarak yordamakta mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinde uyku kalitesi ve kaygı düzeyi akademik erteleme davranışını anlamlı olarak yordamakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinde akademik erteleme ve uyku kalitesi durumluk kaygı düzeyini anlamlı olarak yordamakta mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinde akademik erteleme ve uyku kalitesi sürekli kaygı düzeyini anlamlı olarak yordamakta mıdır?
5. Kadın ve erkek üniversite öğrencileri akademik erteleme davranışı, uyku kalitesi ve kaygı düzeyi bakımından anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
6. Eğitim düzeyine göre oluşturulan gruplar (Önlisans, Lisans, Lisansüstü) arasında, akademik erteleme davranışı, uyku kalitesi ve kaygı düzeyi bakımından anlamlı fark var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, Türkiye’de üniversite okuyan öğrencilerdir. Araştırmanın örneklemini ise İstanbul’da bulunan üniversitelerde öğrenim görmekte olan 113’ü erkek, 239’u kadın üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgi özellikleri ve sayısal verileri “Bulgular” başlığı altında açıklanmaktadır.

2.2. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Üniversite öğrencilerinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durumu, çalışma durumu, spor alışkanlığı, ebeveyn eğitim düzeyleri, kardeşinin olup olmaması ve ailenin sağladığı destek değişkenlerinin akademik erteleme, kaygı ve uyku kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemek için ilişkisel tarama modelinin alt kolu olan kesitsel tarama modeli kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama

Araştırmada katılımcılardan Bilgilendirilmiş Onam Formu ile onay alınmıştır. Öncelikle katılımcıların demografik özellikleri hakkında bilgi edinmek için sosyo-demografik form kullanılmıştır. Daha sonra katılımcıların akademik erteleme davranışlarının incelenmesi için Akademik Erteleme Ölçeği (AEÖ), uyku kalitelerinin değerlendirilmesi için Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ), kaygı düzeylerinin ölçülmesi için Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri (DSKE) ölçekleri kullanılmıştır. Bu ölçekler Google Form üzerinden hazırlanarak katılımcılara çevrimiçi anket olarak uygulanmıştır.

2.3.1. Sosyo-Demografik Form

Bu formda katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durumu çalışma durumu, kardeş durumu, spor yapma sıklığı algılanan aile desteği ve anne-baba eğitim düzeyi şeklinde 9 maddeden oluşmaktadır.

2.3.2. Akademik Erteleme Ölçeği (AEÖ)

Çakıcı’nın (2003) geliştirdiği bu ölçek öğrencilerin yapmaktan sorumlu olduğu görevleri içermektedir. Bu ölçekte 7 olumlu ve 12 olumsuz toplamda 19 ifade bulunmaktadır. Ölçekteki ifadeler 5’li Likert tipi anket ile (1= Beni hiç yansıtmıyor, 2= Beni çok az yansıtmıyor, 3= Beni biraz yansıtmıyor, 4= Beni çoğunlukla yansıtmıyor, 5= Beni tamamen yansıtmıyor) değerlendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 95 iken minimum puan 19’dur. Birinci faktör olan erteleme Cronbach Alpha güvenirlik kat sayısı .89 ve ikinci faktör olan

planlı ders çalışma alışkanlığı için Cronbach Alpha güvenirlik kat sayısı .84 bulunmuştur. Ölçeğin tümü için ise Cronbach Alpha güvenirlik kat sayısı .92 olarak bulunmuştur. Spearman Brown iki yarım test güvenirliği, 10 maddelik birinci yarım test için .87, 9 maddelik ikinci yarım test için .86 olmak üzere toplam .85 olarak hesaplanmıştır. Akademik Erteleme Ölçeğinin 65 lise öğrencisine on yedi gün ara ile uygulanmasından hesaplanan test-tekrar korelasyon katsayısı .89 olarak bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayısı birinci faktör için .80, ikinci faktör için .82 olarak hesaplanmıştır (Çakıcı, 2003).

2.3.3. Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri (DSKE)

Bu ölçek iki faktörlü kaygı kuramına dayalı olarak Spielberger vd. (1970) tarafından geliştirilmiştir. Türkçeye uyarlanması Le Compte ve Öner (1983) tarafından yapılmıştır. Türkiye'deki güvenirlik çalışmasında test-tekrar test güvenirlik katsayısı .71 ile .86 arasında, iç tutarlık katsayısı .83 ile .87 arasında bulunmuştur. Bu veriler doğrultusunda ölçeğin, yüksek güvenirliğe ve geçerliğe sahip olduğu bulunmuştur. Ülkemizde yapılan çalışmalarda da yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Ölçekteki ifadeler 4'lü Likert tipi anket ile (1= Hiç, 2= Biraz, 3= Çok, 4= Tamamen) değerlendirilmiştir. Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeklerinin alt boyutlarından alınabilecek minimum puan 20, maksimum puan ise 80'dir. Maksimum puanın kaygı düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Durumluk kaygı ölçeğinde 10 madde (1, 2, 5, 8, 10, 11, 15, 16, 19 ve 20) tersine dönmüş ifadedir.

Sürekli kaygı ölçeğinde ise 7 madde (21, 26, 27, 30, 33, 36 ve 39) tersine dönmüş ifadedir.

2.3.4. Pittsburgh Uyku Kalitesi İndeksi (PUKİ)

Buysse vd.'nin (1989) geliştirdiği bu ölçek yeterli iç tutarlılık, test-tekrar test güvenirliği ve geçerlilik özelliklerine sahip olduğu yapılan çalışma ile kanıtlanmıştır. Türkiye'de ölçeğin geçerlilik ve güvenirlik çalışmaları ise Ağargün vd. (1996) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.804 olarak bulunmuştur.

PUKİ, öğrencilerin son bir ayda uyku kalitelerini değerlendiren ve 24 sorudan oluşan bir ölçektir. Bu soruların 19'u birey tarafından yanıtlanan öz bildirim sorularıdır. Bu sorular dışında mevcut olan 5 soru ise partnerleri tarafından yanıtlanmaktadır. Ancak, bu 5 soru sadece klinik bilgi için kullanılır ve puanlamaya dahil edilmez.

Öz bildirim soruları, uyku kalitesini etkileyen çeşitli faktörleri kapsamaktadır. Puanlamaya dahil edilen 18 madde, 7 bileşen puan olarak gruplanmaktadır. Bu bileşenler şunlardır: Öznel

uyku kalitesi (bileşen 1), uyku latensi 47-48 (bileşen 2), uyku süresi (bileşen 3), alışılmış uyku etkinliği (bileşen 4), uyku bozukluğu (bileşen 5), uyku ilacı kullanımı (bileşen 6) ve gündüz uyku işlev bozukluğu (bileşen 7)'dur.

Sorular 0 ve 3 arasında bir değerle değerlendirilir. 7 bileşenin skorlarının toplandığında genel PUKİ skoru, 0 ile 21 arasında bir değer elde edilmektedir. Elde edilen toplam skor 5 ve altında olan bireylerin uyku kalitesi "iyi", 5 ve üzerinde olan bireylerin ise "kötü" olarak değerlendirilir. PUKİ'nin, iyi/kötü uyuyanları ayırt etmedeki özgünlüğü ve tanı duyarlılığı ve çok yüksektir (%86,5-%89,6). Toplam skor 5 ve üzeri olan bireylerin uyku ile ilgili en az iki alanda ciddi sorunu olduğu ya da üç veya üçten fazla alanda hafif ile orta şiddet arasında sıkıntı çektiğini göstermektedir.

2.4. Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizi nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Nicel analiz yöntemi ile toplanan verilerin istatistiksel sonuçları üzerinde tartışılmıştır. Araştırmanın analizi IBM SPSS 30.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Tablo 1'de araştırmanın çarpıklık ve basıklık değerleri gösterilmektedir.

Bağımlı Değişkenler ve Alt Boyutlarının Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişken	N	Çarpıklık		Basıklık	
		Değer	Std. Hata	Değer	Std. Hata
Akademik Erteleme	352	-,058	,130	-,142	,259
Durumluk Kaygı	352	,215	,130	-,439	,259
Sürekli Kaygı	352	,071	,130	-,110	,259
Uyku Kalitesi	352	,452	,130	-,416	,259

Normallik testi kapsamında bağımlı değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri incelendiğinde -1 ile +1 değerleri arasında olduğu görülmüş, bu değerler arasında olan değişken düzeylerinin normal dağılım gösterdiği kabul edilebileceğinden parametrik analiz tekniklerinin kullanılmasına karar verilmiştir. Verilerin betimleyici istatistikleri frekans (sıklık), yüzde, ortalama, standart sapma minimum ve maksimum değerleri kapsamında incelenmiştir. İki ya da daha fazla değişken arasındaki yordayıcı ilişkilerin belirlenmesi için regresyon çözümlemesi kullanılmıştır. Sosyo-demografik özellikler temelinde oluşturulan grup sayısı iki olduğunda bağımsız grup t testi, ikiden fazla olduğunda ANOVA (varyans analizi) analizi kullanılmıştır. Araştırmada 1. Tip hata olasılığı 0,05 olarak alınmıştır.

3. BULGULAR

Katılımcıların kişisel bilgi formu ile elde edilen özelliklere göre dağılımı Çizelge 2 ve Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

Değişken	Grup Adı	Sıklık (n)	Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	239	67,9	67,9
	Erkek	113	32,1	100
Yaş Grubu	18-24 Yaş	265	75,3	75,3
	25-29 Yaş	48	13,6	88,9
	30-34 Yaş	20	5,7	94,6
	35-40 Yaş	19	5,4	100
Eğitim Düzeyi	Ön lisans	100	28,4	28,4
	Lisans	178	50,6	79,0
	Yüksek Lisans	74	21,0	100
Medeni Durumu	Evli	26	7,4	7,4
	Bekar	319	90,6	98,0
	Boşanmış	6	1,7	99,7
	Dul	1	0,3	100
Kardeş Durumu	Kardeşi var	323	91,8	91,8
	Kardeşi yok	29	8,2	100
Spor Yapma Sıklığı	Hiç yapmayan	107	30,4	30,4
	Ayda 1-2 defa	91	25,9	56,3
	Haftada 1 defa	39	11,1	67,3
	Haftada 2-3 defa	88	25,0	92,3
	Her gün	27	7,7	100
Algılanan Aile Desteği	Hiç destek görmeyen	9	2,6	2,6
	Çok az	21	6,0	8,5
	Az	19	5,4	13,9
	Normal	155	44,0	58,0
	Çok destek gören	148	42,0	100

Çizelge 2’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %67,9’u (239 kişi) kadınlardan, %32,1’i (113 kişi) ise erkeklerden oluşmaktadır.

Katılımcıların yaşı 18 ile 40 arasında değişmektedir. Yaş gruplarına göre dağılım incelendiğinde %75,3’ünün (265 kişi) 18-24 yaş aralığında, %13,6’sının (48 kişi) 25-29 yaş aralığında, %5,7’sinin (20 kişi) 30-34 yaş aralığında ve %5,4’ünün ise (19 kişi) 35-40 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Katılımcıların eğitim düzeyine göre dağılımı incelendiğinde %28,4’ünün (100 kişi) ön lisans öğrencisi, %50,6’sının (178 kişi) lisans öğrencisi ve %21’inin (74 kişi) ise yüksek lisans öğrencisi olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %7,4’ü (26 kişi) evli, %90,6’sı (319 kişi) ise bekaardır. Yüzde 1,7’si (6 kişi) boşanmış olanlardan oluşmaktadır ve yüzde 0,3’ü ise (1 kişi) duludur. Katılımcıların %91,8’inin kardeşi bulunmaktadır. Kardeşi olmayanları oranı %8,2’dir (29 kişi).

Üniversite öğrencilerinin spor yapma sıklığına göre dağılımı incelendiğinde %30,4’ünün (107 kişi) hiç spor yapmadığı, %25,9’unun (91 kişi) bir ay içerisinde sadece 1-2 gün spor yaptığı, %11,1’inin (39 kişi) haftada bir kez spor yaptığı, %25’inin (88 kişi) haftada 2-3 gün spor yaptığı ve sadece %7,7’sinin (27 kişi) her gün spor yaptığı tespit edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin %2,6’sı (9 kişi) ailesinden hiç destek görmediğini, yüzde 6’sı (21 kişi) ailesinden çok az destek gördüğünü, yüzde 5,4’ü (19 kişi) ailesinden az destek gördüğünü, yüzde 44’ü (155 kişi) ailesinden normal destek gördüğünü ve yüzde 42’si (148 kişi) ise ailesinden çok destek gördüğünü belirtmiştir. Çizelge 3’te anne ve baba eğitim düzeyi gösterilmiştir.

Katılımcıların Anne ve Babalarının Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Değişken	Grup Adı	Sıklık (n)	Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
Anne Eğitim Düzeyi	Okuryazar Değil	14	4,0	4,0
	Okuryazar	17	4,8	8,8
	İlkokul	99	28,1	36,9
	Ortaokul	58	16,5	53,4
	Lise	97	27,6	81,0
	Üniversite	67	19,0	100
Baba Eğitim Düzeyi	Okuryazar Değil	3	0,9	0,9
	Okuryazar	11	3,1	4,0
	İlkokul	71	20,2	24,1

	Ortaokul	67	19,0	43,2
	Lise	116	33,0	76,1
	Üniversite	84	23,9	100

Çizelge 3’te Katılımcıların annelerinin eğitim düzeyine göre dağılımı incelendiğinde %4’ünün (14 kişi) annesinin okur-yazar olmadığı, %4,8’inin (17 kişi) okur-yazar olduğu, %28,1’inin (99 kişi) ilkokul mezunu, %16,5’inin (58 kişi) ortaokul mezunu, %27,6’sının (97 kişi) lise mezunu ve %19’unun (67 kişi) üniversite mezunu olduğu görülmüştür.

Katılımcıların babalarının eğitim düzeyine göre dağılımı incelendiğinde %0,9’unun (3 kişi) babasının okur-yazar olmadığı, %3,1’inin (11 kişi) okur-yazar olduğu, %20,2’sinin (71 kişi) ilkokul mezunu, %19’unun (67 kişi) ortaokul mezunu, %33’ünün (116 kişi) lise mezunu ve %23,9’unun (84 kişi) üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Çizelge 4’te araştırmada ele alınan değişkenlerin betimleyici istatistik değerleri görülmektedir.

Bağımlı Değişkenlere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişken	N	Min.	Maks.	Ort.	Std. Sapma
Akademik Erteleme	352	19,0	91,0	56,36	13,59
Durumluk Kaygı	352	20,0	73,0	41,91	11,55
Sürekli Kaygı	352	20,0	73,0	44,86	10,12
Uyku Kalitesi	352	1,0	18,0	7,83	3,48

Çizelge 4’te üniversite öğrencilerinin akademik erteleme düzeyi incelendiğinde katılımcıların düzeyinin 19-91 arasında değiştiği ($56,36 \pm 13,59$) görülmektedir. Durumluk ve sürekli kaygı puanlarının 20-73 arasında değiştiği (ortalama ve standart sapma değerleri durumluk kaygı için $41,91 \pm 11,55$, sürekli kaygı için $44,86 \pm 10,12$), uyku kalitesi puanlarının ise 1-18 arasında değiştiği ($7,83 \pm 3,48$) tespit edilmiştir.

Gruplar Arası Karşılaştırmalar

Araştırmada ele alınan “Kadın ve erkek üniversite öğrencileri akademik erteleme davranışı, uyku kalitesi ve kaygı düzeyi bakımından anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?” sorusunun yanıtlanması için bağımsız gruplar t testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 5’te gösterilmiştir.

Cinsiyete Göre Bağımlı Değişkenler Farkına İlişkin t-testi Sonuçları

Değişken	Kadın (n=239)		Erkek (n= 113)		t	p
	Ortalama	ss	Ortalama	ss		
Akademik Erteleme	55,72	13,19	57,69	14,36	-1,269	,205
Durumluk Kaygı	42,23	11,63	41,21	11,39	,775	,439
Sürekli Kaygı	46,02	9,96	42,41	10,05	3,168	,002
Uyku Kalitesi	7,99	3,53	7,50	3,37	1,239	,216

p < .05

Analiz sonucuna göre kadın ve erkek katılımcıların sürekli kaygı düzeyi bakımından anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur (p< .05). Sürekli kaygı düzeyi bakımından kadın katılımcıların düzeyi (46,02±9,96) erkeklerden (42,41±10,05) anlamlı olarak daha yüksektir. Diğer değişkenler bakımından kadın ve erkekler arasında anlamlı fark bulunmamıştır (p < .05).

Araştırmada ele alınan “Yaş temelinde oluşturulan gruplar (18-24, 25 ve üstü) arasında, akademik erteleme davranışı, uyku kalitesi ve kaygı düzeyi bakımından anlamlı fark var mıdır?” sorusunun yanıtlanması için bağımsız gruplar t testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 6’da gösterilmiştir.

Yaş Gruplarında Bağımlı Değişkenler Farkına İlişkin t-testi Sonuçları

Değişken	18-24 Yaş (n=265)		25-40 Yaş (n= 87)		t	p
	Ortalama	ss	Ortalama	ss		
Akademik Erteleme	57,21	13,32	53,76	14,13	2,064	,040
Durumluk Kaygı	41,79	11,42	42,26	11,99	-,333	,739
Sürekli Kaygı	45,21	9,79	43,79	11,06	1,135	,257
Uyku Kalitesi	7,68	3,39	8,30	3,72	- 1,452	,147

p< .05

Analiz sonucuna göre 18-24 yaş aralığında olan öğrencilerle ve 25-40 yaş aralığında olan öğrencilerin sadece akademik erteleme düzeyi bakımından anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur (p< ,05). Akademik erteleme düzeyi bakımından 18-24 yaş arasındaki

katılımcıların düzeyi ($57,21 \pm 13,32$) 25-40 yaş aralığındakilerden ($53,76 \pm 14,13$) anlamlı olarak daha yüksektir. Diğer değişkenler bakımından yaş grupları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p < .05$).

Araştırmada ele alınan “Eğitim düzeyine göre oluşturulan gruplar (Ön lisans, Lisans, Lisansüstü) arasında, akademik erteleme davranışı, uyku kalitesi ve kaygı düzeyi bakımından anlamlı fark var mıdır?” sorusunun yanıtlanması için varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Anlamlı fark bulunan değişkenler için farkın kaynağını tespit etmek amacıyla Tukey çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 7’de gösterilmiştir.

Eğitim Düzeyine Göre Bağımlı Değişkenlerin Karşılaştırma Bulguları

Değişken		Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Akademik Erteleme	Gruplar arası	898,297	2	449,149	2,453	,087
	Grup içi	63890,314	349	183,067		
	Toplam	64788,611	351			
Durumluk Kaygı	Gruplar arası	25,961	2	12,981	,097	,908
	Grup içi	46779,945	349	134,040		
	Toplam	46805,906	351			
Sürekli Kaygı	Gruplar arası	118,393	2	59,196	,577	,562
	Grup içi	35835,786	349	102,681		
	Toplam	35954,179	351			
Uyku Kalitesi	Gruplar arası	22,027	2	11,013	,909	,404
	Grup içi	4227,746	349	12,114		
	Toplam	4249,773	351			

$p < .05$ Kategoriler: 1= “Ön lisans” 2= “Lisans” 3= “Yüksek Lisans”

Eğitim düzeylerine göre oluşturulan (ön lisans, lisans ve yüksek lisans) grupları arasında yapılan karşılaştırmada ele alınan değişken düzeyleri bakımından grupların ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p < .05$).

Regresyon Analizi Bulguları

Değişkenler arası ilişkileri incelemek için “Üniversite öğrencilerinde akademik erteleme davranışı ve kaygı düzeyi uyku kalitesini anlamlı olarak yordamakta mıdır?” şeklinde belirlenen ikinci araştırma sorusunu yanıtlamak için regresyon analizi kullanılmıştır. Analizde bağımlı değişken olarak uyku kalitesi düzeyi, bağımsız değişkenler olarak akademik erteleme

davranışı ile durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri alınmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 8’de gösterilmiştir.

Akademik Erteleme ve Kaygı Düzeylerinin Uyku Kalitesini Yordama Bulguları

Değişken	B	Std. Hata	Beta	t	p
Sabit	1,951	,965		2,022	,044
Akademik Erteleme	,012	,013	,047	,895	,371
Durumluk Kaygı	,054	,020	,178	2,635	,009
Sürekli Kaygı	,066	,023	,192	2,834	,005
R= ,353 R ² = ,125 F= 16,539 p < .05					

Kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmuştur. Durumluk ve Sürekli Kaygı uyku kalitesi düzeyini anlamlı olarak yordamaktadır (F= 16,539; R= ,353, R²= ,125; p< .05). Durumluk kaygı (B= ,054) ve sürekli kaygı (B= ,066) uyku kalitesini olumsuz yönde anlamlı olarak yordamaktadır. Akademik erteleme düzeyinin anlamlı bir etkisi görülmemiştir. Durumluk ve sürekli kaygı uyku kalitesi düzeyindeki varyansın (değişimin) %12,5’ini açıklamaktadır.

Yordayıcı ilişkiler kapsamında ikinci olarak “Üniversite öğrencilerinde uyku kalitesi ve kaygı düzeyi akademik erteleme davranışını anlamlı olarak yordamakta mıdır?” şeklinde belirlenen araştırma sorusunu yanıtlamak için regresyon analizi kullanılmıştır. Analizde bağımlı değişken olarak akademik erteleme düzeyi, bağımsız değişken olarak uyku kalitesi, sürekli kaygı ve durumluk kaygı alınmıştır. Elde edilen bulgular Çizge 9’de gösterilmiştir.

Uyku Kalitesi ve Kaygı Düzeylerinin Akademik Ertelemeyi Yordama Bulguları

Değişken	B	Std. Hata	Beta	t	p
Sabit	38,837	3,276		11,854	,000
Uyku Kalitesi	,192	,214	,049	,895	,371
Durumluk Kaygı	,156	,082	,132	1,903	,058
Sürekli Kaygı	,212	,093	,158	2,266	,024
R= ,286 R ² = ,082 F= 10,304 p < .05					

Kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmuştur. Sürekli Kaygı akademik erteleme düzeyini anlamlı olarak yordamaktadır (F= 10,304; R= ,286, R²= ,082; p < .05). Sürekli kaygı (B= ,212) akademik erteleme düzeyini pozitif yönde anlamlı olarak yordamaktadır. Durumluk kaygı ve uyku kalitesinin anlamlı bir etkisi görülmemiştir. Sürekli kaygı akademik erteleme düzeyindeki varyansın (değişimin) %8,2’sini açıklamaktadır.

Yordayıcı ilişkileri incelemek için ayrıca “Üniversite öğrencilerinde akademik erteleme ve uyku kalitesi durumluk kaygı düzeyi anlamlı olarak yordamakta mıdır?” şeklinde belirlenen araştırma sorusunu yanıtlamak için regresyon analizi kullanılmıştır. Analizde bağımlı değişken olarak durumluk kaygı düzeyi, bağımsız değişkenler olarak uyku kalitesi ve akademik erteleme alınmıştır. Elde edilen bulgular Çizge 10’da gösterilmiştir.

Akademik Erteleme ve Uyku Kalitesinin Durumluk Kaygı Düzeyini Yordama Bulguları

Değişken	B	Std. Hata	Beta	t	p
Sabit	24,301	2,621		9,271	,000
Uyku Kalitesi	,952	,166	,287	5,738	,000
Akademik Erteleme	,180	,043	,212	4,236	,000
R= ,380 R ² = ,144 F= 29,472 p < .05					

Kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmuştur. Akademik erteleme ve uyku kalitesi durumluk kaygı düzeyini anlamlı olarak yordamaktadır (F= 29,472; R= ,380, R²= ,144; p < .05). Uyku kalitesinin düşüklüğü (B= ,952) ve akademik ertelemenin artışı (B= ,180) durumluk kaygı düzeyini anlamlı olarak artırmaktadır. Akademik erteleme ve uyku kalitesi durumluk kaygı düzeyindeki varyansın (değişimin) %14,4’ünü açıklamaktadır.

Yordayıcı ilişkiler kapsamında son olarak “Üniversite öğrencilerinde uyku kalitesi ve akademik erteleme sürekli kaygı düzeyi anlamlı olarak yordamakta mıdır?” şeklinde belirlenen araştırma sorusunu yanıtlamak için regresyon analizi kullanılmıştır. Analizde bağımlı değişken olarak sürekli kaygı düzeyi, bağımsız değişkenler olarak uyku kalitesi ve akademik erteleme alınmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 11’de gösterilmiştir.

Akademik Erteleme ve Uyku Kalitesinin Sürekli Kaygı Düzeyini Yordama Bulguları

Değişken	B	Std. Hata	Beta	t	p
Sabit	28,996	2,288		12,671	,000
Uyku Kalitesi	,846	,145	,291	5,839	,000
Akademik Erteleme	,164	,037	,220	4,418	,000
R= ,389 R ² = ,151 F= 31,091 p < .05					

Kurulan regresyon modeli anlamlı bulunmuştur. Akademik erteleme ve uyku kalitesi sürekli kaygı düzeyini anlamlı olarak yordamaktadır (F= 31,091; R= ,389, R²= ,151; p < .05). Uyku

kalitesinin düşüklüğü ($B= ,846$) ve akademik erteleme artış (B= ,164) sürekli kaygı düzeyini anlamlı olarak artırmaktadır. Akademik erteleme ve uyku kalitesi sürekli kaygı düzeyindeki varyansın (değişimin) %15,1'ini açıklamaktadır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Çalışmada elde edilen verilen incelendiğinde üniversitede öğrenim gören öğrencilerin akademik erteleme davranışı puan ortalamalarına göre kadın ve erkek değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlemlenmiştir. Alanyazın incelendiğinde akademik erteleme davranışının kadın ve erkek cinsiyetine hem anlamlı farklılık gösteren hem de anlamlı farklılık göstermeyen çalışmalar yer almaktadır (Solomon ve Rothblum, 1984; Beswick, vd., 1988; Milgram vd., 1995; Ferrari vd., 1998). Araştırmada elde edilen sonuçlara göre kadın ve erkek üniversite öğrencilerinin uyku kaliteleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde kadınlara ve erkeklere göre uyku kalitelerinin arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Kadınların uyku kalitesinin erkeklere oranla kötü olduğu sonucuna ulaşmıştır (Bingöl vd., 2006; Öçal 2015). Çalışmada kadın ve erkek üniversite öğrencilerinin ile kaygı düzeyleri ile ilgili analiz yapıldığında durumluk kaygı düzeylerinde anlamlı bir farklılık görülmezken sürekli kaygı düzeylerinde anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Kadınların sürekli kaygı düzeylerinin erkeklerin sürekli kaygı düzeyinden anlamlı bir biçimde daha yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalarda benzer şekilde kadın öğrencilerin erkek öğrencilere oranla sürekli kaygı düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tümerdem, 2007; Şanlı Kula vd., 2016).

Çalışmada elde edilen veriler incelendiğinde 18-24 yaş arası öğrenciler ile 25 ve üstü yaş aralığındaki öğrencilerin akademik erteleme düzeyleri açısından aralarında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir. 18-24 yaş aralığındaki öğrencilerin 25 yaş ve üstündeki öğrencilerden akademik erteleme düzeyleri bakımından anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatür incelendiğinde benzer şekilde sonuçlanmış araştırmaların olduğu görülmektedir (Balkıs, 2006; Aydoğan vd., 2012; Khan vd., 2014; Çetin vd., 2018). Bunun yanı sıra anlamlı farklılaşmanın olmadığı çalışmalarda bulunmaktadır (Çakıcı, 2003; Akkaya, 2007; Oktan, 2025). Araştırmadaki verilere göre 18-24 ile 25 ve üst yaş grupları arasında durumluk ve sürekli kaygı düzeyleri bakımından anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde öğrencilerin kaygı düzeyleri açısından belirli yaş grupları arasında anlamlı farklılıklar görülürken diğer yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. (Ekici vd., 2004; Arslan 2007). Araştırmadaki verilere göre 18-24 ile 25 ve üst yaş grupları arasında uyku kalitesi düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Literatür

incelendiğinde uyku kalitesi ve yaş arasında farklılık göstermediği sonucuna varılmıştır. Ancak bazı çalışmalarda uyku kalitesiyle yaşın farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır (Öçal, 2015; Gomes vd., 2017). Ehlers vd. (2018), horlama ve öksürük gibi rahatsızlıkların uyku kalitesi düzeyini düşürdüğünü ve bu gibi sağlık sorunlarının yaşla birlikte uyku kalitesinde bozulmalara neden olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmadaki toplanan veriler incelendiğinde eğitim düzeyine göre oluşturulan gruplar (ön lisan, lisans, yüksek lisans) arasındaki karşılaştırmada değişkenler ile grup ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşma gözlemlenmemiştir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde yüksek lisanstaki öğrencilerin lisanstaki öğrencilere göre daha fazla akademik erteleme eğiliminde bulundukları sonucuna ulaşılmıştır (Onwuegbuzie, 2004; Özer, 2011). Çalışmada elde edilen veriler incelendiğinde uyku kalitesiyle eğitim düzeyleri karşılaştırıldığında değişkenler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde Bingöl (2006), eğitim düzeylerinin uyku kalitesini etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Bunun yansira Yaggi vd. (2006), yaptıkları çalışmada eğitim düzeyinin artışının uyku kalitesini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Eğitim düzeyi arttıkça uyku kalitesinin kötü olarak etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın sonucuna göre durumluk kaygı ve süreklilik kaygı uyku kalitesini olumsuz yönde etkilemekte ve anlamlı bir biçimde yordamaktadır. Kaygı ile uyku kalitesi üzerine yapılan çalışmaların sonucuna göre kaygının uyku kalitesini olumsuz yönde etkileyerek uyku kalitesini düşürdüğü sonucu bulunmuştur (Wang ve B    , 2021). Literatürdeki çalışmalara göre Nyer vd. (2013), uyku kalitesi düzeyinde problem olan   niversite   ğrencilerinin kaygı düzeyleri uyku kalitesinde problem olmayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşımlardır. Çalışmanın sonucuna göre uyku kalitesinin akademik erteleme davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi gözlemlenmemiştir. Uyku kalitesinin akademik erteleme üzerindeki etkisini inceleyen diğer çalışmalara göre Geng (2011), akademik erteleme davranış düzeyi artıkça uyku kalitesinin düştüğünü ifade etmiştir. Liu ve Zhou (2020), uyku kalitesinin akademik ertelemeyi doğrudan ve dolaylı bir şekilde etkilediği belirtilmiştir. Düşük uyku kalitesi öğrencilerin öz denetimini zayıflatarak dürtüsel ve kaçıngan davranışlar sergilemesine sebep olduğu ifade edilmiştir.   z denetimin bu etkisi akademik ertelemenin sadece psikolojik değil fizyolojik temellere de dayandığını göstermiştir. Uyku kalitesi ve akademik erteleme arasındaki ilişki bütüncül öz denetim modeli ile açıklanmıştır.

Araştırmanın sonucunda   niversite   ğrencilerinin akademik erteleme kaygı ve uyku kalitesi arasında sosyodemografik değişkenlere göre farklılıklar olup olmadığı incelendiğinde bazı

demografik değişkenler arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Akademik erteleme davranışı ve kaygı düzeyinin uyku kalitesi üzerindeki etkisi incelendiğinde durumluk kaygı ve sürekli kaygının uyku kalitesinde olumsuz bir etkiye neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak akademik erteleme düzeyinin uyku kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu gözlemlenmemiştir. Uyku kalitesi ve kaygı düzeylerinin akademik erteleme davranışı üzerindeki etkisine bakıldığında sürekli kaygının akademik erteleme davranışını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre akademik erteleme davranışına en büyük etki sürekli kaygı tarafından yapılmaktadır. Durumluk kaygı ve uyku kalitesinin akademik erteleme üzerinde herhangi bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmamıştır. Son olarak akademik erteleme davranışını ve uyku kalitesi düzeyinin durumluk kaygı düzeyi ve akademik erteleme davranışını ve uyku kalitesi düzeyinin sürekli kaygı düzeyi arasındaki ilişkileri incelendiğinde akademik erteleme ve uyku kalitesi durumluk ve sürekli kaygı düzeyini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Akademik ertelemenin artışı ve uyku kalitesinin düşüklüğü durumluk kaygı ile sürekli kaygıyı arttırdığı tespit edilmiştir.

Bu çalışma ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyleri arasında yürütülmüştür. Bu çalışmaya ek olarak doktora yapan öğrenciler ile de akademik erteleme, kaygı ve uyku kaliteleri açısından literatüre katkıda bulunmak için benzer çalışmalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağargün, M.Y., Kara, H., Anlar, Ö. (1996). Pittsburgh uyku kalitesi indeksi'nin geçerliliği ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 7(2): 107-115.
- Akkaya, E. (2007). *Academic procrastination among faculty of education students: the role of gender, age, academic achievement, perfectionism and depression*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, Ç. (2007). Üniversite öğrencilerinin sürekli kaygı ve kişisel kararsızlık düzeylerinin incelenmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya*.
- Aydoğan, D. (2008). *Akademik erteleme davranışlarının benlik saygısı, durumluluk kaygı ve özyeterlik ile açıklanabilirliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Balkıs, M. (2006). *Öğretmen Adaylarının Davranışlarındaki Erteleme Eğilimlerinin Düşünme ve Karar Verme Tarzları ile İlişkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Beswick, G., Rothblum, E., & Mann, L. (1988). Psychological antecedents of student procrastination. *Australian Psychologist*, 2, 207-217.
- Bingöl, N. (2006). *"Hemşirelerin Uyku Kalitesi, İş Doyumu Düzeyleri ve Aralarındaki İlişkinin İncelenmesi"*, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

- Buyse, D.J., Reynolds, C.F., Monk, T.H., Berman, S.R., Kupfer, D.J. (1989). The Pittsburgh sleep quality index: A new instrument for psychiatric practice and research. *Psychiatry Res*, 28: 193-213.
- Çakıcı, D. Ç. (2003). *Lise ve üniversite öğrencilerinde genel erteleme ve akademik erteleme davranışının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çetin, N., & Ceyhan, E. (2018). *Lise öğrencilerinin akademik erteleme davranışlarının sürekli kaygı, akılcı olmayan inanç, öz düzenleme ve akademik başarı ile ilişkisi*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(2), 460-479.
- Çetinoğlu, T., Özurmaz, S. (2018). Hemşirelerde Uyku Kalitesi ve İlişkili Faktörler. *Medical Science*, 13(4), 80-90.
- Ehlers, C. L., Wills, D., & Gilder, D. A. (2018). A history of binge drinking during adolescence is associated with poorer sleep quality in young adult Mexican Americans and American Indians. *Psychopharmacology*, 235(6), 1775-1782.
- Ekici, Pakize, Rukiye Tavuz Ve Filiz Koçyiğit. (2004). *S. Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ve Fen Edebiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Kaygılarının Karşılaştırılması*. Lisans Tezi. Konya
- Ferrari, J. R., Keane, S. M., Wolfe, R. N., and Beck, B. L. (1998). The antecedents and consequences of academic excuse-making: Examining individual differences in procrastination. *Research in Higher Education*, 39(2), 199-21.
- Geçtan, E. (1981). *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*. Ankara: Maya Matbaacılık.
- Geng, L. (2011). Why procrastination prevails: The role of low-quality sleep in academic procrastination among college students. *Journal of Behavioral Health*, 4(3), 123–129.
- Gomes, G. C., Passos, M. H. P. D., Silva, H. A., Oliveira, V. M. A. D., Novaes, W. A., Pitangui, A. C. R., & Araújo, R. C. D. (2017). Sleep quality and its association with psychological symptoms in adolescent athletes. *Revista Paulista de Pediatria*, 35, 316-321.
- Solomon, L. J., Rothblum, E. D. (1984). Academic procrastination: Frequency and cognitive behavioral correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31, 503-509.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., & Lushene, R. E. (1970). *Manual for the state-trait anxiety inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.
- Steel, P. (2007). The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological Bulletin*, 133(1), 65–94.
- Khan, M. J., Arif, H., Noor, S. S., and Muneer, S. (2014). Academic procrastination among male and female university and college students. *FWU Journal of Social Sciences*, 8(2), 65-70.
- Kınık, Ö., Odacı, H. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Akademik Erteleme Davranışı: Bazı Bireysel ve Çevresel Değişkenler Bir Etken Olabilir mi? *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi*, 10(1), 183-192.
- Knaus, W. J. (1998). *Do it now! Break procrastination habit (second edition)*. New York: John Wiley ve Sons, Inc.
- Kula, K. Ş., & Saraç, T. (2016). Üniversite öğrencilerinin gelecek kaygısı/The future anxiety of the university students. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 227-242.
- Le Compte, A., Öner, N. (1983). *Durumluk ve sürekli kaygı envanteri el kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- Lemma, S., Berhane, Y., Worku, A., Gelaye, B., Williams, M. A. (2014). Good quality sleep is associated with better academic performance among university students in Ethiopia. *Sleep and Breathing*, 18(2), 257-263.
- Liu, X., & Zhou, R. (2020). Sleep quality and academic procrastination: The mediating role of self-control. *Current Psychology*, 39(4), 1140–1147.
- Milgram, N. A., Marshevsky, S., & Sadeh, C. (1995). Correlates of academic procrastination: Discomfort, task aversiveness, and task capability. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 129(2), 145-155.
- Mirghani, H.O., Mohammed, O. S., Almutadha, Y. M., Ahmed, M. S. (2015). Good sleep quality is associated with better academic performance among Sudanese medical students. *BMC Research Notes*, 8(1), 706-710.
- Nyer, M., Farabaugh, A., Fehling, K., Soskin, D., Holt, D., Papakostas, G. I., ... ve Mischoulon, D. (2013). Relationship between sleep disturbance and depression, anxiety, and functioning in college students. *Depression and anxiety*, 30(9), 873-880.
- Oktan, M. S. (2025). *Akademik erteleme, akademik kaygı ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Onwuegbuzie, A. J. (2004). Academic procrastination and statistics anxiety. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 29(1), 3-19.
- Öçal, Ö. (2015). *Acıbadem maslak hastanesi beslenme ve diyet polikliniğine başvuran yetişkin bireylerde besin tüketiminin Pittsburgh uyku kalitesi ölçeği ile ilişkisi*. Yayınlanmış Yüksek Lisans tezi, Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Özer, B. U. (2011). A cross sectional study on procrastination: who procrastinate more. *In International Conference on Education Research and Innovation*, 18(1), 34-37.
- Tümerdem, R. (2007). Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Kimya Son Sınıf Öğrencilerinin Kaygılarını Etkileyen Etmenler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 32-45.
- Yaggi, K., McKinlay, J. B., Araujo, A. B. (2006). Sleep duration as a risk factor for the development of type 2 diabetes. *Diabetes Care*, 29(3).
- Wang, F., & BÍró, É. (2021). Determinants of sleep quality in college students: A literature review. *Explore*, 17(2), 170–177. <https://doi.org/10.1016/j.explore.2020.11.003>

KİMLİĞİN İNŞASINDA SOSYAL MEDYA ETKİSİ: İNSTAGRAM ÖRNEĞİ

Rukiye DİLBAZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, dilbazrukiye@gmail.com- 0000-0001-6953-085X

ÖZET

Dijital dönüşüm ile sosyal medya, kimliklerin inşası ve sunumu için elverişli bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmada kimlik, Instagram platformunda oluşturulan kimlikler ile sınırlandırılmıştır. Sosyal medya platformlarından biri olan Instagram üzerinden kimliğin inşa süreci bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Instagram çerçevesinde var olan kimliklerin çeşitliliği ve bu kimliklerin sunumunun incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Instagram üzerinden yapılan bu çalışma kimliklerin görünür hale gelmesi ve açıklanması açısından önemlidir. Nitel bir çalışma örneği sunan bu çalışmada kimliğin, sosyal medya ve sosyal medya kimliği bağlamında literatür taraması yapılmıştır. Bu kapsamda paylaşım, hikâye, reels ve yorum gibi etkileşim biçimleri; kullanıcıların kendilerini hangi değerler, tüketim pratikleri ve yaşam tarzları üzerinden tanımladıklarını anlamak için birer gösterge olarak ele alınmıştır. Profil fotoğrafı, biyografi bölümü, takipçi sayısı, etiketleme ve konum bildirme gibi unsurların, kimliğe dair bir izlenim oluştururken nasıl kullanıldığına odaklanılmıştır. Çalışma, Instagram’da görünür olma isteğinin onay arayışı, aidiyet kurma ve sosyal karşılaştırma gibi gündelik motivasyonlarla ilişkili olduğunu; bu nedenle kimlik sunumunun sürekli güncellenen bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu değerlendirme, dijital ortamda benliğin sabit bir yapı olmaktan uzaklaştığını, kullanıcıların içerik üretimi ve geri bildirimler üzerinden kendilerini yeniden konumlandıklarını ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir ve sosyal medya kimliği tartışmalarına güncel bir bakış sunmaktadır. Elde edilen veriler ışığında sosyal medya ve kimlik arasındaki ilişki sistematik bir şekilde betimlenmiş ve incelenmiştir. Sonuç olarak Instagram gerçek, ideal, sahte, ticari, çevreci ve gösterişçi kimlik gibi birçok kimliğin inşası için uygun bir platformdur. Bu uygulamada kimlik, sunumu ile var olmakta ve sunum üzerinde yapılan değişiklikler kimliği yeniden inşa etmektedir. Kısaca kimlik, Instagram zemininde akışkan bir hal almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Medya, Kimlik, Instagram*

THE EFFECT OF SOCIAL MEDIA ON THE CONSTRUCTION OF IDENTITY: INSTAGRAM EXAMPLE

ABSTRACT

Digital transformation has made social media an ideal space for the construction and presentation of identities. In this study, identity is limited to identities created on the Instagram platform. The process of identity construction on Instagram, one of the social media platforms, is the subject of this study. The aim of the study is to examine the diversity of identities existing within the framework of Instagram and the presentation of these identities. This study conducted on Instagram is important in terms of making identities visible and explaining them. This study, which presents a qualitative example, includes a literature review on identity, social media, and social media identity. In this context, interaction forms such as posts, stories, reels, and comments were considered as indicators to understand how users define themselves through values, consumption practices, and lifestyles. The study focused on how elements such as profile photos, bio sections, follower counts, tagging, and location sharing are used to create an impression of identity. The study shows that the desire to be visible on Instagram is related to everyday motivations such as seeking approval, establishing belonging, and social comparison; therefore, identity presentation is a constantly updated process. This evaluation aims to contribute to the literature by revealing that identity in the digital environment is far from being a fixed structure, and that users reposition themselves through content production and feedback, offering a contemporary perspective on social media identity discussions. In light of the data obtained, the relationship between social media and identity has been systematically described and examined. In conclusion, Instagram is a suitable platform for the construction of many identities, such as real, ideal, fake, commercial, environmentalist, and ostentatious identities. In this application, identity exists through its presentation, and changes made to the presentation reconstruct the identity. In short, identity takes on a fluid form on the Instagram platform.

Keywords: *Social Media, Identity, Instagram*

1. GİRİŞ

Kimlik kavramı İngilizcede identity olarak karşılık bulur. Kökenine bakıldığında Latince "idem" sözcüğünden türetilmiştir. 'İdem' aynı olmak ya da birbirine benzemek anlamına gelir. Türkçe'de ise kimlik, "kim" soru kökünden türetilmiş olup aynı şekilde zorunlu bir aidiyeti, aynı olmayı ve tek olmayı ifade eder (Aydoğdu, 2004, s. 117). Kimlik 'ben' ve 'öteki' arasındaki diyalektikten meydana gelmektedir. Örneğin cinsel kimlik bağlamında incelenecek olursa erkek kimliği ancak kadının varlığıyla vuku bulabilmektedir. Etnik kimlik, dini kimlik, siyasi kimlik vd. kimlik çeşitlerine örnek olarak gösterilebilir. Bu anlamda ırk, renk, cinsiyet, yaş, din, orijin, dil, ekonomik durum, yaşam tarzı, kültür ve meslek gibi öğeler kimliğin inşasında önemli rollere sahiptir (Türkkan, 2011, s. 12).

Teknolojik gelişmelerin yaşanması ile kimlik tanım ve sunumlarında bir dönüşüm meydana gelmiştir. Sosyal medya platformları ile kimlikler görülebilir, okunabilir ve yeniden inşa edilebilir hale gelmiştir. Buna ek olarak ideal kimlikler inşa edilirken tamamen bireyden farklı sahte bir kimlik yaratımı da söz konusu olabilir. Günümüzde en çok tercih edilen Facebook, WhatsApp, X ve Instagram platformları kimlik inşası ve sunumu için uygun bir zemin yaratmaktadır. TÜİK 2025 verilerine göre 16-74 yaş aralığının internet kullanım oranı %90,9'a çıkmıştır. Erkeklerde bu kullanım %93,6, kadınlarda ise %88,2 olarak gözlenmiştir. Türkiye'de bireylerin en fazla kullandıkları sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları %88,6 ile WhatsApp, %72,9 ile YouTube ve % 68,1 ile Instagram olmuştur (erş. trh. 14.09.2025, 17.06). Instagram, çeşitli kimliklerin hem sözel hem de görsel biçimde sunulduğu önemli bir uygulamadır.

Çalışmanın Konusu: Bireye özgü nitelikleri içerisinde barındıran, kim olduğunu ve nasıl görüldüğünü tanımlayan kavram kimliktir. Bazı kimliklerin içerisine doğulurken bazılarının ise zaman içerisinde inşa edildiğini söylemek mümkündür. Toplumun geçirdiği dijital dönüşüm düşünüldüğünde sosyal medya, kimliklerin inşası ve sunumu için elverişli bir alandır. Buradan hareketle sosyal medya platformlarından biri olan Instagram üzerinden kimliğin inşa süreci bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı: Toplum geçirdiği dijital dönüşüm ile sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere birçok alanı etkilemektedir. Dijital dönüşümün önemli çıktılarından biri de kimliğin dinamik bir hal almasıdır. Son dönemde medya aracılığıyla kimlikler çeşitli şekilde inşa edilir hale gelmiştir. Sosyal medya platformlarından biri olan Instagram çerçevesinde var olan kimliklerin çeşitliliği ve bu kimliklerin sunumunun incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın Önemi: Kimlik bireyin sosyal durumunu ifade etmektedir. Cinsiyet, etnik vb. kimlik çeşitleri bireyin dışında belirlenmiş olsa da son dönemde kimlik inşa edebilir hale gelmiştir. Farklı kimliklerin birlikte var olabildiği alanlardan biri de sosyal medyadır. Sosyal medya platformlarında oluşan kimlikler de toplumsallığı ifade ettiği için çeşitli kimlikler ve bu kimliklerin inşa edilmesindeki etkenler sosyolojik açıdan önem arz etmektedir. Günümüz

toplumunda sık kullanılan Instagram platformu üzerinden yapılan bu çalışma kimliklerin görünür hale gelmesi ve açıklanması açısından mercek görevi görecektir.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

2.1. Çalışma Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Doküman incelemesi çerçevesinde betimleyici bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın temel amacı sosyal medya platformlarından biri olan Instagram’da, inşa edilen kimliklerin göstergelerini ve kimlik sunumunu sosyolojik olarak tartışmaktır. Çalışmada Instagram’da profil, gönderi, reels, beğeni ve yorum gibi kimlik sunumuna imkân veren özellikler açıklanmaktadır. Araştırma anket ya da görüşme kullanılmadığı için istatistiksel evren ve örneklem tercihi yapılmamıştır.

2.2. Veri Kaynağı ve Toplanması

Araştırmanın veri kaynakları literatür kaynakları ve platformların kimlik göstergeleri olarak iki ana gruptan oluşturmaktadır. Kimlik ve sosyal medya konulu kitaplar, makaleler ve akademik çalışmaların devamında kimlik sunumunu görünür kılan profil fotoğrafı, kullanıcı adı, biyografi, gönderi, hikaye, takipçi/takip gibi Instagram’ın platform öğeleri verilerin kaynağını oluşturmaktadır.

Veri toplama sürecinde öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Instagram’ın kimlik sunumuna ilişkin özellikleri bir inceleme çerçevesi oluşturmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

İncelenecek ve yorumlanacak Instagram göstergeleri betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Analiz sürecinde bulgular; kimlik görünümü, sunumu ve ötekiyle sağlanan etkileşim ile tekrar tekrar güncellenen kimlik bağlamında sınıflandırılmış ve açıklanmıştır. Bulgular sosyal medya platformları ile kimlik arasındaki ilişkiyi Instagram temelinde incelenerek sosyolojik açıdan yorumlanmıştır.

2.4. Sınırlılıklar

Kimlik çeşitli alanlarda tanımlanmakta ve inşa edilmektedir. Bu çalışmada sosyal medyada kimlik konusu ele alınmıştır. Çalışma sadece nitel olacak şekilde sosyal medya platform incelemesi olması açısından sınırlıdır. Saha çalışması yapılmadığı için çıktılar kullanıcıların şahsi deneyimlerini yansıtmayacak ve geniş kitleleri temsil etmeyecektir. Kimlik tahlilinin sadece dijital bir mecra göstergeleri üzerinden yapılması, şahısların fikir ve tercihlerinin bulgulara yer almaması bu çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

3. SOSYAL MEDYA VE KİMLİK

3.1. Sosyal Medya Platformlarında Kimlik Oluşumu

Sosyal medya, bireylerin açık ve yarı açık profil oluşturmalarına izin veren ve oluşturdukları profilleri diğer kişilerle bağlantı kurup profillerinde dosya paylaşımı sağlayan, kişilerin profillerini gösteren web tabanlı hizmetler olarak tanımlanmaktadır (Olgun, 2015, s. 486).

Sosyal medya bireyin kendini ifade edebilmesi anlamında kimliklerini diledikleri gibi üretebilmesi üzerine çeşitli imkânlar sunmaktadır. Bu olanakların başında ilgi alanları, hobiler, iletişim yolları gibi bilgiler bulunurken aynı zamanda bu platformların özellikleri sebebiyle fotoğraf ve video paylaşımı, müzik ekleme, yazı paylaşımıyla kullanıcılar kimlik üretip sergilemeye imkan tanımaktadır (Toprak ve Diğerleri, 2009'dan akt. Metin ve Danış, 2017, s. 203). WhatsApp, X ve Facebook platformlarında yazınsal bağlamda kimlik inşası çoğunlukla biyografi bölümünde tanımlanacak kelimelerle oluşturulmaktadır. Görsel olarak ise giyim şekillerinin sunumu, yiyecek paylaşımları, mekân tercihi ve gösterişi, sosyal olmanın idealize edileceği kalabalıklar, doğa paylaşımları, hayvanlara yönelik paylaşımlar, kişisel bakımın ön planda olduğu fotoğraflar vd. kimlik sunumlarının biçimleridir.

3.1.1. WhatsApp Uygulaması

WhatsApp 2009 yılında Jan Koum ve Brian Acton tarafından kurulmuştur. İnsanların internet tabanlı iletişimini sağlayan bir platformdur. Hem sesli ve yazılı mesaj yoluyla hem de görüntülü iletişim şekli sadece iki kişi arasında değil toplu/grup biçiminde de yapılabilmektedir. WhatsApp uygulaması üzerinden yeni insanlarla tanışmak yalnızca dâhil olunan gruplar aracılığıyla gerçekleşmektedir.

İletişim uygulaması olmasından kaynaklı olarak kimlik, iletişimde olunan insanlara özel inşa edilmektedir. WhatsApp kimlik kartı; profil fotoğrafı, 'hakkımda' kısmı ve paylaşım yapılabilen 'durum' bölümüyle oluşturulmaktadır. Bu özelliklerin hepsi filtrelenebilmektedir. Yani kullanıcının 'kim' olduğunun cevabı yansıtılan özellikler ile belirlenmektedir. Oluşturulan sohbet gruplarınca kimlikler de çeşitlilik göstermektedir. Örneğin eğitime dair oluşturulmuş bir grupta öğrenci kimliği, aile ile açılmış bir grupta ise üyesi olduğun ailedeki kimlik ön plandadır. Son dönemde bu platformun özelliklerine kullanıcının ilgisini çekeceği herkese açık kanallar eklenmiştir. 'Takip etme' butonuyla kanaldaki takipçilere katılıp başka bir kimlik inşa edilebilmektedir. WhatsApp kurucuları kendi kanalını da oluşturarak güncellenecek özellikleri takipçilerine duyurmaktadır.

Özetle, WhatsApp uygulaması 'durum' ve 'hakkımda' kısımlarıyla kimlik oluşumu ve sunumuna imkân verir. Oluşturulan gruplar ve topluluklar vasıtasıyla çeşitli kimlikler inşa edilebilmektedir.

3.1.2. Facebook Uygulaması

Facebook platformu Mark Zuckerberg tarafından 2004 yılında kurmuştur. İnsanların tanışabilecekleri ve iletişim halinde olabilecekleri bir ortam sunan Facebook, zamanla günümüze kadar birçok değişime ve dönüşüme uğramıştır. Facebook ilk zamanlarında kişilerin profil oluşturduğu ve kişiler arası iletişimin sağlandığı bir ortam sağlarken, zamanla iş odaklı profillerin de oluşturulduğu özellikleri edinmiştir. Facebook günümüzde, WhatsApp ve Instagram uygulamalarını da bünyesinde bulundurmaktadır (Zafer, 2021'den akt. Görücü, 2022, s. 29).

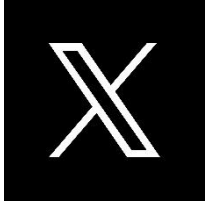
Facebook kullanıcılara iletişim, eğlence gibi imkânlar sağlasa da en önemlisi paylaşımların hedef kitlesinin mevcut yaşamdaki sosyal sermayeden oluşmasıdır. Sosyal sermayeye dönük olan paylaşımlarda ise bu çevreye kendisini istediği gibi tanıtmaya, ideal imajı sergileme çabası vardır (Toprak ve Diğerleri, 2009'dan akt. Metin ve Danış, 2017, s. 204).

Facebook kimlik kartı incelendiğinde yazınsal kısımda cinsiyet, doğum tarihi, yaşanılan şehir, işyeri ve eğitim bilgisi, hobiler hatta ilişki durumu yer almaktadır. Politik düşünceler, taraftarı olunan takım ve hatta akrabaların belirtileceği bir alanın varlığı ile gerçek yaşamdan yansımaları barındırmaktadır. Etkinlikler ve gruplara katılım sağlayarak kimliğin şekillendirilmesine katkı sağlanmaktadır. Buna ek olarak uzun uzadıya bireyin kendisini anlatacağı 'biyografi' kısmı da mevcuttur. Kurulduğu andan itibaren en çok kullanılan sosyal medya ortamlarından biri olan Facebook, kişilerin sosyal çevrelerine kendi ilgi alanlarıyla ilgili paylaşımlarda bulunabildiği, fotoğraf ve videolarını yayınlatabildiği, yeni arkadaşlıklar edinebildikleri ve hatta oyun oynayabildiği alanlar sunmaktadır. Bunların yanında işletmelerin müşterilerle iletişime geçebildiği, reklamlarını yayınlatabildiği bir platform özelliği de taşımaktadır (Görücü, 2022, s. 31). Sadece reklamlarla kalmayıp direkt satış yapılabilen 'marketplace' adında ticari bir alan oluşturulmuştur.

Arkadaş olarak eklemeyen takip edilen kişiler ve beğeniler üzerinden de kimlik çıkarımı yapılabilmektedir. Zaten algoritma beğeniler ve izlenmeler bağlantısıyla 'videolar' kısmında kullanıcıya yönelik öneriler sunmaktadır. Kısa videoların yanında bu platform, canlı yayın imkânı da sağlamaktadır. Yayın konusu, yayın yapan taraflar ve yayına katılanlar kimlik tanımı için etkilidir. Kimliğin sunumu noktasında belirleyici faktörlerin etkili paylaşımı gerekmektedir. Örneğin bir Facebook kullanıcısı sık sık siyasi paylaşımlar yaparak siyasi kimliği ile tanımlanmak isteyebilir. Bu noktada paylaşım sıklığı da dikkate alınması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullanıcı Facebook kimlik kartının baskın alt kimliklerini paylaşım sıklığı ile sunmaktadır.

Mevcut yaşama taban tabana zıt oluşturulan hesaplar da mevcuttur. Mizah, manipölasyon, taklit etme, gizlenme, sahte haber/bilgi yayma gibi çeşitli nedenlerle gerçek kimliklerin gizlenerek oluşturulduğu bu hesaplara da "sahte hesap" denmektedir (erş. trh. 14.10.2025, 19.57).

Özetle, Facebook uygulamasında kullanıcının verdiği bilgiler ışığında mevcut yaşamın kopyası kimlikler, ideal kimlik ve sahte kimlikler oluşturulabilmektedir.

3.1.3. X Uygulaması

Twitter platformu Jack Dorsey tarafından 2004 yılında kurulmuştur. Twitter mikroblog mantığına sahip, kullanıcılara belirli bir karakter sayısı ile sınırlandırılmış içerik oluşturma imkânı sunan bir ortam mantığı ile oluşturulmuştur. Günümüzde sınırlı karakter sayısı özelliği esnetilmiştir. Bu içerikler "tweet" ismi ile adlandırılmaktadır. Yalnızca yazışma mantığıyla yola çıkan Twitter, zamanla fotoğraf, video paylaşımları yapılabilen, beğeni ve yoruma sunulabilen, alıntı yapılarak tekrar paylaşılabilen bir sisteme bürünmüştür (Zafer, 2021'den akt. Görücü, 2022, s. 31). 27 Ekim 2022'de iş adamı Elon Musk Twitter'ı satın almıştır. Musk Twitter'ın ismini X olarak değiştirmiştir (erş. trh. 14.10.2025, 20.17).

Kullanıcılara içerik oluşturma, gündemi takip edip yorum yapma, gün içerisinde aktif olabilecekleri birçok kez paylaşım yapabilme imkânı vermektedir. Bunların yanında fotoğraf, video, gif gibi metinsel paylaşımlardan ayrı paylaşım modellerine de olanak tanıyan Twitter, kullanıcılara bireysel ve grup olarak mesajlaşma imkânı sunmaktadır (Öztürk vd., 2018'den akt. Görücü, 2022, s. 31).

X kimlik kartı incelendiğinde konum, doğum tarihi, isteğe bağlı internet sitesi ve Facebook uygulamasındaki 'biyografi' kısmına benzer özellik taşıyan 'kişisel bilgiler' bölümü bulunmaktadır. Bu bölüm kimliği tanımlayan faktörleri içermektedir. Facebook ve WhatsApp'tan farklı olarak direkt mevcut yaşama uyumlu değildir. Takipçi ve takip edilen alanları ile kimlik tanımları da şekillenebilmektedir. Bilgilenme, eğlenme ve merak giderme amacıyla kişiler ya da kurumlar takip edilmektedir. Buna ek olarak toplumsal cinsiyete bağlı fikirler, politik düşünceler, dini inanca yönelik bilgiler, cinsel yönelimlere dair duruşlar takip edilenlerde görülebileceği gibi kimliğin en net tanımı kullanıcıların fikirlerini paylaşarak beyan etmesidir. X uygulamasında paylaşımlar çoğunlukla fikirleri ve bilgileri içerdiğinden beğeniler de estetiğe yönelik değildir. Bundan hareketle beğeniler diğer iki uygulamadan farklı olarak kimliğin tanımlanmasında daha önemli etkiye sahiptir.

4. İNSTAGRAM'DAKİ KİMLİKLER VE OLUŞUMUNDAKİ ETKENLER

4.1. İnstagram Kimlik Kartı

İnstagram Ekim 2010'da Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından kurulmuştur. Bu sosyal medya platformundaki kullanıcılar çektikleri fotoğraflara çeşitli efekt ve filtreler uygulayarak kendi profil sayfalarında fotoğraflarını paylaşmaktadır. İnstagram platformu, kullanıcıların fotoğraflarını paylaşırken değiştirilebilir ve eklenebilir özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu özelliklerin kullanılması karakter belirlemek için sınır niteliğindedir ve kullanıcıların kimliği hakkında bilgi vermektedir (Soncu, 2016'dan akt. Kavut, 2018, s. 4) İnstagramın arayüzü sadedir ve kullanımı oldukça kolay kılınmıştır. Bu sebeple de her kesime hitap edebilmektedir ve kullanıcılar hem üretici hem de tüketici pozisyonundadır (Ünal, 2020'den akt. Görücü, 2022, s. 34).

İnstagram kimlik kartı incelendiğinde cinsiyet, hitaplar ve 'biyografi' kısımları ile yazınsal tarafı oluşturulmaktadır. Profilin içindeki takipçi ve takip bölümlerinde kişiler veya kurumlar bulunmaktadır. Bunlar kullanıcının kimliğine dair fikirleri şekillendirse de net bir tanım yapmak mümkün değildir. Paylaşımlara dair yapılan açıklamalar ve yorumlar da bireyin kimliğine yönelik çıkarımlar sunmaktadır. Bu tür yazınsal özellikler yanında görsel paylaşımlar uygulamanın temel amacını oluşturmaktadır. Gönderi, hikâye, öne çıkanlar, reels videosu ve canlı yayın imkânları buna örnek gösterilebilir.

Gönderi paylaşımı için uygulamanın sol üstünde bulunan '+' işaretine tıklamak gerekmektedir. Fotoğraf ile birlikte karşımıza düzenle seçeneği gelmektedir. Orada seçilen düzenlemeler, efektler, eklenen müzikler ve yazılan açıklamalar kullanıcının kimliğinin bir parçasıdır. Ayrıca fotoğraf ve video gibi gönderi paylaşımlarına son dönemde konum ekleme, bir başkasını etiketleme gibi özellikler de eklenmiştir. Konum, bireyin kimlik sınırlarını ve imkânlarını belirlemektedir. Etiketlenen kişilerin kim olduğu da paylaşan kullanıcının kimliği için önemlidir. Gönderide beğen anlamına gelen 'kalp' simgesine tıklanma sayısı, 'baloncuk' simgesi ile erişilebilen yorum sayısı ve niteliği de kimliğe yönelik çıkarımda bulunmaya katkı sağlamaktadır.

Hikâyelerin arşivlenmemişse 24 saat sonra kaybolması, takipçilerin verdiği tepkilerin sadece kullanıcılar tarafından görülmesi açısından kimlik inşası ve sunumu için daha özgür bir içerik sunmaktadır. aylaşımında yazılar, emoji, efektler ve müzik özellikleri mevcuttur. Son dönemde etkili ve farklı hikâye paylaşımları kullanıcılar arasında 'yetkin instagram kimliği' göstergesidir. Hikâyelerin hedef kitlesi düzenlenebilmektedir. Hikâye istenilen kişilerden gizlenebilirken 'yakın arkadaşlar' seçeneği ile de paylaşılabilir. Bu durum da kullanıcının kimin gözünde ne olduğunu önemsemesinin bir çıktısıdır. Öne çıkanlar kısmı ise profilde sabitlenen

hikâye paylaşımlarını içermektedir. Bu tür paylaşımlarla görülebilen kullanıcılar, başkalarını da görünür kılmaktadır. Hedef kitle ile kullanıcılar öncelikle sembolik bağlamda bir etkileşim halindedir. Gönderi, hikâye ve reels videosuna yönelik kullanılan emoji ve yapılan yorumlar etkileşim araçlarıdır. Bu tür emoji ve yorumlar estetiğe dayalı kimliği belirlemektedir.

İletişim ihtiyacı Instagram üzerinden ‘direkt mesaj’ ile karşılanmaktadır. Grup oluşturma olanağı bulunan uygulama, grup kimliği oluşturabilme fırsatı da sunmaktadır. Yazınsal iletişim ve etkileşime dair en güncel özellik olan ‘yayın kanalı’, takipçiler ile kullanıcı arasındaki etkileşimi artırmaktadır. Takipçiler paylaşımlara emoji aracılığıyla tepki vermektedir. Burada kimlik emoji gruplaşmasıyla şekillenebilmektedir. Örneğin kullanıcının yayın kanalına attığı bir kitap fotoğrafına 100 kişi olumlu emoji kullanırken 50 kişi olumsuz emoji kullanırsa artık beğenenler ve beğenmeyenler kimliği meydana gelmiş olacaktır.

Instagram ayrıca, fotoğraf depolama özellikleri sayesinde, bireylerin eş zamansız hikâye anlatıları açısından toplu bir kompozisyon sunmakta ve fotoğraflar üzerinden kimlik etkileşimlerine alan açmaktadır. Kişinin yaşamışlıklarının kurgulanmış delillerini içeren bu fotoğraf galerisi, aynı zamanda onun otobiyografisinin görsel dokümantasyonu olarak da tanımlanabilir (Ayan, 2016’dan akt. Sönmez, Keskin, Laleh ve Kömür, 2022, s. 130). Neticesinde, Instagram profilindeki fotoğraflar, hikâyenin parçaları bir araya getirilerek, kişinin biyografisine/kimliğine yönelik anlamlı bir okuma yapılabilir. Instagram profillerindeki fotoğraf dizgeleri bu nedenle, salt bir gerçeklik aktarması değil, bireylerin yaşamlarını ve kimlik anlatılarını yerleştirdiği öyküsel bir kompozisyonun parçalarıdır (Sönmez ve diğerleri, 2022, s. 130).

4.2. Instagram’da Kimliğin Sunumu

Bireyler sosyal medya platformlarında yaptıkları fotoğraf, video, müzik, metin ya da resim gibi paylaşımlarla hayatlarına dair alanları ve anları takipçilerine sergilemektedir. Kullanıcılar profillerini birer vitrin ya da gösteri alanına dönüştürmektedir. Böylece bu alan üzerinden kusursuz imaj, zenginlik ve gösterişle sosyal, kültürel ve ekonomik kimliklerini üretip sunmaktadır (Demirel ve Karanfiloğlu, 2020). Sosyal kimliklerinin yanında bireysel kimliklerine dair paylaşımlar da takipçilere sunulmaktadır. Kimlik inşası ve sunumu için tüm kullanıcılara aynı imkân verilmektedir. İmkânları en iyi biçimde kullanabilenler diğer kullanıcılardan daha sosyal, daha kültürlü, daha eğlenceli olmakta ve hatta özenilebilecek tüketim örneği sunmaktadır. Kendini en iyi şekilde sunabilen kullanıcılar Instagram’a yönelik yetkin kimliğe sahip olmaktadır. Instagram’da bu kimliğin yanında kullanıcılar çeşitli kimlikler inşa edip sunmaktadır. Bunu, kimi mevcut kimlik üzerinden gerçekleştirebilir, kimi ideal bir kimlik yaratımı ile yansıtabilir, kimisi de hiç olmayan sahte kimlikler üzerinden sunabilir. Nitekim kullanıcı sosyal ağlarda oluşturduğu profilinde her zaman kendini olduğu gibi sunmaz. Beğenilen özellikleri daha görünür kılmayı amaçlarken beğenilmeyen özellikleri olabildiğinde gizleme eğilimindedir. Çünkü bireyin kendinde eksik gördüğü noktalar inşa etmek istediği kimlik için bir sorundur. Özellikle bireyin öteki kullanıcılar tarafından beğenilme ve onaylanma isteği gerçek kimliklerin ortaya koyulmasında bir engel teşkil etmektedir (Özdemir, 2015, s. 127).

Sosyal medya platformları gerçek hayattan yüz yüze ilişkiler bağlamında farklı olduğu için kendini ifade edebilme konusunda daha özgür bir imkân sunmaktadır. Bu sosyal bireylerin daha sosyal ve dışadönük olmasına katkı sağlarken içedönük olan bireylerin kendi kimliğini oluşturabilme ve hatta ideal kimliği inşa edebilme alanı yaratmaktadır. İdeal kimliklerin yaratım sebebi statüdür. Kullanıcılar arasında beğeni, yorum, takipçi, başkalarınca taklit edilme gibi özellikler statü göstergesidir. Kullanıcılar arasındaki ‘en’ yarışından anlaşılacağı üzere bu saygınlık ve statü bireyler için gerçek bir hedef haline gelmektedir. Dolayısıyla zaten sosyal olan birinin kimliğinin baskın özelliklerini en iyi şekilde yansıtabilmesi ve içedönük bireyin kimliğini inşa edip ideal biçimde sunabilmesi psikolojik bir tatmini de içinde barındırabilmektedir.

Toplumsal gerçekliğe bağlı olarak Instagram profillerinde kullanıcılar hitap etmek istediği hedef kitleyi de göz önünde bulundurarak bir kimlik inşa edebilmektedir. Nasıl tanınmak istediği kaygısından yola çıkarak kullanıcılar çok kültürlü, sanat ile ilgili, sporda bilgili, eğlenmeyi bilen, gezgin, hayvanları seven, manevi değerlere saygılı ve benzeri özellikleri içeren kimliklerini kurmakta ve takipçilerine sunmaktadırlar. Oluşturulan birçok profil içinden çevreci kimlikler, doğaya ilişkin paylaşımları temel almaktadır. Doğayı seven ve çevre sorunlarına duyarlı olan bu kimlikler Instagram üzerinden inşa edilip sunulmaktadır. Doğasever, maceracı ve çevreci kimlikleri Instagram profilleri aracılığıyla sunanlar doğa fotoğrafları paylaşarak beğeni ve yorum almak, takipçi kazanmayı; ilgi görmeyi ve onaylanmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede doğa fiziksel ve toplumsal gerçekliğinden ayrı ve önemli olarak; sanal ortamda manzara, macera alanı, çevre sorunu ve sevimli hayvanların yaşam alanı gibi farklı şekillerde inşa edilerek sunulmaktadır (Eryılmaz, 2020, ss. 396-397).

Instagram platformu gösteriş merkezine, tüketim alanına ve ticari piyasaya dönüşmektedir. Örneğin annelik, hamilelik süreçleri, yeni doğan bebek ile ilgili ritüel, kutlama ve armağanlaşma yapısında değişim yaşanmıştır. Sosyal medyada anneler anneliklerini göstermek için; diş buğdayı, doğum günü, baby shower, kırk uçuşması gibi ritüel ya da kutlamaları abartılı bir şekilde sergilemekte ve bunu gösteriş haline getirmektedirler. Instagram anneleri hamilelik sürecinden başlayarak, doğum süreci ve sonrasına kadar tüm deneyimlerini, çocuklarının bakımı ve beslenmesi gibi tüm süreçleri takipçileriyle ayrıntılı bir şekilde paylaşmaktadır. Anı zamanda bu süreçlere eşlik eden, ürünlerini kullandığı ya da hizmetlerini aldığı firmaların reklamını yaparak gelir elde etmektedirler (Ergül ve Yıldız, 2021, ss. 614-615).

Instagram kullanıcıları için fotoğraf, gösteriş ve tüketimin aktarılmasında köprü görevi görmektedir. İnsanlar giydikleri kıyafetleri, yedikleri yemekleri, gittikleri mekânları, eğlence anlayışları, katıldıkları sosyal faaliyetleri yani kısaca yaşamına dair her şeyi Instagram hesabında barındırmaktadır. Örneğin yemek fotoğrafı paylaşımı bireyleri “tüketebiliyorsam varım” düşüncesi ile güdüler hale getirmiştir. Bireyler yemekleri sosyal medyada paylaşarak, bu yemekleri alabilecek sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerini de göstermektedir. Ait olmak istedikleri cemiyeti işaret ederek; “bu yemekleri tüketebiliyorum” , “bu yemekleri satın alabiliyorum” mesajlarını iletmektedirler (Demirel ve Karanfiloğlu, 2020, s. 243).

İnstagram platformu üzerinden özellikle moda alanında dönem dönem tüketim akımları oluşturulmaktadır. Sosyal medya platformunun moda ile ilişkisi düşünüldüğünde kapsadığı insan kümesi daha genişken kadınların kimlik inşa sürecinde ve bedenlerinin görünümünde oldukça aktif olduğunu söylemek mümkündür. Moda sadece teoride giysi ve aksesuarlar temelinde bir akımı temsil etmektedir. Ancak pratikte, sadece dönemseller olarak değişen giysi ve aksesuarın değil ideal olan bedenin de belirleyicisi olmuştur. İnstagram’da etkin olan fenomenlerde yapılan moda paylaşımları ile bedenlerin kusursuzluğu ön plana çıkmaktadır. Son dönemde beden olumlaması ile ideallikten çıkılacağı düşünülse de hala tüketim olgusu idealleştirilen bedenler üzerinden sağlanmaktadır. Giysi ve aksesuar tüketimi bireylere adeta bir kimlik kataloğu sunmaktadır. Vintage giyinen ve bu tür paylaşımlarda bulunan kullanıcı çivili aksesuarlar kullanmamaktadır. Tüketilenler kullanıcı kimliğinin sınırlarını oluşturmakta ve onu tanımlamaktadır (İmren, 2018, s. 107).

İnstagram bugün dünyanın en çok ziyaret edilen platformlarından biri konumunu taşımaktadır. Paylaşımların kitlelerce kolay ulaşılabilir olması bir ticari piyasa doğurmaktadır. Özellikle reklam kampanyaları İnstagram’da geniş kitlelere sahip kullanıcılar için önemli bir gelir kaynağıdır. ‘İnfluencer’ yani etkileme gücü bulunan, geniş kitleye sahip kişiler İnstagram üzerinden gönderi, reels, hikâye ve canlı yayın ile kitlelere erişmekte ve kampanyaları duyurmaktadır. Bu kullanıcıların markalarla iş birliği içerisinde markaların açık ya da örtülü bir şekilde reklamını yürütmesi mantığına dayanan ticari bir ilişki sistemi bulunmaktadır. Buradan hareketle üretici, aracı ve tüketici kimlikler oluşmaktadır. İnfluencerlar aracı konumdayken takipçileri tüketici pozisyonundadır. Bireysel kimliklere ek olarak etkileşim ve sosyal-ticari ağlarda bulunma durumunda çeşitli kimlikler inşa edilebilmektedir. Yani İnstagram uygulaması çeşitli kimlikleri bir arada bulundurabilen ve sürekli inşa edebilen bir platformdur.

5. SONUÇ

Kimlik ‘ben’ ve ‘öteki’ arasındaki diyalektiktir. Irk, renk, cinsiyet, yaş, din, dil, ekonomik durum, yaşam tarzı, kültür ve meslek gibi öğeler kimliğin inşasında önemli rollere sahiptir. Teknolojik gelişmelerin yaşanması ile kimlikler görülebilir, okunabilir ve tekrar tekrar inşa edilir hale gelmiştir. Sosyal medya; müzik, fotoğraf, video ve yazı paylaşımları aracılığıyla kimlik üretmek için çeşitli imkânlar sunmaktadır. Günümüzde Facebook, WhatsApp, X(Twitter) ve İnstagram kimlik inşası için en yaygın uygulamalardır.

WhatsApp, iletişim uygulaması olmasından kaynaklı olarak kimlik, iletişimde olunan insanlara özel inşa edilmektedir. Profil fotoğrafı, ‘hakkımda’ kısmı ve paylaşım yapılabilen ‘durum’ bölümü de kim olduğunu belirlemektir. Sohbet gruplarınca öğrencilik, aile üyesi, arkadaşlık gibi çeşitli kimlikler de oluşturulabilmektedir. Son dönemde herkese açık kanal özelliği eklenmiştir. Takipçisi olunan kanallar da kimliği belirlemektedir.

Facebook çerçevesinde bakıldığında yazınsal kısımda cinsiyet, doğum tarihi, yaşanılan şehir, işyeri ve eğitim bilgisi, biyografi kısmı, hobiler hatta ilişki durumu yer almaktadır. Politik düşünceler, taraftarı olunan takım, dâhil olunan etkinlikler, gruplar kimliğin kendisini oluşturmaktadır. ‘Marketplace’ kısmında kullanıcılar hem alıcı hem de satıcı kimlikleri inşa

edebilmektedir. Kısa video ve canlı yayın imkânı sunan bu uygulamada yayının konusu ve izleyenleri kimlik tanımı için önemlidir. Kimliğin sunumu noktasında belirleyici faktörlerden biri paylaşımların sıklığıdır. Sık paylaşılan konu üzerinden tanımlanmak isteyen kullanıcı baskın alt kimliğini öne çıkarmaktadır. Bunun yanında mizah, manipülasyon, taklit etme, sinsice takip etme, sahte haber/bilgi yayma gibi çeşitli nedenlerle açılan ‘sahte hesap’ ile gerçek kimlikler gizlenebilmekte ve istenilen şekilde kimlikler inşa edilmektedir.

X incelendiğinde konum, doğum tarihi, isteğe bağlı internet sitesi, ‘kişisel bilgiler’ gibi bölümler kimliği tanımlayan faktörleri içermektedir. Takipçi ve takip edilen alanları ile kimlik tanımları da şekillenebilmektedir. Toplumsal cinsiyete bağlı fikirler, politik düşünceler, dini inanca yönelik bilgiler, cinsel yönelimlere dair duruşlar takip edilenlerde görülebileceği gibi bu uygulamada kimliğin en net tanımı kullanıcıların fikirlerini paylaşarak beyan etmesidir. X uygulamasında paylaşımlar çoğunlukla fikirleri ve bilgileri içerdiğinden beğeniler de estetiğe yönelik değildir. Bundan hareketle beğeniler diğer iki uygulamadan farklı olarak kimliğin tanımlanmasında doğrudan kaynak oluşturabilmektedir.

Instagram uygulamasında ise cinsiyet, ‘biyografi’, takipçi ve takip bölümlerindeki kişiler/kurumlar kimliğine dair fikir verse de net bir tanım yapmak mümkün değildir. Gönderi, hikâye, öne çıkanlar, reels videosu ve canlı yayın gibi görsel paylaşımlar kimliğin sunumu için önem arz etmektedir. Konum özelliği kimliğin ‘gidebileceği yerler’ bağlamında sınırını oluştururken beğeniler ve yorumlar kişinin çevresini yani dolaylı yoldan kendini tanımlamaktadır. Hikâye 24 saat sonra kaybolması, takipçilerin verdiği tepkilerin sadece kullanıcılar tarafından görülmesi açısından kimlik inşası ve sunumu için daha özgür bir içerik sunmaktadır. Son dönemde etkili ve farklı hikâye paylaşımları kullanıcılar arasında ‘yetkin instagram kimliği’ göstergesidir. İletişim ‘direkt mesaj’ üzerinden sağlanmaktadır. Grup oluşturma olanağı bulunan uygulama, grup kimliği oluşturabilme fırsatı da sunmaktadır. Yazınsal iletişim ve etkileşime dair en güncel özellik olan ‘yayın kanalı’ takipçilerin sadece emoji kullandıkları, kullanıcının daha özgür ve özel paylaşım yaptığı bir alandır. Bu kanalda kimlik, kullanıcı ve takipçi bağlamında yeniden inşa edilmektedir.

Bireyler sosyal medya platformlarında fotoğraf, müzik, metin ve resim gibi paylaşımlarla tüm hayatlarını takipçilerine sunmakta ve profillerini birer vitrin gibi göstermektedir. Instagram’da mevcut kimlik, ideal kimlik ve sahte kimlik gibi çeşitli kimlikler inşa edip sunulmaktadır. Nasıl tanınmak istediği kaygısından yola çıkarak kullanıcılar çok kültürlü, sanat ile ilgili, sporda bilgili, eğlenmeyi bilen, gezgin, hayvanları seven, manevi değerlere saygılı ve benzeri özellikleri içeren kimliklerini kurmakta ve takipçilerine sunmaktadır.

Instagram’da karşılaşılan profillerden biri olan çevreci kimlikler, doğa fotoğrafları ve doğanın korunmasına ilişkin paylaşımlar yaparak beğeni ve yorum almaktadır. Son dönemde gösterişçi tüketimin artmasıyla sık sık görülen ve inşa edilen profillerden biri de sosyal medya anneleridir. Diş buğdayı, doğum günü, baby shower, kırk uçuşması gibi kutlamaları abartılı bir şekilde sergilemektedir. Instagram anneleri hamileliğinden başlayan annelik sürecini paylaşmakta ve aynı zamanda firmaların ürünlerinin reklamını yaparak kazanç sağlayabilmektedir. Gösterişçi tüketim diğer kullanıcılar tarafından kıyafet, yemek, mekân ve sosyal etkinliklerin paylaşımı

ile yansıtılmaktadır. Bu tür paylaşımlar ‘giyebiliyorum, yiyebiliyorum ve gidebiliyorum’ mesajlarını iletmektedir. Moda da gösterişçi tüketimin önemli sebeplerinden biridir. Moda hem kimlik inşasında hem de ideal bedenlerde fazlasıyla belirleyicidir.

İnstagram’da gerek takipçi sayısı ile gerekse fazla etkileşimleri sayesinde söz sahibi olan kullanıcılar mevcuttur. Bunlara ‘İnfluencer’ yani etkileme gücü bulunan, geniş kitleye sahip kişiler denir. İnstagram üzerinden gönderi, reels, hikâye ve canlı yayın ile kitlelere erişmekte ve iş birliği içerisinde olduğu markaların reklamlarını yürütmektedir. Buradan hareketle ticari bir alana da dönüşen İnstagram’da üretici, aracı ve tüketici kimlikler oluşmaktadır. Takipçilerin hepsi potansiyel influencerdir. Yani kimlikler İnstagram zemininde kesin bir kalıba oturmamakta akışkan bir hal almaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydoğdu, H. (2004). Modern kimlikte öznenin ölümü. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10).
- Demirel, G., & Karanfiloğlu, M. (2020). Sosyal Medyada Yemek Fotoğraflarının Kimlik İnşası Bağlamında Tüketimi: Instagram Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (34), 236-259.
- ERGÜL, G., & YILDIZ, S. (2021). Sosyal medyada sosyal annelik: Instagram anneliği. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 611-627.
- ERYILMAZ, Ç. (2020). ÇEVRESEL İNŞACILIK AÇISINDAN SANAL DÜNYA: INSTAGRAM’DA ÇEVRECİ KİMLİK SUNUMU. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 383-398.
- Görücü, Z. (2022). *Sosyal medyada kimlik inşası: hegemonik erkeklik bağlamında instagram babaları üzerinden erkekliğin yeniden üretimi* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- İmren, M. (2018). İşte benim kimliğim: Moda ve medyanın kadınların kimlik inşası ve ideal beden söylemlerindeki rolü üzerine. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 103-111.
- Kavut, S. (2018). Goffman’ın benlik sunumu kuramı bağlamında sosyal medyada kimlik inşası: Instagram üzerine bir araştırma. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (1), 1-12.
- Metin, O., & Danış, M. S. (2017). Sosyal Medyada “Kopyala–Yapıştır” Edebiyatçılığı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), 199-216.

Olgun, B. (2015). SOSYAL MEDYANIN TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ. *Gümüşhane University Electronic Journal of the Institute of Social Science/Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 6(12).

Özdemir, Z. (2015). Sosyal medyada kimlik inşasında yeni akım: Özçekim kullanımı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112-131.

Sönmez, G., KESKİN, S., LALEH, N., & KÖMÜR, G. (2022). Dijital Hikâye Anlatısı Olarak Instagram Kimliği: ‘Biyografi’ Yazma Kültürü Üzerine İnceleme. *Yeni Medya*, 2022(13), 127-147.

Tükkan, Z. (2011). Kimliğin oluşumunda ve korunmasında dinin rolü (yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2025-53925](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2025-53925) (erş. trh. 14.09.2025, 17.06)

<https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/blog/sahte-hesap-nedir-/1815582> (erş. trh. 14.10.2025, 19.57)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Twitter> (erş. trh. 14.10.2025, 20.17)

GÖÇMEN NÜFUSU VE İŞGÜCÜ PİYASASI KIRILGANLIĞI: KAYIT DIŞI İSTİHDAM, ÜCRET BASKISI VE SOSYAL POLİTİKA SONUÇLARI ÜZERİNE AÇIK VERİ TABANLI BİR İNCELEME

Prof. Dr. Mehmet DURUEL

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Reyhanlı Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
duruel@iste.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-6864-6690

Mehmet MUTLU

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Göç Araştırmaları Ana Bilim Dalı
mehmetmutlu2021@gmail.com- ORCID ID: 0000-0002-0596-2677

ÖZET

Bu analiz, göçmen nüfusun artışının işgücü piyasası kırılabilirliğiyle nasıl kesiştiğini ve bunun sosyal politika çıktıları üzerindeki yansımalarını açık veri temelli göstergeler üzerinden analiz etmeyi hedefler. Çalışma, il/bölge düzeyinde işsizlik, işgücüne katılım, sektör istihdam yapısı, kayıt dışılık proxy'leri ve ücret göstergelerini göçmen yoğunluğu ölçütleriyle birlikte ele alır. Teorik olarak iki mekanizma tartışılır: (i) düşük vasıflı segmentlerde rekabet ve ücret baskısı iddiası, (ii) emek piyasasının kurumsal zayıflıkları nedeniyle kayıt dışılık ve güvencesizliğin artması. Ampirik tasarım, mekânsal karşılaştırma ve zaman içi değişimi birlikte kullanarak kırılabilirliğin göçmen yoğunluğu ile korelasyonunu test eder; alternatif modellemelerde bölgesel sabit etkiler ve makro şok kontrolleriyle yanlılık azaltılır. Ayrıca sosyal yardım yararlanıcılığı ve çalışma çağındaki yoksulluk proxy'leri eklenerek “işgücü piyasası → sosyal politika” aktarım kanalı görünür kılınır. Beklenen bulgu seti, göçmen nüfusun tek başına değil, yerel emek piyasasının sektörel yapısı ve kayıt dışı kapasitesiyle etkileşim içinde sosyal politika baskısı ürettiğini göstermektedir. Çalışma, istihdam politikaları ile sosyal korumanın birlikte tasarlanması gereğini ampirik bir zeminde tartışır.

Anahtar Kelimeler: İşgücü Piyasası, Kayıt Dışı İstihdam, Ücret, Güvencesizlik, Göçmenler, Sosyal Koruma, Mekânsal Analiz

**MIGRANT POPULATION AND LABOR MARKET VULNERABILITY:
AN OPEN DATA–BASED EXAMINATION OF INFORMAL EMPLOYMENT,
WAGE PRESSURE, AND SOCIAL POLICY OUTCOMES**

Prof. Dr. Mehmet DURUEL

Hatay Mustafa Kemal University, Reyhanlı Vocational School of Social Sciences

duruel@iste.edu.tr — ORCID ID: 0000-0001-6864-6690

Mehmet MUTLU

Hatay Mustafa Kemal University, Department of Migration Studies

mehmetmutlu2021@gmail.com — ORCID ID: 0000-0002-0596-2677

Abstract

This analysis aims to examine how the increase in the migrant population intersects with labor market vulnerability and how this intersection is reflected in social policy outcomes through open data–based indicators. The study jointly considers province/region-level unemployment, labor force participation, sectoral employment structures, proxies for informality, and wage indicators alongside measures of migrant concentration. Theoretically, two mechanisms are discussed: (i) competition and wage pressure in low-skilled segments, and (ii) the expansion of informality and precarity due to institutional weaknesses in labor markets. The empirical design combines spatial comparisons with temporal variation to test the correlation between vulnerability and migrant density; potential biases are mitigated in alternative specifications using regional fixed effects and macro-shock controls. In addition, proxies for social assistance uptake and working-age poverty are incorporated to render visible the transmission channel from “labor market → social policy.” The expected findings suggest that migrant populations generate social policy pressure not in isolation, but through interaction with the sectoral composition and informal capacity of local labor markets. The study discusses, on an empirical basis, the necessity of jointly designing employment policies and social protection.

Keywords: Labor Market, Informal Employment, Wages, Precariousness, Migrants, Social Protection, Spatial Analysis

Giriş

Göçmen nüfusunun artışı ve bu artışın işgücü piyasası kırılabilirliğiyle ilişkisi Türkiye kamuoyunda tartışılan temel konulardan biridir. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi araştırmacıları tarafından hazırlanan özet metin bu konuyu açık veri temelli bir analizle incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada, il/bölge düzeyinde işsizlik, istihdama katılım, sektör istihdam yapısı, kayıt dışı istihdam göstergeleri ve ücret göstergeleri göçmen yoğunluğu ile birlikte değerlendirilmekte; “düşük vasıflı segmentlerde rekabet ve ücret baskısı” ile “emek piyasasının kurumsal zayıflıkları nedeniyle kayıt dışılık ve güvencesizlik artışı” olmak üzere iki teorik mekanizma tartışılmaktadır. Bu ön çalışma ayrıca göçmen nüfusun tek başına değil, yerel emek piyasasının sektörel yapısı ve kayıt dışı kapasitesiyle etkileşim içinde sosyal politika baskısı ürettiğini ileri sürmektedir.

Bu rapor, söz konusu tartışmayı desteklemek amacıyla Türkiye’ye ilişkin TÜİK haber bültenleri, Göç İstatistikleri ve İşgücü İstatistikleri ile dünya açık veri kaynakları (Dünya Bankası ve ILO veritabanları) kullanılarak nicel bir analiz gerçekleştirir. Çalışma, literatürde vurgulanan göçmenlerin kayıt dışı istihdam üzerindeki etkilerini ve işgücü piyasasındaki kırılabilirlikleri özetleyen araştırmaları da ele alır. Suriyeli mültecilerin kayıt dışı istihdama etkilerini inceleyen bir çalışmada kayıt dışı istihdamın vergisel ve sosyal güvenlik yükümlülüklerinden kaçınarak devlet denetimi dışında faaliyet göstermek anlamına geldiği; Türkiye’nin “açık kapı” politikası ile 2015 yılında 2,5 milyondan fazla Suriyeli’nin geçici koruma altında bulunduğu ve önemli bir kısmının kayıt dışı sektörlerde çalıştığı belirtilmektedir.

Literatür İncelemesi

Literatürde göçmenlerin işgücü piyasasına etkileri iki ana mekanizma üzerinden ele alınmaktadır. Birincisi, göçmenlerin özellikle düşük vasıflı sektörlerde yerli işgücüne rakip olmasıyla ortaya çıkan ücret baskısı ve işsizlik artışı beklentisidir. İkincisi ise kayıt dışı sektörlerin büyümesi ve kurumsal zayıflıklar nedeniyle göçmenlerin daha sık kayıt dışı çalıştırılmasıdır. Türkiye örneğinde, Suriyeli mülteciler üzerine yapılan araştırmalar göçmenlerin hukuki statülerinin belirsizliği ve çalışma izinlerinin kısıtlı olması nedeniyle çoğunlukla kayıt dışı işlerde çalıştığını ortaya koymaktadır. Yıldız ve Yıldız’ın çalışması geçici koruma altındaki Suriyelilerin işgücü piyasasında yer edinmesinin maliyetlerini

değerlendirirken 2015'te 2,5 milyon Suriyelinin geçici koruma kimlik belgesi aldığını, yaklaşık 280 bininin barınma merkezlerinde kaldığını ve 2 milyondan fazla kişinin kendi imkânlarıyla geçimlerini sağladığını belirtmektedir. Bu rapor, bu bulguları göçmen stoku göstergeleriyle ilişkilendirerek nicel analiz sunar.

Veri Kaynakları ve Yöntem

Yerel Açık Veri Kaynakları

TÜİK Göç İstatistikleri (2024): Türkiye'ye 2024 yılında göç edenlerin illere göre dağılımında İstanbul'un %32,8 ile en fazla göç alan il olduğu, onu Antalya (%8,5), Ankara (%7,4), Mersin (%5,5) ve İzmir'in (%3,7) takip ettiği rapor edilmiştir. Bu bülten ayrıca Türkiye'den yurt dışına göç eden kişi sayısının 2024'te %40,6 azalarak 424 bin 345 kişiye gerilediğini ve gelen–giden göç akımlarında erkeklerin çoğunlukta olduğunu belirtir.

TÜİK İşgücü İstatistikleri (2024): İşsizlik oranı 2024 yılında %8,7 olarak gerçekleşmiştir; bu oran erkeklerde %7,1, kadınlarda %11,8'dir. İstihdam edilenlerin sayısı 2024'te bir önceki yıla göre 988 bin artarak 32,6 milyon kişiye ulaşmış; istihdam oranı %49,5 olmuştur. Raporda en düşük işsizlik oranının %4,0 ile Burdur ve Kastamonu'da, en yüksek işsizlik oranının ise %18,3 ile Hakkari'de görüldüğü belirtilir. Bu bölgesel farklılıklar, göçmen yoğunluğu ve kayıt dışı işgücü kapasitesi tartışılırken önemlidir.

Uluslararası Açık Veri Kaynakları

Çalışmanın nicel analizinde Dünya Bankası'nın açık veri API'si kullanılarak Türkiye'ye ilişkin yıllık zaman serileri derlenmiştir. Kullanılan göstergeler ve kısa tanımları aşağıda verilmiştir:

Kod	Gösterge Tanımı	Kaynak
SM.POP.TOTL.ZS	Uluslararası göçmen stoku (% nüfus); bir ülkede yaşayan ve başka ülkede doğan kişilerin (yabancı uyruklu dahil) toplam nüfusa oranı[8].	Dünya Bankası (UN kaynaklı)
SL.UEM.TOTL.ZS	İşsizlik oranı; işgücüne dâhil olup işi olmayan, iş arayan kişilerin oranı[9].	Dünya Bankası (ILO modellendirilmiş)
SL.TLF.CACT.ZS	İşgücüne katılım oranı; 15 ve üzeri nüfusta ekonomiyeye emek arz edenlerin oranı[10].	Dünya Bankası (ILO modellendirilmiş)
SL.EMP.SELF.ZS	Kendi hesabına çalışanların oranı; kendi nam ve hesabına çalışanlar ve katkıda bulunan aile işçilerini kapsar, kayıt dışı istihdamın vekili olarak kullanılmıştır[11].	Dünya Bankası (ILO modellendirilmiş)
NY.GDP.PCAP.KD	Kişi başına düşen GSYH (2015 sabit ABD\$); ülkenin üretim kapasitesini kişi başına düşen sabit fiyatlarla ölçer[12].	Dünya Bankası

Tablo 1. Kullanılan göstergeler ve kısa tanımları

API üzerinden 1960–2024 dönemine ilişkin veriler çekilmiş, göçmen stoku verisinin 1990, 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2020 ve 2024 yıllarında raporlanması nedeniyle analiz bu sekiz yıl üzerine odaklanmıştır. Aşağıdaki tablo çalışmada kullanılan veri setinin özetini sunar.

Yıl	Göçmen stoku (%) (nüfus)	İşsizlik oranı (%)	İşgücüne katılım (%)	Kendi hesabına çalışan oranı (%)	Kişi başına GSYH (2015 USD)
1990	4,5	8,30	50,50	53,16	5 188
1995	4,4	6,40	53,00	52,27	5 578
2000	5,4	7,10	52,34	49,61	6 326
2005	6,3	9,50	52,52	47,01	7 623
2010	6,0	10,69	51,10	42,74	8 473
2015	7,0	10,20	52,12	39,28	11 065
2020	7,9	13,09	50,90	34,63	12 339
2024	8,1	8,70	54,20	31,40	15 395

Tablo 2. Çalışmada kullanılan veri setinin özeti

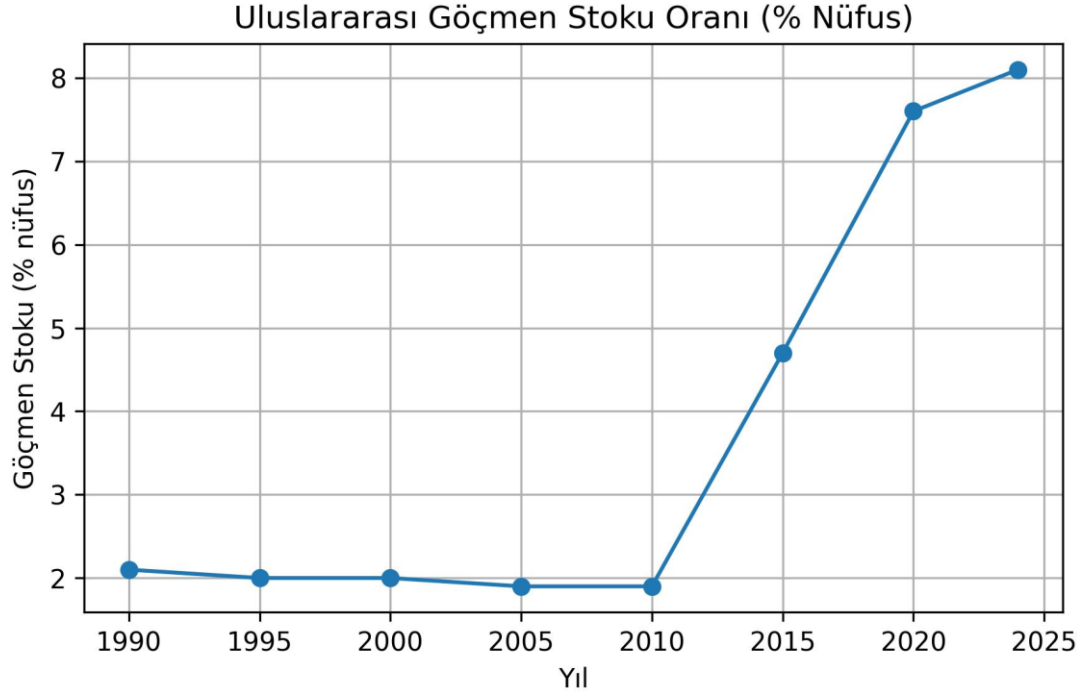
Hipotezler:

1. *H1 – Göçmen stoku işsizliği artırır:* Düşük vasıflı işgücü segmentlerinde göçmenlerin yerli işgücüyle rekabet etmesi sonucunda işsizlik oranı artar.
2. *H2 – Göçmen stoku kayıt dışı istihdamı artırır:* Göçmenler çalışma izni ve sosyal güvenlik engelleri nedeniyle kayıt dışı sektörlerde yoğunlaşır; bu durum kendi hesabına çalışan oranının artmasıyla ölçülebilir.
3. *H3 – Göçmen stoku ekonomik büyümeyle ilişkilidir:* Göçmenlerin sağladığı işgücü ve tüketici talebi kişi başına GSYH'yi olumlu etkileyebilir.

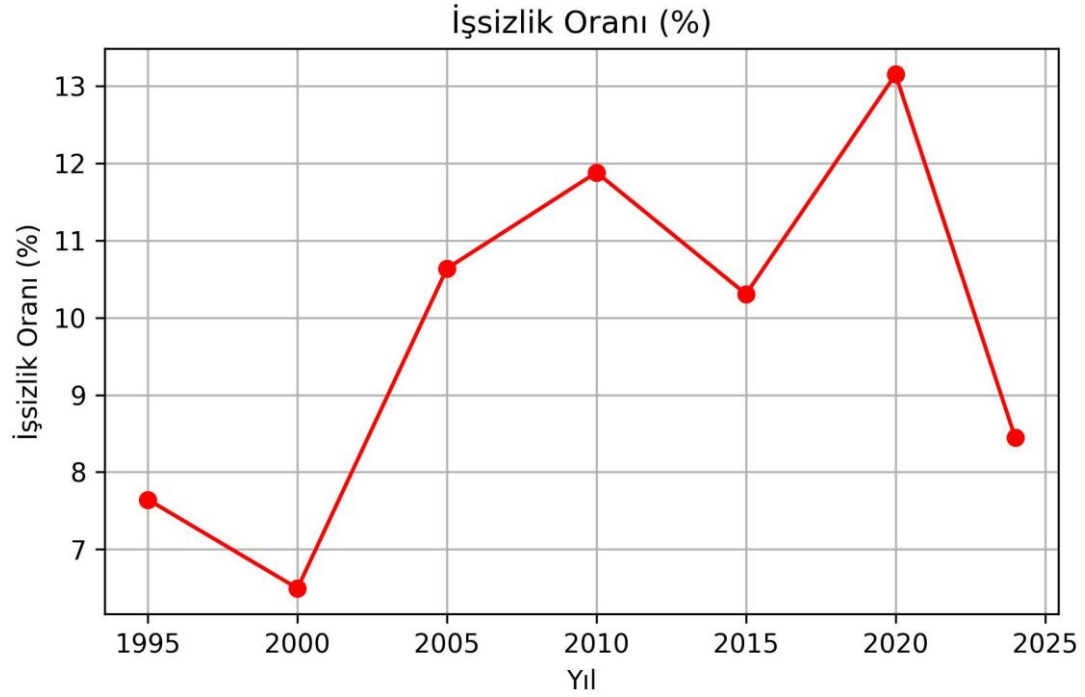
Analiz ve Bulgular

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyonlar

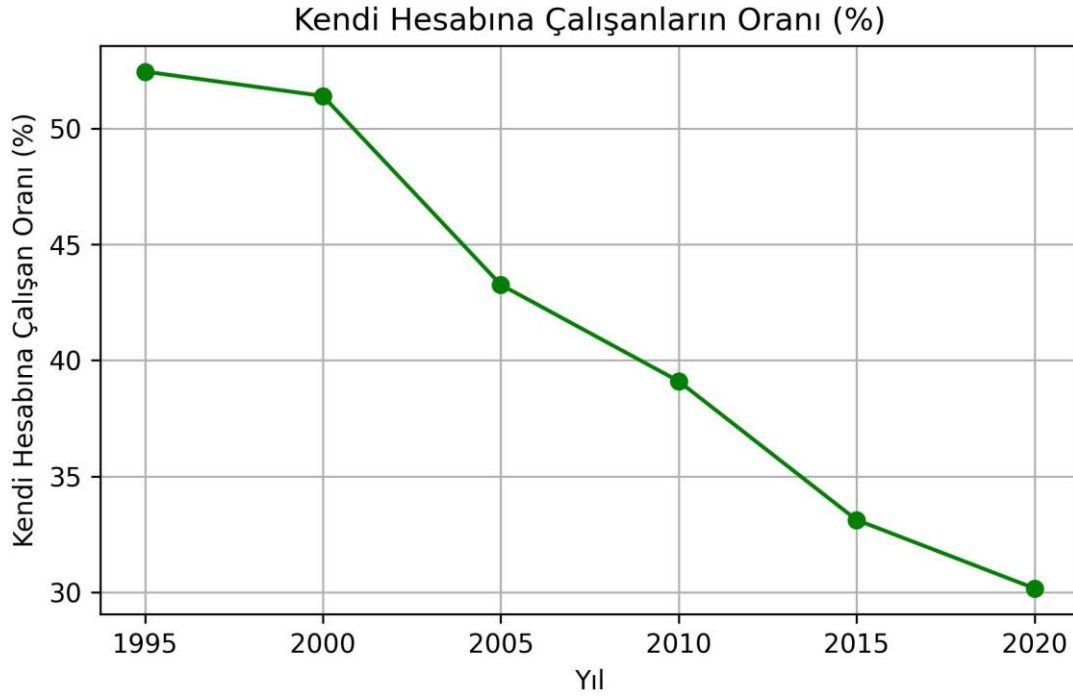
Aşağıda yıllar boyunca göçmen stoku, işsizlik oranı ve kendi hesabına çalışan oranının trendlerini gösteren çizimler yer almaktadır.

Grafik 1. Göçmen stok oranı

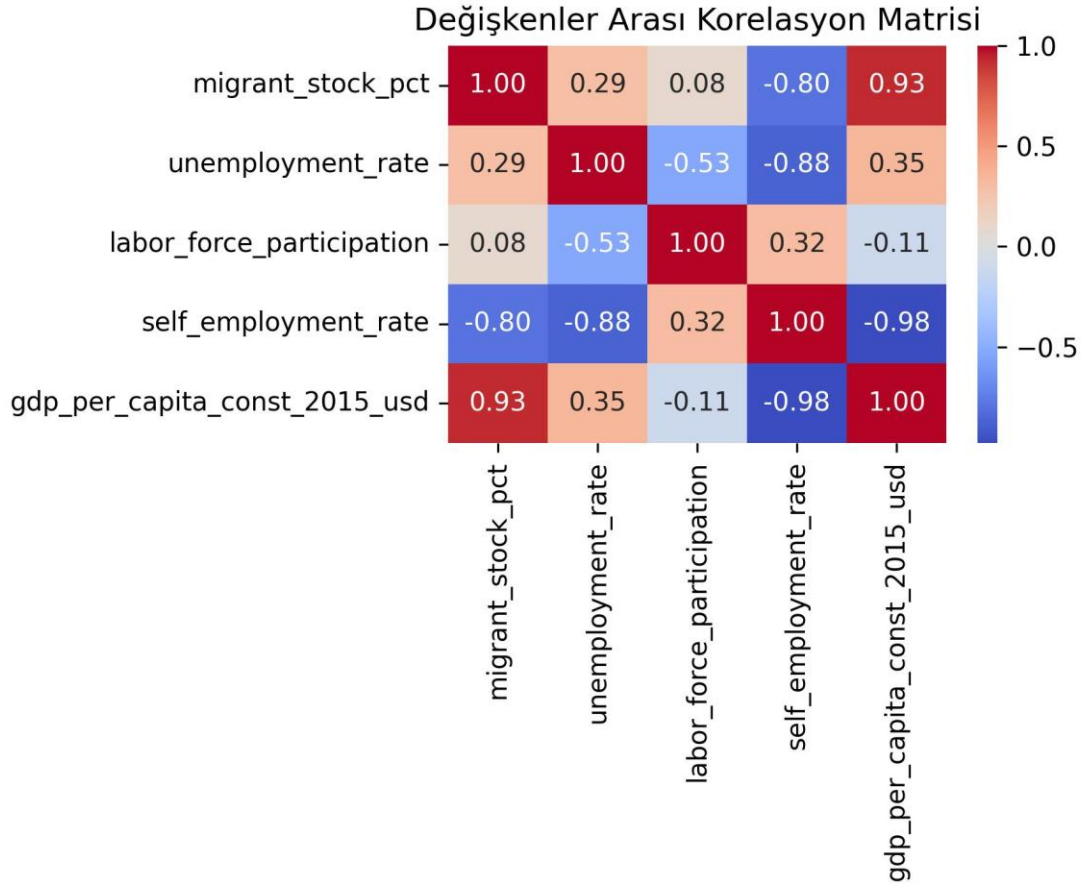

Grafik 2. İşsizlik Oranı

Grafik 3. Kendi Hesabına Çalışan Oranı

Göçmen stoku 1990'da %4,5 iken 2024'te %8,1'e yükselmiştir. Aynı dönemde işsizlik oranı dalgalı bir seyir izlemiş; en yüksek değer 2020'de (%13,1) görülürken 2024'te %8,7'ye gerilemiştir. Kendi hesabına çalışan oranı ise sürekli azalarak 1990'da %53,2'den 2024'te %31,4'e düşmüştür; bu azalma ekonominin modernleşmesi ve ücretli istihdamın artmasıyla ilişkilendirilebilir. Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayıları aşağıdaki ısı haritasında gösterilmiştir.

Grafik 4. Isı Haritası

Isı haritası, göçmen stoku ile kişi başına GSYH arasında güçlü bir pozitif ilişki ($r \approx 0,93$) olduğunu, göçmen stoku ile kendi hesabına çalışan oranı arasında ise güçlü negatif ilişki ($r \approx -0,80$) bulunduğunu göstermektedir. Göçmen stoku ile işsizlik oranı arasında zayıf pozitif ilişki ($r \approx 0,29$) vardır; işgücüne katılım oranı ile göçmen stoku arasındaki ilişki ise oldukça düşük ($r \approx 0,08$) çıkmıştır.

Regresyon Analizleri

Veri setinin sınırlı gözlem sayısı (8 yıl) nedeniyle regresyon sonuçları temkinli yorumlanmalıdır. İşsizlik oranını bağımlı değişken, göçmen stoku, işgücüne katılım, kendi hesabına çalışan oranı ve kişi başına GSYH'yi bağımsız değişkenler olarak aldığımız çoklu doğrusal regresyon modeli aşağıda verilmiştir (formül JPEG olarak sunulmuştur).

$$y = \beta_0 + \beta_1 x_{migrant} + \beta_2 x_{lfp} + \beta_3 x_{self} + \beta_4 x_{gdp} + \varepsilon$$

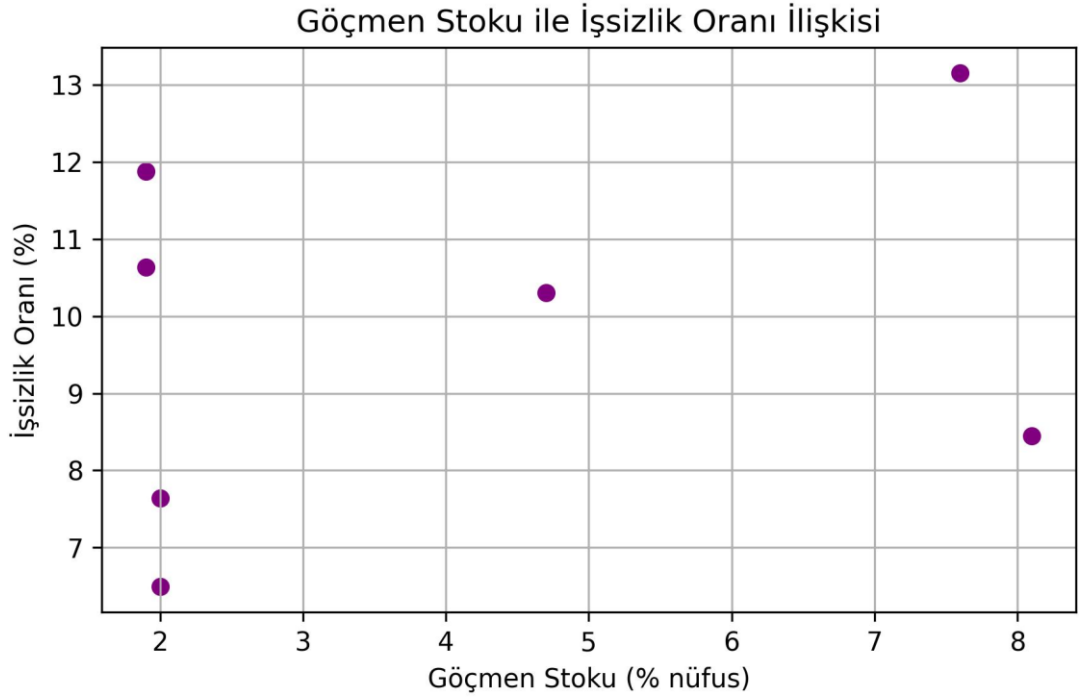
(1)

Model sonuçları, göçmen stoku katsayısının yaklaşık 1,57 olduğunu göstermiştir; yani diğer faktörler sabitken göçmen stoku oranındaki 1 puanlık artış işsizlik oranında yaklaşık 1,57 puan artışa karşılık gelmektedir. Ancak örneklem küçük olduğu ve standart hatalar yüksek olduğu için bu katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna karşılık kendi hesabına çalışan oranı ve kişi başına GSYH değişkenlerinin işsizliği negatif yönde etkilediği görülmektedir; ekonominin büyümesi ve kayıt dışı istihdamın azalması işsizliği düşürmektedir.

İkinci bir modelde, kendi hesabına çalışan oranı bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Sonuçlar, kişi başına GSYH yükseldikçe kendi hesabına çalışan oranının düştüğünü; göçmen stoku ve işgücüne katılım oranının etkilerinin ise istatistiksel olarak belirgin olmadığını göstermiştir. Bu bulgu H2 hipotezini desteklememekte; kayıt dışı istihdamda yaşanan düşüşün göçmen akımlarından ziyade yapısal dönüşüm ve ekonomik büyümeye bağlı olduğunu düşündürmektedir.

Göçmen Stoku ve İşsizlik Arasındaki İlişki

Aşağıdaki saçılım grafiği, göçmen stoku ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi ve regresyon doğrusunu göstermektedir.

Tablo

Grafikte eğim pozitif olsa da veri noktaları geniş bir aralığa yayılmakta ve güçlü bir doğrusal ilişki olmadığı görülmektedir. 2020 yılı, hem göçmen stoku hem de işsizlik oranının yüksek olduğu bir yıl olarak aykırı gözlem konumundadır; bu durumda COVID-19 salgınının işgücü piyasası üzerindeki etkisi belirleyici olmuştur. 2024'te göçmen stoku artmaya devam etmesine rağmen işsizlik oranının düşmesi, göçmenlerin istihdama entegrasyonu ve ekonomik toparlanmayla açıklanabilir.

Bu çalışma, resmi TÜİK bültenlerinden alınan göç ve işgücü göstergelerini Dünya Bankası ve ILO gibi uluslararası veri tabanlarıyla birleştirerek göçmen stoku ve işgücü piyasası kırılmalıkları arasındaki ilişkileri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Literatürde çoğunlukla nitel anlatılarla sunulan göçmen-işgücü etkileşimini nicel olarak incelemek, politika tasarımı açısından önemlidir. Özellikle göçmen stoku ile kişi başına GSYH arasındaki pozitif ilişki, göçmenlerin ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu; kayıt dışı istihdamın azalmasının göçmen akımlarından ziyade yapısal dönüşümle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sınırlı gözlem sayısı nedeniyle bulguların gelecekte daha ayrıntılı veri setleriyle test edilmesi gerekmektedir.

Öneriler ve Sonuç

- *Göçmenlerin kayıtlı istihdama erişimi artırılmalıdır:* Çalışma izinleri ve iş piyasası giriş prosedürleri kolaylaştırılarak göçmenlerin kayıt dışı çalışmaya yönelmesinin önüne geçilebilir.
- *Kayıt dışı istihdamla mücadele güçlendirilmeli:* Denetimlerin sıklaştırılması, sosyal güvenlik prim teşvikleri ve bilgilendirme kampanyaları ile işverenlerin kayıtlı istihdama yönelmesi sağlanmalıdır.
- *Bölgesel politika araçları geliştirilmelidir:* Göçmenlerin yoğunlaştığı illerde aktif işgücü programları, mesleki eğitim ve sosyal yardım mekanizmaları entegre edilmeli; böylece yerel toplulukların uyum ve üretkenliği artırılmalıdır.

Bu çalışma, açık veri kaynaklarının entegrasyonu ile göçmen stoku, işgücü piyasası kırılganlığı ve kayıt dışı istihdam arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına yönelik ilk adımı sunmaktadır. İleriye dönük olarak, il düzeyinde göçmen yoğunluğu, ücret düzeyleri ve kayıt dışı ekonomi göstergelerini içeren daha ayrıntılı veri setlerinin derlenmesi ve mekânsal ekonometrik yöntemlerle analiz edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Akgündüz, Y. E., van den Berg, M., & Hassink, W. (2015). *The impact of refugee crises on host labor markets: The case of the Syrian refugee crisis in Turkey* (IZA Discussion Paper No. 8841). Institute of Labor Economics (IZA).

Borjas, G. J. (2014). *Immigration economics*. Harvard University Press.

Cortes, P. (2008). The effect of low-skilled immigration on U.S. prices: Evidence from CPI data. *Journal of Political Economy*, 116(3), 381–422.

Del Carpio, X. V., & Wagner, M. (2015). *The impact of Syrians refugees on the Turkish labor market* (Policy Research Working Paper No. 7402). World Bank.

Demirci, M. (2023). The labor market integration of Syrian refugees in Turkey. *World Development*, 162, 106–115.

Dustmann, C., Frattini, T., & Preston, I. P. (2013). The effect of immigration along the distribution of wages. *Review of Economic Studies*, 80(1), 145–173.

International Labour Organization. (2020). *Syrian refugees in the Turkish labour market*. ILO.

International Labour Organization. (t.y.). *ILOSTAT—Informal employment rate (snapshot/definition)*. ILOSTAT.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018). *Working together for local integration of migrants and refugees*. OECD Publishing.

Pinedo Caro, L. (2020). Syrian refugees in the Turkish labour market: A socio-economic analysis. *Sosyoekonomi*, 28(46), 51–74.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 20 Mart). *İşgücü istatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). TÜİK.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025, 24 Haziran). *Uluslararası göç istatistikleri, 2024* (Haber Bülteni). TÜİK.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (2024). *International migrant stock 2024: Key facts and figures*. United Nations.

United Nations Statistics Division. (2025). *Metadata for SDG indicator 8.3.1: Proportion of informal employment in total employment, by sector and sex*. United Nations.

World Bank. (2025). *GDP per capita (constant 2015 US\$) (NY.GDP.PCAP.KD)*. World Development Indicators.

World Bank. (2025). *International migrant stock (% of population) (SM.POP.TOTL.ZS)*. World Development Indicators.

World Bank. (2025). *Labor force participation rate, total (% of total population ages 15+) (modeled ILO estimate) (SL.TLF.CACT.ZS)*. World Development Indicators.

World Bank. (2025). *Self-employed, total (% of total employment) (modeled ILO estimate) (SL.EMP.SELF.ZS)*. World Development Indicators.

World Bank. (2025). *Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) (SL.UEM.TOTL.ZS)*. World Development Indicators.

**SAĞLIK EŞİTSİZLİKLERİ KONUSUNDA TÜRKİYE'DE YAZILAN LİSANSÜSTÜ
TEZLER ÜZERİNE SAĞLIK SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA BİR
DEĞERLENDİRME**

**AN EVALUATION OF GRADUATE THESES WRITTEN IN TURKIYE ON
HEALTH INEQUALITIES WITHIN THE CONTEXT OF HEALTH SOCIOLOGY**

Dr. Öğr. Üyesi Enes KAYA

Kafkas Üniversitesi Kağızman Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
enes.kaya@kafkas.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7844-6799

Öğr. Gör. Dr. Zeynep ATA

İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu,
zeynep.ata@kavram.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6802-0249

Dr. Öğr. Üyesi Nazmiye EKİNCİ

Kafkas Üniversitesi Kağızman Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
nazmiye.ekinci@kafkas.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7007-4123

ÖZET

Sosyal bilimler alanı, bu alanda yeni perspektiflerin ve de ilgi alanlarının da ortaya çıkmasıyla genişlemekte, alt disiplinlerinin bile daha alt disiplinlere ayrılması söz konusu olabilmektedir. Belirtilen sosyal bilimler alanlarından biri ise toplum bilimi olarak bilinen sosyoloji alanıdır. Multidisipliner bir alan olan sosyoloji de kendi içerisinde göç sosyolojisi, aile sosyolojisi, yaşlılık sosyolojisi, toplumsal cinsiyet sosyolojisi gibi alt disiplinlerle ilgilenmektedir. Sosyolojinin ilgilendiği alt disiplinlerden biri de “sağlık sosyolojisidir”. Sağlık sosyolojisinin sağlık ve hastalığın nasıl oluştuğunu tıbbi görüşlerin de arkasına bakılarak açıklamaya çalıştığı bilinmektedir. Ayrıca sağlık sosyolojisi, hastalık ve sağlığın sosyal kalıplarını, özellikle ise sağlık eşitsizlikleri ve bunun topluma etkileri konusunu incelediği bir gerçektir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, sağlık eşitsizlikleri hakkında Türkiye'deki Ulusal Tez Merkezi olan YÖK'ün Tez veritabanında yer alan lisansüstü tezlerin içerik analizini yapmak ve sağlık sosyolojisi bağlamında değerlendirmektir. Bu kapsamda, ilgili veritabanına “sağlıkta eşitsizlik” ve “sağlık eşitsizlikleri” anahtar kelimeleri girilerek 28.11.2025 tarihinde arama gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, Çizelgeler ve şekillerle sunularak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : İçerik analizi, sağlık, sağlık sosyolojisi, sağlıkta eşitsizlikler.

ABSTRACT

The field of social sciences is expanding with the emergence of new perspectives and areas of interest, and even its sub-disciplines are being further subdivided. One such field is sociology, known as the science of society. As a multidisciplinary field, sociology itself deals with sub-disciplines such as the sociology of migration, the sociology of family, the sociology of aging, and the sociology of gender. One of the sub-disciplines that sociology deals with is "health sociology." It is known that health sociology attempts to explain how health and illness develop by examining medical perspectives. Furthermore, it is a fact that health sociology examines the social patterns of illness and health, especially health inequalities and their effects on society. In this context, the aim of this study is to conduct a content analysis of postgraduate theses on health inequalities in the YÖK (Council of Higher Education) Thesis Database, which is the National Thesis Center in Türkiye, and to evaluate them within the context of health sociology. In this context, a search was conducted on November 28, 2025, using the keywords "health inequality" and "health inequalities" in the relevant database. The obtained data were presented and interpreted using tables and figures.

Keywords: Content analysis, health, sociology of health, health inequalities.

1. GİRİŞ

Sağlık ve hastalık, bireysel biyolojik durumların ötesinde, içinde bulunulan toplumsal yapı ve tarihsel koşullar tarafından şekillenen olgulardır. Her sağlık sistemi, ortaya çıktığı toplumun kültürel, ekonomik ve siyasal dinamikleriyle yakından ilişkilidir. Sağlık kavramı; fiziksel durumun yanı sıra psikolojik ve toplumsal boyutları da kapsayan bütüncül bir yapıya sahiptir ve bu yönüyle toplumsal bir kurum niteliği taşır. Dolayısıyla sağlık ve hastalık, toplumsal bağlamdan bağımsız olarak ele alınamaz ya da değerlendirilemez. Sağlık ve hastalığın toplumsal yapı ile karşılıklı etkileşimini konu edinen sosyoloji alt disiplini ise sağlık sosyolojisi olarak adlandırılmaktadır (Aytaç & Kurttaş, 2015).

Sağlık sosyolojisi, sosyal bir kurum olarak tıp konusuna yönelmiştir ve sağlık-hastalık olgularını etkileyen sosyal faktörlere ilişkin bir çalışma olarak tanımlanabilir (Özen, 1993). Bu alanın temelinde, sağlıkla ilişkili sorunların genelde sosyal kökenlerden kaynaklandığı yer almaktadır. Sosyolojinin bu alanı, hastalığın, sağlığın tıbbi görüşlerin ötesine bakılmasını istemektedir. Bu disiplin, sağlık ve hastalığın sosyal kalıplarını özellikle de sağlık eşitsizliklerinin araştırmakta ve bu eşitsizliklerin toplum üzerindeki etkisini inceleyerek

açıklamaya çalışmaktadır (Germov, 2014; Aktaran: Özer, 2019). Sağlık eşitsizlikleri, önlenebilir nitelikte ve gruplar arasındaki sağlık durumundaki haksız farklılıkları ifade eder (Baker vd., 2017). Sağlıkta meydana gelen eşitsizliklerin sebepleri arasında: kötü yaşam koşulları, sosyal sınıf ayrımı, yaşam alanları, kötü beslenme, sosyoekonomik durum, sağlık kurum ve kuruluşlarına olan fiziksel mesafe (ulaşım), gelenek ve görenekler, vb. faktörler sıralanabilir (Tezel, 2020). Bu kapsamda, bu çalışmanın amacı, sağlık eşitsizlikleri hakkında YÖK'ün Tez veri tabanında yer alan lisansüstü tezlerin içerik analizini yapmak ve sağlık sosyolojisi bağlamında değerlendirmektir. Alanyazında sağlık sosyolojisi konusuna ilişkin lisansüstü tezlerin profilini çıkarmayı amaçlayan daha önceki yıllarda yapılmış çalışmalar mevcuttur. Ancak, bu çalışmalar sağlık sosyolojisi alanını, bu alanın sıklıkla araştırdığı konulardan olan sağlık eşitsizlikleri konusu bakımından inceleyen tezlere odaklanmamıştır. Bu durum, çalışmanın özgünlüğünü gösterir niteliktedir.

2. YÖNTEM

Çalışmada sağlık eşitsizlikleri konusuna ilişkin tezler incelenmiş ve tezlere ilişkin bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, ilgili veritabanına “sağlıkta eşitsizlik” ve “sağlık eşitsizlikleri” anahtar kelimeleri girilerek 28.11.2025 tarihinde arama gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesinde nitel analiz yöntemleri arasında yer alan içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde, nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan içerik analizinden yararlanılmıştır. Zupic ve Čater'e (2015, s. 436) göre sistematik anlatsal literatür incelemesi, incelenen çalışmaların türü, araştırma tasarımı ve yönetsel yaklaşımlar gibi farklı özelliklerini dikkate alarak literatürün kapsamlı ve derinlemesine değerlendirilmesine olanak tanıyan bir yöntemdir. Bu yaklaşım, literatürdeki çeşitliliğin bütüncül bir biçimde ele alınmasını sağlamaktadır. Sistematik anlatsal literatür incelemesi kapsamında kullanılan betimsel içerik analizi ise, belirli bir alan ya da konuya ilişkin olarak yapılmış araştırmaların sonuçlarını sistematik biçimde inceleyerek genel eğilimlerin ortaya konulmasını amaçlayan bir derleme yöntemidir (Çalık & Sözbilir, 2014).

3. BULGULAR

Literatürde YÖK Tez veritabanında sağlık eşitsizlikleri konusunda yazılan toplam 4 tezin mevcut olduğu belirlenmiştir. Çizelge 1.'de bu tezlerin lisansüstü tezler bağlamında dağılımına yer verilmiştir.

Çizelge 1. YÖK Tez Platformundaki Zaman Yönetimi Konulu Tüm Tezler

	N (Adet)	Yüzde (%)
Yüksek Lisans Tezi	2	50
Doktora Tezi	1	25
Tıpta Uzmanlık Tezi	1	25
Toplam	4	100

Çizelge 1.'de YÖK Tez veritabanında “sağlık eşitsizlikleri” konusuna ilişkin olarak hazırlanan toplam 4 tezin yaklaşık %50’sinin yüksek lisans tezi, %25’inin doktora tezi ve %25’inin tıpta uzmanlık tezi olduğu görülmektedir.

Ayrıca, tezlerin % 100’ü Türkçe dilinde yazılmıştır.

Çizelge 2.’de YÖK Tez veritabanında sağlık eşitsizlikleri” konusuna ilişkin olarak hazırlanan tezlerin yıllara göre dağılımına yer verilmiştir.

Çizelge 2. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	N (Adet)	Yüzde (%)
2022	2	50
2014	1	25
2010	1	25
Toplam	4	100

Çizelge 2.’te YÖK Tez veritabanında sağlık eşitsizlikleri konusuna ilişkin olarak hazırlanan tezlerin tezde kullanılan yöntemlere göre dağılımına yer verilmiştir.

Çizelge 3. Tezlerin Tezlerde Kullanılan Yöntemlere Göre Dağılımı

	n	%
Nicel	3	75
Literatür Taraması	1	25
Toplam	4	100

Çizelge 3.’te YÖK Tez veritabanında sağlık eşitsizlikleri konusuna ilişkin olarak hazırlanan tezlerin %75’inin nicel, %25’inin literatür taraması şeklinde hazırlandığı görülmektedir. Çizelge 4’te ise tezlerin veri toplama yöntemlerine göre dağılımına yer verilmiştir.

Çizelge 4. Tezlerinin Veri Toplama Tekniğine Göre Dağılımı

	n	%
Anket	1	25
İkincil veriler	2	50
Diğer (literatür taraması)	1	25
Toplam	4	100

Çizelge 4.'te ise tezlerin veri toplama yöntemlerine göre dağılımı incelendiğinde, tezlerin %50'sinin ikincil veriler kullanılarak hazırlandığı, %25'inin anket yöntemiyle, %25'inin diğer yollarla derleme olarak hazırlandığı görülmektedir.

Çizelge 5.'te YÖK Tez veritabanında sağlık eşitsizlikleri konusuna ilişkin olarak tezlerin ilişkilendirildiği diğer konulara yer verilmiştir.

Çizelge 5. Tezlerin Sağlıkta Eşitsizlikle İlişkili Olduğu Konulara Göre Dağılımı

	n	%
Sağlık Turizmi	1	25
İllerin Sağlık Endeksine Göre Sıralaması	1	25
Ülkelerarası sağlık eşitsizliklerin karşılaştırılması	1	25
Sosyal Destek Ve Mental Sağlık Durumu	1	25
Toplam	4	100

Çizelge 5.'te sağlıkta eşitsizlikle ilgili tezlerin %25'inin sağlık turizmi, %25'inin illerin sağlık endeksine göre sıralaması, %25'inin ülkelerarası sağlık eşitsizliklerin karşılaştırılması, %25'inin sosyal destek ve mental sağlık durumuyla ilişkili olarak hazırlandığı görülmektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Sağlıkta eşitsizlikle ilgili tezleri sağlık sosyolojisi perspektifiyle inceleyen bu çalışmada aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Sağlıkta eşitsizlikle ilgili YÖK Tez veritabanında yer alan toplam dört tez mevcuttur. Bunların çoğu yüksek lisans tezidir. İlgili veri platformunda sağlık eşitsizlikleri konusunda yazılan tezlerin oranının en fazla olduğu yıl 2022'dir. Konuya ilişkin tezlerin hepsi, Türkçe olarak yazılmıştır.

Bu çalışma, günümüzde önemli olarak görülen alanlardan biri olan sağlık eşitsizlikleri alanında araştıran tezler hakkında bilgiler sunması ve ilgili eksikliklerin belirlenmesi bakımından ilgili alanyazına katkı sağlayacaktır.

Sağlıkta eşitsizlikler genel olarak bireysel nedenlerden değil, toplumsal farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Demirel ve Akın, 2014: 238). Sağlık eşitsizlikleri, yalnızca eşitsizliğe maruz kalanlar için değil toplumun tümü için önemli bir sorundur. Sağlıkta eşitsizlikler en fazla dezavantajlı grupları etkilese de toplumun geneli, sağlık eşitsizliklerinden zarar görmektedir. Bu da, sağlıktaki eşitsizliklerin sağlık sosyolojisi çatısı altında neden incelendiğini açıklamaktadır.

Bu eşitsizliklerin sistematik olarak izlenerek, nedenlerinin belirlenmesi ve nedenlere yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir. Bunun için de konuya ilişkin araştırmaların derinleştirilmesi ve çoğaltılması önemlidir.

KAYNAKÇA

Aytaç, Ö., & Kurttaş, M. Ç. Sağlık-Hastalığın Toplumsal Kökenleri Ve Sağlık Sosyolojisi. Fırat University Journal of Social Sciences, 25(1), 231-250, 2016.

Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik Analizinin Parametreleri (Parameters of content analysis). Education and Science, 39(174), 33-38.

Baker, A., Bentley, C., Carr, D., Connolly, A. M., Heasman, M., Johnson, C., Laurent, C. & Tran, A. (2017). Reducing Health Inequalities: System, Scale and Sustainability. London: Public Health England.

Özen, S. Sosyolojide bir alan: sağlık sosyolojisi ve sağlık-toplumsal yapı ilişkileri. Sosyoloji Dergisi, (4), 73-88, 1993.

Özer, Ö. Sağlık sosyolojisinde temel kavramlar. İçinde Ö. Özer & F. Şantaş (Ed.), *Sağlıkta eşitsizlikler ve sağlık sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.

Tezel, A. Sağlıkta Eşitsizlikler, 2020. Erişim: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/7775/mod_resource/content/0/1.Hafta-SA%C4%9ELIKTA%20E%C5%9E%C4%B0TS%C4%B0ZL%C4%B0K.pdf adresinden 30.11.2025 tarihinde alınmıştır.

Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. Organizational Research Methods, 18(3), 429-472, 2015.

GEÇMİŞİN GÖLGESİNDE GRUPLAR ARASI İLİŞKİLER: KOLEKTİF MAĞDURİYET İNANCI VE SOSYAL KİMLİK SÜREÇLERİ

Öğr. Gör. Dr. Yasemin ÇAKIR

Giresun Üniversitesi

yasemin.cakir@giresun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1940-4406

ÖZET

Gruplar arası ilişkiler, yalnızca güncel etkileşimler üzerinden değil, aynı zamanda geçmişte yaşanan kolektif deneyimler ve bu deneyimlerin grup belleğinde nasıl anlamlandırıldığı üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda kolektif mağduriyet inancı, bir sosyal grubun üyelerinin geçmişte başka bir grup tarafından haksızlığa uğradıklarına ya da zarar gördüklerine dair paylaşılan algılarını ifade eden önemli bir psikososyal yapı olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, kolektif mağduriyet inancının sosyal kimlik süreçleriyle olan ilişkisini ve gruplar arası etkileşimlerde ortaya çıkardığı dinamikleri kuramsal bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır.

Sosyal Kimlik Kuramı perspektifinden ele alındığında kolektif mağduriyet anlatıları, grup içi dayanışmayı ve aidiyet duygusunu güçlendiren bir işlev üstlenebilmekle birlikte, aynı zamanda gruplar arası sınırları belirginleştiren ve karşı gruba yönelik olumsuz tutumların ortaya çıkmasına ve pekişmesine zemin hazırlayabilen bir etki de taşıyabilmektedir. Özellikle rekabetçi mağduriyet algısının güçlenmesi, grupların kendi yaşantılarını merkeze almasına ve karşı grubun deneyimlerine yönelik duyarlılığın azalmasıyla ilişkili olabilmektedir. Bu tür savunmacı anlamlandırma biçimlerinin, bireylerin ve grupların duygusal tepkilerini düzenleme ve sosyal dünyayı yorumlama biçimleriyle yakından ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir. Bu açıdan kolektif mağduriyet inancı, yalnızca toplumsal düzeyde değil, bireysel yaşantı ve duygulanım süreçleri bağlamında da ele alınabilecek bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, kolektif mağduriyet inancının savunmacı sosyal kimlik örüntülerini hangi mekanizmalar aracılığıyla pekiştirdiğini ve gruplar arası ilişkilerde nasıl görece süregenleşebilen psikolojik engeller oluşturabildiğini kuramsal bir çerçevede tartışmaktır. Bu doğrultuda, geçmişe ilişkin mağduriyet anlatılarının psikososyal işlevlerinin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesinin, gruplar arası etkileşimlerin daha işlevsel biçimde ele alınmasına ve terapi bağlamında anlamlandırmaya yardımcı olabilecek kavramsal bir zemin oluşturabileceği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Mağduriyet, Sosyal Kimlik, Gruplar Arası Süreçler, Gruplar Arası Uzlaşma.

INTERGROUP RELATIONS IN THE SHADOW OF THE PAST: COLLECTIVE VICTIMHOOD BELIEF AND SOCIAL IDENTITY PROCESSES

Lect. Dr. Yasemin ÇAKIR

Giresun University

yasemin.cakir@giresun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1940-4406

ABSTRACT

Intergroup relations are shaped not only by contemporary interactions but also by collective experiences from the past and the ways in which these experiences are interpreted within group memory. In this context, collective victimhood belief emerges as an important psychosocial construct, referring to shared perceptions among members of a social group that their group was treated unjustly or harmed by another group in the past. This study aims to examine, within a theoretical framework, the relationship between collective victimhood belief and social identity processes, as well as the dynamics it generates in intergroup interactions.

From the perspective of Social Identity Theory, narratives of collective victimhood may serve a functional role by strengthening intragroup solidarity and a sense of belonging; however, they may also contribute to the salience of intergroup boundaries and facilitate the emergence and reinforcement of negative attitudes toward outgroups. In particular, the intensification of competitive victimhood may be associated with groups' increased focus on their own experiences and a reduced sensitivity to the experiences of outgroups. Such defensive meaning-making patterns are considered to be closely related to the ways in which individuals and groups regulate emotional responses and interpret the social world. In this respect, collective victimhood belief provides a framework that can be examined not only at the societal level but also in relation to individual lived experiences and affective processes.

Accordingly, the present study aims to theoretically discuss the mechanisms through which collective victimhood belief reinforces defensive social identity patterns and how it may contribute to the formation of relatively enduring psychological barriers in intergroup relations. In this regard, it is emphasized that a critical examination of the psychosocial functions of victimhood narratives related to the past may offer a conceptual basis that facilitates a more functional understanding of intergroup interactions and supports meaning-making processes within therapeutic contexts.

Keywords: Collective Victimhood, Social Identity, Intergroup Processes, Intergroup Reconciliation.

1. GİRİŞ

İnsanlar gündelik yaşamlarını sürdürürken kaçınılmaz olarak çeşitli sosyal gruplara dâhil olmakta ve bu gruplar aracılığıyla kendilerine, başkalarına ve içinde yaşadıkları toplumsal dünyaya ilişkin anlamlar geliştirmektedir. Bu anlamlar yalnızca bireysel deneyimlere değil, aynı zamanda paylaşılan tarihsel anlatılara, kolektif belleğe ve gruplar arası etkileşimlerin süreklilik gösteren örüntülerine dayanmaktadır (Moscovici, 1984; Tajfel ve Turner, 2001). Bu nedenle gruplar arası ilişkiler, bireysel tutum ve davranışların ötesinde, sosyal kimlikler ve grup temelli anlamlandırma süreçleri çerçevesinde ele alınması gereken çok katmanlı bir psikososyal yapı sunmaktadır (Brown, 2000).

Gruplar arası ilişkiler bağlamında geçmişte yaşanan olayların nasıl hatırlandığı, yorumlandığı ve aktarıldığı, güncel etkileşimlerin niteliğini kayda değer biçimde şekillendirebilmektedir. Özellikle bir grubun kendisini tarihsel olarak zarar görmüş, haksızlığa uğramış ya da mağdur edilmiş olarak tanımlaması, grup üyelerinin hem kendi gruplarına hem de karşı gruplara yönelik algılarını biçimlendirebilmektedir (Bar-Tal, 2007; Sakallı-Uğurlu ve Soylu, 2016; Volkan, 2001). Bu tür kolektif anlatılar, grup içi dayanışmayı güçlendirebilirken, aynı zamanda gruplar arası sınırların sertleşmesine ve karşı gruba yönelik olumsuz değerlendirmelerin daha kalıcı hale gelmesine ya da yeniden üretilmesine zemin hazırlayabilmektedir (Bar-Tal ve ark., 2009).

Sosyal psikoloji alan yazını, bu süreçlerin yalnızca bilişsel değerlendirmelerle sınırlı olmadığını; grup temelli duygular, tehdit algıları ve savunmacı tepkilerle iç içe geçtiğini vurgulamaktadır (Smith, 1993; Halperin ve ark., 2011). Bu bağlamda kolektif düzeyde paylaşılan anlamların, bireylerin duygusal tepkilerini ve gruplar arası karşılaşmalarda sergiledikleri tutumları yapılandığı görülmektedir. Dolayısıyla gruplar arası ilişkilerin anlaşılabilmesi için, geçmişe ilişkin anlatıların psikososyal işlevlerinin ve bu anlatıların sosyal kimlik süreçleriyle olan ilişkilerinin bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir (Jost, Banajive Nosek, 2004). Bu çalışma, gruplar arası ilişkilerin bu çok katmanlı yapısını kolektif mağduriyet inancı ve sosyal kimlik süreçleri çerçevesinde ele almayı amaçlamakta; söz konusu anlatıların gruplar arası etkileşimlerde ortaya çıkardığı psikososyal dinamikleri kuramsal düzeyde tartışmayı hedeflemektedir.

2. KOLEKTİF MAĞDURİYET İNANCININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Gruplar arası ilişkiler, yalnızca güncel etkileşimler üzerinden değil, aynı zamanda geçmişte yaşanan kolektif deneyimler ve bu deneyimlerin grup belleğinde nasıl anlamlandırıldığı üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda kolektif mağduriyet inancı, bir sosyal grubun üyelerinin geçmişte başka bir grup tarafından kasıtlı ve adaletsiz bir biçimde zarar gördüklerine ilişkin paylaşılan algılarını ifade eden önemli bir psikososyal yapı olarak ele alınmaktadır (Bar-Tal, 2007). Bu tür inançlar, grubun tarihsel anlatıları içinde yeniden üretilerek kuşaklar arası aktarılabilen ve güncel gruplar arası tutumlar üzerinde belirleyici bir rol oynayabilmektedir (Volkan, 2001).

3. SOSYAL KİMLİK SÜREÇLERİ VE GRUPLAR ARASI DİNAMİKLER

Sosyal Kimlik Kuramı'na göre bireyler, benlik algılarının önemli bir bölümünü ait oldukları sosyal gruplar üzerinden tanımlamakta ve bu kimlikleri koruma eğilimi göstermektedir (Tajfel ve Turner, 2001). Kolektif mağduriyet anlatıları, grup içi dayanışmayı ve aidiyet duygusunu güçlendirebilmekle birlikte, aynı zamanda gruplar arası sınırların keskinleşmesine ve karşı grubun daha homojen ve tehditkâr biçimde algılanmasına zemin hazırlayabilmektedir (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schorive Gundar, 2009). Özellikle rekabetçi mağduriyet algısının güçlenmesi, grupların kendi acılarını merkeze almasına ve karşı grubun yaşantılarına yönelik duyarlılığın azalmasına zemin hazırlayabilmektedir. Bu durum, gruplar arası uzlaşma ve barışçıl etkileşim girişimlerini zorlaştıran psikososyal bir bağlam oluşturabilmektedir (Noor ve ark., 2012; Bar-Tal ve ark., 2009).

4. DUYGUSAL VE PSİKOSOSYAL ANLAMLANDIRMA BOYUTU

Kolektif mağduriyet inancı, yalnızca bilişsel bir değerlendirme süreci değil, aynı zamanda grup temelli duygularla yakından ilişkili bir anlamlandırma çerçevesi sunmaktadır. Alan yazın, bu tür anlatıların öfke, korku ve güvensizlik gibi duyguları besleyerek savunmacı tepkilerin süreklilik kazanmasına katkı sağlayabildiğini göstermektedir (Halperin, Sharvitve Gross, 2011). Bu bağlamda kolektif mağduriyet, bireylerin sosyal dünyayı yorumlama biçimlerini ve gruplar arası karşılaşmalarda geliştirdikleri duygusal tepkileri yapılandıran önemli bir psikososyal unsur olarak değerlendirilmektedir. Öznel değerlendirmeler ve paylaşılan sosyal normlar doğrultusunda şekillenen mağduriyet algısı, iç grup üyeleri üzerinde çeşitli psikolojik etkiler ortaya çıkarmaktadır (Bağcı, Piyale, Karaköse ve Şen, 2021).

5. TERAPİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME

Terapi bağlamında ele alındığında kolektif mağduriyet anlatıları, bireylerin kendileri ve karşı gruplarla kurdukları ilişkileri nasıl anlamlandırdıklarını görünür kılan bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle grup temelli kimliğin belirgin olduğu bağlamlarda, geçmişe ilişkin mağduriyet anlatılarının duygusal tepkiler ve algısal filtreler üzerindeki etkilerinin fark edilmesi, gruplar arası etkileşimlerin daha bütüncül biçimde ele alınabilmesi açısından önem taşımaktadır (Volkan, 2014). Bu yaklaşım, terapötik süreçlerde gruplar arası dinamiklerin anlaşılmasına yönelik kuramsal bir zemin sunmakla sınırlıdır ve doğrudan bir müdahale iddiası taşımamaktadır.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, kolektif mağduriyet inancının sosyal kimlik süreçleriyle etkileşim içinde, gruplar arası ilişkilerin anlamlandırılmasında merkezi bir rol üstlenebileceğine işaret etmektedir. Alan yazında vurgulandığı üzere, geçmişe ilişkin mağduriyet anlatıları grup içi dayanışma ve aidiyet duygusunu güçlendirebilmekle birlikte, savunmacı sosyal kimlik örüntülerinin pekişmesine ve gruplar arası sınırların katılaşmasına da zemin hazırlayabilmektedir (Tajfel ve Turner, 2001; Bar-Tal, 2007). Çalışma kapsamında ele alınan kuramsal çerçeve, kolektif mağduriyet inancının yalnızca bilişsel bir değerlendirme biçimi olmadığını; aynı zamanda grup temelli duygular, tehdit algıları ve savunmacı tepkilerle iç içe geçmiş bir psikososyal anlamlandırma süreci sunduğunu göstermektedir. Bu tür anlamlandırma örüntülerinin, gruplar arası

karşılaşmalarda öfke, korku ve güvensizlik gibi duyguların süreklilik kazanmasına katkı sağladığı ve uzlaşma süreçlerini zorlaştırdığı görülmektedir (Halperin ve ark., 2011).

Bu bağlamda, geçmişe ilişkin mağduriyet anlatılarının psikososyal işlevlerinin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, gruplar arası etkileşimlerin daha bütüncül biçimde anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Terapi bağlamında ise bu değerlendirme, bireylerin ve grupların kendileri ve karşı gruplarla kurdukları ilişkileri hangi algısal ve duygusal çerçeveler üzerinden yorumladıklarının görünür hâle gelmesine katkı sunabilecek bir kavramsal zemin sağlamaktadır (Volkan, 2014). Bu yönüyle çalışma, kolektif mağduriyet inancının gruplar arası ilişkilerdeki rolünü kuramsal düzeyde tartışarak, psikososyal ve terapötik yaklaşımlar için anlamlandırıcı bir çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bağcı, S. Ç., Piyale, Z. E., Karaköse, S., & Şen, E. (2021). Rekabetçi Mağduriyet Algısını Yordamada Gruplar Arası Arkadaşlıklar, Dış Grubun Bakış Açısını Alma ve İç Grupla Özdeşleşmenin Rolü. *Turkish Journal of Psychology/Türk Psikoloji Dergisi*, 37(88).
- Bar-Tal, D. (2007). Sociopsychological foundations of intractable conflicts. *American Behavioral Scientist*, 50(11), 1430-1453.
- Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N., & Gundar, A. (2009). A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts. *International review of the Red Cross*, 91(874), 229-258.
- Brown, R. (2000). Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30(6), 745-778.
- Halperin, E., Sharvit, K., & Gross, J. J. (2011). Emotion and emotion regulation in intergroup conflict: An appraisal-based framework. In D. Bar-Tal (Ed.), *Intergroup conflicts and their resolution: A social psychological perspective* (pp. 83–103). Psychology Press.
- Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology*, 25(6), 881-919.
- Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representations. *Social Representations*, 3-69.
- Noor, M., Shnabel, N., Halabi, S., & Nadler, A. (2012). When suffering begets suffering: The psychology of competitive victimhood between adversarial groups in violent conflicts. *Personality and Social Psychology Review*, 16(4), 351-374.
- Sakallı-Uğurlu, N., & Soylu, B. (2016). Kolektif suçluluk: Öncülleri, çıktıları ve kaçınma yolları. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 4(7), 59–87.
- Smith, E. R. (1993). Social identity and social emotions: Toward new conceptualizations of prejudice. In *Affect, cognition and stereotyping* (pp. 297-315). Academic Press.
- Tajfel, H., Turner, J., Austin, W. G., & Worchel, S. (2001). An integrative theory of intergroup conflict. *Intergroup relations: Essential readings*, 94-109.

- Volkan, V. (2014). *Killing in the name of identity: A study of bloody conflicts*. Pitchstone Publishing.
- Volkan, V. D. (2001). Transgenerational transmissions and chosen traumas: An aspect of large-group identity. *Group Analysis*, 34(1), 79-97.

GRUPLAR ARASI TEMASTA DUYGUSAL REGÜLASYONUN ROLÜ: GRUP TEMELLİ DUYGULAR VE KALIPYARGI DEĞİŞİMİ

Öğr. Gör. Dr. Yasemin ÇAKIR

Giresun Üniversitesi

yasemin.cakir@giresun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1940-4406

ÖZET

Gruplar arası temas süreçleri, bireylerin karşı gruba yönelik tutum ve algılarının dönüşümünde önemli bir işleve sahiptir. Ancak temasın kalıpyargıların azalması ve olumlu gruplar arası ilişkilerin gelişmesi üzerindeki etkisi, yalnızca bilişsel değerlendirmelerle sınırlı olmayıp bu süreçte ortaya çıkan duygusal tepkiler ve bu tepkilerin nasıl düzenlendiğiyle de yakından ilişkilidir. Bu bağlamda duygusal regülasyon, gruplar arası etkileşimlerde ortaya çıkan grup temelli duyguların yönü ve yoğunluğu üzerinde etkili olabilen temel bir psikolojik süreç olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, gruplar arası temas bağlamında duygusal regülasyonun rolünü, grup temelli duygular ve kalıpyargı değişimi ekseninde kuramsal bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır. Alan yazın, gruplar arası temas sırasında deneyimlenen kaygı, tehdit algısı, empati ve suçluluk gibi grup temelli duyguların, karşı gruba yönelik tutumların şekillenmesinde etkili olabildiğini göstermektedir. Duygusal regülasyon stratejileri ise bu duyguların daha işlevsel biçimde ele alınmasına olanak tanıyarak savunmacı tepkilerin azalması ve daha esnek değerlendirmelerin gelişmesiyle ilişkilendirilmektedir. Özellikle bilişsel yeniden değerlendirme gibi duygu düzenleme stratejilerinin, kalıpyargıların sorgulanmasını ve karşı gruba yönelik daha kapsayıcı tutumların gelişmesini destekleyebileceği vurgulanmaktadır.

Bu çalışmada, gruplar arası temasta duygusal regülasyon süreçlerinin grup temelli duygular aracılığıyla kalıpyargı değişimini nasıl kolaylaştırabileceği tartışılmakta; gruplar arası ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik psikososyal ve terapötik yaklaşımlarda, temasın niceliğinden çok temas sırasında deneyimlenen duyguların nasıl düzenlendiğine odaklanılmasının önemi ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gruplar Arası Temas, Duygusal Regülasyon, Grup Temelli Duygular, Kalıpyargı Değişimi.

THE ROLE OF EMOTION REGULATION IN INTERGROUP CONTACT: GROUP-BASED EMOTIONS AND STEREOTYPE CHANGE

Lect. Dr. Yasemin ÇAKIR

Giresun University

yasemin.cakir@giresun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1940-4406

ABSTRACT

Intergroup contact processes play a significant role in transforming individuals' attitudes and perceptions toward outgroups. However, the effects of contact on the reduction of stereotypes and the development of positive intergroup relations are not limited to cognitive evaluations alone; they are also closely related to the emotional responses that emerge during contact and the ways in which these responses are regulated. In this context, emotion regulation stands out as a fundamental psychological process that can influence the direction and intensity of group-based emotions arising in intergroup interactions. The present study aims to examine the role of emotion regulation in intergroup contact within a theoretical framework, focusing on group-based emotions and stereotype change. The literature indicates that group-based emotions such as anxiety, perceived threat, empathy, and guilt experienced during intergroup contact can be influential in shaping attitudes toward outgroups. Emotion regulation strategies, in turn, are associated with a reduction in defensive responses and the development of more flexible evaluations by enabling these emotions to be addressed in a more functional manner. In particular, emotion regulation strategies such as cognitive reappraisal are emphasized as potentially supporting the questioning of stereotypes and the development of more inclusive attitudes toward outgroups.

This study discusses how emotion regulation processes in intergroup contact may facilitate stereotype change through group-based emotions and highlights the importance of focusing not on the quantity of contact but on how emotions experienced during contact are regulated in psychosocial and therapeutic approaches aimed at improving intergroup relations.

Keywords: Intergroup Contact, Emotion Regulation, Group-Based Emotions, Stereotype Change.

1. GİRİŞ

Toplumsal yaşam, bireylerin farklı sosyal gruplarla sürekli etkileşim içinde bulunduğu dinamik bir yapı sunmaktadır. Bu etkileşimler sırasında bireyler, yalnızca karşı gruba ilişkin bilişsel değerlendirmeler geliştirmemekte; aynı zamanda bu değerlendirmelere eşlik eden çeşitli duygusal tepkiler de deneyimlemektedir. Sosyal psikoloji alan yazınında gruplar arası temas, uygun koşullar altında önyargıların azalmasına katkı sağlayabilecek bir süreç olarak ele alınmakla birlikte, temasın her zaman otomatik biçimde olumlu sonuçlar doğurmadığı da vurgulanmaktadır (Allport, 1954; Pettigrew ve Tropp, 2006). Bu durum, temasın hangi koşullarda ve hangi psikolojik süreçler aracılığıyla etkili olduğunu anlamayı gerekli kılmaktadır.

Son yıllarda yapılan çalışmalar, gruplar arası temasın etkilerinin yalnızca bilişsel düzeyde açıklanmasının sınırlı kaldığını; temas sırasında ortaya çıkan duyguların ve bu duygularla kurulan ilişkinin, tutum ve kalıpyargıların şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Smith ve Mackie, 2015). Bu bağlamda grup temelli duygular ve duygusal regülasyon süreçleri, gruplar arası etkileşimlerin anlaşılmasında tamamlayıcı bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

2. GRUPLAR ARASI TEMAS VE GRUP TEMELLİ DUYGULAR

Gruplar arası temas süreçlerinde deneyimlenen duygular, bireysel özelliklerin yanı sıra ait olunan grubun sosyal konumu, gruplar arası tarihsel ilişkiler ve karşı grubun algılanan özellikleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle kaygı, tehdit algısı, empati, suçluluk ve utanç gibi duygular, yalnızca bireysel tepkiler olarak değil, grup temelli duygular olarak ele alınmaktadır (Smith, 1993; Mackie, Devos ve Smith, 2000).

Alan yazın, temas sırasında hissedilen kaygının gruplar arası etkileşimlerden kaçınma eğilimini artırabildiğini; buna karşılık empati ve perspektif alma gibi duygusal süreçlerin, karşı grubun daha bireysel ve insani özelliklerle algılanmasını kolaylaştırabildiğini göstermektedir (Stephan ve Stephan, 2013; Pettigrew ve Tropp, 2008). Bununla birlikte, bu duyguların ortaya çıkmasının tek başına yeterli olmadığı; bireylerin bu duygularla nasıl başa çıktığının ve onları nasıl düzenlediğinin temasın sonuçları açısından belirleyici olabileceği vurgulanmaktadır (Gross, 1998).

3. DUYGUSAL REGÜLASYON, KALIPYARGI DEĞİŞİMİ VE UZLAŞMA

Duygusal regülasyon, bireylerin duygusal deneyimlerini fark etme, anlama ve bu deneyimlere verdikleri tepkileri düzenleme süreçlerini kapsamaktadır (Gross, 1998; Toğçuoğlu, 2023). Gruplar arası temas bağlamında duygusal regülasyon, grup temelli duyguların yönü ve yoğunluğu üzerinde etkili olabilen bir psikolojik süreç olarak ele alınmaktadır (Gross, 1998). Alan yazında duygu regülasyonu kavramı, duygusal düzenleme, duygu düzenleme ve duygusal öz-düzenleme gibi farklı terimlerle ifade edilmektedir (Vatansever, 2021).

Bilişsel yeniden değerlendirme gibi regülasyon stratejilerinin, bireylerin temas sırasında yaşadıkları olumsuz duyguları farklı bir anlam çerçevesinde ele almalarına olanak tanıyabildiği; duygusal farkındalık temelli yaklaşımların ise bu duyguların bastırılmadan veya otomatik savunmacı tepkilere dönüşmeden ele alınmasını destekleyebildiği alan yazında tartışılmaktadır

(Gross ve John, 2003). Bu tür süreçlerin, kalıpyargıların sorgulanması ve karşı gruba yönelik daha nüanslı değerlendirmelerin gelişmesiyle ilişkili olabileceği, ancak doğrudan nedensel bir mekanizma olarak ele alınmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

4. TERAPİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME

Terapi bağlamında gruplar arası temas deneyimleri, danışanların sosyal dünyayı ve karşı gruplarla kurdukları ilişkileri hangi duygusal ve bilişsel çerçeveler üzerinden anlamlandırdıklarını görünür kılan önemli anlatılar sunabilmektedir. Grup temelli duyguların fark edilmesi ve bu duygularla kurulan ilişkinin ele alınması, danışanların savunmacı tepkilerini anlamaya ve bu tepkilerin hangi bağlamlarda ortaya çıktığını değerlendirmeye olanak tanıyabilmektedir. Bu açıdan duygusal regülasyon, terapötik süreçlerde doğrudan bir müdahale ya da etki mekanizması olarak değil; gruplar arası etkileşimlerde ortaya çıkan duygusal tepkilerin ve değerlendirme örüntülerinin kuramsal düzeyde anlaşılmasına katkı sağlayan bir çerçeve olarak ele alınmaktadır (Halperin, Sharvit ve Gross, 2011). Bu yaklaşım, terapi ve psikoeğitim bağlamlarında gruplar arası yaşantıların daha bütüncül biçimde ele alınmasına yardımcı olabilecek bir anlamlandırma zemini sunmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, gruplar arası temas süreçlerinin etkilerinin yalnızca bilişsel değerlendirmeler üzerinden değil, temas sırasında ortaya çıkan grup temelli duygular ve bu duyguların nasıl düzenlendiği üzerinden de ele alınmasının önemine işaret etmektedir. Alan yazın, temasın kalıpyargıların azalması ve gruplar arası ilişkilerin iyileşmesi açısından potansiyel taşıdığını; ancak bu potansiyelin, temas sırasında deneyimlenen duyguların niteliği ve yoğunluğuyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Pettigrew ve Tropp, 2006; Stephan ve Stephan, 2013). Bu bağlamda kaygı, tehdit algısı, empati ve suçluluk gibi grup temelli duygular, temasın yönünü ve sonuçlarını şekillendiren önemli bir duygusal bağlam oluşturmaktadır (Smith, 1993; Mackie ve ark., 2000).

Çalışma kapsamında ele alınan kuramsal çerçeve, duygusal regülasyonun bu duygusal bağlam içinde tamamlayıcı bir rol üstlendiğini göstermektedir. Alan yazın, bireylerin duygusal deneyimlerini nasıl fark ettiklerinin, yorumladıklarının ve düzenlediklerinin, gruplar arası etkileşimlerde sergilenen tutumlar ve değerlendirmelerle ilişkili olabileceğini ancak doğrudan nedensel olmadığını vurgulamaktadır (Gross, 1998; Gross ve John, 2003). Bu yönüyle duygusal regülasyon, kalıpyargı değişimini etkileyen bir mekanizma olarak değil; grup temelli duyguların daha esnek ve işlevsel biçimde ele alınmasına olanak tanıyan bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Pettigrew ve Tropp, 2008).

Terapi bağlamında ele alındığında ise gruplar arası temas deneyimleri, danışanların sosyal dünyayı hangi duygusal ve bilişsel çerçeveler üzerinden anlamlandırdıklarını görünür kılabilir. Grup temelli duyguların fark edilmesi ve bu duygularla kurulan ilişkinin ele alınması, savunmacı tepkilerin anlaşılması ve daha esnek anlamlandırma biçimlerinin geliştirilmesi açısından destekleyici bir zemin sunabilmektedir (Halperin ve ark., 2011). Bu bağlamda duygusal regülasyon, terapötik süreçlerde bir anlamlandırma çerçevesi olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, gruplar arası temasın etkilerinin anlaşılmasında duygusal süreçlere odaklanmanın önemini vurgulamakta; temasın niceliğinden çok temas sırasında deneyimlenen duyguların ve bu duyguların nasıl düzenlendiğinin, kalıpyargıların daha esnek biçimde ele alınmasına katkı sağlayabilecek bir bağlam sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, gruplar arası ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik kuramsal tartışmalara ve terapi bağlamında yürütülen psikososyal değerlendirmelere tamamlayıcı bir perspektif sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2(3), 271-299.
- Gross, J. J., & John, O. P. (2003). Individual differences in two emotion regulation processes: implications for affect, relationships, and well-being. *Journal of personality and Social Psychology*, 85(2), 348.
- Halperin, E., Sharvit, K., & Gross, J. J. (2011). Emotion and emotion regulation in intergroup conflict: An appraisal-based framework. In *Intergroup conflicts and their resolution* (pp. 83-103). Psychology Press.
- Mackie, D. M., Devos, T., & Smith, E. R. (2000). Intergroup emotions: Explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(4), 602.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. *European Journal of Social Psychology*, 38(6), 922-934.
- Smith, E. R. (1993). Social identity and social emotions: Toward new conceptualizations of prejudice. In *Affect, cognition and stereotyping* (pp. 297-315). Academic Press.
- Smith, E. R., & Mackie, D. M. (2015). Dynamics of group-based emotions: Insights from intergroup emotions theory. *Emotion Review*, 7(4), 349-354.
- Stephan W. G., & Stephan, C. W. (2013). An integrated threat theory of prejudice. In *Reducing prejudice and discrimination* (pp. 23-45). Psychology Press.
- Topçuoğlu, S. (2023). Ergenlerde duygu regülasyonu. *İnteraktif Bilim: Disiplinlerarası Araştırma ve İncelemeler Dergisi*, (2), 10-49.
- Vatansever, Ö. (2021). *Okul öncesi çocukların bağlanma stillerinin duygu regülasyonlarına etkisi* (Yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

KAMUSAL ALANIN FEMİNİST ELEŞTİRİSİ: GÖRÜNÜRLÜK VE DİRENİŞ MEKANLARI OLARAK ÜÇÜNCÜ MEKANLARI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Ahsen İLHAN

Bursa Uludağ Üniversitesi, ahsenilhanworks@gmail.com - 0009-0006-0635-6560

Doç. Dr. Sebla ARIN ENSARIOĞLU

Bursa Uludağ Üniversitesi, seblaarin@uludag.edu.tr - 0000-0002-7341-4875

ÖZET

Bu çalışma, modern kentlerin demokratik katılım ve toplumsal etkileşim merkezleri olduğu varsayımını sorunsallaştırarak, kamusal mekân kavramına yapısal bir feminist eleştiri getirmektedir. Çalışma, Arendt'in "görünürlük sahası" olarak tanımladığı ve Habermas'ın idealize ettiği burjuva kamusal alanının, evrensellik iddiasına rağmen tarihsel süreçte cinsiyet, statü ve ırk temelli derin dışlamalarla şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu dışlayıcı yapının felsefi kökenleri, Beauvoir'ın varoluşsal analizi üzerinden erkeğin kamusal özne statüsü ile kadının özel alandaki döngüsel ve tekrara dayalı rolü arasındaki karşıtlık teorisiyle analiz edilmektedir. Ayrıca çalışmada, mekânsal ayrışmanın sadece fiziksel bir sınırlama olmadığı, aynı zamanda politik bir statü kaybı yarattığı savunulmaktadır. Demokrasinin temel vaadi olan eşit yurttaşlık ilkesinin, kamusal mekândan izole edilen kadınlar için işlevsiz kaldığına dikkat çekilerek bu durumun kadınları görünürlükten ve söz hakkından yoksun bir "eksik yurttaşlık" deneyimine sürüklediği belirtilmektedir.

Bu yapısal dışlanmaya ve kentsel tasarımın kadın emeğini görünmez kılan maddi örgütlenmesine karşı Hayden'ın "evcil olmayan devrim" perspektifi ve Fraser'ın "karşı kamular" kavramı üzerinden alternatif bir görünürlük zemini aranmıştır. Lefebvre'in mekânın toplumsal üretimi tezine paralel olarak, özel alanın da politik bir mücadele sahası olduğu ortaya konmuştur.

Değişen yüzyıl ihtiyaçlarıyla birlikte kamusal mekânda ekonomik bir rol üstlenen kadın "ikili bir mesai" yüküyle karşı karşıya kalmıştır. Bu ikili role getirilen mekânsal çözümleri tartışan çalışma, kadınların kamusal mekân-özel alan kesişimindeki görünür olma ve soluklanma ihtiyacına yönelik olarak Oldenburg'un tanımladığı "üçüncü mekanları" bir çözüm aracı olarak önermektedir. Türkiye'den seçilen 3 farklı örnek üzerinden yapılan değerlendirmede, mekanlar Soja'nın "yaşanan mekân" ve Bhabha'nın "melezlik" teorileri ışığında analiz edilmiştir. İlişkilendirilen kuramsal çerçevedeki parametreler esas alınmış; örnekler feminist/kapsayıcı yönleriyle olumlu, dışlayıcı/patriyarkal yönleriyle olumsuz bulunmuş, oluşturulan kuramsal çerçeve ile ilişkilendirilmiş ve mimari/planlama özelliklerinden bahsedilmiştir. İnceleme sonucunda, bu alanların katı ikilikleri aşındırma potansiyeli taşıdığı ancak verili birer özgürlük alanı olmadıkları görülmüştür. Dolayısıyla bu teorik çerçevenin

pratiğe aktarılabilmesi ve kadının görünürlüğünün artırılması adına tasarımcılar, yerel yönetimler ve yasa koyucular için somut öneriler geliştirilmiştir. Bu bağlamda, kadınların ve farklı kullanıcı gruplarının sürece dahil edildiği katılımcı tasarım modellerinin işletilmesi, güvenlik ve esnekliği önceleyen fiziksel düzenlemelerin yapılması, yerel yönetimlerin cinsiyet eşitliği eylem planlarına mekânsal stratejileri entegre etmesi ve tasarımcıların mekânın yaşanmışlığını ölçen kullanım sonrası değerlendirme (POE) metotlarını içeren feminist mekânsal tasarım rehberleri oluşturması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal mekân, Üçüncü Mekân, Feminizm, Karşı Kamular, Kesişimsellik

A FEMINIST CRITIQUE OF PUBLIC SPACE: RETHINKING THIRD PLACES AS SITES OF VISIBILITY AND RESISTANCE

Ahsen ILHAN

Bursa Uludag University, ahsenilhanworks@gmail.com - 0009-0006-0635-6560

Assoc. Prof. Dr. Sebla ARIN ENSARIOGLU

Bursa Uludag University, seblaarin@uludag.edu.tr - 0000-0002-7341-4875

SUMMARY

This study problematizes the assumption that modern cities function as centers of democratic participation and social interaction, offering a structural feminist critique of the concept of public space. It emphasizes that the bourgeois public sphere—defined by Arendt as a “space of appearance” and idealized by Habermas—has historically been shaped by profound exclusions based on gender, status, and race, despite its claims to universality. The philosophical roots of this exclusionary structure are examined through Beauvoir’s existential analysis, particularly the theoretical opposition between men’s status as public subjects and women’s cyclical, repetitive roles confined to the private sphere. The study further argues that spatial segregation is not merely a physical limitation but also produces a loss of political status. It highlights how the foundational democratic promise of equal citizenship becomes inoperative for women who are isolated from public space, pushing them into an experience of “deficient citizenship” marked by deprivation of visibility and voice.

In response to this structural exclusion and the material organization of urban design that renders women’s labor invisible, the study seeks alternative grounds of visibility through Hayden’s perspective on the “non-domestic revolution” and Fraser’s concept of “counterpublics.” In parallel with Lefebvre’s thesis on the social production of space, the private sphere is rearticulated as a site of political struggle. With the changing demands of contemporary society, women who assume economic roles within public space are confronted with the burden of “double labor,” spanning both productive and reproductive domains.

Addressing spatial solutions to this dual role, the study proposes Oldenburg’s concept of “third places” as a potential response to women’s need for visibility and respite at the intersection of public and private realms. An evaluation based on three selected cases from Türkiye analyzes these spaces through the lenses of Soja’s concept of “lived space” and Bhabha’s theory of “hybridity.” The analysis is grounded in the parameters established by the theoretical framework, assessing the cases positively in terms of their feminist and inclusive qualities and negatively in relation to their exclusionary or patriarchal aspects, while also discussing their architectural and planning characteristics. The findings indicate that although these spaces possess the potential to erode rigid spatial dichotomies, they do not constitute inherently emancipatory environments. Accordingly, the study develops concrete recommendations for

designers, local governments, and policymakers to translate this theoretical framework into practice and enhance women's visibility. These recommendations emphasize the implementation of participatory design models that actively involve women and diverse user groups, the prioritization of physical arrangements that foreground safety and flexibility, the integration of spatial strategies into local gender equality action plans, and the adoption by designers of feminist spatial design guidelines incorporating post-occupancy evaluation (POE) methods that assess lived spatial experience.

Keywords: Public space, Third place, Feminism, Counterpublics, Intersectionality

HUKUK YOLUYLA OTORİTERLEŞME: MACARİSTAN ÖRNEĞİ

Araş. Gör. Dr. İlteriş ERGUN

Dokuz Eylül Üniversitesi, ilteris.ergun@deu.edu.tr- 0009-0003-2295-1229

ÖZET

Yeni otoriter rejimlerin amacı, şiddete veya askeri darbelere başvurmaksızın, rejimin anayasal demokrasi görünümünü koruyarak iktidarı süresiz kılmaktır. Bu nedenle liberal anayasal demokrasiye bir paket olarak karşı çıkılmaz. Onun yerine, demokrasi ile anayasacılık ve seçilmişler ile atanmışlar arasındaki geleneksel gerilim kullanılır. Demokrasinin liberalizm ve anayasacılık karşısında konumlandırılması, kurumların siyasal iktidarı sınırlayıcı yetkilerinin kaldırılmasına zemin hazırlar. Hukuki mekanizmalar aracılığıyla liberal anayasal düzenin geriletildiği ülkelerin başında 16 yıldır Başbakan olan Viktor Orban'ın yönetimleri altındaki Macaristan gelmektedir. Nitekim, seçim sonucuyla anayasayı değiştirme yeter sayısı olan üçte iki çoğunluğa dayanarak hukuk düzeninde köklü değişiklikler yapan Orban hükümetleri ideolojik bir anayasa hazırlayıp yürürlüğe koymuş, yürütmeyi kontrol eden kurumların yetkilerini kaldırmış, uluslararası standartların çok uzağında kalacak şekilde temel hak ve özgürlükleri kısıtlamıştır. Buna karşılık, yasal çerçeveye her düzenlemede dikkat edilmiş, demokratik prosedürler disiplinle takip edilmiş ve formel açıdan hukukun üstünlüğü görüntüsünden taviz verilmemiştir.

Anahtar Kelimeler : Otoriterleşme, anayasacılık, Macaristan, demokratikleşme

ROGER SCRUTON'UN ESERLERİNDE MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK

Araş. Gör. Dr. İlteriş ERGUN

Dokuz Eylül Üniversitesi, ilteris.ergun@deu.edu.tr- 0009-0003-2295-1229

ÖZET

Yeni sağ siyasetin ideolojik çerçevesini çizen en önemli düşünürlerden biri olan Roger Scruton, 1980'li yıllardan itibaren millet kavramını yeni bir bağlama oturtmuş ve bu esastan türettiği milliyetçilik anlayışı ile muhafazakar siyaset içerisinde etkili olmuştur. Bu noktada, küresel ölçekte son 20 yıldır büyük bir hızla devam eden muhafazakar ve milliyetçi ideolojilerin eklenme süreci büyük oranda Scruton'un geliştirdiği fikirler sonucu oluşmuştur. Özellikle “ev sevgisi” üzerinden türettiği milliyetçiliği, demokratik ve çoğulcu bir boyuta taşımış, bu ideolojinin soğuk savaş sonrası taşıdığı pejoratif yaklaşımları zayıflatmıştır. Scruton'a göre milliyetçiliğin merkezinde yurttaşlık, yurttaşlığın esasında ise özgürlük, güvenlik ve refah vardır. Yurttaşlığın anlamlı bir kategori olması için ise bireyin bütüne ait olma hissinin bulunması gerekmektedir. Bu nedenle Scruton, milliyetin demokrasinin ve liberal hukukun üstünlüğünün sürdürülebilmesi için zorunlu bir form olarak görmektedir. Scruton milliyetçilik teorisini tarihsel olarak ele almış, Anglo-Sakson düşüncesinde millet fikrinin oluşumunu incelemiştir. Toplum sözleşmesi ile bürokratik bir icat olarak milliyetçiliği gören fikirleri reddetmiş, milletlerin “görünmez el” olarak oluştuğu spontane tarihsel varlık olarak meydana geldiğini ve bu nedenle milliyetçiliğin insan doğasının bir parçası olarak görülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler : Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İdeoloji, Roger Scruton, Yeni Sağ

KIRILAN SADECE FAY HATLARI DEĞİL: GÖÇÜN SESSİZ HARİTASI IT'S NOT JUST THE FAULT LINES THAT ARE BROKEN: THE SILENT MAP OF MIGRATION

Güler SARIKAYA¹ Ersin Kaya SANDAL²

1.Yüksek Lisans Öğrencisi, Güler Sarıkaya, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya,, E-mail: sarikaya4679@gmail.com, ORCID NO: 0009-0001-8412-7679

2 Prof. Dr. Ersin Kaya Sandal. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya,, E-mail: ersinsandal@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-6969-1570

ÖZET

Bu çalışma, 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli meydana gelen depremler sonrası yaşanan göç hareketlerini, özellikle istatistiksel olarak tam görünmeyen “sessiz göç” olgusunu mekânsal, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla incelemektedir. Deprem sonrası yer değiştirme süreçlerinin yalnızca fiziksel değil; sosyal bağlar, ekonomik yaşam, kültürel aidiyet ve psikolojik bütünlük üzerinde çok katmanlı etkiler yarattığı ortaya konmuştur. Araştırmada göç türleri ve nedenleri sınıflandırılmış, Kahramanmaraş'tan diğer illere gerçekleşen göçün mekânsal dağılımı haritalar ve tablolarla desteklenmiştir. Nicel ve nitel verilerle yapılan bu analizde, doküman incelemesi temel yöntem olarak kullanılmış; akademik literatür, resmi raporlar ve görsel materyaller değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, yaklaşık 3,5 milyon kişinin yerinden edildiğini ve bu hareketliliğin büyük ölçüde “sessiz göç” niteliği taşıdığını göstermektedir. Sessiz göç, afet sonrası hayatta kalma refleksiyle gelişen, görünmeyen ama kalıcı etkiler bırakan bir süreçtir. Bu göç biçimi, çoğu zaman kamuoyu gündemine yansımayan, istatistiklerde tam olarak izlenemeyen ancak bireylerin yaşam biçimlerini, ruhsal durumlarını ve toplumsal uyum süreçlerini doğrudan etkileyen önemli bir olgudur. Sonuç olarak, afet sonrası göçlerin sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik bütünlük üzerinde derin etkiler yarattığı vurgulanarak, literatürde yeterince yer almayan bu göç türüne dikkat çekilmiştir. Sessiz göçün görünür kılınması, afet sonrası sosyal politikaların daha kapsayıcı ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, sessiz göç yaşayan bireylerin yaşadıkları travmaların tanınması, bu kişilere yönelik psiko-sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi ve göç sonrası yaşam kalitesini artıracak yerel yönetim politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, bu tür göç hareketlerinin uzun vadeli etkilerini değerlendirmek amacıyla disiplinlerarası araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Saha gözlemleri ve bireysel anlatılar, afetin ardından şekillenen yeni yaşam düzenlerinin yalnızca maddi değil, duygusal ve toplumsal anlamda da yeniden inşa edilmesi gerektiğini göstermektedir. Sessiz göçün yarattığı kırılmalıkların azaltılması için, yalnızca afet anında değil, sonrasında da süregelen destek politikalarının hayata geçirilmesi elzemdir.

Anahtar Kelimeler: Sessiz göç, Deprem, Psikososyal etkiler, Toplumsal uyum, Mekânsal dağılım.

Abstract

This study examines the post-earthquake migration movements following the February 6, 2023 Kahramanmaraş-centered earthquakes, with a specific focus on the “silent migration” phenomenon, which remains largely invisible in official statistics. It reveals that post-disaster displacement processes have multilayered impacts not only on physical relocation but also on social ties, economic life, cultural belonging, and psychological well-being. The research classifies types and causes of migration, and the spatial distribution of migration from Kahramanmaraş to other provinces is supported by maps and tables. In this mixed-methods analysis, document review was used as the primary method, and academic literature, official reports, and visual materials were evaluated. Findings indicate that approximately 3.5 million people were displaced, and much of this mobility constitutes “silent migration.” This form of migration emerges as a survival strategy in the aftermath of disasters—largely unnoticed, yet leaving lasting impacts. Often absent from public discourse and difficult to track through statistics, silent migration significantly affects individuals' lifestyles, mental health, and social adaptation processes. In conclusion, it is emphasized that post-disaster migration has profound effects not only on physical conditions but also on social and psychological integrity. The recognition of silent migration is crucial for developing more inclusive and holistic post-disaster social policies. In this context, it is essential to acknowledge the trauma experienced by those undergoing silent migration, to strengthen psychosocial support mechanisms, and to enhance local governance strategies aimed at improving post-migration quality of life. Furthermore, interdisciplinary research is needed to evaluate the long-term effects of such migration movements. Field observations and individual narratives reveal that the reconstruction of life after disaster must address not only material needs but also emotional and social dimensions. Reducing the vulnerabilities caused by silent migration requires continuous support policies beyond the immediate aftermath of the disaster.

Keywords: Silent migration, Earthquake, Psychosocial effects, Social integration, Spatial distribution

GİRİŞ

Depremler, yalnızca meydana geldikleri bölgelerde yapısal yıkıma yol açmakla kalmaz, aynı zamanda bireylerin yaşamlarını derinden sarsarak ciddi psikolojik etkiler de oluşturur. Türkiye ise, Alp-Himalaya deprem kuşağı üzerinde yer alması nedeniyle tarih boyunca birçok yıkıcı deprem deneyimi yaşamış bir ülkedir (Canlı, Yılmaz, 2023). 6 Şubat 2023'te meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler ise yalnızca fay hatlarını değil; milyonlarca insanın yaşam alanlarını, aidiyet duygularını ve gelecek tasavvurlarını da sessizce yerinden etmiştir. Bu çalışma, görünürlüğü sınırlı ancak etkileri derin olan 'sessiz göç' olgusunu mekânsal, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla ele alarak, afetin fiziksel yıkımın ötesine geçen insani sonuçlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Depremin bireyler üzerindeki psikososyal yansımaları ise cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, ekonomik durum, aile üyeleri ve yakın çevrede yaşanan kayıplar ile evin hasar durumu gibi çeşitli değişkenlerden etkilenmektedir (Tüccar, Yavuz, 2023). Farklı kültürel yapılardan

gelen bireylerin yeni yaşam alanlarına uyum süreci; yalnızlık, sosyal izolasyon, yabancılık hissi, pişmanlık ve değersizlik gibi duyguların ortaya çıkmasına neden olabilmekte, bu durum stresin daha yoğun yaşanmasına yol açmaktadır. Göç sonrası karşılaşılan bu psikososyal zorluklar, bireylerin anksiyete ve depresyon gibi ruh sağlığı sorunları açısından risk altında olmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, göç eden bireylerin yaşam biçimleri, karşılaştıkları zorluklar ve baş etme düzeylerinin sağlık profesyonelleri tarafından bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır (Tuzcu, Bademli, 2014).

Bu bağlamda, çalışmada 6 Şubat 2023 depremleri sonrası ortaya çıkan ‘sessiz göç’ olgusunun mekânsal dağılımı, sosyal yapısı ve psikolojik etkileri detaylı olarak incelenmektedir. Nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı analizde, resmi veriler, akademik çalışmalar ve saha gözlemleri temel kaynakları oluşturmaktadır. Çalışma ayrıca, göç hareketlerinin nedenleri ve sonuçlarına dair çok boyutlu bir perspektif sunarak, afet sonrası toplum dinamiklerine dair önemli çıkarımlar yapmayı hedeflemektedir. Elde edilen bulgular, görünürlüğü sınırlı olan bu göç hareketlerinin aslında afetin en kalıcı izlerinden biri olduğunu; uzun vadede sosyal bütünleşme, kamusal hizmetlere erişim ve psikososyal iyileşme süreçleri açısından kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

MATERYAL VE METOT

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında ortaya çıkan ve literatürde görünürlüğü sınırlı olan “sessiz göç” olgusunu sosyal, mekânsal ve psikolojik boyutlarıyla incelemeyi amaçlayan karma yöntemli (mixed method) bir saha araştırmasıdır. Araştırmanın coğrafi kapsamı, başta depremden doğrudan etkilenen iller olmak üzere, göç alan ve veren yerleşim yerleri temel alınarak belirlenmiştir. Araştırmada, hem nicel hem de nitel veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Nicel veriler; TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) gibi ilgili kamu kurumlarından temin edilen göç, nüfus ve konut verileri doğrultusunda derlenmiştir. Ayrıca, 2023 yılı sonrası nüfus hareketlerine ilişkin güncel veriler değerlendirilmiştir. Mekânsal analizler için ArcMap 10.3 gibi coğrafi bilgi sistemleri yazılımları kullanılmış; göç hareketlerinin mekânsal dağılımı, yoğunlukları ve yönelimleri haritalandırılmıştır. Deprem sonrası yer değiştirme eğilimleri, yerleşim örüntüleri ve kent çeperlerinde oluşan yeni yaşam alanları, uydu görüntüleri ve saha gözlemleriyle birlikte analiz edilmiştir. Görüşmeler sırasında, bireylerin göç sürecine dair deneyimleri, karşılaştıkları sosyal ve psikolojik zorluklar, aidiyet hissi, toplumsal uyum düzeyleri ve baş etme stratejileri ele alınmıştır. Veri toplama sürecinde görüşmelerin yanı sıra saha gözlemleri ve doküman analizi gibi yöntemlerden de yararlanılmıştır.

Çalışma boyunca, literatür taraması kapsamında akademik makaleler, tezler, raporlar, medya kaynakları ve resmi kurum dokümanları incelenmiştir. Ayrıca, afet sonrası hazırlanan sosyal hizmet, barınma yerleri gibi konular araştırmanın değerlendirme sürecine dâhil edilmiştir. Toplanan veriler; mekânsal analizler, istatistiksel değerlendirmeler ve tematik yorumlamalarla birlikte bütüncül bir çerçevede değerlendirilmiş ve sessiz göç olgusunun çok boyutlu yapısı ortaya konulmuştur.

Çalışma Sahasının Genel Özellikleri

Figure 1: Location of the study area.

The figure consists of three maps illustrating the study area's location:

- Top Left:** A map of Turkey divided into six administrative regions: Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, and Doğu Anadolu Bölgesi. The Kahramanmaraş region is highlighted in red within the İç Anadolu Bölgesi.
- Top Right:** A detailed topographic map of the Kahramanmaraş region, showing elevation contours and major cities including Kahramanmaraş, Gaziantep, Adana, and Hatay.
- Bottom:** A map of Turkey showing its location relative to neighboring countries (Syria, Iraq, Georgia, Armenia) and the Black Sea. The Kahramanmaraş region is highlighted in red.

Şekil 1: Çalışma Alanının Lokasyon Haritası.

Kahramanmaraş ve yakın çevresi morfolotektonik açıdan Anadolu Levhası ile Arabistan Levhası'nın çarpışma etkilerini yansıtır. Nitekim, Anadolu Levhası ile Arabistan Levhası'nın çarpışma sınırının hemen güneyinde bir 'Kenar Önölke Havzası' içinde yer alan Kahramanmaraş, bu çarpışma sonucunda oluşan ve Türkiye tektoniğinde önemli bir yere sahip olan Doğu Anadolu Fayı ile Ölü Deniz Fayı'nın etkisi altındadır (Biricik, Korkmaz, 2001). Fay hatlarında bulunan birçok ölke tarih boyunca yıkıcı depremler sonucu yüzbinlerce vatandaşını kaybetmiş ve birçok kişi de göç etmek zorunda kalmıştır; bu durum, Kahramanmaraş ve çevresindeki tektonik hareketlerin oluşturduğu riskleri daha da artırmaktadır. Depremler sonrası genellikle ölke içi göç gerçekleşmektedir. Tarih boyunca fay hattı üzerinde bulunan bölgelerde çok sayıda deprem gerçekleşmiş, şehirler yıkılmış ve bu depremlerde milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, milyonlarca insan da bulundukları ölke içinde geçici veya kalıcı şekilde göç etmek durumunda kalmıştır ((Sipahioğlu Ökten, 2024), (Şekil 2, Şekil 3).

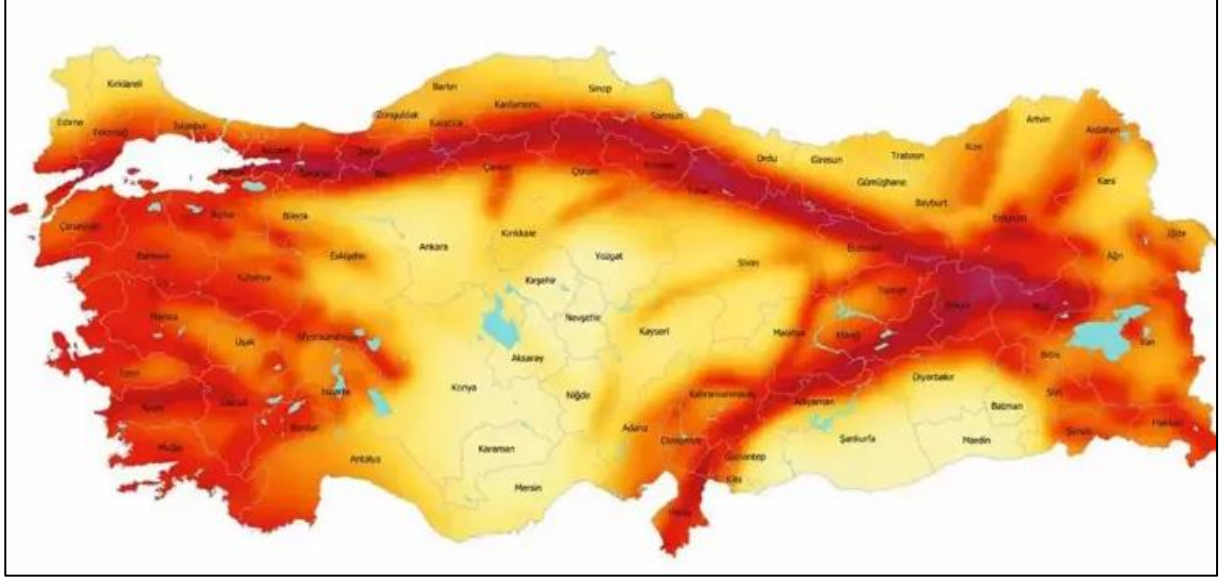
Foto 1: Kahramanmaraş'ın Depremden Önce Havadan Çekilmiş Görüntüsü

Kaynak: Anadolu Ajansı. “Fotoğrafların Kahramanmaraş'ın Depremden Öncesini ve Sonrasını Gösterdiği İddiası.” <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/aktuel/> (Erişim: 11 Ekim 2025).

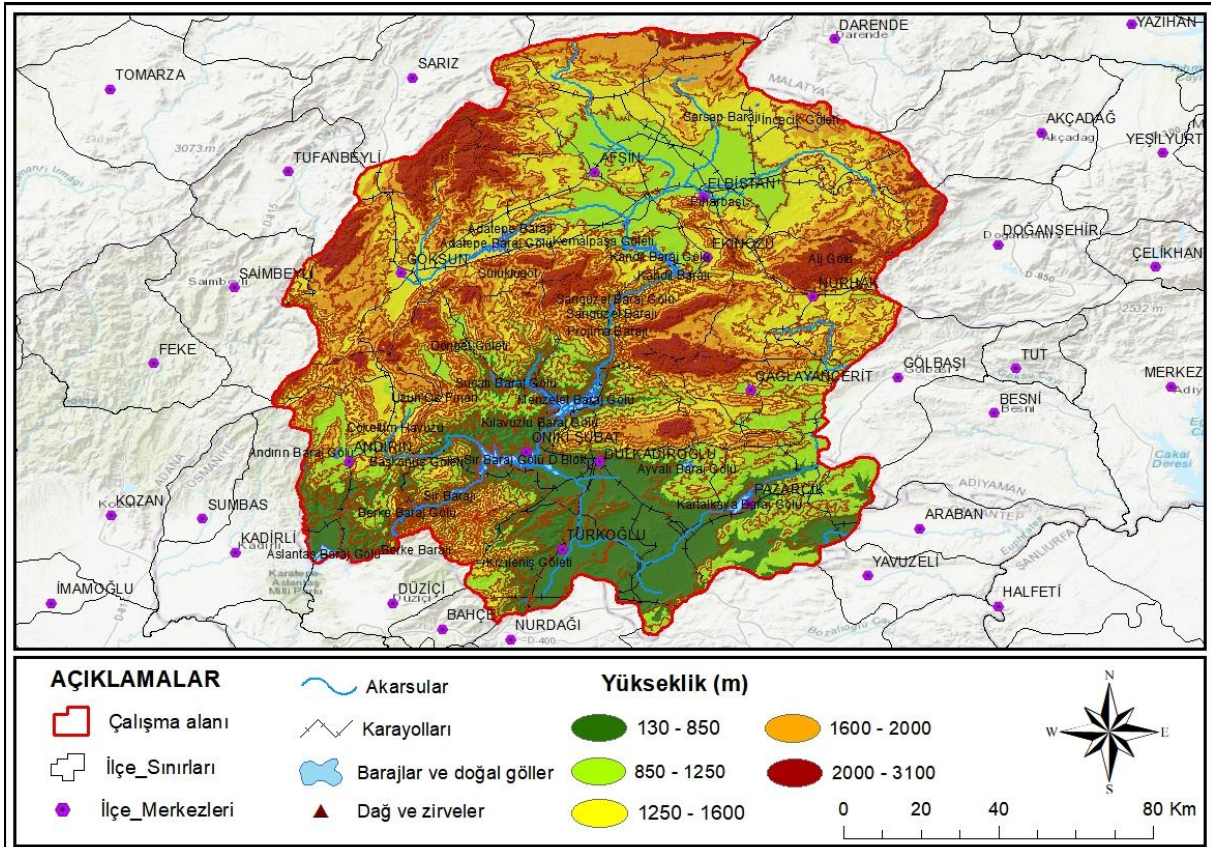
Foto 2: Kahramanmaraş'ın Depremden Sonra Havadan Çekilmiş Görüntüsü.

Kaynak: Anadolu Ajansı. “Fotoğrafların Kahramanmaraş'ın Depremden Öncesini ve Sonrasını Gösterdiği İddiası.” <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/aktuel/> (Erişim: 11 Ekim 2025).

Şekil 2: Türkiye Fay Hattı Haritası

Kaynak: CNN Türk. Türkiye fay hattı haritası haberinden alınmıştır. (Erişim: 12 Ekim 2025, <https://www.cnnturk.com>).

Şekil 3: Çalışma Alanı Fiziki Haritası.

Bir deprem bölgesi olarak Türkiye’de yaşayan birçok insan da tarihi boyunca yaşadığı şehirlerden kalıcı veya geçici şekilde göç etmek zorunda kalmıştır. 6 Şubat 2023’te Türkiye’de gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli ve 11 ili (Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Osmaniye, Gaziantep, Şanlıurfa, Malatya, Diyarbakır, Adana, Kilis ve Elâzığ) etkileyen büyük depremler

sonrası ise Türkiye’de büyük bir iç göç hareketliliği yaşanmaktadır. Bu zorunlu göç hareketlerinin demografik olarak da çeşitli sonuçları bulunmaktadır (Ökten Sipahioğlu, 2024).

1. Afetlerin Göçle İlişkisi

Afetler, meydana geldikleri toplumlarda ciddi ekonomik ve fiziksel kayıplara neden olarak yaşamsal sorunlara ve hatta yaşamın geçici ya da kalıcı olarak durmasına yol açabilen, doğadan, insandan ya da teknolojiden kaynaklanan olaylardır. Bu olaylar, toplumun altyapısını, yaşam koşullarını ve güvenliğini doğrudan etkileyerek yerinden edilmelere ve kitlesel göçlere neden olabilir. Doğal afetler, yeryüzünde meydana gelen ve can ile mal kayıplarına yol açan afetler olarak tanımlanır.

Sel, deprem, heyelan, çığ, kuraklık, fırtına, volkan patlamaları ve orman yangınları gibi çeşitli türleri bulunan doğal afetler, özellikle gelişmekte olan bölgelerde insanların yaşadıkları yerleri terk etmelerine neden olan başlıca unsurlar arasında yer alır (Şekil 4, Şekil 5). Depremler, yer kabuğundaki hareketliliğin bir sonucu olarak meydana gelir. Dünya’nın var oluşundan bu yana süregelen bu hareketlilik, yer kabuğunda genleşme ve sıkışma kuvvetlerinin etkisiyle fay hatlarını oluşturur. Bu süreçte biriken büyük enerji, bir kırılma anında boşalarak depremi meydana getirir. Depremler, aniden ortaya çıkmaları ve ciddi yıkımlara yol açmaları nedeniyle, afet sonrası göç hareketlerinin en yoğun yaşandığı felaket türlerinden biridir (Balcı, 2025).

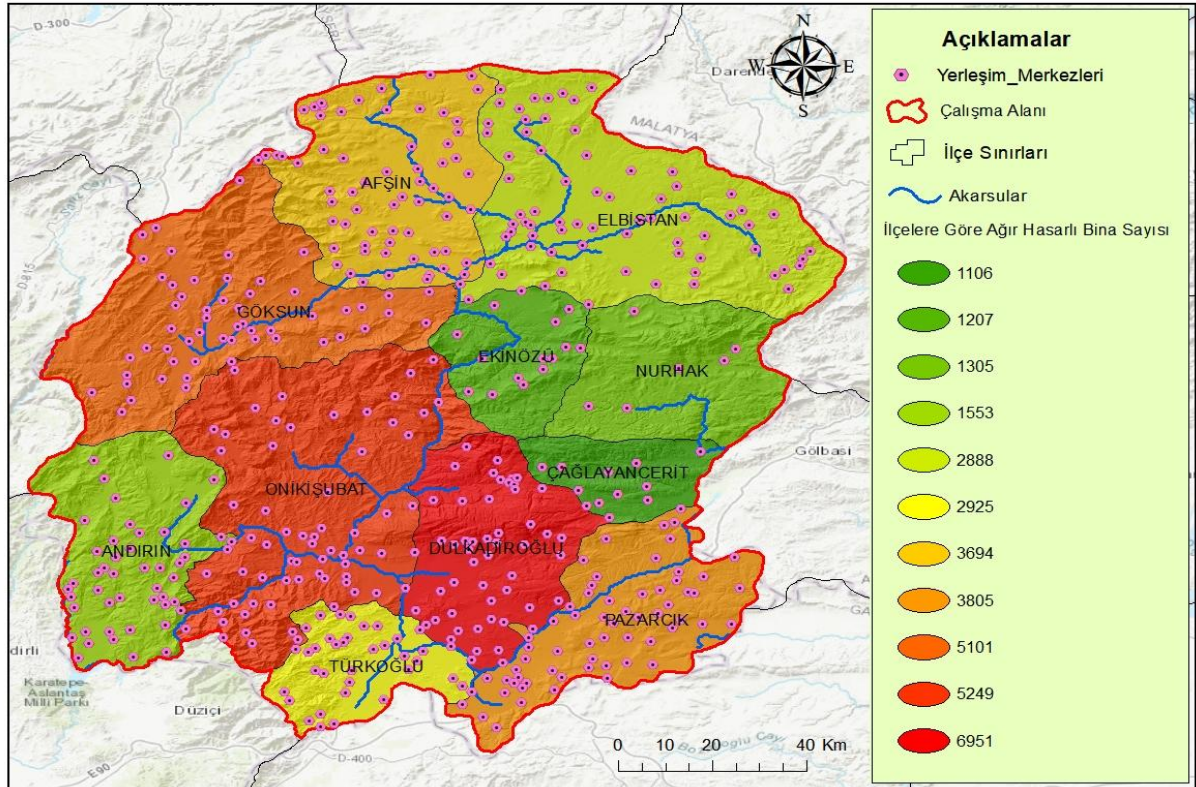
Tablo 1: Göç Türlerinin Sınıflandırılması.

KRİTER	GÖÇ TÜRÜ	AÇIKLAMA
COĞRAFİ ÖLÇEK	İç Göç	Ülke sınırları içinde bir yerden başka bir yere yapılan göç.
	Dış Göç (Uluslararası Göç)	Bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan göç.
ZORUNLULUK DURUMU	Zorunlu Göç	Savaş, doğal afet, baskı gibi nedenlerle kişinin isteği dışında gerçekleşen göç.
	Gönüllü Göç	Kişinin kendi isteğiyle (genellikle ekonomik veya sosyal sebeplerle) yaptığı göç.
SÜREKLİLİK DURUMU	Geçici Göç	Belirli bir süreliğine yapılan, geri dönme niyeti bulunan göç türü.
	Kalıcı Göç	Kalıcı yer değiştirme amacı taşıyan göç.
SEBEP	Ekonomik Göç	Daha iyi iş ve yaşam koşulları arayışıyla yapılan göç.
	Siyasi Göç	Savaş, baskı, siyasi çatışmalar nedeniyle yapılan göç.
	Çevresel Göç	Doğal afetler (deprem, sel, kuraklık) gibi çevresel nedenlerle yapılan göç.
YASAL STATÜ	Sosyal Göç	Eğitim, evlilik, sağlık gibi sosyal nedenlerle yapılan göç.
	Yasal Göç	Hukuki izinler çerçevesinde gerçekleşen göç.
	Yasadışı Göç	Resmî izinler olmaksızın, yasa dışı yollarla yapılan göç.

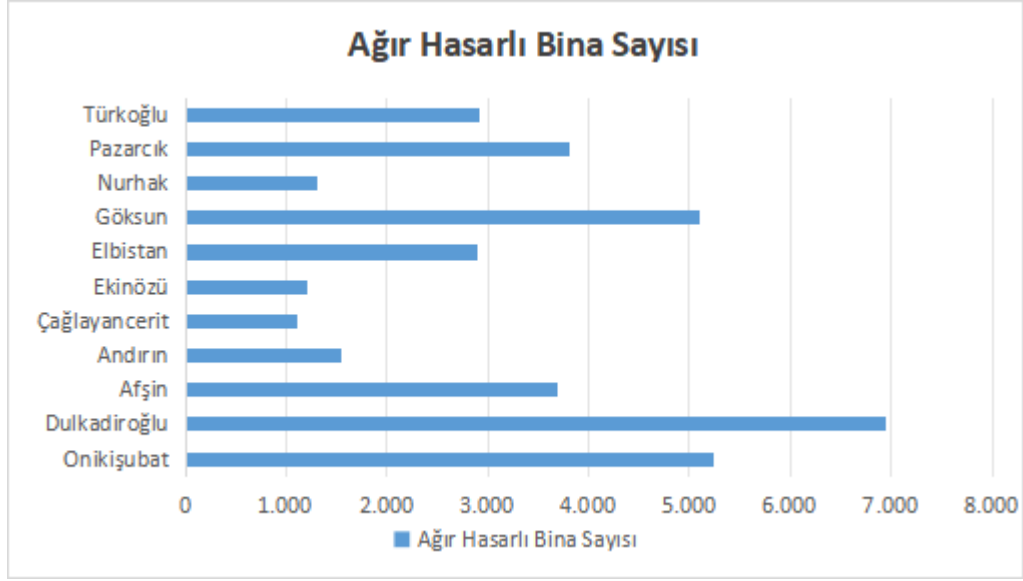
Tablo 2: Göçün Ana Nedenleri

Ana neden	Alt Başlıklar / Açıklama

Ekonomik nedenler	İşsizlik
	Gelir yetersizliği
	Daha iyi yaşam ve çalışma koşulları arayışı
Sosyal Nedenler	Eğitim olanaklarına erişim
	Sağlık hizmetlerine ulaşım
	Aile birleşimi, evlilik
Siyasi Nedenler	Savaşlar ve iç çatışmalar
	Siyasal baskılar
	Düşünce özgürlüğünün kısıtlanması
Çevresel Nedenler	Doğal afetler (deprem, sel, kuraklık, yangın)
	İklim değişikliği
	Tarımsal verimsizlik
Demografik Nedenler	Nüfus artışı
	Kaynakların yetersizliği
	Kentleşme baskısı
Güvenlik Nedenleri	Terör olayları
	Etnik veya mezhepsel çatışmalar
	Can ve mal güvenliği kaygısı
Kültürel Nedenler	Yaşam tarzı farklılıkları
	Kültürel dışlanma veya asimilasyon baskısı
Zorunlu Nedenler	Devlet politikaları (zorunlu iskân, sürgün)
	Kamulaştırma
	Uluslararası göç anlaşmaları

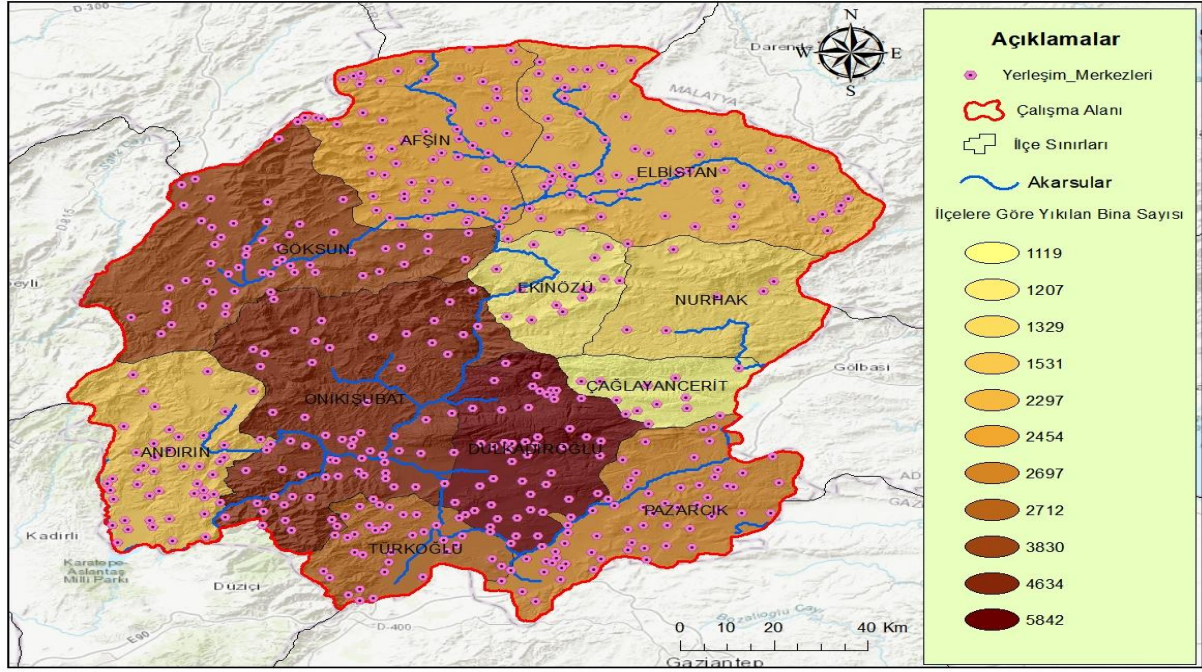

Şekil 4: İlçelere Göre Ağır Hasarlı Bina Sayısı

Şekil 5: İlçelere Göre Ağır Hasarlı Bina Sayısı

Türkiye, tarihsel süreçte büyük depremlerin yaşandığı ve aktif fay hatlarının yoğun olarak bulunduğu bir coğrafyada yer almaktadır (Tablo 1, Tablo 2). 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, etki alanının genişliği, hayatın olağan akışını durdurması, maddi ve manevi kayıpların büyüklüğü ve ülke genelinde tüm imkân ve kaynakların yetersiz kalması nedeniyle büyük bir afet olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu yıkımın boyutları, kamuoyunda ve yetkili kurumlarca 'Asrın Felaketi' olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Şekil 6, Şekil 7). Afetler sadece doğrudan yaşayanlar için değil, yaşanan toplum için sarsıcı bir niteliğe sahiptir.” Bu tür olaylar, bireylerin yanı sıra toplumun tüm kesimlerinde fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik etkiler yaratmakta; uzun vadeli travmalara, toplumsal yapıdaki çözümlere ve kitlesel yer değiştirmelere yol açabilmektedir (Temel, 2025).

Şekil 6: Yıkılan Bina Sayısı

Şekil 7: İlçelere Göre Yıkılan Bina Sayısı

2. Sessiz Göç Haritası

Göçle ilgili birçok tanım yapılmıştır bu bağlamda göç, bireylerin veya toplulukların, yaşadıkları yeri ekonomik, sosyal, siyasal, savaş veya afet gibi çeşitli nedenlerle, geçici ya da kalıcı olarak, gönüllü ya da zorunlu biçimde terk ederek başka bir yerleşim alanına yönelmeleri şeklinde tanımlanmaktadır” (Sandal vd., 2016: 462; URL-1, 2016; Keleş, 1998: 58; Onat, 1993: 3; Başol, 1995: 209; Demir, 1997: 85; Tümertekin & Özgüç, 1998: 307; Atalay, 1994: 295; Konak, 1994). Bu bağlamda, geniş çapta kamuoyunun dikkatinden uzak kalan ve resmi kayıtlarda yeterince yer bulamayan iç göç hareketleri ‘sessiz göç’ olarak nitelendirilmektedir (Akar Mutlu, 2025). Sessiz göç, görünürlüğü sınırlı olduğu için çoğu zaman toplumsal bellekte yer

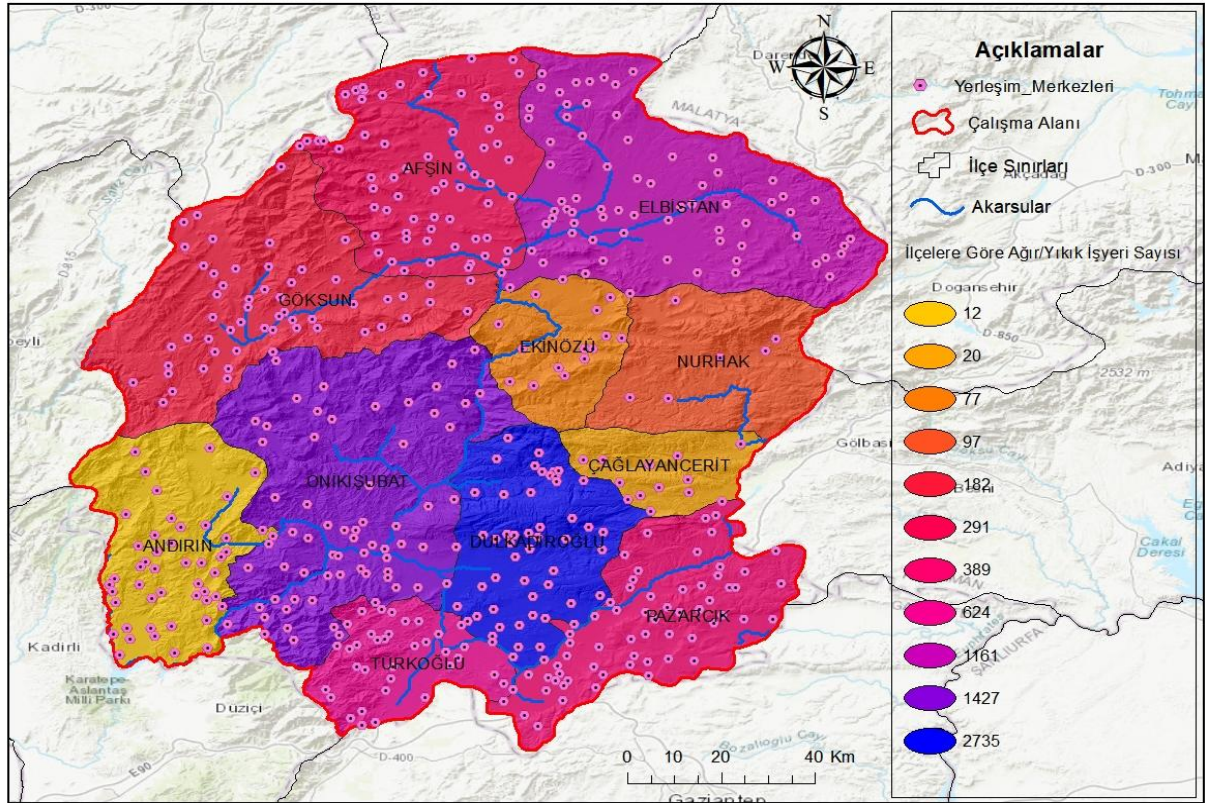
edinmeyen; ancak bireylerin yaşam biçimlerini, yerel demografik yapıyı ve sosyo-kültürel dengeleri derinden etkileyen, sürekliliği olan bir iç göç biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür göçler, yalnızca mekânsal bir hareketlilik değil, aynı zamanda sessizce yaşanan bir toplumsal dönüşüm sürecidir.

Tablo 3: Kahramanmaraş'tan Diğer İllere Giden Kişi Sayıları

Yıl	Göç Alan İl Adı	Göç Veren İl Adı	Göç Alan İl Nüfus	Göç Veren İl Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç
2023	ADANA	KAHRAMANMARAŞ	2.270.298	1.116.618	2.799	1.621	1.178
2023	ADİYAMAN	KAHRAMANMARAŞ	604.978	1.116.618	951	791	160
2023	AFYONKARAHİSAR	KAHRAMANMARAŞ	751.344	1.116.618	427	124	303
2023	AĞRI	KAHRAMANMARAŞ	511.238	1.116.618	194	94	100
2023	AKSARAY	KAHRAMANMARAŞ	438.504	1.116.618	617	142	475
2023	AMASYA	KAHRAMANMARAŞ	339.529	1.116.618	319	95	224
2023	ANKARA	KAHRAMANMARAŞ	5.803.482	1.116.618	8.564	1.519	7.045
2023	ANTALYA	KAHRAMANMARAŞ	2.696.249	1.116.618	4.406	1.022	3.384
2023	ARDAHAN	KAHRAMANMARAŞ	92.819	1.116.618	92	30	62
2023	ARTVİN	KAHRAMANMARAŞ	172.356	1.116.618	134	81	53
2023	AYDIN	KAHRAMANMARAŞ	1.161.702	1.116.618	1.357	256	1.101
2023	BALIKESİR	KAHRAMANMARAŞ	1.273.519	1.116.618	985	185	800
2023	BARTIN	KAHRAMANMARAŞ	207.238	1.116.618	139	43	96
2023	BATMAN	KAHRAMANMARAŞ	647.205	1.116.618	305	83	222
2023	BAYBURT	KAHRAMANMARAŞ	86.047	1.116.618	137	149	-12
2023	BİLECİK	KAHRAMANMARAŞ	228.058	1.116.618	314	53	261
2023	BİNGÖL	KAHRAMANMARAŞ	285.655	1.116.618	135	139	-4
2023	BİTLİS	KAHRAMANMARAŞ	359.747	1.116.618	270	123	147
2023	BOLU	KAHRAMANMARAŞ	324.789	1.116.618	330	74	256
2023	BURDUR	KAHRAMANMARAŞ	277.452	1.116.618	284	101	183
2023	BURSA	KAHRAMANMARAŞ	3.214.571	1.116.618	2.112	407	1.705
2023	ÇANAKKALE	KAHRAMANMARAŞ	570.499	1.116.618	471	147	324
2023	ÇANKIRI	KAHRAMANMARAŞ	205.501	1.116.618	201	76	125
2023	ÇORUM	KAHRAMANMARAŞ	528.351	1.116.618	288	117	171
2023	DENİZLİ	KAHRAMANMARAŞ	1.059.082	1.116.618	738	156	582
2023	DİYARBAKIR	KAHRAMANMARAŞ	1.818.133	1.116.618	443	340	103
2023	DÜZCE	KAHRAMANMARAŞ	409.865	1.116.618	268	81	187
2023	EDİRNE	KAHRAMANMARAŞ	419.913	1.116.618	221	79	142
2023	ELAZIĞ	KAHRAMANMARAŞ	604.411	1.116.618	739	305	434
2023	ERZİNCAN	KAHRAMANMARAŞ	243.399	1.116.618	281	212	69
2023	ERZURUM	KAHRAMANMARAŞ	749.993	1.116.618	447	238	209
2023	ESKİŞEHİR	KAHRAMANMARAŞ	915.418	1.116.618	918	198	720
2023	GAZİANTEP	KAHRAMANMARAŞ	2.164.134	1.116.618	6.303	2.798	3.505
2023	GİRESUN	KAHRAMANMARAŞ	461.712	1.116.618	365	148	217
2023	GÜMÜŞHANE	KAHRAMANMARAŞ	148.539	1.116.618	278	173	105
2023	HAKKARİ	KAHRAMANMARAŞ	287.625	1.116.618	233	98	135
2023	HATAY	KAHRAMANMARAŞ	1.544.640	1.116.618	1.253	1.781	-528
2023	İĞDIR	KAHRAMANMARAŞ	209.738	1.116.618	150	37	113
2023	ISPARTA	KAHRAMANMARAŞ	449.777	1.116.618	531	121	410
2023	İSTANBUL	KAHRAMANMARAŞ	15.655.924	1.116.618	6.144	3.634	2.510
2023	İZMİR	KAHRAMANMARAŞ	4.479.525	1.116.618	2.716	606	2.110
2023	KARABÜK	KAHRAMANMARAŞ	255.242	1.116.618	171	79	92
2023	KARAMAN	KAHRAMANMARAŞ	263.960	1.116.618	473	121	352
2023	KARS	KAHRAMANMARAŞ	278.335	1.116.618	187	94	93
2023	KASTAMONU	KAHRAMANMARAŞ	388.990	1.116.618	325	120	205
2023	KAYSERİ	KAHRAMANMARAŞ	1.445.683	1.116.618	4.267	1.644	2.623
2023	KIRIKKALE	KAHRAMANMARAŞ	285.744	1.116.618	573	101	472
2023	KIRKLARELİ	KAHRAMANMARAŞ	377.156	1.116.618	316	58	258
2023	KİRŞEHİR	KAHRAMANMARAŞ	247.179	1.116.618	659	203	456
2023	KİLİS	KAHRAMANMARAŞ	155.179	1.116.618	464	259	205
2023	KOCAELİ	KAHRAMANMARAŞ	2.102.907	1.116.618	1.140	267	873
2023	KONYA	KAHRAMANMARAŞ	2.320.241	1.116.618	3.031	595	2.436
2023	KÜTAHYA	KAHRAMANMARAŞ	575.674	1.116.618	365	171	194
2023	MALATYA	KAHRAMANMARAŞ	742.725	1.116.618	1.495	1.304	191
2023	MANİSA	KAHRAMANMARAŞ	1.475.716	1.116.618	767	183	584
2023	MARDİN	KAHRAMANMARAŞ	888.874	1.116.618	668	140	528
2023	MERSİN	KAHRAMANMARAŞ	1.938.389	1.116.618	3.476	1.130	2.346
2023	MUĞLA	KAHRAMANMARAŞ	1.066.736	1.116.618	1.316	348	968

2023	MUŞ	KAHRAMANMARAŞ	399.879	1.116.618	138	95	43
2023	NEVŞEHİR	KAHRAMANMARAŞ	315.994	1.116.618	906	201	705
2023	NİĞDE	KAHRAMANMARAŞ	377.080	1.116.618	524	206	318
2023	ORDU	KAHRAMANMARAŞ	775.800	1.116.618	518	94	424
2023	OSMANİYE	KAHRAMANMARAŞ	557.666	1.116.618	2.825	2.469	356
2023	RİZE	KAHRAMANMARAŞ	350.506	1.116.618	215	96	119
2023	SAKARYA	KAHRAMANMARAŞ	1.098.115	1.116.618	706	137	569
2023	SAMSUN	KAHRAMANMARAŞ	1.377.546	1.116.618	1.176	225	951
2023	SİİRT	KAHRAMANMARAŞ	347.412	1.116.618	261	98	163
2023	SİNOP	KAHRAMANMARAŞ	229.716	1.116.618	191	61	130
2023	SİVAS	KAHRAMANMARAŞ	650.401	1.116.618	1.586	519	1.067
2023	ŞANLIURFA	KAHRAMANMARAŞ	2.213.964	1.116.618	1.300	676	624
2023	ŞİRNAK	KAHRAMANMARAŞ	570.745	1.116.618	273	192	81
2023	TEKİRDAĞ	KAHRAMANMARAŞ	1.167.059	1.116.618	820	208	612
2023	TOKAT	KAHRAMANMARAŞ	606.934	1.116.618	575	239	336
2023	TRABZON	KAHRAMANMARAŞ	824.352	1.116.618	624	155	469
2023	TUNCELİ	KAHRAMANMARAŞ	89.317	1.116.618	115	48	67
2023	UŞAK	KAHRAMANMARAŞ	377.001	1.116.618	262	68	194
2023	VAN	KAHRAMANMARAŞ	1.127.612	1.116.618	343	190	153
2023	YALOVA	KAHRAMANMARAŞ	304.780	1.116.618	285	24	261
2023	YOZGAT	KAHRAMANMARAŞ	420.699	1.116.618	597	216	381
2023	ZONGULDAK	KAHRAMANMARAŞ	591.492	1.116.618	327	71	256

Deprem sonrasında yaşanan kitlesel yer değiştirmeler, hem göç eden afetzedeler hem de bu göçü karşılayan bölgelerde yaşayan yerel halk açısından sosyal, kültürel ve ekonomik düzeyde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Karazincir, S.E., 2024). Ayrıca bu süreçte katılan kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engellilerin ihtiyaçlarının karşılanması hayati önem taşımaktadır (Tablo 3). Deprem ve göç, her ikisi de travmatik olaylar olup, sosyo-psikolojik ve ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Bu nedenle, deprem sonrası göçün yarattığı travmaların etkisinin görece uzun süre devam etmesi beklenmektedir (Şeker, 2023).

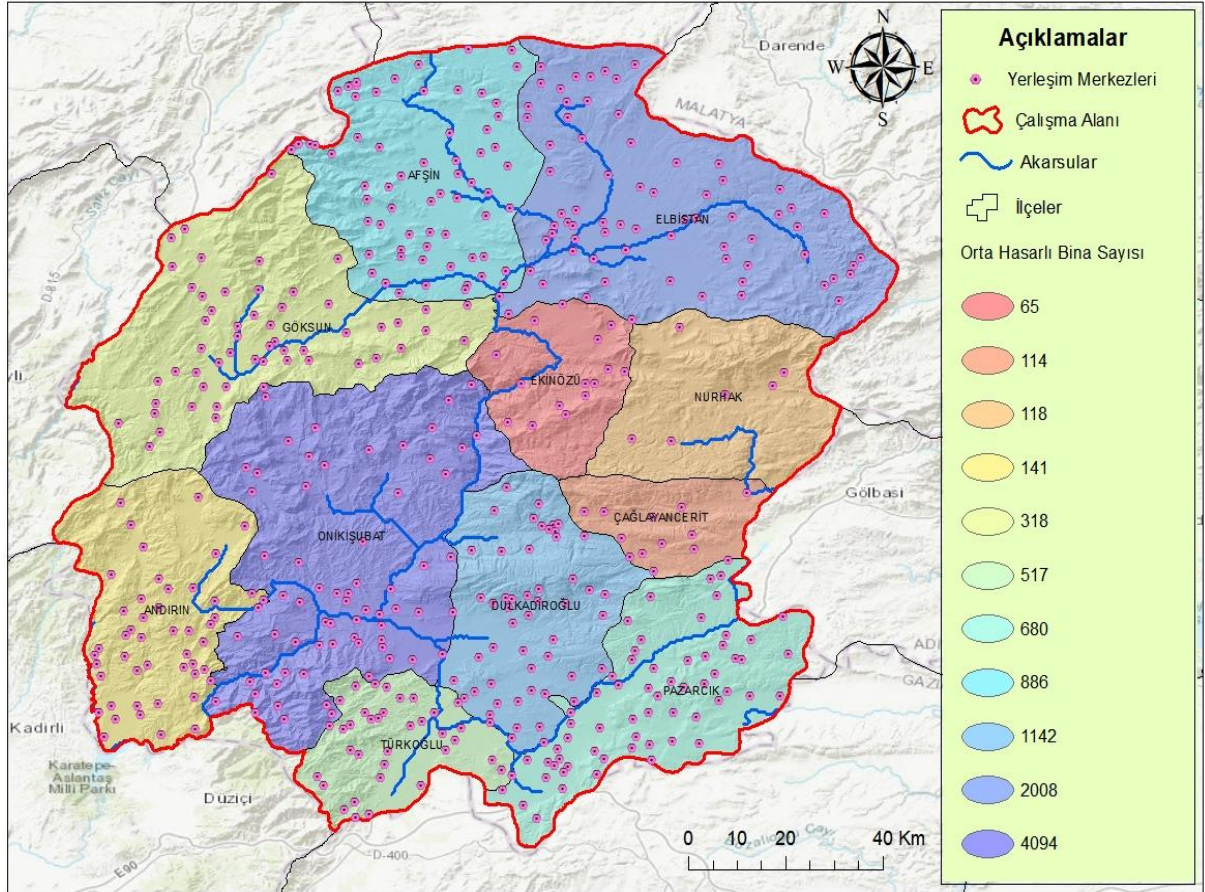
Şekil 8: İlçelere Göre Ağır, Yıkık İşyeri Sayısı

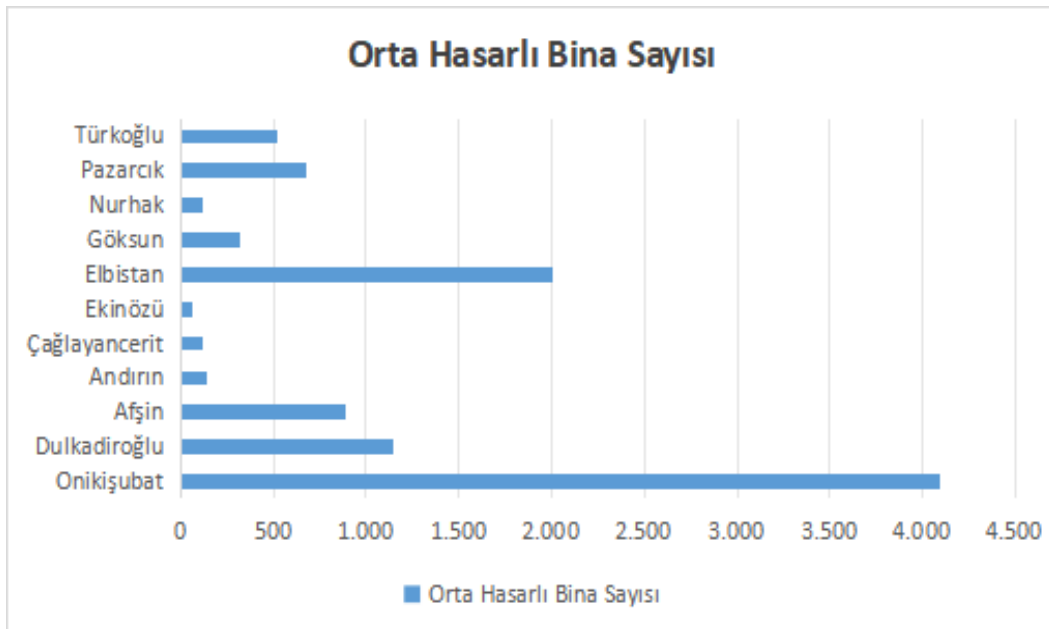
Şekil 9: İlçelere Göre Ağır Yıkık İşyeri Sayısı

Bu tür göçler, büyük göç hareketleri kadar yüksek ses getirmese de, göç eden bireylerin yaşadığı adaptasyon zorlukları, yerinden edilmenin getirdiği psikolojik yük ve göç alan bölgelerdeki altyapı, sosyal hizmetler ve ekonomik kaynakların baskı altında kalması gibi çok katmanlı sorunları beraberinde getirir (Tablo 4). Sessiz göçün sürekliliği, toplumsal dönüşümün fark edilmeden ilerlemesine neden olarak, göç politikalarının ve sosyal destek mekanizmalarının etkinliğini sınırlandırmaktadır. Özellikle afet sonrası ortaya çıkan sessiz göç, kriz ortamında göç edenlerin ihtiyaçlarının görünmez kalmasına ve uzun vadeli rehabilitasyon süreçlerinin ihmal edilmesine yol açabilmektedir.

Sessiz göç deneyimi yaşayan bireyler, yalnızca farklı büyüklükteki bir yerleşim alanına ya da emek piyasasına değil, aynı zamanda kendilerinden sosyo-kültürel olarak farklı bir topluluğun içine dâhil olmakta ve bu yeni mekânda yeni sosyal ilişkiler kurmak zorunda kalmaktadır; bu süreç, çok yönlü ve derin uyum sorunlarını da beraberinde getirmektedir (Kıran, Yetkin Aker, 2019) (Şekil 8, Şekil 9, Şekil 10). Afetler ve benzeri travmatik olayların ardından bireylerde sıklıkla duygusal dalgalanmalar, stres tepkileri, kaygı, travma ve çeşitli psikolojik belirtiler gözlemlenmektedir (Solak, Özsaydı, vd. 2024) (Şekil 11, Şekil 12).

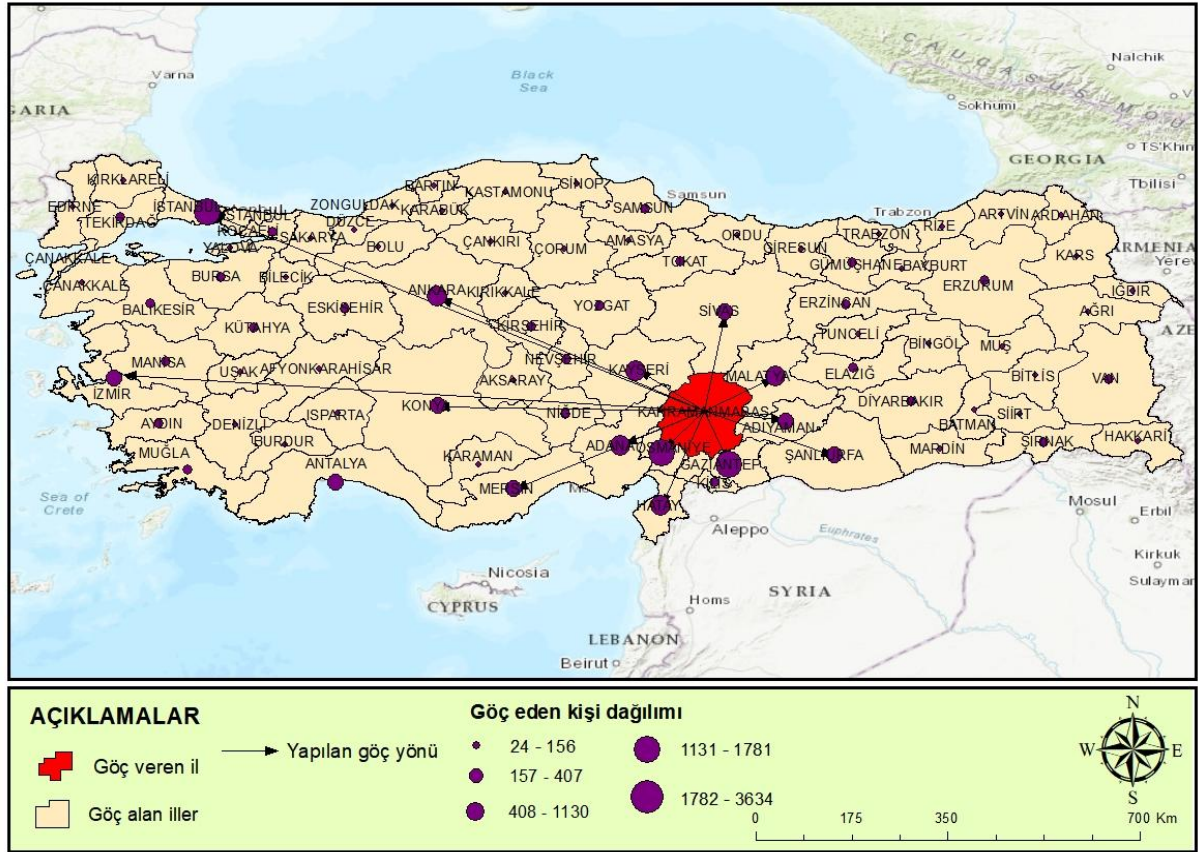
Şekil 10: İlçelere Göre Orta Hasarlı Bina Sayısı

Şekil 11: İlçelere Göre Orta Hasarlı Bina Sayısı

Tablo 4: İlçelere Göre Hasar Tespit Tablo (Kaynak: AFAD, 2023).

İlçe Adı	Ağır Hasarlı Bina Sayısı	Yıkılan Bina Sayısı	Ağır/Yıkık İş Yeri	Orta Hasarlı Bina Sayısı
Onikişubat	5.249	4.634	1427	338-3.756
Dulkadiroğlu	6.951	5.842	2735	138-1004
Afşin	3.694	2.454	291	124-762
Andırın	1.553	1.531	12	133-8
Çağlayancerit	1.106	1.119	20	80-34
Ekinözü	1.207	1.207	77	26-39
Elbistan	2.888	2.297	1161	90-1.918
Göksun	5.101	3.830	182	240-78
Nurhak	1.305	1.329	97	61-57
Pazarcık	3.805	2.697	389	174-506
Türkoğlu	2.925	2.712	624	294-223

Şekil 12: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Sonrası Göç Dağılımı

SONUÇ

6 Şubat 2023'te meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, yalnızca fiziksel yıkım değil; aynı zamanda toplumsal yapının, bireysel yaşamların ve psikolojik bütünlüğün derinlemesine sarsıldığı bir dönüm noktası olmuştur. Bu afet sonrası ortaya çıkan “sessiz göç” olgusu, resmi istatistiklerle tam olarak izlenemeyen, ancak etkileri uzun vadeli olan bir yer

değiştirme biçimi olarak dikkat çekmektedir. Göçün bu biçimi; bireylerin aidiyet duygularını, sosyal ilişkilerini ve ruh sağlığını doğrudan etkileyen çok katmanlı bir süreçtir. Yapılan mekânsal analizler, deprem bölgesinden farklı kentlere yönelen göç hareketlerinin özellikle büyükşehirlerin çevresinde yoğunlaştığını; sosyal ve ekonomik kaynaklara yakın bölgelerin daha fazla göç aldığını ortaya koymuştur. Nitel veriler ise, bu göçlerin çoğunlukla belirsizlik, geçicilik ve görünmezlik duygularıyla örülü olduğunu; bireylerin yeni yaşam alanlarına uyum sürecinde çeşitli psikososyal zorluklarla karşılaştığını göstermektedir.

Kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi kırılgan gruplar, bu süreçten daha fazla etkilenmekte ve daha fazla desteğe ihtiyaç duymaktadır. Sessiz göç, afet sonrası bireylerin hayatta kalma stratejilerinden biri olarak ortaya çıkmakta; ancak bu stratejiler toplumsal hafızada yeterince yer bulmamakta, göç edenlerin ihtiyaçları çoğu zaman görünmez kalmaktadır. Bu nedenle, afet yönetimi politikalarının sadece fiziksel yeniden inşa sürecine değil, aynı zamanda sosyal bütünleşme, psikolojik iyileşme ve toplumsal dayanışma süreçlerine odaklanması gerekmektedir. Sonuç olarak, bu çalışma sessiz göçün afet sonrası en az yıkım kadar önemli ve kalıcı bir iz bıraktığını; bu olgunun mekânsal, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sessiz göçün etkilerinin görünür kılınması, hem akademik literatürün zenginleşmesi hem de afet sonrası sosyal politikaların daha kapsayıcı ve duyarlı hâle gelmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı). (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Sonrası Hasar Tespit Verileri. (Kurumsal veri paylaşımı, kullanılmamış ham veri).

AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı). (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Sonrası Hasar Tespit Verileri. (Kurumsal veri paylaşımı, dilekçe yoluyla temin edilmiştir.)

Akar Mutlu, E. (2025). Göç Etmiş Depremzede Çocuklarda Süreğen Kompleks Yas Bozukluğu ve Travma Sonrası Stres Bozukluğu Belirtileri ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi. Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı. 2025.

Anadolu Ajansı. (2025, 11 Ekim). Fotoğrafların Kahramanmaraş'ın depremden öncesini ve sonrasını gösterdiği iddiası. Anadolu Ajansı Teyit hattı. <https://www.aa.com.tr/tr/teyithatti/aktuel/fotograflarin-kahramanmarasin-depremden-oncesini-ve-sonrasini-gosterdigi-iddiasi/18153>. (Erişim: 11 Ekim 2025).

Balcı, E. (2025). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremi Sonrası Ortaokul Öğrencilerinin “Deprem” Kavramına Yönelik Bilişsel ve Görsel Algılarının İncelenmesi: Hatay İli Örneği. Ankara Gazi Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. 2025.

Biricik, A., Korkmaz, H. (2001). Kahramanmaraş'ın Depremselliği. Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 3, Cilt: 1, s. 53-82, İstanbul, 2001.

Canlı, D., Yılmaz, F. (2023). Deprem Sonrasında Bireylerin Deprem Kaygısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik Sağlık Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Bozok Tıp Derg 2024;14(1):9-17.

CNNTürk. (2025, 12 Ekim). Türkiye fay hattı haritası (AFAD-MTA 2025): MTA diri fay hatları hangi illerden geçiyor? AFAD Türkiye deprem riski haritası sorgulama. (<https://www.cnnturk.com/turkiye/turkiye-fay-hatti-haritasi-afad-mta-2025-mta-diri-fay-hatlari-hangi-illerden-geciyor-afad-turkiye-deprem-riski-haritasi-sorgulama-1862525>). Erişim: 12 Ekim 2025).

Karazincir, S. E., (2024). Akademik Yaklaşımlar Dergisi /Journal of Academic Approaches, C: 15, S: 1-Deprem Özel Sayısı-, YIL: 2024.

Kıran, E., Yetkin Aker, D. (2019). İç Göç Araştırmalarında Kültürleşme Boyutu. İğd Üniv Sos Bil Der/Sayı / No. 17, Ocak / January 2019 Makale / Article: 67-82.

Sandal, E.K., Hançerkıran, M., Tıraş, M. (2016). Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler ve Gaziantep İlindeki Yansımaları, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 15(2),461-483.

Sipahioğlu Ökten, B. (2024). Göç ve Doğal Afet İlişkisi: Deprem Göçü. Akademik Yaklaşımlar Dergisi /Journal of Academic Approaches, C: 15 S: 1-Deprem Özel Sayısı-, YIL: 2024.

Solak, Y., Özsaydı, S., Tan, E., Şentürk, H., Kuleyin, A., Gökler, M. E., Durmuş, H. (2024). Göç Eden ve Etmeyen Depremzedelerde Depresyon ve Travma Sonrası Büyüme. Araştırma Makalesi. Turkish Medical Journal, 2024; 9(3),105-113.

Şeker, B. D., (2023). Doğal Afetlerin Göç Üzerindeki Etkileri. Göç Dergisi. Kasım 2023. Cilt: 10. Sayı: 2 , sf. 173 – 187.

Temel, B. (2025). Yaşlı Bireylerin 6 Şubat Depremleri Sonrası Yaşam Deneyimleri: Diyarbakır İli Örneği. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Tuzcu, A., Bağdemli, K. (2014). Göçün Psikososyal Boyutu. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry 2014; 6(1):56-66.

Tüccar, E., Yavuz, E. (2023). Kahramanmaraş Pazarcık Depreminin (6 Şubat 2023) Bireyler Üzerindeki Etkilerinin Psikososyal Yönden İncelenmesi. Journal of Migration and Political Studies MIPOS 2023 Cilt Volume I - Sayı Number I ss. pp. 54-77.

NİTELİKLİ EMEK GÖÇÜNDE CİNSİYET DİNAMİKLERİ: TÜRKİYE’NİN BÜYÜKŞEHİRLERİNDEN PANEL VERİ BULGULARI (2016–2023)

Prof. Dr. HİLAL YILDIZ

Sakarya Üniversitesi, hilalyildiz@sakarya.edu.tr-

<https://orcid.org/0000-0002-9389-1433>

Doç. Dr. DERYA DEMİRDİZEN ÇEVİK

Kocaeli Üniversitesi, derya.demirdizen@kocaeli.edu.tr –

<https://orcid.org/0000-0002-5735-9095>

ÖZET

Nitelikli emek göçü, yalnızca işgücü piyasalarını değil, kadınların toplumsal konumlarını ve kalkınmaya dair tartışmaları da etkileyen önemli bir olgu haline gelmiştir. Türkiye’den Almanya, İngiltere ve ABD başta olmak üzere daha gelişmiş ülkelere yönelen nitelikli emek göçü, 2000’li yıllardan itibaren belirgin biçimde artmış ve son yıllarda yeni bir ivme kazanmıştır. Nitelikli emek göçü literatürde genellikle ücret farklılıkları, siyasi istikrarsızlık ya da genel ekonomik koşullar üzerinden tartışılrsa da bu göç hareketlerinin toplumsal cinsiyet boyutu çoğu zaman ikinci planda kalmaktadır. Çalışmamız buradan hareketle, Türkiye’den gerçekleşen nitelikli emek göçünü toplumsal cinsiyet perspektifinden ele almakta ve kadınların göç eğilimlerinin erkeklerden nasıl ve hangi açılardan farklılaştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, Türkiye’de yurtdışı kadın göçü açısından öne çıkan Ankara, İstanbul ve İzmir illerine ilişkin 2016–2023 dönemi verileri kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilecektir. Analizde göç eden nüfusun cinsiyete göre dağılımı, zaman içindeki değişimi ve iller arası farklılıkları incelenecek ve nüfus büyüklüğü, kişi başına gelir ve işsizlik oranı gibi kontrol değişkenleri modele dahil edilecektir. Bu sayede, nitelikli emek göçünün cinsiyete göre nasıl bir örüntü izlediği ampirik olarak ortaya konulacaktır. Sonuç olarak çalışma, Türkiye’den gerçekleşen nitelikli emek göçünü toplumsal cinsiyet ekseninde analiz ederek, kadınların işgücü piyasasındaki konumları ile göç eğilimleri arasındaki ilişkiye ışık tutmayı hedeflemekte; bu doğrultuda, beyin göçünü azaltmaya yönelik daha eşitlikçi ve cinsiyet duyarlı politika önerileri geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece, uluslararası göç, kalkınma ve toplumsal cinsiyet kesişiminde yer alan yapısal eşitsizlikleri görünür kılan ve bu alandaki ampirik kanıt tabanını güçlendiren bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Nitelikli emek göçü, panel veri analizi, kadın göçü.

Giriş

Nitelikli emekli göçü küresel ölçekte gerçekleşen en önemli toplumsal değişimlerden olmuştur. Uluslararası göç hareketlerinin artması, yüksek eğitimli bireylerin daha iyi yaşam koşulları arayışıyla ve gelişmiş ülkelerin beşeri sermayeye sunduğu fırsatlarla gerçekleşmiştir. Nitelikli göç içinde kadınların payı zamanla artmış ve günümüzde daha belirgin hale gelmiştir. Bu gelişmede, kadınların

eğitim düzeyindeki artış, sağlık ve hizmet sektörlerinde artan talep kadın göçünün artmasında etkili olmuştur (Kofman & Raghuram, 2006; Docquier & Rapoport, 2011; Kofman, 2015).

Nitelikli emek göçü literatürü, genel olarak ekonomik teşvikler, siyasi belirsizlik, işgücü piyasasındaki yapısal dönüşümler ve bireysel beklentiler gibi unsurlar üzerinden geniş bir tartışma alanı sunmaktadır. Bu durum, artık sadece “beyin kaybı” riskinin tartışıldığı bir alanda sıkışmayıp diasporaların kurduğu köprüler, bilgi ve teknoloji akışları, dönüş göçü ve işçi dövizleri yoluyla ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimlerle de gündeme gelmiştir (Docquier & Rapoport, 2011). Ancak bu geniş literatürde toplumsal cinsiyet boyutu çoğu analizde arka planda kalmıştır. Oysa göç, yalnızca ekonomik saiklerle açıklanabilecek bir karar değil aksine, toplumsal cinsiyet rolleri, işgücü piyasasının cinsiyetlendirilmiş örgütlenişi ve bakım yükümlülüklerinin dağılımı gibi faktörlerden etkilenen bir olgudur.

Türkiye de bu eğilimden bağımsız değildir. Özellikle 2000’li yılların ortalarından itibaren nitelikli nüfusun Almanya, İngiltere ve ABD gibi ülkelere yönelmesi dikkat çekici biçimde artmış ve kamuoyunda “beyin göçü” tartışmalarını yoğunlaştırmıştır (Kesici, 2023). Bunların çoğunluğu, doktorlardan oluşan sağlık çalışanları ve yazılımcılar gibi pek çok mühendis grubunun dahil olduğu eğitimlerini ve mesleki deneyimlerini Türkiye’de almış insanlardan oluşmaktadır. Konu, medyada geniş yer bulmuş, politikacılar tarafından sürekli gündeme getirilmiş ve de akademik araştırmalarda da artan bir şekilde yerini almıştır. Ancak yine de yüksek vasıflı profesyonellerin kaybının sosyo-ekonomik açıdan etkileri yeterince çalışılmamış ve konunun önemi gerek politikacılar gerekse de ekonomik aktörler tarafından yeterince anlaşılmamıştır.

Türkiye’den yurt dışına göçte, 1961 yılında Batı Almanya ile yapılan İşgücü Alımı Antlaşması emek göçünün resmi başlangıcı açısından bir dönüm noktası sayılmaktadır. (Erdoğan, 2021). Bu anlaşmayı izleyen dönemde başta Almanya olmak üzere Hollanda, Fransa ve Belçika gibi Avrupa’nın çeşitli ülkelerine düzenli göç başlamıştır. Başlangıçta Avrupa’ya gerçekleşen göç, genellikle fiziksel iş gücüne dayalı düşük nitelikli emek göçü biçiminde gerçekleşirken, ilerleyen süreçte bu eğilim yerini yüksek nitelikli bireylerin göçüne bırakmıştır (Kesici, 2023).

Toplumsal cinsiyetin analizlere dahil edilmesi, göç hareketlerinde kadınların yalnızca sayısal eğilimlerinin değil, aynı zamanda göç deneyimlerini belirleyen kültürel normlar, yapısal eşitsizlikler ve sosyal politikalar çerçevesinde değerlendirilmesini gerektirir (Kofman & Raghuram, 2005; Carling & Collins, 2018). Bu yaklaşım, göçün nedenlerini ve etkilerini homojen bir göçmen profili üzerinden okumanın özellikle kadınların özgül deneyimlerini, karşılaştıkları yapısal eşitsizlikleri ve toplumsal cinsiyet temelli dışlanmaları görünmez kıldığı eleştirisine dayanmaktadır. Dolayısıyla nitelikli emek göçünün cinsiyetlendirilmiş örüntülerinin incelenmesi, hem literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmakta hem de Türkiye’nin işgücü piyasasındaki yapısal eşitsizliklerin daha geniş bir uluslararası bağlam içerisinde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Kadın beyin göçüne ilişkin panel veri analizleri, suç oranları, gelir eşitsizliği ve enflasyon gibi makro göstergelerin kadınların göç kararları üzerinde güçlü ve pozitif bir etkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle suç oranları ve gelir eşitsizliği, kadınların yaşam güvenliği, sosyal adalet ve gelecek öngörülebilirliği algılarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu bulgu, literatürde kadın göçünün yalnızca ekonomik rasyonaliteyle değil, güvenlik ve sosyal korunma arayışıyla da şekillendiğini gösteren çalışmalarla örtüşmektedir (Castles, de Haas & Miller, 2013). Bu çerçevede, Türkiye’de suç oranlarındaki artış ve gelir dağılımındaki bozulmanın kadınların yurt dışına yönelimlerini güçlendirdiği yönündeki ampirik bulgular dikkat çekicidir.

Kadın beyin göçü, insan sermayesi göçü tartışmalarının da merkezinde yer almaktadır. Docquier ve Rapoport (2012), yüksek nitelikli emeğin göçünün yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kalkınma ve toplumsal refah açısından kritik sonuçlar doğurduğunu vurgular. Beine, Docquier ve Rapoport (2008) ise beyin göçünü, kaynak ülkelerdeki kurumsal yetersizlikler, fırsat eşitsizlikleri ve yaşam kalitesine dair beklentilerle ilişkilendirir. Bu literatür perspektifinden bakıldığında, Türkiye’de kadın beyin göçünün artışı, yalnızca “nitelikli işgücünün dışarıya gitmesi” olarak değil; eşitsizlik, güvenlik ve toplumsal cinsiyet rejiminin ürettiği yapısal sorunların bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Türkiye verilerine dayalı panel analiz sonuçları, bu tartışmayı güçlendiren önemli ampirik kanıtlar sunmaktadır). Suç oranları, enflasyon ve gelir dağılımı eşitsizliği gibi değişkenlerle kadın beyin göçü arasında güçlü pozitif ilişkiler tespit edilmesi, kadınların göç kararlarında toplumsal güvenlik, ekonomik istikrar ve yaşam kalitesi bileşenlerinin belirleyiciliğini gözler önüne sermektedir (Elveren & Toksöz, 2019). Buna karşılık kadın işsizliği ile kadın beyin göçü arasındaki negatif ilişki, ekonomik kırılganlığın her zaman göçe dönüşmediğini; kimi durumlarda kadınların göç edebilme kapasitesinin bile sınırlanabildiğini göstermektedir. Bu bulgu, göç literatüründeki “aspiration–capability” tartışmalarıyla da uyumludur; yani göç etme arzusu, her zaman göç edebilme kapasitesiyle örtüşmeyebilir (Carling & Collins, 2018). Bu nedenle kadınların göç eğilimi yalnızca ekonomik talep ve arz dengesi üzerinden değil, sosyal sermaye, imkânlar ve yapısal kısıtlar üzerinden de okunmalıdır.

Bu çalışma, Türkiye’den gelişmiş ülkelere yönelen nitelikli emek göçünü toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alarak, göçün cinsiyete göre farklılaşan dinamiklerini görünür kılmayı amaçlamaktadır. Böylelikle hem göç literatüründe cinsiyet boyutunun güçlendirilmesine hem de beyin göçüne ilişkin politik sınırlılıkların daha eleştirel bir biçimde tartışılmasına katkı sunmak hedeflenmektedir.

2. Data, Ekonometrik Metodoloji ve Ampirik Sonuçlar

2.1. Data

Bu analiz, Türkiye’nin üç büyük ili (Ankara, İstanbul, İzmir) için 2016-2020 yılları arasında kadın beyin göçünü etkileyen faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır. Kadın beyin göçünün (wbd) bağımlı değişken

olarak yer aldığı modelde, cezaevine giren kişi sayısının ele alındığı suç değişkeni, kadın işsizlik oranı(wun), tüketici fiyat indeksi (p) ve gini katsayısı yer almaktadır. Tüm veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından elde edilmiştir.

2.2. Metodoloji ve Sonuçlar

Baltagi (2005)'de vurgulandığı gibi, panel data modelleri, hem yatay ve zaman boyutlarının birleştirilmesiyle daha geniş bir veri imkanı sağlamakta hem de bireysel karakteristik özellikleri göz önünde tutarak etkin ve tutarlı parametre tahmincileri elde edilmesini sağlamaktadır.

Modeli, analizde yer alan değişkenler özelinde ifade edecek olursak, (1) numaralı eşitliğe ulaşılır:

$$Kadın\ beyin\ göçü_{it} = \alpha_0 + \beta_1 Suç_{it} + \beta_2 Kadın\ işsizlik\ oranı_{it} + \beta_3 TÜFE_{it} + \beta_4 GINI_{it} + e_{it} \quad (1)$$

Analizde, kadın beyin göçü gibi önemli bir konu ele alınarak, Türkiye'nin büyük şehirlerindeki sosyoekonomik faktörlerin bu göç üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Panel data modelinin kullanılmasıyla elde edilen sonuçlar, politika yapıcılara ve araştırmacılara önemli bilgiler sunarak, kadın beyin göçü sorununa yönelik daha etkili çözümler geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

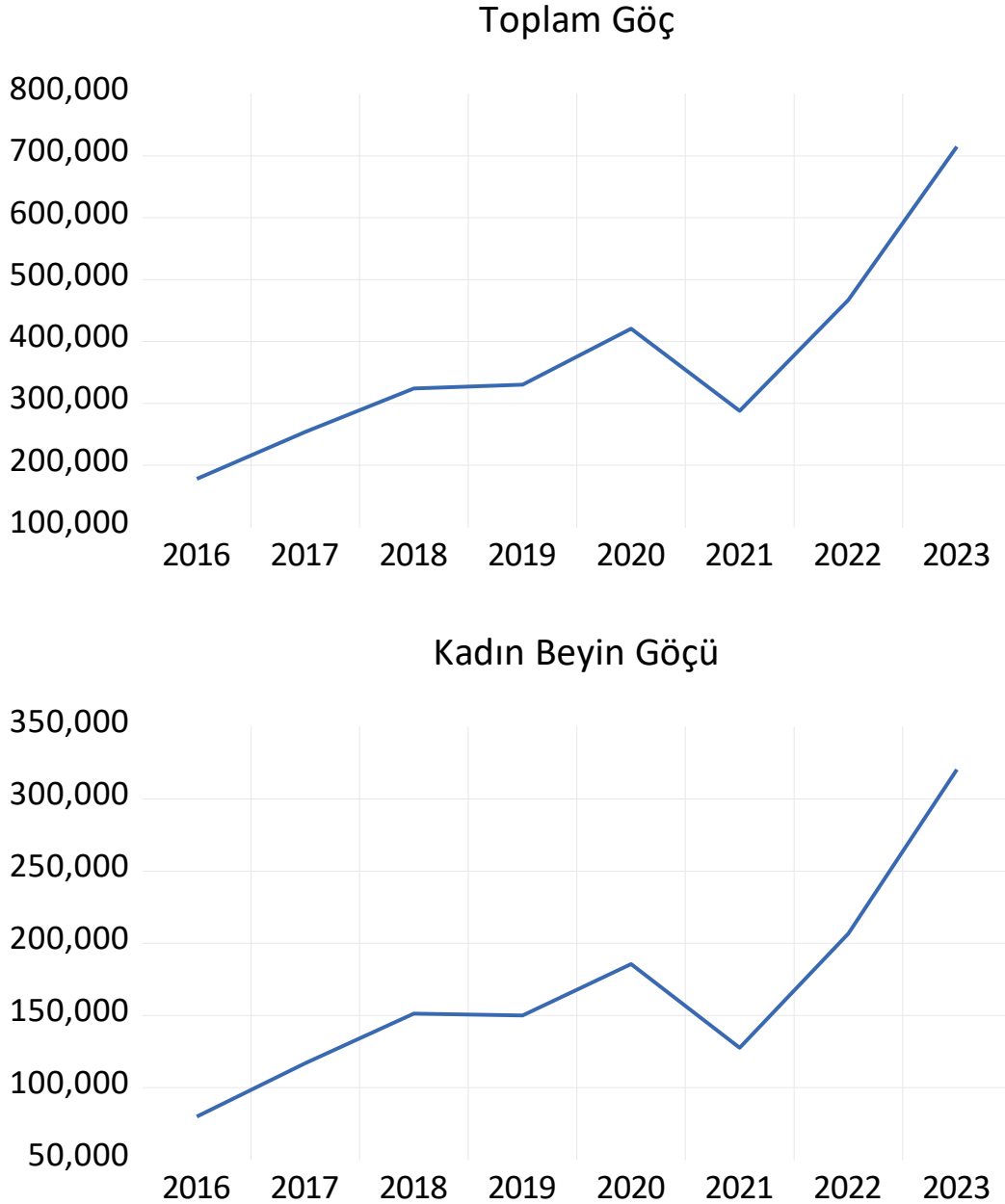
Tablo 1. Değişkenler arasındaki korelasyon.

	Suç	Kadın beyin göçü	GINI	TUFE
Suç	1.000000			
Kadın beyin göçü	0.882946	1.000000		
GINI	0.785008	0.834688	1.000000	
TUFE	0.209773	0.281631	-0.128129	1.000000
Kadın işsizlik oranı	-0.128095	-0.331054	-0.425254	0.466419

Elde edilen korelasyon bulgularına göre; suç oranı ve gelir eşitsizliği (gini katsayısı) ile kadın beyin göçü pozitif ve güçlü bir ilişki içindedir. Bu durum, güvensizlik ve ekonomik fırsatların azalması ile kadınların daha iyi yaşam koşulları arayışına yönelmesi arasında bir bağ olduğunu göstermektedir. Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) ile kadın beyin göçü arasında pozitif ancak zayıf bir ilişki vardır. Her ne kadar enflasyonun artması, genel olarak yaşam maliyetlerinin yükselmesine ve dolayısıyla daha iyi gelir

elde etme arayışına neden olabilir. Ancak, bu ilişki diğer faktörlere göre daha zayıftır. Kadın işsizlik oranı ise kadın beyin göçü ile negatif ancak zayıf bir ilişki içindedir. Kadın işsizliğinin artması, kadınların daha iyi iş imkanları bulmak için yurtdışına gitme eğilimlerini artırması beklenirken, bu ilişki beklendiği yönde ve güçte değildir.

Grafik 1’de izlenebileceği gibi, hem toplam göç, hem de kadın beyin göçü özellikle 2021 sonrası ivme kazanarak artmaya devam etmektedir. Bunda son yıllarda yaşanan derin ekonomik krizin ve derin yoksulluğun yansımaları inkar edilemez.

Grafik 1. Yurtdışına olan toplam göç ve yurtdışına kadın beyin göçü.

Grafiksel veriler ışığında, kadın beyin göçünün temel nedenlerini daha yakından incelemek büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, bu konuya dair farklı bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Yatay-Kesit Bağımlılığı

Panel veri analizlerinde, farklı kesitler (örneğin, farklı ülkeler veya şehirler) genellikle ortak etkenlerin etkisi altında kalır. Bu durum, kesitler arasında bir bağımlılık yaratır. Eğer bu bağımlılık dikkate alınmazsa, elde edilen sonuçlar yanıltıcı olabilir. Özellikle, verilerin durağanlığını (birim kökü) test ederken hangi yöntemi kullanacağımıza karar verirken, yatay kesit bağımlılığının varlığına dair bir ön araştırma yapmamız gerekmektedir.

Yatay kesit bağımlılığını kontrol etmede kullanılan testlerden biri Breusch-Pagan LM (1980) testidir:

$$BP = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^N \sum_{j=i+1}^N (T_{ij} \hat{p}_{ij}^2 - 1) \quad (2)$$

Diğer taraftan, Pesaran (2004), yatay kesit bağımlılığına karar vermek için CD testini önermiştir;

$$CD = \sqrt{2T/N(N-1)} (\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}) \quad (3)$$

Her iki testte de “yatay kesit bağımlılığı yoktur” hipotezi sınanır.

Tablo 2. Yatay-Kesit Bağımlılık testleri.

Test/Değişken	Suç	GINI	Kadın beyin göçü	TUFE	Kadın işsizlik oranı
Breusch-Pagan LM	13.52623***	1.619156	11.4995***	14.99312***	5.091321
Pesaran scaled LM	4.29731***	-0.563727	3.46994***	4.896170***	0.853778
Bias-corrected scaled LM	3.92231***	-0.938727	3.09494***	4.521170***	0.478778
Pesaran CD	3.67547***	-0.262664	3.38800***	3.872095***	1.799442*

Test sonuçlarına göre, analiz edilen verilerde gini katsayısı ve kadın işsizlik oranı dışında kalan tüm serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu belirlenmiştir. Bu durum, söz konusu serilerin birbirlerini etkilediği ve ortak şoklara benzer şekilde tepki verdiği anlamına gelir. Bu nedenle, bu seriler için, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci kuşak birim kök testlerinin kullanılması daha uygun olacaktır.

Tablo 3. Birim kök testleri.

Test/değişken	GINI	Kadın beyin göçü	GINI	Suç	TUFE
Im, Pesaran and Shin	-0.71485	0.45794	-0.71485		
ADF - Fisher Chi-sq	7.33424	3.79297	7.33424		
PP - Fisher Chi-sq.	7.89247	6.46669	7.89247		
CIPS				-1.531	-1.709
CADF-Cross-section				0.891	0.170
1				0.635	-5.206***
2				-11.869***	-0.094
3				- 1.425	-0.387
PANIC					

Tablo 4’de panel regresyon sonuçları yer almaktadır. “Havuzlanmış regresyon geçerlidir” temel hipotezi reddedilmemektedir. Elde edilen katsayı tahminlerine göre; suç oranları ile kadın beyin göçü arasında pozitif ve oldukça güçlü bir ilişki bulunmuştur. Bu, suç oranlarının arttığı bölgelerde kadınların daha fazla göç etme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Havuzlanmış (pooled) regresyon tahmin sonuçları.

Havuzlanmış Regresyon Tahmin sonuçları		
Değişkenler	Katsayı	F testi (Ho:Havuzlanmış regresyon geçerlidir.)

Suç	1.372 ***	Cross-section F=0.048
Enflasyon oranı	109.111**	Cross-section/Period F=2.357
Kadın işsizlik oranı	-4577.092***	
GINİ	89197.930*	
Diagnostics		
R-Squared	0.905	
Breusch-Pagan LM	3.962	
Pesaran scaled LM	0.393	
Pesaran CD	1.448	
Jarque-Bera	0.559	

Enflasyon oranının %5, gini katsayısının ise %10 hata payında pozitif bir etkisi sözkonusudur. Yüksek enflasyon, yaşam maliyetlerinin artmasına ve dolayısıyla daha iyi yaşam koşulları arayışına neden olarak göçü tetikleyebilir. Gelir eşitsizliğinin bir göstergesi olan gini katsayısındaki bir artış, kadın beyin göçünü pozitif yönde etkilemektedir. Bu durum, gelir dağılımındaki eşitsizliğin arttığı bölgelerde kadınların daha fazla göç etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Kadın işsizlik oranı ile kadın beyin göçü arasında negatif ve güçlü bir ilişki bulunmuştur. Yani, kadın işsizliğinin yüksek olduğu bölgelerde kadınların göç etme eğilimi daha azdır.

Tablo 4'te sunulan panel regresyon analiz sonuçları, modelin uygunluğunu gösteren diagnostik testlerden başarıyla geçmiş ve tutarlı sonuçlar vermiştir. Ancak, sonuçların güvenilirliğini daha da güçlendirmek amacıyla yapılan robust tahminler de benzer bulgulara işaret etmektedir. Bu durum, elde edilen sonuçların sağlam ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Robust Tahminler

Değişken	Katsayı
GINİ	92422.34*
TUFE	105.9227**
Kadın işsizlik oranı	-4581.143***
Suç	1.374659***
Diagnostics	
R-square	
Jarque-Bera statistics	0.689

Q(1)	0.479
Q-square (1)	0.045
	0.902

Elde edilen bulgular, suç oranı ve gelir eşitsizliği gibi faktörlerin doğrudan ve güçlü bir şekilde kadınların yurt dışına göç etme kararlarını etkilediğini göstermektedir. Bu durum, güvensiz bir yaşam ortamı ve ekonomik fırsatların kısıtlı olduğu durumlarda, özellikle yüksek eğitimli kadınların daha iyi koşullara sahip ülkeleri tercih etme eğiliminde olduğunu düşündürmektedir.

Öte yandan, enflasyon ve kadın işsizlik oranı gibi diğer ekonomik göstergelerin etkisi, yine kadın beyin göçünü etkileyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Yüksek enflasyon, yaşam maliyetlerini artırarak insanların yaşam standardını düşürürken, kadın işsizliği de kadınların ekonomik bağımsızlığına ulaşma ve kariyer hedeflerine ulaşma olanaklarını sınırlayarak göç kararını etkileyebilecek önemli bir faktördür. Ancak bu etkinin negatif yönlü olduğu dikkatten kaçmamalıdır.

Bu bulgular ışığında, Türkiye'deki kadın beyin göçünü azaltmak için sadece ekonomik büyüme ve istihdam yaratma gibi genel politikalar yeterli olmayacaktır. Güvenli bir yaşam ortamı oluşturmak, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmak, kadınların eğitim ve istihdam olanaklarına erişimini kolaylaştırmak gibi çok yönlü bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, ülkemizin yetiştirdiği nitelikli insan kaynağını kaybetmeye devam edeceğiz.

Sonuç

Bu çalışmanın panel veri analizine dayalı bulguları, Türkiye'den gerçekleşen nitelikli emek göçünün toplumsal cinsiyet açısından belirgin biçimde farklılaştığını ve kadınların göç kararlarının özgül yapısal dinamikler tarafından şekillendiğini ortaya koymaktadır. Kadın beyin göçünün yalnızca bireysel kariyer tercihleriyle değil, güvenlik, yaşam kalitesi ve toplumsal adalet algılarıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Özellikle suç oranları ile kadın beyin göçü arasındaki güçlü ve pozitif ilişki, kamusal alanın kadınlar açısından giderek daha güvencesiz bir hâl almasının göç kararlarını hızlandığını göstermektedir. Bu durum, literatürde sıklıkla vurgulanan güvenli yaşam hakkının yalnızca özel alanla sınırlı olmadığını, kamusal mekan ve toplumsal düzenle doğrudan bağlantılı olduğunu teyit etmektedir. Kadınların göçü bu bağlamda, salt ekonomik rasyonaliteyle değil, toplumsal cinsiyet temelli risklerden kaçınma stratejisi olarak da okunmalıdır. Panel veriler, büyükşehirlerde yoğunlaşan suç ve güvensiz ortamın nitelikli kadın emeğini ülkede tutmak yerine dışarıya iten bir etki yarattığını göstermektedir. Bu bulgu, göçü bireysel bir tercih olarak ele alan yaklaşımların yetersizliğini ortaya koymaktadır. Kadınların göç kararları, yapısal eşitsizliklerin ve güvencesizliğin bir sonucu olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla kadın beyin göçü, bir kaçıştan ziyade, sistematik dışlanmanın ürettiği zorunlu bir

hareketlilik biçimi olarak değerlendirilmelidir. Bu yönüyle çalışma, nitelikli emek göçünün cinsiyetlendirilmiş doğasına ilişkin güçlü ampirik kanıtlar sunmaktadır.

Analiz sonuçları, gelir dağılımındaki eşitsizliği temsil eden Gini katsayısı ile kadın beyin göçü arasındaki pozitif ilişki üzerinden, ekonomik adaletsizliklerin toplumsal cinsiyetle kesişen etkilerini görünür kılmaktadır. Feminist iktisat literatürünün de işaret ettiği üzere, gelir eşitsizliği yalnızca maddi refahı değil, bireylerin gelecek beklentilerini ve toplumsal konum algılarını da belirlemektedir. Kadınlar açısından bu eşitsizlik, çoğu zaman cam tavanlar, ücret uçurumları ve kariyer ilerlemesindeki yapısal engellerle birleşmektedir. Panel veri bulguları, bu yapısal eşitsizliklerin yoğunlaştığı dönem ve bölgelerde kadınların göç eğiliminin arttığını ortaya koymaktadır. Bu durum, nitelikli kadın emeğinin ülkede kalamamasının arkasında yalnızca düşük ücretler değil, adil olmayan bir toplumsal düzen algısının da bulunduğunu göstermektedir.

Kadın işsizlik oranı ile kadın beyin göçü arasındaki negatif ilişki ise göç literatürü açısından özellikle dikkat çekici bir bulgudur. Bu sonuç, her işsizliğin otomatik olarak göçe dönüşmediğini, aksine göç edebilmenin de belirli ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye gerektirdiğini göstermektedir. Kadınların göç kapasiteleri bakım yükümlülükleri, aile içi sorumluluklar ve toplumsal normlar tarafından sınırlandırılmaktadır. Panel veri bulguları da bu çerçevede, ekonomik kırılganlığın kadınlar için her zaman hareketlilik değil, kimi zaman yerinde sıkışma anlamına geldiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular ışığında, kadın beyin göçünü azaltmaya yönelik politikaların yalnızca istihdam yaratmaya odaklanması yeterli olmayacaktır. Öncelikle kadınların kamusal alanda güvenliğini önceleyen ve suçla mücadeleyi toplumsal cinsiyet duyarlı biçimde ele alan politikalar geliştirilmelidir. Gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmaya yönelik sosyal politika araçları, kadın emeğinin değersizleştirilmesini engelleyecek biçimde yeniden tasarlanmalıdır. Enflasyonla mücadele, kadınların yaşam maliyetleri üzerindeki baskıyı hafifletecek sosyal destek mekanizmalarıyla birlikte düşünülmelidir. Kadınların niteliklerine uygun, güvenceli ve eşit ücretli işlere erişimini sağlayacak aktif işgücü politikaları hayata geçirilmelidir. Sonuç olarak, kadın beyin göçünü azaltmak, ancak toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan bütüncül ve yapısal dönüşümlerle mümkün olacaktır.

Kaynaklar

- Carling, J., & Collins, F. (2018). Aspiration, desire and drivers of migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 909–926.
- Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. (2013). *The Age of Migration*. Palgrave.
- Docquier, F., & Rapoport, H. (2011). *Globalization, brain drain and development* (IZA Discussion Paper No. 5590). IZA.

- Elveren A.Y., ., & Toksöz G. (2019). Hidden gender dimensions of the brain drain: the case of Turkey. *New Perspectives on Turkey*. 2019; 60:33-59. doi:10.1017/npt.2019.3
- Erdoğan, M. (2021). Almanya'daki Türkler ve 60 yılın muhasebesi: Karşılıklı mentalite değişimi. Misafir, Göçmen, Yerli: Almanya'ya İşgücü Göçünün 60. Yılı içinde. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kesici, M. R. (2023). *Türkiye'den Batı Avrupa'ya nitelikli emek: Beyin göçünün göç kuramları ışığında bir incelemesi*. In D. Demirdizen Çevik & A. Gökalp Kutlu (Eds.), *Göçün imtiyazlıları: Yüksek nitelikli emek göçü* (pp. 141–168). Nobel Yayınları.
- Kofman, E. and Raghuram, P (2015). Gendered migrations and global social reproduction. *Springer*.
- Kofman, E. and Raghuram, P. (2006). Gender and Global Labour Migrations: Incorporating Skilled Workers. *Antipode*, 38: 282-303.
- Morokvasic, M. (1984). Birds of passage are also women. *International Migration Review*, 18(4), 886–907.
- Erdoğan, M (2021), Almanya'daki Türkler ve 60 yılın muhasebesi: Karşılıklı Mentalite Değişimi, Misafir, Göçmen, Yerli: Almanya'ya İşgücü Göçünün 60. yılı içinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Docquier, F., & Rapoport, H. (2011). Globalization, brain drain and development (IZA Discussion Paper No. 5590). IZA. <https://ftp.iza.org/dp5590.pdf>

SORAYA'YI TAŞLAMAK FİLMİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİKLERİ BAĞLAMINDA SOSYOLOJİK ANALİZİ

Dr., Aysegül DÜZGEL

aysegulduzel@gmail.com – 0000-0001-6729-8882

ÖZET

Toplumların tamamında doğuştan gelen bazı biyolojik farklılıklar kültürel olarak yorumlanarak, kadınların ve erkeklerin hangi davranışları gerçekleştirebilecekleri, hangi haklara ve güce kimin ne ölçüde sahip olduğu ya da sahip olması gerektiği ile ilgili toplumsal beklentiler geliştirilir. Bu beklentiler, toplumdan topluma ya da aynı toplum içinde bir toplumsal kesimden diğerine kısmen değişim gösterse de temelinde ortaklıklar bulunur. Bu durumun çıkış noktasını, toplumsal cinsiyet temelli farklılıklar ve bu farklılıklardan doğan eşitsizlikler oluşturur. Dolayısıyla bir toplumda herhangi bir kişi ile ilgili beklentilerin neler olacağı doğrudan cinsiyete bağlıdır. Tüm bunlar dikkate alındığında, bu çalışmada 2008 yapımlı İran drama filmi olan ‘Soraya’yı Taşlamak’ filmi ele alınmıştır. Bu filmin seçilmesinin başlıca sebebi, gerçek bir hayat hikâyesinin filme uyarlanmış olmasıdır. 15 Ağustos 1986’da İran’da yaşadığı köyde kendisine zina suçu yüklenerek erkekler tarafından taşlanarak öldürülen Soraya’nın, maruz kaldığı baskı ve şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden yani ‘kadın’ olmasından kaynaklı olduğu açıkça görülmektedir. Bu açıdan, filmde ataerkil bir toplumda toplumsal cinsiyet rollerine dayalı olarak kadınların maruz kaldığı eşitsizlikler ve baskı araştırma ele alınan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri bağlamına uygunluğu bakımından veri toplamak için elverişli bir örneklem olarak görülmesini sağlamıştır. Özellikle kadınların toplumsal bağlamdaki erkekler karşısındaki her bakımdan yaşadıkları eşitsizliklerin bir arada görülebilecek olması sebebiyle, ‘Soraya’yı Taşlamak’ filmi üzerinden konuya yaklaşmak önemlidir. Film içerisinde toplumda kadına yönelik bakış açısının geleneksel kodlarla örülü olduğu oldukça açıktır. Bu geleneksel kodlarla çevrelenmiş kadına yönelik eşitsizlikler şiddet sarmalında film içerisinde meşrulaştırılmış şekilde sunulmaktadır. Nitekim bu da çalışma bağlamında ele alınan kadın rolünün geleneksel bağlamda analiz edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu film üzerinden kadının bulunduğu toplum içerisinde ne tür eşitsizliklere maruz kaldığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda maruz kaldığı eşitsizliklerin hayatına olan derin etkilerinin konu bağlamında ele alınması oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler : Soraya’yı Taşlamak, Toplumsal cinsiyet, Eşitsizlik.

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE MOVIE "STONE SORAYA" IN THE CONTEXT OF GENDER INEQUALITIES

ABSTRACT

In all societies, certain innate biological differences are culturally interpreted, developing social expectations regarding the behaviors women and men are capable of, and who has or should have what rights and power to what extent. While these expectations may vary somewhat from society to society or from one social segment to another within a society, they share fundamental commonalities. The origins of this situation lie in gender-based differences and the inequalities that arise from these differences. Therefore, expectations of any individual within a society are directly tied to gender. Considering all of this, this study examines the 2008 Iranian drama film “The Stoning of Soraya.” The primary reason for choosing this film is its adaptation of a true story. It is clear that the oppression and violence Soraya faced stemmed from gender inequality -in other words, her status as a woman- on August 15, 1986, when she was stoned to death by men in her village in Iran after being accused of adultery. In this respect, the film's inequalities and oppression faced by women based on gender roles in a patriarchal society made it a suitable sample for data collection, as it aligned with the context of gender inequality explored in the study. It is particularly important to approach the subject through the film “The Stoning of Soraya” as it presents the inequalities women face in every aspect of society men. It is quite clear within the film that the perspective on women in society is woven with traditional codes. The inequalities against women, framed by these traditional codes, are presented within the film as legitimized within a spiral of violence. Indeed, this allows for the analysis of the role of women discussed in the context of this study within a traditional context. This film attempts to reveal the types of inequalities women face within their society. It is also crucial to consider the profound impact of these inequalities on their lives within the context of the subject.

Key words: Stoning Soraya, Gender, Inequality.

SPINOZA’NIN CONATUS KAVRAMI ÇERÇEVESİNDE MÜLTECİ HAKLARI VE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI

Doktora Öğrencisi, Aslı Kaprol

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, aslikaprol@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6707-5611

ÖZET

Yapay zekâ uygulamalarının mültecilerin var kalım çabası üzerindeki etkisini Spinoza’nın “conatus” kavramı ve etik tartışmalar eşliğinde inceleyen bu çalışmanın çıkış noktasını, dijital çağda mülteci haklarının artık yalnızca hukuki ve idari süreçlerle değil, biyometrik kimlik doğrulama, risk analizi, gözetim ve yapay zekâ destekli bilgi sistemleri ile şekillenmesi oluşturmaktadır. Bu noktada yapay zekâ, mültecilerin barınma, hukuki statüye erişim, güvenlik ve doğru bilgi arayışını hem destekleyebilen hem de zayıflatabilen çift yönlü bir güç alanı olarak ele alınmaktadır. Spinozacı “conatus” kavrayışı, teknolojik sistemlerin mülteci öznesinin yaşama, anlama ve eyleme kapasitesini hangi yönde etkilediğini değerlendirmek için temel bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Çalışmada, Spinoza’nın “conatus” kavramı üzerinden mültecilerin yaşamsal direnç ve yön bulma çabası kuramsallaştırılarak göç rejimlerinde kullanılan yapay zekâ tabanlı araçların bu kudreti nasıl dönüştürdüğü tartışılmaktadır. Biyometrik veri tabanları, otomatik profillemeye ve davranış analizi sistemleri ile chatbot tabanlı bilgilendirme araçlarının, mültecilerin eyleme geçme kapasitesi üzerindeki etkileri literatür, politika belgeleri ve saha verileri ışığında analiz edilmektedir. Çalışma, kavramsal çözümler, uluslararası düzenleme tartışmaları ve “orientATIon” pilot projesine ilişkin nitel değerlendirmeye dayanmaktadır. Türkiye’de Mülteci Hakları Merkezi (MHD) ve Refugee Solidarity Network (RSN) iş birliğiyle geliştirilen “orientATIon” pilot sohbet botu, bilgiye erişimi hızlandıran, kurumsal yükü hafifleten ve çok dilli destek sunan bir örnek olarak ele alınmakta, aynı zamanda olgusal hata, algoritmik önyargı, dilsel eşitsizlik, veri güvenliği belirsizliği ve kurumsal kırılabilirlik gibi riskleri açığa çıkaran bir laboratuvar işlevi gördüğü ortaya konmaktadır. Spinozacı yaklaşımda bir teknolojik düzenek, ancak bireyin etkileme, karar alma ve varlığını sürdürme kapasitesini artırdığında anlamlı sayılır, bu kapasiteyi bastıran sistemler ise etik açıdan sorunlu kabul edilir. Bu bağlam doğrultusunda, yapay zekâ uygulamalarının mültecilerin “conatus”unu hangi koşullarda güçlendirdiği, hangi tasarım ve yönetim biçimlerinde bu kudreti daraltan birer sınır teknolojisine dönüştüğü tartışılmakta, hak temelli bir etik çerçeve için şeffaflık, hesap verebilirlik, topluluk katılımı, dilsel eşitlik ve bağımsız denetim gibi ilkeler öne çıkarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yapay zekâ, mülteci hakları, conatus, göç, etik

SPINOZA’S CONCEPT OF CONATUS IN THE CONTEXT OF REFUGEE RIGHTS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS

ABSTRACT

This paper investigates the impact of artificial intelligence applications on the survival and self-preservation efforts of refugees through the lens of Spinoza’s concept of “conatus” and associated ethical debates. It begins from the observation that refugee rights in the digital age are shaped not only by legal and administrative procedures but increasingly by biometric identification systems, algorithmic risk-assessment tools, surveillance infrastructures, and AI-mediated information services. Within this environment, AI operates as a dual-edged domain of power that can either enhance or constrain refugees access to shelter, legal status, safety, and trustworthy information. The Spinozist notion of “conatus” is thus employed as an analytical framework for evaluating whether technological systems expand or diminish refugees capacity to live, understand, and act. The study conceptualizes refugees resilience, orientation practices, and agency through “conatus”, examining how AI-based instruments within contemporary migration regimes transform this capacity. It analyses the effects of biometric databases, automated profiling, behavioral-analysis systems, and chatbot-mediated information tools on refugees ability to act, drawing on academic scholarship, policy documentation, and qualitative field data. Methodologically, the paper combines conceptual analysis with assessments of international regulatory debates and an in-depth qualitative examination of the “orienATIon” pilot project. Developed through a collaboration between the Refugee Solidarity Network and Refugee Rights Turkey, the “orientATIon” chatbot is presented as an illustrative case. While it facilitates accelerated access to information, reduces institutional workload, and provides multilingual support, it also exposes structural risks including factual inaccuracies, algorithmic bias, linguistic asymmetries, data-security vulnerabilities, and institutional dependency. Within a Spinozist ethical framework, a technological system is meaningful only to the extent that it strengthens individuals capacity to affect, decide, and sustain their own existence, systems that suppress this capacity are ethically problematic. Accordingly, the paper identifies the conditions under which AI applications reinforce refugees “conatus” and examines how design and governance practices may alternatively transform such tools into restrictive border technologies. Principles such as transparency, accountability, community participation, linguistic equality, and independent oversight are highlighted as essential for a rights-based and ethically grounded approach to AI-mediated refugee protection.

Keywords: conatus, artificial intelligence, refugee rights, migration, ethics

İRAN VE ÇİN İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM: PRAGMATİK İŞBİRLİĞİNDEN STRATEJİK ORTAKLIĞA

Nuriye TÜRK

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, nuriye.trk06@gmail.com - 0000-0001-9929-8123

ÖZET

İran ve Çin, dünya tarihinin en kadim medeniyetleri olarak köklü bir kültürel ve tarihi geçmişe sahiptir. Bu iki medeniyet tarih boyunca bulundukları bölgede önemli roller üstlenmiş; güçlü siyasi, kültürel ve ekonomik etkileşim alanları yaratmıştır. İki medeniyet farklı coğrafyalarda yer almasına ve birbirlerinden çok uzak olmalarına rağmen tarihsel süreç içerisinde zaman zaman derin kültürel, ekonomik ve stratejik bağlar kurmuşlardır. İran ve Çin, İpek Yolu mirasıyla ve bölgesel ticaretle şekillenen derin ekonomik ve kültürel bağlara sahiptir. İki ülke arasındaki ilişkiler 1979 yılındaki İslam Devrimi sonrası yoğunlaşarak diplomatik, ekonomik ve askeri işbirliği temelinde derinleşmiştir. Çin'in Orta Doğu'daki nüfuzunu artırma arzusu ve İran'ın Batı yaptırımlarından kaçınma çabaları iki ülkenin ilişkilerinin niteliğini değiştirmiştir. Çin, ekonomik ve enerji güvenliği ihtiyaçları doğrultusunda İran ile işbirliğini derinleştirirken İran da Batı'ya karşı alternatif güç merkezlerine yönelme amacı taşımaktadır. İki ülke arasındaki işbirliği ideolojik farklılıklara rağmen pragmatik zemin üzerine kuruludur. Bu ilişkiler sadece ekonomik işbirliğiyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda bölgesel güvenlik ve enerji kaynakları açısından da büyük bir stratejik önem taşımaktadır. Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi de bu stratejik işbirliğinin altyapı, enerji ve lojistik boyutlarını güçlendirmektedir. Çin-İran ilişkileri, liderlerin karşılıklı ziyaretleri, uzun vadeli işbirliği anlaşmaları, uluslararası düzeyde sergiledikleri diplomatik duruşlar üzerinden değerlendirildiğinde, giderek daha fazla kurumsallaşan ve stratejik düzeyde derinleşen bir yapıya kavuşmuştur. Bu çerçevede bu makalede İran-Çin ilişkilerinin bölgesel güç dengelerindeki rolü, iki ülke arasındaki tarihsel ve güncel ilişkiler, ekonomik ve askeri yatırımlar, iki ülkenin karşılıklı çıkarlarının küresel ve bölgesel güç dengelerine etkisi, stratejik işbirliği ve jeopolitik dinamikler açısından incelenecek ve bu ortaklığın gelecekte nasıl şekilleneceğine dair değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin, İran, Kuşak ve Yol İnisiyatifi, Orta Doğu, Stratejik Ortaklık.

THE NEW ERA IN IRAN - CHINA RELATIONS: FROM PRAGMATIC COLLABORATION TO STRATEGIC PARTNERSHIP

Nuriye TÜRK

Ankara Yildirim Beyazit University, nuriye.trk06@gmail.com - 0000-0001-9929-8123

ABSTRACT

Iran and China, as two of the most ancient civilizations in world history, possess a profound cultural and historical heritage. Throughout history, both civilizations have played significant roles in their respective regions, creating strong spheres of political, cultural, and economic interaction. Despite their geographical distance, they have at various points in history, established deep cultural, economic, and strategic ties. Rooted in the legacy of the Silk Road and shaped by regional trade, Iran and China maintain longstanding economic and cultural connections. Bilateral relations, particularly after the 1979 Islamic Revolution, have intensified and expanded on the basis of diplomatic, economic, and military cooperation. China's ambition to enhance its influence in the Middle East, coupled with Iran's efforts to circumvent Western sanctions, has reshaped the nature of their partnership. While China has sought to deepen cooperation with Iran in line with its economic and energy security needs, Iran has aimed to pivot toward alternative power centers against the West. Despite ideological differences, the partnership rests on a pragmatic foundation, extending beyond economic cooperation to encompass regional security and energy resources, thereby acquiring strategic importance. China's Belt and Road Initiative also strengthens the infrastructure, energy, and logistics dimensions of this strategic cooperation. When assessed through reciprocal high-level visits, long-term cooperation agreements, and joint diplomatic stances on the international stage, China-Iran relations appear increasingly institutionalized and strategically consolidated. Within this framework, the present study examines the role of China-Iran relations in regional power dynamics by analyzing their historical and contemporary ties, economic and military investments, mutual interests in global and regional balances, strategic cooperation, and geopolitical dynamics, while also providing an assessment of the future trajectory of this partnership.

Keywords: Belt and Road Initiative, China, Iran, Middle East, Strategic Partnership.

1. GİRİŞ

Dünya tarihinin en eski medeniyet merkezlerinden olan Çin ve İran sadece geniş topraklara hükmetmekle kalmamış aynı zamanda kültürel zenginlikleriyle bulundukları coğrafyanın şekillenmesinde de önemli rol oynamışlardır. Çin ve İran arasındaki ilişkiler, özellikle İpek Yolu üzerinden gelişen ticaret ve kültürel etkileşim ile tarihsel bir derinlik kazanmıştır. Bu yol önemli bir ticaret rotası olmakla birlikte fikirlerin, inançların ve kültürel unsurların birbirine geçtiği bir köprü işlevi görmüştür. Çin ve İran arasındaki bu etkileşim, kültürel ve ekonomik işbirliğinin temellerini atmış, her iki ülkenin de bölgesel dinamiklerini şekillendirmiştir. Günümüzde ise bu tarihi miras, günümüz dünyasının dinamikleriyle birleşerek yeni bir boyut kazanmıştır (Sahriatinia, 2011: 58). İran ve Çin arasındaki ilişkiler, son yıllarda bölgesel jeopolitik dengelerin yeniden şekillendiği bir bağlamda güçlenmektedir. Çin, hızla yükselen bir ekonomik güç olarak enerji güvenliği, ticaret yolları ve küresel ekonomik bağlantılarını koruma konusundaki kararlılığı, İran ile olan işbirliklerini daha da derinleştirmektedir. Buna karşılık İran ise hem uzun yıllardır maruz kaldığı Batı merkezli yaptırımları aşma hem de Orta Doğu ve Asya'daki etkisini artırma çabaları kapsamında Çin ile olan bağlarını daha da güçlendirmeye çalışmaktadır. İki ülke arasındaki yakınlaşma jeopolitik dinamikler ve ekonomik işbirliği projeleri kapsamında değerlendirildiğinde yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. Fakat Çin'in İran ile olan ilişkilerinde dikkatli bir strateji izlediği, özellikle ABD'nin tepkilerini dikkate alarak temkinli bir yaklaşım benimsediği de görülmektedir. Bu durum, iki ülke arasındaki işbirliğinin derinleşmesine rağmen belirli sınırlar içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır (Oseiewicz, 2018: 225). Yeni gelişmeler ışığında İran-Çin ilişkileri bölgesel güvenlik, enerji güvenliği ve ekonomik büyüme ekseninde daha da güçlenme eğilimi göstermekle birlikte ekonomik çıkarların ön planda olduğu bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu noktada, İran-Çin ilişkilerinin mevcut yapısının pragmatik bir işbirliği çerçevesinde mi kaldığı yoksa kurumsallaşmış bir stratejik ortaklığa mı evrildiği sorusu önem kazanmaktadır. Bu çalışma, İran ve Çin arasındaki ilişkilerin tarihsel arka planı ile güncel jeopolitik gelişmeler ışığında geçirdiği dönüşümü incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, enerji güvenliği işbirliği, bölgesel güvenlik algıları ve küresel politika bağlamındaki etkileşimler analiz edilerek bu ilişkilerin pragmatik işbirliği ve stratejik ortaklık çerçevesinde değişen niteliği değerlendirilecektir.

Aynı zamanda bu çalışmada İran-Çin ilişkilerinin niteliğini analiz edebilmek amacıyla “pragmatik işbirliği” ve “stratejik ortaklık” kavramları arasında analitik bir ayrım yapılmaktadır. Pragmatik işbirliği, tarafların kısa ve orta vadeli çıkarları doğrultusunda, belirli alanlarda sınırlı ve esnek işbirliği geliştirdiği ilişki biçimini ifade etmektedir. Bu tür ilişkiler genellikle ekonomik kazanç, yaptırımlardan kaçınma veya geçici stratejik ihtiyaçlar temelinde şekillenmekte; kurumsallaşma düzeyi düşük ve dışsal baskılara karşı kırılgan bir yapı sergilemektedir (Ayar & Arslan, 2023: 128). Stratejik ortaklık ise taraflar arasında uzun vadeli çıkarların örtüştüğü, işbirliğinin yalnızca ekonomik alanla sınırlı kalmayarak enerji güvenliği, bölgesel güvenlik, askeri işbirlikleri ve uluslararası platformlardaki siyasi tutumları da kapsadığı daha derin ve kurumsallaşmış bir ilişki biçimini tanımlamaktadır. Stratejik ortaklıklar, resmi bir ittifak ilişkisi içermese de taraflar arasında karşılıklı bağımlılık yaratmakta ve ilişkilerin kriz dönemlerinde dahi sürdürülebilirliğini artırmaktadır (Sümer, 2010: 675). İran-Çin ilişkileri bu kavramsal ayrım çerçevesinde değerlendirildiğinde, mevcut işbirliğinin büyük

ölçüde pragmatik bir zeminde ilerlediği, ancak son yıllarda imzalanan uzun vadeli anlaşmalar, enerji ve altyapı projeleri ile askeri düzeyde artan etkileşimler bu ilişkinin stratejik ortaklık yönünde evrilme potansiyeline dikkat çekmektedir.

2. İRAN DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN: PRAGMATİK YÖNELİM VE STRATEJİK SINIRLAR

İran'ın dış politikası, 1979 İran İslam Devrimi sonrasında Batı ile ilişkilerde yaşanan gerilimler ve küresel güç dengelerindeki değişimler ışığında şekillenmiştir. İslam Devrimi ile birlikte İran, Batı yanlısı dış politika çizgisini terk ederek Ayetullah Humeyni'nin "Ne Doğu, Ne Batı" ilkesi doğrultusunda bir dış politika benimsemiştir. Bu yaklaşım, İran'ın herhangi bir küresel güç bloğuna dahil olmadan ulusal egemenliğini koruma hedefini yansıtmıştır (Takeyh, 2007: 25-26). Devrimin ardından İran, ABD'yi de düşman olarak tanımlamış ve Batı ile olan ilişkilerini büyük ölçüde kesmiştir. 1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların başında İran'ın Batı ile yaşadığı gerginlikler, karşılaştığı ekonomik ve siyasi zorluklar ve ABD'nin uyguladığı yaptırımlar İran'ın dış politika tercihlerini değiştirmesine neden olmuştur (Sinkaya, 2022: 403). 2005 yılında Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte "Ne Doğu, Ne Batı" anlayışı yerini daha belirgin bir "Doğu'ya Bakış" politikasına bırakmıştır. Bu stratejinin temelinde, Batı merkezli uluslararası sistemin dışında kalan yükselen güçlerle ilişkilerin derinleştirilmesi hedefi yer almaktadır. Çin, bu bağlamda hem ekonomik kapasitesi hem de Batı'ya karşı görece bağımsız dış politika çizgisi nedeniyle İran için önemli bir alternatif ortak haline gelmiştir. Çin, İran'a ekonomik destek sağlamakla kalmadı aynı zamanda İran'ı Batı'nın baskılarından koruyarak İran'ın uluslararası alandaki bağımsızlık arayışını pekiştirmiştir. Bu bağlamda İran'ın Çin'e yönelmesine neden olmuş ve Çin, ekonomik gücü ve uluslararası sistemdeki stratejik rolü ile İran için önemli bir ortak haline gelmiştir. (Akbarzadeh, 2015: 90). İran-Irak Savaşı sırasında da ABD'nin uyguladığı ambargolar nedeniyle Çin, İran için önemli bir silah tedarikçisi olmuştur (Scita, 2022: 55). Bu neticede İran'ın Çin ile ilişkileri karşılıklı çıkarların örtüştüğü pragmatik bir işbirliği zemininde gelişmiştir (He, 2017: 134). Her ne kadar İran ve Çin arasındaki işbirliği güçlenmiş olsa da bu ilişki belirli sınırlara tabidir. Çin, Orta Doğu'da ABD ile doğrudan bir çatışma riskinden kaçınmakta ve İran ile ilişkilerini bu çerçevede sürdürmektedir. İran ise Çin'in sağladığı destekten faydalanırken, ilişkilerin bölgesel ve küresel dengeleri bozacak şekilde genişlemesini istememektedir (Harold & Nader, 2012: 1-3).

Çin, Orta Doğu'da ekonomik, politik ve jeopolitik çıkarlarını güçlendirmeye yönelik olarak aktif bir politika izlemektedir. Bu süreçte ekonomik yatırımlar, altyapı projeleri ve enerji anlaşmaları ile Çin, bölge ülkeleriyle ilişkilerini derinleştirmektedir. İran'ın Devrim sonrası ABD ile ilişkilerinin kötüleşmesi ve Çin'in enerji ihtiyacının artması, iki ülke arasındaki ilişkileri geliştiren temel faktörlerden biri olmuştur. Çin, geniş bir coğrafyada enerji kaynaklarını temin etmeye çalışırken İran'ın petrol rezervleri hem düşük maliyetli hem de garantili bir enerji kaynağı olarak cazip hale gelmiştir. 2000'li yıllarda Batı'nın İran'a yönelik yaptırımları Çin'e İran'ın enerji sektöründe ve iç pazarında daha fazla alan açmış böylece iki ülke arasındaki ticaret ve yatırım ilişkileri hızla gelişmiştir (Teer & Wang, 2018: 181-183). Çin, bölgedeki enerji kaynaklarına erişimi kolaylaştırmak ve bölgesel güvenliği sağlamak amacıyla İran'ı bir tampon devlet olarak da değerlendirmektedir. Bu bağlamda, Çin'in Orta Doğu'daki

rolü, enerji güvenliği, ticaret, ve stratejik ortaklıklar açısından giderek daha önemli hale gelmektedir. İran, Çin için enerji kaynakları açısından kritik bir partnerken Çin, İran'a ekonomik destek sunarak ABD ve Batılı ülkelerin yaptırımlarına karşı İran'ın uluslararası alandaki konumunu güçlendirmektedir. Bu derinleşen işbirliği, Çin'in küresel etkisini artırırken Orta Doğu'daki güç dengelerini de yeniden şekillendirmektedir (Garlick & Havlova, 2020: 453).

İran'a yönelik uluslararası yaptırımlar da Çin-İran ilişkilerinin yönünü ve niteliğini belirleyen temel dinamiklerden biri olmuştur. Yaptırımların yoğunlaştığı dönemlerde İran, uluslararası sistemdeki izolasyonunu aşmak adına alternatif ortaklıklar geliştirme çabasına yönelmiştir. ABD'nin İran'a yönelik uyguladığı ekonomik yaptırımlar İran'ın küresel pazarlara erişimini ciddi şekilde kısıtlarken Çin bu süreçte önemli bir ortak haline gelmiş ve bu durumu fırsata çevirerek İran ile ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir (Scita, 2022: 87). ABD yaptırımlarına rağmen Çinli firmalar İran'da faaliyet göstermeye devam etmiş, bu durum iki ülke arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkileri daha da pekiştirmiştir. Ancak İran'ın nükleer programına yönelik ABD ve Avrupa'nın son on yılda artan karşıtlıkları, İran için ciddi sonuçlar doğurmuş ve bu durum Çin ile olan ilişkilerine de yansımıştır. Uluslararası yaptırımların uygulanması, Pekin'in Tahran ile olan işbirliklerini özellikle askeri alanda sürdürmesini zorlaştırmıştır. Çin, Orta Doğu'daki siyasi sorunlara, genellikle tarafsız bir yaklaşım sergilemiş ve çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini savunmuştur. 2003'teki Irak Savaşı'nda Çin, ABD'nin müdahalesine karşı çıkmış ve bu konuda Birleşmiş Milletler'in daha aktif bir rol üstlenmesini istemiştir. Her ne kadar Çin'in İran'la ilişkileri Batı'yla olan ilişkilerinde zaman zaman diplomatik gerilimlere yol açmış olsa da Çin, küresel enerji güvenliği ve ekonomik çıkarları için diplomatik ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir (Garver, 2013: 72). Çin, uluslararası normlara uyum ile ulusal çıkarlarını dengelemeye çalışırken, İran'la ilişkilerini stratejik öncelik düzeyinde sürdürmüştür. Yaptırımların doğurduğu boşluklar, Çin açısından ekonomik ve diplomatik fırsatlar yaratırken; İran ise Çin'i yalnızca ekonomik bir ortak olarak değil aynı zamanda Batı karşısında dengeleyici bir stratejik aktör olarak konumlandırmıştır. Çin, uluslararası toplumda da sorumluluklarını yerine getirerek İran'la ilişkilerinde açık bir yaptırım karşıtlığı sergilememekle birlikte, yaptırımların etkisini hafifletecek esnek mekanizmalar geliştirmiştir. Bu yaklaşım, Çin'in ABD ile ekonomik ilişkilerini sürdürme isteği ile İran'la uzun vadeli stratejik ortaklığını derinleştirme çabası arasındaki denge arayışını ortaya koymaktadır (Garver, 2016). Bu çerçevede İran-Çin ilişkilerinde yaptırımların etkisi, yalnızca ikili ekonomik temaslar düzeyinde değil, aynı zamanda çok taraflı anlaşmalar ve uluslararası platformlar aracılığıyla da şekillenmiştir. Özellikle Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) süreci, Çin-İran Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması, İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılımı ve BRICS üyeliği, yaptırımlar bağlamında Çin'in İran'a yönelik tutumunu ve iki ülke arasındaki işbirliğinin kurumsal boyutlarını anlamak açısından belirleyici örnekler sunmaktadır.

2.1. Kapsamlı Ortak Eylem Planı (JCPOA) ve Çin'in Rolü

Kapsamlı Ortak Eylem Planı (Joint Comprehensive Plan of Action - JCPOA), 2015 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 5 daimi üyesi ile İran arasında İran'ın nükleer programını sınırlamak karşılığında yaptırımların kaldırılması amacıyla varılan

bir anlaşmadır (Joint Comprehensive Plan of Action, 2015). Nükleer silahların yayılmasını engellemek ve bölgesel güvenliği sağlamak amacıyla önemli bir adım olan JCPOA kapsamında İran ve ABD müzakerelerdeki ana oyuncular olsa da Çin bu süreçte hem diplomatik hem de ekonomik açıdan önemli bir aktör olarak öne çıkmıştır. Çin, BMGK'nın İran'ın nükleer programıyla ilgili aldığı yaptırım kararlarına karşı sıklıkla veto hakkını kullanarak İran'a diplomatik destek sağlamıştır (Arms Control Association, 2025).

Çin'in JCPOA'daki rolü, İran ile uzun vadeli stratejik ilişkiler kurma amacına dayanmaktadır. İran'ı, Çin'in bölgesel güç yükselişine karşı bir denge unsuru olarak gören Çin'in nükleer müzakerelerdeki "olumlu" ve "yapıcı" rolü iki ülke arasındaki güveni artırmış ve Pekin'in bölgedeki etkisini güçlendirmiştir. İran ile uzun süredir devam eden ilişkileri ve bölgedeki etkisiyle Pekin, anlaşmanın müzakere sürecinde taraflar arasında köprü kurarak uzlaşsı sağlanmasına katkıda bulunmuş ve JCPOA'nın sürdürülmesi ve geliştirilmesinde kritik bir rol oynamıştır. Her ne kadar Çin, 1980'ler ve 1990'larda İran'ın nükleer programını desteklese de 1997 yılında ABD'nin yoğun baskıları sonucu İran'la olan silah işbirliğini sonlandırmıştır. İran'ın nükleer programının BMGK'ya taşınmasının ardından Çin, İran'a karşı altı BMGK kararına destek vermiş ve 2012'den itibaren İran'a uygulanan tüm uluslararası yaptırımlara uymuştur (Wisconsin Project on Nuclear Arms Control, 2023). Bu süreçte Çin, ABD'nin uyguladığı tek taraflı yaptırımlar nedeniyle İran'dan petrol alımını azaltmış olsa da aynı dönemde İran'a ekonomik yardımlar vaat ederek ve askeri çatışma riskini gündeme getirerek müzakerelerin başarısını sağlamak için çaba harcamıştır. 2015 yılına gelindiğinde Çin, İran'la daha fazla işbirliği yapmak amacıyla geniş ekonomik fırsatlar sunmuştur. Bu durum JCPOA'nın başarısını sağlamak için önemli bir etkidir. Çin, İran'ın nükleer silah geliştirmedigine dair verdiği güvenceye dayalı olarak İran'ın uranyum zenginleştirme hakkını savunmuş ve bu, Pekin'in Orta Doğu'daki daha aktif bir rol üstlenme arzusunu gösteren bir adım olmuştur. Çin'in nükleer müzakerelerdeki etkili rolü, Çin-İran stratejik ortaklığın temellerinin atılmasına olanak sağlamıştır (Garver, 2016: 1-3).

2.2. Çin-İran Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması

Çin Cumhurbaşkanı Şi Jinping, JCPOA ardından İran'ı ziyaret eden ilk lider olmuş ve iki ülke arasında 17 ekonomik ve ticaret anlaşması ile Mutabakat Zaptı imzalamış, "Kapsamlı Ekonomik Ortaklık" kurulmuştur. 2016 yılında imzalanan Çin-İran Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması, iki ülkenin işbirliğini daha da derinleştirirken enerji güvenliği, altyapı yatırımları, askeri işbirliği ve diplomatik stratejiler konularında önemli adımlar atılmasına olanak sağlamıştır. Bu anlaşma, İran'ın nükleer anlaşma sonrası yaşadığı uluslararası izolasyonu aşmasında önemli bir rol oynamıştır (Green, Will & Roth, Taylore, 2021: 8). Bu yeni düzeydeki ortaklıkta iki ülke çok taraflı bir küresel düzenin teşvik edilmesine, güvenlik, enerji, kültürel alanlar ve savunma işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik taahhütte bulunmuşlardır. Ekonomi bu ortaklıkta merkezde yer almış Pekin yönetimi, İran'daki demir yolu, kara yolu ve liman projelerine finansman sağlamak için büyük bir kaynak ayırmıştır. Bu işbirliği, iki ülke arasındaki ticaretin hızla artmasına yol açmış ve İran'ın Çin'e yaptığı enerji ihracatının büyümesine olanak tanımıştır (Forough, 2021: 8). 2016 yılından sonra, İran'ın Çin'e yaptığı petrol ihracatının artması, Çin'in enerji güvenliği stratejileriyle uyumlu bir şekilde

gelişmiştir. Aynı zamanda Çin'in, İran'ın sanayi ve inşaat sektörlerine yaptığı yatırımlar da dikkate değerdir (Ehteshami, 2022: 15).

2.3. Şanghay İşbirliği Örgütü'ne İran'ın Katılımı

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) Asya'da güvenlik, ekonomik ve siyasi işbirliği amacıyla 2001 yılında kurulan uluslararası organizasyondur. Üye ülkeler terörizm, ayrılıkçılıkla mücadele, ticaret ve enerji gibi alanlarda işbirliğini teşvik etmektedir. Başta Orta Asya olmak üzere güvenlik ve ekonomik işbirliğine odaklanan önemli bir blok haline gelen ŞİÖ, Çin ile Rusya'nın bölgedeki etkilerini yansıtmaktadır (Shanghai Cooperation Organisation, 2017).

1979 yılındaki İslam Devrimi sonrasında uluslararası siyasal sistemde yalnızlık yaşayan İran alternatif ittifaklar arayışına girmiştir. 2005 sonrasında Batı ile yaşadığı gerilimlerin artmasıyla İran'ın ŞİÖ ile olan bağları daha belirgin hale gelmiş ve 2008 yılı itibarıyla İran, örgüte üyelik talebinde bulunmuştur. Şangay İşbirliği Örgütü kuruluşundan itibaren Batı karşısında açık bir meydan okumadan uzak durmayı tercih etse de İran için Batı karşısında güçlü bir destekçi olma potansiyeline sahiptir. Ancak örgütün uluslararası siyasal sistemdeki mevcut konumunu bozma endişesi ve İran'ın nükleer programı üyelik için büyük bir engel teşkil ederek İran'ın üyelik başvurusuna karşı temkinli bir tutum sergilenmesine neden olmuştur. İran'ın başvurusu, özellikle Ahmedinejad yönetiminin ABD'ye karşı sert tavrı nedeniyle ŞİÖ üyeleri tarafından hoş karşılanmamıştır. ŞİÖ'nün genişleme stratejisi, örgüt içindeki mevcut dengeleri göz önünde bulundurarak İran'ın üyeliğiyle oluşacak olası etkiler bu kararlarda belirleyici olmuştur (Akbarzadeh, 2015: 97). 2015'te Birleşmiş Milletler'in İran'a uyguladığı yaptırımların kaldırılmasıyla İran'ın ŞİÖ üyeliği önündeki engeller kalkmaya başlamıştır. İran 2021 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü gözlemcisi statüsünden tam üyeliğe geçiş için başvuruda bulunmuş ve 2023 yılında bu talebi kabul edilmiştir (Mohammadi & Hashemi, 2023: 158). İran'ın ŞİÖ üyeliği, Çin ile ilişkilerini güçlendirerek ekonomik, siyasi ve güvenlik alanlarında önemli fırsatlar yaratmaktadır. Bu gelişme, İran'ın Batı ile gergin ilişkilerini sürdürürken Çin ile daha derin işbirliklerine girmesine olanak sağlamaktadır (Fulton, 2023).

2.4. İran'ın BRICS Üyeliği ve Çin'in Desteği

BRICS, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan oluşan ekonomik işbirliği ve küresel sorunlara ortak çözüm geliştirmeyi, küresel yönetişimi reforme etmeyi ve mevcut finansal kurumlara alternatifi amaçlayan büyük gelişen ekonomi grubudur (BRICS, 2025). İlk kez 2009 yılında Rusya'nın önerisiyle BMGK kapsamında dışişleri bakanları düzeyinde bir araya gelen BRICS, zamanla ekonomi dışındaki birçok alanda da işbirliği yapmaya başlamıştır (Institute for Security and Development Policy, 2024). BRICS ülkelerinin enerji güvenliği, bu ülkelerin ekonomilerinin büyümesiyle birlikte hem kendi ülkeleri için hem de çevrelerindeki diğer ülkeler için önemli bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda, İran gibi enerji zengini ülkelerle olan ilişkiler, BRICS ülkeleri için fırsatlar sunarken bazı zorluklar da yaratmaktadır (Valizadeh & Houshalsadat, 2013: 136-138). BRICS'in önemli rolü ve artan ekonomik gücü, birçok ülkenin bu bloğa katılmak istemesine neden olmaktadır. BRICS yeni üyelerin kabul etme kararı sonrası 15. BRICS Zirvesinde İran, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır ve Etiyopya üyeliğe kabul ederek uluslararası pazarlar ve doğal kaynaklar üzerindeki payını artırmıştır. Bu dört ülkenin üyeliği 1 Ocak 2024 itibarıyla başlamıştır (European

Parliamentary Research Service, 2024). BRICS içindeki en güçlü ve etkili üye ülkelerden biri olan Çin, İran'ın enerji kaynaklarına olan ihtiyacı ile İran'ın stratejik konumunu avantaja çevirerek hem bölgesel hem de küresel çapta çıkarlarını pekiştirmeyi amaçlamaktadır (Sarı, 2023: 1-3).

3. İRAN-ÇİN İLİŞKİLERİNİN EKONOMİK, ENERJİ VE JEOSTRATEJİK BOYUTU

2000'li yılların başlarından itibaren, küresel ekonomik ve jeopolitik dengeler hızla değişirken İran ve Çin gibi önemli aktörler arasında derinleşen ilişkiler dikkat çekici bir hal almıştır. Bu iki ülke, uzun yıllardır süregelen işbirliklerini daha da güçlendirerek ekonomik ilişkilerde de önemli adımlar atmışlardır. Çin, İran'ın en önemli ticaret ortağı olarak enerji ithalatında ve altyapı projelerinde kilit bir rol oynarken İran, ABD yaptırımları nedeniyle Batı pazarlarına erişim zorluklarını Çin ile aşmaya çalışmaktadır (Nurdun, 2024: 7). Çin'in yatırımları ve desteği, İran ekonomisinin modernizasyonunda önemli bir rol oynamaktadır. Çinli mühendislik firmalarının İran'ın sanayi ve enerji sektörlerine yönelik projelerdeki aktif katılımı, ülkenin altyapısal eksikliklerini gidermesine ve ekonomik büyümesini sürdürmesine katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra Çin'den alınan teknolojik destek, İran'ın savunma sanayisinde ilerleme kaydetmesine olanak tanımaktadır (Yıldırımçakar, 2023: 350-351). Bu işbirlikleri ve anlaşmalar, iki ülke arasında daha kurumsal ve uzun vadeli bir ortaklık zeminini güçlendirmektedir. Çin son yıllarda Orta Doğu ülkeleriyle diplomatik, ekonomik ve güvenlik bağlarını da güçlendirmiştir 1993 yılından bu yana Çin'in petrol ithalatının yarısından fazlası Orta Doğu'dan gelmektedir. Özellikle İran, Çin'in enerji güvenliği için önemli bir aktör haline gelmiştir. İran'ın petrol kaynakları, Çin için stratejik bir önem taşımaktadır (Alterman, 2017: 6). Enerji alanındaki ortaklık, özellikle iki ülke arasında imzalanan uzun süreli petrol alım anlaşmaları ve doğalgaz ihracat projeleri ile somutlaşmış ve Kuşak ve Yol İnisiyatifi gibi projelerle derinleşmiştir. Bu kapsamda iki ülke arasında 25 yıllık "Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması" da imzalanmıştır.

3.1. Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nin İran'a Yansımaları

Çin Cumhurbaşkanı Şi Cinping'in 2013 yılında duyurduğu "Kuşak ve Yol İnisiyatifi" (Belt and Road Initiative - BRI), Çin'in Batı'ya doğru kara, demir ve deniz yolları aracılığıyla uluslararası bağlantılarını güçlendirmeyi amaçlayan bir altyapı projesidir (Blanchard, 2021: 236-237). Kuşak ve Yol İnisiyatifi'nde Orta Doğu'nun önemli bir rolü bulunmaktadır. Orta Doğu, Asya'yı Avrupa ve Afrika'ya bağlayan stratejik bir kavşak olarak, Çin'in küresel ticaret ve enerji altyapısını güçlendirmesi için kritik bir bölgedir. İran ise Orta Doğu'da Çin için özel bir öneme sahiptir. İran'ın coğrafi konumu, enerji yolları ve küresel ticaret açısından kritik bir noktada olması, Çin'in bölgedeki ekonomik ve stratejik çıkarlarını pekiştirmektedir (Muneer, 2023). İran, BRI kapsamında demiryolu, otoyol, liman modernizasyonu ve enerji altyapıları gibi büyük yatırımlar alırken, Çabahar ve Bender Abbas limanları gibi kritik noktalarda yapılan iyileştirmeler, ülkenin bölgesel ve küresel ticaret ağlarında önemli bir rol oynamasını sağlamaktadır. Tüm bu gelişmelerle beraber Çin'in İran'a yaptığı yatırımlar son yıllarda önemli ölçüde artmıştır (Madani, 2022: 54). Çin'in Kuşak ve Yol projesi, yalnızca küresel ekonomik ve iç politik dinamikleri etkilemekle kalmayıp jeopolitik gerilimler, stratejik hesaplaşmalar ve yerel endişeleri de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, İran'ın Çin ile kurduğu güçlü

ilişkiler, Basra Körfezi'ndeki diğer büyük oyuncularla olan rekabeti doğrudan etkilemektedir. Özellikle Suudi Arabistan ve Çin arasındaki stratejik ilişki, Çin'in Orta Doğu'daki ekonomik çıkarlarını belirleyen kilit bir faktördür. İran, Çin için bölgedeki önemli bir stratejik ortak olmasına karşın, Suudi Arabistan'ın enerji tedarikçisi olarak öne çıkması, Pekin'in bölgesel diplomatik ve ekonomik tercihlerinde denge arayışını zorlaştıran bir unsur olmaktadır (Garlick & Havlova, 2020: 86).

3.2. 25 Yıllık Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması (2021)

27 Mart 2021 tarihinde Tahran'da Çin ve İran dışişleri bakanları tarafından 25 yıllık "Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması" imzalanmış iki ülke arasındaki ilişkiler daha da derinleşmiştir. Çin ve İran arasında imzalanan Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması, Çin'in İran'a toplamda 400 milyar dolarlık bir yatırım yapmasını taahhüt etmiştir. Karşılığında Çin, İran'dan %32'ye kadar varan oranlarda ham petrol alımı gerçekleştirecektir (Çetin & Koç, 2024: 7). Anlaşma BRI'nin hayata geçirilmesi için yapılması gerekenleri de içermektedir. Bu kapsamda Çin, İran'da demiryolu, liman ve ulaşım ağlarının geliştirilmesi için büyük yatırımlar yapmayı planlamaktadır (Çelik, 2022: 111-112). İran, dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz rezervlerinden birine sahip olmasına rağmen Batı yaptırımları nedeniyle enerji altyapısını geliştirme konusunda ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır (Yıldırımçakar, 2023: 352-354). 25 yıllık Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması, güvenlik ve savunma alanında da önemli maddeler içermektedir. Özellikle askeri eğitim programları, ortak tatbikatlar ve savunma teknoloji paylaşımı gibi alanlarda işbirliği yapılması planlanmaktadır. Çin'in İran'ın savunma sanayisine yönelik desteği, İran'ın bölgesel güç dengelerindeki rolünü güçlendirmesi açısından da kritik bir öneme sahiptir (Green, Will & Roth, Taylore, 2021: 3-4).

4. İRAN-ÇİN İLİŞKİLERİNİN ASKERİ VE GÜVENLİK BOYUTU

İran ile Çin arasındaki askeri ilişkiler, Soğuk Savaş sonrası dönemde başlayan karşılıklı güven inşası ve ortak güvenlik çıkarları temelinde şekillenmiştir. Bu ilişkiler, zaman içerisinde hem bölgesel güvenlik ihtiyaçları hem de küresel güç dengelerine yönelik stratejik hesaplamalar doğrultusunda gelişerek daha kurumsal ve kapsamlı bir boyuta ulaşmıştır. İlişkilerin ilk dönemlerinde iki ülke arasındaki askeri etkileşim sınırlı düzeyde seyretmiş olsa da 2000'lerden itibaren bu durum değişmeye başlamıştır. Çin'in küresel askeri ve teknolojik kapasitesini artırması, İran'ın ise Batı tarafından uygulanan baskı ve yaptırımlar nedeniyle alternatif askeri işbirliklerine yönelmesi, taraflar arasındaki askeri ilişkilerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede, İran ile Çin arasındaki askeri ilişkiler, savunma sanayii alanındaki teknik işbirlikleriyle sınırlı kalmamış; ortak askeri tatbikatlar, güvenlik stratejileri geliştirme süreçleri ve askeri teknoloji transferi gibi alanlarda da çok boyutlu bir işbirliği modeline dönüşmüştür. Özellikle ABD'nin bölgedeki askeri varlığı ve İran'a yönelik tehdit algısı karşısında Çin'in daha dengeli ve çok kutuplu bir güvenlik anlayışını benimsemesi, iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin stratejik bir temele oturmasını sağlamıştır (Harold & Nader, 2012: 5-7).

İran-Çin askeri işbirliğinin en somut hali, silah ticareti ve sınırlı teknoloji transferidir (Shabafrouz, 2009: 15). İran-Irak Savaşı sırasında Çin, İran'ın başlıca silah tedarikçilerinden biri haline gelmiş; J-6/F-6 savaş uçakları, Type-59 tankları, hafif silahlar ve topçu sistemleri İran'ın savunma kapasitesini desteklemiştir (Gentry, 2013). İran ile Çin arasındaki askeri ve

savunma işbirliği, 2000’li yıllardan itibaren önemli bir gelişim göstermiştir. 2000-2005 yılları arasında iki ülke, özellikle füze teknolojisi, radar sistemleri ve askeri altyapı desteği alanlarında işbirliği yapmış, ancak 2005’te Çin, BMGK’nın İran’a yönelik yaptırımlarına uyarak yeni silah satışlarını durdurmuştur. Bu dönemde İran, Çin’den gelen desteklerin azalmasıyla kendi yerli savunma sanayisini geliştirmeye başlamıştır. 2015 yılında JCPOA anlaşmasıyla İran’a uygulanan silah ambargoları hafifletilmiş, ancak Çin’in büyük ölçekli silah satışları artmamıştır (United Nations Security Council, 2015). 2021 sonrasında ise İran, Şanghay İşbirliği Örgütü’ne üye olarak bölgesel savunma işbirliğini güçlendirmiş, Çin ile balistik füze teknolojisi ve malzeme transferi konusunda daha yakın bir ilişki kurmuştur. Bu süreç, İran’ın askeri kapasitesinin Çin desteğiyle önemli ölçüde artmasına olanak sağlamıştır (Uygur, 2023).

Çin-İran ilişkilerinin stratejik boyutu, nükleer alandaki işbirliğiyle daha da derinleşmiştir. İran’ın nükleer programı Şah döneminde Batı desteğiyle başlamış; 1979 Devrimi sonrasında bu destek kesilince İran alternatif ortaklara yönelmiştir. 1985–1997 arasında Çin, İran’ın en önemli nükleer ortaklarından biri olmuş; araştırma reaktörleri, uranyum ürünleri, madencilik, dönüştürme tesisleri ve mühendislik eğitimi alanlarında teknik destek sağlamıştır. Bu işbirliği, İran’ın nükleer yakıt döngüsünün kritik aşamalarında yerli kapasite kazanmasına katkı sunmuştur. Ancak ABD’nin artan diplomatik baskıları sonucunda Çin, 1997’den itibaren İran’a yönelik nükleer desteğini sınırlandırmıştır. Buna rağmen bu dönem, İran’ın nükleer altyapısının şekillenmesinde ve Çin’in Orta Doğu’daki stratejik nüfuzunun artmasında belirleyici olmuştur (Scita, 2022: 70-71). Karşılıklı üst düzey ziyaretler, düzenli askeri ve teknik görüşmeler ile danışma mekanizmaları sayesinde de savunma işbirliği sistematik hale gelmiştir. 1990’lı yıllarda imzalanan askeri ve nükleer işbirliği anlaşmaları, teknoloji transferi ve ortak üretim olanaklarını gündeme taşımış; 2000’li yıllardan itibaren ise savunma alanındaki ilişkiler ekonomik ve diplomatik işbirlikleriyle bütünleşmiştir (Calabrese, 2006: 25). Bu kurumsallaşma süreci, İran-Çin askeri ilişkilerinin kısa vadeli ve taktiksel bir zorunluluktan çıkarak uzun vadeli, çok boyutlu ve stratejik bir ortaklığa dönüşmesinin temelini oluşturmuştur (Cordesman, 1998: 102).

SONUÇ: STRATEJİK ORTAKLIKTA GELECEK PERSPEKTİFİ

İran, Çin ile olan ilişkilerini Batı ile yaşadığı gerginlikleri aşma ve ekonomik kalkınmayı hızlandırma fırsatı olarak görmekte, Çin ise Orta Doğu’daki etkisini artırma ve enerji güvenliğini sağlama amacını gütmektedir. Son yıllarda bu ilişkiler, yalnızca ekonomik ve ticari düzeyde değil, aynı zamanda askeri, jeopolitik ve stratejik boyutta da güçlenmiştir. Bu ilişkiler, her iki ülkenin de Batı’nın ekonomik ve politik baskılarından kaçma çabaları, enerji güvenliği ihtiyacı ve küresel güç dengeleri doğrultusunda şekillenmektedir. Çin, İran’ı hem enerji tedariki açısından kritik bir ortak olarak hem de Orta Doğu’da ABD’nin prestijini zayıflatabilecek ve Çin’in bölgedeki gücünü artırabilecek önemli bir stratejik ortak olarak görmektedir. Çin’in, İran’a yönelik yatırımlar ve enerji tedariki konusunda sağladığı avantajlar, bu stratejik ortaklığı derinleştirmiştir. 2021 yılında imzalanan 25 yıllık stratejik ortaklık anlaşması, iki ülke arasındaki bağları daha da sağlamlaştırmış ve Çin’in İran’a yönelik uzun vadeli ekonomik yatırımlarını garanti altına almıştır. Ancak bu ilişkiler, bölgesel güç dengeleri üzerinde de önemli yansımalar yaratmaktadır. Çin’in İran’a desteği Orta Doğu’daki jeopolitik dengeyi değiştirebilecek bir potansiyele sahiptir. Bununla birlikte Çin, Orta Doğu’daki ABD

hegemonyasına doğrudan bir meydan okumaktan kaçınarak İran ile olan ilişkilerini ABD'nin tepkisini çekmeden sürdürülebilir bir düzeyde tutmaya özen göstermektedir. Çin'in İran'a yönelik enerji ve ticaret yatırımlarını artırırken ABD'nin olası yaptırım tehditleri karşısında daha temkinli bir duruş sergilemesi, bu ilişkinin sürdürülebilirliğini güvence altına alacak önemli bir faktör olacaktır. İran'a yönelik Batı yaptırımları, her ne kadar Çin tarafından aşılmaya çalışılsa da hala büyük bir engel teşkil etmektedir. Çin, özellikle ABD'nin baskıları ve uluslararası ticaret ilişkilerindeki denetimler nedeniyle bu ilişkileri dikkatli bir şekilde yönetmeye çalışmaktadır. Çin-İran ticari ilişkileri, her iki ülkenin küresel ekonomik stratejileri ve bölgesel güç projeksiyonları açısından büyük önem taşımaktadır. Çin'in, İran'ın enerji kaynaklarına ve stratejik konumuna olan ilgisi, bu ilişkilerin geleceğini şekillendirecek anahtar faktörlerdir.

Çin-İran ilişkilerinin geleceği sadece ekonomik çıkarlarla sınırlı olmayıp aynı zamanda küresel stratejiler ve bölgesel güvenlik dinamikleriyle doğrudan bağlantılıdır. Çin'in enerji güvenliğini sağlamak ve küresel hegemonyaya giden yolda önemli bir stratejik ortaklık kurmak amacıyla İran ile olan ilişkilerini sürdürmesi beklenmektedir. Ancak bu ilişkilerin istikrarı bölgedeki güvenlik tehditlerine, Batı'nın tutumlarına ve iki ülkenin iç politikalarında meydana gelebilecek değişimlere bağlı olarak şekillenecektir. Her iki ülkenin Batı karşısındaki stratejik duruşları ve bölgesel hegemonya arayışları bu ilişkilerin daha da güçlenmesine zemin hazırlarken Orta Doğu'daki güç dengelerini etkilemeye devam edecektir. Bu bağlamda Çin-İran ortaklığının, küresel politikaların şekillendiği çok kutuplu dünyada önemli bir aktör olma potansiyeli taşıdığı açıktır. İran-Çin ilişkileri sadece iki ülkenin çıkarlarını değil aynı zamanda Orta Doğu'daki güvenlik ortamını, ABD'nin bölgedeki stratejilerini ve Çin'in küresel hegemonya yolundaki adımlarını da etkilemektedir. Bu ilişkilerin gelecekte nasıl evrileceği, bölgesel ve küresel düzeydeki stratejik hesaplaşmaların nasıl şekilleneceği konusunda belirleyici bir rol oynayacaktır. Çin, ilişkilerini ABD'nin tepkisini engelleyecek şekilde yönetmeye devam ettikçe, bu ortaklık hem ekonomik hem de stratejik düzeyde uzun vadeli bir başarıya ulaşabilir.

KAYNAKÇA

- [1] “A history of Iran’s nuclear program”, *Wisconsin Project on Nuclear Arms Control*, 19 Aralık 2023. <https://www.iranwatch.org/our-publications/weapon-program-background-report/history-irans-nuclear-program> (e.t.: 30 Temmuz 2025).
- [2] Akbarzadeh, Shahram. “Iran and the Shanghai Cooperation Organization: Ideology and Realpolitik in Iranian Foreign Policy”, *Australian Journal of International Affairs*, 69/1 (2015), s. 88-103.
- [3] Alterman, Jon B. “The Other Side of the World: China, the United States, and the Struggle for Middle East Security”, *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, Mart 2017.
- [4] Ayar, Başaran ve Arslan, Orkun. “The Evolution of Russian-Turkish Relations: Ideational Convergence and Pragmatic Cooperation”, *International Organisations Research Journal*, 18/3, 2023, 120-141.
- [5] Blanchard, Jean-Marc. “Belt and Road Initiative (BRI) Blues: Powering BRI Research Back on Track to Avoid Choppy Seas”, *Journal of Chinese Political Science*, 26/1 (2021), 235-255.
- [6] BRICS. *History of BRICS*. Infobrics. <https://infobrics.org/page/history-of-brics/> (e.t.: 17 Haziran 2025).
- [7] “BRICS: Evolving into a vehicle for inclusive multilateralism?”, *Institute for Security and Development Policy*, 2024, 1-13. <https://www.isdp.eu/wp-content/uploads/2024/10/Backgrounder-BRICS-Oct-19.pdf> (e.t.: 26 Ağustos 2025).
- [8] Calabrese, John. “China and Iran: Partners Perfectly Mismatched”, *Middle East Institute*, 18 Ağustos 2006.
- [9] Cordesman, Anthony H. “Iran’s Military Forces: 1988-1993”, *Center for Strategic and International Studies*, 775/3270, 1998.
- [10] Çelik, Yavuz. “An Overview of China-Iran Relations and Its Impact on Central Asia”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/1, 2022.
- [11] Çetin, İbrahim ve Koç, Engin. “Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve İran-Çin arasında imzalanan Kapsamlı Stratejik Ortaklık Anlaşması bağlamında İran-Çin ilişkileri”, *Türkiye İran Araştırmaları Dergisi*, 3/5 (2024).
- [12] Ehteshami, Anoushiravan. “Asianisation of Asia: Chinese-Iranian Relations in Perspective”, *Asian Affairs*, 53/1 (2022), 8-27.

[13] European Parliament. *Joint Comprehensive Plan of Action*, 14 Temmuz 2015, <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/122460/full-text-of-the-iran-nuclear-deal.pdf> (e.t.: 9 Haziran 2025).

[14] “Expansion of BRICS: A quest for greater global influence?”, European Parliamentary Research Service, 2024.

[15] Forough, Mohammadbagher. *Iran between the US and China*, İstanbul: İRAM, 2021.

[16] Fulton, Jonathan. “Iran joining the SCO isn’t surprising. But Beijing’s promotion of illiberal norms in Eurasia should get more attention Atlantic Council”, *Atlantic Council*, 2023. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/iran-sco-china-bri-illiberal-norms/> (e.t.: 17 Kasım 2025).

[17] Garlick, Jeremy ve Radka Havlova. “The Dragon Dithers: Assessing the Cautious Implementation of China’s Belt and Road Initiative in Iran”, *Eurasian Geography and Economics*, 62/4 (2020), 454-480.

[18] Garlick, Jeremy, ve Radka Havlova. “China’s Belt and Road Economic Diplomacy in the Persian Gulf: Strategic Hedging Amidst Saudi-Iranian Regional Rivalry,” *Journal of Current Chinese Affairs*, 49/1 (2020), 82-105.

[19] Garver, John. “China–Iran Relations: Cautious Friendship with America’s Nemesis”, *China Report*, 49/1, 2013.

[20] Garver, John W. “China and Iran: An Emerging Partnership Post-sanctions,” *Middle East Institute*, 2016. https://www.mei.edu/sites/default/files/publications/Garver_ChinaIran.pdf (e.t.: 17 Kasım 2025).

[21] “General information”, *Shanghai Cooperation Organisation*, 9 Ocak 2017, <https://eng.sectesco.org/20170109/192193.html> (e.t.: 25 Ağustos 2025).

[22] Gentry, James Brandon. “China’s role in Iran’s anti-access/area denial weapons capability development”, *Middle East Institute*, 16 Nisan 2013. <https://www.mei.edu/publications/chinas-role-irans-anti-access-area-denial-weapons-capability-development> (e.t.: 29 Haziran 2025).

[23] Green, Will ve Roth, Taylore. *China-Iran Relations: A Limited but Enduring Strategic Partnership*, U.S.-China Economic and Security Review Commission, 2021.

[24] Harold, Scott W. ve Nader, Alireza. “China and Iran: Economic, Political and Military Relations (Occasional Paper No. OP-351)”, *RAND*, 2012.

[25] He, Kai. "Explaining United States–China Relations: Neoclassical Realism and the Nexus of Threat-Interest Perceptions", *The Pacific Review*, 30/2, 2017.

[26] Madani, Seyedashkan. "Beyond Geopolitics: A Geoeconomic Perspective of China-Iran Belt and Road Initiative Relations," *Uluslararası İlişkiler*, 19/74 (2022), 53-72.

[27] Mohammadi, Alireza Sheikh. ve Hashemi, Sakineh. "Iran and the Emerging New World Order: A Strategic Realignment Toward the SCO and BRICS", *Iranian Review of Foreign Affairs*, 13/1 (2023), 148-173.

[28] Muneer, Ulvee. "China's Mediation Between Saudi Arabia and Iran Reflects Its Growing Role in the Middle East," *JK Policy Institute*, 2023. <https://www.jkpi.org/chinas-mediation-between-saudi-and-iran-reflect-its-growing-role-in-the-middle-east/> (e.t.: 13 Haziran 2025).

[29] Nurdun, Rahman. "Sino-Iranian 25-Year Comprehensive Cooperation Agreement: A Balancing Act in Geopolitical Dynamics", *Avrasya Etüdları*, 30/63 (2024), 5-28.

[30] Osewicz, Przemyslaw. "The Belt and Road Initiative (BRI): Implications for Iran-China Relations", *Przegląd Strategiczny*, 8/11, 2018.

[31] "Resolution 2231", *United Nations Security Council*, 20 Temmuz 2015. [https://undocs.org/S/RES/2231\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2231(2015)) (e.t.: 27 Ağustos 2025).

[32] Sahriatinia, Mohsen. "Iran-China Relations: An Overview of Critical Factors", *Iranian Review of Foreign Affairs*, 1/4, 2011.

[33] Sarı, İsmail. "İran'ın BRICS Üyeliği: Fırsatlar ve Zorluklar", *Orsam*, 2023. <https://orsam.org.tr/yayinlar/iranin-brics-uyeligi-firsatlar-ve-zorluklar/> (e.t.: 26 Ağustos 2025).

[34] Scita, Jacopo. *Role Theory and China's Relations with Iran: All-weather Friends on Beijing's Terms*, Durham University, Doktora Tezi, Durham, 2022.

[35] Scita, Jacopo. "China-Iran Relations Through the Prism of Sanctions", *Asian Affairs*, 53/1, 9 Şubat 2022, 87-105.

[36] Shabafrouz, Miriam. "Iran's Oil Wealth: Treasure and Trouble for the Shah's Regime. A Context-Sensitive Analysis of the Ambivalent Impact of Resource Abundance" (*GIGA Research Programme: Violence and Security*, 113 (2009).

[37] "Shahab-3", *Missile Defense Advocacy Alliance*, 5 Haziran 2018. <https://missiledefenseadvocacy.org/missile-threat-and-proliferation/todays-missile-threat/iran/shahab-3/> (e.t.: 29 Haziran 2025).

[38] Sinkaya, Bayram. "İslam Cumhuriyeti'nde Dış Politika: Çelişkiler ve İkilemler", *İran: Bir Ülkenin Akademik Anatomisi*. ed. Orhan Karaoğlu ve Nail Elhan, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2022, 389-406.

[39] Sümer, Gültekin. “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Ege Akademik Bakış*, 10/1, 2010, 671-698.

[40] Takeyh, Ray. *Gizli İran: İran Cumhuriyeti’nde Güç ve Paradox*, İstanbul: Ekvator Yayıncılık, 2007.

[41] Teer, Joris. Sweijs, Tim, Hooft, P. V. vd., “China’s military rise and the implications for European security”, *The Hague Centre for Strategic Studies*, 2021.

[42] “UN Security Council Resolutions on Iran”, *Arms Control Association*, Şubat 2025. <https://www.armscontrol.org/factsheets/un-security-council-resolutions-iran> (e.t.: 27 Ağustos 2025).

[43] Uygur, Hakkı. “The Meaning of Iran’s Membership in the Shanghai Cooperation Organization”, *Center for Iranian Studies in Ankara*, 15 Temmuz 2023. <https://iramcenter.org/en/the-meaning-of-irans-membership-in-the-shanghai-cooperation-organization- en-2398> (e.t.: 22 Temmuz 2025).

[44] Valizadeh, Akbar ve Houshialsadat, S. Mohammad. “Iran and the BRICS: The Energy Factor”. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 4/2 (2013), 135-164.

[45] Yıldırımçakar, Emrah. “The Dynamics of Iran-China New Strategic Cooperation”, *Alternatif Politika*, 15/20 (2023), 344-367.

BESİN Mİ, SİLAH MI? GIDANIN SAVAŞ STRATEJİLERİNDEKİ ROLÜ

Bağımsız Araştırmacı, MELİKE ÜNAL

Kapadokya Üniversitesi, melike.ayhn@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9063-9948

ÖZET

Tarih boyunca savaş stratejilerinde siyasi ve askeri bir araç olarak kullanılan gıda tarafların cephe gerisinde de savaşı devam ettirmesine olanak tanır. Bu stratejik araç, sadece askeri gücün zayıflatılmasını ya da ekonominin kontrol edilmesini değil, belirli bir toprak veya iklim koşulu ile yetişebilecek şekilde tasarlanmış gıdaların, tarafların tarımsal alt yapısını hedef almak veya gıda bağımlılığı yaratma yoluyla stratejik üstünlük sağlamanın bir yolu olarak kullanmayı da amaçlamaktadır. Tarihte örneklerini gördüğümüz bu strateji günümüzde de kullanılmaktadır. Özellikle genetiği değiştirilmiş gıda (GDO) son yıllarda tarım ve gıda güvenliği konularında, tarihsel stratejilere modern bir boyut kazandırması bakımından önemli bir yer edinmiştir. Bu teknoloji dayanlı tüketim ürünlerinin üretilmesinin yanı sıra savaşın tarımsal alanını hedefleyen biyolojik silah çeşitliliğine de yol açabilmektedir. Gıda egemenliğinin çiftçi ve ulus devletlerden çok uluslu şirketlere kayması, teknolojiye sahip olanların kazançlı, bağımlı hale gelen ülkelerin ise kırılgan konuma gelmesinin neden olduğu küresel eşitsizlik gıdanın güvenlik ve strateji boyutunu göz ardı edilemez kılmaktadır. Gıda arzının stratejik silaha dönüşmesi, yasaklar, moratoryumlar ve kontrol teknolojileri günümüzde bu alandaki tartışılan en önemli konulardır. Bu makale gıda güvenliğinin savaş stratejilerindeki rolünü ve değişen stratejilerin sessiz savaş biçimindeki varlığını detaylı olarak incelemektedir. Elde edilen bulgularda gıda tedariki sağlayan lojistiğin kesilmesi en belirgin yöntemlerden biri olmasına karşın genetiği değiştirilmiş ürünlerin pazar içerisinde satışı ve bazı ürünlerin yalnızca belli ülkelere gönderilmesi ya da alınması gibi bağımlılık yaratıcı etkenleri ortaya çıkardığı görülmektedir. Sonuçta gıda akışına etki etmenin ve onu kontrol etmenin, gıda güvenliğinin klasik kuşatmalardaki yorumundan bürokratik bir düzene indirgendiği ancak hala bir silah olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler literatür taraması yolu ile elde edilmiştir. Makale konusu bakımından alana özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gıda güvenliği, Strateji, Savaş, Genetiği değiştirilmiş gıda.

FOOD OR WEAPON? THE ROLE OF FOOD IN WAR STRATEGIES

ABSTRACT

Throughout history, food has been used as a political and military tool in war strategies, enabling the war to continue behind the front lines. This strategic tool aims not only to weaken military power or control the economy, but also to target the agricultural infrastructure of the parties or create food dependency by using food designed to grow in specific soil or climate conditions as a means of gaining strategic superiority. This strategy, which we have seen examples of throughout history, is still used today. Genetically modified food (GMO), in particular, has gained importance in recent years in the areas of agriculture and food security, adding a modern dimension to historical strategies. This technology can lead to the production of durable consumer goods as well as a variety of biological weapons targeting the agricultural sphere of warfare. The shift in food sovereignty from farmers and nation states to multinational corporations, coupled with the global inequality caused by those with technology profiting while dependent countries become vulnerable, makes the security and strategic dimensions of food impossible to ignore. The transformation of food supply into a strategic weapon, along with bans, moratoriums, and control technologies, are among the most debated issues in this field today. This article examines in detail the role of food security in war strategies and the existence of changing strategies in the form of silent warfare. The findings reveal that while disrupting the logistics that supply food is one of the most prominent methods, factors that create dependency, such as the sale of genetically modified products in the market and the shipment or purchase of certain products only to or from specific countries, have also emerged. Ultimately, it is understood that influencing and controlling food flows has been reduced from the classical interpretation of food security in sieges to a bureaucratic order, but is still used as a weapon. The data obtained in the research was obtained through a literature review. The article aims to make a unique contribution to the field in terms of its subject matter.

Keywords: Food Security, Strategy, War, Genetically modified food.

POLAND’S CYBERSECURITY POLICY AND EU ALIGNMENT

Doç. Dr., Önder Aytaç AFŞAR

Selcuk University, onder.afsar@selcuk.edu.tr - 0000-0003-1394-3975

Beyza Nur ER

Independent Scholar, beyzanrr1998@gmail.com - 0009-0000-4785-4570

ABSTRACT

This study examines Poland’s cybersecurity policies within the EU framework and its alignment with EU regulations. As digitalisation expands, cybersecurity has become a core element of national security. In response, the European Union established a multi-layered framework through instruments such as the NIS and NIS2 Directives, the EU Cybersecurity Act, and the Cyber Resilience Act. These regulations aim to enhance robustness, institutional capacity, and harmonisation across member states. Poland’s approach has evolved largely in line with this EU framework. Early documents provided an initial vision but lacked clear responsibility. The adoption of the National Cybersecurity System Act in 2018 represented a significant shift by transposing the NIS Directive into national law, defining obligations for operators of essential services, and establishing CSIRT structures. The 2019–2024 National Cybersecurity Strategy consolidated fragmented policies and emphasised durability, awareness, and coordination.

This study employs a qualitative methodology based on document analysis and comparative policy analysis. Primary sources include EU directives, strategies, and regulations, as well as official Polish reports. The findings indicate that Poland’s main challenges stem not from regulatory deficiencies but from shortages of qualified personnel, gaps in IT literacy, and uneven institutional capacity at the local level. The study argues that while Poland has largely achieved legal alignment with EU standards, effective resilience ultimately depends on long-term investments in human capital, targeted support for local administrations, and the proportional implementation of new obligations. The Polish case demonstrates that cybersecurity governance requires not only legal harmonisation but also sustained capacity-building measures.

Keywords: Cybersecurity, European Union, Poland, NIS2 Directive, Cyber Resilience.

1. INTRODUCTION

The accelerated diffusion of digital technologies and their embedding within public administration have elevated cybersecurity to a core dimension of national security. As economic activities, public services, and crucial infrastructures increasingly depend on digital systems, cyber threats have acquired greater strategic significance (Republic of Poland, Ministry of Digital Affairs, 2019). Therefore, cybersecurity has become a critical policy concern, shared not only by Poland but also by the entirety of the European Union (EU) (European Commission, n.d.).

Since cyber threats transcend national borders, isolated national measures prove inadequate, necessitating multi-layered cooperation. To tackle this complexity, the EU has instituted regulatory instruments intended to establish a collective baseline, most notably the NIS Directive and its successor, NIS2, which impose specific obligations for both governmental bodies and private organizations (European Commission, n.d.). Poland's national cybersecurity strategy has been primarily defined by the need for consistency with this EU regime (Jacuch, 2021). Early on, Poland transposed the NIS Directive into its domestic legal system in 2018 via the Act on the National Cybersecurity System (ANCS). This legislation was instrumental in defining the institutional design for cybersecurity policies aligned with the normative and institutional structures established by the EU. The study involves an examination of major EU cybersecurity regulations and an evaluation of Poland's legislative tools and national strategies against these benchmarks (Radoniewicz, 2022). Furthermore, the study also explores the prospective structural and financial ramifications for Poland resulting from NIS2's new requirements.

This study adopts an institutional and governance-oriented perspective, viewing cybersecurity as a policy domain shaped by regulatory structures, institutional capacity, and multi-level governance rather than purely technical concerns. EU directives, particularly NIS and NIS2, act as external drivers of national strategies, with Poland's framework reflecting this Europeanisation process. Concepts of resistance and security governance further guide the analysis, emphasizing both the ability to withstand disruptions and the role of diverse stakeholders. Methodologically, the research employs qualitative document and policy analysis. It examines EU regulations alongside Poland's legislation and strategies, assessing institutional alignment, implementation challenges, and the broader implications of EU cybersecurity governance for Poland.

2. THE EUROPEAN UNION CYBERSECURITY FRAMEWORK

Confronted with the increasingly complex and cross-border nature of cyberspace, the European Union recognized that fragmented national responses were insufficient. As a result, it developed a common cybersecurity framework built on multiple layers, combining legislation, institutional capacity-building, and long-term strategic objectives (European Commission, 2020).

2.1. European Union Cybersecurity Strategies and the Digital Decade Vision

The first EU Cybersecurity Strategy represented the Union's initial comprehensive attempt to address cyber risks. It outlined priorities such as strengthening the robustness of networks and information systems, tackling cybercrime, and advancing cyber-defense capabilities within the Common Security and Defence Policy (CSDP). This strategy reframed cybersecurity as a multidimensional security issue rather than a purely technical matter, with a key achievement was the empowerment of the European Union Agency for Cybersecurity (ENISA), which

became a central actor by providing expertise, training, and coordination to improve endurance (European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, 2013).

On 16 December 2020, the EU introduced a new Cybersecurity Strategy that built upon earlier progress. Focused on capacity to withstand disruptions, technological sovereignty, and global leadership, it aimed to strengthen the Union's digital autonomy. Closely linked to the EU's 2030 Digital Compass (Digital Decade), the strategy highlighted the creation of a secure European data space—where both personal and non-personal data could circulate safely—as a major priority (European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, 2020).

2.2. The Security Union Perspective (2020-2025)

Within the EU Security Union Strategy, cybersecurity is addressed in relation to hybrid threats and the safeguarding of critical infrastructure. This perspective situates cybersecurity as a strategic domain that intersects with defense, foreign policy, and internal security, rather than being confined to technical regulation (European Commission, 2020).

2.3. The NIS and NIS2 Directives

2.3.1. The NIS Directive (2016)

Promulgated in 2016, the NIS Directive was the EU's first binding legal instrument on cybersecurity. It required member states to create national Computer Security Incident Response Teams (CSIRTs), identify proficient authorities, and ratify national cybersecurity strategies. Its purpose was to ensure a consistent baseline of security across the Union, imposing obligations on digital service providers and operators of essential services, while mandating cooperation mechanisms among member states (European Parliament & Council, 2016).

2.3.2. The NIS2 Directive (2022)

Growing cyber threats and shortcomings in the implementation of the original directive led to the enactment of NIS2 in 2022. This new framework introduced two types of institutions—"essential entities" and "important entities"—based largely on size (González Pouso, 2023). This extended coverage to medium and large organizations. NIS2 imposed stricter security requirements, enhanced incident-reporting obligations, and broadened its scope to include sectors such as wastewater, public administration, space, and food. It also introduced stronger administrative penalties and direct accountability for senior management (European Parliament & Council, 2022).

2.4. The Role of ENISA

The EU Cybersecurity Act of 2019 significantly expanded ENISA's mandate, transforming it into a permanent EU agency. ENISA was tasked with reinforcing member states' cybersecurity capacities, promoting the development of common standards, and improving coordination across the Union. The Act also introduced a Union-wide ICT certification framework, enabling services and products to be assessed against shared benchmarks. This system bolstered trust in the digital single market and provided legal clarity for providers as well as users (European Parliament & Council, 2019).

2.5. The Cyber Resilience Act (CRA)

The Cyber Resilience Act (CRA) is the EU's first regulation dedicated to cybersecurity standards across the entire lifecycle of digital products. It requires platforms and applications to be developed according to security-by-design principles and mandates timely reporting of vulnerabilities. Manufacturers must notify adequate authorities of actively exploited vulnerabilities within set deadlines. By establishing mandatory security requirements during product maintenance, the CRA seeks to harmonise standards within the internal market and provide legal certainty for both users and producers (European Parliament & Council, 2024).

3. POLAND'S NATIONAL CYBERSECURITY FRAMEWORK

The trajectory of Poland's cybersecurity policy has been largely determined by necessity of harmonising with the European Union's strategic and legal framework. National initiatives have advanced step by step, reflecting obligations linked to EU integration as well as Poland's own security imperatives. In this context, cybersecurity is perceived as a comprehensive policy sphere, closely connected to economic stability, the defence of critical infrastructure, and the functioning of public administration, rather than being viewed solely as a technical issue (Republic of Poland, Ministry of Digital Affairs, 2019).

3.1. Early Strategic Documents (2013-2015)

Poland's first comprehensive attempts to address cybersecurity emerged as the growing impact of cyber threats on national security became evident. The 2013 Policy for the Protection of Cyberspace of the Republic of Poland provided an initial framework, but it remained largely descriptive, providing general threat assessments without assigning clear institutional responsibilities. To overcome these shortcomings, the Polish Cybersecurity Doctrine was introduced in 2015. Its purpose was to promote a unified approach that engaged private actors, the armed forces, security agencies, and public institutions (Piękoś, 2021).

3.2. The 2018 Act on the National Cybersecurity System (ANCS)

The approval of the Act on the National Cybersecurity System in July 2018 marked a decisive step in Poland's cybersecurity architecture. This legislation transposed the EU's NIS Directive into domestic law and established the foundations of the national system. It imposed obligations on operators of essential services in sectors such as energy, transport, banking, and healthcare, requiring them to implement risk management, incident detection, and response mechanisms. In addition, the Act created three national CSIRT structures: CSIRT NASK (covering civilian and commercial sectors), CSIRT GOV (responsible for public administration), and CSIRT MON (focused on the military domain). Together, these entities established a centralized mechanism for incident management and coordination (Radoniewicz, 2022).

3.3. The 2019-2024 National Cybersecurity Strategy (NCSS)

The National Cybersecurity Strategy (NCSS) for 2019–2024 sought to consolidate previously fragmented policies into a coherent national framework. The central aim was to improve the robustness of national systems against cyber risks affecting public, private, and military spheres. The strategy emphasised building capacity to combat cybercrime, improving the robustness of information systems, and raising public awareness. Crucially, it highlighted that effective cybersecurity depends not only on technical expertise but also on societal awareness and the active involvement of diverse stakeholders (Republic of Poland, Ministry of Digital Affairs, 2019).

3.4. The NIS2 Transposition Process

Although the deadline for embedding the NIS2 Directive in the country's legal system was set for 17 October 2024, Poland failed to meet this requirement. By late 2025, amendments to the existing National Cybersecurity System Act were still under discussion, and final adoption had not yet occurred (Kurzępa-Piękoś, Dziedzic, & Kościółek, 2025). The NIS2-based draft law replaces the earlier classification of service providers with “essential” and “important” entities, while adding stricter penalties, regular supervision, and mandatory security management practices (Kobyłańska Lewoszewski Mednis sp. J., 2024). One particularly sensitive provision concerns the classification of suppliers from non-EU or non-NATO countries as high-risk providers—an action taken to improve the robustness of supply chains but which is anticipated to simultaneously generate economic costs as well as commercial tensions (Frontier Economics, 2024).

4. STRATEGIC DOCUMENTS AND POLICY IMPLEMENTATION

In addition to legislation, Poland advances its cybersecurity agenda through strategic documents that complement legal provisions and foster coordination among institutions. These instruments translate broad policy targets into actionable steps and mirror the EU's post-NIS vision of collective security (Karpiuk, Makuch, & Soler, 2023).

4.1. The 2017-2022 National Framework: Transitional Alignment with EU Norms

The National Framework for 2017–2022 served as a transitional tool designed to accelerate Poland's compliance with the requirements of the NIS Directive. Its main purpose was to ensure that public institutions and operators of essential services reached a uniform baseline of cyber reliability. The framework emphasised risk management, incident reporting procedures, and clarified institutional responsibilities within the national cybersecurity system (Republic of Poland, Ministry of Digital Affairs, 2019).

4.2. Implementation of the 2019-2024 National Cybersecurity Strategy

Unlike earlier documents, the 2019–2024 National Cybersecurity Strategy combined long-term objectives with practical implementation priorities. It encouraged closer collaboration between public and private stakeholders and sought to integrate cybersecurity into the national crisis management system. Nevertheless, persistent financial limitations and a shortage of skilled personnel have hindered the full realisation of these ambitions (Republic of Poland, Ministry of Digital Affairs, 2019).

5. COMPARISON WITH EU POLICIES

Poland's cybersecurity strategies broadly align with core EU principles such as robustness, capacity-building, and international cooperation. In this sense, Poland treats cybersecurity not only as a domestic concern but also as a component of the wider European security architecture (Jacuch, 2021). However, the expanded obligations introduced by the NIS2 Directive are expected to generate higher compliance costs and greater administrative intricacy. These pressures are particularly challenging for small and medium-sized enterprises (SMEs), which has the potential to face significant fiscal stress in meeting the new requirements (Frontier Economics, 2024).

5.1. Strengths of Poland's Cybersecurity Framework

Poland's framework demonstrates notable strengths in institutional capacity, legal structure, and technological advancement. The creation of three national CSIRT entities under the ANCS enhanced coordination in cyber event handling (Radoniewicz, 2022). Poland's active participation in NATO's Locked Shields exercise in 2024 further boosted its international profile (NATO CCDCOE, 2024). In addition, the National Digital Decade Scheme enacted in 2024 aims to accelerate digital advancement, setting a target of 50% AI promulgation among enterprises by 2035. The State Digitalisation Strategy of 2025 seeks to deepen the digital restructuring of public administration. Poland is also engaged in EU projects on quantum technologies and AI-based public services, with plans to deploy its first national quantum computer, alongside a domestically developed large language model, in the public sector by 2025 (European Commission, 2025).

5.2. Weaknesses and Implementation Challenges

Despite these strengths, Poland remains highly exposed to cyberattacks, with 113,600 severe breaches reported over the course of 2024. NASK data show that total incidents exceeded 130,000, and nearly 69% of companies experienced at least one breach (Penteris, 2025). The effectiveness of national policies depends not only on central institutions but also on the capacity of local governments and public bodies to implement them. Local administrations manage critical infrastructures for services such as e-government, healthcare, and municipal systems, making them both direct targets of cyberattacks and potential sources of cascading risks. Misalignments between central policy objectives and local implementation often result in strategies that remain declaratory rather than fully embedded in daily practice (Chodakowska, Kańduła, & Przybylska, 2022).

Although the government has introduced initiatives such as the Cyberbezpieczny Samorząd programme to strengthen local capacities, these measures have not been sufficient to eliminate structural disparities nationwide (European Commission, 2025). Human resource scarcities further constrain Poland's cybersecurity capacity: the supply of specialists meets only about 15% of demand, while the proportion of ICT professionals and citizens with basic technological competencies remains below the EU average (European Commission, 2025). Poland also missed the 17 October 2024 deadline for transposing the NIS2 Directive. In May 2025, the European Commission issued a reasoned opinion formally notifying Poland of its non-compliance. As of December 2025, the legislation had still not entered into force, raising the likelihood of infringement proceedings before the Court of Justice of the European Union (European Commission, 2025).

6. CONCLUSION

This study has examined Poland's cybersecurity policies through a cross-examination of the European Union's cybersecurity framework, and has demonstrated that Poland has established a largely EU-aligned legal and institutional structure. Through the 2018 Act on the National Cybersecurity System and the 2019-2024 National Cybersecurity Strategy, Poland has been among the member states that rapidly implemented the core requirements of the NIS Directive. However, the findings indicate that Poland's primary barriers in cybersecurity stem less from regulatory deficiencies than from limitations in implementation capacity. Shortages in skilled personnel, gaps in digital proficiency, and uneven institutional capacities at the local level hinder the consistent and continuous application of cybersecurity policies (European Commission, 2025).

The transition to the NIS2 Directive represents both an opportunity and a significant challenge for Poland. While expanded scope, increased managerial accountability, and stricter sanctions is prone to elevate cybersecurity standards, high compliance costs and supply chain security measures, particularly the classification of high-risk vendors pose economic and administrative pressures. Poland will need to expand support mechanisms for local governments and adopt a proportionate, phased approach to NIS2 implementation. Ultimately, the Polish case demonstrates that legal alignment with the EU cybersecurity framework is achievable, but genuine resilience depends on sustained investment in institutional human capital and implementation capacity.

REFERENCES

Chodakowska, A., Kańduła, S., & Przybylska, J. (2022). Cybersecurity in the local government sector in Poland: More work needs to be done. *Lex Localis – Journal of Local Self-Government*, 20(1), 161–192. [https://doi.org/10.4335/20.1.161-192\(2022\)](https://doi.org/10.4335/20.1.161-192(2022))

European Commission. (n.d.). *EU Cybersecurity Strategy. Shaping Europe's digital future*. Retrieved December 14, 2025, from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-strategy>

European Commission. (n.d.). *NIS2 Directive: Securing network and information systems. Shaping Europe's digital future*. Retrieved December 14, 2025, from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/nis2-directive>

European Commission. (2020). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the EU Security Union Strategy (COM(2020) 605 final)*. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0605>

European Commission. (2025, May 7). *NIS2 Directive implementation in Poland. Shaping Europe's digital future*. Retrieved December 13, 2025, from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/nis2-directive-poland>

European Commission. (2025, June 16). *Commission staff working document: Digital Decade 2025 country reports*. SWD(2025) 294 final. Brussels: European Commission. Retrieved December 14, 2025, from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:52025SC0294>

European Commission. (2025, June 16). *Digital Decade 2025 country reports: Poland. Commission Staff Working Document SWD(2025) 294 final*, accompanying COM(2025) 290 final. Brussels: European Commission.

European Commission, & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2013). *Joint communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Cybersecurity strategy of the European Union: An open, safe and secure cyberspace (JOIN(2013) 1 final)*. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52013JC0001>

European Commission, & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2020). *Joint communication to the European Parliament and the Council: EU*

Security Union Strategy (JOIN(2020) 18 final). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=JOIN:2020:18:FIN>

European Parliament, & Council of the European Union. (2016). *Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union* (OJ L 194, 19.7.2016, pp. 1–30). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/1148/oj/eng>

European Parliament, & Council of the European Union. (2019). *Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification and repealing Regulation (EU) No 526/2013 (Cybersecurity Act)* (OJ L 151, 7.6.2019, pp. 15–69). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/881/oj/eng>

European Parliament, & Council of the European Union. (2022). *Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union (NIS2 Directive)* (OJ L 333, 27.12.2022, pp. 80–152). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj/eng>

European Parliament, & Council of the European Union. (2024). *Regulation (EU) 2024/2847 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on horizontal cybersecurity requirements for products with digital elements and amending Regulations (EU) No 168/2013 and (EU) 2019/1020 and Directive (EU) 2020/1828 (Cyber Resilience Act)* (OJ L, 20.11.2024). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R2847>

Frontier Economics. (2024, September 13). *Impact of strict vendor screening as part of NIS2's implementation in Poland: Final report*. Warsaw: Frontier Economics.

González Pouso, V. (2023). *The Dutch Critical Infrastructure under NIS2 Directive: A Cybersecurity Risk-Management Approach* (Master's thesis, Utrecht University & University Student These Repository). https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/44733/Thesis_VirginiaGonz%C3%A1lez.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Karpiuk, M., Makuch, A., & Soler, U. (2023). The role of the Cybersecurity Strategy of the Republic of Poland in ensuring cybersecurity. *Polish Political Science Yearbook*, 52(3), 155–163. <https://doi.org/10.15804/ppsy202383>

Kobyłańska Lewoszewski Mednis sp. j. (2024, October 28). *Implementation of the NIS2 to the Polish legal framework*. Warsaw: Author.

Kurzępa-Piękoś, E., Dziedzic, S., & Kościółek, M. (2025). The status of essential service operators in the national cybersecurity system in Poland: Considerations in the context of European Union regulations. *European Research Studies Journal*, 28(4), 191–205.

NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence. (2024). *Cyberforces in NATO member countries*. Tallinn: CCDCOE.

NASK. (2025, April 3). *300 incydentów dziennie – premiera raportu CERT Polska za 2024 rok*. Retrieved December 13, 2025, from <https://www.nask.pl/aktualnosci/300-incydentow-dziennie-premiera-raportu-cert-polska-za-2024-rok>

NIS2Directive.eu. . (n.d.). *NIS2 fines & consequences: Huge penalties for violations*. Retrieved December 10, 2025, from <https://nis2directive.eu/nis2-fines/>

Penteris. (2025 January 7). *Cybersecurity in Poland: Data challenges and key trends for 2025*. Retrieved December 24, 2025, from <https://penteris.com/cybersecurity-in-poland-data-challenges-and-key-trends-for-2025/>

Piękoś, K. (2021). Actions taken to protect the cyberspace of the Republic of Poland in the years 2015–2019. *Security Theory and Practice*, 1(XLII), 200–220. <https://doi.org/10.48269/2451-0718-btip-2021-1-012>

Radoniewicz, F. (2022). National Cybersecurity System Act. In K. Chałubińska-Jentkiewicz, F. Radoniewicz, & T. Zieliński (Eds.), *Cybersecurity in Poland: Legal aspects* (pp. 93–111). Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-78551-2>

Republic of Poland, Ministry of Digital Affairs. (2019). *Cybersecurity strategy of the Republic of Poland for 2019–2024*. Warsaw: Ministry of Digital Affairs. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/digital/cybersecurity-strategy>

KÜRESEL AKIŞLAR VE KÜLTÜREL KİMLİKLER: HOMOJENLEŞMENİN SINIRLARI

Doç. Dr. Demet Şefika MANGIR

Selçuk Üniversitesi, demetacar@selcuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2542-8551>

ÖZET

Küreselleşme, hızlanan iletişim ve ulaşım ağları aracılığıyla kültürel etkileşimleri yoğunlaştıran ve kimlik biçimlerini dönüştüren küresel bir akışlar sistemi üretmiştir. Bu süreç, özellikle medya, tüketim kalıpları ve popüler kültür üzerinden dünya genelinde benzer yaşam tarzlarının yayılmasına yol açarak kültürel homojenleşme tartışmalarını gündeme getirmiştir. Ancak küresel akışların kültürel alandaki etkileri yalnızca tek tipleştirici bir sonuç üretmemekte; aksine bu etkilerin belirli sınırlar içinde şekillendiği görülmektedir. Bu bildiri, küresel akışlar ile kültürel kimlikler arasındaki ilişkiyi homojenleşme olgusu çerçevesinde ele almakta ve kültürel homojenleşmenin hangi noktalarda sınırlara ulaştığını tartışmayı amaçlamaktadır. Çok uluslu şirketler, küresel markalar ve küresel medya endüstrisi aracılığıyla yayılan tüketim kültürü, benzer semboller ve pratikler üretse de, bu unsurlar yerel bağlamlarda yeniden yorumlanmakta ve dönüştürülmektedir. Dolayısıyla kültürel kimlikler, küresel akışların pasif taşıyıcıları olmaktan ziyade, bu akışları seçici biçimde içselleştiren dinamik yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma, homojenleşme tezinin sınırlarını ortaya koyarken, küresel ve yerel unsurların etkileşimi sonucunda ortaya çıkan kültürel farklılaşmalara dikkat çekmektedir. Küresel kültürel formlar yerel değerler, gelenekler ve kimlik anlatılarıyla karşılaştığında tam bir standartlaşma yerine uyarlama ve yeniden üretim süreçleri devreye girmektedir. Bu durum, kültürel kimliklerin küreselleşme karşısında tamamen erimediğini; aksine dönüşerek varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Sonuç olarak bildiri, küresel akışların kültürel homojenleşmeyi teşvik etmekle birlikte, kültürel kimliklerin çok katmanlı yapısı nedeniyle bu sürecin mutlak ve sınırsız olmadığını savunmaktadır. Bu çerçevede küreselleşme, kültürel kimlikleri ortadan kaldıran değil, onları yeniden tanımlayan ve sınırlarını görünür kılan bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel akışlar, Kültürel kimlikler, Kültürel homojenleşme, Kültürel dönüşüm

GLOBAL FLOWS AND CULTURAL IDENTITIES: THE LIMITS OF HOMOGENIZATION

Doç. Dr. Demet Şefika MANGIR

Selçuk Üniversitesi, demetacar@selcuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2542-8551>

ABSTRACT

Globalization has produced a global system of flows that intensifies cultural interactions and transforms forms of identity through accelerating communication and transportation networks. This process has brought discussions of cultural homogenization to the forefront by leading to

the spread of similar lifestyles worldwide, particularly through media, consumption patterns, and popular culture. However, the effects of global flows in the cultural sphere do not produce only a homogenizing result; on the contrary, it is seen that these effects are shaped within certain boundaries. This paper examines the relationship between global flows and cultural identities within the framework of the phenomenon of homogenization and aims to discuss the limits of cultural homogenization. Although the consumer culture disseminated through multinational corporations, global brands, and the global media industry produces similar symbols and practices, these elements are reinterpreted and transformed within local contexts. Therefore, cultural identities emerge not as passive carriers of global flows, but as dynamic structures that selectively internalize these flows. The study highlights the limits of the homogenization thesis while drawing attention to the cultural diversifications that emerge from the interaction between global and local elements. When global cultural forms encounter local values, traditions, and narratives of identity, processes of adaptation and reproduction come into play rather than complete standardization. This situation demonstrates that cultural identities do not completely dissolve in the face of globalization; rather, they transform and continue to exist. In conclusion, the paper argues that while global flows promote cultural homogenization, this process is not absolute or unlimited due to the multi-layered structure of cultural identities. In this context, globalization is viewed not as a process that eliminates cultural identities, but rather as one that redefines them and makes their boundaries visible.

Keywords: Global flows, Cultural identities, Cultural homogenization, Cultural transformation

KÜRESEL AKIŞLAR VE KÜLTÜREL KİMLİKLER: HOMOJENLEŞMENİN SINIRLARI

1. GİRİŞ

Küreselleşme, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ekonomik, siyasal, teknolojik ve kültürel alanlarda derin ve çok katmanlı dönüşümler üretmiş; insanlar, mallar, fikirler ve sembollerin sınırlar ötesi dolaşımını tarihsel olarak benzeri görülmemiş bir hız ve yoğunluğa ulaştırmıştır. Bu süreç, yalnızca maddi akışların artışıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda anlam, kimlik ve aidiyet biçimlerinin yeniden yapılandığı kültürel bir dönüşüm alanı yaratmıştır. Appadurai'nin (1996) küresel kültürel akışları ethnoscape (etnik/toplumsal akış alanı), mediascape (medya akış alanı) ve ideoscape (ideolojik düşünce akış alanı) kavramlarıyla açıklayan yaklaşımı, kültürün artık ulus-devlet sınırları içinde kapalı bir yapı olmaktan çıktığını ve çok yönlü, düzensiz ve asimetrik dolaşımlar üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır [1].

İletişim ve dijital teknolojilerde yaşanan hızlı gelişmeler, küresel kapitalizmin mekânsal ve zamansal sınırlarını daha da esnetmiş; kültürel üretim ve tüketim pratiklerini küresel ölçekte eşzamanlı hale getirmiştir. Küresel medya endüstrisinin yaygınlaşması, çok uluslu şirketlerin kültürel kodları da içeren pazar stratejileri ve popüler kültür ürünlerinin küresel dolaşımı, kültürel alanı küreselleşmenin en görünür ve tartışmalı boyutlarından biri haline getirmiştir [29]. Ancak bu görünürlük, kültürel küreselleşmenin tek yönlü ve homojen bir süreç olduğu anlamına gelmemektedir. Bu noktada literatürde iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır. İlk yaklaşım, küreselleşmeyi kültürel homojenleşme ve Batılılaşma süreci olarak ele almakta; özellikle tüketim kalıpları, yaşam tarzları ve sembolik formlar üzerinden küresel ölçekte

standartlaşmış bir kültürün yayıldığını savunmaktadır. Ritzer'in (2000) "McDonalddlaşma" kavramsallaştırması, bu bakış açısının tipik bir örneğini oluşturmakta; verimlilik, hesaplanabilirlik ve denetim ilkelerinin kültürel alana nüfuz ettiğini ileri sürmektedir [24]. Güncel çalışmalar da, dijital platform kapitalizmi ve algoritmik kültürün bu homojenleştirici eğilimleri yeni biçimlerde yeniden ürettiğini göstermektedir [28],[8]. Buna karşılık ikinci yaklaşım, küreselleşmenin kültürel heterojenliği ortadan kaldırmak yerine, yerel ve küresel arasındaki etkileşimleri yoğunlaştırarak yeni kültürel formlar ürettiğini savunmaktadır. Robertson'un (1995) "glokalleşme" kavramı, küresel kültürel unsurların yerel bağlamlarda yeniden anlamlandırıldığını ve dönüştürüldüğünü vurgularken [25]; kültürel melezleşme literatürü, kültürlerin pasif alıcılar değil, aktif yeniden üretim alanları olduğunu ortaya koymaktadır. Son dönem ampirik çalışmalar, özellikle medya, müzik, yemek kültürü ve dijital kimlik pratiklerinde yerel aktörlerin küresel sembolleri seçici biçimde içselleştirdiğini ve özgün sentezler ürettiğini göstermektedir [23], [18].

Bu bağlamda çalışma, küresel kültürel akışlar ile kültürel kimlikler arasındaki ilişkiyi eleştirel bir perspektiften ele alarak, kültürel homojenleşme tezinin açıklayıcı sınırlarını tartışmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel sorunsalı, küresel kültürel formların yerel bağlamlarda nasıl anlamlandığı, dönüştürüldüğü ve yeniden üretildiğidir. Bu çerçevede çalışma, kültürel kimliklerin küreselleşme karşısında tamamen çözülmediğini; aksine, güç ilişkileri, yerel tarihsel deneyimler ve toplumsal bağlamlar doğrultusunda yeniden tanımlandığını ve dönüştüğünü savunmaktadır. Böylece küreselleşme, kültürel kimliklerin ortadan kalktığı bir süreçten ziyade, çok katmanlı ve müzakereye açık bir yeniden yapılanma alanı olarak ele alınmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KÜRESEL AKIŞLAR VE KÜLTÜREL KİMLİK

Küreselleşmenin kültürel boyutunu açıklamaya yönelik en etkili kavramsal çerçevelerden biri, Appadurai'nin (1996) geliştirdiği küresel akışlar yaklaşımıdır [1]. Bu akışlar, ulus-devlet merkezli hiyerarşik yapıları indirgenemeyen; düzensiz, kesişen ve çoğu zaman asimetrik hareketlilikler üretmektedir. Kültürel küreselleşme, bu farklı akış rejimlerinin birbirleriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkmakta ve yerel kültürleri pasif alıcılar olmaktan ziyade, sürekli müzakere ve yeniden anlamlandırma süreçlerinin aktif öznesi haline getirmektedir. Appadurai'nin yaklaşımını dijitalleşme bağlamında yeniden değerlendiren çalışmalar, kültürel akışların hızının ve yoğunluğunun platform ekonomileri ve algoritmik yönetim aracılığıyla daha da arttığını göstermektedir[1]. Özellikle küresel dijital platformlar, kültürel içeriklerin üretim, dolaşım ve tüketim biçimlerini yeniden yapılandırarak kültürel alanı ekonomik ve teknolojik güç ilişkileriyle daha sıkı biçimde ilişkilendirmektedir [28], [8]. Bu dönüşüm, Castells'in (2010) geliştirdiği "ağ toplumu" paradigmasıyla yakından ilişkilidir [6]. Castells'e göre bilgi ve iletişim teknolojileri, kültürel akışların mekânsal ve zamansal sınırlarını aşarak ağlar üzerinden örgütlenmesine imkân tanımakta; kültür, sabit coğrafi bağlamlardan koparak çok merkezli ve akışkan bir yapı kazanmaktadır [7]. Dijital ağlar aracılığıyla kültürel içeriklerin eşzamanlı dolaşımı, geleneksel kültürel otoriteleri ve temsilleri sorgulatırken, yeni kültürel ifade biçimlerinin ve kimlik anlatılarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu

bağlamda kültürel küreselleşme, yalnızca yayılma değil; aynı zamanda yeniden yapılandırma ve karşılıklı etkileşim süreci olarak değerlendirilmelidir.

Kültürel kimlik tartışmalarında belirleyici bir kırılma noktası, kimliğin sabit ve özsel bir kategori olarak değil, tarihsel ve toplumsal bağlamlar içinde sürekli inşa edilen bir süreç olarak ele alınmasıdır. Hall (1996), kültürel kimliği temsil, söylem ve iktidar ilişkileriyle iç içe geçmiş dinamik bir oluşum olarak tanımlamakta; küreselleşme sürecinin bu dinamikleri daha da görünür kıldığını savunmaktadır [14]. Bu perspektife göre kimlikler, küresel kültürel akışlar karşısında çözülmekten ziyade, yeni anlam katmanları kazanarak yeniden tanımlanmaktadır.

Giddens'in (1991) geç modernlik analizinde vurguladığı üzere, küreselleşme ve modernleşmenin ileri aşamalarında kimlikler "refleksif projeler" haline gelmekte; bireyler, geleneksel aidiyet kalıplarının zayıflamasıyla birlikte kimliklerini sürekli olarak yeniden kurmak durumunda kalmaktadır[13]. Dijital iletişim ortamları ve küresel kültürel ağlar, bu refleksif kimlik inşasını hem kolaylaştırmakta hem de daha kırılgan hale getirmektedir. Bu noktada Bauman'ın (2000) "akışkan modernlik" kavramsallaştırması ise, küreselleşme çağında kimliklerin geçicilik, belirsizlik ve süreksizlik özellikleri kazandığını ileri sürmektedir [4]. Dolayısıyla, akışkan kimlikler, bireylere çoklu aidiyet ve hareket alanı sunarken; aynı zamanda güvencesizlik, dışlanma ve aidiyet krizi gibi yapısal sorunları da beraberinde getirmektedir. Günümüzde özellikle göç, diaspora ve dijital kimlik pratikleri bağlamında bu ikili yapının - özgürleştirici olanaklar ile yapısal kırılganlıklar arasındaki gerilim- giderek daha belirgin hale geldiğini göstermektedir [18], [23]. Bu çerçevede kültürel kimlikler, küreselleşme karşısında edilgen biçimde eriyen yapılar olarak değil; küresel akışlar, yerel bağlamlar ve iktidar ilişkileri arasında sürekli müzakere edilen, dönüştürülen ve yeniden üretilen dinamik süreçler olarak ele alınmalıdır.

Küreselleşmenin kültürel alanda farklılıkları aşındırarak dünya genelinde ortak ve standartlaşmış bir kültürel yapı ürettiği varsayımına dayanan kültürel homojenleşme tezi, özellikle küresel kapitalizmin yayılması, çok uluslu şirketlerin pazar stratejileri ve küresel medya endüstrisinin etkisiyle kültürel üretim ve tüketim pratiklerinin benzeştiğini ileri sürmektedir. Ritzer'in (2000) geliştirdiği "McDonalddlaşma" kavramsallaştırması, bu süreci verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve denetim ilkeleri üzerinden açıklamakta; fast-food endüstrisinin örgütsel mantığının eğitimden eğlenceye, medyadan gündelik yaşama kadar geniş bir alana yayıldığını savunmaktadır [24]. Bu bağlamda kültürel kimlikler, küresel tüketim kalıpları içinde yeniden şekillenen ve giderek birbirine benzeyen pratikler üzerinden tanımlanmaktadır. Benzer şekilde Barber (1995), "Jihad vs. McWorld" metaforu aracılığıyla küreselleşmenin kültürel etkilerini ikili bir gerilim üzerinden ele almaktadır [3]. Barber'a göre McWorld, küresel kapitalizm, medya ve tüketim kültürünün homojenleştirici gücünü temsil ederken; Jihad, yerel, etnik ve dinsel kimliklerin bu küresel baskıya karşı geliştirdiği savunmacı tepkileri simgelemektedir [3]. Bu yaklaşım, kültürel kimliklerin küresel akışlar karşısında ya çözülme ya da içe kapanma ikilemiyle karşı karşıya kaldığını varsaymaktadır.

Kültürel homojenleşme tezinin erken dönem ve daha yapısalcı bir versiyonu Schiller'in (1976) ortaya koyduğu kültürel emperyalizm yaklaşımında görülmektedir [26]. Schiller, Batı-özellikle ABD-merkezli kültürel ürünlerin, medya içeriklerinin ve yaşam tarzlarının küresel ölçekte yayılmasının, yerel kültürleri marjinalleştirdiğini ileri sürmektedir [26]. Bu perspektife göre küresel kültürel akışlar, eşitsiz güç ilişkileri içinde tek yönlü olarak işlemekte ve kültürel

kimlikleri hegemonik bir modele doğru zorlamaktadır. Bu bağlamda küresel kültürel akışların tek yönlü ve standartlaştırıcı bir etki üretmediği, aksine yerel bağlamlarla etkileşim içinde çoğul ve farklılaşmış sonuçlar doğurduğunu vurgulayan eleştirel yaklaşımlarda dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, küresel imgeler, anlatılar ve semboller, yerel toplumsal bağlamlarda farklı biçimlerde algılanmakta, bu da kültürel kimliklerin tek tip hale gelmesinden ziyade çoğullaşmasını da beraberinde getirmektedir.

Robertson'un (1995) geliştirdiği "küyerelleşme (glocalization)" kavramı, küresel ve yerel arasındaki bu karşılıklı etkileşimi açıklamak açısından kritik bir açılım sunmaktadır [25]. Küyerelleşme, küresel kültürel formların yerel koşullara uyarlanarak yeniden üretilmesini ifade etmekte; kültürel kimliklerin ne tamamen küresel etkiler altında eridiğini ne de saf biçimde korunduğunu göstermektedir. Günümüzde, küresel markaların ve medya içeriklerinin yerel tatlar, değerler ve sembollerle yeniden anlamlandırıldığını ve bu süreçte melez kimlik biçimlerinin ortaya çıktığını ortaya koymaktadır [23], [18]. Bu yaklaşımı tamamlayan bir diğer önemli katkı, Hannerz'in (1992) kültürel melezleşme (hybridization) kavramsallaştırmasıdır[15]. Hannerz'e göre kültürler arası etkileşim, ne tam anlamıyla bir homojenleşme ne de keskin bir farklılaşma üretmektedir; bunun yerine yeni, yaratıcı ve çoğu zaman beklenmedik kültürel formlar ortaya çıkmaktadır[15]. Bu melezleşme süreci, kültürel kimliklerin küresel akışlar karşısında pasif biçimde dönüştürülmediğini; aksine aktörler tarafından seçici, müzakereci ve bağlamsal biçimde yeniden inşa edildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, özellikle dijital platformlar ve küresel medya ağları bağlamında, kültürel akışların kimlik inşası üzerindeki etkilerini daha da karmaşık hale getirdiğini ortaya koymaktadır. Algoritmik içerik dolaşımı ve platform kapitalizmi, bir yandan belirli kültürel formları küresel ölçekte görünür kılarken; diğer yandan yerel ve alternatif kimlik anlatılarına yeni ifade alanları açmaktadır. Bu durum, kültürel homojenleşme tezinin açıklayıcılığını sınırlamakta ve kültürel kimlikleri küresel akışlar içinde sürekli müzakere edilen dinamik süreçler olarak ele almayı gerekli kılmaktadır.

3. HOMOJENLEŞMENİN SINIRLARI: YEREL DİRENİŞ VE KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM

Küresel kültürel akışların yerel bağlamlarda nasıl algılandığı ve dönüştürüldüğü, kültürel homojenleşme tezinin açıklayıcı sınırlarını ortaya koymak açısından kritik bir analitik düzlem sunmaktadır. Küreselleşmenin kültürel etkileri, çoğu zaman tek yönlü bir yayılma olarak varsayılsa da ampirik çalışmalar yerel aktörlerin küresel kültürel formları seçici, bağlamsal ve yaratıcı biçimlerde yeniden anlamlandırıdığını göstermektedir. Miller'ın (1992) Trinidad'da Coca-Cola tüketimi üzerine yaptığı etnografik çalışma, küresel bir markanın yerel kimlik inşasının ayrılmaz bir parçası haline gelebildiğini ortaya koyarak, tüketimin basit bir kültürel taklit süreci olmadığını göstermiştir [21]. Bu bağlamda küresel kültürel akışlar, yerel kültürler üzerinde homojenleştirici bir baskıdan ziyade, yeni anlamlandırma alanları üretmektedir.

Bu yaklaşım, kültürel akışların kültürel kimlikleri çözüdüren değil, çoğu zaman yeniden kuran bir etki yarattığını savunan kuramsal literatürle örtüşmektedir. Tomlinson (1999), küreselleşmenin kültürel kimlikleri "yersiz-yurtsuzlaştırdığını" (deterritorialization), ancak bu sürecin kimliklerin tamamen ortadan kalkması anlamına gelmediğini vurgulamaktadır

[29]. Yerel kültürler, küresel imgeler ve söylemlerle karşılaştıklarında direniş, uyarlama ve yeniden kodlama stratejileri geliştirmekte; bu da kültürel kimliklerin esnek ve dinamik niteliğini görünür kılmaktadır. Benzer biçimde, Kraidy'nin (2005) Arap dünyasında popüler kültür ürünlerinin alımlanmasına ilişkin çalışmaları, küresel medya içeriklerinin yerel değerler, dinsel normlar ve toplumsal hassasiyetler doğrultusunda seçici biçimde tüketildiğini göstermektedir [17]. İzleyiciler, küresel kültürel formları pasif alıcılar olarak içselleştirmemekte; aksine bu formları yerel kimlik anlatılarıyla uyumlu hale getirerek dönüştürmektedir. Bu durum, kültürel akışlar ile kültürel kimlikler arasındaki ilişkinin tek yönlü değil, müzakereye dayalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kültürel homojenleşmenin sınırlarını belirleyen bir diğer önemli unsur, kültürel hafıza ve geleneksel anlatıların kimlik inşasındaki rolüdür. Assmann'ın (1995) kültürel hafıza yaklaşımı, kolektif kimliklerin yalnızca güncel kültürel pratikler üzerinden değil, aynı zamanda tarihsel deneyimler, mitler ve sembolik anlatılar aracılığıyla süreklilik kazandığını ortaya koymaktadır [2]. Kültürel hafıza, küresel akışlar karşısında yerel kimlikler için bir tür sembolik dayanıklılık zemini oluşturmaktadır. Hobsbawm ve Ranger'ın (1983) geliştirdiği "icat edilmiş gelenekler" kavramı ise, geleneklerin durağan ve değişmez yapılar olmadığını; aksine modern bağlamlarda yeniden inşa edilen ve siyasal ya da kültürel amaçlarla mobilize edilen pratikler olduğunu göstermektedir [16]. Küreselleşme bağlamında geleneklere yapılan vurgu, çoğu zaman kültürel homojenleşmeye karşı bir direniş biçimi olarak ortaya çıkmakta; ancak bu direniş, geçmişin birebir korunmasından ziyade, geleneklerin çağdaş koşullara uyarlanması yoluyla gerçekleşmektedir. Bu durum, kültürel kimliklerin hem süreklilik hem de dönüşüm unsurlarını aynı anda barındırdığını göstermektedir.

Kültürel homojenleşmeye karşı en güçlü direniş alanlarından biri olarak *dil* öne çıkmaktadır. Crystal (2000), küreselleşme sürecinde dil çeşitliliğinin ciddi tehditlerle karşı karşıya olduğunu kabul etmekle birlikte, birçok toplumun anadillerini koruma ve yeniden canlandırma yönünde güçlü çabalar sergilediğini belirtmektedir [9]. İngilizcenin küresel lingua franca haline gelmesi, dilsel tek tipleşmeyi kaçınılmaz kılmamakta; aksine çok dillilik ve dilsel melezleşme olgularını da beraberinde getirmektedir. Phillipson'ın (1992) "dilsel emperyalizm" yaklaşımı, İngilizcenin küresel ölçekteki hegemonik konumunu eleştirirken, aynı zamanda yerel dillerin bu baskıya karşı geliştirdiği direnç biçimlerine dikkat çekmektedir [22]. Hinglish, Spanglish veya Arabizi gibi hibrit dil formları, küresel ve yerel kültürel akışların dilsel düzeydeki etkileşimini somutlaştırmakta; kültürel kimliklerin ne tamamen homojenleştiğini ne de mutlak biçimde ayrıştığını göstermektedir.

Kültürel homojenleşme tartışmalarında küresel markalar ve çok uluslu şirketler, sıklıkla merkezî aktörler olarak konumlandırılmaktadır. Ancak tüketim kültürüne ilişkin çalışmalar, küresel markaların yerel pazarlarda ancak yerel kültürel kodlarla uyum sağladıkları ölçüde anlam kazanabildiğini göstermektedir. Ger ve Belk (1996), tüketim pratiklerinin basit bir Batılılaşma süreci olmadığını; aksine yerel değerler, sınıfsal konumlar ve kimlik anlatıları doğrultusunda yeniden kodlandığını ortaya koymaktadır [11]. De Mooij (2010), kültürlerarası pazarlama literatürü üzerinden, küresel markaların reklam ve iletişim stratejilerini yerel kültürel değerlere göre uyarlamak zorunda kaldığını göstermektedir [10]. Bireycilik, kolektivizm, güç mesafesi gibi kültürel değişkenler, tüketim pratiklerinin ve marka anlamlarının yerel bağlamlarda farklılaşmasına yol açmaktadır. Üstüner ve Holt'un (2010) Türkiye üzerine

yaptıkları çalışma da, küresel markaların bir yandan statü ve modernlik göstergesi olarak kullanıldığını, diğer yandan yerel kimliklerle uyumlu biçimde yeniden anlamlandırıldığını göstermektedir [30]. Bu bulgular, tüketimin kültürel kimlikler açısından bir müzakere alanı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Küresel medya endüstrisi, homojenleşme tezinin en sık referans verilen dayanaklarından biridir. Ancak medya içeriklerinin alımlanması, pasif ve tek yönlü bir süreç değildir. Liebes ve Katz'ın (1990) Dallas dizisi üzerine yaptıkları karşılaştırmalı analiz, izleyicilerin medya metinlerini kendi kültürel referans çerçeveleri doğrultusunda yorumladığını göstermiştir [20]. Bu yaklaşım, kültürel akışların anlam üretiminde yerel bağlamların belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Sreberny'nin (2000) ortaya koyduğu "ters akışlar" (reverse flows) kavramı, kültürel dolaşımın Batı merkezli olmadığını; Bollywood, K-pop, Latin Amerika dizileri ve Türk televizyon yapımları gibi bölgesel kültürel ürünlerin küresel ölçekte dolaşıma girdiğini göstermektedir [27]. Kraidy ve Murphy (2008), küresel medya çalışmalarında bu çok yönlü dolaşımın kültürel melezleşmeyi teşvik ettiğini savunmakta; bölgesel kültürel yakınlıkların küresel akışları yeniden yapılandırıldığını ortaya koymaktadır [19].

Kültürel kimliklerin ifade edilmesi ve müzakere edilmesi için yeni kamusal alanlar oluşturan dijitalleşme de bireylere hem küresel ölçekte görünürlük hem de yerel kimlik anlatılarını dolaşıma sokma imkânı sunmaktadır [7]. Boyd'un (2014) çalışmaları, özellikle gençlerin sosyal medya platformlarını kimlik performansı ve aidiyet müzakeresi için kullandığını göstermektedir [5]. Bu bağlamda, dijital aktivizm ve sosyal hareketler de yerel kimliklerin küresel ağlar aracılığıyla mobilize edilmesine örnek teşkil etmektedir. Arap Baharı bağlamında sosyal medyanın yerel talepleri küresel dayanışma ağlarına bağlayan bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, göç ve diaspora deneyimleri kültürel kimliklerin küresel akışlar içindeki dönüşümünü görünür kılmaktadır. Vertovec'in (2009) "süper çeşitlilik" kavramı, çağdaş diasporik toplulukların çoklu aidiyetler ve melez kimlikler ürettiğini göstermektedir [31]. Georgiou'nun (2006) diasporik medya tüketimine ilişkin çalışmaları ise, bu kimliklerin sabit değil, sürekli müzakere edilen süreçler olduğunu teyit etmektedir [12].

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel akışlar ile kültürel kimlikler arasındaki ilişki, indirgemeci bir biçimde homojenleşme ya da heterojenleşme ikiliği üzerinden açıklanamayacak ölçüde çok katmanlı ve bağlamsal bir nitelik taşımaktadır. Bu çalışma boyunca ortaya konduğu üzere, küreselleşme süreçleri belirli düzeylerde standartlaşma eğilimleri üretmekte; çok uluslu şirketler, küresel medya endüstrisi ve dijital platformlar aracılığıyla benzer tüketim pratikleri, sembolik formlar ve kültürel anlatılar dünya ölçeğinde dolaşıma girmektedir. Bununla birlikte, söz konusu eğilimler kültürel kimliklerin ortadan kalkmasıyla değil, aksine onların yeniden tanımlanması, parçalanması ve çoğu zaman çoğullaşmasıyla sonuçlanmaktadır. Günümüzde kültürel küreselleşmenin tek yönlü bir baskı mekanizması olarak değil, karşılıklı etkileşim ve müzakere süreçleri üzerinden işlediği giderek daha güçlü bir biçimde ortaya konulmaktadır.

Kültürel homojenleşmenin sınırları, yerel bağlamların dönüştürücü kapasitesi tarafından belirlenmektedir. Kültürel hafıza, tarihsel deneyimler, geleneksel anlatılar ve dilsel çeşitlilik, küresel kültürel akışlar karşısında yerel kimliklerin sürekliliğini sağlayan temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Küresel kültürel formlar, yerel toplumsal bağlamlarla karşılaştıklarında çoğu zaman doğrudan içselleştirilmemekte; uyarılma, seçicilik, melezleşme ve yeniden kodlama süreçlerine tabi tutulmaktadır. Bu durum, Robertson'ın (1995) küyerelleşme kavramının işaret ettiği üzere, küresel ile yerel arasındaki ilişkinin karşıtlıktan ziyade karşılıklı kuruculuk temelinde işlediğini göstermektedir [25]. Dolayısıyla kültürel kimlikler, küresel etkiler karşısında ne bütünüyle çözülmekte ne de değişmeden korunmakta; sürekli olarak yeniden müzakere edilmektedir.

Dijitalleşme, bu dinamikleri daha da karmaşık hale getiren yeni boyutlar eklemektedir. İnternet ve sosyal medya platformları, küresel kültürel akışların hızını ve erişimini artırırken, aynı zamanda yerel kimliklerin ifade edilmesi, görünürlük kazanması ve kolektif biçimde mobilize edilmesi için yeni imkânlar yaratmaktadır. Dijital ağlar, kültürel kimliklerin artık yalnızca ulusal ya da yerel çerçeveler içinde değil, çok merkezli ve transnasyonal iletişim ortamları üzerinden inşa edildiğini göstermektedir. Castells'in (2012) "kitle öz-iletişimi" kavramsallaştırması, bu dönüşümü açıklamak açısından önemli bir analitik çerçeve sunarken [7]; diasporik topluluklar ve transnasyonal ağlar bağlamında ortaya çıkan hibrit kimlik biçimleri, çoklu aidiyetlerin ve kültürel geçişkenliğin giderek normalleştiğini ortaya koymaktadır [31], [12].

Bu çalışma, kültürel kimliklerin küresel akışların pasif alıcıları olmadığı; aksine bu akışları dönüştüren, yeniden anlamlandıran ve yeni kültürel formlar üreten aktif öznellikler olduğu varsayımını güçlendirmektedir. Kültürel homojenleşme, küreselleşmenin göz ardı edilemeyecek bir eğilimi olmakla birlikte, mutlak ve kaçınılmaz bir sonuç olarak değerlendirilmemelidir. Dijital kapitalizm, platform ekonomileri ve algoritmik dolaşım rejimleri belirli kültürel formları öne çıkarırken, aynı zamanda yerel ve alternatif kimlik anlatılarına da yeni ifade alanları açmaktadır. Bu durum, kültürel kimliklerin esnekliğini, direncini ve yaratıcı kapasitesini vurgulamakta; homojenleşme tezinin açıklayıcılığını önemli ölçüde sınırlamaktadır.

Sonuç olarak, küreselleşme süreçlerini anlamak için kültürel kimlikleri durağan ve özsel kategoriler olarak ele alan yaklaşımlardan kaçınmak gerekmektedir. Kültürel kimlikler, küresel akışlar içinde sürekli müzakere edilen, bağlamsal olarak yeniden kurulan ve çok katmanlı biçimde deneyimlenen dinamik süreçlerdir. Gelecek araştırmaların, küresel–yerel etkileşimlerin somut bağlamlardaki tezahürlerini özellikle etnografik ve karşılaştırmalı yöntemlerle incelemesi; dijital platformlarda ortaya çıkan yeni kimlik biçimlerini algoritmik görünürlük ve iktidar ilişkileri bağlamında analiz etmesi; ayrıca kültürel çeşitliliğin sürdürülebilirliğine yönelik politika önerileri geliştirmesi önem taşımaktadır. Kültürel çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi, yalnızca akademik bir tartışma konusu değil, aynı zamanda demokratik toplumların çoğulculuk, eşitlik ve katılım ilkeleri açısından normatif bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

[1]

Appadurai, A., *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1996.

[2]

Assmann, J., Collective Memory and Cultural Identity, *New German Critique*, 65, 125–133, 1995.

[3]

Barber, B. R., *Jihad vs. McWorld: How Globalism and Tribalism are Reshaping the World*, Ballantine Books, New York, 1995.

[4]

Bauman, Z., *Liquid Modernity*, Polity Press, Cambridge, 2000.

[5]

Boyd, D., *It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens*, Yale University Press, New Haven & London, 2014.

[6]

Castells, M., *The Rise of the Network Society*, 2. Baskı, Wiley-Blackwell, Oxford, 2010.

[7]

Castells, M., *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*, Polity Press, Cambridge, 2012.

[8]

Couldry, N. ve Mejias, U. A., Data Colonialism: Rethinking Big Data's Relation to the Contemporary Subject, *Television & New Media*, 20(4), 336–349, 2019.

[9]

Crystal, D., *Language Death*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

[10]

De Mooij, M., *Global Marketing and Advertising: Understanding Cultural Paradoxes*, Sage Publications, Thousand Oaks, 2010.

[11]

Ger, G. ve Belk, R. W., Cross-Cultural Differences in Materialism, *Journal of Economic Psychology*, 17, 55–77, 1996.

[12]

Georgiou, M., *Diaspora, Identity and the Media: Diasporic Transnationalism and Mediated Spatialities*, Hampton Press, Cresskill, 2006.

[13]

Giddens, A., *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge, 1991.

[14]

Hall, S., Who Needs “Identity”?, içinde: Hall, S. ve du Gay, P. (Ed.), *Questions of Cultural Identity*, Sage Publications, London, 1–17, 1996.

[15]

Hannerz, U., *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*, Columbia University Press, New York, 1992.

[16]

Hobsbawm, E. ve Ranger, T., *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

[17]

Kraidy, M. M., *Hybridity, or the Cultural Logic of Globalization*, Temple University Press, Philadelphia, 2005.

[18]

Kraidy, M. M., *The Geopolitics of Culture: Globalization, Hybridization, and Power*, Routledge, London & New York, 2023.

[19]

Kraidy, M. M. ve Murphy, P. D., *Global Media Studies: Ethnographic Perspectives*, Routledge, New York, 2008.

[20]

Liebes, T. ve Katz, E., *The Export of Meaning: Cross-Cultural Readings of Dallas*, Oxford University Press, New York, 1990.

[21]

Miller, D., *Modernity: An Ethnographic Approach*, Berg Publishers, Oxford, 1992.

[22]

Phillipson, R., *Linguistic Imperialism*, Oxford University Press, Oxford, 1992.

[23]

Pieterse, J. N., *Globalization and Culture: Global M lange*, 3. Baskı, Rowman & Littlefield, Lanham, 2019.

[24]

Ritzer, G., *The McDonaldization of Society*, Pine Forge Press, Thousand Oaks, 2000.

[25]

Robertson, R., Glocalization: Time–Space and Homogeneity–Heterogeneity, içinde: Featherstone, M., Lash, S. ve Robertson, R. (Ed.), *Global Modernities*, Sage Publications, London, 25–44, 1995.

[26]

Schiller, H. I., *Communication and Cultural Domination*, International Arts and Sciences Press, New York, 1976.

[27]

Sreberny, A., Globalization, Communication and Transnational Civil Society, *Global Media and Communication*, 1(1), 77–93, 2000.

[28]

Srnicek, N., *Platform Capitalism*, Polity Press, Cambridge, 2017.

[29]

Tomlinson, J., *Globalization and Culture*, University of Chicago Press, Chicago, 1999.

[30]

 st ner, T. ve Holt, D. B., Toward a Theory of Status Consumption in Less Industrialized Countries, *Journal of Consumer Research*, 37(1), 37–56, 2010.

[31]

Vertovec, S., *Transnationalism*, Routledge, London & New York, 2009.

THE ROLE OF WOMEN IN PEACE AND CLIMATE DIPLOMACY IN KYRGYZSTAN

Dr. Ersoy Yılmaz DINİZ

Independent Researcher

ORCID ID: 0000-0003-3235-982X

ersoydiniz@gmail.com +90 555 222 16 95

Dilara Cansın KEÇİALAN

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Social Sciences, Department of
Political Science and International Relations, PhD Student, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0009-0009-6624-2241

dilarackecialan@gmail.com +90 555 040 64 33

ABSTRACT

At the global level, the climate crisis is directly linked to political uncertainty, resource-based conflicts, and security risks, going beyond environmental problems. Based on the discipline of international relations, peace and climate diplomacy have begun to take on an increasingly central role since 2025. Kyrgyzstan, located in the Turkistan (Central Asia) region, is among the countries most affected by climate change due to melting glaciers, declining water reserves, and uncertainties in agricultural production. At the same time, the country faces structural problems such as border conflicts, ethnic disputes, and gender inequalities. In this context, while the role of women in peace processes and climate diplomacy in Kyrgyzstan is of critical importance, the issue is not sufficiently addressed in political and scientific debates.

The aim of the study is to examine the roles of women in Kyrgyzstan in the phases of peacebuilding and climate diplomacy, revealing the impact of this situation on national and regional policies. The research aims to analyze how women are positioned not only as victimized actors but also as effective decision-makers and norm-setters. The evaluation examines the Kyrgyzstan case at the intersection of the United Nations' Women, Peace, and Security agenda and policy approaches to climate security.

The subject of the research was evaluated using qualitative research methods. Official documents on the country's security and national climate policies were examined alongside current reports from the United Nations and international organizations, as well as publications from local civil society organizations. The findings show that women in Kyrgyzstan play an active role, particularly in local peace initiatives, border areas, intergroup negotiation processes, and climate adaptation planning. In addition, it was found that women's contributions in these areas are generally not sufficiently reflected in decision-making processes.

Ultimately, it was concluded that integrating women into peace and climate diplomacy processes in a more inclusive, sustainable, and structural manner would strengthen Kyrgyzstan's internal stability and contribute to its becoming a more functional diplomatic actor in the region and globally.

Keywords: Turkestan, Kyrgyzstan, Women, Climate, Diplomacy

MAO DÖNEMİNDE ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE SEÇİM PROPAGANDASI

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ozan GÜLADA

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, mehmet.gulada@ozal.edu.tr - 0000-0001-8233-2321

ÖZET

Mao Zedong'un liderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulmasından sonra ülke, komünist bir rejim altında yönetilmeye başlanmıştır. Mao döneminde komünist rejim, Çin'in modern ve refah bir ülke olmasının dışında demokratik bir ülke olduğuna yönelik de etkin bir propaganda faaliyeti yürütmüş, bu propaganda faaliyeti kapsamında posterlerden propaganda amaçlı sık sık yararlanmıştır. Komünist rejim, propaganda posterleri üzerinden ÇHC'yi demokratik bir ülke imajıyla sunmaya çalışmış, bu şekilde yönetime karşı halk desteğini üst noktalara taşımayı amaçlamıştır. Mao döneminde ÇHC'deki seçim konulu propaganda posterlerinin incelenmesi, Mao dönemindeki seçim propagandasına ışık tutulması bakımından önem taşımaktadır. Bu açıdan çalışmada Mao döneminde ÇHC'de yayımlanan seçim konulu propaganda posterlerinde ne tür göstergelerin kullanıldığının ve ne tür propaganda mesajlarının verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ÇHC'deki Mao döneminde yayımlanan seçim propagandası konulu posterler, göstergelerim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Seçim konulu propaganda posterlerinde Çin halkının istekli bir şekilde seçime katıldığına ve ÇHC'de yönetimin halk tarafından seçildiğine yönelik mesajların verildiği tespit edilmiştir. Çalışmada seçim konulu propaganda posterleri üzerinden ÇHC'deki komünist rejimin kamuoyunda meşrulaştırılmasına çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Seçim, Seçim Propagandası, Çin Halk Cumhuriyeti, Komünizm

THE ELECTION PROPAGANDA IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA DURING THE MAO ERA

ABSTRACT

Following the establishment of the People's Republic of China (PRC) under Mao Zedong, the country was governed under a communist regime. During the Mao era, the communist regime

conducted an effective propaganda campaign portraying China not only as a modern and prosperous country but also as a democratic one, frequently utilizing posters for propaganda purposes. Through these propaganda posters, the communist regime attempted to present the PRC as a democratic nation, aiming to maximize popular support for the government. Examining election-related propaganda posters in the PRC during the Mao era is crucial for shedding light on election propaganda during that period. This study aims to identify the types of indicators used and propaganda messages conveyed in election propaganda posters published in the PRC during the Mao era. To this end, election propaganda posters published in the PRC during the Mao period were examined using semiotics. It was found that these posters conveyed messages suggesting that the Chinese people willingly participated in the elections and that the government in the PRC was elected by the people. The study concludes that the PRC attempted to legitimize the communist regime in public opinion through these election propaganda posters.

Keywords: Propaganda, Election, Election Propaganda, People's Republic of China, Communism

GİRİŞ

Mao Zedong liderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulmasından sonra uluslararası alanda Çin'de demokrasinin varlığı sorgulanan bir konu olmuştur. Çin'deki komünist rejimin ülke genelindeki nüfuzu ve Komünizm propagandasının Çin halkına yönelik etkisi, Çin üzerine demokrasi konusunda çeşitli tartışmaların da beraberinde gelmesine yol açmıştır. Çin yönetimi de bu konuda Çin'de demokrasinin varlığını yansıtabilmek için ülkede gerçekleştirilen seçimlere yönelik propaganda faaliyetine girişmiştir. Bu propaganda kapsamında hazırlatılan çeşitli posterler üzerinden Çin'in demokratik bir ülke olduğu ve halkının Çin yönetiminden memnun olduğu ifade edilmeye çalışmıştır. Bu açıdan Çin'de yayımlanan seçim konulu propaganda posterlerinin incelenmesi, Çin yönetiminin seçim propagandasının ortaya konulması bakımından önem taşımaktadır.

Çin'de seçimler üzerine çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde: Shi (1999), Çin'de köy komitesi seçimlerini; O'Brien (2001), Çin'de köylüler, seçimler ve vatandaşlığı; Li (2003), Çin'de köy seçimlerinin güçlendirici etkisini; Su ve Yang (2005), Çin'de seçimler, yönetim ve hesap verebilirliği; Manion (2006), Çin'de seçimlerin etkisini ve Luo vd. (2007), Çin'de seçimler, mali reform ve kamu hizmetlerinin sağlanmasını incelemiştir.

Çalışmada Mao döneminde yayımlanan seçim konulu propaganda posterlerinde ne tür propaganda mesajlarının verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Çin'deki seçim konulu propaganda posterleri, göstergebilim yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular üzerinden şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Mao döneminde yayımlanan seçim konulu propaganda posterlerinde hangi göstergelerden yararlanılmıştır?
- Mao döneminde yayımlanan seçim konulu propaganda posterlerinde demokrasi vurgusu ne şekilde yapılmıştır?

1. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE KOMÜNİST REJİMİN MEŞRULAŞTIRMA PROPAGANDASI

Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kurulmasından itibaren ülkedeki komünist yönetim, rejimin meşrulaştırılmasına yönelik yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir. Bu propaganda faaliyetlerinden biri ÇHC'nin kurucusu Mao Zedong'un kişi kültünün inşasıdır. Çin Komünist Partisi (ÇKP), ülkede güçlü bir Mao kültü oluşturarak Mao üzerinden Komünizm ideolojisinin

Çin’de sağlam temellere oturmasına çalışmıştır. Mao’nun güçlü bir halk desteği olduğu vurgulanmış ve Mao, Komünizm ideolojisiyle özdeşleştirilerek halkın komünist rejimin direktifleri doğrultusunda hareket etmesine çalışmıştır. Diğer bir propagandada ise Çin halkının komünist rejiminden memnun olduğunu yansıtan görsellerin hazırlanmasıdır. Bu propaganda posterlerinden Çin halkının ülkedeki komünist rejimi benimsediğine ve onu korumaya hazır olduğuna yönelik mesajlar verilmiştir. Ayrıca Çin’deki komünist rejimin, Çin’in refahını sağladığına yönelik gerçekleştirilen propagandalar üzerinden de meşrulaştırmaya yönelik çabalara girilmiştir. Bunların dışında Çin’de gerçekleştirilen seçim propagandası üzerinden de Çin’in demokratik bir ülke olduğuna yönelik imaj oluşturulmasına çalışılmış, bu şekilde de Çin halkının özgür şekilde yönetildiğine ilişkin algı meydana getirilmesinin yolu açılmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışmada Çin ve seçim konulu toplam 27 propaganda posterine ulaşılmıştır (CP, 2025). Bu propaganda posterlerinden Mao dönemini kapsayan 5 propaganda posterini amaçlı örneklem metodu kullanılarak içeriği bakımından örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada Çin’in seçim konulu propaganda posterlerindeki anlam ve edimin ortaya konulabilmesi için propaganda posterleri, Charles William Morris’in sözdizimsel, anlambilimsel ve edimbilimsel boyuttan oluşan göstergebilim anlayışı üzerinden incelenmiştir. Sözdizimsel boyut, mesaj sürecinde hangi göstergelerin, ne şekilde kullanıldığı içermektedir. Anlambilimsel boyut, göstergelerin anlamlarını ifade etmektedir. Son olarak edimbilimsel boyut ise göstergeler üzerinden verilen mesaj ve çıkarımı açıklamaktadır.

3. ANALİZ

Çalışmanın bu kısmında Çin’in seçim propagandasını konu alan propaganda posterleri, göstergebilim yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

3. 1. Birinci Propaganda Posterini

Çalışmada incelenen 1953 tarihli birinci propaganda posterini, Qian Daxin tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde “İşlerin iyi yürütülmesi için iyi insanları seçin” yazısı bulunmaktadır.

Görsel 1. Birinci Propaganda Posteri (Kaynak: IIGH, 1953a)

Sözdizimsel boyutta propaganda posterinde bir grup insan, gülümseyerek bir kişiyi havaya kaldırmaktadır. Posterin ön planında yer alan bir kadın havaya kaldırılan erkeğe bakarak alkışlamaktadır. Arka planda ÇHC bayrakları ve bir kırmızı yıldız yer almaktadır. Anlambilimsel boyutta propaganda posterinde yer alan kişilerin havaya kaldırılan kişiyi seçtikleri anlatılmaktadır. Propaganda posterinde insanların gülümsemesi üzerinden istedikleri kişinin seçildiğine yönelik algı oluşmaktadır. Edimbilimsel boyutta propaganda posterinde ÇHC’de insanların özgür bir şekilde seçime katıldığı ve oy kullandığı mesajı verilmektedir.

3. 2. İkinci Propaganda Posteri

Çalışmada incelenen 1953 tarihli ikinci propaganda poster, Yang Xianrang tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde “Oy verme ve seçilme hakkına sahibiz” yazısı bulunmaktadır.

Görsel 2. İkinci Propaganda Posteri

Görsel 2. İkinci Propaganda Posteri (Kaynak: IIGH, 1953b)

Sözdizimsel boyutta propaganda posterinde bir kadın elindeki bir kâğıdı gülümseyerek havaya kaldırmaktadır. Arka planda ise oy kullanan insanlar bulunmaktadır. Anlambilimsel boyutta propaganda posterinde ÇHC’de insanların özgürce oy kullandığı anlatılmaktadır. Edimbilimsel boyutta propaganda posterinde ÇHC’deki komünist rejimin, Çin halkına seçim hakkı verdiği üzerinde durulmaktadır.

3. 3. Üçüncü Propaganda Posteri

Çalışmada incelenen 1953 tarihli üçüncü propaganda poster, Wang Juping tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde “Siyasi iktidar halka aittir” yazısı bulunmaktadır.

Görsel 3. Üçüncü Propaganda Posteri (Kaynak: IIGH, 1953c)

Sözdizimsel boyutta propaganda posterinde büyük bir Mao büstünün önünde farklı etnik yapıdan ve meslekten insanlar oy kullanmaktadır. Anlambilimsel boyutta propaganda posterinde doğrudan Mao'nun kişi kültü propagandası yapılmakta ve Mao liderliğindeki komünist yönetimde Çin halkının özgürce seçime katıldığı mesajı verilmektedir. Edimbilimsel boyutta propaganda posterinde ÇHC'nin demokratik bir ülke olduğuna ve yönetimin Çin halkı tarafından belirlendiğine yönelik algı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

3. 4. Dördüncü Propaganda Poster

Çalışmada incelenen 1953 tarihli dördüncü propaganda poster, Zuo Hui tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde “Büyük bir vatan inşa etmek için seçimlere katılın!” yazısı bulunmaktadır.

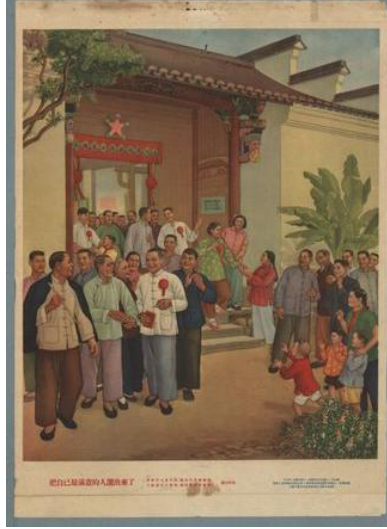

Görsel 4. Dördüncü Propaganda Poster (Kaynak: IIGH, 1953d)

Sözdizimsel boyutta propaganda posterinde bir inşaat iskelesinde yer alan bir işçi ön plana çıkarılmaktadır. Arka planda ise diğer işçiler resmedilmektedir. Anlambilimsel boyutta propaganda posterinde ÇHC'deki komünist rejimin vatandaşlarını seçime katılmaya teşvik ettiği anlatılmaktadır. Edimbilimsel boyutta propaganda posterinde seçime yapılan teşvik üzerinden ÇHC'deki komünist rejimin, demokrasiye önem veren bir yönetim olduğuna yönelik algı oluşturulmasına çalışılmaktadır.

3. 5. Beşinci Propaganda Poster

Çalışmada incelenen 1953 tarihli beşinci propaganda posteri, Qian Daxin tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde “En memnun kaldığımız kişiler seçildi” yazısı bulunmaktadır.

Görsel 5. Beşinci Propaganda Poster (Kaynak: IIGH, 1953e)

Sözdizimsel boyutta propaganda posterinde bir grup insanın, mutlu bir şekilde bir kapıdan çıktığı izlenimi verilmektedir. Anlambilimsel boyutta propaganda posterinde ÇHC’de oy kullanan insanlar resmedilmektedir. Edimbilimsel boyutta propaganda posterinde İnsanların mutlu resmedilmesi üzerinden Çin halkının ÇHC’deki komünist rejimden memnun olduğuna yönelik mesaj verilmektedir.

SONUÇ

Çalışmada incelenen seçim konulu propaganda posterlerinde seçimlerde oy kullanan mutlu Çin vatandaşları üzerinden propaganda mesajları verilmiştir. ÇHC’de insanların özgür bir şekilde oy kullandığı anlatılmış, bu olanağın da ÇHC’deki komünist rejim tarafından sağlandığına yönelik düşünce oluşturulmuştur. Mao liderliğinde iç savaştan çıkmış olan Çin’de insanların özgür bir şekilde oy kullandığı mesajı verilerek doğrudan ÇHC’nin demokratik bir ülke olduğuna yönelik algı oluşturulmasına çalışılmıştır. Propaganda posterlerinde komünist rejim altındaki ÇHC’de insanların, Batılı devletler gibi demokrasiyle yönetildiği izleniminin oluşturulmasının hedeflendiği belirtilebilmektedir. Böylece komünist rejimin, baskıcı ve dikta bir rejim olmadığına yönelik bir düşüncenin oluşturulmasına çalışıldığı açıklanabilmektedir. ÇHC’deki komünist rejimin demokrasiyi destekleyen bir ülke olduğu anlatılarak kamuoyunda rejimin meşrulaştırılmasının hedeflendiği söylenebilmektedir. Bu şekilde komünist rejim, Çin

halkının desteğini alarak verilen direktiflerin Çin vatandaşları tarafından doğrudan uygulanmasına çalıştığı ileri sürülebilmektedir.

KAYNAKÇA

CP (2025). *İşçi ve Köylü Meclisleri Seçimleri (1950-1955)*. Erişim Linki:<https://chineseposters.net/themes/elections-councils>. Erişim Tarihi: 29.12.2025.

IIGH (1953a). *Birinci Propaganda Poster*. Erişim Linki: <https://search.iisg.amsterdam/Record/1007705>. Erişim Tarihi: 29.12.2025.

IIGH (1953b). *İkinci Propaganda Poster*. Erişim Linki: <https://search.iisg.amsterdam/Record/1007714>. Erişim Tarihi: 29.12.2025.

IIGH (1953c). *Üçüncü Propaganda Poster*. Erişim Linki: <https://search.iisg.amsterdam/Record/1526741>. Erişim Tarihi: 29.12.2025.

IIGH (1953d). *Dördüncü Propaganda Poster*. Erişim Linki: <https://chineseposters.net/posters/e15-380>. Erişim Tarihi: 29.12.2025.

IIGH (1953e). *Beşinci Propaganda Poster*. Erişim Linki: <https://search.iisg.amsterdam/Record/1221229>. Erişim Tarihi: 29.12.2025.

Li, L. (2003). The empowering effect of village elections in China. *Asian Survey*, 43(4), 648-662.

Luo, R., Zhang, L., Huang, J., & Rozelle, S. (2007). Elections, fiscal reform and public goods provision in rural China. *Journal of Comparative Economics*, 35(3), 583-611.

Manion, M. (2006). Democracy, community, trust: The impact of elections in rural China. *Comparative Political Studies*, 39(3), 301-324.

O'Brien, K. J. (2001). Villagers, elections, and citizenship in contemporary China. *Modern China*, 27(4), 407-435.

Shi, T. (1999). Village committee elections in China: Institutional tactics for democracy. *World Politics*, 51(3), 385-412.

Su, F., & Yang, D. (2005). Elections, governance, and accountability in rural China. *Asian Perspective*, 29(4), 125-157.

İSRAİL KARŞITI PROPAGANDADA NETANYAHU TEMSİLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Ozan GÜLADA

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, mehmet.gulada@ozal.edu.tr - 0000-0001-8233-2321

ÖZET

14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail'in kurulmasıyla birlikte Arap ülkelerinde İsrail karşıtı propagandaya girişilmiş, bu propaganda kapsamında İsrail sert bir şekilde eleştirilmiştir. İsrail karşıtı propagandada İsrailli siyasiler doğrudan çeşitli görsel materyaller üzerinden hedef alınmıştır. Bu siyasiler içerisinde İsrail siyasetinde önemli görevlerde bulunmuş olan Binyamin Netanyahu da vardır. İsrail'in Gazze'ye yönelik müdahalesi sürecinde İsrail karşıtı yürütülen protestolarda Netanhayu sert eleştirilere maruz kalmıştır. İsrail karşıtı propaganda görsellerinde Netanhayu, çeşitli şekillerde sunularak İsrail'in Gazze'ye yönelik müdahalesine tepki vermeye çalışılmıştır. Nitekim Netanyahu'ya yönelik hazırlatılan propaganda görselleri, kamuoyunun Gazze'ye müdahale eden İsrail'e yönelik tepkisinin bir temsili haline gelmiştir. Çalışmada Netanhayu karşıtı hazırlanan görseller incelenerek Netanyahu üzerinden İsrail karşıtı propagandada ne tür mesajların verildiğinin ve İsrail'e yönelik nasıl bir algı oluşturulmaya çalışıldığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada Netanyahu karşıtı propaganda görsellerindeki göstergeler, göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara propaganda görsellerinde Netanyahu'nun katliamla özdeşleştirilerek İsrail'in insanlık suçu işleyen bir ülke şeklinde sunulduğu tespit edilmiştir. Propaganda görsellerinde doğrudan nefret söyleminin hakim olduğu ve bu şekilde İsrail karşıtı kamuoyunun güçlendirilmesine çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Propaganda, İsrail Karşıtlığı, Filistin, Temsil

ANTI-ISRAEL PROPAGANDA: NETANYAHU'S REPRESENTATION

ABSTRACT

Following the establishment of Israel on May 14, 1948, anti-Israel propaganda was launched in Arab countries, harshly criticizing Israel. Israeli politicians were directly targeted in this propaganda through various visual materials. Among these politicians was Benjamin

Netanyahu, who held important positions in Israeli politics. During the Israeli intervention in Gaza, Netanyahu faced harsh criticism in anti-Israel protests. In anti-Israel propaganda visuals, Netanyahu was presented in various ways, attempting to provoke a reaction against Israel's intervention in Gaza. Indeed, the propaganda visuals targeting Netanyahu became a representation of public opinion's reaction to Israel's intervention in Gaza. This study examines anti-Netanyahu propaganda visuals to identify the types of messages conveyed through Netanyahu and the perception of Israel that is being deliberately shaped. To this end, the study analyzes the indicators in these anti-Netanyahu propaganda visuals using semiotics. The findings reveal that Netanyahu is associated with massacres, portraying Israel as a country committing crimes against humanity. The study concludes that hate speech is prevalent in these propaganda visuals, and that this serves to strengthen anti-Israel public opinion.

Keywords: Israel, Propaganda, Anti-Israel sentiment, Palestine, Representation

Hamas tarafından 7 Ekim 2023 tarihinde İsrail'e yönelik saldırıda bulunulmuş, 7 Ekim Saldırıları olarak bilinen bu olay sonrasında İsrail ve Filistin, dünya gündeminde yerini almıştır. Beklenmedik saldırı İsrail'i harekete geçirmiş ve İsrail kuvvetleri, Hamas'a karşı sert misillemelere girişmiştir. Bu süreçte İsrail'in Gazze'ye müdahalesi çok sayıda Filistinli sivilin olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır. İsrail'in Gazze'ye yönelik müdahalesi, pek çok ülkede İsrail karşıtı protestoların yaşanmasına da neden olmuş ve İsrail karşıtı propagandaya girişilmiştir. İsrail karşıtı propaganda kapsamında İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu çeşitli görseller üzerinden sert bir şekilde eleştirilmiştir. Netanyahu, İsrail karşıtı propagandanın simgelerinden biri haline gelmiştir. Bu açıdan Netanyahu karşıtı görsellerin incelenmesi, İsrail karşıtı propagandanın ortaya konulması bakımından önem taşımaktadır.

Netanyahu üzerine çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda: Bar-Joseph (1998), Netanyahu ve İsrail istihbarat topluluğunu; Broder (1998), Netanyahu ve Amerikalı Yahudileri; Moskovich (2009), Netanyahu liderliğindeki Likud Partisi'nde otoriter yönetim tarzını; Mustafa ve Ghanem (2013), Netanyahu yönetimindeki İsrail müzakere stratejisini; Sorek ve Ceobanu (2022), birleştirici bir sembol olarak Netanyahu'yu ve Kenig ve Rahat (2024), Netanyahu döneminde Likud'un kişiselleştirilmesini incelemiştir.

Çalışmada Netanyahu karşıtı hazırlanan görseller üzerinden İsrail karşıtı propagandanın ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla Netanyahu'yu konu alan görseller, göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İncelenen görseller üzerinden ele edilen bulgularla şu sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır:

- Netanyahu karşıtı hazırlanan görsellerde Netanyahu ne şekilde sunulmuştur?
- Netanyahu karşıtı hazırlanan görsellerde İsrail karşıtı ne tür mesajlar verilmiştir?

1. İSRAİL KARŞITI PROPAGANDADA NETANYAHU

Binyamin Netanyahu, ilk kez İsrail başbakanlık koltuğuna 18 Haziran 1996 tarihinde oturmuş ve çeşitli aralıklarla başbakanlık ve muhalefet liderliği görevlerinde bulunmuştur. İsrail'in önde gelen siyasi partilerinden Likud'un liderliğini yapan Netanyahu, İsrail'e karşı gerçekleştirilen saldırılara karşı müdahalelerde bulunmasıyla bilinilmektedir. Hamas'ın İsrail'e yönelik 7 Ekim Saldırıları, Netanyahu'nun İsrail başbakanı olduğu dönemde gerçekleşmiş ve Netanyahu bu saldırılara karşı Gazze'ye yönelik müdahalesiyle sert bir şekilde cevap vermiştir. Netanyahu'nun bu müdahalesi, Filistinli sivillerin olumsuz yönde etkilenmesiyle

sonuçlanmıştır. Pek çok ülke Netanyahu'nun Filistin'e yönelik müdahalesini sert şekilde eleştirmiş ve çatışmaların sonlanması istenmiştir. Çeşitli sivil toplum örgütlerinin desteğiyle İsrail karşıtı protestolar düzenlenmiş ve bu protestoların temel propaganda unsurlarından biri de Netanyahu'ya ait görseller olmuştur. Bu nedenle Netanyahu, son yıllarda İsrail karşıtı propagandanın önemli unsurlarından biri haline gelmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmada Netanyahu konulu görsellere, *Filistin Poster Projesi Arşivleri* adlı siteden ulaşılmıştır. 2024-2025 tarih aralığında “Netanyahu” kelimesini içeren toplam 160 görselden amaçlı örneklem metodu kullanılarak doğrudan Netanyahu karşıtı propagandada kullanılan 5 propaganda görseli çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir (PPP, 2024-2025). Çalışmada örneklem olarak belirlenen görsellerdeki temel propaganda mesajlarının ortaya konulabilmesi için propaganda görselleri, Ferdinand de Saussure'ün göstergen ve gösterilen kavramları üzerinden incelenmiştir. Gösteren, bir kavramın herkes tarafından kabul edilen ilk anlamını ifade etmektedir. Gösterilen ise gösterenden farklı olarak kavramın değişken, öznel anlamını açıklamaktadır.

3. ANALİZ

Çalışmanın bu kısmında Netanyahu karşıtı propagandada kullanılan beş görsel, gösteren ve gösterilen kavramları ışığında analiz edilmiştir.

3. 1. Birinci Görsel

Çalışmada incelenen birinci görselde “İslam'a ve Filistin'in mazlum halkına karşı çıkan sadece Siyonist rejim değil, aynı zamanda Amerika, Fransa, Almanya ve İngiltere'dir ve Müslümanlar bu gerçeği hesaplamalarına, işlemlerine ve analizlerine dâhil etmeli ve unutmamalıdır” yazısı bulunmaktadır.

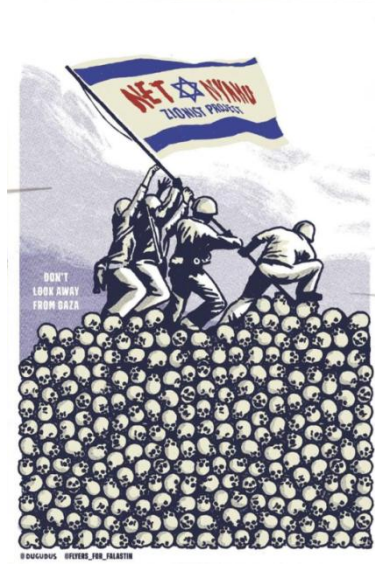

Görsel 1. Birinci Görsel (Kaynak: TIO, 2024)

Gösteren açısından görselde yerde oturan Netanyahu'nun yanında ABD Başkanı John Biden, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Almanya Başbakanı Olaf Scholz ve İngiltere Başbakanı Rishi Sunak yer almaktadır. Macron, yanmakta olan İsrail bayrağını, Scholz, bir serumu, Biden ise Netanyahu'yu tutmaktadır. Arka planda ise imha edilmiş iki tank ve biri Filistin bayrağı tutan iki kişi bulunmaktadır. Gösterilen bağlamında görselde ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa liderlerinin Netanyahu'nun yanında yer almasıyla bu dört ülkenin Filistin'e destek verdiğine yönelik mesaj verilmektedir. Arka planda imha edilmiş tanklar üzerinden İsrail ordusunun başarısız olduğuna yönelik algı oluşturulmaktadır.

3. 2. İkinci Görsel

Çalışmada analiz edilen ikinci görselde “Gazze'den gözlerinizi ayırmayın” yazısı bulunmaktadır.

Görsel 2. İkinci Görsel (Kaynak: DG, 2025)

Gösteren açısından görselde kurukafaların üstünde Netanyahu Siyonist Projesi yazılı, İsrail Bayrağı şeklindeki bayrağı askerler tutmaktadır. Gösterilen bağlamında görselde kurukafalar, Gazze’de İsrail askerleri tarafından öldürülen insanları temsil etmektedir. Askerlerin bayrağı kurukafaların üstünde dikmesiyle İsrailli askerlerin Netanyahu’nun liderliğinde Siyonizm’e hizmet ettiği mesajı verilmektedir.

3. 3. Üçüncü Görsel

Çalışmada incelenen üçüncü görselde “Özgür Filistin! 7 Ekim 2023'ten bu yana Gazze Şeridi'nde 4.000'den fazla çocuk, 2.700 kadın olmak üzere toplam 10.300'den fazla Filistinli öldürüldü ve 25.000'den fazla kişi yaralandı” yazısı bulunmaktadır.

Görsel 3. Üçüncü Görsel (Kaynak: TW, 2024)

Gösteren açısından görselde üstünde Filistin Bayrağı olan bir ayakkabı, kanlar içerisinde olan ve “katil” yazılı Netanyahu’nun kafasını ezmektedir. Gösterilen bağlamında görselde Gazze’de yaşanan ölümlerden doğrudan Netanyahu suçlu tutulmakta ve kamuoyunda Netanyahu’ya yönelik nefret duygusu oluşturulmaya çalışılmaktadır.

3. 4. Dördüncü Görsel

Çalışmada analiz edilen dördüncü görselde “Bir gün seni ve senin gibileri Kudüs'te ölüm cezasına çarptıracağız” yazısı bulunmaktadır.

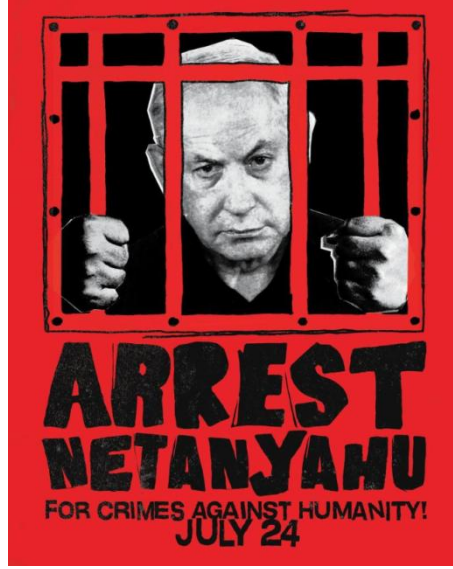

Görsel 4. Dördüncü Görsel (Kaynak: Ins, 2024a)

Gösteren açısından görselde üstüne altı taraftan tüfekler doğrultulmuş Netanyahu resmedilmektedir. Netanyahu’nun önünde ise üstünde Filistin Bayrağı’nın renkleri olan insanlar yer almaktadır. Gösterilen bağlamında görselde tüfekler üzerinden doğrudan Netanyahu hedef gösterilmekte ve Filistin halkının Netanyahu’yu cezalandırması teşvik edilmektedir.

3. 5. Beşinci Görsel

Çalışmada incelenen beşinci görselde “Netanyahu'yu insanlığa karşı işlediği suçlardan tutuklayın! 24 Temmuz” yazısı bulunmaktadır.

Görsel 5. Beşinci Görsel (Kaynak: Ins, 2024b)

Gösteren açısından görselde Netanyahu, parmaklıklar ardında yer almaktadır. Gösterilen bağlamında görselde Netanyahu'nun parmaklıklar ardında yer alması üzerinden Netanyahu'nun suçlu biri olarak akıllarda kalmasına çalışılmakta ve bu şekilde Netanyahu'nun cezalandırılması teşvik edilmektedir.

SONUÇ

Çalışmada incelenen propaganda görsellerinde İsrail-Filistin Çatışması'nda doğrudan suçlanan taraf Netanyahu olmuştur. Netanyahu, yaşanan çatışmaların sorumlusu olarak sunulmuş ve insanlık suçu işleyen bir lider olarak yansıtılmıştır. Görsellerde doğrudan Netanyahu'ya yönelik nefret söylemine girilmiş, Netanyahu'nun katil ve katliam yapan bir kişi olarak algılanmasına çalışılmıştır. Netanyahu'ya atfedilen suç üzerinden Netanyahu'nun cezalandırılması istenmiş, böylece kamuoyunun Netanyahu'ya karşı harekete geçmesi teşvik edilmiştir. Bu şekilde Netanyahu üzerinden kamuoyunda İsrail, katliam yapan bir ülke imajıyla ortaya konulmuştur. İsrail'e yönelik oluşturulan olumsuz imaj üzerinden de Filistin halkının İsrail'e karşı mücadele etmesine yönelik motivasyon oluşturulmaya çalışılmıştır. Diğer yandan görseller yoluyla Netanyahu'ya yardım ettiği izlenimi üzerinden ABD, Almanya, İngiltere ve Fransa da hedef alınmıştır. Netanyahu üzerinden bu ülkelere yönelik de olumsuz bir algı oluşturulması amaçlanmıştır. Sonuç olarak görseller üzerinden Netanyahu, İsrail karşıtı propagandanın somut bir unsuru şeklinde sunulurken Filistin halkının Netanyahu'ya duyulan öfke üzerinden İsrail'e karşı mücadele etmesine çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Bar-Joseph, U. (1998). A bull in a china shop: Netanyahu and Israel's intelligence community. *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, 11(2), 154-174.

Broder, J. (1998). Netanyahu and American Jews. *World Policy Journal*, 15(1), 89-98.

DG. (2025). *İkinci Görsel*. Erişim Linki: https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1dKpxDYugnOv1QQc4n1FA4y-m1zq_B05S, Erişim Tarihi: 29.12.2025.

Ins (2024a). *Dördüncü Görsel*. Erişim Linki: <https://www.instagram.com/justseeds/?next=%2Fa140467%2Ftagged%2F&hl=cs>, Erişim Tarihi: 29.12.2025.

Ins (2024b). *Beşinci Görsel*. Erişim Linki: <https://www.instagram.com/leftaesthetic/>, Erişim Tarihi: 29.12.2025.

Kenig, O., & Rahat, G. (2024). The personalization of the Likud in the era of Netanyahu. *Social Science Quarterly*, 105(3), 444-460.

Moskovich, Y. (2009). Authoritarian management style in the Likud Party under the leadership of Benjamin Netanyahu. *International Journal of Leadership Studies*, 4(2), 141-160.

Mustafa, M., & Ghanem, A. A. (2013). The Israeli negotiation strategy under Netanyahu: settlement without reconciliation. *International Journal of Conflict Management*, 24(3), 265-283.

PPP (2024-2025). *Netanyahu Konulu Görseller*. Erişim Linki: https://www.palestineposterproject.org/posters?search_api_fulltext=netanyahu&wellspring=All&field_year%5Bmin%5D=2024&field_year%5Bmax%5D=2025, Erişim Tarihi: 29.12.2025.

Sorek, T., & Ceobanu, A. M. (2022). Benjamin Netanyahu as a mobilizing symbol in ethno-class divisions among Jewish Israelis, 2009–2021. *Ethnic and Racial Studies*, 45(10), 1961-1982.

TIO (2024). *Birinci Görsel*. Erişim Linki: <https://www.terrorism-info.org.il/en/in-the-shadow-of-the-war-iranian-hostility-toward-israel-is-growing-while-denying-its-existence/>, Erişim Tarihi: 29.12.2025.

TW (2025). *Üçüncü Görsel.* Erişim Linki:
<https://twitter.com/thesacredeyes/status/1725364786144436669>, Erişim Tarihi: 29.12.2025.

THE TRANSFORMATION OF TURKEY-EU TRADE RELATIONS WITHIN THE AXIS OF THE EUROPEAN GREEN DEAL AND NEXT-GENERATION PRODUCT STANDARDS

Lecturer Tülay ÖLMEZ

Istanbul Kultur University,

t.olmez@iku.edu.tr - [0000-0001-6482-2933](tel:0000-0001-6482-2933)

ABSTRACT

The European Green Deal, announced by the European Union to the global community, fundamentally transforms not only environmental and climate policies but also the regulatory framework of international trade. Developed with the objective of achieving carbon neutrality, the Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM), sustainable product standards, and environmental reporting obligations necessitate a new and distinct process of alignment and structural transformation for countries with high levels of economic integration with the EU. In this regard, Turkey-EU trade relations are being reshaped within the context of the Green Deal.

In today's foreign trade ecosystem, the European Green Deal has transitioned sustainability from being an option to becoming a fundamental prerequisite for international market access. Within this economic order, Turkey stands as one of the European Union's most critical trading partners, conducting a significant portion of its exports to the EU market. In this context, next-generation product standards—comprising components such as carbon footprinting, circular economy, sustainable supply chains, and digital product passports—exert cost and competitive pressures on Turkish exporters. Particularly, sectors such as iron-steel, textiles, cement, chemicals, and pharmaceuticals are directly affected by this green transition. However, these regulations and applications, while accelerating the transition to a green economy for countries like Turkey, also present critical opportunities.

This study aims to examine the impacts of the European Green Deal and next-generation product standards on Turkey-EU trade activities within the framework of existing national and international literature, policy documents, and strategic steps. The study will analyze findings regarding the potential effects of existing Green Deal regulations on Turkey's export structure, competitiveness, export volume, and foreign trade policies. Consequently, it is argued that Green Deal regulations are not restrictive for Turkey-EU trade; on the contrary, when supported by appropriate policies, they serve as a catalyst for a comprehensive transformation.

Keywords : European Green Deal, Ecodesign for Sustainable Products Regulation (ESPR), Turkey-EU Trade Relations

ULUSLARARASI ŞİRKETLERDE DENETİM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Zülkif YALÇIN

Munzur Üniversitesi, zulkifyalcin@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-4118-8316

ÖZET

Küreselleşen dünyanın küreselleşen firmaları için firmanın merkezinin neresi olduğu artık çok fazla önem kazanmamaktadır. Çünkü küreselleşen firmalarda az gelişmiş ülke ile gelişmiş ülke arasında pek bir farklılık yoktur. Çünkü küreselleşen firma artık uluslararası düzeyde bir şirket olarak her ülkenin ihtiyaç duyduğu ülkeler arası kaynak aktarımının öncüleri niteliğindedir ve her ülke bu şirketlere ihtiyaç duyar ve destekler. Bu uluslararası şirketlerin merkezi sadece vergilendirme noktasında önem kazanmaktadır. Bundan dolayı uluslararası şirketler merkezinin bulunduğu ülkenin dışında faaliyet gösterdiği ülkelerde de bir üretim sürecine girerek katma değer yaratmakta ve yarattığı bu katma değer ile faaliyet gösterdiği ülkenin kurallarına göre vergilendirmeye tabi tutulmaktadır. İşte bu noktada uluslararası şirketler merkezi bulunduğu ülke ile faaliyet gösterdiği diğer ülkelerdeki vergi kanunlarından hangisine tabi olacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun giderilmesi için uluslararası alanda muhasebe ve denetim standartları geliştirilerek uluslararası şirketlerin faaliyetlerinin denetiminin belli kurallar ile yapılması gerektiği karara bağlanmıştır. Çalışmamız bu yönüyle önem kazanmaktadır. Çalışmamızın amacı; uluslararası şirketlerde muhasebe alanında denetimin nasıl gerçekleştirildiği, uluslararası denetimin bu tür şirketlere nasıl uygulanması gerektiği ve uyulması gereken kanun ve standartların neler olduğu sorularına cevap bulmaktır. Çalışmamızda muhasebe denetimine yönelik kavram ve tanımlar ile birlikte uluslararası şirketlerde uygulanan denetim standartlarının neler olduğu kavramsal olarak detaylı incelenecektir. Çalışmamızda uluslararası şirketlerde denetimin uygulanması yönünde de araştırma yapılarak amaca ulaşılmaya çalışılacaktır. Çalışmamızın literatür taraması ile temel kavram ve tanımların neler olduğu belirlenecek ve irdelenecektir. Daha sonra bu kavram ve tanımlar ile birlikte uluslararası şirketlerde denetim uygulamasının nasıl olduğu sorusu cevaplanacaktır. Çalışmamızın muhasebe bilimine katkı sunması umut edilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Uluslararası Şirket, Denetim Standartları, Muhasebe Denetimi.

A STUDY ON AUDITING IN INTERNATIONAL COMPANIES

Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN

Munzur University, zulkifyalcin@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-4118-8316

ABSTRACT

In a globalized world, the location of a company's headquarters is no longer of paramount importance for globalized companies. This is because there is little difference between developed and underdeveloped countries in the case of globalized firms. Globalized companies, as international entities, act as pioneers in the transfer of resources between countries, which every country needs and supports. The location of these international companies only becomes important in terms of taxation. Therefore, international companies create added value by engaging in production processes in countries outside their headquarters, and this added value is subject to taxation according to the rules of the countries in which they operate. At this point, the question arises as to which tax laws apply to international companies: those in their country of headquarters and those in other countries where they operate. To address this issue, international accounting and auditing standards have been developed, and it has been decided that the auditing of international companies' activities should be conducted according to specific rules. This aspect makes our study particularly important. The aim of our study is to answer the questions of how accounting audits are conducted in international companies, how international auditing should be applied to such companies, and what laws and standards must be followed. This study will conceptually examine in detail the concepts and definitions related to accounting auditing, as well as the auditing standards applied in international companies. The study will also investigate the application of auditing in international companies to achieve its objective. Through a literature review, the fundamental concepts and definitions will be identified and analyzed. Subsequently, the question of how auditing is applied in international companies will be answered using these concepts and definitions. It is hoped that this study will contribute to the field of accounting..

Anahtar Kelimeler : International Company, Auditing Standards, Accounting Audit.

1. GİRİŞ

İşletmelerin uluslararası alanda faaliyet göstermesi ile işletmenin merkezi bulunduğu ülke ile faaliyet gösterdiği diğer ülkeler arasında birçok alanda farklılıklar olması sebebiyle sorunlar çıkmaya başlamıştır. Özellikle üretim maliyetleri ve bu maliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan fiyat farklılaşmaları, fiyat farklılaşmalarının olması sebebiyle ortaya çıkan transfer fiyatlamaları, transfer fiyatlamaları ile ortaya çıkan vergi sorunları ve ülkelerin vergi kanunları gibi birçok sorun oluşmuştur. Bu sorunların çözümü tabi ki denetimden geçmektedir. Denetimlerden en önemlisi olan muhasebe denetimi yukarıda saydığımız birçok sorunun çözülmesinde çok önemli bir fonksiyon olmaktadır

Çalışmamızın amacı uluslararası alanda faaliyet gösteren şirketlerin denetlenmesinde uygulanacak yöntemleri araştırarak çözüm yöntemlerini bulmaktır. Bu amaçla çalışmamızda öncelikle denetim kavramının literatür taraması yapılarak gerekli tanımlar ve kavramlar açıklanacaktır. Bu kavramlar açıklanırken özellikle denetim türleri ve denetim standartlarının incelenmesi ayrıca yapılacaktır. Daha sonra Uluslararası skandallarda göz önüne alınarak uluslararası şirketler kavramı açıklanacaktır. Uluslararası şirketler açıklandıktan sonra bu şirketlerin denetimini sağlayan uluslararası denetim şirketlerinden bahsedilecektir.

2. DENETİM NEDİR?

Denetim genel geçer bir tanıma sahip olup beş ana unsuru vardır. Bunlar; öncelikle bir iktisadi faaliyet ile ilgili denetlenmesi gereken bazı iddiaların olması gerekir, denetlenmesi gereken bu iddiaların önceden belirlenmiş kanun veya kurallara uygunluğunun denetlenebilir olması gerekir, bu iddiaların ispatlanabilmesi için kanıt toplama faaliyetlerinin olması gerekir ve nihayetinde bu işlemlerin tamamının bir süreç kapsamında yapılması gerekir. Nihayetinde denetim sonucunun ilgili kişilere iletilmesi gerekir.

Bu anlamı ile denetim; *“iktisadi faaliyet ve olaylara ilişkin iddiaların, önceden saptanmış ölçütlere uygunluk derecesini araştırmak ve sonuçlarını ilgi duyanlara bildirmek amacıyla*

tarafsızca kanıt toplayan ve bu kanıtları değerleyen sistematik bir süreç” olarak tanımlanır.
(Güredin,1999)

Denetimin unsurları aşağıdaki gibi açıklanabilir;

- Bir süreçtir: Denetim bir süreç olup her süreç birbirini izleyen evrelerden oluşan bir plan dahilinde gerçekleşir.

- İktisadi faaliyet ve olaylara ilişkin iddialar: denetim sürecinin başlaması işletmelerin belli bir döneme ilişkin hazırladığı bilgi ve belgelerin olması gerekir. İşletmeler hazırladığı bu belgelerin doğru olduğunu iddia etmektedir. Nihayetinde bu bilgi ve belgelerin doğruluğunu diğer tüm taraflara bildirmek zorundadır. Burada güven söz konusudur. İşletme yönetiminin hazırladığı bu belgelerin doğru olup olmadığı ancak güven unsuru ile test edilir.

- Önceden saptanmış ölçütler: işletme yönetiminin hazırlamış olduğu belgelerin doğruluğu yine daha önce belirlenmiş bazı ölçütlere uygunluğunun test edilmesi ile mümkündür. Çünkü her bir işletme faaliyetinin yine kanunlarda yazan kurallara uygun olup olmadığı bu aşamada test edilmektedir.

- Tarafsızca kanıt toplama ve kanıtları değerlendirme: Denetçinin en zorlu süreci bu aşamadır. Denetçi işletme faaliyetlerinin yerinde görerek işletme faaliyetlerinin önceden belirlenmiş bu ölçütlere uygun yapıp yapılmadığını yerinde test ederek bulmaya çalışır. Aslında bulmak istediği şey denetçinin raporunu etkileyecek olan olumlu veya olumsuz kanıtlardır. Bu kanıtlar, bir işletme faaliyetidir. Yani satış işlemi, satın alma işlemi gibi stokları ilgilendiren fiili kanıtlar olabileceği gibi, muhasebe kayıtları, sayım sonuçları gibi kayıtlarda olabilir. Aslında denetçi kayıtlar ile fiili sonuçların önceden belirlenen kurallara göre yapıp yapılmadığını bulmaya yani kanıt toplamaya çalışır.

- İlgi duyanlara bildirme: nihayetinde denetçi yapmış olduğu denetim sonuçlarını işletme faaliyetlerinin doğruluğunu isteyen tüm ilgili kişilere bildirir. Bunlar; vergi talep eden devlet, yatırımcı, kredi veren kuruluşlar, tüketiciler ve özellikle ortaklardır.

Denetim amaçlarına göre üçe ayrılır; faaliyet denetimi, muhasebe denetimi ve uygunluk denetimi. Faaliyet denetimi; isminden de anlaşılacağı üzere işletme faaliyetlerinin önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluğunu test etmektedir. Muhasebe denetimi ise yine işletme faaliyetleri sonucunda kayıt altına aldığı muhasebe kayıtlarının fiili sonuçlarla uyum sağladığını yine önceden belirlenmiş ölçütlere uygun kayıt yapıp yapılmadığını test etmektedir. Uygunluk denetimi esasında işletme faaliyetlerinin kanunlara uygun olup

olmadığını test eder. Yani işletme ana faaliyet konusu dışında başka bir faaliyet ile ilgili üretim yapıp yapmadığını teste eder.

3. DENETİM STANDARTLARI

Denetim denetçinin kontrolünde işletme faaliyetlerinin olduğu yerde ve yine denetçinin belirlemiş olduğu kurallara göre yapılır. Ancak denetimin bilgi kullanıcılarına sunulduğunda güvenilir olduğunu iddia etmek denetçinin denetimi ne kadar doğru yaptığı ile ilgilidir. Denetçi denetimi ilgili kanun ve yasaların yanında önceden belirlenmiş ölçütler ve standartlara uygun yapmalıdır. Eğer denetçi bu kurallara, ölçütlere ve standartlara uygun hareket etmez ise o zaman denetim raporuna da güven azalır. Denetçinin denetim raporuna güven duymak için denetçinin raporunda yapılan denetimin önceden belirlenmiş ölçüt, kanun ve standartlara uygun yapıldığını da ispatlaması gerekir.

Denetim standartları üç gruba ayrılmıştır. Bunlar; denetim ile ilgili olan Genel Standartlar, Denetimin yapılacağı yer ilgili olan Çalışma Alanı Standartları ve Denetimin nihai sonucu belirleyen Raporlama Standartlarıdır.

Genel Standartlar; 1) denetimin uzman, teknik eğitim almış ve alanında yetenekli kişilerce yapılması gerektiğini belirleyen standart, 2) denetçinin bağımsızlığını belirleyen standart, 3) denetçinin denetimi gerekli mesleki özenle yaptığını gösteren standart olarak üçe ayrılır

Çalışma Alanı Standartları; denetim planı, iç kontrol yapısı, ve kanıt toplama standartları olmak üzere üç kısımda belirlenmiştir

Raporlama Standartları; 1) Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlklerine (GKGMI) Uygunluğu Standardı, 2) GKGMI'lerinin sürekliliği Standardı, 3) denetimin doğru yapıldığını gösteren Açıklama Standardı, 4) Denetçi Görüşü (olumlu, olumsuz, şartlı olumlu ve görüş bildirmekten kaçınma) olmak üzere dört ana başlıkta incelenmektedir.

Uluslararası Denetim Standartları ilk olarak Amerika Birleşik Devletlerinde AICPA (American Institute of Certified Public Accountants) adı altında ortaya çıkmıştır. AICPA günümüz Türkçesine çevrilerek Türkiye'de de uygulanması başlamıştır. Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları olarak adlandırılan bu standartlar özellikle uluslararası şirketler için oluşturulmuş standartlar olarak karşımız çıkmaktadır.

INTOSAI (International Organization of Supreme Audit Institutions) (Uluslararası Yüksek Denetim Organları Örgütü) ise kamu denetimini denetleme ile ölçülendirilmiş bir standart olarak karşımız çıkmaktadır (Vergi Konseyi, 2003).

IFAC (The International Federation of Accountants) Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi olarak adlandırılmaktadır. Bu kuruluş ise özellikle Uluslararası Muhasebe Standartlarını neler olması gerektiği noktasında araştırma yapan bir komite olarak görev yapmaktadır. Bu kuruluşu IASC (International Accounting Standards Committee) ve ardından

IASB (International Accounting Standards Board) takip etmiştir. IASB uluslararası muhasebe standartlarının oluşmasında görev alarak uluslararası işletmelerin denetlenebilmesi için tüm üye ülkeler tarafından uygulanabilecek muhasebe standartları belirlenmiştir.

3. ULUSLARARASI ŞİRKETLER VE DENETİM ŞİRKETLERİ

Uluslararası şirketler ana merkezi bir ülkede olan ancak diğer ülkelerde de faaliyet gösteren deniz aşırı işletmelerdir. Sanayi devriminden sonra yığın üretim sonucunda, üretilen ürünlerin iç piyasada doyması ve bu ürünlerin dış piyasaya satma fikri ile ortaya çıkan bir düşüncedir. Uluslararası şirketler ana merkezin bulunduğu ülkede ürünleri, gerek rekabetten gerekse arzın talebi aşmasından dolayı satamaz hale gelir veya daha fazla satış hacmi ile daha fazla kâr elde etmek amacıyla iç piyasanın dışında dış piyasaya yönelmeye başlamıştır. Ancak uluslararası şirketlerin dış piyasaya girmesinde ortaya çıkan ana sorun, faaliyette bulunacağı ülkenin kültürüne, kanunlarına uygun nasıl faaliyet göstereceğidir. Bu sorunu aşmak içinde faaliyette bulunacağı ülkelerde yeni yerli ortaklar edinmişlerdir. Bu ortaklar sayesinde o ülkenin iç piyasasına giriş yapıp, o ülkenin kültürünü ve Kanunlarına uyum sağlayıp faaliyet yürütmeye başlamışlardır.

Uluslararası alanda faaliyet gösteren bu işletmeler ana merkezinin bulunduğu ülkedeki kanunlar ile faaliyet gösterdiği diğer ülkelerdeki kanunların uyumsuzluğu neticesinde birçok sorunla karşılaşmışlardır. Ancak bazı şirketler ise faaliyette bulunduğu ülkelerdeki işlemleri ana merkezi bulunduğu ülkeden gizleyerek, vergi avantajı, ürün fiyat avantajı (transfer fiyatlaması) gibi avantajlarda elde etmişlerdir. İşte bu durum hem faaliyette bulunduğu ülkelerde hem de şirket merkezinin bulunduğu ülkelerde vergi kayıplarına, yatırımcılar için kâr kayıplarına, ortaklar ve diğer bilgi kullanıcıları için finansal bilgi manipülasyonuna sebep olmuştur. Bu sorunlara örnek Enron ve WorldCom örnek gösterilebilir. Bu sorunları ortadan kaldırmak için yine Amerika Birleşik Devletlerinde Sarbanes Oxley Kanunu çıkarıldı. 2002 yılında ortaya çıkan bu kanunu ana konusu Bağımsız Denetim ve Kamu Aydınlatma olmuştur. 11 ana başlıktan oluşan Kanunun başlıkları şu şekildedir; Halka Açık Şirketlerde Muhasebe Gözetim

Kurulu, Denetçi Bağımsızlığı, Kurumsal Sorumluluk, Genişletilmiş Finansal Açıklama Analistlerin Çıkar Çatışmaları, Komisyonun Kaynakları ve Otorite, Çalışmalar ve Raporlar, Şirket ve Suçlunun Hilelerdeki Sorumluluğu, Büro Elemanlarının Suç ve Cezalarının Arttırılması, Kurumsal Vergi Dönüşü, Kurumsal Hile ve Sorumluluklardır.

Uluslararası şirketlerin denetlenmesi gerektiği fikri ile birlikte bu şirketlerin nasıl ve hangi ölçütlere uygun olarak denetlenmesi gerektiği gibi sorunların aşılması için de uluslararası muhasebe standartları geliştirildi. Bu durum, uluslararası şirketlerin, uluslararası muhasebe ve denetim standartlarına uygun olarak denetlenmesini sağlayacak denetim şirketlerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu şirketler bağımsız şirketler olarak faaliyet göstermektedir. Bu şirketler sadece bulunduğu ülkedeki şirketlerin muhasebe denetimlerini yapmamakta aynı zamanda şirketlerin diğer ülkelerdeki şubeleri ve girişimlerini de denetlemektedir. Bu denetim şirketlerinden en gelişmiş olanları; PricewaterhouseCoopers, Deloitte, ve Moore Stephens olarak karşımız çıkmaktadır. Bu firmaların öncülüğünde uluslararası şirketlerin önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluğu denetlenmeye başlamıştır. Yine bu şirketlerde diğer denetim şirketlerine örnek teşkil ederek, bunlara benzer birçok denetim şirketi ortaya çıkmıştır. Bu durum denetim şirketlerinin de denetimi uygun yapıp yapmadığını ve hazırladıkları raporların güvenilir olup olmadığını görmemize yardımcı olacak yeni standartların oluşmasına sebep olmuştur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Denetim, tüzel kişiliğe sahip işletmelerin yönetilmesinde görevli yönetim kurulunun, genel kurula karşı sorumluluklarını işletme politikalarına uygun bir şekilde yapıp yapmadığını tespit etmek amacıyla yürütülen bir faaliyettir. Tabi ki yönetim kurulunun sorumluluğu sadece genel kurula yani ortaklara karşı değil aynı zamanda işletme ile ilgili tüm taraflara karşı da işletme bilgilerinin doğru, şeffaf ve tarafsız bir şekilde hazırlandığını ilan etmesi gerekir. Bilgi kullanıcıları yönetimin raporladığı bu bilgileri doğru kabul ederek yatırım yapmaktadır.

Denetim yapacak olan bağımsız denetçi de denetimi yaparken belli bir standarda uymalıdır. Aksi takdirde yapılan denetimin güvenilirliği kalmaz. Çünkü denetim kişilere özel değil tüm taraflara ve kamuyu aydınlatma amacıyla yapılmaktadır. Denetime ihtiyaç duyan yatırımcılar, devlet, çalışanlar, müşteriler, tedarikçiler, kredi kuruluşları vb gibi taraflar işletme mali raporlarının karmaşıklığı karşısında denetim raporunun sonuç bildirgesine güven duyarlar.

Uluslararası işletmeler hem merkez bulunduğu ülkede hem de şubelerinin veya ortaklıklarının bulunduğu ülkelerde faaliyet gösterdikleri için işletme faaliyet sonuçlarını hangi ülkenin kurallarına ve standartlarına göre yapması gerektiği sorunu ile karşılaşır. Küreselleşmenin ana unsuru olan Uluslararası şirketler bir çok finansal bilgi manipülasyonu ile şubelerdeki üretim süreçlerini ve kazançlarını merkez ülkeden gizleyebilir. Bu manipülasyonla vergi avantajı sağlayabilir. Aynı şekilde şubelerin bulunduğu ülkelere de merkez ülkeye transfer fiyatlaması aracılığı ile ürünleri maliyetine ve vergisiz aktarabilir. İşte bu tür sorunlar uluslararası işletmelerin raporlarında güven unsurunu ön plana çıkarmıştır.

Uluslararası işletmelerin raporlarının doğru, güvenilir, şeffaf ve tarafsız bir şekilde hazırlandığını denetlenmesi oldukça zordur. Çünkü denetçi Uluslararası şirketin her bir ülkedeki şubelerini ve merkez ülkedeki ana şirketini aynı denetim sürecinde ve aynı standartlara uygun şekilde denetlemesi gerekir. Bu denetlemenin zorluğunu aşmak için uluslararası denetim hizmeti veren denetim şirketleri kurulmuştur. Birçok ülkede faaliyet gösteren bu denetim şirketlerinin denetim raporları yine güven unsuruna bağlı olarak hazırlanmalıdır.

Yapılan denetim sonucunda hazırlanan raporlara güven duyulması için yapılan denetimin doğru, şeffaf, tarafsız bir şekilde hazırlandığının ispatlanması gerekir. İşte denetim şirketlerinin de hazırlamış oldukları raporların güvenilir olması için yine uluslararası alanda belirenmiş denetim standartları bulunmaktadır. Denetim şirketi hazırlamış olduğu raporları bu standartlara uygun hazırlandığını ve güvenilir olduğunu raporda açıkça belirtmeli ve ispatlamalıdır.

Ülkemizde TÜRMOB, Sermaye Piyasası Kurulu, Kamu Gözetim Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve Sigorta Murakabe Kurulu denetim standartlarının belirlenmesinde etkin rol alan birimlerdir. Yapılan denetimlerin uluslararası standartlara uygun olduğunu belirlemeye çalışmaktadırlar. Denetim firmaları Uluslararası Muhasebe Standartlarını ve Uluslararası Raporlama Standartlarına uygun denetim yaptığını, bu kuruluşların belirlediği standartlara uygun denetim yaptığını, hazırladığı raporların güvenilir, şeffaf, tarafsız ve hiçbir kuşkuyla yer olmadığını raporunda açıklaması gerekir. Bu şekilde uluslararası şirketlerin tüm ülkelerdeki şirketleri belli bir standart ölçüsünde denetlenir ve hazırlanan rapor uluslararası nitelikte güven sağlayacak rapor haline gelir.

KAYNAKÇA

Başpınar, A. (2005). Türkiye’de ve Dünyada denetim standartlarının oluşumuna genel bakış. Maliye Dergisi. 148(1): 23.

Bozkurt, B.(2014). Mali Tabloların Bağımsız Denetimi Açısından Bağımsız Denetçi ve İç Denetçi İlişkisi, Yaklaşım Dergisi, 27(3): 34.

Bozkurt, N. (2012). Muhasebe Denetimi. İstanbul: Alfa Yayınları.

Kaval, H., Karapınar, A., Bayırlı, R. ve Altay, A. (2015). Türkiye Denetim Standartları Uygulama ve Yorumları - TDS. Ankara: Gazi Kitabevi.

Güredin, E. (1999), **Denetim**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,İstanbul.

Kepekçi, C. (2000), **Bağımsız Denetim**, Siyasal Yayınevi, Ankara

Yılmaz, E. (2003) “*Bankacılıkta ve Sermaye Piyasalarında Bağımsız Denetim Düzenlemeleri*” Sermaye Piyasası Kurulu Denetleme Dairesi, İstanbul

www.spk.gov.tr (28.12.2025)

<http://www.pwc.com> (28.12.2025)

<https://www.ifrs.org/groups/international-accounting-standards-board/> (28.12.2025)

www.ifac.org (28.12.2025)

https://www.muhasebetr.com/yazarlarimiz/doganyalcinkaya/003/#google_vignette (28.12.2025)

<http://www.alomaliye.com/2018/05/26/2018-bagimsiz-denetime-tabi-sirketler/> (28.12.2025)

FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU VE MUHASEBE İLE İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Zülkif YALÇIN

Munzur Üniversitesi, zulkifyalcin@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-4118-8316

ÖZET

Manipülasyon en temel anlamıyla yanıltmadır. Yanıltma, kelimelerin söylenişiyle, görsellerin farklılaştırılmasıyla, karakterlerin değiştirilmesiyle, kayıtların değiştirilmesi vb. gibi var olanı farklı göstererek karşı taraftan elde etmek istediği menfaati almak için yapılan tüm faaliyetlerdir. Finansal bilgi ise işletmelerin ekonomik durumlarına karşılık gelen ve işletmelerin faaliyetlerini simgeleyen, anlatan ve yorumlayan bilgilerdir. Bu bilgilerin farklı ve yanıltıcı sunulması ile finansal bilgi manipülasyonu meydana gelir. İşletme yöneticileri finansal bilgi manipülasyonunu özellikle işletmelerin kötü durumdaki ekonomik ve finansal yapısını olumlu göstererek yatırımcıları, devleti, müşterileri, çalışanları kısacası işletme ile ilgili tüm tarafları yanıltmayı amaçlamaktadır. Finansal Bilgi Manipülasyonu özellikle uluslararası alanda faaliyet gösteren şirketlerde daha fazla görülmektedir. Çünkü birçok ülkede faaliyet gösteren firmaların finansal olarak denetlenmesi zordur. Denetlenemeyen bu işletmeler, yöneticilerinin vereceği bilgilerle sınırlı olarak denetlenmektedir. Çünkü merkezi farklı bir ülkedeki bir şirketin ülkemizdeki faaliyetlerinin denetlemek sadece ülkemizdeki faaliyetlerle sınırlı kalır ve bu durum işletmenin bütünsel denetlenmesini engellemektedir. Bu durum işletmelerin vermiş olduğu bilgilerin doğruluğunu tartışılabilir hale getirmektedir. İşletmeler ekonomik ve finansal yapılarını gösteren ana verilerini değiştirerek vermesi yani manipülasyona uğratması, devletlerin vergi kaybına uğranasına, yatırımcıların zarara uğramasına, çalışanların ücret kaybına uğramasına, tedarikçilerin zarara uğramasına gibi işletmelerin tüm taraflarının ekonomik ve finansal olarak kayba uğramasına sebep olacaktır. Çalışmamız bu anlamıyla önem kazanmaktadır. Çalışmamızın amacı Finansal Bilgi Manipülasyonu ile Muhasebe arasındaki ilişkiyi kuramsal olarak belirleyip irdelemektir. Çalışmamızda literatür taraması ile finansal bilginin neler olduğu, finansal bilgi manipülasyonunun nasıl oluştuğu, muhasebe ile olan ilişkisi ve muhasebe velilerinin manipülasyonunun nasıl ortaya çıktığı konuları incelenecektir. Çalışmamızın muhasebe bilimine katkı sunması umut edilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Manipülasyon, Finansal Bilgi, Muhasebe.

FINANCIAL INFORMATION MANIPULATION AND ITS RELATIONSHIP TO ACCOUNTING

Assoc. Prof. Dr. Zülkif YALÇIN

Munzur University, zulkifyalcin@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-4118-8316

ABSTRACT

Manipulation, in its most basic sense, is deception. Deception encompasses all activities aimed at obtaining a desired benefit from the other party by presenting the existing situation differently, such as through the pronunciation of words, altering visuals, changing characters, changing records, etc. Financial information, on the other hand, refers to information that corresponds to the economic situation of businesses and symbolizes, describes, and interprets their activities. Financial information manipulation occurs when this information is presented differently and misleadingly. Business managers aim to mislead investors, the government, customers, employees, and all parties involved with the business by presenting the company's poor economic and financial structure in a positive light. Financial information manipulation is more common in companies operating internationally. This is because it is difficult to financially audit companies operating in many countries. These unauditable businesses are only audited to the extent of the information provided by their managers. Auditing the activities of a company headquartered in a different country is limited to those activities within our country, preventing a holistic audit of the business. This situation makes the accuracy of the information provided by businesses questionable. When businesses alter or manipulate their master data, which reflects their economic and financial structure, this leads to economic and financial losses for all parties involved, including tax losses for governments, losses for investors, wage losses for employees, and losses for suppliers. This is why our study is so important. The aim of our study is to theoretically determine and examine the relationship between financial information manipulation and accounting. Through a literature review, we will examine what constitutes financial information, how financial information manipulation occurs, its relationship with accounting, and how the manipulation of accounting data arises. It is hoped that our study will contribute to the field of accounting.

Anahtar Kelimeler : Manipulation, Financial Information, Accounting.

1. GİRİŞ VEYA BAŞLIK

Finansal bilgi manipülasyonu, şirketlerin mali tablolarını kasıtlı olarak çarpıtarak, yatırımcılar, kamu, tedarikçiler ve diğer finansal bilgi kullanıcıları için yanıltıcı bir görüntü sunan ciddi bir ekonomik sorundur. Bu manipülasyonlar, yalnızca şirketlerin finansal performanslarını yanlış yansıtarak piyasa değerlerini etkileyebilmekte, aynı zamanda sermaye piyasalarının kaynak tahsisi işlevini de bozarak, ekonomik büyüme ve verimli kaynak kullanımı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Şirket yöneticilerinin, mali raporlama yöntemlerini agresif bir şekilde kullanarak kârlarını manipüle etmeleri ya da karışık muhasebe uygulamalarıyla piyasa beklentilerini aşmaya çalışmaları, kısa vadeli finansal çıkarlar uğruna uzun vadeli ekonomik istikrara zarar verebilmektedir. Bu bağlamda, finansal bilgi manipülasyonu yalnızca şirket içindeki kararları etkilemekle kalmaz, aynı zamanda tüm ekonomi üzerinde de dolaylı bir şekilde olumsuz sonuçlar doğurur. Sonuç olarak, finansal bilgi manipülasyonu, hem şirketlerin mali sağlığını ve piyasa değerini yanıltıcı bir şekilde göstererek, hem de sermaye piyasalarının etkin işleyişine zarar vererek, ekonominin genel kaynak tahsisi sürecini bozmakta, uzun vadeli sürdürülebilir büyümeyi tehdit etmektedir. Bu çalışmanın, finansal manipülasyonların şirket ve piyasa düzeyindeki etkilerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayarak ve gelecekteki düzenleyici önlemler ile finansal raporlama uygulamaları hakkında daha bilinçli kararların alınmasını mümkün kılacaktır.

Özellikle şirket yöneticilerinin, finansal bilgi manipülasyonunu genellikle piyasa beklentilerini aşmak ve kısa vadede finansal hedeflere ulaşmak amacıyla kullandıkları görülmektedir. Bu tür uygulamalar, genellikle şirketlerin kamuya açıkladıkları kar rakamlarını şişirerek, şirket değerini ve piyasa itibarını yapay bir şekilde artırmaya yönelik olur. Bu tür manipülasyonlar, şirketlerin gelecekteki büyüme potansiyelleri hakkında yanıltıcı sinyaller vererek yatırımcıları ve analistleri yanıltmakta ve sermaye piyasalarında verimsizliklere yol açmaktadır. Bununla birlikte, manipülasyonların yalnızca şirketlerin bireysel çıkarlarına hizmet etmediği, aynı zamanda sermaye piyasalarının genel etkinliğini ve kaynakların verimli dağılımını da olumsuz etkilediği unutulmamalıdır. Finansal bilgi manipülasyonu, yatırımcıların doğru bilgiye dayalı kararlar almasını engelleyerek piyasa fiyatlarının şişmesine neden olabilir, bu da ekonomik balonlar yaratabilir ve krizlere zemin hazırlayabilir. Ayrıca, finansal bilgi manipülasyonu, yatırımcı güvenini zedeler ve piyasalara duyulan güveni sarsar. Bu tür manipülasyonların tespit edilmemesi durumunda, yatırımcılar ve analistler şirketlere olan güvenlerini kaybeder ve bu durum, borsalarda volatilitenin artmasına ve sermaye piyasalarının dengesizleşmesine yol

açabilir. Manipülasyonun daha da karmaşık hale gelmesi, şirketlerin stratejik kararlarını ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek, piyasa aktörlerinin doğru kaynak tahsisi yapmalarını engeller. Bu tür uygulamaların önlenmesi için etkili düzenleyici önlemler ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi gereklidir. Sonuç olarak, finansal bilgi manipülasyonu yalnızca bireysel şirketlere zarar vermekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik sistemin genel sağlığını tehdit eder. Bu çalışmanın amacı, finansal manipülasyonların şirketlerin mali tabloları üzerindeki etkilerini, bu uygulamaların ekonomik büyüme ve sürdürülebilirlik üzerindeki uzun vadeli etkilerini daha derinlemesine incelemek ve gelecekte alınacak düzenleyici önlemlerin etkinliğini artırmak için yol gösterici bir analiz sunmaktır. Hem teorik hem de pratik anlamda, finansal raporlama standartlarının ve düzenleyici çerçevelerin iyileştirilmesi gerektiği ve buna paralel olarak yatırımcıları daha iyi bilgilendirecek şeffaflık önlemlerinin hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

2. TEMEL KAVRAMLAR

Finansal Bilgi; İşletmelerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ve parasal olarak ölçülebilen verilerin muhasebe sistemi aracılığıyla işlenmesiyle üretilen, işletmenin finansal durumu ve performansı hakkında bilgi sunan niceliksel verilerdir. Bu bilgiler, belirli bir zaman dilimine ait, amaca uygun, güvenilir ve doğru olmalıdır (Bushman ve Smith, 2001).

Manipülasyon; Finansal piyasalarda menkul kıymet fiyatlarının gerçek arz ve talep koşullarından bağımsız olarak yapay biçimde yönlendirilmesi anlamına gelmektedir. Genellikle piyasa derinliğinin yetersiz olduğu, bilgi asimetrisinin yüksek olduğu ve denetim mekanizmalarının zayıf kaldığı ortamlarda ortaya çıkan manipülasyon, fiyat oluşum sürecini bozarak yatırımcıları yanıltmayı amaçlayan kriminal bir faaliyet olarak kabul edilmektedir (Özbay, 1990)

Finansal Bilgi Manipülasyonu; İşletmelerin finansal tablolarında sundukları bilgileri kasıtlı olarak yanıltıcı ve manipülatif bir şekilde düzenlemeleri olarak tanımlanabilir. Bu uygulama, şirketlerin finansal durumlarını ya da performanslarını olduğundan farklı göstererek, yatırımcılar, kredi verenler ve diğer paydaşların kararlarını etkilemeyi amaçlar. Manipülasyon, özellikle muhasebe standartlarının esnekliğinden faydalanılarak, gelir ve gider hesaplamalarının

değiştirilmesi, borçlar ve alacaklar arasındaki tahakkuk farklarının manipüle edilmesi gibi yöntemlerle gerçekleştirilir (Mulford ve Comiskey, 2002; Levitt, 1998).

3. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONU YÖNTEMLERİ

Kâr Yönetimi; Bir şirketin finansal raporlarında, gerçek ekonomik performansı olduğundan farklı göstermek amacıyla muhasebe sonuçlarının aktif bir şekilde manipüle edilmesidir (Mulford ve Comiskey, 2002). Bu süreç, yöneticilerin muhasebe standartlarının sunduğu esnekliklerden faydalanarak, şirketlerinin piyasa değerini maksimize etmek veya kendilerine en faydalı olacak sonuçları elde etmek için muhasebe politikalarını seçmelerini içerir (Scott, 1997). Kar yönetimi, genellikle yatırımcılar ve diğer paydaşları yanıltma amacı taşır ve şirketin finansal tablolarını belirli bir izlenim uyandıracak şekilde değiştirme çabasıdır (SEC, 1999).

Kârın İstikrarlı Hale Getirilmesi; Kâr yönetimi uygulamalarından biri olup, şirketlerin karlarını daha az değişken hale getirerek daha güvenli bir finansal profil sunmayı amaçlar. Bu süreç, karın yüksek olduğu dönemlerde düşürülmesi, düşük olduğu dönemlerde ise yükseltilmesi şeklinde gerçekleştirilen manipülasyonlarla şirketin finansal istikrarı vurgulanır (Mulford ve Comiskey, 2002).

Yaratıcı Muhasebe Uygulamaları; Yaratıcı muhasebe, finansal tablolarda kullanılan muhasebe kurallarının esnekliklerinden yararlanarak, şirketlerin finansal durumu hakkında yanıltıcı bir izlenim yaratmayı amaçlayan bir uygulamadır. Bu tür muhasebe uygulamaları, finansal bilgi kullanıcılarının beklentilerine göre finansal tabloların görünümünü değiştirir ve

şirketin gerçek performansını daha olumlu göstermek için manipülatif yöntemler kullanır (Griffiths, 1995).

Yaratıcı muhasebe uygulamaları, şirketin finansal durumunu olduğundan daha iyi göstermek amacıyla çeşitli işlemler ve yöntemlerle gerçekleştirilir. Bu tür uygulamalara örnek olarak şunlar verilebilir:

- Fiktif gelir yaratılması veya gelirin tahakkuk etmeden muhasebeleştirilmesi,
- Faiz giderlerinin agresif şekilde aktifleştirilmesi ya da amortisman periyodunun uzatılması,
- Varlık ve yükümlülüklerin gerçeğe aykırı olarak açıklanması,
- Olağanüstü gelirlerin faaliyet gelirleri olarak gösterilmesi ve faaliyet giderlerinin olağanüstü giderler olarak sınıflandırılması,
- Nakit Akım Tablosunda, şirketin nakit üretme gücünü olduğundan daha yüksek göstermek amacıyla, yatırımlardan sağlanan nakitlerin faaliyetlerden sağlanan nakit gibi sunulması (Mulford ve Comiskey, 2002).

Diğer Finansal Bilgi Manipülasyonu Yöntemleri

Agresif Muhasebe; Agresif muhasebe, muhasebe standartlarının, genellikle yüksek kar elde etmek amacıyla, bilinçli olarak zorlanması ve manipüle edilmesidir. Bu tür muhasebe uygulamaları, standartların sınırlarını aşarak finansal bilgileri istenen şekilde göstermek için kullanılır. Agresif muhasebe, finansal tabloların manipülasyonuna dayalı olup, genellikle şirketin karını belirli dönemlerde artırmak amacıyla çeşitli muhasebe teknikleri uygulanır (Mulford ve Comiskey, 2002).

Büyük Temizlik Muhasebesi; Büyük temizlik muhasebesi, şirket yönetiminin değiştiği dönemlerde, yeni yöneticilerin finansal tablolarda geçmiş döneme ait olumsuz kalemleri temizleyerek, geçmiş yönetimin aslında daha kötü sonuçlar devrettiği izlenimini yaratmalarını amaçlayan bir muhasebe stratejisidir. Bu uygulama, aynı zamanda gelecekteki karları artırmak için alan yaratmayı da hedefler (Stolowy ve Breton, 2000).

Aldatıcı Finansal Raporlama; Aldatıcı finansal raporlama, muhasebe uygulamalarıyla gerçekleştirilen finansal bilgi manipülasyonunun en tehlikeli biçimlerinden biridir. Agresif muhasebe uygulamaları, kasıtlı ya da bilgi eksikliği nedeniyle yanıltıcı bir şekilde yapıldığında,

finansal tabloların gerçeği yansıtmayacak şekilde sunulmasına neden olur. Bu durum, aldatıcı finansal raporlama olarak adlandırılır. Aldatıcı finansal raporlama, yaratıcı muhasebe uygulamalarına göre daha tehlikeli olarak değerlendirilir, çünkü kasıtlı manipölasyonları ve yanıltıcı finansal bilgi sağlama çabalarını içerir (Mulford ve Comiskey, 2002).

Muhasebe Hata ve Usulsüzlükleri; Muhasebe usulsüzlükleri, finansal tablo kullanıcılarını yanıltmak amacıyla hesapların yanlış bir şekilde yansıtılması, çıkarılması veya eksik açıklanması gibi işlemleri kapsar. ABD'deki bağımsız denetim standartlarında, bu tür usulsüzlükler denetçiler tarafından tespit edilip raporlanmak zorundadır (Mulford ve Comiskey, 2002). Hata ve usulsüzlük arasındaki fark, niyetle ilgilidir. Hata, kasıtlı olmadan yapılan yanlışlıkları ifade ederken, usulsüzlük kasıtlı ve bilinçli bir şekilde yapılan yanlış bilgilendirmedir. Bu iki kavram, hukuk açısından farklı sonuçlar doğurur. Hata durumunda, yanlışlık tespit edilip düzeltilirse, genellikle şirket aleyhine yasal işlem yapılmaz (Young, 2002). Ancak usulsüzlük, kasıtlı olarak yanlış bilgi sunma anlamına geldiği için yasal sonuçlar doğurur ve şirketin yanlışlıkları düzeltilmesi tek başına yeterli olmayabilir (Young, 2002).

Muhasebe usulsüzlükleri ise daha karmaşık ve tehlikeli bir durumu ifade eder. Bunlar, kasıtlı olarak yapılan manipölasyonlardır ve genellikle finansal tablolarda yanıltıcı veya uygun olmayan sunumlarla ilgilidir. Örneğin, kayıtların tahrif edilmesi, bazı bilgilerin kasıtlı olarak atlanması ya da yanlış sunulması gibi işlemler usulsüzlük olarak değerlendirilir (Young, 2002). Bu tür manipölasyonlar, şirketlerin mali durumunu yanıltıcı bir şekilde yansıtarak finansal bilgi kullanıcılarını etkiler. Sonuç olarak, finansal bilgi manipölasyonu geniş bir kavramdır ve kar yönetimi, yaratıcı muhasebe, agresif muhasebe gibi uygulamalardan muhasebe usulsüzlüklerine kadar birçok farklı biçimde ortaya çıkabilir. Tüm bu uygulamalar, şirketlerin gerçek mali durumunu gizleyerek ya da yanıltarak, ilgilileri ve yatırımcıları yanlış bilgilendirme amacını

güder. Bu tür eylemler, şirketlerin uzun vadeli güvenilirliğini zedeler ve genellikle yasal sorumlulukları da beraberinde getirir.

4. FİNANSAL BİLGİ MANİPÜLASYONUNUN AMAÇLARI (INCENTIVES) VE TEKNİKLERİ

Finansal Bilgi Manipülasyonunun Amaçları; (Mulford ve Comiskey, 2002).

- Hisse Senedi Fiyatlarını Etkilemek
- Borç Sözleşmesi Koşullarının Karşılanması
- Yöneticilerin Ücret ve Primleri
- Politik ya da Düzenlemelerden Kaynaklanan Maliyetlerin Azaltılması
- Halka Açılmak veya Sermaye Artırımı Suretiyle Sağlanacak Fon Tutarını Artırmak
- İçerden Öğrenenlerin Ticareti
- Yöneticiler Tarafından Şirketlerin Ele Geçirilmesi
- Ödenecek Vergi Tutarını Azaltmak
- Şirket Performansının Gelecekte Daha İyi Görünmesini Sağlamak
- Uzun Dönemli Bir Trendde Karı İstikrarlı Hale Getirmek

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Şirketlerin finansal bilgileri manipüle etme ve muhasebe yöntemleriyle kârlarını şişirme girişimleri, sadece şirket içindeki kararları etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda tüm ekonomik sistemin sağlıklı işleyişini de tehdit edebilecek boyutlara ulaşabilir. Bu tür manipülasyonlar, piyasa beklentilerini aşmak amacıyla yapılan kısa vadeli stratejiler olarak görülebilir, ancak uzun vadede çok daha geniş etkiler yaratmaktadır. Şirketlerin finansal performanslarını yanıltıcı bir şekilde sunmaları, piyasa katılımcılarının doğru kararlar almasını engeller ve sermaye piyasalarının doğru kaynak tahsisi işlevini bozarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiler. Manipülasyonların kısa vadeli etkileri genellikle şirketlerin piyasa değerini artırarak, yatırımcılar nezdinde daha cazip bir hale gelmelerine olanak tanır. Ancak, bu tür manipülasyonlar genellikle sürdürülebilir değildir ve zamanla şirketin gerçek finansal durumu açığa çıkar. Bunun

sonucunda, manipüle edilmiş kârların gerçeklikle örtüşmemesi, piyasa katılımcıları tarafından fark edilir ve şirketin piyasa değeri düşmeye başlar. Bu durum, ekonomik kaynakların verimli bir şekilde dağıtılamamasına ve yatırımların yanlış alanlara yönlendirilmesine yol açar. Ayrıca, finansal bilgi manipülasyonu şirketlerin kendi kararlarını da yanlış yönlendirebilir, çünkü yöneticiler gerçek performanslarına dayalı olmayan kararlar alabilirler. Bu durum, sadece şirketlerin değil, tüm ekonominin kaynaklarının israfına yol açarak daha büyük yapısal sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir.

KAYNAKÇA

Ağırgöl, Ş., (2004), “Enerji mağdurları için yol haritası çizildi”, Referans, 18 Ağustos 2004.

Artunç, B., (2002), “Özel Amaçlı Varlıklar (Special Purpose Entities) ve Bilanço Dışı Muhasebeleştirme Yöntemi Olarak Kullanımları”, Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Etüdü, Ekim 2002.

Ayanoğlu, Y., (2003), “Dönem Karı, Vergi Karşılığı Muhasebe Uygulamaları” Creative Accounting Practices” John Wiley & Sons.

Dönmez Ç. A., Başaran, Y., Doğru, G., ve diğerleri (2002), “Finansal Vadeli İşlem”

Erciyas, M., (2002), “Kar Yönetimi (Earnings Management) Uygulamaları”,

Griffiths, I., (1986), Creative Accounting, Irwin Paperback, London.

Mulford, C. W., Comiskey, E.E., (2002), “The Financial Numbers Game, Detecting ”

Peter, W., (1994), “Creative Accounting: The effectiveness of financial reporting in the UK – A book review”, Accountancy , pg:78, July 1994.

Bushman, Robert M. & Smith, Abbie J., (2001). "Financial accounting information and corporate governance," Journal of Accounting and Economics, Elsevier, vol. 37(2), pages 167-201, June.

Young, M. R., (2002), Accounting Irregularities and Financial Fraud, A Corporate Governance Guide, Aspen Law & Business.

Özbay, R., (1990), Hisse Senedi Fiyatlarında Yükseliş ve Çöküşler: Borsalarda Spekülasyon ve Manipülasyon, Sermaye Piyasası Kurulu, Araştırma Raporu.

Özbay, R., (1999), Manipülasyon İnceleme Rehberi, Yayınlanmamış Eğitim ve Seminer Notları, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara.

Scott, W.R., (1997), Financial Accounting Theory, Upple Saddle River, NJ: PrenticeHall, Scarborough.

Naik, R., (1997), Nature and Purpose of Financial Information, Euromoney / DC Gardner Workbook, Euromoney Publications.

Stolowy H., Breton B, (2000). A Framework for the Classification of Accounts Manipulations, July 2000SSRN Electronic Journal DOI:10.2139/ssrn.263290

<https://www.sec.gov/about/reports-publications/aboutannrep99.shtml> (28.12.2025)

7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN DENKLEM KURMAYI GEREKTİREN PROBLEM ÇÖZÜMLERİNDEKİ HATALARININ İNCELENMESİ

Yazar: Matematik Öğretmeni, SİNAY AYGÜN

Yıldız Teknik Üniversitesi, sinayaydemir18@gmail.com , Yüksek Lisans Tezi

ORCID ID: 0009-0008-2362-8622

Danışman: Prof. Dr. Hasan ÜNAL

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü,
Matematik Eğitimi, İstanbul. ORCID ID: 0000-0002-4661-111X

ÖZET

Bu çalışmanın önemi, öğrencilerin denklem problemlerini çözme ve denklemi kurma süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları ve hataları belirlemekte yatmaktadır. 7. sınıf düzeyindeki öğrenciler için matematiksel kavramların anlaşılması ve doğru bir şekilde uygulanması, özellikle denklem kurma ve çözme gibi soyut işlemler söz konusu olduğunda, zorlayıcı olabilir. Denklem kurma ve çözme sürecinde yaşanan zorluklar, öğrencilerin matematiksel düşünme becerilerini geliştirmeleri için engel oluşturabilmektedir.

Öğrencilerin denklemi kurma ve çözme becerilerini geliştirilmesiyle, matematiksel kavramları daha güçlü bir şekilde kavramalarına katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Bundan dolayı çalışmanın amacı, 7. sınıf düzeyindeki öğrencilerin denklem kurmayı gerektiren problem çözme sürecinde yaptıkları hataları belirlemek ve bu hataları ayrıntılı incelemektir. Araştırma kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenen, Marmara bölgesinin İstanbul İl Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaokulda 7. sınıfta öğrenim gören 258 öğrenciyle gerçekleştirilmiş tarama çalışmasıdır. Çalışmada, nitel ve nicel yöntemin birlikte kullanıldığı karma yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın verileri, problem çözme süreci sırasında öğrencilere yönelik 8 soruluk problem testi uygulanmıştır. Yapılan problem testinde öğrencilerin hatalarının farkındalığını görebilmek için 8 sorunun her birinde iki soruluk anket yer almıştır. Uygulanan problem testinin öğrencilerin vermiş oldukları cevaplarına göre on bir hata kodu elde edilmiştir. Bu hata kodları, istatistiksel programlar aracılığıyla analiz edilmiş olup hataların türleri ile sıklıkları belirlenmiştir. Aynı zamanda yapılan hata türleri ile denklem problemleri konusunu öğreten öğretmen arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda, öğrencilerin en sık karşılaştığı hata türlerinin; farklı çözüm yolları kullanma sürecinde ortaya çıkan çözüm hataları, denklemi yanlış kurmaktan kaynaklanan hatalar ve işlem hataları olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma öğrencilerin denklem problemleriyle ilgili karşılaştıkları güçlükler ve bu güçlüklerin çözülmesi, öğrencilerin araştırmanın hata analizine göre hatalarının farkında olabilmesi için öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Denklem Kurma, Denklem Problemleri, Problem Çözme, Hata Analizi.

AN EXAMINATION OF THE ERRORS IN PROBLEM SOLVING REQUIRING EQUATION FORMULATION BY 7TH GRADE STUDENTS

Mathematics teacher, Sinay AYGÜN

Yıldız Technical University, Institute Of Science, Department of Mathematics and Science
Education, Mathematics Education, Istanbul. Master of Science

ORCID ID: 0009-0008-2362-8622

Supervisor: Prof. Dr. Hasan ÜNAL

Yıldız Technical University, Faculty of Education, Department of Mathematics and Science
Education, Mathematics Education, Istanbul.

ABSTRACT

The importance of this study lies in identifying the difficulties and errors students encounter in solving equation problems and establishing equations. Understanding and correctly applying mathematical concepts can be challenging for 7th-grade students, especially when it comes to abstract operations such as setting up and solving equations. Difficulties encountered in the process of setting up and solving equations can hinder students' development of mathematical thinking skills.

The aim of this study is to contribute to a stronger understanding of mathematical concepts by improving students' skills in setting up and solving equations. Therefore, the purpose of this study is to identify the errors 7th-grade students make in solving problems requiring equations and to examine these errors in detail. The research was conducted with 258 7th-grade students enrolled in a secondary school affiliated with the Istanbul Provincial Ministry of National Education in the Marmara region, using a convenience sampling method. The study employed a mixed method, combining qualitative and quantitative methods. Data were collected through an eight-question problem test administered to the students during the problem-solving process. To assess students' awareness of their errors, the test included a two-question questionnaire for each of the eight questions. Eleven error codes were obtained based on student responses to the problem test. These error codes were analyzed using statistical programs to determine the types and frequencies of errors. The relationship between the types of errors made and the teacher teaching the equation problem topic was also examined. The evaluation revealed that the most common error types encountered by students were solution errors arising from using different solution methods, errors resulting from incorrectly setting up the equation, and computational errors. Consequently, this study explores the difficulties students encounter with equation problems, offers suggestions for resolving these difficulties, and helps students become aware of their errors based on the error analysis of the study.

Keywords: Equation Formulation, Equation Problems, Problem Solving, Error Analysis.

1. GİRİŞ

Matematik öğretiminin genel amacı, kişiye günlük hayatın gerektirdiği matematik bilgi ve becerileri kazandırmak, ona problem çözme öğretmek ve olayları problem çözme yaklaşımı içinde ele alan bir düşünce biçimi kazandırmaktır (Altun, M., 2001). Problem çözme var olan matematiksel bilginin kullanılacağı alandır. Matematik dersindeki etkinliklerini gerçek dünya tecrübesiyle bağlantılı kurma alışkanlığının büyük ölçüde temsilcisi ise cebirsel sözel problemlerdir (Çelikkol, Ö., 2016). Matematiksel sözel problemleri öğrenmek kavramsal bilgiler ve işlemsel bilgiler arasında ilişki kurulmasını kolaylaştırır ve geliştirir (Umurbek, M., 2020). Cebir aritmetikten beslenerek matematiğin içinde ayrı disiplin oluşturup öğrenme sürecinde anahtar rol oynamıştır (Yıldız, P., Çiftçi, Ş. K., Şengil-akar, Ş., Sezer, E. 2015).

Öğrencilerin aritmetik bilgilerini cebirsel düşünme süreçlerine aktarmaları denklem kurma ve çözme süreçlerini de olumlu etkilemektedir. Denklem kurma bir eşitlik yazma süreci olarak ele alınabilir bu süreç problemi anlama ile başlar. Görünüş açısından problemlerde kargaşa hâkimdir. Ölçmek istediği davranışın alanla ne derecede uyum içerisinde olduğu konusu tartışmaya açıktır. Problemler kendi alan becerisinin ötesine geçerek diğer alanlara dair becerilere hâkim olmayı gerektirir (Akçay, U., 2023).

Problem çözme stratejilerinin matematiksel süreç becerilerine göre sınıflandırılmasıyla öğrenciler, öğrendikleri bilgiler ile gerçek yaşam durumları arasında bağlantıyı daha kolay kurabilir ve bu sınıflandırma ile öğrencilerin nitelikli öğrenmesine katkı sunabilir (Temel, H., & Altun, M. 2020).

Bu araştırmada öğrencilerin zorlandıkları konular arasında olan birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem problemini çözme ile ilgili yapılan hata türleri analiz edilmiştir. Bu amaçla “Öğrencilerin birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem problemlerini çözerken yaptıkları hataların türleri nelerdir ve bu hatalar hangi nedenlerden kaynaklanmaktadır?” sorusuna cevap aranmak istenmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın nicel kısmı öğrencilerin problem testinde vermiş oldukları cevaplara göre oluşabilen hataları kodlayıp hata türlerini istatistik program ile sayısal olarak tespit etmek amaçlanırken nitel kısmını ise öğrencilerin problem testinde yer alan öğrenci görüş anketi ile sağlanacaktır ve problem testindeki her bir soru aynı zamanda nitel yöntemi kapsamaktadır.

2.2. Araştırma Deseni

İlköğretim 7. sınıf öğrencileriyle yapılan bu çalışmada öğrencilerin birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem problemlerini çözebilme ve denklem problemlerinin çözme becerileri ile bu problemlerin çözümünde ortaya çıkan hataların analizine yönelik ayrıntılı bir inceleme yapıldığından tarama araştırması niteliği taşımaktadır.

2.3. Çalışma Grubu

Araştırmada kolay ulaşılabılır bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu araştırma, 2024-2025 eğitim öğretim yılı İstanbul İl Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Marmara bölgesindeki bir devlet ortaokulunda 7. sınıfta öğrenim gören toplam 258 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin 117'si erkek öğrenci, 141'i kız öğrenci oluşturmaktadır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırma için tam sayılı birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem problemleri içeren 8 klasik sorudan oluşan problem testi uygulanmıştır. Problem testinin her sorusunda 4 alt sorusu mevcuttur. Bu sorular denklem kurabilme, denklem problemini çözebilme ve öğrencilerin hata yapıp yapmadıklarını farkındalıklarını görebilmek için oluşan iki soruluk anketten oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan problem testi "İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Cebirsel Sözel Problemleri Denklem Kurma Yoluyla Çözme Becerilerinin İncelenmesi" Özarslan, (2010) yüksek lisans tezinden izin alınarak uygulanmıştır. Problem testinde gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem konusunu öğrenen 12 şubeye bir ders süresi (40 dakika) verilerek araştırmacı gözetiminde problem testi uygulanmıştır.

2.5. Veri Analizi

Öğrencilerin cevap kağıtları incelenerek 11 hata kodu elde edilmiştir. 11 kod istatistiksel programlar ile sınıflandırılarak analiz edilmiştir. Her sorudaki hata kodları belirlenerek öğrencilerin verdikleri çözümlere göre hata analizi tablolastırılıp bununla ilgili yorum yapılmıştır. Bu hata türlerine K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11 şeklinde kodlar verilmiştir. Kodlanan 11 hata kodunun K10 ve K11 olarak belirtilenler problemin tam çözümünün olması veya hiç çözümünün olmaması ile ilgili olduğundan sınıflandırabilmek için koda dahil edilmiştir fakat verilerin sonuçlanmasında bu iki kod hariç tutulmuştur. Bu hata kodları şu şekildedir:

K1: Denklemi Yanlış Kurma

K2: İşlem Hatası

K3: Yer değiştirirken İşaret Hatası

K4: Benzer Terim Olmayanları İşlem Yapma

K5: Eşitlik Sembolü Kullanmama

K6: Denklem Probleminde İstenileni Bulmama

K7: Birden Fazla Bilinmeyen Kullanma

K8: Denklemi Kurup Denklem Çözümünü Yapamama

K9: Farklı Çözüm Yolu Kullanarak Denklem Çözümünü Yapamama

K10: Denklem Çözümünde Hata Yok

K11: Herhangi Bir Çözüm Yok

3. BULGULAR

3.1.Nicel Verilere İlişkin Bulgular

Hata Kodu	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	TOPLAM
Soru Numarası												
1	5	17	1	10	4	0	0	12	14	183	12	258
2	24	15	1	0	0	1	0	1	31	127	58	258
3	33	1	0	0	0	17	0	0	60	45	102	258
4	27	2	5	1	20	0	0	15	29	101	58	258
5	19	6	2	0	1	4	1	6	44	66	109	258
6	26	2	0	0	1	27	0	5	43	46	108	258
7	46	16	0	0	2	0	1	9	19	38	127	258
8	9	7	0	0	8	2	0	3	17	128	84	258
TOPLAM	189	66	9	11	36	51	2	51	257	734	658	2064

Çizelge 1. Soru Hata Analizi

Tabloda verilere göre her soru için hata türleri belirtilmiştir. K10 ve K11 hata türünü belirtmediğinden bu iki koda bakılmaksızın soru 1 için K2 hatası; soru2, soru 3, soru 4, soru 5, soru 6, soru 8 için K9 hatası; soru 7 için K1 hatası en sık görülen hata türleri olmuştur. Araştırmaya verilen 2064 yanıttan en fazla hata türünün 257 yanıt ile K9 iken en az hata türünün 2 yanıt ile K7 hata türü olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrenciler birinci dereceden denklem problemlerin çözümünde denklem çözüm yolunu tercih etmeyip denklem probleminde verilenler ile istenilenleri bulmak için tersten sayarak sonuca ulaşmaya çalışmışlardır ya da tek tek sayma işlemi yapmışlardır bu gibi farklı çözüm yolları kullanılmıştır. Öğrenciler denklem çözümü kullanmayıp farklı çözüm yollarını kullanmaları daha fazla hataya sebep olmuştur.

En az yapılan hata birden fazla bilinmeyen kullanma (K7) bu hata türü bir bilinmeyenli denklem problemlerinde verilen her sayı için farklı bilinmeyen kullanılmasından oluşmuştur. Araştırmaya katılan sadece 2 öğrenci birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem problemlerin mantığının anlaşılmadığı bu yüzden iki farklı bilinmeyen kullanarak çözmeye çalıştıkları görülmüştür.

Araştırmada elde edilen bir diğer verilere göre öğrencilerin kendi çözüm süreçlerini değerlendirme becerilerinde belirsizlik yaşadıklarına ya da öz değerlendirme konusunda yeterince farkındalık geliştiremedikleri ortaya çıkmıştır.

4. SONUÇLAR

Bu çalışmada birinci dereceden bir bilinmeyenli denklem problemlerine verilen yanıtlar doğrultusunda farklı hata türleri elde edilmiştir. Bu hata türlerinin bazıları stratejik, bazıları kavramsal, bazıları ise işlemsel olarak sınıflandırılabilir. Öğrencilerin hata sebepleri konunun temelini tam anlayamamaları, dikkatsizlik ile gelen işlemsel hatalar, problemde istenileni tam

olarak kavrayamama, denklem çözümünde yapılan tek taraflı hatalar, elde ettikleri çözümleri kontrol etmeme gibi farklı sebeplerden dolayı hata türleri ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin denklem problemini çözdükten sonra bilinmeyeni geriye dönüp kontrol etmemesi yaptıkları hatanın üstünü örtmektedir. Bu sebeple çoğu zaman öğrenci yaptıkları hatanın farkında olmamaktadır. Birçok araştırmada denklem problemleri ve hata analizi üzerine çalışmalar yapılsa da bu konu hala güncelliğini koruyan ve öğrencilerin farklı hata türlerini içermektedir.

5. KAYNAKÇA

Akçay,U., Yaratıcı Problem Çözmenin Akademik Başarıya Ve Beceri Temelli Problem Çözmeye Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun, 2023.

Altun, M., Matematik Öğretimi, Bursa, Erkam Matbaası, 2001.

Çelikkol Ö., 7. sınıf öğrencilerine cebirsel sözel problemlerde matematiksel modelleme etkinliklerinin uygulanması: Bir eylem araştırması, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2016.

Özarslan, P., İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Cebirsel Sözel Problemleri Denklem Kurma Yoluyla Çözme Becerilerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Adana, 2010.

Temel, H., & Altun, M. (2020). Problem Çözme Stratejilerinin Matematiksel Süreç Becerilerine Göre Sınıflandırılması. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, 7(3), 173-197.

Umurbek,M., Ortaokul 7. Sınıf öğrencilerinin cebirsel sözel problemleri çözme sürecinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın, 2020.

Yıldız, P., Çiftçi, Ş. K., Şengil-akar, Ş., Sezer, E. (2015). Ortaokul 7. Sınıf Öğrencilerinin Cebirsel İfadeleri ve Değişkenleri Yorumlama Sürecinde Yaptıkları Hatalar. *Hacettepe Journal of Educational Research*, 1(1).

YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENME ORTAMLARININ MATEMATİK EĞİTİMİNDEKİ ROLÜ: OLANAKLAR VE SINIRLILIKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Emrullah Yiğit

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, e-posta: eyigit87@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5319-0798

Yüksek lisans öğrencisi, Nurcan Kuşut

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, e-posta: nurcankusut@gmail.com

ÖZET

Günümüzde yapay zekâ teknolojilerinin eğitim ortamlarına entegrasyonu, öğretim süreçlerinin kişiselleştirilmesi ve öğrenme deneyimlerinin zenginleştirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Matematik eğitimi, öğrenciler arasındaki öğrenme hızı, ön bilgi düzeyi ve bilişsel farklılıklar bakımından kişiselleştirilmiş öğrenmeye en çok gereksinim duyulan alanlardan biridir. Bu nedenle bu çalışma, yapay zekâ destekli kişiselleştirilmiş öğrenme ortamlarının matematik eğitimindeki rolünü, olanaklarını ve sınırlılıklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle kişiselleştirilmiş öğrenme kavramı ve yapay zekânın bu süreçteki işlevleri kuramsal bir çerçevede ele alınmıştır. Ardından, öğrenme analitiği, öğrenci modelleme, adaptif içerik sunumu ve otomatik geri bildirim gibi yapay zeka bileşenlerinin matematik öğretiminde nasıl kullanıldığı tartışılmıştır. Literatürde yer alan güncel örnekler (örneğin ALEKS, Carnegie Learning, Photomath vb.) üzerinden, bu ortamların öğrencilerin kavramsal anlayışlarını güçlendirme, öz düzenleme becerilerini geliştirme ve öğrenme motivasyonunu artırma potansiyeli vurgulanmıştır. Bununla birlikte, veri gizliliği, algoritmik önyargılar, öğretmen yeterlikleri ve etik sorumluluklar gibi sınırlılıklar ele alınmıştır. Yapay zekâ destekli kişiselleştirilmiş öğrenme ortamlarının matematik eğitiminde etkili biçimde kullanılabilmesi için öğretmen eğitimi, sistem tasarımı ve etik ilkeler boyutunda yapılacak kapsamlı araştırmalara ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir. Bu kapsamda çalışma, yapay zekâ destekli kişiselleştirilmiş öğrenme ortamlarının matematik eğitiminde sunduğu olanakları ve karşılaşılan sınırlılıkları bütüncül bir biçimde ele alarak gelecekte yapılacak çalışmalara yön verebilecek bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : yapay zekâ, kişiselleştirilmiş öğrenme, matematik eğitimi.

EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİKLERİYLE YAPAY ZEKÂ OKURYAZARLIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Dr. Kağan KIRCABURUN

Düzce Üniversitesi, kircaburunkagan@gmail.com - [0000-0002-8678-9078](tel:0000-0002-8678-9078)

ÖZET

Son yıllarda yapay zekâ teknolojilerinin eğitim alanındaki kullanımının artması, bireylerin bu teknolojileri ne düzeyde ve nasıl kullandıklarının yanı sıra, bu kullanımı etkileyen bireysel farklılıkların incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu araştırmanın amacı, eğitim fakültesi öğrencilerinin günlük yapay zekâ kullanım süreleri, beş faktör kişilik özellikleri ve yapay zekâ okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırmada kişilik özellikleri yumuşakbaşlılık, nevrotizm, özdüzenleme, içe kapanıklık ve yeniliğe açıklık boyutlarıyla ele alınmıştır. Yapay zekâ okuryazarlığı ise farkındalık, kullanım, değerlendirme ve etik olmak üzere dört alt boyutta incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, eğitim fakültesinde öğrenim görmekte olan ve yaşları 19 ile 24 arasında değişen toplam 83 öğrenci oluşturmaktadır (%79 kadın; yaş ortalaması = 20.59). Verilerin analizinde betimsel istatistikler ve Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Frekans analizi sonuçları, öğrencilerin %7'sinin yapay zekâyı her gün kullanmadığını, %53'ünün günde 0–1 saat, %29'unun 1–2 saat ve %11'inin ise 2–3 saat arasında kullandığını göstermektedir. Korelasyon analizi bulgularına göre, yeniliğe açıklık kişilik özelliğinin yapay zekâ okuryazarlığının farkındalık ve kullanım alt boyutlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Öz-düzenlemenin değerlendirme ve etik alt boyutlarıyla pozitif ilişkiler gösterdiği, nevrotizmin ise etik alt boyutuyla negatif yönde ilişkili olduğu saptanmıştır. Elde edilen bulgular, yapay zekâ okuryazarlığının bireysel kişilik özellikleriyle ilişkili olduğunu ve öğretmen adaylarının yapay zekâyı yönelik farkındalık ve etik kullanım becerilerinin geliştirilmesinde bu özelliklerin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: kişilik özellikleri, yapay zekâ okuryazarlığı, eğitim fakültesi

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN BIG FIVE PERSONALITY TRAITS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE LITERACY AMONG FACULTY OF EDUCATION STUDENTS

ABSTRACT

In recent years, the increasing use of artificial intelligence (AI) technologies in the field of education has made it necessary to examine not only how and to what extent individuals use these technologies, but also the individual differences that influence such use. The aim of this study is to investigate the relationships between daily AI usage duration, Big Five personality traits, and AI literacy levels among faculty of education students. In this study, personality traits were examined through the dimensions of agreeableness, neuroticism, self-regulation, introversion, and openness to experience. AI literacy was addressed across four sub-dimensions: awareness, use, evaluation, and ethics. The study sample consisted of 83 faculty of education students aged between 19 and 24 years (%79 female; mean age = 20.59). Descriptive statistics and Spearman correlation analysis were employed for data analysis. The results of the frequency analysis indicated that 7% of the students did not use AI on a daily basis, while 53% reported using AI for 0–1 hour per day, 29% for 1–2 hours, and 11% for 2–3 hours per day. According to the correlation analysis results, openness to experience was positively associated with the awareness and use sub-dimensions of AI literacy. Self-regulation showed positive relationships with the evaluation and ethics sub-dimensions, whereas neuroticism was negatively associated with the ethics sub-dimension. The findings suggest that AI literacy is related to individual personality characteristics and highlight the importance of considering these characteristics in efforts to enhance teacher candidates' awareness of and ethical competencies in AI use.

Keywords: personality traits, artificial intelligence literacy, faculty of education

HOW ACCREDITATION SHAPES ASSESSMENT PRACTICES IN TEACHER EDUCATION: A SWOT ANALYSIS OF STUDENT EXPERIENCES

Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU

Ankara University, cokluk@education.ankara.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-3879-9204

Dr. Okan DEDE

Karabük University, okandede@karabuk.edu.tr-ORCID ID: 0000-0002-2771-6522

Lect. Hüseyin ATASEVEN

Karabük University, huseyinataseven@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-9992-4518

ABSTRACT

This study examines assessment and evaluation practices in an accredited undergraduate teacher education program from the perspective of students, who constitute the primary stakeholders of the accreditation process. Adopting a qualitative research design, data were collected from 143 undergraduate students enrolled in a guidance and psychological counselling program through a researcher-developed open-ended questionnaire. The data were analysed using SWOT analysis in order to systematically identify the strengths, weaknesses, opportunities, and threats associated with accreditation-driven assessment practices. The findings indicate that the most prominent strengths of the system are institutional transparency, alignment between learning outcomes and assessment tasks, and the widespread use of rubrics, which collectively contribute to perceptions of fairness and objectivity in grading. In addition, application-oriented assessment approaches and the involvement of multiple evaluators were perceived as enhancing professional relevance. From an opportunity perspective, students emphasised the contribution of accreditation to career readiness, portfolio development, digital competence, and international recognition. However, the results also reveal significant weaknesses related to excessive workload, increased cognitive load, limited and delayed feedback, and difficulties in fairly assessing individual contributions in group work. Moreover, students expressed concerns that assessment processes have increasingly become formalised and bureaucratic, posing a threat to educational quality by shifting the focus from meaningful learning to procedural compliance. Overall, the study highlights the dual nature of accreditation-based assessment systems, which simultaneously promote quality assurance and generate operational challenges. The findings suggest the need to reduce assessment overload,

strengthen formative and qualitative feedback practices, and prioritise authentic assessment methods to ensure the sustainability and pedagogical integrity of accredited teacher education programs.

Keywords: Accreditation, measurement and evaluation, SWOT analysis, faculty of education

1. INTRODUCTION

The growing globalization of higher education, driven by internationalization processes, underscores the necessity of aligning educational systems with global standards while enhancing accountability and transparency (Smidt, 2015). This shift places quality at the core of educational practices, as institutions are increasingly expected to respond to the evolving demands and expectations of contemporary society (Bergh, 2011). Furthermore, the rising demand for higher education, together with rapid technological, economic, and social changes, has intensified the need for a highly skilled workforce and readily accessible knowledge, leading society to expect universities to deliver more sophisticated and comprehensive services.

In a globalized world, higher education institutions have entered an era of accountability, transcending their role as mere knowledge-producing centres and having to document the quality of the education they offer according to international standards. In this process, "accreditation" and related "quality assurance" studies constitute one of the most important agenda items for higher education systems. The growing focus on global competitiveness in education underscores the need for universities to secure international accreditation. This form of recognition functions as a credible indicator of quality assurance, allowing institutions to remain competitive and support their long-term viability within the international higher education landscape (Dede & Mızıkacı, 2025). Especially in undergraduate programs, determining whether learning outcomes are achieved at the targeted level is directly related to the quality of measurement and evaluation systems.

Measurement and evaluation are not only an outcome of the education process but also the most critical component that determines and guides the quality of teaching. Accreditation standards require measurement and evaluation processes to be transparent, fair, valid, and student centred. However, a program being accredited on paper does not mean that it functions flawlessly in practice. As frequently emphasized in the strategic management literature, an organization's success is closely related to the extent to which it can harmonize its internal dynamics with external/environmental expectations (Panagiotou, 2003). Therefore, to better

understand the implications of accreditation on the implementation process, it is critical to consult the opinions of the students, who are the most important stakeholders of the program.

SWOT analysis is one of the most effective methods used to systematically evaluate the current state of an institution or program. With conceptual origins dating back to the 1970s, SWOT analysis, under the headings of Strengths (S), Weaknesses (W), Opportunities (O), and Threats (T), allows for the analysis of both the current capacity and future potential of an organization (Dyson, 2004). According to Dyson (2004), SWOT analysis provides a "situation snapshot" of the institution, serving to provide a scientific basis for strategic decisions. Using this method in the evaluation of educational programs enables the identification of weaknesses hindering program development and the integration of external opportunities into institutional development.

A review of the literature reveals that while numerous studies examine the impact of accreditation processes on organizational culture and management structures (Helms and Nixon, 2010), studies analysing assessment and evaluation practices from a student perspective using SWOT analysis are limited. However, student evaluations constitute the most important source of feedback for the "continuous improvement" (Plan-Do-Check-Act-PDCA cycle) philosophy of accreditation. This feedback allows for overcoming weaknesses through strengths and developing preventative policies against potential threats.

The main objective of this research is to examine the current state of measurement and evaluation practices in an accredited undergraduate program, based on the perspectives of students, who are the primary stakeholders in this process. In line with this general objective, the research aims to identify the strengths and weaknesses of the measurement and evaluation dimension of accreditation, as well as the opportunities and threats within this process. The research is considered to contribute to policy development, improvement, and sustainability in the implementation process of the program.

2. METHOD

2.1. Study Group

A total of 143 university students participated in the study. Convenient sampling method was used to select the students. 76% of the participating students were female and 24% were male. 48% of the students were second-year students and 52% were third-year students, all enrolled in the guidance and psychological counselling undergraduate program.

2.2. Data Collection Tool

The "Student Questionnaire on Measurement and Evaluation Practices in the Accreditation Process," developed by the researchers, was used as a data collection tool. The questionnaire consists of four open-ended questions. The questions were designed to reveal students' experiences and suggestions regarding the accreditation process, and to identify the strengths and weaknesses, opportunities, and threats encountered in the measurement and evaluation practices of the process.

2.3. Data Analysis

The data obtained from this study were analysed using the SWOT analysis method. The main purpose of SWOT analysis is to create a "competitive advantage" by matching the internal strengths of an organization or process with external opportunities; simultaneously, it aims to minimize potential risks by managing weaknesses and threats (Panagiotou, 2003). SWOT analysis is a strategic tool that serves to overcome weaknesses through strengths and to use existing opportunities as a shield against external threats (Dyson, 2004). Especially in quality-oriented processes such as accreditation, a SWOT analysis based on the views of the group to which the accreditation is applied provides a scientific basis for bridging the gap between the theoretical framework of the program and its practical implications.

3. FINDINGS AND INTERPRETATIONS

The SWOT analysis findings regarding the responses of the students participating in the study to the survey questions are presented below.

The results of the SWOT analysis based on the students' responses to the question, "*How well do you think the assessment and evaluation practices (exams, projects, assignments, etc.) in your accredited program align with the learning outcomes of the course, and how transparent and fair are they in evaluating your academic success?*" are presented in Table 1.

Table 1. Opinions Regarding the Level of Alignment Between Measurement and Evaluation Practices and Learning Outcomes, and the Transparency and Fairness of Assessing Course Success.

Themes	Categories	Direct Quotes from Student Opinions	f	%	SWOT Category
	Alignment with Learning Outcomes	"Whatever is in the table of specifications appears on the exam; there are no surprise questions."	102	71.3	Strength

Content Alignment	Application Focus	<i>"Not only our theoretical knowledge but also our practical skills are being graded."</i>	41	28.7	Strength
Transparency	Public Announcement of Assessment Criteria	<i>"Thanks to rubrics, we know how we will be evaluated and how we will get points before doing the assignment."</i>	115	80.4	Strength
	Lack of Feedback	<i>"We learn our grades, but we can't see where we made mistakes."</i>	28	19.6	Weakness
Fairness and Objectivity	Assessment Standard	<i>"Grading criteria vary too much from instructor to instructor; there is no standard."</i>	89	62.2	Weakness
	Multiple Evaluators	<i>"Doing a project presentation in front of instructors teaching the same course is fairer than being graded by a single instructor."</i>	54	37.8	Strength
Process Load	Workload	<i>"We are tired of doing assignments/quizzes every week just to gather evidence for accreditation."</i>	84	58.7	Weakness
	Mechanization	<i>"The processes are very rule-bound; sometimes we try to complete what is requested rather than actually learning."</i>	59	41.3	Threat
Career Impact	Professional Competence	<i>"In this exam system, case analyses in open-ended questions prepare us, at least partially, for problems in professional life."</i>	75	52.4	Opportunity
	Portfolio Development	<i>"The comprehensive project assignments we prepare in classes create a concrete piece of evidence (portfolio) that we can present in job interviews when we graduate."</i>	68	47.6	Opportunity

When Table 1 is examined, it is seen that students' opinions regarding the strengths of the accreditation process are grouped into the categories of "parallelism with learning outcomes," "application-oriented," "clear statement of evaluation criteria," and "multiple evaluators." While the perception of mechanization in evaluation processes can be considered a threat to the quality of education, the system's parallelism with professional life and its role in portfolio development have been described as opportunities for the future. The analysis results show that institutional transparency, a rubric-focused evaluation culture, and curriculum-exam parallelism have been largely achieved.

Table 2 presents the results of the SWOT analysis based on the students' responses to the question, "What problems do you encounter in the current measurement and evaluation system, and what aspects negatively affect your learning process and which you think need improvement?"

Table 2. Opinions Regarding Problems Encountered in Current Measurement and Evaluation Practices

Themes	Categories	Direct Quotes from Student Opinions	f	%	SWOT Category
Process Load	Cognitive Load and Time Pressure	<i>"There is a quiz or assignment submission almost every week. This situation focuses us on meeting deadlines rather than learning deeply."</i>	101	70.6	Weakness
	Formal Priority	<i>"Extra assignments given to collect accreditation evidence are starting to take precedence over the actual course content."</i>	42	29.4	Threat
Lack of Interaction	Low-Quality Feedback	<i>"We learn our exam grades from the system, but no one explains where we made mistakes or what the correct answer was."</i>	98	68.5	Weakness
	Timing Issue	<i>"Feedback arrives very late. We have to submit the second assignment before learning the mistakes from the first one."</i>	45	31.5	Weakness
Implementation Weakness	Assessment Fairness	<i>"The workload in group projects is distributed unfairly. The student who doesn't work and the student who puts in effort get the same grade; this is the biggest flaw of the system."</i>	82	57.3	Weakness
	Assessment Criteria	<i>"Assessment criteria (rubrics) are sometimes so complex that we spend more time trying to understand the rubric than doing the assignment."</i>	61	42.7	Threat

When Table 2 is examined, it can be seen that “cognitive load and time pressure”, “poor quality feedback”, “timing problem” and “fairness of evaluation” are categories related to weaknesses, while “formal priority” and “evaluation criteria” are categories related to threats.

Table 3 presents the results of the SWOT analysis based on the responses of the participating students to the question, “What kind of contributions do you foresee the current assessment approaches (portfolio, self-assessment, digital tools, etc.) used as a result of your program's accreditation making to your post-graduation career or professional competencies?”

Table 3. Opinions Regarding the Contributions of Current Measurement and Evaluation Approaches to Career Development

Themes	Categories	Direct Quotes from Student Opinions	f	%	SWOT Category
Professional Development	Vocational Readiness	<i>"I will graduate not just with a diploma, but with a portfolio containing projects I've done over four years. I'll be able to show this file when they ask 'What do you know?' in job interviews."</i>	94	65.7	Opportunity
	Professional Presentation	<i>"Case studies and term projects are like a simulation of the problems I will face in business life. This experience will allow me to express myself more professionally in interviews."</i>	49	34.3	Opportunity
Competitive Advantage	Recognition at a Global Level	<i>"The fact that my program is accredited is certification that my education is at international standards. I know this will put me ahead of my rivals, especially in graduate applications abroad."</i>	112	78.3	Opportunity
	Employability	<i>"In the eyes of employers, graduating from an accredited department will create the image that 'they went through a quality-approved process'."</i>	31	21.7	Opportunity
Digital Transformation	Technological Adaptation	<i>"Online assessment tools and data analysis methods will make it easier for us to adapt to the digital transformation in business life."</i>	72	50.3	Opportunity
	Digital Literacy	<i>"The digital platforms we use in exams and projects are preparing us for the digitalizing structure of the sector."</i>	101	70.6	Opportunity

Table 3 shows that all opinions regarding the contributions of current assessment and evaluation approaches used as a result of the accreditation of the program to students' post-graduation careers or professional competencies can be considered as opportunities.

Table 4 presents the results of the SWOT analysis based on the students' responses to the question: "Do you ever feel that the assessment and evaluation processes are carried out solely to complete the accreditation documents or that they do not align with the actual needs in practice? What kinds of risks do you think this situation might pose to the sustainability of educational quality?"

Table 4. The Burden of the Accreditation Process and Opinions on its Alignment with Actual Needs

Themes	Categories	Direct Quotes from Student Opinions	f	%	SWOT Category
Formalism	Goal-Means Displacement	<i>"Sometimes it feels as if the format we upload the assignment in or which box we check is more important than the assignment itself. We are filling a gap in an accreditation file rather than learning."</i>	38	26.6	Threat
Bureaucratic Load	Academic Burnout	<i>"Self-assessment forms and surveys we have to fill out every week steal from our actual study time. We don't have the energy left to research a topic deeply from constantly trying to produce 'evidence'."</i>	59	41.3	Weakness
Motivational Risk	Loss of Trust and Belief	<i>"There are moments when I feel that the surveys we fill out are done as a formality just so they can write 'student opinions were obtained' in the accreditation report."</i>	29	20.3	Threat
Systemic Record	Evidence-Based Approach	<i>"It's actually a good thing that everything is recorded so strictly. At least it is clear what we are responsible for in which course, and it prevents the instructor from giving grades arbitrarily."</i>	17	11.9	Strength

When Table 4 is examined, it is seen that students' opinions regarding whether measurement and evaluation practices are carried out solely to complete accreditation documents or do not align with real needs in practice are grouped into the categories of threat, weakness, and strength. The strength category includes "evidence-based approach"; the weakness category includes "academic burnout"; while the threats category includes "means-end shift" and "loss of trust and belief".

3. CONCLUSION AND SUGGESTIONS

This research aims to analyse student experiences regarding measurement and evaluation practices in the accreditation process using a SWOT analysis. Data obtained from a total of 143 students show that the system provides significant gains in terms of institutional

standards and career opportunities, but also contains some problems and risks related to workload and motivation during the implementation phase.

The most fundamental conclusion drawn from the research findings is that accreditation provides transparency and objectivity in education. Students express the rubric-focused assessment culture and the parallelism between curriculum and exams as the strengths of the system. This system has enabled the building of institutional trust by reducing subjectivity in evaluation. The transition from the traditional examination system to application-oriented measurement and evaluation processes has created a tangible "career capital" for students, allowing them to transfer their theoretical knowledge to the professional world.

The "continuous measurement" principle of the accreditation process leads to a significant cognitive burden on students, and inadequacies in the feedback process constitute major weaknesses of the system. This intensity and deficiencies result in superficial learning instead of in-depth learning, time pressure, and the perception of the processes as merely "completing formalities," leading to a loss of trust and confidence. In other words, evaluation processes transform from a learning tool into a bureaucracy focused on "completing formalities" or "gathering evidence." Point-focused and one-sided feedback mechanizes the process instead of supporting student development. Furthermore, the inability to fairly measure individual contribution in group work and the complexity of evaluation criteria undermine the perception of fairness.

From a sustainability perspective, formalism and loss of trust can be considered the most significant threats. Students' perception that the burden of paperwork overshadows academic quality risks the accreditation process deviating from its essence and evolving into a symbolic compliance process. While the process is a successful approach in terms of corporate prestige and digital transformation, it is frequently stated that it leads to significant operational fatigue. These problems can be mitigated by reducing the frequency of exams and assignments, and by emphasizing comprehensive and authentic assessment methods that allow students to internalize the content. It is also true that making feedback more qualitative and interactive will significantly contribute to compensating for learning gaps.

REFERENCES

- Bergh, A. (2011). Why quality in education and what quality? A linguistic analysis of the concept of quality in Swedish government texts. *Education Inquiry*, 2(4), 709- 723. <https://doi.org/10.3402/edui.v2i4.22008>
- Dede, O., & Mızıkacı, F. (2025). Quality assurance in initial teacher education: Experiences and developments in undergraduate teacher training program accreditation. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 15(2), 750-789. <https://doi.org/10.18039/ajesi.1634424>
- Dyson, R. G. (2004). Strategic development and SWOT analysis at the University of Warwick. *European Journal of Operational Research*, 152(3), 631-640. [https://doi.org/10.1016/S0377-2217\(03\)00062-6](https://doi.org/10.1016/S0377-2217(03)00062-6)
- Helms, M. M., & Nixon, J. (2010). Exploring SWOT analysis – where are we now? A review of academic research from the last decade. *Journal of Strategy and Management*, 3(3), 215-251. <https://doi.org/10.1108/17554251011064837>
- Panagiotou, G. (2003). Bringing SWOT into focus. *Business Strategy Review*, 14(2), 8-10. <https://doi.org/10.1111/1467-8616.00253>
- Smidt, H. (2015). European quality assurance- A European higher education area success story. In A. Curaj, L. Matei, R. Pricopie, J. Salmi & P. Scott (Eds.), *The European Higher Education Area: Between critical reflections and future policies* (pp. 625–637). Springer International Publishing.

MODELING NONLINEAR RELATIONSHIPS IN EDUCATIONAL RESEARCH: A STEP-BY-STEP R TUTORIAL ON GENERALIZED ADDITIVE MODELS

Lect. Hüseyin ATASEVEN

Karabük University, huseyinataseven@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-9992-4518

Dr. Okan DEDE

Karabük University, okandede@karabuk.edu.tr-ORCID ID: 0000-0002-2771-6522

Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU

Ankara University, cokluk@education.ankara.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-3879-9204

ABSTRACT

Educational research frequently relies on linear modeling approaches to examine relationships between learning behaviors and academic outcomes. However, many educational processes are inherently nonlinear, characterized by threshold effects, diminishing returns, and saturation points that cannot be adequately captured by linear models. This paper introduces Generalized Additive Models (GAMs) as a flexible and interpretable alternative for modeling such complex relationships in educational research. After outlining the conceptual foundations of GAMs, the paper demonstrates their practical value through an applied example examining the relationship between students' study time and academic achievement. A step-by-step tutorial implemented in R guides readers through data exploration, model estimation, model comparison, and diagnostic evaluation. Empirical results show that the GAM substantially outperforms a traditional linear model in terms of model fit and explained variance, revealing a nonlinear pattern characterized by rapid initial gains followed by a plateau. By combining methodological explanation with hands-on implementation, this paper aims to lower the barrier to using GAMs in applied educational research and to encourage more nuanced modeling of learning processes that better reflect their underlying complexity.

Keywords: generalized additive models, nonlinear relationships, educational research

INTRODUCTION

Educational research frequently seeks to explain how instructional practices, learner characteristics, and study behaviors relate to academic achievement. Among these, students'

study time has long been considered a central predictor of academic success, often summarized by the intuitive assumption that increased study time leads to higher achievement (Credé & Kuncel, 2008; Hattie, 2008). As a result, many empirical studies have modeled the relationship between study time and academic performance using linear regression-based approaches, implicitly assuming a constant, monotonic increase in achievement as study time increases (Hastie & Tibshirani, 1986; Wood, 2017). However, this assumption may oversimplify the complex and dynamic nature of learning processes, which are frequently characterized by diminishing returns, threshold effects, and nonlinear trajectories (Eilers & Marx, 1996; Shadish et al., 2014).

In practice, educational processes rarely follow strictly linear patterns. Learning gains often occur rapidly during initial exposure, slow down as mastery increases, and may even decline when cognitive overload, fatigue, or burnout emerge (Cepeda et al., 2006; Sweller, 1988). For instance, moderate study durations may enhance concentration and retention, whereas excessive study hours can lead to diminishing returns or negative outcomes such as reduced motivation and mental exhaustion (Baumeister et al., 2007; Credé & Phillips, 2011). When such nonlinear dynamics are forced into linear models, important features of the relationship may be obscured, leading to misleading conclusions and overly simplistic pedagogical recommendations (Hastie & Tibshirani, 1986; Wood, 2017). From an educational perspective, understanding not only whether study time matters but also how its effects change across different levels of engagement is crucial for informing instructional design, guidance practices, and policy decisions (Hattie, 2008; Shadish et al., 2014).

Despite this conceptual awareness, much of the applied literature in education continues to rely on linear or piecewise linear models that impose restrictive assumptions on the shape of relationships. While these models are computationally convenient and easy to interpret, they require researchers to specify the functional form of the relationship a priori. Such specification may not align with the true underlying structure of the data, particularly when threshold effects, plateaus, or nonlinear trends are present. Consequently, there is a growing need for flexible modeling approaches that allow the data to reveal the functional form of relationships without sacrificing statistical rigor or interpretability (Hastie & Tibshirani, 1990; Wood, 2017).

Generalized Additive Models (GAMs) offer a powerful yet underutilized solution to this problem. GAMs extend generalized linear models by replacing fixed linear predictors with smooth, data-driven functions, enabling researchers to model complex nonlinear relationships

in a principled statistical framework. Rather than assuming that the effect of a predictor is constant across its range, GAMs estimate smooth curves that capture how effects evolve at different levels of the predictor. Importantly, this flexibility is achieved while maintaining transparency and interpretability, as the estimated smooth functions can be directly visualized and meaningfully interpreted in substantive terms. In this sense, GAMs occupy a methodological middle ground between traditional parametric models and black-box machine learning approaches (Hastie & Tibshirani, 1990; Wood, 2017).

Within educational research, GAMs hold substantial potential for modeling relationships that are inherently nonlinear, such as those involving study time, learning duration, developmental trajectories, test anxiety, and response time in computer-based assessments. However, despite their suitability for such contexts, GAMs remain relatively unfamiliar to many education researchers, and their adoption has been limited by a lack of accessible, practice-oriented methodological guidance. Existing discussions of GAMs are often either highly technical or situated outside the education literature, making it difficult for applied researchers to translate the method into their own empirical work (Shadish et al., 2014).

The purpose of this paper is therefore threefold. First, it introduces the conceptual foundations of Generalized Additive Models in a manner accessible to researchers in education and related social sciences. Second, it demonstrates the applicability and pedagogical value of GAMs through a concrete educational scenario examining the relationship between students' study time and academic achievement. Third, it provides a detailed, step-by-step tutorial for implementing GAMs in R, guiding readers through data preparation, model estimation, diagnostic evaluation, and substantive interpretation of results. By combining conceptual explanation with practical implementation, this paper aims to lower the methodological barrier to using GAMs and to encourage more nuanced modeling of educational processes that better reflect the complexity of learning in real-world contexts.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF GENERALIZED ADDITIVE MODELS

Generalized Additive Models (GAMs) can be understood as a natural extension of generalized linear models (GLMs) that relax the assumption of linearity between predictors and outcomes. In a standard linear or generalized linear model, the expected value of the outcome variable is expressed as a linear combination of predictors, possibly transformed through a link function. This formulation implies that the effect of each predictor is constant across its entire range, an assumption that may be unrealistic for many educational processes. GAMs address

this limitation by allowing predictors to influence the outcome through smooth, flexible functions rather than fixed linear coefficients (Hastie & Tibshirani, 1990).

Formally, a generalized additive model expresses the relationship between the expected value of an outcome variable and a set of predictors as the sum of smooth functions. Instead of estimating a single slope parameter for a predictor, GAMs estimate a smooth function that captures how the effect of that predictor changes across different values. These smooth functions are typically represented using basis functions, such as splines, which are combined and penalized to prevent overfitting. The result is a model that adapts to the structure of the data while retaining a clear statistical interpretation. Importantly, GAMs do not abandon the generalized linear modeling framework; they preserve familiar components such as link functions, distributional assumptions, and likelihood-based estimation.

A key conceptual distinction between GAMs and traditional regression models lies in how effects are interpreted. In linear regression, interpretation centers on regression coefficients that quantify the expected change in the outcome associated with a one-unit increase in a predictor. In contrast, GAMs shift the focus from single coefficients to the shape of the relationship. The estimated smooth function reveals whether the effect of a predictor increases, decreases, levels off, or reverses direction across its range. This perspective aligns more closely with many theoretical expectations in education, where learning, motivation, and performance are often assumed to follow nonlinear trajectories rather than simple linear trends.

Another fundamental component of GAMs is the use of penalization to control model complexity. Because smooth functions are flexible, there is a risk that they may fit random noise in the data rather than meaningful patterns. GAMs address this issue by applying smoothness penalties that balance model fit against model simplicity. This balance is governed by smoothing parameters, which are typically estimated from the data using objective criteria such as restricted maximum likelihood. The effective degrees of freedom associated with a smooth term provide a concise summary of its complexity: values close to one indicate a relationship that is nearly linear, whereas larger values suggest increasingly nonlinear patterns. In this way, GAMs offer a principled mechanism for letting the data determine the appropriate level of complexity without relying on arbitrary decisions by the researcher (Wood, 2017).

From a methodological standpoint, GAMs occupy an important middle ground between traditional parametric models and more opaque machine learning approaches. Like linear models, GAMs are grounded in probability theory, support formal inference, and yield results

that can be clearly communicated. At the same time, they offer a level of flexibility often associated with nonparametric or algorithmic methods. This combination makes GAMs particularly attractive for applied educational research, where researchers must balance explanatory insight with empirical realism. Rather than forcing nonlinear relationships into linear approximations or resorting to black-box predictive models, GAMs allow researchers to model complexity directly while maintaining interpretability.

In the context of educational research, the conceptual advantages of GAMs are especially salient. Educational phenomena such as study time, instructional dosage, developmental growth, test anxiety, and response behavior often exhibit threshold effects, diminishing returns, or saturation points. GAMs are explicitly designed to capture these features without requiring researchers to specify their form in advance. By visualizing smooth effects, GAMs also facilitate substantive interpretation, enabling researchers and practitioners to identify meaningful regions of change, such as points at which additional study time yields minimal gains or where performance begins to decline. Thus, the conceptual foundations of GAMs align closely with the theoretical and practical demands of modeling complex learning processes.

Taken together, Generalized Additive Models provide a flexible, statistically principled framework for exploring nonlinear relationships in education. By extending familiar regression concepts while relaxing restrictive assumptions, GAMs allow researchers to model educational processes in a way that more faithfully reflects their inherent complexity. This conceptual foundation sets the stage for the applied tutorial that follows, in which GAMs are implemented and interpreted within a concrete educational scenario.

EDUCATIONAL APPLICATION SCENARIO

To demonstrate the practical value of Generalized Additive Models in educational research, this study focuses on a widely examined yet conceptually contested relationship: the association between students' study time and academic achievement. Study time is one of the most frequently used predictors of achievement in educational research, often operationalized as the number of hours students devote to studying outside the classroom. Despite its intuitive appeal, the nature of this relationship remains theoretically ambiguous, as increased study time does not necessarily translate into proportional gains in learning outcomes.

From a theoretical perspective, learning processes are characterized by diminishing returns rather than constant linear growth. Initial increases in study time are typically associated with rapid gains in understanding, as learners engage with new material and consolidate foundational knowledge. As proficiency develops, however, additional study time may yield smaller incremental benefits, reflecting a plateau in learning efficiency. Beyond a certain point, excessive study time may even be counterproductive, leading to cognitive fatigue, reduced motivation, or inefficient study behaviors. This pattern suggests a nonlinear relationship in which the effect of study time varies across different levels of engagement, a structure that cannot be adequately captured by linear regression models.

In applied educational research, however, this nonlinear expectation is often overlooked. Many studies continue to estimate linear effects of study time on achievement, implicitly assuming that each additional hour of study contributes equally to performance. While such models are straightforward to estimate and interpret, they risk obscuring critical features of the relationship, such as thresholds beyond which additional study time offers minimal benefit or regions where performance begins to decline. As a result, linear models may support oversimplified pedagogical conclusions, such as the blanket recommendation that students should simply study more, without consideration of optimal study duration or potential negative effects of overstudying.

This educational scenario therefore provides an ideal context for illustrating the strengths of Generalized Additive Models. GAMs allow the relationship between study time and academic achievement to be modeled flexibly, without imposing a predetermined functional form. By estimating a smooth function of study time, GAMs enable the data to reveal whether achievement increases rapidly at low levels of study time, levels off at moderate levels, or declines at higher levels. Importantly, this approach does not require the researcher to specify where such changes occur; instead, the model identifies these patterns through data-driven smoothing, constrained by statistical penalties that prevent overfitting.

In the present tutorial, academic achievement is treated as a continuous outcome variable, while study time serves as the primary predictor of interest. The analysis is designed to answer not only whether study time is related to achievement, but also how this relationship evolves across different levels of study engagement. By visualizing the estimated smooth function, the analysis highlights critical regions of change that are directly interpretable in educational terms. For example, the model may reveal a range of study time associated with

substantial gains in achievement, followed by a plateau where additional effort yields limited improvement, and potentially a downturn associated with excessive study duration.

This scenario is intentionally chosen for its relevance to both research and practice. For researchers, it demonstrates how GAMs can uncover nuanced relationships that are masked by traditional linear approaches. For educators and policymakers, it provides a framework for moving beyond simplistic recommendations toward evidence-based guidance on optimal study practices. By grounding the tutorial in a familiar educational problem, this application aims to illustrate how GAMs can be seamlessly integrated into applied educational research and used to generate findings that are both statistically rigorous and pedagogically meaningful.

A PRACTICAL TUTORIAL: IMPLEMENTING GAM IN R

Step 1: Load Data

```
gam_data <- read.csv("student_achievement_data.csv", stringsAsFactors = FALSE)
```

Data Structure

```
str(gam_data)

## 'data.frame':    600 obs. of  3 variables:
## $ student_id : int  1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 ...
## $ study_time : num  38 31.5 23.5 22 40 32.4 23.2 9.3 10.4 5.3 ...
## $ achievement: num  81.9 82.5 63.2 66.6 62.8 80.4 69.9 78 52.3 61.7 ...
```

Step 2: Exploratory Data Analysis

Initial Visualization

```
ggplot(gam_data, aes(x = study_time, y = achievement)) +
  geom_point(alpha = 0.4, size = 2) +
  geom_smooth(method = "loess", color = "red", se = TRUE) +
  labs(
    title = "Study Time and Academic Achievement",
    x = "Weekly Study Time (hours)",
    y = "Academic Achievement Score"
  ) +
  theme_minimal(base_size = 12)
```

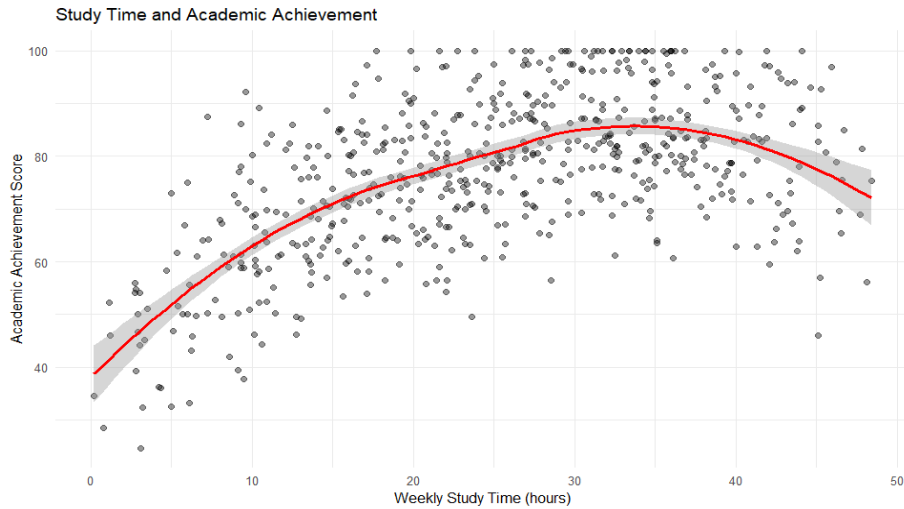

Figure 1. Raw Data Showing Potential Nonlinearity

Step 3: Baseline Linear Model

```
linear_model <- lm(achievement ~ study_time, data = gam_data)
summary(linear_model)

linear_stats <- data.frame(
  Metric = c("R2", "Adjusted R2", "AIC", "BIC"),
  Value = c(
    summary(linear_model)$r.squared,
    summary(linear_model)$adj.r.squared,
    AIC(linear_model),
    BIC(linear_model)
  )
)

kable(linear_stats, digits = 4, caption = "Linear Model Fit Statistics")
```

Table 1. Linear Model Fit Statistics

Metric	Value
R ²	0.2923
Adjusted R ²	0.2912
AIC	4718.8587
BIC	4732.0495

Step 4: GAM Model Estimation

```
gam_model <- gam(achievement ~ s(study_time, bs = "cr", k = 10),
  data = gam_data,
  method = "REML")
gam_stats <- data.frame(
  Metric = c("Deviance Explained", "Adjusted R2", "AIC", "BIC", "EDF"),
  Value = c(
    summary(gam_model)$dev.expl * 100,
    summary(gam_model)$r.sq,
```

```
AIC(gam_model),
BIC(gam_model),
summary(gam_model)$edf[1]
)
)
kable(gam_stats, digits = 2, caption = "GAM Model Fit Statistics")
```

Table 2. GAM Model Fit Statistics

Metric	Value
Deviance Explained	44.06
Adjusted R ²	0.43
AIC	4587.20
BIC	4620.99
EDF	5.2351

Note: The effective degrees of freedom (EDF) of 5.24 indicates substantial nonlinearity (EDF > 1 suggests departure from linearity).

Step 5: Model Comparison

```
aic_diff <- AIC(linear_model) - AIC(gam_model)
r2_diff <- summary(gam_model)$r.sq - summary(linear_model)$adj.r.squared

comparison <- data.frame(
  Model = c("Linear", "GAM", "Difference"),
  AIC = c(AIC(linear_model), AIC(gam_model), aic_diff),
  R_squared = c(summary(linear_model)$adj.r.squared,
    summary(gam_model)$r.sq,
    r2_diff)
)

kable(comparison, digits = 4, caption = "Model Comparison")
```

Table 2. GAM Model Fit Statistics

Model	AIC	R ²
Linear	4718.8587	0.2912
GAM	4587.1964	0.4356
Difference	131.6623	0.1445

Interpretation: $\Delta AIC = 131.66$ (> 10) indicates that GAM provides substantially better fit. GAM explains an additional 14.45% of variance.

ANOVA Test

```
anova(linear_model, gam_model, test = "F")

## Analysis of Variance Table
##
```

```
## Model 1: achievement ~ study_time
## Model 2: achievement ~ s(study_time, bs = "cr", k = 10)
##   Res.Df  RSS      Df Sum of Sq    F    Pr(>F)
## 1 598.00 90564
## 2 593.76 71593 4.2351    18971 37.152 < 2.2e-16 ***
## ---
## Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1
```

Interpretation: The ANOVA test confirms that GAM significantly improves model fit ($p < 0.001$).

Linear vs GAM Visual Comparison

```
# Generate predictions
gam_data$linear_pred <- predict(linear_model)
gam_data$gam_pred <- predict(gam_model)

new_data <- data.frame(study_time = seq(0, 50, by = 0.5))

linear_pred <- predict(linear_model, newdata = new_data, se.fit = TRUE)
new_data$linear_fit <- linear_pred$fit
new_data$linear_se <- linear_pred$se.fit

gam_pred <- predict(gam_model, newdata = new_data, se.fit = TRUE)
new_data$gam_fit <- gam_pred$fit
new_data$gam_se <- gam_pred$se.fit

# Plot 1: Model comparison
p1 <- ggplot(gam_data, aes(x = study_time, y = achievement)) +
  geom_point(alpha = 0.3, size = 2) +
  geom_line(data = new_data, aes(y = linear_fit),
            color = "blue", linewidth = 1, linetype = "dashed") +
  geom_line(data = new_data, aes(y = gam_fit),
            color = "red", linewidth = 1.5) +
  geom_ribbon(data = new_data,
            aes(y = gam_fit, ymin = gam_fit - 1.96*gam_se,
                ymax = gam_fit + 1.96*gam_se),
            alpha = 0.2, fill = "red") +
  labs(title = "Linear Model (blue) vs GAM Model (red)",
       x = "Weekly Study Time (hours)",
       y = "Academic Achievement Score") +
  theme_minimal(base_size = 12) +
  theme(plot.title = element_text(hjust = 0.5, face = "bold"))

# Plot 2: Residuals
p2 <- ggplot(gam_data, aes(x = gam_pred, y = residuals(gam_model))) +
  geom_point(alpha = 0.3, size = 2) +
  geom_hline(yintercept = 0, color = "red", linetype = "dashed", linewidth = 1) +
  geom_smooth(method = "loess", se = TRUE, color = "blue", linewidth = 1) +
  labs(title = "GAM Residuals vs Fitted Values",
       x = "Fitted Values",
       y = "Residuals") +
  theme_minimal(base_size = 12) +
```

```
theme(plot.title = element_text(hjust = 0.5, face = "bold"))
grid.arrange(p1, p2, ncol = 2)
```

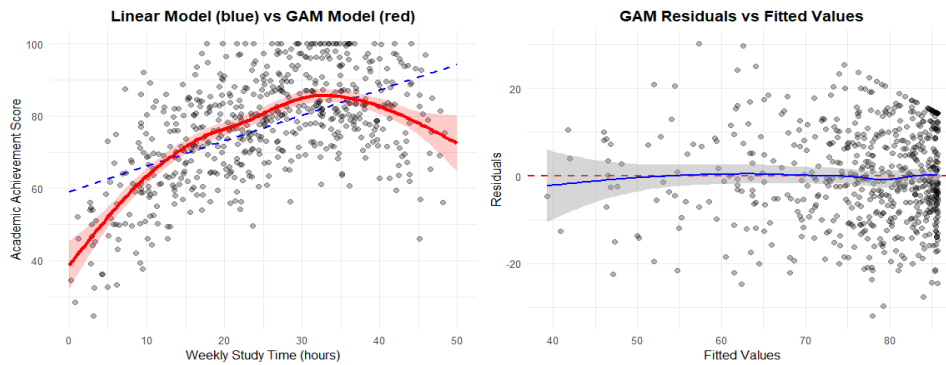

Figure 2. Model comparison and residual analysis

Figure 2 shows that the linear model fails to capture the nonlinear relationship between study time and academic achievement, particularly at higher levels of study engagement. In contrast, the GAM reveals a rapid increase in achievement at low study times followed by a clear plateau, indicating diminishing returns. The residual plot shows no systematic pattern, suggesting that the GAM adequately captures the underlying structure of the data and provides a substantially better representation of the relationship than the linear model.

CONCLUSION

This paper introduced Generalized Additive Models (GAMs) as a flexible and interpretable approach for modeling nonlinear relationships in educational research. Using the relationship between study time and academic achievement as a motivating example, the study demonstrated how conventional linear models can obscure important structural features of educational processes, such as diminishing returns and plateau effects. By allowing the data to determine the functional form of the relationship, GAMs provide a more faithful representation of learning dynamics while remaining grounded in a rigorous statistical framework.

Through a step-by-step R tutorial, the paper illustrated how GAMs can be implemented, evaluated, and interpreted in applied educational settings. The empirical results showed that the GAM substantially outperformed the linear model in terms of model fit and explained variance, and the estimated smooth function revealed a theoretically meaningful nonlinear pattern. Importantly, the visual and diagnostic tools associated with GAMs enabled transparent interpretation, allowing researchers to identify critical regions where additional study time

yields limited or no benefit. This highlights the practical value of GAMs not only for statistical modeling but also for generating pedagogically relevant insights.

Overall, this tutorial aims to lower the methodological barrier to adopting GAMs in educational research and to encourage researchers to move beyond restrictive linear assumptions when modeling complex learning phenomena. GAMs offer a compelling balance between flexibility and interpretability, making them particularly well suited for educational data characterized by nonlinear trends, thresholds, and saturation effects. Wider adoption of GAMs has the potential to improve both the accuracy of empirical findings and the quality of evidence used to inform educational practice and policy.

REFERENCES

- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., & Tice, D. M. (2007). The strength model of self-control. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 351-355.
- Cepeda, N. J., Pashler, H., Vul, E., Wixted, J. T., & Rohrer, D. (2006). Distributed practice in verbal recall tasks: A review and quantitative synthesis. *Psychological Bulletin*, 132(3), 354.
- Credé, M., & Kuncel, N. R. (2008). Study habits, skills, and attitudes: The third pillar supporting collegiate academic performance. *Perspectives on psychological science*, 3(6), 425-453.
- Credé, M., & Phillips, L. A. (2011). A meta-analytic review of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire. *Learning and Individual Differences*, 21(4), 337-346. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2011.03.002>
- Eilers, P. H., & Marx, B. D. (1996). Flexible smoothing with B-splines and penalties. *Statistical Science*, 11(2), 89-121.
- Hattie, J. (2008). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge.
- Hastie, T., & Tibshirani, R. (1986). Generalized additive models. *Statistical Science*, 1(3), 297-310.
- Shadish, W. R., Zuur, A. F., & Sullivan, K. J. (2014). Using generalized additive (mixed) models to analyze single case designs. *Journal of School Psychology*, 52(2), 149-178. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2013.11.004>
- Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. *Cognitive Science*, 12(2), 257-285.
- Wood, S. N. (2017). *Generalized additive models: An introduction with R*. Chapman and Hall/CRC.

YARATICI DRAMA İLE ÇOCUK KİTAPLARINI KEŞFETMEK: ÇÖZÜM BAKANLIĞI ÖRNEĞİ

Figen AYTEMÜR

Yüksek Lisans Öğrencisi, ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

figenaytemur24@gmail.com 0009-0002-3798-9361

Ayşegül YILDIRIM

Yüksek Lisans Öğrencisi, ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

yaysegul260@gmail.com 0009-0004-2968-5055

Prof. Dr. Serap UZUNER YURT

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

suzuneryurt@gmail.com 0000-0002-9353-3468

ÖZET

Eğitim ortamlarında kullanılmak üzere yer alan yaratıcı çalışmalar, öğrencilerin hayal dünyalarını kullanmalarını fırsat tanıyarak öğrenme sürecinde daha aktif rol üstlenmelerini amaçlar. Bu yöntemlerden birisi olan yaratıcı drama, çocukların yaparak ve yaşayarak öğrenmenin esas olduğu bir ortamı sunar. Doğaçlama ve rol oynama teknikleri aracılığıyla bir durumu, bir olayı ya da kavramı deneyerek içselleştirmelerini sağlayan bir yöntemdir. İlerleyen bu süreçte, çocukların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarındaki gelişimlerini bütüncül bir şekilde etkilenmektedir. Bu çalışmada, çocuk kitaplarının dünyasından beslenen yaratıcı drama atölyesinin öğrencilerin okumalarına karşı olumlu tutum ve istek oluşturulması amaçlanmıştır. Araştırma temel nitel araştırma deseniyle yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu Erzincan ilindeki 26 kişiden oluşan 6. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu kolay ulaşılabilir örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında uzman görüşü alınarak hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Uygulama sonunda gerçekleştirilen yaratıcı drama atölyesinin, öğrencilerin okuma eylemine yönelik bakış açılarını olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Drama, Yaratıcı Drama, Yaratıcı Drama Atölye, Çocuk Kitabı

DISCOVERING CHILDREN'S BOOKS THROUGH CREATIVE DRAMA: THE EXAMPLE OF ÇÖZÜM BAKANLIĞI

ABSTRACT

Creative activities used in educational settings aim to enable students to take a more active role in the learning process by providing them with opportunities to use their imagination. One such method, creative drama, provides an environment where children learn by doing and experiencing. It is a method that enables them to internalise a situation, an event or a concept by trying it out through improvisation and role-playing techniques. In this ongoing process, children's cognitive, affective and psychomotor development is influenced in a holistic way. In this study, the aim was to create a positive attitude and desire for reading among students through a creative drama workshop inspired by the world of children's books. The research was conducted using a basic qualitative research design. The study group consisted of 26 sixth-grade students from Erzincan province. The study group was determined using the convenient sampling method. A structured interview form, prepared with expert opinion, was used to collect research data. Content analysis technique was used to analyse the data. It was determined that the creative drama workshop, implemented at the end of the application, positively affected the students' perspectives on reading.

Keywords: Drama, Creative Drama, Creative Drama Workshop, Children's Book

1. GİRİŞ

Okuma, gözle algılanan işaret ve simgelerin beyin tarafından yorumlanarak değerlendirme ve anlamlandırma sürecidir (Gündüz & Şimşek, 2013, s. 15). Okumanın bir alışkanlığa dönüşebilmesi için okuma eyleminin sıklıkla yinelenerek kanıksanması, zamanla ihtiyaç hâlini alması, bireyin sürekli ve istendik bir okuma davranışını gerçekleştirmesi gerekir (Adıgüzel & Süslü, 2017, s. 368). Bu bağlamda, okuma alışkanlığının edinilmesinde çocukluk yılları belirleyici bir öneme sahiptir. Okuma gibi temel alışkanlıkların kazanılmasında, çocukluk döneminin yaşamsal bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Alpay, 1990, s. 79; Yılmaz, 1998, s. 248; akt. Aksaçlıoğlu & Yılmaz, 2007, s. 5).

Çocuk edebiyatı, bireylerin okuma isteğini motive edici nitelikteki ürünleri içinde barındırır. Çocuk edebiyatı, erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine elverişli olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni seviyelerini artıran ürünlerin genel adıdır (Sever, 2019, s. 17). Okuma becerisinin gelişiminde

çocuk edebiyatının işlevi dikkate alındığında, bu alanın etkili kaynaklarından biri olan çocuk kitapları, çocuğun okuma ile kurduğu ilişkinin dayanağını oluşturur. Kitapların, çocuklara, dil bilinci ve duyarlılığı edindirerek edebiyat dünyasının kapısını aralama, okuma isteği ve alışkanlığı kazandırma gibi temel işlevleri de göz önüne alındığında, çocuğun gelişim sürecinde önemli bir eğitim aracı olduğu ortaya çıkar (Sever, 2015, s. 32).

Çocuklarda kitap okuma davranışının bir alışkanlığa dönüşmesi, zaman ve çaba gerektirir. Bu noktada eğitim ortamlarında çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanılması, kitap okuma sürecini ilgi çekici ve eğlenceli bir hâle getirebilir. Bu yöntem ve tekniklerden biri de yaratıcı dramadır. Yaratıcı drama, doğaçlama, rol oynama vb. tiyatro ya da drama tekniklerinden yararlanılarak, bir grup çalışması içinde, bireylerin bir yaşantıyı, bir olayı, bir fikri, kimi zaman bir soyut kavramı ya da bir davranışı, eski bilişsel örüntülerin yeniden düzenlenmesi yoluyla ve gözlem, deneyim, duygu ve yaşantıların gözden geçirildiği “oyunsu” süreçlerde anlamlandırması, canlandırmasıdır (San, 2002). Yaratıcı drama kavramı; çocuğun ve ergenin öğrenme yaşantısında onların duyuşsal yaşantılarını, düşlem gücünü, imgesel düşünmeyi aktif hale getirmede ve öğrenme süreçlerine etkin bir şekilde katılmasında etkilidir (Adıgüzel, 2006, s. 21).

Yaratıcı drama, özellikle ilköğretim dönemi öğrencilerinin oyun temelli çalışmalarla istenen konuya yönlendirilmesini kolaylaştırmaktadır; yaratıcı drama atölyesi sürecinde aktif olan çocuğun oyunlar ve canlandırmalar aracılığıyla kitaba ilişkin hazır bulunuşluğu artmakta ve karakterlerin rolüne girerek onlarla özdeşim kurması sağlanmakta, kitapta ele alınan bazı dramatik durumları görerek söz konusu problemin nasıl çözüleceğine ilişkin düşünce geliştirmekte ve tüm bu etkinliklerle kitaba yaklaşarak kitabı merak etmekte, kitabı okumak istemektedir (Adıgüzel & Süslü, 2017, s. 371-372).

Alan yazın incelendiğinde, Aykaç (2011) doktora tezinde, deney grubunda uygulanan çocuk edebiyatı metinleriyle kurgulanan yaratıcı drama etkinlikleri, kontrol grubunda uygulanan öğretmen kılavuz, öğrenci ders ve çalışma kitaplarına dayalı etkinliklere göre öğrencilerin anlatma becerilerini anlamlı derecede artırmıştır. Adıgüzel ve Süslü ‘nün (2017) yapmış olduğu çalışma sonucunda, öğrencilerin çoğunluğu yaratıcı dramayla gerçekleştirilen kitap okuma atölyelerinde belirlenen kazanımlara ulaştığı ve atölye sonlarında gerçekleşen kitap okuma etkinliğine istekli bir şekilde katıldıkları belirtilmiştir. Erdoğan vd. (2018) yaratıcı drama yönteminin ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonu ve tutumlarına etkisini belirlemek amacıyla yaptıkları araştırma sonucunda, yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin okuma motivasyonlarını olumlu etkilediğini belirtmişlerdir. Uludüz ve Günbayı (2018) araştırmalarında, iki dilli öğrencilerin drama atölyelerine etkin bir şekilde katıldıkları ve eğlendikleri gözlemlenmişlerdir. Özcan (2019) doktora tezinde, yaratıcı drama yöntemi kullanılarak oluşturulan öğretim sürecinin okuma ve yazma becerilerini geliştirdiği ve uygulanabilir olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Bu çalışmanın amacı, çocuk kitaplarıyla kurgulanan yaratıcı drama atölyesinin 6. sınıf öğrencilerinde okuma merakı ve okuma isteği oluşturmaktır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın kapsamı ve amacı, önemi, modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin analizi ve geçerlilik güvenirlik başlıklarına yer verilmiştir.

2.1 Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

Çalışmada, 6. sınıf öğrencilerinde okuma alışkanlığı ve okuma isteği oluşturmada yaratıcı drama atölyelerinin etkisi incelenmiştir. Öğrencilerin “kitap” hakkında düşüncelerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda kitap ve okuma ilgisine yönelik aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. 6.sınıf öğrencilerinin drama atölyesi sonrasında okuma isteğine ilişkin düşünceleri nelerdir?
2. 6.sınıf öğrencilerinin drama atölyesi sonrasında kitaba yönelik yaklaşımları nasıldır?

2.2 Araştırmanın Önemi

Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda öğrencilerin dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin bütüncül bir yaklaşımla geliştirilmesi hedeflenmektedir. Okuma becerisinin gelişimi, çocukların dilsel ve bilişsel yeterliliklerini olumlu yönde etkilemektedir. Bu araştırma, yaratıcı drama atölyesi aracılığıyla 6. sınıf öğrencilerinin kitap ve okuma isteği hakkındaki düşüncelerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Öğrencilerin Sanne Rooseboom’un “Çözüm Bakanlığı” adlı kitabını daha önce okumamış olması, çalışmanın temel amacının gerçekleşmesini kolaylaştırmıştır. Bu durum, öğrencilerde merak ve ilgi duygusunun ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

2.3 Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, etkinliklere katılan 6. sınıf öğrencilerinin kitap okuma ve isteğine yönelik düşünceleri derinlemesine incelendiği için nitel araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir.

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 37).

2.4 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Erzincan ilindeki bir ortaokulun 26 kişiden oluşan 6. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemen belirlenmesinde kolay ulaşılabilir durum örneklemesi tercih edilmiştir. Kolay ulaşılabilir durum örneklemesi araştırmaya hız ve pratiklik kazandırır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 121).

2.5 Veri Toplama Aracı

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan 6. sınıf öğrencileri için, Sanne Rooseboom’un “Çözüm Bakanlığı” adlı kitabına yönelik yaratıcı drama atölyesi hazırlanmıştır. Öğrencilerin söz konusu kitaba ve okuma isteklerine ilişkin düşüncelerini öğrenmek amacıyla, atölye

sonunda uygulanmak üzere bir değerlendirme formu hazırlanmıştır. Değerlendirme formunda, “Bugünkü çalışmada kullanılan kitabı merak ettin mi?”, “Bu kitabı okumak ister misin?” ve “Bugünkü uygulamalar kitap okumaya yönelik ilgini olumlu yönde geliştirebilir mi?” gibi sorulara yer verilmiştir.

Sanne Rooseboom’un “Çözüm Bakanlığı” isimli kitabından yola çıkılarak hazırlanan yaratıcı drama atölyesi belirlenen okulda uygulanmıştır. Atölyelerin sonunda öğrencilere form dağıtılarak soruları yanıtlamaları istenmiştir. Cevaplanan formlar, araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmaktadır.

2.6 Veri Analizi

Hazırlanan değerlendirme formunun çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir.

İçerik analizi, bir araştırmanın sonunda elde edilen veriler üzerinden çıkarımlar yapılarak kullanılan biçimci bir tekniktir (Olgun, 2008, s. 66).

2.7 Geçerlilik ve Güvenirlilik

Araştırmacılar, değerlendirme formunu oluştururken uzman görüşünden yararlanmıştır. Katılımcılar değerlendirme formunu herhangi bir yönlendirme olmaksızın cevaplandırmıştır. Araştırmacılar, katılımcıların verdiği yanıtları birbirinden bağımsız olarak incelemiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, 26 öğrenciyle gerçekleştirilen yaratıcı drama atölyesine ilişkin öğrencilerin görüşlerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Söz konusu bulgular, tablolar, açıklamalar ve katılımcı yanıtlarından yapılan alıntılarla desteklenerek sunulmuştur.

Tablo 1. Kitaba yönelik öğrencilerin merak düzeyine ilişkin tutumları

Temalar	Kodlar	f	Toplam
Kitaba Yönelik Merak Düzeyi	Eğlenceli bir kitaptı	3	25
	Merak uyandırıcıydı	21	
	Merak uyandırmadı	1	

Tablo 1’de öğrencilerin yapılan uygulamalar sayesinde kitaba yönelik duydukları merak düzeyini içeren görüşler yer almaktadır. Yapılan analiz sonucu, görüşlerin tek tema altında toplandığı görülmektedir. Bu; “Kitaba yönelik merak düzeyi” (f=25) şeklindedir.

Öğrencilerin kitaba yönelik merak düzeyi görüşleri incelendiğinde, “Eğlenceli bir kitap” (f=3) ve “Merak uyandırıcı” (f=22) bakımından olumlu olduğu saptanmıştır. Ortaya çıkan bulgulara bakıldığında, katılımcıların büyük bir çoğunluğu uygulamalar sayesinde kitaba yönelik meraklarının arttığı saptanmıştır. Bir öğrencinin ise merak uyandırmadığını belirtmesi de görülmektedir. Bahsedilen kodlara ilişkin katılımcı görüşleri;

“Evet, eğlenceli bir kitap gibi gözüküyor.” (K2)

“Evet, ne olduğunu gerçekten merak ettim.” (K6)

“Evet, çok merak ettim. Okumak istiyorum.” (K13)

“Hayır, çok benlik değil.” (K22)

Tablo 2. Kitabı okumaya yönelik isteklere yönelik tutumlar

Temalar	Kodlar	f	Toplam
Kitabı okumaya yönelik istekler	Kesinlikle okurdum	22	25
	Okuma tercihini etkileyen faktörler	2	
	Okumazdım	1	

Tablo 2 incelendiğinde, öğrenci görüşlerinin tek tema altında toplandığı görülmektedir. Bu tema; “Kitabı okumaya yönelik istekler” olmak üzere ortaya çıkmıştır. Bu tema kapsamında öne çıkan katılımcı ifadeleri, “Kesinlikle okurdum” ve “Okuma tercihini etkileyen faktörler” şeklindedir. Buradan hareketle, öğrencilerin yüksek düzeyde kitaba yönelik okuma isteklerinin bulundukları saptanmıştır. Aynı zamanda analiz sonuçları, bazı öğrencilerin kitap değerlendirmelerinde dışsal özelliklere dayalı estetik unsurlarının da dikkat çektiği gözlemlenmiştir. Olumlu yorumların olduğu gibi olumsuz yorum içeren bir öğrenci görüşüne de rastlanmaktadır. Bu yargılara ilişkin örnek öğrenci görüşleri;

“Kesinlikle okurdum.” (K1)

“Tabii ki, kitabın kapağı ve ismiyle güzel olduğu anlaşılıyor bence.” (K7)

“Okumak isterdim. Eğlenceli gibi duruyor.” (K19)

“Hayır, okumak istemezdim.” (K21)

Tablo 3. Uygulama sürecinin okuma ilgisini olumlu gelişimine yönelik bulgular

Temalar	Kodlar	f	Toplam
Uygulama sürecinin okuma ilgisini olumlu yönde geliştirmesi	Geliştirici	24	25
	Geliştirici olmadı	1	

Tablo 3’te öğrencilerin uygulama sürecinin kitap okuma ilgisini olumlu yönde artırması hakkında soru sorulmuş ve yanıtlar incelenmiştir. Öğrencilerin sıklıkla “Geliştirici” (K24) olmak üzere bir görüş etrafında toplandığı söylenebilir. Bu durum, yapılan uygulamaların etkili olup öğrencilerin kitap okuma alışkanlığının kazandırılmasını sağlarken, eksik veya geliştirilmesi gereken yönlerinin de bulunduğunu göstermektedir. Konuya ilişkin örnek görüşler, şu şekildedir;

“Evet, geliştiriciydi.” (K2)

“Evet, olabilir çünkü her kitabı geliştirici hale getirebiliriz.” (K4)

“Evet, geliştirdi çünkü yaptığımız etkinlikler benim merakımı uyandırdı.” (K7)

“Evet, geliştirdi ve çok eğlenceli.” (K11)

Tablo 4. Uygulama sürecinde öğrencilerin yapmaktan en keyif aldığı etkinlikler

Temalar	Kodlar	f	Toplam
Yapılan etkinliklerin en keyifli olanı	Bu el kimin?	6	25
	Bir mektupla gelen problem	1	
	Ruben’in kaybolan kitabı	11	
	Rol kartı (Duvar yıkılsın mı, yıkılmasın mı?)	5	

Öğrencilerin uygulama sürecinde yaptığı ve yaparken en keyif aldığı etkinliklere ilişkin görüşleri, Tablo 4’te yer almaktadır. Tabloda yer alan tema incelendiğinde, “Yapılan etkinliklerin en keyifli olanı” (f=25) olarak tek başlık altında toplanmaktadır.

Tablo 4 incelendiğinde, sıklık değeri bakımından önce çıkan görüşlerden ilki; “Ruben’in kaybolan kitabı” sıklıkla tekrar etmiştir. Tablo 4’te incelenmek üzere ele alınan diğer görüş; “Bu el kimin?” etkinliğine ilişkin görüşler olmuştur. Buradan hareketle, öğrencilerin beceri alanlarının gelişmesi ve birbirleriyle etkileşim halinde olarak, sınıftaki sosyalliği arttırmaya yönelik olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca katılımcıların bir diğer çoğunluğunun da “Rol kartı (Duvar yıkılsın mı, yıkılmasın mı?)” etkinliğini de sevdikleri görülür. Rol kartı öğrencilerin sadece dinlediği değil, rol alan ve konuşan aktif olarak katılmasını sağlamaktadır. Bu sosyal

etkileşim sayesinde de bu durum hem eğitici hem de eğlendirici bir durum olur. Öğrenciler arasından bir kişi “Bir mektupla gelen sorun” etkinliğini seçtiği gözlemlenmektedir. Bu yargıları destekleyecek öğrenci görüşleri;

“Bu el kimin etkinliğini sevdim.” (K1)

“Ruben’in kaybolan kitabı.” (K2)

“Rol kartı oynadığımız zaman ben çok eğlendim.” (K4)

“Çözüm bakanlığını bulma etkinliğini (Ruben’in kaybolan kitabı) çok sevdim.” (K8)

“Gizli mektupları ve kitabı bulduğumuz oyundu. (Ruben’in kaybolan kitabı)” (K12)

“Elimizi çizip özelliklerimizi yazmamız. (Bu el kimin?)” (K14)

Tablo 5. Uygulama sürecinde duygusal olarak yaşanan deneyimler

Temalar	Kodlar	f	Toplam
Uygulama sürecine yönelik duygusal olarak yaşadıkları deneyimleri	Olumlu	24	25
	Olumsuz	1	

Öğrencilerden uygulanma sürecinde yaşadıkları duygusal deneyimlere ilişkin görüşleri istenmiş ve bu doğrultuda, “Tablo 5” oluşturulmuştur. Tablo 5’te yer alan görüşler; “Uygulama sürecine yönelik duygusal olarak yaşadıkları deneyimleri” şeklindeki başlık altında toplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda, tek tema altında toplanan ve öne çıkan katılımcı görüşlerinin; “Olumlu” (f=24) ve “Olumsuz” (f=1) şeklinde olduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda, öğrencilerin etkinlik boyunca duygusal anlamda olumlu şeyler hissettiği ve sürece karşı tutumlarının arttığı gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra duygusal olarak olumsuz hisseden bir kişinin görüşü de saptanmıştır. Bu yargılara ilişkin görüşler, şu şekildedir;

“Çok ama çok eğlenceli hissettim.” (K17)

“Çok iyi hissettim.” (K23)

“Güzel ve mutlu.” (K2)

“Çok heyecanlı ve mutlu hissettim.” (K5)

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Sanne Rooseboom'un "Çözüm Bakanlığı" isimli çocuk kitabı temel alınarak hazırlanan yaratıcı drama atölyesiyle 6. sınıf öğrencilerinde okuma merakı ve isteği oluşturulması amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen etkinliklerin sonucunda elde edilen bulgular, yaratıcı drama atölyelerinin çocuklar üzerinde olumlu etkiler bıraktığını göstermektedir. Susar Kırmızı (2008) da yaptığı çalışmada, yaratıcı drama yönteminin tutum ve okuduğunu anlama stratejileri üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Okuduğunu anlama stratejilerinin kullanımının geliştirilmesinde yaratıcı drama yönteminin geleneksel öğrenme yöntemlerine göre etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Arslan ve arkadaşlarının (2011) çalışmasının sonucunda da yaratıcı drama yönteminin uygulandığı deney grubu öğrencilerinin Türkçe dersine yönelik tutumlarının geleneksel yöntem uygulanan öğrencilere göre daha olumlu yönde etkilendiği görülmüştür.

"Çözüm Bakanlığı" isimli kitabın kapak tasarımı ve adı, öğrencilerin çoğunun ilgisini çekmiştir. Drama atölyesinde rol kartı etkinliği için kitaptan bir olay seçilmiş; etkinlik sonunda öğrencilerin olayın nasıl sonuçlandığını merak ettikleri gözlemlenmiştir.

Katılımcılar, gerçekleştirilen etkinlikleri beğendiklerini ifade etmiştir. Katılımcıların büyük bir bölümü kitabı merak ettiklerini ve okumak istediklerini belirtmişlerdir. Yalnızca sınırlı sayıda katılımcının kitaba karşı olumsuz görüş bildirdiği görülmüştür.

Drama atölyesinde yapılan etkinliklerin öğrenciler tarafından beğenildiği gözlemlenmiştir. En çok sevilen etkinlikler arasında tanışma oyunları ve kitap bulma oyunu yer almıştır.

Sonuç olarak, "Çözüm Bakanlığı" adlı kitabı öğrencilerin büyük bir kısmı beğenmiştir ve kitaba yönelik merak duygusu oluşmuştur. Yaratıcı drama temelli uygulamaların öğrencilerin kitaba yönelik ilgisini artırdığı ve onları okumaya teşvik ettiği görülmüştür. Çalışma sonucunda şu önerilerde bulunulabilir:

Yaratıcı drama yöntemi eğitim ortamlarına daha fazla entegre edilebilir.

Çocukların kitaplara yönelik merak duygusu geliştirilmesinde yaratıcı dramadan yararlanılabilir.

Yaratıcı dramanın okuma becerisi üzerindeki olası etkilerine yönelik daha çok araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, F. B., & Süslü, G. (2017). Yaratıcı dramayla kitap kurdu olunur mu? Çocuk kitaplarıyla okuma sevgisi ve ilgisi kazandırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(3), 367-394. <https://doi.org/10.16916/aded.331238>
- Adıgüzel, H. Ö. (2006). Yaratıcı drama kavramı, bileşenleri ve aşamaları. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1), 17-29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ydrama/article/253628>
- Aksaçlıoğlu, A.G., & Yılmaz, B. (2007). Öğrencilerin televizyon izlemeleri ve bilgisayar kullanmalarının okuma alışkanlıkları üzerine etkisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 21(1), 3-28. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/article/624269>
- Arslan, A., Şahin, A., Şahin, E., & Akçay, A. (2011). Yaratıcı drama yönteminin ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin Türkçe dersi tutumlarına etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(190), 234-247. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/article/406922>
- Aykaç, M. (2011). *Türkçe öğretiminde çocuk edebiyatı metinleriyle kurgulanan yaratıcı drama etkinliklerinin anlatma becerilerine etkisi* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erdoğan, T., Erdoğan, Ö., & Uzuner, F. G. (2018). Yaratıcı drama yönteminin ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonu ve tutumlarına etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(2), 297-313. <https://doi.org/10.16916/aded.387462>
- Gündüz, O., & Şimşek, T. (2013). *Anlama teknikleri 1 uygulamalı okuma eğitimi*. Grafiker Yayınları.
- Olgun, C. K. (2008). Nitel araştırmalarda içerik analizi tekniği. *Sosyoloji Notları*, 5, 66.
- Özcan, Ş. (2019). *Okuma ve yazma eğitiminde yaratıcı drama* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- San, İ. *Yaratıcı drama- eğitsel boyutlar*. <https://www.yaraticidrama.com/wp-content/uploads/2022/03/4-yaraticidramaegitselboyutlari.pdf>
- Sever, S. (2019). *Çocuk ve edebiyat*. Tudem Yayınları.
- Sever, S. (2015). *Çocuk edebiyatı ve okuma kültürü*. Tudem Yayınları.
- Susar Kırmızı, F. (2008). Türkçe öğretiminde yaratıcı drama yönteminin tutum ve okuduğunu anlama stratejileri üzerindeki etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 95-109. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauefd/article/132993>
- Uludüz, H., & Günbayı İ. (2018). Yaratıcı dramanın iki dilli öğrencilerin Türkçe kitap okuma sevgi ve ilgisine etkisi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 29-40. <https://jret.elapublishing.net/makale/7687>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Kutupta Yaşama Yönelik Bütünleştirilmiş STEM Etkinlik Örneği - Buzkıran Gemisi

YL Öğrencisi ÖZGE BEYENAL

Yıldız Teknik Üniversitesi, ozge.beyenal@std.yildiz.edu.tr - Orcid id: [0009-0001-8987-8754](https://orcid.org/0009-0001-8987-8754)

Dr. Öğr. Üyesi FERİDE GÖK ÇOLAK

Yıldız Teknik Üniversitesi, fgok.colak@yildiz.edu.tr - Orcid id: [0000-0001-5196-9178](https://orcid.org/0000-0001-5196-9178)

ÖZET

Erken çocukluk dönemi, çocukların sosyal-duygusal becerilerinin ve psikolojik sağlamlıklarının temellerinin atıldığı kritik bir dönemdir. Yapılan bazı çalışmalarda STEM eğitimin okul öncesi çocukların problem çözme becerilerinin gelişimini desteklediği görülmektedir. Bu dönemde çocukların farklı yaşam koşullarını deneyimleyerek anlamalarını sağlayan tematik etkinlikler, merakı, eleştirel düşünmeyi ve iş-birliğini besleyebilir. Kutuplarda yaşam temalı etkinlikler de çocuklara zorluklar karşısında yılmadan denemeyi, iş birliği yapmayı, sabırlı olmayı, bilim insanı gibi düşünmeyi, bilimsel düşünmeyi doğal bir sınıf ortamı içinde kazandırmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmanın amacı, STEM yaklaşımına uygun olarak çocukların sosyal duygusal iyi oluş ve psikolojik sağlamlıklarını desteklemeye yönelik bir uygulama örneği sunmaktır. Araştırmacılar tarafından STEM basamakları göz önünde bulundurularak “Buzkıran Gemisi” isimli STEM eğitimi ders planı hazırlanmış ve uzman görüşüne başvurulmuştur. Çalışma İstanbul ili Avrupa yakasında yer alan bağımsız devlet anaokuluna devam eden 60-72 aylık 10 kız ve 10 erkek toplam 20 çocukla gerçekleştirilmiştir.

STEM etkinliğinin giriş aşamasında çocuklara buz parçalarının arasına sıkışmış bir gemi resmi gösterilerek problem durumu tanımlanmıştır. İkinci aşamada ise öğretmen, gemilerin nasıl yüzdüğü hakkında çocuklarla sohbet etmiştir. Öğretmen tarafından çocuklara gemi türleri ve “buzkıran gemisi” açıklanmıştır. Ardından buzlar arasına sıkışmış geminin nasıl kurtarılabileceği üzerine çocuklarla beyin fırtınası yapılarak çocukların hipotez oluşturmaları sağlanmıştır. Üçüncü aşama ise çocuklar gruplara ayrılarak belirlenen kriterlere göre önce buzkıran gemilerinin tasarımını yaparak maketlere dönüştürmüştür. Dördüncü aşamada ise çocuklar tarafından buzkıran tasarımları ve buzkıran gemisi maketine ait sunumlar yapılmıştır. Değerlendirme aşamasında hazırladıkları buzkıran gemilerinin kriteri sağlayıp sağlamadığı, çizimleri ile maketlerinin benzerlik ve farklılıkları analiz edilmiştir.

“Buzkıran Gemisi” isimli etkinlik sürecinde çocuklar, kurtarılmayı bekleyen gemi problemine çözüm önerileri oluşturmuş, geliştirdikleri çözüm yollarını uygulamış ve hipotezlerini kontrol etmişlerdir. Bu durum çocukların STEM etkinlikleriyle problem çözme becerilerini ve iş-birliği becerilerinin desteklenmesine katkı sağlamıştır. Tüm bu katkılar dikkate alındığında kutup temasıyla ilgili bütünleştirilmiş STEM etkinliklerinin de çocuklara bilimsel düşünme

becerilerini arttırmaya yönelik problem durumları oluşturduğu ve bu tür etkinliklerin artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitimi, kutup, kutupta yaşam, STEM eğitimi, işbirliği, problem çözme.

**Bu bildiri Dr. Öğr. Üyesi Feride GÖK ÇOLAK danışmanlığında “Kutupta Yaşama Yönelik Etkinliklerin 60-72 Aylık Çocukların Sosyal Duygusal İyi Oluş Ve Psikolojik Sağlamlıklarına Etkisinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezinin bir kısmından üretilmiştir.*

Integrated STEM Activity Example for Life in the Arctic – Icebreaker Ship

Graduate Student ÖZGE BEYENAL

Yıldız Technical University, ozge.beyenal@std.yildiz.edu.tr - Orcid id: [0009-0001-8987-8754](https://orcid.org/0009-0001-8987-8754)

Dr. Assistant Professor FERİDE GÖK ÇOLAK

Yıldız Technical University, fgok.colak@yildiz.edu.tr - Orcid id: [0000-0001-5196-9178](https://orcid.org/0000-0001-5196-9178)

ABSTRACT

Early childhood is a critical period during which the foundations of children’s social-emotional skills and psychological resilience are established. Previous studies have demonstrated that STEM education supports the development of problem-solving skills in preschool children. During this period, thematic activities that allow children to experience and understand different living conditions can foster curiosity, critical thinking, and collaboration. Activities themed around life in the polar regions aim to encourage children to persevere in the face of challenges, collaborate with peers, demonstrate patience, and develop scientific thinking skills within a natural learning environment.

The aim of this study is to present an example of an educational application that supports children’s social-emotional well-being and psychological resilience within the framework of integrated STEM education. The researchers developed a STEM lesson plan titled “Icebreaker Ship” based on the STEM instructional framework and refined it through expert consultation. The study was conducted with 20 children (10 girls and 10 boys) attending an independent public kindergarten on the European side of Istanbul.

In the introductory phase of the activity, children were presented with an image of a ship trapped between ice floes to define the problem situation. In the second phase, the teacher discussed

how ships float and introduced different types of ships, with a particular focus on icebreaker ships. Brainstorming activities were then conducted to encourage children to generate hypotheses about how the trapped ship could be rescued. In the third phase, children were divided into groups to design and construct icebreaker ship models according to predetermined criteria. In the fourth phase, the children presented their designs and models. During the evaluation phase, the criteria met by the icebreaker models were analyzed, and similarities and differences between the children's drawings and models were discussed.

Throughout the "Icebreaker Ship" activity, children generated solution proposals, implemented their ideas, and tested their hypotheses. These processes contributed to the development of children's problem-solving and collaboration skills through integrated STEM activities. Based on these findings, it is recommended that integrated STEM activities related to polar themes be expanded to create problem-based learning environments that enhance children's scientific thinking skills.

Keywords: preschool education, polar regions, life in the polar regions, STEM education, collaboration, problem-solving.

**This paper was produced from a part of the master's thesis titled "The Effect of Activities Related to Life in the Polar Regions on the Social-Emotional Well-Being and Psychological Resilience of 60-72 Month Old Children," supervised by Dr. Feride GÖK ÇOLAK.*

YAPAY ZEKA TABANLI OTOMATİK PUANLAMA SİSTEMLERİNİN GÜVENİRLİKLERİNİN, VERİMLİLİKLERİNİN VE ETKİNLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Tuba POLAT

Gaziantep Üniversitesi, yilmaz.tuba87@gmail.com - 0009-0005-7753-4304

Doç. İbrahim YILDIRIM

Gaziantep Üniversitesi, ibrahimyildirim@gantep.edu.tr- 0000-0002-4137-2025

ÖZET

Bu çalışma, yapay zeka tabanlı otomatik puanlama sistemlerinin güvenilirlik, verimlilik ve etkinliklerini detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Otomatik puanlama sistemlerini geleneksel puanlama sistemleriyle karşılaştırılıp avantaj ve dezavantajlarına bakılması amaçlanmaktadır. Araştırma Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bir ilinin farklı ilçelerindeki 6 farklı liseden rastgele seçilmiş 9. sınıflarında gerçekleştirilmiştir. Bu okullar devlet okulları olup fen lisesi, sınavla öğrenci alan Anadolu lisesi, Anadolu lisesi ve meslek lisesi olmak üzere dört farklı türden oluşmaktadır. Çalışmada nicel ve nitel verilerin bir arada kullanıldığı karma yöntem kullanılmıştır. Araştırma deseni ise, ilk aşamasında nicel, ikinci aşamada nitel verilerin kullanıldığı açıklayıcı sıralı desendir. Nicel bölümde araştırma ilişkisel bir araştırma niteliği taşımaktadır. Nitel bölümde ise araştırma durum çalışmasıdır. Araştırmanın nicel kısmı için bu okulların 9. sınıfında okuyan 272 öğrenci okul türlerine göre dengeli seçilmiştir. Bu öğrencilere biyoloji dersine ait bir sınav uygulanmıştır. Araştırmanın nitel kısmı sınavı okuyan 3 alan öğretmeni ve 10 öğrenciden oluşmaktadır. Bu öğretmen ve öğrencilere 4 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış anket uygulanmıştır. Nicel kısım için yapılan sınav biyoloji dersine ait iki açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Bu soruların değerlendirilmesinde geri bildirim önemli olduğu analitik puanlama anahtarı kullanılmıştır. Yapılan sınavlar geleneksel değerlendirme kısmı için 3 alan uzmanı tarafından puanlanmıştır. Yapay zeka tabanlı otomatik puanlama sistemleri olarak Essay Grader, gemini, Deepseek, Claude, Copilot, Chatgpt uygulamaları kullanılmıştır. Araştırmadaki öğretmenlerin puanlamaları arasında kabul edilebilir ilişki bulunmuştur. Öğretmen puan ortalamaları alınarak yapay zeka tabanlı puanlama sistemlerinin güvenilirliklerine bakılmıştır. Öğretmen puanlarıyla GEMİNİ arasında çok güçlü, Copilot, Deepseek, Essay Grader, Claude arasında güçlü ve Chatgpt ile zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Yapay zeka tabanlı otomatik puanlama sistemleri, geleneksel puanlama sistemlerine göre çok daha hızlı okuduğu için daha verimli olduğu sonucuna varılmıştır. Öğretmen ve öğrenciler otomatik puanlama sistemlerinin geleneksel sisteme göre daha fazla ve daha etkili geri bildirim verdiğini söylemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, otomatik puanlama sistemleri, geleneksel puanlama sistemleri, eğitimde ölçme ve değerlendirme

AN ANALYSIS OF THE RELIABILITY, EFFICIENCY, AND EFFECTIVENESS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE-BASED AUTOMATED SCORING SYSTEMS

Tuba POLAT

Gaziantep University, yilmaz.tuba87@gmail.com - 0009-0005-7753-4304

Doç. İbrahim YILDIRIM

Gaziantep University, ibrahimyildirim@gantep.edu.tr- 0000-0002-4137-2025

ABSTRACT

This study aims to examine in detail the reliability, efficiency, and effectiveness of artificial intelligence-based automated scoring systems. The objective is to compare automated assessment with traditional systems to evaluate their respective advantages and disadvantages. The research was conducted with 9th-grade classes across six public high schools in various districts of a province in Turkey's Southeastern Anatolia region. The sample included four school types: science high schools, selective Anatolian high schools, regular Anatolian high schools, and vocational high schools.

A mixed-methods approach was employed, specifically utilizing an explanatory sequential design where quantitative data preceded the qualitative phase. The quantitative component is correlational, while the qualitative part is designed as a case study. For the quantitative phase, 272 students were selected via balanced sampling across school types and administered a biology exam. The qualitative phase involved three subject-matter teachers and ten students. A semi-structured questionnaire was administered to these participants.

The assessment tools consisted of two open-ended biology questions evaluated using an analytical rubric due to the importance of feedback. For the traditional assessment, three subject-matter experts performed the scoring. The AI-based systems evaluated included Essay Grader, Gemini, DeepSeek, Claude, Copilot, and ChatGPT.

Findings indicated an acceptable inter-rater reliability among the teachers. Based on the teachers' mean scores, the reliability of AI systems was analyzed: a very strong correlation was identified with Gemini; a strong correlation with Copilot, DeepSeek, Essay Grader, and Claude; and a weak correlation with ChatGPT. The study concluded that AI-based systems are more efficient than traditional methods due to their significantly higher processing speed. Furthermore, both teachers and students reported that automated systems provided more extensive and impactful feedback compared to traditional assessment.

Keywords: Artificial intelligence, automated scoring systems, AES, traditional assessment, educational measurement and evaluation.

İLKOKUL BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİNİN İLKOKUMA YAZMA ÖĞRENME SÜRECİNE YÖNELİK VELİLERİN METAFOR ALGILARI

Yüksek Lisans Öğrencisi ÖZGENUR ÇİFTÇİ

Aksaray Üniversitesi, ozgenurciftci@gmail.com- 0009-0007-0780-5230

ÖZET

Bireylerin planlı bir şekilde okuma yazma öğrenme süreci ilkokul birinci sınıfta başlamaktadır. İlkokuma yazma öğrenme sürecinin niteliği bireyin hayat boyu kullanabileceği zihinsel becerileri kazandırarak kişisel, toplumsal gelişim ve değişimlerine imkân tanımaktadır. İlkokuma yazma öğrenme ve öğretme sürecine ilişkin yapılan çalışmalarda öğrenci, öğretmen ve veli iş birliğinin önemi vurgulanmaktadır. Velilerin ilkokuma yazma öğretim sürecine yüklediği anlamları tespit etmek bu sürecin niteliğini artırmaya katkı sağlar. Bir kavramı anlatmak için başka kavramlar kullanarak anlatımı kuvvetlendirmek, düşünceleri zenginleştirmek ve ifadeleri güçlendirmek için metaforlar kullanılmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, ilkokuma yazma öğrenme sürecine ilişkin velilerin metafor algılarını tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır: Velilerin ilkokuma yazma öğrenme sürecine ilişkin geliştirdikleri metaforların gerekçeleri ve temaları nelerdir? Velilerin ilkokuma yazma öğrenme sürecine ilişkin geliştirdikleri metaforların tekrarlanma sıklığı nasıldır? Araştırmada, nitel araştırma yöntemine uygun olarak olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu çocuğu birinci sınıfta öğrenim görmekte olan 65 veli oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak “İlkokuma yazma öğrenme süreci ... gibidir. Çünkü ...” şeklinde oluşturulmuş form kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Verilerin analizi; dokümanların kodlama ve ayıklanması, verilerin elektronik ortama aktarılması, metafor ve gerekçelerin sınıflandırılması, kavramsal kategorilerin oluşturulması, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları, sayısallaştırma aşamalarından oluşmaktadır. Araştırma bulgularında, veliler çocuklarının ilkokuma yazma öğrenme sürecini fiziksel ve duygusal anlamda hem çok zorlayıcı hem de mutluluk verici bir süreç olarak görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Metafor, Algı, İlkokuma Yazma Öğrenme Süreci, Veli.

MATEMATİK EĞİTİMİNDE PROGRAM DÖNÜŞÜMÜ: 2018 PROGRAMI İLE TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ’NİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ IŞIĞINDA İNCELENMESİ

Öğretmen, ÖZGE GÜLEROĞLU

Aksaray Üniversitesi, ozge.guleroglu@asu.edu.tr -0009-0008-5712-6380

Dr. Öğr. Üyesi, BELMA TÜRKER BİBER

Aksaray Üniversitesi, bturker@aksaray.edu.tr - 0000-0002-0374-9493.

ÖZET

Eğitim sistemlerinin dinamik yapısı gereği öğretim programları, çağın gerekliliklerine ve bireyin çok yönlü gelişimine cevap verecek şekilde güncellenmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, 2018 Matematik Dersi Öğretim Programı ile 2024 yılında uygulamaya konulan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Matematik Öğretim Programı’nı teorik yapı ve pratik yansımaları bağlamında karşılaştırmaktır. Nitel araştırma metodolojisinin benimsendiği çalışmada, programların vizyon ve yapısal özelliklerini ortaya koymak adına kapsamlı doküman incelemesi; bu teorik yapının sahadaki yansımalarını belirlemek adına ise öğretmenlerleyarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ilk aşamasında her iki program; içerik, vizyon, ölçme-değerlendirme yaklaşımları ve öğrenme alanları açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. İkinci aşamada ise, amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen, farklı kıdem yıllarına ve görev bölgelerine sahip, çalıştıkları okullarda sistemi uygulayan 11 sınıf öğretmeni ile derinlemesine görüşmeler yapılarak, uygulayıcıların programlar arasındaki geçişe dair deneyimleri ve algıları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; 2018 programının kazanım odaklı, matematiğin soyut yapısını ve bilişsel süreçleri merkeze alan teknik bir çerçeve çizdiği görülmüştür. Buna karşılık Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nin; değerler eğitimi, etik ilkeler ve kültürel kodları önemseyen, sonuçtan ziyade süreci (performans, gözlem, portfolyo) esas alan bütüncül bir eğitim felsefesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu teorik değişimin sahadaki yansımaları incelendiğinde öğretmenler, programın sadeleştirilmesini ve "saatler" gibi gelişimsel düzeyi zorlayan konuların üst sınıflara taşınmasını pedagojik açıdan isabetli bulmuştur. Özellikle ders kitaplarının iki ayrı kitap şeklinde olması ve karekod/EBA entegrasyonu ile desteklenmesi önemli pedagojik avantajlar olarak değerlendirilmiştir. Matematik eğitiminde oyun temelli etkinliklerin artırılması; öğrencilerin matematiği soyut bir işlem yığını yerine, günlük yaşamla ilişkili bir süreç olarak kavramalarını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, değişimin uygulanma sürecinde operasyonel zorluklar tespit edilmiştir. Katılımcı öğretmenler; etkinlik yoğunluğunun mevcut ders sürelerinde tamamlanmasının güçlüğüne, kalabalık sınıflarda süreç odaklı takibin yarattığı sorunlar ve kırsal bölgelerdeki internet altyapı yetersizliğine dikkat çekmiştir. Sonuç olarak; yeni modelin, önceki programda göz ardı edilen sosyal-duygusal öğrenme becerilerini matematik eğitimine entegre ederek kapsayıcı bir vizyon sunduğu; ancak programın potansiyelini tam olarak yansıtabilmesi için materyal desteği ve fiziksel altyapının güçlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler:Matematik eğitimi, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, program karşılaştırma, öğretmen görüşleri

OKUL MÜDÜRLERİNİN DÖNÜŞÜMCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİ İLE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Şaban PALA

Yıldız Teknik Üniversitesi, sabanpala69@gmail.com - 0009-0005-4791-3282

Şaban PALA

Yıldız Teknik Üniversitesi, sabanpala69@gmail.com - 0009-0005-4791-3282

ÖZET

Bu araştırma, eğitim örgütlerinde okul müdürlerinin sergilediği dönüşümcü liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüz eğitim ortamları, değişim, belirsizlik ve artan beklentilerle birlikte daha karmaşık bir yapıya bürünmüş; bu durum okul yöneticilerinin liderlik rollerini ve iletişim süreçlerini daha kritik hâle getirmiştir. Eğitim örgütlerinde etkili liderlik, yalnızca yönetsel süreçlerin yürütülmesiyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda öğretmenlerin psikolojik iyi oluşunu, örgütsel bağlılığını, motivasyonunu ve görüşlerini ifade etme istekliliğini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda dönüşümcü liderlik, öğretmenlerin güçlendirilmesini, katılımcı bir okul ikliminin oluşturulmasını ve açık iletişim kültürünün geliştirilmesini destekleyen önemli bir liderlik yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır. Örgütsel sessizlik ise çalışanların düşünce, öneri ve endişelerini çeşitli bireysel ve örgütsel nedenlerle bilinçli olarak ifade etmekten kaçınmaları durumunu ifade etmektedir. Eğitim örgütlerinde örgütsel sessizlik; öğretmenlerin yönetsel kararlara katkı sunamaması, sorunların görünür hâle gelmemesi ve yenilikçi fikirlerin bastırılması gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Literatürde liderlik davranışlarının örgütsel sessizlik üzerinde belirleyici bir rol oynadığı; özellikle otoriter ve iletişime kapalı liderlik tarzlarının sessizliği artırdığı, dönüşümcü liderliğin ise sessizlik eğilimlerini azalttığı vurgulanmaktadır. Bu araştırma, İstanbul ili Bağcılar ilçesindeki resmi okullarda görev yapan öğretmenlerin okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özelliklerine ilişkin algılarını ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca dönüşümcü liderliğin alt boyutları (idealleştirilmiş etki, ilham verici motivasyon, entelektüel teşvik ve bireysel ilgi) ile örgütsel sessizliğin alt boyutları (kendine yönelik, ilişkiye yönelik ve örgüte yönelik sessizlik) arasındaki ilişkilerin incelenmesi hedeflenmektedir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmış; veriler geçerli ve güvenilir ölçme araçları aracılığıyla toplanmıştır. Öğretmenlerin demografik özelliklerine göre dönüşümcü liderlik algıları ve örgütsel sessizlik düzeylerinde anlamlı farklılıklar olup olmadığı da analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularının, dönüşümcü liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel sessizlik eğilimlerini azaltmada önemli bir rol oynadığını ortaya koyması beklenmektedir. Dönüşümcü liderliğin özellikle öğretmenlerin kendilerini güvende

hissetmelerini, görüşlerini açıkça ifade etmelerini ve okulun gelişimine katkı sunmalarını desteklediği düşünülmektedir. Bu yönüyle çalışma, eğitim yönetimi alanyazınına kuramsal katkı sunmasının yanı sıra okul yöneticilerine, eğitim politikası yapıcılara ve hizmet içi eğitim programlarına uygulamaya dönük önemli ipuçları sağlamaktadır. Araştırma sonuçlarının, daha demokratik, katılımcı ve açık iletişime dayalı okul iklimlerinin oluşturulmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Dönüşümcü liderlik, örgütsel sessizlik, okul müdürü, öğretmen algıları, eğitim yönetimi, okul iklimi

1. GİRİŞ

Eğitim örgütleri, insan ilişkilerinin yoğun olarak yaşandığı ve iletişim süreçlerinin örgütsel performans ile çalışanların psikolojik iyi oluşu üzerinde belirleyici olduğu karmaşık yapılardır. Bu örgütlerde liderlik, yalnızca yönetsel işlerin yürütülmesini sağlayan bir mekanizma olmanın ötesinde, örgütsel iklimi şekillendiren, çalışanların tutum ve davranışlarını yönlendiren ve okulun gelişim kapasitesini belirleyen kritik bir unsurdur. Günümüz eğitim ortamlarında yaşanan hızlı değişim, belirsizlik ve artan beklentiler, okul yöneticilerinin liderlik rollerini daha da önemli hâle getirmiştir. Okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışları; öğretmenlerin iş doyumunu, örgütsel bağlılık, motivasyon, okul kültürüne katılım ve iletişim süreçlerine katkı sunma eğilimlerini doğrudan etkilemektedir (Leithwood & Jantzi, 2005).

Liderlik yaklaşımları içerisinde dönüşümcü liderlik, eğitim örgütlerinde olumlu örgütsel çıktılarla ilişkilendirilen ve son yıllarda sıklıkla incelenen bir liderlik tarzı olarak öne çıkmaktadır. Dönüşümcü liderlik; vizyon oluşturan, ilham veren, çalışanları güçlendiren, entelektüel teşvik sunan ve bireysel farklılıklara önem veren bir yönetim anlayışıdır (Bass & Avolio, 1994). Bu liderlik tarzının öğretmenlerin psikolojik güçlenmesini, örgütsel bağlılığını ve iş doyumunu artırdığı; açık iletişim ve katılımcı okul iklimini desteklediği birçok çalışmada ortaya konmuştur (Podsakoff vd., 1996; Marks & Printy, 2003; Sun & Leithwood, 2015). Dönüşümcü liderlerin güvene dayalı ilişkiler kurmaları ve öğretmenleri karar süreçlerine dâhil etmeleri, öğretmenlerin görüşlerini ifade etmeye istekli olmalarını teşvik etmektedir.

Buna karşın örgütsel sessizlik, eğitim örgütlerinde karşılaşılan önemli bir iletişim sorunu olarak dikkat çekmektedir. Örgütsel sessizlik, çalışanların düşünce, öneri ve endişelerini çeşitli bireysel ve örgütsel nedenlerle bilinçli olarak ifade etmekten kaçınmaları şeklinde tanımlanmaktadır (Morrison & Milliken, 2000). Eğitim örgütlerinde yapılan araştırmalar, öğretmenlerin özellikle yönetsel uygulamalar, adalet algısı, etik sorunlar ve çalışma koşulları gibi konularda sessiz kalmayı tercih ettiklerini göstermektedir (Bayram, 2010; Çakıcı, 2007; Kahveci & Demirtaş, 2013). Olumsuz tepki alma korkusu, konuşmanın bir şeyi değiştirmeyeceğine dair inanç ve ilişkilerin zarar görebileceği endişesi, sessizliği besleyen başlıca faktörler arasındadır (Detert & Edmondson, 2011).

Örgütsel sessizlik; düşük motivasyon, örgütsel bağlılıkta azalma, tükenmişlik ve örgütsel sinizm gibi olumsuz sonuçlara yol açarak okulun gelişim kapasitesini zayıflatmaktadır

(Nartgün & Kartal, 2013; Yüksel, 2015). Literatür, otoriter ve iletişime kapalı liderlik tarzlarının sessizliği artırdığını; buna karşılık dönüşümcü liderliğin öğretmenlerin kendilerini güvende hissetmelerini sağlayarak sessizlik davranışlarını azalttığını ortaya koymaktadır (Vakola & Bouradas, 2005; Walumbwa & Schaubroeck, 2009; Liu vd., 2010).

İstanbul ili Bağcılar ilçesi, sosyo-ekonomik ve kültürel çeşitliliğin yüksek olduğu, öğretmen ve öğrenci profillerinin heterojen yapıya sahip bulunduğu bir bölgedir. Bu bağlamda okul yöneticilerinin sergilediği liderlik davranışlarının öğretmenlerin sessizlik eğilimleri üzerindeki etkisini incelemek önemli görülmektedir. Literatürde dönüşümcü liderlik ile örgütsel sessizlik ilişkisini ele alan çalışmalar bulunmakla birlikte, Bağcılar ilçesi özelinde yapılan araştırmaların sınırlı olması bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Bu araştırma, okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özelliklerinin öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışları üzerindeki etkisini ortaya koyarak, daha katılımcı ve açık iletişime dayalı okul iklimlerinin geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Araştırmanın evrenini İstanbul ili Bağcılar ilçesinde bulunan resmi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. MEB sitesinden alınan verilere göre; Bağcılar ilçesinde; 35 lise, 36 ortaokul ve 36 ilkokul bulunmaktadır. Araştırma evrenini oluşturan Bağcılar ilçesi, sosyo-ekonomik gelişmişlik ve kültürel çeşitlilik bakımından zengin olmasından dolayı seçilmiştir. İlçe Mili Eğitim Müdürlüğü'nün resmi internet sitesinden elde edinilen verilere göre, 2025-2026 öğretim yılında Bağcılar ilçesinde toplam 6572 öğretmen görev yapmıştır. Bu sayı evren büyüklüğü olarak kabul edilmiştir. Araştırmada örneklemin belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu örnekleme yaklaşımı, araştırmacının erişim imkânı bulunan ve veri toplama sürecine gönüllü olarak katılabilecek bireyleri kapsamı bakımından uygulamada sıkça kullanılan yöntemlerden biridir. Kolayda örnekleme, katılımcıların ulaşılabilirlik düzeyine dayalı olarak seçilmesini sağlamakta; böylece araştırma sürecinin daha kısa sürede, daha az maliyetle ve pratik biçimde yürütülmesine olanak tanımaktadır. Özellikle zaman ve kaynak sınırlılığının bulunduğu araştırmalarda, veri toplama sürecini kolaylaştırması nedeniyle etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Creswell & Creswell, 2017).

Araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesi; araştırma deseni, evrenin büyüklüğü, seçilen güven düzeyi, kabul edilen örnekleme hata payı ve uygulanacak istatistiksel analizlerin gereklilikleri gibi çeşitli ölçütlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle, literatürde asgari örneklem büyüklüğünün hesaplanmasına yönelik farklı istatistiksel yaklaşımlar bulunmaktadır. Evren büyüklüğünün bilindiği araştırmalarda, örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan hesaplama formüllerinden biri Salant ve Dillman (1994) tarafından önerilen formüldür.

Bu çalışmada örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında aşağıdaki formülden yararlanılmıştır:

$$n = (N \cdot t^2 \cdot p \cdot q) / [d^2 \cdot (N - 1) + t^2 \cdot p \cdot q]$$

Formülde N evren büyüklüğünü, n örneklem büyüklüğünü, p araştırılan olayın gerçekleşme olasılığını, q (1-p) olayın gerçekleşmeme olasılığını, d kabul edilen örnekleme hata payını ve t

ise α anlamlılık düzeyinde ilgili serbestlik derecesine karşılık gelen kritik t değerini ifade etmektedir.

Araştırma kapsamında evren büyüklüğü 6572 olarak kabul edilmiş, güven düzeyi %95 ve örnekleme hata payı %5 olarak belirlenmiştir. Bu değerler doğrultusunda yapılan hesaplamalar sonucunda, araştırmada istatistiksel açıdan güvenilir sonuçlar elde edebilmek için gerekli olan asgari örneklem büyüklüğü 362 kişi olarak hesaplanmıştır (Salant & Dillman, 1994).

Araştırmaya 2025-2026 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Bağcılar ilçesinde görev yapan toplam 362 öğretmen katılım göstermiş ve gerekli katılımcı sayısına ulaşılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerini yansıtan frekans analizi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken		1	2	3	4	Toplam
		<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>			
Cinsiyet	<i>n</i>	226	136			362
	<i>%</i>	62.4	37.6			100.0
		<i>Lisans</i>	<i>Yüksek Lisans</i>	<i>Doktora</i>		
Öğrenim Durumu	<i>n</i>	265	95	2		362
	<i>%</i>	73.2	26.2	0.6		100.0
		<i>30 yaş ve altı</i>	<i>31-40</i>	<i>41-50</i>	<i>51 ve üzeri</i>	
Yaş	<i>n</i>	168	117	56	21	362
	<i>%</i>	46.4	32.3	15.6	5.8	100.0
		<i>0-5</i>	<i>6-10</i>	<i>11-20</i>	<i>21 ve üzeri</i>	
Mesleki Kıdem	<i>n</i>	150	75	99	38	362
	<i>%</i>	41.4	20.7	27.3	10.5	100.0
		<i>İlkokul</i>	<i>Ortaokul</i>	<i>Lise</i>		
Görev Yapılan Kademe	<i>n</i>	85	125	152		362
	<i>%</i>	23.5	34.5	42		100.0
		<i>Üye</i>	<i>Üye değil</i>			
Sendika Üyelik Durumu	<i>n</i>	198	164			362
	<i>%</i>	54.7	45.3			100.0

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğretmenlerin %62,4’ü kadın (n = 226), %37,6’sı erkektir (n = 136). Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde, öğretmenlerin %46,4’ünün 30 yaş ve altında (n = 168), %32,3’ünün 31–40 yaş aralığında (n = 117), %15,6’sının 41–50 yaş aralığında (n = 56) ve %5,8’inin 51 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir (n = 21). Eğitim durumu açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu belirlenmiştir. Buna göre öğretmenlerin %73,2’si lisans mezunu (n = 265), %26,2’si yüksek lisans mezunu (n = 95) ve %0,6’sı doktora mezunudur (n = 2). Katılımcıların mesleki kıdemlerine bakıldığında, öğretmenlerin %41,4’ünün 0–5 yıl (n = 150), %20,7’sinin 6–10 yıl (n = 75), %27,3’ünün 11–20 yıl (n = 99) ve %10,5’inin 21 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahip olduğu görülmektedir (n = 38). Görev yapılan okul kademesi açısından incelendiğinde, öğretmenlerin %23,5’inin ilkokulda (n = 85), %34,5’inin ortaokulda (n = 125) ve %42,0’sinin lisede görev yaptığı belirlenmiştir (n = 152). Bu dağılım, örneklem grubunun ağırlıklı olarak ortaokul ve lise düzeyinde görev yapan öğretmenlerden oluştuğunu göstermektedir. Son olarak sendika üyelik durumuna ilişkin bulgulara bakıldığında, katılımcıların %54,7’sinin herhangi bir sendikaya üye olduğu (n = 198), %45,3’ünün ise sendika üyesi olmadığı tespit edilmiştir (n = 164).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, araştırma kapsamında elde edilen veriler analiz edilmiş ve sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. Betimsel istatistiklere ilişkin sonuçlar

Değişkenler	n	min	max	A.O	S.s	Çarpıklık	Basıklık
Dönüşümcü Liderlik	362	23.00	115.00	74.41	20.13	-.252	-.319
Örgütsel Sessizlik	362	18.00	90.00	60.35	13.80	-.422	.266

Tablo 1 incelendiğinde, yapılan betimsel analizler sonucunda dönüşümcü liderlik puanlarının 23 ile 115 arasında değiştiği, ortalamanın 74.41 ve standart sapmanın 20.13 olduğu görülmektedir. Çarpıklık (-.252) ve basıklık (-.319) değerleri, dönüşümcü liderlik puanlarının normal dağılıma oldukça yakın bir yapı sergilediğini göstermektedir.

Örgütsel sessizlik puanlarının ise 18 ile 90 arasında değiştiği, ortalamanın 60.35 ve standart sapmanın 13.80 olduğu belirlenmiştir. Çarpıklık (-.422) ve basıklık (.266) değerleri, dağılımın hafif düzeyde negatif çarpık olmakla birlikte genel olarak normal dağılım varsayımını karşıladığını ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Değişkenler arası korelasyon sonuçları

Değişkenler	1	2
Dönüşümcü Liderlik (1)	1	-.392**
Örgütsel Sessizlik (2)		1

**p<.01

Yapılan korelasyon analizi sonucunda Tablo 2 incelendiğinde, dönüşümcü liderlik ile örgütsel sessizlik arasında orta düzeyde, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -.392$, $p < .01$). Bu bulgu, öğretmenlerin algıladıkları dönüşümcü liderlik düzeyi arttıkça örgütsel sessizlik düzeylerinin azaldığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, dönüşümcü liderlik davranışlarının öğretmenlerin görüş ve düşüncelerini ifade etmelerini teşvik eden bir örgütsel iklimin oluşmasına katkı sağladığına işaret etmektedir.

Tablo 3. İdarecilerin dönüşümcü liderlik düzeylerinin öğretmenlerin örgütsel sessizliklerini yordamasına ilişkin regresyon analizi sonuçları

Değişken	R	R ²	F	B	SE	β	t	p
Sabit	.392	.154	65.331**	80.343	2.562	-	31.358*	.000
Dönüşümcü Liderlik				-.269	.033	-.392	-8.083**	.000
Sd=1/360 Durbin Watson=1.939								

**p<.01

Tablo 3 incelendiğinde, yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizliği anlamlı düzeyde yordadığı görülmektedir ($R = .392$, $R^2 = .154$, $F(1,360) = 65.331$, $p < .01$). Elde edilen bulgular, dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizlikteki toplam varyansın yaklaşık %15'ini açıkladığını göstermektedir.

Regresyon katsayıları incelendiğinde, dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizlik üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir ($B = -.269$, $\beta = -.392$, $t = -8.083$, $p < .01$). Bu sonuç, öğretmenlerin algıladıkları dönüşümcü liderlik düzeyi arttıkça örgütsel sessizlik davranışlarının azaldığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, Durbin–Watson değerinin 1.939 olması, hata terimleri arasında otokorelasyon bulunmadığını ve modelin bu varsayımı karşıladığını göstermektedir. Bu bulgular, dönüşümcü liderliğin öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri üzerinde anlamlı ve açıklayıcı bir yordayıcı olduğunu desteklemektedir.

Tablo 4. Cinsiyete göre dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik puanlarına ilişkin bağımsız örneklem t testi sonuçları

Değişken	Cinsiyet	n	S.s	sd	t	p
Dönüşümcü Liderlik	Kadın	226	73,74	19.66	-8.006	.421
	Erkek	136	75,53	20.91		
Örgütsel Sessizlik	Kadın	226	61.11	13.54	1.344	.180
	Erkek	136	59.08	14.14		

Yapılan bağımsız örneklem t testi sonuçlarına göre Tablo 4 incelendiğinde, cinsiyete göre dönüşümcü liderlik algılarının anlamlı biçimde farklılaşmadığı görülmektedir. Kadın öğretmenlerin dönüşümcü liderlik puan ortalaması 73.74 (SS = 19.66), erkek öğretmenlerin

ortalaması ise 75.53'tür (SS = 20.91). Yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($t(360) = -.806, p > .05$).

Örgütsel sessizlik açısından da kadın ve erkek öğretmenler arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Kadın öğretmenlerin örgütsel sessizlik puan ortalaması 61.11 (SS = 13.54), erkek öğretmenlerin ortalaması ise 59.08'dir (SS = 14.14). Bağımsız örneklem t-testi sonuçları, cinsiyete göre örgütsel sessizlik düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir ($t(360) = 1.344, p > .05$).

Bu bulgular, öğretmenlerin dönüşümcü liderlik algıları ve örgütsel sessizlik düzeylerinin cinsiyetten bağımsız olarak benzer düzeylerde olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Yaş göre dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik puanlarına ilişkin Kruskal Wallis analizi sonuçları

Değişken	Yaş	n	Sıra Ort.	F	p	Anlamlı Fark
Dönüşümcü Liderlik	30 yaş ve altı (A)	168	177.10	3.970	.265	YOK
	31-40 yaş (B)	117	174.66			
	41-50 yaş (C)	56	205.88			
	51 yaş ve üzeri (D)	21	189.76			
Örgütsel Sessizlik	30 yaş ve altı (A)	168	188.41	9.069*	.028	A-D
	31-40 yaş (B)	117	190.63			B-D
	41-50 yaş (C)	56	161.63			
	51 yaş ve üzeri (D)	21	128.33			

* $p < .05$

Tablo 5 incelendiğinde, yaş değişkenine göre dönüşümcü liderlik algılarının anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis analiz sonuçlarına göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmektedir ($F = 3.970, p > .05$). Öğretmenlerin dönüşümcü liderlik algılarının yaş gruplarına göre benzer düzeylerde olduğu ve yaşın bu değişken üzerinde ayırt edici bir etki oluşturmadığı söylenebilir.

Örgütsel sessizlik açısından yapılan analiz sonuçları ise yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($F = 9.069, p < .05$). Sıra ortalamaları incelendiğinde, 30 yaş ve altı (A) ile 51 yaş ve üzeri (D) öğretmenler arasında ve 31–40 yaş grubu (B) ile 51 yaş ve üzeri öğretmenler (D) arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Buna göre, 51 yaş ve üzeri öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin daha düşük olduğu, daha genç yaş gruplarındaki öğretmenlerin ise örgütsel sessizliği daha yüksek düzeyde sergiledikleri söylenebilir.

Bu bulgu, yaş ilerledikçe öğretmenlerin örgütsel süreçlerde görüş ve düşüncelerini ifade etme konusunda daha rahat davrandıklarını ve örgütsel sessizlik eğilimlerinin azaldığını düşündürmektedir.

Tablo 6. Eğitim durumuna göre dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik puanlarına ilişkin bağımsız örneklem t testi sonuçları

Değişken	Eğitim	n	S.s	sd	t	p
Dönüşümcü Liderlik	Lisans	265	74,03	20.20	-.605	.546
	Lisansüstü	97	75.47	20.02		
Örgütsel Sessizlik	Lisans	265	60.92	14.31	1.417	.158
	Lisansüstü	97	58.77	12.22		

Tablo 6 incelendiğinde, eğitim düzeyine göre dönüşümcü liderlik algılarının anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmektedir. Lisans mezunu öğretmenlerin dönüşümcü liderlik puan ortalaması 74.03 (SS = 20.20), lisansüstü mezunu öğretmenlerin ortalaması ise 75.47'dir (SS = 20.02). Elde edilen sonuçlar, eğitim düzeyine göre dönüşümcü liderlik algılarının benzer düzeylerde olduğunu göstermektedir ($t(360) = -.605, p > .05$).

Örgütsel sessizlik açısından yapılan analiz sonuçları da eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymaktadır. Lisans mezunu öğretmenlerin örgütsel sessizlik puan ortalaması 60.92 (SS = 14.31), lisansüstü mezunu öğretmenlerin ortalaması ise 58.77'dir (SS = 12.22). Bağımsız örneklem t-testi sonucunda bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($t(360) = 1.417, p > .05$).

Bu bulgular, öğretmenlerin dönüşümcü liderlik algıları ve örgütsel sessizlik düzeylerinin eğitim düzeyinden bağımsız olarak benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Görev yapılan eğitim kademesine göre dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik puanlarına ilişkin ANOVA sonuçları

Değişken	Görev Yapılan Eğitim Kademesi	n	S s	F	p	Anlamlı Fark
Dönüşümcü Liderlik	İlkokul (A)	85	72,84	21,97	.368	YOK
	Ortaokul (B)	125	75,23	20,99		
	Lise (C)	152	74,63	18,34		

Örgütsel Sessizlik	İlkokul (A)	85	59,85	13,73			
	Ortaokul (B)	125	61,60	13,27	.791	.454	YOK
	Lise (C)	152	59,59	14,27			

Tablo 7 incelendiğinde, görev yapılan eğitim kademesine göre dönüşümcü liderlik algılarının anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonuçlarına göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmektedir ($F = .368$, $p > .05$). İlkokul, ortaokul ve lise düzeylerinde görev yapan öğretmenlerin dönüşümcü liderlik algılarının benzer düzeylerde olduğu söylenebilir.

Örgütsel sessizlik açısından yapılan analiz sonuçları da görev yapılan eğitim kademesine göre anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir ($F = .791$, $p > .05$). İlkokul, ortaokul ve lise düzeylerinde görev yapan öğretmenlerin örgütsel sessizlik puan ortalamalarının birbirine yakın olduğu ve eğitim kademesinin örgütsel sessizlik üzerinde ayırt edici bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir.

Bu bulgular, öğretmenlerin dönüşümcü liderlik algıları ve örgütsel sessizlik düzeylerinin görev yaptıkları eğitim kademesinden bağımsız olarak benzerlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 8. Mesleki tecrübeye göre dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik puanlarına ilişkin ANOVA sonuçları

Değişken	Mesleki Tecrübe	n	S s	F	p	Anlamlı Fark
Dönüşümcü Liderlik	0-5 Yıl (A)	150	74,11	21,29		
	6-10 Yıl (B)	75	74,22	16,18	.566	.638
	11-20 Yıl (C)	99	73,51	22,62		
	21 Yıl + (D)	38	78,36	15,16		
Örgütsel Sessizlik	0-5 Yıl (A)	150	59,86	13,65		
	6-10 Yıl (B)	75	60,61	13,19	3.077	.028
	11-20 Yıl (C)	99	62,89	14,19		
	21 Yıl + (D)	38	55,10	13,36		

* $p < .05$

Tablo 8 incelendiğinde, mesleki tecrübeye göre dönüşümcü liderlik algılarının anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonuçlarına göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmektedir ($F = .566, p > .05$). Farklı mesleki tecrübe düzeylerine sahip öğretmenlerin dönüşümcü liderlik algılarının benzer düzeylerde olduğu söylenebilir.

Örgütsel sessizlik açısından yapılan analiz sonuçları ise mesleki tecrübeye göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir ($F = 3.077, p < .05$). Anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırmalar sonucunda, 6–10 yıl mesleki tecrübeye sahip öğretmenler (B) ile 21 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahip öğretmenler (D) arasında ve 11–20 yıl tecrübeye sahip öğretmenler (C) ile 21 yıl ve üzeri gruptaki öğretmenler (D) arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir.

Sıra ortalamaları ve grup ortalamaları dikkate alındığında, 21 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahip öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin daha düşük olduğu, özellikle orta ve yüksek deneyim grubundaki öğretmenlerin ise örgütsel sessizlik eğilimlerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu bulgu, mesleki tecrübenin artmasıyla birlikte öğretmenlerin örgütsel süreçlerde görüş ve düşüncelerini ifade etme konusunda daha rahat davrandıklarını düşündürmektedir.

Tablo 9. Sendika üyeliği durumuna göre dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik puanlarına ilişkin bağımsız örneklem t testi sonuçları

Değişken	Sendika Üyeliği	n	S.s	sd	t	p
Dönüşümcü Liderlik	Var	198	74,16	19.41	-0.268	.791
	Yok	164	74.73	21.02		
Örgütsel Sessizlik	Var	198	61.37	13.07	1.544	.123
	Yok	164	59.10	14.56		

Tablo incelendiğinde, sendika üyeliği durumuna göre dönüşümcü liderlik algılarının anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmektedir. Sendika üyesi olan öğretmenlerin dönüşümcü liderlik puan ortalaması 74.16 ($SS = 19.41$), sendika üyesi olmayan öğretmenlerin ortalaması ise 74.73'tür ($SS = 21.02$). Elde edilen sonuçlar, sendika üyeliği durumunun dönüşümcü liderlik algıları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir ($t(360) = -.268, p > .05$).

Örgütsel sessizlik açısından yapılan analiz sonuçları da sendika üyeliğine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymaktadır. Sendika üyesi olan öğretmenlerin örgütsel sessizlik puan ortalaması 61.37 ($SS = 13.07$), sendika üyesi olmayan öğretmenlerin ortalaması ise 59.10'dur ($SS = 14.56$). Bağımsız örneklem t-testi sonucunda bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir ($t(360) = 1.544, p > .05$).

Bu bulgular, öğretmenlerin dönüşümcü liderlik algıları ve örgütsel sessizlik düzeylerinin sendika üyeliği durumuna göre anlamlı bir biçimde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırma, İstanbul ili Bağcılar ilçesinde resmi okullarda görev yapan öğretmenlerin algılarına dayalı olarak, okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik özellikleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Ayrıca dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik değişkenlerinin çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığı da araştırmanın alt amaçları kapsamında ele alınmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, dönüşümcü liderliğin öğretmenlerin örgütsel sessizlik davranışları üzerinde önemli bir yordayıcı olduğunu ve bazı demografik değişkenlerin özellikle örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı farklılıklar yarattığını ortaya koymuştur.

Araştırma kapsamında elde edilen betimsel istatistikler incelendiğinde, öğretmenlerin okul müdürlerine ilişkin dönüşümcü liderlik algılarının orta düzeyin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu bulgu, okul yöneticilerinin öğretmenler tarafından genel olarak vizyoner, destekleyici, ilham verici ve bireysel farklılıklara duyarlı liderler olarak algılandığını düşündürmektedir. Eğitim örgütleri gibi insan ilişkilerinin yoğun olduğu yapılarda dönüşümcü liderlik davranışlarının algılanma düzeyinin yüksek olması, örgütsel iklimin olumlu yönde şekillenmesi açısından önemli bir göstergedir. Alan yazında dönüşümcü liderliğin öğretmen motivasyonu, örgütsel bağlılık ve okul etkililiği üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulgunun literatürle tutarlı olduğu söylenebilir.

Örgütsel sessizlik değişkenine ilişkin betimsel sonuçlar incelendiğinde ise öğretmenlerin sessizlik düzeylerinin orta seviyeye yakın olduğu görülmektedir. Bu durum, öğretmenlerin her ne kadar tamamen sessiz bir tutum sergilemediklerini gösterse de, örgütsel konularda görüş ve düşüncelerini ifade etme konusunda çekingen davrandıklarını düşündürmektedir. Eğitim örgütlerinde sessizlik davranışının belirli bir düzeyde varlığını sürdürmesi, okul gelişimi açısından risk oluşturan bir durumdur. Çünkü öğretmenlerin bilgi, deneyim ve eleştirilerinin yönetime yansımaması, sorunların görünmez hâle gelmesine ve örgütsel öğrenmenin sınırlanmasına neden olabilmektedir.

Araştırmanın temel bulgularından biri, dönüşümcü liderlik ile örgütsel sessizlik arasında orta düzeyde, negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmasıdır. Bu sonuç, öğretmenlerin algıladıkları dönüşümcü liderlik düzeyi arttıkça örgütsel sessizlik davranışlarının azaldığını göstermektedir. Dönüşümcü liderlerin öğretmenleri destekleyen, onları karar süreçlerine dâhil eden, güven temelli bir iletişim ortamı oluşturan ve eleştirel düşüncüyü teşvik eden bir yönetim anlayışına sahip olmaları, öğretmenlerin kendilerini daha rahat ifade etmelerine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulgu, dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizliği azaltıcı bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Bu sonuç, alan yazındaki pek çok araştırma bulgusuyla örtüşmektedir. Dönüşümcü liderlik davranışlarının çalışan sesliliğini artırdığı, psikolojik güvenliği güçlendirdiği ve sessizlik

davranışlarını azalttığı çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır. Öğretmenlerin fikirlerini özgürce ifade edebildikleri okullarda, örgütsel bağlılığın ve iş doyumunun daha yüksek olduğu; buna karşılık otoriter ve baskıcı liderlik anlayışlarının hâkim olduğu okullarda sessizliğin yaygınlaştığı bilinmektedir. Bu araştırmada elde edilen korelasyon bulgusu da bu kuramsal çerçeveyi destekler niteliktedir.

Araştırmada yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları, dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizliğin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu ortaya koymuştur. Dönüşümcü liderliğin örgütsel sessizlikteki toplam varyansın yaklaşık %15'ini açıklaması, bu liderlik tarzının öğretmen davranışları üzerindeki etkisinin güçlü olduğunu göstermektedir. Eğitim örgütleri gibi çok sayıda bireysel ve çevresel faktörün etkili olduğu yapılarda, tek bir değişkenin %15'lik bir açıklama gücüne sahip olması dikkate değer bir bulgudur. Bu durum, okul müdürlerinin sergilediği liderlik davranışlarının öğretmenlerin sessiz kalma ya da seslerini yükseltme eğilimleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Demografik değişkenlere ilişkin bulgular incelendiğinde, cinsiyetin hem dönüşümcü liderlik algısı hem de örgütsel sessizlik üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmektedir. Kadın ve erkek öğretmenlerin dönüşümcü liderlik algılarının ve sessizlik düzeylerinin benzer olması, öğretmenlik mesleğinin doğası gereği ortak mesleki deneyimlerin cinsiyet farklarını büyük ölçüde dengelediğini düşündürmektedir. Literatürde cinsiyete göre farklılık bulan ve bulmayan çalışmaların bir arada yer alması, bu değişkenin bağlamsal özelliklere bağlı olarak farklı sonuçlar verebileceğini göstermektedir. Bu araştırmanın bulguları, cinsiyetin belirleyici bir değişken olmadığını ortaya koymaktadır.

Yaş değişkenine ilişkin bulgular, dönüşümcü liderlik algısının yaş gruplarına göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını; buna karşılık örgütsel sessizlik düzeylerinin yaşa göre anlamlı biçimde değiştiğini göstermektedir. Özellikle 51 yaş ve üzeri öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin daha düşük olması, yaş ve mesleki olgunluğun öğretmenlerin görüşlerini ifade etme konusunda daha cesur olmalarını sağladığını düşündürmektedir. Genç öğretmenlerin ise mesleki deneyim eksikliği, statü kaygısı veya yönetsel baskı algısı nedeniyle sessizliği tercih edebildikleri söylenebilir. Bu bulgu, örgütsel sessizliğin bireysel deneyimle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitim durumu değişkenine ilişkin sonuçlar, öğretmenlerin dönüşümcü liderlik algıları ve örgütsel sessizlik düzeylerinin lisans ve lisansüstü mezuniyet durumuna göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir. Bu bulgu, öğretmenlerin akademik eğitim düzeyinden ziyade okul ortamında yaşadıkları yönetsel deneyimlerin ve liderlik uygulamalarının daha belirleyici olduğunu düşündürmektedir. Eğitim düzeyinin etkisiz bulunması, dönüşümcü liderliğin algılanmasının daha çok yöneticinin davranışlarıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Görev yapılan eğitim kademesine göre elde edilen bulgular da dönüşümcü liderlik ve örgütsel sessizlik açısından anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. İlkokul, ortaokul ve lise düzeylerinde görev yapan öğretmenlerin algılarının benzer olması, dönüşümcü liderlik davranışlarının okul kademesinden bağımsız olarak algılandığını düşündürmektedir. Bu durum, okul yöneticilerinin benzer liderlik pratiklerini farklı kademelerde uyguladıklarını ya da öğretmenlerin beklentilerinin kademeler arasında büyük ölçüde örtüştüğünü göstermektedir.

Mesleki tecrübeye ilişkin bulgular, dönüşümcü liderlik algılarının deneyime göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını; buna karşın örgütsel sessizlik düzeylerinin mesleki tecrübeye göre anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Özellikle 21 yıl ve üzeri mesleki tecrübeye sahip öğretmenlerin sessizlik düzeylerinin daha düşük olması, deneyimin öğretmenlere örgütsel cesaret kazandırdığını düşündürmektedir. Uzun yıllar görev yapan öğretmenlerin, yönetsel süreçleri daha iyi tanımaları ve örgütsel riskleri daha doğru değerlendirebilmeleri, sessizlik davranışlarının azalmasına katkı sağlamış olabilir.

Sendika üyeliği değişkenine ilişkin sonuçlar, dönüşümcü liderlik algısı ve örgütsel sessizlik düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Bu bulgu, sendika üyeliğinin öğretmenlerin sessizlik davranışlarını tek başına belirleyen bir unsur olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak sendikaların dolaylı etkilerinin farklı araştırma desenleriyle ele alınmasının alanyazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu araştırmanın bulguları dönüşümcü liderliğin eğitim örgütlerinde örgütsel sessizliği azaltıcı önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Okul müdürlerinin dönüşümcü liderlik davranışlarını artırmaları, öğretmenlerin seslerini daha fazla duyurabildikleri, katılımcı ve demokratik bir okul ikliminin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda elde edilen sonuçların hem kuramsal hem de uygulamaya yönelik önemli çıkarımlar sunduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arif, S. ve Akram, A., Transformational Leadership and Organizational Performance, Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences, 12(2), 501–515, 2018.

Bass, B. M. ve Avolio, B. J., Improving Organizational Effectiveness Through Transformational Leadership, Sage Publications, Thousand Oaks, 1994.

Bayram, N., Eğitim Örgütlerinde Örgütsel Sessizlik, Eğitim ve Bilim, 35(158), 78–88, 2010.
Bildik, B., Liderlik Tarzları, Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze, 2009.

Çakıcı, A., Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 145–162, 2007.

Detert, J. R. ve Edmondson, A. C., Implicit Voice Theories: Taken-for-Granted Rules of Self-Censorship at Work, *Academy of Management Journal*, 54(3), 461–488, 2011.

Gambarotto, F. ve Cammazzo, A., Organizational Silence, *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 6(7), 166–177, 2010.

Kahveci, G. ve Demirtaş, Z., Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Algıları, *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 50–64, 2013.

Leithwood, K. ve Jantzi, D., Transformational Leadership, B. Davies (Ed.), *The Essentials of School Leadership*, Sage Publications, London, 2005.

Liu, Y., Zhu, R. ve Yang, Y., I Warn You Because I Like You: Transformational Leadership and Workplace Silence, *Journal of Applied Psychology*, 95(1), 189–197, 2010.
<https://doi.org/10.1037/a0018313>

Marks, H. M. ve Printy, S. M., Principal Leadership and School Performance: An Integration of Transformational and Instructional Leadership, *Educational Administration Quarterly*, 39(3), 370–397, 2003.
<https://doi.org/10.1177/0013161X03253412>

Morrison, E. W. ve Milliken, F. J., Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World, *Academy of Management Review*, 25(4), 706–725, 2000.
<https://doi.org/10.5465/amr.2000.3707697>

Nartgün, Ş. S. ve Kartal, S., Öğretmenlerde Örgütsel Sessizlik ve Sinizm, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(3), 461–482, 2013.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H. ve Fetter, R., Transformational Leader Behaviors and Their Effects on Followers' Trust in Leader, Satisfaction, and Organizational Citizenship Behaviors, *The Leadership Quarterly*, 1(2), 107–142, 1996.

Sun, J. ve Leithwood, K., Leadership Effects on Student Learning, *Educational Administration Quarterly*, 51(3), 347–414, 2015.
<https://doi.org/10.1177/0013161X14557902>

Vakola, M. ve Bouradas, D., Antecedents and Consequences of Organizational Silence: An Empirical Investigation, *Employee Relations*, 27(5), 441–458, 2005.
<https://doi.org/10.1108/01425450510611997>

Walumbwa, F. O. ve Schaubroeck, J., Leader Charisma and Group Performance: The Moderating Role of Group Identification, *Journal of Applied Psychology*, 94(4), 890–899, 2009. <https://doi.org/10.1037/a0015537>

Yüksel, S., Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi, Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(2), 73–89, 2015.

OKUL YÖNETİCİLERİNİN ÖRGÜTSEL ADALET VE GÜÇ KULLANIMININ ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL GÜVEN VE BAĞLILIK DÜZEYLERİNE ETKİSİNE YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Leyla ÇİÇEK ALTIN

Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

lila.202158@gmail.com

ORCID:0009-0007-6671-8970

Prof. Dr. Ahmet ÜSTÜN

Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ahmet.ustun@amasya.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2457-5381

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul yöneticilerinin örgütsel adalet anlayışları ile güç kullanımına ilişkin uygulamalarının öğretmenlerin örgütsel güven ve örgütsel bağlılık algıları üzerindeki etkilerini öğretmen görüşlerine dayalı olarak incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüş; veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Çalışma grubunu, Sivas ili Kangal ilçesinde farklı okul türlerinde görev yapan sekiz öğretmen oluşturmaktadır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve öğretmen görüşleri ortak anlamlar doğrultusunda temalar altında sınıflandırılmıştır.

Araştırma bulguları, öğretmenlerin örgütsel güven algılarının büyük ölçüde okul yöneticilerinin adil, tutarlı ve açıklayıcı tutumlarıyla şekillendiğini göstermektedir. Özellikle karar alma süreçlerinde şeffaflığın sağlanması ve öğretmen görüşlerinin dikkate alınması, güven duygusunu güçlendiren temel unsurlar olarak öne çıkmıştır. Örgütsel bağlılık ise öğretmenler

tarafından okula yönelik aidiyet duygusu, sorumluluk bilinci ve gönüllü katılım davranışlarıyla ilişkilendirilmiştir. Güven temelli bir okul ortamının, öğretmenlerin motivasyonlarını artırarak okul içi sorumluluklara daha istekli katılımlarını desteklediği belirlenmiştir.

Bulgular ayrıca, okul yöneticilerinin kullandıkları güç türlerinin öğretmen algıları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Uzmanlık ve ödül gücünün öğretmenler tarafından olumlu algılandığı, buna karşılık baskı ve zorlamaya dayalı güç kullanımının örgütsel güveni ve bağlılığı zayıflattığı görülmüştür. Araştırma sonuçları, okul yöneticilerinin adalet ve yapıcı güç kullanımını esas alan bir yönetim anlayışı benimsemelerinin, güvene dayalı ve sürdürülebilir bir okul ikliminin oluşturulmasına katkı sağlayacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel güven, örgütsel bağlılık, okul yönetimi, örgütsel adalet, güç kullanımı.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effects of school principals' approaches to organizational justice and their practices of power use on teachers' perceptions of organizational trust and organizational commitment, based on teachers' views. The study was conducted within the framework of a qualitative research approach, and data were collected through semi-structured interviews. The study group consists of eight teachers working in different types of schools in the Kangal district of Sivas province. The collected data were analyzed using content analysis, and teachers' views were categorized under themes based on shared meanings.

The findings indicate that teachers' perceptions of organizational trust are largely shaped by school principals' fair, consistent, and transparent behaviors. In particular, ensuring transparency in decision-making processes and valuing teachers' opinions emerge as key factors that strengthen trust. Organizational commitment was associated with teachers' sense of belonging to the school, feelings of responsibility, and voluntary participation behaviors. A trust-based school environment was found to enhance teachers' motivation and encourage their willingness to take on additional responsibilities within the school.

The results also reveal that the types of power used by school principals play a significant role in shaping teachers' perceptions. Power based on expertise and reward was perceived positively by teachers, whereas coercive and pressure-based power use was found to weaken both organizational trust and organizational commitment. Overall, the findings suggest that adopting

a management approach grounded in justice and constructive power use contributes to the development of a sustainable and trust-oriented school climate.

Keywords: Organizational trust, organizational commitment, school management, organizational justice, power use.

1. GİRİŞ

Eğitim örgütleri, toplumun gelişiminde kritik rol oynayan ve yoğun insan ilişkilerinin yaşandığı sosyal yapılardır. Bu örgütlerin etkililiği yalnızca öğretim programlarının niteliğiyle değil, aynı zamanda öğretmenlerin örgütlerine duydukları güven ve bağlılık düzeyleriyle de yakından ilişkilidir. Okullarda güven ortamının oluşturulması, öğretmenlerin örgütsel amaçları benimsemelerini, bu amaçlara gönüllü katkı sağlamalarını ve kurumsal aidiyet duygularının güçlenmesini desteklemektedir (Akın ve Orman, 2015). Bu nedenle eğitim kurumlarında örgütsel güvenin oluşturulması ve sürdürülebilir kılınması hem bireysel hem de örgütsel başarı açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Örgütsel güven, örgüt üyelerinin birbirlerine yönelik olumlu beklentiler geliştirmeleri ve bu beklentilerin süreklilik kazanmasıyla oluşan bir algı olarak ele alınmaktadır. (Bökeoğlu & Yılmaz, 2008). Güven düzeyinin yüksek olduğu örgütlerde çalışanların düşüncelerini açıkça ifade edebildikleri, yönetsel süreçlere katılım gösterdikleri ve ortak amaçlar doğrultusunda iş birliği geliştirdikleri görülmektedir. Eğitim örgütleri bağlamında örgütsel güven; öğretmenlerin yöneticilerle ve meslektaşlarıyla kurdukları ilişkiler, adalet algıları ve iletişimin niteliği doğrultusunda şekillenmektedir. Bu yönüyle güven, okullarda yalnızca bireyler arası bir duygu durumu değil, örgütsel kültürün sürekliliğini destekleyen temel bir yapı taşı olarak ele alınmaktadır.

Alan yazında örgütsel güvenin öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları üzerindeki etkisine sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Akın ve Orman (2015) ile Altunay (2017), öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel bağlılık ve adanmışlık düzeyleri arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, öğretmenlerin okullarına duydukları güven arttıkça örgüte yönelik bağlılıklarının, motivasyonlarının ve performanslarının da güçlendiğini göstermektedir (Akın & Orman, 2015; Altunay, 2017).

Örgütsel güvenin oluşumu yalnızca bireyler arası etkileşimlerle sınırlı olmayıp, yöneticilerin benimsedikleri liderlik anlayışı ve kullandıkları güç kaynaklarıyla da yakından

ilişkilidir. Okul yöneticilerinin özellikle ödül, uzmanlık ve karizmatik gücü yapıcı ve dengeli biçimde kullanmalarının, öğretmenlerin yöneticilerine ve örgüte duydukları güveni artırdığı belirtilmektedir (Şener Pars & Elma, 2018). Güven duygusunun güçlendiği örgütlerde öğretmenlerin örgütsel hedefleri daha fazla benimsedikleri ve buna paralel olarak örgütsel bağlılıklarının arttığı ifade edilmektedir. Nitekim örgütsel güvenin çalışanların örgütsel bağlılıklarını olumlu yönde etkileyen temel değişkenlerden biri olduğu, güvenin zayıfladığı durumlarda ise bağlılık düzeylerinin azalabildiği belirtilmektedir (Türköz, Polat & Coşar, 2013).

Bunun yanı sıra, yöneticilerin örgütsel adalet davranışları da güven ve bağlılık arasında önemli bir bağ oluşturmaktadır. Demir ve İnandı (2023), okul yöneticilerinin adil karar alma, şeffaflık ve eşitlik ilkelerine uygun davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven ve bağlılık düzeylerini anlamlı biçimde artırdığını ortaya koymuştur. Bu bulgu, okul yönetiminde adalet ve güvenin birbirini tamamlayan ve güçlendiren iki temel unsur olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda eğitim örgütlerinde örgütsel güvenin, öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarını güçlendiren temel bir değişken olduğu görülmektedir. Nitekim Memduhoğlu ve Zengin (2013), ilköğretim okullarında yürüttükleri çalışmalarında öğretmenlerin yöneticilere ve örgüte duydukları güven arttıkça örgütsel bağlılık düzeylerinin de anlamlı biçimde yükseldiğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, okullarda güven temelli bir yönetim anlayışının geliştirilmesinin, öğretmenlerin kuruma yönelik aidiyet duygularını ve gönüllü katkılarını destekleyen önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Bu kuramsal çerçeveden hareketle, araştırmanın amacı, okul yöneticilerinin adalet ve güç kullanım biçimleri ile öğretmenlerin örgütsel güven ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma kapsamında öğretmenlerin örgütsel güven ve bağlılık düzeylerinin, yöneticilerin adil tutumları ve kullandıkları güç kaynaklarından ne ölçüde etkilendiği belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca öğretmenlerin demografik özelliklerine (cinsiyet, mesleki kıdem, branş vb.) göre örgütsel güven ve bağlılık algılarında anlamlı farklılıklar olup olmadığı da incelenecektir. Bu doğrultuda elde edilecek bulguların, okul yöneticilerinin güven ve bağlılığa dayalı bir örgütsel kültür geliştirmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Öğretmenlere göre örgütsel güven ve örgütsel bağlılık ne ifade etmektedir?
2. Örgütsel güvenin, öğretmenlerin örgütsel bağlılığı üzerindeki etkisi öğretmenler tarafından nasıl değerlendirilmektedir?

3. Okul yöneticilerinin örgütsel adalet davranışları, öğretmenlerin örgütsel güven ve bağlılık algılarını nasıl etkilemektedir?
4. Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları, öğretmenlerin örgütsel güven algılarını nasıl etkilemektedir?
5. Örgütsel güven ve bağlılığın artması için okul yöneticilerinin adalet ve güç kullanımı nasıl olmalıdır?

2.YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma modeline, çalışma grubuna, veri toplama araçlarına ve verilerin analiz edilmesi ile ilgili bilgilere değinilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, okul yöneticilerinin örgütsel adalet anlayışları ile güç kullanımına ilişkin uygulamalarının öğretmenlerin örgütsel güven ve bağlılık algıları üzerindeki yansımalarını derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmüştür. Nitel yaklaşım, bireylerin yaşantı, algı ve deneyimlerini derinlemesine incelemeye olanak tanınması ve eğitim örgütlerinde güven, bağlılık ve adalet gibi olguların öğretmenlerin öznel deneyimleri doğrultusunda şekillenmesi nedeniyle araştırmanın problem durumu ile örtüşmektedir (Bökeoğlu ve Yılmaz, 2008). Bu doğrultuda araştırma, öğretmenlerin okul yönetimine ilişkin algılarını kendi deneyimleri çerçevesinde anlamayı amaçlayan nitel bir desenle yapılandırılmıştır.

Araştırmanın verileri, öğretmenlerin görüşlerini ayrıntılı ve doğal bir biçimde ifade edebilmelerine olanak tanıyan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme sorularının hazırlanmasında örgütsel güven, örgütsel bağlılık, örgütsel adalet ve yöneticilerin güç kullanımı kavramlarına ilişkin alan yazından yararlanılmış; özellikle yöneticilerin sergiledikleri adalet ve güç kullanım davranışlarının öğretmen algıları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalardan faydalanılmıştır (Şener Pars ve Elma, 2018; Demir ve İnandı, 2023).

Çalışma grubu, araştırma konusuna ilişkin deneyim sahibi öğretmenlerden oluşacak şekilde amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu yaklaşım, öğretmenlerin okul yönetimine ilişkin algı ve deneyimlerini daha anlamlı biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır (Demir ve İnandı, 2023). Elde edilen veriler, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan betimsel

analiz yöntemi ile çözümlenmiş; öğretmen görüşleri benzerlik ve farklılıklar dikkate alınarak temalar altında toplanmış ve yorumlanmıştır.

2.2.Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, Sivas ili Kangal ilçesinde görev yapan 4 kadın ve 4 erkek olmak üzere toplam 8 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde, okul yöneticilerinin örgütsel adalet ve güç kullanımının öğretmenlerin örgütsel güven ve örgütsel bağlılık düzeyleri üzerindeki etkisini inceleyebilecek deneyime sahip öğretmenlerin seçilmesine dikkat edilmiştir. Bu kapsamda oluşturulan çalışma grubunun, araştırmanın hedefine ulaşmak için yeterli ve temsil edici nitelikte olduğu değerlendirilmiştir.

Araştırma sürecinde öğretmenlerle bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiş; katılımcıların okul yönetimine ilişkin görüş ve deneyimlerini ayrıntılı biçimde ifade edebilmeleri amaçlanmıştır. Bu yaklaşım, öğretmenlerin örgütsel güven ve örgütsel bağlılıklarına ilişkin algılarının derinlemesine ortaya konulmasına olanak sağlamıştır.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin kimlik bilgileri gizli tutulmuş ve etik ilkeler doğrultusunda katılımcılar K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7 ve K8 şeklinde kodlanmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin görev yaptıkları okul türleri ile yaş, cinsiyet, mesleki kıdem ve branş gibi temel demografik özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmenlerin Cevaplarına İlişkin Demografik Bilgiler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Görev Süresi	Branşı	Eğitim Seviyesi
K1	K	34	10	Sınıf Öğretmeni	Lisans
K2	E	27	4	Okul Öncesi Öğretmeni	Lisans
K3	K	32	8	Okul Öncesi Öğretmeni	Lisans
K4	E	48	25	Sınıf Öğretmeni	Y.Lisans
K5	K	42	10	Sınıf Öğretmeni	Y.Lisans
K6	K	33	10	Sınıf Öğretmeni	Lisans
K7	E	36	13	Sosyal Bilgiler	Lisans

K8	E	33	11	Okul Öncesi Öğretmeni	Lisans

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında veriler, öğretmenlerin görüş ve deneyimlerini ayrıntılı biçimde ortaya koymalarına olanak sağlayan yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, belirli bir çerçeve sunarken katılımcıların görüşlerini kendi ifadeleriyle ayrıntılı biçimde açıklamalarına olanak tanınması bakımından nitel araştırmalarda uygun bir veri toplama aracı olarak değerlendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Görüşme formu, 5 demografik soru ve araştırmanın amacına yönelik 7 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Sorular, literatür taraması sonrasında hazırlanmış ve kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla uzman görüşü alınarak son hâline getirilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, verilerin sistematik biçimde incelenmesi ve anlamlı temaların ortaya çıkarılmasını amaçlayan bir analiz yaklaşımıdır. Bu yöntem, araştırmanın amacı ve araştırma soruları doğrultusunda verilerin bütüncül olarak yorumlanmasına olanak sağlamaktadır.

Bu süreçte öncelikle görüşmelerden elde edilen verilerin transkriptleri oluşturulmuş, ardından veriler ayrıntılı biçimde incelenerek anlamlı birimlere ayrılmış ve kodlanmıştır. Oluşturulan kodlar, katılımcı ifadelerinde öne çıkan temel kavramları yansıtacak şekilde belirlenmiştir. Kodlama aşamasının ardından benzer özellikler gösteren kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuş, bu kategoriler araştırma sorularına yanıt veren temalar çerçevesinde düzenlenmiştir.

Son aşamada belirlenen kategori ve temalar doğrultusunda veriler yorumlanmış; katılımcı ifadelerinde ortaya çıkan örüntüler ve eğilimler dikkate alınarak elde edilen bulgular araştırmanın amacıyla ilişkilendirilmiştir. Bulgular, araştırma soruları doğrultusunda değerlendirilerek sonuçlar bölümünde sunulmuştur.

3.BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, araştırma sorularından elde edilen bulgular analiz edilerek hazırlanan görüşme soruları alt problem şeklinde açıklanmıştır. Bu kapsamda katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiştir. Bu bağlamda;

3.1.Alt probleme ilişkin bulgular

Okul yöneticilerinin örgütsel adalet ve güç kullanımının öğretmenlerin örgütsel güven ve bağlılık düzeylerine etkisine yönelik öğretmen görüşlerini tespit etmek amacıyla "Örgütsel güven kavramı sizin için ne ifade ediyor?" şeklinde bir soru sorulmuştur. Yapılan analizler sonucunda yönetici ve çalışma arkadaşlarının dürüst, doğru ve tutarlı davranışlar sergilemesi sonucunda örgütsel güven sağladığı ifade edilmiştir.

Tablo 2. Örgütsel Güven Tanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Tema	f	%	Açıklama / Öğretmen Görüşü
Adalet ve Tutarlılık	5	62,5	<i>"Yöneticilerin herkese eşit, dürüst ve tutarlı yaklaşması güven oluşturur." (K5)</i>
Psikolojik Güvenlik	3	37,5	<i>"Okulda tehdit, ayrımcılık ve baskının olmaması öğretmenlerde güven hissi yaratır." (K1)</i>
Profesyonel İlişkilerde Güven	3	37,5	<i>"Görev dağılımının adil olması ve işbirlikçi ortam güveni artırır." (K8)</i>
Açık ve Etkili İletişim	2	25	<i>"Yöneticinin öğretmenlerin görüş ve sorunlarını dinlemeye açık olması güveni güçlendirir." (K2)</i>
Toplam	8	-	-

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmenlerin örgütsel güven kavramını en çok adalet ve tutarlılık temasıyla ilişkilendirdikleri görülmektedir (f=5). Öğretmenler, yöneticilerin eşit ve tutarlı davranışlar sergilemesinin güvenin oluşmasında temel bir unsur olduğunu vurgulamışlardır.

Bunun yanında psikolojik güvenlik (f=3) ve profesyonel ilişkilerde güven (f=3) temaları da öğretmenler tarafından sıkça ifade edilmiştir. Okul ortamında baskının olmaması, iş birliğine dayalı ilişkiler ve destekleyici bir çalışma iklimi, güven algısını güçlendiren unsurlar olarak öne çıkmıştır. Açık ve etkili iletişim teması ise f=2 ile daha sınırlı sayıda dile getirilmiştir. Genel olarak bulgular, öğretmenlerin örgütsel güven algılarının ağırlıklı olarak adalet, tutarlılık ve destekleyici yönetim anlayışı etrafında şekillendiğini göstermektedir.

3.2.Alt probleme ilişkin bulgular

Araştırmanın ikinci sorusu olarak katılımcılara “Örgütsel bağlılık” kavramını nasıl tanımlarsınız?” Sorusu sorulmuştur. Katılımcılara ait cevaplar Tablo3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Örgütsel Bağlılık Tanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Tema	F	%	Açıklama / Öğretmen Görüşü
Duygusal Bağlılık	5	62,5	“Okula karşı içten bir yakınlık hissediyorum; burada olmak bana aidiyet duygusu veriyor.” (K3)
Normatif Bağlılık	4	50	“Okula karşı doğal bir sorumluluk hissediyorum; bu yüzden görevimi en iyi şekilde yapmaya çalışıyorum.” (K1)
Davranışsal Bağlılık	4	50	“Kendimi okula bağlı hissettiğimde ek görev almaktan çekinmiyorum, gerektiğinde inisiyatif kullanarak çözüm üretmeye çalışıyorum.” (K5)
Değerlerin Benimsenmesi	2	25	“Okulun değerlerini benimsediğimde hem işleyişe hem de kuruma daha güçlü bir uyum sağladığımı hissediyorum.” (K7)
Toplam	8	-	-

Veriler analiz edildiğinde, öğretmenlerin örgütsel bağlılık kavramını en çok duygusal bağlılık boyutunda tanımladıkları görülmektedir (f=5). Bunu normatif bağlılık (f=4) ve davranışsal bağlılık (f=4) temalarının izlediği belirlenmiştir. Öğretmenler, okula yönelik aidiyet duygusu, sorumluluk bilinci ve gönüllü çaba göstermeyi örgütsel bağlılığın temel göstergeleri olarak ifade etmişlerdir. Değerlerin benimsenmesi teması ise daha sınırlı sayıda katılımcı tarafından dile getirilmiştir (f=2). Bu bulgular, öğretmenlerin örgütsel bağlılık algılarının ağırlıklı olarak aidiyet ve sorumluluk duygusu etrafında şekillendiğini göstermektedir.

3.3.Alt probleme ilişkin bulgular

Araştırmanın üçüncü sorusu olarak katılımcılara “Yöneticinizin davranışları sizin okula duyduğunuz güveni nasıl etkiliyor? Düşüncelerinizi örneklerle açıklayınız.” Sorusu sorulmuştur. Katılımcıların soruya verdikleri cevaplar Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Yönetici Davranışları Okula Duyulan Güveni Nasıl Etkilediğine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Tema	F	%	Açıklama / Öğretmen Görüşü
Olumlu Etki	6	%75	<i>Fikirlerin dinlenilmesi ve öğretmen görüşlerinin karar süreçlerine yansıtılması güveni artırır.</i>
Olumsuz Etki	3	%37,5	<i>Tutarsız davranışlar, söylem–eylem uyumsuzluğu ve kayırmacılık güveni zedeler.</i>
Toplam	8	-	-

Tablo 4 incelendiğinde, yönetici davranışlarının öğretmenlerin okula duydukları güveni hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu (f=6; %75), yöneticinin öğretmenleri dinlemesi ve görüşlerini karar süreçlerine dâhil etmesinin güven duygusunu artırdığını belirtmiştir. Buna karşılık bazı katılımcılar (f=3; %37,5), tutarsız davranışlar, söylem–eylem uyumsuzluğu ve kayırmacı uygulamaların güveni zayıflattığını ifade etmiştir. Genel olarak bulgular, yöneticinin iletişime açık ve katılımcı bir yönetim anlayışı sergilemesinin öğretmenlerin güven algısında belirleyici olduğunu göstermektedir.

3.4.Alt probleme ilişkin bulgular

Araştırmanın dördüncü sorusu olarak katılımcılara “Okul ortamında güven duygusu, sizin okula olan bağlılığınızı nasıl etkiliyor?” Sorusu sorulmuştur. Katılımcıların soruya verdikleri cevaplar Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Okul ortamında güven duygusu, okula olan bağlılığını nasıl etkilediğine dair öğretmen görüşleri

Tema	F	%	Açıklama / Öğretmen Görüşü

Motivasyon	7	87,5	“Güven ortamı olduğunda motivasyonum belirgin şekilde artıyor; kendimi daha istekli hissediyorum.” (K3)
Ek Sorumluluk	6	75	“Güvende hissettiğimde gönüllü olarak daha fazla sorumluluk almaktan çekinmiyorum.” (K4)
Motivasyon Düşüşü	3	37,5	“Güvensizlik hissettiğimde geri çekiliyor, yeni bir işe dahil olmak istemiyorum.” (K2)
Süreklilik Etkisi	2	25	“Uzun süre güvensizlik yaşandığında okuldan ayrılma düşüncesi bile oluşuyor.” (K7)
Toplam	8	-	-

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun okul ortamında güven duygusunun okula olan bağlılıklarını olumlu yönde etkilediğini ifade ettikleri görülmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı, güven ortamının motivasyonu artırdığını (f=7) ve öğretmenleri gönüllü olarak ek sorumluluk almaya teşvik ettiğini (f=6) belirtmiştir. Buna karşılık bazı öğretmenler, güvensiz bir ortamda motivasyon düşüşü yaşadıklarını (f=3) ve uzun süreli güvensizliğin okuldan ayrılma düşüncesine yol açabildiğini (f=2) ifade etmişlerdir. Bu bulgular, okul ortamında güven duygusunun öğretmenlerin motivasyonu, gönüllü katılımı ve kurumsal bağlılığı üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu göstermektedir. Toplam katılımcı sayısı 8’dir ve tüm bulgular bu grup üzerinden değerlendirilmiştir.

3.5.Alt probleme ilişkin bulgular

Araştırmanın beşinci sorusu olarak katılımcılara “5.Okul yöneticinizin karar ve uygulamalarında adaletli davrandığını düşünüyor musunuz?” Sorusu sorulmuştur. Katılımcıların soruya verdikleri cevaplar Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Okul Yöneticilerinin Karar ve Uygulamalarında Adaletli Davranıp Davranmadığına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Tema	f	%	Açıklama / Öğretmen Görüşü

Adil	6	75,0	“Görevlerin eşit şekilde dağıtılması adil bir yönetim anlayışı oluşturuyor.” (K3)
Kısmen Adil	2	25,0	“Genelde adil olsa da zaman zaman kişisel yakınlıkların etkisini hissediyorum.” (K5)
Adil Değil	2	25,0	“Bazı kararların gerekçesi açıklanmadan uygulanması adalet algısını zedeliyor.” (K2)
Süreç Adaleti	1	12,5	“Karar süreçlerine dahil edilmemek adil olmadığını düşündürüyor.” (K7)
Toplam	8	-	-

Tablo 6 incelendiğinde, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun okul yöneticilerinin karar ve uygulamalarında adil davrandığını düşündüğü görülmektedir (f=6; %75). Bununla birlikte bazı öğretmenler, yöneticilerin genel olarak adil davrandığını ancak zaman zaman kişisel yakınlıkların etkili olabildiğini ifade etmişlerdir (f=2; %25). Ayrıca bazı katılımcılar, kararların gerekçeleri açıklanmadan uygulanmasının ve karar süreçlerine dâhil edilmemelerinin adalet algısını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir (f=2; %25; f=1; %12,5). Bu bulgular, yöneticilerin adalet algısının genel olarak olumlu olduğunu, ancak süreç adaletine ilişkin bazı sorunların öğretmenler tarafından dile getirildiğini göstermektedir.

3.6.Alt probleme ilişkin bulgular

Araştırmanın altıncı sorusu olarak katılımcılara “Okul yöneticinizin öğretmenlerle iletişimde hangi tür güçleri (örneğin uzmanlık, ödül, yasal vb.) daha çok kullandığını düşünüyorsunuz?” Sorusu sorulmuştur. Katılımcıların soruya verdikleri cevaplar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Okul Yöneticinizin Öğretmenlerle İletişiminde hangi tür güçleri (uzmanlık, ödül, yasa vb.) kullandığına İlişkin Öğretmen Görüşleri,

Tema	F	%	Açıklama / Öğretmen Görüşü

Yasal Güç	7	87,5	“Yetki ve mevzuata dayanarak karar alması yönetim gücünü belirgin kılıyor.” (K2)
Uzmanlık Gücü	5	62,5	“Bilgi ve deneyimiyle yön vermesi güven veriyor.” (K4)
Ödül Gücü	4	50,0	“Takdir edilmek öğretmenlerin motivasyonunu artırıyor.” (K6)
Zorlayıcı Güç	1	12,5	“Baskı ve yaptırıma dayalı yaklaşım öğretmenleri olumsuz etkiliyor.” (K1)
Toplam	8	-	-

Tablo 7 incelendiğinde, öğretmenlerin okul yöneticilerinin iletişim sürecinde ağırlıklı olarak yasal güç ve uzmanlık gücünü kullandıklarını düşündükleri görülmektedir. Bunun yanında ödül gücünün öğretmen motivasyonunu destekleyen bir unsur olarak orta düzeyde kullanıldığı, zorlayıcı gücün ise sınırlı ölçüde tercih edildiği ifade edilmiştir. Bu bulgular, yöneticilerin iletişimde daha çok yetki ve bilgiye dayalı güç kaynaklarını benimsediklerini, baskıya dayalı güç kullanımından ise büyük ölçüde kaçındıklarını göstermektedir.

3.7.Alt probleme ilişkin bulgular

Araştırmanın yedinci sorusu olarak katılımcılara “Sizce bir yöneticinin güç kullanımı, öğretmenlerin okula olan bağlılığını nasıl etkiler?” Sorusu sorulmuştur. Katılımcıların soruya verdikleri cevaplar Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Yöneticinin Güç Kullanımının Öğretmenlerin Okula Olan Bağlılığını Nasıl Etkilediğine Yönelik Öğretmen Görüşleri

Tema	f	%	Açıklama / Öğretmen Görüşü

Adalet Etkisi	6	75,0	<i>“Yönetici gücü adil kullandığında bağlılığım doğal olarak artıyor.” (K4)</i>
Bağlılığı Artırır (Uzmanlık Gücü)	5	62,5	<i>“Alanında bilgili olması güven veriyor ve okula bağlılığımı artırıyor.” (K3)</i>
Bağlılığı Artırır (Ödül Gücü)	4	50,0	<i>“Takdir edilmek motive ediyor ve okula daha fazla bağlanmamı sağlıyor.” (K6)</i>
Bağlılığı Azaltır (Zorlayıcı Güç)	3	37,5	<i>“Sürekli baskı ve ceza tehdidi bağlılığımı olumsuz etkiliyor.” (K2)</i>
Toplam	8	-	-

Tablo 8 incelendiğinde, yöneticinin güç kullanım biçiminin öğretmenlerin okula olan bağlılığını doğrudan etkilediği görülmektedir. Öğretmenler, gücün adil, uzmanlığa dayalı ve ödül odaklı kullanılması durumunda bağlılıklarının arttığını ifade etmişlerdir. Buna karşılık zorlayıcı ve baskıya dayalı güç kullanımının öğretmenlerin okula olan bağlılığını olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Bu bulgular, yöneticilerin yapıcı ve adil güç kullanımının öğretmen bağlılığını güçlendirdiğini göstermektedir.

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada elde edilen bulgular, öğretmenlerin örgütsel güveni büyük ölçüde okul yöneticilerinin adaletli, tutarlı ve açık iletişim temelli davranışlarıyla ilişkilendirdiklerini ortaya koymuştur. Katılımcılar, özellikle görev dağılımının eşit yapılması, yöneticinin herkese aynı mesafede durması ve alınan kararların gerekçeleriyle açıklanmasının güveni artırdığını belirtmiştir. Bu bulgular, eğitim örgütlerinde güvenin oluşmasında adalet ve şeffaflığın ana rol oynadığını vurgulayan Bökeoğlu ve Yılmaz'ın (2008) sonuçlarıyla uyumludur. Araştırmada ayrıca psikolojik güvenliğin, yani öğretmenlerin okul ortamında baskı hissetmemesi ve gerektiğinde destek görebilmesinin güveni güçlendiren önemli bir unsur olduğu görülmüştür.

Örgütsel bağlılığa ilişkin bulgular, öğretmenlerin bağlılığı duygusal, normatif ve davranışsal boyutlarda ele aldığını göstermektedir. Duygusal bağlılık özellikle okula karşı aidiyet hissetme ve kendini kurumun bir parçası olarak görmeye ilişkilendirilmiştir. Normatif bağlılık öğretmenlerin okula karşı sorumluluk hissetmesiyle; davranışsal bağlılık ise ek görev

alma ve gönüllü çaba gösterme ile açıklanmıştır. Bu bulgular, güven arttıkça bağlılığın da arttığını gösteren Akın ve Orman'ın (2015) ve Altunay'ın (2017) bulgularıyla paralellik göstermektedir. Öğretmenler, güven ortamının motivasyonlarını yükselttiğini ve okula karşı olan olumlu tutumlarını pekiştirdiğini ifade etmiştir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu yöneticilerin güç kullanım biçimlerinin öğretmenlerin algılarını doğrudan etkilemesidir. Katılımcılar, özellikle bilgi ve deneyime dayanan uzmanlık gücünün güven duygusunu artırdığını belirtmiştir. Uzmanlık gücünün güven üzerinde olumlu etkisi olduğu yönündeki bu bulgu, Şener Pars ve Elma'nın (2018) çalışmalarında ortaya koyduğu sonuçlarla örtüşmektedir. Bunun yanı sıra ödül gücünün öğretmen motivasyonunu desteklediği, ancak baskı ve ceza temelli zorlayıcı gücün hem güveni hem de bağlılığı olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu durum, zorlayıcı uygulamaların güveni zayıflattığına işaret eden Demir ve İnandı'nın (2023) bulgularıyla da uyumludur.

Elde edilen bulgular bir bütün olarak ele alındığında, öğretmen algılarının okul yöneticilerinin adalet anlayışı, iletişim biçimi ve güç kullanımına ilişkin yaklaşımlarından önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Adil ve şeffaf bir yönetim yaklaşımı öğretmenlerin hem güvenini hem de bağlılığını güçlendirmektedir. Buna karşılık, kararların açıklanmadan uygulanması, kayırmacılık algısı ve baskıcı yönetim tarzı öğretmenler tarafından olumsuz değerlendirilmekte ve bu durum bağlılık üzerinde zayıflatıcı etki yaratmaktadır. Öğretmenlerin açıklamalarında özellikle karar süreçlerine katılımın azlığı ve bazı kararların gerekçesiz uygulanmasının süreç adaletine zarar verdiği belirtilmiştir.

Sonuç olarak bu araştırma, okul ortamında güven ve bağlılığın geliştirilmesinde yöneticilere önemli sorumluluklar düştüğünü göstermektedir. Yöneticilerin açık iletişim kurması, öğretmenlerin görüşlerini dikkate alması ve uzmanlık temelli kararlar alması güveni ve bağlılığı desteklemektedir. Ayrıca psikolojik güvenliğin güçlendirilmesi, ödül ve takdir uygulamalarının adil biçimde yürütülmesi ve zorlayıcı güç kullanımından kaçınılması öğretmenlerin iş doyumu ve kuruma yönelik olumlu tutumlarını artıracaktır. Gelecek çalışmalarda farklı okul türlerinde daha geniş katılımcılarla yapılacak araştırmaların, yöneticilerin güç türlerini kullanma biçimi ile öğretmen bağlılığı arasındaki ilişkinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Öneriler

Araştırma bulguları doğrultusunda, okul yöneticilerinin örgütsel güven ve bağlılığı geliştirmek amacıyla yönetim süreçlerinde şeffaflığı artırmaları, alınan kararların gerekçelerini açık biçimde paylaşmaları ve öğretmenleri karar süreçlerine dâhil etmeleri önerilmektedir. Uzun'un (2018) çalışmasında da vurgulandığı üzere, öğretmenlerin algıladıkları örgütsel destek ve güven düzeyi arttıkça kuruma yönelik olumlu tutumları ve gönüllü katkıları güçlenmektedir.

Yöneticilerin uzmanlık gücünü daha etkili kullanabilmeleri için mesleki bilgi ve liderlik yeterliklerini sürekli geliştirmeleri önem taşımaktadır. Ödül ve takdir uygulamalarının objektif ölçütlere dayalı olarak yürütülmesi, öğretmen motivasyonunu artırarak örgütsel bağlılığı destekleyecektir. Buna karşılık, baskı ve cezaya dayalı zorlayıcı güç kullanımından kaçınılması gerekmektedir. Türköz ve arkadaşları (2013), örgütsel güvenin zayıfladığı ortamlarda öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin de anlamlı biçimde düştüğünü vurgulamaktadır.

Son olarak, öğretmenlerin kendilerini güvende hissettikleri, görüşlerini rahatlıkla ifade edebildikleri ve desteklendiklerini düşündükleri bir okul ikliminin oluşturulması önerilmektedir. Gelecek araştırmalarda farklı okul türlerinde ve daha geniş örneklemelerle yapılacak çalışmaların, yöneticilerin güç kullanım biçimleri ile öğretmen güveni ve bağlılığı arasındaki ilişkilerin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akın, U., & Orman, E. (2015). The relationship between teachers' organizational trust and organizational commitment levels. *SDU International Journal of Educational Studies*, 2(2), 92–102.

- Altunay, E. (2017). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel güven ve adanmışlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 213, 37–52.
- Bökeoğlu, Ö. Ç., & Yılmaz, K. (2008). İlköğretim okullarında örgütsel güven hakkında öğretmen görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14(54), 211–233.
- Demir, N., & İnandı, Y. (2023). Okul yöneticilerinin örgütsel adalet davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve örgütsel güven duyguları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 57, 1–29. <https://doi.org/10.9779/pauefd.1093082>
- Memduhoğlu, H. B., & Zengin, M. (2013). İlköğretim okullarında örgütsel güven ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 19(2), 247–271.
- Şener Pars, M., & Elma, C. (2018). Okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynakları ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişki. *Turkish Studies*, 13(4), 1097–1112. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12892>
- TDK(Türk Dil Kurumu), (2017). Genel açıklamalı sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 28.11.2025
- Türköz, T., Polat, M., & Coşar, S. (2013). Çalışanların örgütsel güven ve sinizm algılarının örgütsel bağlılıkları üzerindeki rolü. *Yönetim ve Ekonomi*, 20(2), 285–302.
- Uzun, T. (2018). Okullarda algılanan örgütsel destek, örgütsel güven, duygusal bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiler. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 960–999. <https://doi.org/10.26466/opus.418335>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Demografik Sorular

Sayın Öğretmen,

Bu araştırma, okul yöneticilerin örgütsel bağlılık ve güç kullanımının öğretmenlerin örgütsel güven ve bağlılık düzeylerine etkisine yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi amacıyla

yapılmaktadır. Bu amaçla size çeşitli sorular yöneltilmiştir. Verdiğiniz yanıtlar anonim olarak değerlendirilecek, kimliğiniz araştırmacı tarafından gizli tutulacaktır. İhtenlikle vereceğiniz yanıtlar araştırmanın niteliğini arttıracaktır. Değerli katkılarınız için teşekkür ederim.

Leyla ÇİÇEK ALTIN

Amasya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eğitim Yönetimi Tezli YL Öğrencisi

258013021@ogrenci.amasya.edu.tr

Cinsiyetiniz:.....(lütfen yazınız)

Yaşınız: (lütfen yazınız)

Branşınız nedir..... (lütfen yazınız)

Kaç Yıldır Öğretmenlik yapıyorsunuz.....(lütfen yazınız)

Hangi okul türünde görev yapıyorsunuz.....(lütfen yazınız)

Görüşme Soruları

- 1.Sizin için “Örgütsel güven” kavramı ne ifade etmektedir?
- 2.“Örgütsel bağlılık” kavramını nasıl tanımlarsınız?
- 3.Yöneticinizin davranışları sizin okula duyduğunuz güveni nasıl etkiliyor? Düşüncelerinizi örneklerle açıklayınız.
- 4.Okul ortamında güven duygusu, sizin okula olan bağlılığınızı nasıl etkiliyor?
- 5.Okul yöneticinizin karar ve uygulamalarında adaletli davrandığını düşünüyor musunuz?
- 6.Okul yöneticinizin öğretmenlerle iletişimde hangi tür güçleri (örneğin uzmanlık, ödül, yasal vb.) daha çok kullandığını düşünüyorsunuz?
- 7.Sizce bir yöneticinin güç kullanımı, öğretmenlerin okula olan bağlılığını nasıl etkiler?

Verilerin toplanması

Nitel veri toplama araçlarından biri olan yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla toplanıp analiz edilmiştir. Bu görüşme formları, katılımcıların görüşlerini derinlemesine ifade etmelerine olanak tanıyan açık uçlu sorular içermektedir. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış, öğretmenlerin örgütsel güven ve bağlılık düzeylerine ilişkin deneyim ve gözlemleri analiz edilmiştir.

MANASÇILIK GELENEĞİNDE RÜYADA SEÇİLME OLGUSU

Yüksek Lisans Öğrencisi Alina SHAMUDINOVA

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

alina.shamudinova7@gmail.com - ORCID: 0009-0006-7813-1838

ÖZET

Manas destanını icra eden sanatçılar “manasçı” olarak adlandırılmaktadır. Manasçılık geleneğinin temel unsurlarından biri, gelecekteki manasçının rüyasında destan kahramanları veya ölmüş manasçılar tarafından seçilmesidir. Bu nedenle hem halk inancına hem de manasçıların kendi anlatılarına göre, manasçılığa özgü bu çağrı rüyasını görmeden manasçı olunamayacağı kabul edilmektedir. Bu bağlamda çalışma¹, rüya üzerine geliştirilen kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde manasçıların rüyada seçilme olgusunu akademik bir düzlemde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Antik dönemden modern psikolojiye uzanan rüya kuramları incelenerek manasçıların mistik seçilme rüyalarına karşılık aranmıştır. Bu tür gizemli rüyalar doğaları gereği günümüzde de tam olarak çözümlenmiş bir olgu değildir. Bununla birlikte literatür, antik dönemde rüyaların yüce güçlerin mesajı olarak yorumlanmasından farklı kültürlerde görülen seçilme, ilham rüyalarına ve modern dönemde psikoloji ile antropoloji gibi alanlarda sürdürülen kuramsal tartışmalara kadar uzanan geniş bir birikimin, mistik rüya deneyimlerinin tarihsel sürekliliğine ve insan kültürlerinde kalıcı bir anlam taşıdığına işaret ettiğini göstermektedir. Çalışmanın temel bulgularından biri, manasçıların seçilme rüyalarının Carl Gustav Jung’un kolektif bilinçdışı kuramıyla büyük ölçüde örtüşmesidir. Jung’a göre rüyalar, insanlığın ortak bilinçdışında yer alan sembolik imgeler aracılığıyla iletilen yönlendirmeler ve mesajlar şeklinde ortaya çıkar; bu çerçevede manasçıların seçilme rüyaları kolektif bilinçten gelen bir çağrı olarak yorumlanabilir. Dikkat çeken bir diğer bulgu ise güncel laboratuvar araştırmalarının bireylerin istek ve niyetlerinin rüya içeriğini etkileyebildiğini göstermesidir. Bu sonuç, manasçıların seçilme arzuları ile rüya içerikleri arasındaki olası ilişkiyi destekler niteliktedir. Ele alınan bulgulara ek olarak çalışmada farklı kuramsal yaklaşımlar temelinde yapılan analizler de sunulmaktadır. Literatür bağlamında değerlendirildiğinde çalışma, uzun süre mistik ya da bilim dışı kabul edildiği için akademik olarak ihmal edilen manasçı rüyalarını bilimsel tartışma alanına taşıyarak hem alandaki boşluğu doldurmakta hem de gelecekteki araştırmalar için yeni bir değerlendirme zemini sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Manasçı, Manasçı rüyaları, *Manas* destanı, Mistik rüya deneyimleri

¹Bu özet, yazarın manasçılık geleneğindeki mistik unsurlar üzerine hazırladığı yüksek lisans tezinin bir bölümünden türetilmiştir.

THE PHENOMENON OF DREAM-BASED SELECTION IN THE MANASCHI TRADITION

Master's student Alina SHAMUDINOVA

Social Sciences University of Ankara

alina.shamudinova7@gmail.com - ORCID: 0009-0006-7813-1838

ABSTRACT

Artists who perform the *Manas* epic are referred to as *manaschis*. One of the essential elements of the manaschi tradition is that a future manaschi is chosen in a dream by epic heroes or deceased manaschis. Accordingly, both folk belief and the manaschis' own accounts hold that one cannot become a manaschi without experiencing this distinctive "calling dream." In this context, this study² aims to examine the phenomenon of dream-based selection among manaschis within the framework of theoretical approaches developed in the field of dreams. By reviewing dream theories ranging from antiquity to modern psychology, the study seeks correspondences for the mystical calling dreams of manaschis. Such enigmatic dreams remain only partially understood even today. Nevertheless, the literature—which spans from ancient interpretations of dreams as messages from higher powers, to examples of selection and inspiration dreams across various cultures, and to modern theoretical discussions in psychology and anthropology—indicates that mystical dream experiences possess historical continuity and enduring significance within human cultures. One of the study's central findings is that the calling dreams of manaschis closely align with Carl Gustav Jung's theory of the collective unconscious. According to Jung, dreams emerge as guiding messages conveyed through symbolic images rooted in humanity's shared unconscious; in this framework, the calling dreams of manaschis may be interpreted as messages originating from the collective unconscious. Another noteworthy finding is that recent laboratory research demonstrates that individuals' desires and intentions can influence dream content, supporting a possible connection between manaschis' desire to be chosen and the content of their dreams. In addition to these findings, the study presents other analyses grounded in diverse theoretical perspectives. From a broader literature standpoint, the study contributes by bringing manaschi dreams—long regarded as mystical or unscientific and therefore largely neglected in academic inquiry—into the realm of scholarly discussion, addressing an existing gap and providing a new basis for future research.

Keywords : Manaschi, Manaschi dreams, Epic of *Manas*, Mystical dream experiences

²This abstract is derived from a section of the author's master's thesis examining the mystical dimensions of the Manaschi tradition.

TÜRK DİLİ KONTAKTLARI: TARİXİ VƏ MÜASİR ASPEKTLƏR

Həcər Hüseynova
Filologiya elmləri doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, MMU, BAAU
hacerhuseynova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-3223-427X>

Xülasə

Türk dili dünyanın ən geniş coğrafiyasında yayılmış dillərdən biridir. Tarixən müxtəlif mədəniyyətlər və dillərlə təmasda olmuş türk dilləri, bu əlaqələr nəticəsində həm leksik, həm fonetik, həm də sintaktik səviyyədə mühüm dəyişikliklərə uğramışdır.

Türk dillərinin tarixində ən erkən dil kontaktları eramızın ilk əsrlərində Çin, İran və Hind dilləri ilə müşahidə olunur.

Osmanlı türkcəsi ərəb və fars dilləri ilə uzunmüddətli təmasda olmuş, nəticədə bu dillərdən minlərlə söz, ifadə və sintaktik quruluş türk dilinə keçmişdir.

Bugünkü qloballaşma şəraitində türk dilləri ingilis dili ilə geniş təmasdadır. Media, internet, texnologiya və təhsil sahələrində bu təsir xüsusilə nəzərə çarpır.

Leksik zənginləşmə: Xarici dillərlə kontakt nəticəsində türk dilləri yeni anlayış və terminlərlə zənginləşmişdir. Bu, xüsusilə elm, texnologiya və mədəniyyət sahələrində inkişaf üçün vacibdir.

Xarici dillərlə kontakt nəticəsində türk dilləri yeni anlayış və terminlərlə zənginləşmişdir. Bu, xüsusilə elm, texnologiya və mədəniyyət sahələrində inkişaf üçün vacibdir.

Ana dilin təmizliyinə təhdid: Xarici təsir nəticəsində leksikada və qrammatikada qeyri-sistemli dəyişikliklər baş verə bilər. Bu, ana dilin strukturunun pozulmasına yol açar.

Türk dili kontaktları tarix boyu müxtəlif dillərlə qarşılıqlı əlaqələr nəticəsində zənginləşmiş, yeni üslub və strukturlar qazanmışdır. Bu kontaktlar yalnız xarici təsir kimi deyil, həm də türkdilli xalqlar arasında integrasiyanın dil təzahürü kimi qəbul edilməlidir. Müasir mərhələdə bu kontaktların idarə olunması, milli dili qorumaqla yanaşı, qloballaşan dünyada rəqabət qabiliyyətini artırmaq baxımından da əhəmiyyətlidir.

Açar sözlər: dil, əlaqə, tarix, söz, assimilyasiya

Turkic Language Contacts: Historical and Modern Aspects

Pr., Dr. Hajar Huseynova
ASPU, National Defense University,
hacerhuseynova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-3223-427X>

Summary

Turkish is one of the languages that is widely spread in the world. Historically, Turkic languages, which have been in contact with various cultures and languages, have undergone significant changes at both lexical, phonetic and syntactic levels as a result of these contacts.

The earliest language contacts in the history of Turkic languages are observed with Chinese, Iranian and Indian languages in the first centuries of our era.

Ottoman Turkish has been in long-term contact with Arabic and Persian languages, as a result of which thousands of words, expressions and syntactic structures from these languages have passed into Turkish.

In today's globalization conditions, Turkic languages are in extensive contact with English. This effect is especially noticeable in the fields of media, internet, technology and education.

Lexical enrichment: As a result of contact with foreign languages, Turkic languages have been enriched with new concepts and terms. This is especially important for development in the fields of science, technology and culture.

As a result of contact with foreign languages, Turkic languages have been enriched with new concepts and terms. This is especially important for development in the fields of science, technology and culture.

Threat to the purity of the native language: As a result of external influence, unsystematic changes in lexicon and grammar may occur. This may lead to a disruption of the structure of the native language.

Throughout history, Turkic language contacts have been enriched as a result of mutual contacts with various languages, acquiring new styles and structures. These contacts should be perceived not only as a foreign influence, but also as a linguistic manifestation of integration between Turkic-speaking peoples. In the modern stage, managing these contacts is important not only in terms of preserving the national language, but also in terms of increasing competitiveness in a globalized world.

Keywords: language, contact, history, word, assimilation

TURKISH LANGUAGE CONTACTS: HISTORICAL AND MODERN ASPECTS

Prof., Dr.Hacer Hüseyinova
Filoloji üzere doktor, professor.

ADPU, MMU,BAAU

hacerhuseynova@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-3223-427X>

ÖZET

Türkçe, dünyada yaygın olarak kullanılan dillerden biridir. Tarihsel olarak, çeşitli kültür ve dillerle temas halinde olan Türk dilleri, bu temaslar sonucunda hem sözcüksel, hem fonetik hem de sözdizimsel düzeyde önemli değişimlere uğramıştır.

Türk dilleri tarihindeki en eski dil temasları, MS ilk yüzyıllarında Çin, İran ve Hint dilleriyle görülmektedir.

Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça dilleriyle uzun süreli temas halinde olmuş ve bu dillerden binlerce kelime, ifade ve sözdizimsel yapı Türkçeye geçmiştir.

Günümüz küreselleşme koşullarında Türk dilleri, İngilizce ile yoğun bir temas halindedir. Bu etki özellikle medya, internet, teknoloji ve eğitim alanlarında belirgindir.

Sözcüksel zenginleşme: Yabancı dillerle temas sonucunda Türk dilleri yeni kavram ve terimlerle zenginleşmiştir. Bu, özellikle bilim, teknoloji ve kültür alanlarındaki gelişme için önemlidir.

Yabancı dillerle temas sonucunda Türk dilleri yeni kavram ve terimlerle zenginleşmiştir. Bu, özellikle bilim, teknoloji ve kültür alanlarındaki gelişim için önemlidir.

Ana dilin saflığına yönelik tehdit: Dış etkenlerin bir sonucu olarak, sözcük dağarcığı ve dilbilgisinde sistematik olmayan değişimler meydana gelebilir. Bu, ana dilin yapısının bozulmasına yol açabilir.

Tarih boyunca Türk dilleri arasındaki temaslar, çeşitli dillerle karşılıklı temaslar sonucunda zenginleşmiş, yeni üsluplar ve yapılar kazanmıştır. Bu temaslar yalnızca yabancı bir etki olarak değil, aynı zamanda Türkçe konuşan halklar arasındaki entegrasyonun dilsel bir tezahürü olarak da algılanmalıdır. Modern dönemde, bu temasların yönetilmesi yalnızca ulusal dilin korunması açısından değil, aynı zamanda küreselleşen dünyada rekabet gücünün artırılması açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: dil, temas, tarih, kelime, asimilasyon

A1 DÜZEYİ ALMANCA EĞİTİMİNDE YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ BÖLÜM ODAKLI KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ SÖZLÜK TASARIMI

AI-POWERED PERSONALIZED DISCIPLINE-ORIENTED GLOSSARY DESIGN IN A1 LEVEL GERMAN LANGUAGE EDUCATION

Öğr. Gör. Dr. AİŞE SEZİK

İnönü Üniversitesi, aise.sezik@inonu.edu.tr - 0000-0002-6633-7269

ÖZET

Günümüz yabancı dil öğretimi paradigmalarında, öğrencinin akademik profili ile sunulan dilsel materyaller arasındaki uyum, öğrenme motivasyonunu ve kalıcılığı belirleyen temel parametrelerden biri haline gelmiştir. Özellikle Yabancı Diller Yüksekokulları bünyesinde verilen ve farklı disiplinlerden öğrencileri bir araya getiren seçmeli Almanca derslerinde, "tek tip" genel müfredat materyallerinin kullanımı çoğu zaman öğrenci ilgisinin odak dışı kalmasına neden olmaktadır. Bu çalışma; İngilizce (L2) bilgisini temel alarak başlangıç düzeyinde Almanca (L3) öğrenmeye başlayan; İngilizce Öğretmenliği, Hemşirelik ve Hukuk alanlarından gelen öğrencilerin branşlarına özgü terminolojik ihtiyaçlarını mercek altına almaktadır.

Araştırmanın temel amacı, üretken yapay zekâ (Generative AI) modellerinin, heterojen öğrenci grupları için saniyeler içinde "ad-hoc" (amaca özel) ve kişiselleştirilmiş sözlük materyalleri geliştirme kapasitesini analiz etmektir. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden doküman analizi ve içerik analizi yöntemlerine dayanmaktadır. Araştırma kapsamında Gemini gibi büyük dil modeline (LLM), belirtilen üç farklı öğrenci grubu için A1 düzeyinde, disiplin odaklı ve İngilizce-Türkçe karşılaştırmalı kelime listeleri türetmeleri için spesifik yönlendirici komutlar (prompts) verilmiştir. Elde edilen veri seti; dilbilimsel doğruluk, A1 seviyesine pedagojik uygunluk, disiplinlerarası ilgi düzeyi ve İngilizceden Almancaya dilsel transfer (cross-linguistic transfer) potansiyeli kriterlerine göre eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çalışma, doğrudan insan deneklerden veri toplamadığı ve yapay zekâ çıktılarının analizi üzerine kurgulandığı için etik kurul onayı gerektirmeyen bir model sunmaktadır.

Elde edilen ön bulgular, yapay zekânın dil öğretim programlarını öğrenci profiline göre "mikro-özeleştirme" yoluyla zenginleştirebildiğini, ancak kavramsal isabet noktasında akademisyen denetiminin kritik önemini koruduğunu göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, kısıtlı sürede çok katmanlı gruplara ders veren Almanca okutmanları için dijital dönüşüm çağına uygun, pratik ve öğrenci motivasyonunu merkeze alan yenilikçi bir materyal geliştirme önerisi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: L3 Edinimi, Yapay Zekâ, Bölüm Odaklı Sözlük, Kişiselleştirilmiş Öğrenme.

ABSTRACT

In contemporary foreign language teaching paradigms, the alignment between a student's academic profile and the provided linguistic materials has become a fundamental parameter determining learning motivation and retention. This is particularly evident in elective German courses offered within Schools of Foreign Languages that bring together students from diverse disciplines. In these contexts, the use of one-size-fits-all general curricula often results in a loss of student interest. This study examines the field-specific terminological needs of students from the fields of English Language Teaching, Nursing, and Law who are starting to learn beginner-level German (L3) based on their English (L2) proficiency.

The primary objective of the research is to analyze the capacity of Generative AI models to develop personalized glossary materials for heterogeneous student groups within seconds. The study is based on qualitative research designs, utilizing document analysis and content analysis methods. Within the scope of the research, specific prompts were provided to Large Language Model (LLMs) such as Gemini to generate A1-level, discipline-oriented, and comparative English-Turkish vocabulary lists for the three specified student groups. The resulting dataset was subjected to a critical evaluation based on the criteria of linguistic accuracy, pedagogical suitability for the A1 level, interdisciplinary relevance, and the potential for cross-linguistic transfer from English to German. As this study does not collect data directly from human subjects and is structured around the analysis of AI outputs, it presents a model that does not require ethics committee approval.

Preliminary findings indicate that artificial intelligence can enrich language teaching programs through micro-customization according to student profiles; however, academic supervision remains critically important regarding conceptual precision. In conclusion, the study offers a practical and innovative material development proposal centered on student motivation, suitable for the era of digital transformation for German instructors teaching multi-layered groups within limited timeframes.

Keywords: L3 Acquisition, Artificial Intelligence, Department-Specific Glossary, Personalized Learning

1. GİRİŞ

Yabancı dil öğretimi paradigmaları, 21. yüzyılın getirdiği dijital dönüşümle birlikte statik müfredat yapılarından, öğrenen özelliğini merkeze alan dinamik ve esnek modellere evrilmektedir. Özellikle yükseköğretim kurumlarının Yabancı Diller Yüksekokulları bünyesinde yürütülen seçmeli dil dersleri, bünyesinde barındırdığı heterojen öğrenci profili nedeniyle bu dönüşümün en somut gözlemlendiği alanlardır. Mevcut uygulamalarda kullanılan ve Hutchinson ve Waters (1987) tarafından eleştirilen 'herkese uyan tek tip' (one-size-fits-all) yaklaşımıyla hazırlanan genel Almanca materyalleri, Basturkmen (2010)'in de belirttiği üzere,

öğrenenlerin mesleki kimlikleri ile dilsel içerik arasındaki bağın kopması, dilin işlevselliğinin sorgulanmasına ve Dörnyei (2009)'nin vurguladığı motivasyonel enerjinin sönümlenmesine yol açmaktadır.

1.1. Çok Dillilik ve L3 Edinimi Bağlamında Almanca

Üniversite düzeyinde Almanca öğrenen pek çok öğrenci için bu süreç, ana dili (L1) ve İngilizce (L2) bilgisinden sonra gelen bir üçüncü dil (L3) edinimi niteliğindedir. Hufeisen (2005) tarafından geliştirilen "Faktörler Modeli", L3 ediniminin L2'den farklı olarak daha karmaşık bilişsel süreçler ve önceki dil deneyimlerinden beslenen bir transfer mekanizması içerdiğini ortaya koymaktadır. Jessner (2006) ve Cenoz (2014) çok dilli bireylerin dilsel farkındalıklarının yüksek olduğunu ve diller arası geçişkenliğin (cross-linguistic transfer) öğrenme hızını artırdığını belirtmektedir. Ancak Otwinowska (2015), diller arasındaki bu yapısal benzerliklerin öğrenme sürecine hizmet edebilmesi için öğrenende "eş kökenli farkındalığının" (cognate awareness) aktif olarak tetiklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Neuner (2003) tarafından vurgulanan 'köprü dil' (bridge language) kavramı, öğrencilerin sahip olduğu L2 İngilizce bilgisinin, L3 Almanca için bir katalizör görevi gördüğünü desteklemektedir. Bu çalışmada ele alınan İngilizce Öğretmenliği, Hemşirelik ve Hukuk bölümlerinden gelen öğrencilerin, İngilizce (L2) altyapılarını kullanarak Almanca (L3) terminoloji geliştirmeleri, bu teorik zeminde stratejik bir avantaj sunmaktadır. Özellikle eş kökenli kelimelerin (*cognates*) kullanımı, başlangıç düzeyindeki (A1) bir öğrencinin kendi uzmanlık alanına dair temel kavramları hızla içselleştirmesine olanak tanımaktadır.

1.2. Üretken Yapay Zekâ ve Kişiselleştirilmiş Eğitim Materyalleri

Geleneksel materyal geliştirme süreçlerinin zaman ve maliyet kısıtları, her bölüme özgü ayrı bir müfredat oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Ancak Üretken Yapay Zekâ (GenAI) ve Gemini gibi Büyük Dil Modellerinin (LLM) eğitim teknolojilerine entegrasyonu, bu sınırlılığını ortadan kaldıracak bir potansiyele sahiptir. Ayrıca Kasneci ve diğerleri de (2023), LLM'lerin karmaşık akademik içerikleri öğrenen seviyesine göre anlık olarak sadeleştirme (simplification) yeteneğinin, materyal tasarımında yeni bir paradigma başlattığını belirtmektedir. Imran ve Almusharraf (2024), Gemini gibi yeni nesil yapay zekâ araçlarının eğitimsel içerik üretiminde yüksek bir adaptasyon kabiliyeti sunduğunu vurgulamaktadır. Bu araçlar, saniyeler içinde "ad-hoc" (amaca özel) ve disiplin odaklı içerikler türeterek "mikro-özeleştirme" yolunu açmaktadır. Karataş ve diğerleri (2025) tarafından da belirtildiği üzere, yapay zekânın dil sınıflarında kullanımı sadece bir araç değil, öğrenciye özel "niş" bir öğrenme alanı sunan pedagojik bir dönüştürücüdür.

1.3. Çalışmanın Önemi ve Kapsamı

Bu çalışma; A1 düzeyi Almanca eğitiminde, yapay zekâ desteğiyle hazırlanan bölüm odaklı kişiselleştirilmiş sözlük tasarımlarının potansiyelini ve doğruluğunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın odak noktasını, Hukuk, Hemşirelik ve İngilizce Öğretmenliği öğrencilerinin branşlarına özgü terminolojinin, A1 seviyesinin pedagojik sınırları içerisinde

Gemini aracılığıyla nasıl yapılandırılabilirliği oluşturmaktadır. Elde edilen bulgular, kısıtlı sürede çok katmanlı gruplara hitap etmek zorunda kalan Almanca okutmanları için dijital çağın gerekliliklerine uygun, pratik ve öğrenci motivasyonunu merkeze alan yenilikçi bir materyal geliştirme modeli sunması açısından önem taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, yapay zekâ tarafından üretilen dilsel materyallerin niteliğini ve pedagojik işlevselliğini incelemek amacıyla nitel araştırma deseni üzerine kurgulanmıştır. Araştırma, teknoloji destekli dil öğretim materyallerinin geliştirilme süreçlerini "doküman analizi" ve "içerik analizi" teknikleriyle ele alan betimsel bir model sunmaktadır.

2.1. Veri Kaynağı ve Araçlar

Araştırmanın temel veri kaynağı, Google tarafından geliştirilen büyük dil modeli (LLM) Gemini'nin sunduğu metinsel çıktılardır. Çalışmada, heterojen öğrenci gruplarını temsilen üç farklı disiplin (Hukuk, Hemşirelik ve İngilizce Öğretmenliği) odak noktası olarak seçilmiştir. Verilerin toplanması sürecinde "prompt mühendisliği" ilkeleri kullanılarak, her disiplin için özelleştirilmiş veri setleri türetilmiştir.

2.2. Veri Toplama Süreci

Veri toplama aşamasında yapay zekâyâ yönelik şu aşamalı yönlendirme (prompting) stratejisi uygulanmıştır:

1. Rol Atama: Gemini'ye "Almanca materyal geliştirme uzmanı ve okutman" rolü tanımlanmıştır.
2. Parametre Belirleme: Çıktıların A1 düzeyi (Common European Framework of Reference for Languages - CEFR) sınırlarında kalması, İngilizce-Türkçe-Almanca karşılaştırmalı olması ve 20 kelimelik niş listeler içermesi komutu verilmiştir.
3. Disiplin Odaklılık: Seçilen üç bölüm için ayrı ayrı "günlük yaşam ile mesleki terminolojinin kesiştiği" kelime havuzları oluşturulması istenmiştir.

Örnek Prompt Mesajı:

- a) Ben bir Almanca okutmanıyım. Öğrencilerim İngilizce Öğretmenliği bölümünde okuyor ve ileri düzey İngilizce biliyorlar. Onlar için Almancaya başlangıç (A1) düzeyinde, eğitim, okul yaşamı, dil öğrenimi ve sınıf içi iletişimle ilgili en sık kullanılan 20 Almanca kelimelik bir sözlük tablosu hazırla. Tablo şu sütunlardan oluşsun: Almanca Kelime, İngilizce Karşılığı (L2), Türkçe Karşılığı ve A1 düzeyinde çok basit bir Almanca örnek cümle ve onun Türkçe İngilizce çevirisi.
- b) Öğrencilerim Hukuk bölümünde okuyor. Onlar için Almancaya başlangıç (A1) düzeyinde; toplumsal kurallar, haklar, devlet, adalet ve temel hukuki kavramların en basitleştirilmiş halleri ile ilgili en sık kullanılan 20 Almanca kelimelik bir sözlük tablosu

hazırla. Tablo şu sütunlardan oluşsun: Almanca Kelime, İngilizce Karşılığı (L2), Türkçe Karşılığı ve A1 düzeyinde çok basit bir Almanca örnek cümle ve onun Türkçe İngilizce çevirisi.

- c) Öğrencilerim Hemşirelik bölümünde okuyor. Onlar için Almancaya başlangıç (A1) düzeyinde; sağlık, hastane ortamı, temel insan vücudu parçaları ve bakım hizmetleri ile ilgili en sık kullanılan 20 Almanca kelimelik bir sözlük tablosu hazırla. Tablo şu sütunlardan oluşsun: Almanca Kelime, İngilizce Karşılığı (L2), Türkçe Karşılığı ve A1 düzeyinde çok basit bir Almanca örnek cümle ve onun Türkçe İngilizce çevirisi

Veri toplama sürecinde sadece ilk çıktılarla yetinilmemiş, 'yinelemeli yönlendirme' (iterative prompting) tekniğiyle materyalin kelime sayısı artırılmış ve eş kökenli kelimelerin görsel olarak vurgulanması sağlanmıştır.

2.3.1. Dilbilimsel Doğruluk

Bu aşamada, Gemini'nin ürettiği Almanca kelimelerin morfolojik yapıları (artikellerin doğruluğu, çoğul formlar, yazım kuralları) ve semantik (anlamsal) isabetleri incelenmiştir. Özellikle teknik terimlerin (örneğin Hukuk alanındaki „das Gesetz“ veya Hemşirelikteki „die Spritze“) bağlama uygunluğu denetlenmiş, yapay zekânın halüsinasyon uydurma veri üretme riskine karşı sözlüksel teyit yapılmıştır.

2.3.2. Pedagojik Uygunluk

Üretilen materyallerin, Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni (CEFR) A1 düzeyi kazanımlarıyla ve Goethe-Institut (2025) tarafından belirlenen mesleki dil öğretimi çerçeve planıyla uyumu analiz edilmiştir. Analizde; kelimelerin hece uzunluğu, telaffuz zorluğu ve başlangıç düzeyindeki bir öğrencinin temel cümle yapıları içinde bu kelimeleri kullanabilme potansiyeli değerlendirilmiştir. Çok karmaşık birleşik isimler yerine, A1 seviyesinde işlevsel olabilecek temel kavramlara odaklanılmıştır.

2.3.3. Disiplinlerarası İlgî Düzeyi

Bu kriter, hazırlanan sözlüğün öğrencinin profesyonel kimliğiyle ne ölçüde örtüştüğünü ölçmektedir. Analiz kapsamında; seçilen kelimelerin, öğrencinin kendi bölümünde (örneğin Hemşirelik öğrencisi için hastane ortamı, ELT öğrencisi için sınıf yönetimi) ne kadar sık karşısına çıkabileceği ve bu durumun öğrenme motivasyonu üzerindeki "tetikleyici" rolü incelenmiştir. Materyalin, "genel Almanca" müfredatındaki boşluğu nasıl doldurduğu betimlenmiştir.

2.3.4. Diller Arası Transfer Potansiyeli

Çalışmanın en özgün analitik boyutlarından biri olan bu kısımda, L2 İngilizce'den L3 Almanca'ya olan olumlu transfer (positive transfer) olanakları araştırılmıştır. Gemini'nin sunduğu listelerdeki eş kökenli kelimeler (cognates) tespit edilmiştir. Bu kelimelerin, öğrencinin mevcut dil bilgisi hazinesini kullanarak Almancaya karşı duyduğu "yabancılık"

hissini nasıl azalttığı ve zihinsel sözlük oluşturma sürecini nasıl hızlandığı eleştirel bir süzgeçten geçirilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamında Gemini (LLM) aracılığıyla üretilen üç farklı disipline (İngilizce Öğretmenliği, Hemşirelik ve Hukuk) ait toplam 60 kelimelik veri seti incelendiğinde; yapay zekânın disiplin odaklı içerik üretme hızı ve dilbilimsel tutarlılığı dikkat çekici bulunmuştur. Bulgular, analiz kriterlerine göre aşağıda detaylandırılmıştır.

3.1. Kelime Seçimi ve Disiplin Odaklılık

Yapay zekâ, her üç disiplin için de öğrencilerin günlük akademik yaşamlarında ve gelecekteki mesleki pratiklerinde karşılaşılabilecekleri "niş" kelimeleri seçmede yüksek başarı göstermiştir.

- ELT (İngilizce Öğretmenliği) listesinde daha çok sınıf yönetimi ve eğitim materyalleri (*die Tafel, das Wörterbuch, die Sprache*) ön plandadır.
- Hemşirelik listesinde somut nesneler ve kişiler (*das Krankenhaus, der Patient, die Medizin*) vurgulanmıştır.
- Hukuk listesinde ise başlangıç düzeyine uygun en somut hukuki terimler (*das Recht, die Regel, der Anwalt*) seçilerek disiplinlerarası ilgi düzeyi yüksek tutulmuştur.

3.2. Pedagojik Uygunluk ve Araştırmacı Müdahalesi

Yapay zekâ kelime seçiminde isabetli olsa da, dilbilgisel yapılarda A1 sınırlarını yer yer zorladığı görülmüştür. Örneğin, hemşirelik listesinde doğrudan 'Dem Patienten helfen' (Dativ kullanımı) yapısını sunması, henüz ismin hallerini görmemiş bir A1 öğrencisi için bilişsel yük oluşturabilir. Yapay zekânın ürettiği materyallerde rastlanan bir diğer sorun ise 'anlamsal soyutluk' düzeyidir. Örneğin; Hemşirelik listesinde sunulan 'Pflege ist ein Beruf' (Bakım bir meslektir) cümlesi, teknik olarak doğru olsa da A1 düzeyi öğrencisi için fazla soyut ve bağlamdan kopuktur. Öğrencinin 'Pflege' (bakım) kavramını bir eylem mi, bir departman mı yoksa genel bir olgu mu olarak algılayacağı belirsizdir. Bu tür durumlarda araştırmacı müdahalesiyle, kavramın 'Ich pflege Patienten' (Hastalara bakıyorum) gibi bir fiil yapısına veya 'Der Pfleger ist nett' (Erkek hemşire naziktir) gibi somut bir özneye dönüştürülmesi, dil edinim sürecindeki bilişsel yükü azaltmaktadır. Aşağıdaki çizelgede, araştırmacı tarafından yapılan müdahaleleri özetlenmiştir.

Çizelge 1. Yapay Zekâ Çıktılarına Yönelik Araştırmacı Müdahalesi ve Pedagojik Filtreleme

Disiplin	Tespit Edilen Karmaşıklık	Araştırmacı Müdahalesi (Pedagojik Filtre)
Hemşirelik	Ich helfe dem Patienten/ I help the patient / Hastaya yardım ediyorum	Der Patient ist hier ((Dativ/N-Deklination) yerine Nominativ/Yalın kullanımı)

	Die Pflege (Pflege ist ein Beruf. / Nursing is a profession. / Bakım bir meslektir.	Der Pfleger ist nett. (soyut bir kavram yerine somut bir kişi üzerinden öğretilmesi gerekir.
Hukuk	In Kraft treten (Deyimsel Fiil)	Das Gesetz ist wichtig (Temel Sıfat)
	Er hatte keine Schuld. / He had no guilt. / Onun suçu yoktu.	Er hat keine Schuld. Zaman Hatası: A1 seviyesinde öncelik şimdiki zamandadır (Präsens).
ELT	Hören Sie zu (Ayrılabilir Fiil)	Ich höre Musik (Düz Fiil Yapısı)
	Schlagen Sie das Buch auf. / Open the book. / Kitabı açınız.	Das Buch ist offen. (Sadeleşme: Hareket bildiren kompleks komutlar yerine durum bildiren basit cümle yapısı)

Bu durum, üretken yapay zekânın eğitim materyali geliştirirken "bağlamı" çok iyi kurguladığı ancak özellikle örnek cümle kurmada "seviye hassasiyeti" noktasında mutlaka bir alan uzmanı (insan denetimi) tarafından kontrol edilmesi gerektiğini kanıtlamaktadır.

3.3. L2 (İngilizce) - L3 (Almanca) Transfer Potansiyeli

Çalışmanın en önemli bulgularından biri, Gemini'nin İngilizce altyapısını kullanarak Almanca öğrenimini kolaylaştıracak eş kökenli kelimeleri (cognates) seçme eğilimidir. Özellikle ELT ve Hemşirelik listelerinde bu geçişkenlik çok yüksektir:

Çizelge 2. Disiplin Odaklı L2 ve L3 Arasındaki Eş Kökenli (Cognate) Örnekleri ve Dilsel Benzerlik Türleri

Disiplin	L2 İngilizce	L3 Almanca	Benzerlik Türü
ELT	Name	Name	Tam Benzerlik: Yazılış ve anlam tamamen aynıdır.
	Word	Wort	Fonetik/Yazımsal: Harf değişimi olsa da ses benzerliği çok yüksektir.
	School	Schule	Köken Birliği: Görsel olarak hızla tanınabilir.
Hemşirelik	Hand / Arm	Hand / Arm	Tam Benzerlik: Anatomi terimlerinde L2-L3 eşleşmesi tamdır.
	Medicine	Medizin	Akademik Benzerlik: Terminolojik farkındalığı hızlandırır.
	Fever	Fieber	Ses Benzerliği: "v" ve "b" harf değişimiyle kolayca fark edilir.
Hukuk	Person	Person	Uluslararası Terim: Hukuk disiplninde ortak temel kavram.
	System	System	Tam Benzerlik: Yapısal kavramlarda diller arası geçiş tamdır.

	Right	Recht	Semantik/Köken: Hem "hak" hem de "yön" anlamında ortak köken.

Bu benzerliklerin yapay zekâ tarafından saniyeler içinde gruplandırılması, öğrencilerin "zihinsel sözlük" oluşturma süreçlerini hızlandırdığı ve Almancaya karşı duyulan "yabancılık" bariyerini kıracağı açıkça ortadadır.

3.4. Tartışma

Araştırma bulguları, üretken yapay zekânın (LLM) dil eğitimi materyali geliştirmede yüksek bir "bağlamsal isabet" oranına sahip olduğunu, ancak bu verilerin pedagojik bir süzgeçten geçirilmesinin elzem olduğunu ortaya koymaktadır.

Elde edilen disiplin odaklı kelime listeleri, yapay zekânın Tai ve Chen (2024) tarafından vurgulanan "mikro-özelleştirme" yeteneğinin bir sonucudur. Bu durum, genel Almanca materyallerinin sunduğu "tek tip" yaklaşımın aksine, öğrencinin profesyonel kimliği ile hedef dil arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır. Çizelge 1'de görülen pedagojik sapmalar (Dativ kullanımı, geçmiş zaman vb.) ise yapay zekânın dili bir olasılık matrisi olarak kurguladığını, ancak Karataş ve diğerlerinin (2025) belirttiği "seviye hassasiyeti" noktasında hala bir alan uzmanına ihtiyaç duyduğunu kanıtlamaktadır.

Çizelge 2'de sunulan L2-L3 transfer potansiyeli, çalışmanın teorik zeminini oluşturan Otwinowska (2015)'nin "eş kökenli farkındalığı" kuramıyla örtüşmektedir. Yapay zekânın İngilizce ve Almanca arasındaki morfolojik ve semantik benzerlikleri (cognates) saniyeler içinde gruplandırabilmesi, öğrencinin zihinsel sözlük oluşturma sürecini hızlandırmakta ve diller arası geçişkenliği maksimize etmektedir. Bu bulgular, yapay zekânın sadece bir içerik üreticisi değil, diller arası farkındalığı tetikleyen stratejik bir araç olarak işlev görebileceğini göstermektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, A1 düzeyi Almanca eğitiminde üretken yapay zekânın (Gemini) disiplin odaklı ve kişiselleştirilmiş materyal geliştirme kapasitesini analiz etmiştir. İngilizce Öğretmenliği, Hemşirelik ve Hukuk alanlarından elde edilen veriler ışığında ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlar temelinde geliştirilen öneriler aşağıda sunulmuştur.

4.1. Sonuçlar

Araştırmanın temel bulguları çerçevesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- **Hız ve Verimlilik:** Yapay zekâ, geleneksel yöntemlerle saatler sürebilecek "mikro-özelleştirme" sürecini saniyeler düzeyine indirgeyerek, öğretmene "ad-hoc" (amaca özel) materyal geliştirme noktasında eşsiz bir zaman tasarrufu sağlamaktadır.
- **Motivasyonel Uygunluk:** Seçilen kelimelerin öğrencilerin akademik profilleriyle (Hukuk, Hemşirelik vb.) doğrudan örtüşmesi, başlangıç düzeyindeki genel müfredatın yarattığı "odak dışı kalma" riskini minimize etme potansiyeline sahiptir.

- **L3 Edinimi ve Pozitif Transfer:** Yapay zekânın İngilizce (L2) ile Almanca (L3) arasındaki eş kökenli (*cognate*) kelimeleri tespit edip karşılaştırmalı olarak sunması, öğrencilerin diller arası farkındalığını artırmakta ve sözcük edinim sürecini hızlandırmaktadır.
- **Pedagojik Denetim Gerekliliği:** Çalışmanın en kritik sonucu; yapay zekânın kelime seçiminde başarılı olmasına rağmen, örnek cümle kurgularında A1 seviyesinin ötesine geçme (seviye sapması) eğilimidir. Bu durum, yapay zekâ çıktılarının bir alan uzmanı (öğretmen) tarafından denetlenmediği sürece pedagojik riskler barındırabileceğini kanıtlamaktadır.

4.2. Öneriler

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda şu öneriler geliştirilmiştir:

- Uygulayıcılar İçin: Yabancı dil okutmanlarının, yapay zekâyı bir rakip olarak değil, "dijital bir asistan" olarak görmeleri ve materyal geliştirme süreçlerinde Prompt Mühendisliği becerilerini geliştirmeleri ve özellikle diller arası geçişkenliği tetikleyecek görsel düzenlemelerle materyali zenginleştirmeleri önerilmektedir.
- Kurumsal Düzeyde: Yabancı Diller Yüksekokullarında yürütülen seçmeli derslerde, tek tip müfredat yerine yapay zekâ desteğiyle hazırlanan "bölüm odaklı ek modüllerin" ders planlarına entegre edilmesi, öğrenci bağlılığını artıracaktır.
- Gelecek Araştırmalar İçin: Bu çalışma nitel bir analiz sunmaktadır. Gelecek araştırmalarda, yapay zekâ destekli bu kişiselleştirilmiş sözlüklerin öğrenci başarısı ve motivasyonu üzerindeki etkisi, kontrol gruplu deneysel çalışmalar (nicel yöntemler) ile ölçülebilir. Ayrıca, yapay zekânın farklı diller (örneğin Fransızca veya İspanyolca) için benzer disiplinlerdeki başarısı karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

Basturkmen, H., Developing courses in English for specific purposes, Palgrave Macmillan, 2010.

Cenoz, J., The influence of English as a L2 in L3 acquisition, Psychology of Language and Communication, 17(3), 233-244, 2014.

Dörnyei, Z., The L2 Motivational Self System. In Z. Dörnyei & E. Ushioda (Eds.), Motivation, Language Identity and the L2 Self (pp. 9-42). Multilingual Matters, 2009.

Goethe-Institut, Rahmenplan für die Einführung von Fachsprache auf dem Niveau A1/A2, (Erişim Tarihi: 26.12.2025).

Hufeisen, B., The factors-model: A theoretical framework for an analysis of the cognitive and linguistic processes in third language learning, in L. Aronin & B. Hufeisen (Eds.), The Exploration of Multilingualism (pp. 31-41), John Benjamins, 2005.

Hutchinson, T., ve Waters, A., English for specific purposes: A learning-centred approach, Cambridge University Press, 1987.

Imran, M., ve Almusharraf, N., Google Gemini as a next generation AI educational tool: A review of emerging educational technology Smart Learning Environments, 11(1), 1-22, 2024.

Jessner, U., Linguistic Awareness in Multilinguals: English as a Third Language, Edinburgh University Press, 2006.

Karataş, K., et al., Generative AI (GenAI) in the language classroom: A systematic review, Interactive Learning Environments, 2025.

Kasneci, E., et al., ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education, Learning and Individual Differences, 103, 102274, 2023.

Neuner, G., Introduction to tertiary language learning: German after English, Council of Europe, 2003.

Otwinowska, A., Cognate awareness and plurilingual abilities, Multilingual Matters, 2015.

Tai, K. W., ve Chen, J., Personalizing language learning with Large Language Models: Immediate feedback and materials development, Journal of Educational Technology Systems, 2024.

MITOS İLE LOGOS’UN ÖTESİNDE: HERAKLEITOS’TA METAFİZİK ÖNCESİ BİRLİK DÜŞÜNCESİ

Dr, Zübeyir USTABAŞI

Çanakkale İbn-i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
zusta1978@hotmail.com - <https://orcid.org/0000-0002-7446-0806>

ÖZET

Bu bildiri, Antik Yunan düşünürü Herakleitos’u Batı felsefe tarihindeki konumu bakımından yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Geleneksel felsefe tarih yazımında Herakleitos, çoğunlukla Platon ve Aristoteles’e giden yolda bir “Sokrates öncesi filozof” olarak ele alınmış ve sistematik felsefenin gelişim sürecinde ikincil bir aşama olarak konumlandırılmıştır. Oysa bu çalışma, Herakleitos’un düşüncesinin yalnızca mitolojik bir evreye indirgenemeyeceğini ve metafiziğin eksik ya da gelişmemiş bir öncülü olarak da değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır.

Bu bildiri, Herakleitos’u mitos ile logos, bilgelik ile felsefe ya da metafizik öncesi düşünce ile metafizik düşünce arasında konumlanan bir geçiş figürü olarak değil; bu ayrımların kendisini aşan ve onları daha köklü bir birlik içinde düşünen özgün bir düşünür olarak ele almaktadır. Herakleitos’un düşüncesi, sonradan tesis edilen bu dikotomik ayrımları temellendirmekten ziyade, onların henüz ayrışmadığı bir düşünme ufkunu açığa çıkarır. Bu nedenle Herakleitos, karşıtlıklar arasında gidip gelen bir ara konumda değil, söz konusu karşıtlıkların birliğini düşünceye getiren bütünlüklü bir bilgelik anlayışını temsil etmektedir. Bu bağlamda, Herakleitos’un düşüncesi, sonradan hâkim hâle gelen Platoncu ve Aristotelesçi metafizik yapıdan hem tarihsel hem de düşünsel olarak ayrışan özgün bir ufuk olarak değerlendirilir. Özellikle logos, karşıtların birliği ve doğa kavramları üzerinden Herakleitos’un, varlığı sistematik kavramsallaştırmalara indirgemeyen, doğrudan deneyimle ve yaşantıyla irtibatlı bir düşünme tarzını benimsediği gösterilmektedir.

Bu yaklaşım, Herakleitos’un düşüncesini “ilkel” ya da “tamamlanmamış” bir felsefi aşama olarak değil, felsefenin kurumsallaşmasıyla büyük ölçüde geri planda kalan, ancak kendi bütünlüğü içinde aşılammış bir bilgelik biçimi olarak yeniden konumlandırır. Böylece

Herakleitos, Batı metafizik geleneğinin dışında kalan, fakat onun sınırlarını görünür kılan özgün bir düşünür olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Herakleitos, Logos, Mitos, Doğa, Metafizik Öncesi Düşünce

OTANTİKLİĞİN İMKÂNI: HEIDEGGER’DE DASEIN VE DERRIDACI BİR OKUMA

Dr, Zübeyir USTABAŞI

Çanakkale İbn-i Sina Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
zusta1978@hotmail.com- <https://orcid.org/0000-0002-7446-0806>

ÖZET

Bu çalışma, Martin Heidegger’in otantiklik kavramını, varoluşçuluk geleneği ile ontolojik Varlık sorusu arasındaki gerilim hattında, Dasein’in ontolojik yapısı ekseninde analiz etmeyi ve bu kavramın Jacques Derrida’nın dekonstrüktif eleştirisi karşısındaki konumunu tartışmayı amaçlamaktadır. Otantiklik çoğu zaman bireysel sahicilik, kendilik ya da etik bir ideal olarak yorumlanmış olsa da Heidegger’in temel amacı ahlaki bir yaşam öğretisi sunmak değil, Dasein’in varoluş yapısını açığa çıkarmaktır. Heidegger, otantikliği, bireyin "herkes gibi" olduğu anonim "das Man" yapısından sıyrılarak kendi varoluşsal imkânlarını üstlenmesi olarak tanımlar. Bu nedenle otantiklik, öznenin içsel bir özü keşfetmesi değil, sonlu varoluşunu bilinçli biçimde üstlenmesidir.

Çalışmanın ilk bölümünde Dasein’in dünyada-varlık yapısı ve gündelikliğin ontolojik karakteri ele alınmıştır. Heidegger’e göre Dasein, başlangıçta ve çoğunlukla “das Man”ın anonimliği içinde yaşar. Bu inautentik varoluş, ahlaki bir eksiklik değil, varoluşun zorunlu bir kipidir. İnautentik varoluş, Dasein’in gündelik hayatın içinde kaybolduğu, kendi potansiyellerinden uzaklaştığı "düşmüşlük" durumudur. Otantiklik ise bu anonim belirlenmişliğin farkına varılmasıyla mümkün olur.

İkinci bölümde, otantik varoluşun imkân koşulları olarak ölüme-doğru-varlık, ontolojik suçluluk ve kararlılık kavramları analiz edilmiştir. Ölüm, Dasein’i en kendi imkânıyla yüzleştirerek onu gündelikliğin oyalayıcı güvenliğinden koparır. Suçluluk, Dasein’in varoluşunun temelsizliğini ve seçimin dışlayıcılığını açığa çıkarırken, kararlılık bu sonluluğun bastırılması değil, bilinçli biçimde üstlenilmesi anlamına gelir.

Üçüncü bölümde ise Jacques Derrida’nın dekonstrüktif perspektifi doğrultusunda Heideggerci otantiklik kavramı eleştirel olarak değerlendirilmiştir. Derrida’ya göre otantiklik, her ne kadar metafiziğin aşılması iddiasıyla ortaya konsa da hâlâ bir özdeşlik ve sahiplenme mantığını

varsaymaktadır. Différance ve iz kavramları, kendine-özdeş bir benliğin ve tamamlanmış bir otantik varoluşun imkânsızlığını ortaya koyar.

Sonuç olarak bu çalışma, otantikliğin ne basitçe ulaşılabilir bir ideal ne de bütünüyle terk edilmesi gereken bir kavram olduğunu savunmaktadır. Otantiklik, Dasein'ın sonlu varoluşu içinde sürekli olarak yeniden sorulan, ancak hiçbir zaman nihai biçimde tesis edilemeyen bir imkân olarak belirir. Bu yönüyle Heideggerci otantiklik, Derridacı eleştiriyi birlikte düşünüldüğünde, kapanmaya direnen bir ontolojik sorgulama alanı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Otantiklik, Dasein, Dekonstrüksiyon, Heidegger, Derrida

THE IMPACT OF ANCIENT GREEK LEGACY ON THE ISLAMIC POLITICAL THOUGHT: AL-FÂRÂBÎ AND AVICENNA

Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL

Anadolu University,

hfsenol@anadolu.edu.tr – ORCID: 0000-0002-6024-9073

ABSTRACT

Islam, as a religion based on the *Qur'an* and supplemented by the *sunnah*, recognized Judaism and Christianity as revelations from God, but advocated for the thesis that the revelation made to Muhammad completed earlier revelations and stood as the final point in the legacy of the history of prophets. Christian Arabs (about 800's A.D.) had translated the works of Plato and Aristotle into Arabic. Later in the history of thought, specifically, in the 12th century, Arabic-speaking Jews translated Greek and Arabic works of science and philosophy from Arabic into Latin. The Aristotelian literature, i.e., a variety of Aristotle's major works had become known in Europe first in the translations of Arabic from Greek (though translations were soon made direct into Latin from Greek); and had been accompanied by translations of the Arabic writings of Muslim philosophers in Spain (Al-Andalus). Abu Nasr Muhammad al-Farabi, Abu 'Ali Husayn Ibn Abdullah Ibn Sina and Abu'l-Walid Muhammad Ibn Ahmad Ibn Rushd (of Cordoba) were well known in the universities of medieval Europe under the Latin forms of their names, namely, Alfarabi/Alfaribius, Avicenna and Averroës.

Plato seems to be a dominant figure of influence-through his *Republic*, in the works on politics by the Islamic philosophers; but influence had also come from Aristotle's *Nicomachean Ethics*. However, Aristotle's Politics was not as widely known as his other works. Greek Neo-Platonists (Plotinus, Porphyry, Proclus and others) had tried to combine-and in some respects, to reconcile- the philosophical perspectives of Plato and Aristotle; under the presupposition that these philosophies were fundamentally in harmony. This view had many impacts on the Islamic philosophers, who expounded a more or less Platonized form of Aristotelianism-especially on problems of theology.

Key Words: Ancient Greek philosophy; Islam; political thought; Al-Fârâbî; Avicenna.

ANTİKÇAĞ YUNAN MİRASININ İSLÂM SİYASET DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: FÂRÂBÎ VE İBN SÎNÂ

Doç. Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL

Anadolu Üniversitesi,

hfsenol@anadolu.edu.tr – ORCID: 0000-0002-6024-9073

ÖZET

Kur'an'a dayanan ve *sünnetle* tamamlanan bir din olan İslâm, Yahudiliği ve Hristiyanlığı Tanrı'nın vahiyleri olarak kabul etmekle birlikte, Hz. Muhammed'e indirilen vahyin önceki vahiyleri tamamladığını ve peygamberler tarihinin mirasının son noktası olduğunu savunmuştur. Hristiyan Araplar (M.S. 800'lü yıllar), Platon ve Aristoteles'in eserlerini Arapçaya çevirmişlerdir. Düşünce tarihinin daha sonraki dönemlerinde, özellikle 12. yüzyılda, Arapça konuşan Yahudiler, Yunanca ve Arapça bilim ve felsefe eserlerini Arapçadan Latinceye çevirmişlerdir. Aristoteles'in çeşitli önemli eserlerinden oluşan Aristoteles literatürü, Avrupa'da ilk olarak Yunanca'dan Arapça'ya yapılan çevirilerle tanınmaya başlamış (ancak kısa süre sonra Yunanca'dan doğrudan Latince'ye çeviriler de yapılmıştır) ve İspanya'daki (Endülüs) Müslüman filozofların Arapça yazdıkları eserlerin çevirileri de buna eşlik etmiştir. Ebu Nasr Muhammed el-Fârâbî, Ebu Ali Hüseyin İbn Abdullah İbn Sînâ ve Ebu'l-Velid Muhammed İbn Ahmed İbn Rüşd (Cordoba'lı) ortaçağ Avrupa üniversitelerinde isimlerinin Latince biçimleri olan Alfarabi/Alfaribius, Avicenna ve Averroës ile tanınmışlardır.

Platon, İslâm filozoflarının siyaset üzerine yazdıkları eserlerde, *Devlet* (Politeia) adlı yapıtıyla baskın bir etkili filozof olarak görünse de; Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* adlı yapıtı da etkili olmuştur. Bununla birlikte, Aristoteles'in *Politika* adlı yapıtının diğer yapıtları kadar yaygın olarak bilinmediği tahmin edilmektedir. Yunan Yeni-Platoncuları (Plotinos, Porphyrios, Proklos ve diğerleri), bu felsefî bakış açılarının temelde uyumlu olduğu varsayımından hareketle, Platon ve Aristoteles'in felsefî bakış açılarını birleştirmeye ve bazı açılardan uzlaştırmaya çalışmışlardır. Bu uzlaştırma çalışmaları, Platon ve Aristoteles'i Yeni-Platoncular aracılığıyla tanıyan Fârâbî ve İbn Sînâ üzerinde pek çok konuda etkili olmuştur.

Key Words: Antik Yunan Felsefesi; İslâm; siyaset düşüncesi; Fârâbî; İbn Sînâ.

1. GİRİŞ

Kur'an'a dayanan ve *sünnetle* tamamlanan bir din olan İslâm, Yahudiliği ve Hristiyanlığı da Tanrı'nın vahiyleri olarak kabul etmiş olmasına karşın, Hz. Muhammed'e indirilen vahyin önceki vahiyleri tamamladığını ve peygamberler tarihinin mirasının son noktası olduğunu savunmasıyla, onun önceki dinlerden farklılaşmış olduğu söylenebilir. M.S. 800'lü yıllarda, Hristiyan Araplar, Platon ve Aristoteles'in eserlerini Arapça'ya çevirmişler, böylelikle de Antik Yunan düşüncesinin İslâm dünyası tarafından tanınmasında ilk önemli adımı atmışlardır. Düşünce tarihinin ilerleyen dönemlerinde, özellikle 12. yüzyılda, Arapça konuşan Yahudiler, Yunanca ve Arapça bilim ve felsefe eserlerini Arapçadan Latinceye çevirmişlerdir. Bu da Ortaçağ Hristiyan dünyasında (yani Avrupa ortaçağında), iki farklı medeniyet arasında-düşünsel bakımdan- bir miktar iletişim kurulmasına yol açmıştır. Aristoteles'in çeşitli önemli eserlerinden oluşan Aristoteles literatürü, Avrupa'da ilk olarak Yunanca'dan Arapça'ya yapılan çevirilerle tanınmaya başlamış (ancak kısa süre sonra Yunanca'dan doğrudan Latince'ye çeviriler de yapılmıştır) ve İspanya'daki (Endülüs) Müslüman filozofların Arapça yazdıkları eserlerin çevirileri de buna eşlik etmiştir. Ebu Nasr Muhammed el-Fârâbî (870-950), Ebu Ali Hüseyin İbn Abdullah İbn Sînâ (980-1037) ve Cordoba'da doğan Ebu'l-Velid Muhammed İbn Ahmed İbn Rüşd (1126-1198), ortaçağ Avrupa üniversitelerinde, isimlerinin Latince biçimleri olan Alfarabi/Alfarabius, Avicenna ve Averroës adlarıyla tanınmışlardır.

İslâm filozoflarının siyaset üzerine yazdıkları eserlerde, Platon, *Devlet (Politeia)* adlı yapıtıyla, ilk bakışta etkisinden baskın olarak söz edilebilecek başlıca filozof olarak karşımıza çıksa da; Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* adlı yapıtı da İslâm filozoflarının siyaset üzerine düşüncelerinde yol gösterici bir etkiye sahip olmuştur, denilebilir. Bununla birlikte, Aristoteles'in *Politika* adlı yapıtının diğer yapıtları kadar yaygın olarak bilinmediğini öne sürmek de olanaklıdır. Plotinos, Porphyrios, Proklos ve diğerleri-kısaca, Yunan Yeni-Platoncuları- bu felsefi bakış açılarının temelde uyumlu olduğu varsayımından hareketle, Platon ve Aristoteles'in felsefi bakış açılarını birleştirmeye ve bazı açılardan uzlaştırmaya çalışmışlardır. Bu uzlaştırma çalışmaları, Platon ve Aristoteles'i Yeni-Platoncular aracılığıyla tanıyan Fârâbî ve İbn Sînâ üzerinde pek çok konuda etkili olmuştur (Gutas, 2016: 6).

2. ANTİK YUNAN SİYASET DÜŞÜNCESİNİN ETKİLERİ: FÂRÂBÎ VE İBN SÎNÂ

İslâm dünyasındaki siyaset felsefesi literatürünün büyük bir kısmının, etik ve siyaset arasındaki ilişkilere ve hükümdarlar için idealize edilmiş ölçütlere (örneğin, Hz. Muhammed'in kişiliği üzerine modellenmiş filozof ve/veya peygamber-krallar) dayandığı iddia edilebilir. Özellikle ortaçağın başlarında, her ikisi de Mâverâünnehir'den olan Fârâbî ve İbn Sînâ, erdemli bir yönetimin (virtuous polity) başı olarak, ahlâkî açıdan mükemmel bir birey olan filozof/peygamber-kral idealini desteklemişlerdir (Bowering, 2015: 8) . Fârâbî'nin siyaset felsefesi Platon'dan bazı yönlerden ilham almış olsa da, bu mirası çok farklı bir dünyayı yansıtmak ve ona uyarlamak için önemli ve ilginç biçimlerde dönüştürmüştür. Başka bir söyleyişle, Platon'un *polis* kavramından uyarlanan "şehir" (*medîne*) kelimesi Fârâbî'nin siyaset felsefesinde baskın bir terim olsa da; Fârâbî'nin vizyonu, tek dilli ve tek etnisiteli bir şehir devleti yerine, geniş, çok kültürlü, çok dilli ve çok dinli bir imparatorluk önermektedir (Druart, 2016: 6). İlerleyen satırlarda, söz konusu idealin Fârâbî'nin siyasi düşüncesinde nasıl geliştirildiğinin anlaşılmasına çalışılacak ve Antik Yunan mirası onun düşüncesi üzerinden örneklendirilecektir.

2.1. Ebu Nasr el-Fârâbî Ve İdeal Devlet Öğretisi

Fârâbî'nin siyaset ve felsefe üzerine yazdığı eserlerin, Platon ve Aristoteles ile olan derin âşinâlığını yansıttığı söylenebilir (Gutas 1998). Siyaset felsefesi söz konusu olduğunda, Fârâbî'nin doğrudan ilham kaynakları şunlardır: Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* eseri, Platon'un *Devlet*'i ve Aristoteles'in o dönemde Arapçada sadece kısmen mevcut olan *Politika*'sı (Gutas 1998). Onun *Erdemli Şehir (El-Medinetü'l-Fazıla/ Perfect State)*¹, *Siyaset Rejimi (Political Regime)*, *Tahsilü's-Saadet (Attainment of Happiness)* veya *Varlıkların İlkeleri* gibi temel eserleri, Yeni-Platoncu mirasın bir devamı olarak sunulan metafizik bir bölümle başlar; bunu şehir veya devletin örgütlenmesini ele alan ikinci bölüm takip eder. İdeal devletin hiyerarşik yapısı, ilk bölümde sunulan hiyerarşik sudur (*emanationist*)² yapısını tamamen yansıtmaktadır (Druart, 2016: 4).

Fârâbî, gerçek felsefenin Yunanlılardan, “yalnızca Platon ve Aristoteles'ten miras kaldığını” doğrudan savunur (*Attainment of Happiness*: 49). İnsanların, “kendilerini korumak ve en yüksek mükemmeliyetlerine (*kemâl*) ulaşmak” amacıyla toplumlar halinde iş birliği yaptıklarını belirtir (*Perfect State* V, 15, 1: 229). Bu iş birliği olmadan, insanın doğuştan gelen doğasının (*fitrat*) kendisine verdiği mükemmelliğe ulaşamayacağını vurgular. Toplumsal birliktelikler, büyüklüklerine bağlı olarak “yetkin bir toplum” (*kâmil*) için temel oluşturabilir veya oluşturamazlar (*Perfect State* V, 15, 2: 229-31).

Bu mükemmellik yolu, topluma bir hedef atfeder: gerçek mutluluk (*sa'âdah*). Al-Fârâbî'nin görüşüne göre, insanların gerçek anlamda mutluluğa ulaşmak için yardımlaşmayı hedeflediği şehir “erdemli şehirdir” (*medîne el-fâzıla*); mutluluğu elde etmek için iş birliğinin olduğu toplum ise “erdemli toplumdur” (*ictimâ' fâzıl*) (*Perfect State* V, 15, 3: 231). Bu düşünce çizgisi dikkate alındığında, onun, okuduğu/ulaşabildiği kadarıyla Aristoteles'in *Politika* eserinin etkisi altında olduğu ileri sürülebilir (Germann, 2016: 2).

Fârâbî, en yüksek düzeyde mükemmelliğe ulaşmanın mutluluğu beraberinde getirdiği iddiasını da Aristoteles ile paylaşır; dahası, mutluluk onun düşüncesinin kilit kavramlarından biridir. Ne var ki Fârâbî'nin mutluluk anlayışı, Aristoteles'in *eudaimonia* kavramından oldukça farklıdır; çünkü Fârâbî için nihai mutluluk-onun rıha kavrayışına paralel biçimde- ruhun bedenden ayrıldığı ahiret hayatı ile ilişkilendirilen bir durumdur (Germann, 2016: 2). Fakat nihai mutluluğa nasıl ulaşılır? Fârâbî'ye göre bu nihai mutluluğa, bir yandan insana rızık sağlayan, diğer yandan temel olarak aklı şekillendiren bir yeti aracılığıyla ulaşılır:

“... [faal akıl], insana geri kalan mükemmellikleri elde etmesi için kendi başına çabalayabileceği bir yeti ve ilke verir. Bu ilke, ruhun rasyonel kısmında elde edilen birincil bilimler ve birincil akledilirlerdir...” (*Political Regime* B, 1, 68: 62).

Dolayısıyla, insanların nihai amacı (*telos*), düşünme eyleminin gerçekleştirilmesi ve onun mükemmelleştirilmesi —yani bilim(ler)in en yüce seviyesine ulaşılması— ile sağlanır (Germann, 2016: 3). Fârâbî, bu düşünce silsilesini izleyerek, erdemli devletin üyeleri arasındaki

¹ Bu çalışmada, Arapçadaki özgün kavram karşılıklarının daha iyi izlenebileceği düşüncesiyle, Fârâbî'nin eserlerinin İngilizce çevirilerinden yararlanılmıştır.

² *Emanatio*, Latince “akar”, “dışarı akmak” anlamına gelen emanare fiilinden türeyen bir kelime olup, tüm varlıkların ilk nedenden/varlıktan/ilkeden türediği süreci ifade eder. Emanasyonizm, her şeyin varlığının bu taşıma/akma süreçten kaynaklandığını savunan düşünce akımıdır. Örneğin, Yeni-Platonculuk, emanasyonist (sudurcu) bir karaktere sahiptir. Bu terim, Türkçe literatürde, bazen Arapça'dan esinle “sudur”, bazen öz Türkçeci bir anlayışla da “türüm” olarak karşımıza çıkar.

ortak bilgi gereklilikleri konusunda oldukça yüksek bir standart öngörür: 1. İlk Neden'i ve tüm niteliklerini bilmek; 2. Maddi olmayan varlıkları (faal akıl dahil) tanımak; 3. Semavi cevherleri bilmek; 4. Bu semavi cevherlerin altındaki doğal cisimleri, oluşum ve yok oluşlarını anlamak; 5. İnsanın yaratılışını kavramak; 6. İlk yöneticiyi tanımak; 7. İlk yöneticinin yerini alacak yöneticileri bilmek; 8. Erdemli şehri, halkını ve ruhlarının nihayetinde ulaşacağı mutluluğu bilmek (*Perfect State* V, 17, 1: 277-279; Germann, 2016: 4). Bu kriterler, Platon'un *Devlet* eserinde tartışılan ideal şehir devletini hatırlatmaktadır (Germann, 2016: 4).

Fârâbî'nin düşünce mirası olan toplum/siyaset felsefesi (felsefe el-medeniyye), Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik* eseriyle uyumlu olarak, özünde antropolojik ve etik bir unsur içerir. Bu bağlamda toplum felsefesi, birey olarak insanın mükemmelliği (*kemâl el-insân*) üzerine yapılan bir araştırmadır. Ayrıca, Platon'un *Devlet*'i ve Aristoteles'in *Politika*'sı gibi, şehrin (*polis*) bir bütün olarak nasıl inşa edildiği ve yönetildiğiyle ilgilenir (Germann, 2016: 1). Erdemler, erdemli bir şehrin oluşumunda temel kabul edildiğinden, böyle bir şehrin yöneticisi bir peygamber gibi yüksek kişisel nitelikler taşımalıdır. Böylece Platonik "filozof-kral", Fârâbî'nin (hatta, *Kitâbu's-Şifâ* gibi bazı eserlerinde İbn Sînâ'nın) elinde "peygamber-kral" figürüne dönüşür; bu durum bizi dinin sosyal ve siyasi düzenle olan ilişkisi üzerinde daha fazla düşünmeye sevk eder.

Din, toplum üyelerini insan mükemmelliğine yönlendirmek ve aynı zamanda bireysel mutluluk ile şehrin refahına katkıda bulunmak için uygundur:

"...Erdemli şehrin ilk yöneticisi teorik felsefeye tam olarak vakıf olmalıdır; çünkü Tanrı'nın dünyayı yönetişini ancak bu kaynaktan anlayabilir ve takip edebilir. Ayrıca, şehirlerde görüşleri, inançları ve eylemleri bir araya getiren; bölünmeleri uyumlu, bağlantılı ve düzenli hale getiren ortak bir dinin olması zorunludur. Bu noktada insanlar, nihai mutluluğa ulaşmak için birbirlerine destek ve yardımcı olacaklardır..." (*Book of Religion* 27: 113).

Sonuç olarak Fârâbî'nin yaklaşımında din, özünde toplumsal uygulama için tasarlanmış bir araç veya zanaattır. Onun ilk yönetici ve din-felsefe-toplum arasındaki ilişkilere dair görüşleri, Fârâbî ile büyük ölçüde uyumlu düşüncelere sahip olan İbn Sînâ tarafından da, metafizik bir karakterle, sürdürülmüştür.

2.2. Ebu Ali Hüseyin İbn Abdullah İbn Sînâ ve "Peygamber-Kral"

İbn Sînâ'nın, Yeni-Platoncu sudûr (emanasyon) varlık şemasını devam ettirmesi bakımından Fârâbî'nin bir izleyicisi olduğu söylenebilir. Klasik Müslüman kelâmcıların aksine, yoktan var edilişi (*ex nihilo*) reddetmiş ve evrenin bir başlangıcı olmadığını, aksine ilahi Bir'in doğal mantıksal bir ürünü olduğunu savunmuştur; bu görüş daha sonra Gazzâlî (1058-1111) tarafından eleştirilecektir. Bir olan, saf İyilik ve taşan bir kaynaktır; bu nedenle, kendisinden zaman bakımından sonra gelmeyen, düzenli ve iyi bir evren üretmesi kaçınılmazdır. Evren, Tanrı'dan yalnızca mantıksal düzen ve varlık bakımından sonra gelir (Rizvi, 2018). Dimitri Gutas'ın öne sürdüğü gibi, İbn Sînâ'nın düşünce sistemi, bilim ve felsefenin bütünsel ve kapsamlı ifadesiyle, altıncı yüzyıldan sonra Yunancada sönen ve dokuzuncu yüzyılda Arapçada yeniden doğan Helenistik geleneğin zirvesini temsil eder (Gutas, 2016).

Latin Batı'da, onun metafiziği ve *nefs* (ruh) teorisi skolastik argümanlar üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Doğu İslâm dünyasında da önemli tartışma ve argümanların temelini oluşturmuştur. Filozof-ilahiyatçı Gazzâlî bile saldırısında (*Filozofların Tutarsızlığı*), hiçbir

ciddi Müslüman düşünürün onu görmezden gelemeyeceğini kabul etmiştir. Aristoteles'in yalnızca mantık kitaplarıyla tanındığı bir dönemde, İbn Sînâ, Batı için doğa bilimleri hocası olmakla kalmamış, tüm Batı felsefesinin en önemli kaynağı da olmuş, ama hep Aristoteles yorumcusu olarak incelenmiştir(Çotuksöken-Babür, 2000: 155). Genel olarak İbn Sînâ, İslam felsefesinin asıl temsilcisi olarak öne sürülebilir (Rizvi, 2018).

Siyasi düşüncede olduğu kadar metafizikte de İbn Sînâ, selefi Fârâbî'nin açtığı yolu izlemiştir. Onun için ideal yönetim koşulları, çoğunlukla nefis ve akıl işlevleriyle ilgilidir. İbn Sînâ nefsi; rasyonel, hayvani veya bitkisel olsun, tüm bütünlüğü ve işlevleriyle kapsamlı bir biçimde incelemiştir. Beş dış duyu ve özellikle beyinde bulunan beş iç duyu dahil olmak üzere tüm duyuların işleyişini ayrıntılı olarak haritalandırmıştır. Bu iç duyular; ortak duyu, hayal (nesnelerin formlarının saklandığı yer), imgelem, vehim (dostluk ve düşmanlık gibi nesnelerin bizler için algılanamayan önemini yargılama ki bu içgüdüsel algılamayı da içerir) ve hafızadır. Ayrıca bu duyuların, aklın orta terimi (middle term) bulmasına ve akledilirleri (intelligibles) algılamasına nasıl yardımcı olabileceğini veya engelleyebileceğini de açıklamıştır (Gutas, 2016).

Anlaşılabilir/akledilebilir olanlar, düşünme sürecinin sonunda, soyutlama ve kıyas yoluyla bir orta terim veya diğer anlaşılabilir olanları arayan insan zekâsı için kalıcı olarak mevcuttur. İbn Sînâ, insanın kavrama yetisinin hazırlıklı olması ve onu elde etmek için bir orta terim bulmayı talep etmesi veya etkin olarak anlaşılabilir olanları araması gerektiği konusunda oldukça açıktır (Gutas, 2016; Çotuksöken-Babür, 2000: 152-153). Bu yetenekleri akılda tutarak, şimdi peygamberin sıradan insanlara göre nasıl ve neden lider veya kral olmayı hak ettiğini görmek, atılacak bir sonraki adımdır: İbn Sînâ, Peygamber'in³, az önce söz edildiği gibi, orta terimleri içeren bilgiyi biriktirerek tüm anlaşılabilirleri elde ettiğini, çünkü onun rasyonel ruhunun orta terimleri bulma ve anlaşılabilirleri elde etme entellektüel kapasitesinin olağanüstü bir düzeyde olduğunu savunur; ayrıca, bu kapasiteye eşlik eden, aynı derecede gelişmiş bir içsel hayal gücü, Peygamber'e, anlaşılabilir bilgileri, insanların büyük çoğunluğunun kolayca anlayabileceği sıradan bir dil ve imgelere (vahiy kitabı biçiminde) çevirme becerisi kazandırmıştır (Gutas, 2016).

Dinin toplumsal yönüyle ilgili olarak, İbn Sînâ, pratik felsefeye (etik, ev yönetimi ve siyasetin yanı sıra) dördüncü bir bölüm eklemiş ve buna "yasama disiplini" adını vermiştir (*al-sina'a al-shari'a*, Gutas 2016). Yukarıda belirtildiği gibi, Peygamber, kıyasların orta terimlerini bulma konusunda son derece gelişmiş yeteneği sayesinde, tüm bilgileri (faal akıl tarafından gerçekten düşünülen tüm anlaşılabilir şeyler) "aynı anda veya neredeyse aynı anda" elde edebilmektedir. Bu elde etme, "sadece otoriteye dayalı [bu bilginin] eleştirel olmayan bir kabulü değil, daha çok orta terimleri içeren bir sırayla gerçekleşir: çünkü sadece nedenleri aracılığıyla bilinen şeyler hakkında otoriteye dayalı olarak kabul edilen inançlar, entelektüel bir kesinlik taşımaz" (Gutas, 2016). Bu güvenli ve kıyasla doğrulanmış bilgiyle, Peygamber, sosyal hayatı düzenleyip yasalar koyma konumuna gelir ve rıza elde etmek için meşru bir dayanağa sahip olur. Pratik felsefenin tüm bölümlerinin konuları, *Kitâbu's-Şifâ (The Cure)* eserinin sonunda da (10. Kitap) kısaca şu şekilde ele alınmaktadır: 2. bölüm, insanın hayatta kalması için gerekli olan sosyal yaşamı düzenlemek amacıyla peygamber-yasa koyucu tarafından çıkarılacak yasaların gerekliliğine dayalı olarak peygamberliğin kanıtını ele almaktadır. 3.

³ "Peygamber" olarak, İslâm'ın peygamberi Hz Muhammed (s.a.v.) anlaşılmalıdır.

bölüm, öbür dünyayı hatırlatan ibadet eylemlerini ve rasyonel ruhun zihinsel faaliyetlerde bulunmaya yatkın hale gelmesini sağlayan uygulamaları ele almaktadır. 4. bölüm, günümüzde anladığımız şekliyle ev yönetimi veya ekonomi üzerine bir tartışmadır. 5. bölüm ise siyasetle, özellikle halifelik ve yasama ile ilgili konuların yanı sıra ahlakla ilgilidir (Gutas, 2016).

Peygamber'in tam anlamıyla modeli olarak gösterilebileceği, bilme ve rasyonel olarak bilme zorunluluğu, Aristoteles'in mutluluk kavrayışına dayanır. Aristoteles'e göre tam mutluluk (*eudaimonia*, sa'âda), zihnin kendine has hazzına sahip olan faaliyetidir: "Kavrama yetisinin etkinliği, teoriyi kullandığı ve kendisinden başka hiçbir amaç gütmeyeceği için, sıkı çalışma (*spoudê*, *ictihâd*) ile ayırt edildiği düşünülür; ve kendine özgü bir zevki vardır.... Tam mutluluk da (*eudaimonia*, sa'âda) aslında budur. (*Nicomachean Ethics*, 1177b19–25)". Dmitri Gutas'a göre İbn Sînâ, insan hayatının amacını yorumlarken Aristoteles'in düşünen, düşünme ve düşünülenin özdeşliği olarak gördüğü ilahi mutluluk görüşünü izlemiştir (*Metaphysics* XII.7, 1072b18–26; Gutas, 2016). Dolayısıyla İbn Sînâ, Fârâbî ile birlikte akledilir bilgi standartları konusunda bir ideale işaret eder.

Hem Fârâbî hem de İbn Sînâ tarafından geliştirilen dinin sosyal ve siyasi hayattaki işlevi, temellerini İslâm hukuk sisteminde (*fıkıh*) ve buna ilişkin kuramsal çalışmada (*'ilm al-fiqh*) bulur. Bazı siyasi düşünürler, daha önce örneğine fazlaca rastlanmamış bir biçimde, felsefi veya spekülâtif konulara derinlemesine girmeden siyaset ve hukuk arasındaki bu ilişkiyi vurgulamışlardır.

3. DEĞERLENDİRME-SONUÇ

Antik Yunan felsefesi, İslam siyasi düşüncesinin gelişimi üzerinde, Platon, Aristoteles ve Yeni Platoncular aracılığıyla derin ve belirgin etkiler bırakmıştır. Peygamber-kral ideali, Platon'un filozof-kral idealiyle büyük ölçüde benzeşmektedir; yöneticilerin atanmasında etik değerlerin dikkate alınması ise Aristotelesçi düşünceye çok şey borçludur.

Ancak bu durum, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın genel siyasi düşünceye hiçbir katkıda bulunmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Aksine, dinin sosyal ve siyasi hayattaki işlevinin ayrıntılandırılması, fıkıh (hukuk) alanında daha ileri tartışmaların doğmasına zemin hazırlamıştır. İslam medeniyetindeki entelektüel geleneğin —başlangıcından bugüne— medeniyete özgün bir katkı sunmadığını ve yalnızca Antik Yunan felsefesinin bir kopyası olduğunu iddia etmek, bu etkiyi oryantalist bir bakış açısıyla değerlendirmektir.

Antik Yunan düşüncesinin ve bu geleneğin temsilcilerinin çeviriler ve şerhler yoluyla İslâm medeniyetinin gelişiminde etkili olduğu bir olgu olsa da, bu geleneğin düşünürleri, çok tanrılı bir kültürün fikirlerini tek tanrılı bir kültürün temel değerleriyle (Kur'ân, sünnet ve hadis) uzlaştırırken, kendi özgün katkılarını da eklemişlerdir. Özetle, bu konudaki soruya hem olumlu hem de olumsuz bir cevap vermek zordur; çünkü her iki yaklaşımın da kendine has haklı noktaları ve kusurları bulunmaktadır.

Belki de bu entellektüel süreci, bir ustanın başka bir bölgeden gelen kaliteli malzemeleri (Yunan felsefesi) alıp, kendi evinin ihtiyaçlarına ve ruhuna (İslâm inancı) uygun, tamamen yeni ve özgün bir yapı inşa etmesine benzetmek olanaklıdır.

KAYNAKÇA

- Al-Fârâbî, “Perfect State”, *On the Perfect State (Mabâdi’ a ârâ’ ahl al-madīnat al-fâdilāh)*, Trans. R. Walzer, Oxford: Clarendon Press, 1998.
- Al-Fârâbî, “Attainment of Happiness”, *Philosophy of Plato and Aristotle*, Trans. M. Mahdi, Ithaca and New York: Cornell University Press, pp. 13-50, 2001.
- Al-Fârâbî, “Book of Religion”, *Philosophy of Plato and Aristotle*, Trans. M. Mahdi, Ithaca and New York: Cornell University Press, pp. 93-113, 2001.
- Al-Fârâbî, “Political Regime”, *The Political Writings: “Political Regime” and “Summary of Plato’s Laws”*, Trans. C.E. Butterworth, Ithaca and London: Cornell University Press, pp. 27–94, 2015.
- Black, A., *The History of Islamic Political Thought: From the Prophet to the Present*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.
- Çotuksöken, B.-Babür, S., *Metinlerle Ortaçağda Felsefe*, İstanbul: Kabalcı Yayınları (3. Baskı), 2000.
- Bowering, G., “Introduction”, *Islamic Political Thought: An Introduction*, Ed. G. Bowering, New Jersey: Princeton University Press, pp. 1-23, 2015.
- De Boer, T.J., *İslâm’da Felsefe Tarihi*, Turkish Trans. Yaşar Kutluay, İstanbul: Anka, 2004.
- Druart, T.A., “Al-Farabi”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Ed. Edward N. Zalta, URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/al-farabi/>, 2016 (Erişim tarihi: 02.05.2017).
- Fraenkel, C., “Philosophy and Exegesis in Al-Fârâbî, Averroës and Maimonides”, *Laval Théologique et Philosophique* 64/1, Université Laval, pp. 105-125, 2008.
- Gutas, D., *Greek Thought Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early ‘Abbasid Society*, London: Routledge, 1998.
- Gutas, D., “Ibn Sina [Avicenna]”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Ed. Edward N. Zalta, URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/ibn-sina/>, 2016, Erişim Tarihi: 15.01.2018.
- Hodgson, M.G.S., *İslâm’ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih II: Orta Dönemlerde İslâm’ın Yayılışı*, Turkish Trans. Alp Eker, Mutlu Bozkurt et.al., İstanbul: İz, 1993.
- Rizvi, S. H., “Avicenna”, <http://www.iep.utm.edu/avicenna/>, [ISSN: 2161-0002], Erişim Tarihi: 16.01.2018.

STATE AS THE SOVEREIGNTY OF GOD IN MEDIEVAL POLITICAL THOUGHT: AUGUSTINE AND *THE CITY OF GOD*

Doç. Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL

Anadolu Üniversitesi,

hfsenol@anadolu.edu.tr – ORCID: 0000-0002-6024-9073

ABSTRACT

Western European thought in the middle ages, as is well known to most, is characterised by the teachings of Christianity. Medieval political philosophy is a part of the intellectual legacy of Western Europe in the middle ages. “Middle ages” might be started with the decline of the Western Roman Empire (476 AD) and ended up with the conquest of Constantinople by the Ottomans (1453 AD) when general history of civilisation is the case. However, as regards the history of philosophy and/or history of thought in general, even the specialists of medieval thought disagree on the beginning and the end of the middle ages. Concerning Western European medieval thought, it will be used to note that “scholasticism” or the “scholastic age” are widely known and common names to refer to this tradition. It is a presupposition without any further discussion, too, that the medieval thought includes the “pre-scholastic”, “scholastic” and “late scholastic” periods.

This essay aims to focus on a problem of the medieval political thought from a philosophical perspective, namely, State as the Sovereignty of God. The focus will be on *The City of God* by St. Augustine, relating it to the ecclesiastic influence. The emphasis on St. Augustine is due to the following set of reasons: 1. The Christian theologians of late antiquity are referred to as the Fathers of the Church; 2. The most influential of them in medieval Europe was Augustine; others included Ambrose, Cyprian, and Gregory; 3. Many of the Fathers were influenced by the Platonism and Stoicism, as every educated person became acquainted with in the ancient world. Augustine, who was particularly influenced by Neoplatonism, especially by Plotinus, could be seen as a milestone on the path from The Fathers of the Church to early scholastics, as well as the source of the intellectual path followed through the entire middle ages in Western Europe.

Key Words: Medieval philosophy; Medieval political thought; The Church; State; Sovereignty; Augustine.

ORTAÇAĞ SİYASET DÜŞÜNCESİNDE TANRI’NIN EGEMENLİĞİ OLARAK DEVLET: AUGUSTINUS VE *TANRI DEVLETİ ÜZERİNE* YAPITI

ÖZET

Ortaçağ’da, Batı Avrupa düşüncesi, çoğu kişinin bildiği gibi, Hristiyanlık öğretileriyle karakterize edilir. Ortaçağ siyaset felsefesi, Ortaçağ’da Batı Avrupa’nın düşünsel mirasının bir parçasıdır. Genel uygarlık tarihi söz konusu olduğunda, “Ortaçağ”, Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşüyle (476) başlayıp Osmanlıların İstanbul’u fethiyle (1453) sona ermiş olabilir. Ancak, felsefe tarihi ve/veya genel düşünce tarihi söz konusu olduğunda, Ortaçağ düşüncesinin uzmanları bile bu çağın başlangıcı ve sonu konusunda fikir birliğine varamamaktadır. Batı Avrupa ortaçağ düşüncesi ile ilgili olarak, bu geleneği ifade etmek için “skolastisizm” veya “skolastik dönem” isimlerinin yaygın olarak kullanıldığı söylenebilir. Ortaçağ düşüncesinin “skolastik öncesi/erken skolastik”, “yüksek skolastik” ve “geç skolastik” diye adlandırılan dönemleri içerdiği de genel bir önkabuldür.

Bu çalışma, felsefi bir bakış açısıyla ortaçağ siyaset düşüncesinin bir sorununa, yani Tanrı’nın egemenliği olarak devlet sorununa odaklanmayı amaçlamaktadır. Odak nokta, Aziz Augustinus’un *Tanrı Devleti Üzerine* adlı yapıtı olacak ve bu yapıt, Kilise’nin etkisiyle ilişkilendirilecektir. Aziz Augustinus’a vurgu yapılmasının nedenleri şunlardır: 1. Geç antik çağın Hristiyan teologları, Kilise Babaları olarak anılırlar; 2. Ortaçağ Avrupa’sında en etkili olan Kilise Babası Augustinus olmuştur; diğerleri arasında Ambrosius, Kıbrıslı ve Gregorius vardı; 3. Kilise Babalarının çoğu, antik dünyada her eğitimli kişinin aşına olduğu Platonculuk ve Stoacılık’tan etkilenmiştir. Yeni-Platonculuk’tan, özellikle de Plotinos’tan etkilenen Augustinus, Kilise Babaları’ndan ilk skolastiklere giden yolda bir dönüm noktası olarak, ayrıca, siyaset dahil, tüm Batı Ortaçağ düşüncesini biçimlendiren bir düşünür olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ felsefesi; Ortaçağ siyaset düşüncesi; Kilise; Devlet; Egemenlik; Augustinus

1. GİRİŞ

Çoğu kişi tarafından iyi bilindiği üzere, Ortaçağ’da Batı Avrupa düşüncesi Hristiyanlık öğretileriyle karakterize edilir. Ortaçağ siyaset felsefesi, Batı Avrupa’nın Ortaçağ’daki

entelektüel mirasının bir parçasıdır. Genel medeniyet tarihi söz konusu olduğunda “Ortaçağ”, Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşüyle (MS 476) başlayıp İstanbul’un Osmanlılar tarafından fethiyle (1453) sona erebilir. Ancak felsefe tarihi veya genel düşünce tarihi açısından, Ortaçağ uzmanları bile bu dönemin başlangıcı ve bitişi konusunda hemfikir değildir. Batı Avrupa Ortaçağ düşüncesiyle ilgili olarak, bu geleneğe atıfta bulunmak için “skolastisizm” veya “skolastik çağ”ın yaygın ve bilinen isimler olduğu not edilmelidir. Ortaçağ düşüncesinin “ilk/erken-skolastik”, “yüksek skolastik” ve “geç-skolastik” dönemleri içerdiği de üzerinde tartışılmayan bir ön kabuldür.

Bu yazı, *İncil* ve onun siyasi mirasıyla başlayarak, Aristotelesçi düşüncenin ve Kilise’nin¹ etkileriyle devam eden (ki bunun için Augustinus’un tarih ve siyaset felsefesi bir örnek teşkil edecektir) Ortaçağ siyasi düşüncesinin temel sorunlarına daha çok felsefî bir bakış açısıyla odaklanmayı amaçlamaktadır. Ancak daha önce, incelemenin şu sorularla başlaması, okuyucuyu, Augustinus’a ve savunduğu, meşru gördüğü siyaset anlayışına hazırlayacaktır: Dinler hangi tür felsefî sorulara yanıt verdiğini iddia eder; ontolojik mi, epistemolojik mi, etik mi yoksa hepsi mi; ayrıca, neden? Dinler, inananların veya inanmaya aday olanların hayatın her alanındaki sorularına yanıt verdikleri iddiasındadırlar. Dinlerin yanıtladıklarını ileri sürdükleri ontolojik nitelikteki sorulara şöyle örnekler verilebilir: Nereden geldim-ben neyim?; Beden miyiz, ruh mu, yoksa her ikisi mi?; Tanrı nasıl her şeyin nedenidir?; Evren Tanrı’nın bir yaratımı mıdır, yoksa şeyler sonsuza dek mi mevcuttur?, vb.. Epistemolojik karakter taşıyan sorular, bilgi iddialarının kapsamı, kaynağı ve sınırları ile ilgilidir; örneğin: Bilgi nedir?; Ne ölçüde bilebiliriz?; Sadece akıl yoluyla mı, yoksa duyuşal deneyim yoluyla mı, yoksa her ikisiyle mi biliriz?; Bildiğimizi iddia ettiğimiz şeyden nasıl emin olabiliriz?, vb. Dinlerin ilk bakışta en çok ilgileniyor gibi görüldüğü ahlâkî sorular, davranış biçimleriyle ilgili özel ve kamusal ilişkiler yoluyla hayatımızı şekillendiren, kısacası iyi ve kötü gibi ahlâkî değer yargılarıdır. Dinlere göre yapılması ve yapılmaması gerekenler listesi ahlâkî bağlamda ortaya çıkar. Bu nedenle, ahlâkî soruların iyi bir yaşam niyetiyle kamusal ve özel ilişkilerimizde bize rehberlik ettiği iddia edilebilir. Ahlâkî sorular için bazı örnekler şunlardır: İyi nedir?; Herkesin ulaşmaya çalışması gereken bir en yüksek iyi var mıdır?; İyi ve kötü gibi ahlâkî değer yargıları evrensel midir, yoksa yerel/özel kültürlerle göre midir?, vb.

Ne var ki, dinlerin bu sorulara verdiği yanıtlar, kutsal kitaplardaki âyetler, peygamberlerin (ve bazen onların ilk takipçilerinin) söz ve eylemleriyle gerekçelendirilen ve dogmatik bir karaktere sahip olan, yani daha fazla sorgulamaya, eleştirel düşünmeye ve/veya tartışmaya kapalı olan belirli düşünce çizgilerinden kaynaklanır. Bu nedenle, dini metinlerde pek çok felsefî soru türüne yanıt bulunabilse de, bu yanıtlar bağlayıcı/nihâî olarak kabul edilemez. Öte yandan, *Kutsal Kitap*, ancak özellikle *Yeni Ahit (İncil)*, siyasi düşüncenin belli bir boyutunu oluşturduğu Ortaçağ düşüncesi için belirleyici etki kaynağı olarak görülebilir. İtaat ve pasifizm, kölelik, mülkiyet ve İsa Mesih’in sonsuz krallığı hakkındaki öğretiler aracılığıyla *Yeni Ahit*’in, ilk dönem Hristiyanlarının idealleriyle uyumlu olan adil ve sonsuz bir devlet idealine yol açtığı söylenebilir. Bununla birlikte, Kilise, bu idealleri Hz. İsa’nın kendisinin, havarilerinin ve ilk takipçilerinin hayal bile edemeyeceği bir şekilde yozlaştırmayı

¹ “Kilise”, Roma Katolik Kilisesi’ne gönderme yapmaktadır ve yazı boyunca Kilise denildiğinde, bu kurum anlaşılmalıdır.

ve bir bakıma baltalamayı başarmıştır; bu da daha sonraki tarihçilerin, belirgin biçimde Yeniçağın sonlarından itibaren, Ortaçağ'ı “karanlık” olarak nitelemesine yol açmıştır.

2. İNCİL VE SİYASİ MİRASI

Ortaçağ Batı Avrupa düşüncesi, yaygın olarak bilindiği üzere, Hristiyanlık öğretileriyle karakterize edilir. Hristiyanlık, bilinçsizce dalınamayacak derinlikte bir okyanus olsa da, bu yazıda Kutsal Kitap'taki bazı temel kavramların siyasi sonuçları sınır olarak varsayılacaktır; bu da Hristiyan öğretisini Ortaçağ siyasi düşüncesiyle ilişkilendirmek için gerekli malzemeyi sağlayacaktır.

2.1. İtaat ve Boyun Eğme/Edilgenlik (Pasifizm)

Kutsal Kitap'ta itaat ile ilgili siyasi fikirler şu şekilde özetlenebilir:

1. İnsanlar genellikle krallar veya imparatorlar tarafından yönetilir. Kutsal Kitap'ta cumhuriyetçi kurumlara dair çok az iz vardır (Bir istisna: 1 Makabeler 8: 14–16², Roma cumhuriyet hükümetinin hayranlık uyandıran bir betimlemesidir).
2. Krallar genellikle kötüdür; zorba/tiran ve Tanrı düşmanındırlar. Yönetilenler genellikle yöneticilerin kötü eylemlerine ortak olurlar.
3. Kral Davut'un krallığı bir modeldir (Davut da sık sık günah işlemiş olsa bile).
4. Uyruklar, kötü olsalar bile yöneticilere itaat etmelidir. İtaatsizlik etmek ve özellikle yöneticinin şahsına herhangi bir saldırıda bulunmak yanlıştır (2 Samuel 1:14–16).
5. Ancak yöneticilere itaat her zaman Tanrı'nın emirlerine itaat ile sınırlıdır. Bu, Tanrı'nın egemenliğinin ve hakimiyetinin her türlü dünyevi kural veya yöneticiden üstün görüldüğü anlamına gelir.

Yeni Ahit, ayrıca, Hristiyanların yöneticilerine itaat etmeleri gerektiği yönündeki tavsiyeleri de içerir ve vurgular: “...Herkes üzerindeki yetkilere tâbî olsun. Çünkü Tanrı'dan olmayan yetki yoktur; var olanlar Tanrı tarafından atanmıştır...” (Romalılar 13: 1–5). “...Efendimiz uğruna her insan kurumuna tâbî olun: İster en üstün olarak krala, ister onun tarafından gönderilen valilere... Çünkü Tanrı'nın isteği budur” (1 Petrus 2: 13–15).

İtaatle birlikte Yeni Ahit, Hristiyanların şiddet kullanmasını yasaklayan metinler de içerir: “...Ama size diyorum ki, kötüye karşı direnmeyin: ama biri sağ yanağınıza vurursa, ona diğerini de çevirin... Düşmanlarınızı sevin: sizden nefret edenlere iyilik yapın: size zulmedenler ve size iftira atanlar için dua edin...” (Matta 5: 39–44).

İlk dönem Hristiyanlarının düşmanlara karşı herhangi bir fiziksel direniş yolunu reddetmiş olmaları ve en kötü dünyevi yöneticiye bile itaat etmeleri, şu soruyu akla getirmektedir: Kölelik meşru mudur; yoksa *Yeni Ahit* öğretisine dayanarak köle sahibi olmayı meşrulaştırmak mümkün müdür?. Şimdi, bu soruya yanıt aranması denenecektir.

2.2. Kölelik

Hristiyanlığın kölelik sorunlarına karşı kayıtsız olduğu kabul edilir; bu durum Antik Yunan düşüncesiyle de uyumludur. *Yeni Ahit*'in farklı bölümlerinden alınan aşağıdaki alıntılar,

² Kutsal Kitap için tüm göndermelerin yapıldığı İngilizce çeviri, Kaynakça'da belirtilmiş, isimlerin Türkçe'ye çevrilmesinde İngiltere Kral I. James'in 1611'de ilk kez hazırlattığı bu versiyon temel alınmıştır.

köleliğin Hristiyanlığın gözünde büyük bir toplumsal sorun olarak görülmediğini göstermektedir. Dahası Hristiyanlık, kölelere, efendileri iyi ya da kötü olsun, onlara itaat etmelerini öğütler: “...Herkes çağrıldığı durumda kalsın. Köleyken mi çağrıldın? Aldırma... Çünkü köleyken Rab’de çağrılan, Rabb’in özgür kıldığı kişidir. Benzer şekilde, özgürken çağrılan da Mesih’in kölesidir...” (Korintliler 7: 20–22).

Ancak İsa Mesih'in şahsında tüm insanların eşitliğine ve birliğine atıfta bulunan ayetler de vardır; bu da bizi köleliğe yer açan toplumsal düzenin sadece dünyevi bir illüzyon olduğunu düşünmeye sevk eder. “...Ne Yahudi ne Grek, ne köle ne özgür, ne erkek ne dişi vardır. Çünkü hepiniz Mesih İsa’da birsiniz” (Galathılar 3: 28).

Madalyonun diğer yüzünden bakıldığında, insanlığın Hz. İsa’nın şahsındaki birlik ve eşitliğine yapılan bu atıf, adaletsiz sosyal ve ekonomik koşullar için bir teselli olarak da değerlendirilebilir. *Yeni Ahit*’te kölelere efendilerine sanki İsa Mesih’e itaat ediyorlarmış gibi itaat etmelerini öğütleyen diğer bazı ayetler şöyledir: “...Uşaklar, efendilerinize sadece iyi ve nazik olanlara değil, aksi olanlara da tam bir korkuyla tabi olun...” (1 Petrus 2: 18). “...Hizmetkârlar, dünyadaki efendilerinize, Mesih'e olduğu gibi, yürek temizliğiyle, korkuyla ve titreyerek itaat edin...” (Efesliler 6: 5; krş. Koloseliler 3: 22).

Hristiyanlığın birincil kaynağından yapılan bu alıntılara dayanarak, tek tanrılı dinler de dahil olmak üzere dinlerin, ortaya çıktıkları dönemin sosyo-ekonomik koşullarını değiştirmede yetersiz kaldığı savunulabilir. Dolayısıyla, Hristiyanlık sık sık “özgür irade/özgürlük dini” olarak tanıtılsa da, İsa Mesih’in havarileri bile köleliği yasaklayacak ve/veya ona karşı duracak kadar cesaret ve güvene sahip olamamışlardır. Mülkiyet konusu ele alındığında, dile getirilen bu bakış açısının pekişmesi olasıdır.

2.3. Mülkiyet

Mülkiyet konusundaki incelemeye, Hristiyanlığın *-Kutsal Kitap*’ın *Yeni Ahit*’i olarak-Yahudiliğin ahlâkî kurallarını, özellikle de Hz. Musa’ya vahyedilen on emirden biri olan “çalmayacaksın” (Mısırdan Çıkış 20: 15) emrini devam ettirdiğini söyleyerek başlamak yerinde olur. Hristiyanlığın herhangi bir mülk edinimini mahkûm etmemesine ve Ortaçağ siyaset yazarlarının mülkiyeti doğal ve haklı görüp ona saygı gösterilmesini talep etmelerine rağmen, Hristiyanlık gönüllü bir yoksulluk türünü ve komünizmle ilişkilendirilebilecek bir mal paylaşımı türünü önermiş gibi yorumlanabilir. Kudüs’teki ilk dönem Hristiyan topluluğu, onları tek bir yürek ve ruh paylaşmaya iten bu sosyal ideale doğru birleşmiş gibi görünmektedir (Kilcullen-Robinson 2017: 5).

Yeni Ahit’teki şu sözler, ilk dönem Hristiyanlarının sosyal idealleri hakkında az önce söylenenleri örneklendirir görünmektedir: “...İsa ona dedi: Eğer mükemmel olmak istersen, git, neyin varsa sat ve fakirlere ver... Sonra İsa öğrencilerine dedi: Size doğrusunu söyleyeyim, zengin bir adam göklerin krallığına zor girecek. Ve yine size söylüyorum: Bir devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin bir adamın Tanrı’nın krallığına girmesinden daha kolaydır...” (Matta 19: 21-24; krş. Luka 18: 22).

Hristiyanlığın ilk zamanlarındaki bu gönüllü yoksulluk ideallerini takip eden Ortaçağ Avrupasının önde gelen kurumları arasında, mülk biriktirmek ve hak iddia etmek yerine

yoksulluğu ve ortak yaşamı öven manastırcılık ve diğer dini yaşam biçimleri yer almıştır (Kilcullen-Robinson 2017: 5).

2.4. İsa Mesih'in Krallığı

Ortaçağ Hristiyanları arasında İsa Mesih'in bir kral olduğu ortak bir inançtır. Ancak Hz. İsa'nın kendisinin "Benim krallığım bu dünyadan değildir" (Yuhanna 18: 36) dediğine ve Roma İmparatoru'na itaat etmeyi salık verdiğine inanılır: "Sezar'ın olanı Sezar'a, Tanrı'nın olanı Tanrı'ya verin" (Matta 22: 21). Bunların hepsi bizi Mesih'in takipçilerinin hiç birinin diğerleri üzerinde güce sahip olmayacağını düşünmeye sevk eder: "...Bilirsiniz ki, ulusların önderleri onlara hükmeder ve büyük olanlar onlar üzerinde yetki kullanır. Sizin aranızda böyle olmayacak..." (Matta 20: 25-26). "...Siz ise 'Rabi' diye çağırılmayın. Çünkü bir tek üstadınız var, hepiniz kardeşsiniz. Dünyada kimseye 'baba' demeyin; çünkü bir tek babanız var, O da göklerde dir. Size 'önder' de denmesin; çünkü bir tek önderiniz var, O da Mesih'tir" (Matta 23: 8-10).

İncil'de apaçık yazılı bu âyetlere rağmen, ruhban sınıfı onur unvanlarını kabul ederek, otorite ve güç iddiasında bulunmuştur. Daha da kötüsü Kilise, kendisini Mesih'in yeryüzündeki krallığı olarak görmüş ve Mesih'in gücünden pay talep etmiştir. Tarsuslu (Aziz) Pavlus'un yazılarının, bir anlamda, Kilise'nin bunu yapması için bir gerekçe teşkil ettiği ileri sürülebilir: "...Dışarıdakileri³ yargılamak bana mı düştü? Siz içeridekileri yargılamıyor musunuz? Dışarıdakileri Tanrı yargılayacak..." (1 Korintliler 5: 12-13). Bu ifade, genellikle Kilise'nin Hristiyan olmayanlar üzerinde yargı yetkisi olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.

Ancak medeniyetler genel tarihi karşıt örneklerle doluyken, düşünce tarihi, Ortaçağ'ın son dönemlerindeki siyasi yazılarında Papalık gücünün tamlığına yapılan atıfların kademeli olarak artışını gözlemleme olanağı tanımaktadır. Bu nedenle, temel kurum olarak Kilise'nin, Hristiyanlığı, Hz. İsa'nın kendisinin bile öngöremeyeceği bir şekilde karakterize ettiği ileri sürülebilir.

3. KİLİSE'NİN ETKİSİ

Antik çağların son zamanlarında yaşamış Hristiyan teologları "Kilise Babaları" olarak adlandırılır (Kilcullen-Robinson 2017: 6). Ortaçağ Avrupasında bunların en etkili Aurelius Augustinus (MS 354-430) olarak karşımıza çıkar; diğerleri arasında Ambrosios, Kıbrıslı ve Gregorius yer alır (Kilcullen-Robinson 2017: 6). Kilise Babalarının çoğu, antik dünyada her eğitimli kişinin aşına olduğu Platonculuk ve Stoacılık'tan etkilenmiştir. Yeni-Platonculuk'tan, özellikle de Plotinos'tan etkilenen Augustinus, Kilise Babaları'ndan ilk skolastiklere giden yolda bir dönüm noktası olarak görülebilir (Kilcullen-Robinson 2017: 6; Çotuksöken-Babür, 2000: 67, 69). Augustinus'un başlıca eserlerinden birisi olan *Tanrı Devleti Üzerine* (*De Civitate Dei*), etkisi Ortaçağ siyasi düşüncesiyle sınırlı kalmayan bir eser olduğu için, bu başlık altında odak noktası olacaktır.

3.1. Tanrı'nın Egemenliği Olarak Devlet

³ "dışarıdakiler" ile, Kilise dışındakilere işaeret edilmektedir

Tanrı Devleti'ne geçmeden önce, bir Kilise Babası olarak Augustinus'un otorite ve gücü teoloji ile güçlü bir şekilde ilişkilendirdiğini hatırlatmakta fayda vardır; dolayısıyla onun eserinden, öngördüğü devletin bugün bizim devlet fikrinden anladığımızdan çok farklı olduğu sonucuna varmak, kaçınılmazdır. Platon'un "İdeal Devlet" öğretisinin -ve onun yazıları aracılığıyla Hristiyan literatürünün bir parçası haline gelen Yeni-Platoncu yorumunun- etkisi altında kalan Augustinus, devleti, mutlak adaletin sahibi ve *Eschaton*'daki⁴ nihai yargıç olan Tanrı'nın bizzat yönettiği ilâhî bir krallık olarak değerlendirir (Çotuksöken-Babür, 2000: 69).

3.1.1. Augustinus ve Tanrı Devleti

Modern siyaset düşüncesi üzerine öğrenim görenlerin, Augustinus'a ait olarak tanımları en yüksek olasılık taşıyan eser, *Tanrı Devleti Üzerine*'dir⁵. Bu eser, Ortaçağ'da sıkça kopyalanmış olsa da, eserin tamamının okunması hiçbir zaman üniversite müfredatının bir parçası olmamıştır; buna rağmen, ondan alınan özetler etkili antolojilere dahil edilmiştir (Kilcullen-Robinson 2017: 7).

İki şehir/devlet, Tanrı Devleti ve yeryüzü şehri/devleti, sırasıyla cennet ve cehennemle sonuçlanacak olan iki sevgi, Tanrı sevgisi ve (yanlış yönlendirilmiş) benlik-sevgisi ile birbirinden ayrılır (Kilcullen-Robinson 2017: 7). Augustinus'un teolojiye en ünlü katkısı, ancak yaşamının ilerleyen dönemlerinde belirginleşen bir görüş olan kader (predestination) doktrini olmuştur, denlebilir (Kilcullen-Robinson 2017: 7). Tanrı, sonsuzluktan beri bazılarını ebedi kurtuluşa ermek için gereken lütfu (özel yardımı) vereceğine karar vermişken, insanlığın geri kalanı (çoğunluk) ebedi lanete -*massa damnata*⁶- gidecektir (*Tanrı Devleti*, XXI.12: 1070).

İki şehrin/devletin üyeleri farklı nihâî değerlere sahip olsalar da, ortak ara amaçlara sahip olabilirler; örneğin, hepsi yeryüzünde barış isterler. Herhangi bir devlet bu tür ortak amaçlara hizmet ettiği sürece, Tanrı Devleti üyelerinin işbirliğine sahip olacaktır (*Tanrı Devleti*, XIX.17: 945-947; Kilcullen-Robinson, 2017: 8). Bir Yeni-Platoncu olarak Augustinus, alt seviyelerin üst seviyeleri taklit ettiği veya yansıttığı bir gerçeklik seviyeleri hiyerarşisi açısından düşünmüştür. Böyle bir bakış açısı temelinde, kötülüğe bir mutlaklık atfetmek yanıltıcı olacaktır; çünkü Augustinus'a göre bir şeyin/birinin taşıdığı kötülük, düzensizlikten veya yanlış yönlendirilmeden, kendisine uygun olan tüm iyiliğe ulaşamamasından ibarettir (Kilcullen-Robinson, 2017: 8).

Augustinus'un felsefesinde, her şeyin huzurunun düzenin sükûnetinde (*tranquillitas ordinis*) yattığına ve düzenin, eşit ve eşit olmayan şeylerin her birine uygun yerini verecek şekilde dizilmesi olduğuna işaret etmek de mümkündür (*Tanrı Devleti*, XIX.13: 938; Kilcullen-Robinson, 2017: 8). Pek çok düzenleme ve alt düzenleme vardır ve bu nedenle farklı türde veya seviyede barışlar ve (ahlâkî seçim yapabilen varlıklar için) farklı türde veya seviyede erdem, adalet ve mutluluk mevcuttur (Çotuksöken-Babür, 2000: 74; Kilcullen-Robinson, 2017: 8).

⁴ *Eskaton*, "ilahi planda son meydana gelecek olay", ya da, "dünyanın sonu" anlamına gelen teolojik bir terimdir Kökeninde, Eski Yunanca "son" anlamına gelen *eskhatos* sözcüğü bulunur.

⁵ Metin içi referansta, kısaca *Tanrı Devleti* olarak anılacaktır. Bu eser için de, tam metnin yer aldığı İngilizce çeviri temel alınmıştır ve Türkçe'ye aktarım, bu çeviriden yapılmıştır (ayrıntılar için bkz., Kaynakça).

⁶ *Massa damnata*, "kurtuluşu olmayan kitle, lânetlenmiş kalabalık" anlamına gelir; Augustinus bunu, şehvet ya da "zararlı arzu" yoluyla aktarılan orijinal günahı (Hz. Adem'in günahını) hatırlatmak için kullanır. Bu günah, insanlığın *massa damnata* haline gelmesine ve irade özgürlüğünün büyük ölçüde kısıtlanmasına (ancak tamamen yok edilmemesine) yol açar. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Adem günah işlediğinde, insan doğası da buna göre dönüşmüştür.

Gerçek erdem, gerçek Tanrı'ya itaati gerektirir. Ancak gerçek erdeme benzeyen bir şey, yani onur sevgisi, Roma Cumhuriyeti'nde olduğu gibi adalet ve barışa benzer bir şeye yol açabilir (*Tanrı Devleti*, V.12). Daha önce Augustinus, Cicero'nun tanımına göre Romalıların hiçbir zaman bir cumhuriyete sahip olmadıklarını kanıtlamayı teklif etmiştir: "Böyle bir topluluğun hiçbir zaman var olmadığını göstermeye çalışacağım, çünkü gerçek adalet onda hiçbir zaman mevcut değildi" (*Tanrı Devleti* II.21: 80), çünkü Romalılar gerçek Tanrı'ya itaat etmiyorlardı (*Tanrı Devleti*, XIX.21). Ancak bu sadece bir *argumentum ad hominem*'dir (kişiye yöneltilen akıl yürütme/usamlama). Augustinus'un dediği gibi, "Elbette daha uygulanabilir bir tanıma göre, bir tür topluluk (commonwealth) vardı" (*Tanrı Devleti*, II.21: 80). Hristiyan olmayanların bir topluluk oluşturamayacağını ileri sürmek, ancak uygunsuz ve dar bir tanımla mümkün olabilir (Kilcullen-Robinson, 2017: 8). Onur sevgisiyle hareket eden Romalılar, "gerçek" barış, adalet ve mutluluk içinde olmasa bile, barış, adalet ve mutluluğa yakın bir şekilde birlikte yaşayabildiler. Bir topluluk denilmeyi hak eden her şey için bir ölçüde adalet esastır (Kilcullen-Robinson, 2017: 8).

Augustinus'un *Tanrı Devleti Üzerine*'de belirttiği hükümetin iyilikleri ve kötülükleri şu şekilde özetlenebilir: 1. Hükümet, ideal Hristiyan yönetici tarafından yönetilebilir ve yönetilmelidir; böyle bir yönetici halkına Tanrı'ya itaatte rehberlik eder; 2. Hükümet, "yeryüzü şehri"nin (civitas terrana/diaboli) bir ifadesi olan kötülüğün ve/veya öz-sevginin bir gerçekleşmesi olarak basitçe bir tiranlık olabilir; 3. Hükümet, "iyi niyetli insanların" (modern terimlerle söylersek), yani hem Hristiyanlar hem de Hristiyan olmayanlar tarafından değer verilen dünyevi barış ve diğer dünyevi çıkarlarda birleşen iki şehrin vatandaşlarının işbirliğini organize etmek için vardır (Kilcullen-Robinson, 2017: 9).

Yukarıda belirtilen *Yeni Ahit* öğretileriyle ilgili olarak Augustinus, itaat ve kölelik konusunda farklı bir yoruma işaret eder: Augustinus'un görüşüne göre, Tanrı yaratıklarına dilediği gibi davranabilir ve İsraililer de buna göre Tanrı'nın emirlerini yerine getirmekte hiçbir yanlış yapmamışlardır (Ortaçağ yazarlarının sıkça ifade ettiği gibi, Tanrı "yaşamın ve ölümün efendisidir"). Öte yandan, *Yeni Ahit*'in ilk bakışta pasifist görünen tavsiyeleri, toplumların dışsal eylemlerinden ziyade bireylerin içsel tutumlarıyla ilgili olarak yorumlanmıştır (Kilcullen-Robinson, 2017: 9).

Özel kişiler savaş yapamazlar, ancak Hristiyanlar da dahil olmak üzere yöneticiler bunu yapabilir; ayrıca Hristiyan askerler, bir yöneticiye, hatta bir pagana itaat ederek bu tür savaşlarda hizmet edebilirler. Augustinus, hem yöneticilerin hem de yöneticilere itaat ederek askerlik hizmeti yapanların açgözlülüğünden, nefretten ve sevgiyle bağdaşmayan diğer eğilimlerden kaçınmaları gerektiğini vurgular (Kilcullen-Robinson, 2017: 9). Augustinus'un mülkiyete ilişkin bakış açısı şudur: mülk sahibi olan her kimse, ona ancak krallar ve imparatorlar tarafından yapılan insani yasalar sayesinde sahiptir. Bu nedenle, eğer yönetici - diyelim ki- 'sapkınların' mülküne el koymaya karar verirse, bunu yapmaya hakkı vardır (Kilcullen-Robinson, 2017: 9).

Augustinus'un siyaset düşüncesi hakkında şimdiye kadar söylenenler, Ortaçağ düşüncesi uzmanlarının çoğu tarafından daha sonraki medeni hukuk ve kilise hukuku, doğal hukuk, doğal haklar ve benzeri konulardaki tartışmalar üzerinde etkili görülmektedir. Bir diğer etki de, daha

önce söz edildiği gibi, on dokuzuncu yüzyılda, Alman idealistlerinin ilerlemeci tarih tasarımlarında ortaya çıkacaktır.

4. DEĞERLENDİRME-SONUÇ

Augustinus'un betimlediği iki şehir/devlet (civitas), bir gemideki yolculara benzetilebilir; her ne kadar aynı gemide (dünyevi barış) yolculuk etseler de, bazılarının amacı sadece gemideki konforun tadını çıkarmaktır (yeryüzü şehri/devleti); diğerleri ise gemiyi sadece güvenle varmak istedikleri asıl evlerine ulaşacakları bir araç olarak görürler (Tanrı Devleti/devleti).

Augustinus'un bu yazıda odaklanılan eserinin yapısı öyledir ki, oyunun galibi ve kurtulacak olanlar en baştan belirlenmiştir- bu belirlenim de sadece Tanrı'nın kendisi tarafından bilinir. Ancak Augustinus, zorbalığa dayalı hükümetlerin, yöneticilerin Tanrı sevgisinden ziyade, aşırıya kaçmış benlik-sevgileri nedeniyle *civitas terrana/diaboli*⁷ kategorisine ait olduğunu da savunur.

Augustinus tarafından öngörülen ideal devlet, ilâhî bir karakterdedir ve Hristiyan idealleriyle ilişkilidir. Dahası, Augustinus'un düşüncesinde tarihte varsayılan bir ilerleme vardır; tarih, yeryüzünde Eschaton ile sona ermeye mahkûm olan ve sadece bir kez meydana gelen olaylardan oluşan sınırlı bir süredir (bu düşünce çizgisinin, az önce de değinildiği gibi, Alman İdealistlerinin metinlerinde 'akıl', 'özgürlük', 'gelişme/ilerleme' vb. seküler kavramlar aracılığıyla yeniden ortaya çıktığını unutmamak gerekir). Eschaton, Tanrı'nın hepimizi yargılayacağı ve kimin kurtulup Tanrı Devleti'nde vatandaş olacağına dair bağlayıcı kararı vereceği zamandır. Kurtulacak olanlar, bu dünyada dünyevi mallara, gurura, kısacası benlik-sevgisine sırtını dönen iyi Hristiyanlar olarak yaşayacak olanlardır. Hristiyanlık bağlamında ve genel olarak tek tanrılı dinler bağlamında kalarak, bu tür ideal durumlardan kesinlikle söz edilebilir ve/veya bu dinlere inananlar, Augustinus'un ki gibi ideal devletler/gelecek senaryoları öngörebilirler.

Ne var ki, güncel koşullarda, bu tür dini ideallerin varlığı veya dahası gerçekleştirilmesi, tamamen imkânsız olmasa da çok zordur ve birçok zorlukla karşı karşıyadır.

KAYNAKÇA

- Augustine, *The City of God against the Pagans*, Çev. R.W. Dyson, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Augustinus, *Tanrı Devleti*, Çev. Öncel Sencerman, Ankara: BilgeSu Yayınları, 2021.

⁷ Augustinus, *De Civitate Dei* adlı eserinde, yeryüzü şehri/devleti anlamına gelen *civitas terrana* terimiyle, şeytan şehri/devleti anlamındaki *civitas diaboli* terimini eş anlamlı olarak kullanmıştır.

- Cevizci, A., *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa: Asa Kitabevi, 1999.
- Çotuksöken, B.-Babür, S., *Metinlerle Ortaçağda Felsefe*, İstanbul: Kabalcı Yayınları (3. Baskı), 2000.
- Hendrickson Bibles (derl.), *Holy Bible: 1611 Edition: King James Version*. Oxford: Hendrickson Publ., 2003.
- Kilcullen, J. and Robinson, J., “Medieval Political Philosophy”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Ed. E. N. Zalta, URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/medieval-political/> Erişim Tarihi: 15.01.2018.

MODERN BİR DİNİ HAREKET OLARAK C3 KİLİSESİ: KURUMSAL VE TEOLOJİK BİR ANALİZ

Enbiye Mahbube DİNLER

Dokuz Eylül Üniversitesi

enbiyemahbube.dinler@ogr.deu.edu.tr

<https://orcid.org/0009-0005-0589-3818>

ÖZET

Bu çalışma, 1980 yılında Phil ve Christine Pringle tarafından Avustralya'da temelleri atılan ve günümüzde küresel bir ağa dönüşen C3 Kilisesi'nin (C3 Church Global) tarihsel gelişimini, teolojik yapısını ve modern yayılım stratejilerini incelemektedir. İlk olarak "Christian City Church" adıyla kurulan hareket, günümüzde 60 ulusta 620'den fazla kiliseye ulaşarak küresel bir kimlik kazanmıştır. C3 Kilisesi'nin teolojik altyapısı, geleneksel Pentekostal kökler ile modern refah teolojisinin (Prosperity Gospel) özgün bir sentezidir. Hareket, temel Hristiyan doktrinlerine bağlı kalmakla birlikte; maddi refahı, fiziksel sağlığı ve pozitif benlik imajını ilahi lütfun somut göstergeleri olarak kabul eder. Bu çerçevede kişisel gelişim, yaratıcılık ve özgünlük gibi temalar dini söylemle bütünleştirilmektedir. Hareketin başarısı, 1960'ların karşı-kültür mirasını modern kitle iletişim teknolojileri ve pazarlama yöntemleriyle birleştirmesine dayanmaktadır. İbadetlerdeki çağdaş rock müziği, estetik odaklı mekan tercihleri ve dijital medyanın etkin kullanımı, C3'ün özellikle genç nesil üzerinde güçlü bir çekim alanı oluşturmasını sağlamıştır. Öte yandan, merkezi yönetim yapısı ve finansal uygulamaları nedeniyle hareket çeşitli eleştirilerin de odağında yer almaktadır. Sonuç olarak C3 Kilisesi, geleneksel dini yapıların modern dünyanın "dışavurumcu bireycilik" anlayışına nasıl adapte olduğunu gösteren, uluslararası bir şirket modeliyle işleyen dikkat çekici bir yeni dinsel hareket örneğidir.

Anahtar Kelimeler: C3 Kilisesi, Yeni Dini Hareketler, Refah Teolojisi, Pentekostalizm, Phil Pringle.

A CORPORATE AND THEOLOGICAL ANALYSIS OF THE C3 CHURCH AS A MODERN RELIGIOUS MOVEMENT

ABSTRACT

This study examines the historical development, theological structure, and modern expansion strategies of the C3 Church (C3 Church Global), which was founded in Australia in 1980 by Phil and Christine Pringle and has since evolved into a global network. Originally established as "Christian City Church," the movement acquired a global identity following a strategic name change in 2008, reaching over 500 churches in more than 60 countries. The theological foundation of C3 Church is a unique synthesis of traditional Pentecostal roots and modern prosperity theology (Prosperity Gospel). While adhering to fundamental Christian doctrines, the movement regards material prosperity, physical health, and a positive self-image as tangible manifestations of divine grace. In this framework, themes such as personal development, creativity, and authenticity are integrated into religious discourse. The success of the movement lies in its ability to combine the counter-cultural legacy of the 1960s with modern mass communication technologies and marketing methods. The use of contemporary rock music in worship, aesthetic-oriented venue preferences, and the effective use of digital media have enabled C3 to create a strong attraction, particularly for the younger generation. On the other hand, the movement remains at the center of various criticisms due to its centralized management structure and financial practices. In conclusion, the C3 Church serves as a remarkable example of a new religious movement operating on an international corporate model, demonstrating how traditional religious structures adapt to the "expressive individualism" of the modern world.

Keywords: C3 Church, New Religious Movements, Prosperity Theology, Pentecostalism, Phil Pringle.

GİRİŞ

C3 Kilisesi, Avustralya’da ortaya çıkmış yeni dini hareketlerden biri olarak, toplumsal beklentilerin bir uzantısı şeklinde varlık kazanmıştır. Phil ve Christine Pringle tarafından 1980 yılında Sidney’in Kuzey Sahillerinde temelleri atılan bu karizmatik hareket, kısa sürede büyük bir ivme yakalamıştır (Barclay, 1987). 2008 yılında Hawaii’deki küresel konferans ile ismi "C3 Church" olarak güncellenen yapı, 2019 yılı itibarıyla 64 ülkede 500’den fazla kiliseye ulaşan küresel bir ağa dönüşmüştür (Watts, 2020). Ancak hareketin resmi verilerine göre 2024 yılı itibarıyla bu sayı 60 ulusta 620’den fazla kiliseye yükselmiştir (C3 Church Global, 2024 a). Kurucu Phil Pringle’a göre bu büyümenin temel itici gücü "Tanrı'ya duyulan manevi açlıktır" (hunger for God); bu kavram, bireysel bir ruhsal arayışın ötesinde, tüm hareketin genişlemesini sağlayan ana yakıt olarak konumlandırılır (C3 Church Global, 2024b). Kurucu Phil Pringle’ın 1960’lardaki hippie hareketinden Pentekostalizme uzanan kişisel dönüşümü, hareketin esnek ve modern yapısının temelini oluşturmuştur (Hey, 2011). Akademik literatürde bu dönüşüm, geleneklerin tarihsel bütünlüklerini korurken hedef kitleye uygun hale getirilmesi süreci olan "gelenek icadı" (invented tradition) kavramı ile açıklanmaktadır (Wills, 2014). Miller (1997), C3 gibi yapıların başarısını, yerleşik dini kurumların estetik ve organizasyonel bariyerlerini yıkarak inancı modern kültürel formlara tercüme etmelerine bağlar. Bu bağlamda C3, Miller’ın "yeni paradigma kiliseler" (new paradigm churches) olarak adlandırdığı, ibadet müziğinden yönetim şemasına kadar her alanda radikal bir demokratikleşme ve güncellik arayışı içindeki modern Hristiyanlık tarzının somut bir örneğidir. Miller'a göre bu kiliseler, mezhepsel etiketlerini arka plana iterek modern bireyin ruhsal arayışına doğrudan hitap eden bir "devrim" yaratmaktadır (Miller, 1997). Rocha, Hutchinson ve Openshaw (2020) ise bu gelişmeyi "merkezden uzaklaşan bir anlatı" olarak değerlendirir. Onlara göre Avustralya kökenli bu karizmatik hareketler, sadece yerel bir başarı değil, küresel Pentekostalizmi şekillendiren normatif birer güç haline gelmiştir. Bu durum, dinin modernitede çöküşü (collapse) tartışmalarına karşı, inancın nasıl stratejik bir direnç gösterdiğinin kanıtıdır. Bu çalışma, söz konusu dönüşümü temel alarak C3 Kilisesi’nin teolojik yapısını ve modern dünyadaki kurumsal adaptasyon stratejilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

1. Temel İnanç Esasları ve Refah Teolojisi

C3 Kilisesi, geleneksel Hristiyan inançlarını (Mesih’in tanrılığı, bakireden doğumu, kefareti ve bedensel dirilişi) kabul ederken, bunları "Refah Müjdesi" (Prosperity Gospel) ile

harmanlamaktadır. Bu anlayışa göre inanç; sadece ruhsal bir kurtuluş değil, aynı zamanda finansal mükemmellik ve fiziksel sağlık için bir anahtardır (Pringle, 2008). Kilise, bu teolojik yapıyı "Mesih-merkezli, Ruh-güçlü ve bağlantı-odaklı" (Christ-centered, Spirit-powered, connect-driven) üçlü sacayağı üzerine inşa ettiğini beyan etmektedir (C3 Church Global, 2024a). Bu teolojik çerçevede manevi açlık, fiziksel dünyanın aksine "yedikçe artan" bir olgu olarak tanımlanır; dua ve kutsal metin çalışması bu açlığı gidermek için değil, Tanrı'nın varlığına duyulan iştahı daha da alevlendirmek için kullanılır (C3 Church Global, 2024b). Kilise doktrininde kutsal ruhun vaftizi, mucizeler ve dillerle konuşma gibi Pentekostal unsurlar merkezi bir öneme sahiptir (Watts, 2020). Servet birikimi, pasif bir süreç değil, aktif inancın ve ilahi lütfun somut bir işareti olarak kabul edilmektedir (Miller, 2015). Miller'a (1997) göre, bu teolojik sentezde kültürel olarak güncel bir ibadet biçimi (rock müziği, görsel şovlar vb.) bireyi çekmekte kullanılsa da, verilen mesajın özü bireyin "içsel dönüşümü") üzerinedir. Miller, bu kiliselerin bireye sunduğu mesajın, dış görünüşten ziyade karakterin ve yaşam kalitesinin tanrısal bir güçle yeniden inşası olduğunu vurgular. Pentekostalizm bu noktada, bireyin "hissedilen ihtiyaçlarına" çözüm üretme kapasitesiyle öne çıkar; refah teolojisi sadece maddi bir vaat değil, toplumsal bariyerleri aşmayı sağlayan "çekici bir dini opsiyon" olarak işlev görür (Rocha vd., 2020)

2. Pozitif Psikoloji ve Kişisel Gelişim Sentezi

Hareket, dini söylemi modern psikoloji ve kendi kendine yardım (self-help) metodolojileriyle birleştirir. "Mağdur zihniyeti" reddedilerek, bireyin tanrısal bir güçle potansiyelini gerçekleştirme ve pozitif bir benlik imajı oluşturma teşvik edilir (Pringle, 2010). Bu yaklaşım, post-modern toplumun "üst anlatıları" reddeden yapısına karşı, bireysel ifadeyi ve yargıyı ön plana çıkararak dini ritüelleri bir tür kişisel gelişim sürecine dönüştürür (Shanahan, 2019; Wills, 2014). Bu süreçte "imanla" zorluklar karşısında dirençli bir inanç inşa edilmesi hedeflenirken, kilise kendisini toplumun "uyumsuzları" için bir kabul ve yetkilendirme atmosferi sunan bir aile olarak tanımlar (C3 Church Global, 2024a). Bu noktada bireyin Tanrı ile kurduğu derin yakınlığın, doğal bir sonuç olarak çevresi üzerinde bir etki yaratacağı savunulur. "Tanrı'yı tanıyan halk güçlü olacak ve büyük işler başaracaktır" (Daniel 11:32) öğretisiyle, ruhsal derinlik ile toplumsal başarı arasında bağ kurulur (C3 Church Global, 2024b). Bu durum Miller'ın (1997) "kutsala erişimin demokratikleşmesi" tespitiyle uyumludur; zira birey, ruhani deneyimi karmaşık teolojik bariyerler olmadan, doğrudan kendi potansiyeli ve iyiliği üzerinden deneyimlemektedir. Ancak Shanahan (2019), bu psikolojik yaklaşımın

Avustralya'daki neo-liberal politik ekonomik bağlamla derin bir uyum içinde olduğunu savunur. "Girişimci özne" tasarımıyla paralel giden bu teoloji, bireyin ekonomik başarısını kendi inanç seviyesiyle ilişkilendirerek piyasa odaklı rasyonalizmi dini bir zemine oturtmaktadır.

3. İbadet Biçimleri ve Mekânsal Tercihler

C3 Kilisesi, geleneksel kilise estetiğini reddederek; rock konseri atmosferinde, çağdaş müziklerin kullanıldığı dinamik ayinler düzenler. İbadet yerleri olarak depo, sinema veya spor salonu gibi seküler mekanların tercih edilmesi, "huzursuz modern izleyicinin" kültürel engellerini kaldırmayı amaçlayan "hayatın her alanında var olma" stratejisinin bir parçasıdır (Watts, 2020; Wills, 2014). Bu strateji kilisenin "Manyetik Olarak Yaratıcı" (Magnetically Creative) olma iddiasıyla desteklenir; burada amaç, zamansız gerçekleri yenilikçi yaklaşımlarla sunmaktır (C3 Church Global, 2024). Miller (1997), yeni paradigma kiliselerin bu "kültürel güncelliğini" hayati bir büyüme stratejisi olarak görür. Ona göre, seküler mekanlar ve modern giyim tarzı, inanan olmayanların (non-believers) kendilerini kiliseye yabancı hissetmelerini önler. Böylece kilise, Hristiyanlığın "modası geçmiş" imajını yıkarak itirazları ritüellere değil, doğrudan öğretinin içeriğine yönlendirmeyi başarır. Müzik, bu stratejinin kalbinde yer alır. Hall (2006), C3'ün (eski adıyla CCC) ibadetlerini profesyonel bir "beş aşamalı sekans" modeliyle (açılış, kutlama, katılım, derinleşme ve sentez) kurguladığını belirtir. İbadet atmosferi, manevi açlığın "bulaşıcı" hale getirildiği bir restoran metaforuyla açıklanır; başkalarının Tanrı'yı tutkuyla arzuladığını görmek, topluluk içinde benzer bir iştahı tetikler. Bu yolculukta kilise, disiplinle "kürek çekilen" anlar ile Kutsal Ruh'un rüzgarıyla "yelken açılan" coşkulu anları birleştirdiğini söyler (C3 Church Global, 2024b). Bu yapı, dini ritüeli genç nesillerin kültürel kodlarına uygun, "tüketilebilir" bir deneyim haline getirirken; "İkinci Mil Cömertliği" (Second Mile Generosity) anlayışı ile dini yükümlülüklerin ötesine geçen bir misafirperverlik sunduklarını belirtir (C3 Church Global, 2024). Bu modelde Senior Pastor, müzik aralarında yaptığı konuşmalarla cemaati duygusal olarak yönlendirir ve şarkıların iletmediği mesajı pekiştirir. Bu durum, dini ritüeli sadece bir tapınma değil, aynı zamanda genç nesillerin kültürel kodlarına uygun, "beğeni odaklı" bir deneyim haline getirir. Ayrıca C3 Üniversitesi aracılığıyla medya, film ve liderlik gibi alanlarda eğitimler verilerek inanç profesyonelleştirilmektedir (Hey, 2011).

4. Yönetim Modeli ve Kurumsal Yapı

C3 Kilisesi, yerel bir topluluk hissi sunsa da ve her kilise özerk bir yapıdaymış gibi görünse de, aslında yukarıdan aşağıya (hiyerarşik) bir yönetim tarzını benimsemektedir. Kıdemli Papazlar tarafından kontrol edilen bu yapı, özünde çok uluslu bir şirket modeliyle işlemektedir (Shanahan, 2019). Bu noktada Miller (1997), hiyerarşik ve piramit tipi katmanlı bürokrasilerin hantallığına karşı, C3 gibi esnek "ağ" (network) yapılarının geleceğin organizasyon modeli olacağını öngörmüştür. Bu esnek yapı, kilisenin "Tekipleşme olmadan birlik" (Unity without uniformity) ilkesini hayata geçirmesine olanak tanır (C3 Church Global, 2024a). Kurumsal vizyonda yerel kilise, toplumsal dönüşümün kalp atışı olarak görülür. Güçlü ve manevi olarak "aç" bir yerel kiliseye yatırım yapmanın; okullardan iş yerlerine kadar her alanı dönüştürecek bir "etki merkezi" (center of community impact) yaratacağı savunulur (C3 Church Global, 2024b). Shanahan (2019), bu organizasyonel yapının Avustralya'daki ekonomik rasyonalizm politikalarıyla nasıl desteklendiğini açıklar. C3, "Vision Builders" gibi finansal ve yardım odaklı organizasyonlar kurarak, devletin çekildiği sosyal yardım ve eğitim alanlarında boşluğu dolduran bir "sosyal hizmet sağlayıcısı" rolünü üstlenmiştir. Bu hibrit yapı, kilisenin hem vergi muafiyeti gibi yasal avantajlardan yararlanmasını hem de kurumsal meşruiyetini genişletmesini sağlamaktadır.

SONUÇ

C3 Kilisesi'nin tarihsel serüveni ve mevcut kurumsal yapısı, geleneksel dini yapıların modernitenin dinamiklerine nasıl adapte olabildiğinin örneğidir. Çalışma kapsamında incelenen veriler, hareketin başarısının tesadüfi olmadığını; aksine "Refah Teolojisi"nin sunduğu maddi vaatler ile modern "pozitif psikoloji"nin sunduğu bireysel yetkilendirme dilinin stratejik bir birleşimi olduğunu göstermektedir. C3, Miller'ın (1997) vurguladığı "yeni paradigma kiliseler" kavramını bir adım öteye taşıyarak; ibadet mekanlarını sekülerleştirmeyi, ritüelleri estetik birer deneyime dönüştürmeyi ve kurumsal yönetimde profesyonel bir şirket modelini benimsemeyi başarmıştır. Bu yapı, inancı modern bireyin "dışavurumcu bireycilik" arayışına, kurumsal bir hantallıktan uzak, samimi bir topluluk aidiyeti ve doğrudan bir kutsallık deneyimi ile sunmaktadır. Ancak bu modern vitrinin arkasında, finansal şeffaflık sorunları ve sosyal konulardaki katı muhafazakar tutumu, hareketin en temel gerilim hattını oluşturmaktadır. Sonuç olarak C3 Kilisesi, geleneği "dijital bir reformasyon" (Wills, 2012) aracılığıyla post-modern dünyada yeniden inşa etmiştir. Hareket, modernitenin sunduğu medya, psikoloji ve neo-liberal yönetim gibi araçları doktrininin ayrılmaz bir parçası haline getirerek sadece hayatta kalmamış; aynı zamanda küresel düzeyde yeni bir dini hegemonya alanı

yaratmıştır. Bu durum, dinin modern dünyada zayıfladığına dair klasik sekülerleşme tezlerinin aksine, inancın stratejik bir uyum yeteneğiyle nasıl yeniden merkezi bir güç haline gelebileceğini kanıtlamaktadır. Gelecek çalışmalar için C3 gibi hibrit yapıların, yerel kültürlerle etkileşime girdiğinde geçirdiği dönüşümlerin incelenmesi, dijital çağda dinin geleceğini anlamak adına kritik bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Barclay, J. (1987). *Arise! The Story of Christian City Church*. Sydney: Covenant Publishing.

C3 Church Global. Resmî Web Sitesi: www.c3churchglobal.com (Erişim tarihi: 20.12.2025).

C3 Church Global. (2024a). *Who is C3 as a movement? What makes us unique?* Erişim Tarihi: 20.12.2025. Erişim

Adresi: <https://www.c3churchglobal.com/blog/culture,%20jesus,%20church%20planting,%20faith/>

C3 Church Global. (2024b). *Hunger for God: The Fuel for Spiritual Growth and Church Expansion*. Erişim Tarihi: 20.12.2025, Erişim

Adresi: <https://www.c3churchglobal.com/blog/hunger-for-god-the-fuel-for-spiritual-growth-and-church-expansion/>

Hey, S. (2011). *God in the Suburbs and Beyond: The Emergence of an Australian Megachurch and Denomination*. Doktora Tezi, Griffith University.

Miller, E. (2015). *A Planting of the Lord: Contemporary Pentecostal and Charismatic Christianity in Australia*. Doktora Tezi, University of Sydney.

Miller, D. E. (1997). *Reinventing American Protestantism: Christianity in the New Millennium*. University of California Press. Excerpts from Leadership Network, Vol. 3, No. 2.

Pringle, P. (2008). *Keys to Financial Excellence*. Whitaker House.

Pringle, P. (2010). *Seven Big Things That Makes Life Work*. Destiny Image Publishers.

Pringle, P. (2013). *You The Leader*. PaX Ministries Pty Ltd.

Rocha, C., Hutchinson, M. P. ve Openshaw, K. (Ed.). (2020). *Australian Pentecostal and Charismatic Movements: Arguments from the Margins*. Brill.

Shanahan, M. (2019). “‘An Unstoppable Force for Good?’: How Neoliberal Governance Facilitated the Growth of Australian Suburban-Based Pentecostal Megachurches”. *Religions*, 10, 1-16.

Watts, G. (2020). “C3 Church Profile”. *World Religions and Spirituality Project*. <https://wrl dre ls.org/2020/05/23/c3-church/> (Erişim tarihi: 20.12.2025).

Wills, O. (2014). “C3 Church and the Digital Reformation: Invented Traditions and Post-Modernity”. *Ideas in History*, UTS ePRESS, Vol. 4, No. 2.

AHMET ÜMİT’İN ‘İSTANBUL HATIRASI” ADLI ROMANININ ARAPÇA ÇEVİRİSİNDE ‘GÖZ” KELİMESİ GEÇEN DEYİMLERİN EŞDEĞERLİK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Hasan Basri İNCE

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı,

Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı,

Yüksek Lisans Öğrencisi

hasanbasri.ince42@gmail.com

ORCID: 0009-0009-8717-8883

ÖZET

Bu çalışma, Ahmet Ümit’in İstanbul Hatırası adlı romanının Arapça çevirisinde yer alan deyimlerin, deyimsel eşdeğerlilik bağlamında incelenmesini konu edinmektedir. Eserde deyimsel kullanımın oldukça yoğun olması ve dört yüzden fazla deyim tespit edilmesi, çalışmanın kapsamının yöntemsel bir tercihle sınırlandırılmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda inceleme, yalnızca “göz” kelimesi etrafında şekillenen deyimlerle sınırlandırılmış; romanda içinde “göz” kelimesi geçen toplam otuz iki (32) deyim tespit edilerek analiz kapsamına alınmıştır. Bu sınırlama, çalışmanın makale formatına uygun, derinlikli ve sistemli bir çözümleme sunabilmesini amaçlamaktadır.

Çalışmada betimleyici bir yöntem izlenmiş ve deyimler, Mona Baker’ın deyim çevirisine ilişkin stratejileri temel alınarak Türkçe–Arapça çeviri bağlamında değerlendirilmiştir. İnceleme sürecinde deyimlerin kaynak metindeki anlamsal, bağlamsal ve işlevsel özellikleri dikkate alınmış; hedef metindeki karşılıkları bu unsurlar çerçevesinde ele alınmıştır. Yapılan çözümleme sonucunda, deyimlerin önemli bir bölümünün hedef dile tam ya da kısmi eşdeğerlilik yoluyla aktarıldığı, bazı deyimlerde ise çevirmenin açıklama yoluna başvurduğu ya da deyim hedef metinden çıkardığı görülmüştür. Bu durum, deyim çevirisinde çevirmenin bağlama ve hedef dilin imkânlarına göre farklı stratejiler tercih edebildiğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular, deyim çevirisinde eşdeğerliliğin sabit ve mutlak bir ölçüt olarak ele alınamayacağını; bağlam, kültürel aktarılabilirlik ve çevirmen tercihlerinin bu süreçte belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çalışma herhangi bir norm ya da ölçüt belirleme iddiası taşımamakta; seçilen sınırlı örneklem üzerinden Türkçe–Arapça edebî çevirilerde deyim aktarımına ilişkin betimleyici bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle araştırma, deyim çevirisine odaklanan benzer çalışmalar için yöntemsel bir çerçeve sunarken, edebî çeviri alanında yapılacak daha kapsamlı incelemelere de zemin hazırlamaktadır. Ayrıca çalışma, organ adları etrafında şekillenen deyimlerin çeviri süreçlerinde nasıl ele alındığına dair somut örnekler sunması bakımından, deyimsel eşdeğerlilik tartışmalarına betimleyici düzeyde katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *deyim, Mono Baker, Ahmet Ümit, çeviri teknikleri, eşdeğerlik, göz*

AN ANALYSIS OF IDIOMS CONTAINING THE WORD “EYE” IN THE ARABIC TRANSLATION OF AHMET ÜMIT’S NOVEL ‘İSTANBUL HATIRASI’ WITHIN THE FRAMEWORK OF EQUIVALENCE

ABSTRACT

This study examines the idioms used in the Arabic translation of Ahmet Ümit’s novel *Istanbul Hatırası* within the framework of idiomatic equivalence. Due to the high density of idiomatic expressions in the novel and the identification of more than four hundred idioms throughout the text, the scope of the study was methodologically limited. Accordingly, the analysis focuses exclusively on idioms formed around the body part “eye,” and a total of thirty-two (32) idioms containing the word *göz* were identified and selected for examination. This limitation was adopted in order to conduct a more systematic and in-depth analysis within the scope of an academic article.

The study employs a descriptive approach, and the selected idioms are analyzed in the context of Turkish–Arabic translation based on Mona Baker’s strategies for idiom translation. During the analysis, the semantic, contextual, and functional features of the idioms in the source text were taken into consideration, and their equivalents in the target text were evaluated accordingly. The findings indicate that a significant number of idioms were transferred through full or partial equivalence, while in some cases the translator resorted to explication or omission. These observations suggest that translators may adopt different strategies depending on the contextual constraints of the text and the expressive possibilities of the target language.

The results of the study point to the fact that idiomatic equivalence cannot be regarded as a fixed or absolute criterion in translation; rather, it varies according to context, cultural transferability, and translator preference. Without aiming to propose normative judgments or definitive criteria, this study offers a descriptive evaluation of idiom translation based on a limited corpus. In this respect, it provides concrete examples of how idioms formed around body parts are handled in translation and contributes, at a descriptive level, to discussions on idiomatic equivalence in Turkish–Arabic literary translation, while also laying the groundwork for future, more comprehensive studies in the field.

Key Words: *idiom, Mona Baker, Ahmet Ümit, translation strategies, equivalence, eye*

Giriş

Dil, yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesinde, toplumların kültürel birikimini, düşünme biçimini ve dünya algısını yansıtan dinamik bir yapıdır. Bu kültürel birikimin en yoğun biçimde ortaya çıktığı dil unsurlarından biri ise deyimlerdir. Deyimler, çoğu zaman sözcüklerin sözlük anlamlarının ötesine geçen, kültürel ve bağlamsal çağrışımlar barındıran kalıplaşmış ifadeler olarak edebî metinlerde önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu özellikleri nedeniyle deyimlerin başka bir dile aktarımı, çeviri sürecinin en sorunlu ve tartışmalı alanlarından birini oluşturmaktadır.

Edebî metin çevirilerinde deyimlerin hedef dile aktarımı, yalnızca dilsel yeterlilikle sınırlı kalmayıp, çevirmenin kültürel farkındalığını ve bağlam çözümleme becerisini de gerekli kılmaktadır. Özellikle Türkçe ve Arapça gibi köklü ve deyimsel anlatım bakımından zengin diller arasında yapılan çevirilerde, deyimlerin eşdeğerlilik düzeyi dikkatle ele alınması gereken bir konudur. Bu bağlamda, deyim çevirisine ilişkin kuramsal yaklaşımlar, çevirmenin başvurduğu stratejileri anlamlandırmak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Ahmet Ümit'in *İstanbul Hatırası* adlı roman, hem kurgusu hem de dilsel zenginliği bakımından deyimsel kullanımın yoğun olduğu eserler arasında yer almaktadır. Eserin Arapçaya yapılan çevirisi, Marwan Saad Aldeen tarafından gerçekleştirilmiş olup, çevirmenin deyimlere yaklaşımı ve benimsediği çeviri stratejileri çalışmanın temel inceleme noktalarından birini oluşturmaktadır. Eserde tespit edilen deyim sayısının oldukça fazla olması, çalışmanın belirli bir deyim grubuyla sınırlandırılmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle, inceleme kapsamı “göz” kelimesi etrafında şekillenen deyimlerle sınırlandırılmış ve bu deyimler Mona Baker'ın deyim çevirisine ilişkin stratejileri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, herhangi bir norm ya da ölçüt belirlemekten ziyade, seçilen örneklem üzerinden Türkçe–Arapça deyim çevirisine ilişkin bir değerlendirme sunmaktır.

1. Deyimlerin Çevirisinde İzlenen Stratejiler, Tespit Edilen Deyimler ve Arapçaya Çevirilerinin İncelenmesi

Mona Baker'ın önerdiği çeviri stratejileri ve açıklamaları şu şekildedir:

1.1 Benzer Anlam ve Benzer Biçimle Çeviri (Tam Eşdeğerlik)

Bu stratejiye göre kaynak dildeki bir deyim erek dilde yaklaşık olarak aynı anlamdadır, benzer sözcüksel öğelerden oluşur. Deyimler, atasözleri ve kalıplaşmış söz gruplarında bu tarz bir eşleme her zaman mümkün olmayabilir.¹

Deyim 1: Gözaltına almak

Kaynak Metin: Namık'ı gözaltına almam gerekebilirdi.²

Hedef Metin: ”لكنك قد اعتقلت ”نامق“³

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözaltına almak deyimini birini belli bir yerde oturmak zorunda bırakıp hareketlerini denetlemek, onu gözetim altında tutmak anlamına gelmektedir.⁴ Çevirmen اعتقلت kalıbını kullanmıştır. اعتقل kelimesi tutuklamak/kabzetmek⁵ anlamına gelmektedir. Hedef metinde çevirmenin tercüme ettiği kısım neredeyse Namık'ı

¹ Perihan Yalçın - Zeynep Büyüksaraç, “Atasözü ve Deyim Çevirilerinin Mona Baker Çeviri Stratejilerine Göre İncelenmesi”, (ts.).

² Ahmet Ümit, *İstanbul Hatırası* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 138.

³ Ahmet Ümit, *Suruş İstanbul* (Abu Dabi: Thaqafa Publishing & Distribution, 2013), 117.

⁴ Yusuf Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 2004), 204.

⁵ Kadir Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), 51.

tutuklayacaktım anlamına gelmektedir. Deyim hedef metne eş değeri sağlayacak şekilde tercüme edilmiştir.

Deyim 2: Göz ardı etmek

Kaynak Metin: Hiçbir zaman göz ardı etmedik.⁶

Hedef Metin: ...لم نغفل عن...⁷

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen göz ardı etmek deyimini görmezlikten gelmek, önem vermemek anlamına gelmektedir.⁸ Çevirmen hedef metinde لم نغفل عن kalıbını kullanmıştır. غفل kelimesi ihmal etmek/dikkat etmemek⁹ anlamına gelmektedir. Bu kalıp önem vermemezlik yapmadık/görmezlikten gelmedik anlamına gelmektedir. Çevirmen deyim hedef dile aktarımını eşdeğerlilik bağlamında uygulamıştır. ... بصرف النظر عن (göz ardı etmek/dikkate almamak)¹⁰ kalıbı da kullanılabilir.

Deyim 3: Göz atmak

Kaynak Metin: Kağıtta yazan notlara şöyle bir göz attıktan sonra sürdürdü Zeynep.¹¹

Hedef Metin: ...ألقت زينب نظرة سريعة على دفتر...¹²

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen göz atmak deyimini bir şeye üzerinde pek durmadan şöyle bir bakmak anlamına gelmektedir.¹³ Hedef metinde çevirmen ألقت نظرة سريعة kalıbını kullanmıştır. ألقى kelimesi atmak/bırakmak,¹⁴ نظرة kelimesi bakış¹⁵ anlamına gelmektedir. Kalıbın tercümesi hızlıca bir bakış attı manasına gelmektedir. Çevirmenin deyim hedef dilde aynı anlamda kullanılan kalıpla yaparak eş değeri sağlamıştır.

Deyim 4: Göz kırpmadan

Kaynak Metin: Gözlerini bile kırpmadan...¹⁶

Hedef Metin: دون أي تردد¹⁷

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen göz kırpmadan deyimini hiç çekinmeden, bir an bile duraksamadan anlamına gelmektedir.¹⁸ Çevirmen hedef metinde دون أي تردد kalıbını kullanmıştır. دون...sız/siz, ... maksızın, ...ın dışında,¹⁹ تردد kelimesi tereddüt etmek²⁰ anlamına

⁶ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 523.

⁷ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 427.

⁸ Mehmet Hengirmen, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü* (Ankara: Engin Yayınevi, 2011), 2/299.

⁹ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 432.

¹⁰ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri* (Konya: Tekin Kitabevi, 1999), 118.

¹¹ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 59.

¹² Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 47.

¹³ Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 204.

¹⁴ M. İsmet Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)* (Ankara: Eğitim-San Basın Yayın Tanıtım, 1996), 116.

¹⁵ Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, 821.

¹⁶ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 273.

¹⁷ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 228.

¹⁸ Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 206.

¹⁹ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 272.

²⁰ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 133.

gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde şeksiz, tereddütsüz anlamı vermektedir. Eşdeğerlilik sağlanmıştır.

Deyim 5: Göz önüne almak

Kaynak Metin: Göz önüne alırsak²¹

Hedef Metin: إذا أخذنا بالحسبان²²

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen göz önüne almak deyimi dikkate almak, hesaba katmak durumun nasıl bir sonuca yol açacağını düşünmek anlamına gelmektedir.²³ Çevirmen hedef metinde أخذنا بالحسبان إذا kalıbını kullanmıştır. أخذ kelimesi almak,²⁴ حسيان kelimesi hesaplama/hesap/varsayım²⁵ anlamlarına gelmektedir. Bütünüyle tercüme edildiğinde hesaba katmak/almak anlamına gelmektedir. Çevirmenin yapmış olduğu tercüme, hedef dilde okuyucunun kastedileni anlamış olmasını ve biçimsel eşdeğerliliği sağlamıştır. نظرا إلى كذا/بالنظر (göz önüne alarak/ona göre davranarak)²⁶ tabiri de kullanılabilir.

Deyim 6: Gözden kaybolmak(yitmek)

Kaynak Metin: Gözden yitmişti.²⁷

Hedef Metin: اختفى²⁸

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözden kaybolmak deyimi görülmez olmak, yok olmak anlamına gelmektedir.²⁹ Çevirmen hedef dile tercüme اختفى kelimesini kullanmıştır. Bu kelime gizlenmek/gözden kaybolmak³⁰ anlamına gelmektedir. Hedef dil okuyucusu çevirmenin kullandığı bu kalıpla deyimi anlayabilmektedir. Dolayısıyla eşdeğerlilik sağlanmıştır. اختفى عن الأنظار(görünmez oldu/gözden kayboldu)³¹ şeklinde de kullanılabilir.

Deyim 7: Göze çarpmak

Kaynak Metin: İkinci çekmeceyi açınca ters çevrilmiş bir çerçeve çarptı gözüme, düzeltip baktım.³²

Hedef Metin: كان هناك شيء مختلف في الدرج الثاني على كل حال, صورة مؤطرة, وجهها الأسفل. أثارت انتباهي فقبلتها.³³

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen göze çarpmak deyimi görünüşüyle dikkatleri üzerine çekmek, görülmek, fark edilmek, dikkat çekmek anlamlarına gelmektedir.³⁴ Çevirmen

²¹ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 332.

²² Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 279.

²³ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın, 1988), 2/814.

²⁴ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 19.

²⁵ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 209.

²⁶ Akdağ, *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*, 418.

²⁷ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 257.

²⁸ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 215.

²⁹ Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 205.

³⁰ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 18.

³¹ Akdağ, *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*, 30.

³² Ümit, *İstanbul Hatırası*, 36.

³³ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 27.

³⁴ Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 205.

hedef metinde deyimini anlamını vermek üzere *أثار انتباهي* kalıbını kullanmıştır. *أثار* kelimesi çekmek/uyandırmak/kaldırmak/sebepl olmak,³⁵ *انتباه* kelimesi dikkatli olmak, uyanık olmak³⁶ anlamlarına gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde dikkatimi çekti/uyandırdı anlamına gelmektedir. Göze çarpmak deyimini anlamı çevirmen bu şekilde bir ifadeyle çevirmiştir.

Deyim 8: Göze görünmek

Kaynak Metin: Büyük görünmüştü gözüme.³⁷

Hedef Metin: *في حين بدت*³⁸

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen göze görünmek deyimini belli açık olmak, var olmadığı halde varmış gibi görünmek anlamına gelmektedir.³⁹ Çevirmen hedef metinde *في حين بدت* kalıbını kullanmıştır. *في حين* kelimesi –dığı sırada,⁴⁰ *بدأ* kelimesi görünmek⁴¹ anlamlarına gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde görünürken/göründüğü sırada anlamına gelmektedir. Anlamsal olarak doğru ifade kullanılmıştır. Eşdeğerlilik sağlanmıştır.

Deyim 9: Gözleri buğulanmak (bulutlanmak)

Kaynak Metin: ...gözleri bulutlandı.⁴²

Hedef Metin: *وترقرقت الدموع في عيونها*⁴³

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözleri buğulanmak deyimini gözleri yaşararak çevreyi bulanık görmek anlamına gelmektedir.⁴⁴ Çevirmen hedef metinde *وترقرقت الدموع في عيونها* kalıbını kullanmıştır. *ترقرق* kelimesi su dökülmek, göz yaşla dolmak,⁴⁵ *دمع* kelimesi göz yaşı,⁴⁶ *عين* kelimesi göz anlamlarına gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde gözüne su döküldü/boşaldı anlamı vermektedir. Çevirmen deyimini çevirisini hedef dile aktarmıştır. Eşdeğerlilik sağlanmıştır.

Deyim 10: Gözleri çukura kaçmak

Kaynak Metin: Gözleri çukura kaçmış.⁴⁷

Hedef Metin: *عيناه غائرتان*⁴⁸

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözleri çukura kaçmak deyimini aşırı biçimde zayıflamak anlamına gelmektedir.⁴⁹ Hedef metinde *عيناه غائرتان* kalıbında kullanılmıştır. *عين*

³⁵ Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, 19.

³⁶ İbrahim Ateş, *Arapça Öğrenen Kursiyerler İçin Arapça-Türkçe Sözlük* (Ankara: Elif Matbaacılık, ts.), 24.

³⁷ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 246.

³⁸ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 208.

³⁹ Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 205.

⁴⁰ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 228.

⁴¹ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 103.

⁴² Ümit, *İstanbul Hatırası*, 294.

⁴³ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 246.

⁴⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/811.

⁴⁵ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 134.

⁴⁶ Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, 364.

⁴⁷ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 82.

⁴⁸ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 68.

⁴⁹ Emin Özdemir, *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000), 164.

kelimesi göz, غائر kelimesi batan/çökük göz/içine batmış/ anlamlarına gelmektedir.⁵⁰ Birlikte tercüme edildiğinde gözleri çökük/içine batık anlamına gelmektedir. Çevirmen kaynak dilden hedef dile tercümesini eşdeğerliliği sağlayarak yapmıştır.

Deyim 11: Gözleri dolmak

Kaynak Metin: Gözlerim yeniden doldu.⁵¹

52 Hedef Metin: عيني تقيضان بالدموع مجددا

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözleri dolmak deyimini üzülmeye ya da duygulanmadan dolayı ağlamak anlamına gelmektedir.⁵³ Dilimizde gözleri dolu dolu olmak şeklinde de kullanımı yaygındır. Çevirmen hedef metinde deyimini tercümesini عيني تفيضان بالدموع kalıbıyla yapmıştır. عين kelimesi göz, فاض kelimesi (su) taşıtı,⁵⁴ دمع/دموع kelimesi göz yaşı⁵⁵ anlamına gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde gözlerim gözyaşlarıyla doldu/taştı anlamına gelmektedir. Çevirmen kaynak dildeki gözleri dolmak deyimini hedef dildeki aynı anlamda kullanılan deyimle tercüme etmiş ve eşdeğerliliği sağlamıştır.

Deyim 12: Gözleri (gözü) fal taşı gibi açılmak

Kaynak Metin: Gözleri fal taşı gibi açılmıştı.⁵⁶

⁵⁷ وحدقت إلي بعينين مشدوهتين Hedef Metin:

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözleri dönmek deyiimi gözleri, büyük bir şaşkınlıktan ya da öfkeden dolayı doğal olmayan biçimde açılmak.⁵⁸ Çevirmen hedef metinde *حدقت إلى بعينين مشدوهتين* kalıbını kullanmıştır. *حق* kelimesi dik dik bakmak,⁵⁹ *عين* kelimesi göz, *مشدوه* kelimesi şaşkın/şaşırmış⁶⁰ anlamlarına gelmektedir. Bütünüyle tercümesi şaşkın gözlerle dik dik baktı anlamına gelmektedir. Hedef dilde kullanılan bu kalıbın, kaynak metinde geçen deyimle biçimsel ve anlamsal uygunluk içerisinde olmuştur ve eşdeğerlilik sağlanmıştır.

Deyim 13: Gözünü dikmek (bir şeye)

Kaynak Metin: ...gözlerimizi haritadaki tarihi eserlere dikmiş...⁶¹

Hedef Metin: ... كنا نتفحص الریطة ⁶²

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözünü dikmek deyimi bir şeye sürekli olarak bakmak anlamına gelmektedir.⁶³ تفحص kelimesi bir şeyi dikkatlice incelemek anlamına

⁵⁰ Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, 530.

⁵¹ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 82.

⁵² Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 68.

⁵³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/811.

⁵⁴ Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, 543.

⁵⁵ Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, 364.

⁵⁶ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 153.

⁵⁷ Ümit, Çev. *Marwan Saad Aldeen*, 130.

⁵⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/812.

⁵⁹ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 203.

⁶⁰ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 565.

⁶¹ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 464.

⁶² Ümit, Çev. *Marwan Saad Aldeen*, 380.

⁶³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/820.

gelmektedir.⁶⁴ Çevirmen bu kalıbı kullanarak eşdeğerliliği sağlamıştır. زَنر أليه بعينه (gözünü ona doğru dikti)⁶⁵ kalıbı da kullanılabildi.

Deyim 14: Gözünü korkutmak

Kaynak Metin: ...korkutmadı gözlerini.⁶⁶

Hedef Metin: ...لم يخفهم.⁶⁷

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözünü korkutmak deyimini birini yıldırtmak, korkutmak anlamına gelmektedir.⁶⁸ Çevirmen hedef metinde لم يخفهم kalıbını kullanmıştır. أخاف kelimesi korkutmak⁶⁹ anlamına gelmektedir. Çevirmen hedef dilde bu kalıbı kullanarak deyim anlaşılmamasını sağlamıştır. Eşdeğerlilik sağlanmıştır. كسر عينه/شوكته (gözünü korkuttu/gücünü kırdı)⁷⁰ kalıbı kullanılabildi.

Deyim 14: Gözüyle görmek

Kaynak Metin: Konstantin'i kendi gözlerimle gördüm⁷¹

Hedef Metin: رأيت قنسطنطين بعيني⁷²

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözüyle görmek deyimini keskin olarak görmüş olmak anlamına gelmektedir.⁷³ Çevirmen hedef metinde رأيت kalıbını kullanmıştır. رأى kelimesi görmek/bakmak,⁷⁴ عين kelimesi göz anlamlarına gelmektedir. Kullanılan bu kalıp ifade gözümle gördüm anlamına gelmektedir. Çevirmen kaynak dildeki deyim hedef dildeki aynı anlam ve biçimde yansıtan bir kalıpla tercüme ederek eşdeğerliliği sağlamıştır.

Deyim 15: Göz göze gelmek

Kaynak Metin: Başımı kaldırdım, onunla göz göze geldim.⁷⁵

Hedef Metin: رفعت رأسي والتقت نظرانا.⁷⁶

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan göz göze gelmek deyimini yüz yüze gelip bakışları karşılamak anlamı taşır.⁷⁷ Çevirmen hedef metinde bu deyim karşılık olarak والتقت نظرانا kalıbını kullanmıştır. التقى kelimesi karşılaşmak⁷⁸, نظرانا kelimesi bakışlarımız⁷⁹ anlamına gelmektedir. Çevirmenin hedef metinde yapmış olduğu tercüme bakışlarımız karşılaştı

⁶⁴ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 148.

⁶⁵ Akdağ, *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*, 235.

⁶⁶ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 243.

⁶⁷ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 205.

⁶⁸ İsmail Parlatır, *Atasözleri ve Deyimler - II Deyimler* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2010), 418.

⁶⁹ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 17.

⁷⁰ Ahmed Al-Ruhban - Raviya Al-Muhanni, *Arapçada Sık Kullanılan Tabirler (Deyimler ve Atasözleri)* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2017), 35.

⁷¹ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 122.

⁷² Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 101.

⁷³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/823.

⁷⁴ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 283.

⁷⁵ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 18.

⁷⁶ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 10.

⁷⁷ Özdemir, *Açıklamalı-Örnekli Deyimler Sözlüğü*, 163.

⁷⁸ Bekir Topaloğlu - Hayreddin Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kamus* (İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1977), 394.

⁷⁹ Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, 821.

anlamına gelmektedir. Çevirmen göz göze *gelmek* deyimini motamot çevirseydi hedef dilde anlaşılması güçlük oluşturabilirdi. Çevirmen hedef dilde deyim bu şekilde tercüme ederek deyimın kastettiğini okuyucuya geçirebilmiştir.

Deyim 16: Göz almak

Kaynak Metin: Işık gözümü aldı, aldırmadan bağırdım.⁸⁰

Hedef Metin: أعر الضوء الذي سطع في عيني ... وصوبت صرخت.⁸¹

Değerlendirme: Kaynak metinde kullanılan *göz almak* deyimini, keskin ışık sebebiyle bakamaz, göremez olmak anlamlarına gelmektedir.⁸² Hedef metinde çevirmen bu deyimini *سطع* kelimesi göz anlamına gelmektedir.⁸⁴ Birlikte tercüme edildiğinde gözümeye *ışık yükseldi* anlamı vermektedir. Çevirmen motamot çeviri yaparak anlam bütünlüğünü bozmak yerine deyimın vermek istediği anlamı okuyucuya iletecek doğru kalıbı kullanmıştır.

Deyim 17: Gözünü alamamak

Kaynak Metin: Gözlerimi camiden alamadığımı görünce...⁸⁵

Hedef Metin: تمت حين لاحظت اهتمامي الشديد بالمنظر.⁸⁶

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözünü alamamak deyimini bakışlarını ayıramamak, hayran hayran bakmak anlamına gelmektedir.⁸⁷ Gözünü ayırmamak şeklinde de kullanılır. Çevirmen hedef metinde *لاحظت اهتمامي الشديد* kalıbını kullanmıştır. *لاحظ* kelimesi göz ucuyla bakmak/gözetmek/mülahaza etmek,⁸⁸ *اهتمام* kelimesi önem vermek,⁸⁹ *شديد* kelimesi güçlü/kuvvetli⁹⁰ anlamlarına gelmektedir. Beraber tercüme edildiğinde düzensiz bir mana çıkmaktadır. Çevirmen bu çeviride deyimın açıklamasını yapmıştır.

Deyim 18: Gözünün içi gülmek

Kaynak Metin: ...gözlerinin içi gülen bir adam.⁹¹

Hedef Metin: ... عيناه داكنتان متقدتان.⁹²

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözünün içi gülmek deyimini çok sevinçli olduğu, yüzünden gözünden belli olmak anlamına gelmektedir.⁹³ Hedef metinde çevirmen *عيناه داكنتان* kalıbını kullanmıştır. *داكن* koyu/mat/donuk, *متقد* kelimesi tutuşmuş/yanan, anlamına gelmektedir. Birlikte tercümesi gözleri donuk bir şekilde yanan anlamına gelmektedir. Deyimin

⁸⁰ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 31.

⁸¹ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 23.

⁸² Ahmet Doğan, *Açıklamaları ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1994), 184.

⁸³ Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, 425.

⁸⁴ Ateş, *Arapça Öğrenen Kursiyerler İçin Arapça-Türkçe Sözlük*, 158.

⁸⁵ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 40.

⁸⁶ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 30.

⁸⁷ Parlatır, *Atasözleri ve Deyimler - II Deyimler*, 411.

⁸⁸ Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, 608.

⁸⁹ Hikmet Özdemir - Suat Cebeci, *Arapça Türkçe Sözlük* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1989), 461.

⁹⁰ Ateş, *Arapça Öğrenen Kursiyerler İçin Arapça-Türkçe Sözlük*, 117.

⁹¹ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 54.

⁹² Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 43.

⁹³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/812.

anlamıyla özdeşleşmemektedir. Eşdeğerlilik sağlanmamış dolayısıyla deyimde açıklama yapılmıştır.

1.2 Benzer Anlam Farklı Biçimle Çeviri (Kısmî Eşdeğerlik)

Bu çeviri türündeki deyim ya da atasözleri çevirisinde kaynak dildeki ifadenin erek dilde anlamsal olarak aynıyken biçimsel olarak farklı olmasıdır.⁹⁴

Deyim 1: Göz yummak

Kaynak Metin: ...göz yummuştur bunlara.⁹⁵

Hedef Metin: ... وقد غضت ⁹⁶

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen göz yummak deyimini görmemezliğe gelmek,⁹⁷ kusurları hoş görü ile karşılamak⁹⁸ anlamlarına gelmektedir. Çevirmen hedef metinde غض tabirini kullanmıştır. غض kelimesi taze/yumuşak olmak anlamına gelmektedir. –e karşı yumuşak olmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla çeviride eşdeğerlilik sağlanmıştır. أغمض عينيه عن (göz yumdu)⁹⁹ kalıbı da kullanılabilirdi.

Deyim 2: Gözden geçirmek (bir şeyi)

Kaynak Metin: Son bulguları gözden geçiriyorduk.¹⁰⁰

Hedef Metin: يراجعان آخر المعلومات ¹⁰¹

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözden geçirmek deyimini ne olduğunu anlamak için ona iyice bakmak, incelemek, onu okumak anlamına gelmektedir.¹⁰² Çevirmen hedef metin يراجع kalıbını kullanmıştır. يراجع kelimesi tekrarlamak/kontrol etmek¹⁰³ anlamına gelmektedir. Hedef metinde tekrar gözden geçirmek anlamı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eşdeğerlilik sağlanmıştır.

Deyim 3: Göze almak

Kaynak Metin: ...neleri göze alabileceğini...¹⁰⁴

Hedef Metin: ... يمكن أن تخاطر من... ¹⁰⁵

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen göze almak deyimini bir konuda doğacak her tehlikeyi dikkate alarak hareket etmek anlamına gelmektedir.¹⁰⁶ خاطر kelimesi tehlikeye

⁹⁴ Yalçın - Büyüksaraç, “Atasözü ve Deyim Çevirilerinin Mona Baker Çeviri Stratejilerine Göre İncelenmesi”, 820.

⁹⁵ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 205.

⁹⁶ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 189.

⁹⁷ Sabahat Emir, *Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Emir Yayınları, 1974), 138.

⁹⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/824.

⁹⁹ Al-Ruhban - Al-Muhanni, *Arapçada Sık Kullanılan Tabirler (Deyimler ve Atasözleri)*, 38.

¹⁰⁰ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 201.

¹⁰¹ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 172.

¹⁰² Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 204.

¹⁰³ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 280.

¹⁰⁴ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 194.

¹⁰⁵ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 165.

¹⁰⁶ Ali Doğanay, *Türkçe Deyimler Sözlüğü* (Ankara: Ege Matbaası, 1971), 116.

atılmak/riske atılmak¹⁰⁷ anlamına gelmektedir. Çevirmen kaynak dildeki deyim hedef dilde yakın ve yaygın kullanılan bir kalıp ile ifade etmiştir. Yapılan tercüme eşdeğerliliği sağlamıştır.

Deyim 4: Gözleri çakmak çakmak olmak

Kaynak Metin: Gözleri çakmak çakmak olmuştu.¹⁰⁸

Hedef Metin: فتمتم عيناه تتقدان¹⁰⁹

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözleri çakmak çakmak olmak deyimini ateşli hastalıktan ya da öfkeden gözleri kızarmış ve parlamış olmak anlamına gelmektedir.¹¹⁰ Çevirmen hedef dilde فتمتم عيناه تتقدان kalıbını kullanmıştır. تمتم kelimesi mırıldanmak/gevelemek,¹¹¹ عين kelimesi göz, اتقد kelimesi yanmak anlamına gelmektedir.¹¹² Beraber tercüme edildiğinde gözü yanarak mırıldanıyor anlamına gelmektedir. Hedef dilde çevirmenin yaptığı bu tercüme eş değeri sağlanmıştır.

Deyim 5: Gözüne kestirmek

Kaynak Metin: ...kaptı gözüne kestirdiğimiz yeri.¹¹³

Hedef Metin: ...أرادته...¹¹⁴

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözüne kestirmek deyimini bir işi başarabileceğine inanmak, beğendiği bir şeyi ele geçirmeyi tasarlamak anlamlarına gelmektedir.¹¹⁵ Çevirmen hedef dilde أرادته kalıbını kullanmıştır. أراد kelimesi bir şeyi yapmayı istemek¹¹⁶ anlamındadır. Çevirmen bu kalıbı kullanarak hedef dilde deyim anlaşılmamasını sağlamış ve eşdeğerliliği sağlamıştır.

Deyim 6: Yüz göz olmak

Kaynak Metin: ...ben yüz göz olmamak adına resmi bir tavırla çıktım.¹¹⁷

Hedef Metin: ...تكلت بنبرة رسمي لتفادي أي ألفة غير ضروري¹¹⁸

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen yüz göz olmak deyimini birine karşı dikkatli, saygılı olma durumu kalmamış olmak, laubalileşmiş olmak, senli benli olmak anlamına gelmektedir.¹¹⁹ Hedef metinde çevirmen تفادي أي ألفة غير ضروري kalıbını kullanmıştır. Çevirmenin kullandığı bu kalıp gereksiz samimiyet/yakınlıktan kaçınma anlamına gelmektedir. Çevirmen Türkçede kullanılan yüz göz olmak deyimini hedef dile anlam bakımından eşdeğerliliği sağlayarak geçirmiştir.

¹⁰⁷ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 230.

¹⁰⁸ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 273.

¹⁰⁹ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 228.

¹¹⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/811.

¹¹¹ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 157.

¹¹² Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 9.

¹¹³ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 163.

¹¹⁴ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 139.

¹¹⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/820.

¹¹⁶ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 24.

¹¹⁷ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 64.

¹¹⁸ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 51.

¹¹⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/1133.

1.3 Açıklama Yoluyla Çeviri

Bu çeviri yöntemi, erek dilde bir çeviri yapılamaması durumunda ya da kaynak ve erek dildeki üslup farklılıklarından ötürü deyimse dil kullanımının uygun olmaması durumunda en sık kullanılan yöntemdir.¹²⁰ Farklı bir deyişle açıklama yönteminde, bilgi kaynak metinde bulunmadığı için çevirmen kaynak metin bağlamı ve hedef dildeki kültürden yola çıkarak ek bilgiyi çeviri metninin içinde yoğurarak açıklamada bulunur.¹²¹

Deyim 1: Boş boş bakmak

Kaynak Metin: Gözleri boş boş bakıyordu.¹²²

Hedef Metin: فنظرت إلي مستسفرة¹²³

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen boş boş bakmak deyimini hiçbir amacı olmayan, anlamsız ve bilinçsizce etrafa bakınmak.¹²⁴ Çevirmen hedef metinde نظرت إلي مستسفرة kalıbını kullanmıştır. نظر kelimesi baktı,¹²⁵ مستسفر kelimesi soru soran kişi anlamlarına gelir. Birlikte tercüme edildiğinde soru sorarak bana baktı anlamına gelmektedir. Bu tercüme de eşdeğerlilik sağlamamıştır.

Deyim 2: Göz alıcı

Kaynak Metin: ...daha göz alıcıydı.¹²⁶

Hedef Metin: ...جمالا...¹²⁷

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen göz alıcı deyimini göze çarpan, güzelliği dikkat çeken, alımlı anlamına gelmektedir.¹²⁸ Çevirmen göz alıcı deyimini جمال kelimesi (güzellik/estetik)¹²⁹ ile tercüme etmiştir. Ancak göz alıcı deyiminin ifade ettiği alımlı, dikkat çekicilik anlamını bu kalıp ifade ile hedef dile aktaramamıştır. Bu nedenle eşdeğerlilik sağlanmamıştır.

Deyim 3: Göz süzmek

Kaynak Metin: Ne göz süzüp duruyorsun oğlum?¹³⁰

Hedef Metin: هل تعاني مشكلة في عينيك؟¹³¹

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen göz süzmek deyimini göz kapaklarını birbirine yaklaştırarak nazlı nazlı bakmak anlamına gelmektedir.¹³² Çevirmen hedef metinde هل تعاني مشكلة في عينيك kalıbını kullanmıştır ancak kalıbın tercümesi gözlerinde problem mi var? anlamına

¹²⁰ Mona Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation* (USA and Canada: Routledge, 1992).

¹²¹ Yalçın - Büyüksaraç, "Atasözü ve Deyim Çevirilerinin Mona Baker Çeviri Stratejilerine Göre İncelenmesi".

¹²² Ümit, *İstanbul Hatırası*, 107.

¹²³ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 90.

¹²⁴ Parlatur, *Atasözleri ve Deyimler - II Deyimler*, 205.

¹²⁵ Ateş, *Arapça Öğrenen Kursiyerler İçin Arapça-Türkçe Sözlük*, 260.

¹²⁶ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 236.

¹²⁷ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 198.

¹²⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/807.

¹²⁹ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 187.

¹³⁰ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 308.

¹³¹ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 258.

¹³² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/814.

gelmektedir. Deyimden kastedilen anlam bu kalıp ifadeden anlaşılmamaktadır. Eşdeğerlilik sağlanmamıştır.

Deyim 4: Gözleri (gözü) dönmek

Kaynak Metin: Gözleri yeteri kadar dönmüşse...¹³³

Hedef Metin: ... أو يوقفونا عن العمل ...¹³⁴

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözleri dönmek deyimini aşırı bir istek ya da öfkelenme dolayısıyla kızdıracak durumda olmak anlamına gelmektedir.¹³⁵ Çevirmen hedef metinde يوقفونا عن العمل kalıbını kullanmıştır. وقف kelimesi uygun durdurmak/yarıda kesmek,¹³⁶ عمل kelimesi yapma/iş/çalışma¹³⁷ anlamlarına gelmektedir. Bütünüyle tercüme edildiğinde işlerimizi durdururlar anlamına gelmektedir. Gözleri dönmek deyimini anlamsal olarak ifade edecek bir biçimde hedef metne aktarılmamıştır. Çevirmen deyimde açıklama yapmış ve çeviride eşdeğerlilik sağlanmamıştır.

Deyim 5: Gözleri kamaşmak

Kaynak Metin: Geceleri ay ışığından gözlerin kamaşırdı.¹³⁸

Hedef Metin: كان علي أن أحجب ... عن عيني ... ضوء القمر في الليل.¹³⁹

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözleri dolmak deyimini güçlü bir ışık hüzmelerinden etrafa bakamamak anlamına gelmektedir.¹⁴⁰ Çevirmen hedef metinde علي أحجب kelimesi örttü/gizledi,¹⁴¹ عين kelimesi göz, ضوء kelimesi ışık,¹⁴² قمر kelimesi ay¹⁴³ anlamlarına gelmektedir. Birlikte tercüme edildiğinde gözümü ay ışığından korumam/gizlemem gerekir şeklinde bir anlam vermektedir. Ancak bu şekilde bir çeviri hem yapısal olarak hem de anlam kayması olduğu için anlamsal yönden eşdeğerliliği sağlamamıştır. Çevirmen deyime açıklama yapmıştır. Göz kamaştı anlamına gelen برق البصر ifadesi kullanılabılırdi.¹⁴⁴

Deyim 6: Gözü takılmak (bir şeye)

Kaynak Metin: Tanrı'nın yedi ışık saçan tacına takıldı gözleri.¹⁴⁵

Hedef Metin: وهو ينظر ... نحو تاج أبولو¹⁴⁶

¹³³ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 127.

¹³⁴ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 107.

¹³⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/812.

¹³⁶ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 675.

¹³⁷ Güneş, *Alfabetik Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Sözlük*, 420.

¹³⁸ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 88.

¹³⁹ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 74.

¹⁴⁰ Parlatur, *Atasözleri ve Deyimler - II Deyimler*, 410.

¹⁴¹ Özdemir - Cebeci, *Arapça Türkçe Sözlük*, 54.

¹⁴² Ateş, *Arapça Öğrenen Kursiyerler İçin Arapça-Türkçe Sözlük*, 136.

¹⁴³ Yolcu, *Örnek Sözlük (Arapça-Türkçe)*, 581.

¹⁴⁴ Akdağ, *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*, 116.

¹⁴⁵ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 113.

¹⁴⁶ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 82.

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözü takılmak deyimi gördüğü şeyden bakışlarını kolay kolay ayıramamak anlamına gelmektedir.¹⁴⁷ Çevirmen hedef metinde بنظر نحو kalıbını kullanmıştır. نظر kelimesi baktı, نحو kelimesi –e doğru/yön / taraf anlamlarına gelmektedir. Bu kalıp –e doğru/yönüne baktı anlamı vermektedir. Bu tercüme eş değerliliği sağlamamıştır.

1.4 Çıkarma Yöntemiyle Çeviri

Deyim çevirilerinde, çevirisi yapılacak olan deyimın açıklanamaması durumunda ya da hedef dilde yakın bir çevirinin olmayışı, kaynak ve erek dildeki biçimsel farklılıklar gibi sebeplerden ötürü hedef dilden deyimler çıkarılabilir.¹⁴⁸

Deyim 1: Gözü kara

Kaynak Metin: Gözü karaydı, daha iri ve daha sakın.¹⁴⁹

Hedef Metin: الأقوى والأهدأ مني.¹⁵⁰

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözü kara deyimi korkusuz, atak, gözü pek, anlamına gelmektedir.¹⁵¹ Çevirmen hedef metinde deyimi karşılayan bir tercüme yapmamıştır. Deyimi çıkarmış ve eşdeğerlilik sağlanmamıştır.

Deyim 2: Gözünü ayırmamak

Kaynak Metin: Gri gözlerini bizden ayırmıyordu.¹⁵²

Hedef Metin: لكن الشاب بدأ عصيبا¹⁵³

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözünü ayırmamak deyimi devamlı olarak aynı şeye bakmak anlamına gelmektedir.¹⁵⁴ Hedef metinde çevirmen deyimın karşılığını herhangi bir şekilde vermemiştir. Çıkarma yaparak eş değerliliği sağlamamıştır.

Deyim 3: Gözünün yaşına bakmamak

Kaynak Metin: Gözünün yaşına bakmadan ceza verirdi.¹⁵⁵

Hedef Metin: كنا نتلقى عقابا¹⁵⁶

Değerlendirme: Kaynak metinde geçen gözünün yaşına bakmamak deyimi ağlayıp sızlanmasına aldırış etmemek, acımasızca davranmak anlamına gelmektedir.¹⁵⁷ Çevirmen hedef metinde deyimın anlamını karşılayan herhangi bir ifade veya kalıba yer vermemiştir. Çevirmen burada çıkarma yapmış ve deyimsel eşdeğerlilik sağlanmamıştır.

¹⁴⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, 2/822.

¹⁴⁸ Yalçın - Büyüksaraç, “Atasözü ve Deyim Çevirilerinin Mona Baker Çeviri Stratejilerine Göre İncelenmesi”.

¹⁴⁹ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 257.

¹⁵⁰ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 215.

¹⁵¹ Parlatur, *Atasözleri ve Deyimler - II Deyimler*, 415.

¹⁵² Ümit, *İstanbul Hatırası*, 68.

¹⁵³ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 55.

¹⁵⁴ Doğan, *Açıklamaları ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, 192.

¹⁵⁵ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 161.

¹⁵⁶ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 137.

¹⁵⁷ Parlatur, *Atasözleri ve Deyimler - II Deyimler*, 419.

Deyim 4: Hayata gözlerini yummak

Kaynak Metin: Gözlerimizi hayata yumunca yaptığımız kötülükler silinecek mi?¹⁵⁸

Hedef Metin: هل هذا يعني أن كل أخطائنا ستمحي من الذاكرة فوراً؟¹⁵⁹

Değerlendirme: Kaynak metindeki hayata gözlerini yummak deyimini ölmek, vefat etmek anlamına gelmektedir.¹⁶⁰ Hedef metinde çevirmen deyimini karşılığını herhangi bir şekilde vermemiştir. Çıkarma yaparak eş değeri sağlanamamıştır.

Sonuç

Deyimler, bir dilin kültürel birikimini ve düşünme biçimini yoğun biçimde yansıtan dilsel yapılardır. Bu yönüyle deyimlerin başka bir dile aktarımı, özellikle edebî metin çevirilerinde çevirmenin yalnızca dilsel değil, aynı zamanda kültürel ve bağlamsal yetkinliğini de gerekli kılan bir süreçtir. Ahmet Ümit'in *İstanbul Hatırası* adlı romanı üzerinde yapılan inceleme, eserin deyimisel kullanım bakımından oldukça zengin olduğunu ve anlatının farklı katmanlarında deyimlere geniş ölçüde yer verildiğini ortaya koymuştur. Bu durum, çalışmanın belirli bir deyim grubu ile sınırlandırılmasını yöntemsel açıdan gerekli kılmış ve incelemenin daha sistemli biçimde yürütülmesine olanak tanımıştır.

Çalışma kapsamında, romanda tespit edilen ve “göz” kelimesi etrafında şekillenen toplam otuz iki (32) deyim, Mona Baker'ın deyim çevirisine ilişkin stratejileri esas alınarak incelenmiştir. Yapılan çözümleme sonucunda, söz konusu deyimlerin on sekizinin (%56,25) hedef dile tam eşdeğerlik yoluyla aktarıldığı, altı deyimde (%18,75) kısmi eşdeğerliliğin sağlandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, altı deyimde (%18,75) çevirmenin açıklama yoluyla çeviri stratejisini tercih ettiği, dört deyimde (%12,5) ise deyimini hedef metinden tamamen çıkarıldığı tespit edilmiştir. Bu dağılım, deyim çevirisinde farklı stratejilerin bir arada kullanıldığını ve çevirmenin, deyimini hedef dilde karşılanabilirliğine göre çeşitli çözüm yollarına başvurduğunu göstermektedir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgular, deyim çevirisinde eşdeğerliliğin bağlama, kültürel aktarılabilirliğe ve çevirmenin tercih ettiği stratejiye göre değişkenlik gösterebildiğini işaret etmektedir. Çalışmada gözlemlenen tam ve kısmi eşdeğerlilik örnekleri, bazı deyimlerin Türkçe ve Arapça arasında anlamsal açıdan örtüşebildiğini düşündürürken; açıklama ve çıkarma yoluyla yapılan çeviriler, kimi durumlarda deyimsel yapının hedef dile aktarımında sınırlılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede çalışma, herhangi bir ölçüt belirleme iddiası taşımaksızın, belirli bir örneklem üzerinden elde edilen verileri betimleyici bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Bununla birlikte, ileride yapılacak çalışmalarda eserde yer alan diğer deyim gruplarının ya da farklı çevirmenler tarafından gerçekleştirilen çevirilerin benzer yöntemlerle ele alınmasının, Türkçe–Arapça edebî çevirilerde deyim aktarımına ilişkin daha kapsamlı ve karşılaştırmalı değerlendirmelere katkı sunabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Akdağ, H., Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri, Tekin Kitabevi, Konya, 1999.

¹⁵⁸ Ümit, *İstanbul Hatırası*, 73.

¹⁵⁹ Ümit, *Çev. Marwan Saad Aldeen*, 60.

¹⁶⁰ Doğan, *Açıklamaları ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, 208.

- [2] Aksoy, Ö. A., Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 – Deyimler Sözlüğü, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1988.
- [3] Al-Ruhban, A. ve Al-Muhanni, R., Arapçada Sık Kullanılan Tabirler (Deyimler ve Atasözleri), Akdem Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2017.
- [4] Ateş, İ., Arapça Öğrenen Kursiyerler İçin Arapça–Türkçe Sözlük, Elif Matbaacılık, Ankara, ts.
- [5] Baker, M., In Other Words: A Coursebook on Translation, Routledge, USA and Canada, 1992
- [6] Çotuksöken, Y., Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Toroslu Kitaplığı, 1. Basım, İstanbul, 2004.
- [7] Doğan, A., Açıklamaları ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994.
- [8] Doğanay, A., Türkçe Deyimler Sözlüğü, Ege Matbaası, Ankara, 1971.
- [9] Emir, S., Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü, Emir Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1974.
- [10] Güneş, K., Alfabetik Arapça–Türkçe Türkçe–Arapça Sözlük, Mektep Yayınları, İstanbul, 2011.
- [11] Hengirmen, M., Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 – Deyimler Sözlüğü, Engin Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 2011.
- [12] Özdemir, E., Açıklamalı–Örneklili Deyimler Sözlüğü, Bilgi Yayınevi, 8. Basım, Ankara, 2000.
- [13] Özdemir, H. ve Cebeci, S., Arapça–Türkçe Sözlük, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989.
- [14] Parlatır, İ., Atasözleri ve Deyimler – II Deyimler, Yargı Yayınevi, Ankara, 2010.
- [15] Topaloğlu, B. ve Karaman, H., Arapça–Türkçe Yeni Kamus, Ahmet Sait Matbaası, 7. Basım, İstanbul, 1977.
- [16] Ümit, A., İstanbul Hatırası, Yapı Kredi Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2020.
- [17] Ümit, A., Suruuh İstanbul, Thaqafa Publishing & Distribution, 1. Basım, Abu Dabi, 2013.
- [18] Yalçın, P. ve Büyüksaraç, Z., Atasözü ve Deyim Çevirilerinin Mona Baker Çeviri Stratejilerine Göre İncelenmesi, International Journal of Languages' Education and Teaching, Cilt: 5, Sayı: 4, s. 817-829, 2017
- [19] Yolcu, M. İ., Örnek Sözlük (Arapça–Türkçe), Eğitim-San Basın Yayım Tanıtım, Ankara, 1996.

CLIL IN PRACTICE: AN OVERVIEW WITH SAMPLE LESSONS

MA Student, PINAR TABAR

Ondokuz Mayıs University, pnrykpgl@gmail.com - 0009-0006-3525-036X

Prof. Dr. Ceylan YANGIN ERSANLI

Ondokuz Mayıs University, ceylanyangin@gmail.com - 0000-0002-4180-4027

ABSTRACT

CLIL (Content and Language Integrated Learning) is a dual- focused contemporary approach which has gained great popularity throughout the world. In this framework, CLIL conceptualizes language both as a learning objective and as a medium for meaningful content acquisition. Thus, this study introduces two sample lesson plans prepared according to the CLIL. These plans are intended for both young and adult students since having a robust and flexible structure allows the CLIL to be applicable at any age, subject and proficiency level. Both plans provide examples of activities that includes CLIL's core features, such as teamwork, scaffolding, and active learning, to facilitate and prolong learning.

The plan prepared for primary school students aims to teach young learners 2D and 3D shapes in a fun and memorable way, while also teaching the language. Within this plan, content instruction is accompanied by language support that facilitates learners' conceptual understanding of key concepts and their ability to express these key concepts in the target language. In addition, the plan prepared at the high school student level allows students to explore a complex scientific topic while collaboratively seeking solutions to real-world problems. Similarly, language instruction is deliberately integrated to support students in comprehending the scientific content and expressing their ideas, reasoning, and solutions in the target language. In both sample plans, language instruction is treated as a functional tool that supports content learning.

Keywords: CLIL, Integrated Learning, Lesson Plan

1. INTRODUCTION

Globalization has its impact on education, as in many other areas. Its effects are also seen in language education. Recently, CLIL has emerged as a prominent educational approach in response to the growing need for integrating content instruction and foreign language learning. CLIL is described as a generic umbrella term representing a dual-focused and flexible educational approach with multiple dimensions and applications, in which an additional language is used for learning both content and language (Coyle et al., 2010; Eurydice, 2006; Marsh, 2002, 2008, as cited in Gabillon, 2020). It refers to situations where subjects, or parts of subjects, are taught through a foreign language with dual-focused aims, namely the learning of content and the simultaneous learning of a foreign language." (Marsh,1994, as cited in Biçaku, 2011).

The term CLIL was first created in 1994 by David Marsh. Before 1970, content and language integrated programs were necessary for a better education due to a variety of regional, demographic, and economic concerns. Programs of this kind were mostly utilized in certain linguistic areas (such as large cities or areas close to national borders). The goal was to give multilingual education to kids in those areas so they could develop language abilities for real-world interaction and comprehension with locals (Hanesová, D. ,2015:8).

In order to attain a comprehensive understanding of CLIL in practice, it is crucial to examine its underlying frameworks and fundamental principles. Coyle's (2005) 4Cs Framework contains four guiding principles that teachers can use as a basis for developing their CLIL curriculum. The framework integrates content, communication, cognition, and culture, and emphasizes the importance of developing cognitive skills, creative learning, and collaborative social interaction within meaningful contexts.

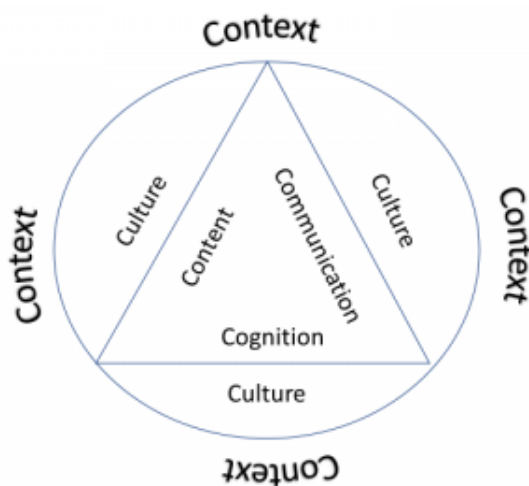

Table 1: The 4Cs Framework (adapted from Coyle, 2010)

To implement CLIL approach effectively, Mehisto et al. (2008) proposed six core features including multiple focus approach, authenticity, active learning, safe learning environment, scaffolding, and cooperation.

2. CLIL-BASED SAMPLE LESSON PLANS

Two exemplary lesson plans have been developed to demonstrate the practical implementation of the CLIL approach. One plan is specifically designed for young learners, while the other is tailored for adult learners, illustrating the adaptability of CLIL principles and core features across diverse age groups, proficiency levels, and learning contexts. These examples underscore how content and language objectives can be seamlessly integrated to promote meaningful, engaging, and pedagogically robust learning experiences.

2.1. Sample Lesson Plan for Young Learners: Shapes and Colors

This plan aims for 8–9-year-old primary school students to learn 2D and 3D shapes and colors while also focusing on language teaching. 2 and 3 Dimensional Shapes, crayons, English songs, classroom objects and a worksheet paper are used as the materials during the process. The duration of this CLIL integrated lesson is set to 40 minutes. This plan can be carried out with 12 students at the A1 level. The number of students may increase, but it is recommended not to have too many students in order for activities to be carried out more efficiently and with active participation, and so that the student can collaborate with both their peers and the teacher throughout the process.

Learning outcomes can be classified as content, language, thinking skills, and social skills. By the end of this course, students will learn vocabulary related to colors and shapes and be able to distinguish between two-dimensional and three-dimensional shapes. They will recognize these shapes in their environment and describe objects in these shapes by their colors. While accomplishing all these, they will also develop thinking skills such as analyzing, questioning, and researching. At the same time, through the activities, they will strengthen their social communication skills and engage in collaborative work.

As a warm-up activity, students listen to two short songs about 2D and 3D shapes. Teacher divides the class into two groups and assigns a category to each group (2-dimensional / 3-dimensional). Teacher collects a selection of classroom objects and ensures that there is a mix of 2- and 3-dimensional objects (pieces of paper, pictures, posters, etc. for 2-dimensional shapes). S/he holds up an object and asks “Is this two- or three-dimensional?”. Students stand according to the category they are assigned. After a fun warm-up activity, students move on to a coloring puzzle activity that will develop their analytical and communication skills. Students match the words and pictures using the puzzle pieces as a guide. Teacher points to each shape and name it. S/he asks “Is this two- or three-dimensional?”. Students color the shapes according to the key.

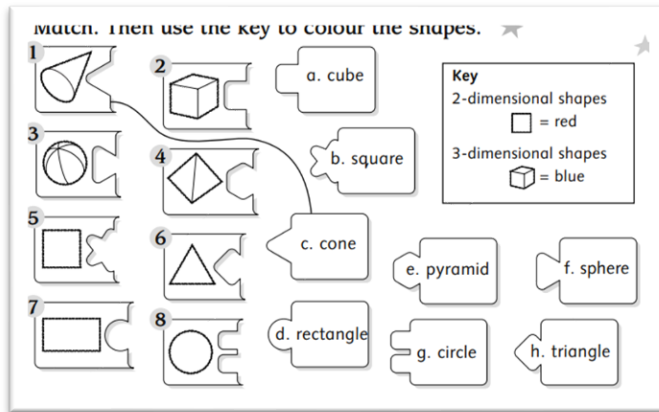

Figure 1. Matching & Coloring Activity, 2020

Afterwards, students move on to an activity that requires them to examine the given image, name the shapes, and classify them. This activity helps students develop many skills such as observation, classification, problem solving, counting and reasoning.

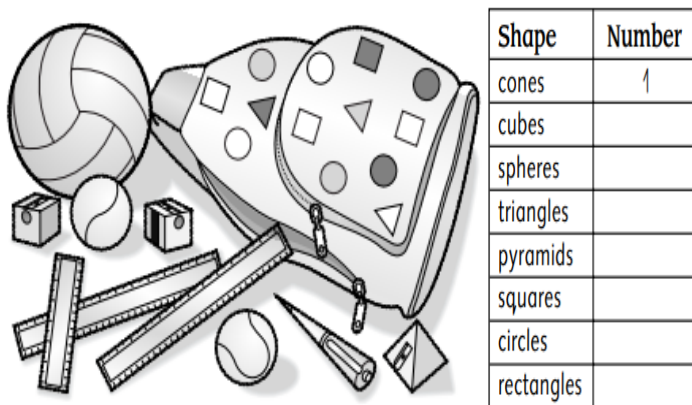

Figure 2. Classifying Activity, 2020

In the final activity, students follow the instructions in the paragraph and draw the required shapes in the specified colors and quantities within the hat-shaped area. This activity helps pupils develop reading comprehension, cognitive processing, basic numeracy, and fine motor skills by transforming written information into visual output.

After the activities, homework is given to reinforce students' learning. In the first homework, students record the numbers of cones, pyramids, spheres and cubes in their home. They note down the name of the shapes with their colors. In the second assignment, the teacher hands out a paper with shapes on it to the students. She shows them a picture of a town made with 3D shapes as an example. Then, she tells them to cut out the shapes from the paper, color them, assemble them, and create a similar town at home.

2.2.Sample Lesson Plan for Adult Learners: Renewable Energy; Biomass

This plan, prepared for students aged 16-17 at the B1 level, aims to teach them about biomass, a renewable energy source frequently mentioned recently, while also supporting their language learning. The materials used in this lesson include videos, a reading passage, worksheets, and the internet. In addition, students need digital devices such as tablets or mobile phones in order to participate in the Kahoot activity at the end of the lesson. This lesson plan is designed to foster students' thinking skills by encouraging questioning, researching, and planning, while simultaneously enhancing their social skills through verbal communication and cooperation. By the end of the lesson, students will be able to identify what is biomass energy and resources of it, how does biomass work. They will be conscious of the benefits of biomass energy and learn vocabularies related to the content.

At the beginning of the lesson, the teacher introduces the topic by asking students what energy resources are and which of them are renewable. Then, teacher plays the video s/he chose to introduce the term biomass and asks the students the biomass resources they saw in the video. Following the warm-up activity, students work on reading and writing activities based on a text introduced by the teacher. Teacher projects a reading text about biomass on the board and hands out them an activity paper. Teacher wants students to complete the paper including matching, multiple choice short answer questions after they finish the reading in ten minutes. Through this activity, students will develop an awareness of the renewable energy resource biomass while enhancing their thinking skills by following directions, engaging in critical thinking, and demonstrating empathy. Additionally, they will see the terms related to biomass energy and write short answer on the topic.

This activity will be followed by a listening and speaking activity aimed at reinforcing students' comprehension and oral communication skills. Teacher plays a video and after the video, s/he puts students in groups of 3 by giving each group a name of a biofuel and tells them (imagine, you have a biomass factory and which resources will you use, how and from where will you collect them. You can search on the net, take note and make a presentation of your biomass factory.) This activity reviews vocabulary related to biomass energy. Through this activity, students will improve their listening and speaking skills. They will become aware of the benefits of biomass energy in energy production while developing peer relationship skills, cooperation, and the ability to follow group instructions. Finally, the teacher concludes the lesson with a Kahoot activity, allowing students to learn while having fun. The teacher guides the students for the quiz and students answer quiz questions based on the information they have acquired during the lesson.

3. RESULTS AND EVALUATION

As a result of the planned activities, students are expected to develop increased awareness of biomass energy and its role as a renewable energy resource. The integration of reading, writing, listening, and speaking activities is intended to enable learners to engage with the topic in a meaningful and interactive way. Through these activities, students are expected to follow instructions, collaborate with their peers, and use subject-specific vocabulary appropriately during group work and discussions.

The evaluation of the lesson is expected to show that students actively participate in the learning process and effectively apply the knowledge they acquire throughout the lesson to complete the tasks. The use of multimedia materials and interactive activities is anticipated to support students' motivation and contribute positively to both content comprehension and language development.

4. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSION

Overall, the lesson is designed to achieve the objectives of the CLIL approach by integrating content learning with language development. The activities are expected to promote higher-order thinking skills such as critical thinking, planning, and empathy, while also strengthening cooperation and peer relationship abilities.

In conclusion, the lesson aims to create a learner-centered environment in which students can actively construct knowledge, communicate ideas, and develop social and cognitive skills simultaneously. The use of authentic materials and interactive tools, such as Kahoot, is expected to enhance engagement and support a positive learning experience.

REFERENCES

- [1] Author Unknown. (n.d.). *Biomass energy informational text reading comprehension worksheet* [Worksheet]. Teachers Pay Teachers. <https://www.teacherspayteachers.com/Product/Biomass-Energy-Informational-Text-Reading-Comprehension-Worksheet-Power-6931889>
- [2] Biçaku, R. Ç. (2011). CLIL and teacher training. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 15, 3822–3826. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.379>
- [3] Coyle, D. (2005). Developing CLIL: Towards a theory of practice. In D. Marsh (Ed.), *CLIL/EMILE – The European dimension: Actions, trends and foresight potential* (pp. 5–29). European Commission.
- [4] Coyle, D. (2010). Foreword. In D. Lasagabaster & Y. Ruiz de Zarobe (Eds.), *CLIL in Spain: Implementation, results and teacher training* (pp. vii–viii). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- [5] Green Mountain Energy. (2017, June 20). *Renewable energy 101: How does biomass energy work?* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=nVl17JLn_u0
- [6] Hanesová, D. (2015). History of CLIL. In *CLIL in foreign language education: E-textbook for foreign language teachers* (pp. 7–16). <https://doi.org/10.17846/clil.2015.7-16>
- [7] Math Songs by NUMEROCK. (2016, May 5). *2D shapes song | Pre-K to kindergarten* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=guNdJ5MtX1A>
- [8] Mehisto, P., Marsh, D., & Frigols, M. J. (2008). *Uncovering CLIL: Content and language integrated learning in bilingual and multilingual education*. Oxford: Macmillan Education.
- [9] CNN 10. (2020, March 15). *CNN 10* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=4f8P7rdcBMo>
- [10] Tardieu, C., & Dolitsky, M. (2012). Integrating the task-based approach to CLIL teaching. In D. Lasagabaster & Y. Ruiz de Zarobe (Eds.), *Teaching and learning English through bilingual education* (pp. 3–20). Cambridge Scholars Publishing.
- [11] The Singing Walrus – English Songs for Kids. (2016, April 12). *2D shapes song* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/>

ORGANİK GÜBRE EKONOMİSİ LİTERATÜRÜNÜN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: VOSVIEWER UYGULAMASI

Dr. Öğr. Üyesi Mürşide Çağla ÖRMECİ KART

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü,
caglaormeci@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0002-9822-9908

Prof. Dr. Hakan ADANACIOĞLU

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü,
hakan.adanacioglu@ege.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8439-8524

ÖZET

Sürdürülebilir tarım politikalarının yaygınlaşmasıyla organik gübre kullanımı, yalnızca çevresel değil aynı zamanda ekonomik etkileri açısından da artan bir araştırma konusu haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, organik gübre ekonomisi alanında yürütülen akademik araştırmaların yapısını, gelişim eğilimlerini ve odak noktalarını bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemektir. Bu kapsamda, Web of Science (WoS) veri tabanında 2000–2025 yılları arasında yayımlanan ve özet bölümünde “organik gübre” ve “ekonomi” anahtar kelimelerini içeren çalışmalar analiz edilmiştir. Elde edilen bibliyometrik veriler VOSviewer yazılımı kullanılarak atıf ağları, anahtar kelime, eş-oluşum terim haritaları aracılığıyla görselleştirilmiştir. Bulgular, organik gübreyle ilişkin çalışmaların büyük ölçüde tarımsal verim, toprak özellikleri ve çevresel etkiler ekseninde yoğunlaştığını, ekonomik boyutun ise çoğunlukla net çiftçi faydası, kârlılık ve maliyet–getiri analizleri ile sınırlı kaldığını göstermektedir. Literatürde özellikle tahıl üretimine odaklanan ampirik çalışmaların öne çıktığı, buna karşın organik gübre kullanımını etkileyen sosyo-ekonomik faktörler, piyasa yapıları, kamu yatırımları ve döngüsel ekonomi bağlamındaki ekonomik etkilerin sınırlı sayıda ele alındığı belirlenmiştir. Çalışma sonuçları, organik gübre ekonomisinin daha bütüncül, disiplinler arası ve politika odaklı yaklaşımlarla incelenmesine ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Organik gübre, bibliyometrik analiz, tarım ekonomisi, Web of Science, VOSviewer

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE ORGANIC FERTILIZER ECONOMICS LITERATURE: A VOSVIEWER-BASED STUDY

ABSTRACT

With the increasing adoption of sustainable agricultural policies, the use of organic fertilizers has become an increasingly important subject of academic research, not only in terms of environmental implications but also with respect to economic impacts. The aim of this study is

to examine the structure, development trends, and research focus of academic studies in the field of organic fertilizer economics using bibliometric analysis. For this purpose, publications indexed in the Web of Science (WoS) database between 2000 and 2025 that included the keywords “organic fertilizer” and “economy” in their abstracts were analyzed. The bibliometric data obtained were visualized using VOSviewer software through citation networks, keyword and co-occurrence term maps. The findings indicate that studies on organic fertilizers have largely focused on agricultural productivity, soil properties, and environmental impacts, while the economic dimension has mostly been limited to net farmer benefits, profitability, and cost–benefit analyses. The literature reveals a strong emphasis on empirical studies related to cereal production, whereas relatively few studies address the socio-economic factors influencing organic fertilizer use, market structures, public investments, and economic impacts within the framework of the circular economy. Overall, the results highlight the need for more comprehensive, interdisciplinary, and policy-oriented approaches to better understand organic fertilizer economics.

Key words: Organic fertilizer; bibliometric analysis; agricultural economics; Web of Science; VOSviewer

JEL Codes: Q10, Q13, Q15, Q56

1. GİRİŞ

Organik gübreler, organik maddenin kaynağına bağlı olarak farklı oranlarda azot (N), fosfor (P), potasyum (K) ve diğer bitki besin elementlerini içermektedir. Bitkilere besin elementi sağlamalarının yanı sıra, toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini iyileştirerek bitki gelişimini desteklemektedirler. Bu özellikleri nedeniyle organik gübreler, aynı zamanda toprak özelliklerini iyileştirici gübreler olarak da adlandırılmaktadır (Aygün ve Acar, 2004).

Gübre kullanımına yönelik küresel azot, fosfor ve potasyum talebinin 2022 yılında 200,92 milyon ton olduğu belirlenmiştir (FAO, 2022). Küresel kimyasal gübre pazarı ise 2024 yılında yaklaşık 199,82 milyar ABD doları değerine ulaşmış olup, %3,80’lik yıllık bileşik büyüme oranı ile 2033 yılına kadar yaklaşık 279,52 milyar ABD dolarına yükselmesi öngörülmektedir (Anonim, 2025a). “Chemical Fertilizers Global Market Reports-2025” başlıklı raporda, küresel kimyasal gübre talebindeki artışın; artan küresel gıda talebi, gübre üretim ve dağıtım teknolojilerindeki gelişmeler, tarım uygulamalarındaki değişimler ve toprak verimliliğindeki azalma ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Aynı raporda, kimyasal gübre talebini olumsuz etkileyen faktörler arasında gümrük vergileri ve ticaret gerilimlerindeki artışa da dikkat çekilmiştir (Anonim, 2025b).

Toprak ve çevre üzerindeki olumsuz etkiler, kimyasal gübre talebini sınırlayan başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Bu duruma dikkat çeken çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Chen (2006); Han vd., (2016), aşırı gübre kullanımının besin maddesi kayıplarına, yüzey ve yeraltı sularının kirlenmesine, toprağın asitleşmesine veya bazikleşmesine, faydalı organizmaların azalmasına ve zararlı organizmalara karşı hassasiyetin artmasına yol açabileceğini vurgulamıştır. Rahman ve Zhang (2018), sübvansiyonlu fiyatlar nedeniyle çiftçilerin verimi artırmak amacıyla kimyasal gübreleri daha yoğun kullandığını ve bu durumun ciddi çevresel

bozulmalara neden olduğunu belirtmiştir. Buckler (2018), kimyasal gübrelerin yol açtığı zararların çoğunlukla uzun vadeli olması nedeniyle, toprak gübrelemesinde alternatif ve sürdürülebilir yöntemlerin dikkate alınmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir. Bilge ve Artukoğlu (2019) ise çiftçilerin bilinçsiz gübre kullanımının kimyasal gübre miktarını artırdığını ve bunun topraktaki bitki besin maddelerinin azalmasına yol açtığını ortaya koymuştur.

Bu bulgular doğrultusunda, toprak gübrelemesinde alternatif ve sürdürülebilir yaklaşımların değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Bu noktada organik gübreler önemli bir seçenek olarak öne çıkmaktadır. FAO (2024), yalnızca kimyasal gübrelerle işlem gören topraklarda zamanla organik madde içeriğinin ve biyolojik çeşitliliğin azaldığını bildirmiştir. Bu nedenle FAO, organik gübre kullanımının önemine özellikle vurgu yapmaktadır. FAO'ya göre organik gübre kullanımı; toprak biyolojik çeşitliliğini artırmakta, toprak yapısını, havalanmasını ve su tutma kapasitesini iyileştirmekte, mikrobiyal aktiviteyi teşvik etmekte, besin maddesi döngüsünü güçlendirmekte, erozyonu ve besin kayıplarını azaltmakta, karbon tutumu yoluyla iklim değişikliğiyle mücadelede katkı sağlamakta ve uzun vadede girdi maliyetleri ile çevresel dışsallıkları düşürmektedir. Avrupa Çevre Ajansı'nın tanımına göre organik gübreler; bitki beslenmesini ve toprakların fiziksel, kimyasal özelliklerini ve biyolojik aktivitesini korumak veya iyileştirmek amacıyla tek başına ya da birlikte kullanılan hayvansal kökenli maddeleri ifade etmekte olup, bu kapsama gübre, sindirim sistemi içeriği, kompost ve sindirim artıkları da dahildir (Anonim, 2002).

Avrupa Organik Kökenli Gübre Endüstrisi Konsorsiyumu (ECOFI)'na göre organik kökenli gübreler organik gübreler, organo-mineral gübreler ve organik toprak düzenleyiciler olmak üzere üç gruba kapsamaktadır. ECOFI'ye göre organik gübreler, temel işlevi bitkisel ve/veya hayvansal kökenli organik materyallerden organik formda besin maddeleri sağlamak olan gübrelerdir. Organo-mineral gübreler ise bir veya daha fazla inorganik gübrenin, bir veya daha fazla organik gübre ve/veya organik toprak düzenleyici ile endüstriyel olarak birlikte formüle edilmesiyle elde edilen; kuru karışımlar hariç olmak üzere katı veya sıvı formdaki kompleks gübrelerdir. Organik toprak düzenleyici ise, temel işlevi topraktaki organik madde içeriğini korumak veya artırmak olan, bitkisel ve/veya hayvansal kökenli karbonlu materyaller içeren toprak düzenleyici olarak tanımlanmaktadır (ECOFI, 2021; Adanacıoğlu ve Yağ, 2023).

Literatür incelendiğinde, tarımsal üretimde organik gübre kullanımına ilişkin çok sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı organik gübrenin ekonomik etkilerini ele almaktadır (Alimi vd., 2006; Soomro vd., 2013; Sekumade, 2017; Martey, 2018; Jjagwe vd., 2020). Alimi vd. (2006), sebze üretiminde gübre kullanılmayan uygulamalardan ticari organik gübre kullanımına geçişin kârlı olduğunu ortaya koymuştur. Soomro vd. (2013), organik ve inorganik besin kaynaklarının birlikte kullanımının daha yüksek gelir ve net getiri sağladığını belirtmiştir. Sekumade (2017), organik gübre kullanan küçük ölçekli mısır üreticilerinin, inorganik gübre kullananlara kıyasla daha yüksek kârlılık elde ettiğini göstermiştir. Martey (2018), değişken maliyetler daha yüksek olmasına rağmen, organik gübre kullanımında hektar başına net getirinin %90 oranında arttığını tespit etmiştir. Jjagwe vd. (2020) ise solucan gübresi uygulamalarının düşük işletme maliyetleri ve yüksek yatırım getirisi sayesinde ekonomik açıdan uygulanabilir bir alternatif olduğunu belirtmiştir.

Bununla birlikte, literatürde organik gübreyle ilişkin çalışmaların büyük ölçüde teknik, çevresel ve verimlilik odaklı olduğu; organik gübre kullanımının ekonomik boyutunu ele alan çalışmaların ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Mevcut çalışmalar çoğunlukla organik gübre kullanımının çiftçilere sağladığı net faydayı genel düzeyde değerlendirmektedir. Bu çalışma, söz konusu literatür boşluğunu ortaya koymayı ve organik gübre kullanımının ekonomik açıdan yeterince incelenmeyen yönlerini detaylı biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, 2000–2025 yılları arasında özet bölümünde “organik gübre” ve “ekonomi” anahtar kelimelerini içeren makaleler üzerinde bibliyometrik analiz yapılması hedeflenmiştir. Bu yönüyle çalışmanın, organik gübrelerin ekonomik sürdürülebilirliğine odaklanan gelecekteki araştırmalara katkı sağlaması ve yol gösterici olması beklenmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

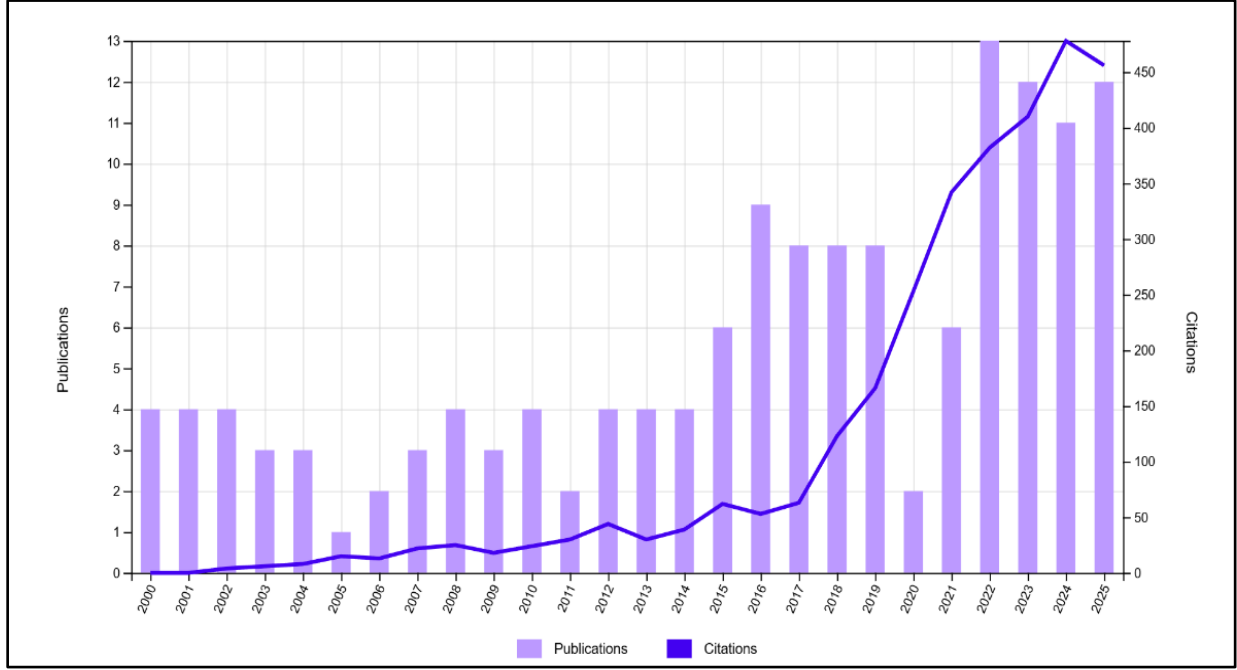
Bu çalışmada, organik gübre ve ekonomi alanındaki akademik literatürün yapısını ve gelişim eğilimlerini ortaya koymak amacıyla bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz kapsamında elde edilen verilerin görselleştirilmesi için VOSviewer (sürüm 1.6.20) yazılımından yararlanılmıştır. VOSviewer, bibliyometrik verilerin analiz edilmesine ve atıf, ortak yazarlık ve anahtar kelime ağlarının görsel olarak sunulmasına olanak sağlayan bir bilimsel haritalama aracıdır (Van Eck ve Waltman, 2010; Van Eck ve Waltman, 2023).

Araştırmada veri kaynağı olarak Web of Science (WoS) veri tabanı tercih edilmiştir. Organik gübre (organic fertilizer / fertiliser) ve ekonomi (economy) anahtar kelimeler doğrultusunda ilgili yayınlar taranmış olup, 2000 ve sonrası yıllardaki yayınlar analiz kapsamına alınmıştır. Elde edilen veriler VOSviewer yazılımı kullanılarak analiz edilmiş ve atıf ağları, ortak yazarlık ilişkileri ve anahtar kelime tekrarlanma haritaları oluşturulmuştur. Bu görseller aracılığıyla literatürdeki temel eğilimler ve yapısal ilişkiler ortaya konulmuştur.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Betimsel Analiz

Çalışma kapsamında incelenen Web of Science veri tabanında yer alan organik gübre ve ekonomi anahtar kelimeleri ile ilgili yayınlanan çalışmaların yıllara göre dağılımları ve almış oldukları atıf sayıları Görsel 1’de verilmiştir. Görsel incelendiğinde, organik gübre ve ekonomi anahtar kelimeleri ile ilgili olarak 2000-2001 ve 2002 yıllarında dörder çalışmanın ardından 2003 ve 2004 yılında üçer yayının olduğu görülmektedir. Yayın sayısının azlığına bağlı olarak o yıllarda atıf sayıları da düşük kalmıştır. 2018 yılında atıf sayısında büyük bir artışa belirlenmiştir. İncelenen dönemde 2022 yılında en yüksek sayı olan 13 yayın (%9,03) sayısına ulaşmış, ayrıca 2024 yılında en yüksek atıf sayısı olan 478’e ulaşılmıştır. Veriler değerlendirildiğinde, son yıllarda incelenen organik gübre ve ekonomi anahtar kelimelerini içeren çalışmaların arttığı söylenebilir.

*30 Kasım 2025 tarihindeki veriler dikkate alınmıştır.

Görsel 1. Yayınların yıllara göre dağılımı, yüzde oranları ve atıf sayısı (2000-2025*)

Konuyla ilgili çalışmaların türleri incelediğinde; 144 yayının %86,81'inin araştırma makalesi, %9,03'ünün derleme makale, %4,17'sinin bildiri, %2,08'inin erken görünüm aşamasında olan makale, %1,39'unun kitap bölümü ve yaklaşık %1'inin ise kısa makale türünden yayınlar olduğu görülmektedir (Çizelge 1). Organik gübre ve ekonomi anahtar kelimeleri ile yayınların çoğunluğunun araştırma makalesi türü yayınlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 1. Bilimsel yayınların türlere göre dağılımı

Yayın türü	Yayın sayısı	Oran (%)
Araştırma makalesi	125	86,81
Derleme makale	13	9,03
Bildiri	6	4,17
Erken görünüm / ön izleme makale	3	2,08
Kitap bölümü	2	1,39
Kısa makale	1	0,69

Çizelge 2'de, bibliyometrik tarama sonucunda ulaşılan çalışmaların Web of Science kapsamındaki ilk 10 kategoriye göre dağılımı sunulmaktadır. Tarla bitkileri alanı 42 yayın ile ilk sırada yer alırken, çok disiplinli tarım bilimleri 28 yayın ve çevre bilimleri kategorisi 23 yayın ile onu takip etmektedir. Bitki bilimleri 15 yayın, toprak bilimi 14 yayın; yeşil sürdürülebilir bilim teknolojisi kategorisi 9 yayın; enerji yakıtları ve bahçe bitkileri kategorileri ise yedişer yayın ile listede yer almaktadır. Çok disiplinli bilimler kategorisinde yedi yayın bulunurken, ziraat mühendisliği kategorisi dört yayın ile onuncu sırada bulunmaktadır.

Çizelge 2. Bilimsel yayınların WOS kategorilere göre dağılımı (ilk 10 kategori)

Kategoriler	Yayın sayısı	Oran (%)
Agronomi	42	29,17
Çok disiplinli tarım bilimleri	28	19,44
Çevre bilimleri	23	15,97
Bitki bilimleri	15	10,42
Toprak bilimi	14	9,72
Yeşil Sürdürülebilir Bilim Teknolojisi	9	6,25
Enerji yakıtları	7	4,86
Bahçe bitkileri	7	4,86
Çok disiplinli bilimler	5	3,47
Ziraat Mühendisliği	4	2,78

Çalışma kapsamında Web of Science veri tabanında listelenen organik gübre ve ekonomi anahtar kelimeleri alanında kaleme alınan çalışmalar ülkelere göre incelenmiş ve en fazla katkı sağlayan ilk 15 ülkenin dağılımı Çizelge 3’te verilmiştir. Çizelge incelendiğinde Hindistan’ın %48,61’lik oranla (70 yayın) ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri %13,19’luk oranla (19 yayın) ikinci sırada, Çin Halk Cumhuriyeti ise %7,64’lük payla (11 yayın) üçüncü sırada bulunmaktadır. Avustralya %5,56 (8 yayın) ile dördüncü sırada, Pakistan ise %4,86 (7 yayın) ile beşinci sırada yer almaktadır. İskoçya %2,78 (4 yayın) ile altıncı sırada, Brezilya, Fransa, Almanya, Endonezya, İtalya ve Malezya ise %2,08’lik oranla (3’er yayın) sırasıyla yedinci grubu oluşturmaktadır. Belçika, Kanada, Kolombiya, İngiltere, İran, Hollanda, Nijerya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye ise %1,39’luk oranla (2’şer yayın) listede takip eden ülkeler olarak yer almaktadır.

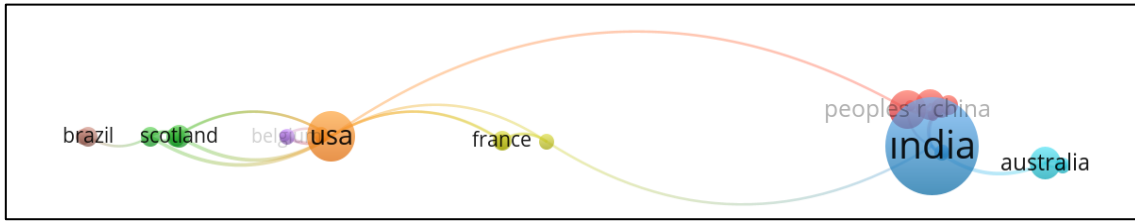
Genel olarak değerlendirildiğinde, yayınların büyük ölçüde birkaç ülkede yoğunlaştığı; özellikle Hindistan’ın alana ilişkin literatüre belirgin biçimde yön veren bir konumda olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerin katkılarının ise daha sınırlı ancak coğrafi açıdan geniş bir yayılım sergilediği dikkat çekmektedir.

Çizelge 3. Bilimsel yayınların ülkelere göre dağılımı

Ülke	Yayın Sayısı	Oran (%)	Ülke	Yayın Sayısı	Oran (%)
Hindistan	70	48,61	Belçika	2	1,39
ABD	19	13,19	Kanada	2	1,39
Çin	11	7,64	Kolombiya	2	1,39
Avustralya	8	5,56	İngiltere	2	1,39
Pakistan	7	4,86	İran	2	1,39
İskoçya	4	2,78	Hollanda	2	1,39
Brezilya	3	2,08	Nijerya	2	1,39
Fransa	3	2,08	Suudi Arabistan	2	1,39
Almanya	3	2,08	Güney Afrika	2	1,39
Endonezya	3	2,08	Tayland	2	1,39
İtalya	3	2,08	Türkiye	2	1,39
Malezya	3	2,08			

3.2.Bibliyometrik Analiz

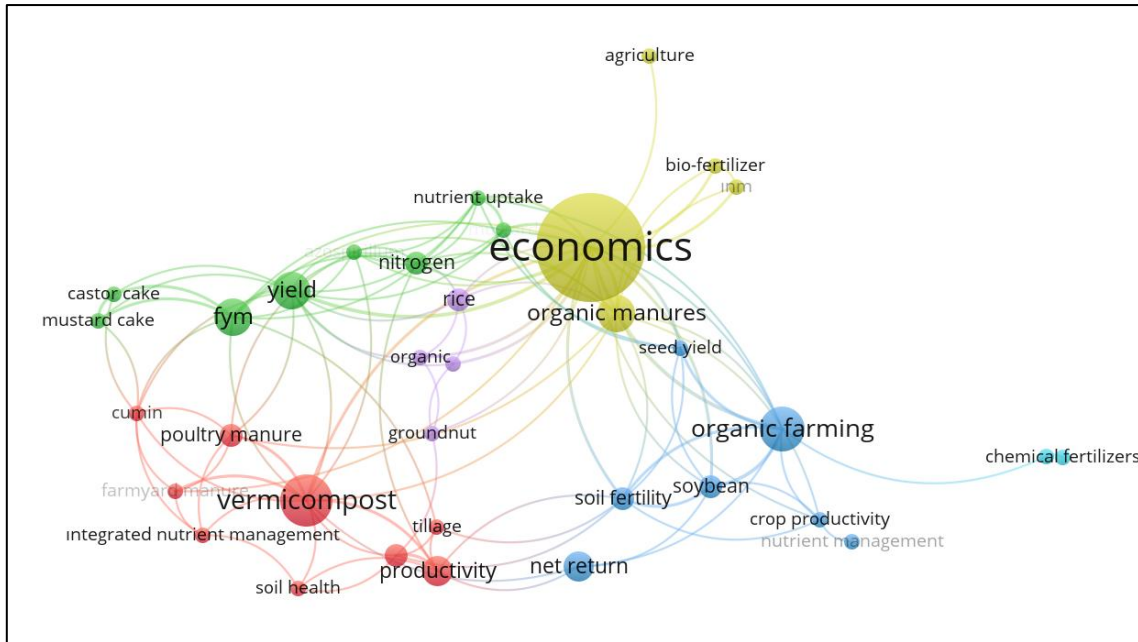
Görsel 2’de organik gübre ve ekonomisi anahtar kelimeleri alanında yayın gerçekleştirilen ülkelerin, VOSviewer programının kullanıldığı çalışmaların ülke yayın ağı haritası oluşturulmuştur. Bibliyometrik analiz sonucunda ilgili yayınlarda 18 farklı ülkeden çalışmaya ulaşılmıştır. Ülke yayın ağı haritasında yer alan kaynaklar arasındaki ilişkiye bakıldığında Hindistan’ın en fazla adı geçen ve diğerleri ile bağlantısı olan geniş bir ağ yapısı sergilediği, yayın sayısı bakımından en yüksek rakamlara sahip olduğu görülmektedir. Görsel 2’deki ülke yayın ağı haritası incelendiğinde birbirleriyle bağlantılı sekiz ülkeyi içeren bir kümeye ulaşılmıştır. Ülke yayın ağı haritasına göre en yüksek olan ülkeler: Hindistan, ABD, Çin ve Avustralya şeklinde sıralanmaktadır.

Görsel 2. Ülke yayın ağı haritası

3.2.1. Ortak kelime analizi

Elde edilen literatürde en az iki kere tekrar eden 35 anahtar sözcüğün bağlantı güçleri analiz edilmiş ve Görsel 3’teki gibi haritalandırılmıştır. İki anahtar kelimenin kullanılma oranı ne kadar fazla ise söz konusu anahtar kelimeler arasında o denli kuvvetli bir ilişki olduğu düşünülmektedir (Chen vd., 2016). Bu noktadan hareketle ekonomi ve vermicompost ile ekonomi ve organik tarım arasındaki ilişkilerin bağının yüksek ve sıklıkla tekrar eden anahtar kelimeler olduğu belirlenmiştir.

Görsel 3. Bilimsel yayınlarda kullanılan anahtar kelimelerin ağ analizi

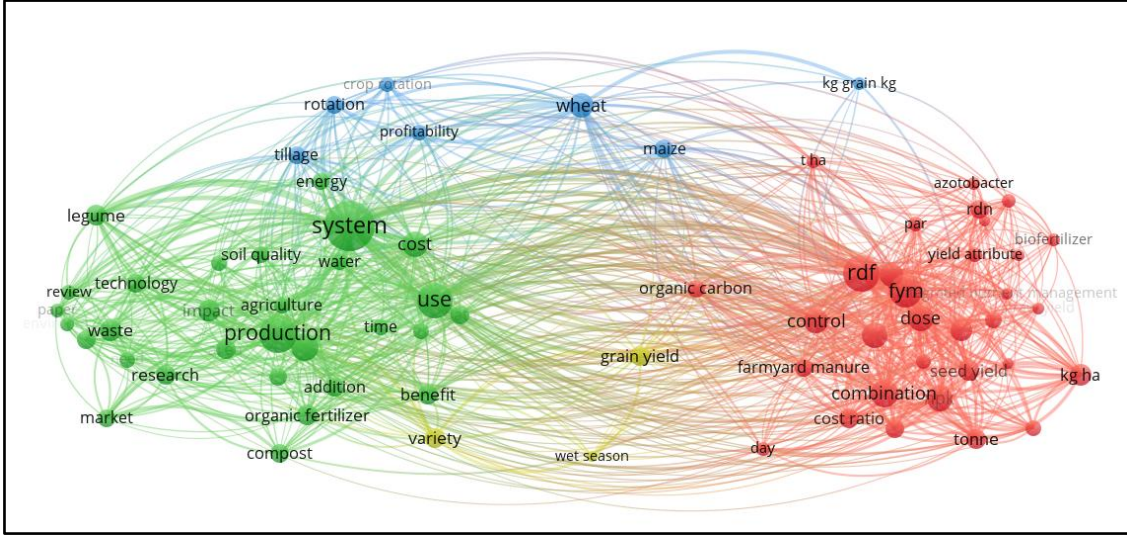
Çalışma kapsamında ulaşılan yayınlarda kullanılan terimler analiz edilmiş ve Görsel 4'te verilmiştir. Bir terimin tekrarlanma sayısı için eşik sınır 10 olarak belirlenmiş ve bu koşulu sağlayan 120 terime ulaşılmıştır. Sonuçlar dört küme ile organik gübre ve ekonomi ile ilgili WOS veri tabanında ulaşılan yayınların terim ağı haritasını oluşturmuştur. Terimlerin kırmızı, yeşil, sarı ve mavi renkte kümeleştikleri, aynı büyüklükteki düğümlerin (dairelerin) eşit olduğu görülmektedir. Belirlenen çalışmalarda sistem (system), üretim (production), kullanım (use), çiftlik gübresi (farmyard manure /fym) ve atıktan türetilmiş yakıt (refuse-derived fuel/rdff) terimlerinin öne çıktığı görülmektedir.

Bibliyometrik tarama sonucunda ulaşılan çalışmalarda organik, kimyasal ve entegre gübreleme uygulamalarının ekonomik etkileri farklı ürünler ve üretim sistemlerinde incelenmiştir. Çalışmaların önemli bir bölümü, organik gübrelerin tek başına veya kimyasal gübrelerle birlikte kullanımının üretici geliri ve fayda-masraf oranını artırabildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Kumar vd. (2015) ve Devi vd. (2024), organik girdilerin verim artışının yanı sıra üretici gelirini yükselttiğini ve küçük çiftçiler için ekonomik açıdan avantaj sağladığını vurgulamıştır. Benzer şekilde Ndukwe vd. (2022), yalnızca organik gübre kullanımının ya da organik-kimyasal kombinasyonlarının, gübre kullanılmayan sistemlere kıyasla belirgin biçimde daha yüksek kârlılık sağladığını göstermiştir.

Birçok çalışmada entegre besin yönetimi yaklaşımlarının, yalnızca kimyasal gübre kullanımına kıyasla daha dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik performans sunduğu görülmektedir. Shivran vd. (2017), Mohanty vd. (2014), Hazarika vd. (2016) ve Ramesh vd. (2010), organik ve kimyasal gübrelerin %50-%50 oranında birlikte kullanılmasının hem verimi hem de net geliri artırdığını, aynı zamanda toprak verimliliğini iyileştirdiğini belirtmiştir. Bu uygulamalar, kimyasal gübre kullanımını azaltırken kârlılığın korunmasına veya artırılmasına olanak tanımaktadır. Bajpai vd. (2002) ve Singh vd. (2019) ise münavebe ve yeşil gübreleme gibi uygulamaların girdi maliyetlerini düşürerek sistemin ekonomik performansını güçlendirdiğini ortaya koymuştur.

Bununla birlikte, bazı çalışmalarda ekonomik sonuçların pazar koşullarına ve mevsimselliğe duyarlı olduğu vurgulanmaktadır. Patel vd. (2003), klasik piyasa koşullarında kimyasal gübrelerin daha yüksek kâr sağladığını, ancak organik ürünlere uygulanan fiyat primleri dikkate alındığında, yalnızca çiftlik gübresi kullanılan sistemlerin daha avantajlı hale geldiğini göstermiştir. Lales (2008) ise çeltik üretiminde en kârlı gübreleme stratejisinin mevsime göre değiştiğini ve yağışlı dönemde organik-kimyasal gübre kombinasyonlarının öne çıktığını belirtmiştir. Buna karşılık Ondrisik vd. (2010), bazı bioorganik ve mineral gübre uygulamalarının verim ve kârlılık açısından çiftlik gübresine üstünlük sağlamadığını ortaya koyarak, her organik girdinin her zaman ekonomik avantaj yaratmadığını göstermiştir.

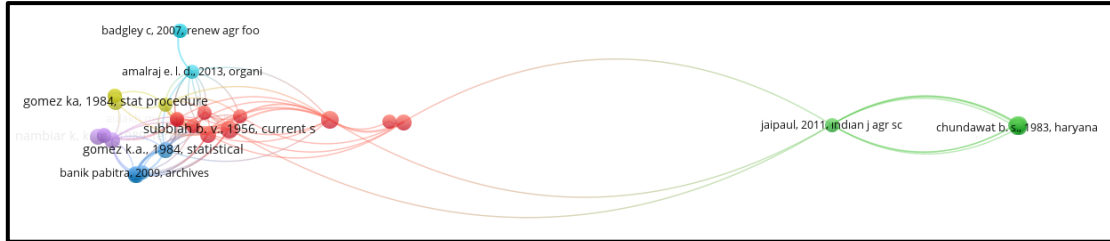
Genel olarak literatür, organik gübrelerin ekonomik olarak benimsenebilirliğinin kârlılık, maliyet yapısı ve pazar koşullarına bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Obreza ve Sartain (2013)'in de vurguladığı üzere, organik ve entegre gübreleme uygulamalarının sürdürülebilirliği, ancak ekonomik olarak uygulanabilir olmaları halinde mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, özellikle entegre besin yönetimi yaklaşımları hem üretici geliri hem de uzun dönemli toprak sağlığı açısından en dengeli seçenek olarak öne çıkmaktadır.

Görsel 4. Bilimsel yayınlarda kullanılan terimlerin ağ analizi

3.2.2. Atıf ağ analizi

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen yazar atıf ağı analizinde 1536 çalışmaya atıf yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir yazarın aldığı minimum atıf sayısı için eşik sınır iki olarak belirlenmiş ve bu koşulu sağlayan 35 çalışmaya ulaşılmıştır. Sonuçlar 35 kaynak, altı küme ile organik gübre ve ekonomi ile ilgili WOS veri tabanında ulaşılan yayınların atıf ağı haritası oluşturulmuştur (Görsel 5). Atıfların; kırmızı, yeşil, sarı, açık mavi, koyu mavi ve mor renkte kümeleştiklerini göstermektedir. Aynı büyüklükteki düğümlerin eşit olduğu görülmektedir. Bu harita görünümüne göre, bu düğümlerin içerisindeki çalışmalara eşit sıklıkla atıf yapıldığı anlaşılmaktadır.

Görsel 5. Yazar Atıf Ağı Haritası

En çok atıf alan çalışmalar incelendiğinde, sürdürülebilir tarım ve çevresel kaynak yönetiminin farklı yönlerini bir araya getirdikleri görülmektedir (Çizelge 4). Zentner vd. (2001), Kanada'nın yarı kurak bozkırlarında nadasın azaltılması ve baklagil eklenen ürün rotasyonlarının toprak kalitesini, verimi ve ekonomik sürdürülebilirliği belirgin şekilde artırdığını ortaya koymuştur. Marousek ve Gavurova (2022) ise fermantasyon artıklarından fosfor geri kazanımına yönelik geliştirdikleri yöntemin hem döngüsel ekonomi hem de bitki besleme açısından yüksek verim sağladığını belirlemiştir. Anwar vd. (2005), organik ve inorganik gübrelerin birlikte kullanılmasının Fransız fesleğeninde bitki gelişimini, uçucu yağ verimini ve toprak besin düzeylerini en fazla artıran uygulama olduğunu belirterek entegre besin yönetiminin önemini vurgulamıştır. Cuellar-Bermudez vd. (2017) ise mikroalg ve siyanobakterilerin atıksudaki azot, fosfor ve çeşitli kirleticileri etkin biçimde uzaklaştırabildiğini, elde edilen biyokütlelerin enerji üretiminde değerlendirilebileceğini önermiştir. Zhao vd. (2018) ise Çin'de 1980–2011

döneminde toprak organik karbonundaki artışın büyük ölçüde ekonomik ve politik teşviklerle yükselmesinden kaynaklandığını göstermektedir. Bu çalışmalar birlikte ele alındığında, sürdürülebilir tarımsal üretimin hem ekolojik süreçlerin doğru yönetimine hem de uygun ekonomik-politik düzenlemelere ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.

Benzer şekilde, biyoenerji ve organik atık yönetimine odaklanan beş çalışma da birbirini tamamlayan bir sürdürülebilirlik çerçevesi sunmaktadır. Peynir altı suyunun anaerobik sindirimi, küçük ve orta ölçekli süt işletmeleri için enerji üretimi ve tarımsal amaçlı besin geri kazanımı açısından önemli bir fırsat sunmaktadır (Escalante vd., 2018). Anaerobik membran biyoreaktörler, belediye atık sularının arıtılmasında hem suyun yeniden kullanılmasını hem de biyogaz yoluyla enerji üretimini mümkün kılmaktadır. Bu sistemler ayrıca gübre üretiminde kullanılabilecek besin maddelerinin geri kazanılmasına olanak sağlar. Ancak maliyet, işletme koşulları ve teknik sınırlamalar gibi bazı sorunların aşılması, bu teknolojinin yaygın kullanımı için önem taşımaktadır (Aslam vd., 2022). Piroliz üzerine yapılan kapsamlı değerlendirme, farklı reaktörlerin ve ısı koşulların biyoyağ, biochar ve gaz verimini belirlediğini; ekonomik ve çevresel açıdan hâlâ geliştirilmesi gereken yönler bulunduğunu göstermektedir (Mong vd., 2022). Kenevir üzerine yapılan çalışma ise bu bitkinin yıllık bir enerji bitkisi olarak yüksek verim sunduğunu, düşük girdiye ihtiyaç duyduğunu ve sera gazı azaltımında bazı çok yıllıklara benzer başarı sağlayabildiğini ortaya koymaktadır (Finnan ve Styles, 2013). Uzun dönemli tavuk gübresi uygulama denemesi ise organik gübrelemenin toprak sağlığını, verimi ve ekonomik getiriye artırdığını; nitrat kaybını azalttığını göstererek agroekosistemler için sürdürülebilir bir seçenek sunduğunu göstermektedir (Hoover vd., 2019). Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, organik atıkların biyolojik veya termokimyasal dönüşümüyle enerji ve besin geri kazanımını tarımsal uygulamalarla birleştiren bütüncül bir döngüsel biyoekonomi yaklaşımının öne çıktığı görülmektedir.

Çizelge 4. En çok atıf alan on yayın

Yazar/lar, Yıl	Atıf Sayısı	Bölge / Ülke	Ürün/ler
Zhao vd., 2018	470	Çin	Buğday, mısır, çeltik, soya fasülyesi, kolza, pamuk
Cuellar-Bermudez vd., 2017	183	Belçika, Meksika, Yunanistan, ABD	Atıksu ortamında mikroalgler ve siyanobakteriler; N ve P giderimi, biyokütle/biyogaz
Anwar vd., 2005	145	Hindistan	FYM, vermikompost,
Marousek ve Gavurova, 2022	132	Çek Cumhuriyeti	Biyogaz fermantasyon artıkları; fosfor geri kazanımı, gübre
Zentner vd., 2011	103	Kanada	Buğday, mercimek
Aslam vd.,	98	Küresel	Kentsel atıksu
Hoover vd.,	95	ABD	Mısır-soya; kanatlı gübresi
Finnan ve Styles, 2013	95	İrlanda	Endüstriyel kenevir
Mong vd., 2022	85	Küresel	Biyokütle türleri (tarımsal artıklar, orman biyokütlesi, atıklar), piroliz ürünleri (biyokömür, biyogaz)
Escalante vd., 2018	85	Kolombiya	Peynir altı suyu (cheese whey), biyometan (biyogaz), strüvit (gübre)

4. SONUÇ

Bu çalışmada Web of Science veri tabanında yer alan ve organik gübre ekonomisi konusunu ele alan yayınlar bibliyometrik yöntemle incelenmiştir. Bulgular, organik gübreyle ilişkin akademik çalışmaların büyük ölçüde verim, toprak özellikleri ve üretim teknikleri ekseninde yoğunlaştığını; ekonomik boyutun ise çoğunlukla net çiftçi faydası, kârlılık ve maliyet–getiri analizleri ile sınırlı kaldığını göstermektedir. İncelenen literatürde organik gübre kullanımının çiftçi gelirini, ürün verimliliğini ve hane refahını artırdığı sıklıkla vurgulanmakta olup, özellikle tahıllar (mısır, buğday, pirinç vb.) üzerine yapılan ampirik çalışmalar öne çıkmaktadır. Buna karşın, organik gübre kullanımını etkileyen sosyo-ekonomik faktörler, piyasa koşulları ve kurumsal yapıların sınırlı sayıda çalışmada ele alındığı görülmektedir. Ayrıca çalışmaların çoğunda organik ve kimyasal gübrelerin birlikte kullanımına odaklandığı, organik gübrenin bağımsız bir ekonomik üretim girdisi olarak değerlendirilmesinin görece zayıf kaldığı belirlenmiştir.

Literatür değerlendirmesi, organik gübre ekonomisine ilişkin araştırmalarda önemli boşluklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Öncelikle, organik gübre kullanımının döngüsel ekonomi, atık yönetimi ve kırsal kalkınma bağlamındaki ekonomik etkilerini ele alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca mevcut araştırmalar ağırlıklı olarak tahıl ve endüstri bitkilerine odaklanmakta olup, sebze ve meyve gibi ürün kategorilerinde organik gübrenin kullanımına yönelik ekonomik çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Organik gübreyle erişim maliyetleri, kamu yatırımları, destekleme politikaları ve fiyat mekanizmaları gibi makro düzey konuların da yeterince ele alınmadığı dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, organik gübrenin yalnızca organik tarım sistemleriyle ilişkilendirilmesi konunun dar bir çerçevede incelenmesine yol açmaktadır. Oysa organik gübrelerin toprak iyileştirme ve uzun vadeli maliyet azaltma potansiyeli dikkate alındığında, konvansiyonel ve entegre üretim sistemlerinde kullanımının ekonomik boyutunun da ayrıntılı biçimde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, organik gübrenin ekonomik etkileri üzerine yapılması öngörülen araştırmaların daha bütüncül, disiplinler arası ve politika odaklı bir yaklaşımla ele alınması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Adanacıoğlu, H. and Yağ, H. E., Economic Effect of Certified Organic Fertilizer Usage: A Case Study in Menderes District, Izmir Province. *ANADOLU Journal of Aegean Agricultural Research Institute*, 33, 1, 2023.
- Alimi, T., Ajewole, O.C., Olubode-Awosola, O.O. and Idowu. E.O., Economic Rationale of Commercial Organic Fertilizer Technology in Vegetable Production in Osun State of Nigeria. *Journal of Applied Horticulture* 8, 2006.
- Anonim, *Avrupa Çevre Ajansı Sözlüğü (EEA Glossory) Organik gübreler*. http://europa.eu.int/eur-lex/en/search/search_lif.html (Erişim tarihi: 13.12.2025). 2002.
- Anonim, *Chemical Fertilizers Global Market Report 2025*. https://www.researchandmarkets.com/reports/5781280/chemical-fertilizers-global-marketreport?srsId=AfmBOooHumWuyWv4QanR9EuaWYpwPU7VuNef9otWCk--czjLUHTzU-s_ (Erişim tarihi: 13.12.2025), 2025b.

- Anonim, *Fertilizer Market Competitor Analysis Report 2025: Recent Developments, Company Strategies, Sustainability Benchmarking, Product Launches, Key Persons, and Revenue Forecasts*. <https://www.businesswire.com/> (Erişim tarihi: 13.12.2025), 2025a.
- Anwar, M., Patra, D. D., Chand, S., Alpesh, K., Naqvi, A. A. and Khanuja, S. P. S., Effect of Organic Manures and Inorganic Fertilizer on Growth, Herb and Oil Yield, Nutrient Accumulation, and Oil Quality of French Basil. *Communications in Soil Science and Plant Analysis*, 36, 13-14, 2005.
- Aslam, A., Khan, S. J. and Shahzad, H. M. A., Anaerobic Membrane Bioreactors for Municipal Wastewater Treatment-potential Benefits, Constraints, and Future Perspectives: An Updated Review. *Science of the total Environment*, 802, 149612, 2022.
- Aygün, Y. ve Acar, M. Karadeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Araştırma Makalesi, Samsun, 2004.
- Bajpai, R. K., Upadhyay, S. K., Joshi, B. S. and Tripathi, R. S. Productivity and Economics of Rice (*Oryza Sativa* L.)-Wheat (*Triticum Aestivum*) Cropping System Under Integrated Nutrient Supply Systems, *Indian Journal of Agronomy*, 47, 1, 2002.
- Bilge, B. ve Artukoğlu, M., Türkiye’de Son Yıllarda Gübrede Uygulanan Politikalara Genel Bir Bakış, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 25, 2, 2019.
- Buckler, L. The hidden dangers of chemical fertilizers. <https://ohsonline.com/articles/2017/12/07/the-hidden-dangers-of-chemicalfertilizers.aspx> (Erişim tarihi: 26.12.2025), 2018.
- Chen, J. H., *The Combined Use of Chemical and Organic Fertilizers and/ or Biofertilizer for Crop Growth and Soil Fertility*. Proceedings of International Workshop on Sustained Management of the Soil-Rhizosphere System for Efficient Crop Production and Fertilizer Use, 1-11. Bangkok: Land Development Department, 2006.
- Chen, X., Chen, J., Wu, D., Xie, Y. and Li, J. Mapping the Research Trends by Co-Word Analysis Based on Keywords from Funded Project. *Procedia Computer Science*, 91, 2016.
- Cuellar-Bermudez, S. P., Aleman-Nava, G. S., Chandra, R., Garcia-Perez, J. S., Contreras-Angulo, J. R., Markou, G., Muylaert, K., Rittman, B. E. and Parra-Saldivar, R., Nutrients Utilization and Contaminants Removal. A Review of Two Approaches of Algae and Cyanobacteria in Wastewater, *Algal Research*, 24, 2017.
- Devi, P. B., Deb, P. B. and Singh, H. B., Smart Search Results for Effect of Organic Mulches, Manure and Fertilizers on Leaf Yield and Economics of Eryngo (*Eryngium foetidum* L.), *Journal of Horticultural Sciences*, 19, 2, 2024.
- ECOFI, What are organic-based fertilizers? <http://www.ecofi.info/benefits-of-organic-based-fertilizers/> (Erişim tarihi: 26.12.2025), 2021.
- Escalante, H., Castro, L., Amaya, M.P., Jaimes, L. and Jaimes-Estévez, J., Anaerobic Digestion of Cheese Whey: Energetic and Nutritional Potential for the Dairy Sector in Developing Countries, *Waste Management*, 71, 2018.
- FAO, International Network on Soil Fertility and Fertilizers Soil health as a prerequisite for crop production: the relevance of organic fertilizers. Webinar report. https://www.fao.org/fileadmin/user_upload/GSP/INSOILFER/first_webinar/Webinar_report_January_2024.pdf#page=5.69 (Erişim tarihi: 13.12.2025). 2024.

- FAO, World fertilizer trends and outlook to 2022. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/42d5a668-f44c-4976-8540-8efdb0f4d17b/content> (Erişim tarihi: 13.12.2025). 2022.
- Finnan, J. and Styles, D., Hemp: A More Sustainable Annual Energy Crop for Climate and Energy Policy, *Energy Policy*, 58, 2013.
- Han, S. H., An, J.Y, Hwang, J., Kim, S.B. and Park, B. B., The Effects of Organic Manure and Chemical Fertilizer on the Growth and Nutrient Concentrations of Yellow Poplar (*Liriodendron tulipifera* Lin.) in A Nursery System. *Forest Science and Technology* 12, 3, 2016.
- Hazarika, T. K., Ralte, Z. and Nautiyal, B. P., Economic Dynamics of Tissue Cultured Strawberry (*Fragaria X Ananassa*) Under the Influence of Integrated Plant Nutrients in Humid Sub Tropical Hills of North Eastern India, *Indian Journal of Agricultural Sciences*, 86, 2, 2016.
- Hoover, N. L., Law, J. Y., Long, L. A. M., Kanwar, R. S. and Soupir, M. L., Long-Term Impact of Poultry Manure on Crop Yield, Soil and Water Quality, and Crop Revenue. *Journal of Environmental Management*, 252, 109582, 2019.
- Jjagwe, J., Chelimo, K., Karungi, J., Komakech, A. J. and Lederer, J., Comparative Performance of Organic Fertilizers in Maize (*Zea mays* L.) Growth, Yield, and Economic Results. *Agronomy* 10, 69, 2020.
- Kumar, R., Deka, B. C., Kumar, M. and Ngachan, S. V., Productivity, Quality and Soil Health as Influenced by Organic, Inorganic and Biofertilizer on Field Pea in Eastern Himalaya, *Journal of Plant Nutrition*, 38, 13, 2015.
- Lales, J. S., Ten-year Productivity of Irrigated Lowland Rice Under Different Levels of Organic and Inorganic Fertilizers, *Philippine Journal of Crop Science*, 33, 2, 2008.
- Marousek, J. and Gavurova, B., Recovering Phosphorous from Biogas Fermentation Residues Indicates Promising Economic Results, *Chemosphere*, 291, 1, 2022.
- Martey, E., Welfare Effect of Organic Fertilizer Use in Ghana, *Heliyon*, 4, 2018.
- Mohanty, M., Nanda, S. S. and Barik, A.K., Improving Potato (*Solanum Tuberosum*) Yield and Soil Health Through Integrated Nutrient Management Approach in East Coast Climatic Conditions of India, *Indian Journal of Agricultural Sciences*, 84, 11, 2014.
- Mong, G. R., Chong, C. T., Chong, W. W. F., Ng, J. H., Ong, H. C., Ashokkumar, V., Tran, M., Karmakar, S., Goh, B. H. H. and Yasin, M. F. M. Progress and Challenges in Sustainable Pyrolysis Technology: Reactors, Feedstocks and Products. *Fuel*, 324, 2022.
- Ndukwe, O. O., Okeke, C. C. and Baiyeri, P. K., Economic Analysis of Yellow Passion Fruit Production in South- Eastern Nigeria Under Different Soil Fertility Management, *African Journal Of Agricultural And Resource Economics*, 17, 2, 2022.
- Obreza, T. A. and Sartain, J. B., Improving Nitrogen and Phosphorus Fertilizer Use Efficiency for Florida's Horticultural Crops, *Hort Technology*, 20, 1, 2010.
- Ondrisik, P., Urminska, J., Porhajasova, J., Pacuta, V., Cerny, I. and Sovisova, M., Dynamic of Inorganic Nitrogen in the Soil Under Sugar Beet in Dependence on Fertilizer Application, *Listy Cukrovarnicke A Reparske*, 126, 11, 2010.

- Patel, B. S., Amin, A. U., Patel, K. P. and Patel, M. M., Influence of Organic Manures Alone or in Combination with Inorganic Fertilizer on Productivity of Winter Drilled Fennel (*Foeniculum vulgare*), *Indian Journal of Agronomy*, 48, 3, 2003.
- Rahman K. M. A. and Zhang. D., Effects of Fertilizer Broadcasting on the Excessive Use of Inorganic Fertilizers and Environmental Sustainability. *Sustainability* 10, 759, 2018.
- Ramesh, P., Panwar, N. R. and Singh, A. B., Crop Productivity, Soil Fertility and Economics of Soybean (*Glycine Max*), Chickpea (*Cicer Arietinum*) and Blond Psyllium (*Plantago Ovata*) Under Organic Nutrient Management Practices, *Indian Journal of Agricultural Sciences*, 80, 11, 2010.
- Sadeghpour, A., Ketteringsi Q. M., Godwin, G.S. and Czymmek, K. J., Under or Over Application of Nitrogen Impact Corn Yield, Quality, Soil, and Environment, *Agronomy Journal*, 109, 1, 2017.
- Sekumade, A. B., Economic Effect of Organic and Inorganic Fertilizers on the Yield of Maize in Oyo State, Nigeria, *International Journal of Agricultural Economics* 2, 3, 2017.
- Singh, V. K., Dwivedi, B. S., Mishra, R. P., Shukla, A. K., Timsina, J., Upadhyay, P. K., Shekhawat, K., Majumdar, K. and Panwar, A. S., Yields, Soil Health and Farm Profits under a Rice-Wheat System: Long-Term Effect of Fertilizers and Organic Manures Applied Alone and in Combination, *Agronomy*, 9, 1, 2019.
- Shivran, A. C., Jat, N. L., Singh, D. and Rajput, S. S., Influence of Integrated Nutrient Management on Yield, Quality and Economics of Cumin (*Cuminum cyminum*) Production Under Semi-Arid Conditions, *Indian Journal of Agricultural Sciences*, 87, 1, 2017.
- Soomro, A. F., Tunio, S., Oad, F. C. and Rajper. I., Integrated Effect of Inorganic and Organic Fertilizers on the Yield and Quality of Sugarcane (*Saccharum officinarum* L.), *Pak. J. Bot.*, 45, 4, 2013.
- Van Eck, N. J. and Waltman, L., Software Survey: VOSviewer, A Computer Program for Bibliometric Mapping, *Scientometrics*, 84, 2, 2010.
- Van Eck, N. J. and Waltman, L., VOSviewer Manual for VOSviewer Version 1.6.20. Universiteit Leiden: CWTS., 2023.
- Zentner, R. P., Campbell, C. A., Biederbeck, V. O., Miller, P. R., Selles, F. and Fernandez, M. R., In Search of a Sustainable Cropping System for the Semiarid Canadian Prairies, *Journal of Sustainable Agriculture*, 18, 2-3, 2001.
- Zhao, Y., Wang, M., Hu, S., Zhang, X., Ouyang, Z., Zhang, G., Huang, B., Zhao, S., Wu, J., Xie, D., Zhu, B., Yu, D., Pan, X., Xu, S. and Shi, X., *Economics-and policy-driven organic carbon input enhancement dominates soil organic carbon accumulation in Chinese croplands*. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115, 16, 2018.

YENİLİKÇİ TATLAR VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI: DUBAİ ÇİKOLATASI ÖRNEĞİ

Damla ARTIKASLAN

Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı
artikaslandamla@gmail.com - ORCID NO:0009-0005-5710-1093

Prof. Dr. Hakan ADANACIOĞLU

Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
hakan.adanacioglu@ege.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8439-8524

ÖZET

Yenilikçi gıda ürünlerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisi, işletmelerin pazarlama stratejilerini şekillendirmesi açısından önemli bir araştırma alanıdır. Bu çalışma, Dubai çikolatası örneği üzerinden yenilikçi tatların tüketici davranışları üzerindeki etkisini ve bu etkinin geçici mi yoksa istikrarlı bir tüketici eğilimine mi dönüştüğünü incelemektedir. Çalışmanın birincil verileri, çevrimiçi ve yüz yüze olmak üzere 100 tüketici ile gerçekleştirilen anket verilerine dayanmaktadır. Çalışmada kullanılan ikincil veriler ise ilgili literatür, sektör raporları ve önceki akademik çalışmalar üzerinden elde edilmiştir. Araştırmada Dubai çikolatasına yönelik tüketici davranışları, farklı algısal ve deneyimsel boyutlar çerçevesinde değerlendirilmiş, ürünü tüketim sıklığı yüksek olan ve düşük olan tüketiciler arasında anlamlı davranış farklılıkları olup olmadığı iki grup karşılaştırmasıyla analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, katılımcıların Dubai çikolatası tüketiminin ağırlıklı olarak “yılda birkaç kez” (%55) ve “ayda birkaç kez” (%45) düzeylerinde yoğunlaştığı belirlenmiştir. Dubai çikolatası satın alma tercihini etkileyen nedensel faktörler incelendiğinde ise, içerik kalitesinin, hem sık hem de az tüketen katılımcılar için ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Elde edilen sonuçlar, tüketim sıklığına göre ayrılan gruplar arasında özellikle algılanan değer ve deneyim temelli davranışlar açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunduğunu, buna karşılık bazı temel ürün değerlendirmelerinin tüketim sıklığından bağımsız biçimde şekillendiğini göstermektedir. Araştırmada incelenen Dubai çikolatası örneği, yenilikçi tatların pazarlanmasında algılanan değer ve deneyimin belirleyici unsurlar olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yenilikçi tatlar, Dubai çikolatası, Tüketici davranışları

JEL Kodları: M31, D12, Q13

INNOVATIVE FLAVORS AND CONSUMER BEHAVIOR: THE CASE OF DUBAI CHOCOLATE

ABSTRACT

The impact of innovative food products on consumer behavior constitutes an important research area for shaping firms' marketing strategies. This study examines the effects of innovative flavors on consumer behavior through the case of Dubai chocolate and investigates whether this effect represents a temporary trend or evolves into a stable consumption pattern. The primary data of the study are based on survey responses collected from 100 consumers through both online and face-to-face methods. Secondary data were obtained from the relevant literature, industry reports, and previous academic studies. Consumer behavior toward Dubai chocolate was evaluated within the framework of different perceptual and experiential dimensions, and potential behavioral differences between consumers with high and low consumption frequency were analyzed using a two-group comparison approach. According to the findings of the study, participants' consumption of Dubai chocolate is predominantly concentrated at the levels of "a few times a year" (55%) and "a few times a month" (45%). When the causal factors influencing the purchase preference for Dubai chocolate are examined, content quality is found to rank first for both frequent and infrequent consumers. The findings reveal statistically significant differences between the groups differentiated by consumption frequency, particularly in terms of perceived value and experience-based behaviors, while some fundamental product evaluations appear to be shaped independently of consumption frequency. The case of Dubai chocolate examined in this study highlights that perceived value and experience should be considered key determinants in the marketing of innovative flavors.

Keywords: Innovative flavors, Dubai chocolate, Consumer behavior

JEL Codes: M31, D12, Q13

1. GİRİŞ

Yenilikçi tatlar ile tüketici davranışları arasındaki ilişki; yalnızca ürün özellikleriyle sınırlı kalmayıp algısal, duygusal ve bağlamsal unsurların etkileşimiyle şekillenmektedir. Bu bağlamda yenilikçi tatlar; tüketicilerin risk algısı, merak düzeyi ve hedonik beklentileri doğrultusunda hem benimsenme hem de reddedilme potansiyeli taşıyan dinamik deneyimler sunmaktadır. Günümüzde tüketicilerin önemli bir bölümü egzotik ve cesur tatlar arayışında olsa da (Innova Market Insights, 2025), bu eğilimlerin yoğunluk, sürpriz ve haz (indulgence) beklentileriyle eş zamanlı değerlendirildiği görülmektedir (Kerry, 2025). Yenilikçi tatların kabulündeki temel engellerden biri "gıda neofobisi"dir. Pliner ve Hobden (1992) tarafından kavramsallaştırılan bu terim, yeni ve bilinmeyen gıdalardan kaçınma eğilimini ifade ederken; Rozin (1976) bu durumun evrimsel kökenlerine dikkat çekmektedir. Güncel çalışmalar, gıda

neofobisinin tat, görünüş, kültür ve teknoloji algısı üzerinden şekillendiğini (Shan vd., 2025) ve yalnızca deneme isteğini değil, aynı zamanda duyuşal beklentiler ile hedonik deneyimi de olumsuz etkilediğini göstermektedir (Costa vd., 2025).

Tüketici karar alma süreçlerini anlamak için bilişsel mekanizmaları incelemek gerekir. Kahneman (2003), bireylerin karar verirken iki paralel sistem kullandığını belirtir: Sezgi, duygu ve geçmiş deneyimlere dayalı hızlı kararlar veren Sistem 1 ile mantık ve detaylı bilgi işlemeye dayalı yavaş çalışan Sistem 2. Yenilikçi tatlarla karşılaşıldığında, ürün hakkındaki bilginin sınırlı olması nedeniyle genellikle Sistem 1 devreye girmektedir. Bu noktada belirsizlik altında hızlı karar vermeyi sağlayan zihinsel kısayollar (heuristics) kritik rol oynar. Tversky ve Kahneman (1974) tarafından tanımlanan bu mekanizmalar gıda seçimi bağlamında üç başlıkta öne çıkar: Duygu kısayolu (affect heuristic), "doğal olan iyidir" kısayolu (natural-is-better heuristic) ve güven kısayolu (trust heuristic). Duygular, tüketici davranışında merkezi bir role sahiptir. Scherer (2005) duyguları, belirli uyarıcılar tarafından tetiklenen psikolojik ve fizyolojik tepkiler olarak tanımlarken; Lerner vd. (2015) duyguların bir inovasyonun fayda ve risk algısını doğrudan etkilediğini savunmaktadır. Yenilikçi tatlar söz konusu olduğunda özellikle tiksinti (disgust) ve korku (fear) duyguları belirleyici olmaktadır. Shan vd. (2025) tarafından yapılan sosyal medya analizleri, yenilikçi gıdalara yönelik tüketici tepkilerinin %53,20'sinin olumlu, %30,48'inin olumsuz ve %16,32'sinin kararsız olduğunu; bu duyguların özellikle görünüş ve kültürel algı ile ilişkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum; pazarlama iletişiminde bilgilendirme, sosyal kanıt ve tekrar maruziyet stratejilerinin önemini artırmaktadır (Siddiqui vd., 2022).

Dubai çikolatası; yenilikçi tat, duyuşal deneyim ve kültürel referansların birleşimiyle ortaya çıkan çarpıcı bir gıda inovasyonu örneğidir. Ürün, 2022 yılında Dubai merkezli FIX Dessert Chocolatier tarafından; geleneksel Orta Doğu tatlısı künefe ve fıstıktan ilham alınarak geliştirilmiştir. Kurucu Sarah Hamouda'nın hamilelik döneminde künefe ve fıstığa duyduğu arzudan yola çıkarak tasarladığı "Can't Get Knafeh Of It" adlı çikolata barı; sütlü çikolata kabuğu içinde fıstık kreması, tahin ve çıtır kadayıf (kataifi) parçalarını bir araya getirerek tat, doku ve haz (indulgence) boyutlarını bütüncül bir duyuşal deneyime dönüştürmüştür. Bu yenilikçi birleşim, geleneksel bir tatlıyı modern bir çikolata formunda sunarak tüketicilere "çikolata içinde tatlı" deneyimi yaşatmış; böylece ürünü sıradan bir atıştırılabilir olmaktan çıkarıp deneyim temelli bir gıda inovasyonu hâline getirmiştir (Öney Tan, 2025; Chehab, 2025).

Bu çalışma, yenilikçi tatların tüketici davranışları üzerindeki etkisini Dubai çikolatası örneği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel odağı, Dubai çikolatası tüketiminin kısa vadeli ve geçici bir hevesi mi yoksa kalıcı bir tüketim eğilimini mi yansıttığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda İzmir'de yaşayan 100 tüketici ile gerçekleştirilen araştırma verilerine dayanarak; tüketicilerin Dubai çikolatasına yönelik tutumları, tüketim alışkanlıkları, tat tercihleri, sosyal medya etkileşimleri ve demografik özellikleri birlikte ele alınmıştır. Bu analizle yenilikçi tatların nasıl algılandığı ve hangi faktörlerin bu tür ürünlerin tercih edilmesinde belirleyici olduğu saptanmıştır. Çalışmanın temel araştırma odağı, Dubai çikolatası örneğinde yenilikçi tatlara yönelik tüketici davranışlarının tüketim sıklığına göre nasıl farklılaştığını; bu farklılaşmanın algılanan değer ile deneyim temelli boyutlar üzerinden nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu çerçevede, ürünü tüketim sıklığı yüksek ve düşük olan

tüketiciler arasındaki davranışsal değerlendirmeler, iki grup karşılaştırması temelinde analiz edilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada; yenilikçi tatların tüketici davranışları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla tanımlayıcı, kesitsel ve nicel bir araştırma tasarımı benimsenmiştir. Araştırmada Dubai çikolatasına yönelik fiili satın alma davranışı doğrudan ölçülmemiş; bunun yerine davranışın en güçlü öncüllerinden biri kabul edilen "tüketici davranışları" değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, Gerekçeli Eylem Teorisi ve Planlı Davranış Teorisi'nin, bireylerin davranışlarının tutum, öznel normlar ve algılanan davranışsal kontrol tarafından belirlendiği yönündeki önermelerine dayanmaktadır (Fishbein ve Ajzen, 1975; Ajzen, 1991). Özellikle yenilikçi ve deneyimsel gıda ürünlerinde; erişim, fiyat ve bulunabilirlik gibi dışsal kısıtlar nedeniyle fiili davranışların her zaman gözlemlenememesi, tutum ölçeklerinin kullanımını metodolojik bir gereklilik hâline getirmektedir. Araştırmanın birincil verileri, iki aylık bir dönem boyunca çevrimiçi ve yüz yüze uygulanan yapılandırılmış anketler aracılığıyla toplam 100 katılımcıdan toplanmıştır. Karma veri toplama yönteminin (çevrimiçi ve yüz yüze) birlikte kullanılması, veri kalitesini ve yanıt oranını artırmıştır. Anket formu; Dubai çikolatasına yönelik tüketim sıklığı, tercih nedenleri, algılanan kalite, fiyat-performans değerlendirmesi, ambalaj tasarımı ve sosyal medya etkilerini kapsayan ölçek maddelerinden oluşmaktadır. Örneklem, dijital mecralardan ulaşılan 56 katılımcı ile İzmir'in Konak ilçesinde yüz yüze anket uygulanan 44 katılımcıyı içermekte; örneklem sürecinde ise gayeli örneklem yöntemlerinden birisi olan kota örnekleme kullanılmıştır. Anket uygulaması öncesinde katılımcılara Dubai çikolatası tüketip tüketmedikleri sorulmuş ve ürünü tükettiğini belirten katılımcılar araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

Bu çalışma, Dubai çikolatası üzerinden yenilikçi tatların tüketici davranışları üzerindeki etkisini ampirik olarak incelemektedir. Tüketicilerin ürün algıları, tercih nedenleri ve sürdürülebilirlik beklentileri Likert tipi ölçekler aracılığıyla ölçülmüştür. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler (ortalama ve standart sapma) sunulmuş; tüketiciler tüketim sıklığına göre "tüketim sıklığı yüksek ve düşük olan tüketiciler" olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. Bu ayrımın temel gerekçesi; tüketim sıklığının, tüketicinin ürüne bakış açısını ve ürüne atfettiği değeri belirleyen en önemli faktörlerden birisi olmasıdır. Oluşturulan gruplar arasındaki istatistiksel farkların analizinde ise verilerin normal dağılım göstermemesi nedeniyle parametrik olmayan Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Bu doğrultuda, Dubai çikolatasını tüketim sıklığı yüksek olan ile nadir tüketenler arasındaki algısal ve davranışsal farklılıklar istatistiksel olarak karşılaştırılmış; elde edilen bulgular yenilikçi gıda ürünlerinin kalıcılığına ilişkin literatür tartışmaları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Görüşülen Tüketicilerin Demografik Özellikleri

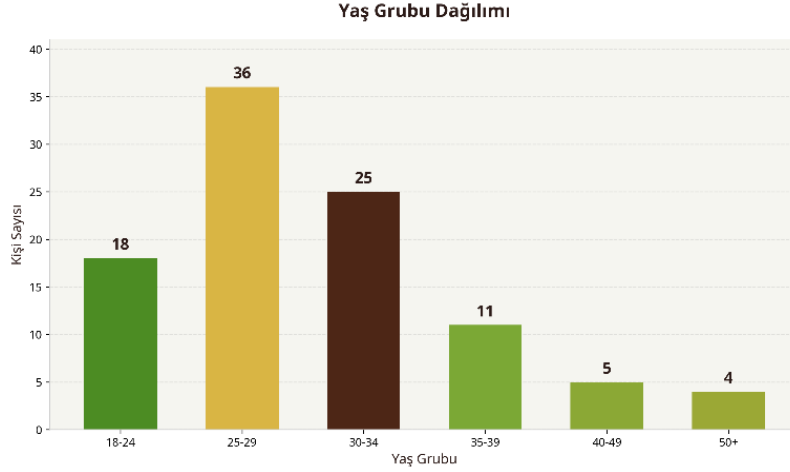
Görsel 1'de sunulan demografik özellikler incelendiğinde; katılımcıların büyük çoğunluğunun erkek (%73,1) olduğu ve cinsiyet dağılımının heterojen bir yapı sergilediği görülmektedir. Medeni durum açısından bekâr (%53,8) ve evli (%46,2) katılımcılar nispeten dengeli bir

dağılım göstermektedir. Çalışma durumu bakımından özel sektör çalışanları en yüksek orana sahipken; kamu çalışanları ve çalışmayanların eşit düzeyde temsil edildiği, öğrenci oranının ise en düşük seviyede kaldığı saptanmıştır. Örnekleme, eğitim düzeyi açısından oldukça nitelikli bir yapıya sahiptir; katılımcıların yarısından fazlası üniversite mezunudur. Lisansüstü ve lise mezunları örneklemin diğer önemli kısmını oluştururken, ilkokul mezunu katılımcı sayısı oldukça sınırlıdır. Bu demografik profil; araştırmanın yüksek eğitim seviyesine sahip, ağırlıklı olarak erkek ve aktif çalışma hayatında yer alan bireyler üzerinden gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu örneklem yapısı; yenilikçi gıda ürünlerine yönelik algı ve tutumların, özellikle eğitim düzeyi ve profesyonel iş deneyimi yüksek bireyler bağlamında değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bununla birlikte, cinsiyet dağılımındaki belirgin dengesizlik, elde edilen bulguların genellenebilirliği açısından metodolojik bir sınırlılık olarak dikkate alınmalıdır.

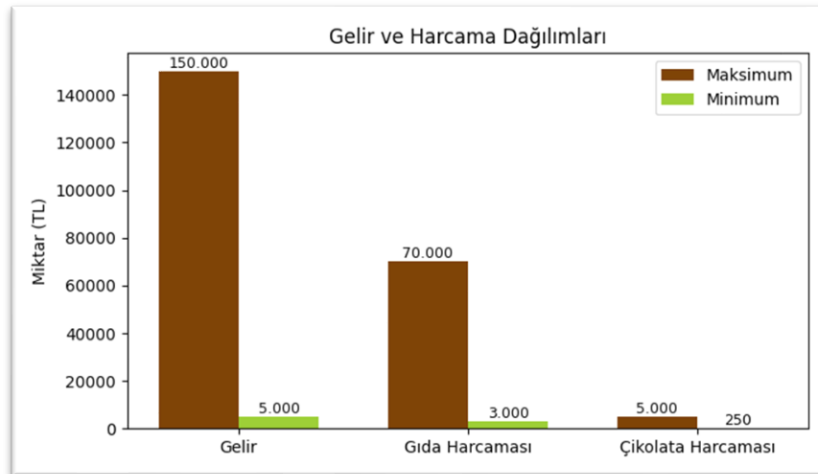
Görsel 1. Katılımcıların cinsiyet, medeni durum, eğitim ve çalışma durumları

Görsel 2 incelendiğinde; katılımcıların yaş dağılımının belirgin biçimde 25–29 yaş grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu grubu sırasıyla 30–34 ve 18–24 yaş aralıklarındaki katılımcılar takip etmektedir. Buna karşılık, 35 yaş ve üzerindeki katılımcı sayısında keskin bir düşüş yaşandığı dikkat çekmektedir. Özellikle 40–49 yaş aralığında herhangi bir katılımcının bulunmaması, orta yaş grubunun örnekleme temsil edilmediğini göstermektedir; 50 yaş ve üzerindeki katılım ise oldukça sınırlı düzeydedir. Elde edilen bu bulgular; çalışmanın örnekleminin ağırlıklı olarak genç yetişkin tüketicilerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ulaşılan sonuçların, orta ve ileri yaş grupları açısından genellenebilirliğinin düşük olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte; genç yetişkinlerin yenilikçi, deneyimsel ve trend odaklı ürünlere olan yüksek yatkınlığı, Dubai çikolatası gibi yeni nesil tüketim eğilimlerinin analiz edilmesinde bu örneklem yapısını analitik açıdan oldukça anlamlı kılmaktadır.

Görsel 2. Yaş Gruplarına Göre Katılımcı Sayıları

Görsel 3 incelendiğinde; katılımcıların gelir düzeyleri ile gıda ve çikolata harcamaları arasında geniş bir dağılım aralığı bulunduğu görülmektedir. Gelir değişkenindeki minimum ve maksimum değerler arasındaki yüksek fark, örneklem içerisinde belirgin bir gelir heterojenliğine işaret etmektedir. Benzer şekilde, gıda ve çikolata harcamalarındaki minimum-maksimum aralığının genişliği, katılımcıların farklılaşan gelir profillerine ve buna bağlı olarak çeşitlenen tüketim davranışlarına sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle gıda harcamalarında gözlenen yüksek maksimum değer; bazı katılımcıların temel tüketim kalemlerine yönelik harcamalarının genel ortalamasının oldukça üzerinde seyrettiğini ortaya koymaktadır. Çikolata harcamalarında ise minimum değerlerin düşük seyretmesine rağmen maksimum harcama düzeyinin görece yüksek olması; bu ürünün bazı tüketiciler tarafından "özel" veya "isteğe bağlı (hedonik)" bir tüketim unsuru olarak algılandığını düşündürmektedir. Bu bulgular; çikolata tüketiminin tüm örneklem genelinde homojen bir davranış sergilemekten ziyade, bireysel tercihler ve gelir düzeyiyle doğrudan ilişkili bir harcama kalemi olduğunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, yenilikçi veya premium segmentteki çikolata ürünlerine yönelik talebin, belirli tüketici gruplarında yoğunlaşabileceği öngörülebilir.

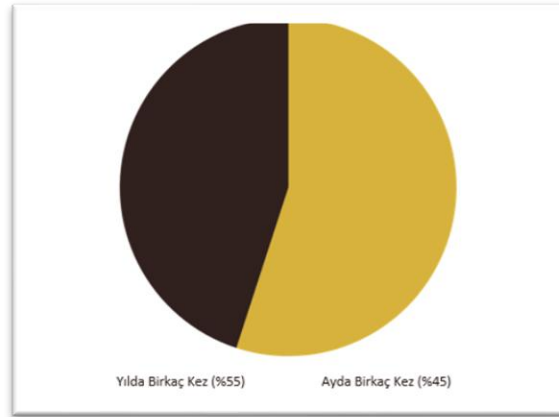

Görsel 3. Katılımcıların Gelir ve Harcama Kalemlerinin Dağılımı

3.2. Görüşülen Tüketicilerin Dubai Çikolatasına Yönelik Satın Alma Davranışları

3.2.1. Tüketicilerin Dubai Çikolatası Tüketim Sıklığı

Görsel 4'te görüşülen katılımcıların Dubai çikolatası tüketim sıklığının oransal dağılımı sunulmaktadır. Veriler incelendiğinde; tüketimin ağırlıklı olarak "yılda birkaç kez" (%55) ve "ayda birkaç kez" (%45) düzeylerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dağılım; Dubai çikolatasının katılımcılar tarafından rutin bir gıda maddesi olmaktan ziyade; belirli zamanlara, özel koşullara veya anlık deneyim arayışlarına bağlı olarak tercih edilen bir ürün şeklinde algılandığını göstermektedir. Tüketim sıklığının görece düşük seviyelerde kalması; ürünün fiyatlandırma stratejisi, erişilebilirlik kısıtları ve sahip olduğu "lüks/özgünlük" imajı ile ilişkilendirilebilir. Bu çerçevede Dubai çikolatası; sıradan bir atıştırılabilir kimliğinden sıyrılarak, sınırlı ve seçici biçimde deneyimlenen bir "tüketim nesnesi" olarak konumlanmaktadır. Tüketici davranışı perspektifinden değerlendirildiğinde; söz konusu tablo, alışkanlığa dayalı rutin bir eylemden ziyade; merak, yenilik arayışı ve hedonik tatmin odaklı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Mevcut görünüm, ürünün pazarda süreklilik arz eden bir ihtiyaçtan çok, dönemsel ilgiyle şekillenen ve tüketim sıklığı kontrollü kalan bir kategoride yer aldığına işaret etmektedir. Sonuç olarak Dubai çikolatasının tüketim dinamikleri; yaygın ve yüksek frekanslı bir eğilimden ziyade; sınırlı erişim, özel bağlamlar ve algılanan değer üzerinden şekillenen bir desen ortaya koymaktadır.

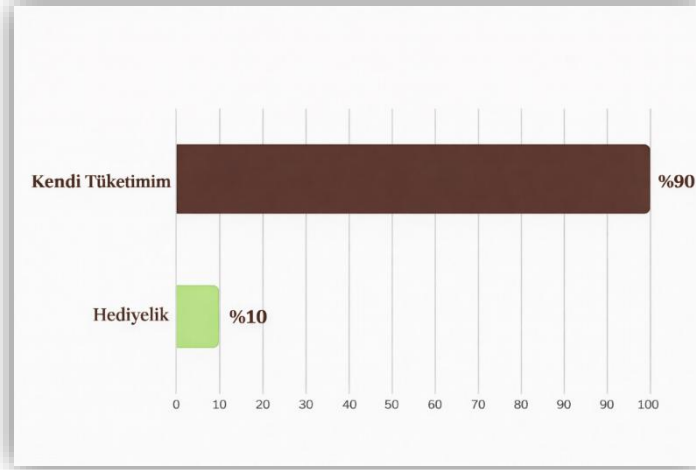

Görsel 4. Tüketicilerin Dubai Çikolatası Tüketme Durumu ve Tüketim Sıklığı

3.2.2. Tüketicilerin Dubai Çikolatası Satın Alma Amaçları

Görsel 5'te katılımcıların Dubai çikolatasını satın alma amaçlarına ilişkin dağılım sunulmaktadır. Bulgular; satın alımların büyük ölçüde bireysel tüketim amacıyla gerçekleştirildiğini, hediye amaçlı tercihlerin ise oldukça sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu durum, Dubai çikolatasının katılımcılar tarafından öncelikle kişisel deneyim odaklı bir ürün olarak algılandığına işaret etmektedir. Elde edilen veriler; ürünün yenilikçi tat yapısının ve deneyimsel özelliklerinin; sosyal paylaşım veya sembolik hediye değerinden ziyade, bireysel merak ve haz (hedonik) odaklı motivasyonları ön plana çıkardığını kanıtlamaktadır. Bu

bağlamda Dubai çikolatası; statü veya temsil işlevinden çok, kişisel tatmin ve yenilik tecrübesi sunan bir ürün olarak konumlanmaktadır. Söz konusu bulgu; yenilikçi gıda ürünlerinin pazara giriş ve ilk benimsenme aşamalarında hedonik ve deneyimsel güdülerin belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, pazarlama stratejilerinde ürünün "kişisel deneyim" ve "duyusal tatmin" boyutlarının vurgulanmasının kritik önem taşıdığına işaret etmektedir.

Görsel 5. Tüketicilerin Dubai Çikolatasını Satın Alma Amacına Göre Dağılımı

3.2.3. Tüketicilere göre Dubai Çikolatasının Rakip Ürünlere Göre Farklılığı

Dubai çikolatasının diğer çikolatalardan farklılaşan özelliklerine ilişkin değerlendirmeler incelendiğinde; "yüksek kaliteli olması" ($\bar{x} = 1,93$) ve "ambalaj tasarımı" ($\bar{x} = 1,91$) ifadelerinin en düşük ortalama değerlere sahip olduğu görülmektedir. Ölçek yapısı gereği bu düşük değerler, söz konusu unsurların katılımcılar tarafından en güçlü biçimde kabul gören özellikler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum; tüketicilerin Dubai çikolatasını öncelikle algılanan kalite ve görsel sunum (estetik) boyutları üzerinden tanımladığını göstermektedir. Buna karşılık; "farklı bir tat sunması" ($\bar{x} = 2,20$) ve "fiyat-performans oranının yüksek olması" ($\bar{x} = 2,15$) ifadeleri görece daha yüksek ortalamalara sahiptir. Bu bulgu, tüketicilerin Dubai çikolatasını farklı tat profili ve fiyat-performans dengesi açısından görece daha olumlu, buna karşılık kalite algısı ve ambalaj tasarımı bakımından daha zayıf değerlendirdiğini göstermektedir.

Çizelge 1. Görüşülen Katılımcılara Göre Dubai Çikolatasının Diğer Çikolatalardan Farkı

Özellik	$\bar{x} \pm SS$
Yüksek kaliteli olması	1,93 $\pm$ 1,18
Farklı bir tat sunması	2,20 $\pm$ 1,42
Ambalaj tasarımı	1,91 $\pm$ 1,25
Fiyat-performans oranının yüksek olması	2,15 $\pm$ 1,32

$\bar{x}$: 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Çok az katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum

3.2.4. Tüketicilerin Dubai Çikolatası Satın Alma Tercihini Etkileyen Faktörler

Çizelge 2'deki tüketicilerin Dubai çikolatası satın alma tercihini etkileyen nedensel faktörler incelendiğinde, kaliteli içerik değişkeninin hem sık hem de az tüketenler için ilk sırada olduğu görülmektedir. Kaliteli içerik değişkeni açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu durum, ürünün içerik kalitesine ilişkin algının, tüketim sıklığından bağımsız olarak her iki grup tarafından da benzer biçimde değerlendirildiğini düşündürmektedir. Diğer bir ifadeyle, Dubai çikolatasının daha sık ya da daha seyrek tüketilmesi, ürünün içerik temelli özelliklerine yönelik algıyı belirgin biçimde ayırtırmamaktadır. Bu sonuç, yenilikçi gıda ürünlerinde tekrar eden tüketim davranışının, çoğu zaman nesnel ürün özelliklerinden ziyade algılanan değer, merak ve deneyimsel tatmin gibi unsurlar üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Bir diğer yandan, tüketim sıklığına göre oluşturulan gruplar arasında Dubai çikolatasına yönelik tercih nedenleri karşılaştırıldığında, merak uyandırması, benzersiz veya farklı bir tat sunması, prestij/lüks algısı ve fiyat-performans oranının yüksek olması değişkenlerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gözlenmektedir. Bu bulgular, Dubai çikolatasını daha tüketim sıklığı yüksek olan bireylerin, söz konusu ürünü daha çok deneyimsel, sembolik ve algısal unsurlar üzerinden değerlendirdiğini; buna karşılık daha az tüketen bireylerin bu boyutlara ilişkin değerlendirmelerinde daha temkinli bir tutum sergilediğini göstermektedir. Özellikle prestij/lüks algısı ve yenilikçi tat boyutlarında ortaya çıkan güçlü farklar, ürünün tüketim sıklığı ile algılanan sembolik değer arasında belirgin bir ilişki bulunduğuna işaret etmektedir.

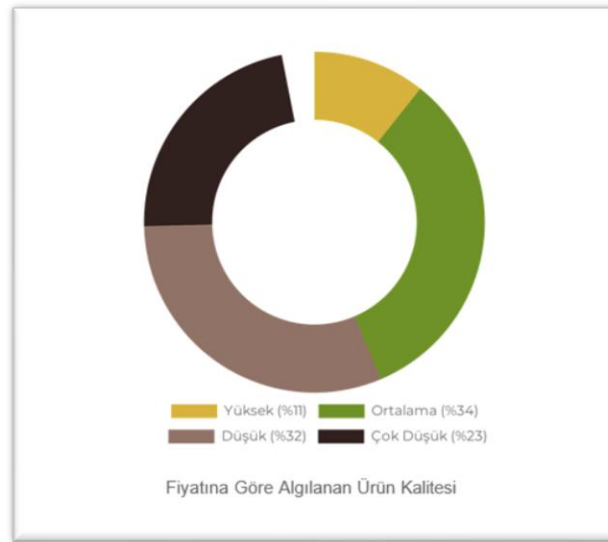
Çizelge 2. Dubai Çikolatası Tercih Nedenleri

Tercih Nedenleri	Çok tüketenler ($\bar{x} \pm SS$)	Az tüketenler ($\bar{x} \pm SS$)	Mann-Whitney U Testi Değeri	p-değeri
Merak uyandırması	1,92 $\pm$ 1,32	2,46 $\pm$ 1,47	927,00	0,019**
Benzersiz veya farklı bir tat vermesi	2,02 $\pm$ 1,42	3,15 $\pm$ 1,63	737,00	<0,001*
Prestij/lüks algısı	1,27 $\pm$ 0,57	2,54 $\pm$ 1,28	470,00	<0,001*
Kaliteli içerik	3,25 $\pm$ 1,74	3,52 $\pm$ 1,87	1128,50	0,372
Fiyat performans oranının yüksek olması (yüksek kalite sunuyor ancak fiyatı çok aşırı değil)	1,77 $\pm$ 1,15	2,50 $\pm$ 1,39	836,50	0,003*

Not: * %1 ve ** %5 önem düzeylerinde anlamlıdır. $\bar{x}$: 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Çok az katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum

3.2.5. Tüketicilerin Dubai Çikolatasını Fiyat-Kalite Açısından Değerlendirmesi

Görsel 6’da fiyatına göre algılanan ürün kalitesinin oransal dağılımı sunulmaktadır. Dağılım incelendiğinde, katılımcıların büyük bir bölümünün ürün kalitesini ortalama (%34) ve düşük (%32) düzeylerinde değerlendirdiği görülmektedir. Buna karşılık, kalite algısının yüksek olduğunu düşünenlerin oranı oldukça sınırlı kalırken (%11), katılımcıların yaklaşık dörtte birinin ürünü çok düşük kalite olarak algılaması dikkat çekmektedir. Bu bulgu, Dubai çikolatasının fiyat seviyesi ile algılanan kalite arasında güçlü ve tutarlı bir eşleşme oluşmadığına işaret etmektedir. Söz konusu dağılım, tüketicilerin ürünün yenilikçi ve deneyimsel özelliklerine ilgi duymalarına rağmen, fiyat–kalite dengesini yeterince ikna edici bulmadıklarını düşündürmektedir. Özellikle “çok düşük” kalite algısının kayda değer bir paya sahip olması, ürünün fiyatının yarattığı beklentinin kalite algısıyla tam olarak örtüşmediğini göstermektedir. Bu durum, Dubai çikolatasının tüketici davranışı açısından daha çok merak ve deneyim temelli bir deneme ürünü olarak konumlandığını; fiyatına bağlı kalite değerlendirmelerinin ise net ve olumlu bir yapıya henüz kavuşmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla fiyat–kalite algısındaki bu belirsizlik, ürünün uzun vadeli tüketim davranışları ve pazardaki sürdürülebilir konumu açısından kritik bir değerlendirme alanı oluşturmaktadır.

Görsel 6. Fiyatına Göre Algılanan Ürün Kalitesi (%)

3.2.6. Tüketicilerin Dubai Çikolatası Satın Alma Tercihini Etkileyen Pazarlama İletişimi Araçları

Görsel 7’de, Dubai çikolatası satın alma tercihini etkileyen pazarlama iletişimi araçlarının oransal dağılımı sunulmaktadır. Bulgular; satın alma kararında sosyal medya reklamlarının (%76,3) açık ara en etkili araç olduğunu göstermektedir. Bu baskın mecraayı sırasıyla ağızdan ağıza pazarlama (word of mouth marketing-%18,3) ve sosyal medya etkileyicilerinin (influencer) tavsiyeleri (%5,4) izlemektedir. Buna karşın; TV reklamları ile internetteki blog yazıları ve incelemelerin bu örneklem grubunda satın alma tercihi üzerinde herhangi bir belirleyici rol oynamadığı saptanmıştır.

Görsel 7. Dubai Çikolatasına Yönelik Pazarlama İletişim Araçları

3.2.7. Tüketicilerin Bakış Açısından Dubai Çikolatasını Önerme Niyetleri

Görsel 8, katılımcıların Dubai çikolatasını başkalarına önerme niyetlerine ilişkin dağılımını ortaya koymaktadır. Bulgular, tavsiye davranışında olumsuz ve çekimser tutumların baskın olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %44'ünün ürünü önermediğini belirtmesi, önerme niyetinin genel olarak zayıf olduğunu ortaya koyarken, ürünü önerenlerin oranının %24'te kalması bu durumu desteklemektedir. Bununla birlikte, katılımcıların %32'sinin kararsız olması, tüketici davranışlarının henüz netleşmediğine ve ürünün algısal konumlandırmasının tam olarak yerleşmediğine işaret etmektedir. Özellikle “kesinlikle öneririm” diyenlerin oranının %16 ile sınırlı kalması, ürün deneyiminin güçlü bir olumlu tavsiye davranışına dönüşmediğini göstermektedir.

Bu sonuçlar, Dubai çikolatasının sosyal medyada yüksek görünürlük kazanmasına rağmen, bireysel tüketim deneyiminin beklentileri yeterince karşılamadığını düşündürmektedir. Tat profili, fiyat algısı ve tekrar satın alma isteği gibi faktörlerin tavsiye niyetini sınırlayıcı rol oynadığı; buna karşılık kararsız tüketici grubunun varlığının, uygun pazarlama stratejileri ve deneyimi iyileştirici uygulamalar yoluyla olumlu tutuma dönüştürülebilecek bir potansiyel alan sunduğu söylenebilir. Dolayısıyla bulgular, ürünün mevcut haliyle güçlü bir ağızdan ağıza pazarlama (word of mouth marketing) etkisi yaratamadığını, ancak doğru konumlandırma ile bu etkinin geliştirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Görsel 8. Dubai Çikolatasını Başkasına Önerme Niyeti (%)

3.2.8. Tüketicilerin Bakış Açısından Dubai Çikolatasının Yenilikçi Bir Tat Olarak Sürdürülebilirliği

Tüketicilerin bakış açısından Dubai çikolatasının sürdürülebilirlik koşulları fiyat-kalite performans oranı, ambalaj tasarımı, markalaşma, kalite ürünlere kolay erişim ve ürünün tatlılık derecesi gibi öne çıkan bazı değişkenler çerçevesinde incelenmiştir (Çizelge 3). Fiyat–kalite performans oranının yüksek olması ve ambalajın iyi tasarlanması değişkenleri açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu durum, her iki grubun da ürünün sürdürülebilirliğini değerlendirirken fiyat dengesi ve ambalaj tasarımı gibi unsurları benzer biçimde algıladığını göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Dubai çikolatasının sürdürülebilirliği, tüketim sıklığı yüksek olan tüketiciler için daha çok ürünün duysal ve deneyimsel özelliklerine dayanırken; tüketim sıklığı seyrek olan tüketiciler açısından markalaşma ve erişilebilirlik gibi yapısal faktörlerin daha belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğer yandan, Dubai çikolatasının sürdürülebilirliğini belirleyen koşullar, tüketim sıklığına göre oluşturulan gruplar açısından incelendiğinde, markalaşma, kaliteli ürünlere kolay erişim ve tatlı olarak daha hafif olması değişkenlerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gözlenmektedir. Bu sonuçlar, Dubai çikolatasını daha az tüketen bireylerin, ürünün pazarda kalıcı bir yer edinmesini daha çok kurumsal ve yapısal unsurlar üzerinden değerlendirdiğini, buna karşılık daha tüketim sıklığı yüksek olan bireylerin sürdürülebilirliği daha çok ürünün tüketim deneyimi ve fiziksel özellikleriyle ilişkilendirdiğini düşündürmektedir. Özellikle markalaşma ve erişilebilirlik boyutlarında ortaya çıkan farklar, ürünün sürekliliğine yönelik beklentilerin tüketim sıklığına bağlı olarak farklılaştığını ortaya koymaktadır.

Çizelge 3. Tüketicilerin Bakış Açısından Dubai Çikolatasının Sürdürülebilirlik Koşulları

Dubai Çikolatasının Sürdürülebilirlik Koşulları	Çok tüketenler ($\bar{x} \pm SS$)	Az tüketenler ($\bar{x} \pm SS$)	Mann-Whitney U Testi değeri	p-değeri
Fiyat kalite performans oranı yüksek olmalı (yüksek kaliteli ve pahalı olmaması)	2,00 $\pm$ 1,22	2,27 $\pm$ 1,43	1110,50	0,315
Ambalaj iyi tasarlanmalı	1,85 $\pm$ 1,11	1,96 $\pm$ 1,39	1240,00	0,951
Markalaşma olmalı	2,02 $\pm$ 1,42	3,15 $\pm$ 1,63	737,00	<0,001*
Kaliteli ürünlere kolay erişim sağlanmalı	1,27 $\pm$ 0,57	2,54 $\pm$ 1,28	470,00	<0,001*
Tatlı olarak daha hafif olmalı	3,40 $\pm$ 1,53	2,73 $\pm$ 1,40	881,00	0,009*

Not: *%1 önem düzeyinde anlamlıdır. $\bar{x}$: 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Çok az katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum

Katılımcıların Dubai çikolatasındaki ürün çeşit eğilimleri incelendiğinde, bilindik veya geleneksel ürünlerin en yüksek ortalama değere sahip olduğu ($\bar{x} = 3,05$) görülmektedir (Çizelge 4). Bu bulgu, tüketicilerin ürünün süreklilik kazanması hâlinde daha tanıdık ve alışılmış tatlara yönelme eğilimi gösterebileceğine işaret etmektedir. Buna karşılık, baharatlı tatlar en düşük ortalama değere sahip olup ($\bar{x} = 1,60$), ölçek yapısı gereği katılımcılar tarafından en düşük düzeyde tercih edilen seçenek olarak öne çıkmaktadır. Kuruyemişli, bitter çikolatalı ve vegan veya diyet dostu çeşitler ise orta düzey ortalamalarla tüketici tercihlerinde ara bir konumda yer almaktadır.

Standart sapma değerlerinin genel olarak 1,00–1,49 aralığında seyretmesi, katılımcı tercihlerinde belirli bir görüş farklılığının mevcut olduğunu göstermektedir. Özellikle geleneksel, bitter ve diyet dostu seçeneklerdeki görece yüksek dağılım, bu ürün türlerine yönelik beklentilerin homojen olmadığını ortaya koymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Dubai çikolatasının kalıcı bir ürün hâline gelmesi durumunda tüketicilerin yenilikçi ve ayırt edici tatlardan ziyade daha tanıdık ve güvenli seçeneklere yönelme eğilimi gösterdiği söylenebilir.

Çizelge 4. Dubai Çikolatasında Ürün Çeşitliliğine Tüketicilerin Eğilimleri

Ürün	$\bar{x} \pm SS$
Bilindik veya geleneksel	3,05 $\pm$ 1,42
Kuruyemişli	2,50 $\pm$ 1,39
Bitter Çikolatalı	2,86 $\pm$ 1,49
Vegan veya diyet dostu çikolata	2,71 $\pm$ 1,49
Baharatlı tatlar	1,60 $\pm$ 1,00

$\bar{x}$: 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Çok az katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum

4. SONUÇ

Araştırma bulguları, Dubai çikolatasının tüm tüketici kitlesi için kalıcı bir tutuma dönüşmediğini; ancak tüketim sıklığı yüksek olan segmentte deneyim, prestij ve algılanan değer üzerinden güçlenen bir benimsenme potansiyeli bulunduğunu göstermektedir. Bu çerçevede politika ve pazarlama stratejilerinin, ürünü genel kitleye yaygınlaştırmaktan ziyade, mevcut tüketim sıklığı yüksek olan segmentini derinleştirmeye ve tüketim sıklığı az olan grubu kademeli olarak bu segmente taşımaya odaklanması gerekmektedir. Öncelikle, tüketim sıklığı yüksek olan bireylerde anlamlı biçimde öne çıkan yenilikçilik, prestij ve deneyimsel tatmin boyutlarının korunması ve tutarlı biçimde güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Ürünün özgün tat profili, özellikle yenilikçi ve ayırt edici çeşitler aracılığıyla sürdürülebilir hale getirilmeli, ürünün sıradanlaşmasını önleyecek sınırlı seri, dönemsel veya deneyim odaklı sunumlar tercih edilmelidir. Bu yaklaşım, tüketim sıklığı yüksek olan tüketicilerde gözlenen algısal değerın zayıflamasını engelleyerek kalıcı tutumun devamlılığını destekleyecektir. Az tüketen grup açısından ise, bulgular bu kesimin ürünü daha temkinli, karşılaştırmalı ve fiyat–kalite ekseninde değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, bu gruba yönelik politikaların temel hedefi, algılanan belirsizlikleri azaltmak olmalıdır. Fiyat-kalite uyumunun daha açık ve ikna edici biçimde sunulması, ürün içeriğine ve kalite standartlarına ilişkin şeffaf bilgilendirme stratejilerinin güçlendirilmesi, az tüketen tüketicilerin ürüne yönelik güven düzeyini artırabilir.

Pazarlama iletişimi açısından, sosyal medya görünürlüğünün tek başına kalıcı tutum yaratmak için yeterli olmadığı bulgularla ortaya konmuştur. Bu nedenle, yalnızca dikkat çekmeye yönelik kampanyalar yerine, gerçek tüketim deneyimini pekiştiren ve tekrar satın almayı teşvik eden iletişim stratejilerine yönelmek gerekmektedir. Özellikle kararsız tüketici grubunun varlığı, doğru konumlandırma ve deneyimi iyileştirici uygulamalarla olumlu tutuma dönüştürülebilecek bir potansiyel alan sunmaktadır. Araştırma bulgularına göre, tüketim sıklığı yüksek olan tüketiciler için ürünle ilgili deneyim, tat profili ve düşük şeker yoğunluğu gibi kullanım temelli özellikler ön plandadır. Buna karşılık, tüketim sıklığı az olan tüketiciler açısından markalaşma ve kaliteli ürünlere erişim gibi faktörler daha belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgular, Dubai çikolatasının farklı tüketici segmentlerinde kalıcı bir tercih oluşturma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ajzen, I., The Theory of Planned Behavior, Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50(2), 179–211, 1991.

Büyüköztürk, Ş., *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*, Pegem Akademi, 2020.

Chehab, N., Personal Communication Regarding Dubai Viral Style Chocolate and Market Impact, Maison Samadi, London, 2025.

Costa, E., Niimi, J., Collier, E. S., The Negative Association Between Food Neophobia and Sensory Expectations Revealed Through Analysis of Consumers' Open-Ended Descriptions, Food Quality and Preference, 123, 105332, 2025.

- Field, A., *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, SAGE Publications, 2018.
- Fishbein, M., Ajzen, I., *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research*, Addison-Wesley, 1975.
- Gravetter, F. J., Wallnau, L. B., *Statistics for the Behavioral Sciences*, Cengage Learning, 2017.
- Howell, D. C., *Statistical Methods for Psychology*, Wadsworth Publishing, 2013.
- Kahneman, D., Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics, *American Economic Review*, 93(5), 1449–1475, 2003.
- Kerry, 2026 Taste Trends: Navigating What’s Next in Food and Beverage, Kerry Insights Report, 2025.
- Lerner, J. S., Li, Y., Valdesolo, P., Kassam, K. S., Emotion and Decision Making, *Annual Review of Psychology*, 66, 799–823, 2015.
- Likert, R., A Technique for the Measurement of Attitudes, *Archives of Psychology*, 140, 1-55, 1932.
- Öney Tan, A., The Role of Texture in Dubai Chocolate’s Social Media Success, *Turkish Food Writer and Analyst*, 2025.
- Rozin, P., The Evolution of Intelligence and Access to the Cognitive Unconscious, *Progress in Psychobiology and Physiological Psychology*, 6, 245–280, 1976.
- Scherer, K. R., What Are Emotions? And How Can They Be Measured?, *Social Science Information*, 44(4), 695–729, 2005.
- Shan, Y., Wang, H., Wang, W., Food Neophobia: Psychological Dimensions of Consumer Perception and Emotional Sentiment in Social Media Discourse, *Frontiers in Nutrition*, 12, 1584409, 2025.
- Siddiqui, S. A., Florença, S. G., Barroca, M. J., Anjos, O., Avoiding Food Neophobia and Increasing Consumer Acceptance of New Food Trends—A Decade of Research, *Sustainability*, 14(16), 10391, 2022.
- Tversky, A., Kahneman, D., Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases, *Science*, 185(4157), 1124–1131, 1974.

ENDÜSTRİ 4.0 BAĞLAMINDA GASTRONOMİ ALANINDA GERÇEKLEŞEN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları,
gizem.sarikaya@outlook.com.tr, 0000-0003-4725-7981

Doç. Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları,
rabiha@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0002-2586-3860

ÖZET

Buhar gücüyle başlayan tarihsel sanayi süreçlerinin yapay zekâ teknolojileriyle entegrasyonu, gastronomiyi otonom sistemler ve bütünlüklü dijitalleşme ekseninde şekillenen 'Mutfak 4.0' anlayışına taşımıştır. Bu çalışmanın amacı, Endüstri 4.0 uygulamalarının gastronomi literatüründeki yerini kapsamlı bir şekilde inceleyerek, dijitalleşmenin gastronomi alanındaki etkilerini teorik bir perspektifle değerlendirmektir. Araştırmanın sonuçlarına göre; Endüstri 4.0 teknolojileri gastronomi alanında tedarik zinciri izlenebilirliği, gıda israfının minimizasyonu ve operasyonel hassasiyet noktalarında stratejik kazanımlar sağlamaktadır. Mutfak 4.0 paradigması, gastronomi profesyonellerinden teknik mutfak bilgisinin yanı sıra dijital okuryazarlık ve sistem yönetimi gibi yeni nesil yetkinlikler talep ederek mesleki tanımları yeniden şekillendirmektedir. Gastronominin teknoloji ile entegrasyonu, sektörü salt bir hizmet dalı olmaktan çıkarak duyuşal ve bilişsel katılımın merkezde olduğu yüksek katma değerli bir deneyim platformuna dönüştürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Mutfak 4.0, Dijital Dönüşüm.

AN EXAMINATION OF THE DIGITAL TRANSFORMATION IN THE FIELD OF GASTRONOMY WITHIN THE CONTEXT OF INDUSTRY 4.0.

ABSTRACT

The integration of historical industrial processes, beginning with steam power, with artificial intelligence technologies has propelled gastronomy towards the 'Kitchen 4.0' concept, characterised by autonomous systems and comprehensive digital integration. This study aims to comprehensively examine the role of Industry 4.0 applications in gastronomic literature and evaluate the effects of digitalisation on gastronomy from a theoretical perspective. According to the research results, Industry 4.0 technologies offer significant advantages in gastronomy, including improved supply chain traceability, reduced food waste and greater operational precision. The Kitchen 4.0 paradigm is reshaping professional definitions by demanding new-generation competencies from gastronomy professionals, such as digital literacy and system management, as well as technical kitchen knowledge. Integrating gastronomy with technology transforms the sector from a purely service-based industry into a high-value experience platform, where sensory and cognitive participation are central.

Keywords: Industry 4.0, Kitchen 4.0, Digital Transformation.

1. GİRİŞ

18. yüzyılda buhar gücüyle başlayan sanayi devrimi, geleneksel üretim sınırlarının aşılması ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimiyle buhar gücünden başlayarak toplumlar sosyo-ekonomik açıdan modernize edilirken, düşük maliyetli ve yüksek kaliteli üretim standartları

yeniden tanımlamıştır. Tarihsel süreçte sanayi devrimleri; teknolojik dönüşümün doğasına ve üretim paradigmalarındaki değişimlere bağlı olarak dört temel evre altında kategorize edilmektedir (Kılıç, 2023). Endüstri 1.0 ile başlayan ve kas gücünün yerini mekanizasyona bıraktığı tarihsel süreç, Endüstri 4.0 evresinde farklı bir boyuta ulaşmıştır (Esmer & Şaylan, 2019).

Üretim süreçlerinde akıllı ve otonom sistemlerin entegrasyonuna odaklanan Endüstri 4.0, sektörel bazda kapsamlı bir dönüşüm trendi olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra kavramı, nesnelerin interneti, büyük veri ve veri analitiği, robotik, otonom sistemler, sensörler ve otomasyon gibi gelişmekte olan teknolojilerle ve 3D baskı gibi üretim yöntemleriyle de ilişkilendirmek mümkündür (United Nations Industrial Development Organization, 2017; Turkyilmaz vd., 2017).

Endüstri 4.0, 2011 yılında Almanya'nın stratejik bir hamlesi olarak ortaya çıkmıştır. Kısa sürede ABD ve Japonya gibi ülkeler tarafından farklı isimlerle benimsenerek küresel bir standart haline gelmiştir. Üretim akışını daha da dönüştürebilecek ve insan ile makine arasındaki iletişimi, ayrıca tedarikçiler, üreticiler ve müşteriler arasındaki etkileşimi değiştirebilecek potansiyele sahiptir. Bunun yanında otonom robotlar, simülasyon, yatay ve dikey sistem entegrasyonu, siber güvenlik ve artırılmış gerçekliği içerir ve yapay zeka çözümleriyle daha da geliştirilebilir durumdadır (Suleiman vd., 2022).

Endüstri 4.0; verimlilik artışı, atık yönetimi ve sürekli inovasyon aracılığıyla mikro düzeyde işletmelerin, makro düzeyde ise ülkelerin küresel rekabet gücünü ve ekonomik performansını doğrudan yukarı taşımaktadır (Jaskó & Ruppert, 2025).

Endüstri 4.0'ın siber-fiziksel tabanlı dönüşümü, imalat sanayinin sınırlarını aşarak geniş bir sektörel yelpazede yapısal değişimleri tetiklemiştir. Bu bağlamda, sağlık sektöründe gerçek zamanlı hasta izleme ve cerrahi robotik sistemleri kapsayan "Sağlık 4.0" uygulamaları ön plana çıkarken; tarım alanında sensör ağları ve dronlar vasıtasıyla kaynak optimizasyonu sağlayan "Hassas Tarım" teknikleri yaygınlaşmaktadır (Vaidya vd., 2018).

Dijital dönüşümün üretim hatlarından hizmet sektörüne taşınmasıyla birlikte, turizm sektörü de Turizm 4.0 evresine geçiş yapmış; bu süreçte operasyonel verimlilik ve dijital konuk deneyimi, küresel turizm pazarında rekabetin temel belirleyicisi haline gelmiştir. Turizm 4.0, teknoloji tabanlı bir hizmet üretim paradigması üzerine kurulmuştur (Stankov & Gretzel 2020), ve Endüstri 4.0'ın altı ortak ilkesiyle karakterize edilen yeni bir turizm değer ekosistemidir: Bu ilkeler; cihazlar arası standartlaştırılmış birlikte çalışabilirlik, süreçlerin dijital ikizlerini yaratan sanallaştırma, merkeziyetsiz otonom karar alma mekanizmaları, gerçek zamanlı veri analitiği ve hem iç hem dış paydaşları kapsayan hizmet odaklılık gibi temel yapı taşları üzerine inşa edilmiştir (Pencarelli, 2020).

Turizm 4.0 ile gelen teknolojik dönüşüm, yiyecek-içecek sektörünü geleneksel hizmet anlayışından uzaklaştırarak; mutfak yönetim sistemlerini akıllı, veri odaklı ve otonom bir yapıya dönüştürerek gastronomi alanında yeni bir dönüşümü başlatmıştır. Endüstri 4.0'ın makro düzeydeki otonom işleyiş disiplini, mikro ölçekli yaşam alanlarına evrimleşerek mutfakların teknik altyapısını şekillendirmiştir (Rüßmann vd., 2015). Gerçekleşen dönüşüm, geleneksel mutfak anlayışını kökten değiştirerek; yapay zekâ ve otomasyonun merkezde olduğu akıllı mutfak ekosistemlerini modern yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, Endüstri 4.0 uygulamalarının gastronomi literatüründeki yerini kapsamlı bir

şekilde inceleyerek, dijitalleşmenin gastronomi alanındaki etkilerini teorik bir perspektifle değerlendirmektedir.

2. Endüstri 4.0

İnsanlık tarihinin en uzun evresini oluşturan Sanayi Devrimi öncesi süreçte ekonomik yapı, 'Birinci Dalga' olarak nitelendirilen tarımsal üretim ekseninde şekillenmiştir. Bu dönemde üretim güçleri merkezileşmemiş, ekonomik büyüme ve toplumsal değişimler yerel ölçekte sınırlı kalmıştır. James Watt'ın buhar makinesini icat etmesiyle başlayan sanayileşme süreci, üretimde kas gücünün yerini mekanik güce bırakmasına ve imalatın evlerden büyük ölçekli fabrikalara taşınarak makineleşmenin temellerinin atılmasına yol açmıştır. Bu teknolojik dönüşümün yarattığı iş gücü ihtiyacı, taşradan kentlere yönelen yoğun göçle birleşerek fabrikalar için gerekli olan istihdamın zeminini hazırlamıştır (Bol, 2024). 19. yüzyıl sonundan itibaren yükselen İkinci Sanayi Devrimi; demiryolu ağlarının genişlemesiyle hammadde ve pazara erişimin kolaylaştığı, elektrik ile petrolün enerji kaynağı olarak devreye girdiği 'teknoloji devrimi' dönemidir. Bu süreçte Henry Ford'un geliştirdiği seri üretim bantları ve çelik ile kimya sanayisindeki ilerlemeler, üretim süreçlerini makro ölçekte hızlandırarak modern sanayi toplumunun temelini atmıştır. Elektrik ve iletişimdeki ilerlemelerin tetiklediği seri üretim dönemi, yoğun kentleşme ve işçi sınıfının oluşumuyla toplumsal yapıyı kökten değiştirerek genel refah düzeyinin yükselmesini sağlamıştır. Altyapı hizmetlerinin gelişimi ve standartlaşmanın başlamasıyla birlikte, demir-çelik üretiminde liderleşen küresel güçlerin öncülüğünde modern sanayi ekonomisi ve sendikal haklar gibi kurumsal yapılar şekillenmiştir (Dağlı, 2025).

İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen ve katı yapısı nedeniyle değişen piyasa taleplerine uyum sağlayamayan Fordist üretim modeli, 1970'li yıllarda küresel bir ekonomik tıkanıklığa yol açmıştır. Bu krizin aşılması amacıyla geliştirilen ve *Post-Fordizm* olarak literatüre geçen esnek üretim sistemleri, Üçüncü Sanayi Devrimi'nin temel karakteristiğini oluşturarak 1980'lerden itibaren baskın üretim paradigması haline gelmiştir (İşler, 2022). Analog sistemlerin yerini dijital elektroniğe bırakmasıyla başlayan Üçüncü Sanayi Devrimi, mikroelektronik ve internetin merkezde olduğu 'Dijital Devrim' sürecini temsil etmektedir. Enerji verimliliği, yeşil binalar ve dağıtık üretim modelleriyle karakterize edilen bu evre; nanoteknoloji, robotik ve 3D yazıcı gibi yeniliklerin endüstriyel üretimden ev hizmetlerine kadar geniş bir alana nüfuz etmesini sağlamıştır. Bu süreç, dijital ve kişisel üretim dinamiklerini birleştirerek küresel ekonomide daha entegre ve akışkan bir yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Mohajan, 2021).

İlk kez 2011'de Hannover Fuarı'nda gündeme gelen ve Almanya'nın stratejik hamleleriyle küresel bir vizyona dönüşen Endüstri 4.0, tüm dünyada devrimsel bir değişim olarak kabul görmüştür. Üniversiteler ve Ar-Ge merkezleri için temel bir odak noktası haline gelmesine rağmen, kavramın tanımı üzerinde literatürde henüz tam bir uzlaşa sağlanamamıştır. Endüstri 4.0 en geniş anlamıyla; operasyonel verimlilik, karlılık ve kişiselleştirilmiş tüketici taleplerini karşılamak amacıyla, Ar-Ge'den satışa kadar tüm işletme süreçlerinin dijital bir ekosisteme dönüştürülmesidir. Bu dönüşüm, üretim döngüsünün her aşamasında veriye dayalı bir dijitalleşmeyi hedefleyerek işletmenin tüm fonksiyonlarının tek bir çatı altında birleştirilmesini ifade etmektedir (Aşar, 2025).

3. Endüstri 4.0 Teknolojilerinin Gastronomiye Yansımaları

3.1. Dijital Dönüşüm ve Akıllı Mutfak Ekosistemlerinin Ortaya Çıkışı

Endüstri 4.0'ın getirdiği dijital dönüşüm, geleneksel mutfak anlayışını kökten değiştirerek; yapay zekâ ve otomasyonun merkezde olduğu akıllı mutfak ekosistemlerini modern yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Endüstri 4.0'da her şey birbirine bağlıdır ve hızlı tempo dünyanın ana teması haline gelmiştir. Artan iş yükü ve azalan boş zaman ortamında, hazır yemek ve paket servis sektörleri, kolaylık talebinden yararlanarak önemli bir büyüme kaydetmiştir. Bu trend, tüketicilerin geleneksel olarak evde yemek pişirmek için gereken zaman yatırımı olmadan çeşitli mutfaklara erişmelerini sağlamaktadır. Endüstri 4.0'ın sunduğu büyük veri ve nesnelerin interneti altyapısı, sistemlerin sadece veri toplamasını değil, yapay zekâ algoritmaları aracılığıyla bu verileri anlamlandırarak otonom kararlar vermesini sağlamıştır. Yapay zekânın sunduğu bu bilişsel kapasite, mutfak operasyonlarını statik bir üretim alanı olmaktan çıkarıp; gıdanın tazeliğini denetleyen, pişirme süreçlerini optimize eden ve tüketici alışkanlıklarına göre dinamik reçeteler oluşturan akıllı mutfak ekosistemlerine dönüştürmüştür. (Wang vd., 2025).

3.2. Nesnelerin İnterneti ve Yapay Zekâ Tabanlı Akıllı Mutfak Teknolojileri

Nesnelerin interneti ve yapay zekâ entegrasyonu, mutfak mobilyalarını ve ekipmanlarını sadece işlevsel araçlar olmaktan çıkarıp, birbirine bağlı dijital bir ekosisteme dönüştürerek akıllı mutfak dönemini başlatmıştır. Bu teknolojik dönüşüm; envanter takibi yapan buzdolaplarından besin değeri analizi sunan yüzeyle kadar geniş bir yelpazede gıda yönetimini optimize etmekte, bu sayede israfın azaltılması ve kişiselleştirilmiş sağlıklı yaşam standartlarının yükseltilmesi sağlanmaktadır (Golshany vd., 2024).

3.3. Sensör Tabanlı Sistemler ve Mutfak Operasyonlarında Süreç Otomasyonu

Akıllı mutfak ekosistemleri, nesnelerin interneti tabanlı cihazlar ve gelişmiş sensör ağlarının entegrasyonu; uzaktan izleme, dinamik kontrol ve süreç otomasyonu gibi yetkinlikler sunmaktadır. Bu sistemler kapsamında, hassas termal yönetim kabiliyetine sahip akıllı fırınlar, mutfak operasyonlarını merkezi bir birimden yöneten ses aktivasyonlu asistanlar ve envanter yönetimini dijitalleştirerek tüketim verilerine dayalı öneriler sunan akıllı soğutma sistemleri öne çıkmaktadır. Söz konusu teknolojilerin entegrasyonu; mutfak operasyonlarında verimliliğin maksimize edilmesini ve kullanıcı deneyiminin dijital dönüşüm yoluyla optimize edilmesini amaçlamaktadır (Kalyanam, 2022).

3.4. Gıda Tedarik Zinciri ve İzlenebilirlik Sistemleri

Endüstri 4.0 teknolojileri, gastronomi alanında tedarik zinciri yönetimi ve gıda izlenebilirliği süreçlerinde de önemli dönüşümler meydana getirmiştir. Gıda tedarik zincirinde izlenebilirlik, gıda üretiminin üretim, işleme ve dağıtımın tüm aşamalarında izlenebilmesi ve takip edilebilmesi olarak tanımlanabilir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, gıda izlenebilirliği, kimlik doğrulama, sahtecilik ve taşıma gibi diğer ilgili kavramlarla ilişkilendirilebilir. Endüstri 4.0'ın sunduğu akıllı teknolojiler, gıda sektöründe veriyi dijitalleştirerek daha özerk bir üretim modeli sunmaktadır. Bu sistemler; operasyonel iyileştirmelerin yanı sıra gıda güvenliği, kalite ve sürdürülebilirlik konularında kritik kazanımlar sağlamaktadır (Hassoun vd., 2024; Kamble vd., 2018).

3.5. Deneyim Ekonomisi Perspektifinden Gastronomide Dijital Dönüşüm

Endüstri 4.0'ın gastronomiye bir diğer önemli yansıması, tüketici deneyiminin kişiselleştirilmesi ve deneyim ekonomisi yaklaşımı üzerinden ortaya çıkmaktadır. Deneyim ekonomisi; tüketicinin bir ürün veya hizmeti sadece işlevsel faydası için değil, sunduğu duyuşal ve duyuşal katma değer için tercih ettiğı bir ekonomik aşamadır. Bu modelde işletmeler, standart bir mal sunmak yerine, tüketici için kişiselleştirilmiş, etkileşimli ve hafızada iz bırakan anlar kurgulayarak hem müşteri sadakatini artırmayı hem de ekonomik değer yaratmayı hedeflerler. Böylelikle geleneksel hizmet sunumu, yerini stratejik olarak yapılandırılmış deneyim tasarımına bırakmıştır (Polat & Özdemir, 2021). Söz konusu deneyim odaklı dönüşümün operasyonel zeminini hazırlayan dijital araçlar; veri analitiğı ve yapay zekâ uygulamaları aracılığıyla tüketicinin beklenti haritasını yeniden şekillendirmektedir. Yiyecek-içecek işletmeleri; dijital teknolojiler, veri analitiğı ve yapay zekâ uygulamaları sayesinde tüketicilerin beklenti ve tercihlerine dayalı olarak özelleştirilmiş gastronomik deneyimler tasarlanabilmektedir. Bu durum, gastronomiyi yalnızca ürün ve hizmet sunumuna dayalı bir alan olmaktan çıkararak, tüketicinin duyuşal, bilişsel ve duyuşal katılımını merkeze alan deneyim odaklı bir yapıya dönüştürmektedir. Deneyim ekonomisi perspektifi, gastronomik tüketimin değerinin teknolojik destekle zenginleştirilmiş deneyimler aracılığıyla artırıldığını ortaya koymaktadır (Oh, Fiore, & Jeoung, 2007).

3.6. Büyük Veri, Artırılmış Gerçeklik ve Sanal Gerçeklik ile Deneyim Tasarımı

Yiyecek-içecek işletmeleri, hizmet arzını bireysel tüketici beklentilerine göre dinamik bir şekilde uyarlayarak bütünleşik yemek deneyimini optimize etme yoluna gitmektedir. Bu süreçte büyük veri analitiğı; kişiselleştirilmiş menü yapılandırmaları, stratejik sadakat programları ve mikro-hedeflenmiş pazarlama faaliyetlerinin yürütülmesinde temel bir araç işlevi görmektedir. Öte yandan, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik uygulamaları, gastronomi alanında müşteri deneyimini dijitalleştiren yenilikçi enstrümanlar olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu teknolojiler; menü tasarımları, sanal duyuşal tadımlar ve etkileşimli dijital hikaye anlatıcılığı aracılığıyla, tüketiciyle kurulan bağı unutulmaz ve yüksek katılımlı bir deneyime dönüştürerek deneyim ekonomisinin temel ilkelerini gerçekleştirmektedir (Effendi vd., 2023).

3.7 Endüstri 4.0'ın Gastronomi Alanında İş Gücü ve Mesleki Yetkinliklere Etkisi

Endüstri 4.0 teknolojilerinin gastronomi alanına yansımaları, özellikle yiyecek-içecek ve ağırlama sektöründe iş gücü yapısının dönüşümü üzerinden belirginleşmektedir. Dijitalleşme, otomasyon ve akıllı sistemlerin yaygınlaşması, gastronomi profesyonellerinden yalnızca operasyonel mutfak becerileri değil; aynı zamanda teknoloji kullanımı, dijital sistemlerle çalışma ve hizmet süreçlerini bütüncül olarak yönetme yetkinlikleri talep etmektedir. Bu dönüşüm, gastronomi ve ağırlama alanındaki mesleklerin yeniden tanımlanmasına ve eğitim programlarının Endüstri 4.0 ekseninde güncellenmesine yol açmaktadır (Ivanov & Webster, 2019).

3.8. Akıllı Üretim Sistemleri Olarak Gastronomide 3D Gıda Baskı Teknolojileri

Gıda endüstrisinde katmanlı üretim olarak tanımlanan 3D baskı teknolojisi, yarı sıvılaştırılmış gıda partiküllerinin dijital tasarımlar doğrultusunda hassas bir şekilde üst üste katmanlanması sürecine dayanmaktadır. Bu teknolojik süreç; şeker, nişasta ve protein bazlı bileşenlerin işlenmesinde yüksek uyumluluk sergileyerek geleneksel yöntemlerle üretimi zor olan yeni nesil

gıda formlarının oluşturulmasına olanak tanımaktadır. Bu teknoloji, Endüstri 4.0'ın sunduğu siber-fiziksel sistemler ile birleştiğinde, üretimde tam otonomi ve kitlesel kişiselleştirmeyi mümkün kılan bir akıllı üretim bileşenine dönüşmektedir (Demir & Dinçer, 2020).

4. SONUÇ

Peng Wei, mutfak teknolojilerinin tarihsel gelişimini dört temel evreye ayırarak bir sınıflandırma önermektedir. Bu sınıflandırmaya göre; Mutfak 1.0 dönemi odun ateşine dayalı ilkel pişirme yöntemlerini kapsarken, Mutfak 2.0 evresi gazlı ocakların ve düdüklü tencere gibi basınçlı kapların kullanımıyla modernleşme sürecini başlatmıştır. Mutfak 3.0 dönemi ise mikrodalga fırın, elektrikli pirinç pişiriciler ve mutfak robotları gibi elektrikli ev aletlerinin entegrasyonu ile karakterize edilen, mutfak operasyonlarının mekanize olduğu modern dönemi temsil etmektedir. Mutfak 4.0, geleneksel mutfak ekipmanlarının internete bağlı akıllı cihazlara dönüştüğü, yapay zekânın karar verici mekanizma olarak merkeze yerleştiği dijital bir ekosistemi ifade etmektedir. Bu evrede mutfak, sadece yemek pişirilen bir alan olmaktan çıkarak; envanter yönetimini otonom yapan, besin değerlerini anlık analiz eden ve kullanıcı alışkanlıklarına göre kişiselleştirilmiş gastronomik deneyimler sunan etkileşimli bir platform haline gelmiştir (Liu & Liu, 2023).

Endüstri 4.0 teknolojilerinin gastronomi alanında yalnızca operasyonel verimlilik sağlamadığını; aynı zamanda tedarik zinciri yönetimi, gıda izlenebilirliği, tüketici deneyiminin kişiselleştirilmesi ve sürdürülebilirlik gibi stratejik alanlarda da dönüştürücü bir etki yarattığını göstermektedir. Dijital sistemler aracılığıyla gastronomik süreçlerin izlenebilir, ölçülebilir ve analiz edilebilir hâle gelmesi, sektörde karar alma mekanizmalarının veri temelli bir yapıya evrilmesine olanak tanımaktadır. Bu durum, gastronominin deneyim ekonomisi çerçevesinde yeniden konumlandırılmasını da beraberinde getirmektedir.

Öte yandan bu dönüşüm, gastronomi alanındaki iş gücü profillerini ve mesleki yeterlilikleri de yeniden tanımlamaktadır. Endüstri 4.0 ve Mutfak 4.0 ekseninde şekillenen gastronomi anlayışı, sektör profesyonellerinden yalnızca teknik mutfak bilgisi değil; dijital okuryazarlık, teknolojiyle etkileşim ve sistem odaklı düşünme becerileri talep etmektedir. Dolayısıyla gastronomi eğitimi ve sektörel uygulamaların, bu yeni teknolojik paradigma doğrultusunda yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Sonuç olarak, Endüstri 4.0 teknolojileriyle şekillenen Mutfak 4.0 yaklaşımı, gastronomiyi hem üretim hem de deneyim boyutunda dönüştüren bütüncül bir dönüşüm sürecini temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aşar, D. (2025). *Post-endüstriyel dönüşüm ile turizmde fijital pazarlama: Metaverse, turizm 4.0 ve gerçeklik teknolojilerinin Türkiye'de uygulanabilirliğinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Bol, E, K. (2024). *Endüstri 4.0'ın profesyonel turist rehberliği mesleğinde sağladığı kolaylıklar*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dağlı, M. (2025). *Medikal turizmde yetki belgesi olan özel hastane ve aracı kuruluşların yapay zeka kaygı algıları ve dijital teknolojiye yönelik tutumları arasındaki ilişkide endüstri 4.0 farkındalığının aracılık rolü: Antalya ili örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antalya.

- Demir, Y., & Dincer, F. I. (2020). The effects of Industry 4.0 on the food and beverage industry. *Journal of Tourismology*, 6(1), 133-145.
- Effendi, M., Jasman, E. Y. U., Utami, E. Y., & Judijanto, L. (2023). Transformation of traditional food and beverage industry with industry 4.0 approach: Case study on culinary business in Bandung Area. *Transformation*, 1(04), 137-144.
- Esmer, Y., & Şaylan, O. (2019). The link of industry 4.0 and organizational transformation. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 1-8.
- Golshany, H., Ni, Y., Yu, Q., & Fan, L. (2025). IoT-enabled smart kitchen technologies and their impact on food storage, preparation, and culinary experiences: A systematic review. *Food Research International*, 116557.
- Hassoun, A., Alhaj Abdullah, N., Ait-Kaddour, A., Ghellam, M., Beşir, A., Zannou, O., ... & Regenstein, J. M. (2024). Food traceability 4.0 as part of the fourth industrial revolution: key enabling technologies. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 64(3), 873-889.
- Ivanov, S., & Webster, C. (2019). Robots, artificial intelligence, and service automation in travel, tourism and hospitality. *Tourism Management Perspectives*, 30, 1–3.
- İşler, H. (2022). Transformations created by the third industrial revolution on vocational technical education systems. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 354-370.
- Jaskó, S., & Ruppert, T. (2025). The future of manufacturing and industry 4.0. *Applied Sciences*, 15(9), 4655.
- Kalyanam, A. K. (2022). The future of commercial kitchens embracing automation and IoT (Transforming Efficiency and Innovation in the Culinary World). *International Journal of Innovative Research and Creative Technology*, 8(4), 1-11.
- Kamble, S. S., Gunasekaran, A., & Gawankar, S. A. (2018). Sustainable Industry 4.0 framework: A systematic literature review identifying the current trends and future perspectives. *Process Safety and Environmental Protection*, 117, 408–425.
- Kılıç, R. (2023). Sanayi devrimlerinin serüveni: Endüstri 1.0'dan endüstri 5.0'a. *Takvim-i Vekayi*, 11(2), 276-291.
- Liu, Z., & Liu, Z. (2023). Research on Smart Kitchen Under Digital Empowerment-Based on Metrological and Visual Analysis of WOS and CNKI Journals. In *Design Studies and Intelligence Engineering* (pp. 257-272). IOS Press.
- Mohajan, H. (2021). Third industrial revolution brings global development. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 7 (4), 239-251
- Oh, H., Fiore, A. M., & Jeoung, M. (2007). Measuring experience economy concepts: Tourism applications. *Journal of Travel Research*, 46(2), 119–132.
- Pencarelli, T. (2020). The digital revolution in the travel and tourism industry. *Information Technology & Tourism*, 22(3), 455-476.
- Polat, E., & Özdemir, S. S. (2021). Food and beverage experience in tourism in the context of experience economy. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 4(2), 409-420.
- Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., & Harnisch, M. (2015). Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries. *Boston Consulting Group*, 9(1), 54-89.

- Stankov, U., & Gretzel, U. (2020). Tourism 4.0 technologies and tourist experiences: a human-centered design perspective. *Information Technology & Tourism*, 22(3), 477-488.
- Suleiman, Z., Shaikholla, S., Dikhanbayeva, D., Shehab, E., & Turkyilmaz, A. (2022). Industry 4.0: Clustering of concepts and characteristics. *Cogent Engineering*, 9(1), 2034264.
- Turkyilmaz, A., Dikhanbayeva, D., Suleiman, Z., Shaikholla, S., & Shehab, E. 2021. "Industry 4.0 : Challenges and opportunities for Kazakhstan SMEs." In CIRPe 2020 – 8th CIRP Global Web Conference – Flexible Mass Customisation 14-16 October 2020 Online, 96C:214–2019. Elsevier.
- United Nations Industrial Development Organization. (2017). Industry 4.0 Opportunities Behind The Challenge, UNIDO General Conference, 27 November-1 December 2017, Vienna,
- Vaidya, S., Ambad, P., & Bhosle, S. (2018). Industry 4.0—a glimpse. *Procedia manufacturing*, 20, 233-238.
- Wang, H., Lin, Y., Zeng, X. A., Yu, C., Wu, J., & Cheng, J. H. (2025). Artificial Intelligence Enabling Revolution of the Modern Smart Kitchen: Connecting People, Machines, and Foods. *Engineering*.

YEMEK VE KİMLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Doç. Dr. Gizem Sultan KAMAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları,
gizem.sarikaya@outlook.com.tr, 0000-0003-4725-7981

Doç. Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları,
rabiha@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0002-2586-3860

ÖZET

Toplumsal yaşamın pratiklerinden biri olan yemek, yalnızca fizyolojik bir gereksinimi karşılamadan ötesinde, kültürel anlamların, toplumsal ilişkilerin ve kimliklerin üretildiği temel bir sosyal alan olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırmanın amacı, yemek ve kimlik ilişkisini konu edinen akademik literatürün yayın eğilimleri doğrultusunda betimleyici olarak değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda Web of Science veri tabanında “food” ve “identity” anahtar kelimeleri kullanılarak erişime açık yayınlar incelenmiştir. Elde edilen bulgular, yemek ve kimlik konulu çalışmaların özellikle 2008 sonrası dönemde belirgin biçimde arttığını ve alanın tarih, sosyoloji, antropoloji ve işletme başta olmak üzere güçlü bir multidisipliner yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, gıda pratiklerinin kimliği pasif biçimde yansıtan unsurlar olmaktan ziyade, toplumsal yapılar, kültürel sermaye ve sembolik anlamlar aracılığıyla sürekli olarak müzakere edilen dinamik süreçler olduğunu ortaya koymaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Yemek, Kültür, Kimlik

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FOOD AND IDENTITY

ABSTRACT

Food, as a practice of social life, is considered more than just fulfilling a physiological need; it is a fundamental social space where cultural meanings, social relations, and identities are produced. The aim of this research is to descriptively evaluate the academic literature on the relationship between food and identity, in line with theoretical approaches and publication trends. Accordingly, publications accessible in the Web of Science database were examined using the keywords “food” and “identity”. The findings show that studies on food and identity have increased significantly, especially in the period after 2008, and that the field has a strong multidisciplinary structure, including history, sociology, anthropology, and business. In conclusion, the study reveals that food practices are not passive reflections of identity, but rather dynamic processes constantly negotiated through social structures, cultural capital, and symbolic meanings.

KEYWORDS: Food, Culture, Identity

1.GİRİŞ

Yeme-içme pratikleri, yalnızca fizyolojik bir gereksinimin karşılanması ya da maddi bir tüketim faaliyeti olarak değil, bireysel kimliğin, toplumsal aidiyetlerin ve kültürel anlamların inşa edildiği çok katmanlı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Gıda tercihleri; sınıf, cinsiyet, etik yönelimler ve yaşam tarzı gibi kimlik bileşenleriyle yakından ilişkilidir ve bu yönüyle yemek, sembolik sınırlar üreten ve ahlaki konumlanmaları görünür kılan bir toplumsal pratik niteliği taşımaktadır, duygu, değer ve ideolojik yönelimleri şekillendirmektedir. Bu bağlamda yemek ile kimlik arasında çift yönlü bir etkileşim bulunmaktadır. Yeme pratikleri, kimliğin

pasif bir yansıması olmaktan ziyade, toplumsal etkileşimler aracılığıyla sürekli olarak müzakere edilen, dönüştürülen ve yeniden üretilen dinamik süreçler olarak ele alınmaktadır (Cherry vd., 2011).

Gıda tüketimi, salt biyolojik bir gereksinimi karşılamanın ötesinde; aile ve topluluk yapısı içerisinde aidiyet duygusunu inşa eden, sosyal rolleri somutlaştıran ve bu bağları periyodik olarak pekiştiren sembolik birer ritüel niteliği taşımaktadır. Gıda yoluyla iletilen sembolik mesajlar; tüketilen materyalin türü, hazırlama ve sunum teknikleri ile tüketim eylemine iştirak eden aktörler arasındaki etkileşimler neticesinde kültürel olarak kodlanmaktadır. Bu süreçte yemek pratikleri, salt bir beslenme eylemi olmaktan çıkarak, toplumsal aktörlerin kimliklerini ve karşılıklı rollerini tanımladıkları birer iletişim mecrasına dönüşmektedir (Twiss, 2007).

Shapin (2014); yemeğin yalnızca biyolojik bir gereksinim değil, aynı zamanda kimlik, ahlak, toplumsal düzen ve benlik algısıyla ilişkili tarihsel bir olgu olduğunu savunduğu araştırmasında “*Ne yersen osun*” düşüncesinin modern bir slogan gibi görünmesine rağmen köklerinin Antik Çağ’a uzandığını ifade etmektedir. Özellikle Hipokrat ve Galen geleneğinde beslenmenin, bedenin yapısını, mizacını ve karakterini belirleyen temel bir unsur olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla yiyecekler sadece bedeni değil, kişiliği de inşa eden unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Mutfak ve sofraya pratikleri, bireysel tercihlerden ziyade coğrafi şartlar, üretim-tüketim ilişkileri ve toplumsal hafıza aracılığıyla kolektif kimliğin oluşum sürecini somutlaştırmaktadır (Macit & Kıran, 2024).

Yeme pratikleri, toplumsal yapılar içerisinde yalnızca kültürel aidiyetin değil, aynı zamanda sınıfsal konumlanmanın da önemli bir göstergesi olarak işlev görmektedir. Gıda tercihlerinin türü, tüketim biçimi ve bu tercihlere yüklenen anlamlar, bireylerin sahip oldukları kültürel sermaye ile yakından ilişkilidir. Bu bağlamda yemek, belirli tatların, mutfakların ve beslenme biçimlerinin meşrulaştırılması ya da dışlanması yoluyla toplumsal farklılıkların görünür hâle geldiği bir alan olarak öne çıkmaktadır. Özellikle sağlıklı, organik ya da yerel gıdalar etrafında şekillenen tüketim pratikleri, yalnızca beslenmeye değil, statü, bilinç ve yaşam tarzına dair sembolik anlamlara da işaret etmektedir. Böylece yemek, sınıfsal ayrımların gündelik yaşam içerisinde yeniden üretildiği bir toplumsal pratik alanı olarak değerlendirilmektedir (Bourdieu, 1984; Johnston & Baumann, 2010).

Yemeğin kimlik inşasındaki rolü, yalnızca güncel toplumsal ilişkilerle sınırlı kalmamakta; kolektif bellek ve kültürel süreklilikle de doğrudan ilişkilendirilmektedir. Geleneksel yemekler, pişirme teknikleri ve sofraya pratikleri, geçmiş deneyimlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına aracılık eden kültürel taşıyıcılar olarak işlev görmektedir. Bu yönüyle yemek, bireylerin yalnızca kim olduklarını değil, aynı zamanda hangi tarihsel ve kültürel anlatıya ait olduklarını da ifade etmelerine olanak tanımaktadır. Özellikle ritüel ve kutlama bağlamında tüketilen yiyecekler, topluluk üyeleri arasında ortak bir anlam dünyası oluşturarak kolektif kimliğin sürekliliğini pekiştirmektedir (Sutton, 2001; Mintz & Du Bois, 2002).

Geç modern toplumlarda yemek pratikleri, bireysel özneleşme süreçlerinin merkezî unsurlarından biri hâline gelmiştir. Beslenme tercihleri giderek artan biçimde etik, çevresel ve politik söylemlerle ilişkilendirilmekte; bireyler tükettikleri gıdalar aracılığıyla kendilerini sorumlu, bilinçli ya da ahlaki öznelerle dönüştürmektedir. Veganlık, vejetaryenlik ve sürdürülebilir beslenme gibi pratikler, yalnızca birer diyet tercihi olmaktan çıkarak kimliksel ve ideolojik konumlanmaların ifadesi hâline gelmektedir. Bu bağlamda yemek, bireyin kendi

bedeni üzerinde kurduğu denetimin yanı sıra toplumsal değerlere ilişkin duruşunu görünür kılan bir pratik alanı olarak öne çıkmaktadır (Fischler, 1988; DeSoucey, 2010).

Bu çerçevede yemek, biyolojik bir gereksinimin ötesinde; kültürel, sembolik ve toplumsal boyutlarıyla kimliğin üretildiği çok katmanlı bir alan olarak değerlendirilmektedir. Gıda tüketimi üzerinden şekillenen pratikler, bireysel tercihler ile toplumsal yapılar arasındaki etkileşimi görünür kılmakta; kimliğin sabit bir özellik değil, gündelik yaşam pratikleri içerisinde sürekli olarak müzakere edilen ve yeniden üretilen bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yemek, toplumsal aktörlerin kendilerini, başkalarıyla olan ilişkilerini ve ait oldukları kültürel bağlamı anlamlandırdıkları temel bir sembolik alan olarak ele alınmaktadır (Mintz & Du Bois, 2002; Johnston vd., 2014). Yemek, kültür ve kimlik arasındaki çok katmanlı ilişkiyi çözümleyebilmek amacıyla farklı kuramsal çerçevelerden yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda Bourdieu'nün kültürel sermaye ve habitus kavramları, Lévi-Strauss'un yapısalcı yaklaşımı, Douglas'ın sembolik antropoloji perspektifi ile tüketim kültürü teorisi, yeme pratiklerinin toplumsal, kültürel ve kimliksel boyutlarını anlamlandırmada temel analitik araçlar sunmaktadır

Pierre Bourdieu tarafından geliştirilen kültürel sermaye ve habitus kuramı, bireylerin yemek tercihleri ve bu tercihler aracılığıyla inşa edilen kimlikleri anlamada önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bourdieu'nün yaklaşımında kültürel sermaye ve habitus, bireylerin gündelik pratikleri üzerinden toplumsal konumlanışlarını nasıl yeniden ürettiklerini açıklayan temel kavramlar olarak öne çıkmaktadır (de Moraes Sato vd., 2016). Kültürel sermaye; bilgi, beğeni ve pratikler aracılığıyla bireyin toplumsal konumunu yansıtırken, habitus bu beğeni ve pratiklerin çoğu zaman farkında olunmadan içselleştirildiği ve yeniden üretildiği eğilimler bütününe ifade etmektedir (Huang, 2019). Bu bağlamda yemek, yalnızca biyolojik bir gereksinim olmanın ötesinde, sınıfsal konumların, kültürel birikimlerin ve kimlik aidiyetlerinin görünür hâle geldiği sembolik bir alan olarak değerlendirilmektedir. Hangi yiyeceklerin sağlıklı, sofistike ya da geleneksel olarak algılandığı; bireyin içinde yetiştiği sosyal çevre, eğitim düzeyi ve sahip olduğu kültürel donanım ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla yemek pratikleri, habitus aracılığıyla süreklilik kazanırken, kültürel sermaye yoluyla bireysel ve kolektif kimliğin önemli bir göstergesi hâline gelmekte ve bu süreçte toplumsal ayrışmaları yeniden üretmektedir (Kaman & Yazıcıoğlu, 2024).

Claude Lévi-Strauss, yapısalcı perspektifi, yüzeysel kültürel farklılıkların ötesinde yer alan değişmez öğeleri ve sabit yapıları ortaya çıkarmayı amaçlayan bir çözümleme biçimi olarak tanımlamaktadır (Nar, 2014). Lévi-Strauss'un yapısalcı antropoloji yaklaşımında yemek ve pişirme pratikleri, 'Mutfak Üçgeni' kavramı üzerinden somutlaştırılmaktadır. Bu yaklaşımda yemek, biyolojik bir gereksinim olmaktan ziyade, doğa ile kültür arasındaki ilişkinin sembolik düzlemde düzenlendiği bir alan olarak ele alınmaktadır.

Lévi-Strauss, gıdaları ve pişirme biçimlerini 'çiğ', 'pişmiş' ve 'çürümüş' gibi karşıt ve ilişkisel kategoriler aracılığıyla sınıflandırarak, mutfak pratiklerinin toplumların düşünsel yapıları ve kültürel mantıkları hakkında önemli ipuçları sunduğunu ileri sürmektedir. Bu çerçevede pişirme teknikleri, doğal olanın kültürel olana dönüştürülmesini temsil eden simgesel süreçler olarak değerlendirilmekte; yemek ise toplumsal düzenin, anlam sistemlerinin ve kültürel sınıflandırmaların okunabildiği bir gösterge sistemi hâline gelmektedir (Lévi-Strauss, 2012). Mary Douglas, sembolik antropoloji kuramı çerçevesinde, bireylerin nihai gerçeklik

tasavvurlarının temelinde sosyal bir köken yattığını ileri sürmektedir. Douglas'a göre, toplumsal deneyimler, bireylerin dünyayı anlamlandırma biçimlerini ve neyi makul kabul edeceklerini belirleyen temel yapıyı oluşturmaktadır (Spickard, 1990). Mary Douglas'ın sembolik antropoloji perspektifi çerçevesinde yemek, fiziksel bir besin kaynağı olmanın ötesinde, toplumsal normları ve ritüelleri yapılandıran derin kültürel kodlarla örülü bir fenomen olarak ele alınmaktadır. Douglas'a göre yiyecek kalıpları, geniş toplumsal yapıların bir yansımasıdır; bu bağlamda koşer veya helal gibi diyet kuralları yalnızca dini zorunluluklar değil, aynı zamanda toplumsal düzen, sınırların korunması ve sembolik saflığın idamesine yönelik mekanizmalardır. Bu yapı içerisinde yemek ritüelleri, özellikle festival ve tören gibi kolektif eylemler aracılığıyla toplumsal uyumu ve kültürel sürekliliği pekiştiren bir işlev üstlenmektedir. Dolayısıyla, bir öğündeki yemeklerin sunum sırası, içerik kombinasyonu ve tüketim bağlamı, doğrudan toplumsal değerlerle ilişkili spesifik sembolik anlamlar taşıyarak sosyal yaşamın görünmez kurallarını görünür kılmaktadır (Patra, 2024). Bu yapısalcı çerçeve, yemeğin yalnızca karşıtlıklar üzerinden düzenlenen bir anlam sistemi olmadığını, aynı zamanda toplumsal sınırların, normların ve sınıflandırma pratiklerinin gündelik yaşamda nasıl kurulduğunu da görünür kılmaktadır. Bu noktada, yemeğin kültürel düzenin sürekliliğini sağlayan bir sembolik araç olarak nasıl işlev gördüğünü açıklayan Mary Douglas'ın sembolik antropoloji yaklaşımı, Lévi-Strauss'un yapısalcı çözümlemelerini tamamlayıcı bir perspektif sunmaktadır. Bununla birlikte, modern ve geç modern toplumlarda bu sembolik yapıların tüketim pratikleri aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini anlamak açısından tüketim kültürü teorisi önemli bir analitik çerçeve sağlamaktadır.

Tüketim kültürü teorisi, tüketimi yalnızca ekonomik bir faaliyet olarak ele almak yerine, sosyokültürel, deneyimsel, sembolik ve ideolojik boyutlarıyla inceleyen kapsamlı bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu yaklaşım, tüketici eylemlerini, pazaryeri uygulamalarını ve anlam üretim süreçlerini içinde bulundukları kültürel bağlamlarla ilişkilendirerek, tüketim davranışının kültürel yapılarla dinamik bir etkileşim içerisinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Tüketim kültürü teorisi kapsamında, bireylerin yiyecekleri yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılamak için değil, aynı zamanda sosyal kimliklerini ve yaşam tarzlarını ifade etmek amacıyla tükettikleri görülmektedir.

Bu doğrultuda tüketiciler, yiyecek ve gastronomi deneyimleri aracılığıyla hem bireysel tatmin sağlamak hem de toplumsal ayrışmaları görünür kılmaktadır. Örneğin Thai mutfağı, bir yandan yerel kültürü temsil eden sembolik bir araç olarak işlev görürken, diğer yandan turistlerin deneyim arayışlarına yanıt veren önemli bir gastronomi turizmi unsuru hâline gelmektedir. Bu bağlamda yiyecek, tüketicilerin kimliklerini ve sosyal statülerini ifade ettikleri bir sembol olarak öne çıkmakta; gastronomi ise kültürel tüketim pratikleri aracılığıyla yalnızca beslenmeye indirgenmeyen, anlam ve deneyim üretiminin merkezinde yer alan bir alan olarak değerlendirilmektedir (Sriharan, 2019).

Yeme pratikleri, kimlik, kültür ve toplumsal yapı ile ilişkili çok katmanlı bir araştırma alanı olarak farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Ancak bu alandaki çalışmaların eğilimleri, tematik yoğunlaşmaları ve disiplinler arası etkileşimlerini bütüncül biçimde ortaya koyan araştırma sayısı sınırlıdır. Bu araştırmanın amacı yemek ve kimlik

ilişkinini konu edinen akademik literatürün kuramsal yaklaşımlar ve yayın eğilimleri doğrultusunda betimleyici olarak değerlendirilmesidir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, yemek ve kimlik ilişkisi üzerine yapılan bilimsel yayınların betimleyici yaklaşımla değerlendirilmesidir. Bu amaçla Web of Science veri tabanında dizininde “food” ve “identity” anahtar kelimeleri gözlem birimi olarak kabul edilmiş ve bilgiler veri olarak derlenmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Yemek ve Kimlik Değişkenleri Kullanılarak Yapılmış Olan Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

BELGE TÜRÜ	Sayı
Makale	398
Kitap İncelemesi	135
Kitap Bölümü	69
Bildiri Metni	38
Editöryal Materyal	28
Kitap	10
Toplantı Özeti	9
Derleme/İnceleme	7
Düzeltilme	5
Erken Erişim	4
Mektup	2
Haber Ögesi	1
TOPLAM	706

Tablo 1 incelendiğinde, “yemek” ve “kimlik” temalı araştırmalar arasında makalelerin belirgin bir ağırlık taşıdığı görülmektedir. Makaleleri izleyen kitap incelemeleri ve kitap bölümlerindeki görece yoğunluk ise, alan yazında eleştirel değerlendirmelere ve kapsamlı akademik çalışmalara atfedilen önemin altını çizmektedir.

Tablo 2. Araştırmalara Ait Yayın Yılı ve Sayısı

Yayın Yılı	Sayı	Yayın Yılı	Sayı	Yayın Yılı	Sayı
2025	31	2013	23	2000	1
2024	31	2012	25	1999	9
2023	32	2011	18	1998	3
2022	33	2010	14	1997	1
2021	40	2009	17	1995	3
2020	22	2008	22	1993	2
2019	45	2007	11	1992	2
2018	35	2006	6	1991	3
2017	46	2005	6	1990	1
2016	43	2004	5	1989	1
2015	39	2003	4	1988	2

2014	35	2002	7	1987	1
		2001	7	1983	1

Literatürün kronolojik dağılımı, ilgili araştırma alanının gelişimini üç temel evrede ortaya koymaktadır. 1983–2007 yılları arasındaki başlangıç aşamasında yayın üretiminin tek haneli düzeylerde kalarak sınırlı bir görünüm sergilediği anlaşılmaktadır. 2008 yılıyla birlikte ivme kazanan akademik üretim, yıllık ortalama 20 yayına ulaşarak düzenli ve sürdürülebilir bir artış göstermiştir. Özellikle 2015–2025 döneminde yayın sayılarının en yüksek seviyelere ulaştığı, 2019 ve 2021 yıllarının literatür açısından en yoğun yıllar olarak öne çıktığı görülmektedir. Genel olarak bulgular, konunun güncel akademik tartışmalardaki merkezi konumunu koruduğunu ve üretimin yüksek bir düzeyde istikrar kazandığını ortaya koymaktadır. Verilere göre en yüksek yayın sayısına sahip ilk 10 kaynak ise şu şekilde sıralanmaktadır:

Tablo 3. Yemek ve Kimlik Konulu Yayınların Dergi ve Başlık Dağılımı (İlk 10)

Sıra	Yayın Başlığı (Kaynak)	Yayın Sayısı
1	Food Culture Society	19
2	Appetite	9
3	Food And Foodways	8
4	British Food Journal	7
5	Food Health And Environment	7
6	American Historical Review	5
7	Ecology Of Food And Nutrition	5
8	Cultures Of Early Modern Europe	4
9	Eating Traditional Food Politics Identity	4
10	Food And Identity In England	4

Yemek ve kimlik konulu araştırmalarda, literatürün en önemli yayın mecrası 19 yayın ile Food Culture & Society dergisi olmuştur. Onu "Appetite" (9 yayın) ve "Food and Foodways" (8 yayın) dergileri takip etmektedir. Tabloda yer alan ve en çok yayın yapılan ilk 10 kaynağın temel odak noktaları, gıda çalışmalarının multidisipliner yapısını yansıtmaktadır. Veriler; beslenme (Ecology of Food and Nutrition), tarih (American Historical Review) ve antropoloji/kültür (Cultures of Early Modern Europe) gibi çok farklı alanları odak noktası olarak belirleyen yayın organlarıdır. Bu çeşitlilik, yemek ve kimlik odağındaki araştırmaların sosyoloji, tarih ve politika gibi farklı disiplinlerle güçlü bir etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Tablodaki veriler, ele alınan konunun gıdayı yalnızca biyolojik bir gereksinim olarak değil; kimlik, tarih, politika ve toplumsal yapılar üzerindeki çok katmanlı etkileri bağlamında ele aldığını ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Yemek ve Kimlik Literatürünün Araştırma Alanlarına Göre Dağılımı

Research Areas	Count
History	77
Sociology	61
Business Economics	55
Anthropology	52

Environmental Sciences Ecology	50
Social Sciences Other Topics	50
Arts Humanities Other Topics	49
Cultural Studies	39
Food Science Technology	36

Tablo 4. "Yemek ve Kimlik" konulu araştırmaların hangi bilimsel disiplinler altında incelendiğini göstermektedir. Listenin başında yer alan tarih (77) ve sosyoloji (61) alanları, yemeğin geçmişten günümüze toplumsal kimlik inşasındaki temel rolünü akademik ilginin merkezine yerleştirdiğini göstermektedir. İşletme ve ekonomi (55) ile antropoloji (52) alanlarının yüksek sayıları, konunun hem tüketim alışkanlıkları ve pazar dinamikleri hem de kültürel kökenler açısından derinlemesine incelendiğine işaret etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, yemek ve kimlik ilişkisine odaklanan akademik literatürün son kırk yıl içerisinde belirgin bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen veriler, özellikle 2008 yılından itibaren bu alandaki yayın sayısının önemli ölçüde yükseldiğini ve 2015-2025 yılları arasında literatürdeki üretim kapasitesinin zirveye ulaştığını göstermektedir. Çalışmaların türlerine bakıldığında, makalelerin ağırlığı (398 yayın) ve kitap incelemeleri ile kitap bölümlerinin yoğunluğu, alandaki araştırmaların hem eleştirel değerlendirmelere hem de kapsamlı akademik çalışmalara önem verdiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmaların disiplinler ve yayın organları açısından incelenmesi, yemek ve kimlik konusunun multidisipliner bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Tarih ve sosyoloji alanlarının öncelikli olması, yemeğin hem geçmişten günümüze toplumsal kimlik inşasındaki rolüne hem de kültürel ve sosyal bağlamlara ilişkin önemine işaret etmektedir. İşletme, ekonomi ve antropoloji alanlarının yüksek oranı ise gıda pratiklerinin tüketim alışkanlıkları, pazar dinamikleri ve kültürel kökenler üzerinden çok boyutlu olarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, yemek ve kimlik ilişkisinin yalnızca bireysel bir tüketim davranışı değil, toplumsal, kültürel ve tarihsel süreçlerle etkileşim içinde şekillenen karmaşık bir fenomen olduğunu doğrulamaktadır.

Gıda ve kimlik ilişkisini ele alan çalışmalarda, gelecekte multidisipliner yaklaşımların daha fazla benimsenmesi önerilmektedir. Özellikle sosyoloji, antropoloji ve tüketim kültürü perspektifleri bir araya getirilerek, yemek pratiklerinin toplumsal normlar, kültürel kodlar ve bireysel kimlik üzerindeki etkileşimleri daha derinlemesine incelenebilir. Ayrıca dijitalleşme, sosyal medya ve küreselleşme gibi çağdaş dinamiklerin, yemek tercihleri ve kimlik üretimi üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgesel ve kültürel çeşitlilikleri kapsayan karşılaştırmalı çalışmalar, yemek ve kimlik ilişkisinin evrensel ve yerel boyutlarını ortaya koyabilir. Son olarak, deneyimsel gastronomi ve sürdürülebilir beslenme pratikleri gibi güncel trendler üzerinden yapılan çalışmalar, hem toplumsal değerlerin hem de bireysel kimlik inşasının güncel yansımalarını anlamada önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste* (R. Nice, Trans.). Harvard University Press.

- Cherry, E., Ellis, C., & DeSoucey, M. (2011). Food for thought, thought for food: Consumption, identity, and ethnography. *Journal of contemporary ethnography*, 40(2), 231-258.
- de Morais Sato, P., Gittelsohn, J., Unsain, R. F., Roble, O. J., & Scagliusi, F. B. (2016). The use of Pierre Bourdieu's distinction concepts in scientific articles studying food and eating: A narrative review. *Appetite*, 96, 174-186.
- DeSoucey, M. (2010). Gastronationalism: Food traditions and authenticity politics in the European Union. *American Sociological Review*, 75(3), 432-455.
- Fischler, C. (1988). Food, self and identity. *Social Science Information*, 27(2), 275-292.
- Huang, X. (2019). Understanding Bourdieu-cultural capital and habitus. *Rev. Eur. Stud.*, 11, 45.
- Johnston, J., & Baumann, S. (2010). Foodies: Democracy and distinction in the gourmet foodscape. Routledge.
- Johnston, J., Szabo, M., & Rodney, A. (2014). Good food, good people: Understanding the cultural repertoire of ethical eating. *Journal of Consumer Culture*, 11(3), 293-318.
- Kaman, G. S., & Yazicioğlu, İ. (2024). I'm a traditionalist, I Don't like pizza and street food: The relationship between cultural consumption habits and food preferences. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 36, 100932.
- Lévi-Strauss, C. (2012). *The culinary triangle*. In Food and culture (pp. 54-61). Routledge.
- Macit, N., & Kıran, Ö. (2024). Yemek ve toplum: Kültür, kimlik ve eşitsizlikler. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3(2), 97-106.
- Mintz, S. W., & Du Bois, C. M. (2002). The anthropology of food and eating. *Annual Review of Anthropology*, 31, 99-119.
- Nar, M. Ş. (2014). Yapısalcılık kavramına antropolojik bir yaklaşım: levi-strauss ve yapısalcılık. *Antropoloji*, (27), 29-46.
- Patra, J. (2024). Food as a social symbol and exploring its cultural role: View from sociology of food. *ResearchGate*, December, 11.
- Shapin, S. (2014). 'You are what you eat': historical changes in ideas about food and identity. *Historical Research*, 87(237), 377-392.
- Spickard, J. V. (1990). Worldview, Beliefs and Society: Mary Douglas' Contribution to the Study of Human Ideas on Ultimate Reality and Meaning. *Ultimate Reality and Meaning*, 13(2), 109-121.
- Sriharan, P. 2019. Consumer Culture Theory: Gastronomy and Cultural Tourism - Case Study of Nakhon Sri Thammarat, *International Review of Management and Business Research* 8 (1).
- Sutton, D. E. (2001). Remembrance of repasts: An anthropology of food and memory. Berg.
- Twiss, K. C. (2007). We are what we eat. *Archaeological Papers of the American Anthropological Association*, 18(1), 1-15.

TÜRKİYE’DE UYGULAMALI GASTRONOMİ EĞİTİMİNİN STANDARTLAŞTIRILMASI: MEVCUT DURUM VE DEĞERLENDİRMELER

Dr. Öğr. Üyesi, Begüm İLBAY VATAN

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, begumilbay@hotmail.com - 0000-0003-1270-6660

ÖZET

Gastronomi eğitimi, uygulamaya dayalı yapısı ve sektörle doğrudan ilişkisi nedeniyle yükseköğretim sistemleri içerisinde özel bir konuma sahiptir. Özellikle uygulamalı dersler, öğrencilerin mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmelerinde belirleyici bir rol oynamakta; bu süreçlerin niteliği mezunların istihdam edilebilirliğini doğrudan etkilemektedir. Ancak Türkiye’de gastronomi alanında sunulan eğitim programları incelendiğinde, uygulamalı eğitim süreçlerinde standartlaşma açısından önemli sorunların bulunduğu görülmektedir. Bu çalışma, Türkiye’de gastronomi alanında uygulamalı eğitimin standartlaşma sorunlarını kavramsal bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır. Araştırma, kavramsal bir yaklaşımla yürütülmüş; konuya ilişkin literatür incelenerek uygulamalı gastronomi eğitiminin mevcut durumu ve karşılaşılan temel sorunlar sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında müfredat uyumsuzlukları, ders içeriklerindeki yöresel ve ulusal farklılıklar, ölçme ve değerlendirme uygulamalarındaki tutarsızlıklar ile kaynak, altyapı ve teknolojik erişim eşitsizlikleri öne çıkan sorunlar olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak, uygulamalı gastronomi eğitiminde kalite ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için standartlaşma bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada, eğitim kurumları, sektör temsilcileri ve politika yapıcılar arasında geliştirilecek iş birliklerine dayalı olarak uygulamalı eğitim süreçlerinin iyileştirilmesine yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi eğitimi, uygulamalı eğitim, standartlaşma, yükseköğretimde kalite.

STANDARDIZATION OF APPLIED GASTRONOMY EDUCATION IN TÜRKİYE: CURRENT STATE AND EVALUATIONS

Asst. Prof., Begüm İLBAY VATAN

Kahramanmaraş İstiklal University, begumilbay@hotmail.com - 0000-0003-1270-6660

ABSTRACT

Gastronomy education occupies a distinctive position within higher education systems due to its practice-oriented structure and its direct relationship with the industry. In particular, practical courses play a decisive role in developing students’ professional knowledge and skills, while the quality of these processes directly affects the employability of graduates. However, an examination of gastronomy education programs offered in Türkiye reveals significant problems regarding the standardization of practical training processes. This study aims to address the issues of standardization in practical gastronomy education in Türkiye within a conceptual framework. The research adopts a conceptual approach and systematically evaluates the current state of practical gastronomy education and the main challenges encountered by reviewing the relevant literature. Within the scope of the study, curriculum inconsistencies, regional and national variations in course content, inconsistencies in assessment and evaluation practices,

and inequalities in resources, infrastructure, and access to technology are identified as the most prominent problems. In conclusion, ensuring quality and sustainability in practical gastronomy education requires that standardization be addressed through a holistic approach. Accordingly, the study offers several recommendations for improving practical education processes based on collaborations among educational institutions, industry stakeholders, and policy makers.

Keywords: Gastronomy education, practical training, standardization, quality in higher education.

1. GİRİŞ

Gastronomi eğitimi, büyük ölçüde uygulamaya dayalı olması ve sektörle sürekli etkileşim içinde yürütülmesi nedeniyle yükseköğretim alanında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Mutfak uygulamalarını, üretim aşamalarını ve hizmet standartlarını içeren uygulamalı dersler, öğrencilerin mesleki donanım kazanmasında temel bir işlev üstlenmektedir. Bu yönüyle gastronomi eğitiminde uygulamalı süreçlerin kalitesi, yalnızca öğrencilerin mesleki gelişimini değil, aynı zamanda sektöre kazandırılacak nitelikli insan kaynağının düzeyini de belirlemektedir. Bununla birlikte, söz konusu süreçlerin verimli ve sürdürülebilir biçimde yürütülebilmesi, yükseköğretim kurumları arasında ortak ilkelere ve standartlara dayalı bir eğitim yaklaşımının benimsenmesine bağlıdır.

Türkiye’de gastronomi alanında sunulan eğitim programlarının sayısındaki hızlı artış, uygulamalı eğitimin yapısı ve niteliğine ilişkin çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Farklı üniversitelerde uygulanan müfredatlar, ders içerikleri, uygulama süreleri, ölçme ve değerlendirme yaklaşımları ile altyapı olanakları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum, gastronomi eğitiminde uygulamalı süreçlerin standart bir çerçevede yürütülmesini zorlaştırmakta; mezunların bilgi ve beceri düzeylerinde belirgin farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla uygulamalı gastronomi eğitiminde standartlaşma sorunu, yalnızca akademik bir tartışma alanı değil, aynı zamanda sektörle eğitim arasındaki uyumu etkileyen yapısal bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de gastronomi alanında yürütülen uygulamalı eğitim süreçlerinde yaşanan standartlaşma sorunlarını kavramsal bir çerçevede ele almak ve literatürden hareketle mevcut sorun alanlarını sistematik biçimde değerlendirmektir. Araştırmada çalışmalar incelenerek uygulamalı gastronomi eğitime yönelik yapısal sorunlar ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucunda, gastronomi eğitiminde kaliteyi artırmaya ve uygulamalı süreçlerde ortak bir anlayış geliştirmeye yönelik öneriler getirilmiştir.

2. UYGULAMALI EĞİTİMDE STANDARTLAŞMA KAVRAMI

Eğitimde standartlaşma kavramı, belirli bir alanda ortak normlar ve ölçütler doğrultusunda eğitim süreçlerinin yapılandırılmasını ifade etmektedir. Bu yaklaşım, eğitimde tutarlılığın sağlanması, kalite standartlarının belirlenmesi ve sürdürülebilir bir eğitim sisteminin oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır (Dönmez, 2022; Uzun & Şişman, 2023). Özellikle uygulamaya dayalı alanlarda standartlaşma, öğrencilerin edindikleri bilgi ve becerilerin sektör tarafından kabul gören asgari yeterlilik düzeyine ulaşmasını hedefleyen temel bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Uygulamalı eğitimde standartlaşma, gastronomi eğitiminin niteliğini artırmak ve sektörle uyumunu güçlendirmek açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Uygulamalı eğitimin temel amacı, öğrencilerin mesleki bilgi ve becerilerini gerçek işletme ortamlarında pratik deneyimler yoluyla kazanmalarını sağlamaktır (Aycı, 2022; Sarıgül Yılmaz & Uçuk, 2025). Ancak Türkiye’de uygulamalı gastronomi eğitiminde standartların belirlenmesi ve uygulanması sürecinde yaşanan sorunlar, eğitim sürecinin tutarlılığını ve etkinliğini olumsuz yönde etkilemekte ve yapısal çıkmazlara neden olmaktadır. Bu sorunların başında, yükseköğretim kurumları arasında görülen müfredat farklılıkları ve sektör beklentilerinin yeterince karşılanamaması gelmektedir. Farklı eğitim kurumlarının ortak bir yeterlilik düzeyinde buluşmakta zorlanması, mezunların iş gücü piyasasının ihtiyaçlarına etkin biçimde yanıt verememesiyle sonuçlanmakta ve eğitim içerikleri ile sektör talepleri arasındaki uyumsuzluğu derinleştirmektedir (Çelik, 2021; Dönmez, 2022; Tuman & Özdemir, 2025).

Uygulamalı eğitimde kullanılan ders materyalleri, uygulama alanları ve teknolojik altyapılar arasında önemli farklılıklar bulunması, standartlaşma sürecini zorlaştıran bir diğer temel faktördür. Söz konusu farklılıklar, uygulama kalitesinde dengesizliklere yol açmakta; eğitimde fırsat eşitliğini azaltarak sektörün nitelikli iş gücü beklentilerinin karşılanmasını güçleştirmektedir (Arkadaş vd., 2023). Benzer şekilde, öğretim yöntemleri ile ölçme ve değerlendirme süreçlerinde görülen tutarsızlıklar, öğrencilerin başarı düzeylerinin nesnel ve adil biçimde değerlendirilmesini engellemekte ve belirlenen standartların etkinliğini gölgelemektedir (Poler, 2021; Yöntem, 2023).

Kaynak ve altyapıya erişimde yaşanan bölgesel ve ekonomik eşitsizlikler de eğitim kurumlarının aynı standartlara ulaşmasını zorlaştıran önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda uygulamalı eğitimde standartlaşma, yalnızca müfredat ve öğretim yöntemleriyle sınırlı kalmamakta; altyapı olanakları, insan kaynağı, uygulama ortamları ve değerlendirme sistemlerini kapsayan bütüncül bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Ancak mevcut uygulamalarda görülen yönetsel ve yapısal sorunlar, bu sürecin etkin bir şekilde yürütülmesinin önünde ciddi engeller oluşturmaktadır.

3. UYGULAMALI EĞİTİMİN AMACI VE GASTRONOMİYE YAPISAL YANSIMALARI

Uygulamalı eğitimin temel amacı, öğrenme sürecinin etkinliğini artırmak amacıyla teorik bilgi ile pratik becerilerin bütünleştirilmesi ve bu yolla öğrencilerin mesleki yeterliliklerinin geliştirilmesidir. Gastronomi eğitimi gibi uygulamaya dayalı ve sektörle doğrudan ilişkili alanlarda bu eğitim modeli merkezi bir konuma sahiptir. Öğrencilerin mutfak uygulamaları, üretim süreçleri ve hizmet standartları gibi mesleğin temel unsurlarını gerçek sektör koşullarına yakın ortamlarda deneyimlemeleri, mesleki yetkinliklerinin güçlenmesine önemli katkı sağlamaktadır (Gökbayrak & Çalışır, 2024).

Gastronomi eğitiminde uygulamalı dersler, yalnızca teknik becerilerin kazandırılmasını değil; aynı zamanda hijyen ve sanitasyon kurallarına uyum, iş disiplini, zaman yönetimi ve ekip çalışması gibi mesleki davranışların içselleştirilmesini de amaçlamaktadır. Bu yönüyle uygulamalı eğitim, mezunların sektöre uyum sürecini kolaylaştırmakta ve iş yaşamına daha donanımlı ve özgüvenli bireyler olarak katılmalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca sektörün talep ettiği güncel uygulama standartlarının eğitim sürecine entegre edilmesi, öğrencilerin mesleki

yeterliliklerini sürdürülebilir biçimde geliştirmelerine katkı sunmaktadır (Kaysi & Gürol, 2017; Arslan & Kaya, 2023).

Uygulamalı eğitimin gerekliliği yalnızca teorik bilginin aktarımıyla sınırlı olmayıp, öğrencilerin el becerilerini geliştirmeleri ve mesleki özgüven kazanmaları açısından da kritik bir önem taşımaktadır. Ancak bu sürecin nitelikli ve etkili biçimde yürütülebilmesi, belirli standartlar çerçevesinde planlanmasını ve uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Standartlaşma, uygulamalı derslerde asgari yeterliliklerin belirlenmesi, eğitim kalitesinin sürekliliğinin sağlanması ve farklı eğitim kurumları arasında ortak bir çerçevenin oluşturulması açısından önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda, uygulamalı eğitimin nihai amacı; mesleki standartlara uygun, donanımlı ve sektör ihtiyaçlarını karşılayabilen profesyonellerin yetiştirilmesini sağlamaktır.

Türkiye’de gastronomi eğitiminin yapısal özellikleri, eğitim kurumlarının çeşitliliği ve akreditasyon süreçleriyle yakından ilişkilidir. Devlet ve vakıf üniversiteleri bünyesinde sunulan gastronomi programlarının ulusal ve uluslararası standartlara uygunluğu, eğitim kalitesinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Akreditasyon kurumları aracılığıyla kalite güvencesi sağlanmaya çalışılsa da mevcut yapının standartlaşma açısından çeşitli sorunlar barındırdığı görülmektedir (Aycı, 2022; Eker & Ateş, 2025).

Türkiye’de gastronomi eğitiminde öne çıkan bir diğer konu, müfredat yapısı ve öğretim kadrosu açısından görülen farklılıklardır. Eğitim kurumları arasında ders içerikleri, uygulama yoğunluğu ve öğretim yöntemleri bakımından önemli uyumsuzluklar bulunmaktadır. Bazı programlar yöresel mutfaklara ağırlık verirken, bazıları uluslararası gastronomi eğilimlerini öncelemektedir. Bu durum, ulusal düzeyde sürdürülebilir bir standartlaşma hedefiyle çelişmekte ve mezun yeterliliklerinde farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca öğretim elemanlarının mesleki deneyim ve uzmanlık alanlarındaki çeşitlilik, eğitim kalitesinin homojen bir yapıya kavuşmasını zorlaştırmaktadır.

Öğrencilerin akademik ve uygulamalı yeterlilikleri ile öğrenim deneyimleri de kurumlar arasında değişkenlik göstermektedir. Uygulamalı eğitim süreçlerinde yaşanan standartlaşma eksiklikleri, mezunların sektör beklentilerini karşılamasını güçleştirmekte; kaynak ve altyapıya erişimdeki eşitsizlikler ise uygulama ortamlarının niteliğinde belirgin farklar yaratmaktadır. Özellikle teknolojik donanım ve pratik eğitim alanlarının yeterliliği açısından bölgesel farklılıklar dikkat çekmektedir (Örnek & İnce, 2021; Taş, 2023).

Sonuç olarak, Türkiye’de gastronomi eğitiminin yapısal özellikleri, uygulamalı eğitim süreçlerinin standartlaştırılmasına yönelik kapsamlı bir gereksinimi ortaya koymaktadır. Bu durum, gastronomi eğitiminde kaliteyi artırmak, mezunların istihdam edilebilirliğini güçlendirmek ve sektörle sürdürülebilir bir uyum sağlamak açısından önemli bir gelişim alanı olarak değerlendirilmektedir.

4. UYGULAMALI GASTRONOMİ EĞİTİMİNDE STANDARTLAŞMA SORUNLARININ BELİRLENMESİ

Uygulamalı gastronomi eğitiminde standartlaşma, eğitim kalitesinin artırılması ve sektörle uyumun sağlanması açısından temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Ancak Türkiye’de gastronomi eğitiminin yapısal özellikleri, kurumlar arası farklılıklar ve uygulama

süreçlerindeki çeşitlilik, standartların belirlenmesini ve etkin biçimde uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu bölümde, uygulamalı gastronomi eğitiminde standartlaşmayı engelleyen başlıca sorun alanları; müfredat yapısı, ders içerikleri, ölçme ve değerlendirme uygulamaları ile kaynak ve altyapı boyutları çerçevesinde ele alınarak sistematik bir biçimde değerlendirilmektedir.

4.1. Müfredat Uyumsuzlukları ve Sektör Beklentileri Arasındaki Çatışmalar

Müfredat uyumsuzlukları ile sektör beklentileri arasındaki çatışmalar, gastronomi eğitiminde standartlaşmanın önündeki temel sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Eğitim kurumları tarafından hazırlanan müfredatların, gastronomi sektörünün hızla değişen dinamiklerine ve güncel uygulama gereksinimlerine yeterince yanıt verememesi bu çatışmanın başlıca nedenini oluşturmaktadır. Sektör, yenilikçi mutfak teknikleri, güncel gastronomi eğilimleri ve uygulama ağırlıklı yeterlilikler talep ederken, akademik müfredatların çoğunlukla teorik ve geleneksel bir yapı sergilemesi, bu beklentilerle uyum sorununu derinleştirmektedir.

Yukarıda bahsi geçen uyumsuzluklar, öğrencilerin mezuniyet sonrasında sektöre yönelik gerekli uygulamalı becerileri edinmelerini zorlaştırmakta; işletmelerin ise nitelikli ve hazır iş gücü bulma konusunda güçlük yaşamasına neden olmaktadır. Müfredatların sektör temsilcileri tarafından sıklıkla eleştirilmesi, eğitim ile istihdam arasındaki bağın zayıflamasına yol açma riskini artırmaktadır (Çaylan, 2022; Doğruyol Aladak, 2024). Bu bağlamda, gastronomi eğitiminde standartların belirlenebilmesi için eğitim kurumları ile sektör arasında sürekli ve yapısal bir iş birliğinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Sektördeki güncel eğilimlere paralel olarak müfredatların düzenli biçimde güncellenmesi, hem eğitim kalitesinin yükseltilmesine hem de mezunların iş gücü piyasasındaki rekabet gücünün artırılmasına katkı sağlayacaktır. Ancak mevcut uygulamalarda bu uyumun sağlanabilmesi için koordinasyon ve entegrasyon süreçlerinin güçlendirilmesi gerektiği görülmektedir.

4.2. Ders İçeriklerinde Yöresel ve Ulusal Farklılıkların Standartlaşmaya Etkisi

Ders içeriklerinde görülen yöresel ve ulusal farklılıklar, gastronomi eğitiminde standartlaşmayı zorlaştıran önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin zengin mutfak kültürü ve bölgesel çeşitliliği, gastronomi eğitim programlarına doğal olarak yansımakta; ancak bu çeşitliliğin müfredatlara dengeli ve sistematik biçimde entegre edilememesi çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Demir, 2023; Arslan, 2025). Yöresel mutfaklara özgü bilgi ve uygulamaların modern gastronomi eğitimiyle bütünleştirilmesi karmaşık bir süreç olup, bazı eğitim kurumlarında yerel mutfaklara yeterli düzeyde yer verilmediği görülmektedir. Bu durum, öğrencilerin bölgesel gastronomi mirasını tanıma ve uygulama becerilerinin sınırlı kalmasına neden olmaktadır (Özdemir & Kınay, 2004).

Ulusal düzeyde bakıldığında farklı eğitim kurumlarının farklı müfredat ve içerik tercihleri benimsemesi, ülke genelinde ortak bir standart oluşturulmasını güçleştirmektedir. Bu durum, mezunların bilgi ve beceri düzeylerinde belirgin farklılıklara yol açmakta ve sektörün nitelikli iş gücü beklentilerinin karşılanmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, yöresel ve ulusal farklılıkların sistematik bir çerçeveye oturtulamaması, Türkiye gastronomisinin uluslararası alandaki rekabet gücünü de olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Aycı, 2022).

Bu bağlamda, gastronomi eğitiminde hem bölgesel mutfakların özgünlüğünü koruyan hem de ulusal ve uluslararası standartlarla uyumlu bir müfredat yapısının geliştirilmesi gerekmektedir. Yerel lezzetlerin ve tekniklerin, ortak öğrenme çıktıları doğrultusunda ders içeriklerine entegre edilmesi; eğitimde ortak bir dil ve anlayış oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Böyle bir yaklaşım, hem kültürel çeşitliliğin sürdürülebilirliğini destekleyecek hem de eğitim kalitesinin artırılmasına olanak tanıyacaktır.

4.3. Ölçme ve Değerlendirme Uygulamalarındaki Tutarsızlıklar

Ölçme ve değerlendirme uygulamalarındaki tutarsızlıklar, uygulamalı gastronomi eğitiminde standartlaşmanın sağlanmasının önünde önemli bir engeldir. Farklı eğitim kurumlarında kullanılan değerlendirme araçlarının çeşitliliği ve uygulama süreçlerindeki belirsizlikler, öğrencilerin bilgi ve beceri kazanımlarının nesnel biçimde ölçülmesini güçleştirmektedir (Demir, 2023; Eker & Ateş, 2025). Teorik sınavlar ile uygulama performans değerlendirmeleri arasındaki uyumsuzluklar, eğitim kalitesinde sürekliliğin sağlanmasını zorlaştırmaktadır.

Standart ölçme ve değerlendirme kriterlerinin bulunmaması, kurumların farklı yaklaşımlar benimsemesine yol açmakta; bu durum eğitim çıktılarının karşılaştırılabilirliğini ve akreditasyon süreçlerinin güvenilirliğini zedelemektedir (Turkan & Çetin, 2022). Aynı zamanda, sektör beklentileriyle örtüşmeyen değerlendirme yöntemleri, öğrencilerin gerçek mesleki yeterliliklerini geliştirmelerine engel olabilmektedir. Bu nedenle, uygulamalı gastronomi eğitiminde ölçme ve değerlendirme süreçlerinin ulusal ve uluslararası standartlara uygun hâle getirilmesi; geçerli, güvenilir ve nesnel ölçme araçlarının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

4.4. Kaynak, Altyapı ve Teknolojik Erişim Eşitsizlikleri

Kaynak, altyapı ve teknolojik erişim olanaklarındaki eşitsizlikler, gastronomi eğitiminde standartlaşma sürecini doğrudan etkileyen temel sorun alanlarından biridir. Türkiye’de eğitim kurumlarının coğrafi dağılımı ve ekonomik koşulları dikkate alındığında, özellikle uygulamalı eğitim ortamlarının niteliği açısından belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Kırsal ve gelişmiş bölgeler arasındaki altyapı eşitsizlikleri, öğrencilerin pratik uygulamalara ve dijital öğrenme araçlarına erişimini sınırlamakta; bu durum mezunların sektör taleplerine uyum sağlayacak yeterlilikleri edinmesini zorlaştırmaktadır (İlgar, 2023; Gür vd., 2025).

Eğitim kurumları arasındaki teknolojik donanım farklılıkları, dijital kütüphaneler, sanal mutfak uygulamaları ve güncel gastronomi teknolojilerinin kullanımını sınırlamakta; bu da uygulamalı eğitimin niteliğini ve sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir (Çevik & Toplu, 2023; Çimen Çakar, 2025). Güncel ve yeterli teknolojik altyapıya sahip olmayan kurumlar, çağdaş gastronomi eğitiminin gerektirdiği pratik ve teorik bütünlüğü sağlamakta güçlük çekmektedir.

Kaynakların daha adil dağıtılması, altyapı yatırımlarının artırılması ve teknolojik erişimin yaygınlaştırılması, gastronomi eğitiminde kaliteyi yükseltmek ve standartlaşma süreçlerini sürdürülebilir kılmak açısından öncelikli bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Devlet politikaları ve eğitim kurumlarının eş güdümlü çabalarıyla bu eşitsizliklerin giderilmesi, gastronomi eğitiminde ulusal ölçekte daha dengeli ve nitelikli bir yapı oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkiye’de gastronomi alanında uygulamalı eğitimin standartlaşmasına ilişkin sorunların çok boyutlu ve yapısal bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır. Müfredat farklılıkları, ders içeriklerinin çeşitliliği, ölçme ve değerlendirme süreçlerindeki tutarsızlıklar ile kaynak ve altyapı eşitsizlikleri, uygulamalı gastronomi eğitiminde ortak bir kalite düzeyinin oluşmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, öğrencilerin mezuniyet sonrası mesleki yeterliliklerinde farklılıklara yol açmakta ve sektörün nitelikli iş gücü beklentilerinin karşılanmasını güçleştirmektedir.

Uygulamalı gastronomi eğitiminin temel amacı, öğrencilerin mesleki bilgi ve becerilerini gerçek sektör koşullarına yakın ortamlarda geliştirmelerini sağlamaktır. Ancak standart bir çerçevenin bulunmaması, bu amacın eğitim kurumları arasında farklı biçimlerde yorumlanmasına neden olmaktadır. Özellikle uygulama süreleri, kullanılan ekipmanlar, öğretim yöntemleri ve değerlendirme ölçütleri arasındaki uyumsuzluklar, eğitim çıktılarının karşılaştırılabilirliğini azaltmaktadır. Bu durum, gastronomi eğitiminde kalite güvencesi mekanizmalarının etkinliğini de sınırlamaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen literatür, gastronomi eğitiminde standartlaşmanın yalnızca müfredat düzeyinde değil; öğretim kadrosu, altyapı olanakları, sektör iş birlikleri ve ölçme-değerlendirme sistemlerini kapsayan bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermektedir. Uygulamalı eğitim süreçlerinin ortak öğrenme çıktıları doğrultusunda yapılandırılması, hem eğitim kalitesinin artırılmasına hem de mezunların istihdam edilebilirliğinin güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, gastronomi eğitiminde uygulamalı süreçlerin standartlaştırılması; kültürel çeşitliliği göz ardı etmeyen, ancak asgari yeterlilikleri güvence altına alan dengeli bir yapı gerektirmektedir. Eğitim kurumları, sektör temsilcileri ve ilgili politika yapımcılar arasında kurulacak sürdürülebilir iş birlikleri, bu sürecin etkin biçimde yürütülmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda geliştirilecek standartlar, gastronomi eğitiminin ulusal ve uluslararası düzeyde daha güçlü ve rekabetçi bir konuma ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede, uygulamalı gastronomi eğitiminde standartlaşmanın sağlanmasına yönelik olarak aşağıda sunulan önerilerin, hem eğitim kalitesinin artırılmasına hem de sektörle uyumlu bir yapı oluşturulmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

- Gastronomi programlarında uygulamalı dersler için ulusal düzeyde asgari standartlar belirlenmelidir.
- Müfredat geliştirme süreçlerine sektör temsilcilerinin aktif katılımı sağlanmalıdır.
- Uygulamalı derslerde kullanılan ölçme ve değerlendirme kriterleri standartlaştırılmalıdır.
- Eğitim kurumları arasında altyapı ve uygulama imkânlarına yönelik eşitsizlikleri azaltacak destek mekanizmaları geliştirilmelidir.
- Öğretim elemanlarının sektörel deneyim ve uygulama yeterliliklerini artırmaya yönelik hizmet içi eğitimler yaygınlaştırılmalıdır.
- Yöresel mutfak unsurları, ortak öğrenme çıktıları çerçevesinde müfredata entegre edilmelidir.

- Akreditasyon süreçleri, uygulamalı eğitimin niteliğini ölçebilecek somut ve karşılaştırılabilir göstergelerle güçlendirilmelidir.
- Gastronomi eğitiminde uygulamalı süreçlerin izlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla ulusal düzeyde koordinasyon mekanizmaları oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Arkadaş, D., Arkadaş, B. ., Keskin, Y., & Oymak, A. (2023). Küreselleşmenin eğitim politikalarına etkiye yönelik öğretmen görüşleri. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 3 (9), 1390–1410.

Arslan, F. (2025). *Gastronomi turizmi perspektifinden destinasyonlarda yaratıcı ve yenilikçi uygulamalar*. İçinde Ed. Y. Oğan, Gastronomi alanında tematik araştırmalar IV. Konya: Çizgi Kitabevi.

Arslan, A., & Kaya, R. R. (2023). Sağlık alanı öğrencilerinin mesleki uygulama derslerine yönelik metaforik algılarının değerlendirilmesi. *SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi*, 5 (2), 147-159.

Aycı, E. (2022). *Lisans düzeyinde gastronomi eğitimi ve bu bölümlerde görev yapan akademik personelin analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çaylan, Ş. (2022). *İstihdamda ve eğitimde eleştirel düşünme becerisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Çelik, Z. (2021). *Mahmut Özer, eğitim politikalarında sistemik uyum*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2021, 268 s. İnsan ve Toplum, 11 (4), 247-251.

Çevik, E., & Toplu, M. (2023). Dijital eşitsizliğin hibrit eğitimdeki yansımaları. *Türk Kütüphaneciliği*, 37 (4), 267-292. <https://doi.org/10.24146/tk.1356841>

Çimen Çakar, A. (2025). Teknolojik erişimin sosyoekonomik etkenlerle kesişimi: Öğrencilerin eğitim başarıları ve motivasyonu üzerine bir inceleme. *International Society That Learn Journal*, 2 (1), 21-31.

Demir, Ö. (2023). *Gastronomi eğitimi ve yiyecek içecek endüstrisi arasındaki bağlantı(sızlık)lar: Paydaşlar üzerine araştırma ve model önerisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğruyol Aladak, K. B. (2024). *Küreselleşme ve yükseköğretimde ulusötesi aktörlere ilişkin akademisyen görüşleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Dönmez, E. (2022). *Türkiye’de okullarda eğitim teknolojileri entegrasyonu yönetimine ilişkin bir model önerisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Eker, S., & Ateş, M. (2025). Akreditasyon süreçlerine ilişkin öğretim elemanlarının bakış açıları: Akreditasyon alan turizm programları üzerinde bir araştırma. *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*, 8 (1), 68-80. <https://doi.org/10.34090/tured.1721557>

- Gökbayrak, Ş., & Çalışır, Y. C. (2024). Geleceğin istihdam gereksinimlerine uyumlu nitelikli işgücü ihtiyacı ve beceri geliştirme modelleri. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 245-257.
- Gür, B., Bakır, N., & Özkul, R. (2025). Kırsal bölge okullarında eğitimin zorlukları: Nitel bir araştırma. *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 44-57.
- İlgar, R. (2023). Türkiye’de eğitimde yaşanan bölgesel farklılıklar. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 9 (2), 20-44. <https://doi.org/10.47615/issey.1329419>
- Kaysi, F., & Gürol, A. (2017). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin işyeri uygulamalı eğitim süreçlerinin değerlendirilmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 8, 266-280.
- Örnek, Ü., & İnce, M. (2021). *İş yeri beceri eğitimi bağlamında lojistik öğrencilerinin verimlilikleri ve karşılaşılan sorunlar*. Adıyaman: İKSAD Yayınevi.
- Özdemir, B., & Kınay, F. (2004). Yabancı ziyaretçilerin Türk mutfağına ilişkin görüşleri: Antalya'yı ziyaret eden alman ve Rus turistler üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0 (2), 5-28.
- Poler, B. (2021). *Hizmet kalitesinin iyileştirilmesinde teknoloji kullanımının önemi ‘eğitim sektöründe bir uygulama’*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü.
- Sarıgül Yılmaz, D., & Uçuk, C. (2025). Gastronomi ve mutfak sanatları mutfak uygulama derslerinde öğrenci performansının değerlendirilmesi için Delphi tekniği ile oluşturulmuş rubrik önerisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 13 (1), 1-22.
- Taş, I.M. (2023). *Yükseköğretimde uygulamalı eğitimlerin ilgili mevzuat ve yargı kararları ışığında değerlendirilmesi*. İçinde Ed. T. Özkan, Sosyal bilimlerde mesleklerin, eğitimin ve uygulamalı eğitimlerin değerlendirilmesi: Öğrenci, akademik danışman ve sektör memnuniyeti üzerine. İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Tuman, Z., & Özdemir, S. (2025). Öğrenme nesnelerinde üst veri: LOM ve LOM-ES standartlarının karşılaştırılması. *Dijital Teknolojiler ve Eğitim Dergisi*, 4 (1), 54-81. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16217940>
- Turkan, A., & Çetin, H. (2022). Sınıf öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirmede yaşanan sorunlara ilişkin görüşleri. *Journal of University Research*, 5 (2), 164-173. <https://doi.org/10.32329/uad.933764>
- Uzun, A., & Şişman, M. (2023). Eğitim liderliğiyle ilgili standartlar ve Türkiye’de eğitim liderliği: ISLLC okul liderliği standartları. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 6 (2), 137-158. <https://doi.org/10.52848/ijls.1342122>
- Yöntem, E. (2023). *Yükseköğretim kalite süreçlerinde uluslararası yansımalar*. Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık.

ORDU MUTFAĞINDA UNUTULMAYA YÜZ TUTMUŞ YİYECEKLERİN GASTRONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, İREM HASGÜL BOZKURT

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı

E-posta: iremhsgl1@outlook.com

ORCID ID: 0009-0000-0873-2191

Doç. Dr. ZEHRA DİLİSTAN SHİPMAN

İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları

Bölüm Başkanı

E-posta: dilistan.shipman@nisantasi.edu.tr.

ORCID ID: 0000-0001-9829-960X

ETİK BEYAN:

Bu çalışma Doç. Dr. Zehra DİLİSTAN SHİPMAN danışmanlığında hazırlanmakta olan “Ordu Mutfağında Unutulmaya Yüz Tutmuş Yiyeceklerin Gastronomik Açıdan Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezi İrem HASGÜL BOZKURT tarafından hazırlanmaktadır. Bursa 6. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi (30.12.2025)’nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayınlanmayan “Ordu Mutfağında Unutulmaya Yüz Tutmuş Yiyeceklerin Gastronomik Açıdan Değerlendirilmesi” adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, 2025).

ÖZET

Bu çalışma, Ordu mutfağına özel olup, 21. yüzyılda gitgide azalan yalnızca sayılı ve eski kuşaklar tarafından bilinen yemeklerin gastronomik açıdan incelenmesini hedeflemektedir. Bu çalışmada söz konusu yemeklerin üretim aşamaları, malzemelerin özellikleri ve çeşitliliği, toplumsal hafızadaki yeri ve günümüz mutfak kültürü içindeki bilinirliği detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Belirlenen yemekler Ordu'nun farklı illerinde düzenlenen altı adet festivale ve on adet popüler ve eski restoranlara bakılarak varlığı ve bilinirliği incelenerek bu yiyeceklerin her iki kategoride de sunulmasını sağlamak hedeflenmiştir. Araştırmanın evreni Ordu'da yaşayan bilgi ve birikim sahibi olan yerel halk oluştururken, araştırmanın örneklemini ise bu evren içerisinde belirlenen 50 yaş ve üzeri, farklı belediye, belde ve köylerde ikamet eden 15 katılımcıdan oluşturulmuştur. Bu çalışma, unutulmaya yüz tutmuş 13 adet yemek belirlenerek katılımcılara görüşme formu aracılığıyla yüz yüze, online ve telefon görüşmeleri neticesinde sorular sorularak cevaplar reçetelere detaylı bir şekilde ulaşarak yapım aşamaları, tercih edilen malzemeler, yapıldığı özel günler vb. sonuçları elde edilerek veriler toplanmış ve teze geçirilmiştir. Bilgiler, unutulmaya yüz tutmuş yemeklerin giderek unutulmasına, günümüz yaşam koşulları nedeni ile hazır ve pratik gıdalara yönelimin artmasına, köy halkının üretimdeki değişkenliğine, genç kuşakların yemek yapma kültüründen iyice uzaklaşmasına ve kentsel yaşamın değişmesi gibi olayların belirleyici olduğunu işaret etmektedir. Katılımcılar, bu yemeklerin yalnızca bir beslenme unsuru olarak değil, misafirperverliğin, yardımlaşma geleneğinin ve kuşaklar arası bilgi aktarımı sonucunda gelişen yaşam pratiklerinin önemli taşıyıcıları olduğunu vurgulanmıştır. Bununla birlikte, bazı ürünlerin yerel festivaller ve sınırlı sayıdaki işletme aracılığıyla yaşatılmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma; söz konusu belirlenen yemeklerin kayıt altına alınarak, gastronomi kültürü ve turizmi kapsamında değerlendirilerek kültürel mutfak mirasına katkıda bulunması ve tekrardan gün yüzüne çıkarılarak yerel mutfak kültürünün sürdürülebilirliği açısından önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Ordu Mutfak Kültürü, Unutulmuş Yiyecekler, Gastronomi Mirası, Yerel Mutfak

GASTRONOMIC EVALUATION OF FOODS NEARLY FORGETTEN IN ORDU CUISINE

SUMMARY

This study focuses on the distinctive culinary heritage of Ordu and aims to examine, from a gastronomic perspective, a group of dishes that have increasingly faded from everyday practice in the twenty-first century and are now known primarily by a limited number of older generations. The study meticulously examines the production stages, ingredient characteristics and variety, place in collective memory, and recognition within contemporary culinary culture of these dishes. The study also aims to promote these dishes by analyzing their presence and recognition at six festivals held in different parts of Ordu and at ten popular and traditional restaurants. The study population consists of local residents of Ordu who possess knowledge and experience regarding the subject, while the sample comprises fifteen participants aged 50 and above, residing in various municipalities, towns, and villages. In this study, thirteen dishes on the verge of being forgotten were identified, and data were collected through interviews conducted face to face, online, and by telephone using an interview form administered to the participants. The responses were then used to obtain detailed recipes, including preparation stages, preferred ingredients, and the special occasions on which they are made. This data was collected and incorporated into the thesis. Findings indicate that the gradual disappearance of these dishes is shaped by several factors, including the growing tendency toward ready-to-eat and practical foods due to contemporary living conditions, changes in rural production patterns, the increasing detachment of younger generations from home-cooking traditions, and broader transformations associated with urban life. Participants emphasized that these dishes are not only a nutritional element but also important carriers of hospitality, mutual assistance, and life practices developed through intergenerational knowledge transfer. However, it was noted that some products continue to be preserved through local festivals and a limited number of businesses. In conclusion, this study highlights the importance of documenting these identified dishes, evaluating them within the context of gastronomic culture and tourism, contributing to cultural culinary heritage, and bringing them back to light for the sustainability of local culinary culture.

Key Words: Ordu Culinary Culture, Forgotten Foods, Gastronomy Heritage, Local Cuisine

1. GİRİŞ

Türkiye, zengin biyolojik yapısı ile, tarihsel donanım ve birbirinden farklı kültürel yapısı sayesinde geniş bir gastronomik yapıya sahiptir. Bu mirasın önemli bölgelerinden biri de Karadeniz Bölgesi ve özellikle Ordu iline özgü yemek kültürüdür. Ordu mutfağı; tarımsal üretim çeşitliliği ve olanakları, iklimsel şartları ve coğrafi özelliklerinin şekillendirdiği yaşam koşulları sayesinde kendine has yemek türü sunmaktadır. Yaşam koşulları nedeni ile modern kültürü benimseme, şehirleşme ve pratik tüketiminin fazlalaşması gibi nedenler ile bazı geleneksel yemeklerin zamanla hafızalardan silinme riskiyle yüz yüze olduğu görülmektedir. Bu durum, Ordu mutfağının sistematik şekilde araştırılmasına, kayıt altına alınmasını ve gastronomik bağlamında araştırılması gerektiği görülmektedir.

Geleneksel mutfak kültürü, toplumların tarihsel bilgi ve birikimlerini, yaşam koşullarını ve kültürel karakterislik kişiliğini yansıtan önemli bir unsurdur. Yöresel yemekler yalnızca beslenme şeki olmamakla birlikte; toplumsal yaşamını, aitlik duygusunu ve kültürel bileşenlerin bir parçasıdır (Şanlıer, 2005; 19-25).

Bu çalışma, Ordu mutfağında unutulmaya yüz tutmuş yiyeceklerin gastronomik açıdan incelenmesini, üretim aşamalarını ve tüketim şekillerini belgelenmesini, aynı zamanda bu yemeklerin gastronomi turizmine uyarlanarak potansiyeli ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır. Böylece hem akademik literatüre katkı sağlanması hem de yerel kuruluşlar, turizm ile alakalı sektörler ve gastronomi alanında çalışmalar yapmak isteyen kişiler için yol gösterici veriler sunulması hedeflenmektedir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1.Gastronomi Kavramı

Gastronomi kelimesi Yunan kökenli bir kelime olmakla birlikte gaster (mide) ve nomos (yasa, kural) kelimelerinden türeyerek gelişmiş ve şimdilerde ise yeme-içme bilimi olarak tanımlanmaktadır (Akbaba ve Kendirci, 2016: 115). Gastronomi kelimesi, lezzet algısı dahilinde olan yiyeceklerin hazırlık, pişirme, sunum, yapılan yiyeceği yeme gibi süreçlerinin tarihsel olarak gelişimi, coğrafi konum etkileri, toplumdaki yeri ve kültürel izleriyle de ilgilenen bir bilim dalıdır. Bu durumlardan dolayı gastronomi kültürel mirasın aktarıcısı olarak da tanımlanmakta ve turizme de etkisi bulunmaktadır. Türklerde ise gastronomi gelişimi göçebe yaşam zamanında Selçuklu Devleti'nin Osmanlı mutfağını etkilemesiyle başlamıştır. Saray mutfağında sıklıkla yerli ve yabancı devlet adamlarının misafirliklerinden Osmanlı Saray Mutfacı gelişmiş ve diğer devletlerden etkilenecek kendi mutfak kültürünü oluşturmuştur. Cumhuriyetin gelmesi ve Batılılaşmanın etkisi ile Osmanlı Saray Mutfacı tam değişim haline girerek günümüzdeki mutfak kültürünü oluşturmuştur (Karaman, 2023:597-610).

2.2.Ordu İlinin Coğrafi Özellikleri

Karadeniz bölgesinin orta kısmında konumlanması ile birlikte Ordu ili çoğu kesimi sahil olmakla birlikte iç kesimlerinde de ilçelerini barındırmaktadır. İlin sahil kısımlarına uzanan ilçeleri; Ünye, Fatsa, Altınordu, Perşembe, Gülyalı kısımlarıdır ve yaklaşık 100 km. kıyı uzunluğu bulunmaktadır. Kıyı kesimler daha ılıman ve yağışlı olmasından ötürü bu bölgelerde genellikle bitkisel ve hayvansal temelli beslenmeler daha yaygındır (Dağdeviren, 2022:1736).

Kıyı kesim olarak Gököy, Kabadüz, Kabataş, Mesudiye gibi ilçeler olmakla birlikte yüksek kesimlere çıkıldıkça iklimin gittikçe soğumasından dolayı yayla kültürünün yaşam tarzını benimsemiştir. Yayla kültüründe hayvancılık yaygın olduğundan hayvansal besinlerden yapılan yiyecekler, etli- hamurlu, buğdaylı, mısır ve türevleri ve patatesin tüketiminin yaygın olduğu görülmektedir (T.C. Ordu Valiliği, 2013: 2). Bu durumlardan dolayı kıyı kesim ve iç kesimin farklı iklimlerde olmasından dolayı toprak yapısı da değiştiğinden üretilen ve tüketilen ürünlerden dolayı yemek kültüründe de değişiklik görülmektedir.

Ordu ili, yılın her mevsiminde yağış alan, bu sebeple yeşil bitki örtüsünü korumuş ve doğal güzellikleriyle öne çıkmış bir şehirdir ve bölgenin ılıman iklimi sayesinde başta fındık olmak üzere mısır, pancar, fasulye, lahana, yenilebilir otlar gibi birçok tarımsal ürünün yetişmesine olanak vermektedir (Çakır, 2021: 84).

2.3. Ordu Yöresel Mutfak Kültürünün Genel Özellikleri

Ordu mutfağının temel olarak yemek anlayışı topraktan elde edilen besinlerle çok uğraş gerektirmeden doyurucu bir şekilde sofralara sunulmasıdır. Zengin bitki örtüsü, deniz ürünleri ve hayvansal ürünleri ile çok çeşitli mutfak kültürüne sahiptir (Erdoğan, 2020: 42). Mevsimsel olarak değişen bu kültür genellikle yaz aylarında sebze ve otlarla yapılan yemekler tercih edilirken; kış aylarında ise kuru fasulye, turşular, mısır unu ve bununla yapılan yemekler, pancar yemekleri gibi gıdalar kullanılmaktadır (Karakaya ve Çelik, 2019: 58).

Ordu mutfağının ikliminden dolayı geçim kaynağı haline gelen fındık; yemeklerde, tatlılarda, yağlarda ve dış ticaret için önemli bir yeri vardır. Ordu mutfağı için önemli ve tarımsal kaynaklarından birisi ise mısırdır. Mısır unu ile yapılan yemekler, tatlılar ve yağlar sıklıkla mutfaklarda yer almaktadır ve Ordu mutfağının bir diğer ilgi çekici yönü ise toprak yapısından dolayı çoğu ürün kendinden yetismekte ve halk bu ürünleri her alanda kullanmaktadır. Bunlardan bazılarını örnek vererek melocan, hoşkırın, mendek, pancar gibi ürünler mevsimi geldiği zaman toplanarak yemeklerde genellikle haşlama ya da kızartma yöntemleri ile pişirilmektedir (Karakaya ve Çelik, 2019: 60).

Ordu mutfağında geleneksel ve sıklıkla kullanılan teknikler; kavurma, haşlama, fırınlama, közleme ve buharda pişirmedir. Özellikle yöresel yemeklerde çoğunlukla bu yöntemler kullanılır. Yapılan yemeklerde en yaygın kullanılan teknik kavurma yöntemidir ve yemekteki lezzet en çok bu yöntemle artırılır (Kurt, 2021: 122).

Ordu mutfağının temelinde, toplumsal birliktelik anlayışı hakimdir bu durum paylaşma, dayanışma ve topluluk bilincini arttırmaktadır. Sofra kültüründe özellikle ikram ve misafirperverlik yöre halkı için çok önemlidir. Bu durum toplumsal yakınlaşmayı ve paylaşma kültürünün hala devam ettiğini göstermektedir (Demir ve Öztürk, 2020: 45).

2.4. Coğrafi İşaret Kavramı ve Coğrafi İşaret Almış Ürünler

Coğrafi işaret kavramı, bir ürünün özelliklerine bakılarak üretiminin bulunduğu bölge, alan, ülke ile bütünleşmiş; ürünün karakteristik özellikleri ve coğrafi yapı ile bağlantılı olarak hammaddesi belli bir üne kavuşmuş ürünleri korumaya yönelik bir kavramdır. Coğrafi işaret kavramı, menşe adı ve mahreç işareti olarak iki bölümde incelenir. Tarım, el sanatları, sanayi, maden, gıda olarak coğrafi işaret tescil çeşitlendirmesi olabilir. Menşe adı bir ürünün kaynağının belirli bir bölge sınırına sahip, ürünün tamamının ya da bazı niteliklerinin coğrafi koşullarına göre özgün olacak şekilde üretim ve tüketimi dahil tüm işlemlerinin o bölge içerisinde yapılması ile birlikte ürünün coğrafi yer adı şeklinde ifade edilmiştir. Mahreç işareti ise bir ürünün belirgin bir kapsamının, tanınması veya diğer öne çıkan özellikleri bakımından belirli bir coğrafi konuma has olarak; yetiştirilmesi, tüketilmesi, satış ve diğer işlemlerinden en az bir tanesinin belli bir coğrafya içinde gerçekleştirilmesi ile oluşan ürünleri konu alan coğrafi işaretleme sistemidir (TÜRKPATENT, 2023).

Coğrafi işaretli ürünlerin yöreye katkısı, ürünlere olan ilginin artmasına ve bunun sonucunda yoğun talep arzusunu açığa çıkarmaktadır. Bu arzu, tüketicilerin ürünün bulunduğu bölgeyi ziyaret etmesine ve bunun sonucunda turizm hareketliliklerinin çoğalmasına katkıda bulunmaktadır ve böylece yöresel ekonomiye de katkısı bulunmaktadır (Paslı, 2021: 94).

Araştırmada literatür taranmış olup, Ordu ilinde günümüz itibarı ile coğrafi işaret almış 22 adet ürün bulunduğu görülmektedir. Bu ürünler aşağıda listelenmiştir;

Çizelge 1. Coğrafi İşaretli Ürünler

ÜRÜN	İŞARET TÜRÜ	TARİH
Akkuş Şeker Fasulyesi	Menşe Adı	23.03.2012
Ordu Dürme Turşusu/ Ordu Yayla Pancarı Turşusu	Mahreç İşareti	15.12.2017
Kabataş Helvası	Mahreç İşareti	18.12.2017
Ordu Perşembe Ceviz Helvası	Mahreç İşareti	18.12.2017
Ordu Kivisi	Menşe Adı	05.09.2019
Ordu Tostu	Mahreç İşareti	24.05.2021
Ordu Yalıköy Köftesi	Mahreç İşareti	26.01.2022
Ordu Taflan Turşusu	Mahreç İşareti	10.05.2022
Ordu Sakarca Mıhlaması	Mahreç İşareti	22.07.2022

Ordu Galdirik Kavurması	Mahreç İşareti	17.08.2022
Ordu Melocan Kavurması	Mahreç İşareti	11.09.2022
Gürgentepe Çoban Fasülyesi	Mahreç İşareti	11.11.2022
Mesudiye Goliti/ Mesudiye Kuru Ekmeği	Mahreç İşareti	21.11.2022
Ordu Fındıklı Burma Tatlısı	Mahreç İşareti	26.01.2023
Ordu Pidesi/ Ordu Yağlısı	Mahreç İşareti	26.01.2023
Ordu İçli Tava	Mahreç İşareti	26.07.2023
Ordu Zeytinyağlı Karalahana Sarması/ Pancar Sarması	Mahreç İşareti	26.07.2023
Ordu Pancar Çorbası/ Karalahana Çorbası	Mahreç İşareti	16.08.2023
Gürgentepe Çakıldak Fındığı	Mahreç İşareti	03.11.2023
Ordu Fındık Tirmidi Kavurması	Mahreç İşareti	06.12.2024
Ordu Fırın Fasülyesi Kavurması	Mahreç İşareti	24.06.2025
Ünye İzabella Üzüm Suyu	Mahreç İşareti	27.08.2025

Kaynak: <https://ci.turkpatent.gov.tr/> “Coğrafi İşaretler” 27.12.2025 tarihinde yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.5. Unutulmaya Yüz Tuttuğu Düşünülen Yemekler

Ordu ilinde genç nesil tarafından pek tanınmayan, unutulmakta olan çeşitli gastronomik ürünler belirlenmiştir. Bu ürünlerin üretimi ve reçeteleri hakkında literatür araştırmaları yapılmış, yöre halkından 50 yaş üzeri 15 gönüllü katılımcı ile birebir görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler doğrultusunda aşağıdaki 13 ürünün gastronomik reçeteleri hazırlanmış olup kayıt altına alınmıştır:

- 1-Fındıklı Çorba
- 2-Gelecoş
- 3-Baldıran/Mendek Çorbası
- 4-Kabak Ucu Kavurması
- 5-Hoşkırın Kavurması
- 6-Sakarca Tava
- 7-Galdirik Sarması
- 8-Ekmekli Fasulye Turşusu Kızartması
- 9-Pancar Diblesi

- 10-Yeni Darı Çalması
- 11-Fındıklı Kuru Yufka Tatlısı
- 12-Fırınlanmış Mısır Unu Tatlısı
- 13-Kaygana Balığı

(Hasgöl B., 2025: 42-60).

2.6. Ordu İlinde Düzenlenen Festivaller

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerde aşağıdaki 6 festivalin bilindiği ve gidildiği tespit edilmiş olup festivaller unutulmaya yüz tutmuş olarak seçilen yemekler kapsamında incelendiğinde ürünlerden hiçbirine rastlanmamıştır. Festivallerde yaygın olarak yöresel ürünler ve içecekler ikram edilmekte olup bunlardan birkaçı turşu, cevizli helva, mısır ekmeği, keşkek, kıvırtma tatlısıdır.

- 1-Asırlık Tariflerle Türk Mutfağı Haftası
- 2-Perşembe Geleneksel Hamsi Festivali
- 3-Ordu Bal ve Köy Ürünleri Festivali
- 4-Çambaşı Yayla Festivali
- 5-Ordu Ticaret Festivali
- 6-Ünye Ot Festivali

2.7. Ordu İlinde Menüleri İncelenen Restoranlar

Katılımcılar ile gerçekleşen görüşmede sıklıkla tercih ettikleri restoranlar belirlenmiş olup menülerine bakıldığında karalahana çorbası, yayla pancarı turşusu, Ordu yağlısı, melocan kavurması gibi coğrafi işaretli ürünlere rastlanmıştır. Seçilen yemeklerden sadece ikisine farklı restoranlarda rastlanmış olup bunlar; fındıklı kuru yufka tatlısı ve hoşkırın kavurmasıdır.

- 1-Akamoy Boztepe Restoran
- 2-Ordu Aktaşlar Pide
- 3-Derin Balık
- 4-Gusto Ordu
- 5-Ordu Hüner Pastanesi
- 6-Ordu Meşhur Pide
- 7-Müstesna Kebap
- 8- Ordu Olive Cafe ve Restoran
- 9-Çakırtepe Pelit Park
- 10-Fatsa Hünkar Restoran

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında, Ordu ili ve ilçelerinde yaşayan 50 yaş ve üzeri toplam 15 katılımcı ile yüz yüze, online ve sesli görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler içerik analizi ile incelenmiş ve farklı temalar ortaya çıkmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara, Ordu 50 yaş ve üzeri halkının yöresel ürünlere ilişkin güçlü bir kültürel hafızaya sahip olduğunu, belirlenen ürünlerin yöreye has yemekler olduğu ve kültürel kimliği belli eden ürünler olduğu belirlenmiştir. Fakat bu ürünlerin festivallerde hiç rastlanmadığı ve restoranlarda daha fazla yer alması gerektiği görülmüştür.

Yerel ürünlerinin gastronomik alanda görünür kılınması için yalnızca kültürel mirasa katkı sağlamakla birlikte kalmayarak ürünlerin yapım ve satış aşamalarında düzenlenen festival ve restoranlar aracılığı ile daha fazla ekonomik ve bilinirlik derecesinin artmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, yemeklerin artık yapılmama ve unutulma nedenleri nedenleri üç ana başlıkta toplanmaktadır: “zorlu hayat koşullarında hazır ve pratik gıdaların daha çok tercih edilmesi”, “yeni nesillerin bu yemekler hakkında fazla bilgi ve birikime sahip olmaması”, “tarımsal faaliyetin zorlaşması”.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, bu yemeklerin eskiden hemen her evde yapıldığını, ancak günümüzde koşullarında sadece belirli ailelerde, kırsal alanlarda veya özel günlerde hazırlandığını ifade etmiştir.

Katılımcılar bu yemeklerin doğal, sağlıklı ve besleyici olduğunu ama günümüzde çok sık yapılmayarak özel günlerde ve aile içi topluluklara birlikte yapıldığını göstermektedir.

Katılımcılar yemeklerin gerçek tarifini bulmakta zorlandığını bu durumun aktarıldığını, yazıya dökülmediğini ve bu nedenle kaybolma riski taşıdığını dile getirmiştir.

Katılımcıların festivallere gitme ve bilme durumuna bakılarak festival isimleri belirlenmiş olup bu festivallerde belirlenen ürünlere rastlanmamıştır. Bu durum geleneksel ürünlerimizin hem halk tarafından hem yabancı turistler tarafından bilinirlik derecesinin azalmasına Ordu ilinin özgün değerlerini tam olarak aktaramamaya olanak sağlamıştır.

Ordu ilinde bulunan bazı restoranların online platformlarda yer alan QR kodlu menüleri incelenmiş ve belirlenen ürünlerin menülerde bulunma durumuna bakılarak listelenmiştir. Bu listeye gösterilen ürünlerden yalnızca 2 tanesine farklı iki restoranın menüsünde rastlanmıştır. Bu durum ürünlerin daha çok bilinirlik kazanması için yerel restoranların menülerinde yer alması gerektiği görülmüştür.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, Ordu mutfak kültüründe yer almış ve günümüzde giderek azalmakta olan geleneksel yemeklerin belirlenerek hazırlık aşamalarından, ne zaman yapıldıklarından, Ordu ili bölgesi içerisindeki kullanılan malzeme farklılığına değinerek çıkan kültürel anlamların derinlemesine incelenmesidir. Çalışma aşamasında yemeklerin seçimine özellikle dikkat edilerek yaşlı nüfusun eskiden yaptığı yemekler seçilerek genç kuşakların bilinirliği sınırlı olan

yemeklerin gastronomik açıdan değerlendirilmesini ve böylece kültürel miras desteklenerek gelecek nesile aktarılmasında kanıt niteliğinde bir çalışma olması amaçlanmıştır.

Ordu ilinde unutulmaya yüz tutmuş ürünler tespit edilerek, ürünlerin reçetelerinin çıkarılması, kayıt altına alınması ve bilinirliğinin artırılması amaçlanmıştır. Çalışmada unutulmaya yüz tutmuş olduğu düşünülen 13 adet ürün belirlenip, 50 yaş ve üzeri 15 katılımcı ile bu ürünler hakkında yüz yüze, online ve sesli görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler reçetelere işlenmiştir.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Ordu il sınırları içerisinde yaşayan ve Ordu mutfağına ilişkin bilgi, birikim ve deneyime sahip bireyler oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda seçilen yemeklere ilişkin bilinirliğinin büyük oranda ileri yaş gruplarında bulunması nedeniyle örneklem seçiminde belirli ölçütler kullanılmıştır. Araştırmanın örnekleme ise; 50 yaş ve üzeri, Ordu'da doğup büyümüş veya uzun süredir Ordu'da yaşayan, geleneksel yemeklerin hazırlık aşamalarını ve tüketimi hakkında bilgi ve birikime sahip olan 15 kişiden oluşmaktadır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiş olup araştırma süresince, erişilebilirlik ve gönüllülük esas alınarak belirlenen 6 çoktan seçmeli ve 4 açık uçlu sorular katılımcıların cevapları ile kayıt altına alınmıştır. Araştırma kapsamında, katılımcılarla yüz yüze, online ve telefon görüşmesi yoluyla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilerek veri yeterliliği sağlanana kadar sürdürülmüştür.

4.3. Araştırmanın Sınırları

Araştırmanın sınırlılıkları olarak; 50 yaş ve üzeri Orduda doğan ya da Orduda yaşayan, yemekler hakkında bilgi ve birikime sahip olan, katılmak için gönüllü olan kişileri oluşturmaktadır.

4.4. Araştırma Yöntemi ve Veri Toplama Teknikleri

50 yaş ve üzeri Orduda doğan ya da orda yaşayan 15 kişilik gönüllü katılımcılar ile nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan görüşme/mülakat tekniği kullanılarak yapılmıştır. Görüşmeler yüz yüze, online ve sesli bir şekilde gerçekleşmiştir. Katılımcılara 10 adet soru sorulmuş olup bu sorularda 6 tanesi çoktan seçmeli, 4 tanesi açık uçlu sorudur. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile literatür taraması incelenmiş olup tablo ve grafiklerden yararlanılarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

Belirlenen festivaller ve restoranlar incelenmiş olup elde edilen bilgiler tablo ve yazı olarak aktarılmıştır.

4.5. Veri Analizi ve Toplama Metodu

Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, Ordu ilinde yaşayan ve yemekler hakkında bilgi ve birikime sahip olan 50 yaş ve üzeri bireylerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiş; farklı ilçeler ve köylerden bireylere ulaşılmasına  zen gösterilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların tercihine göre yüz yüze veya telefon aracılığıyla yapılmış ve her görüşme ortalama 20 dakika sürmüştür. Elde edilen veriler, yazılı döküman hâline getirilerek analiz sürecine aktarılmıştır.

Çalışma kapsamında, belirlenen yemeklerin festival programlarında ve yerel restoran menülerinde yer alıp almadığını tespit etmek amaçıyla doküman incelemesi yapılmıştır. Bu doğrultuda, Ordu ilindeki gastronomi temalı festivaller ve seçili restoran menüleri incelenmiş, unutulmaya yüz tutmuş yiyeceklerin görünürlüğü karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Doküman incelemesinden elde edilen veriler ise betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Festival programları ve restoran menüleri karşılaştırılarak, geleneksel yemeklerin turizm bağlamındaki yeri belirlenmiş; mülakat bulguları ile birlikte yorumlanmıştır.

Görüşmelerden elde edilen nitel veriler, içerik analizi yöntemiyle c z mlenmiştir. İlk aşamada, görüşme dökümleri defalarca okunarak anlamlı kodlar oluşturulmuş; daha sonra benzer kodlar bir araya getirilerek temalar belirlenmiştir.

5. SONUÇ

Araştırma, Ordu mutfağında yer alan unutulmaya yüz tutmuş yiyeceklerin belirlenmesi, bu ürünlerin gastronomi yönünden değerlendirerek kültürel yapıdaki konumunu ortaya çıkartmayı amaçlamıştır. Yapılan görüşmeler, gözlemler ve içerik incelemeleri sonucunda; birçok geleneksel yemeğin artık günlük tüketimde giderek azaldığı, daha çok ileri yaş grubu tarafından bilindiği ve yeni nesilin bu yemekler hakkında bilgisinin çok olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgu, yerel mutfak kültürünün gelecek kuşaklara aktarımı konusunda riskler barındırdığını göstermektedir.

Elde edilen verilerde belirlenen yemeklerin değişen yaşam koşuları nedeni ve yapım aşamasındaki zorluklardan dolayı artık çok fazla tercih edilmediği ortaya çıkmıştır. Restoran ve festivallerdeki inceleme sonuçlarında festivallerde bu ürünlere rastlanmamış fakat restoran incelemesinde iki ürüne rastlanmıştır. Bu durum gastronomi turizmi kapsamında potansiyel bir canlanma fırsatı sunduğunu göstermektedir. Fakat bu süreçte yemeklerin özgün tariflerinde değişiklik yapılmaması kültürel özgünlükten çıkmaması kritik önem taşımaktadır.

Çalışmanın sonuçları, Ordu mutfağının yalnızca yemek yeme alışkanlığı değil; aynı zamanda kültürel kimlik, aidiyet ve toplumsal hafıza unsuru olduğunu ortaya koymaktadır ve Ordu halkı topraktan sofraya ilkesini benimsedikleri için yetişen hiçbir ürünü ziyan etmeden her şekilde sofralarında değerlendiren bir toplumdur. Bu nedenle gastronomik mirasın korunması; yerel yönetimler, akademik çalışmalar, otel ve restoranlar, festival düzeneği ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğini gerektiren çok yönlü bir süreçtir.

6.TARTIŞMA

Genel olarak araştırma, Ordu mutfağındaki unutulmaya yüz tuttuğu düşünülen yiyeceklerin yalnızca birer yemekle kalmayıp; kültürel geçmişi, toplumsal analizi ve sürdürülebilir mutfak kültürü açısından stratejik bir değer taşıdığını ortaya koymaktadır. Bulgular, literatürdeki benzer çalışmalarla uyumlu olmakla birlikte; Ordu’ya özgü verilen örnekler ve incelemeler, bölgenin kendine özgü gastronomik yapısını daha belirgin kılmaktadır.

Araştırma bulguları, Ordu mutfağında belirlenen unutulmaya yüz tutmuş yiyeceklerin günlük tüketim alışkanlıklarından giderek uzaklaştığını ve daha çok yaşlı kuşakların hafızasında, belirli özel günlerde veya kısıtlı aile topluluklarında yapıldığını göstermektedir. Bu durum, Ordunun kendine has mutfak kültürünün yalnızca beslenme ile sınırlı kalmayarak; kimlik, aitlik ve kültürel yaşantıyla çok yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada özellikle bazı yemeklerin genç kuşak tarafından bilinmediği ya da yapım aşamalarının bilinmediği görülmüştür. Bu görüş sonucunda, aileler içi bilgi aktarımının olmaması veya az olması ve bilgilerin yazılı kaynaklarda yeteri kadar olmayışı ile açıklanabilir.

Yerel halkın unutulmuş yiyecekleri “eskiden çok yapıldığı”, “yapımının zahmetli oluşu” ve “yapımının uzun sürdüğü” gibi ifadelerle belirterek görüşlerini ortaya koymuştur. Bu yaklaşım nedeni ile artık günümüzde hızlı tüketilebilen, pratik olan, geleneksellikten hızla uzaklaşan bir tüketim kültürünün gündelik hayatı şekillendirdiğini ve geleneksel hazırlama süreçlerinin zaman, zahmet ve maliyet nedenleri ile tercih edilmediğini göstermektedir.

Yapılan incelemeler sonucunda festivallerde genellikle yapımı ve sunumu kolay ürünler bazen de bilinir ve coğrafi işaret almış ürünler sunulurken unutulmaya yüz tutmuş yiyeceklerden hiçbirine rastlanmamıştır. Bu durum geleneksel ürünlerin artık daha çok kişi tarafından bilinmesi ve dikkat çekmesi açısından festivallerde yer alması gerekmekte olduğu düşünülmektedir.

İncelenen restoranlarda sadece iki ürüne rastlanması en azından devamlılığını göstermekte olup diğer geleneksel ürünlerin de menilerde daha fazla yer alması gerektiği kültürel miras ve gastronomi turizmi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

7.ÖNERİLER

Unutulmaya yüz tuttuğu düşünülen yemeklerin ve geleneksel tariflerin, pişirme yöntemlerini, yapım aşamaları sistematik biçimde kayıt altına alınmalı; yazılı ve dijital arşivler oluşturularak ulaşımının ve bilinirliği artırılmalı.

Halk eğitim merkezlerinde, üniversitelerin gastronomi ve mutfak sanatları bölümünde veya aşçılık bölümünde ve belediyelerin web sitelerinde veya kitaplarında veya düzenlenen festivaller aracılığı ile aracılığıyla atölye ve kurs programları düzenlenerek genç kuşaklara ve bu yöresel ürünleri bilmeyenlere aktarım desteklenmelidir.

Yöresel restoranlar ve gastronomi festivalleri, özgün tariflerden hazırlanan reçetelere sadık kalarak bu yemeklere menülerinde bulundurarak; tanıtım süreçleri bilinçli şekilde planlanmalıdır.

Yöresel mutfak kültürünün sürdürülebilirliği hususunda disiplinler arası araştırmalar ile halk teşvik edilmeli; özellikle gastronomi turizmi ile kültürel miras ilişkisi derinleştirilmeli ve anlatılmalıdır.

Coğrafi işaret almış geleneksel ürünlerin süreçleri desteklenerek hem ekonomik hem kültürel değer kazanmaları sağlanmalıdır. Bu yönde daha fazla etkinlik ve tanıtım festivalleri yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akbaba, A. ve Kendirci, P., Gastronomi turizmi ve coğrafi işaretlemeli ürünler: Yiyecek İçecek Endüstrisinde Trendler 2 (O.N. Özdoğan Ed.). Detay Yayıncılık. (2016).

Çakır, A. (2021). *Doğal çevre koşullarının yöresel mutfak kültürüne etkisi: Karadeniz örneği*. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 80–90

Demir, H., & Öztürk, D. (2020). Karadeniz Bölgesi Sofra Kültürü ve Toplumsal Dayanışma İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Anadolu Kültür Araştırmaları Dergisi*, 3(1)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mahder/1558174.xml> (Erişim tarihi: 21.12.2025)

Karaman, G., Gastronomik mirasın kültürel kimlik üzerindeki etkisi: Ordu örneği. *Journal of Gastronomy and Tourism Studies*, 7(3) , (2023).
<https://www.turkpatent.gov.tr/cografi-isaret> (Erişim tarihi: 22.12.2025)

Karakaya, A., ve Çelik, N. (2019). Yöresel Mutfakların Sürdürülebilir Gastronomiye Katkısı: Karadeniz Örneği. *Gastronomi Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 55–64.

Kurt, Z. Ordu Mutfağında Geleneksel Pişirme Teknikleri ve Günümüze Uyarlanması Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2021).

Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. Ordu Yöresel Lezzetleri Tanıtım Broşürü. Ordu: İl Kültür Yayınları, (2023).

Öney, H. (2016). Gastronomi eğitimi üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35(1).

<https://dergipark.org.tr/tr/> (Erişim tarihi:12.12.2025)

Paslı, Mehmet M. (2021). Coğrafi işaretli gastronomi ürünleri üzerine bir araştırma: Giresun ili örneği. *To ve Re*, 3(1) 9, 94

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tourismandrecreation/article/949552> (Erişim tarihi: 21.12.2025)

Şanlıer, N. (2005). Yöresel yiyeceklerin turizmde kullanımı. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16.

<https://iksadyayinevi.com/> (Erişim tarihi: 28.12.2025)

Üniversite Müzik Yarışmalarının Öğrenci Deneyimine Etkisi: Gazi Üniversitesi'ndeki Altı Yarışmadan Elde Edilen Bulgular ve DPÜ'de Yeniden Düzenlenecek Yarışma İçin Bir Model Önerisi

Mert Testere

Dumlupınar Üniversitesi, Rekreasyon Bölümü

mert.testere@ogr.dpu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0293-0063>

Özet

Üniversitelerde düzenlenen müzik yarışmaları, öğrencilerin sanatsal ifade becerilerini geliştiren, özgüvenlerini artıran ve kampüs yaşamının kültürel çeşitliliğine katkı sağlayan önemli rekreasyonel etkinliklerdir. Bu çalışma, araştırmacının Gazi Üniversitesi'nde altı kez düzenlediği müzik yarışmalarından elde edilen deneyimlere dayanarak, söz konusu etkinliklerin öğrenci deneyimine etkisini ortaya koymayı ve Dumlupınar Üniversitesi'nde (DPÜ) yeniden düzenlenecek yarışma için bir model geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın verileri, geçmiş yarışmalarda derece alan ve yarışmaya katılan eski yarışmacılarla yapılan anket ve görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Bulgular, üniversite müzik yarışmalarının öğrencilerin sahne deneyimi kazanma, sosyal çevre oluşturma, kendini ifade etme ve profesyonel müzik kariyerine yönelme süreçlerine anlamlı katkılar sunduğunu göstermektedir. Özellikle derece alan dört katılımcının daha sonra O Ses Türkiye platformunda ilk üç turu geçmesi ve bir yarışmacının ulusal düzeyde bir müzik yarışmasında birincilik elde etmesi, üniversite temelli müzik etkinliklerinin uzun vadeli etkisini somut biçimde ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, DPÜ'de planlanan yarışmanın, önceki deneyimlerden elde edilen veriler ışığında daha kapsayıcı, sürdürülebilir ve öğrenci odaklı bir yapıda tasarlanması önerilmektedir. Araştırma, üniversite müzik yarışmalarının kampüs kültürünü güçlendiren önemli bir rekreasyon aracı olduğunu vurgulamakta ve gelecekte yapılacak etkinliklere yönelik bir model sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Müzik Yarışmaları; Rekreasyon; Öğrenci Deneyimi; Kampüs Kültürü; Sahne Performansı; Gençlik ve Müzik; Etkinlik Yönetimi; DPÜ; Gazi Üniversitesi; Kariyer Gelişimi.

Abstract

Music competitions organized within universities serve as significant recreational activities that enhance students' artistic expression, strengthen their self-confidence, and contribute to the cultural diversity of campus life. This study aims to examine the impact of such competitions on student experience, drawing on the researcher's direct involvement in organizing six university music competitions at Gazi University, and to propose a model for the competition that will be reintroduced at Dumlupınar University (DPÜ). The data were collected through surveys and interviews conducted with former contestants, including those who had achieved ranking in previous competitions. The findings reveal that university music competitions offer meaningful contributions to students' stage experience, social interaction, self-expression, and motivation toward pursuing professional music careers. Notably, four

award-winning competitors later advanced through the first three stages of the national platform *O Ses Türkiye*, and one competitor achieved first place in a nationwide music contest, demonstrating the long-term influence of university-based music events. In light of these results, it is recommended that the competition planned for DPÜ be designed in a more inclusive, sustainable, and student-centered structure, informed by previous organizational experiences. Overall, the study highlights the importance of university music competitions as a powerful recreational tool that enriches campus culture and offers a model for future implementations.

Keywords:University Music Competitions; Recreation; Student Experience; Campus Culture; Stage Performance; Youth and Music; Event Management; Dumlupınar University (DPÜ); Gazi University; Career Development.

Giriş

Üniversite yaşamı genç yetişkinlerin yalnızca akademik gelişim yaşadığı bir dönem değildir. Aynı zamanda öğrencilerin kendilerini tanıdığı, sosyalleştiği, yeni hobiler edindiği ve yaşam becerilerini geliştirdiği çok yönlü bir süreçtir. Bu dönemde rekreasyonel etkinlikler, öğrencilerin günlük stresinden uzaklaşmasına, sosyal çevre edinmesine ve kendini ifade etmesine yardımcı olan önemli bir olanak sağlar. Türkiye’de üniversite öğrencilerinin rekreasyon alışkanlıklarını inceleyen pek çok çalışma, öğrencilerin rekreasyon faaliyetlerini hem bir ihtiyaç hem de bir gelişim fırsatı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır (Demirtaş, 2018; Çoruh, 2013; Kaba, 2009).

Literatürde sıkça vurgulanan noktalardan biri, öğrencilerin rekreasyon faaliyetlerine katılımını etkileyen hem destekleyici hem engelleyici unsurların olduğudur. Akademik yoğunluk, zaman yetersizliği, ekonomik durumlar ve uygun ortam eksikliği bu engeller arasında öne çıkmaktadır (Dalay, 2018; Polat, 2017; Uzun, 2016). Bununla birlikte birçok araştırma, rekreasyon faaliyetlerinin öğrencilerin sosyal yaşamını olumlu etkilediğini; iletişim becerilerini, özgüvenlerini ve aidiyet duygularını güçlendirdiğini göstermektedir (Kaplan, 2017; Yağmur, 2015; Doğan, 2008).

Yani öğrenciler imkân bulduklarında, rekreasyon faaliyetleri onlar için yalnızca eğlence değil, aynı zamanda kendilerini geliştirdikleri bir alan hâline gelmektedir. Türkiye’de yapılan araştırmaların büyük kısmı spor, fiziksel aktivite veya genel rekreasyon modelleri üzerine odaklanmıştır. Ancak kültürel ve sanatsal etkinlikler de rekreasyonun ayrılmaz bir parçasıdır. Müzik yarışmaları, öğrencilerin sahneye çıkma, performans gösterme, kendini ifade etme ve sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılayan güçlü rekreasyonel etkinlikler arasında yer alır (Özel, 2019).

Buna rağmen müzik temelli rekreatif faaliyetler üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması, bu alanın ne kadar değerli bir araştırma konusu olduğunu da göstermektedir. Bu bağlamda Gazi

Üniversitesi'nde altı kez düzenlenen müzik yarışmalarından edinilen deneyimler, üniversite gençliğinin sanatsal rekreasyon etkinliklerine gösterdiği ilginin somut bir göstergesidir.

Öğrencilerin yarışmaya hazırlanma süreci, sahne deneyimi yaşaması, arkadaşlarıyla birlikte üretim yapması ve bir topluluk önünde kendini ifade etmesi, rekreasyon literatürünün ortaya koyduğu tüm psikososyal faydalarla birebir örtüşmektedir. Yarışmada derece alan dört öğrencinin daha sonra O Ses Türkiye'de ilk turları geçmesi ve bir öğrencinin ulusal bir yarışmada birinci olması ise bu etkinliklerin sadece kampüs içinde değil, öğrencilerin profesyonel yaşamlarında da karşılık bulduğunu göstermektedir.

Bu literatür ve uygulama deneyimleri ışığında, yaklaşık on yıl sonra Dumlupınar Üniversitesi'nde yeniden düzenlenecek müzik yarışması için daha kapsayıcı, öğrenci merkezli ve sürdürülebilir bir model oluşturmak hem kuramsal açıdan hem de uygulama açısından önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Üniversite yıllarında kazanılan bu tür sanatsal, akademik, liderlik ve sosyal deneyimlerin, öğrencilerin ilerleyen zamanlarda kariyer seçimlerini, özgüven gelişimini ve profesyonel hedeflerini şekillendirebildiği literatürde de ifade edilmektedir (Karsantık, 2019).

Yöntem

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin müzik yarışmalarına katılım deneyimlerini derinlemesine anlamak amacıyla nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmüştür. Nitel araştırma, bireylerin deneyim, duygu ve algılarını doğal bağlamı içinde incelemeye olanak sağlayan bir yöntemdir (Creswell, 2013; Merriam & Grenier, 2019; Yıldırım & Şimşek, 2018). Çalışmada veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler hem belirlenmiş soruların hem de esnek bir görüşme akışının birlikte kullanıldığı, nitel araştırmada yaygın olarak tercih edilen bir yöntemdir (Kvale, 1996).

Araştırmanın çalışma grubunu, geçmiş yıllarda Gazi Üniversitesi'nde düzenlenen müzik yarışmalarına katılmış toplam 20 yarışmacı oluşturmaktadır. Bu katılımcıların altısı yarışmada birincilik elde etmiş, diğerleri ise derece alan veya finale kalan öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniğiyle seçilmiştir. Amaçlı örnekleme, bilgi bakımından zengin bireylerin araştırmaya dâhil edilmesini sağlayan etkili bir yöntemdir (Patton, 1990; Palinkas et al., 2015). Veriler, 15 Ekim – 15 Kasım 2025 tarihleri arasında araştırmacı tarafından telefon aracılığıyla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Katılımcıların mezuniyet sonrası farklı illere dağılmış olmaları nedeniyle telefon görüşmeleri pratik ve uygun bir yöntem olarak tercih edilmiştir.

Her görüşme ortalama 10–15 dakika sürmüştür ve katılımcıların yarışma deneyimleri, sahne duyguları, sosyal etkileşimleri, kişisel gelişim algıları ve yarışma sonrası müzikle ilgili süreçleri hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir. Elde edilen veriler, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Bu analiz türünde veriler önceden belirlenen temalar çerçevesinde düzenlenmiş, katılımcı ifadeleri doğrudan alıntılarla desteklenmiştir (Miles & Huberman, 2002). Analiz süreci; verilerin okunması, temaların oluşturulması, doğrudan alıntılarının seçilmesi ve yorumlanması aşamalarından oluşmuştur.

Araştırmada etik ilkelere titizlikle uyulmuştur. Tüm katılımcılardan görüşme öncesinde gönüllü katılım onayı alınmış, kişisel bilgiler gizli tutulmuş ve veriler yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılmıştır. Elde edilen veriler, öğrencilerin yarışma deneyimlerini bütüncül bir bakış açısıyla anlamaya ve üniversite müzik yarışmalarının rekreatif değerini değerlendirmeye katkı sağlamıştır.

Bulgular

Araştırmadan elde edilen veriler, müzik yarışmasına katılan öğrencilerin hem kişisel hem sosyal hem de mesleki açıdan önemli kazanımlar elde ettiğini göstermektedir. Katılımcıların büyük bölümü yarışmaya katılma motivasyonlarını; yeni insanlarla tanışmak, eğlenceli bir ortamda bulunmak, sahne deneyimi yaşamak ve kendini test etmek olarak ifade etmiştir (Iso-Ahola, 1980; Beard & Ragheb, 1983). Yarışmanın farklı bir şehirde yapılması, katılımcılar tarafından çoğu zaman “hayatta bir kez yaşanacak özel bir an” olarak tanımlanmıştır. Hazırlık süreciyle ilgili yanıtlar incelendiğinde, öğrencilerin yarışmaya okulda düzenli bir biçimde çalıştıkları, öğretim elemanlarının ve arkadaş çevresinin bu süreçte destek olduğu görülmüştür (Torkildsen, 2012; Henderson, 2014). Katılımcıların tamamı, yarışmanın teknik ve sahne hazırlıklarının organizasyon ekibi tarafından eksiksiz yapıldığını, bu durumun kendilerini güvende hissettirdiğini ve performanslarını olumlu etkilediğini belirtmiştir.

Sosyal kazanımlar açısından bakıldığında katılımcıların büyük bölümü yarışmanın kendilerine kalıcı arkadaşlıklar, güçlü bir sosyal çevre ve yüksek bir aidiyet duygusu kazandırdığını ifade etmiştir. Katılımcılar, yarışmadan yıllar sonra bile hâlâ görüştükleri kişiler olduğunu, bu etkinliğin onları bir araya getiren önemli bir sosyal ortam sunduğunu belirtmiştir. Öz güven artışı ise neredeyse tüm katılımcıların ortak vurgusudur. Sahneye çıkmanın, seyirci karşısında performans sergilemenin ve değerlendirilmenin kendilerini güçlendirdiğini, sosyal yaşamlarında daha girişken hâle geldiklerini ifade etmişlerdir. Yarışmanın mesleki ve profesyonel yaşama etkisi araştırmanın en çarpıcı bulguları arasındadır (Lent et al., 1996; Hall, 2002).

Katılımcıların verdiği yanıtlara göre:

- 4 katılımcı bugün farklı üniversitelerde akademisyen olarak görev yapmaktadır.
- 2 katılımcı müzik alanında uzmanlaşarak müzik öğretmeni olmuştur.
- 2 katılımcı yarışmanın ardından O Ses Türkiye’ye çıkmış ve programın ilerleyen turlarına geçmiştir.
- 1 katılımcı, ulusal ölçekte bir müzik yarışmasına katılarak önemli bir sahne deneyimi elde etmiştir.
- 3 kişi yarışma sonrası albüm çıkarmış,
- 6 kişi dijital platformlarda tekli (single) yayınlamıştır.

- 8 katılımcı hâlen müzikle aktif olarak ilgilenmekte ve çeşitli yarışmalarda dereceler almaya devam etmektedir.

Katılımcıların bir kısmı bugün ciddi kurumsal şirketlerde üst düzey pozisyonlarda çalıştıklarını belirtmiş ve yarışmanın sosyal becerilerini, iletişim güçlerini ve sahne cesaretini artırarak dolaylı olarak kariyerlerine katkı sağladığını ifade etmiştir.

Yarışma sonrası okula dönüş süreci, katılımcıların hepsi için unutulmaz bir hatıradır. Birçok katılımcı, yarışmadan sonra okula adeta “kahraman gibi” döndüklerini, arkadaşları ve öğretmenleri tarafından özel bir ilgiyle karşılandıklarını dile getirmiştir. Bu deneyimin, yarışmayı hayatlarında ayrı bir yere koymalarına neden olduğu görülmektedir.

Gelecek yarışmalarla ilgili öneriler incelendiğinde katılımcıların tamamı, yarışmanın Gazi Üniversitesi’nde uygulanan formatının korunarak Dumlupınar Üniversitesi’nde de aynı profesyonellikte gerçekleştirilmesini istemiştir. Ayrıca katılımcıların tamamı, yeniden düzenlenecek yarışmada sahne almak istedikleri yönünde güçlü bir istek belirtmiştir. Yarışmanın kendilerine kattığı deneyimlerin onlar için hâlâ değerli olduğu ve tekrar yaşamak istedikleri anlaşılmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, elde edilen bulgular müzik yarışmalarının öğrencilerin sosyal ilişkileri, özgüvenleri, kişisel gelişimleri ve mesleki yönelimleri üzerinde derin ve kalıcı etkiler bıraktığını göstermektedir (Lent et al., 1996; Hall, 2002). Özellikle yarışmaya katılanların bir kısmının bugün akademisyen, müzik öğretmeni veya profesyonel müzisyen olarak kariyer yapıyor olması, bu etkinliğin rekreasyon alanında nasıl güçlü bir potansiyele sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Katılımcıların bir bölümü, yarışma deneyiminin yalnızca o günün koşullarında bir rekreasyon faaliyeti olarak kalmadığını; özgüven, sahne hakimiyeti ve sosyal ilişkilerdeki güçlenme gibi kazanımların ilerleyen yıllarda kariyer tercihlerini ve yaşam tarzlarını önemli ölçüde etkilediğini belirtmiştir. Bazı katılımcıların bugün akademik, öğretmenlik veya profesyonel müzik kariyerlerinde ilerliyor olmaları, bu etkinliğin uzun vadeli etkilerini göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, üniversite ortamında düzenlenen müzik yarışmalarının öğrencilerin kişisel, sosyal ve mesleki gelişimleri üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur. Araştırmanın en dikkat çekici bulgularından biri, yarışmanın başlangıçta yalnızca bir öğrencinin kişisel hayali olarak ortaya çıkmasına rağmen, zamanla çok sayıda öğrencinin yaşamında anlamlı bir yere sahip olan güçlü bir rekreasyon etkinliğine dönüşmesidir. Başlangıçta bireysel bir girişim olan bu etkinliğin, yıllar içinde öğrencilerin hayallerine dokunan, onları sahneyle buluşturan ve kariyer yollarını etkileyen bir deneyime evrilmesi, üniversite temelli sanat etkinliklerinin dönüştürücü gücünü açıkça göstermektedir.

Araştırma sonuçları, müzik yarışmalarının öğrenciler üzerinde çok yönlü etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Katılımcıların büyük kısmı yarışma sayesinde özgüven kazandığını, sahne deneyimi elde ettiğini, sosyal çevresini genişlettiğini ve kendini ifade etme

becerilerini geliştirdiğini belirtmiştir. Elde edilen bulgular, rekreasyon faaliyetlerinin bireylerin psikolojik ve sosyal iyilik hâline katkıda bulunduğunu vurgulayan literatürle de uyumludur. Bunun yanı sıra yarışmanın öğrencilerin mesleki yönelimleri üzerinde de etkili olduğu görülmektedir; katılımcılardan bazıları akademisyen, müzik öğretmeni veya profesyonel müzisyen olarak kariyer yapmış, bazı katılımcılar ise müzikle ilgili yolculuklarına yarışmanın sağladığı özgüvenle devam ettiklerini ifade etmiştir.

Sonuç olarak, üniversitelerde düzenlenen müzik yarışmaları yalnızca bir performans etkinliği değil; öğrencilerin kimlik gelişimlerine, kendilerini tanımalarına, potansiyellerini keşfetmelerine ve geleceklerine yön vermelerine katkı sağlayan güçlü bir rekreasyon alanıdır. Bu çalışmanın bulguları, müzik yarışmalarının hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Dumlupınar Üniversitesi'nde yeniden düzenlenecek olan yarışmanın, bu etkileri daha geniş kitlelere ulaştırarak öğrencilerin hayallerine dokunan bir gelenek hâline gelme potansiyeli bulunmaktadır. Yarışmanın 2. Aşaması Dünya Üniversiteler Arası Beste ve Müzik Yarışması olarak planlanmaktadır.

ÖNERİLER

Araştırma bulgularına dayanarak, üniversitelerde düzenlenen müzik yarışmalarının öğrenciler üzerindeki olumlu etkilerinin artırılması ve bu etkinliklerin sürdürülebilir bir yapıya kavuşması için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Yarışmanın Düzenli Aralıklarla Sürdürülmesi:
Müzik yarışmasının Dumlupınar Üniversitesi bünyesinde gelenek hâline getirilmesi, hem öğrencilerin sanatsal gelişimini destekleyecek hem de kampüs kültürünün güçlenmesine katkı sağlayacaktır.
2. Geniş Katılımlı ve Kapsayıcı Bir Yapı Oluşturulması:
Yarışma yalnızca müzik bölümü öğrencileriyle sınırlı tutulmamalı; farklı fakülte ve programlardan öğrencilerin katılımına açık şekilde planlanmalıdır. Bu yaklaşım, üniversite genelinde sanatsal çeşitliliği teşvik edecektir.
3. Profesyonel Sahne Düzeni ve Teknik Ekipman Desteği:
Katılımcıların sahne deneyimini geliştirmek için ses sistemi, ışıklandırma ve sahne tasarımının profesyonel standartlarda hazırlanması önemlidir. Bu destek, öğrencilerin özgüvenini artıracak ve performans kalitesini yükseltecektir.
4. Mentorluk ve Atölye Çalışmalarının Eklenmesi:
Yarışma sürecine alanında uzman akademisyen ve müzisyenlerin rehberlik edeceği atölyeler eklenerek öğrencilerin hem teknik hem sahne becerileri desteklenebilir. Bu süreç, yarışmayı bir öğrenme deneyimine dönüştürecektir.
5. Yarışma Öncesi Hazırlık Programları:
Katılımcılar için ses eğitimi, sahne duruşu, mikrofon kullanımı ve performans koçluğu gibi kısa eğitim programları düzenlenerek performans kalitesi artırılabilir.

6. Finalistlerin Üniversite İçinde ve Dışında Tanıtılması:
Yarışmada derece alan öğrencilerin üniversitenin sosyal medya hesaplarında, etkinliklerinde ve yerel basında tanıtılması, onların motivasyonunu yükseltecek ve müzik kariyerlerine görünürlük sağlayacaktır.
7. Yarışma Sonrası Takip Sistemi Kurulması:
Katılımcıların müzikle ilgili gelişimlerinin izlenmesi, yarışmanın etkisini değerlendirmek ve gelecekte yapılacak etkinlikleri geliştirmek açısından önemlidir. Bu sistem, üniversite ile mezunlar arasında da kalıcı bir bağ kurabilir.
8. Jüri Seçiminde Akademik ve Sanatsal Dengenin Sağlanması:
Değerlendirme sürecinde hem akademik hem sektörel tecrübeye sahip kişilerin yer alması, yarışmanın objektifliğini ve niteliğini artıracaktır.
9. Öğrenci Katılımını Artıracak Ödül ve Teşviklerin Eklenmesi:
Maddi ödüller, sahne alma fırsatları, stüdyo kayıt hakkı gibi teşvikler eklenerek katılım sayısı ve motivasyon güçlendirilebilir.
10. Etkinliğin Rekreasyon Boyutunun Vurgulanması:
Yarışmanın bir rekabetten öte, öğrencilerin kendini ifade ettiği, sosyalleştiği ve müzik aracılığıyla güçlendiği bir rekreasyon etkinliği olduğu öğrencilere hissettirilmelidir.

Kaynakça

- Beard, JG ve Ragheb, MG (1983). Boş zaman motivasyonunun ölçülmesi. *Boş zaman araştırmaları dergisi* , 15 (3), 219-228.
- Creswell, JW (2013). Karma yöntemli akademik bir çalışmanın yürütülmesindeki adımlar.
- Çoruh, Y. (2013). Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel eğilimleri ve rekreasyonel etkinliklere katılımına engel olan faktörler: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi örneği. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı
- Delay, Y. (2018). Akademik personelin rekreasyonel faaliyetlere katılımlarını engelleyen faktörlerin belirlenmesi (Batman Üniversitesi örneği). Yayımlanmış Doktora Tezi. Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Demirtaş, Ö. (2018). Hitit Üniversitesi mensuplarının kampüs rekreasyonuna yönelik tutumlarının belirlenmesi ve kampüs rekreasyonu uygulamaları ile ilgili örnek modelin oluşturulması. Yayımlanmış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, İ. (2008). Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel bir faaliyet olarak halk oyunlarına katılım nedenleri. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Hall, D. T. (2002). *Careers in and out of organizations*. Sage.
- Henderson, KA (2014). Boş zaman adaleti araştırmalarının zorunluluğu. *Boş zaman bilimleri* , 36 (4), 340-348.
- Huberman, M. ve Miles, MB (2002). *Nitel araştırmacının yoldaşı* .
- Iso-Ahola, SE (1980). Boş zaman ve rekreasyonun sosyal psikolojisi. Dubuque, IA: Wm. C. C. Brown Co.
- Kaba, İ.C. (2009). Türkiye'deki üniversitelerde kampüs rekreasyonunun mevcut durumu ve kampüs rekreasyon modellemesi. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kaplan, B.T. (2017). Y jenerasyonunun kariyer uyum yeteneklerinin geliştirilmesinde üniversitelerin rekreasyon etkinliklerinin rolü: Selçuk Üniversitesi örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Karaküçük, S. (2014). *Rekreasyon: boş zamanları değerlendirme*. Suat Karaküçük.
- Karsantık, İ. (2019). *Yükseköğretimde akademik liderlik, yükseköğretim kültürü ve akademik kimlik arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Kvale, S. (1996). 1.000 sayfalık soru. *Nitel soruşturma*, 2 (3), 275-284.
- Lent, RW, Brown, SD ve Hackett, G. (1996). Sosyal bilişsel bir bakış açısıyla kariyer gelişimi. *Kariyer seçimi ve gelişimi*, 3, 373-421.
- Merriam, SB ve Grenier, RS (Ed.). (2019). *Uygulamada nitel araştırma: Tartışma ve analiz örnekleri*. John Wiley & Sons.
- Özel, B. (2019). *Üniversite öğrencilerinin rekreasyon faaliyetlerine yönelik yaşam doyum, tatmin ve benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Bartın University (Turkey)).
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and policy in mental health and mental health services research*, 42(5), 533-544.
- Patton, MQ (1990). *Nitel değerlendirme ve araştırma yöntemleri*. SAGE Publications, Inc.
- Patton, MQ (2002). Nitel araştırmada yirmi yıllık gelişmeler: Kişisel, deneyimsel bir bakış açısı. *Nitel sosyal çalışma*, 1 (3), 261-283.
- Polat, C. (2017). Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel etkinliklere katılım engellerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi (Kütahya ili örneği), Dumlupınar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Kütahya.
- Torkildsen, G. (2012). *Boş zaman ve rekreasyon yönetimi*. Routledge.

- Uzun, F. (2016). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman motivasyonları ile rekreasyonel etkinliklere katılımına engel olan faktörlerin incelenmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Erciyes.
- Yağmur, Y. (2015). Üniversite öğrencilerinin sosyalleşme süreci ve rekreasyon aktivitelerinin incelenmesi: Erciyes Üniversitesi örneği. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (1999). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (11baskı: 1999-2018).

Tiyatro ve Yaratıcı Dramanın Sosyal Beceri ve Rekreasyon Üzerindeki Etkisi: Kütahya Halk Eğitimi Merkezi Örneği

Mert Testere

Dumlupınar Üniversitesi, Rekreasyon Bölümü

mert.testere@ogr.dpu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-0293-0063>

Özet

Rekreasyon, bireylerin boş zamanlarını değerlendirme sürecinin bütünüdür. Sanatsal etkinlikler, özellikle tiyatro, katılımcılara kendini ifade etme, yaratıcılık, özgüven ve sosyal bağ kurma gibi çeşitli katkılar sunmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Kütahya Halk Eğitimi Merkezi'nde yürütülen tiyatro kursunun katılımcılar üzerindeki rekreasyonel etkilerini incelemektir. Çalışma nitel desende yürütülmüş; yarı yapılandırılmış görüşme formu ile 25 kursiyerden demografik veri toplanmış, ardından bir kursiyerle derinlemesine görüşme yapılarak tematik analiz gerçekleştirilmiştir.

Bulgular, tiyatro kursunun katılımcıların boş zaman deneyimlerini zenginleştirdiğini, özgüven ve iletişim becerilerini güçlendirdiğini, sosyal bağlarını artırdığını ve psikolojik rahatlama sağladığını göstermektedir. Ayrıca kısıtlı imkânlarla sahip bireylerin ve orta yaş grubunun da kursa ilgi gösterdiği, tiyatro ortamının katılımcılara kendilerini rahat hissedebilecekleri bir alan sunduğu belirlenmiştir.

Sonuç olarak, tiyatro kurslarının güçlü bir rekreatif işleve sahip olduğu ve halk eğitimi merkezlerinde yaygınlaştırılmasının faydalı olacağı önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Tiyatro Eğitimi, Boş Zaman Etkinlikleri, Halk Eğitimi Merkezleri, Nitel Araştırma, Sosyal Etkileşim, Özgüven.

Abstract

Recreation refers to the overall process through which individuals make use of their leisure time. Artistic activities, particularly theatre, offer participants various benefits such as self-expression, creativity, self-confidence, and the development of social connections. The aim of this study is to examine the recreational effects of the theatre course conducted at the Kütahya Public Education Center. The research was carried out using a qualitative design; demographic data were collected from 25 participants through a semi-structured interview form, followed by an in-depth interview with one participant, and the data were analyzed through thematic analysis.

Findings reveal that the theatre course enriches participants' leisure-time experiences, strengthens their self-confidence and communication skills, enhances social bonds, and provides psychological relief. It was also determined that individuals with limited resources

and those in middle adulthood show interest in the course, and that the theatre environment offers a space where participants can feel comfortable and express themselves freely. In conclusion, theatre courses have a strong recreational function, and it is recommended that such programs be expanded within public education centers.

Keywords: Recreation, Theatre Education, Leisure Activities, Public Education Centers, Qualitative Research, Social Interaction, Self-Confidence.

Giriş

Sosyal beceriler, bireyin içinde bulunduğu ortama uygun davranma, kişiler arası ilişkileri yönetme ve sosyal hedeflere ulaşma süreçlerini destekleyen önemli bir yetkinlik alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu beceriler hem kişiler arası ilişkilerin kurulmasında hem de sosyal yaşamda doyum sağlayan etkileşimlerin gerçekleşmesinde temel bir rol oynamaktadır.(Sorias, 1986). Sosyal becerinin kapsamı üzerine yapılan çalışmalarda ise tam bir görüş birliği bulunmadığı, farklı araştırmacıların farklı tanımlar ortaya koyduğu görülmektedir (Bacanlı, 1999). Bu durum, sosyal becerinin karmaşık ve çok boyutlu bir yapı olduğunu göstermektedir.

Gresham ve Reschly (1988), sosyal beceriye ilişkin tanımları üç temel yaklaşım altında toplamaktadır: akran kabulü yaklaşımı, davranışsal yaklaşım ve sosyal geçerlik yaklaşımı. Akran kabulü yaklaşımı, sosyal beceriyi bireyin akranları tarafından kabul edilmesiyle ilişkilendirir; ancak bu tanımlama hangi davranışların kabulü artırdığı konusunda net yanıt sunmamaktadır. Davranışsal tanım, sosyal beceriyi bireyin sosyal ortamlarda olumlu pekiştirici alma olasılığını artıran davranışlar olarak ele alır ve bu davranışları duruma özgü bir performans biçimi olarak değerlendirir. Sosyal geçerlik yaklaşımı ise bireyin farklı sosyal durumlarda uygun tepkiler verebilmesini, akran kabulü ve önemli kişilerin değerlendirmeleriyle ilişkilendirerek tanımlar (Durhan & Karabulut ,2025)

McFall (1982) ise sosyal beceriyi açıklayan iki temel modeli vurgulamaktadır: özellik modeli ve molekül model. Özellik modeli, sosyal beceriyi bireyin sahip olduğu temel bir kişilik özelliği olarak ele alır ve sosyal becerinin doğrudan gözlenemeyeceğini, ancak davranışların bu yapının bir yansıması olduğunu savunur. Molekül model ise sosyal beceriyi gözlenebilir, duruma göre değişebilen davranış birimleri olarak değerlendirir. Bu yaklaşıma göre sosyal beceriler, bireyin etkileşim sürecindeki performansına göre şekillenen dinamik bir yapıdır (Tulmaç,2024)

Rekreasyon kavramı da bireyin sosyal ve psikolojik işlevlerini destekleyen önemli alanlardan biridir. Rekreasyon, çalışma ve zorunlu yaşam faaliyetleri dışında kalan zamanların gönüllü, keyif alarak ve yenilenme amacıyla değerlendirildiği faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, 2025). Modern yaşamın hızlanması, stres düzeylerinin artması ve dijitalleşmenin bireyleri daha hareketsiz bir yaşam biçimine yöneltmesi, rekreasyonun bireyler için temel bir ihtiyaç hâline gelmesine neden olmuştur. Rekreasyon, yalnızca fiziksel iyilik hâlini değil, bireyin psikolojik ve sosyal doyumunu da artıran bütüncül bir yaşam alanı sunmaktadır (Özdemir, Güçer ve Karaküçük, 2016).

Sosyal beceriler, bireyin içinde bulunduğu toplumsal ortama uygun davranışlar sergileme yeteneği olarak tanımlanmakta ve kişiler arası ilişkilerin kurulması ile sosyal amaçların gerçekleştirilmesinde oldukça belirleyici bir rol oynamaktadır (Önal, 2006). Sanatsal etkinlikler ise rekreasyonun en güçlü bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Tiyatro hem izleyici hem de oyuncu açısından çok boyutlu deneyimler sunan, bireyin öz güven kazanmasını, empati geliştirmesini ve sosyal becerilerini güçlendirmesini sağlayan etkili bir etkinliktir. Tiyatroya katılım, kişinin kendini ifade etme biçimlerini zenginleştirirken aynı zamanda sosyal uyum ve kişiler arası etkileşim becerilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Güney & Şimşek, 2024). Bu yönüyle tiyatro, rekreatif bir aktivite olarak bireyin hem kişisel gelişimini hem de sosyal işlevselliğini destekleyen önemli bir alan yaratmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Yaratıcı drama, sosyal becerilerin öğretiminde etkili bir yöntem olarak alan yazında önemli bir yere sahiptir (Akfırat, 2004). Sosyal becerilerin tek bir tanımının olmamasına rağmen, araştırmacılar sosyal normların farkındalığı, uygun tepkiyi seçebilme, geri bildirim anlama ve davranışa dönüştürme gibi ortak özelliklerin bu becerilerin temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır (Eisler & Frederikson, 2012). Yaratıcı drama eğitiminde model alma, rol oynama, geri bildirim ve bilişsel yeniden yapılandırma gibi sosyal beceri öğretiminde kullanılan süreçler doğal biçimde yer almaktadır (Freeman, Sullivan & Fulton, 2003). Katılımcılar süreç boyunca başkalarını gözleyerek davranış öğrenir, durumları canlandırarak farklı sosyal tepkiler geliştirir ve grup etkileşimleri yoluyla sosyal ve duygusal farkındalık kazanır. Öğretmen ise grup dinamiğini yönlendiren, iş birliğini destekleyen ve uygun sosyal davranışı güçlendiren rehber bir rol üstlenir.

Rol oynama, dramatizasyon ve doğaçlama gibi teknikler, bireylerin farklı sosyal durumlarla karşılaşmasını sağlayarak empati, duygusal kontrol, problem çözme ve iletişim becerilerinin gelişimine katkıda bulunur (Freeman, Sullivan & Fulton, 2003). Yaratıcı drama sürecinde katılımcılar hem oynayan hem de gözleyen konumunda bulunarak sosyal öğrenme süreçlerini deneyimsel biçimde yaşarlar. Araştırmalar, yaratıcı dramanın sosyal beceri gelişiminde etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır (Arslan & Taş, 2022). Bu yöntemin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları bir arada barındırması, bireylerin günlük yaşamda kullanabileceği sosyal tepkileri prova etmelerine ve genellemelerine olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle yaratıcı drama, özellikle iletişim becerileri, iş birliği, empati ve öz farkındalık gibi sosyal yetkinliklerin gelişimine güçlü katkılar sunmaktadır (Özdemir & Eryalçın, 2025).

Sosyal öğrenme kuramı, bireylerin davranışları gözlem yoluyla öğrendiğini ve sosyal tepkilerini model alma süreciyle geliştirdiğini savunmaktadır (Bandura, 1977). Yaratıcı drama sürecinde rol oynama, başkalarını izleme ve geri bildirim alma gibi unsurlar bulunduğu için, sosyal becerilerin öğrenilmesi bu kuramla doğal olarak örtüşmektedir. Rekreasyonel etkinliklerin bireyin psikolojik rahatlama, sosyal bağ kurma, stresle başa çıkma ve yaşam doyumu üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır (Ertüzün & Karaküçük, 2014). Bu açıdan tiyatro ve yaratıcı drama etkinlikleri, katılımcıların hem sosyal hem duygusal açıdan desteklendiği güçlü bir rekreatif ortam oluşturmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, Kütahya Halk Eğitimi Merkezi'nde yürütülen tiyatro kursunun katılımcılar üzerindeki rekreasyonel faaliyetlerin etkilerini incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, bireylerin deneyimlerini, algılarını ve yaşantılarını derinlemesine anlamayı amaçlayan yorumlayıcı bir yapıya sahiptir (Creswell, 2013). Bu doğrultuda çalışma, katılımcıların tiyatro deneyimlerini kendi ifadeleriyle anlamayı mümkün kılan olgubilim (fenomenoloji) deseni çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırmanın katılımcılarını, tiyatro kursuna devam eden 25 kursiyer oluşturmaktadır. Katılımcılardan demografik bilgiler ve kurs deneyimlerine ilişkin nitel veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır.

Görüşmelerden elde edilen veriler, içerik açısından anlamlı örüntüleri belirlemek amacıyla tematik analiz ile çözümlenmiştir. Tematik analiz, verilerden tekrar eden temalar ve anlam kategorileri ortaya çıkarmaya yönelik sistematik bir süreçtir (Braun & Clarke, 2006). Kodlama süreci manuel olarak yürütülmüş; ilk olarak ham veriler okunmuş, ardından anlamlı ifadeler kodlanmış ve benzer kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Temalar, tiyatro kursunun rekreasyonel, sosyal ve psikolojik katkılarını yansıtacak şekilde sınıflandırılmıştır. Araştırmada gönüllülük ilkesi esas alınmış, katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış ve kişisel bilgilerin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Görüşmeler, Halk Eğitimi Merkezi'nin uygun görülen sınıf ortamlarında gerçekleştirilmiş ve katılımcıların rahatça ifade verebilecekleri güvenli bir görüşme ortamı sağlanmıştır. Elde edilen veriler yalnızca bilimsel araştırma amacıyla kullanılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya Kütahya Halk Eğitimi Merkezi'nde tiyatro kursuna devam eden toplam 25 kursiyer katılmıştır. Katılımcıların 13'ü kadın, 12'si erkektir. Kadın katılımcıların yaş aralığı 18–55, erkek katılımcıların yaş aralığı ise 18–66 arasında değişmektedir.

Eğitim durumları incelendiğinde; katılımcıların 3'ünün lise mezunu, 4'ünün üniversite öğrencisi, geri kalanların ise üniversite lisans mezunu olduğu belirlenmiştir. Bu dağılım, tiyatro kursunun farklı sosyodemografik özelliklere sahip bireyler tarafından tercih edildiğini göstermektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken/Kategori	Açıklama/Dağılım	n (Kişi Sayısı)
Toplam Katılımcı Sayısı		25
Cinsiyet Dağılımı	Kadın	13
	Erkek	12
Yaş Aralığı	Kadın	18 – 55
	Erkek	18 – 66
Eğitim Durumu (Genel Toplam)	Lise Mezunu	3
	Üniversite Öğrencisi	4
	Üniversite Mezunu	18
Eğitim Durumu (Cinsiyete Göre Ayrıntılı)	Kadın: Lise Mezunu	3
	Kadın: Üniversite Öğrencisi	2
	Kadın: Üniversite Mezunu	8
	Erkek: Lise Mezunu	0
	Erkek: Üniversite Öğrencisi	2
	Erkek: Üniversite Mezunu	10

Katılımcı Görüşlerinden Örnekler

Tematik analiz sürecinde katılımcıların ifadeleri ayrıntılı biçimde incelenmiş ve her tema altında belirgin örüntüler tespit edilmiştir. Aşağıda, temaları destekleyen katılımcı görüşlerinden akademik formda seçilmiş örnek ifadeler sunulmaktadır. Katılımcılar “K1, K2, K3...” şeklinde kodlanmıştır.

Tema 1: Özgüven ve Kendini İfade Becerisinde Artış

Katılımcıların büyük çoğunluğu tiyatro sürecinin kendilerini ifade etme biçimlerini olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir.

- **K1:** *“Daha önce insanların içinde konuşamıyordum; burada rol aldıkça kendime güvenim arttı.”*
- **K7:** *“Sahneye çıkmak beni özgürleştirdi, kendimi olduğum gibi gösterebiliyorum.”*
- **K12:** *“Çekingem biriydim, artık rahatlıkla konuşabiliyorum.”*

Bu görüşler, tiyatro eğitimlerinin kişisel gelişim üzerinde güçlü etkiler yarattığını göstermektedir.

Tema 2: Sosyal Bağların Güçlenmesi ve Aidiyet

Katılımcılar, kursun kendilerine yeni bir sosyal çevre sağladığını ve aidiyet duygusu kazandırdığını ifade etmiştir.

- **K4:** *“Burada kendimi yalnız hissetmiyorum; herkes birbirini destekliyor.”*
- **K9:** *“Bu kurs sayesinde yeni arkadaşlıklar kurdum, sosyal çevrem genişledi.”*

Kurs ortamının sosyal bütünleşmeyi artıran bir yapı sunduğu görülmektedir.

Tema 3: Psikolojik Rahatlama ve Duygusal İyilik

Tiyatro faaliyetinin psikolojik bir boşalım alanı sunduğu bulgular arasında öne çıkmıştır.

- **K5:** *“Tiyatro benim için nefes alma alanı, stresten uzaklaşıyorum.”*
- **K18:** *“Günlük sıkıntıları buraya unuttuğumu hissediyorum.”*
- **K21:** *“Oyunlara katıldıkça rahatlıyorum, ruhum dinleniyor.”*

Bu ifadeler rekreatif sanat aktivitelerinin ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkisini doğrulamaktadır.

Tema 4: İletişim ve Sosyal Becerilerde Gelişim

Katılımcılar tiyatroya katıldıktan sonra iletişim, empati ve beden dili kullanımında belirgin gelişim bildirmiştir.

- **K8:** *“Konuşma korkumu tamamen yendim; daha akıcı iletişim kuruyorum.”*
- **K14:** *“Rol çalışmaları empati kurmamı sağladı, insanların duygularını daha iyi anlıyorum.”*
- **K22:** *“Beden dilimi daha bilinçli kullanmayı öğrendim.”*

Bu bulgu yaratıcı drama ile sosyal beceri kazanımı arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir.

Demografik Anket Yorumları

- Çoğu katılımcı tiyatro kursunu kendini geliştirme ve sosyalleşme amacıyla tercih ettiğini belirtmiştir.
- Üniversite mezunları tiyatroyu özellikle özgüven artırıcı bir süreç olarak tanımlamıştır.
- Lise mezunu katılımcılar kursu çoğunlukla kişisel ifade becerilerini geliştirme motivasyonu ile seçmiştir.
- Genç yaş grubundaki katılımcılar (18–25), tiyatroyu kendini tanıma fırsatı olarak görürken; orta yaş katılımcılar (35+) stres azaltıcı bir faaliyet olarak yorumlamıştır.

Sonuç

Bu araştırmada, Kütahya Halk Eğitimi Merkezi’nde yürütülen tiyatro kursunun katılımcılar üzerindeki rekreasyonel, sosyal ve psikolojik etkileri nitel bir yaklaşımla incelenmiştir. Elde edilen bulgular, tiyatronun yalnızca bir sanat etkinliği olmaktan öte, bireylerin kişisel ve toplumsal gelişimini destekleyen kapsamlı bir rekreatif alan sunduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcılar, kurs sürecinin özgüvenlerini artırdığını, kendilerini ifade etme becerilerini güçlendirdiğini ve sosyal ilişkilerini olumlu yönde geliştirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca tiyatro faaliyetlerinin stres azaltma, duygusal rahatlama ve günlük yaşamdan uzaklaşma gibi psikolojik faydalar sağladığı görülmüştür.

Araştırmanın bulguları, tiyatronun katılımcılar arasında güçlü bir sosyal bağ kurduğunu, aidiyet ve grup dayanışması gibi unsurları desteklediğini göstermektedir. Farklı yaş ve eğitim düzeylerine sahip bireylerin bir araya gelerek ortak bir üretim sürecine katılması, tiyatronun kapsayıcı ve bütünleştirici bir rekreasyon alanı olduğunu doğrulamaktadır. Bu yönüyle tiyatro kurslarının bireylerin yaşam kalitesini artıran önemli bir sosyal öğrenme ortamı sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

1. Halk eğitimi merkezlerinde tiyatro ve yaratıcı drama kurslarının daha fazla kişiye ulaşabilmesi için tanıtım çalışmalarının artırılması yararlı olacaktır.
2. Tiyatro uygulamalarının özellikle özgüven, empati ve iletişim becerilerini geliştirme üzerindeki etkisi dikkate alınarak gençlere ve yetişkinlere yönelik yeni programlar planlanabilir.
3. Bu çalışmanın bulguları, tiyatronun farklı yaş gruplarında benzer etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, yaşa özel tiyatro atölyeleri (gençler için ayrı, yetişkinler için ayrı) düzenlenmesi fayda sağlayabilir.
4. Gelecek araştırmalarda daha geniş örneklem gruplarıyla nicel ya da karma yöntemli çalışmalar yapılması, tiyatronun rekreatif etkilerinin daha kapsamlı değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.
5. Tiyatro kurslarının düzenli ve uzun dönemli hâle getirilmesi, katılımcıların kişisel gelişim süreçlerinde daha kalıcı etkiler yaratabilir.

Kaynakça

- Akfırat, F. Ö. (2004). Yaratıcı dramının işitme engellilerin sosyal becerilerinin gelişimine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(01).
- Arslan, A., & Taş, İ. (2022). Ortaokul öğrencilerinde oyun bağımlılığı ile sorumluluk duygusu-davranışı ve sosyal beceriler. *Yaşadıkça Eğitim*, 36(3), 716-731.
- Bacanlı, H. (1999). Sosyal Beceri Eğitimi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Bandura, A. (1977). Öz yeterlilik: davranış değişikliğinin birleştirici bir teorisine doğru. *Psikolojik inceleme*, 84 (2), 191.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2024). Health Promotion International'da refleksif tematik analiz raporlamasının eleştirel bir incelemesi. *Health Promotion International*, 39 (3), daae049.
- Creswell, JW ve Inoue, M. (2025). Karma yöntemli veri analizi yürütme süreci. *Genel ve Aile Hekimliği Dergisi*, 26 (1), 4-11.
- Durhan, T. A., & Karabulut, M. (2025). Boş Zaman Yalnızlığını Ölçmek: Psikometrik Bir Yaklaşım. *The Online Journal of Recreation and Sports*, 14(4), 375-385.
- Eisler, RM ve Frederiksen, LW (2012). *Sosyal becerileri mükemmelleştirme: Kişilerarası davranış geliştirme rehberi* (Cilt 56). Springer Science & Business Media.

- Ertüzün, E. ve Karaküçük, S. (2014). Sağlık inanç modeli perspektifinde sportif rekreasyon faaliyetlerine bakış. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* , 19 (1-4), 1-9.
- Freeman, G. D., Sullivan, K., & Fulton, C. R. (2003). Effects of creative drama on self-concept, social skills, and problem behavior. *The Journal of Educational Research*, 96(3), 131-138.
- Gresham, F. M., & Reschly, D. J. (1988). Issues in the conceptualization, classification, and assessment of social skills in the mildly handicapped. *Advances in school psychology*, 6, 203-247.
- Güney Şimşek, İ. (2024). YARATICI DRAMA ETKİNLİKLERİNİN KURUM İÇİ İLETİŞİM ARACI OLARAK KULLANIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 265-283.
- McFall, R. M. (1982). Areview and reformulation of the concept of social skills.Behavioral Assessment, 4,1-33.
- Önalın, F. A. (2006). Sosyal yeterlilik, sosyal beceri ve yaratıcı drama. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1), 39-58.
- Özdemir, A. S., Güçer, E. V. R. E. N., & Karaküçük, S. U. A. T. (2016). Rekreasyon ve turizm. *Rekreasyon Bilimi (Birinci Baskı)*. ss, 317-392.
- Özdemir, E. A., & Eryalçın, M. (2025). Yaratıcı Drama Dersini Alan Öğrencilerin Kişisel ve Mesleki Gelişimlerinin İncelenmesi: Sosyal Hizmet Lisans Bölümü Öğrencileri Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(1), 1-23.
- Sorias, O. (1986). Sosyal beceriler ve değerlendirme yöntemleri. *Psikoloji Dergisi*, 5 (20), 24-29.
- Şerbetçioğlu, C. (2019). *Kişilerarası iletişiminde normal dışı davranışların sosyal öğrenme kuramı bağlamında incelenmesi* (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Tulmaç, A. (2024). *Aile içi iletişim iklimi ile kişilerarası iletişim güdüleri arasındaki ilişki* (Master's thesis, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Yıldız, A. (2025). Rekreasyonel spor yapan bireylerin iyi oluş ve etkinlik doyum düzeylerinin incelenmesi.

SÜRDÜRÜLEBİLİR ULAŞIM BAĞLAMINDA MİLLİ PARK ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: BOTAN VADİSİ ÖRNEĞİNDE ÖZEL ARAÇ BAĞIMLILIĞININ NİCEL ANALİZİ

Murat Gönültaş¹

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, muratgonultas04@gmail.com – 0009-0007-9916-2737

Doç. Dr. Zafer Başkaya²

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, zafer.baskaya@bilecik.edu.tr – 0000-0002-1538-4911

Özet

Korunan doğal alanlara erişilebilirlik, sürdürülebilir turizm planlamasının önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle milli parklar gibi hassas ekosistemlere sahip alanlarda ziyaretçilerin ulaşım biçimleri, hem çevresel etkiler hem de destinasyon yönetimi açısından belirleyici olmaktadır. Ulaşım tercihlerinin yapısı, karbon ayak izi, ziyaretçi yoğunluğu, alan yönetim stratejileri ve deneyim kalitesi üzerinde doğrudan rol oynamaktadır. Bu bağlamda ulaşımın sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu olması, doğal kaynakların korunması ve ziyaretçi erişiminin dengelenmesi bakımından kritik bir gerekliliktir.

Bu çalışma, Botan Vadisi Milli Parkı'nda ziyaretçilerin ulaşım tercihlerinin niteliğini incelemekte, özel araç kullanımına yönelik bağımlılık düzeyini değerlendirmekte ve mevcut erişilebilirlik durumunu sürdürülebilir turizm perspektifinden analiz etmektedir. Araştırma nicel yöntemle tasarlanmış olup veri toplama süreci yüz yüze anket tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında toplam 202 katılımcıdan elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun (%87,6) parka erişimde özel araç kullandığı, toplu taşıma olanaklarının ise hem ulaşılabilirlik hem kullanım oranı açısından oldukça sınırlı kaldığı görülmüştür. Ayrıca katılımcılar mevcut ulaşım sistemini orta düzeyde yeterli bulduklarını ifade ederken, ulaşım seçeneklerinin çeşitlendirilmesi, erişim kolaylığının artırılması ve park içi yönlendirmelerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Sonuçlar, milli parkın sürdürülebilir kullanım hedeflerine ulaşabilmesi için ulaşım altyapısının geliştirilmesi, toplu taşıma olanaklarının artırılması ve alternatif ulaşım modellerinin (yaya rotaları, bisiklet yolları, servis hatları vb.) planlanması gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda yapılacak iyileştirmelerin hem ziyaretçi deneyimine hem de korunan alan yönetimine olumlu katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ulaşım, Rekreasyon, Milli Park, Sürdürülebilir Turizm, Erişilebilirlik

Giriş

Korunan alanların sürdürülebilir yönetimi, ekolojik dengenin gözetilmesini ve gelecek kuşaklar için kaynak değerlerinin korunmasını gerektirir (Dudley, 2008). Bu bağlamda, ulaşım sistemleri; çevresel etkiyi azaltmayı, ziyaretçi erişimini iyileştirmeyi ve taşımayı daha güvenli hale getirmeyi hedefleyen sürdürülebilir ulaşım ilkelerine dayanmalıdır (Inskeep, 1991). Milli parklar gibi hassas ekosistemlerde, ulaşım modellerinin dikkatli planlanması, sadece ziyaretçi akışını yönetmekle kalmaz, aynı zamanda doğal alanın taşıma kapasitesinin korunmasına da doğrudan katkı sağlar (Manning, 2001; Thomas & Middleton, 2003).

Literatür, gelişmekte olan ülkelerdeki milli parklarda, ulaşım tercihlerinin genellikle özel araçlar lehine geliştiğini ve bunun çevresel sorunlara yol açtığını göstermektedir (Eagles & McCool, 2002). Bu özel araç bağımlılığı, park içinde artan karbon salımına, gürültü kirliliğine, yoğunluğa ve deneyim kalitesinin eşitsizleşmesine neden olur. Botan Vadisi Milli Parkı, topografik zorluklar, kısıtlı yol ağı ve toplu taşıma imkânlarının yetersizliği nedeniyle, özel araç merkezli bu ulaşım modelinin yarattığı sorunların incelenmesi açısından kritik bir saha çalışması sunmaktadır (Kervankıran & Eryılmaz, 2015).

Araştırma sahasını oluşturan Botan Vadisi Milli Parkı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Siirt ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Merkez, Tillo (Aydınlar) ve Eruh ilçelerini kapsayan park, toplam 11.384 hektarlık geniş bir alana yayılmıştır. 2019 yılında milli park ilan edilen saha, Siirt kent merkezinin güneyinde konumlanmakta olup şehre mesafesi güzergâha bağlı olarak 3 km ile 19 km arasında değişmektedir. Topoğrafik yapısı itibarıyla 470 metre (vadi tabanı) ile 1.434 metre (tepe noktaları) arasında değişen belirgin yükselti farklarına sahip olan park, derin kanyonları ve sarp morfolojisiyle dikkat çeken bir doğal sit alanıdır.

Bu çalışma, yazarın henüz yayımlanmamış tezinden türetilmiş olup, Botan Vadisi ziyaretçilerinin ulaşım tercihlerini nicel olarak analiz ederek, elde edilen bulguları sürdürülebilir ulaşım ve erişilebilirlik ilkeleri bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, ulaşım tercihlerini ve algılarını derinlemesine incelemek amacıyla nicel araştırma yaklaşımı ve genel tarama modeli ile tasarlanmıştır. Veriler, araştırma evreninin en yoğun olduğu dönem kabul edilen Ekim 2025 – Şubat 2025 tarihleri arasında, kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 202 ziyaretçiden anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir.

Anket verilerinin istatistiksel analizi IBM SPSS 28 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analizler; betimleyici istatistikler, demografik gruplar arasındaki farkları incelemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulamalarını içermiştir. Ölçüm aracının iç tutarlılığı, Cronbach's Alpha katsayısının kabul edilebilir düzeyde olmasıyla doğrulanmıştır.

Bulgular

Nicel analizler sonucunda, Botan Vadisi Milli Parkı ziyaretçilerinin ulaşım tercihlerinde özel araç kullanımının aşırı derecede yüksek olduğu (%87,6) tespit edilmiştir. Alternatif ulaşım yöntemleri (toplu taşıma, yaya, bisiklet vb.) tercih edenlerin oranı ise toplamda oldukça düşük (%12,4) kalmıştır.

Araştırma bulgularına göre, ziyaretçilerin ulaşım ve altyapı hizmetlerine yönelik genel memnuniyet algı ortalaması 3,81 olarak tespit edilmiştir. 5'li Likert ölçeğine göre bu değer, ziyaretçilerin sunulan hizmetlerden "yüksek" düzeyde memnun olduklarını göstermektedir. Ayrıca, ziyaretçilerin memnuniyet düzeylerinin, parka ulaşımında kullandıkları araç türüne göre farklılık gösterip göstermediği Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir.

Tablo 1. Ulaşım aracına göre algı puanlarının betimsel istatistikleri ve ANOVA sonuçları

Değişken	Ulaşım Aracı	n	M	SD	F	p
Rekreasyon	Özel araç	166	3.82	1.22	0.751	.558
	Tur otobüsü	3	4.57	0.38		
	Toplu taşıma	20	3.73	1.22		
	Taksi	9	3.37	1.45		
	Yürüyerek	4	4.25	0.50		
Alt Yapı	Özel araç	166	3.80	1.14	0.574	.682

Değişken	Ulaşım Aracı	n	M	SD	F	p
	Tur otobüsü	3	4.58	0.52	0.703	.590
	Toplu taşıma	20	3.83	1.14		
	Taksi	9	3.60	1.50		
	Yürüyerek	4	4.25	0.50		
	Özel araç	166	3.81	1.11		
Toplam Algı	Tur otobüsü	3	4.58	0.23	0.703	.590
	Toplu taşıma	20	3.78	1.08		
	Taksi	9	3.49	1.45		
	Yürüyerek	4	4.25	0.50		

Tablo 1 incelendiğinde; ziyaretçilerin ulaşım aracı tercihleri ile Rekreasyon ($F=0.751$, $p>.05$), Alt Yapı ($F=0.574$, $p>.05$) ve Toplam Algı ($F=0.703$, $p>.05$) puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır³. Bu durum, parka özel araçla veya toplu taşımayla gelen ziyaretçilerin benzer memnuniyet düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

Genel memnuniyet yüksek (3,81) olmakla birlikte, katılımcıların geliştirilmesini önerdiği temel başlıklar şunlardır:

- Kent merkezinden parka gidiş ve gelişlerde toplu taşıma olanaklarının sıklık ve güzergâh açısından yetersizliği.
- Park giriş noktalarında ve rotaları boyunca bilgilendirme ve yönlendirme tabelalarının eksikliği.
- Özellikle kış ve yoğun yağış dönemlerinde ulaşım yollarının kalitesinden kaynaklanan erişilebilirlik sorunları.
- Park içindeki güvenlik (araç/yaya) ve yol altyapısının standartlara uygun olmadığı yönündeki algı.

Demografik değişkenler ile ulaşım algısı arasındaki ilişki incelendiğinde ise eğitim düzeyi yükseldikçe, ziyaretçilerin park içindeki sürdürülebilir ulaşım seçeneklerine olan talebinin ve bu konudaki farkındalığının anlamlı düzeyde arttığı gözlemlenmiştir ($p < 0.05$).

Tartışma

Elde edilen yüksek özel araç bağımlılığı (%87,6) bulgusu, Botan Vadisi Milli Parkı'ndaki mevcut ulaşım modelinin sürdürülebilir turizm hedefleriyle uyumlu olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Literatürde, kontrolsüz turizm ve plansız ulaşımın çevresel baskıları artırdığı vurgulanmaktadır (Demir & Çevirgen, 2006). Milli park yöneticilerinin temel sorumluluğu, ekolojik korumayı sağlamak ve ziyaretçi deneyimini en üst düzeye çıkarmaktır (Eagles & McCool, 2002). Bu yüksek bağımlılık;

Çevresel Sürdürülebilirlik: Fosil yakıt kullanımını ve karbon ayak izini artırmaktadır.

Erişim Adaleti: Özel aracı olmayan veya kullanmak istemeyen ziyaretçiler için ciddi bir kısıtlama yaratarak parkın kamusal erişimini düşürmektedir.

Yönetimsel Kapasite: Parkın fiziksel taşıma kapasitesini hızla doldurma ve altyapı yükünü artırma riski taşımaktadır (Boyd & Butler, 1996; Thomas & Middleton, 2003).

Botan Vadisi'ndeki ulaşım sistemi, bu nicel veriler ışığında, modern korunan alan yönetim ilkelerine uygun olarak acilen gözden geçirilmeli ve altyapısal yatırımlar, özel aracı park dışında bırakmayı teşvik eden sistemlere yönlendirilmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, Botan Vadisi Milli Parkı'nın mevcut ziyaretçi profili ve ulaşım tercihleri üzerinden sürdürülebilirlik potansiyelini ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, parkın ziyaretçiler tarafından yüksek düzeyde (%87,6) özel araçla erişilen bir destinasyon olduğunu göstermektedir. Bu durum, korunan alan yönetiminde temel bir risk faktörü olan kontrolsüz karbon salımı ve fiziksel taşıma kapasitesi baskısını artırmaktadır. Ziyaretçilerin genel memnuniyet algısının "yüksek" (3,81) düzeyde olması, alanın rekreasyonel çekiciliğini kanıtlasa da; altyapı, bilgilendirme ve kış dönemi erişilebilirliği konusundaki eksiklikler, bu memnuniyetin sürdürülebilirliği önünde engel teşkil etmektedir. Ayrıca, eğitim düzeyi yüksek ziyaretçilerin parkın sürdürülebilirliğine yönelik farkındalığının daha yüksek olması, alan yönetiminin "bilinçli ziyaretçi" kitlesine uygun, nitelikli ve doğa eğitimi destekleyen bir yönetim modeline geçiş yapması gerektiğini işaret etmektedir.

Araştırma bulguları ışığında, Botan Vadisi Milli Parkı'nın uzun vadeli sürdürülebilirliğini güvence altına almak ve pasif bir koruma alanından aktif bir ekoturizm destinasyonuna dönüşümünü sağlamak adına aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Entegre Ulaşım Yönetimi: Kent merkezinden park girişine kadar olan ana arterlerde toplu taşıma seferleri sıklaştırılmalı, park içi hassas zonlarda ise fosil yakıtlı araç

kullanımı kısıtlanarak elektrikli ring servisleri veya bisiklet rotaları teşvik edilmelidir. Ayrıca, ziyaretçi yoğunluğunu vadi tabanından uzak tutmak amacıyla, parkın dış çeperinde "tampon otopark alanları" oluşturulmalı ve "Park Et & Devam Et" (Park & Ride) sistemi hayata geçirilmelidir.

- Altyapı ve Fiziksel Düzenlemeler: Ziyaretçilerin eksikliğini hissettiği yönlendirme tabelaları, oturma alanları ve güvenlik bariyerleri; betonarme yapılar yerine yerel taş ve ahşap malzeme kullanılarak, vadinin doğal silüetini bozmayacak "eko-mimari" anlayışıyla tasarlanmalıdır. Özellikle kış aylarında erişim güvenliğini tehdit eden yol sorunları, ekolojik dengeyi bozmayan drenaj sistemleri ile giderilmelidir.
- Ziyaretçi Deneyimi ve Teknoloji: Park içindeki tabela kirliliğini önlemek ve bilgilendirme eksikliğini gidermek amacıyla QR kod destekli mobil uygulamalar geliştirilmelidir. Bu sistem ziyaretçilere flora-fauna bilgisi, anlık hava durumu ve acil durum rotalarını sunmalıdır.
- Yönetişim ve Yerel Katılım: Ulaşım ve altyapı kararları alınırken; yerel yönetimler, üniversite ve yöre halkının temsilcilerinin de bulunduğu katılımcı bir yönetim modeli benimsenmelidir. Ziyaretçilerin harcama potansiyelini yerel ekonomiye kazandırmak amacıyla, park girişlerinde yöresel ürünlerin satıldığı alanlar oluşturulmalıdır.

Yasal Beyan

Bu çalışma, yazarın Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde henüz yayımlanmamış olan "Botan Milli Parkı'nın Sürdürülebilir Kullanımına Yönelik Ziyaretçilerin Görüşleri" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Kaynakça

Boyd, S. W., & Butler, R. W. (1996). Managing ecotourism: An opportunity spectrum approach. *Tourism Management*, 17(7), 557–566.

Demir, C., & Çevirgen, A. (2006). *Turizm ve çevre yönetimi: Sürdürülebilir gelişme yaklaşımı*. Nobel Yayıncılık.

Dudley, N. (2008). *Guidelines for applying protected area management categories*. IUCN Publication Services.

Eagles, P. F. J., & McCool, S. F. (2002). *Tourism in national parks and protected areas: Planning and management*. CABI Publishing.

Inskeep, E. (1991). *Tourism planning: An integrated and sustainable development approach*. Van Nostrand Reinhold.

Kervankıran, İ., & Eryılmaz, A. G. (2015). Milli parkların sürdürülebilir kullanımı ve yönetim planı önerisi: Isparta ili örneği. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34), 173–190.

Manning, R. (2001). Programs that work. Visitor experience and resource protection: A framework for managing the carrying capacity of national parks. *Journal of Park and Recreation Administration*, 19(1), 93–108.

Thomas, L., & Middleton, J. (2003). *Guidelines for management planning of protected areas*. IUCN Gland.

AŞIRI TURİZM (OVERTOURISM) VE GASTRONOMİNİN ROLÜ: GASTRONOMİK DENEYİMİN KENTSEL DÖNÜŞÜM VE SOYLULAŞTIRMAYLA İLİŞKİSİ - BARCELONA ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap YÜCEL GÜNGÖR

Adnan Menderes Üniversitesi, mehtap.yucel@adu.edu.tr, 0000-0001-5212-8610

Son yıllarda kent turizminin hızla artması, özellikle Akdeniz kentlerinde aşırı turizm (overtourism) olgusunu önemli bir kentsel sorun alanı haline getirmiştir. Aşırı turizm, bir destinasyonun sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik taşıma kapasitesinin aşılması sonucu yerel halkın yaşam kalitesinin düşmesi ve kentsel mekânın işlevsel dönüşüme uğraması olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte gastronomi, turistik çekiciliği artıran temel unsurlardan biri olmakla birlikte, kentsel dönüşüm ve soylulaştırma (gentrification) mekanizmalarıyla yakından ilişkilidir.

Barselona, gastronomi temelli turizmin aşırı yoğunlaşmasının yarattığı mekânsal ve toplumsal etkileri gözlemlemek açısından çarpıcı bir örnek sunmaktadır. Kentin özgün Katalan mutfağı, yerel pazarları ve mahalle restoranları, küresel turizm pazarı için yeniden yapılandırılmış; bu durum özellikle El Raval, Barri Gòtic ve El Born gibi tarihi mahallelerde yoğun bir restoranlaşma sürecini tetiklemiştir. Gastronomik mekânların turistik tüketime yönelmesi, gündelik yaşamı destekleyen yerel esnafın azalmasına ve konut kiralalarının hızla yükselmesine yol açmıştır.

Araştırmalar, gastronomi odaklı turistik işletmelerin artışının, kısa süreli konaklama platformlarıyla birlikte çalışarak mahalle ölçeğinde soylulaştırmayı hızlandırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda gastronomi, yalnızca kültürel bir temsil aracı olmaktan çıkmakta; kentsel mekânın metalaştırılmasını hızlandıran bir ekonomik araç haline gelmektedir. Yerel halk açısından ise bu dönüşüm, kamusal alanların turistik tüketime açılması ve “yaşanan kent” algısının zayıflaması anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte Barselona Belediyesi’nin son yıllarda uygulamaya koyduğu turizm ve gastronomi politikaları, aşırı turizmin olumsuz etkilerini sınırlandırmaya yönelik önemli adımlar içermektedir. Turistik restoran ruhsatlarının sınırlandırılması, yerel üreticilerin desteklenmesi ve mahalle ölçeğinde gastronomik kimliğin korunmasına yönelik düzenlemeler, gastronominin sürdürülebilir bir kentsel araç olarak yeniden konumlandırılabilceğini göstermektedir. Bu çalışma, Barselona örneği üzerinden gastronominin aşırı turizm bağlamındaki ikili rolünü tartışarak, daha dengeli ve adil kentsel turizm modellerine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Turizm, Gastronomi, Barcelona

THE ROLE OF GASTRONOMY IN OVERTOURISM: THE RELATIONSHIP BETWEEN GASTRONOMIC EXPERIENCE, URBAN TRANSFORMATION, AND GENTRIFICATION – THE CASE OF BARCELONA

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap YÜCEL GÜNGÖR

Adnan Menderes University, mehtap.yucel@adu.edu.tr, 0000-0001-5212-8610

Abstract

In recent years, the rapid growth of urban tourism has rendered overtourism a significant urban challenge, particularly in Mediterranean cities. Overtourism is defined as the exceeding of a destination's social, cultural, environmental, and economic carrying capacities, resulting in a decline in residents' quality of life and a functional transformation of urban space. Within this context, gastronomy emerges as a key factor enhancing touristic attractiveness, while simultaneously being closely intertwined with processes of urban transformation and gentrification.

Barcelona provides a striking case for observing the spatial and social impacts generated by the excessive concentration of gastronomy-based tourism. The city's distinctive Catalan cuisine, local markets, and neighborhood restaurants have been restructured to meet the demands of the global tourism market. This transformation has particularly intensified the process of restaurantization in historic districts such as El Raval, Barri Gòtic, and El Born. The orientation of gastronomic venues toward tourist consumption has contributed to the decline of local, everyday-serving businesses and has led to a rapid increase in housing rents.

Empirical studies indicate that the growth of gastronomy-oriented tourist establishments, operating in conjunction with short-term accommodation platforms, accelerates gentrification at the neighborhood scale. In this regard, gastronomy no longer functions solely as a medium of cultural representation, but rather as an economic instrument that facilitates the commodification of urban space. From the perspective of local residents, this transformation signifies the appropriation of public spaces for touristic consumption and the gradual erosion of the notion of the "lived city."

Nevertheless, tourism and gastronomy policies implemented by the Municipality of Barcelona in recent years demonstrate notable efforts to mitigate the negative effects of overtourism. Measures such as limiting licenses for tourist-oriented restaurants, supporting local producers, and introducing regulations aimed at preserving neighborhood-scale gastronomic identities suggest that gastronomy can be repositioned as a tool for sustainable urban development. By examining the case of Barcelona, this study discusses the dual role of gastronomy within the context of overtourism and aims to contribute to the development of more balanced and equitable urban tourism models.

Keywords: Overtourism, Gastronomy, Barcelona.

BİGA OSB FİRMALARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE DOSTU YATIRIMLAR: YEŞİL FİNANSMAN PERSPEKTİFİNDEN BİR FARKINDALIK ARAŞTIRMASI

Zeynep Gülsüm ÇARBUĞA

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, zeynepgulsumcarbuga@gmail.com- 0009-0005-8093-8350

Doç. Dr. ESRA ATABAY

Çanakkale Onsekiz Mart, esra.atabay@comu.edu.tr- 0000-0002-6855-7521

ÖZET

Günümüzde su kaynaklarının azalması, artan karbon emisyonları ve sanayi faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel baskılar, üretim süreçlerinin daha sürdürülebilir bir yapıya dönüştürülmesini zorunlu kılmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde, çevre dostu üretim anlayışını merkeze alan Yeşil Organize Sanayi Bölgeleri (Yeşil OSB), Türkiye’de giderek önem kazanan bir sanayi modeli olarak öne çıkmaktadır. Yeşil OSB’ler; enerji verimliliğinin artırılması, doğal kaynak kullanımının optimize edilmesi ve çevresel etkilerin azaltılması yoluyla sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamayı hedeflemektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması gibi uygulamalar da sanayi işletmelerinin çevre dostu yatırımlara yönelmesini teşvik etmektedir.

Bu çalışma, Biga Organize Sanayi Bölgesi’nde faaliyet gösteren işletmelerin yeşil finansman ve çevre dostu yatırımlara ilişkin farkındalık düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nicel yöntem benimsenmiş; 51 işletmeden anket tekniğiyle elde edilen veriler parametrik istatistiksel testler kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, firmaların genel farkındalık düzeylerinin orta seviyede olduğunu ve en yüksek farkındalığın yeşil finansmana ilişkin bilgi ve kavramsal boyutta yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, işletmelerin faaliyet süresi arttıkça bilgi düzeylerinin de yükseldiği tespit edilmiştir. Yeşil finansmana erişimde yaşanan zorlukların orta düzeyde algılandığı, farkındalık düzeyi yükseldikçe bu zorluk algısının azaldığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak, işletmelerin yeşil finansman konusunda teorik bilgiye sahip oldukları; ancak uygulama ve finansmana erişim noktasında deneyimlerinin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, Yeşil OSB hedeflerine ulaşılabilmesi için bilgilendirici ve destekleyici politika araçlarının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil OSB, yeşil finansman, sürdürülebilirlik, çevre dostu yatırımlar, Biga OSB

ABSTRACT

In recent years, the depletion of water resources, increasing carbon emissions, and the environmental impacts of industrial activities have made it imperative to transform production processes into more sustainable structures. In this context, Green Organized Industrial Zones (Green OIZs) have emerged as an important industrial model in Türkiye, aiming to promote environmentally friendly production, enhance energy efficiency, and optimize the use of natural resources. The growing adoption of Green OIZs represents a significant opportunity in terms of environmental sustainability and economic development. Moreover, policy frameworks such as the European Green Deal and the Carbon Border Adjustment Mechanism encourage industrial enterprises to adopt greener production practices.

This study aims to examine the awareness levels of firms operating in the Biga Organized Industrial Zone regarding green finance and environmentally friendly investments. A quantitative research approach was employed, and data were collected from 51 firms through a structured questionnaire. The obtained data were analyzed using parametric statistical methods. The findings indicate that the overall awareness level of the participants is moderate, with the highest awareness observed in the dimension of green finance knowledge and conceptual understanding. In addition, a significant difference was found with respect to the duration of operation, revealing that firms with longer operational histories possess higher levels of knowledge. The perceived difficulties in accessing green finance were found to be at a moderate level, and an inverse relationship between awareness and perceived difficulty was identified.

In conclusion, although firms demonstrate sufficient conceptual knowledge of green finance, their practical experience and access to green financing instruments remain limited. These findings highlight the necessity of supportive policy measures and capacity-building initiatives to facilitate the successful implementation of Green OIZ objectives.

Keywords: Green Organized Industrial Zones, green finance, sustainability, environmentally friendly investments, Biga OIZ

YAPAY ZEKÂ ARAÇLARININ (CHATGPT, GEMİNİ, COPİLOT-BİNG) MUHASEBE EĞİTİMİNDEKİ PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRMASI

Esmâ TORŞİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, nuray_melike2@hotmail.com - 0009-0007-8003-6730

Doç. Dr. ESRA ATABAY

Çanakkale Onsekiz Mart , esra.atabay@comu.edu.tr- 0000-0002-6855-7521

İlk çıkış süreci 1940'lı yıllara dayanan yapay zeka araçları, teknolojinin yaygınlaşması ile son zamanlarda bir hayli kullanılması ve pratikliği ile gündemimizi oldukça popülerleşmiştir. Sağlık, eğitim, hukuk, endüstri, kimya, psikoloji, ekonomi ve muhasebe gibi bir çok alanda aktif olarak kullanılan ve erişimi oldukça kolay olan yapay zeka araçları; zamandan tasarruf ve geniş düşünme imkanı sunmaktadır. Her ne kadar olumlu getirileri olsa da doğru ve güvenilir bilgi çıkışı sağlayıp sağlamaması kullanıcıları tedirgin edebilmektedir. Bu çalışma muhasebe gibi dikkat ve güvenilirlik isteyen meslekler açısından yapay zeka araçlarının muhasebe eğitimi hakkında ki bilgilerin doğruluk performansı üzerine bir araştırmadır. Araştırmada TESMER tarafından hazırlanan Staja Giriş ve (SMMM) Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Yeterlilik sınav soruları yapay zeka araçlarına sorularak hangi yapay zeka aracının doğru ve güvenilir bilgi sunduğu incelenmektedir.

Bu çalışma, yapay zeka araçlarının (ChatGPT, Gemini ve Co-pilot) muhasebe eğitimindeki performanslarını değerlendirmeyi amaçlayan, tez süreci devam etmekte olan bir araştırmanın ön araştırmalarını bulundurmaktadır. Araştırma kapsamında veri toplama aşaması tamamlanmış olsa da yapay zeka araçlarının test süreçleri devam ettiği için bu bildiride sunulmamıştır. Çalışmada yalnızca literatür taraması, araştırma şekli ve uygulanacak yöntem ele alınmıştır. Analiz süreci tamamlandığında tez ve bildiri kapsamına dahil edilerek sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, ChatGPT, Gemini, Co-pilot, muhasebe eğitimi, muhasebe mesleği.

ALDATICI VE YANILTICI REKLAMLARIN TÜKETİCİ-MÜŞTERİ DAVRANIŞLARINA YANSIMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYDIN¹

ÖZET

Bu çalışma ile yanıltıcı reklamların tüketici-müşteri davranışları üzerindeki etkilerinin anlaşılması, tüketicilerin-müşterilerin yanıltıcı reklamlara ve satış çabalarına ilişkin tepkilerinin incelenmesi ve bu doğrultuda işletmelerde yürütülen reklam stratejilerinin nasıl şekillendiğinin analiz edilmesi hedeflenmektedir. Çalışmada, yanıltıcı reklamların ve satış çabalarının tüketicilerin-müşterilerin satın alma kararlarına ve davranışlarının nasıl yansıdığı ve marka sadakatının nasıl etkilendiği analiz edilmeye çalışılacaktır. Yanıltıcı reklamların orta ve uzun vadede marka imajını ve tüketici güvenini zedeleyebileceği konusunda çıkarımların ortaya konulması sağlanacaktır. Böylece pazarlama uzmanlarına ve tüketicilere-müşterilere daha bilinçli bir yaklaşım sunulması mümkün olabilecektir. Yanıltıcı reklamlar; kelime oyunları, gerçekleştirilemeyecek vaatler veya yanıltıcı görseller kullanılarak tüketicinin-müşterinin algısını manipüle etmektedir. Bu tür reklamlar, tüketicilerin ve müşterilerin dikkatini çekerek kısa vadeli satış artışı sağlasa da uzun vadede marka ve müşteri sadakati ile ilgili kayıplara neden olmaktadır. Tüketiciler ve müşteriler, bu tür yanıltmalara maruz kaldıklarında karşılaştıkları hayal kırıklığı nedeniyle aynı markayı bir daha tercih etmeyebilirler. Yanıltıcı reklamların etkileri sadece satış miktarının azalmasıyla sınırlı kalmaz, marka imajını da olumsuz etkiler. Bu olumsuz durum sonrasında ise tüketiciler-müşteriler reklamların güvenilirliğini sorgular ve sağlıklı-güvenilir bilgi arayışına yönelirler. Ortaya çıkan bu durum, aslında işletme yöneticileri ve pazarlamacılar için önemli bir tecrübe olabilir çünkü böylece reklam ve satış çabalarında doğru-şeffaf iletişim kurmanın, uzun vadeli başarı için takip edilmesi gereken çok önemli bir etik ilke olduğu daha iyi anlaşılabilir. Sonuç olarak; yanıltıcı reklamların kısa vadeli cazibesine kapılmak yerine, kalıcı müşteri ilişkilerinin, marka değerinin ve marka imajının oluşturulması hedeflenmeli, bu doğrultuda etik pazarlama çabalarına öncelik verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Tutundurma, Etik, Aldatıcı-Yanıltıcı Reklam, Müşteri ve Tüketici Davranışı.

¹ İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ahmet.aydin@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4046-1982

REFLECTIONS OF DECEPTIVE AND MISLEADING ADVERTISEMENTS ON CONSUMER-CUSTOMER BEHAVIORS

Ass. Prof. Dr. Ahmet AYDIN²

ABSTRACT

This study aims to understand the effects of misleading advertisements on consumer-customer behaviour, examine consumers' and customers' reactions to misleading advertisements and sales efforts, and analyse how advertising strategies implemented by businesses are shaped accordingly. In this study, it will tried to analyze how misleading advertisements and sales efforts are reflected in the purchasing decisions and behaviors of consumers-customers and how brand loyalty is affected. It will be demonstrated that misleading advertisements can damage brand image and consumer confidence in the medium and long term. This will enable a more informed approach to be offered to marketing experts and consumers. Misleading advertisements manipulate the perception of consumers through wordplay, unrealistic promises, or deceptive visuals. Although such advertisements attract the attention of consumers and customers, leading to short-term sales increases, they cause long-term losses in brand and customer loyalty. When exposed to such deception, consumers and customers may not choose the same brand again due to the disappointment they experience. The effects of misleading advertising are not limited to a decrease in sales; they also negatively impact brand image. Following this negative situation, consumers and customers question the reliability of advertisements and seek out healthy, reliable information. This situation can actually be an important experience for business managers and marketers, as it helps them better understand that establishing accurate and transparent communication in advertising and sales efforts is a crucial ethical principle that must be followed for long-term success. In conclusion, rather than succumbing to the short-term appeal of misleading advertising, the focus should be on building lasting customer relationships, brand value and brand image, and ethical marketing efforts should be prioritised in this regard.

Key Words: Marketing, Promotion, Ethics, Deceptive-Misleading Advertising, Customer and Consumer Behavior.

² Istanbul Nişantaşı University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Business Administration, ahmet.aydin@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4046-1982

SANAL İŞLETMELERDE KOORDİNASYON FONKSİYONU

Doç. Dr.HALE EDA AKDURU

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, haleedaakduru@mu.edu.tr,

Orcid Id: 0000-0003-4022-2364

ÖZET

Yönetim literatüründe örgüt içerisindeki bütün çabaları ve bütün işlemleri uyumlaştırma, birleştirme ve birbirine bağlama faaliyeti olarak ifade edilen koordinasyon, örgütsel amaçların başarılması için gereken planlı ve sistemli bir yönetim fonksiyonudur. Koordinasyon birlikte başarılması gereken adımları eşgüdümleme görevi üstlendiğinden aynı zamanda motivasyonu da artıran bir faaliyettir. Bir işletmede iyi bir koordinasyon sisteminin kurulmuş olması her bölüm ve birimin birbirinden haberli olması ve değişen koşullarda uyum içinde çalışarak faaliyet göstermesine bağlıdır. Koordinasyon işbirliği gerektiren ve yön verici bir fonksiyon olması nedeniyle uyumlaştırıcı bir yön taşır. Günümüzde teknolojik gelişmeler neticesinde oldukça yaygınlaşan bir tür olarak sanal işletmeler birçok bağımsız firmanın ve alanında uzman kişilerin yeteneklerini ve kaynaklarını bilgisayar ağları aracılığıyla belirli bir fiziki mekandan bağımsız olarak birleştirmeleri yoluyla kurulmaktadır. Sanal işletmelerin faaliyetlerinin pekçoğunu dış kaynak kullanımı yoluyla diğer firmalara devretmesinden dolayı, çalışanları, yöneticileri ve yönetim anlayışları birbirinden farklı olan bu işletmelerin aynı hedef doğrultusunda birarada ve uyum içinde çalışmasını hedefleyen koordinasyon fonksiyonu sanal işletmelerde oldukça karmaşık hale gelmektedir. Geleneksel organizasyon yapılarıyla örtüşmeyen ve hiyerarşinin görünmez olduğu bu tip yapılanmalarda koordinasyon ve kontrol fonksiyonları işletmenin varlığını sürdürebilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Coğrafi açıdan dağınık, esnek ve yenilikçi çalışma biçimleriyle yönetilen sanal işletmelerde koordinasyon fonksiyonu verimlilik ve başarının yanı sıra rekabet edebilirlik açısından da işletmeyi öne çıkarmaktadır. Geleneksel işletmelerde koordinasyon sürecinin etkin bir biçimde gerçekleştirilmesinde, örgüt içi formal ve informal ilişkiler ağı önem taşımakta olup koordinasyonunun üç unsuru üzerinde durulmaktadır. Bu unsurlar ahenkli birleştirme, işbirliği ve teşvik başlıkları altında sınıflandırılmaktadır. Sanal işletmelerde ise bu faktörlerin yanı sıra güven, etkili iletişim ve paylaşılan menfaatler koordinasyon fonksiyonunun etkinliğini artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanal İşletmeler, Koordinasyon, İşletme Yönetimi.

COORDINATION FUNCION IN VIRTUAL ORGANIZATIONS

ABSTRACT

In management literature, coordination is defined as the activity of harmonizing, integrating, and linking all efforts and processes within an organization. It is a planned and systematic management function necessary for achieving organizational goals. Since coordination involves the task of synchronizing steps that must be accomplished together, it is also an activity that increases motivation. The establishment of a good coordination system in a business depends on each department and unit being aware of each other and operating in harmony under changing conditions. Coordination has a harmonizing aspect because it is a function that requires cooperation and provides direction. Today, as a result of technological developments, virtual organizations have become quite common. Since virtual organizations outsource most of their activities to other companies, the coordination function, which aims to ensure that these organizations with different employees, managers, and management approaches work together in harmony toward the same goal, becomes quite complex in virtual organizations. They are established by combining the skills and resources of many independent companies and experts in their field through computer networks, independent of a specific physical location. In these types of organizations, which do not correspond to traditional organizational structures and where hierarchy is invisible, coordination and control functions are crucial for the business to survive. In geographically dispersed, flexible, and innovative virtual organizations, the coordination function is important not only for efficiency and success but also for competitiveness. In traditional businesses, the network of formal and informal relationships within the organization is important for the effective implementation of the coordination process, and three elements of coordination stand out. These are harmonious integration, cooperation, and encouragement. In virtual organizations, in addition to these factors, trust, effective communication, and shared interests increase the effectiveness of the coordination function.

Key Words: Virtual Organizations, Coordination, Business Management.

TÜKETİCİLERİN MOBİLYA SATIN ALMA NİYETİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Yüksek Lisans Öğrencisi Sevilay KOÇ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sevil.kc.058@gmail.com - ORCID

ID: 0009-0001-0369-2159

Doç. Dr. Sait BARDAKÇI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, sbardakci@cumhuriyet.edu.tr -

ORCID ID: 0000-0003-3720-5029

ÖZET

Tüketim kavramı, ürün veya hizmetlerin bireylerin gereksinimlerini karşılayacak biçimde kullanılması şeklinde tanımlanmakla birlikte, sadece ürün, mal veya hizmetlerin belli insan gereksinimlerine cevap veren bir kullanım biçimi anlamına gelmemekte aynı zamanda malların ve hizmetlerin taşıdıkları sembollerin, simgelerin ve imajların tüketilmesi anlamına da gelmektedir. Literatürdeki birçok çalışmada tüketicilerin bir ürünü satın alma niyetlerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir düzeyi gibi demografik özelliklerden etkilendiği ortaya konulmuştur. Bu çalışmada da, tüketicilerin mobilya satın alma niyetlerinin tüketicilerin bu demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini Sivas'ta ikamet eden 272 kadın, 225 erkek olmak üzere toplamda 497 yetişkin birey oluşturmaktadır. Araştırma verileri anket formu kullanılarak toplanmıştır. Anket formu, araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu ve Satın Alma Niyeti Ölçeğinden oluşmaktadır. Çalışmada ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayısı 0.81 olarak bulunmuştur. Bu değer ölçekten elde edilen verilerin yüksek düzeyde güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Verilerin istatistiksel analizinde frekans tabloları, betimsel istatistiklerden aritmetik ortalama ve standart sapma, bağımsız örnekler t testi ve tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA) kullanılmıştır. ANOVA sonucunda gruplar arasındaki farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığının belirlenebilmesi amacıyla Tukey çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların mobilyaya yönelik satın alma niyeti ortalama puanlarının yaş, cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ($p>0,05$), eğitim düzeyi ve gelir düzeyine göre ise anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Gelir düzeyi en düşük olan grubun mobilya satın alma niyetinin diğer

¹ Bu çalışma Doç. Dr. Sait BARDAKÇI danışmanlığında yürütülen "Tüketicilerin Mobilya Satın Alma Niyetlerinin Planlı Davranış Teorisi İle Açıklanması" başlıklı yüksek lisans tezinin verileri kullanılarak üretilmiştir.

gelir gruplarına göre düşük olduğu, ön lisans mezunu olan katılımcıların mobilya satın alma niyetinin lisans ve lisansüstü mezunu olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, Mobilya, Satın Alma Niyeti, Tüketici Davranışı.

MÜŞTERİ GERİ BİLDİRİMLERİNİN YÖNETİMİNDE VERİ MADENCİLİĞİ YÖNTEMLERİ: SİSTEMATİK BİR DERLEME

DATA MINING METHODS IN CUSTOMER FEEDBACK MANAGEMENT: A SYSTEMATIC REVIEW

Dr. Öğr. Üyesi M. Çağrı AKSU

Artvin Çoruh Üniversitesi, cagriaksu@artvin.edu.tr - 0000-0002-8577-4413

Yüksek Lisans Öğrencisi, Cemre SAĞLAM

Artvin Çoruh Üniversitesi, cemresaglam67@gmail.com - 0009-0007-3828-1767

ÖZET

Dijital platformların yaygınlaşmasıyla müşteri geri bildirimlerinin hacmi hızla artmış; bu durum, geri bildirimlerin manuel olarak değerlendirilmesini zorlaştırarak veri madenciliği temelli otomatik analiz yaklaşımlarını kritik hâle getirmiştir. Bu amaçla bu çalışmada, müşteri geri bildirimlerinin yönetiminde kullanılan veri madenciliği yöntemlerini sistematik bir çerçevede sınıflandırmak ve literatürdeki eğilimleri ortaya koymak hedeflenmiştir. Web of Science ve Scopus veri tabanlarında yürütülen sistematik tarama sonucunda elde edilen çalışmalar PRISMA 2020 doğrultusunda seçilmiş ve içerik boyutları (uygulama alanı, veri kaynağı, veri türü ve kullanılan yöntem) yapılandırılmış biçimde çıkarılarak betimsel analizlerle değerlendirilmiştir. Bulgular, yayınların özellikle 2015 sonrasında belirgin şekilde arttığını ve 2025 yılında en yüksek düzeye ulaştığını göstermektedir. Uygulama alanlarında ticaret/e-ticaret/pazarlama ile turizm/konaklama çalışmalarının öne çıktığı, veri kaynaklarında müşteri değerlendirmeleri ve sosyal medya verilerinin baskın olduğu görülmüştür. Yöntemler açısından sınıflandırma yaklaşımlarının açık ara en yaygın tercih olduğu, veri türlerinde ise metinsel verinin belirgin üstünlüğe sahip olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak çalışma, alanın hangi veri kaynakları ve yöntemlerde yoğunlaştığını görünür kılarken; çağrı merkezi kayıtları ve kurumsal bilgi sistemleri gibi daha bağlamsal/yapılandırılmış verilerin ve keşifsel analiz türlerinin görece sınırlı ele alınmasının gelecekteki araştırmalar için önemli fırsatlar sunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müşteri geri bildirimi, veri madenciliği, sistematik derleme.

ABSTRACT

With the widespread adoption of digital platforms, the volume of customer feedback has increased rapidly; this has made manual evaluation increasingly difficult and rendered data mining-based automated analysis approaches critical. Accordingly, this study aims to systematically classify data mining methods used in customer feedback management and to identify trends in the literature. Studies obtained through a systematic search of the Web of Science and Scopus databases were selected in accordance with PRISMA 2020, and their content dimensions (application domain, data source, data type, and methods used) were extracted in a structured manner and evaluated using descriptive

analyses. The findings indicate a marked increase in publications after 2015, reaching a peak in 2025. In terms of application domains, studies in commerce/e-commerce/marketing and tourism/hospitality are prominent, while customer reviews and social media data dominate as data sources. Methodologically, classification approaches are by far the most widely adopted, and textual data clearly predominate among data types. Overall, the study makes visible the concentration of the field around specific data sources and methods, while revealing that the relatively limited use of more contextual/structured data—such as call center records and enterprise information systems—and exploratory analysis types presents important opportunities for future research.

Keywords: Customer feedback, data mining, systematic review.

1. GİRİŞ

Müşteri geri bildirimleri, bir ürün veya hizmet hakkında doğrudan geri besleme sağlayarak işletmeler için hayati bilgiler sunar. Özellikle çevrimiçi yorumlar ve sosyal medya geri bildirimleri, potansiyel müşterilerin algılarını şekillendirmede önemli bir rol oynar (Dahiya vd., 2021). Bu tür geri bildirimler, şirketlerin ürün kalitesini iyileştirme ve müşteri deneyimini geliştirme stratejilerini yönlendirmesine yardımcı olur. Ancak günümüzde farklı sektörlerde (perakende, hizmet, teknoloji vb.) üretilen müşteri geri bildirimleri büyük miktarlarda ve genellikle yapılandırılmamış metin biçimindedir. Bu büyük veri yığınlarından anlamlı desenler çıkarmak için veri madenciliği yöntemleri kritik hale gelmektedir.

Veri madenciliği, büyük veri kümelerinden gizli bilgi ve örüntüler çıkarmayı amaçlayan disiplinler arası bir yaklaşımdır (Dahiya vd., 2021; Fayyad vd., 1996; Han vd., 2012). Özellikle e-ticaretin ve dijital platformların hızla yaygınlaşmasıyla birlikte internetteki müşteri yorumlarının sayısı da katlanarak artmıştır. Subhashini vd. (2021) artan müşteri yorumları nedeniyle bu geri bildirimlerde saklı değeri ortaya çıkaracak otomatik sınıflandırma ve duygu analizi yöntemlerine duyulan ihtiyacın giderek büyüdüğünü vurgulamıştır. Bu bağlamda, işletmeler müşteri tercihlerini daha iyi anlamak ve stratejik kararlar almak için metin madenciliği ve makine öğrenmesi tabanlı analiz tekniklerinden yararlanmaktadır (Liu, 2022; Verbeke vd., 2014).

Müşteri geri bildirimleri genellikle serbest biçimli metin verisi içerdiğinden, bu tür verilerin analizinde metin madenciliği teknikleri özellikle önem kazanmaktadır (Feldman & Sanger, 2007; Miner vd., 2012). Veri madenciliği yöntemleri arasında sınıflandırma ve kümeleme gibi makine öğrenmesi yaklaşımları yaygın olarak kullanılmakta olup, bu yöntemler geri bildirimlerin otomatik olarak gruplandırılması ve benzerliklerine göre ayrıştırılmasında etkili sonuçlar sunmaktadır (Han vd., 2012). Metin verisinden anlamlı bilgi çıkarmak amacıyla ise duygu analizi, konu modelleme ve doğal dil işleme tekniklerinin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir (Blei vd., 2003; Liu, 2022). Kumar vd. (2021) hizmet yönetimi bağlamında gerçekleştirdikleri sistematik derleme çalışmasında, müşteri geri bildirimlerinin analizinde duygu analizi, konu modelleme ve doğal dil işlemeye dayalı yaklaşımların literatürde öne çıktığını ortaya koymuştur. Bu yöntemler aracılığıyla işletmeler, geri bildirimlerde tekrar eden temaları belirleyebilmekte ve müşterilerin hizmetlere yönelik duygusal tepkilerini sistematik biçimde değerlendirebilmektedir (Pang & Lee, 2008).

Literatürde müşteri geri bildirim analizi ile ilgili çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte, bunlar genellikle belirli bir uygulama alanı veya tekniğe odaklanmıştır. Dahiya vd. (2021), yalnızca çevrimiçi müşteri yorumlarını inceleyerek 2015–2020 dönemindeki araştırmaları sistematik şekilde analiz etmiş ve bu alandaki çalışmaların son yıllarda hızla arttığını ortaya koymuştur. Benzer biçimde Subhashini vd. (2021), müşteri yorumlarından duygu özelliklerinin çıkarılması ve sınıflandırılmasına dair yöntemleri kapsamlı bir şekilde derlemiştir. Bununla birlikte Ligthart vd. (2021) gibi çalışmalar daha çok duygu analizi üzerine yapılmış sistematik derlemeleri özetlemiş, genel algı çıkarma tekniklerini incelemiştir. Ancak bu çalışmalarda ya belirli teknikler (örn. duygu analizi) ya da belirli veri kaynakları (örn. e-ticaret yorumları) sınırlı tutulmuştur. Bu nedenle, literatürde müşteri geri bildirimlerinin yönetiminde kullanılan veri madenciliği yaklaşımlarını bir arada değerlendiren bütüncül bir değerlendirme eksikliği göze çarpmaktadır. Mevcut bilgilerin dağınık olması, farklı sektörlerdeki uygulamalar ve kullanılan yöntemler hakkında derli toplu bir kavrayış geliştirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu durum, ilgili bilgi birikiminin sistematik bir derleme ile yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, PRISMA protokolü çerçevesinde Web of Science ve Scopus veri tabanlarında yer alan çalışmaları sistematik biçimde inceleyerek, müşteri geri bildirimlerinin yönetiminde kullanılan veri madenciliği yöntemlerini kapsamlı bir şekilde sınıflandırmak ve alandaki araştırma eğilimlerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda derlemeye dâhil edilen çalışmalar; kullanılan veri madenciliği yöntemi, veri türü, veri kaynağı ve uygulama alanı gibi çoklu boyutlar üzerinden analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında toplanan makaleler, sınıflandırma, kümeleme, duygu analizi ve tahminleme gibi veri madenciliği yaklaşımlarına göre kategorize edilmiş; bu yaklaşımların müşteri geri bildirim analizinde hangi bağlamlarda ve hangi amaçlarla kullanıldığı karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çalışma, geniş bir literatür havuzu üzerinden müşteri geri bildirim analize yönelik yöntemleri bütüncül ve sistematik bir çerçevede bir araya getirerek, literatürdeki yoğunlaşma alanlarını ve araştırma boşluklarını görünür kılmakta; gelecekteki araştırmalar için yöntemsel ve uygulamaya yönelik çıkarımlar sunmaktadır.

2. YÖNTEM

Müşteri geri bildirimlerinin yönetiminde veri madenciliği yaklaşımlarını bütüncül biçimde haritalamak amacıyla bu çalışma sistematik derleme mantığıyla yürütülmüş ve raporlama sürecinde PRISMA 2020 çerçevesi esas alınmıştır (Page vd., 2021). Literatür taraması 10 Aralık 2025 tarihinde Web of Science ve Scopus veri tabanlarında gerçekleştirilmiştir. Tarama stratejisinde “Customer Feedback” ve “Data Mining” anahtar ifadeleri kullanılmış, arama tüm alanlarda (tüm bibliyografik alanlar) çalıştırılmış ve başlangıçta 2183 kayıt elde edilmiştir. Elde edilen kayıtlar analiz öncesinde temizleme ve eleme adımlarından geçirilmiştir. Öncelikle özet bilgisi bulunmayan 9 çalışma analiz kapsamı dışında bırakılmıştır. Ardından veri tabanları arasında veya aynı veri tabanı içinde tekrar eden 80 mükerrer kayıt tekilleştirme yoluyla çıkarılmıştır. Son olarak, yayın yılı 2026 olarak görünen 27 çalışma (tarama tarihi itibarıyla ileri tarihli kayıtlar) dışlanmıştır. Bu adımların ardından analiz kapsamına alınan nihai çalışma sayısı 2067’ye ulaşmıştır. Çalışmaların derlemeye dâhil edilme süreci, PRISMA protokolünde tanımlanan tarama, filtreleme ve dahil etme aşamalarına uygun şekilde yürütülmüştür. Bu aşamada çalışmaların başlık, özet ve anahtar kelime bilgileri esas alınmıştır. Çalışmaların müşteri geri

bildirimlerini analiz etmek amacıyla veri madenciliği yöntemleri kullanıp kullanmadığının belirlenmesinde, büyük dil modeli temelli bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu kapsamda, her çalışmanın başlık, özet ve anahtar kelime bilgileri OpenAI tarafından sağlanan GPT-4.1-mini dil modeline iletilmiş ve modele, ilgili çalışmanın araştırma kapsamına uygun olup olmadığına ilişkin bir talimat (prompt) sunulmuştur (OpenAI, 2025). Model tarafından üretilen dahil etme ve hariç tutma kararları araştırmacılar tarafından gözden geçirilmiş; açık biçimde çalışmanın amacıyla uyumlu olduğu değerlendirilen kararlar kabul edilmiştir.

Derlemeye dâhil edilen çalışmaların içerik özelliklerinin sistematik biçimde çıkarılabilmesi amacıyla otomatik etiketleme süreci uygulanmıştır. Bu süreçte, her bir çalışmanın başlık ve özet bilgileri tekrar GPT-4.1-mini dil modeline iletilmiş; çalışmalar uygulama alanı, geri bildirim türü, veri kaynağı, kullanılan veri madenciliği yöntemi ve veri türü olmak üzere önceden belirlenen boyutlar çerçevesinde etiketlenmiştir. Otomatik etiketleme sonucunda elde edilen çıktılar, araştırmacılar tarafından kontrol edilerek tutarlılık açısından değerlendirilmiş; bağlam dışı veya açık uyumsuzluk içeren etiketlemeler düzeltilmiştir. Bu kontrol sürecinin ardından, uygun bulunan etiketler analiz aşamasına dâhil edilmiştir.

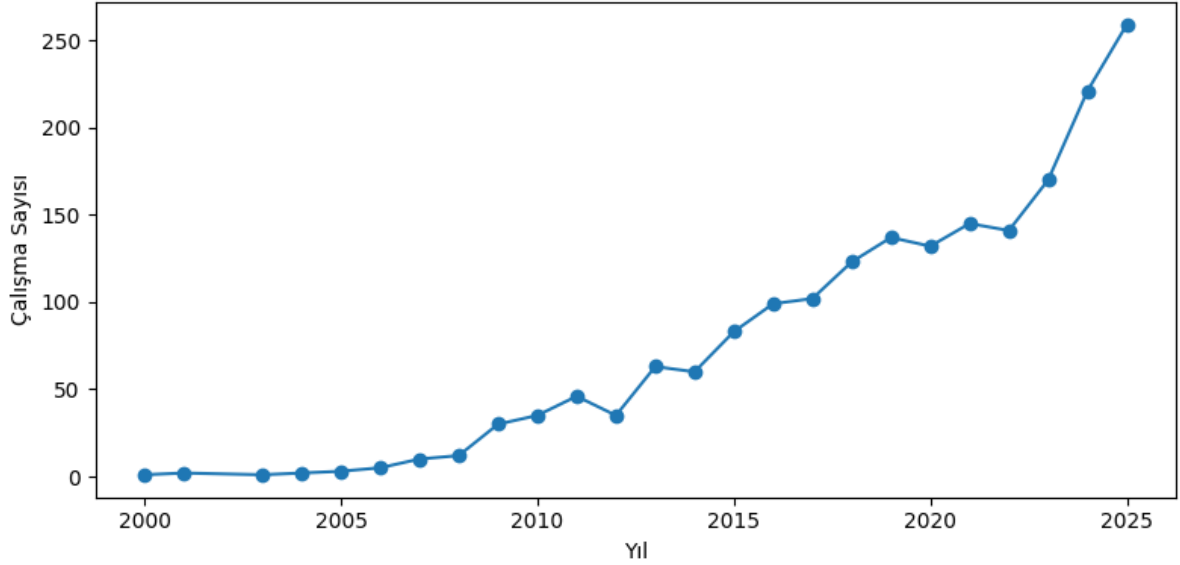
Otomatik etiketleme ve araştırmacı kontrolü sonucunda elde edilen yapılandırılmış veri seti, Python programlama dili kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, derlemeye dâhil edilen çalışmaların yıllara göre dağılımları ile uygulama alanı, geri bildirim türü, veri kaynağı, kullanılan veri madenciliği yöntemi ve veri türüne göre frekans dağılımları incelenmiştir. Elde edilen bulgular, çalışmanın keşifsel niteliği doğrultusunda tanımlayıcı istatistikler ve grafiksel görselleştirmeler aracılığıyla sunulmuştur.

3. BULGULAR

PRISMA protokolü çerçevesinde yürütülen sistematik derleme sonucunda elde edilen bulgulara ilişkin betimleyici analizler bu bölümde sunulmaktadır. Web of Science ve Scopus veri tabanlarında gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda toplam 2183 çalışma tespit edilmiş; tarama, filtreleme ve dahil etme aşamalarının ardından 1917 çalışma derlemeye dâhil edilmiştir. Bulgular, derlemeye dâhil edilen çalışmaların yıllara göre dağılımı, uygulama alanları, kullanılan veri kaynakları, tercih edilen veri madenciliği yöntemleri ve veri türleri çerçevesinde ele alınmış; elde edilen sonuçlar tanımlayıcı istatistikler ve grafiksel gösterimler aracılığıyla sunulmuştur.

3.1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

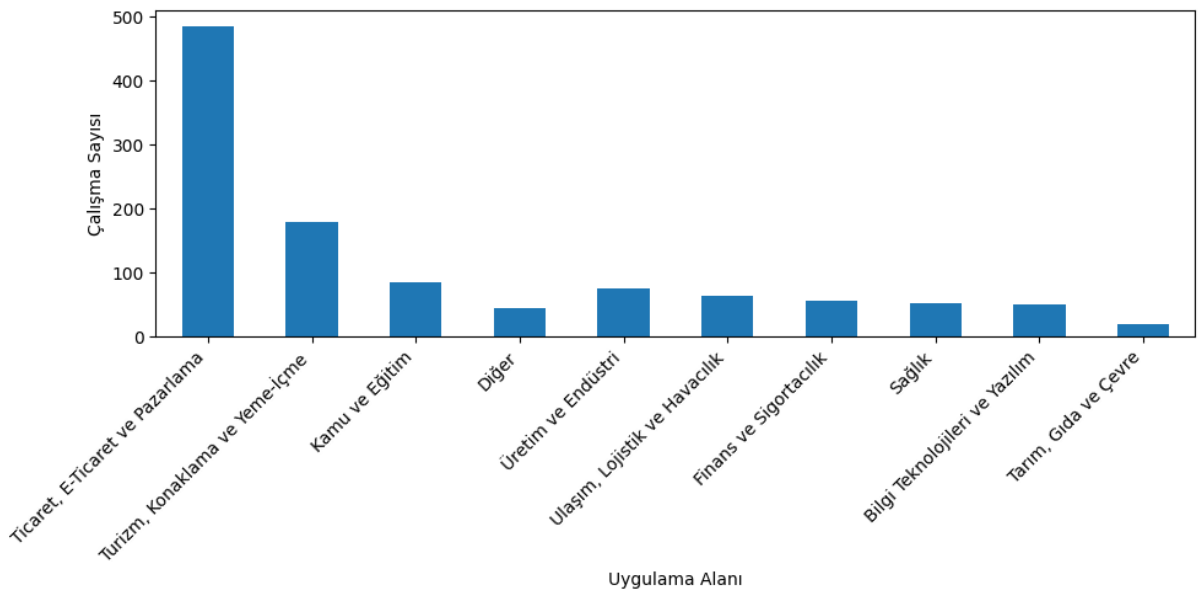
Derlemeye dahil edilen çalışmaların yıllara göre dağılımı Görsel 1’de sunulmuştur. Çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, müşteri geri bildirimlerinin yönetiminde veri madenciliği yöntemlerine yönelik akademik ilginin zaman içerisinde belirgin biçimde arttığı görülmektedir. İlk çalışmaların 2000’li yılların başında sınırlı sayıda olduğu, 2007 yılından itibaren ise yayın sayılarında kademeli bir artış eğiliminin başladığı dikkat çekmektedir. Özellikle 2010 yılı sonrasında düzenli bir artış gözlenmiş; bu artış 2015 yılından itibaren daha belirgin hâle gelmiştir. 2018 sonrasında çalışma sayılarındaki artış ivme kazanmış, 2020 ve sonrasında müşteri geri bildirimlerinin analizine yönelik veri madenciliği çalışmalarının literatürde önemli bir yer edindiği anlaşılmıştır. En yüksek yayın sayısına 2025 yılında ulaşılmıştır.

Görsel 1. Müşteri Geri Bildirimleri Alanında Veri Madenciliği Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı

3.2. Çalışmaların Uygulama Alanlarına Göre Dağılımı

Derlemeye dâhil edilen çalışmaların uygulama alanlarına göre dağılımı Görsel 2’de sunulmaktadır. Elde edilen bulgular, müşteri geri bildirimlerine yönelik veri madenciliği çalışmalarının belirli sektörlerde yoğunlaştığını göstermektedir. Buna göre, çalışmaların en büyük bölümünün Ticaret, E-Ticaret ve Pazarlama alanında gerçekleştirildiği görülmektedir (n = 481). Bu alanı, Turizm, Konaklama ve Yeme-İçme sektörü izlemekte olup söz konusu alanda toplam 179 çalışma tespit edilmiştir. Kamu ve Eğitim alanı ise 84 çalışma ile üçüncü sırada yer almakta; bu kapsamdaki araştırmaların ağırlıklı olarak vatandaş ve öğrenci geri bildirimlerinin analizi üzerine odaklandığı anlaşılmaktadır.

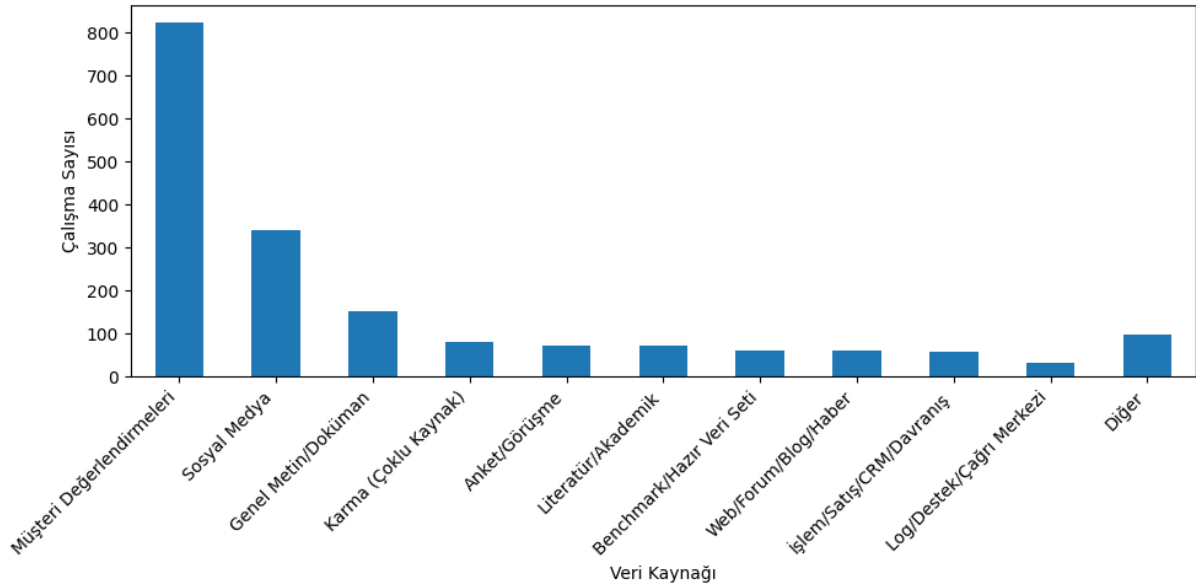

Görsel 2. Müşteri Geri Bildirimlerine Yönelik Veri Madenciliği Çalışmalarının Uygulama Alanlarına Göre Dağılımı

Bunları sırasıyla Üretim ve Endüstri (n = 65), Ulaşım, Lojistik ve Havacılık (n = 63), Finans ve Sigortacılık (n = 55), Sağlık (n = 52) ile Bilgi Teknolojileri ve Yazılım (n = 49) alanları izlemektedir. Tarım, Gıda ve Çevre ile Medya, Kültür ve Eğlence alanlarının her biri 19 çalışma ile daha sınırlı bir temsil düzeyine sahiptir. Hizmet ve İşletme (n = 13) ile Enerji ve Altyapı (n = 12) alanları ise literatürde en düşük sayıda çalışmanın gerçekleştirildiği uygulama alanları arasında yer almaktadır. Grafikselsunumda, düşük frekansa sahip alanlar görsel sadeliği korumak amacıyla “Diğer” kategorisi altında birleştirilmiş; buna karşın metinsel analizlerde tüm uygulama alanları ayrı ayrı raporlanmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, müşteri geri bildirimlerine yönelik veri madenciliği çalışmalarının ağırlıklı olarak hizmet odaklı ve dijital etkileşimin yoğun olduğu sektörlerde yoğunlaştığı görülmektedir.

3.3. Çalışmaların Veri Kaynaklarına Göre Dağılımı

Derlemeye dâhil edilen çalışmaların müşteri geri bildirimi verilerini hangi kaynaklardan elde ettiğine ilişkin dağılım Görsel 3’te sunulmaktadır. Bulgular, literatürde müşteri değerlendirmelerinin en yaygın kullanılan veri kaynağı olduğunu göstermektedir (n = 823). Bu durum, çevrimiçi yorumlar, puanlamalar ve serbest metin biçimindeki geri bildirimlerin, müşteri görüşlerini doğrudan ve yüksek hacimli biçimde yansıtmasıyla açıklanabilir. Müşteri değerlendirmelerini, sosyal medya platformlarından elde edilen veriler izlemektedir (n = 341). Sosyal medya verilerinin yaygın kullanımı, kullanıcılar tarafından üretilen içeriklerin gerçek zamanlı ve büyük ölçekli geri bildirimler sunmasıyla ilişkilendirilebilir.

Görsel 3. Müşteri Geri Bildirimi Çalışmalarında Kullanılan Veri Kaynaklarının Dağılımı

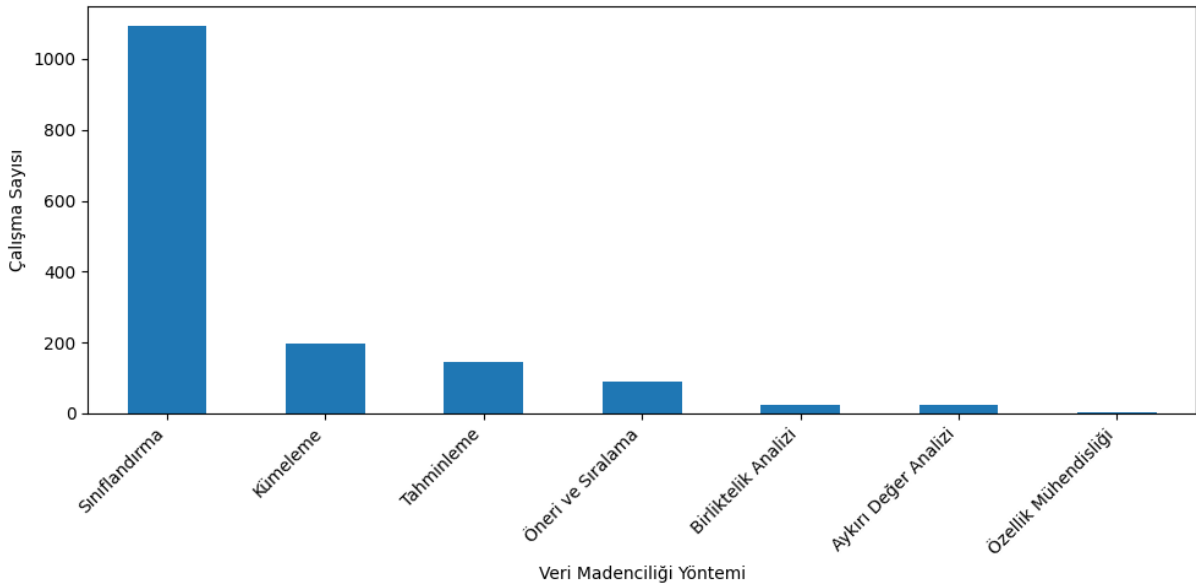
Genel metin ve doküman tabanlı veri kaynakları 151 çalışma ile üçüncü sırada yer alırken, birden fazla veri kaynağının birlikte kullanıldığı karma (çoklu kaynak) çalışmaların sayısı 80’dir. Anket ve görüşme verileri ile literatür ve akademik kaynaklar her biri 73 çalışma ile benzer düzeyde temsil edilmektedir. Bunun yanı sıra, benchmark veya hazır veri setleri (n = 61), web, forum, blog ve haber kaynakları (n = 60) ile işlem, satış, CRM ve davranış verileri (n = 59) literatürde sıklıkla başvurulan diğer veri kaynakları arasında yer almaktadır. Log, destek ve çağrı merkezi kayıtları ise 32 çalışma ile daha sınırlı bir kullanım alanına sahiptir.

Daha düşük frekansa sahip veri kaynakları incelendiğinde, kurumsal sistem verilerinin (LMS, OBS, ERP vb.) 22 çalışmada kullanıldığı; görsel, ses ve video içeriklerinin 20; sensör, IoT ve telemetri verilerinin 18; jeo, çevre ve meteoroloji verilerinin ise 14 çalışmada yer aldığı görülmektedir. Sağlık, tıbbi ve klinik veriler (n = 8) ile açık veri ve kamu kaynakları (n = 6) ve güvenlik/ağ verileri (n = 6), literatürde en düşük düzeyde temsil edilen veri kaynakları arasında bulunmaktadır.

Grafiksel sunumda, düşük frekansa sahip veri kaynakları görsel sadeliği korumak amacıyla “Diğer” kategorisi altında birleştirilmiş; buna karşın metinsel analizlerde tüm veri kaynakları ayrıntılı biçimde raporlanmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde, müşteri geri bildirimlerine yönelik veri madenciliği çalışmalarının ağırlıklı olarak kullanıcılar tarafından üretilen metin temelli veriler ve çevrimiçi platformlardan elde edilen geri bildirimler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

3.4. Çalışmaların Veri Madenciliği Yöntemlerine Göre Dağılımı

Derlemeye dâhil edilen çalışmalarda kullanılan veri madenciliği yöntemlerinin dağılımı Görsel 4’te sunulmaktadır. Bulgular, müşteri geri bildirimlerine yönelik analizlerde sınıflandırma yöntemlerinin açık ara baskın olduğunu göstermektedir (n = 1094). Bu durum, müşteri geri bildirimlerinin çoğunlukla önceden tanımlanmış kategoriler altında ele alındığını ve denetimli öğrenme temelli yaklaşımların literatürde yaygın biçimde benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Görsel 4. Veri Madenciliği Yöntemlerine Göre Çalışmaların Dağılımı

Not: Otomatik etiketleme sürecinde veri madenciliği yöntemi açık biçimde belirlenemeyen çalışmalar ise (n = 344) grafiksel gösterime dâhil edilmemiştir.

Sınıflandırma yöntemlerini kümeleme yaklaşımları izlemekte olup bu yöntemin 196 çalışmada kullanıldığı görülmektedir. Kümeleme yöntemlerinin, geri bildirim verilerinde benzerlik temelli örüntülerin keşfedilmesine ve geri bildirimlerin önceden etiketlenmemiş yapılar altında gruplanmasına olanak sağladığı anlaşılmaktadır. Tahminleme yöntemleri ise 144 çalışma ile üçüncü sırada yer almakta; bu çalışmaların genellikle müşteri memnuniyeti düzeyi, davranış eğilimleri veya geleceğe yönelik öngörülerin elde edilmesine odaklandığı görülmektedir.

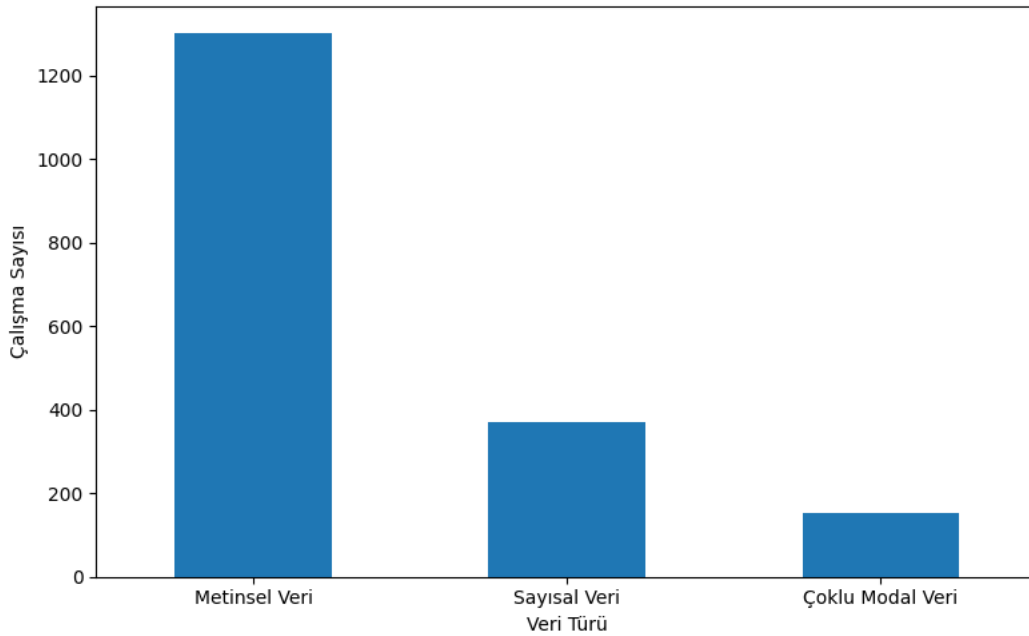
Bunun yanı sıra, öneri ve sıralama temelli yöntemlerin 91 çalışmada kullanıldığı ve literatürde görece sınırlı ancak dikkat çekici bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Birliktelik analizi ve aykırı değer analizi

yöntemlerinin her biri 23 çalışmada tercih edilmiş; bu yöntemlerin müşteri geri bildirimi analizlerinde daha özel ve tamamlayıcı amaçlarla kullanıldığı görülmüştür. Özellik mühendisliğinin bağımsız bir veri madenciliği yaklaşımı olarak ele alındığı çalışmaların sayısı ise oldukça sınırlıdır (n = 2).

Genel olarak değerlendirildiğinde, müşteri geri bildirimlerine yönelik veri madenciliği çalışmalarının büyük ölçüde denetimli öğrenme temelli yöntemlere dayandığı; keşifsel ve destekleyici analiz yaklaşımlarının ise literatürde görece daha sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

3.5. Çalışmaların Veri Türlerine Göre Dağılımı

Derlemeye dâhil edilen çalışmalarda kullanılan veri türlerinin dağılımı Görsel 5'te sunulmaktadır. Bulgular, müşteri geri bildirimlerine yönelik veri madenciliği çalışmalarının büyük ölçüde metinsel verilere dayandığını göstermektedir. Buna göre, çalışmaların önemli bir bölümünde metinsel verinin kullanıldığı görülmektedir (n = 1301). Bu durum, müşteri geri bildirimlerinin çoğunlukla yorumlar, değerlendirmeler ve açıklamalar gibi serbest metin biçiminde sunulmasıyla ilişkilidir.

Görsel 5. Veri Türlerine Göre Çalışmaların Dağılımı

Not: Otomatik etiketleme sürecinde veri türü açık biçimde belirlenemeyen çalışmalar (n = 93) grafiksel gösterime dâhil edilmemiştir.

Sayısal veri kullanan çalışmaların sayısı görece daha sınırlı olup 371 çalışmada bu veri türünün tercih edildiği belirlenmiştir. Bu çalışmaların büyük bölümünde, puanlama, derecelendirme ve yapılandırılmış anket verileri gibi nicel geri bildirimlerin analiz edildiği anlaşılmaktadır. Metinsel ve sayısal verilerin birlikte ele alındığı çoklu modal veri kullanan çalışmaların sayısı ise 152'dir. Bu bulgu, müşteri geri bildirimlerinin daha bütüncül ve çok boyutlu biçimde analiz edilmesine yönelik yaklaşımların literatürde henüz sınırlı bir düzeyde temsil edildiğine işaret etmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, müşteri geri bildirimlerinin yönetimine yönelik veri madenciliği çalışmalarının ağırlıklı olarak metin temelli analizlere odaklandığı; çoklu veri türlerini bir arada ele alan yaklaşımların ise literatürde görece sınırlı kaldığı görülmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma, müşteri geri bildirimlerinin yönetiminde kullanılan veri madenciliği yöntemlerini PRISMA protokolü çerçevesinde sistematik olarak inceleyerek literatürdeki eğilimleri, yoğunlaşma alanlarını ve mevcut boşlukları ortaya koymayı amaçlamıştır. Web of Science ve Scopus veritabanlarından elde edilen 1917 çalışmanın analiz edilmesiyle ulaşılan bulgular, müşteri geri bildirimlerinin analizinde veri madenciliği yaklaşımlarının giderek artan bir ilgi gördüğünü ve bu ilginin özellikle son on yılda belirgin biçimde hızlandığını göstermektedir. Bu artış, dijital platformların yaygınlaşmasıyla birlikte müşteri-işletme etkileşimlerinin büyük ölçüde çevrimiçi ortamlara taşınması ve bu ortamlarda üretilen geri bildirim verilerinin hacim, çeşitlilik ve hız açısından yönetilmesini zorunlu kılmasıyla açıklanabilir (Amado vd., 2018).

Çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2015 yılı sonrasında yayın sayılarındaki artışın daha belirgin hâle gelmesi, büyük veri teknolojilerinin olgunlaşması ve doğal dil işleme temelli yöntemlerin erişilebilirliğinin artmasıyla ilişkilendirilebilir. Özellikle 2020 sonrası dönemde gözlenen ivmelenme, yapay zekâ ve makine öğrenmesi tekniklerinin müşteri geri bildirimlerinin analizi bağlamında ana akım yöntemler hâline geldiğini göstermektedir (Sivarajah vd., 2017).

Uygulama alanlarına ilişkin bulgular, literatürdeki çalışmaların büyük ölçüde ticaret, e-ticaret ve pazarlama sektörlerinde yoğunlaştığını ortaya koymuştur. Bu durum, müşteri geri bildirimlerinin doğrudan rekabet avantajı ve gelir artışı ile ilişkilendirildiği sektörlerde veri madenciliği yaklaşımlarının daha hızlı benimsenmesiyle açıklanabilir (Holmlund vd., 2020). Turizm ve konaklama sektörünün ikinci sırada yer alması, çevrimiçi değerlendirme platformlarının bu alandaki etkisini ve müşteri deneyiminin ölçülmesine verilen önemi yansıtmaktadır (Xiang vd., 2017). Buna karşılık, kamu, eğitim, sağlık ve tarım gibi toplumsal etkisi yüksek alanlarda çalışma sayılarının görece sınırlı kalması, bu alanlarda müşteri veya vatandaş geri bildirimlerinin analitik yöntemlerle ele alınmasına yönelik potansiyelin henüz yeterince değerlendirilmediğine işaret etmektedir (Kowalski vd., 2020).

Veri kaynaklarına ilişkin bulgular, müşteri değerlendirmeleri ve sosyal medya verilerinin literatürde baskın konumda olduğunu göstermektedir. Bu durum, söz konusu veri kaynaklarının erişilebilirliği ve yüksek hacimli metinsel veri sunmasıyla doğrudan ilişkilidir (Kumar vd., 2021). Ancak çağrı merkezi kayıtları, kurumsal bilgi sistemleri, sensör ve IoT tabanlı veriler gibi daha yapılandırılmış ve bağlamsal veri kaynaklarının sınırlı düzeyde kullanılması, literatürde önemli bir araştırma boşluğuna işaret etmektedir (Dahiya vd., 2021).

Veri madenciliği yöntemleri açısından elde edilen bulgular, denetimli öğrenme temelli sınıflandırma yaklaşımlarının literatürde açık ara baskın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eğilim, müşteri geri bildirimlerinin çoğunlukla önceden tanımlanmış kategoriler altında analiz edilmesine odaklanıldığını göstermektedir. Buna karşın, kümeleme, birliktelik analizi ve aykırı değer tespiti gibi keşifsel yöntemlerin görece sınırlı kullanımı, müşteri geri bildirimlerinden yeni ve beklenmedik örüntülerin keşfedilmesine yönelik çalışmaların literatürde yeterince yer bulamadığını düşündürmektedir. Benzer biçimde, özellik mühendisliği ve sıralama gibi yöntemlerin düşük temsil düzeyi, bu yaklaşımların çoğu çalışmada yardımcı adımlar olarak ele alındığını veya açık biçimde raporlanmadığını göstermektedir (Kumar vd., 2021).

Veri türlerine ilişkin bulgular, müşteri geri bildirimlerinin analizinde metinsel verinin açık biçimde baskın olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç, müşteri geri bildirimlerinin doğası gereği çoğunlukla

serbest metin biçiminde sunulmasıyla tutarlıdır. Ancak metinsel ve sayısal verilerin birlikte ele alındığı çoklu modal yaklaşımların sınırlı sayıda çalışmada kullanılması, müşteri geri bildirimlerinin bütüncül analizine yönelik önemli bir araştırma alanının henüz yeterince gelişmediğini göstermektedir. Çoklu modal veri kullanımının artması, müşteri memnuniyeti, davranış ve algıların daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayabilir (Lai vd., 2023).

Bu çalışma, müşteri geri bildirimlerinin yönetiminde kullanılan veri madenciliği yöntemlerini geniş bir literatür kümesi üzerinden sistematik biçimde ele alarak alandaki genel eğilimleri ve boşlukları ortaya koyması açısından önemli katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte, çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, yalnızca Web of Science ve Scopus veritabanlarının kullanılması, farklı veritabanlarında yer alan çalışmaların kapsam dışında kalmasına neden olmuş olabilir. Ayrıca, otomatik etiketleme sürecinde büyük dil modeli temelli bir yaklaşım kullanılmış olması, araştırmacı kontrolü ile desteklenmiş olsa da sınırlı ölçüde yorumlayıcı yanlılık riski barındırmaktadır.

Gelecek çalışmalar için, müşteri geri bildirimlerinin analizinde çoklu veri kaynaklarını ve çoklu modal yaklaşımları bir araya getiren araştırmaların artırılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra, keşifsel veri madenciliği yöntemlerinin ve açıklanabilir yapay zekâ yaklaşımlarının müşteri geri bildirimlerinin yönetimi bağlamında daha fazla ele alınması hem akademik literatüre hem de uygulamaya yönelik önemli katkılar sağlayabilir. Özellikle kamu, eğitim ve sağlık gibi alanlarda müşteri veya vatandaş geri bildirimlerinin sistematik biçimde analiz edilmesi, veri temelli politika geliştirme süreçlerini destekleyebilecek önemli bir araştırma yönü olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Amado, A., Cortez, P., Rita, P., & Moro, S. (2018). Research trends on Big Data in Marketing: A text mining and topic modeling based literature analysis. *European Research on Management and Business Economics*, 24(1), 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.iedeen.2017.06.002>
- Blei, D. M., Ng, A. Y., & Jordan, M. I. (2003). Latent dirichlet allocation. *Journal of machine Learning research*, 3(Jan), 993-1022.
- Dahiya, A., Gautam, N., & Gautam, P. K. (2021). Data mining methods and techniques for online customer review analysis: a literature review. *Journal of System and Management Sciences*, 11(3), 1-26.
- Fayyad, U., Piatetsky-Shapiro, G., & Smyth, P. (1996). From data mining to knowledge discovery in databases. *AI magazine*, 17(3), 37-37.
- Feldman, R., & Sanger, J. (2007). *The text mining handbook: advanced approaches in analyzing unstructured data*. Cambridge university press.
- Han, J., Kamber, M., & Pei, J. (2012). *Data mining: Concepts and. Techniques*, Waltham: Morgan Kaufmann Publishers.
- Holmlund, M., Van Vaerenbergh, Y., Ciuchita, R., Ravald, A., Sarantopoulos, P., Ordenes, F. V., & Zaki, M. (2020). Customer experience management in the age of big data analytics: A strategic framework. *Journal of business research*, 116, 356-365.
- Kowalski, R., Esteve, M., & Jankin Mikhaylov, S. (2020). Improving public services by mining citizen feedback: An application of natural language processing. *Public administration*, 98(4), 1011-1026.

- Kumar, S., Kar, A. K., & Ilavarasan, P. V. (2021). Applications of text mining in services management: A systematic literature review. *International Journal of Information Management Data Insights*, 1(1), 100008.
- Lai, S., Hu, X., Xu, H., Ren, Z., & Liu, Z. (2023). Multimodal sentiment analysis: A survey. *Displays*, 80, 102563.
- Ligthart, A., Catal, C., & Tekinerdogan, B. (2021). Systematic reviews in sentiment analysis: a tertiary study. *Artificial Intelligence Review*, 54(7), 4997-5053.
- Liu, B. (2022). *Sentiment analysis and opinion mining*. Springer Nature.
- Miner, G. D., Elder, J., Fast, A., Hill, T., Nisbet, R., & Delen, D. (2012). *Practical text mining and statistical analysis for non-structured text data applications*. Academic Press.
- OpenAI. (2025). GPT-4.1 mini. <https://platform.openai.com/docs/models/gpt-4.1-mini>
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., & Brennan, S. E. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *bmj*, 372.
- Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. *Foundations and Trends® in information retrieval*, 2(1–2), 1-135.
- Sivarajah, U., Kamal, M. M., Irani, Z., & Weerakkody, V. (2017). Critical analysis of Big Data challenges and analytical methods. *Journal of business research*, 70, 263-286.
- Subhashini, L., Li, Y., Zhang, J., Atukorale, A. S., & Wu, Y. (2021). Mining and classifying customer reviews: a survey. *Artificial Intelligence Review*, 54(8), 6343-6389.
- Verbeke, W., Martens, D., & Baesens, B. (2014). Social network analysis for customer churn prediction. *Applied Soft Computing*, 14, 431-446.
- Xiang, Z., Du, Q., Ma, Y., & Fan, W. (2017). A comparative analysis of major online review platforms: Implications for social media analytics in hospitality and tourism. *Tourism management*, 58, 51-65.

TERSİNE LOJİSTİK FAALİYETLERİNİN İŞLETME PERFORMANSI İLE İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Mehmet Ali YAMAK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, mehmetaliymk@gmail.com - 0000-0001-6697-3444

ÖZET

Bu çalışma, “Tersine Lojistik Faaliyetlerinin İşletme Performansı ile İlişkisinin Analizi” kapsamında tersine lojistiğin işletmelerde maliyet etkinliği ile firma performansı (finansal ve finansal olmayan), çevresel performans ve sosyal performans üzerindeki etkilerini incelemektedir. Tersine lojistik; ürün, parça ve malzemelerin tüketim noktasından üretim noktasına doğru geri akışının planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesi olarak ele alınmış; iade yönetimi, tamir, geri dönüşüm, yeniden kullanım ve yeniden üretim gibi faaliyetlerin sürdürülebilirlik ve rekabet avantajı açısından stratejik önemi vurgulanmıştır. Araştırma, İzmit–Kocaeli bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerde çalışanlardan anket yoluyla elde edilen verilerle yürütülmüş ve analizler SPSS 25.0 programında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Cronbach’s Alpha güvenirlik analizi, tanımlayıcı istatistikler, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Kruskal–Wallis H testi ve Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Güvenirlik sonuçları, “Firma, Çevresel ve Sosyal Performans” ($\alpha=0,938$) ve “Maliyet Etkinliği” ($\alpha=0,880$) ölçeklerinin yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu; “Tersine Lojistik Faaliyetlerinin Kullanılmama Gerekçesi” ölçeğinin ise düşük güvenirlik düzeyinde kaldığını ($\alpha=0,382$) göstermiştir. Bulgular, işletmelerde tersine lojistik uygulamalarının sınırlı olduğunu ve yalnızca “tamir” faaliyetinin uygulandığını ortaya koymuştur. Cinsiyete göre analizlerde yalnızca sosyal performans boyutunda kadınlar lehine anlamlı fark görülmüş; diğer boyutlarda fark saptanmamıştır. Departmana göre finansal olmayan performansta anlamlı farklılık belirlenirken, hizmet süresi ve hedef pazar değişkenlerinde anlamlı fark bulunmamıştır. Sektörler arasında performans boyutlarında anlamlı farklılıklar gözlenmiş, maliyet etkinliği benzer düzeyde kalmıştır. Korelasyon sonuçları, performans boyutları arasında güçlü ve pozitif ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. Genel olarak, tersine lojistiğin daha kapsamlı uygulanması işletme performansını çok boyutlu güçlendirebilecektir.

Anahtar Kelimeler : Tersine lojistik, işletme performansı, finansal performans, finansal olmayan performans, çevresel performans, sosyal performans, maliyet etkinliği, sürdürülebilirlik.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE YEŞİL DÖNÜŞÜM: YEŞİL YAKALI İSTİHDAMI VE YÖNETİMSEL ZORLUKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Derya YÜCEL

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, deryayucel@ibu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-1853-2673>

ÖZET

Küresel iklim krizi ve Yeşil Mutabakat gibi uluslararası düzenlemeler, işletmeleri köklü bir yapısal dönüşüme zorlamaktadır. Yeşil dönüşüm olarak adlandırılan bu süreç, sadece üretim teknolojilerinin veya enerji kaynaklarının değişimini değil, aynı zamanda iş gücü niteliklerinin de yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, çevre dostu süreçlerin tasarımı, yönetimi ve uygulanmasında görev alan yeşil yakalı çalışanlar, iş piyasasında yeni ve stratejik bir sınıf olarak yükselmektedir. Ancak bu yeni çalışan grubunun yönetimi, geleneksel insan kaynakları (İK) paradigmaları için henüz keşfedilmemiş zorluklar barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, literatürdeki dağınık bulguları sentezleyerek yeşil yakalı çalışanların istihdamında karşılaşılan temel yönetimsel zorlukları ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında; (1) yeşil yakalı çalışan kavramının sınırları çizilmiş, (2) mevcut mavi ve beyaz yaka çalışanlar ile yeşil yakalılar arasındaki kültürel entegrasyon ve çatışma alanları incelenmiş, (3) Yeşil aklama algısının çalışan bağlılığı üzerindeki etik ve psikolojik etkileri tartışılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda, işletmelerin teknik yetkinliklere odaklanırken, yeşil yakalıların amaç odaklı psikolojik beklentilerini göz ardı ettikleri görülmüştür. Çalışma, bu zorlukların aşılmasında yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamalarının stratejik bir araç olarak nasıl kullanılabileceğine dair teorik bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi, Yeşil Yakalı Çalışanlar, Yeşil Dönüşüm, Yönetimsel Zorluklar, Yeşil Aklama.

GREEN TRANSFORMATION IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: GREEN COLLAR EMPLOYMENT AND MANAGERIAL CHALLENGES

ABSTRACT

International regulations such as the Green Deal, alongside the global climate crisis, are forcing businesses into a radical structural transformation. This process, termed "Green Transformation," requires not only the change of production technologies or energy sources but also the redefinition of workforce qualifications. In this context, "Green Collar" workers involved in the design, management, and implementation of environmentally friendly processes are rising as a new and strategic class in the labor market. However, the management of this new group of employees harbors challenges yet unexplored for traditional Human Resources (HR) paradigms. The aim of this study is to reveal the main managerial challenges encountered in the employment of green-collar workers by synthesizing scattered findings in the literature. Within the scope of the study; (1) the boundaries of the green-collar worker concept are delineated, (2) cultural integration and conflict areas between existing blue and white-collar workers and green-collar workers are examined, and (3) the ethical and psychological effects of the "Greenwashing" perception on employee commitment are discussed. As a result of the review, it has been observed that while businesses focus on technical competencies, they overlook the "purpose-driven" psychological expectations of green-collar workers. The study presents a theoretical framework on how "Green Human Resource Management" (Green HRM) practices can be used as a strategic tool in overcoming these challenges.

Keywords: Green Human Resource Management, Green Collar Workers, Green Transformation, Managerial Challenges, Greenwashing.

1. GİRİŞ

21. yüzyılın ilk çeyreğinde işletmeler, kârlılık hedeflerinin ötesine geçerek çevresel ve toplumsal sorumluluklarını merkeze alan yeni bir rekabet ortamıyla karşı karşıya kalmıştır (Porter ve Kramer, 2011). İklim değişikliğinin yarattığı tehditler ve Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi makro düzenlemeler, sürdürülebilirliği bir tercih olmaktan çıkarıp, işletmelerin hayatta kalması için bir zorunluluk haline getirmiştir (Elkington, 1997). İşletme literatüründe yeşil dönüşüm olarak kavramsallaştırılan bu süreç, genellikle teknoloji üzerinden tartışılrsa da, dönüşümün merkezindeki en kritik unsur 'insan kaynağı'dır (Renwick vd., 2013). Çünkü teknolojiyi sürdürülebilir kılan, değişen yetkinlik setlerine sahip çalışanlardır (Jabbour ve de Sousa Jabbour, 2016).

Yeşil dönüşümle birlikte yükselen değer olan yeşil ekonominin gelişmesiyle birlikte geleneksel "Mavi Yaka" (fiziksel emek) ve "Beyaz Yaka" (zihinsel emek) ayrımı yetersiz kalmaya başlamış ve literatürde "Yeşil Yaka" olarak adlandırılan yeni bir çalışan profili doğmuştur. Pinderhughes (2006) tarafından çevresel kaliteyi iyileştiren ve ekolojik sürdürülebilirliğe katkı sağlayan işler olarak tanımlanan işleri yapan çalışanları ifade eden yeşil yakalılar, iş tanımları gereği çevresel sürdürülebilirliğe doğrudan katkı sağlayan, ekolojik okuryazarlığı yüksek profesyonelleri ifade etmektedir.

Ancak işletmelerin bu nitelikli iş gücüne olan talebi hızla artarken, bu kitlenin yönetimi ve mevcut organizasyonel yapıya entegrasyonu konusunda ciddi yönetimsel boşluklar bulunmaktadır. OECD ve Cedefop (2014) raporu yeşil ekonomiye geçişte iş gücü piyasasında yaşanan en büyük engelin nitelikli çalışan eksikliği olduğunu ve beceri açığının işletmeleri zorladığını verilerle ortaya koymaktadır. Cedefop (2010) bu sürecin işletmeleri bulunan yeteneklerin yönetilmesi açısından da zorladığını özellikle vurgulamaktadır. Consoli vd. (2016) bu konuda yaptıkları çalışmada yeşil işlerin daha yüksek bilişsel beceriler gerektirdiğini, bu nedenle bu profili bulmanın ve yönetmenin standart işlere göre daha zor olduğunu ampirik olarak kanıtlamaktadır.

Bu nedenle yeşil yakalı çalışanların istihdamı, klasik personel yönetiminin ötesinde, psikolojik ve etik boyutları olan karmaşık bir süreçtir. İşletmeleri bekleyen temel yönetimsel zorluklar; teknik yetkinliklerin temininden ziyade, kurum içi kültürel çatışmaların ve değer uyumsuzluklarının yönetilmesidir (Dumont vd., 2017; Chou, 2014). Özellikle "kâr odaklı" geleneksel yönetim anlayışı ile "amaç ve çevre odaklı" çalışan beklentileri arasındaki gerilim, günümüzde yeşil aklama hassasiyeti ve çalışan aktivizmi gibi yeni risk alanları yaratmaktadır (Reitz ve Higgins, 2022). Consoli vd., (2016) göre mevcut mavi yakalı çalışanlar ile yeni istihdam edilen yeşil yakalılar arasındaki iletişim kopukluğu ve algılanan statü farkları, üretim sahalarında görünmez duvarlar örmekte ve verimliliği tehdit etmektedir.

Bu çerçevede tasarlanan çalışma, yeşil dönüşüm sürecinde insan kaynakları yönetiminin değişen rolünü ve yeşil yakalı istihdamının getirdiği özgün yönetimsel zorlukları incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle yeşil ekonomi ve değişen iş gücü profili kavramsal olarak ele alınacak, ardından yeşil yakalı çalışanlar için yeşil insan kaynakları yönetimi süreci değerlendirilecektir. Yeşil yakalı istihdamında karşılaşılan yönetimsel zorluklar ve bir çözüm önerisi ile çalışmada konu ile ilgili sorun ve çözüm önerileri tartışılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yeşil Ekonomi Paradigması ve İş Gücünün Dönüşümü

Sanayi Devrimi'nden bu yana hakim olan "al-yap-at" üzerine kurulu lineer ekonomi modeli, küresel iklim değişikliği ve kaynak kıtlığı nedeniyle sürdürülemez hale gelmiştir (Pearce vd., 1989). Bu kriz ortamı, ekonomik büyümeyi çevresel riskleri azaltarak sağlamayı hedefleyen

"Yeşil Ekonomi" paradigmasını doğurmuştur. Birleşmiş Milletler Çevre Programı [UNEP] (2011), yeşil ekonomiyi "insan refahını ve sosyal eşitliği iyileştirirken çevresel riskleri ve ekolojik kısıtlıkları önemli ölçüde azaltan bir sistem" olarak tanımlamaktadır. Bu makroekonomik dönüşüm, kaçınılmaz olarak iş gücü piyasalarını da yeniden şekillendirmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), yeşil ekonomiye geçişin sadece teknolojik bir değişim olmadığını, aynı zamanda "insana yakışır iş" standartlarında yeni bir istihdam alanı yarattığını vurgulamaktadır (ILO, 2016)

2.2. Yeşil Yakalı Çalışan Kavramı ve Yönetimi

Geleneksel yönetim literatüründe iş gücü, fiziksel emeğe dayalı "Mavi Yaka" ve zihinsel/yönetimsel emeğe dayalı "Beyaz Yaka" olarak sınıflandırılmıştır (Mills, 1951). Ancak 1970'lerde Patrick Heffernan (1976) tarafından ortaya atılan ve 1990'larda Alan Durning (1992) tarafından popülerleştirilen "Yeşil Yaka" kavramı, bu sınıflandırmaya yeni bir boyut eklemiştir (Durning, 1999). Literatürde yeşil yakalı çalışanlara dair iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Dar kapsamlı yaklaşım; yeşil yakalıları sadece çevre sektörlerinde çalışan kişiler olarak tanımlarken (Pinderhughes, 2006); geniş kapsamlı yaklaşım sektörden bağımsız olarak işini icra ederken sürdürülebilirlik ilkelerini uygulayan tüm profesyonelleri kapsar (Renwick vd., 2013).

Yeşil yakalıların yönetim uygulamaları, literatürde üç ana teoriye dayandırılmaktadır.

- **AMO Teorisi (Ability - Motivation - Opportunity):** Appelbaum vd. (2000) tarafından geliştirilen teoriye göre performans, yetenek, motivasyon ve fırsatların bir fonksiyonudur. Bu kapsamda yeşil yakalıların geliştirilmesi ve yeşil insan kaynakları yönetimi bağlamında bu durum; yeşil yeteneklerin geliştirilmesi (A), yeşil hedeflerle motivasyon sağlanması (M) ve çevresel katılım fırsatlarının yaratılması (O) olarak yorumlanır (Renwick vd., 2013). Dolayısıyla yeşil yakalı çalışanların yönetiminde onları çevreci iş süreçleri için hazırlamak, motive etmek ve onlara bu alanlarda fırsatlar yaratmak gereklidir (Rayner ve Morgan, 2018).
- **Kaynak Tabanlı Görüş (RBV):** Barney (1991)'in ortaya attığı teoriye göre, işletmenin rekabet avantajı değerli ve taklit edilemez kaynaklara bağlıdır. Yeşil yakalı çalışanlar, işletme için taklit edilmesi zor bir "yeşil entelektüel sermaye" oluşturur (Yusoff vd., 2018). Bu nedenle rakipler tarafından kolayca kopyalanamaz ve rekabet avantajı sağlar.
- **Sosyal Kimlik Teorisi:** Tajfel ve Turner'ın (1979) teorisi, bireylerin benlik algılarını üyesi oldukları gruplar üzerinden tanımladığını belirtir. Çevreye duyarlı çalışanlar, değerleriyle örtüşen örgütlerle özdeşleşme eğilimindedir; ancak değer uyumsuzluğu durumunda bu özdeşleşme hızla zedelenebilir (Ashforth ve Mael, 1989). Yeşil Yaka kavramı sadece bir iş tanımı değil, aynı zamanda işletmenin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasında stratejik bir araçtır. Bu açıdan bakıldığında örgüt ve çalışan değerleri aynı yönde ise özdeşleşme gerçekleşir.

3. YEŞİL YAKALI İSTİHDAMINDA YÖNETİMSEL ZORLUKLAR

Yeşil dönüşüm süreci, işletmelere teknik fırsatlar sunduğu kadar, örgütsel davranış ve insan kaynakları yönetimi açısından karmaşık problemler de getirmektedir (Daily ve Huang, 2001). Literatür incelendiğinde, bu zorlukların teknik yetkinlik eksikliğinden ziyade; Linnenluecke ve Griffiths (2010)'da vurguladığı gibi kültürel çatışmalar, Hoffman (2010)'da belirttiği üzere psikolojik ve davranışsal faktörler ve Harris ve Crane (2002)'de belirttiği gibi etik bir ikiyüzlülük olarak algıladığı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

3.1. Kültürel Katmanlaşma ve Mavi - Yeşil Çatışması

Yeşil dönüşüm, üretim sahalarında yeni bir kültürel fay hattı oluşturmuştur (Hahn vd., 2015). Geleneksel mavi yakalı çalışanlar için üretim süreçleri "çıktı, hız ve güvenlik" parametreleriyle tanımlanırken; yeşil yakalılar için süreç "karbon ayak izi, atık oranı ve döngüsellik" üzerinden tanımlanmaktadır. Ayrıca, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe en çok bağlı olan yetenek odaklı şirketler, hem kısa hem de uzun vadede daha iyi performans göstermektedir (Longoni ve Cagliano, 2015; Shen vd., 2018). Aynı üretim bandı üzerinde "operasyonel gerçeklik" ile "çevresel idealizm" arasında oluşan farklılaşma farklı alt kültürleri ifade eder ve bu alt kültürler sürdürülebilirliğe karşı farklı tutumlar sergileyebilir. Sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak isteyen yöneticilerin, kurumun mevcut kültürel yapısını ve içindeki alt kültürleri anlamaları, değişim programlarını bu değerlere göre özelleştirmeleri gerekir (Linnenluecke ve Griffiths, 2010). Yeşil yakalı uzmanların ofis ortamında belirlediği stratejilerin saha gerçekliğiyle örtüşmemesi durumunda, mavi yakalı çalışanlarda "tepeden inme" dayatmalara karşı bir direnç gelişmektedir (Boiral, 2002). İdeal bir sürdürülebilirlik kültürü için bürokratik (içsel süreç) değerlerin azaltılması, açık sistem değerlerinin ise artırılması gerekir (Linnenluecke ve Griffiths, 2010).

3.2. Yeşil Aklama Algısı ve Etik İkilemler

Yeşil yakalı çalışanların örgütle olan ilişkisini belirleyen en kritik faktör, işletmenin çevresel samimiyetidir. Sürdürülebilirlik odaklı profesyoneller olan yeşil yakalılar, işe başlarken kurumla sadece ekonomik değil, değer temelli bir psikolojik sözleşme imzalarlar. Çünkü yeşil yakalılar için iş, sadece kazanç kapısı değil, aynı zamanda kişisel değerlerini ve çevresel duyarlılıklarını hayata geçirebilecekleri bir ortamdır. Bu nedenle yeşil yakalılar ile kurum arasında değer uyumu, anlam arayışı ve karşılıklı sorumluluk üzerine kurulu yazılı olmayan bir anlaşma vardır (Renwick vd., 2013; Rousseau, 1995; Glavas, 2016). İşletmenin dış paydaşlara sunduğu çevreci imaj ile içsel uygulamaları arasında tutarsızlık (Yeşil Aklama) olduğunda, bu sözleşme ihlal edilmiş sayılır (De Roeck ve Maon, 2018). Araştırmalar, yeşil aklama algısının çalışanların örgütle aralarında çatışma yaşamasına neden olarak örgütsel sinizme yol açtığını ve çalışanların yaşadıkları hayal kırıklığıyla birlikte işyeri aidiyetlerini kaybettiklerini, kurumsal dürüstlüğü sağlamak veya toplumu uyarmak için etik dışı uygulamaları ifşa etme yoluna gidebildiklerini (içeriden aktivizm) göstermektedir (Tajfel ve Turner, 1979; Gatti vd., 2019; Rupp ve Maller, 2020).

3.3. Yeşil Yetenek Savaşı ve Elde Tutma Sorunu

Literatür, işletmelerin sadece çevre duyarlılığına sahip kişileri değil, aynı zamanda karmaşık veri analitiği ve özellikle "sürdürülebilirlik raporlaması", "karbon muhasebesi" ve "yenilenebilir enerji teknolojileri" alanlarında derinleşmiş uzmanları bulmakta zorlandığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle işletmeler arasında yoğun bir Yetenek Savaşı'na (War for Talent) yaşanmaktadır (Renwick vd., 2013; Gatti vd., 2019; Rupp ve Maller, 2020). Buna karşı iş gücüne katılan Y ve Z kuşağı çalışacakları kurumun çevresel değerlerini maaş kadar önemsemekte ve anlamlı iş arayışında kurumun vizyonunu yetersiz bulurlarsa işten ayrılma eğilimi göstermektedirler (Renwick vd., 2013; Pimonratanakan ve Sjungkiatvanich, 2021).

Bu açıdan amaç odaklı işletmeler genç yetenekleri elde tutmada daha başarılıdır (Haltiere ve Assens, 2022). Özellikle Z kuşağındaki çalışanlar dijital okuryazarlığı yüksek bir nesil olarak şirketlerinin sürdürülebilirlikle ilgili samimiyetsizliğini hızla fark eder. Eğer bir şirket sürdürülebilirlik raporlarında yeşil görünüp arka planda somut adım atmıyorsa, bu durum çalışanlarda örgütsel sinizm yaratır. Bu nedenle Z kuşağının elde tutulmasında kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) anahtar rol oynar. Bu kuşaklar için iş değiştirmek bir başarısızlık değil, bir değer arayışıdır. Eğer kurum gelişim imkanı ve etik bir vizyon sunmuyorsa, iş değiştirme eğilimi gösterirler (Muster ve Schrader, 2011; Glavas, 2016; Ariza-Montes vd., 2021).

3.4. Psikolojik Riskler: Eko-Anksiyete ve Tükenmişlik

Yeşil yakalı çalışanlar, işlerini gezegenin geleceğiyle ilişkilendirdikleri için, başarısızlıkları kişisel bir yetersizlik olarak algılayabilmektedir. Yeşil yakalı profesyoneller için çevresel hedeflere ulaşamaması, sadece profesyonel bir hedef kaybı değil, aynı zamanda kişisel değerlerin savunulmasında bir başarısızlık olarak algılanır. Bu çalışanların profesyonel kimlikleri ile kişisel kimlikleri iç içe geçtiğinden bu başarısızlık algısı çalışanlarda duygusal gerilim yaratır (Wright ve Nyberg, 2012).

İklim krizinin büyüklüğü karşısında bireysel çabaların yetersiz kaldığı hissi, çalışanlarda "Eko-Anksiyete" yaratmakta ve çevresel hedeflerin finansal hedeflerle çatıştığı durumlarda hızlı bir tükenmişlik süreci gözlemlenmektedir (Linnenluecke ve Griffiths, 2010). Bu kişisel yetersizlik hissi, uzun vadede bu çalışan grubunda merhamet yorgunluğuna da neden olmaktadır. Çünkü çözmeye çalıştıkları sorun (iklim krizi), bireysel çabalarının çok ötesinde devasa bir ölçekte (Gully vd., 2012).

4. ÇÖZÜM İÇİN BÜTÜNCÜL BİR YAKLAŞIM

Yeşil dönüşüm işe alımdan eğitime, performans yönetiminden ödüllendirmeye kadar tüm İK süreçlerinin birbirini beslediği bir ekosistem gerektirir. Sadece "yeşil işe alım" yapıp, performans kriterlerine çevresel hedefleri eklememek, sistemin çökmesine ve çalışanlarda samimiyetsizlik algısına (yeşil aklama) neden olur. Bu nedenle yeşil İK uygulamalarının bir bütün halinde uygulanması gerektiğini, tekil uygulamaların stratejik etkisinin sınırlı olduğunu vurgulayan Renwick vd. (2013)'e göre yeşil dönüşüm sürecinde ortaya çıkan yönetimsel zorlukların aşılması, parçalı İK uygulamalarıyla mümkün değildir, bütüncül bir modele ihtiyaç vardır. Bombiak ve Marciniuk-Kluska (2018) bu yaklaşımın başarıya ulaşması için sadece bütüncül olması değil aynı zamanda kurumsal stratejiyle bütünleşmiş sistemik bir model olması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Stahl vd. (2020)'ye göre bütünleşik İKY farklı çalışan grupları arasındaki değer çatışmalarını yöneterek sürdürülebilirliği kurumsallaştırabilir. Çünkü mevcut durumda, geleneksel üretim öncelikleri (hız, verimlilik, düşük maliyet) ile sürdürülebilirlik hedefleri (atık yönetimi, karbon ayak izi, uzun vadeli çevresel etki) karşı karşıya gelir ve çatışır. Bu durumda mavi yakalılar yeşil dönüşümü iş yükünü artıran, operasyonu yavaşlatan veya iş güvenliğini (istihdamı) tehdit eden bir dayatma olarak görebilir. Yeşil yakalılar ise mavi yakayı değişime dirençli ve ekolojik hassasiyeti düşük bir grup olarak kodlayabilir. Bütünleşik model, geleneksel üretim odaklı (mavi yaka) kültür ile sürdürülebilirlik odaklı (yeşil yaka) kültür arasındaki bu görünmez duvarın aşılmasında Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi (YİKY) stratejik bir dönüştürücü olarak kullanır. Faz 1'deki çatışma ve ayrışma, İKY'nin adil geçiş ve şeffaflık araçlarıyla yönetilmesi sonucu Faz 2'de bütünleşik bir sinerjiye dönüşmektedir. YİKY Faz 2'de mavi yakalı çalışanların mevcut becerilerini yeşil yetkinlik geliştirme programları ile yeşil teknolojilerle güncelleyerek, onları dönüşümün bir parçası haline getirir. Sürdürülebilirlik hedefleri şeffaf iletişim ve katılım yoluyla sadece yönetim katında değil, üretim bandında da somutlaştırılır (örneğin; hammadde tasarrufunun prim sistemine dahil edilmesi) (Stahl vd., 2020; Paulet vd., 2021).

4.1. Yeşil Kültür Entegrasyonu ve Adil Geçiş

Mavi ve yeşil yaka arasındaki kültürel çatışmayı önlemenin en etkili yolu, dönüşüm sürecini kapsayıcı hale getirmektir. Bu şekilde kapsayıcı bir dönüşüm süreci işletmede oluşacak çatışmaları önleyecektir. Tablo 2'de kapsayıcı yaklaşımın çatışma önleme ve beklenen çıktılar üzerindeki rolü görülmektedir (O'Donohue ve Torugsa, 2016). Kapsayıcı bir eğitim programı çalışanlar arasındaki direnci kıracağı gibi yeşil uygulamaların benimsenmesini de hızlandırır (Sarkis vd., 2010).

İşletmeler, yeşil dönüşümün mavi yakalı çalışanlar için bir işten çıkarma tehdidi değil, bir yetkinlik kazanımı fırsatı olduğunu garanti eden adil geçiş politikaları izlemelidir (Smith, 2017). Sürdürülebilir bir ekonomiye geçiş sürecinde hiç kimsenin geride bırakılmamasını sağlayan sosyal ve ekonomik bir çerçevesi olan adil geçiş işletmeler için, otomasyon veya karbonsuzlaşma nedeniyle risk altında olan mavi yakalı iş gücünün, yeni yeşil ekonominin bir parçası haline getirilmesini taahhüt eder (Gunderson vd., 2018). Adil geçiş yeşil yetkinlik kazanımı yoluyla dönüşümü bir tehdit olmaktan çıkarıp bir kariyer gelişimi haline getirir. Bunun için yeniden beceri kazandırma (mevcut rollerin tamamen değiştiği durumlarda yeni teknik eğitimlerin verilmesi), yetkinlik yükseltme (mevcut işin yeşil teknolojilerle entegre edilmesi) ve sosyal güvence (dönüşüm sürecinde oluşabilecek geçici gelir kayıplarına karşı koruma kalkanları oluşturulması) programları gerçekleştirilir (ILO, 2015).

5. SONUÇ

İklim değişikliği ve küresel düzenlemeler, işletmeleri geri dönülemez bir "Yeşil Dönüşüm" yoluna sokmuştur. Ancak bu çalışma göstermiştir ki; yeşil dönüşüm sadece teknolojik bir altyapı projesi değil, özünde derin bir kültürel ve yönetsel değişim projesidir. İşletmelerin karşı karşıya olduğu temel risk; teknik süreçlere odaklanırken, insan faktörünü ihmal etmeleridir. Mavi ve yeşil yaka arasındaki kültürel doku uyumsuzluğu, yeşil aklama algısının yarattığı güven kaybı ve anlam arayışındaki yeteneklerin elde tutulamaması, yeşil yatırımları atıl bırakma potansiyeline sahiptir.

Sonuç olarak; yeşil yakalı çalışanlar bir işletmenin sürdürülebilirlik yolculuğundaki kas gücü olarak görülecekse, Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi bu gücü doğru yönlendiren sinir sistemidir.

KAYNAKÇA

- Appelbaum, E., Bailey, T., Berg, P., & Kalleberg, A. L. (2000). *Manufacturing Advantage: Why High-Performance Work Systems Pay Off*. ILR Press.
- Ariza-Montes, A., & diğerleri. (2021). The retention of generation Z talent: The role of social responsibility and environmental sustainability. *Frontiers in Psychology*, 12, 753.
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14(1), 20-39.
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- Boiral, O. (2002). Tacit knowledge and environmental management. *Long Range Planning*, 35(3), 291-317. [https://doi.org/10.1016/S0024-6301\(02\)00047-](https://doi.org/10.1016/S0024-6301(02)00047-)
- Bombiak, E., & Marciniuk-Kluska, A. (2018). Green human resource management as a tool for the sustainable development of enterprises: Polish young company's experience. *Sustainability*, 10(6), 1739. <https://doi.org/10.3390/su10061739>
- Cedefop. (2010). Skills for green jobs: European synthesis report. Publications Office of the European Union.

- Chou, Chia-Jung. (2014). Hotels' environmental policies and employee personal environmental beliefs: Interactions and outcomes, *Tourism Management*, 40(C), 436-446.
- Consoli, D., Marin, G., Marzucchi, A., & Vona, F. (2016). Do green jobs differ from non-green jobs? The impact of green economy on the US labour market. *Research Policy*, 45(5), 1046-1060.
- Daily, B. F., & Huang, S. C. (2001). Achieving sustainability through attention to human resource factors in environmental management. *International Journal of Operations & Production Management*, 21(12), 1539–1552.
<https://doi.org/10.1108/01443570110410892>
- De Roeck, K., & Maon, F. (2018). Building the theoretical puzzle of employees' reactions to corporate social responsibility: An integrative framework. *Journal of Business Ethics*, 149(3), 609-629.
- Dumont, J., Shen, J. and Deng, X. (2017), Effects of Green HRM Practices on Employee Workplace Green Behavior: The Role of Psychological Green Climate and Employee Green Values. *Hum Resour Manage*, 56: 613-627. <https://doi.org/10.1002/hrm.21792>
- Durning, A. T. (1992). Green-collar jobs. *World Watch*, 5(1), 33–34.
- Durning, A. T. (1999). Green-collar jobs: Working in the new Northwest. *Northwest Environment Watch*.
- Elkington, J. (1997). Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business. Capstone.
- Gatti, L., Seele, P., & Rademacher, L. (2019). Grey zone in – greenwash out: A review of greenwashing research and implications for the voluntary-mandatory transition of CSR. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 4(1), Article 6.
<https://doi.org/10.1186/s40991-019-0044-9>
- Glavas, A. (2016). Corporate social responsibility and employee engagement: Enabling employees to bring their whole selves to work. *Frontiers in Psychology*, 7, 796.
- Gully, S. M., Phillips, J. M., Castellano, W. G., Han, K., & Kim, A. (2012). A mediated moderation model of recruiting socially responsible job seekers: The role of values, p-o fit, and person-job fit. *Journal of Applied Psychology*, 97(5), 935–951.
<https://doi.org/10.1037/a0027329>
- Gunderson, C., Stuart, D., & Petersen, B. (2018). The political economy of just transition: Contextualizing social justice in a low-carbon economy. *Energy Research & Social Science*, 43, 157–162. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.05.025>
- Hahn, T., Pinkse, J., Preuss, L., & Figge, F. (2015). Tensions in Corporate Sustainability: Towards an Integrative Framework. *Journal of Business Ethics*, 127(2), 297–316.
<http://www.jstor.org/stable/24702803>
- Haltiere, M., & Assens, C. (2022). Purpose-driven organizations: The new frontier of management? *Journal of Business Strategy*, 43(4), 230–239.

- Harris, L. C., & Crane, A. (2002). The greening of organizational culture: Management views on the depth, degree and diffusion of change. *Journal of Organizational Change Management*, 15(3), 214–234. <https://doi.org/10.1108/09534810210429273>
- Heffernan, P. H. (1976). Jobs for the future. In *Jobs and prices in the West Coast region* (Hearing before the Joint Economic Committee, pp. 64–68). U.S. Government Printing Office.
- Hoffman, A. J. (2010). Climate change as a cultural and behavioral issue. *Organizational Dynamics*, 39(4), 295–305. <https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2010.07.005>
- International Labour Organization [ILO]. (2016). *Green Jobs: Progress Report 2014-2015*. Geneva: ILO.
- International Labour Organization [ILO]. (2015). Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all. https://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/publications/WCMS_432859/langen/index.htm
- Jabbour, C. J. C., & de Sousa Jabbour, A. B. L. (2016). Green human resource management and green supply chain management: Linking two emerging agendas. *Journal of Cleaner Production*, 112, 1824-1833.
- Linnenluecke, M. K., & Griffiths, A. (2010). Corporate sustainability and organizational culture. *Journal of World Business*, 45(4), 357-366.
- Longoni, A., & Cagliano, R. (2015). Environmental and social sustainability priorities: Their integration in operations strategies. *International Journal of Operations & Production Management*, 35(2), 216–245.
- Mills, C. W. (1951). *White collar: The American middle classes*. Oxford University Press.
- Muster, V., & Schrader, U. (2011). Green work-life balance: A new dimension of human resource management. *German Journal of Human Resource Management*, 25(2), 140-156.
- O'Donohue, W., & Torugsa, N. (2016). The moderating effect of 'green' HRM on the association between corporate social responsibility and human resource outcomes. *The International Journal of Human Resource Management*, 27(2), 239–261
- OECD & Cedefop. (2014). *Greener skills and jobs*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2014/02/greener-skills-and-jobs_g1g3e70b/9789264208704-en.pdf
- Paulet, R., Holland, P., & Morgan, D. (2021). A meta-review of 10 years of green human resource management: Is it time for a micro or macro-perspective? *The International Journal of Human Resource Management*, 32(10), 2216–2256.
- Pearce, D., Markandya, A., & Barbier, E. (1989). *Blueprint for a Green Economy*. Earthscan.
- Pimonratanakan, S., & Sjungkiatvanich, K. (2021). The influence of green human resource management on employee green behavior and job satisfaction. *Journal of Management*

- Information and Decision Sciences, 24(5), 1–16.
- Pinderhughes R. (2006). Green collar jobs: Work force opportunities in the growing green economy. *Race, Poverty & Environment*. 2006; 13(1):62–3.
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating shared value. *Harvard Business Review*, 89(1/2), 62-77.
- Rayner, J., & Morgan, D. (2018). An empirical study of 'green' workplace behaviours: ability, motivation and opportunity. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 56(1), 56-78.
- Reitz, M., & Higgins, J. (2022). Leading in an age of employee activism. *MIT Sloan Management Review*, 63(2), 1-5.
- Renwick, D. W., Redman, T., & Maguire, S. (2013). Green human resource management: A review and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 15(1), 1-14.
- Rousseau, D. M. (1995). *Psychological contracts in organizations: Understanding written and unwritten agreements*. Sage Publications.
- Rupp, D. E., & Maller, S. J. (2020). Corporate social responsibility: Psychological, person-centric, and micro-organizational perspectives. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 7, 113–146. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-012119-044948>
- Sarkis, J., Gonzalez-Torre, P. D., & Adenso-Diaz, B. (2010). Stakeholder pressure and the adoption of environmental practices: The mediating effect of training. *Journal of Operations Management*, 28(2), 163–176. <https://doi.org/10.1016/j.jom.2010.01>.
- Shen, J., Dumont, J., & Deng, X. (2018). Employees' perceptions of green HRM and non-green employee work outcomes: The social identity and stakeholder perspectives. *Group & Organization Management*, 43(4), 594-622.
- Smith, S. (2017). *Just transition: A report for the OECD*. Just Transition Centre. <https://www.oecd.org/environment/cc/g20-climate/collapsecontents/Just-Transition-Centre-report-just-transition.pdf>
- Stahl, G. K., Brewster, C. J., Collings, D. G., & Hajro, A. (2020). Enhancing the role of human resource management in corporate sustainability and social responsibility. *Human Resource Management Review*, 30(3), 100708. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2019.100708>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Brooks/Cole.
- UNEP. (2011). *Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication*. United Nations Environment Programme.
- Wright, C., & Nyberg, D. (2012). Working with passion: Emotion and self-identity in the corporate world. *Human Relations*, 65(11), 1561–1587.

<https://doi.org/10.1177/0018726712457693>

Yusoff, Y. M., Nejati, M., Kee, D. M. H., & Amran, A. (2018). Linking green human resource management practices to environmental performance in hotel industry. *Global Business Review*, 21(3), 663-680.

ALGI YÖNETİMİNDEN STRATEJİK RİSKE: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YÖNETİMİNDE YEŞİL AKLAMA VE YÖNETİMSEL AYRIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Derya YÜCEL

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, deryayucel@ibu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-1853-2673>

Prof. Dr. Rahmi YÜCEL

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, yucel_r@ibu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-8601-921X>

ÖZET

Sürdürülebilirlik kavramının kurumsal yönetim ve uygun maliyetli fon erişimi için kritik bir unsur haline gelmesiyle, şirketlerin çevresel taahhütleri ile işleyişleri arasındaki fark giderek büyümekte ve önem kazanmaktadır. Genellikle pazarlama ve iletişim hatası olarak görülen yeşil aklama kavramı, bu çalışmada yönetim bilimleri perspektifinden ele alınarak; kurumsal teori çerçevesinde bir yönetimsel ayrışma sorunu olarak yeniden ifade edilmektedir. Araştırmada, yönetim kurullarının kısa vadeli performans baskıları ile yasal düzenlemelerin neden olduğu kaygılar arasında geliştirdikleri yeşil sessizlik ve yeşil durulama gibi çağdaş stratejik kaçış yolları incelenmektedir. Çalışmada Coca-Cola, H&M ve Volkswagen gibi global firma örnekleri ile Arçelik, Yeşim Grup, TSKB gibi Türkiye örnekleri analiz edilmiş, Türkiye Reklam Kurulu kararları ve AB Yeşil Mutabakatı süreçleri gibi Türkiye'ye özgü durumlar incelenerek şirketlerin sistemik bir yeşil aklama tuzağına nasıl düştüğü iyi-kötü firma örnekleri ile ortaya konmuştur. Çalışma kapsamında analiz edilen vakalar ve Türkiye bağlamındaki yasal gelişmeler göstermektedir ki; yeşil aklama artık bir etik tercih değil, işletmelerin finansmana erişimini, operasyonel sürekliliğini ve yasal statüsünü belirleyen kritik bir yönetim ve risk unsurudur.

Anahtar Kelimeler: Yeşil aklama, Kurumsal Teori, Yönetimsel Ayrışma, Yeşil Sessizlik, Yeşil Durulama, Sürdürülebilirlik Stratejisi.

FROM PERCEPTION MANAGEMENT TO STRATEGIC RISK: GREENWASHING AND MANAGERIAL DECOUPLING IN SUSTAINABILITY MANAGEMENT

ABSTRACT

As the concept of sustainability has become a critical element for corporate governance and access to cost-effective funding, the gap between companies' environmental commitments and their actual operations is widening and gaining significance. Frequently perceived as a mere marketing and communication error, the concept of 'Greenwashing' is addressed in this study from a management science perspective; it is redefined as a problem of 'Managerial Decoupling' within the framework of Institutional Theory. The research examines contemporary strategic evasion tactics such as 'Greenhushing' and 'Greenrinsing' developed by boards of directors caught between short-term performance pressures and anxieties arising from legal regulations. The study analyzes global corporate examples such as Coca-Cola, H&M, and Volkswagen, alongside Turkish cases like Arçelik, Yeşim Grup, and TSKB. By examining Turkey-specific contexts—including the decisions of the Turkish Advertising Board and the processes of the EU Green Deal—the study demonstrates how companies are lured into a systemic Greenwashing trap through 'best and worst practice' examples. The cases analyzed and the legal developments in the Turkish context reveal that Greenwashing is no longer an 'ethical choice'

but a critical management and risk factor that determines businesses' access to finance, operational continuity, and legal status.

Keywords: Greenwashing, Institutional Theory, Managerial Decoupling, Greenhushing, Greenrinsing, Sustainability Strategy.

1. GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında başarı tanımı kökten değişime uğramış ve işletmelerin sadece finansal tablolarına yansıyan unsurların yanında, içinde bulundukları toplumdan sosyal onay alabilmesi gerekmektedir (Suchman, 1995). İşletmelerin dünyaya ve topluma ne kattıklarını, çevresel ayak izlerini nasıl yönettiklerini kanıtlamaları artık bir zorunluluktur (Porter ve Kramer, 2011). Ancak bu yoğun kurumsal ve toplumsal baskı, şirketleri tehlikeli bir stratejik ikileme sürüklemiştir. Literatürde ayrışma olarak da bilinen bu durum, şirketleri gerçekten dönüşmek ya da sadece dönüşmüş gibi görünmek yani yeşil aklama yapmak arasında bırakmaktadır (Delmas ve Burbano, 2011; Marquis ve Toffel, 2013).

Lyon ve Montgomery (2015) bu durumu sadece etik bir sorun olarak değil, işletmelerin paydaş baskısını yönetmek için başvurdukları stratejik bir iletişim manevrası olarak tanımlar. Onlara göre; dışsal baskıların (yatırımcı ve/veya regülasyon) hızla artması, ancak şirketlerin içsel yetkinliklerinin (teknoloji, süreç, insan kaynağı) aynı hızda gelişmemesi, firmaları yeşil aklama tuzağına itmektedir. Ancak sorun sadece yalan söylemek kadar basit değildir. Marquis, Toffel ve Zhou (2016) tarafından *Organization Science* dergisinde yayınlanan küresel çaplı araştırma, çok daha sinsi bir yöntemi, Seçici İfşa stratejisini ortaya koymaktadır. Bu çalışmaya göre çevresel etkileri raporlama konusunda artan baskı altında, bazı firmalar nispeten zararsız etkileri seçici olarak açıklayarak şeffaflık izlenimi yaratırken gerçek performanslarını gizlemektedir. 2004-2007 yılları arasında 45 ülkede genel merkezi bulunan birçok sektörden 4.750 halka açık şirketi içeren çalışma, çevreye daha fazla zarar veren firmalardan özellikle denetime ve küresel normlara daha fazla maruz kalanların seçici açıklamalara daha az başvurma olasılığının olduğunu göstermektedir.

Bu bulgu firmaların özellikle denetimin zayıf olduğu pazarlarda, çevresel zararlarını sessizce halı altına süpürürken, sadece vitrinlik yeşil projelerini kamuoyuna sunarak algıyı manipüle ettiklerini göstermektedir. Bu bağlamda, denetim ve şeffaflık beklentilerini yoğunlaştıran ve sivil toplumun harekete geçmesini teşvik eden örgütsel ve kurumsal faktörlerin önemi artmaktadır. Örgütlerin dış beklentileri karşılamak için uyguladıkları politikalar (söylem) ile gerçek iş pratikleri (eylem) arasındaki kopuklukla ifade edilen bu durum yönetim bilimleri penceresinden bakıldığında klasik kurumsal teorinin bahsettiği yönetimsel ayrışma (Meyer ve Rowan, 1977) kavramının modern bir tezahürüdür. Son yıllarda ise bu ayrışma, çok daha sofistike ve derin reflekslere dönüşmüştür. Planet Tracker (2022) verilerine göre şirketler hedeflerini tutturamadıkça hedefleri sürekli öteleme yoluna gitmekte; South Pole (2024) raporlarına göre ise artan yasal denetim korkusuyla yeşil sessizlik stratejisini benimsemektedirler. Bu ve başka şekillerde artan yeşil aklama gayretleri konuyu her geçen gün daha da önemli hale getirmektedir.

Santos vd. (2025) Portekiz'deki 398 çalışan üzerinde yapılan çalışmada yeşil aklamanın iş memnuniyeti, duygusal bağlılık ve örgütsel davranış üzerinde yıkıcı etkileri olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, yeşil aklamanın varlığında, çalışanların ellerinden gelenin en iyisini yapmaya daha az istekli olduklarını, çevresel iyileştirmeye yönelik gönüllü eylemlerinin

azaldığını, dolayısıyla yeşil aklamanın hem doğrudan hem de iş memnuniyeti ve duygusal bağlılık yoluyla örgütsel davranışı olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Bu çalışma, Türkiye Yeşil Taksonomi Yönetmeliği (Taslağı) ile yasal mevzuata giren yeşil aklama kavramını pazarlama departmanının koridorlarından alıp, asıl ait olduğu yere, yani yönetim kurulu masasına koymaktadır. Çünkü Türkiye Yeşil Taksonomi Yönetmelik Taslağı, yeşile boyama olarak kavramsallaştırdığı yeşil aklamayı bir kurumun ürün ya da hizmetlerinin, çevresel hedeflere önemli ölçüde katkıda bulunduğu algısını yaratmak için halkla ilişkiler, reklamcılık ya da pazarlama yöntemlerinin aldatıcı şekilde kullanılması şeklinde tanımlamış ve tespiti halinde İklim Kanunu (7552 sayılı) uyarınca idari para cezası gerektiren bir suç olarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları kapsamında da 1 Ocak 2027 tarihi itibarı ile raporlama yapmak zorunda olan işletmelerin biz yeşiliz deyip altını boş bırakmalarını engelleyen teknik bariyerler kurmaktadır. Bu anlamda yeşil aklama kurumsal yönetimin en önemli gündem maddelerinden birisi haline gelmiş ve şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluğu kapsamında paydaşları bilgilendirme sorumluluğu gereği yönetim kurullarının gündemindeki öncelikli yerini almıştır.

Bu çerçevede yeşil aklama örneklerini literatürdeki örnek olaylar üzerinden ele alan çalışmada Coca-Cola, H&M ve Volkswagen gibi global firma örnekleri ile Arçelik, Yeşim Grup, TSKB gibi Türkiye örnekleri analiz edilmiş, Türkiye Reklam Kurulu kararları ve AB Yeşil Mutabakatı süreçleri gibi Türkiye'ye özgü durumlar incelenerek şirketlerin sistemik bir yeşil aklama tuzağına nasıl düşürdüğü iyi-kötü firma örnekleri ile ortaya konulmuştur. Çalışma kapsamında analiz edilen vakalar ve Türkiye bağlamındaki yasal gelişmeler değerlendirilerek işletmelerin sürdürülebilirliği ve risk yönetimi açısından bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: SÖYLEM VE EYLEM ARASINDAKİ UÇURUM

Sürdürülebilirlik yönetimi literatüründe yeşil aklama uzun süre tüketiciyi yanıltıcı reklam olarak ele alınmıştır. Ancak Delmas ve Burbano (2011), bu olguyu yönetimsel bir çerçeveye otururarak, sorunun kök nedeninin organizasyonel yetkinlik eksikliği olduğunu ortaya koymuştur. Yazarlara göre yönetim kurulları, henüz sahip olmadıkları teknik kabiliyetleri (örneğin, net sıfır karbon teknolojisi), varmış gibi pazarladıklarında, ortaya çıkan tablo basit bir iletişim hatası değil, bir yönetimsel ayrışma krizidir.

2.1. Kurumsal Teori ve Yönetimsel Ayrışma

Yönetimsel ayrışma kurumsal teoriye dayanır. Teoriyi ilk olarak tanımlayan Meyer ve Rowan (1977)'e göre örgütler iki farklı çevresel baskı altındadır; teknik çevre baskısı verimlilik, kârlılık ve operasyonel başarı talep eder, kurumsal çevre baskısı ise toplumsal normlara, yasalara ve beklentilere uyum (meşruiyet) talep eder. Örgütler, dışarıdan meşruiyet kazanmak (yatırımcı çekmek, ceza almamak, saygınlık kazanmak) için modern yönetim tekniklerini veya politikaları şeklen benimserler, ancak bu politikalar iç işleyişteki verimliliği bozmasın diye fiili uygulamadan ayrıştırırlar. Yönetimsel Ayrışma olarak tanımlanan bu ilişki örgütlerin dış dünyadan gelen baskılarla başa çıkmak için geliştirdikleri bir hayatta kalma stratejisini açıklar. DiMaggio ve Powell'in (1983)'te bu ilişkiyi tanımladığı eş biçimlilik kavramıyla açıklamıştır. Yazarlara göre örgütlerin karşılaştığı üç tür baskı vardır. Zorlayıcı baskı devletin yasal normlar üzerinden şirketlerden beklediği raporlama ve yasal uyum beklentilerini ifade eder. AB Yeşil Mutabakatı veya KGK düzenlemeleri şirketleri sürdürülebilirlik raporlamasına zorluyor olsa da bunu karşılamak için şirket raporlama departmanı kurar ama bu departmana yetki vermez. İkinci baskı türü taklitçi baskıdır ve rakip firmaların yaptığı faaliyetlerin oluşturduğu baskı türüdür. Şirketler rakipleri Net Zero dediği için bu hedefleri açıklar ancak bu hedeflerini sürekli

ertelerler. Üçüncü baskı türü olan normatif baskı ise, kalite standartları gibi bir takım standartların oluşturduğu baskı türüdür. Sürdürülebilirlik uzmanları ve danışmanlık firmalarının, şirkete dayattığı standart raporlama paketlerini alması ancak günlük iş süreçlerine uygulaması buna örnektir. DiMaggio ve Powell (1983)'e göre örgütler; farklı şekillerde karşılaştıkları bu baskılarla, aslında ihtiyaçları olmayan yapıları bünyelerine katarlar. Dışarıdan gelen bu yapı, örgütün teknik işleyişine uymadığı için, yöneticiler bu yapıyı göstermelik olarak tutar ve fiili işleyişten ayırır. Çünkü bu politikaların maliyetli olması veya teknik yetkinlik gerektirmesi durumunda, şirket yönetimleri Ayrışma stratejisini izlemekte; yani dışarıya sunulan resmi yapı (söylen) ile içeride işleyen gerçek operasyon (eylem) birbirinden bilinçli olarak farklılaştırılmaktadır.

Bromley ve Powell (2012) gerçekleştirdikleri çalışmada Meyer ve Rowan (1977)'nin klasik mış gibi yapma anlayışını güncellemiş ve günümüzün aşırı denetlenen dünyasına uyarlamıştır. Kurumsal teoride son 20 yılın en önemli kırılma noktalarından biri olan çalışma klasik kurumsal teori (1977-2000) savunduğu şirketler bir politikayı kağıt üzerinde kabul eder ama kapalı kapılar ardında uygulamaz tezinin geride kaldığını kabul etmektedir. Bunun nedenini günümüzde şeffaflık, denetim, akreditasyon ve izleme teknolojilerindeki artışın şirketlerin bir şeyi sadece kağıt üzerinde bırakması imkansız hale getirmesine dayandırmaktadır. Bromley ve Powell (2012)'ye göre artık herkes sözünü tutmak ve politikaları uygulamak zorundadır. Yazarlar, ayrışmanın yok olmadığını, sadece şekil değiştirdiğini savunur. Politika ve uygulama artık birleşmiştir, ancak bu sefer uygulama ile sonuç arasındaki bağ kopmuştur yani ayrışmıştır.

Tablo 1: Kurumsal Teoride Klasik-Yeni Karşılaştırması

Özellik	Klasik Ayrışma (Meyer ve Rowan, 1977)	Modern Ayrışma (Bromley ve Powell, 2012)
Adı	Politika-Uygulama Ayrışması (Policy-Practice Decoupling)	Araç-Amaç Ayrışması (Means-Ends Decoupling)
Mekanizma	Mış gibi yapmak (Symbolic adoption)	Boşa kürek çekmek (Symbolic implementation)
Durum	Kurallar var ama uygulanmıyor.	Kurallar harfiyen uygulanıyor , kaynak harcanıyor.
Sorun	Uygulama eksikliği.	Uygulama var ama hedeflenen sonucu yaratmıyor .
Örnek	Şirketin Etik Yönetmeliği var ama kimse okumamış.	Şirket her yıl milyonlar harcayıp Sürdürülebilirlik Raporu (Araç) yazıyor, ama karbon emisyonu düşmüyor (Amaç).

Bromley ve Powell (2012)'ye göre bu durumun sebebi rasyonelleşme baskısıdır. Yönetim dünyası, her sorunun ölçülebilir, raporlanabilir ve prosedürel bir çözümü olduğuna inanır. Oysa gerçek bir sorun (örneğin: İklim Krizi) çok karmaşıktır. Yönetim, bu karmaşık sorunu çözmek yerine, onu temsil eden ölçülebilir bir vekil yaratır (örneğin: GRI Standartlarına uygun rapor yazmak). Bunun sonucunda örgüt, raporu mükemmel yazar (Araç başarısı), ancak iklim krizine bir etkisi olmaz (Amaç başarısızlığı). Araçlar, amaçların yerini alır.

Literatürde yer alan bu teorik açıklamalar yönetimin çevresel baskılarla mücadele etmede Yönetimsel Ayrışmayı bir hayatta kalma stratejisi olarak kullandığını göstermektedir.

2.2. Yönetimsel Ayrışma Olarak Yeşil aklama ve Türleri

Yeşil aklama sadece tüketiciyi kandırmaya çalışan kurnaz pazarlamacı olarak hafife alınacak bir kavram değildir. Günümüzde yeşil aklama ve ayrışma konularını artık sadece etik bir tartışma konusu değil, ciddi bir yasal sorumluluk ve yönetim riski olarak ele alınmaktadır.

İşletmelerin söylem ile eylem arasındaki ayrışmaları, artık düzenleyici kurumlar (örneğin ABD'de SEC; Türkiye'de İklim Değişikliği ve Ticaret Bakanlığı, KGK, SPK vb.) tarafından takip edilen ve dava veya cezaya konu işlemler arasındadır. Şirketlerin karbon hedefleri veya ESG (Çevresel, Sosyal, Yönetişim) taahhütleri verip, operasyonel süreçlerinde bunu uygulamaması, 2023 yılında artan bir dava dalgasına yol açmıştır. Artık bizim niyetimiz iyiydi savunması, kurumsal yönetimde geçerliliğini yitirmektedir. Şirketlerin samimiyetsiz ayrışma pratikleri, ABD başta olmak üzere tüm dünyada Anti-ESG yasalarının ve politikalarının yükselmesine neden olmuş bunun doğal sonucu olarak AB (CSRD direktifi) ve Türkiye (Yeşil Taksonomi, TSRS 1, TSRS 2, GDS 3000 gibi) gibi pek çok ülkede zorunlu raporlama ve denetim için yasal sıkılaşmayı hızlandırmıştır. Şirketler artık sadece yeşil görünerek meşruiyet kazanamayacakları gibi aksine bu durum onları dolandırıcılık riskiyle karşı karşıya bırakacaktır.

Yeşil aklama kavramının ilk akademik kullanımı Carlson, Grove ve Kangun (1993)'teki öncü çalışmalarında olmuştur. Yazarlar kavramı Aldatıcı/Yanıltıcı Çevresel Reklam İddiaları ile açıklamış ve bunun oluşması için aşağıdaki 4 kategoriden biri veya birkaçının gerçekleşmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

1. Muğlaklık/Belirsizlik: İddianın genel veya belirsiz olması, tüketicinin ne kastedildiğini anlayamaması. Örnek: Bir ürünün üzerinde hiçbir kanıt veya sertifika olmadan sadece "Doğa Dostu" veya "Yeşil" yazması.
2. Bilgi Saklama/Eksik Bilgi: İddianın doğru bir bilgi içermesi, ancak ürünün çevresel etkisini değerlendirmek için gerekli olan önemli (genellikle olumsuz) bilgilerin saklanmasıdır. Örnek: Bir ürünün Geri dönüştürülmüş kağıttan üretildiği söylenir (doğrudur), ancak üretim sürecinde çok zararlı kimyasalların kullanıldığı (klorla ağartma vb.) gizlenir.
3. Yanlışlık/Yalan: İddianın olgusal olarak yanlış olmasıdır. Örnek: İçeriğinde ozon tabakasına zararlı gazlar olduğu halde Ozon Dostu denmesi veya sahip olunmayan bir sertifikanın logosunun kullanılması.
4. Kombinasyon: Yukarıdaki aldatıcı unsurların (örneğin hem muğlaklık hem de bilgi saklamanın) bir arada kullanılmasıdır.

Yapılan bu ilk tanımlamada görüldüğü gibi yeşil aklama kavramı ilk çalışmalarda daha çok pazarlama eksenli yanlış bilgilendirmeye dayalı bir kavram olarak ele alınmıştır. Daha sonra yapılan çalışmalarda kavram farklı şekillerde ele alınıp tanımlanmıştır. Tablo 2'de yeşil aklama kavramının reklamcılık hatasından başlayıp stratejik yönetim sorununa doğru değişimi kronolojik olarak görülmektedir.

Günümüzde işletmelerin karşılaştığı çevresel baskıların çeşitlenmesi yeşil aklamanın da farklı şekillerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Willis vd. (2023) tarafından hazırlanan Greenwashing Hydra raporunda kurumsal yeşil aklama stratejilerinin giderek karmaşıklaştığı belirtilmekte "Yeşil Aklama Hidrası" olarak adlandırılan altı ana tür tanımlanmaktadır:

1. Yeşil Kalabalıklaşma (Greencrowding): Bu strateji, kalabalığın içinde saklanma ve güvenli sayı ilkesine dayanır. Şirketler, sürdürülebilirlik politikaları geliştiren gruplara veya ittifaklara katılarak en yavaş ilerleyen üyenin hızında hareket ederler. Örnek: Plastik Atığı Bitirme İttifakı (AEPW) üyelerinin, plastik kirliliği anlaşımlarına karşı lobicilik yapan gruplarla bağlantılı olması ve küresel plastiğin çok küçük bir kısmını geri dönüştürmesi.

2. Yeşil Işık Yakma (Greenlighting): Şirketin operasyonlarının veya ürünlerinin çok küçük bir yeşil özelliğini reklamlar yoluyla ön plana çıkararak, başka yerlerde yürütülen çevreye zararlı faaliyetlerden dikkati başka yöne çekme taktiğidir. Örnek: Total'in ismini TotalEnergies olarak değiştirip düşük emisyon vurgusu yaparken fosil yakıt üretimini artırma planları yapması.

3. Yeşil Suçlama (Greenshifting): Şirketlerin sorumluluğu üstlenmek yerine suçu tüketiciye atması ve çözümün tüketicinin elinde olduğunu ima etmesidir. Örnek: Shell'in sosyal medyada

insanlara emisyonları azaltmak için ne yapmaya hazır olduklarını sorması veya ExxonMobil'in kamuoyu iletişiminde suçu tüketici talebine odaklaması.

4. Yeşil Etiketleme (Greenlabelling): Pazarlamacıların bir ürünü yeşil veya sürdürülebilir olarak adlandırması, ancak daha yakından incelendiğinde bu iddiaların yanıltıcı olduğunun ortaya çıkmasıdır. Bu, en yaygın görülen yeşil aklama biçimidir. Örnek: Bir şişenin okyanus plastiğinden yapıldığını iddia edip alt notta bunun aslında sadece okyanusa kıyısı olan bölgelerden toplanan plastik olduğunun belirtilmesi.

5. Yeşil Durulama (Greenrinsing): Bir şirketin, sürdürülebilirlik veya ESG hedeflerine ulaşmadan hemen önce bu hedefleri düzenli olarak değiştirmesi veya tarihleri ileriye atmasıdır. Örnek: Coca-Cola ve PepsiCo'nun son 5 yıl içinde geri dönüşüm hedeflerini gerçekleştirmeden birkaç kez değiştirmeleri veya tarihlerini ötelemeleri.

6. Yeşil Sessizlik (Greenhushing): Kurumsal yönetim ekiplerinin, yatırımcı denetiminden kaçınmak için sürdürülebilirlik başarılarını veya kimliklerini eksik bildirmesi ya da gizlemesidir. Şirketler bu yolla, resmi olarak taahhüt altına girmeden aslında daha çevreci oldukları imajını vererek yatırımcı ilgisini çekmeye çalışabilirler.

Tablo 2: Yeşil Aklama Literatüründeki Temel Sınıflandırmalar ve Tanımlar

Yazar(lar) ve Yıl	Odak Noktası / Yaklaşım	Temel Tanım	Sınıflandırma / Kategoriler
Carlson vd. (1993)	Reklam İçeriği Analizi (Tüketici Algısı)	Yeşil aklamayı, ürünün çevresel nitelikleri hakkında tüketicide yanlış algı oluşturan yanıltıcı/aldatıcı reklam iddiaları olarak tanımlar.	1. Muğlaklık 2. Bilgi Saklama 3. Yanlışlık/Yalan 4. Kombinasyon
TerraChoice (2010)	Ürün Etiketleme (Sektörel Rapor)	Tüketicileri yanıltan çevresel iddiaları Yedi Günah başlığı altında toplayan pratik ve kapsamlı bir liste sunar.	1. Gizli Ödünleşme 2. Kanıt Yokluğu 3. Muğlaklık 4. Sahte Etiketler 5. İlgisizlik 6. İki Kötüden İyişi 7. Yalan Söyleme
Delmas ve Burbano (2011)	Kurumsal Teori (Yönetimsel Ayrışma)	Yeşil aklamayı, olumlu iletişim (söylem) ile zayıf çevresel performans (eylem) arasındaki kesişim noktası olarak ele alır.	Firma, kötü çevresel performans sergilerken, olumlu iletişim yapıyorsa yeşil aklama yapıyordur (Sessiz firmalar ve Samimi firmalardan ayrışır).
Lyon ve Maxwell (2011)	Stratejik Yönetim (Bilgi İfşası)	Yeşil aklamayı sadece yalan söylemek değil, olumlu bilgileri seçip olumsuzları saklayan stratejik bilgi ifşası olarak tanımlar.	Seçici İfşa Tam ifşa (Full disclosure) ile tam gizlilik (Non-disclosure) arasındaki gri bölge.
Parguel vd. (2011)	Görsel Pazarlama (Örtük Mesajlar)	Yeşil aklamanın sadece metinle değil, görsel öğelerle (renk, doğa resimleri) de yapılabileceğini savunur.	1. İddia Düzeyi: Metinsel yalanlar. 2. Uygulama Düzeyi: Doğa manzaraları, yeşil renk kullanımı vb. ile yaratılan algı.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE BULGULAR

Teorik çerçeve ile pratik uygulamalar arasındaki bağı kurmak amacıyla çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden Çoklu Vaka Analizi kullanılmıştır. Örneklem seçiminde Amaçlı Örnekleme tekniği tercih edilerek; kendi sektörlerinde yeşil aklama olarak değerlendirilen örnekler incelenmiştir. Bu kapsamında seçilen küresel ve yerel örnekler yeşil aklama uygulamaları; stratejik odak noktaları, uyguladıkları programlar ve elde ettikleri yönetsel çıktılar bağlamında değerlendirilmiştir.

4. VAKA ANALİZLERİ: YÖNETİMSEL AYRIŞMANIN DERİN ANATOMİSİ

Sürdürülebilirlik yönetiminde yaşanan krizler, buzdağının görünen kısmında bir iletişim kazası gibi dursa da, suyun altında devasa bir Yönetimsel Ayrışma barındırır. Bu bölümde incelenen vakalar, yönetim kurullarının stratejik hedefleri ile operasyonel kapasiteleri arasındaki bağı kopardığında ortaya çıkan maliyetin en somut kanıtlarıdır. Aşağıdaki analizler, bu ayrışmanın iletişim sorunu olmaktan çıkıp nasıl varoluşsal bir riske dönüştüğünü gözler önüne sermektedir.

4.1. Volkswagen

Literatürde yeşil aklama alanında en çok atıf alan bu vaka, klasik bir Zehirli Liderlik ve performans yönetimi krizidir. Üst yönetim (Winterkorn, 2015), mühendislik birimine teknik olarak birbiriyle çelişen üç hedefi aynı anda dayatmıştır: “ABD pazarında pay kapmak için performansı artır, maliyeti düşür ve katı emisyon kurallarına uy”. Gelles ve Mouawad (2015) göre Volkswagen'in emisyon testlerinde hile yaptığının ortaya çıkması sadece şirketi değil, aynı zamanda güvenilirlik ve mühendislik mükemmelliği üzerine kurulu Alman Malı markasını da zedelemiştir. Gelles ve Mouawad (2015) göre, başarısızlığın tolere edilmediği bir ortamda orta kademe yöneticiler, sorunu çözmek yerine hileli yazılım ile sorunu gizlemeyi seçmiştir.

Kurumsal Teori perspektifinden bakıldığında, yönetim kurulu ne yapılacağını söylemiş, ancak nasıl yapılacağına dair meşru bir yol haritası sunmamıştır. Şirket içindeki korku kültürü, kötü haberlerin (teknik imkansızlıkların) yukarıya raporlanmasını engellemiştir. Bu vaka, psikolojik güvenlik kavramının bir İK konusu değil, stratejik bir risk yönetimi konusu olduğunu kanıtlamaktadır. Çalışanın Bu hedefi tutturamayız diyemediği yerde, hile başlamış ve faturası ağır olmuştur: 30 milyar Euro'yu aşan toplam maliyet ve kaybedilen on yıllık itibar.

4.2. Coca-Cola

Bu vaka, Paydaş Teorisi açısından şirketin söylemleri ile lobi faaliyetleri arasındaki derin uçurumu temsil etmektedir. Şirket, pazarlama tarafında World Without Waste kampanyasıyla her şeyi toplayacağını taahhüt ederken; InfluenceMap ve Planet Tracker (2022) verilerine göre, arka planda depozito iade sistemlerini zorunlu kılan yasaları engellemek için lobi faaliyetlerine milyonlarca dolar harcamıştır. Bu durum, literatürde politik yeşil aklama veya yeşil kalabalıklaşma olarak adlandırılır. Şirket ayrıca 1990, 2008 ve 2020 hedeflerini tutturamayıp, başarısızlık raporu yayınlamak yerine hedefleri sessizce 2030'a öteleyerek yeşil durulama yapmış, bu da yatırımcı güvenini kıran başka bir nokta olmuştur. Break Free From Plastic ve Global Alliance (2023) denetimlerinde 5 yıl üst üste dünyanın en büyük kirleticisi seçilmesi, markanın sürdürülebilir ambalaj stratejisinin sahada karşılığı olmadığını belgelemiştir. AB Yeşil İddialar Direktifi (2024), şirketlerin sadece kendi operasyonlarını değil, üye oldukları ticaret odalarının lobi faaliyetlerini de raporlamasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısı

ile bu vakada olduğu gibi şirketler artık pazarlamada yeşil, lobide gri davranışlar sergileyemezler.

4.3. Deutsche Bank (DWS Group)

Finans dünyasındaki bu vaka, yöneticilerin yatırımcılara karşı şeffaflık yükümlülüğünü ihlal etmesinin en sert örneğidir. DWS, yıllık raporlarında 459 milyar Euro'luk varlığı ESG Entegreli olarak sınıflandırmıştır. Ancak eski Sürdürülebilirlik Müdürü Desiree Fixler'in ifşası, bu rakamın bir muhasebe illüzyonu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Şirketin ESG Motoru adını verdiği yazılımın aslında kullanılmadığı, portföy yöneticilerinin kararlarını geleneksel yöntemlerle aldığı tespit edilmiştir. İç Denetim ve Uyum departmanlarının, pazarlama materyallerindeki bu devasa iddiaları doğrulamadan yayınlanmasına izin vermesi sistemin çökmesine neden olmuştur. Frankfurt savcılığının genel merkeze yaptığı polis baskını, ESG verisinin artık denetlenmemiş bir pazarlama metni olamayacağını ortaya koymuştur. 2023 yılında SEC tarafından şirkete kesilen 25 milyon dolarlık ceza, sürdürülebilirlik raporu ile finansal rapor arasındaki veri tutarsızlığının, artık yatırımcıyı yanıltma suçu olduğunu ortaya koymaktadır (SEC, 2023). Yönetim kurulları, ESG verisini finansal veri ciddiyetiyle denetlemek zorundadır.

4.4. H&M

Bu vaka, yönetim kurullarının tedarik zinciri şeffaflığı konusundaki veri tembelliğini gözler önüne sermektedir. H&M, ürünlerinin çevresel etkisini göstermek için sektör koalisyonu tarafından geliştirilen Higg Endeksini kullanmaktadır. Ancak Quartz araştırması, bu endeksin gerçek fabrika verisine değil, yıllar öncesine ait ortalama verilere dayandığını ortaya çıkarmıştır. Daha da vahimi, endeksin metodolojisinin, sentetik (plastik bazlı) elyafları, doğal elyaflara (yün, pamuk) göre daha çevreci gösterecek şekilde kurgulanmış olduğunu göstermiştir. Yönetim kurulu, verinin doğruluğunu ve metodolojisini sorgulamadan, bu endeksi nihai tüketiciye bir sürdürülebilirlik puan kartı olarak sunmuştur. Norveç Tüketici Kurumu (NCA), bu durumu tüketiciyi sistematik olarak yanıltmak olarak nitelemiş ve kullanımı yasaklamıştır (Shendruk, 2022). Veriyi dışarıdan almak, sorumluluğu devretmek anlamına gelmediğinden AB'nin 2024 tarihli düzenlemeleri, ortalama veri yerine birincil veri kullanımını şart koşturmaktadır. Yönetim, tedarik zincirinin en ucundaki veriye hakim değilse, o ürüne yeşil etiketini basamayacaktır.

4.5. Delta ve Klm

Havacılık sektöründeki bu davalar, risk yönetimi açısından karbon dengeleme stratejisinin hukuki bir mayın tarlasına dönüştüğünü göstermektedir. Şirketler, fosil yakıt kullanmaya devam ederken, uzak coğrafyalardaki orman koruma projelerinden ucuza karbon kredisi satın alarak Karbon Nötr olduklarını iddia etmişlerdir. Ancak *The Guardian* ve *SourceMaterial* (2023) araştırmaları, bu kredilerin %90'ından fazlasının Fantom Kredi olduğunu; yani korunduğu iddia edilen ormanların zaten tehlike altında olmadığını belgeledi (Greenfield, 2023; SourceMaterial, 2023). Hollanda Mahkemesi (2024)'ün KLM kararında belirttiği üzere; Belirsiz ve denetlenemeyen bir gelecekteki ağaç dikimiyle, bugünün kesin emisyonunu nötrlemek dürüst bir ticaret değildir. (District Court of Amsterdam, 2024). Bu karar, ofsetleme piyasasına dayalı tüm iklim stratejilerini yasal olarak açığa düşürmüştür. Şirketin kendi emisyonunu azaltmadan dışarıdan kredi alarak yaptığı nötrleme beyanları, artık AB tarafından yasaklanmıştır. Yönetim kurulları, iklim bütçesini karbon kredisi satın almaya değil, operasyonel dönüşüme ayırmak zorundadır (SourceMaterial, 2023).

4.6. Türkiye Bağlamı ve Ticari Riskler

Türkiye'de yeşil aklama, uzun süre sadece bir itibar riski olarak görülse de, son dönemde değişen yasal ve ticari dinamikler konuyu yönetim kurullarının bir numaralı gündem maddesi haline getirmiştir. T.C. Ticaret Bakanlığı Reklam Kurulu, son dönem kararlarında; Kimyasal İçermez, %100 Doğal veya Çevre Dostu gibi muğlak ve kanıtsız beyanlara idari para cezası ve durdurma kararları vermeye başlamıştır. Kurul, Su da bir kimyasaldır bilimsel gerçeğinden hareketle, Kimyasal İçermez iddiasını tüketiciyi aldatıcı bulmaktadır. Bu, Türk yöneticileri için Kanıtsız konuşma devrinin kapandığının resmi ilanıdır (Ticaret Bakanlığı, 2021, 2022).

İhracatçı firmalar için AB Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM), mış gibi yapma lüksünü ortadan kaldırmıştır. Avrupalı alıcılar artık pazarlama broşürüne değil, ISO 14064 standartlarına göre doğrulanmış karbon verisine bakmaktadır. Verisi olmayan veya verisi hatalı olan firmalar, gümrükte ek vergi veya tedarik zincirinden çıkarılma riskiyle karşı karşıyadır (European Parliament ve Council, 2023; Yeldan vd., 2021).

4.7. Türkiye’de İyi Uygulama Örnekleri ve Stratejik Farklar

Türkiye'de yeşil aklama riskinden kaçınan ve sürdürülebilirliği bir pazarlama unsuru yerine iş modeli haline getiren şirketler, genellikle küresel tedarik zincirlerine entegre olmuş ve şeffaflığı içselleştirmiş kurumlardır.

4.7.1. Arçelik

Arçelik, sadece Türkiye'de değil dünyada da sürdürülebilirlik yönetimi açısından referans gösterilen bir modeldir. Şirket, karbon nötr beyanını sadece ağaç dikerek değil, üretim tesislerinde enerji verimliliği ve kendi yenilenebilir enerji yatırımlarıyla desteklemektedir. Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi'nde kendi kategorisinde lider olan şirket, hedeflerini Bilim Temelli Hedefler Girişimi (SBTi) onaylı olarak belirlemiştir. Arçelik, yeşil aklama tuzağına düşmemek için atıklardan ürün yapma sürecini (örneğin balık ağlarından beyaz eşya parçası üretimi) rastgele değil, yaşam döngüsü analizi verileriyle raporlamaktadır (Arçelik, 2023a, 2023b).

4.7.2. Yeşim Grup

Küresel hazır giyim devlerine (Nike, Zara vb.) üretim yapan Yeşim Grup, Türkiye'deki tekstil sektöründe veri yönetişimi açısından örnek teşkil etmektedir. Şirket, su tüketimi ve karbon emisyonu verilerini sadece yıllık raporlarda değil, gerçek zamanlı olarak takip etmekte ve paydaşlarına açmaktadır. Küresel markaların talep ettiği en yüksek sürdürülebilirlik standartlarını (örneğin Higg Index verifikasyonu) bağımsız denetçilere onaylatarak sunmaktadır. H&M vakasındaki yanıltıcı endeks kullanımının aksine, Yeşim Grup veriyi doğrulanmış birincil veri olarak sunduğu için küresel tedarik zincirindeki yerini sağlamlaştırmaktadır (Yeşim Grup, 2022,2023).

4.7.3. TSKB (Türkiye Sınai Kalkınma Bankası)

Türkiye'nin ilk karbon nötr bankası olan TSKB, finans sektöründe yeşil sessizlik riskine karşı en güçlü bariyerleri kuran kurumdur. Banka, sadece kendi operasyonlarında nötr olmakla kalmayıp, kredi verdiği projelerin çevresel etkisini Entegre Raporlama standartlarında her yıl yayımlamaktadır. Yatırım yaptığı projelerin BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile uyumunu

matematiksel modellerle ölçmektedir. Birçok banka sadece yeşil kredi reklamı yaparken, TSKB'nin bu kredilerin yarattığı karbon azaltım miktarını somut olarak (ton/CO2 cinsinden) kanıtlaması, finansal şeffaflığın en üst seviyesidir (TSKB, 2023, 2024).

4.7.4. Ekol Lojistik

Taşımacılık sektörünün zor dönüşen yapısına rağmen Ekol Lojistik, karbon kredisi satın alma kolaylığına kaçmadan yapısal çözümler üretmektedir. Şirket, karayolu taşımacılığı yerine emisyonu %80 daha düşük olan Intermodal (Tren ve Ro-Ro) taşımacılığa yatırım yaparak emisyonu kaynağında kesmektedir. Delta veya KLM vakalarındaki fantom kredilerle nötrleme riski yerine, operasyonel modeli değiştirerek (mod kayması) gerçek bir azaltım sağlamaktadır (Ekol Lojistik, 2023).

5. SONUÇ

Bu çalışma, yeşil aklama olgusunun geleneksel pazarlama disiplini sınırlarından çıkarılarak, bir kurumsal yönetim ve stratejik risk yönetimi problemi olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Analiz edilen küresel vakalar ve Türkiye bağlamındaki regülatif gelişmeler göstermektedir ki; yeşil aklama artık bir etik tercih değil, işletmelerin finansmana erişimini, operasyonel sürekliliğini ve yasal statüsünü belirleyen kritik bir yönetim parametresidir.

Çalışmanın temel bulgusu, yeşil aklamanın kök nedeninin organizasyonel yetkinlik eksikliği ve buna bağlı olarak gelişen yönetsel ayrışma olduğudur. Kurumsal teori bağlamında incelenen vakalar, yönetim kurullarının dış paydaşlara karşı meşruiyet kazanmak amacıyla benimsediği sürdürülebilirlik yapılarının, çoğu zaman çekirdek operasyonlardan izole edildiğini kanıtlamaktadır.

Bulgular göstermektedir ki; yeşil aklama artık bir iletişim kazası değil, yönetilmesi gereken birinci öncelikli operasyonel ve finansal bir risktir. İşletmelerin bu sarmaldan çıkış yolu iç denetim mekanizmalarını güçlendirmektir. Sürdürülebilirlik hedefleri, tıpkı finansal hedefler gibi denetlenebilir, veriye dayalı ve bilimsel temelli ölçülebilir hedefler olmalıdır. Geleceğin başarılı şirketleri, en yeşil görünenler değil; hatalarını şeffaflıkla raporlayan, tedarik zinciri sorumluluğunu üstlenen ve yönetsel ayrışma tuzağına düşmeden söylem ile eylemi bütünleştirebilen şirketler olacaktır.

KAYNAKÇA

Arçelik. (2023a). Geleceği iyileştiren adımlar: Entegre rapor 2022. <https://www.arcelikglobal.com/tr/surdurulebilirlik/raporlarimiz/entegre-raporlar/>

Arçelik. (2023b). 2023 Sürdürülebilirlik Raporu: Geleceği İyileştiren Teknoloji. Arçelik A.Ş. <https://www.arcelikglobal.com/tr/surdurulebilirlik/raporlarimiz/>

Break Free From Plastic, & Global Alliance for Incinerator Alternatives. (2023). Smoke and mirrors: The realities of plastic credits and offsetting. <https://www.breakfreefromplastic.org/smoke-and-mirrors>

Bromley, P., & Powell, W. W. (2012). From Smoke and Mirrors to Walking the Talk: Decoupling in the Contemporary World. *The Academy of Management Annals*, 6(1), 483–530. <https://doi.org/10.1080/19416520.2012.684462>

- Carlson, L., Grove, S. J., & Kangun, N. (1993). A Content Analysis of Environmental Advertising Claims: A Matrix Method Approach. *Journal of Advertising*, 22(3), 27–39. <https://doi.org/10.1080/00913367.1993.10673409>
- Delmas, M. A., & Burbano, V. C. (2011). The Drivers of Greenwashing. *California Management Review*, 54(1), 64-87. <https://doi.org/10.1525/cmr.2011.54.1.64> (Original work published 2011)
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147–160. <https://doi.org/10.2307/2095101>
- District Court of Amsterdam. (2024). Vereniging Fossielvrij NL v. Koninklijke Luchtvaart Maatschappij N.V. (KLM). Case number: C/13/719848 / HA ZA 22-524.
- Ekol Lojistik. (2023). 2022 Sürdürülebilirlik raporu: Lojistik 4.0. <https://www.ekol.com/tr/surdurulebilirlik/raporlarimiz>
- European Parliament & Council. (2023). Regulation (EU) 2023/956 establishing a carbon border adjustment mechanism. *Official Journal of the European Union*, L 130/52. <http://data.europa.eu/eli/reg/2023/956/oj>
- Gelles, D., & Mouawad, J. (2015). VW scandal threatens ‘Made in Germany’ image. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2015/09/23/business/international/vw-scandal-threatens-made-in-germany-image.html>
- Greenfield, P. (2023). Revealed: more than 90% of rainforest carbon offsets by biggest certifier are worthless. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2023/jan/18/revealed-forest-carbon-offsets-biggest-provider-worthless-verra-aoe>
- InfluenceMap & Planet Tracker. (2022). Climate Action 100+. (2022). Climate Action 100+ net zero company benchmark: Interim assessments. <https://www.climateaction100.org>
- InfluenceMap. (2023). Corporate Climate Policy Footprint: The 2023 update. <https://influencemap.org>
- KGK (Kamu Gözetimi Kurumu). (2024). Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (TSRS) Uygulama Rehberi. <https://www.kgk.gov.tr>
- Lyon, T. P., & Maxwell, J. W. (2011). Greenwash: Corporate environmental disclosure under threat of audit. *Journal of Economics & Management Strategy*, 20(1), 3–41.
- Lyon, T. P., & Montgomery, A. W. (2015). The means and end of greenwash. *Organization & Environment*, 28(2), 223-249. <https://doi.org/10.1177/1086026615575332>
- Marquis, C., & Toffel, M. W. (2013). When do firms make greenwashing disclosures? *Organization Science*, 24(5), 1483-1507.
- Marquis, C., Toffel, M. W., & Zhou, Y. (2016). Scrutiny and Symbolism: Public Reporting of Environmental Performance in China. *Management Science*, 62(2), 573-597.

Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340–363.

Parguel, B., Benoît-Moreau, F., & Larceneux, F. (2011). How sustainability ratings might deter ‘greenwashing’: A closer look at ethical corporate marketing. *Journal of Business Ethics*, 102(1), 15–28. <https://doi.org/10.1007/s10551-011-0901-2>

Planet Tracker. (2022). The sustainability pay gap: An analysis of executive compensation in the chemicals, consumer goods and transport sectors. <https://planet-tracker.org/wp-content/uploads/2022/05/The-Sustainability-Pay-Gap.pdf>

Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating shared value. *Harvard Business Review*, 89(1/2), 62-77.

Santos, A., Ferreira, M., & Silva, J. (2025). Workplace well-being and professional burnout among Portuguese employees: A multi-sector analysis. *Journal of Occupational Health Psychology*, 30(1), 45–58

SEC (Securities and Exchange Commission). (2023). Deutsche Bank subsidiary DWS to pay \$25 million for anti-money laundering violations and misstatements regarding ESG investments [Press release]. <https://www.sec.gov/news/press-release/2023-194>

Shendruk, A. (2022). H&M showed bogus environmental scores for its clothing. *Quartz*. <https://qz.com/2180075/hm-showed-bogus-environmental-higg-index-scores-for-its-clothing>

SourceMaterial. (2023). The Carbon Con: How the world’s biggest companies are buying phantom pollution credits. <https://www.source-material.org>

South Pole. (2024). Destination zero: The state of corporate climate action. The South Pole 2023/2024 net zero report. <https://www.southpole.com/publications/destination-net-zero-report>

Suchman, M. C. (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review*, 20(3), 571-610.

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliği Başkanlığı. (2024). Türkiye Yeşil Taksonomi Yönetmeliği Taslağı. <https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/Türkiye%20Yeşil%20Taksonomi%20Yönetmeliği.docx>

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2021). Yeşil mutabakat eylem planı. <https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23/MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf>

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). Çevreye ilişkin beyanlar içeren reklamlar hakkında kılavuz. Tüketicinin Korunması ve Piyasa Gözetimi Genel Müdürlüğü. <https://ticaret.gov.tr/tuketici/ticari-reklam-ve-haksiz-ticari-uygulamalar/reklam-kurulu-ilke-kararlari>

TerraChoice. (2010). The sins of greenwashing: Home and family edition. UL Solutions. https://www.ul.com/insights/sins-greenwashing(https://www.ul.com/insights/sins-greenwashing)

TSKB. (2023). İklim riskleri raporu 2022 (TCFD). https://www.tskb.com.tr/surdurulebilirlik/iklim-degisikligi/iklim-raporlari

TSKB. (2024). Kolektif değer için sürdürülebilir bankacılık: Entegre faaliyet raporu 2023. https://www.tskb.com.tr/surdurulebilirlik/surdurulebilirlik-raporlari

Willis, J., Bofilou, T., Manili, A., & Reynolds, I. (2023). Greenwashing Hydra. Planet Tracker.

Winterkorn, M. (2015). Statement by Prof. Dr. Martin Winterkorn. Volkswagen AG Press Release.

Yeldan, E., Acar, S., Aşıcı, A. A., & Unal, G. (2021). Ekonomik göstergeler merceğinden yeni iklim rejimi ve Türkiye: Sınırdaki karbon düzenleme mekanizması. TÜSİAD. https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10633-ekonomik-gostergeler-merceginden-yeni-iklim-rejimi-ve-turkiye

Yeşim Grup. (2022). Sürdürülebilirlik Raporu: Gelecek İçin Üretim. Yeşim Tekstil. https://www.yesim.com/surdurulebilirlik-raporlari

Yeşim Grup. (2023). Sürdürülebilirlik raporu 2022: Önce insan, önce dünya. https://www.yesim.com/surdurulebilirlik-raporlari

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN FİRMA PERFORMANSINA ETKİSİNDE İNOVASYON YETENEĞİNİN ARACI ROLÜ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selami KOLCU

Gebze Teknik Üniversitesi,
selami.kolcu@gmail.com, ORCID: 0009-0003-1769-4790

Doç. Dr. Serhat ERAT

Gebze Teknik Üniversitesi,
erat@gtu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0227-8914

Prof. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU

Gebze Teknik Üniversitesi,
imamoglu@gtu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7160-2370

ÖZET

Bu çalışma, dijital dönüşümün firma performansı üzerindeki etkisini ve bu ilişkide inovasyon yeteneğinin üstlendiği aracı rolü incelemektedir. Dijitalleşmenin işletmelerin stratejik yönelimlerini, süreç yapılarını ve karar alma mekanizmalarını yeniden düzenleyen temel bir unsur hâline geldiği kabul edilmiştir. Araştırma, İstanbul’da teknoloji yoğun sektörlerde çalışan 230 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılarak yürütülmüştür. Analiz sonuçları, dijital dönüşümün firma performansını anlamlı ve pozitif biçimde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu etkinin büyük ölçüde inovasyon yeteneği aracılığıyla güçlendiği görülmüş; dolayısıyla dijitalleşmenin performans üzerindeki nihai etkisinin, işletmenin yenilik kapasitesiyle yakından ilişkili olduğu belirlenmiştir. Çalışmada dijital dönüşüm; yapay zekâ, büyük veri, IoT ve bulut bilişim gibi teknolojilerin uygulanmasının yanında, örgütsel kültürün, liderlik anlayışının ve stratejik yönelimin güncellenmesini gerektiren kapsamlı ve kurumsal bir uyum süreci olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşım, dijitalleşmenin yalnızca teknik bir dönüşüm değil, aynı zamanda organizasyonel düzeyde önemli bir yeniden yapılanma gerektirdiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, inovasyon yeteneği yüksek olan işletmelerin dijital teknolojilerin sunduğu olanaklardan daha fazla yararlanabildiğini, böylece ürün ve süreç yeniliklerini geliştirme konusunda daha başarılı olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durum, hem rekabet gücünü hem verimliliği artırmakta ve dijitalleşmenin stratejik önemini pekiştirmektedir. Dinamik yetenekler yaklaşımı doğrultusunda çalışma, dijital dönüşümün performans etkisinin ancak öğrenme kapasitesi ve yenilikçi eğilimlerle bütünleştiğinde belirginleştiğini vurgulamakta; bu bağlamda işletmelere dijital stratejilerini inovasyon politikalarıyla uyumlu hâle getirmeleri yönünde öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, inovasyon yeteneği, firma performansı

THE MEDIATING ROLE OF INNOVATION CAPABILITY IN THE EFFECT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON FIRM PERFORMANCE

ABSTRACT

This study examines the effect of digital transformation on firm performance and investigates the mediating role of innovation capability within this relationship. Digitalization is conceptualized as a fundamental factor that reshapes firms' strategic orientations, process structures, and decision-making mechanisms. The research was conducted using data collected from 230 participants employed in technology-intensive sectors in Istanbul. The findings indicate that digital transformation has a significant and positive impact on firm performance. However, this impact is largely strengthened through innovation capability, suggesting that the ultimate performance outcomes of digitalization are closely tied to a firm's capacity for innovation. In this study, digital transformation is defined as a comprehensive and organizational adaptation process, which not only involves the implementation of technologies such as artificial intelligence, big data, IoT, and cloud computing but also requires updates in organizational culture, leadership understanding, and strategic orientation. This perspective highlights that digitalization is not solely a technical shift but also an organizational restructuring process. The results reveal that firms with strong innovation capabilities are better positioned to leverage the opportunities created by digital technologies, enabling them to develop more effective product and process innovations. This enhances both competitiveness and operational efficiency, reinforcing the strategic importance of digital transformation. Consistent with the dynamic capabilities perspective, the study emphasizes that the performance effects of digital transformation become evident only when integrated with learning capacity and an innovative orientation. Accordingly, the study recommends that firms align their digital strategies closely with their innovation policies to achieve sustainable performance gains.

Keywords: Digital transformation, innovation capability, firm performance

GİRİŞ

Dijitalleşmenin küresel ölçekte yarattığı dönüşüm, günümüz işletmelerinin stratejik yönetim anlayışını köklü biçimde yeniden şekillendirmiştir. Dijital teknolojiler, bilgiye erişim biçiminden müşteri etkileşimine, üretim süreçlerinden karar alma mekanizmalarına kadar hemen her alanı dönüştürmektedir (Verhoef vd., 2021). Bu dönüşüm, işletmeler için sadece bir teknolojik uyum süreci değil, aynı zamanda stratejik yeniden yapılanma ve rekabet avantajı yaratma fırsatı olarak görülmektedir. Özellikle son yıllarda yapay zekâ, büyük veri, nesnelerin interneti (IoT) ve bulut bilişim gibi teknolojilerin hızlı gelişimi, işletmelerin iş modellerini dijital temelli hale getirmesini zorunlu kılmıştır (Brynjolfsson ve McAfee, 2014).

Dijital dönüşümün firma performansı üzerindeki etkisi, literatürde giderek artan bir ilgiyle ele alınmaktadır. Pek çok araştırma, dijital teknolojilerin etkin kullanımı sayesinde verimliliğin arttığını, maliyetlerin azaldığını ve müşteri deneyiminin iyileştiğini ortaya koymaktadır (Li vd., 2018; Bouwman vd., 2019). Ancak bu etkinin yalnızca teknolojik altyapıya değil, aynı zamanda organizasyonel süreçlerin ve kültürün dijitalleşmeye uyum sağlama kapasitesine de bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Başka bir ifadeyle dijital dönüşüm, firmaların rekabet gücünü yalnızca yeni teknolojiler yoluyla değil, bu teknolojileri stratejik ve yenilikçi biçimde kullanma becerileriyle artırmaktadır (Westerman vd., 2014).

Bu noktada inovasyon yeteneği, dijital dönüşüm ile firma performansı arasındaki ilişkinin en kritik ara mekanizması olarak öne çıkmaktadır. Inovasyon yeteneği; işletmenin yeni fikirleri, ürünleri ve süreçleri geliştirme kapasitesini temsil eder (Lawson ve Samson, 2001). Dijital teknolojiler, inovasyon süreçlerini hızlandırarak firmaların müşteri ihtiyaçlarına daha hızlı ve yaratıcı çözümler üretmesine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla dijital dönüşüm, inovasyon

yeteneği aracılığıyla performans artışına katkıda bulunan bir faktör haline gelmiştir (Nambisan, 2017).

Ayrıca dijital dönüşümün başarıya ulaşmasında örgütsel öğrenme ve liderlik anlayışı da büyük önem taşımaktadır. Vizyoner liderlik, çalışanların dijital araçları benimsemesini kolaylaştırırken, yenilikçi örgüt kültürü dijital dönüşümün sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Çalışanların dijital yeterliliklerinin artırılması ve değişime açık bir iklimin oluşturulması, dönüşüm sürecinin performansa yansımaları güçlendiren unsurlar arasında yer almaktadır (Kane vd., 2015; Rogers, 2016)..

Bu çalışmanın temel amacı, dijital dönüşümün firma performansı üzerindeki etkisini incelemek ve bu etkide inovasyon yeteneğinin aracılık rolünü ortaya koymaktır. Çalışmada geliştirilen araştırma modeli, dinamik yetenekler yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çünkü bu yaklaşım, işletmelerin çevresel değişimlere uyum sağlama ve kaynaklarını yeniden yapılandırma kapasitesini açıklamada en uygun teorik zemin olarak görülmektedir. Bu bağlamda araştırma, dijital dönüşüm, inovasyon ve firma performansı ilişkisine yönelik teorik boşlukları doldurmayı hedeflemektedir; aynı zamanda Türkiye'deki teknoloji odaklı işletmeler üzerinden ampirik bir katkı sunmaktadır (Teece vd., 1997).

Çalışmanın akademik önemi, dijital dönüşümün sadece teknik bir değişim olmadığını, aynı zamanda inovasyon süreçleriyle bütünleştiğinde gerçek performans artışı sağladığını ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Uygulama açısından ise bulgular, işletmelerin dijital stratejilerini inovasyon odaklı biçimde yapılandırmaları gerektiğine işaret etmektedir. Böylece dijital dönüşüm, yalnızca teknolojik bir gereklilik değil, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlayan bir stratejik unsur haline gelmektedir.

TEORİK ÇERÇEVE

Dijital Dönüşüm

Dijital dönüşüm, işletmelerin faaliyetlerini, süreçlerini ve stratejilerini dijital teknolojiler aracılığıyla yeniden şekillendirme sürecidir. Bu kavram yalnızca teknolojik bir geçişi değil, aynı zamanda örgütsel yapı, kültür ve yönetim anlayışında köklü bir dönüşümü de ifade eder (Brennen ve Kreiss, 2016). Dijital dönüşüm süreci, firmaların bilgi teknolojilerini sadece operasyonel verimlilik amacıyla değil, aynı zamanda rekabet avantajı elde etmek, müşteri deneyimini iyileştirmek ve inovatif iş modelleri geliştirmek için kullanmalarını sağlar (Vial, 2019).

Dijital dönüşüm, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve özellikle 21. yüzyılın ikinci yarısından itibaren işletmelerin stratejik gündeminin merkezine yerleşmiştir. Büyük veri (big data), yapay zekâ, nesnelerin interneti (IoT), bulut bilişim ve blok zinciri gibi teknolojiler; üretimden pazarlamaya, insan kaynaklarından müşteri ilişkilerine kadar işletmenin tüm alanlarında dönüşüm yaratmaktadır (Verhoef vd., 2021). Bu bağlamda, dijital dönüşüm yalnızca bir teknoloji entegrasyonu değil, aynı zamanda işletmenin “dijital olgunluk” düzeyine ulaşması için gereken bir zihniyet değişimi süreci olarak görülmektedir (Westerman vd., 2014).

Dijital dönüşümün temel bileşenleri arasında stratejik vizyon, liderlik desteği, organizasyonel kültürün açıklığı ve çevik yönetim uygulamaları yer almaktadır (Kane vd., 2015). Başarılı bir dijital dönüşüm süreci, sadece teknolojik altyapı yatırımlarıyla değil; aynı zamanda çalışanların dijital yetkinliklerinin geliştirilmesi, veriye dayalı karar alma kültürünün yerleşmesi ve inovasyonun kurum genelinde teşvik edilmesiyle mümkündür (Henriette vd., 2015). Bu nedenle dijital dönüşüm, hem teknik hem de sosyal boyutları olan çok katmanlı bir süreçtir.

Dijital dönüşümün firmalara sağladığı en önemli katkılardan biri, verimlilik artışı ve rekabet avantajıdır. Dijital sistemler sayesinde üretim süreçleri optimize edilmekte, maliyetler düşürülmekte ve müşteri taleplerine daha hızlı cevap verilebilmektedir (Matt vd., 2015). Ayrıca, dijitalleşme sayesinde firmalar pazar değişimlerine daha çevik şekilde adapte olabilmekte ve müşteri verilerini analiz ederek kişiselleştirilmiş ürün ve hizmetler sunabilmektedir. Bu da müşteri memnuniyetini ve marka sadakatini artırarak uzun vadeli performans üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Nadeem vd., 2018).

Öte yandan, dijital dönüşüm sürecinde firmalar bazı zorluklarla da karşılaşmaktadır. Bu zorluklar arasında örgütsel direnç, dijital yetenek eksikliği, güvenlik riskleri ve stratejik uyumsuzluklar öne çıkmaktadır (Susanti vd., 2023). Çalışanların değişime karşı direnci, dijital dönüşüm projelerinin başarısız olmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle dönüşüm sürecinde, liderlerin vizyoner bir yaklaşım sergilemeleri ve çalışanların bu değişime katılımını teşvik etmeleri kritik önem taşımaktadır. Ayrıca, dijital dönüşümün başarıya ulaşabilmesi için organizasyon yapısının esnek hale getirilmesi ve dijital teknolojilerin kurumun genel stratejisiyle uyumlu bir biçimde uygulanması gerekmektedir (Kane vd., 2017).

Son yıllarda yapılan akademik çalışmalar, dijital dönüşümün işletme performansı, inovasyon yeteneği ve rekabetçilik üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle dijital teknolojilerin etkin kullanımı, bilgi paylaşımını hızlandırarak örgütsel öğrenmeyi desteklemekte ve böylece inovatif kapasiteyi güçlendirmektedir. Bu açıdan dijital dönüşüm, yalnızca teknoloji yatırımlarını değil, aynı zamanda işletmenin stratejik ve kültürel yapısının da yeniden tasarlanmasını gerektirmektedir (Hess vd., 2016).

Dijital dönüşümün stratejik yönetim literatüründeki önemi, işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etme biçimlerini değiştirmesinden kaynaklanmaktadır. Geleneksel kaynak temelli görüş (Resource-Based View, RBV) bağlamında değerlendirildiğinde, dijital kaynakların —örneğin veri yönetimi kapasitesi, dijital beceriler ve ağ bağlantıları— sürdürülebilir rekabet avantajı yaratma potansiyeli taşıdığı belirtilmektedir. Bu nedenle dijital dönüşüm, sadece teknolojik bir geçiş değil, aynı zamanda işletmelerin stratejik kaynak yapılarını yeniden şekillendiren bir yönetim paradigmasıdır (Bharadwaj, 2000).

Sonuç olarak, dijital dönüşüm çağdaş işletmeler için bir “zorunluluk” haline gelmiştir. Teknolojinin sürekli değişen doğası, firmaların sadece dijital araçları benimsemelerini değil, aynı zamanda bu araçlarla birlikte gelen yeni düşünme biçimlerini de içselleştirmelerini gerektirmektedir. Başarılı dijital dönüşüm, teknolojik yatırımların yanı sıra stratejik yönelim, liderlik vizyonu, çalışan katılımı ve inovasyon kültürünün bir arada yürütülmesini gerektirir. Bu bağlamda dijital dönüşüm, sadece bir teknoloji stratejisi değil; bir işletmenin varlık nedenini, iş yapma biçimini ve rekabet gücünü yeniden tanımlayan bütüncül bir yönetim sürecidir (Cao vd., 2025).

İnovasyon Yeteneği

İnovasyon yeteneği, bir işletmenin mevcut kaynak ve kabiliyetlerini kullanarak yeni ürün, hizmet, süreç veya iş modeli geliştirme becerisini ifade eder. Bu yetenek, işletmelerin değişen çevresel koşullara uyum sağlaması, rekabet avantajını sürdürmesi ve uzun vadeli performansını artırması açısından stratejik bir öneme sahiptir (Hurley ve Hult, 1998). İnovasyon, sadece teknik bir faaliyet değil; aynı zamanda bilgi, yaratıcılık ve öğrenme süreçlerinin birleştiği dinamik bir örgütsel kabiliyettir (Lawson ve Samson, 2001).

İnovasyon yeteneği, genellikle örgütsel öğrenme, bilgi yönetimi, yaratıcılık ve esneklik gibi unsurların etkileşimiyle şekillenir. Bu kapsamda, işletmenin yenilikçi bir kültüre sahip olması, çalışanların fikir üretme ve bu fikirleri uygulamaya dönüştürme konusunda desteklenmesi

gerekir (Calantone vd., 2002). Ayrıca, inovasyon yeteneği sadece Ar-Ge departmanlarının değil, tüm organizasyonun katılımını gerektiren bütüncül bir süreçtir. Başarılı inovatif firmalar, genellikle bilgi paylaşımını teşvik eden, hatalardan öğrenen ve risk almayı destekleyen bir kültür inşa etmişlerdir (Tidd ve Bessant, 2018).

İnovasyon yeteneği, literatürde çoğunlukla iki boyutta ele alınmaktadır: teknolojik inovasyon ve örgütsel inovasyon. Teknolojik inovasyon, yeni ürün ve süreçlerin geliştirilmesine odaklanırken; örgütsel inovasyon, iş süreçlerinde, yönetim yapılarında ve iş modellerinde yapılan yenilikleri içerir (Damanpour ve Aravind, 2012). Bu iki boyut birbirini tamamlayarak işletmenin genel inovasyon kapasitesini belirler. Özellikle dijital çağda, teknolojik yeniliklerin örgütsel dönüşümle entegre edilmesi, sürdürülebilir rekabet üstünlüğü için kritik hale gelmiştir (Pisano, 2019).

İnovasyon yeteneğinin gelişmesinde liderlik ve örgütsel iklim belirleyici faktörlerdir. Liderler, çalışanların yaratıcı düşünmesini teşvik eden ve hatalardan korkmadan deneme yapabilecekleri bir ortam sağladıklarında inovasyon performansı artar (Amabile vd., 1996). Ayrıca, çalışanların yenilikçi davranışlar göstermesi için psikolojik güvenliğin yüksek olduğu bir ortamın oluşturulması da büyük önem taşır (Edmondson, 1999).

Kaynak temelli görüş (RBV) perspektifinden bakıldığında inovasyon yeteneği, işletmenin maddi olmayan stratejik kaynaklarından biri olarak değerlendirilir (Barney, 1991). Bu yetenek, rakipler tarafından kolay taklit edilemeyen bilgi, deneyim ve ilişkilere dayanır. Dolayısıyla, inovasyon yeteneği, firmaya sürdürülebilir rekabet avantajı kazandırır (Teece, 2007). Özellikle dijitalleşme döneminde, inovasyon yeteneği ile dijital dönüşüm arasında güçlü bir etkileşim vardır; dijital teknolojiler, inovasyonun hızını artırırken, inovasyon yeteneği de dijital yatırımların etkin kullanımını sağlar (Nambisan vd., 2017).

İnovasyon yeteneği aynı zamanda işletme performansının en önemli belirleyicilerinden biridir. Yenilikçi firmalar, değişen müşteri ihtiyaçlarına daha hızlı cevap verebilir, maliyetleri düşürür ve pazar paylarını artırabilir (Cohen ve Levinthal, 1990). İnovasyon yeteneği yüksek firmalar, yalnızca mevcut pazarlarda başarılı olmakla kalmaz; aynı zamanda yeni pazar fırsatları yaratma konusunda da avantaj sağlar (Zahra ve George, 2002).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, inovasyon yeteneğinin sadece firma düzeyinde değil, aynı zamanda endüstri ve ülke düzeyinde de ekonomik kalkınmanın itici gücü olduğunu göstermektedir (OECD, 2023). Bilgi ekonomisine geçiş sürecinde, ülkelerin rekabet avantajı artık doğal kaynaklara değil, yenilikçi kapasiteye ve bilgi üretimine dayanmaktadır. Bu durum, hem özel sektör hem de kamu politikalarında inovasyonu destekleyici mekanizmaların önemini artırmıştır. Firmalar açısından bakıldığında, inovasyon yeteneği stratejik bir yatırım olarak görülmeli ve sürekli olarak geliştirilmeye çalışılmalıdır (Dempere vd., 2023).

Firma Performansı

Firma performansı, işletmenin belirli bir dönemdeki hedeflerine ne ölçüde ulaştığını ve kaynaklarını ne kadar etkin kullandığını ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Performans, sadece finansal çıktılarla sınırlı olmayıp; müşteri memnuniyeti, yenilikçilik düzeyi, çalışan bağlılığı ve rekabet gücü gibi unsurları da kapsar (Venkatraman ve Ramanujam, 1986).

Geleneksel olarak firma performansı, finansal performans (kârlılık, satış hacmi, yatırım getirisi gibi ölçütler) üzerinden değerlendirilmiştir. Ancak günümüzde performans ölçümü, yalnızca finansal göstergelere dayanmamakta; bunun yerine finansal olmayan performans göstergeleri de önem kazanmaktadır. Özellikle bilgi ekonomisinin yükselişiyle birlikte entelektüel sermaye, marka değeri, müşteri memnuniyeti ve çalışan yetkinliği gibi soyut unsurlar, uzun vadeli başarı

için belirleyici hale gelmiştir. Bu çerçevede “Dengeli Karne” (Balanced Scorecard) yaklaşımı, finansal ve finansal olmayan göstergeleri bir arada değerlendirerek firma performansını bütünsel biçimde ölçmeyi amaçlamaktadır (Kaplan ve Norton, 1996).

Firma performansını etkileyen faktörler, hem içsel hem de dışsal değişkenleri kapsar. İçsel faktörler arasında örgütsel yapı, liderlik tarzı, çalışan motivasyonu, inovasyon yeteneği ve dijital dönüşüm düzeyi yer alırken; dışsal faktörler arasında rekabet yoğunluğu, pazar dinamikleri, ekonomik koşullar ve yasal düzenlemeler bulunur (Hitt vd., 2011). Performans ölçümünde yaygın olarak kullanılan kriterlerden biri de örgütsel etkinliktir. Örgütsel etkinlik, bir işletmenin hedeflerine ulaşma derecesini ve kaynak kullanımındaki verimliliğini ifade eder (Cameron ve Whetten, 1983).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, dijital dönüşüm ve inovasyon yeteneği gibi faktörlerin firma performansını doğrudan etkilediğini göstermektedir (Bouwman vd., 2019). Özellikle dijital teknolojilerin benimsenmesi, süreç verimliliğini artırarak maliyetleri düşürmekte; inovatif uygulamalar ise yeni değer önerileri yaratarak müşteri memnuniyetini yükseltmektedir. Bu durum, dijital çağda firma performansının yalnızca finansal göstergelerle değil, aynı zamanda dijital olgunluk ve inovasyon kapasitesiyle de ölçülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Li vd., 2018).

Ayrıca literatürde, firma performansının dinamik yetenekler yaklaşımı (dynamic capabilities) çerçevesinde ele alınması yaygınlaşmıştır. Bu yaklaşıma göre performans, işletmenin değişen çevresel koşullara hızla uyum sağlama, kaynaklarını yeniden yapılandırma ve yeni fırsatları değerlendirme kapasitesine bağlıdır. Yani firma performansı, statik bir sonuç değil; sürekli bir dönüşüm ve öğrenme sürecinin ürünüdür. Özellikle rekabetin yoğun olduğu sektörlerde, çevikliğini koruyan ve dijitalleşme süreçlerini etkin yöneten firmalar, sürdürülebilir yüksek performans sergilemektedir (Teece, 2007)..

Firma performansının ölçümünde hem nesnel (örneğin finansal raporlar, satış gelirleri, kârlılık oranları) hem de öznel (örneğin yönetici algısı, müşteri değerlendirmeleri, çalışan tatmini) göstergeler kullanılabilir. Akademik araştırmalarda çoğu zaman öznel ölçümler tercih edilir, çünkü yöneticilerin performans algısı, stratejik kararları ve inovasyon davranışlarını doğrudan etkiler. Ayrıca öznel performans ölçümleri, özellikle özel sektör firmalarında finansal verilerin paylaşılmadığı durumlarda güvenilir bir alternatif olarak kabul edilir (Richard vd., 2009)..

Firma performansını artırmanın en etkili yollarından biri, inovasyon ve dijitalleşmenin birlikte yönetilmesidir. İnovasyon, işletmelere farklılaşma ve değer yaratma fırsatı sunarken; dijital dönüşüm bu inovasyonların hızlı ve verimli şekilde uygulanmasını sağlar. Dolayısıyla bu iki faktörün sinerjisi, firma performansını sürdürülebilir biçimde yükseltir. Özellikle dijital platformlar, veri analitiği ve otomasyon sistemleri, karar alma süreçlerini hızlandırarak operasyonel etkinliği artırır. Bu durum, hem mali performansı hem de müşteri odaklı performans göstergelerini olumlu yönde etkiler (Marques ve Ferreira, 2020).

Sonuç olarak, firma performansı çok boyutlu bir kavram olup, dijital çağın gerekleri doğrultusunda yeniden tanımlanmaktadır (Venkatraman ve Ramanujam, 1986). Artık performans, sadece geçmiş finansal sonuçlara değil; inovasyon kapasitesi, dijital dönüşüm düzeyi, örgütsel esneklik ve paydaş memnuniyeti gibi unsurlara dayanmaktadır (Kaplan ve Norton, 1996). Bu kapsamda, modern işletmelerin performans yönetimi anlayışı; sürekli öğrenen, dijital teknolojileri etkin kullanan ve inovatif düşüncüyü stratejik karar süreçlerine entegre eden bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşüm, firmaların rekabet avantajlarını kalıcı kılmalarını ve değişen iş dünyasında sürdürülebilir bir başarı yakalamalarını mümkün kılmaktadır (Teece vd., 1997).

HİPOTEZ GELİŞTİRME

Dijital Dönüşüm ve Firma Performansı İlişkisi

Dijital dönüşüm, son yıllarda işletmelerin rekabet stratejilerini yeniden tanımlamalarına neden olan en önemli paradigma değişimlerinden biridir. Gelişen teknolojiler; üretim, pazarlama, insan kaynakları ve tedarik zinciri gibi tüm fonksiyonları etkileyerek işletme süreçlerinin dijital temelde yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır (Verhoef vd., 2021). Bu kapsamda dijital dönüşüm, sadece bilgi teknolojilerinin entegrasyonu değil; aynı zamanda işletme stratejisinin, kültürünün ve organizasyonel yapısının köklü biçimde değişimini ifade etmektedir (Westerman vd., 2014). Dolayısıyla dijital dönüşümün firma performansına olan etkisi, yalnızca teknolojik gelişim üzerinden değil, stratejik uyum ve organizasyonel öğrenme süreçleri üzerinden de değerlendirilmektedir.

Dijital dönüşüm, işletmelerin verimlilik düzeylerini artırarak maliyetleri düşürmekte ve pazar taleplerine daha hızlı yanıt verme kabiliyeti kazandırmaktadır (Li vd., 2018). Bu durum, özellikle yüksek rekabetin yaşandığı sektörlerde firmaların çeviklik (agility) ve yenilikçilik düzeylerini artırarak performanslarını doğrudan etkilemektedir. Örneğin, büyük veri analitiği ve yapay zekâ uygulamaları sayesinde firmalar karar alma süreçlerini hızlandırmakta, müşteri davranışlarını daha iyi anlamakta ve daha isabetli stratejik kararlar alabilmektedir (George vd., 2022). Böylece dijital dönüşüm, işletme performansını hem finansal (kârlılık, gelir artışı, maliyet azaltımı) hem de finansal olmayan boyutlarda (müşteri memnuniyeti, çalışan verimliliği, inovasyon çıktısı) güçlendirmektedir.

Firma performansına ilişkin literatürde dijital dönüşümün etkileri genellikle stratejik uyum teorisi ve kaynak temelli görüş (RBV) çerçevesinde açıklanmaktadır. Kaynak temelli görüşe göre, firmaların sahip olduğu dijital yetenekler, rakipler tarafından kolay taklit edilemeyen stratejik kaynaklardır (Bharadwaj, 2000). Bu yetenekler, işletmenin uzun vadeli rekabet avantajını destekler ve sürdürülebilir performansın temelini oluşturur. Özellikle dijital dönüşümün gerektirdiği veri analitiği kapasitesi, teknolojik altyapı ve insan sermayesi, işletmelerin performans farklılıklarını açıklamada kritik rol oynamaktadır (Kane vd., 2015). Stratejik uyum yaklaşımı ise dijital teknolojilerin işletme stratejisiyle bütünleşmesinin, performans üzerinde doğrudan etkili olduğunu savunur.

Dijital dönüşümün performansa etkisini belirleyen bir diğer unsur da örgütsel kültür ve liderlik faktörleridir. Literatürde, dönüşüm sürecinde liderlerin vizyoner ve katılımcı bir yaklaşım sergilemesinin, dijital projelerin başarısını ve performans üzerindeki olumlu etkisini güçlendirdiği vurgulanmaktadır (Susanti vd., 2023). Dijital dönüşüm sürecinde dirençle karşılaşılmasa, çalışanların dijital araçlara uyum sağlaması ve yeniliğe açık bir iklimin oluşturulması, performans artışını destekleyen önemli unsurlardır (Kane vd., 2017). Bu nedenle dijital dönüşüm sadece teknolojik değil, aynı zamanda insani bir değişim sürecidir.

Ayrıca dijital dönüşüm, firmaların rekabet avantajını güçlendirerek pazar konumlarını da iyileştirmektedir. Özellikle KOBİ'lerde yapılan araştırmalar, dijital dönüşüm uygulamalarının işletme büyüklüğüne ve sektörün dijital olgunluk düzeyine göre farklı etkiler yarattığını göstermektedir (Bouwman vd., 2019). Dijitalleşme, müşteri etkileşimini artırmakta ve veri tabanlı pazarlama stratejileri sayesinde firmaların müşteri sadakatini güçlendirmesine olanak tanımaktadır. Bu durum uzun vadede satış performansını ve marka değerini artıran bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Nadeem vd., 2018).

Sonuç olarak, dijital dönüşümün firma performansına etkisi çok boyutludur ve teknolojik yatırımların ötesinde örgütsel, kültürel ve stratejik faktörlerle şekillenmektedir. Dijital dönüşüm süreçlerinde başarının ölçütü yalnızca teknolojik entegrasyon değil; aynı zamanda bu

teknolojilerin stratejik değer yaratacak şekilde yönetilmesidir. Literatürde genel kanaat, dijital dönüşümün performansı artırdığı yönündedir; ancak bu etkinin gücü, işletmenin dijital olgunluk seviyesi, liderlik tarzı, inovasyon kapasitesi ve çevresel dinamizmine bağlı olarak değişebilmektedir. Bu nedenle, dijital dönüşümün performans üzerindeki etkisini tam anlamıyla anlayabilmek için, örgütsel öğrenme ve inovasyon süreçleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, bu araştırmada aşığıdaki hipotez öne sürülmektedir:

H₁: Dijital dönüşüm firma performansı anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

Dijital Dönüşüm ve Firma Performansı İlişkisinde İnovasyon Yeteneğinin Aracı Rolü

Dijital dönüşüm, sadece teknolojik yeniliklerin işletme süreçlerine entegre edilmesi değil, aynı zamanda örgütlerin yenilik yapma kapasitesini artıran stratejik bir dönüşüm sürecidir. Bu bağlamda, dijitalleşme ile firma performansı arasındaki ilişkiyi anlamada inovasyon yeteneği kilit bir aracı unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Dijital teknolojiler, firmaların bilgiye erişimini kolaylaştırmakta, iç ve dış kaynaklı bilgiyi daha etkin biçimde kullanmalarını sağlayarak yeni ürün, hizmet ve süreçlerin geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Nambisan, 2017). Böylece dijital dönüşüm, inovasyon kapasitesini güçlendirmekte; inovasyon da firma performansını artıran bir mekanizma olarak işlev görmektedir.

İnovasyon yeteneği, işletmelerin dijital dönüşümden doğan fırsatları stratejik avantaja dönüştürebilme gücünü temsil eder (Lawson ve Samson, 2001). Dijital teknolojilerin benimsenmesiyle birlikte firmalar, veri analitiği, yapay zekâ, bulut bilişim ve nesnelerin interneti (IoT) gibi araçları kullanarak daha hızlı, veriye dayalı ve yaratıcı kararlar alabilmektedir. Bu teknolojiler, yenilikçi ürün geliştirme süreçlerini hızlandırmakta ve müşteri odaklı çözümler üretme kapasitesini artırmaktadır (Yoo vd., 2010). Dolayısıyla inovasyon yeteneği, dijital dönüşümün firma performansına etkisinde aracı bir köprü rolü oynamaktadır; dijital yatırımların performansa dönüşebilmesi büyük ölçüde işletmenin yenilik yapabilme becerisine bağlıdır.

Teorik olarak bu ilişki dinamik yetenekler yaklaşımı ile açıklanmaktadır. Dinamik yetenekler, işletmenin değişen çevresel koşullara uyum sağlama, fırsatları yakalama ve kaynaklarını yeniden yapılandırma becerisini ifade eder (Teece, Pisano ve Shuen, 1997). Dijital dönüşüm, işletmelerin bu dinamik yeteneklerini güçlendirerek inovasyon faaliyetlerini destekler. Özellikle dijital araçlar, işletmelere dış çevreden gelen sinyalleri daha hızlı algılama, fırsatları analiz etme ve bunları yenilikçi ürün veya hizmetlere dönüştürme imkânı sağlar (Warner ve Wäger, 2019). Bu süreç, inovasyonun bir sonuç değil, dijital dönüşümün etkili yönetilmesiyle oluşan bir ara mekanizma olduğunu göstermektedir.

Birçok ampirik çalışma da bu aracı etkiyi doğrulamaktadır. Örneğin, Chen ve Liu (2021) tarafından Çin’de yapılan bir araştırma, dijital dönüşümün inovasyon kapasitesi aracılığıyla finansal performansı artırdığını göstermiştir. Benzer şekilde, Matarazzo ve diğerleri (2021), Avrupa’daki üretim firmalarında dijital teknolojilerin doğrudan performans üzerinde değil, inovasyon süreçleri aracılığıyla dolaylı etkili olduğunu bulmuştur. Bu bulgular, dijital dönüşümün başarıya ulaşmasının yalnızca teknolojik yatırım düzeyine değil, aynı zamanda bu teknolojilerin yaratıcı biçimde kullanılmasına bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Dijitalleşme aynı zamanda örgütsel öğrenme ve bilgi paylaşımı süreçlerini de kolaylaştırarak inovasyon yeteneğini desteklemektedir (Zahra ve George, 2002). Dijital araçlar, çalışanlar arasında bilgi akışını hızlandırmakta, disiplinler arası işbirliğini güçlendirmekte ve yenilikçi fikirlerin organizasyon genelinde paylaşılmasına imkân tanımaktadır. Bu durum, organizasyon içinde yenilikçi bir kültürün oluşmasını teşvik eder. İnovasyon kültürü yerleşmiş işletmeler, dijital teknolojileri yalnızca operasyonel verimlilik amacıyla değil, stratejik dönüşüm fırsatı

olarak görürler (Chanas vd., 2019). Böylece dijital dönüşüm ve inovasyon arasında çift yönlü, dinamik bir etkileşim oluşur.

Öte yandan, inovasyonun aracı rolü her işletmede aynı düzeyde gerçekleşmeyebilir. Organizasyonel esneklik, dijital olgunluk seviyesi ve yönetsel vizyon bu etkinin gücünü belirleyen faktörlerdendir. Özellikle liderlik desteğinin yüksek olduğu firmalarda dijital dönüşüm projeleri, yenilikçi fikirlerin hayata geçirilmesine daha fazla katkı sağlamaktadır (Rogers, 2016). Liderlerin çalışanları dijital yetkinlikler konusunda teşvik etmesi ve risk almayı destekleyen bir iklim yaratması, inovasyonun aracı rolünü güçlendirmektedir. Buna karşılık, dijital dönüşüm sürecini yalnızca teknolojik bir yatırım olarak gören firmalarda inovasyon kapasitesi sınırlı kalmakta ve performans artışı beklenen düzeye ulaşmamaktadır.

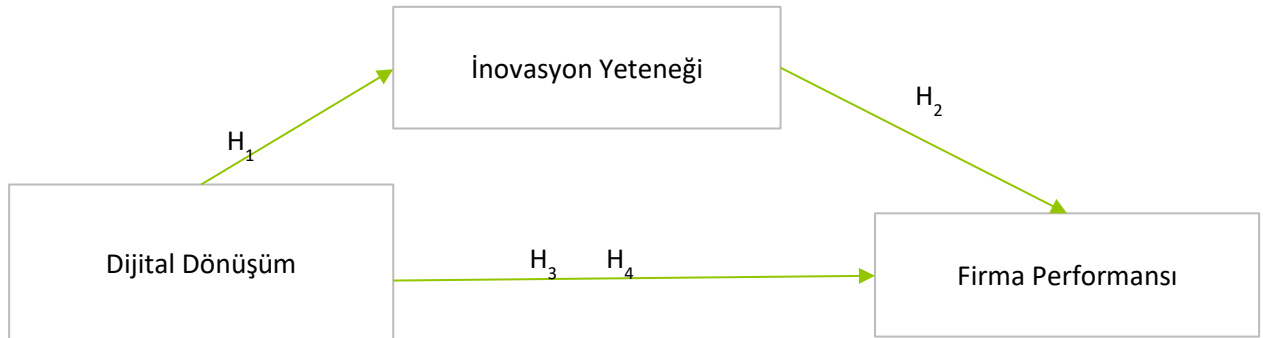
Sonuç olarak, dijital dönüşüm ile firma performansı arasındaki ilişkinin açıklanmasında inovasyon yeteneği temel bir bağlayıcı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijitalleşme, işletmelere yeni fırsatlar sunar; ancak bu fırsatların somut performans kazanımlarına dönüşmesi inovasyon yeteneğinin etkinliğine bağlıdır. Başka bir ifadeyle, dijital dönüşüm bir potansiyel yaratır, inovasyon ise bu potansiyeli performansa dönüştürür. Bu nedenle, işletmelerin dijital yatırımlarını sadece teknoloji odaklı değil, inovasyon odaklı stratejilerle bütünleştirmeleri gerekmektedir. Literatür, bu yaklaşımın sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmede en etkili yol olduğunu göstermektedir (Teece, 2018). Bu kapsamda aşağıdaki hipotezler önerilmektedir.

H₂: İnovasyon yeteneği firma performansını anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

H₃: Dijital dönüşüm inovasyon yeteneğini anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

H₄: İnovasyon yeteneği, dijital dönüşüm ile firma performansı arasındaki ilişkiye aracılık eder.

Literatür taraması sonucu geliştirilen araştırma modeli Şekil 1’de verilmektedir. Modelde dijital dönüşümün firma performansına etkisinde inovasyon yeteneğinin aracı rolü araştırılmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

YÖNTEM

Ölçüm ve Örneklem

Araştırmada anket yönetmi ile veriler toplanmış ve ankette kullanılan ölçekler önceki çalışmalardan uyarlanmıştır. Dijital dönüşüm ölçeği için Nadeem vd., (2018) kullandığı ve 12 ifadenin bulunduğu ölçek kullanılmıştır. İnovasyon yeteneğini ölçmek için Janssen (2000) tarafından geliştirilen 9 ifadeli ölçek kullanılmıştır. Firma performansını ölçmek için ise Ellinger vd. (2002) tarafından kullanılan ve 16 ifadeden oluşan firma performansı ölçeği kullanılmıştır. Toplamda araştırma 5'li Likert şeklinde hazırlanan 37 ifadeden oluşmakta olup örneklemi, İstanbul ilinde teknoloji ağırlıklı sektörde çalışan 230 personel oluşturmaktadır.

Ölçüm Geçerliliği ve Güvenilirliği

Veriler SPSS paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Öncelikle araştırma kapsamında 230 katılımcının sosyo-demografik özelliklerine bakılmıştır. Bu veriler ışığında katılımcıların cinsiyet durumuna bakıldığında, %73'ü (168 kişi) erkek, %27'si (62 kişi) ise kadındır. Yaş bilgileri, %1,3'ü 25 yaş ve altı (3 kişi), %10'u 26-32 yaş (23 kişi), %57'si 33-42 yaş (131 kişi) ve %31,7'si ise 43 yaş ve üzeridir (73 kişi). Çalışanların %80,9'u evli (186 kişi), %19,1'i ise bekar (44 kişi). Çalışılan süre, %1,7'si 1 yıldan az (4 kişi), %15,7'si 1-5 yıl (36 kişi), %15,7'si 6-10 yıl (36 kişi), %24,3'ü 11-15 yıl (56 kişi) ve %42,6'sı ise 15 yıldan fazla (98 kişi) sektörde çalışmaktadır. Görev unvanı dağılımı ise, %31,3'ü üst düzey/orta düzey yönetici (95 kişi), %20'si alt düzey yönetici (46 kişi), 3'ü firma sahibi (7 kişi), %27,8'i uzman ve %8'i ise sorumlu/operasyon olarak görev yapmaktadır.

Veri toplama süreciyle birlikte ölçüm geçerliliği ve güvenilirliği de değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, SPSS programı kullanılarak Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. KMO değeri 0.963 olarak bulunmuş ve örneklemin faktör analizi için oldukça uygun olduğunu göstermiştir. Bartlett testi sonucu ise anlamlı çıkmıştır ($X^2 = 9223,973$; $p < 0.001$), bu da verilerin faktör analizine elverişli olduğunu desteklemektedir.

Bir sonraki aşamada, dijital dönüşüm, inovasyon yeteneği ve firma performansına ilişkin maddelere verilen yanıtlar üzerinde keşifsel faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Varimax döndürme yöntemi kullanılarak yapılan temel bileşenler analizi sonucunda, araştırma modelinde yer alan değişkenleri temsil eden 36 madde, toplam varyansın %71.727'ünü açıklayan dört faktör altında toplanmıştır. Ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayılarının, kabul edilen sınır değer (0.70) üzerinde olduğu görülmüştür (Nunnally, 1978). Faktör analizine ilişkin detaylı bulgular ve Cronbach's Alpha katsayıları Tablo 1'de sunulmuştur. Elde edilen güvenilirlik katsayılarının 0.94 ile 0.97 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Tablo 1. Faktör Analizi ve Cronbach Alpha Değerleri

Değişken Adı	Faktör Yükleri			Cronbach Alpha
Dijital Dönüşüm				,978
Dijital Dönüşüm 1	,769			
Dijital Dönüşüm 2	,776			
Dijital Dönüşüm 3	,821			
Dijital Dönüşüm 4	,766			
Dijital Dönüşüm 5	,832			
Dijital Dönüşüm 6	,835			
Dijital Dönüşüm 7	,820			
Dijital Dönüşüm 8	,810			
Dijital Dönüşüm 9	,827			
Dijital Dönüşüm 10	,760			
Dijital Dönüşüm 11	,701			
Dijital Dönüşüm 12	,751			
İnovasyon Yeteneği				,949
İnovasyon Yeteneği 1		,765		
İnovasyon Yeteneği 2		,793		
İnovasyon Yeteneği 3		,835		
İnovasyon Yeteneği 4		,607		
İnovasyon Yeteneği 5		,820		
İnovasyon Yeteneği 6		,815		
İnovasyon Yeteneği 7		,783		
İnovasyon Yeteneği 8		,759		
İnovasyon Yeteneği 9		,649		

Firma Performansı				
Firma Performansı 1			,735	,957
Firma Performansı 2			,613	
Firma Performansı 3			,544	
Firma Performansı 4			,560	
Firma Performansı 5			,730	
Firma Performansı 6			,781	
Firma Performansı 7			,843	
Firma Performansı 8			,663	
Firma Performansı 9			,586	
Firma Performansı 10			,828	
Firma Performansı 11			,747	
Firma Performansı 12			,826	
Firma Performansı 13			,848	
Firma Performansı 14			,546	
Firma Performansı 15			,563	
Firma Performansı 16			,683	
Açıklanan Toplam Varyans %71,727				

Tablo 2’de araştırma değişkenleri olan dijital dönüşüm, inovasyon yeteneği ve firma performansına ait ortalama, standart sapma ve korelasyon katsayılarını içeren korelasyon analizi değerleri gösterilmektedir. Buna göre tüm değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 2. Korelasyon Analizi Sonuçları

	Değişken Adı	Ort.	Std.	1	2
1	Dijital Dönüşüm	3,90	,79	1	
2	İnovasyon Yeteneği	4,01	,51	,679**	1
3	Firma Performansı	3,68	,54	,732**	,610**

**p<0,01

Hipotez Testleri

Bu çalışmada, dijital dönüşümün firma performansı üzerindeki etkisini incelemek ve inovasyon yeteneğinin aracılık rolünü test etmek amacıyla Hayes’in Process Macro eklentisi kullanılmıştır. Analizlerde Bootstrap yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, dolaylı etkilerin test edilmesinde geleneksel aracılık analizlerine göre daha üstün performans sergilemekte; ayrıca Sobel testinin bazı sınırlılıklarını aşarak daha güvenilir sonuçlar sunmaktadır (Hayes, 2018; Gürbüz, 2019; Hayes, 2013).

Regresyon analizine ilişkin bulgular Tablo 3’te sunulmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre, motivasyonun görev performansı üzerinde dolaylı bir etkisi olduğu ve bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda, inovasyon yeteneğinin dijital dönüşüm ile firma performansı arasındaki ilişkide aracılık rolü üstlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca, %95 güven düzeyinde 5000 örnekleme yapılan önyüklem (bootstrap) analizine göre elde edilen güven aralığı sıfır değerini içermemekte (LLCI: 0,203 – ULCI: 0,397) ve bu durum dolaylı etkinin anlamlılığını desteklemektedir (MacKinnon vd., 2004).

Tablo 3. Aracılık Testine İlişkin Birinci Regresyon Analizi Sonuçları

Aşamalar	Değişkenler	Katsayı	Anlamlılık P	Bootstrapping		Model Değerleri
				LLCI	ULCI	

(Regresyon Modelleri)		(Std.Coef.)				
A yolu (Model 1)	Dijital Dönüşüm (X) İnovasyon Yeteneği (M) $X \rightarrow M$	,4617	,0000	,3982	,5252	$R^2= 0,374$ $F=204,649$ $P= 0,000$
C yolu (Model 2)	Dijital Dönüşüm (X) Firma Performansı (Y) $X \rightarrow Y$	,4130	,0000	,3554	,4705	$R^2= 0,367$ $F=198,956$ $P= 0,000$
C' yolu (Model 3)	Dijital Dönüşüm (X) Firma Performansı (Y) $X \rightarrow Y$ İnovasyon Yeteneği (M) Dijital Dönüşüm (Y) $M \rightarrow Y$	,1163 ,6425	,0000 ,0000	,0648 ,5744	,1677 ,7106	$R^2= 0,685$ $F=371,292$ $P= 0,000$

	Etki	Bootstrapping Std. Hata	Bootstrapping LLCI	Bootstrapping ULCI
Dolaylı Etki	0,297	0,050	0,203	0,397

**p<0,001 (S.H.: Standart Hata) Not: Standardize edilmemiş beta katsayıları (b) raporlanmıştır.

Araştırmada ortaya koyulan hipotezlerin sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir. Yapılan analizler sonrasında tüm hipotezlerin desteklendiği görülmektedir.

Tablo 5. Hipotez Sonuçları

HİPOTEZLER	SONUÇ
H ₁ Dijital Dönüşüm Firma Performansı anlamlı ve pozitif yönde etkiler.	Desteklendi
H ₂ Dijital Dönüşüm İnovasyon Yeteneğini anlamlı ve pozitif yönde etkiler.	Desteklendi
H ₃ Dijital Dönüşüm İnovasyon Yeteneğini anlamlı ve pozitif yönde etkiler.	Desteklendi
H ₄ İnovasyon Yeteneği, Dijital Dönüşüm ile Firma Performansı Arasındaki İlişkiye Aracılık Eder.	Desteklendi

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, dijital dönüşümün firma performansına etkisini ve bu ilişkide inovasyon yeteneğinin aracı rolünü incelemiştir. Elde edilen bulgular, dijital dönüşümün firma performansını anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini; ayrıca bu etkinin inovasyon yeteneği aracılığıyla güçlendiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, literatürdeki pek çok araştırma ile paralellik göstermektedir (Bharadwaj, 2000; Kane vd., 2015; Nambisan, 2017). Özellikle dijital teknolojilerin stratejik düzeyde benimsenmesi, firmaların sadece operasyonel verimliliğini değil, aynı zamanda yenilikçilik düzeyini ve rekabet gücünü artırmaktadır. Bu bulgu, dijital dönüşümün yalnızca teknolojik bir yatırım değil, stratejik bir yeniden yapılanma süreci olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın sonuçları, inovasyon yeteneğinin dijital dönüşüm-performans ilişkisinde temel bir ara mekanizma olduğunu açıkça göstermektedir. Bu durum, dijital dönüşümün performans üzerindeki etkisinin doğrudan değil, inovasyon aracılığıyla dolaylı olarak gerçekleştiği yönündeki yaklaşımları desteklemektedir (Chen ve Liu, 2021; Matarazzo vd., 2021). Firmalar, dijital teknolojilere yatırım yaptıklarında kısa vadede verimlilik artışı elde edebilseler de, uzun vadeli ve sürdürülebilir performans ancak bu teknolojilerin inovatif bir anlayışla

kullanılmasıyla mümkün olmaktadır. Bu bağlamda inovasyon yeteneği, dijital dönüşüm yatırımlarının etkinliğini belirleyen stratejik bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Bulgular, aynı zamanda dijital dönüşüm sürecinde liderlik, örgütsel kültür ve öğrenme yeteneği gibi yumuşak faktörlerin de önemini vurgulamaktadır. Dijital dönüşüm, yalnızca teknolojik bir adaptasyon değil; aynı zamanda insan kaynağının zihinsel dönüşümünü gerektirir. Literatürde de vurgulandığı üzere, vizyoner liderlik anlayışı ve yenilikçi bir örgüt kültürü, dijital dönüşümün başarıya ulaşmasında belirleyici unsurlardır (Susanti vd., 2023; Rogers, 2016). Bu bağlamda firmaların dijitalleşme stratejileri geliştirirken, teknolojik yatırımları insan kaynağı gelişimi ve örgütsel öğrenme ile entegre etmeleri önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın bir diğer önemli katkısı, dijital dönüşümün firma performansı üzerindeki etkisinin çok boyutlu olduğunu ortaya koymasıdır. Bulgular, dijitalleşmenin sadece finansal performans göstergelerinde değil, aynı zamanda müşteri memnuniyeti, yenilikçilik ve çalışan verimliliği gibi boyutlarda da iyileşme sağladığını göstermektedir. Bu durum, dijital dönüşümün stratejik bir rekabet unsuru haline geldiğini ve firmalar için uzun vadeli sürdürülebilirlik aracı olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Verhoef vd., 2021). Dijitalleşme, veri temelli karar verme süreçlerini güçlendirerek organizasyonel çevikliği artırmakta, bu da firmaların değişen çevresel koşullara daha hızlı adapte olmalarını sağlamaktadır.

Araştırmanın uygulama açısından en önemli sonucu, işletmelerin dijital dönüşüm süreçlerinde inovasyon stratejilerini önceliklendirmeleri gerektiğini göstermesidir. Dijital teknolojiler, ancak yenilikçi süreçlerle bütünleştirildiğinde performans üzerinde kalıcı etki yaratır. Bu nedenle firmaların dijital stratejilerini oluştururken; Ar-Ge yatırımlarını artırmaları, çalışanların dijital yetkinliklerini geliştirmeleri ve kurum içinde inovasyon kültürünü teşvik etmeleri gerekmektedir. Ayrıca, işletmelerin dijital olgunluk seviyelerine uygun dönüşüm stratejileri geliştirmeleri, kaynak israfını önleyerek performans artışını optimize edecektir.

Teorik olarak, bu araştırma dijital dönüşüm literatürüne iki önemli katkı sunmaktadır. İlk olarak, dijital dönüşümün inovasyon yeteneği aracılığıyla firma performansını etkilediğini ortaya koyarak literatürdeki açıklayıcı mekanizmalara yenilikçi bir bakış açısı getirmiştir. İkinci olarak, bu ilişkiyi dinamik yetenekler perspektifinden ele alarak dijital dönüşümün sürdürülebilir rekabet avantajı yaratmadaki rolünü vurgulamıştır. Bu yönüyle çalışma, stratejik yönetim, bilgi sistemleri ve inovasyon literatürlerini bütünleştiren disiplinler arası bir yaklaşım sunmaktadır.

Elbette bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma belirli bir bölgedeki teknoloji sektörüne odaklandığı için, farklı sektörlerde veya farklı ülkelerde yapılacak benzer çalışmalar sonuçların genellenebilirliğini artıracaktır. Ayrıca, araştırma kesitsel veriyle yürütülmüş olup, dijital dönüşümün uzun vadeli performans etkilerini gözlemlemek için boyamsal çalışmaların yapılması önerilmektedir. Bununla birlikte, gelecek araştırmalarda dijital liderlik, örgütsel öğrenme ve çevresel dinamizm gibi değişkenlerin aracı veya düzenleyici etkilerinin incelenmesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma dijital dönüşümün firma performansı üzerindeki etkisinin inovasyon yeteneği aracılığıyla güçlendiğini ortaya koyarak hem teorik hem de pratik açıdan önemli bulgular sunmaktadır. Firmalar, dijital dönüşüm yatırımlarını yalnızca teknolojik yenilik olarak değil, inovasyon ekosisteminin bir parçası olarak ele almalı; çalışanlarını, süreçlerini ve stratejilerini bu anlayış doğrultusunda yeniden yapılandırmalıdır. Bu perspektif, dijital çağda rekabet gücünü korumak ve sürdürülebilir büyüme elde etmek isteyen işletmeler için yol gösterici niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Amabile, T.M., Conti, R., Coon, H., et al. (1996). Assessing the Work Environment for Creativity. *Academy of Management Journal*, 39, 1154-1184.
- Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, 17, 99-120.
- Bharadwaj, A. (2000). A resource-based perspective on information technology capability and firm performance: An empirical investigation. *MIS Quarterly*, 24(1), 169-196.
- Bouwman, H., Nikou, S., & de Reuver, M. (2019). Digitalization, business models, and SMEs: How do business model innovation practices improve performance? *Technological Forecasting and Social Change*, 146, 118–127.
- Brennen, J. S., & Kreiss, D. (2016). Digitalization. *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy*, 1-11.
- Brynolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W. W. Norton & Company.
- Calantone, R. J., Çavuşgil, S. T. & Zhao, Y. (2002). Learning orientation, firm innovation capability, and firm performance, *Industrial Marketing Management*, (31), 515-524.
- Cameron, K. S., & Whetten, D. A. (1983). Models of the Organizational Life Cycle: Applications to Higher Education. *The Review of Higher Education*, 6, 269-299.
- Cao, G., Duan, Y., & Edwards, J.S. (2025). Organizational culture, digital transformation, and product innovation, *Information & Management*, 62(4), 104135.
- Chanias, S., Myers, M. D., & Hess, T. (2019). Digital transformation strategy making in pre-digital organizations: The case of a financial services provider. *The Journal of Strategic Information Systems*, 28(1), 17–33.
- Chen, J., & Liu, Y. (2021). Digital transformation and firm performance: The mediating role of innovation capability. *Technology in Society*, 66, 101635.
- Cohen, W. & Levinthal, D. (1990). Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation. *Administrative Science Quarterly*, 35, 128-152.
- Damanpour, F. & Aravind, D. (2012). Managerial Innovation: Conceptions, Processes, and Antecedents. *Management and Organization Review*, 8(2), 423-454.
- Dempere, J., Qamar, M., Allam, H., & Malik, S. (2023). The Impact of Innovation on Economic Growth: A Global Perspective. *Economies*, 11(7), 182.
- Edmondson, A. (1999) Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. *Administrative Science Quarterly*, 44, 350-383.
- Ellinger, A. D., Ellinger, A. E., Yang, B. & Howton, S. W. (2002). The Relationship Between the Learning Organization Concept and Firms' Financial Performance: An Empirical Assessment. *Human Resource Development Quarterly*, 13(1), 5-22.

George, G., Merrill, R. K., & Schillebeeckx, S. J. (2022). Digital transformation, sustainability, and purpose in the multinational enterprise. *Journal of World Business*, 57(3), 101326.

Gürbüz, S. (2019). Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri. Seçkin Yayıncılık.

Hayes, A. F. (2013). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. London & New York: Guilford Press.

Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford Press.

Henriette, E., Feki, M., & Boughzala, I. (2015). The Shape of Digital Transformation: A Systematic Literature Review. *Mediterranean Conference on Information Systems (MCIS)*, 10, 1913.

Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2016). Options for Formulating a Digital Transformation Strategy. *MIS Quarterly*, 15, 103-119.

Hitt, M. A. Ireland, R.D., Sirmon, D.G. & Cheryl A. Trahms (2011). Strategic Entrepreneurship: Creating Value for Individuals, Organizations, and Society. *AMP*, 25, 57-75.

Hurley, R., & Hult, G. (1998). Innovation, Market Orientation, and Organizational Learning: An Integration and Empirical Examination. *Journal of Marketing*, 62, 42-54.

Janssen, O. (2000). Job Demands, Perceptions of Effort-Reward Fairness, and Innovative Work Behavior. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73(3), 287-302.

Kane, G. C., Palmer, D., Phillips, A. N., & Kiron, D. (2015). Strategy, not technology, drives digital transformation. *MIT Sloan Management Review*, 14(1), 1–25.

Kane, G. C., Phillips, A., & Copulsky, J. (2017). *The technology fallacy: People are the real key to digital transformation*. MIT Press.

Kaplan, R.S. & Norton, D.P. (1996). Strategic Learning: The Balanced Scorecard. *Strategy & Leadership*, 24, 18-24.

Lawson, B., & Samson, D. (2001). Developing innovation capability in organizations: A dynamic capabilities approach. *International Journal of Innovation Management*, 5(3), 377-400.

Li, L., Su, F., Zhang, W., & Mao, J. Y. (2018). Digital transformation by SME entrepreneurs: A capability perspective. *Information Systems Journal*, 28(6), 1129-1157.

MacKinnon, D. P., Lockwood, C. M., & Williams, J. (2004). Confidence limits for the indirect effect: Distribution of the product and resampling methods. *Multivariate Behavioral Research*, 39(1), 99-128

Marques, I.C. & Ferreira, J.J. (2020). Digital transformation in the area of health: systematic review of 45 years of evolution, *Health Technology*, 10(3), 575-586.

- Matarazzo, M., Penco, L., Profumo, G., & Quaglia, R. (2021). Digital transformation and customer value creation in Made in Italy SMEs: A dynamic capabilities perspective. *Journal of Business Research*, 123, 642-656.
- Matt, C., Hess, T. & Benlian, A. (2015). Digital Transformation Strategies, *Business and Information Systems Engineering*, 57(5), 339-343.
- Nadeem, A., Abedin, B., Cerpa, N., & Chew, E. (2018). Digital transformation and digital business strategy. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 13(2), 1-8.
- Nambisan, S. (2017). Digital entrepreneurship: Toward a digital technology perspective of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 41(6), 1029-1055.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory* (2nd ed.). McGraw-Hill.
- OECD (2023), *OECD Regional Outlook 2023: The Longstanding Geography of Inequalities*, OECD Publishing.
- Pisano, G. P. (2019). The Hard Truth about Innovative. *Harvard Business Review*, 97, 62-71.
- Richard et al. (2009). Measuring Organizational Performance: Towards Methodological Best Practice. *Journal of Management*, 35, 718-804.
- Rogers, D. (2016). *The digital transformation playbook: Rethink your business for the digital age*. Columbia University Press.
- Susanti, D., Mardani, A., & Streimikiene, D. (2023). Digital transformation and firm competitiveness: A systematic review. *Technological Forecasting and Social Change*, 189, 122-232.
- Teece, D. J. (2007). Explicating dynamic capabilities: The nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. *Strategic Management Journal*, 28(13), 1319-1350.
- Teece, D. J. (2018). Business models and dynamic capabilities. *Long Range Planning*, 51(1), 40-49.
- Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal*, 18(7), 509-533.
- Tidd, J. & Bessant, J.R. (2018). *Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change*. John Wiley & Sons, Hoboken, NJ.
- Venkatraman, N. & Ramanujam, V. (1986). Measurement of Business Performance in Strategy Research: A Comparison of Approaches. *Academy of Management Review*, 11, 801-814.
- Verhoef, P. C., Broekhuizen, T., Bart, Y., & Bhattacharya, A. (2021). Digital transformation: A multidisciplinary reflection and research agenda. *Journal of Business Research*, 122, 889-901.

- Vial, G. (2019). Understanding Digital Transformation: A Review and a Research Agenda. *The Journal of Strategic Information Systems*, 28, 118-144.
- Warner, K. S., & Wäger, M. (2019). Building dynamic capabilities for digital transformation: An ongoing process of strategic renewal. *Long Range Planning*, 52(3), 326-349.
- Westerman, G., Bonnet, D., & McAfee, A. (2014). *Leading digital: Turning technology into business transformation*. Harvard Business Press.
- Yoo, Y., Henfridsson, O., & Lyytinen, K. (2010). Research commentary – The new organizing logic of digital innovation: An agenda for information systems research. *Information Systems Research*, 21(4), 724-735.
- Zahra, S. A., & George, G. (2002). Absorptive capacity: A review, reconceptualization, and extension. *Academy of Management Review*, 27(2), 185-203.

YAPAY ZEKANIN ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK ALANINDA KULLANIMINA İLİŞKİN BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Doç. Dr. Emel FAİZ

Düzce Üniversitesi, emelgokmenoglu@duzce.edu.tr- 0000-0002-1911-7706

Öğr. Gör. Dr. Gamze ULUDAĞ

Düzce Üniversitesi, gamzeuludag@duzce.edu.tr – 0000-0002-6504-1079

ÖZET

Bu çalışma, yapay zekânın (YZ) uluslararası işletmecilik alanındaki kullanımını bibliyometrik analiz yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Web of Science veri tabanından 1994–2026 yılları arasında yayımlanan 1049 doküman derlenmiştir. Verilerin analizi için R programı ve özellikle Bibliometrix paketi kullanılmıştır. Çalışmada yayın yılları, atıf sayıları, kurumlar, ülkeler, işbirlikleri, kavramsal ağ analizi ve anahtar kelime analizi değerlendirilmiştir. Bulgular, son yıllarda yapay zekâ temelli pazarlama uygulamalarına yönelik akademik ilginin önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlarda son yıllarda (2019–2024) yayın sayısındaki belirgin artış ve uluslararası iş birliklerinin yoğunlaşması, yapay zekânın küresel işletmecilik uygulamalarında stratejik bir araç hâline geldiğini göstermektedir. Ayrıca gelişmiş ekonomilerin bu alandaki bilimsel üretimde lider konumda olduğu, ancak gelişmekte olan ülkelerin katkılarının da giderek arttığı görülmektedir. Bu çalışma, yapay zekâ ve uluslararası işletmecilik alanındaki mevcut araştırma eğilimlerini ortaya koyarak, gelecekteki akademik çalışmalar ve uygulamalar için yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Uluslararası İşletmecilik, Bibliyometrik Analiz.

A BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INTERNATIONAL BUSINESS

ABSTRACT

This study aims to examine the use of artificial intelligence (AI) in international business using bibliometric analysis. 1049 documents published between 1994 and 2026 were compiled from the Web of Science database. The R program, and specifically the Bibliometrix package, was used for data analysis. Publication years, citation numbers, institutions, countries, collaborations, conceptual network analysis, and keyword analysis were evaluated in the study. The findings show that academic interest in AI-based marketing applications has increased significantly in recent years. The results indicate that the significant increase in the number of publications and the intensification of international collaborations in recent years (2019–2024) show that AI has become a strategic tool in global business practices. Furthermore, it is observed that developed economies are in a leading position in scientific production in this field, but the contributions of developing countries are also increasing. This study reveals current research trends in artificial intelligence and international business, offering a guiding framework for future academic studies and applications.

Keywords: Artificial Intelligence, International Business, Bibliometric Analysis.

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, işletmelerin faaliyet gösterdikleri pazarlardaki rekabet ortamını köklü biçimde dönüştürmektedir. Küreselleşmenin giderek hız kazanması, dijital teknolojilerdeki gelişmeler ve rekabet koşullarının giderek karmaşıklaşması, uluslararası işletmelerin karar alma süreçlerini daha veri odaklı ve esnek hale getirmelerini zorunlu kılmaktadır. Özellikle dijital dönüşüm süreci, uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren işletmelerin karar alma, planlama ve kontrol mekanizmalarını yeniden yapılandırmalarını gerektirmektedir. Bu dönüşümün en önemli bileşenlerinden biri olan yapay zekâ (YZ), büyük miktardaki veriyi işleyebilme, öğrenme ve öngöründe bulunabilme yetenekleri sayesinde uluslararası işletmecilik uygulamalarında stratejik bir araç haline gelmiştir (Koçel, 2020).

Bu bağlamda yapay zekâ (YZ) teknolojileri; büyük veri analitiği, makine öğrenmesi ve otomasyon yetenekleri sayesinde uluslararası işletmecilik faaliyetlerinde stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır (Russell ve Norvig, 2021). Büyük veri analitiği, doğal dil işleme ve makine öğrenmesi gibi teknolojiler, çok uluslu işletmelerin karmaşık küresel ekosistemlerde daha çevik ve veri odaklı kararlar almasına olanak tanımaktadır (Day vd., 2022). Yapay zekâ, işletmelerin farklı ülke pazarlarını analiz etme, talep tahmini yapma, tedarik zincirlerini optimize etme ve müşteri ilişkilerini kişiselleştirme gibi kritik alanlarda önemli katkılar sunmaktadır. Uluslararası iş dünyasında YZ'nin etkisi derin olup, ekonomik manzaraları değiştiriyor ve iş yönetimi uygulamalarını yeniden tanımlıyor. YZ, işletmelerin sadece nasıl faaliyet gösterdiklerini değil, nasıl rekabet ettiklerini de dönüştürmektedir. YZ'nin entegrasyonu artık sürdürülebilir rekabet avantajları elde etmede kritik bir faktör olarak görülmektedir. Uluslararası yeni pazarlara genişleme için YZ'den yararlanan işletmeler, karmaşık küresel pazarlarda daha iyi yol alabilmekte ve çeşitli müşteri tabanları için stratejilerini özelleştirebilmektedir.

Uluslararası işletmecilik literatüründe, yapay zekânın özellikle belirsizlik ve kültürel farklılıkların yüksek olduğu uluslararası pazarlarda rekabet üstünlüğü sağladığı vurgulanmaktadır (Porter ve Heppelmann, 2015). Çok uluslu işletmeler, YZ tabanlı sistemler aracılığıyla pazar giriş stratejilerini daha doğru belirleyebilmekte, operasyonel maliyetleri azaltabilmekte ve küresel ölçekte daha hızlı kararlar alabilmektedir (Ransbotham vd. 2020). Ayrıca yapay zekâ, uluslararası pazarlarda faaliyet gösteren işletmelerin kurumsal öğrenme süreçlerini destekleyerek bilgi transferini ve organizasyonel çevikliğini artırmaktadır (Krakowski, Luger ve Raisch, 2022).

Bununla birlikte, yapay zekânın uluslararası işletmecilikte kullanımına ilişkin etik, hukuki ve yönetsel bazı sorunlar da gündeme gelmektedir. Veri gizliliği, algoritmik önyargılar ve ülkeler arasındaki düzenleyici farklılıklar, YZ uygulamalarının küresel ölçekte yaygınlaşmasını sınırlayan temel unsurlar arasında yer almaktadır (Stahl vd. 2019). Bu nedenle yapay zekânın uluslararası işletmelerde etkin ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımı, yalnızca teknolojik değil aynı zamanda yönetsel ve stratejik bir bakış açısını da gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, YZ teknolojilerinin uluslararası işletmecilikteki güncel kullanım alanlarını ilgili literatür ışığında incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma, uluslararası işletmecilik

literatürüne bibliyometrik analiz verileriyle güncel bir bakış açısı sunmayı ve gelecekte yapılacak ampirik araştırmalar için bir zemin oluşturmaya hedeflemektedir.

2. YAPAY ZEKA VE ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK

2.1.Yapay Zeka Kavramı

Yapay zekâ (YZ), en genel tanımıyla insan zekâsına özgü öğrenme, akıl yürütme, problem çözme ve karar verme gibi bilişsel süreçlerin makineler tarafından taklit edilmesini amaçlayan disiplinlerarası bir araştırma alanıdır. Yapay zekâ kavramı; bilgisayar bilimleri, matematik, istatistik, bilişsel bilimler ve işletme gibi farklı disiplinlerin katkısıyla gelişmiştir (Russell ve Norvig, 2021). Koçel'e (2020) göre yapay zekâ, örgütsel karar süreçlerinde insan müdahalesini azaltarak daha rasyonel ve tutarlı çıktılar elde edilmesini mümkün kılan bir teknolojik araç olarak değerlendirilmektedir.

Yapay zekânın gelişimi kronolojik olarak ele alındığında, kavramın temellerinin 1950'li yıllara dayandığı görülmektedir. Alanın öncülerinden Turing (1950), makinelerin düşünebilme yeteneğini sorgulamış ve geliştirdiği "Turing Testi" ile yapay zekâ tartışmalarına teorik bir zemin hazırlamıştır. 1956 yılında Dartmouth Konferansı'nda McCarthy tarafından "artificial intelligence" kavramının literatüre kazandırılmasıyla yapay zekâ, bağımsız bir araştırma alanı haline gelmiştir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda yapay zekâ çalışmaları daha çok kural tabanlı sistemler ve uzman sistemler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu dönemde geliştirilen sistemler, önceden tanımlanmış kurallar aracılığıyla belirli problemleri çözmeyi hedeflemekte ancak öğrenme yeteneklerinin sınırlı olması nedeniyle karmaşık ve dinamik problemlerde yetersiz kalmaktadır (Eren ve Kılıç, 2018).

2.2.Uluslararası İşletmecilikte Yapay Zeka Kullanımı

Günümüzde yapay zekâ, yalnızca operasyonel verimliliği artıran bir araç değil aynı zamanda işletmelerin rekabet üstünlüğü elde etmesini sağlayan stratejik bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası işletmecilik bağlamında yapay zekâ; pazar analizi, risk yönetimi, tedarik zinciri optimizasyonu ve müşteri ilişkileri yönetimi gibi alanlarda yaygın biçimde kullanılmaktadır (Baran, 2024). Bununla birlikte, yapay zekânın gelişimi etik, hukuki ve yönetsel tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Özellikle veri gizliliği, algoritmik önyargılar ve şeffaflık sorunları, yapay zekâ uygulamalarının sürdürülebilirliği açısından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Küreselleşme ve dijital dönüşümün eşzamanlı ilerleyişi, çok uluslu işletmelerin karmaşık veri setlerini yönetme ve ulus ötesi operasyonlarda karar verme süreçlerini temelden değiştirmektedir. Bu değişimin merkezinde yer alan YZ sadece rutin görevlerin otomasyonu değil, aynı zamanda stratejik öngörü ve rekabet üstünlüğü sağlama kapasitesiyle uluslararası işletmecilik literatüründe kritik bir araştırma alanı haline gelmektedir (Dau vd. 2022).

Yapay zekânın tarihsel gelişimi incelendiğinde, teknolojinin kural tabanlı yaklaşımlardan veri odaklı ve öğrenen sistemlere doğru evrildiği görülmektedir. Bu dönüşüm, yapay zekânın uluslararası işletmecilik alanında stratejik bir etken olarak konumlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla yapay zekâ, yalnızca teknolojik inovasyon değil; aynı zamanda örgütsel yapıları,

karar mekanizmalarını ve rekabet dinamiklerini dönüştüren bütüncül bir kavram olarak ele alınmalıdır.

Yapay zekâ, pazar analizi, talep tahmini, fiyatlandırma, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi gibi uluslararası işletmeciliğin temel fonksiyonlarında etkin biçimde kullanılmaktadır. Özellikle çok uluslu işletmeler açısından farklı ülke pazarlarındaki belirsizliklerin azaltılması, kültürel ve ekonomik farklılıkların analiz edilmesi ve hızlı karar alınması yapay zekâ destekli sistemler aracılığıyla mümkün hale gelmektedir (Baran, 2024). Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmalarda da dijital teknolojilerin işletmelere rekabet üstünlüğü sağladığı ve küresel pazarlarda sürdürülebilirlik açısından kritik bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Eren ve Kılıç, 2018).

Uluslararası işletmecilik disiplini, teknolojik kırılımların rekabet avantajını yeniden tanımladığı tarihi bir dönemeçten geçmektedir. 1990’ların başında dijitalleşmenin ilk dalgalarıyla başlayan bu süreç, günümüzde Yapay Zeka teknolojilerinin stratejik karar alma mekanizmalarına entegre olmasıyla "Akıllı Uluslararasılaşma" evresine evrilmiştir. YZ; pazar tahmini, risk analizi ve küresel değer zinciri optimizasyonu gibi alanlarda sunduğu kapasite ile çok uluslu işletmelerin psikolojik mesafe maliyetini minimize etme potansiyeline sahiptir (Buckley vd. 2023).

Geleneksel uluslararasılaşma teorileri, işletmelerin uluslararası pazarlara girişinde “bilgi eksikliği” ve “psikolojik mesafe” gibi engellere odaklanmaktadır. YZ teknolojileri, büyük veri analitiği yoluyla bu belirsizlikleri minimize etme potansiyeli sunmaktadır (Buckley vd. 2023). Özellikle makine öğrenmesi algoritmaları, tüketici davranışlarının tahmin edilmesinden tedarik zinciri optimizasyonuna kadar geniş bir yelpazede çok uluslu işletmelere çeviklik kazandırmaktadır. Buna rağmen, YZ’nin uluslararası pazarlardaki etik kullanımı, veri egemenliği ve kültürel adaptasyon süreçlerindeki etkinliği halen tartışma konusudur (Vahlne vd. 2020).

Yapay zeka, uluslararası işletmecilik dünyasını daha önce hayal bile edilemeyecek şekillerde dönüştürmektedir. Karar verme, tedarik zinciri yönetimi ve küresel iş gücü üzerindeki etkisi derin olup hem zorluklar hem de fırsatlar sunmaktadır. İşletmeler yapay zekayı operasyonlarına entegre etmeye devam ederken, bu teknolojinin daha geniş ekonomik ve sosyal etkilerini de ele almalıdırlar. Yapay zeka gelişmeye devam ettikçe, uluslararası iş dünyası üzerindeki etkisi de yoğunlaşacak ve hem zorluklar hem de fırsatlar yaratacaktır (Buta vd. 2024). Yapay zeka teknolojilerine yatırım yapan ve iş gücü adaptasyonuna öncelik veren işletmeler, geleceğin iş ortamında başarılı olmak için iyi bir konumda olacaklardır. Ancak, aynı zamanda tetikte kalmaları da gerekmektedir.

2.3.Uluslararası İşletmecilikte Yapay Zekanın Kullanımına İlişkin Mevcut Araştırmalar

Son yıllarda yapay zekâ ve işletmecilik ilişkisinin akademik çalışmalarda artan bir eğilim gösterdiği, bibliyometrik analizler aracılığıyla sistematik olarak ortaya konmaktadır. Bu analizler, literatürdeki yayın eğilimlerini, ana tematik kümeleri, ortak yazar ağlarını ve atıf ilişkilerini niceliksel olarak haritalandırmak suretiyle alandaki yapının kavranmasına olanak sağlamaktadır (Kılınç, 2024).

Türkiye’de yapılan araştırmalar, yapay zekâ uygulamalarının işletmelerin uluslararasılaşma süreçlerini hızlandırdığını ve dış pazarlara giriş stratejilerinde daha rasyonel kararlar alınmasına katkı sağladığını ortaya koymaktadır (Yalçınkaya, 2021). Bununla birlikte, yapay zekânın uluslararası işletmecilikte kullanımına ilişkin literatürde; veri güvenliği, etik sorunlar, nitelikli insan kaynağı eksikliği ve yasal düzenlemelerdeki belirsizlikler gibi çeşitli sorun alanlarına da dikkat çekilmektedir (Tübitak, 2020).

Türkiye’de ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilen bibliyometrik çalışmalar, işletmelerde yapay zekâ kullanımına ilişkin bilimsel üretimin kayda değer bir artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Kılınç (2024)’ın Scopus veri tabanını kapsayan çalışmasında, 1984-2023 döneminde YZ ile ilgili 2.800’ü aşkın yayının bibliyometrik analizi yapılmıştır. Araştırma bulguları, son beş yılda bu çalışmaların sayısında 150’den 520’ye doğru önemli bir artış olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte çalışmalar, ABD, Hindistan, Çin, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler tarafından yoğun biçimde üretilmektedir.

Sağbaş ve Kılınç (2020), öne çıkan anahtar kelimeler arasında YZ, büyük veri, makine öğrenmesi ve derin öğrenme gibi kavramların yer almakta olduğunu, sürdürülebilirlik, iş modellerinde inovasyon gibi alt alanlar sıklıkla çalışılan başlıklar arasında bulunduğunu ifade etmektedir. Bu tür çalışmalar gelecekteki araştırmacılar için literatürdeki boşlukların ve öncelikli araştırma eksenlerinin tespitinde rehberlik etmektedir.

Uluslararası literatürde gerçekleştirilen bibliyometrik analizler de benzer şekilde global araştırma eğilimlerini ve bilimsel iletişim ağlarını ortaya koymaktadır. Örneğin, işletme inovasyonunda YZ’ye odaklanan sistematik bibliyometrik analizler, 1.000’den fazla yayının değerlendirildiği kapsamlı incelemelerle, hangi ülkelerin ve kurumların alana en çok katkı sağladığını, yönelimli araştırma temalarını ve yazar işbirliği ağlarının yapısını tanımlamaktadır. Bu çalışmalar, YZ’nin iş inovasyonu, müşteri ilişkileri ve stratejik kararların desteklenmesi gibi alt disiplinlerdeki araştırma dinamiklerini kavramsallaştırma açısından önemli katkı sunmaktadır (Tsotsas vd. 2024).

Uluslararası işletmecilikte YZ kullanımı üzerine yapılan çalışmaların sayısı her geçen gün artmasına rağmen, bu çalışmaların entelektüel ağlarını ve evrimini bütüncül bir yaklaşımla ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

3. BİBLİYOMETRİK ANALİZ BULGULARI

Bibliyometrik analiz, belirli bir disiplindeki entelektüel yapıyı nicel yöntemlerle ortaya koyarak, öznel değerlendirmelerin ötesinde nesnel bir bakış açısı sunmaktadır (Zupic ve Čater, 2015). Literatürün gelişim seyrini sistematik bir şekilde haritalandırmak amacıyla hazırlanan bu çalışmada, “artificial intelligence” ve “international business” anahtar kelimeleri kullanılarak Web of Science veri tabanından 1994–2026 yılları arasında yayımlanan 1049 doküman incelenmiştir. Verilerin analizi için R programı ve özellikle bibliometrix paketi kullanılmıştır. Bu çalışma, yapay zekâ ve uluslararası işletmecilik literatürünü daha derinlemesine anlamak amacıyla aşağıdaki analizleri kapsamaktadır:

- Temel bibliyometrik göstergelerin (yayın sayısı, atıf yapısı, kaynak çeşitliliği ve yayın büyüme oranı) analiz edilerek literatürün genel yapısının değerlendirilmesi,

- Doküman türlerinin dağılımının (makale, bildiri, derleme ve diğer yayın türleri) incelenmesi yoluyla alanın metodolojik ve yayın pratiklerinin anlaşılması.
- Yıllara göre yayın dağılımının incelenmesi yoluyla yapay zekâ ve uluslararası işletmecilik alanındaki akademik üretimin zaman içindeki gelişim seyrinin ortaya konulması,
- Kelimelerin zaman içindeki kullanım sıklığı analizi aracılığıyla araştırma eğilimlerinin ve tematik dönüşümlerin ortaya konulması,
- Anahtar kelime analizi ile literatürde öne çıkan temel temaların ve araştırma odaklarının belirlenmesi,
- Ülkeler arası iş birliği analizleri ile bilimsel üretimin coğrafi dağılımının ve uluslararası akademik ağların incelenmesi,
- Kavramsal ağ analizi ile literatürdeki temel kavramlar arasındaki ilişkisel yapının ve entelektüel kümelenmelerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Bibliyometrik analiz sonuçlarına göre incelenen veri seti 1994–2026 yılları arasını kapsamakta olup, toplam 1049 doküman ve 521 farklı kaynak üzerinden oluşturulmuştur. Bu durum, araştırma alanının geniş ve çok kaynaklı bir literatüre sahip olduğunu göstermektedir. Yıllık yayın büyüme oranının %6,27 olması, alanın zaman içerisinde istikrarlı bir gelişim eğilimi sergilediğine işaret etmektedir. Dokümanların ortalama yaşının 4,55 yıl olması, literatürün büyük ölçüde güncel çalışmalardan oluştuğunu ve araştırma konusunun hâlen akademik ilgi odağında olduğunu ortaya koymaktadır. Doküman başına ortalama 20,25 atıf değeri, alanın yüksek görünürlüğe ve etki düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Toplam 40.833 referans kullanılmış olması ise, çalışmaların kapsamlı bir kuramsal ve ampirik temele dayandığını düşündürmektedir.

Çizelge 1: Veri Setine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

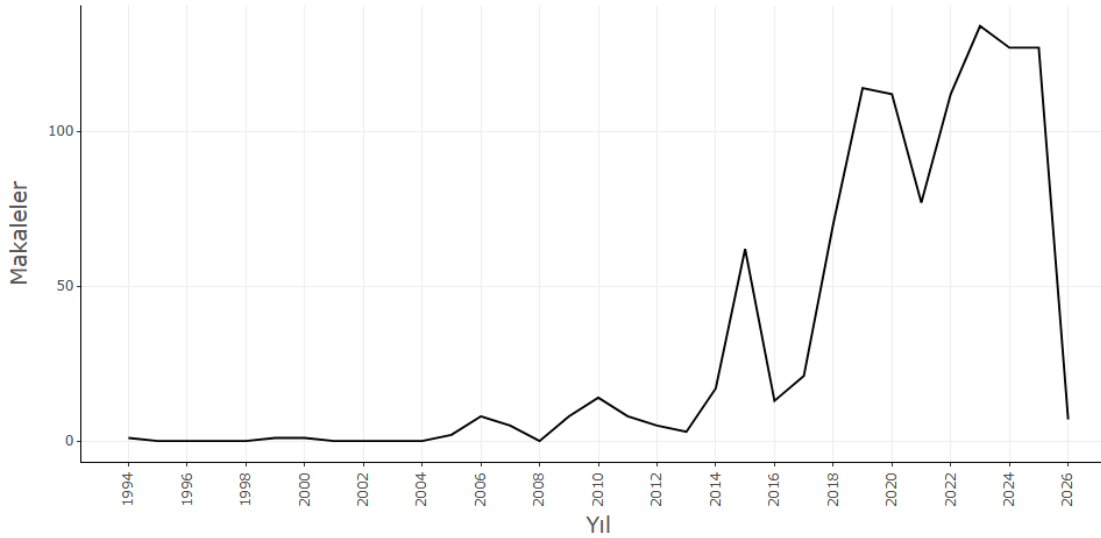
Açıklama	Sonuç
Zaman Aralığı	1994–2026
Kaynak Sayısı (Dergi, Kitap vb.)	521
Doküman Sayısı	1049
Yıllık Büyüme Oranı (%)	6,27
Dokümanların Ortalama Yaşı	4,55
Doküman Başına Ortalama Atıf	20,25
Toplam Referans Sayısı	40.833

Doküman türlerine göre yapılan inceleme sonucunda, toplam 1049 yayının bulunduğu görülmektedir. Yayınların büyük çoğunluğunu bildiriler oluşturmaktadır (622 yayın). Bu durum, alanın özellikle kongreler ve sempozyumlar aracılığıyla yoğun bir şekilde üretildiğini ve tartışıldığını göstermektedir. İkinci en yaygın doküman türü makalelerdir (352 yayın). Bu bulgu, araştırma konusunun yalnızca toplantı bildirileriyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda hakemli dergilerde de önemli ölçüde yer bulduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma alanında bilimsel üretimin ağırlıklı olarak kongre ve sempozyum bildirileri ile hakemli dergi makaleleri aracılığıyla gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Bildiri sayısının yüksek olması, alanın dinamik ve hızlı bilgi üretimine açık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Çizelge 2: Doküman Türlerine Göre Yayın Dağılımı

Doküman Türü	Yayın Sayısı
Bildiri (Proceedings Paper)	622
Makale (Article)	352
Derleme (Review)	31
Editöryal Materyal	14
Makale; Erken Erişim	16
Makale; Kitap Bölümü	4
Makale; Bildiri (Proceedings Paper)	3
Editöryal Materyal; Erken Erişim	1
Mektup (Letter)	1
Toplantı Özeti (Meeting Abstract)	1
Makale; Veri Makalesi	1
Derleme; Kitap Bölümü	1
Derleme; Erken Erişim	1
Yazılım İncelemesi (Software Review)	1
Toplam	1049

1994–2014 yılları arasında makale sayısı oldukça düşükken, 2015 sonrası hızlı bir artış gözlemlenmektedir. Özellikle 2018–2025 döneminde yıllık yayın sayısı düzenli olarak 100 civarında olup, bu alanın güncel ve aktif bir araştırma konusu olduğunu göstermektedir.

Görsel 1: Yıllık Bilimsel Üretim

Analiz edilen dokümanlarda en sık geçen kelimeler, araştırma alanının temel odaklarını ve güncel eğilimlerini ortaya koymaktadır. En çok kullanılan kavramlar arasında performans, yenilik, yapay zekâ, etki, model ve yönetim yer almaktadır. Bu durum, literatürde özellikle performans ölçümü, yenilikçilik, yapay zekâ uygulamaları ve yönetim modelleri üzerine yoğunlaşıldığını göstermektedir. Diğer sık kullanılan kelimeler çerçeve (framework), ağlar

(networks), bilgi (knowledge), tahmin (prediction), teknoloji, algoritmalar ve sistemler olup, araştırmaların teorik ve uygulamalı modeller, veri analitiği, teknoloji kullanımı ve örgütsel bağlam ile ilgilendiğini işaret etmektedir. Genel olarak, anahtar kelimeler analizi, alanın güncel, disiplinlerarası ve hızla gelişen bir araştırma konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Anahtar kelimeler analizi, literatürün 2000’li yılların başındaki sınırlı ilgiden günümüzdeki yoğun ve disiplinlerarası çalışmalara doğru hızla evrildiğini ortaya koymaktadır.

Görsel 2: Anahtar Kelimeler Analizi

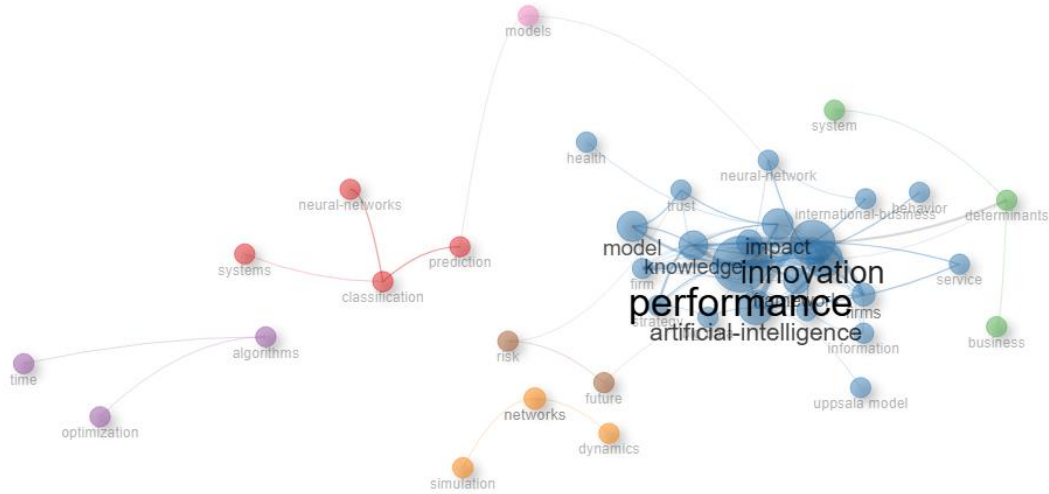
Ülkeler arası iş birliği ağına ilişkin bulgular, incelenen yayınlarda bilimsel iş birliklerinin belirli ülkeler etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Çizelge 3’te sunulan sonuçlara göre ABD, en yüksek ortak yayın frekansına sahip ülke olarak öne çıkmaktadır. Özellikle ABD–Çin ve ABD–Birleşik Krallık iş birlikleri, ağdaki en güçlü bağlantılar olarak belirlenmiş olup, araştırma alanındaki küresel akademik üretimin büyük ölçüde bu ülkeler etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu ülkeler, çok sayıda farklı ülke ile ortaklıklar kurarak bilimsel iş birliği ağının çekirdek yapısını oluşturmaktadır.

Çizelge 3: En Yüksek Frekansa Sahip Ülkeler Arası İş Birlikleri

Kaynak Ülke	Ortak Ülke	Ortak Yayın Sayısı (n)
ABD	Çin	48
ABD	Birleşik Krallık	27
ABD	Hindistan	16
ABD	Avustralya	12
ABD	Kanada	12
ABD	İsrail	12
Çin	Birleşik Krallık	12
ABD	Almanya	11
ABD	İsviçre	11
ABD	Singapur	10
Birleşik Krallık	İsviçre	8
ABD	Fransa	7
ABD	İtalya	7

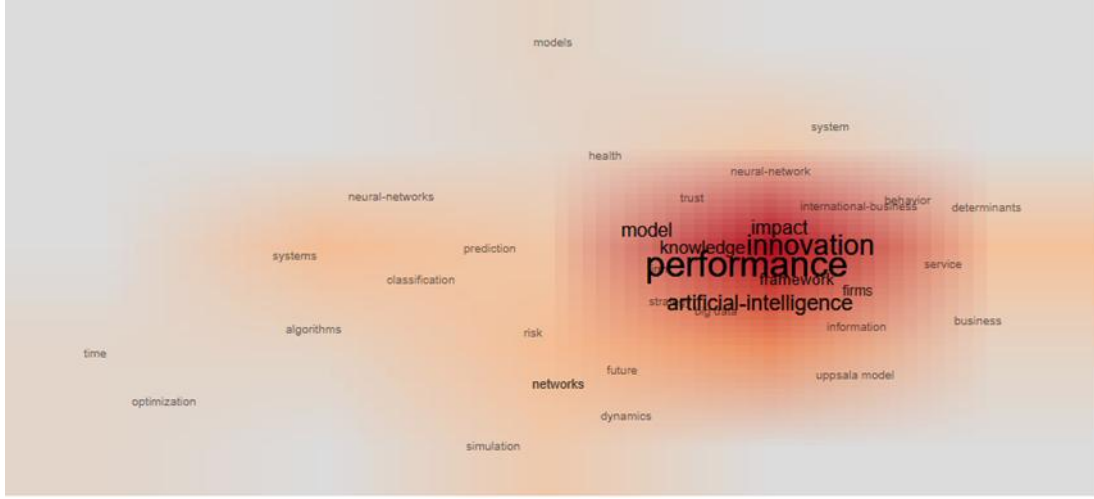
ABD	Kore	7
Brezilya	Birleşik Krallık	7
Hindistan	Birleşik Krallık	7
Almanya	İsviçre	6
Birleşik Krallık	Almanya	6
Birleşik Krallık	Fransa	6
Brezilya	İspanya	6
Çin	Brezilya	6
ABD	Danimarka	5
ABD	İspanya	5
Almanya	İtalya	5
Birleşik Krallık	Avustralya	5

Kavramsal ağ analizine ilişkin bulgular, incelenen çalışmalarda kullanılan anahtar kavramların belirli tematik kümeler etrafında örgütlendiğini ve bazı kavramların ağ yapısı içinde merkezi bir konumda yer aldığını göstermektedir. Analiz sonucunda kavramların yedi farklı kümede toplandığı belirlenmiştir. Bulgulara göre performans, inovasyon, yönetim ve yapay zekâ kavramları, yüksek aracı merkeziyet ve etki düzeyi değerleriyle ağın en merkezi düğümleri arasında yer almaktadır. Özellikle performans ve inovasyon kavramlarının, farklı tematik kümeler arasında bağlantı sağlayan temel kavramlar olduğu tespit edilmiştir.

Görsel 3: Kavramsal Ağ Analizine İlişkin Bulgular

Genel olarak kavramsal ağ analizine ilişkin bulgular, incelenen literatürde teknik yapay zekâ yaklaşımları ile işletme ve yönetim odaklı temaların ön planda olduğunu ve bu temaların özellikle performans ve inovasyon kavramları etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Görsel 4: Kavramsal Ağ Analizine İlişkin Bulgular-2

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilen veriler ışığında, uluslararası işletmecilik ve YZ kesişimindeki literatürü bibliyometrik tekniklerle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, en çok atıf alan çalışmalar, baskın anahtar kelimeler ve yazarlar arası iş birliği ağları incelenerek, alanın mevcut durumu ortaya konulmuş ve gelecek araştırmalar için stratejik bir yol haritası sunulmaya çalışılmıştır.

Türkçe literatürde yapay zekâ ve işletmecilik ilişkisini ele alan çalışmaların sayısı giderek artmakla birlikte, bu çalışmaların büyük ölçüde ulusal düzeyde kaldığı, uluslararası işletmecilik bağlamında bütüncül bir çerçevenin yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu durum, yapay zekânın uluslararası işletmeler açısından sunduğu fırsatların ve karşılaşılan zorlukların daha kapsamlı biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Akademik yazında YZ'nin işletmecilik üzerindeki etkilerine dair ilgi, son otuz yılda dramatik bir artış göstermiştir. Özellikle Web of Science veri tabanındaki kayıtlar incelendiğinde, konunun sadece teknik bir mühendislik problemi olmaktan çıkıp, yönetim, strateji ve uluslararası pazarlama disiplinlerinin merkezi bir unsuru haline geldiği görülmektedir. Ancak, binlerce yayından oluşan bu devasa literatür birikimi, araştırmacılar için hem bir fırsat hem de bir karmaşa yaratmaktadır.

Bu bibliyometrik haritalandırma, sadece mevcut durumu özetlemekle kalmayıp, 2026 yılı ve sonrası için literatürdeki boşlukları belirleyerek gelecek araştırmacılara stratejik bir projeksiyon sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- 1) Baran, Ş. (2024). Yapay Zekâ ve Uluslararası Ticaretin Bibliyometrik Analizi. Cankırı Karatekin University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences, 14, 4, 1036-1064.
- 2) Buckley, P. J., Chen, L., and Li, J. (2023). "International business in the age of artificial intelligence: A research agenda." *Journal of International Business Studies*.

- 3) Buța, A.V., Neculita, M., and Cărbunaru, M. (2024), Artificial Intelligence and International Business: Transforming Economic Landscapes and Business Administration Practices, *Annals of Dunarea de Jos University of Galati Fascicle I Economics and Applied Informatics*, December, 30(3):351-354.
- 4) Haenlein, M., and Kaplan, A. (2019). "A brief history of artificial intelligence: On the past, present, and future of artificial intelligence." *California Management Review*, 1-10.
- 5) Kılınç, E. (2024). İşletmelerde Yapay Zekâ Alanında Scopus Veritabanında Yapılan Çalışmaların Bibliyometrik Olarak Analizi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(4), 1185-1198.
- 6) Koçel, T. (2020). *İşletme Yöneticiliği*. Beta Yayınları.
- 7) Krakowski, S., Luger, J., and Raisch, S. (2022). Artificial intelligence and the changing sources of competitive advantage. *Strategic Management Journal*, 43(2), 405–424.
- 8) Porter, M. E., and Heppelmann, J. E. (2015). How smart, connected products are transforming companies. *Harvard Business Review*, 93(10), 96–114.
- 9) Ransbotham, S., Gerbert, P., Reeves, M., Kiron, D., and Spira, M. (2020). Artificial intelligence in business gets real. *MIT Sloan Management Review*, <https://sloanreview.mit.edu/projects/artificial-intelligence-in-business-gets-real/>.
- 10) Russell, S., and Norvig, P. (2021). *Artificial Intelligence: A Modern Approach* (4th ed.). Pearson.
- 11) Sağbaş, M., ve Kılınç, S. (2024). İşletme Yönetiminde Yapay Zeka: Bibliyometrik Analiz. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), 504-531.
- 12) Stahl, B. C., Timmermans, J., and Mittelstadt, B. D. (2019). The ethics of computing: A survey of the computing-oriented literature. *ACM Computing Surveys*, 48(4), 1–38.
- 13) Strange, R., Chen, L., and Fleury, M.T. (2022). Digital Transformation and International Strategies, *Journal of International Management* 28(4).
- 14) T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (2021). *Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025*.
- 15) Tsotsas, I., Gkarane, S., and Papanikolaou, Z. (2024). Artificial Intelligence in Business Innovation: A Systematic Bibliometric Review. Vol. 3, *World Conference on Emerging Science, Innovation and Policy*.
- 16) Türkyılmaz, S. (2024). Dijital dönüşümün işletmeler üzerindeki etkileri. *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12,1, 276-297.
- 17) Vahlne, J. E., and Johanson, J. (2020). "The Uppsala model: Networks and micro-foundations." *Journal of International Business Studies*. Palgrave Macmillan; Academy of International Business, vol. 51(1), pages 4-10, February.
- 18) Yalçınkaya, A. (2021). Yapay zekânın işletmeler üzerindeki etkileri, *Dijital Communication Journal*, 8,14, 80-90.
- 19) Zupic, I., and Čater, T. (2015). "Bibliometric methods in management and organization." *Organizational Research Methods*, 18,3, 429-472.

MEASURING THE PERCEIVED LEVEL OF INSTITUTIONALIZATION: AN EXAMPLE OF A PUBLIC UNIVERSITY

Ahmet YILMAZ¹, Prof. Dr. Mine ŞENEL²

¹Munzur University, Personnel Department, Tunceli, Turkey, ahmetyilmaz@munzur.edu.tr

²Muğla Sıtkı Koçman University, Fethiye Faculty of Business Administration/Department of Management Information Systems, Muğla, Turkey ORCID: 0000-0001-7046-4052, minesenel@mu.edu.tr

ABSTRACT

Today, higher education institutions are facing the need to strengthen their institutional structures in line with increasing competition, accountability, and quality expectations. In this context, institutionalization plays a critical role in enabling universities to move away from structures dependent on individuals and achieve a sustainable, transparent, systematic, and professional management approach. The aim of this study is to determine the perceived level of institutionalization in a public university and to reveal the current situation in terms of the basic dimensions of institutionalization. In the study, institutionalization is examined within the framework of formalization, professionalization, delegation of authority and empowerment, management approach and participation in management, communication, organizational structure, decision-making method, and institutional culture. The research aims to identify the strengths and areas for improvement of the university's current institutional structure. It is expected that the findings will contribute to the development of institutional governance practices in higher education institutions.

Keywords: Institutionalization, Public University, Level of Institutionalization

1. Introduction

Globalization, digitalization, and increasing societal expectations have brought about significant transformations in the management approaches of higher education institutions. Universities are moving beyond being merely academic institutions that produce and transfer knowledge; they are also taking on important roles in areas such as economic development, social innovation, regional development, and sustainability (Altbach, Reisberg & Rumbley, 2019). This transformation necessitates that universities have more accountable, efficient, transparent, and sustainable management systems.

In this context, institutionalization stands out as a critical concept for higher education institutions to achieve long-term success, adapt to the external environment, and gain legitimacy (Meyer & Rowan, 1977; Scott, 2014). Institutionalization is the process by which an organization becomes a systematic, professional, and predictable structure that is not dependent on individuals (DiMaggio & Powell, 1983). In universities, this process; Institutionalization means structuring management policies, administrative processes, decision-making

mechanisms, and communication channels according to specific standards (Kekül, O., & Genç, K. Y. 2023).

Institutionalization offers many benefits for universities. Firstly, strengthening the institutional structure ensures consistency and continuity in decision-making processes; it allows organizational functioning to continue uninterrupted even if individuals change (Tolbert & Zucker, 1996). Secondly, thanks to institutionalization, roles, authorities, and responsibilities are defined more clearly, which increases organizational effectiveness and coordination (Paksoy, Soysal & Özçalıcı, 2014). Thirdly, thanks to a professionalized management approach, human resources, financial processes, and academic planning are based on more strategic and measurable goals (İplikçi and Topsakal, 2014). Fourthly, institutionalized structures strengthen the principles of accountability and transparency; this contributes to the efficient use of public resources (OECD, 2021).

In addition, institutionalization improves universities' relationships with external stakeholders. A strong corporate identity and established management system increase trust and reputation among society, the private sector, and the government (North, 1990). At the same time, the institutionalization process strengthens the sense of belonging among employees by developing organizational culture and facilitates the adoption of innovative practices (Selznick, 1957; Scott, 2014).

In the literature, institutionalization is seen not only as an organizational necessity but also as a strategic tool that increases competitiveness. From the perspective of universities, institutionalization makes performance management, quality assurance, stakeholder engagement, and leadership processes more systematic (Altbach et al., 2019; İplikçi and Topsakal, 2014). Therefore, determining the perceived level of institutionalization in universities is important both for evaluating the current situation and for identifying areas for improvement.

In this context, the aim of this study is to determine the perceived level of institutionalization in a public university. This study examines the administrative and organizational structure of the university within the framework of the fundamental dimensions of institutionalization, and is expected to contribute to the literature, the development of institutional governance practices in higher education institutions, and the strengthening of a sustainable management culture.

2. The Concept of Institutionalization

Institutionalization means that repeated actions and habits become standard or rules that must be followed within communities (Ulukan, 2005). In other words, it is the process by which an institution ensures quality and continuity through practices that reflect its vision, which guides all its decisions and actions, its mission, which defines its main purpose and task, the principles and values it adheres to while carrying out its activities, and its goals, which reflect the path and methods it follows (Karpuzoğlu, 2001). In this process, there is a structure where

experts are effective in management, tasks are assigned, procedures and standards are determined in writing, mutual communication and interaction exist, the continuity of the institution is ensured, and there is harmony between managers and employees. Thus, organizational behaviors become predictable and continuous, independent of personal preferences (Başköy and Kızılboğa Özasan, 2021).

Institutionalization in higher education institutions refers to the process of shifting management and operation from individual dependence to a structure based on principles, rules, and models. Within this framework, there are several key indicators for determining the level of institutionalization in universities. These indicators can be summarized as: the existence of institutional regulations (organizational constitution/corporate legislation) defining the university's core principles and values; the professionalization of academic and administrative processes; the creation of an effective organizational structure; the functionality of delegation and authorization mechanisms; the adoption of rational and participatory decision-making processes; and the establishment of an effective institutional communication system (Yazıcıoğlu and Koç, 2009; Aylan and Koç, 2017:567).

Higher education institutions have a different administrative structure than other types of organizations due to their public legal personality, multi-stakeholder structures, and social responsibilities (Çelik and Gür, 2014). Public universities, in particular, conduct the institutionalization process within different dynamics due to their use of public resources, their subjection to central legislation, and their accountability obligations to society (Erbaş, M. S, 2022). In this context, institutionalization is considered not only an organizational choice but also a managerial necessity for public universities.

Conducting academic and administrative activities within a framework of specific rules, processes, and standards is critically important for universities to achieve their long-term goals. In this respect, institutionalization enables universities to adapt to changing environmental conditions and strengthen their social legitimacy.

From a public administration perspective, the institutionalization process in public universities is closely related to the new public management approach. This approach envisages the emphasis on effectiveness, efficiency, performance orientation, transparency, and accountability in public institutions (Yazıcı, S., 2018). Strategic planning, performance evaluation systems, quality assurance mechanisms, and internal audit and internal control practices in universities are among the concrete reflections of this approach. Institutionalization requires that these tools be implemented not only formally but also internalized within the organizational culture (Erbaş, M.S., 2022).

The level of institutionalization in public universities is mostly evaluated within the framework of formalization (Apaydın, 2009; Karacaoğlu and Sözbilen, 2013; Cevher, 2014; Akın, 2014), Professionalization (Apaydın, 2009, Yazıcıoğlu and Koç, 2009, Karavardar, 2011; Akın, 2014), Delegation of Authority and Empowerment (Yazıcıoğlu and Koç, 2009; Karavardar, 2011; Akın, 2014), Management Approach and Participation in Management

(Yazıcıoğlu and Koç, 2009; Karavardar, 2011; Akın, 2014), an Effective Communication System (Yazıcıoğlu and Koç, 2009; Karavardar, 2011; Akın, 2014), and Organizational Structure (Yazıcıoğlu and Koç, 2009; Karavardar, 2011), Decision-Making Style (Yazıcıoğlu and Koç, 2009; Karavardar, 2011; Akın, 2014), and Organizational Culture (Apaydın, 2009; Zencir, 2013) dimensions. Formalization refers to the process of defining the organizational structure, actions, and relationships through rules, procedures, and contracts, and documenting the duties, roles, authorities, and responsibilities of employees (Apaydın, 2009); while professionalization means that tasks and processes within the business are carried out by experts in that field, and the balance of duties, authorities, and responsibilities is determined based on expertise (Yazıcıoğlu and Koç, 2009). Delegation of Authority and Authorization is when a manager voluntarily delegates decision-making authority in a particular area to a subordinate under specific conditions (Karavardar, 2011). Management philosophy and Participatory Management, as a result of institutionalization, aim to create a democratic and participatory structure within the organization, ensuring that all individuals are involved in business processes and feel responsible for the results (Karavardar, 2011). For businesses to have a corporate structure, it is necessary to establish a continuous and multifaceted communication system and a monitoring system that shows deviations from standards without slowing down or delaying the process (Yazıcıoğlu and Koç, 2009). Organizational structure means defining systems and principles; standardizing tasks; and clearly defining who will perform a task, where, how, and with what authority and responsibility. Therefore, in institutionalized businesses, job descriptions and analyses are fully implemented (Karavardar, 2011, Yazıcıoğlu and Koç, 2009). Decision-making can be defined as the process of quickly and accurately choosing among alternatives in all activities related to the business and operation of the enterprise. As a requirement of institutionalization, decisions in the decision-making process are made with the participation of the implementers through a participatory model (Yazıcıoğlu and Koç, 2009). Corporate culture can be expressed as the level of acceptance of ethical rules, norms, and values (Apaydın, 2009).

In this context, institutionalization not only increases the organizational effectiveness of public universities but also contributes to achieving quality, trust, and sustainability goals throughout the higher education system. Therefore, determining the perceived level of institutionalization of a public university is important both for evaluating institutional development processes and for analyzing the effectiveness of higher education policies.

3. A Study on Determining the Perceived Level of Institutionalization in a Public University

3.1. Purpose and Significance of the Research

The aim of this study is to determine the perceived level of institutionalization in a public university and to reveal the current situation in terms of the basic dimensions of institutionalization. In this study, institutionalization is examined within the framework of formalization, professionalization, delegation of authority and empowerment, management approach and participation in management, communication, organizational structure, decision-

making methods, and institutional culture. The research is important in terms of identifying the strengths and areas for improvement of the university's current institutional structure.

3.2. Scope and Assumptions of the Study

This research is limited to administrative staff working at a public university established in 2008. The study assumes that the administrative staff participating in the survey accurately perceived and sincerely answered the questions posed within the scope of the research. Furthermore, it is accepted that there may be differences in opinions and evaluations among the participants depending on the unit they work in and the administrative duties they undertake.

3.3. Research Methodology

3.3.1. Research Population

The research population consists of administrative staff working at a public university.

3.3.2. Data Collection Tool

The survey method was chosen as the data collection method. Surveys were conducted through face-to-face interviews. A 5-point Likert scale was used for answering the created questionnaire. The answers were rated as follows: 1 = Strongly Disagree, 2 = Disagree, 3 = Partially Agree, 4 = Agree, 5 = Strongly Agree.

3.3.3. Data Analysis Method

Descriptive statistics were used in the analysis of the data. The data obtained through the survey were explained by tabulating the "Frequency Distribution" obtained from the IBM SPSS Statistics Version 20.0 software package. Arithmetic means were also calculated.

3.4. Analysis and Evaluation of Research Data

Research data was obtained by conducting a survey with 160 administrative staff members of a public university. Findings regarding the demographic variables of the participants are presented in Table 1.

Table 1. Demographic Information of Participants in the Study.

Variable		N	(%)
Gender	Male	67	41,9
	Female	93	58,1
Civil status	Single	62	38,8
	Married	98	61,3
Duty	Executive	27	16,9
	Office Services	101	63,1

	Technical and Support Services	32	20
Total years worked	0-10 years	122	76,3
	11-20 years	34	21,3
	20 years and over	4	2,5
Length of Service at the University	0-2 years	35	21,9
	2-4 years	43	26,9
	4-6 years	45	28,1
	6 years and over	37	23,1

Of the 160 administrative staff participating in the study, 41.9% were male and 58.1% were female. 38.8% of the administrative staff were single, and 61.3% were married. In terms of job type, 16.9% worked in managerial positions, 63.1% in office services, and 20% in technical and support services positions. When examining the participants' length of service at the institution, it is observed that 21.9% have worked there for 0-2 years, 26.9% for 2-4 years, 28.1% for 4-6 years, and 23.1% for 6 years or more.

Table 2 presents the participants' answers to the questions asked to determine the perceived level of institutionalization of the university, along with the arithmetic means of these answers. The perceptions of university personnel regarding institutionalization were examined under the dimensions of formalization, professionalization, delegation of authority and empowerment, management style and participation in management, communication, organizational structure, decision-making style, and institutional culture. Data obtained using a five-point Likert scale are presented with frequency (n), percentage (%), and arithmetic mean values.

Table 2: Participants' Assessments of the Institutionalization Process

Factors and Questions	(1) n (%)	(2) n (%)	(3) n (%)	(4) n (%)	(5) n (%)	Arithmetic Mean
FORMALIZATION						3,1047
Every document, decision, and record bears a signature or initials.	24 (15,0)	24 (15,0)	18 (11,3)	66 (41,3)	28 (17,5)	3,3125
Job descriptions within the institution are specified in writing.	19 (11,9)	40 (25,0)	36 (22,5)	45 (28,1)	20 (12,5)	3,0438
The rules of operation at the institution are described in writing.	18 (11,3)	48 (30,0)	33 (20,6)	44 (27,5)	17 (10,6)	2,9625
The organization's mission, vision, and core values are described in writing.	16 (10,0)	40 (25,0)	32 (20,0)	56 (35,0)	16 (10,0)	3,1000
PROFESSIONALIZATION						2,6175
The organization places importance on hiring qualified personnel..	42 (26,3)	44 (27,5)	30 (18,8)	37 (23,1)	7 (4,4)	2,5188
The workload is distributed fairly among the staff.	51 (31,9)	33 (20,6)	34 (21,3)	33 (20,6)	9 (5,6)	2,4750
Within the organization, work is carried out based on personal relationships.	52 (32,5)	29 (18,1)	29 (18,1)	32 (20,0)	18 (11,3)	2,5938
The institution supports its staff in pursuing undergraduate and postgraduate education.	38 (23,8)	35 (21,9)	42 (26,3)	31 (19,4)	14 (8,8)	2,6750
The university's level of institutionalization is sufficient.	39 (24,4)	27 (16,9)	37 (23,1)	37 (23,1)	20 (12,5)	2,8250
DELEGATION OF AUTHORITY AND AUTHORIZATION						3,0855

Even when the relevant administrator is not present at the institution, operations continue without interruption.	22 (13,8)	27 (16,9)	45 (28,1)	52 (32,5)	14 (8,8)	3,0563
The distribution of authority within the organization is based on a superior-subordinate relationship.	14 (8,8)	26 (16,3)	51 (31,9)	55 (34,4)	14 (8,8)	3,1813
The staff have been given both authority and responsibility.	24 (15,0)	29 (18,1)	45 (28,1)	44 (27,5)	18 (11,3)	3,0188
MANAGEMENT APPROACH AND PARTICIPATION IN MANAGEMENT						2,5719
Employee satisfaction is given importance in the organization.	47 (29,4)	36 (22,5)	34 (21,3)	32 (20,0)	11 (6,9)	2,5250
The organization is sensitive to the problems of its employees.	45 (28,1)	40 (25,0)	34 (21,3)	30 (18,8)	11 (6,9)	2,5125
The staff are sensitive to the problems of the institution.	46 (28,8)	35 (21,9)	38 (23,8)	29 (18,1)	12 (7,5)	2,5375
The institution is transparent with its staff.	39 (24,4)	36 (22,5)	33 (20,6)	36 (22,5)	16 (10,0)	2,7125
COMMUNICATION						3,1656
The system established for internal information flow (EDMS) is being used effectively.	23 (14,4)	21 (13,1)	26 (16,3)	61 (38,1)	29 (18,1)	3,3250
Information is shared quickly within the organization.	19 (11,9)	32 (20,0)	34 (21,3)	58 (36,3)	17 (10,6)	3,1375
Information is shared quickly within the organization.	21 (13,1)	24 (15,0)	30 (18,8)	64 (40,0)	21 (13,1)	3,2813
The personnel manager is easily accessible.	26 (16,3)	19 (11,9)	39 (24,4)	49 (30,6)	27 (16,9)	3,2000
The personnel manager is easily accessible.	27 (16,9)	22 (13,8)	37 (23,1)	54 (33,8)	20 (12,5)	3,1125
Employees can comfortably share their work-related problems with their managers.	31 (19,4)	26 (16,3)	42 (26,3)	44 (27,5)	17 (10,6)	2,9375
ORGANIZATIONAL STRUCTURE						2,8641
The number of staff working at the institution is sufficient.	26 (16,3)	30 (18,8)	41 (25,6)	39 (24,4)	24 (15,0)	3,0313
Within the organization, departments are independent of each other.	23 (14,4)	35 (21,9)	49 (30,6)	40 (25,0)	13 (8,1)	2,9063
The level of expression of personal opinions and thoughts is sufficient.	36 (22,5)	36 (22,5)	39 (24,4)	38 (23,8)	11 (6,9)	2,7000
The harmony and cooperation between management and staff are sufficient.	25 (15,6)	35 (21,9)	54 (33,8)	36 (22,5)	10 (6,3)	2,8188
DECISION-MAKING METHOD						2,9375
Internal decision-making processes are based on information and documents.	25 (15,6)	25 (15,6)	45 (28,1)	51 (31,9)	14 (8,8)	3,0250
Staffing requests are evaluated promptly.	32 (20,0)	36 (22,5)	35 (21,9)	45 (28,1)	12 (7,5)	2,8063
Managers have a say in the positions that staff will hold.	29 (18,1)	26 (16,3)	38 (23,8)	53 (33,1)	14 (8,8)	2,9812
CORPORATE CULTURE						2,7838
The institution respects the beliefs and values of its employees.	33 (20,6)	25 (15,6)	25 (15,6)	52 (32,5)	25 (15,6)	2,9125
Internal strategic plans are being developed.	36 (22,5)	25 (15,6)	3 (20,0)	44 (27,5)	23 (14,4)	2,9563
Employees have a strong sense of belonging to the organization.	40 (25,0)	27 (16,9)	47 (29,4)	26 (16,3)	20 (12,5)	2,7438
Employees have a high level of trust in the organization.	40 (25,0)	30 (18,8)	45 (28,1)	25 (15,6)	20 (12,5)	2,7188
Personnel recruitment at the institution is not based on nepotism or personal relationships.	55 (34,4)	26 (16,3)	28 (17,5)	32 (20,0)	19 (11,9)	2,5875

In the arithmetic mean, the responses were evaluated as follows: 1: Strongly Disagree, 2: Disagree, 3: Undecided, 4: Agree, 5: Strongly Agree.

Overall, when Table 2 is evaluated, it is seen that the arithmetic means for the dimensions are moderately concentrated, with relatively more positive perceptions in some dimensions, while areas requiring improvement stand out in others.

Formalization

The arithmetic means of the statements in the formalization dimension range from 2.96 to 3.31. The highest average belongs to the statement, "Every document, decision, and minute contains a signature or initials" ($\bar{x}=3.31$). This finding indicates that written processes and document organization are relatively well-established in the institution.

In contrast, the relatively lower averages in statements regarding job descriptions, work rules, and the written specification of mission, vision, and core values indicate that formalization has not been internalized at the same level in all areas.

Professionalization

In the professionalization dimension, the arithmetic averages are seen to be in the range of 2.47–2.83. Low-to-medium perceptions stand out in statements regarding qualifications in personnel recruitment, fair workload distribution, and avoiding nepotism.

The average score of 2.83 for the statement "The university's level of institutionalization is sufficient" indicates that staff members perceive the institution's overall level of institutionalization as moderately sufficient.

Delegation of Authority and Authorization

In the dimension of delegation of authority and authorization, the averages range between 3.02 and 3.18. The statement "The distribution of authority within the institution is based on superior-subordinate relationships" has the highest average ($\bar{x}=3.18$). This indicates that delegation of authority is defined within a hierarchical framework and functions to a certain extent.

However, the fact that perceptions regarding the granting of responsibility along with authority remain at a moderate level suggests that authorization is not always effectively implemented.

Management Approach and Participation in Management

The average scores for all statements in this dimension are between 2.51 and 2.71. The relatively low perceptions of employee satisfaction, corporate sensitivity, and transparency indicate that participation in management and the participatory management approach are perceived at a limited level.

This finding indicates the need to increase staff participation in decision-making processes and strengthen managerial transparency.

Communication

The communication dimension stands out as one of the dimensions with the highest averages in the table. In particular, the statements regarding the effective use of the Electronic Document Management System ($\bar{x}=3.33$) and the rapid flow of information within the organization have high perceptions.

This indicates that the corporate communication infrastructure is technically strong and that information sharing is relatively effective. However, the lower average regarding sharing problems with managers suggests that communication is not equally open at all levels.

Organizational Structure

The average scores regarding organizational structure range from 2.70 to 3.03. Perceptions regarding the adequacy of the number of personnel and the harmony between management and personnel are at a moderate level. The relatively low average score regarding the level of expression of personal opinions indicates that the perception of a participatory and flexible organizational structure is limited.

Decision-Making Method

The average scores for statements regarding decision-making processes range from 2.80 to 3.03. While decisions based on information and documents are perceived relatively positively, lower perceptions are observed regarding the rapid evaluation of personnel requests. This indicates that decision-making processes function formally, but problems may be experienced in the speed of implementation.

Organizational Culture

The average scores for the organizational culture dimension range from 2.59 to 2.96. While perceptions of respect for beliefs and values and strategic planning within the institution are relatively positive, perceptions regarding belonging, trust, and merit-based recruitment are lower. This finding indicates that organizational culture needs to be strengthened.

In conclusion, the research results reveal significant findings regarding the level of institutionalization of the public university examined. Overall, the findings indicate that institutionalization is perceived at a moderate level within the university. While the dimensions of communication and formalization are relatively strong, there are areas that need improvement in the dimensions of professionalization, participation in management, and organizational culture.

4. Conclusion and Recommendations

This study aimed to reveal the perceived level of institutionalization of a public university based on the perceptions of its administrative staff. Institutionalization was examined within eight dimensions: formalization, professionalization, delegation and empowerment, management style and participation in management, communication, organizational structure, decision-making process, and organizational culture. The findings show that the perceived levels of these dimensions differed within the university.

When the research results are evaluated generally, it is seen that the perceived level of institutionalization in the public university under study is at a moderate level. In particular, the communication and formalization dimensions were perceived as higher compared to other dimensions; however, relatively lower perceptions were found in the professionalization, management style and participation in management, and organizational culture dimensions. This situation indicates that formal structures and technical communication infrastructure have largely been established in the university; however, there is a need to develop more behavioral

and cultural elements such as human resources management, participatory management approach, and organizational belonging.

Findings regarding delegation of authority and authorization reveal that powers are largely defined within a hierarchical structure, and that operations are sustainable to a certain extent. However, perceptions that the sharing of responsibility along with authority has not been sufficiently internalized indicate a need for improvement in this area to increase managerial effectiveness. Similarly, while decision-making processes based on information and documentation stand out as a positive indicator, perceptions regarding the speed of implementation of decisions are lower, suggesting that the effectiveness of processes needs to be improved.

Findings regarding organizational culture reveal that employees' perceptions of belonging and trust in the organization remain at a moderate level. This situation shows that institutionalization should not be limited only to structural and managerial arrangements, but should also be supported by practices that strengthen employees' commitment to organizational values.

In conclusion, this study reveals that while institutionalization in public universities has made significant progress, it has not yet reached a fully mature level in all its dimensions. The findings offer important insights for university administrations to assess the current situation and reconsider their institutional development strategies. Furthermore, the study contributes to the empirical examination of the phenomenon of institutionalization in higher education institutions, providing a unique perspective to the literature in this field.

References

- Altbach, P. G., Reisberg, L., & Rumbley, L. E. (2019). Trends in global higher education: Tracking an academic revolution. UNESCO Publishing.
- Akın, G. (2014). İstanbul'daki 4-5 Yıldızlı Otel Personelinin Kurumsallaşma Algısının Özne İyi Oluş Ve Öz Uyum Düzeylerine Etkisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale
- Apaydın, F. (2009). Kurumsal Teori ve İşletmelerin Kurumsallaşması, C.Ü İktisadi İdari Bilimler Dergisi, 10(1).
- Aylan, S. ve Koç, H. (2017). İşletmelerin Kurumsallaşma Kriterlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(2), 564-585.
- Başköy, D. ve Özasan, Rüveyda K. (2021). Kurumsallaşmaya Etki Eden Faktörlerin Belediye Özelinde Analizi, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14(3).

Cevher, E. (2014). Kurumsallaşma Küçük İşletmeler İçin Bir Çözüm Müdür Yoksa Yok Olma Nedeni Midir? Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(32), 583-594.

Clark, B. R. (1983). The higher education system. Academic organization in cross-national perspective. Berkeley, LA: University of California Press.

Çelik, Z. ve Gür, B. Ş. (2014). Yükseköğretim Sistemlerinin Yönetimi ve Üniversite Özerkliği: Küresel Eğilimler ve Türkiye Örneği, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 4(1). 18-27

DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. American Sociological Review, 48(2), 147–160.

Erbaş, M. S. (2022). Kamu Kurumlarının Kurumsallaşması ve Markalaşması, Ombudsman Akademik, 8(16).

Eryılmaz, B. (2013). Bürokrasi ve Siyaset. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

İplikçi, F. N., & Topsakal, Y. (2014). Üniversitelerde Örgüt Kültürünü Belirleyen ve Etkileyen Boyutlar: Ampirik Bir Çalışma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(2), 47-60.

Karavardar, G. (2011). Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma Yetki Devri ve Belirsizliğe Tolerans. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 157-179.

Karpuzoğlu, E. (2001). Büyüyen ve Gelişen Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma. Hayat Yayınevi, İstanbul.

Kekül, O., & Genç, K. Y. (2023). Kurumsallaşma İle Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Performans Ve İş Tatmine Yönelik İçerik Analizi: Lisansüstü Tezlerine Yönelik Bir Araştırma. Asya Studies, 7(23), 173-194.

Meyer, J. W., & Rowan, B. (1977). Institutionalized organizations: Formal structure as myth and ceremony. American Journal of Sociology, 83(2), 340–363.

North, D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press.

OECD. (2021). Governance in the 21st Century. OECD Publishing.

Paksoy, H. M., Soysal, A., & Özçalıcı, M. (2014). Yeni Kurulan Üniversitelerde Kurumsallaşma Süreci: Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde Bir Araştırma. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 1(1), 101-115. <https://doi.org/10.20990/aacd.43916>

Scott, W. R. (2014). Institutions and organizations: Ideas, interests, and identities (4th ed.). Sage Publications.

Selznick, P. (1957). Leadership in administration: A sociological interpretation. Harper & Row.

Tolbert, P. S., & Zucker, L. G. (1996). The institutionalization of institutional theory. In S. Clegg, C. Hardy, & W. Nord (Eds.), Handbook of organization studies (pp. 175–190). Sage.

Ulukan, C., (2005). “Girişimcilerin ve Profesyonel Yöneticilerin Kurumsallaşma Perspektifi”,Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:2, s.29 - 42.

Yazıcı, S. (2018). Kamu Yönetiminde Şeffaflık Ve Hesap Verebilirliğin Toplumsal Algisi: Bir Alan Araştirması, AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi 6 (14)

Yazıcıoğlu, İ. ve Koç, H. (2009). Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Selçuk Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), 497-507.

Zencir, E. (2013). Birinci Sınıf Restoranlarda Kurumsallaşma Durumunun Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir

ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ YÖNTEMİ İLE MUĞLA İLİ FETHİYE VE SEYDİKEMER İLÇELERİ ARICILIK YERİ SEÇİMİ

Aysel ŞENAY¹. Mine ŞENEL²

¹ Gıda Mühendisi, Muğla, senay.aysel@icloud.com

² Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Muğla, minesenel@mu.edu.tr

ÖZET

Arıcılık faaliyetlerinde yer seçimi bal verimi, koloni sağlığı ve sürdürülebilir üretim açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu karar süreci; iklimsel, çevresel, topoğrafik ve beşerî birçok kriterin bir arada değerlendirilmesini gerektiren karmaşık bir yapı içerir. Bu çalışmanın amacı, arıcılık yer seçimi problemine çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemi ile sistematik ve nesnel bir çözüm modeli sunmaktır. Çalışmada arıcılık yeri seçiminde etkili olan kriterler uzman görüşleri ve literatür taraması sonucunda belirlenmiş; kriterlerin ağırlıkları AHP yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular, karar vericilere arıcılık faaliyetlerinde uygun alanların belirlenmesinde bir karar destek aracı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arıcılık, Yer seçimi, Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri, AHP

BEEKEEPING SITE SELECTION IN FETHİYE AND SEYDİKEMER DISTRICTS OF MUĞLA PROVINCE USING THE AHP METHOD

Aysel ŞENAY¹. Mine ŞENEL²

¹ Food Engineer, Muğla, senay.aysel@icloud.com

² Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman University, Fethiye Faculty of Business Administration, Department of Management Information Systems, Muğla, minesenel@mu.edu.tr

Abstract

Site selection is critically important in beekeeping operations in terms of honey yield, colony health, and sustainable production. This decision-making process involves a complex structure requiring the simultaneous evaluation of numerous climatic, environmental, topographical, and human criteria. The aim of this study is to present a systematic and objective solution model for the beekeeping site selection problem using the Analytical Hierarchy Process (AHP) method, one of the multi-criteria decision-making techniques. In this study, the criteria affecting beekeeping site selection were determined as a result of expert opinions and literature review; the weights of the criteria were calculated using the AHP method. The findings provide decision-makers with a decision support tool in determining suitable areas for beekeeping operations.

Keywords: Beekeeping, site selection, multi-criteria decision-making techniques, AHP

1.Giriş

Arıcılık hayatımızda oldukça önemli bir yere sahiptir. Bölgede bulunan bitki florası, topografik ve ekolojik yapı arıcılığı etkileyen önemli faktörlerdendir. Arıcılık faaliyetlerinde istenilen verilere ulaşmada yer seçimi önemli bir yere sahip olmakla beraber, yer seçimini etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Buna karşılık yapılan literatür taraması sonunda arıcılık bakımında zengin bir yer olan Muğla bölgesinde arıcılık sektörünün mevcut durumu ve arıcılık yeri seçimini etkileyen unsurların ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden biri olan AHP yöntemi ile Muğla ili Fethiye ve Seydikemer ilçeleri arıcılık yeri seçimine ilişkin bulgulara ulaşılması amaçlanmıştır.

Çalışmada arıcılık yeri seçiminde etkili beş kriter ve beş alternatif arıcılık yönetmeliğine de uygun olarak uzmanlarımızın görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Kriterlerimiz su kaynaklarına uzaklık, yağış ve rüzgar etkisi, bakı etkisi, flora, yol ve yerleşime uzaklık olarak belirlenmiştir. Alternatif bölgelerimiz olarak; Fethiye Bozyer mahallesi, Seydikemer Dere mahallesi, Seydikemer Minare Mahallesi-Kuyucak mevkii, Fethiye Karaağaç Mahallesi Dipburnu mevkii, Fethiye Faralya mahallesi değerlendirilecektir. Çalışmamızda karar vericiler olarak MAYBİR (Muğla Arıcılar Birliği) çalışanları 2 kişi, İlçe tarımda görevli 3 ziraat mühendisi ve 2 zooteknistin görüşlerine başvurulmuştur.

2. Arıcılığın Tarihsel Gelişimi: Türkiye ve Dünya Perspektifi

Arıcılığın tarihçesi insanların mağara hayatı yaşadığı on binlerce yıl öncesine kadar gitmektedir. M.Ö. 7000 yıllarına ait mağaralara çizilen resimler, çok eski tarihlere ait arı fosilleri ve benzeri tarihi buluntular bu görüşü doğrulamaktadır. İlk insanlar doğal olarak ağaç kovukları ve kaya oyuklarına yuvalanan oğulları öldürerek ballarından yararlanmışlardır.

Tarihi gelişim içinde taş devrinden itibaren; önce mantar ve ağaç kütükleri sonra da toprak ve kilden yapılmış kaplar kovan olarak kullanılmış ve zamanla bugün kullanılan kovanlar geliştirilmiştir. Gerçek arıcılık, insanların ağaç kovukları içinde yuvalanan arıları öldürmeden bir miktar bal almaları ve bir miktar balı da arılara bırakmaları ile başlamıştır. Arıların gen merkezlerinin Orta-Doğu ülkeleri olduğundan arıcılığın ortaya çıkması bu ülkelerde olmuştur. Bununla birlikte M.Ö. 1300 yıllarına ait olduğu sanılan ve Hititler devrinden kalma Boğazköy'deki taş yazıtlarda arılardan bahsedilmesi arıcılığın Anadolu'da da çok eski tarihlere dayandığını göstermektedir.

Arıcılığın, düşük yatırım maliyetleri, düşük işgücü ihtiyacı, hızlı gelir getirme potansiyeli ve topraktan bağımsız olması tarımsal faaliyetlerin geniş bir yayılım göstermesine katkı sağlamaktadır. Dünya genelinde Türkiye bal üretiminde ikinci sırada olmasına rağmen kovan başına düşen bal üretiminde geride kalmaktadır. Bu sebeple arıcılık sektörünün geliştirilmesine yönelik yapılan teknik araştırmaların sayısının artırılması gerekmektedir (Kadirhanoğulları, 2016: 1).

Arıcılıkta verimliliğin ve üretkenliğin geliştirilip korunabilmesi için doğru arıcılık faaliyetlerini belirleyebilmek oldukça öneme sahiptir (Açık, 2019: 7). Arıcılık faaliyetlerinde verimlilik ve üretkenliğin artırılması için öncelikli olarak arıcılık faaliyetinin yapılacağı bölgenin seçimi önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son birkaç yüzyıl öncesine kadar çok uzun bir süre ilkel olarak yapılan arıcılık, bir çok bilimsel buluş ve gelişmelerin ışığında günümüz arıcılığına kadar gelişme süreci yaşamıştır. Günümüz arıcılığına gelinmesinde; 1787 yılında ana arının havada çiftleştiğinin tespiti, 1845 yılında arı üreme biyolojisinin izahı, 1851 yılında çerçevesi fenni kovanın keşfi, 1857 yılında temel petek kalıplarının bulunuşu, 1865 yılında bal süzme makinesinin icadı, 1882 yılında larva transfer yöntemiyle ana arı yetiştirme tekniğinin keşfi ve 1926 yılında ana arılarda yapay döllemenin bulunuşu gibi icatlar katkıda bulunmuştur.

Arıcılık faaliyetlerini önemli birer ticari sektör haline getiren unsurlar aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır;

- Arıcılık faaliyetleri düşük sermaye gerektiren bir tarımsal faaliyettir.
- Arıcılık faaliyetleri sayesinde hem çiftçiler hem de arıcılar ek gelir elde etmektedir.
- Arıcılık faaliyetleri sayesinde tarımsal üretim de gelişmekte, özellikle bölgedeki meyve üretim verimliliği yükselmektedir.
- Polinasyona sağladığı faydalar nedeniyle çevresel sürdürülebilirlik daha kolay hale gelmektedir.
- Bal, polen ve arı sütü gibi besin maddeleri sayesinde arıcılık faaliyetleri gıda sektörüne de destek olmaktadır.
- Propolis ve arı zehri gibi maddeler dünyanın birçok ülkesinde alternatif tıp amaçlı kullanılmaktadır.
- Ülkelerin tarımsal amaçlı kullanmadıkları ormanlık araziler ekonomik fayda sağlanan birer alana dönüşmektedir.
- Öğrenilmesi kısa süren ve uygulama süreci kolay olan bir tarımsal faaliyet olduğu için kısa sürede insanların meslek sahibi olmalarına destek olmaktadır. (Korkmaz, 2013: 1).

2.1. Dünya’da Arıcılık

Günümüzde arıcılık, tüm dünyada yapılan en yaygın tarımsal faaliyetlerden birisidir. Bugün dünyada 56 milyon dolayında arı kovanı bulunmakta ve bunlardan 1.2 milyon ton dolayında bal üretilmektedir. Üretilen balın yaklaşık 1/4’ü ticarete konu olmakta ve dış satımın %90’ı 20 dolayındaki bal üreticisi ülkeden yapılmaktadır. Dünyanın en çok kovan varlığına (65 milyon) sahip ve bal üreten (211 bin ton) ülkesi Çin’dir.

Kovan başına ortalama dünya bal üretimi 20 kg dolayında olup bu rakam Çin’de 33, Arjantin’de 40, Meksika’da 27, Kanada’da 64, Avustralya’da 55, Macaristan’da 40 ve Türkiye’de 16 kg dolayındadır. Bu ülkeler aynı zamanda dünyanın en çok bal ihraç eden ülkeleridir. Dünyada en çok bal ithal eden ülkeler ise; Almanya, ABD, Japonya, İngiltere, İtalya, İsviçre,

Fransa, Avusturya ve diğer Avrupa ülkeleridir. Bu ülkelerden Almanya yalnız başına Türkiye'nin bal üretiminden daha fazla bal ithal etmektedir.

Bal yanında; propolis, arı sütü, polen ve balmumu gibi arı ürünleri de dünya ticaretinde yer almaktadır. Diğer yandan tarımı gelişmiş ülkelerde arıcılık, arı ürünleri üretimi yanında hatta daha önemli olarak, bitkisel üretimde miktar ve kalitenin artırılması amacıyla yapılmaktadır. örneğin, ABD'de bitkisel üretimde bulunan üreticiler üretim yaptıkları bitkilerde tozlaşmanın sağlanması için arıcılara 41 milyon \$ arı kirası öderlerken, buna karşılık kendileri arıların üretimlerine katkısından 3.2 milyar \$ kazanmaktadırlar. Yine ABD'de yapılan bir başka çalışmada; 40 dolayındaki bitki türünden elde edilen toplam 30 milyar \$'lık ürün değerinin yaklaşık 1/3'ü olan 10 milyar \$'ın bal arılarından dolayı sağlandığı bulunmuştur.

Diğer yandan bal, propolis, arı zehiri, arı sütü gibi arı ürünleri pek çok ülkede "Arı Ürünleri ile Tedavi" anlamına gelen "Apiterapi"de kullanılmaktadır. Bununla birlikte arıcılık, doğa ve çevreye zarar vermeden yapılabilen ender tarımsal faaliyetlerden birisidir. Bu yönüyle de arıcılık geleceğin en önemli sürdürülebilir tarım faaliyetlerinden birisi olacaktır. Yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı arıcılık, tüm dünyada vazgeçilemez tarımsal bir faaliyet olarak sürdürülmektedir.

2.2.Türkiye'de Arıcılık

Muğla ili dünyanın birçok ülkesinde yaygın olarak bilinen çam balının merkezi konumunda olup, birçok ülkeye bal ticareti yapan il konumundadır (Şahin ve Aydın, 2021: 459).

Muğla ilinde arıcılık faaliyetleri turizm sektöründen sonra en fazla ekonomik girdi sağlayan ikinci sektör olarak değerlendirilmektedir (Şahin ve Aydın, 2021: 459). Bu kapsamda Muğla ili arıcılık faaliyetlerinin gelişmiş olduğu bölgelerin başında gelmektedir. İllere göre kovan sayıları incelendiği zaman da Muğla ilinin önemli bir arıcılık merkezi konumunda olduğu görülmektedir.

Fethiye ilçesi gibi arıcılık faaliyetlerine uygun diğer bir yerleşim alanı Seydikemer ilçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölge Muğla ilinin Milas ilçesinden sonra en fazla ekilebilir tarım arazisine sahip ilçesi olarak değerlendirilmektedir. Büyük ve küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu bu ilçede arı kovanı sayısı Fethiye ilçesinde yer alan arı kovanı sayısından daha fazladır. Bu durum Fethiye ilçesine kıyasla Seydikemer ilçesinde arıcılık faaliyetlerinin daha yaygın olduğunu göstermektedir (GEKA, 2009: 42).

3. ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ YÖNTEMİ (AHP)

Temel bir karar verme yaklaşımı olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), 1977 yılında Thomas L. Saaty tarafından geliştirilmiştir. Belirli kriterlere göre değerlendirilen birçok alternatif arasından en iyi olanı seçmek için tasarlanmıştır (Keskin, 2016: 33). Saaty'den önce de bu metot denenmiştir.

Fakat Saaty kendinden önceki matematikçilerin çalışmalarını ve probleme yaklaşımlarını yetersiz ve karşılaştırılan alternatiflerin hesaplanmasını tutarsız bulmuştur.

Saaty, matematiksel bir yaklaşımla matris tekniklerini kullanarak tutarsızlığı ölçmeye çalışmıştır. Saaty'nin yaklaşımı ilk olarak ABD dış politikalarını belirlemede ve dünya sorunlarında görev yapan yöneticilerin dikkatini çekmiştir.

Karar vericilerin tecrübe ve bilgileri analitik hiyerarşi yöntemi sayesinde karar verme sürecinde yer alabilir (Ecer ve Küçük, 2008: 358). Bu nedenle karar vericilerin deneyim ve bilgileri, kullandıkları veriler kadar önemli olmaktadır (Vargas 1990:2).

Analitik hiyerarşi yöntemi, bir problemi küçük parçalara ayırır, ikili karşılaştırmalara tabi tutar, her hiyerarşi için öncelikleri belirler ve böylece bir mantıksal süreci düzenler (Saat, 2000: 151).

Şekil 1. AHP Çözümü Akış Şeması

3.1. Analitik Hiyerarşi Sürecinin Uygulama Aşamaları

Analitik hiyerarşi süreci yöntemi genel olarak; hiyerarşik yapının oluşturulması, ikili karşılaştırma matrislerinin oluşturulması, normalize edilmiş karar matrisinin elde edilmesi ve ağırlık vektörünün bulunması, tutarlılık oranının hesaplanması ve hiyerarşik yapıya ait sonucun elde edilmesi olmak üzere yedi aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar aşağıda kısaca

açıklanmıştır.

1. Adım: Problemin Tanımlanması: Çözülmesi gereken problemi ayrıntılı şekilde tanımlamak.

2. Adım: Kriterlerin/ Alternatiflerin Belirlenmesi: Ortaya konulan problemi meydana getiren kriterler ve çözüme dahil edilen diğer alternatifler açık şekilde tespit edilmesi gerekir. Bu şekilde n adet ana kriter (faktör) ve bu kriterlere sahip m adet alternatiften (karar noktası) oluşan birçok kriterli problem meydana getirilmiş olmaktadır.

3. Adım: Hiyerarşik Yapının Oluşturulması

Karar vericinin karar elemanları arasındaki hiyerarşik yapıyı belirlemesi en önemli adımdır. Hiyerarşik yapının oluşturulabilmesi için öncelikli olarak problemin tanımlanması ve tanımlanan problemin amacının belirlenmesi gerekir. Problemin amacı belirlendikten sonra, amacı etkileyen ve alternatiflerde bulunması gereken kriterler belirlenerek hiyerarşik yapı oluşturulur. Alt ve üst seviyedeki elemanların birbirleriyle etkileşimine göre tam ve tam olmayan şekilde iki çeşit hiyerarşik modeli vardır.

4. Adım: İkili Karşılaştırma Matrisinin Oluşturulması

AHP yönteminin temeli, hem kriterler hem de alternatifler arası ikili karşılaştırmalara dayanmasıdır. Saaty'nin ikili karşılaştırma ölçeği kullanılarak uzmanlardan alınan görüşler değerlendirilir.

Hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra kriterlerin karşılıklı önem derecesini belirleyebilmek için ikili karşılaştırma matrisi oluşturulur. İkili karşılaştırma, elemanlar belli bir özelliğe göre karşılaştırıldığında insanların tercih, önem ve olasılıklarının ifadesinin doğal bir sürecidir. Elde edilecek değerlendirme kümesi, bir kare matris şeklinde olan ikili karşılaştırmalar matrisi olarak ifade edilir. İki eleman arasındaki her bir değerlendirme, bir üst seviyedeki kritere bağlı olarak hangi kriterin daha önemli olduğunu ortaya koyar ve bu önemin derecesini yansıtır. Karşılaştırma matrisi oluşturulurken tek bir uzman görüşü alınabileceği gibi grup görüşü de alınabilir. Grup görüşünün alındığı durumlarda ağırlıklı ortalamanın kullanılması önerilmektedir. Karşılaştırma matrisinin oluşturulmasında kullanılan ve Saaty tarafından geliştirilen “1-9” önem ölçeği Tablo 1’de sunulmuştur (Saaty, 2000, Saaty ve Vargas, 2001:4).

Tablo 1: Önem Ölçeği Değerleri ve Tanımları

Önem Değeri	Tanım	Açıklama
1	Eşit derecede önemli	İki seçenek eşit derecede öneme sahiptir.
3	Orta derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir kriteri diğerine karşı biraz üstün kılmaktadır.
5	Kuvvetli derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir kriteri diğerine karşı oldukça üstün kılmaktadır.
7	Çok kuvvetli derecede önemli	Bir kriter diğerine göre üstün sayılmıştır.

9	Aşırı derecede(kesin) önemli	Bir kriter diğerinden üstün olduğunu gösteren kanıt çok büyük güvenirliliğe sahiptir.
2,4,6,8	Ara değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere iki ardışık yargı arasındaki değerlerdir.

Kaynak: Saaty ve Vargas, 2001:6

Karşılaştırma matrisinin sonucunda ortaya çıkan bilgilere göre bir matris oluşturulur. Bu matriste $a_{ij} > 0$ olarak i kriterinin j kriterine göre önemini göstermek üzere ikili karşılaştırma matrisi(A) elde edilir. Temel ölçek olarak analitik hiyerarşi süreci yönteminde "1-9" önem ölçeği kullanıldığı için A matrisinin öğeleri daima pozitif olacaktır. Buradan hareketle ikili karşılaştırma matrisi pozitif karşılıklı bir matristir.

Hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra karar alternatiflerinin değerlendirilebilmesi için hiyerarşinin her seviyesindeki elemanların bir üst seviyedeki elemanlara göre ikili karşılaştırmaları yapılacağından, karar verici her seviyedeki "n" tane kriter veya alternatif için $C(n, 2) = \frac{n.(n+1)}{2}$ tane ikili karşılaştırma yapmak zorundadır. Bir seviyede "n" tane kriter ($K_1, K_2, \dots, K_n$) olduğu varsayılırsa, kriterler arası karşılaştırma matrisi "nxn" boyutlu bir kare matris olacaktır. $a_{ij} > 0$ belirli bir özelliğe göre karşılaştırılan K_i kriterinin K_j kriterine göre önem derecesini göstermek üzere; bir ikili karşılaştırma matrisi Eşitlik (1)'deki gibi genel bir biçimde verilebilir.

Kriterler	K_1	K_2		
K_N				
K_1	a_{11}	a_{12}	...	a_{1n}
K_2	a_{21}	a_{22}	...	a_{2n}
.	.	.	...	.
K_N	a_{n1}	a_{n2}	...	a_{nn}

(1)

Burada, eğer K_i kriteri K_j kriterinden x kez daha önemli ise K_j kriteri de K_i kriterine göre 1/x kez daha önemli olacağından, a_{ij} değerleri karşılıklı olma özelliği gereği Eşitlik (2)'ü sağlar.

$$a_{ji} = \frac{1}{a_{ij}} \quad a_{ij} = 0 \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

İkili karşılaştırmalarda oran, i 'nci faktörün j 'nci faktöre göre kaç derece veya kaç kez önemli olduğunu gösterir. Karşılaştırma matrisinde iki kriter, seçenek veya alt kriter karşılaştırılırken karar vericiye "**ne kadar önemli ve hangisi daha önemli?**" soruları sorulmaktadır. Yani, karar verici tarafından birinci kriter dördüncü kriterle göre daha az önemli bulunuyorsa bu durumda matrisin birinci satır dördüncü bileşeni ($i=1, j=4$) 3 değerini alacaktır.

Tam tersi durumda ise $\frac{1}{3}$ değerini alacaktır.

Eğer K_i ve K_j kriterleri karşılaştırıldıkları özellik açısından eşit derecede önemli iseler Eşitlik (3)'ü, eğer bir kriter kendisiyle karşılaştırılıyor ise de Eşitlik (4)'i sağlar. Eşit derecede önemli faktörler ve köşegen değerleri “1”dir.

$$a_{ij} = a_{ji} = 1 \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

$$a_{ii} = 1 \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Bu durumda ikili karşılaştırmalar matrisi genel olarak Eşitlik (5)'daki gibi gösterilir.

$$A = \begin{bmatrix} 1 & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ 1/a_{12} & 1 & \dots & a_{2n} \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ 1/a_{1n} & 1/a_{2n} & \dots & 1 \end{bmatrix} \quad (5)$$

İkili karşılaştırma matrisinin temel özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1.A matrisinin öğeleri daima pozitif olacaktır.

$$a_{ij} > 0, \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (6)$$

2. $a_{ij} * a_{jk} = a_{ik}$ $i, j, k = 1, 2, \dots, n$ ise ikili karşılaştırma matrisi tam tutarlıdır. Bu özelliğin göreceli karşılaştırmalarda elde edilmesi oldukça zordur. Bu nedenle anatlilik hiyerarşi yönteminde ağırlıkların öncelik vektörünün hesaplanmasında bazı farklı yöntemler kullanılmaktadır. Eğer A matrisi tam tutarlı ise öncelik veya ağırlık vektörlerini elde etmek oldukça kolaylaşmaktadır.

3..Eşit derecede önemli faktörler ve köşegen değerleri “1” ‘ dir.

$$a_{ij} = a_{ji} = 1 \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (7)$$

$$a_{ii} = 1 \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (8)$$

4.İkili karşılaştırma matrisi tam tutarlı bir matris ise verilen ilk üç özellik kullanılarak matrisin herhangi bir satırından diğer tüm öğeler kolaylıkla elde edilebilir.

$$A = (a_{ij}) = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \quad (9)$$

5. Adım: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması ve Görelî Ağırlık Vektörünün Bulunması (W)

İkili karşılaştırma matrisi oluşturulduktan sonra karşılaştırılan her elemanın görelî önceliği hesaplanır. Bu hesaplama için ikili karşılaştırma matrisi normalize edilir ve ağırlık vektörü bulunur. Matrisi normalize etmek için matrisin her gözesinde bulunan

(10)

eleman, bulunduğu sütun toplamına bölünür.

$$b_j = \sum_{i=1}^n a_{ij}$$

$$c_{ij} = \frac{a_{ij}}{b_j}$$

$$C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & \dots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & \dots & c_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ c_{n1} & c_{n2} & \dots & c_{nn} \end{bmatrix} \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (11)$$

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n c_{ij}}{n} \quad (12)$$

Ağırlık vektörü ise yukarıdaki eşitlikler kullanılarak bulunabilir. Öncelikli olarak Eşitlik (10) kullanılarak her bir sütunun toplam değeri bulunur. Eşitlik (11) kullanılarak karşılaştırma matrisinin her gözesi, bulunduğu gözenin sütun toplamına bölünür. Böylece normalize edilmiş karar matrisinin her gözesi ayrı ayrı hesaplanmış olur. Eşitlik (12) normalize edilmiş karar matrisinin genel gösterimidir. Eşitlik (13) ile de normalize edilmiş matrisin her satırının aritmetik ortalaması hesaplanmaktadır. Böylece her kriterin önem ağırlığı ya da başka bir ifadeyle *öncelikler vektörü* bulunmuş olur. Elde edilen bu görelî önem ağırlığı vektörü ile ikili karşılaştırma matrisi çarpılarak yeni bir vektör elde edilir. Bazı kaynaklarda ikili karşılaştırma matrisi yerine normalize matris de kullanılmaktadır. Elde edilen bu vektör, kriterlerin ağırlıklarını (önem derecelerini) ya da *tüm öncelikler vektörünü* göstermektedir.

6.Adım: Tutarlılık Oranının Hesaplanması (CR)

Karar vericilerin kriterler için yaptıkları karşılaştırmalarda tutarlı olup olmadıklarını anlamak için tutarlılık oranının (CR) hesaplanması gerekir. Tutarlılık oranı olarak adlandırılan ölçü, karar vericilerin ikili karşılaştırmalarındaki yanlış değerlendirmelerini belirleme olanağı vermektedir. Bu belirleme yalnızca hataların yakalanmasını değil aynı zamanda karar vericilerin yaptıkları abartılı değerlendirmeleri de gösterir. Tutarlılık oranını bulmak için aşağıdaki eşitlikler kullanılır.

$$D = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} * \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ \vdots \\ w_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_1 \\ d_2 \\ \vdots \\ d_n \end{bmatrix} \quad (14)$$

Buradaki λ_{max} A matrisinin en büyük özdeğeridir. Aşağıdaki şekilde hesaplanır.

$$\lambda_{max} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{\sum_{j=1}^n a_{ij} w_j}{w_i} \right) \quad \lambda_{max} \geq n \text{ ise A matrisi tutarlıdır. (n=kriter sayısı)} \quad (15)$$

$$CI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (16)$$

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (17)$$

Tutarlılık oranı yukarıdaki eşitlikler kullanılarak hesaplanabilir. Öncelikli olarak; Eşitlik (14)'den yararlanılarak ikili karşılaştırma matrisi ile kriter ağırlıklarını gösteren W sütun vektörü çarpılarak D sütun vektörü elde edilir. Daha sonra bu vektörün her elemanı, göreceli önem ağırlığı vektörünün aritmetik ortalaması ise en büyük özdeğer olan λ_{max} ' ı vermektedir. Yani tutarlılık indeksinin (CI) hesaplanabilmesi için en büyük özvektörün (λ_{max}) hesaplanması gerekir. Eşitlik (15) kullanılarak en büyük öz vektör hesaplandıktan sonra Eşitlik (16) kullanılarak tutarlılık indeksi hesaplanır. Tutarlılık oranını hesaplayabilmek için ise Eşitlik (17) ' deki gibi tutarlılık indeksi verileri Tablo 2'de verilen Rassallık İndeksi (RI) değerlerine bölünür. RI karşılaştırma matrisinin boyutuna göre değişkenlik gösterir.

Tablo 2:Rassal Tutarlılık İndeksi

n	RI	n	RI	n	RI
1	0,00	6	1,24	11	1,51
2	0,00	7	1,32	12	1,48
3	0,58	8	1,41	13	1,56
4	0,90	9	1,45	14	1,57
5	1,12	10	1,49	15	1,59

Bulunan CR'nin 0,10'dan küçük olması gerekir. Eğer $CR < 0,1$ tutarsızlık oranının kabul edilebilir seviyede olduğu söylenebilir.

0,10 değerinden daha büyük bir değer çıkması, karar vericilerin kriterleri karşılaştırırken tutarsız davrandıklarını gösterir. Böyle bir durumda karşılaştırma matrisinin yeniden düzenlemesi gerekir (Saaty ve Vargas, 2001:9).

Tutarlılık analizi ile ikili karşılaştırma sonucunda elde edilen değerlerin yani önceliklerin birbirleri ile olan mantıksal ve matematiksel ilişkisi incelenmektedir. Diğer bir ifadeyle tutarlılık analizi ile ikili karşılaştırmaların tutarlılık derecesi ölçülmektedir.

7.Adım: Ağırlıkların Birleştirilmesi ve Sonuca Ulaşılması (Nihai Karar)

Bu adımda alternatiflerin genel puanları elde edilir. Bunun için kriterlerin göreceli önem ağırlıkları ve her bir kritere göre alternatiflerin göreceli önem ağırlıkları matrisi elde edilir. Alternatiflerin öncelik matrisi, kriterlerin öncelik vektörleri çarpımı ile alternatiflerin genel puanları elde edilir.

4. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada çok kriterli karar verme tekniklerinden olan Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada arıcılık yeri seçiminde etkili beş kriter ve beş alternatif arıcılık yönetmeliğine de uygun olarak uzmanlarımızın görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Kriterlerimiz su kaynaklarına uzaklık, yağış ve rüzgar etkisi, bakı etkisi, flora, yol ve yerleşime uzaklık olarak belirlenmiştir. (Güler, M. (2018)). Alternatif bölgelerimiz olarak; Fethiye Bozyer mahallesi, Seydikemer Dere mahallesi, Seydikemer Minare Mahallesi-Kuyucak mevkii, Fethiye Karaağaç Mahallesi Dipburnu mevkii, Fethiye Faralya mahallesi değerlendirilecektir. Çalışmamızda karar vericiler olarak MAYBİR (Muğla Arıcılar Birliği) çalışanları 2 kişi, İlçe tarımda görevli 3 ziraat mühendisi ve 2 zooteknistin görüşlerine başvurulmuştur.

Tablo 3.1 Kriter Tablosu

K1:Su Kaynaklarına Uzaklık	Arıcılık şüphesiz çevresel koşulların önemli olduğu bir üretim tarzıdır. Temiz ve berrak hava ve su kaynakları olması arıcılığın sağlıklı yürütülmesi için başat koşuldur (Dinç, s. 1154, 2013). Bunlardan birkaçı arıların yaşamları, üretilmeleri, kovan serinletmesi, katı gıdaların yumuşatılması ve stres yaşamadan verimli çalışabilmeleri için yaz kış temiz su kaynaklarına ihtiyaçları vardır.
K2:Yağış ve Rüzgar Etkisi	Florada, bitki örtüsünün yoğunluğunda ve çeşitliliğinde aynı zamanda bitkilerin çiçeklenme sürelerinde etkili bir faktördür. (web7) Tamamen rüzgarlara kapalı bir bölge olması önemlidir.(Poyraz,karayel gibi...)
K3:Flora	Arıcılık faaliyetlerinde en önemli kriterlerden birisi bölgenin florasıdır. Bölgedeki flora çeşitliliği arının verimini ve balın kalitesini doğrudan etkilemektedir. (web1;web2; web3; web4; web5; web6)
K4:Bakı Etkisi	Kovanların yönü doğu ve güney doğrultuları arasındaki açı üzerinde olmalıdır. Yapılan bu düzenleme, sabah güneşinin kovan uçuş deliklerine erken saatte vurmasını ve böylelikle arıları uçuşa zorlamasını sağlar. Günün çok sıcak olduğu dilimlerde ise uçuş deliği üzerine gölge düşmesini

	sağlamaktadır. Yön kriteri bal arılarının aktivitelerinde ve üretimlerinde önemli bir yere sahiptir.(web8)
K5:Yol ve Yerleşime Uzaklık	Arıcılık yapılacak bölge olarak belirlenen alanların yol ve yerleşim bölgelerinden uzak olması, insan ve hayvan tehdidinden uzak olması, hava kirliliği, endüstriyel atıklar gibi çevresel faktörlerin olumsuz etkilerinden korunmak için gereklidir.

Tablo 3.2. Alternatif Tablosu

A1: 1 Nolu Alternatif	Fethiye Bozyer mahallesi
A2: 2 Nolu Alternatif	Seydikemer Dere mahallesi
A3: 3 Nolu Alternatif	Seydikemer Minare Mahallesi-Kuyucak mevkii
A4: 4 Nolu Alternatif	Fethiye Karaağaç Mahallesi-Dipburnu mevkii
A5: 5 Nolu Alternatif	Fethiye Faralya mahallesi

5 . BULGULAR

AHP yönteminde Saaty tarafından geliştirilen “1-9” önem ölçeği kullanılarak uzmanlardan alınan görüşler değerlendirilmiştir. Sırasıyla adımlar takip edildikten sonra CR(Tutarlılık Oranı) 0.0765 olarak bulunmuştur. Tutarlılık oranımız 0,1 den küçük olmalı şartına uygun bulunmuştur. Aşağıdaki hesaplama sonuçlarına ulaşılmıştır:

Kriterlerin sırasıyla ağırlık vektörü(W_i) hesaplandığında; 0.4865, 0.2322, 0.17498, 0.0666, 0.0397 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre su kaynaklarına uzaklık en önemli kriter olarak belirlenmiştir.

Kriterlere göre alternatiflerin ikili karşılaştırmaları yapıldığında ise tutarlılık oranları(CR) sırasıyla; 0.0238, 0.0188, 0.064853, 0.043754, 0.0927 bulunmuştur. Bu tutarlılık oranlarımız da 0.1’den küçük olup karar vericilerin kararlarının tutarlı olduğu söylenebilir.

Önem ağırlıkları sırasıyla 0.1940, 0.2220, 0.0889, 0.0604, 0.4347 olarak hesaplanmıştır.

Bu sonuçlara göre alternatiflerin sıralaması yapılırken;

1. A5 alternatifi: Fethiye Faralya mahallesi,
2. A2 alternatifi: Seydikemer Dere mahallesi,
3. A1 alternatifi: Fethiye Bozyer mahallesi,
4. A3 alternatifi: Seydikemer Minare mahallesi- Kuyucak mevkii
5. A4 alternatifi: Fethiye Karaağaç mahallesi- Dipburnu mevkii olarak bulunmuştur.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, arıcılıkta yer seçimi problemi, çok sayıda çevresel, iklim, arazi ve insan faktörünün aynı anda düşünülmesini isteyen zor bir karar sorunu olarak ele alındı ve Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi kullanılarak arıcılık faaliyetleri için en uygun yer seçimi yapılmıştır. Arıcılıkta yer seçimi genelde deneyime ya da tek yönlü (iklim, bitki gibi) bakışa dayanır. Fakat Analitik Hiyerarşi Süreci sayesinde karar süreci daha nesnel, tutarlı ve tekrar edilebilir hâle getirilmiştir.

Çalışmada Muğla'nın Seydikemer ve Fethiye ilçeleri arıcılık faaliyetleri için değerlendirilmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda Fethiye Faralya mahallesi arıcılık için en uygun yer olarak belirlenmiştir. Alternatifler arasında sonuncu olarak da Fethiye Karaağaç mahallesi- Dipburnu mevkii bulunmuştur.

Arıcılık faaliyetlerinden elde edilen verimin artması ve üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla arıcılığa uygun yerlerin belirlenmesi gerekli hale gelmiştir. Özellikle arıcılığın kırsal kalkınma üzerindeki etkisi göz önüne alındığında en uygun arıcılık yerlerinin belirlenmesi işleminin önemi ortaya çıkmaktadır.

Arıcılık yerlerinin belirlenmesi çalışmalarında ilgili kriter sayısının artması daha büyük katkı sağlayacaktır. Bölgenin iklim koşullarını, topografik özelliklerini ve meteorolojik şartlarının tamamının eklenmesi ile daha hassas sonuçlar elde edilebilecektir.

KAYNAKÇA

- Açık, E.** (2019). *Türkiye’de Arıcılık Faaliyetlerinin Mevcut Durumu ve Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, [Üniversite adı], Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çımat, A., Avcı, M., İnci, M., Atasever, G.** (2018). *Muğla Sosyo-Ekonomik Yapı*. Ankara: Günce Yayınları.
- Dinç, M.** (2013). Arıcılık faaliyetlerinde yer seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 19(4), 1149–1160.
- Dinç, Mustafa** (2013). Anadolu Sahasında Arıcılık ve Bal Üretimi Çerçevesinde Gelişen İnanç ve Gelenekler Konusunda Bir İnceleme. *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(9), 1149–1156.
- Ecer, F. & Küçük, O.** (2008). Tedarikçi seçiminde Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 355–369.
- GEKA** (2009). *Muğla İli Mevcut Durum Analizi*. Güney Ege Kalkınma Ajansı, Muğla.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Arıcılık Yönetmeliği.

Güler, M. (2018). *Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Destekli Arıcılık Yer Seçimi ve Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kadirhanoğulları, İ. (2016). *Iğdır İl'inde Arıcılığın Ekonomik Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Iğdır.

Keskin, H. (2016). *Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ve Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Uygulanması*. Yüksek Lisans Tezi, [Üniversite adı], Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkmaz, A. (2013). *Arıcılık ve Arı Ürünleri*. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Saaty, T. L. (2000). *Fundamentals of Decision Making and Priority Theory with Analytic Hierarchy Process*. Pittsburg: RWS Publications.

Saaty, T. L. (2000). The Analytic Hierarchy and Analytic Network Processes. *MCDM XVth International Conference*, Ankara, Turkey.

Saaty, T. L. & Vargas, L. G. (2001). *Models, Methods, Concepts and Applications of Analytic Hierarchy Process*. Springer Science + Business Media, New York.

Şahin, İ. & Aydın, B. (2021). Muğla ilinde arıcılık faaliyetlerinin mevcut durumu ve ekonomik önemi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 8(2), 452–462.

Vargas, L. G. (1990). An Overview of the Analytic Hierarchy Process and Its Applications. *European Journal of Operational Research*, 48(1), 2–8.

Atan, M. & Altan, Ş. (2020). *Örnek Uygulamalarla Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

Web Kaynakları

Web	1.	Arılık	Yerinin	Seçimi.
		http://www.ibb.gov.tr/trbTR/kurumsal/Birimler/VeterinerHizmetleriMd/Documents/ArıYetistirciligiEgitimi/ArilikYerininSecimi.pdf		
Web	2.	Bal	Ormanları	İşletilmesi ve Yönetilmesi.
		https://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Tebliğler/Bal%20Ormanlar%C4%B1%20%C4%B0%C5%9Fletilmesi%20ve%20Y%C3%B6netilmesi.pdf		
Web	3.	Arı		Yetiştiriciliği.
		http://www.tarimkutuphanesi.com/ARI_YETISTIRICILIGI_00360.html		
Web	4.	Siverek'te (Şanlıurfa)	Arıcılığın Gelişimi ve Arıcılık Faaliyetleri.	
		https://www.researchgate.net/publication/321803925_SIVEREK'TE_SANLIURFA_ARICILIGIN_GELISIMI_VE_ARICILIK_FAALİYETLERI		
Web	5.	Bingöl	Arıcılık	Raporu.
		http://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_ekleri/FKA_ARASTIRMA_RAPORLARI/B%C4%B0NG%C3%96L%20ARICILIK%20RAPORU.pdf		
Web				6.
		http://dergipark.gov.tr/download/article-file/231260		
Web	7.	Tarımsal	Ekosistemde Arıların	Önemi.
		https://www.researchgate.net/publication/305950938_Tarimsal_Ekosistemde_Arilarin_Onemi_The_Importance_of_Bees_in_Agricultural_Ecosystems		
Web				8.
		http://dergipark.gov.tr/download/article-file/330889		

Doğadaki Son Çocuk Kitabının Aile Tutumları Bağlamında İncelenmesi

Ömer TEKİN

250236003@alparslan.edu.tr 0009-0008-2129-7313

Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muş, Türkiye

Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK

e.demir@alparslan.edu.tr 0000-0003-4996-0355

Muş Alparslan Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitimi ABD, Muş, Türkiye

Öz

Bu çalışma, Richard Louv'un Doğadaki Son Çocuk isimli kitabında aile tutumlarının çocukların doğayla kurduğu ilişki bağlamında nasıl ele alındığını incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüz modern dünyasında çocukların yaşadıkları deneyimlerinin giderek doğadan uzaklaşması, aile tutumlarının anlayışlarında yaşanan değişimlerle doğrudan ilişkilidir. Özellikle ailelerin takıldıkları güvenlik kaygıları, zaman baskısı ve aşırı yapılandırılmış yaşam düzenleri, çocukların serbest doğa deneyimlerini sınırlandıran temel etmenlerin başında yer almaktadır. Yapılan bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi deseniyle oluşturulmuş olup kitapta yer alan aile tutumlarına ilişkin ifadeler sistematik bir biçimde analiz edilmiştir. Sonuç olarak Doğadaki Son Çocuk kitabı, aileyi çocuk-doğa ilişkisinin merkezine yerleştiren bir yaklaşım sunmakta ve ebeveyn tutumlarının çocukların hem gelişimsel süreçleri hem de çevreyle kurdukları bağ üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle bu çalışmada incelenen Doğadaki Son Çocuk kitabı, erken çocukluk dönemi, aile tutumları ve doğa temelli gelişim konularına önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğadaki Son Çocuk, aile tutumları, okul öncesi dönem, çocuk-doğa ilişkisi, ebeveynlik.

Examining Family Attitudes in the Context of Last Child in the Woods

Abstract

This study aims to examine how family attitudes are addressed in the context of children's relationship with nature in Richard Louv's book Last Child in the Woods. In today's modern world, the increasing distance between children's experiences and nature is directly related to changes in family attitudes. In particular, families' concerns about safety, time constraints, and overly structured lifestyles are among the main factors limiting children's free experiences in nature. This research was conducted using the document analysis design from qualitative

research methods, and the statements regarding family attitudes in the book were analyzed systematically. As a result, The Last Child in the Woods presents an approach that places the family at the center of the child-nature relationship and reveals that parental attitudes play a decisive role in both children's developmental processes and the bonds they form with their environment. In this respect, the book The Last Child in the Woods, examined in this study, makes important contributions to the topics of early childhood, family attitudes, and nature-based development.

Keywords: The Last Child in the Woods, family attitudes, preschool period, child-nature relationship, parenting.

Giriş

Doğadaki Son Çocuk kitabı günümüzde çocukluk yaşantılarının doğadan nasıl uzaklaştığını detaylı ve çarpıcı bir biçimde ortaya koyan öncü eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kitabın yazarı olan Richard Louv' un "Doğa Yoksunluğu Sendromu" kavramıyla tanımladığı bu durum, günümüzde çocukların hem gündelik yaşam pratiklerinde hem de gelişimsel süreçlerinde derin bir değişim yaşandığına işaret eder. Kitap boyunca yazar, dijital teknolojilerin hızla yaygınlaşması, şehirleşmenin yoğunlaşması, güvenlik kaygılarının artması ve yapılandırılmış eğitim programlarının baskın hâle gelmesi gibi toplumsal dinamiklerin çocukları doğal çevreden giderek uzaklaştırdığını kendi yaptığı detaylı gözlemler ve saha çalışmalarıyla ortaya koymaktadır. Geleneksel çocukluk döneminde önemli bir yer tutan açık alan oyunları ve doğa etkinlikleri günümüz çocuklarında yerini büyük ölçüde kapalı mekânlarda geçirilen sınırlandırılmış ve kontrollü etkinliklere bırakmıştır. Doğadaki Son Çocuk kitabında bu dönüşümün yalnızca çocukların fiziksel hareketliliğini değil, aynı zamanda yaratıcılık, öz düzenleme, problem çözme ve duyuşal farkındalık gibi temel gelişim alanlarını da etkilediğini ortaya koyar. Kitap da vurgulanan bir diğer konu ise çocukların doğadan ayrılmasının çocukların stres düzeylerinde artış oluşturduğunu, dikkat sürelerinde kısalma olduğunu ve içe dönük davranışlarda yükseliş oluşturduğuna değinmektedir. Doğadaki Son Çocuk kitabı ailelere, öğretmenlere, eğitim kurumlarına ve yerel yönetimlere yönelik çok boyutlu öneriler de geliştirmektedir. Kitabın yazarı olan Richard Louv, çocukların doğa ile yeniden sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için basit ama etkili adımların mümkün olduğunu, doğal çevrenin bir eğitim mekânı olarak potansiyelinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Richard Louv, doğayı yalnızca bir fiziksel çevre olarak değil, çocukların gelişimsel süreçlerinde onlara bir öğretmen olacak şekilde konumlandırmıştır. Doğadaki Son Çocuk kitabı, sadece çevre eğitimi üzerine değil, aynı zamanda çocuk gelişimi, psikoloji ve eğitim sosyolojisi alanlarına katkı sunan disiplinler arası bir kaynak niteliğindedir. Eser, günümüz toplumlarında doğayla kurulan ilişkinin yeniden düşünülmesini zorunlu kılan, çocukluk ile çevre arasındaki kopan bağı yeniden kurulmasına yönelik güçlü bir çağrı olarak değerlendirilebilir. Kitabın ana unsurlarından biri doğanın vazgeçilmez bir unsur olduğunu vurgulamaktadır.

Okul öncesi dönem, çocuğun kişilik yapısının temellerinin atıldığı, sosyal-duygusal becerilerin biçimlendiği ve çevre ile ilk anlamlı etkileşimlerin kurulduğu kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde aile, çocuğun ilk ve en etkili sosyal ortamı olarak belirleyici bir rol üstlenir. Çocuğun çevresini nasıl algıladığı ve başkalarıyla ilişki kurma biçimi büyük ölçüde ebeveynlerin tutum, davranış ve beklentileri doğrultusunda şekillenir. Okul öncesi dönemde aile tutumlarının etkisi yalnızca bireysel gelişimle sınırlı değildir; çocukların eğitim ortamına

uyum süreçleri ve öğretmenlerle kurdukları etkileşimler de ailede öğrenilen ilişki biçimlerinin bir yansıması olarak ortaya çıkar. Çocuğun sınıf içindeki davranışlarında gözlenen farklılıkların çoğu, evdeki ebeveyn-çocuk ilişkisinin niteliğiyle paralellik göstermektedir. Bu durum, eğitimcilerin çocuğu bütüncül bir bakış açısıyla ele alabilmesi için aile tutumlarını anlamının gerekliliğini ortaya koyar. Bir çocuğun uzun bir yolculuk olan eğitim sürecindeki her türlü başarısı, okulun özelliklerinden toplumun yapısına kadar geniş bir yelpazedeki değişkenlerden etkilenir (Epstein ve Sanders, 2002). Ancak, bu değişkenler içerisinde özellikle aile hayati bir role sahiptir. Aile, eğitimde çocuklar ve öğretmenler kadar önemli bir paydaştır (Morrison, 2012). Anne-babalar, çocukların sosyalleşme sürecinde “tek” kaynak olmamakla birlikte en temel faktör olarak görülmektedirler (Karabulut Demir ve Şendil, 2008). Özellikle ailelerin, çocukların hem akademik başarısında hem de olumlu gelişimlerinde önemli rolleri olduğu pek çok araştırmayla ortaya konmuştur (DePlanty, Coulter-Kern ve Duchane, 2007; Fan ve Chen, 2001; Izzo, Weissberg, Kaspro ve Fendrich, 1999; Jeynes, 2005; Jeynes, 2015; Moon ve Lee, 2009; Yoder ve Lopez, 2013). Ailede, anne babanın çocuk üzerindeki etkisi daha bebek dünyaya gelmeden önce başlar. Anne babanın bebeğin dünyaya gelmesine istekli ya da isteksiz oluşu, hazır olup olmamaları, bebekten beklentileri bebeğin yaşama ilişkin ilk izlenimlerinde ve çevresi ile olan duygusal etkileşiminde rol oynar.

Günümüzde çocuğun ve çocukluk yaşantısının doğayla ilişkisinin giderek zayıflaması, ailelerin çocuk yetiştirme tutumlarının değişmesiyle yakından ilişkilidir. Richard Louv’un Doğadaki Son Çocuk adlı kitabı ebeveynlerin hem kendi çocukluklarına dair romantik bir anılar taşıdığını hem de günümüzde çocuklarının serbest doğa deneyimlerini sınırladığını ortaya koymaktadır. Richard Louv’un şu ifadesi bu ikili durumu şu şekilde ortaya koyar: “Birçok anne baba gibi benimde çocukluğumu romantikleştirmeye eğilimim var ve korkarım çocuklarımın kendi oyun ve serüvenlerine zaman zaman burun kıvırıyorum.” (s.1) Bu romantikleştirmenin karşısında ebeveyn kaygılarının yarattığı kısıtlayıcı tutumlar yer almaktadır. Bir çocuğun şu sözleri, günümüzde çocukların hareket alanlarının ne kadar daraltıldığını gösterir: “Çocuklardan biri, ‘bir ormanın içlerine kadar gittiğim zaman annem ve babam tedirgin oluyorlar’ dedi. ‘Pek uzağa gidemiyorum. Annem ve babam benim için sürekli kaygılanıyor. Bende çoğu zaman nereye gittiğimi söylemiyorum. Bu onları deli ediyor. Aslında bütün yaptığım bir ağacın filan arkasında oturmak ya da tavşanlarla dolu bir düzlükte uzanmak’.” (s.16) Bu ifade, ebeveyn kaygılarının çocukların basit ve doğal keşiflerine bile engel olabildiğini göstermektedir. Bununla birlikte kitapta, doğa ile destekleyici bir ilişki kurmayı önemseyen ebeveyn tutumları da güçlü örneklerle sunulur. Örneğin: “West Virginia’ lı bir çevre eylemcisi olan Janet Fout bana, kızını küçükken ayrıntıları fark etmeye, onları bütün duyularını kullanarak keşfetmeye teşvik ettiğini anlattı.” (s.91) Benzer şekilde, erken çocuklukta doğayla temasın gelişimsel etkisini gösteren bir başka örnekte kitabında Richard Louv şöyle der: “Julia Fletcher’ in neredeyse doğumundan itibaren, anne ile kız birlikte doğada zaman geçirdiler; hem dağlarda hem de bahçelerinin yarı doğal ortamında. Bu zaman dilimleri Julia’ nın gözlem güçlerinin arttırdı.” (s.93) Destekleyici aile tutumları çocuklarda yalnızca gözlem becerisini sunmaz aynı zamanda doğanın işleyişine dair bütüncül bir anlayışı da çocuklara sunar: “Babası onu araziye, toprağı, suyu ve doğadaki varlıkların işleyişini anlayacak şekilde, annesi ise otların ve doğanın verdiği diğer şeylerin bilgisiyle yetiştirdi.” (s.113) Doğayla temasın günlük yaşam rutini içinde nasıl dönüştürücü bir rol oynadığını gösteren bir başka örnekte ise kitapta şu ifadeler yer alır: “Bir anne, bir süre önce hava güzel olduğu için oğlunu sabahları okuldan önce 30 dakikalığına yakındaki bir parka götürmeye başladığını söyledi. Burada ‘biraz zaman

öldürme' olanağı buluyorlardı. Daha sonra şöyle söyledi: 'İşe bakın ki, okula gitme konusundaki tutumu daha olumlu hale geldi. Geçen hafta ödevleri de daha iyiydi. Sanıyorum bunun nedeni parkta geçirdiği zamanın zevkli, huzurlu, sessiz ve sakinleştirici olması'." (s.131) Richard Louv'a göre çocukların doğayı anlamlı biçimde deneyimleyebilmesi, ailelerin planlanmamış zaman yaratabilme becerilerine bağlıdır. Kitapta bu durum şöyle ifade edilir: "Doğanın anlamlı bir şekilde yaşanabilmesi için zamana; serbest, planlanmamış düş zamanına ihtiyaç vardır. Anne babalar çok dikkatli olmadığı sürece böyle zamanlar pek az bulunur." (s.142) Bu gereksinim, ebeveynlerin kendi yaşam düzenleriyle doğrudan bağlantılıdır: "Burada önemli bir konu, anne babaların kendi zaman kullanımlarını nasıl modelledikleri, yani kendi meşgul yaşamları içinde zamanı nereye koyduklarıdır." (s.143) Toplumsal hız ve giderek yaygılaşan karşılaştırma kültürü de ebeveynlik tutumlarını etkilemektedir. Richard Louv'un aktardığı üzere: "Raporu kaleme alan Kenneth R. Ginsburg' a göre 'Çocuk yetiştirme konusunda daha düşük yoğunluklu bir yaklaşım benimseyen anne babalar bile, diğerlerinin hızını görünce yavaşlamaktan korkuyor'." (s.145) Bu noktada bir başka önemli unsur ise yaratıcılık ve merakın disiplin kadar önemli olduğuna vurgu yapılmasıdır. Bununla ilgili kitapta şu ifadeye yer verilmektedir: "Anne babaların çocuklarını yetiştirirken onlara öz disiplin aşılmalara önemlidir, ama yaratıcılığı ve merak duygusunu beslemeleri de önemlidir." (s.147) Aşırı programlanmış çocuklardan rahatsız olan ailelerin artışı ise şu cümleyle ifade edilir: "Kuşkusuz birçok anne ve baba çocuklarının aşırı programlanmasından zaten rahatsızlar ve farklı bir yaklaşıma ihtiyaç duyuyorlar." (s.147) Kitapta da bahsedildiği üzerine çocukları konusunda ebeveynlerin çocuklarını kısıtlamalarında en önemli faktör korkudur. Richard Louv bunu şöyle açıklar: "Korku, anne babaların kendi çocukluklarında yaşadıkları özgürlüğü çocuklarına sağlamalarının önündeki en güçlü engeldir." (s.149) Bu durum yalnızca ebeveynlerin yaşadıkları yabancılarla ilgili kaygılardan değil, topluma yayılan güvensizlik hissinden de kaynaklanır: "Giderek daha fazla anne baba çocuklarını evin içinde ya da sıkı denetim altında tuttukça, gençlerin özgüven ve sezgi gücü kazanma, komşularla etkileşme ve (sosyopatlarla karşı bir koruma sağlayan) gerçek topluluklar kurma fırsatlarından yoksun kalmasından endişe ediyor." (s.156) Ayrıca kitapta doğanın da artık korkunun bir parçası hâline geldiği belirtilir: "Ailelerin çocuklarına çizdikleri yaşam sınırlarını git gide daraltmalarının tek nedeni yabancı korkusu değildir. Çocuklar ve yetişkinler artık doğayı doğal düşmanımız gibi, bir öcü gibi görmeye başladılar; kolay fark edilmeyen korku kaynaklarının yerine geçen bir vekil." (s.157) Ailelerin çocukları doğayla buluşturma konusunda kurumları beklememeleri ve kurumlardan bağımsız hareket etmeleri gerektiği de kitapta açıkça ifade edilir: "Anne babalar kurumları değişim yönünde teşvik edebilir ama onları bekleyemez.", "Anne babalar iş ve aile yaşamları arasında bir denge kurmanın zorluğuyla zaten bunalmış durumdadırlar." (s.195) Bu denge arayışı içinde olan ailelerin tutumları da çocukları doğaya yönlendirme ile onları zorlamama arasında hassas bir çizgi gerektirir: "Anne babalar, çocukları doğayla tanıştırmak ile onları doğaya itmek arasındaki ince çizgiyi görmelidirler." (s.205) Toplumsal korku atmosferi ebeveyn tutumlarını daha da daraltmaktadır: "Giderek daha agorafobik hale gelen bir toplumda anne babaların en çok korktuğu şeyler dışarıda; sokakta, alışveriş merkezinde ya da evin arkasındaki kanyonda olabilecek şeylerdir." (s.221) Aynı sayfada Richard Louv, sağlam aile ilişki ve tutumlarının koruyucu etkisini vurgular. Bu durum kitapta şu şekilde geçmektedir: "Ama doğrusu, bir annenin ya da babanın yapabileceği en iyi şey çocukla düzgün ve destekleyici bir ilişki içinde olmaktır, çünkü sağlam bir özsaygıya, özgüvene ve anne ya da

babasıyla daha yakın bir ilişkiye sahip olan bir çocuğun kurban seçilmesi olasılığı daha azdır. Çalışmalarımız bunu gösteriyor. Saldırgan insanlar bu çocuklarla fazla uğraşmazlar, çünkü onların iyiyle kötüyü ayırt etme yetisine sahip, kolay kanmayacak ve aldanmayacak çocuklar olduğunu hissederler. Çalışmalarımız kurban seçilen çocukların çoğunun duygusal olarak ihmal edilmiş olduklarını, son derece mutsuz ailelerden geldiklerini ya da başka bir takım yoksunluklar yaşadıklarını gösteriyor.” (s.221) Bazı ebeveynlerin doğayla ilişkisinin azlığı ve sahip oldukları fikirler de çocuklarının doğa deneyimlerinden yoksun kalmasına yol açabilmektedir. Bu unsuru da kitap da Richard Louv şöyle vurgular: “Annem ve babam kırsal bir çevrede yetişmiş olmalarına rağmen, kamp yapmanın ya da dışarıda zaman geçirmenin erdemine inanmazlar.” (s.269–270) Tüm bu durumların sonunda Richard Louv, çocukların doğaya yönelik içsel ihtiyacına kulak verilmesi gerektiğini vurgular ve şöyle der: “Ailelerimizin ve kurumlarımızın, gençlerin sadece doğada bulunabilen şeylere olan özlemini dikkatle dinlemeleri gerek.” (s.356)

Bu bütünlük içinde Doğadaki Son Çocuk kitabı, aile tutumlarının çocukların doğayla ilişkisini belirleyen en temel unsur olduğunu; destekleyici, özgürleştirici ve duyarlı aile tutumlarının çocukların hem duygusal hem bilişsel hem de sosyal gelişimini güçlendirdiğini göstermektedir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Yapılan bu araştırma, Doğadaki Son Çocuk kitabında aile tutumlarının nasıl anlatıldığını sistematik bir biçimde analiz etmeyi amaçladığından, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı materyallerin belirli bir amaç doğrultusunda değerlendirilmesi, sınıflandırılması ve yorumlanmasına dayanan bir yaklaşımdır.

BULGULAR

Tablo 1. Doğadaki Son Çocuk Kitabında Aile Tutumlarına Yer Verme Durumlarının Bölümlere Göre Dağılımı

Bölüm	Aile Tutumlarının Geçiş Sayısı
Kitabın giriş kısmı	1

Bölüm	Aile Tutumlarının Geçiş Sayısı
1. Bölüm	1
2. Bölüm	4
3. Bölüm	8
4. Bölüm	6
6. Bölüm	0
7. Bölüm	1

Yapılan bu araştırmada *Doğadaki Son Çocuk* kitabında aile tutumlarının ne sıklıkla ele alındığını belirlemek amacıyla yapılan doküman incelemesi sonucunda elde edilen veriler Tablo 1’de sunulmuştur. Tabloya göre aile tutumlarına yönelik ifadelerin kitap boyunca bölümlere göre farklı yoğunlukta dağıldığı görülmektedir. Genel olarak bakıldığında ise bulgular, aile tutumlarının kitapta belirli bölümlerde yoğunlaşan bir tema olduğunu, özellikle orta bölümlerde derinleştiğini göstermektedir. Bu derinleşme, Richard Louv’un çocuk-doğa ilişkisinin merkezine aile tutumlarını yerleştirdiğini ve aile tutumlarının çocukların doğayla ilişki kurmada belirleyici bir etkisinin olduğunu vurgulamaktadır.

Tablo 2. Doğadaki Son Çocuk Kitabında Aile Tutumlarının Türlerine Göre Dağılımı

Aile Tutumu Türü	Metinde Geçtiği Sayfa Numaraları	İfade Sayısı
Kaygı ve aşırı korumaya dayalı tutumlar	s.1, s.16, s.145, s.149, s.156, s.157, s.221	7
Destekleyici ve yönlendirici ebeveyn tutumları	s.91, s.93, s.113, s.131	4
Serbest zaman ve plansız oyun yaklaşımı	s.142, s.143	2
Zaman baskısı ve aşırı programlama	s.147	2
Kurumlara bağlı kalmadan ebeveyn sorumluluğu	s.195, s.205	2
Doğaya yönelik olumsuz ebeveyn algıları	s.269–270	1

Tablo 2, Doğadaki Son Çocuk kitabında aile tutumlarının hangi türlerde ele alındığını ve bu tutumların metin içerisindeki yoğunluğunu göstermektedir. Bulgular, özellikle kaygı ve aşırı korumaya dayalı ebeveyn tutumlarının kitapta en sık vurgulanan tema olduğunu ortaya

koymaktadır. Destekleyici ve yönlendirici ebeveyn tutumlarının ise kaygı ve aşırı korumaya dayalı ebeveyn tutumlarına göre daha sınırlı sayıda yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3. Kitapta Yer Alan Aile Tutumlarının Çocuğun Gelişim Alanlarıyla İlişkilendirilmesi

Gelişim Alanı	İlişkilendirilen Alıntı Sayfaları	İfade Sayısı
Sosyal-duygusal gelişim	s.131, s.221	2
Gözlem ve dikkat becerileri	s.91, s.93	2
Bilişsel ve çevresel farkındalık	s.113	1
Öz düzenleme ve stresle başa çıkma	s.131	1
Yaratıcılık ve merak	s.147	1
Özgüven ve sezgi geliştirme	s.156, s.221	2

Tablo 3’te, aile tutumlarının çocukların farklı gelişim alanlarıyla nasıl ilişkilendirildiği görülmektedir. Metinde özellikle sosyal-duygusal gelişim, özgüven ve sezgi geliştirme ile gözlem ve dikkat becerilerinin doğayla temas üzerinden ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu durum, Doğadaki Son Çocuk Kitabının yazarı Richard Louv’un çocuk-doğa ilişkisini çok boyutlu bir gelişim çerçevesinde ele aldığını ve aile tutumlarının bu süreci ne kadar etkilediğini göstermektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, *Doğadaki Son Çocuk* kitabında aile tutumlarının çocukların doğayla ilişkisini belirleyen temel bir etken olarak ele alındığını göstermektedir. Çalışmanın giriş bölümünde ele alındığı gibi Richard Louv, günümüz modern ebeveynliğin iki yönlü bir yapıya sahip olduğunu belirtir: Bir yanda geçmişe duyulan nostalji ve çocukluğun romantikleştirilmesi, diğer yanda ise güvenlik, zaman yönetimi ve toplumsal kaygılar nedeniyle çocukların doğaya yönelik özgürlük alanlarının daralması şeklindedir. Bulgular bölümünde görülen dağılım da bu çerçeveyi desteklemektedir. Aile tutumlarının özellikle ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde yoğunlaşmış olması, yazarın çocuk-doğa ilişkisinde en önemli alanların tam da bu temalar etrafında şekillendiğini düşündüğünü göstermektedir. Bu bölümlerde ebeveyn kaygıları, kontrol alanları, korku kültürü ve doğa deneyimine yaklaşım biçimlerinin derinleşerek tartışılması, Richard Louv’un aileleri çocukların doğayla etkileşiminde yalnızca pasif bir arka plan unsuru olarak değil, çocukların doğayla bütünsel ilişkisini belirleyen başlıca etmenlerden biri olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Genel olarak hem giriş kısmında hem de Tablo-1 de bulguların gösterdiği yoğunluk dikkate alındığında, Doğadaki Son Çocuk kitabında aile tutumlarının çocukların doğayı deneyimleme biçimlerini doğrudan şekillendiren bir değişken

olarak ele alındığı söylenebilir. Aile tutumlarının türlerine göre dağılımını ortaya koyan Tablo 2 de ise kitapta en sık karşılaşılan ebeveyn yaklaşımının kaygı ve aşırı korumaya dayalı tutumlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Richard Louv'un ebeveynlerin çocukluklarında yaşadıkları özgürlüğü çocuklarına sunmakta zorlandıklarını vurgulayan görüşleriyle örtüşmektedir. Güvenlik endişeleri, yabancı korkusu ve doğanın bir tehdit unsuru olarak algılanması, ailelerin çocukların basit ve doğal keşiflerini dahi sınırlandırmasına yol açmaktadır. Bulgular, bu tür tutumların çocukların doğayla ilişki kurma fırsatlarını azalttığını göstermektedir. Tablo 3'te aile tutumlarının çocukların gelişim alanlarıyla ilişkilendirilme biçimi incelendiğinde, doğayla temasın en çok sosyal-duygusal gelişim, özgüven ve gözlem becerileriyle bağlantılı olarak ele alındığı görülmektedir. Bu bulgu, Richard Louv'un çocuk-doğa ilişkisini bütüncül bir gelişim süreci olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Aile tutumları, çocukların stresle başa çıkma, dikkatlerini düzenleme ve çevreyi anlamlandırma süreçlerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Özellikle destekleyici aile ortamlarında doğada geçirilen kısa sürelerin bile çocukların ruh hâli ve öğrenmeye yönelik tutumları üzerinde olumlu etkiler yarattığı vurgulanmaktadır. Bulgular aynı zamanda ebeveynlerin zaman kullanımı ve çocukluk anlayışlarının da doğayla ilişki üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Serbest ve plansız zamanlara yer verilmemesi, çocukların doğayı deneyimleme fırsatlarını azaltmakta; aşırı programlanmış günlük rutinler ise doğayla temasın yerini yapılandırılmış etkinliklere bırakmasına neden olmaktadır. Richard Louv'un bu duruma yönelik eleştirileri, modern toplumlarda ebeveynlerin karşılaştırma kültürü ve hız baskısı altında çocuk yetiştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bulgular, bu baskının ebeveyn tutumlarını daha kısıtlayıcı hâle getirdiğini desteklemektedir. Richard Louv'un aktardığı örnekler ve kitap boyunca değişen yoğunluk, ebeveynliğin doğa ile çocuk arasındaki köprüyü ya güçlendiren ya da zayıflatan temel unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Doğadaki Son Çocuk kitabında aile tutumlarının nasıl ele alındığı incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Richard Louv'un çocuk-doğa ilişkisini büyük ölçüde ebeveynlik tutumları üzerinden oluştuğunu göstermiştir. Kitapta yer alan örnekler, günümüz modern ebeveynliğin ve aile tutumlarının güvenlik, kontrol ve zaman baskısı nedeniyle çocuğun doğayla temasını daralttığını göstermiştir. Genel olarak kitap, aileleri çocukların doğadan uzaklaşmasının hem nedeni hem de çözümünde kritik bir aktör olarak konumlandırmakta; ebeveyn tutumlarının çocukların psikososyal gelişimlerinin yanı sıra doğayı algılama ve anlamlandırma biçimlerini de belirlediğini vurgulamaktadır. Yapılan bu çalışma kapsamında sunulabilecek öneriler ise şunlardan oluşmaktadır: 1-Ailelere Yönelik Farkındalık Çalışmaları Artırılmalıdır. Ebeveynlerin korku, aşırı korumacılık veya zaman baskısı gibi nedenlerle çocukların doğa deneyimlerini sınırladığı görülmektedir. Bu nedenle aileleri bilgilendiren, doğa temelli gelişimin önemini açıklayan eğitim içerikleri ve seminerler yaygınlaştırılabilir. 2- Doğal Ortamlarda Aile-Çocuk Etkinlikleri Teşvik Edilmelidir. Ailelerin çocuklarıyla birlikte doğada geçireceği küçük zaman dilimlerinin bile olumlu etkiler yarattığı kitapta örneklerle ortaya konmaktadır. Bu doğrultuda belediyeler, okullar ve sivil toplum kuruluşları aile katılımlı doğa etkinlikleri düzenleyebilir. 3-Çocukların Serbest Oyun Alanları Arttırılmalıdır. Richard Louv'un vurguladığı “plansız ve serbest zaman” ihtiyacı dikkate alınarak, çocukların güvenli ancak sınırlayıcı olmayan doğal alanlarda özgürce keşif yapmalarını sağlayacak düzenlemeler yapılabilir. 4-Aşırı Programlanmış Çocukluk Anlayışına Alternatifler Sunulmalıdır. Ailelerin çocukları sürekli yapılandırılmış etkinliklere yönlendirmesi, doğayla temasın azalmasına neden

olmaktadır. Eğitimciler ve uzmanlar, ailelere dengeyi koruyan alternatif günlük rutinler hakkında rehberlik sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Louv, R. (2024). *Doğadaki son çocuk* (Çev. C. Temürcü). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları. (Orijinal eser 2005'te yayımlandı)

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Atlı, S., & Şahin, B. K. (2015). *Okul öncesi dönem: Anne baba tutumları* [Preschool period: Parenting attitudes]. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(3), 972–991. <https://doi.org/10.17860/efd.33313>

Özel, E., & Zelyurt, H. (2016). *Anne baba eğitiminin aile çocuk ilişkilerine etkisi*. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 16(36), 9–34. <https://doi.org/10.21560/spcd.60151>

Kandır, A., & Alpan, Y. (2008). *Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişime anne-baba davranışlarının etkisi*. Aile ve Toplum, 4(14), –.

Dursun, A. (2010). *Okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleriyle anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi (Turkey)).

Yoleri, S., Erdoğan, N. I., & Tetik, G. (2017). EBEVEYN TUTUMLARININ OKUL ÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOCUKLARIN MİZAÇ ÖZELLİKLERİ İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (42), 226-239.

Alabay, E. (2017). Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin ebeveynlik tutumlarının incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 156-174.

Doğadaki Son Çocuk Kitabının Aile Tutumları Bağlamında İncelenmesi

Ömer TEKİN

250236003@alparslan.edu.tr 0009-0008-2129-7313

Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muş, Türkiye

Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK

e.demir@alparslan.edu.tr 0000-0003-4996-0355

Muş Alparslan Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitimi ABD, Muş, Türkiye

Öz

Bu çalışma, Richard Louv'un Doğadaki Son Çocuk isimli kitabında aile tutumlarının çocukların doğayla kurduğu ilişki bağlamında nasıl ele alındığını incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüz modern dünyasında çocukların yaşadıkları deneyimlerinin giderek doğadan uzaklaşması, aile tutumlarının anlayışlarında yaşanan değişimlerle doğrudan ilişkilidir. Özellikle ailelerin takıldıkları güvenlik kaygıları, zaman baskısı ve aşırı yapılandırılmış yaşam düzenleri, çocukların serbest doğa deneyimlerini sınırlandıran temel etmenlerin başında yer almaktadır. Yapılan bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi deseniyle oluşturulmuş olup kitapta yer alan aile tutumlarına ilişkin ifadeler sistematik bir biçimde analiz edilmiştir. Sonuç olarak Doğadaki Son Çocuk kitabı, aileyi çocuk-doğa ilişkisinin merkezine yerleştiren bir yaklaşım sunmakta ve ebeveyn tutumlarının çocukların hem gelişimsel süreçleri hem de çevreyle kurdukları bağ üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle bu çalışmada incelenen Doğadaki Son Çocuk kitabı, erken çocukluk dönemi, aile tutumları ve doğa temelli gelişim konularına önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğadaki Son Çocuk, aile tutumları, okul öncesi dönem, çocuk-doğa ilişkisi, ebeveynlik.

Examining Family Attitudes in the Context of Last Child in the Woods

Abstract

This study aims to examine how family attitudes are addressed in the context of children's relationship with nature in Richard Louv's book Last Child in the Woods. In today's modern world, the increasing distance between children's experiences and nature is directly related to changes in family attitudes. In particular, families' concerns about safety, time constraints, and overly structured lifestyles are among the main factors limiting children's free experiences in nature. This research was conducted using the document analysis design from qualitative

research methods, and the statements regarding family attitudes in the book were analyzed systematically. As a result, The Last Child in the Woods presents an approach that places the family at the center of the child-nature relationship and reveals that parental attitudes play a decisive role in both children's developmental processes and the bonds they form with their environment. In this respect, the book The Last Child in the Woods, examined in this study, makes important contributions to the topics of early childhood, family attitudes, and nature-based development.

Keywords: The Last Child in the Woods, family attitudes, preschool period, child-nature relationship, parenting.

Giriş

Doğadaki Son Çocuk kitabı günümüzde çocukluk yaşantılarının doğadan nasıl uzaklaştığını detaylı ve çarpıcı bir biçimde ortaya koyan öncü eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kitabın yazarı olan Richard Louv' un "Doğa Yoksunluğu Sendromu" kavramıyla tanımladığı bu durum, günümüzde çocukların hem gündelik yaşam pratiklerinde hem de gelişimsel süreçlerinde derin bir değişim yaşandığına işaret eder. Kitap boyunca yazar, dijital teknolojilerin hızla yaygınlaşması, şehirleşmenin yoğunlaşması, güvenlik kaygılarının artması ve yapılandırılmış eğitim programlarının baskın hâle gelmesi gibi toplumsal dinamiklerin çocukları doğal çevreden giderek uzaklaştırdığını kendi yaptığı detaylı gözlemler ve saha çalışmalarıyla ortaya koymaktadır. Geleneksel çocukluk döneminde önemli bir yer tutan açık alan oyunları ve doğa etkinlikleri günümüz çocuklarında yerini büyük ölçüde kapalı mekânlarda geçirilen sınırlandırılmış ve kontrollü etkinliklere bırakmıştır. Doğadaki Son Çocuk kitabında bu dönüşümün yalnızca çocukların fiziksel hareketliliğini değil, aynı zamanda yaratıcılık, öz düzenleme, problem çözme ve duyuşal farkındalık gibi temel gelişim alanlarını da etkilediğini ortaya koyar. Kitap da vurgulanan bir diğer konu ise çocukların doğadan ayrılmasının çocukların stres düzeylerinde artış oluşturduğunu, dikkat sürelerinde kısalma olduğunu ve içe dönük davranışlarda yükseliş oluşturduğuna değinmektedir. Doğadaki Son Çocuk kitabı ailelere, öğretmenlere, eğitim kurumlarına ve yerel yönetimlere yönelik çok boyutlu öneriler de geliştirmektedir. Kitabın yazarı olan Richard Louv, çocukların doğa ile yeniden sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için basit ama etkili adımların mümkün olduğunu, doğal çevrenin bir eğitim mekânı olarak potansiyelinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Richard Louv, doğayı yalnızca bir fiziksel çevre olarak değil, çocukların gelişimsel süreçlerinde onlara bir öğretmen olacak şekilde konumlandırmıştır. Doğadaki Son Çocuk kitabı, sadece çevre eğitimi üzerine değil, aynı zamanda çocuk gelişimi, psikoloji ve eğitim sosyolojisi alanlarına katkı sunan disiplinler arası bir kaynak niteliğindedir. Eser, günümüz toplumlarında doğayla kurulan ilişkinin yeniden düşünülmesini zorunlu kılan, çocukluk ile çevre arasındaki kopan bağı yeniden kurulmasına yönelik güçlü bir çağrı olarak değerlendirilebilir. Kitabın ana unsurlarından biri doğanın vazgeçilmez bir unsur olduğunu vurgulamaktadır.

Okul öncesi dönem, çocuğun kişilik yapısının temellerinin atıldığı, sosyal-duygusal becerilerin biçimlendiği ve çevre ile ilk anlamlı etkileşimlerin kurulduğu kritik bir gelişim evresidir. Bu dönemde aile, çocuğun ilk ve en etkili sosyal ortamı olarak belirleyici bir rol üstlenir. Çocuğun çevresini nasıl algıladığı ve başkalarıyla ilişki kurma biçimi büyük ölçüde ebeveynlerin tutum, davranış ve beklentileri doğrultusunda şekillenir. Okul öncesi dönemde

aile tutumlarının etkisi yalnızca bireysel gelişimle sınırlı değildir; çocukların eğitim ortamına uyum süreçleri ve öğretmenlerle kurdukları etkileşimler de ailede öğrenilen ilişki biçimlerinin bir yansıması olarak ortaya çıkar. Çocuğun sınıf içindeki davranışlarında gözlenen farklılıkların çoğu, evdeki ebeveyn-çocuk ilişkisinin niteliğiyle paralellik göstermektedir. Bu durum, eğitimcilerin çocuğu bütüncül bir bakış açısıyla ele alabilmesi için aile tutumlarını anlamının gerekliliğini ortaya koyar. Bir çocuğun uzun bir yolculuk olan eğitim sürecindeki her türlü başarısı, okulun özelliklerinden toplumun yapısına kadar geniş bir yelpazedeki değişkenlerden etkilenir (Epstein ve Sanders, 2002). Ancak, bu değişkenler içerisinde özellikle aile hayatı bir role sahiptir. Aile, eğitimde çocuklar ve öğretmenler kadar önemli bir paydaştır (Morrison, 2012). Anne-babalar, çocukların sosyalleşme sürecinde “tek” kaynak olmamakla birlikte en temel faktör olarak görülmektedirler (Karabulut Demir ve Şendil, 2008). Özellikle ailelerin, çocukların hem akademik başarısında hem de olumlu gelişimlerinde önemli rolleri olduğu pek çok araştırmayla ortaya konmuştur (DePlanty, Coulter-Kern ve Duchane, 2007; Fan ve Chen, 2001; Izzo, Weissberg, Kaspro ve Fendrich, 1999; Jeynes, 2005; Jeynes, 2015; Moon ve Lee, 2009; Yoder ve Lopez, 2013). Ailede, anne babanın çocuk üzerindeki etkisi daha bebek dünyaya gelmeden önce başlar. Anne babanın bebeğin dünyaya gelmesine istekli ya da isteksiz oluşu, hazır olup olmamaları, bebekten beklentileri bebeğin yaşama ilişkin ilk izlenimlerinde ve çevresi ile olan duygusal etkileşiminde rol oynar.

Günümüzde çocuğun ve çocukluk yaşantısının doğayla ilişkisinin giderek zayıflaması, ailelerin çocuk yetiştirme tutumlarının değişmesiyle yakından ilişkilidir. Richard Louv’un Doğadaki Son Çocuk adlı kitabı ebeveynlerin hem kendi çocukluklarına dair romantik bir anılar taşıdığını hem de günümüzde çocuklarının serbest doğa deneyimlerini sınırladığını ortaya koymaktadır. Richard Louv’un şu ifadesi bu ikili durumu şu şekilde ortaya koyar: “Birçok anne baba gibi benimde çocukluğumu romantikleştirmeye eğilimim var ve korkarım çocuklarımın kendi oyun ve serüvenlerine zaman zaman burun kıvırıyorum.” (s.1) Bu romantikleştirmenin karşısında ebeveyn kaygılarının yarattığı kısıtlayıcı tutumlar yer almaktadır. Bir çocuğun şu sözleri, günümüzde çocukların hareket alanlarının ne kadar daraltıldığını gösterir: “Çocuklardan biri, ‘bir ormanın içlerine kadar gittiğim zaman annem ve babam tedirgin oluyorlar’ dedi. ‘Pek uzağa gidemiyorum. Annem ve babam benim için sürekli kaygılanıyor. Bende çoğu zaman nereye gittiğimi söylemiyorum. Bu onları deli ediyor. Aslında bütün yaptığım bir ağacın filan arkasında oturmak ya da tavşanlarla dolu bir düzlükte uzanmak’.” (s.16) Bu ifade, ebeveyn kaygılarının çocukların basit ve doğal keşiflerine bile engel olabildiğini göstermektedir. Bununla birlikte kitapta, doğa ile destekleyici bir ilişki kurmayı önemseyen ebeveyn tutumları da güçlü örneklerle sunulur. Örneğin: “West Virginia’ lı bir çevre eylemcisi olan Janet Fout bana, kızını küçükken ayrıntıları fark etmeye, onları bütün duyularını kullanarak keşfetmeye teşvik ettiğini anlattı.” (s.91) Benzer şekilde, erken çocuklukta doğayla temasın gelişimsel etkisini gösteren bir başka örnekte kitabında Richard Louv şöyle der: “Julia Fletcher’ in neredeyse doğumundan itibaren, anne ile kız birlikte doğada zaman geçirdiler; hem dağlarda hem de bahçelerinin yarı doğal ortamında. Bu zaman dilimleri Julia’ nın gözlem güçlerinin arttırdı.” (s.93) Destekleyici aile tutumları çocuklarda yalnızca gözlem becerisini sunmaz aynı zamanda doğanın işleyişine dair bütüncül bir anlayışı da çocuklara sunar: “Babası onu araziye, toprağı, suyu ve doğadaki varlıkların işleyişini anlayacak şekilde, annesi ise otların ve doğanın verdiği diğer şeylerin bilgisiyle yetiştirdi.” (s.113) Doğayla temasın günlük yaşam rutini içinde nasıl dönüştürücü bir rol oynadığını gösteren bir başka örnekte ise kitapta şu ifadeler yer alır: “Bir anne, bir süre önce hava güzel olduğu için oğlunu sabahları okuldan önce

30 dakikalığına yakındaki bir parka götürmeye başladığını söyledi. Burada ‘biraz zaman öldürme’ olanağı buluyorlardı. Daha sonra şöyle söyledi: ‘İşe bakın ki, okula gitme konusundaki tutumu daha olumlu hale geldi. Geçen hafta ödevleri de daha iyiydi. Sanıyorum bunun nedeni parkta geçirdiği zamanın zevkli, huzurlu, sessiz ve sakinleştirici olması.’” (s.131) Richard Louv’a göre çocukların doğayı anlamlı biçimde deneyimleyebilmesi, ailelerin planlanmamış zaman yaratabilme becerilerine bağlıdır. Kitapta bu durum şöyle ifade edilir: “Doğanın anlamlı bir şekilde yaşanabilmesi için zamana; serbest, planlanmamış düş zamanına ihtiyaç vardır. Anne babalar çok dikkatli olmadığı sürece böyle zamanlar pek az bulunur.” (s.142) Bu gereksinim, ebeveynlerin kendi yaşam düzenleriyle doğrudan bağlantılıdır: “Burada önemli bir konu, anne babaların kendi zaman kullanımlarını nasıl modelledikleri, yani kendi meşgul yaşamları içinde zamanı nereye koyduklarıdır.” (s.143) Toplumsal hız ve giderek yaygınlaşan karşılaştırma kültürü de ebeveynlik tutumlarını etkilemektedir. Richard Louv’un aktardığı üzere: “Raporu kaleme alan Kenneth R. Ginsburg’ a göre ‘Çocuk yetiştirme konusunda daha düşük yoğunluklu bir yaklaşım benimseyen anne babalar bile, diğerlerinin hızını görünce yavaşlamaktan korkuyor’.” (s.145) Bu noktada bir başka önemli unsur ise yaratıcılık ve merakın disiplin kadar önemli olduğuna vurgu yapılmasıdır. Bununla ilgili kitapta şu ifadeye yer verilmektedir: “Anne babaların çocuklarını yetiştirirken onlara öz disiplin aşılmalara önemlidir, ama yaratıcılığı ve merak duygusunu beslemeleri de önemlidir.” (s.147) Aşırı programlanmış çocuklardan rahatsız olan ailelerin artışı ise şu cümleyle ifade edilir: “Kuşkusuz birçok anne ve baba çocuklarının aşırı programlanmasından zaten rahatsızlar ve farklı bir yaklaşıma ihtiyaç duyuyorlar.” (s.147) Kitapta da bahsedildiği üzerine çocukları konusunda ebeveynlerin çocuklarını kısıtlamalarında en önemli faktör korkudur. Richard Louv bunu şöyle açıklar: “Korku, anne babaların kendi çocukluklarında yaşadıkları özgürlüğü çocuklarına sağlamalarının önündeki en güçlü engeldir.” (s.149) Bu durum yalnızca ebeveynlerin yaşadıkları yabancılarla ilgili kaygılardan değil, topluma yayılan güvensizlik hissinden de kaynaklanır: “Giderek daha fazla anne baba çocuklarını evin içinde ya da sıkı denetim altında tuttukça, gençlerin özgüven ve sezgi gücü kazanma, komşularla etkileşme ve (sosyopatlarla karşı bir koruma sağlayan) gerçek topluluklar kurma fırsatlarından yoksun kalmasından endişe ediyor.” (s.156) Ayrıca kitapta doğanın da artık korkunun bir parçası hâline geldiği belirtilir: “Ailelerin çocuklarına çizdikleri yaşam sınırlarını git gide daraltmalarının tek nedeni yabancı korkusu değildir. Çocuklar ve yetişkinler artık doğayı doğal düşmanımız gibi, bir öcü gibi görmeye başladılar; kolay fark edilmeyen korku kaynaklarının yerine geçen bir vekil.” (s.157) Ailelerin çocukları doğayla buluşturma konusunda kurumları beklememeleri ve kurumlardan bağımsız hareket etmeleri gerektiği de kitapta açıkça ifade edilir: “Anne babalar kurumları değişim yönünde teşvik edebilir ama onları bekleyemez.”, “Anne babalar iş ve aile yaşamları arasında bir denge kurmanın zorluğuyla zaten bunalmış durumdadırlar.” (s.195) Bu denge arayışı içinde olan ailelerin tutumları da çocukları doğaya yönlendirme ile onları zorlamama arasında hassas bir çizgi gerektirir: “Anne babalar, çocukları doğayla tanıştırmak ile onları doğaya itmek arasındaki ince çizgiyi görmelidirler.” (s.205) Toplumsal korku atmosferi ebeveyn tutumlarını daha da daraltmaktadır: “Giderek daha agorafobik hale gelen bir toplumda anne babaların en çok korktuğu şeyler dışarıda; sokakta, alışveriş merkezinde ya da evin arkasındaki kanyonda olabilecek şeylerdir.” (s.221) Aynı sayfada Richard Louv, sağlam aile ilişki ve tutumlarının koruyucu etkisini vurgular. Bu durum kitapta şu şekilde geçmektedir:

“Ama doğrusu, bir annenin ya da babanın yapabileceği en iyi şey çocukla düzgün ve destekleyici bir ilişki içinde olmaktır, çünkü sağlam bir özsaygıya, özgüvene ve anne ya da babasıyla daha yakın bir ilişkiye sahip olan bir çocuğun kurban seçilmesi olasılığı daha azdır. Çalışmalarımız bunu gösteriyor. Saldırgan insanlar bu çocuklarla fazla uğraşmazlar, çünkü onların iyiyle kötüyü ayırt etme yetisine sahip, kolay kanmayacak ve aldanmayacak çocuklar olduğunu hissederek. Çalışmalarımız kurban seçilen çocukların çoğunun duygusal olarak ihmal edilmiş olduklarını, son derece mutsuz ailelerden geldiklerini ya da başka bir takım yoksunluklar yaşadıklarını gösteriyor.” (s.221) Bazı ebeveynlerin doğayla ilişkisinin azlığı ve sahip oldukları fikirler de çocuklarının doğa deneyimlerinden yoksun kalmasına yol açabilmektedir. Bu unsuru da kitap da Richard Louv şöyle vurgular: “Annem ve babam kırsal bir çevrede yetişmiş olmalarına rağmen, kamp yapmanın ya da dışarıda zaman geçirmenin erdemine inanmazlar.” (s.269–270) Tüm bu durumların sonunda Richard Louv, çocukların doğaya yönelik içsel ihtiyacına kulak verilmesi gerektiğini vurgular ve şöyle der: “Ailelerimizin ve kurumlarımızın, gençlerin sadece doğada bulunabilen şeylere olan özlemini dikkatle dinlemeleri gerek.” (s.356)

Bu bütünlük içinde Doğadaki Son Çocuk kitabı, aile tutumlarının çocukların doğayla ilişkisini belirleyen en temel unsur olduğunu; destekleyici, özgürleştirici ve duyarlı aile tutumlarının çocukların hem duygusal hem bilişsel hem de sosyal gelişimini güçlendirdiğini göstermektedir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Yapılan bu araştırma, Doğadaki Son Çocuk kitabında aile tutumlarının nasıl anlatıldığını sistematik bir biçimde analiz etmeyi amaçladığından, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı materyallerin belirli bir amaç doğrultusunda değerlendirilmesi, sınıflandırılması ve yorumlanmasına dayanan bir yaklaşımdır.

BULGULAR

Tablo 1. Doğadaki Son Çocuk Kitabında Aile Tutumlarına Yer Verme Durumlarının Bölümlere Göre Dağılımı

Bölüm	Aile Tutumlarının Geçiş Sayısı
Kitabın giriş kısmı	1
1. Bölüm	1
2. Bölüm	4
3. Bölüm	8
4. Bölüm	6
6. Bölüm	0
7. Bölüm	1

Yapılan bu araştırmada *Doğadaki Son Çocuk* kitabında aile tutumlarının ne sıklıkla ele alındığını belirlemek amacıyla yapılan doküman incelemesi sonucunda elde edilen veriler Tablo 1’de sunulmuştur. Tabloya göre aile tutumlarına yönelik ifadelerin kitap boyunca bölümlere göre farklı yoğunlukta dağıldığı görülmektedir. Genel olarak bakıldığında ise bulgular, aile tutumlarının kitapta belirli bölümlerde yoğunlaşan bir tema olduğunu, özellikle orta bölümlerde derinleştiğini göstermektedir. Bu derinleşme, Richard Louv’un çocuk-doğa ilişkisinin merkezine aile tutumlarını yerleştirdiğini ve aile tutumlarının çocukların doğayla ilişki kurmada belirleyici bir etkisinin olduğunu vurgulamaktadır.

Tablo 2. Doğadaki Son Çocuk Kitabında Aile Tutumlarının Türlerine Göre Dağılımı

Aile Tutumu Türü	Metinde Geçtiği Sayfa Numaraları	İfade Sayısı
Kaygı ve aşırı korumaya dayalı tutumlar	s.1, s.16, s.145, s.149, s.156, s.157, s.221	7
Destekleyici ve yönlendirici ebeveyn tutumları	s.91, s.93, s.113, s.131	4
Serbest zaman ve plansız oyun yaklaşımı	s.142, s.143	2
Zaman baskısı ve aşırı programlama	s.147	2
Kurumlara bağlı kalmadan ebeveyn sorumluluğu	s.195, s.205	2
Doğaya yönelik olumsuz ebeveyn algıları	s.269–270	1

Tablo 2, Doğadaki Son Çocuk kitabında aile tutumlarının hangi türlerde ele alındığını ve bu tutumların metin içerisindeki yoğunluğunu göstermektedir. Bulgular, özellikle kaygı ve

aşırı korumaya dayalı ebeveyn tutumlarının kitapta en sık vurgulanan tema olduğunu ortaya koymaktadır. Destekleyici ve yönlendirici ebeveyn tutumlarının ise kaygı ve aşırı korumaya dayalı ebeveyn tutumlarına göre daha sınırlı sayıda yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3. Kitapta Yer Alan Aile Tutumlarının Çocuğun Gelişim Alanlarıyla İlişkilendirilmesi

Gelişim Alanı	İlişkilendirilen Aıntı Sayfaları	İfade Sayısı
Sosyal-duygusal gelişim	s.131, s.221	2
Gözlem ve dikkat becerileri	s.91, s.93	2
Bilişsel ve çevresel farkındalık	s.113	1
Öz düzenleme ve stresle başa çıkma	s.131	1
Yaratıcılık ve merak	s.147	1
Özgüven ve sezgi geliştirme	s.156, s.221	2

Tablo 3’te, aile tutumlarının çocukların farklı gelişim alanlarıyla nasıl ilişkilendirildiği görülmektedir. Metinde özellikle sosyal-duygusal gelişim, özgüven ve sezgi geliştirme ile gözlem ve dikkat becerilerinin doğayla temas üzerinden ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu durum, Doğadaki Son Çocuk Kitabının yazarı Richard Louv’un çocuk-doğa ilişkisini çok boyutlu bir gelişim çerçevesinde ele aldığını ve aile tutumlarının bu süreci ne kadar etkilediğini göstermektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, *Doğadaki Son Çocuk* kitabında aile tutumlarının çocukların doğayla ilişkisini belirleyen temel bir etken olarak ele alındığını göstermektedir. Çalışmanın giriş bölümünde ele alındığı gibi Richard Louv, günümüz modern ebeveynliğin iki yönlü bir yapıya sahip olduğunu belirtir: Bir yanda geçmişe duyulan nostalji ve çocukluğun romantikleştirilmesi, diğer yanda ise güvenlik, zaman yönetimi ve toplumsal kaygılar nedeniyle çocukların doğaya yönelik özgürlük alanlarının daralması şeklindedir. Bulgular bölümünde görülen dağılım da bu çerçeveyi desteklemektedir. Aile tutumlarının özellikle ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde yoğunlaşmış olması, yazarın çocuk-doğa ilişkisinde en önemli alanların tam da bu temalar etrafında şekillendiğini düşündüğünü göstermektedir. Bu bölümlerde ebeveyn kaygıları, kontrol alanları, korku kültürü ve doğa deneyimine yaklaşım biçimlerinin derinleşerek tartışılması, Richard Louv’un aileleri çocukların doğayla etkileşiminde yalnızca pasif bir arka plan unsuru olarak değil, çocukların doğayla bütünsel ilişkisini belirleyen başlıca etmenlerden biri olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Genel olarak hem giriş kısmında hem de Tablo-1 de bulguların gösterdiği yoğunluk dikkate alındığında, Doğadaki Son Çocuk kitabında aile

tutumlarının çocukların doğayı deneyimleme biçimlerini doğrudan şekillendiren bir değişken olarak ele alındığı söylenebilir. Aile tutumlarının türlerine göre dağılımını ortaya koyan Tablo 2 de ise kitapta en sık karşılaşılan ebeveyn yaklaşımının kaygı ve aşırı korumaya dayalı tutumlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Richard Louv'un ebeveynlerin çocukluklarında yaşadıkları özgürlüğü çocuklarına sunmakta zorlandıklarını vurgulayan görüşleriyle örtüşmektedir. Güvenlik endişeleri, yabancı korkusu ve doğanın bir tehdit unsuru olarak algılanması, ailelerin çocukların basit ve doğal keşiflerini dahi sınırlandırmasına yol açmaktadır. Bulgular, bu tür tutumların çocukların doğayla ilişki kurma fırsatlarını azalttığını göstermektedir. Tablo 3'te aile tutumlarının çocukların gelişim alanlarıyla ilişkilendirilme biçimi incelendiğinde, doğayla temasın en çok sosyal-duygusal gelişim, özgüven ve gözlem becerileriyle bağlantılı olarak ele alındığı görülmektedir. Bu bulgu, Richard Louv'un çocuk-doğa ilişkisini bütüncül bir gelişim süreci olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Aile tutumları, çocukların stresle başa çıkma, dikkatlerini düzenleme ve çevreyi anlamlandırma süreçlerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Özellikle destekleyici aile ortamlarında doğada geçirilen kısa sürelerin bile çocukların ruh hâli ve öğrenmeye yönelik tutumları üzerinde olumlu etkiler yarattığı vurgulanmaktadır. Bulgular aynı zamanda ebeveynlerin zaman kullanımı ve çocukluk anlayışlarının da doğayla ilişki üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Serbest ve plansız zamanlara yer verilmemesi, çocukların doğayı deneyimleme fırsatlarını azaltmakta; aşırı programlanmış günlük rutinler ise doğayla temasın yerini yapılandırılmış etkinliklere bırakmasına neden olmaktadır. Richard Louv'un bu duruma yönelik eleştirileri, modern toplumlarda ebeveynlerin karşılaştırma kültürü ve hız baskısı altında çocuk yetiştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bulgular, bu baskının ebeveyn tutumlarını daha kısıtlayıcı hâle getirdiğini desteklemektedir. Richard Louv'un aktardığı örnekler ve kitap boyunca değişen yoğunluk, ebeveynliğin doğa ile çocuk arasındaki köprüyü ya güçlendiren ya da zayıflatan temel unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Doğadaki Son Çocuk kitabında aile tutumlarının nasıl ele alındığı incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Richard Louv'un çocuk-doğa ilişkisini büyük ölçüde ebeveynlik tutumları üzerinden oluştuğunu göstermiştir. Kitapta yer alan örnekler, günümüz modern ebeveynliğin ve aile tutumlarının güvenlik, kontrol ve zaman baskısı nedeniyle çocuğun doğayla temasını daralttığını göstermiştir. Genel olarak kitap, aileleri çocukların doğadan uzaklaşmasının hem nedeni hem de çözümünde kritik bir aktör olarak konumlandırmakta; ebeveyn tutumlarının çocukların psikososyal gelişimlerinin yanı sıra doğayı algılama ve anlamlandırma biçimlerini de belirlediğini vurgulamaktadır. Yapılan bu çalışma kapsamında sunulabilecek öneriler ise şunlardan oluşmaktadır: 1-Ailelere Yönelik Farkındalık Çalışmaları Artırılmalıdır. Ebeveynlerin korku, aşırı korumacılık veya zaman baskısı gibi nedenlerle çocukların doğa deneyimlerini sınırladığı görülmektedir. Bu nedenle aileleri bilgilendiren, doğa temelli gelişimin önemini açıklayan eğitim içerikleri ve seminerler yaygınlaştırılabilir. 2- Doğal Ortamlarda Aile-Çocuk Etkinlikleri Teşvik Edilmelidir. Ailelerin çocuklarıyla birlikte doğada geçireceği küçük zaman dilimlerinin bile olumlu etkiler yarattığı kitapta örneklerle ortaya konmaktadır. Bu doğrultuda belediyeler, okullar ve sivil toplum kuruluşları aile katılımlı doğa etkinlikleri düzenleyebilir. 3-Çocukların Serbest Oyun Alanları Arttırılmalıdır. Richard Louv'un vurguladığı "plansız ve serbest zaman" ihtiyacı dikkate alınarak, çocukların güvenli ancak sınırlayıcı olmayan doğal alanlarda özgürce keşif yapmalarını sağlayacak düzenlemeler

yapılabilir. 4-Aşırı Programlanmış Çocukluk Anlayışına Alternatifler Sunulmalıdır. Ailelerin çocukları sürekli yapılandırılmış etkinliklere yönlendirmesi, doğayla temasın azalmasına neden olmaktadır. Eğitimciler ve uzmanlar, ailelere dengeyi koruyan alternatif günlük rutinler hakkında rehberlik sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Louv, R. (2024). *Doğadaki son çocuk* (Çev. C. Temürcü). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları. (Orijinal eser 2005'te yayımlandı)

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Atlı, S., & Şahin, B. K. (2015). *Okul öncesi dönem: Anne baba tutumları* [Preschool period: Parenting attitudes]. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(3), 972–991. <https://doi.org/10.17860/efd.33313>

Özel, E., & Zelyurt, H. (2016). *Anne baba eğitiminin aile çocuk ilişkilerine etkisi*. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 16(36), 9–34. <https://doi.org/10.21560/spcd.60151>

Kandır, A., & Alpan, Y. (2008). *Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişime anne-baba davranışlarının etkisi*. Aile ve Toplum, 4(14), –.

Dursun, A. (2010). *Okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleriyle anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi (Turkey)).

Yoleri, S., Erdoğan, N. I., & Tetik, G. (2017). EBEVEYN TUTUMLARININ OKUL ÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOCUKLARIN MİZAÇ ÖZELLİKLERİ İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (42), 226-239.

Alabay, E. (2017). Okul öncesi dönem çocuğu olan ebeveynlerin ebeveynlik tutumlarının incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 156-174.